Hikmet Kıvılcımlı'nın
Saptamalarının Işığında

OSMANLI VE TÜRKİYE TARİHİNE BAKIŞLAR

Garbis Altınoğlu

Pêrî Yayınları

Hikmet Kıvılcımlı'nın
Saptamalarının Işığında

OSMANLI VE TÜRKİYE TARİHİNE BAKIŞLAR

Garbis Altınoğlu

Peri Yayınları

Hikmet Kıvılcımlı'nın Saptamalarının Işığında

OSMANLI VE TÜRKİYE TARİHİNE BAKIŞLAR

Garbis Altınoğlu

Hikmet Kıvılcımlı'nın Saptamalarının Işığında

OSMANLI VE TÜRKİYE TARİHİNE BAKIŞLAR

Garbis Altınoğlu

Birinci Baskı İstanbul 2016

Yayına Hazırlayan

Nazım TABAN

Kapak

Nazım TABAN

Baskı

Kayhan Matbaası

Davutpaşa Caddesi

Güven Sanayi Sitesi C Blok No: 244

Topkapı/İstanbul

Yayınevi Adresi

Osmanağa Mah. Söğütlüçeşme Cd.

Pavlonya Sok. Nuhoğlu İşhanı No: 8/4

Kadıköy /İSTANBUL

Tel: 0216 347 26 44

periyayinlari@gmail.com / www.periyayinlari.com

"Devlete ilişkin oportünist önyargılara karşı
bir savaşım yürütmeksizin, emekçi yığınların
genel olarak burjuvazinin ve özel olarak
emperyalist burjuvazinin etkisinden kurtuluşu olanaksızdır."

V. İ. Lenin

"Devlet sorunu üzerinde yanılsama küçümsenemez.
Otomatikçe geri teper. Adamı alnından vurur."

Hikmet Kıvılcımlı

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR **8**

ÖNSÖZ **9**

GİRİŞ **11**

NOTLAR 29

I. KIVILCIMLI'NIN TARİH TEZİ **31**

Osmanlı-Türk Ordusunun ve Barbarların "Devrimciliği" 31

Olguların Işığında Tarih Tezi I: Moğol İstilası 57

Olguların Işığında Tarih Tezi II: Haçlı Seferleri 65

Olguların Işığında Tarih Tezi III: Bedeviler 71

Olguların Işığında Tarih Tezi IV: Kapitalist-Olmayan Yol 74

Olguların Işığında Tarih Tezi V: Devletçilik, Devlet Mülkiyeti ve Sosyalizm 79

NOTLAR 88

II. KIVILCIMLI'NIN İKİ DÖNEMİ **93**

Kıvılcımlı'nın İki Dönemi ve "Demirden" Bir Kıvılcımlı Savunusu 93

Mustafa Kemal'e ve Kemalist Rejime Görece Devrimci Yaklaşım 103

Türk-Ermeni Sorununa Görece Devrimci Yaklaşım 106

Ermeni Halkının Yaşadıkları 111

Türk-Kürt Sorununa Görece Devrimci Yaklaşım 116

NOTLAR 122

III. DEVRİMCİ KIVILCIMLI'NIN BAZI HATALARI **125**

Kemalizme Devrimcilik Payesi Biçme 125

TKP'nin 1930 Programının Benzer Hataları 139

İttihatçı-Kemalist Yakınlığı: Ek Kanıtlar 142

Türk-Ermeni Sorununun Kökeni ve "Bezirgân Ermenilik" Tezi 146

Alman Emperyalizminin Rolü 152

Müslüman Göçmenlerin Rolü 157

Ekim Devrimi Türk-Ermeni Sorununu Çözdü mü? 159

Türk-Kürt Sorununa İlişkin Hatalar 163

Koçgiri, Pontus ve Asuri/ Süryani Kıyım ve Direnişleri 167

Almanya-Türkiye Karşılaştırması 171

NOTLAR 174

IV. KIVILCIMLI OSMANLI-TÜRK ORDUSUNU NASIL DEĞERLENDİRİYORDU? **177**

Ordunun Geleneksel Devrimciliği Savı 177

Ordunun Devrimciliği Savı Haklı mı? 182

Osmanlı Ordusu Proletaryayı mı Andırıyordu? 185

Yeniçeri Ocağının Yozlaşması 193

İttihat ve Terakki Döneminin Türk Ordusunu Savunma 205

Kıvılcımlı Cumhuriyet Türkiyesi Ordusu İçin Neler Söylüyordu? 212
Orduların İlerici Rol ve Potansiyeli 221
NOTLAR 227

V. KIVILCIMLI OSMANLI DEVLETİ VE TOPLUM DÜZENİNİ NASIL GÖRÜYORDU? 231
Kıvılcımlı Osmanlı'yı ve Onun Kurucularını Nasıl İdealize Ediyordu? 231
Kıvılcımlı'nın Bu Savlarının Yüzeysel ve Subjektif Niteliği 235
Osmanlı'nın Kurucuları Hakkında Neler Söylenebilir? 243
Ya Osmanlı Öncesi? 250
Kıvılcımlı Kendi Savlarını Kendi Kalemiyle Çürütüyor 254
Osmanlı'da Mülkiyet ve Timar Sistemi 259
Osmanlı'da Kölelik 265
Osmanlı'da Üretici Köylü Yığınlarının Konumu 269
Müsadere (=Elkoyma) ve Osmanlı Kapitalizmi Sorunu 272
İslâm'a ve Asr-ı Saadete Göndermeler 281
İslâm, Devrim ve Sosyalizm 292
NOTLAR 297

VI. GERİCİ LİDERLERDEN REFORM/ DEVRİM BEKLEME 303
Fâtih Sultan Mehmet'e İlişkin Yanılsamalar 303
Tek Parti Rejimine İlişkin Yanılsamalar 314
Bayar-Menderes Kliğine İlişkin Yanılsamalar 324
27 Mayıs Darbesi ve MBK'ne İlişkin Yanılsamalar 333
27 Mayıs Darbesi Anti-Emperyalist miydi? 336
12 Mart Darbesine İlişkin Yanılsamalar 339
12 Mart Darbesinin Dış Boyutu 351
Devrimci Kadrolara Karşı Sekter Tavır 357
Kıvılcımlı ve Stalin 360
NOTLAR 371

VII. MUSTAFA KEMAL, ANTİ-EMPERYALİZM VE "ULUSAL KURTULUŞ" SAVAŞI 375
Kıvılcımlı'nın Mustafa Kemal'e ve "Ulusal Kurtuluş" Savaşına İlişkin Tezleri 375
"Ulusal Kurtuluş" Savaşının Öngününde Türkiye'nin Hâli 380
Mustafa Kemal'in Tutumu 385
İtilâf Devletlerine Karşı Olumlu, Ermeni ve Rumlara Karşı Olumsuz Tutum 390
Kemalistler Emperyalist Sömürüye Karşı mıydı? 397
TCF, SCF ve İstiklâl Mahkemeleri 402
Mustafa Kemal'in "Çaresizlik ve Seçeneksizliği" 410
Sovyet Desteği ve Anti-Emperyalist/ Anti-Kapitalist Toplumsal Demagoji 416
Weimar Almanyası Örneği 422
NOTLAR 426

VIII. KIVILCIMLI'NIN KİTLE HAREKETİNE KARŞI TUTUMU 429
Şeyh Bedrettin Örneği 429
1908 Devrimi Sonrası İşçi Eylemleri ve Kıvılcımlı 432
Türk Ordusu ile İşçi Sınıfı Arasında 436
Belge Düşmanlığı ve Bir Bellek Tazelemesi 440
Türk İşçileri mi, Türkiye İşçileri mi? 441

Kıvılcımlı'nın 1908 Devrimine Yaklaşımı ... 446
Kürt Ulusal Hareketine ve Ayaklanmalarına Karşı Tutum ... 456
Ezilen ve Boyunduruk Altındaki Halkların Ayaklanma Hakkı ... 465
1968'e İlişkin Notlar ... 469
İtalya-Türkiye Paralelliği mi? ... 471
Peki, 1968 Neydi? ... 474
İtalya ... 475
Fransa ... 478
Kore ... 482
Kıvılcımlı'nın Provokasyon Saplantısı ... 484
NOTLAR ... 495

IX. KIVILCIMLI'NIN MÜSLÜMAN-OLMAYAN HALKLARA KARŞI TUTUMU ... 499
Türk Milliyetçiliğine ve İslâmî Gericiliğe Ödün Verme ... 499
II. Abdülhamid'in 'Erdem'leri ... 511
Gerici Ermeni Politikacıları ve Burjuvalarının Sorumluluğu ... 517
Tanzimat ve Islahat ... 526
Çarlık Rusyası Örneği ... 534
Osmanlı'da Müslüman ve Müslüman-Olmayan Burjuvazi Sorunu ... 541
Hristiyan Halkların Sürgün ve Kıyımı Meşru ve Yararlı mıydı? ... 552
Hristiyan Kıyımının Türkiye'ye Verdiği Zarar I ... 561
Hristiyan Kıyımının Türkiye'ye Verdiği Zarar II ... 567
Cumhuriyet Döneminin Milliyetçi ve Şoven Uygulamaları ... 574
NOTLAR ... 577

X. İŞÇİ SINIFI DEĞİL, ORDU MERKEZLİ BİR "DEVRİM" STRATEJİSİ ... 581
Kıvılcımlı'da Stratejik Plan ... 581
Kıvılcımlı'nın Kolay ve Barışçı Devrim Anlayışı ... 587
Kıvılcımlı'nın Stratejik Planının Diğer Sorunları ... 596
Kıvılcımlı'da Orta Burjuvazi/ Vahşi Kapitalistler Sorunu ... 604
Kıvılcımlı'da İşçi Sınıfının ve Onun Partisinin Rolü ... 615
Vatan Partisi Deneyimine Göndermeler ... 621
Kıvılcımlı-Belli Akrabalığı ... 628
Kapitalist-Olmayan Yol Savunusu ... 632
NOTLAR ... 642

SONUÇ ... 647

NOTLAR ... 648

EK 1: KIVILCIMLI'NIN BELLİBAŞLI YAPITLARI ... 649

EK 2: KİŞİLER TEMELİNDE İTTİHATÇI-KEMALİST YAKINLIĞI ... 651

EK 3: NEDEN RESMİ TARİH ? (Fikret Başkaya) ... 655

EK 4: NEDEN ONLARIN OKSİDENTALİSTLERİ YOK? (Süha Ünsal) ... 659

KAYNAKÇA ... 663

DİĞER KAYNAKLAR ... 672

KISALTMALAR

MÖ ya da İÖ. ..... Milâttan (ya da İsa'dan) Önce
MS ya da İS..... Milâttan (ya da İsa'dan) Sonra
TKP..... Türkiye Komünist Partisi
CHP..... Cumhuriyet Halk Partisi
CHF..... Cumhuriyet Halk Fırkası
DP..... Demokrat Parti
VP..... Vatan Partisi
NATO..... Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
MBK ..... Millî Birlik Komitesi
AP..... Adalet Partisi
ANAP..... Anavatan Partisi
MNP..... Millî Nizam Partisi
MSP..... Millî Selâmet Partisi
AKP..... Adalet ve Kalkınma Partisi
İAMM ..... (=İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdiriyeti... Aşiretlerin ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi Yönetimi)
CIA..... Merkezî İstihbarat Ajansı
CENTO ..... Merkezî Anlaşma Örgütü
SEATO ..... Güneydoğu Asya Anlaşması Örgütü
TCF ya da TpCF ..... Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
CGIL ..... İtalya Genel İşçi Konfederasyonu
İKP ya da PCI ..... İtalya Komünist Partisi
İSP ya da PSI..... İtalya Sosyalist Partisi
CRS..... Cumhuriyetçi Güvenlik Bölükleri
CGT..... Genel İşçi Konfederasyonu
CFDT ..... Fransa Demokratik İşçi Konfederasyonu
FKP ya da PCF..... Fransa Komünist Partisi
DİSK ..... Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu
TİP..... Türkiye İşçi Partisi
FKF ..... Fikir Kulüpleri Federasyonu
TDGF ya da Dev-Genç ..... Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
TBMM ..... Türkiye Büyük Millet Meclisi
THİF..... Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
MİT ..... Millî İstihbarat Teşkilâtı
TÜSİAD..... Türk Sanayici ve İşadamları Derneği
İlk-Sen..... İlkokul Öğretmenleri Sendikası
TÖS..... Türkiye Öğretmenler Sendikası
THKP-C ..... Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
İMMA ..... İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdiriyeti
SEKA ..... Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A. Ş.
SBKP..... Sovyetler Birliği Komünist Partisi
RKP (B)..... Rusya Komünist Partisi (Bolşevikler)
SSCB..... Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ÖNSÖZ

Böyle bir kitabı yazma düşüncesi bende, 17-18 Ocak 2013'de İstanbul'da düzenlenen Hikmet Kıvılcımlı Sempozyumu'na bir yazı hazırlama sürecinde ortaya çıktı. Bu sempozyuma sunduğum yazı "Hikmet Kıvılcımlı'nın Ordu ve Devlet Anlayışının Eleştirisi" adını taşıyordu ve boyutları, tüm diğer katılımcıların sunumları gibi anlaşılabilir zorunluluklar nedeniyle çok kısıtlı tutulmuştu. Ancak, bu zorunlu kısıtlamanın cenderesine sıkıştırılan bir yazının, olgular ışığında Kıvılcımlı'nın ordu ve devlet sorununa yaklaşımını az çok doyurucu bir tarzda ele almaya yetmeyeceği açıktı. Sempozyumdan sonra bu alandaki çalışmamı sürdürdüm ve giderek Kıvılcımlı'nın bu konuya ilişkin görüşlerinin çok daha kapsamlı bir çalışmayı hak ettiğini daha iyi kavramaya başladım. Bu kavrayış derinleşmesi kitabın adına da yansıdı: Bu kitabın adını önce, "Olguların Işığında Hikmet Kıvılcımlı'nın Ordu ve Devlet Teorisi" olarak planlamıştım. Ancak kitabı okuyacak ya da şöyle bir karıştıracak olanların da görebileceği gibi onun kapsamı Kıvılcımh'nın ordu ve devlet anlayışını ele almanın hayli ötesine geçti ve "Olguların Işığında Hikmet Kıvılcımlı'nın Ordu ve Devlet Teorisi" adı yerini "Hikmet Kıvılcımlı'nın Saptamalarının Işığında Osmanlı ve Türkiye Tarihine Bakışlar" adına bıraktı. Bu kitabın, işte bu ilk gereksinimi karşılamak amacıyla başladığım, o günden bu yana sürdürdüğüm ve zamanımın büyük bölümünü ayırdığım çalışmanın ürünü olduğunu söyleyebilirim.

Kıvılcımlı'mn özel olarak ordu ve devlet sorununa ilişkin yaklaşımı ve genel olarak siyasal ve teorik görüşleri daha önce yer yer başka yazar ve araştırmacılar tarafından da ele alınmış ve eleştirilmiş bulunuyor. Ben burada, onlardan daha ileri gidecek, kendisinin bu alandaki önemli hatalarım ve bu hatalarının, onun Osmanlı ve Türkiye devlet ve toplumlarına ilişkin analizleri üzerindeki etkilerini daha kapsamlı, daha derinlikli ve daha ayrıntılı bir tarzda ele alacağım. Kıvılcımlı'nın ordu ve devlet sorununa ilişkin yaklaşımı, bu kitabın esas konusu. Ancak, bu konunun hakkıyla ele alınışı ister istemez, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye tarihinin, hattâ bir ölçüde Osmanlı öncesinin tarihinin, yani Bizans ve Selçuklu tarihinin ve Ortadoğu ve dünya tarihinin, olguların ışığında incelenmesini ve milliyetçi, Kemalist ve subjektif tarih anlayışına karşı eleştirel bir duruşun ortaya konmasını da kaçınılmaz kılıyor.

Evet, bu kitap öncelikle Hikmet Kıvılcımlı'nın ordu ve devlet anlayışını eleştirel bir gözle ele almayı amaçlamakta, ama kendisini asla bu alanla sınırlamamaktadır ve sınırlayamaz da. Ancak bu düşün ve eylem adamının görüşlerini değerlendirmeye girişen her aklıbaşında ve vicdan sahibi yazar ya da eleştirmen, Kıvılcımlı'nın ilgi alanının genişliği ve ele aldığı konuların çeşitliliği, çalışmalarının kapsamı ve zenginliği nedeniyle bu işin çok ciddi bir entellektüel çaba gerektirdiğini dikkate almak zorundadır; dahası böyle bir eleştirmen bunun için, Marksizm-Leninizmi kavramanın yanısıra dünya tarihi ve Osmanlı-Türkiye tarihi ve toplumsal bilimler alanında da önemli bir düzeyde bilgi sahibi olmanın zorunlu olduğunu vb. anlayacaktır. Bu bakımdan Ertuğrul Kürkçü'nün *Çağdaş Yol* dergisinde yayımlanan söyleşisinde söylediği şu sözlere katılıyorum:

"Ancak Tarih Tezi'ni önüme aldığımda onunla hesaplaşabilmek için sadece toplum bilimleri değil, aynı zamanda doğa bilimleri alanında da, sadece tarih değil aynı zamanda felsefede de ve

nihayet sadece genel teori alanında değil Türkiye'nin toplumsal yapısına ilişkin pratik veriler alanında da o kadar çok fırın ekmek yemem gerekiyordu ki ben bu işi çok sonraya bırakmak zorunda kaldım. Velev ki; Doktor'un orada söylediği her şey teorik olarak yanlış dahi olsaydı o teorik düzeyden Doktorla tartışmak benim için son derece güçtü. Doktor için sanırım bütün muhatapları bakımından bu aymydı."[1]

Dolayısıyla konunun boyutları dikkate alındığında, tam bir Kıvılcımlı eleştirisi ya da değerlendirmesinin, okurun elinde tuttuğu bu hayli kalın kitabın sınırları içine sıkıştırılamayacağı ve daha da geniş kapsamlı bir çalışmayı gerektirdiği bellidir. Temel görüşlerininin ışığında ele alınmadığı takdirde, Kıvılcımlı'nın analiz ve saptamalarının ve siyasal/ taktiksel öneri ve girişimlerinin değerlendirilmesi, her zaman biraz eksik ve hattâ bir ölçüde yüzeysel kalmaya mahkûm olacaktır. Ben de aşağıda yazacaklarımın, şimdiye değin yapılanlardan daha kapsamlı bir eleştirel çalışma olduğu kanısında olmama rağmen böylesi bir eksiklikle sakatlanmış olacağı duygusunu taşıdığımı belirtmek isterim. Dolayısıyla, Kıvılcımlı'nın görüşlerinin ve değindiği konuların ele alınmasının, benim bu kitapta yaptığımdan daha da kapsamlı çalışmaları gerektirdiğini rahatlıkla söyleyebilirim.

Bu kitabı görenlerin en azından bir bölümü bana, "neden bir Hikmet Kıvılcımlı eleştirisi?" sorusunu yöneltmek isteyebilirler. Bu anlaşılabilir soruya şöyle bir yanıt verilebilir: Başta Osmanlı ve Türkiye tarihi gelmek üzere bir dizi konuda çok sayıda kitap, broşür ve makale kaleme almış olan Kıvılcımlı herhâlde, Türkiye devrimci hareketinin şimdiye kadar yetiştirdiği en verimli ve en üretken yazar olmakla kalmamış, başkalarının değinmediği bir dizi konuyu ele almıştır. Dolayısıyla, şimdiye kadar hak ettiği ilgiyi görememiş olan böylesi bir entellektüel ve siyasal figürün görüşlerinin eleştirel bir değerlendirmeye tâbi tutulmasının, başlıbaşına önemli bir görev olduğunun altı çizilmelidir. İkinci bir neden ise, Kıvılcımlı'nın hatalı saptamalarının bir bölümünün, gerek eski TKP ve gerekse -daha sınırlı bir düzeyde olmak kaydıyla- 1960'lı yıllarda yeniden canlanmaya başlayan Türkiye devrimci hareketinin siyasal öncüleri tarafından da şu ya da bu ölçüde paylaşılmış olmasıdır. Dahası Kıvılcımlı'nın, çoğu hem TKP geleneğinden gelen çevre ve grupların ve hem de devrimci hareketin başka bileşenlerinin de hâlihazırda şu ya da bu ölçüde paylaştığı hatalı saptamalarına karşı ideolojik savaşım aynı zamanda bugünün bir görevidir. Bu bakımdan, az çok derinlikli herhangi bir Kıvılcımlı eleştirisi asla salt bir Kıvılcımlı eleştirisi olmaz ve olamaz; dolayısıyla böylesi bir Kıvılcımlı eleştirisi, ister istemez aynı zamanda bir TKP eleştirisi ve Türkiye devrimci hareketi içinde hâlâ varlığını sürdüren milliyetçi, devletçi ve sağ oportünist eğilimin bir eleştirisi olacaktır.

Bu kitapta yer alan alıntılardan bir bölümü sanal ortamda bulunan kaynaklardan, özellikle de Hikmet Kıvılcımlı'nın, Demir Küçükaydın tarafından sanal ortama yerleştirilen kitap ve broşürlerinden aktarılmıştır. Doğal olarak bu alıntılar için sayfa numarası ve kaynağın basım yeri ve tarihine ilişkin bilgiler veril(e)memiştir. Öte yandan, bu kitapta yer verilen alıntılardan büyük harfle, italikle ya da boldla yazılan sözcük ve tümcelerin hemen hemen hepsi Kıvılcımlı'ya ve alıntılanan diğer yazarlara aittir. Büyük harfle, italikle ya da boldla yazılıp da BANA AİT olan sözcük ve tümceler parantez içinde G. A., yani (G. A.) sembolüyle gösterilmiştir. Bana ait olan böylesi açıklamaların büyük çoğunluğu, alıntılarda rastlanan, çoğu eski Osmanlıca olan ve şimdilerde az ya da pek az kullanılan sözcüklerin Türkçe karşılıkları benim tarafımdan verilmiş olan sözcüklerdir.

NOTLAR

(1) Aktaran Mehmet Yılmazer, *Dr Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel Otokritiği*, s. 154.

GİRİŞ

Hikmet Kıvılcımlı, kendisini sosyalizm davasına adamış, ömrünün neredeyse üçte birini cezaevlerinde geçirmiş, Türkiye'nin özgül niteliklerini/ orijinalitesini kavramak için büyük bir uğraş vermiş, Osmanlı ve Türkiye toplumunun yapısını derinlemesine incelemiş bir kişiliktir. O bu özellikleriyle, TKP'nin teori alanındaki kısırlığıyla neredeyse taban tabana karşıt konumda durmaktadır. Buna bağlı olarak o uzun yıllar önce Türkiye toplumunda dinin yeri ve kadının toplumsal konumu, hattâ bir ölçüde çevre sorunu gibi çok önemli konulara eğilmiş, Türkiye Kürdistanı'nın ayrıntılı bir sınıfsal analizini yapmıştı. Bu olumlu özelliğine işaret etmek, kuşkusuz onun bu konularda ortaya koyduğu düşünceleri her zaman ya da genellikle doğru bulmayı, bu görüşlere esas itibariyle katılmayı gerektirmiyor. Ama Kıvılcımlı'nın daha 1930'ların başlarında bu konuları, araştırmak ve irdelemek amacıyla ele almış olmasının bile çok önemli bir adım olduğu açıktır. Bu anlamda Türkiye devrimci hareketi Kıvılcımlı'dan öğrenmekle yükümlüdür. Onun bu konularda yaptığı katkıların bazılarına kabaca göz atalım.

1930'ların ilk yıllarında kaleme aldığı çalışmalarında Kürt halkının durumunu inceleyen Kıvılcımlı, sadece genel olarak devrimci ve enternasyonalist bir tutum takınmakla kalmamıştı. O, içinde yaşadığı toplumsal cehennemin Kürt halkının ruh hâlini nasıl biçimlendirdiğini de çok çarpıcı bir tarzda dile getirmişti. Örneğin o, "Türkiye'de Ulusal Sorun" başlıklı zengin çalışmasında bu konuda şunları söylüyordu:

"Kürdistan halkı ve özellikle Kürt köylülüğü ekonomik olarak klan-feodal sisteminde yaşıyor. Fakat bu sistem kapitalist ve bezirgân ekonomilerle de içli dışlıdır: Derebeyi-Bezirgân-Kapitalist... Bu dört tür ekonomik ilişkinin arapsaçı olduğu bu ülkede, bir de ayrıca *sömürgecilik* denilen yaman kamçının şakladığını tasarlayalım; artık her zaman ekonominin dört başlı bir canavar gibi şahlandığını ve Doğu köylülüğünü bütün sosyal ve siyasal ilişkilerinde ne kadar şaşkına döndürdüğünü, ne derece antipatileştiğini tahmin edebiliriz. Böyle bir ekonomi ve sosyal yapının içinde, Kürdistan halkını saracak psikolojide aynı derecede kargaşalıklar olacaktır. Bu psikolojide egemen nitelik babahan sistemine dayanmaktır. Fakat babahan psikolojisinin de derebeyi psikolojisine dejenere oluşu, sonra bu soysuzlaşmış psikolojiye -çürüyüp dökülünce ve çözülüp dağılma özelliklerini damgalayan- bezirgân+kapitalist mikrobunun bir kere girmiş olması, zavallı Kürdistan köylülüğünde iler tutar bir sosyal psikoloji bırakmamıştır. Kuşkusuz bütün bu dört tür sosyal psikoloji özü itibariyle egemen psikoloji, yani egemen sınıf psikolojisidir. Fakat egemen sınıfların bu soysuzlaştırıcı psikolojisine karşı çıkan alt ve ezilen sınıfların psikolojisi de özü itibariyle maraba psikolojisinden sıyrılamamıştır."[1] Daha sonra bu psikolojinin dışavurumlarını ele alan yazar sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Kürdistan yığınlarının psikolojisinde ilk özellik,... dehşetli ve çarçabuk bir alınganlıkla her şeyin mutlaka hoşa gider olmasını istemek, isteyince de öyle varsaymaktır. Sosyal ruhsal çocuklaşmışlık adının verilebilmesi olanaklı olan bu durum belki her insanda vardır...

"Kürdistan köylülüğünde göze çarpan üçüncü psikolojik durum, çelişkili psikolojik durumdur. Bu çelişkiyi şöyle bir diziyle verebiliriz: a) Müthiş yalan söyleme yeteneği, müthiş yalana inanma yeteneği; b) Müthiş kendini beğenme ve övme, müthiş benliksizlik; c) Müthiş küstahlık, müthiş alçakgönüllülük vb...

"Kütleler içinde yayılan bu çelişkiler psikolojisi, kuşkusuz bütün diğerleri gibi köylülüğün kendi 'özgün malı' olmaktan çok geleneksel bir din egemen psikolojisinin, babahan derebeyi psikolojisinin artık büsbütün çürümüş ve dağılmış manzarasıdır.

"Pazar yasalarının en kan içici ve parçalayıcı şekliyle Kürdistan'ı kasıp kavurması, değişimin elle tutulur kişisel örneğine, paraya karşı yaman bir zayıflık ruhu doğurtur... Ve paraya tapma en miskin, en az paraya tapma, belki çok az bir şey olduğu kadar en sinik şekliyle yoksul Kürdistan'da hüküm sürer. Konuşulan sözler arasında, en çok yer tutan 'mecidiye Allah kerim' ile 'Allah kerim mecidiye'dir. Beş mecidiyeye bir adamın katil olduğuna tanıklık edilir."[2] Kıvılcımlı'nın bu saptamaları; Kürt halkına karşı eleştirelliğin çok ötesinde bir hoyratlıkla yaklaşmakla birlikte bu halkı yakından tanıyan Abdullah Öcalan'ın söyledikleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Örneğin o, bir yerde şöyle diyordu:

"Halkımız ideolojisizdir, moralsizdir ve bu temel kavramlardan koparıldığı için de hayvanlık düzeyine getirilmiştir. Ve istenildiği kadar sömürülür, istenildiği kadar binilir, istenildiği kadar öldürülür ve buna karşı sesi de çıkmaz. Çıksa da hiç kimse ciddiye almaz."[3] O bir başka yerde ise şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"Kürt toplumu kadar düşmüş, kendini ifadelendirmekten âciz, başka bir toplum vardır diyemezsiniz. Kimliğini yitirmiş, mantığını yitirmiş. Kimliği olmayanın mantığı mı olur? İradesini ve direnmesini yitirmiş, buna benzer bir sürü özellik. Ayakbağlılığı zincirle bağlıyor, ilkçağa bağlıyor, ortaçağa bağlıyor. Sömürgeciliğin en kötüsüne bağlıyor. İşbirlikçiler it sürüsü gibi. Her birisi bir tarafa bağlıyor."[4]

Kıvılcımlı, kadın sorunu, daha doğrusu erkek-kadın sorunuyla da ilgiliydi; o, Türkiye devrimci hareketi saflarında erkek-kadın sorununun neredeyse adının bile edilmediği koşullarda, 1968'de kaleme aldığı ve 1971 başlarında genişlettiği "Kadın Sosyal Sınıfımız" başlıklı makalesinde şöyle diyordu:

"Türkiye'nin öteki sosyal ilişki ve çelişkilerine girebilmek için ve girmeden önce, başlıbaşına bir **alt mahkûm** sosyal sınıf durumunda olan en büyük **mazlum** sınıfımız, en büyük **sömürülen** sınıfımız: **Kadın** yığınımız üzerinde çok durulmalıdır...

"Bütün sosyal yapımızı, bütün sosyal katlarımızı, bütün sosyal ilişkilerimizi iliklerine dek zehirleyen, soysuzlaştıran hep o boşluğun gizlediği acı gerçekliktir. Her insanımızla birlikte kadınımızın da değil yalnız **yaşantısını**, bütünü ile **insanlığını**, hele bütünüyle mutluluğunu kankıranlaştıran en ağır karmaşık ufünetlerimiz: Kadın-Erkek sınıflaşmasının yarattığı kölelik durumundan ve tutumundan ve psikolojisinden kaynak alır.

"O nedenle, öteki **modern** çağ sosyal sınıflaşması ve **ortaçağ** kalıntısı sosyal sınıf ilişki ve çelişkisi konusundan önce, büsbütün ayrı ve ayrıcalı bir önceliği, kadın konusuna vermemezlik edemeyiz. Çünkü **Kadın-Erkek** sınıflaşması: bir vuruşta, milletimizin yarısını hem sömürge mahkûm sınıf, ezilip soyulan **alt sınıf** durumuna sokuyor, hem topluma ve insanlığa **yabancılaştırıp** yitiriyor, yok ediyor."

Kadın işçilerin emekgücünün acımasızca sömürüsünün hemen hemen tüm geri ve bağımlı ülkeler gibi Türkiye'de de alabildiğine yaygınlaştığı, kız çocuklarına karşı kötü ve ahlâkdışı davranışların, kadına karşı şiddetin ve kadın cinayetlerinin bütün hızıyla sürdüğü dikkate alındığında Kıvılcımlı'nın bu konunun öneminin altını kalın bir çizgiyle çizmiş olması büyük bir değer ve önem taşır. Onun kadın-erkek ayrımı için yaptığı; "milletimizin yarısını hem **sömürge** mahkûm sınıf, ezilip soyulan **alt sınıf** durumuna sokuyor" saptaması ile, ulusal zulmün ezen ulusun işçi ve emekçilerini de zehirlediği yolundaki Marksist aksiyom arasında pekâlâ bir paralellik kurabilir ve kendi kadın yoldaşına uyguladığı baskının erkek işçileri de daha geri bir konuma mahkûm ettiğini söyleyebiliriz.

Kıvılcımlı'nın duyarlı olduğunu bildiğimiz bir başka konu da, bugünlerde özelde Türkiye toplumunun çok daha geniş katmanlarının ve genelde dünyanın gündeminde önemli bir yer tutan çevre ve düzensiz kentlileşme sorunudur. O, Türkiye'den kaçmak zorunda kaldığı koşullarda tuttuğu notlarının 30 Haziran 1971 tarihli bölümünde Sofya'yı anlatırken şöyle diyordu:

"İnsan makinayı, motoru yerin altına, yahut denizin dibine sokmalı. Yeryüzü insanla kuşlara ve yeşil canlılara kalmalı. Fabrikanın topluma yaptığı kapitalist işkencesi önlenmeli... Sosyalizm herhâlde bunun çaresini bulacak. Nedir sanki, üç günlük ömrümüzde yeryüzümüzü kendi kendimize mahşere çevirip haram etmek?"[5]

Kıvılcımlı notlarının 1 Temmuz 1971 tarihli bölümünde özel araçların yasak edilmesi gibi çok yerinde bir önlem de öneriyordu:

"Özel otomobil yasak edilmeli. Yahut eksozu susturulmuş, gazları kendi kabı içinde hapsedilmiş araçlar bulunmalı. Bisiklet neyine yetmez kişinin?... Genel araçları çoğalt. Yeraltı araçlarını çoğalt. Yer üstündeki havayı, 'lüks' soysuzlaştırma gazlarıyla ve gürültüleriyle beyinsizleşmek ve sıhhatsizleşmek istemeyen insancıklara temiz, dinlendirici bırak... "[6]

O, notlarının 1 Temmuz 1971 tarihli bir başka bölümünde Sofya'yı anlatır ve kaldığı kaplıcanın görünümünü Bursa'nın Çekirgesi'ne ve oradaki bir dağı da Uludağ'a benzetirken ise şöyle diyordu:

"Zavallı **Uludağ**'ın başına neler gelmemiş? Çocukluğumda ona '**Keşiş**dağı' derdik... Uludağ da kim bilir bütün başı dumanlı, karlı dağlar gibi ne sulak ormanlıkmış... Hristiyanlığın **Keşiş**leri mi, Müslümanlığın **Derviş**leri mi... kim yaptıysa, Uludağ bugün daltaşak soyulmuş bir ihtiyar iskeleti. Her yeri çıplak, sarp, kemikleşmiş kaya. Yara, bere gibi mor, çürük, çarık. Mitoloji Tanrılarının barınacakları yer olmaktan çıkmış."[7] O sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Sofya, yavaş yavaş Ulu dağın az meyilli eteklerine doğru tırmanmış. Şehir dağı yıpratıp ormanı yememiş... Orman şehire, şehir ormana yakışmış. Birbirlerini insan insan okşuyorlar Ne dağın yalçın yabaniliği kalıyor, ne şehrin çığırtkan, çılgın yırtıcılığı...

"Bir de İstanbul'un çocukkenden andığım güzel ağaçlı yerlerine satır atan insafsız inşaat canbazlıkları gözüm önüne geliyor. Karadeniz topraksızlığından kaçmış aç kalfa, yapı yapmıyor. İmar Müdürlüğü'nü rüşvetle narkozlayıp uyuşturarak, İstanbul'un 'hissini iptal' etmeksizin, bağ ve bahçeli derisini yüzüyor, etini kıyma edip kasasına, rüyasında görmediği milyon yığıyor. Kemiğini de baltayla kırıp dökerek, dört köşe, dört köşe 'daire' diye enayilere satıyor...

"Parselle parselleyebildiğin kadar koca şehrin dağını, taşını. Tüm deniz kıyılarım, hacıağaların tıkadıkları bitişik Çin Seddi köşklerle halka yasak et. 2 milyon insanın suyunu cenderede sıkarak, 'özel' teşebbüse 'sermaye' biriktir. Bir de bakıyorsun, dört yanı, altı yanı, her yanı, içi, dışı deniz, mavi, su olan tarihler kenti, korkunç taş ve çimento mezarlığı kesilmiş. Hayvan bırakılmamış. Nerede İstanbul'un o tanrıcıl servilik kabristanları?"[8] Bu pasajlarda yazarın, şimdi nüfusu 20 milyona yaklaşmakta olan İstanbul megaköyünün gittiği yönün ipuçlarını daha o günden verdiğini görüyoruz.

Ne var ki Kıvılcımlı, bu erdemlerine rağmen -ya da belki de bu yüzden- aykırı bir insan sayılmış, Partisi tarafından dıştalanmış ve binbir emekle ortaya koyduğu düşünceleri sağlığında görmezden gelinmiş ve tartışılmamıştı. Dahası onun çalışmaları 1960'ların ikinci yarısının genç ve militan, ama biraz fazla kibirli ve hayli dogmatik devrimci hareketi tarafından da genellikle dikkate alınmamıştı. Ömrünün son demlerini bir kez daha Türk burjuva devletinden kaçmakla geçirmek zorunda kalan bu teorisyen ve eylem insanı, ağır hasta olduğu hâlde sosyalist saydığı ya da sandığı ülkelere alınmayacak ve yaşama gözlerini haklı bir kırgınlıkla yumacaktı.

Ölümünün üzerinden 45 yıl geçmiş olmasına rağmen, -bazı istisnalar bir yana bırakılırsa-

Kıvılcımlı'nın teorik ve siyasal mirası üzerine hakettiği sayıda kapsamlı çalışma yapılmamıştır. (Ancak böylesi çalışmaların, Türkiye devrimci hareketi ve onun diğer öndegelen figürleri için de yapılmadığını unutmayalım.) Kuşkusuz, Kıvılcımlı'nın görüşlerini ele alan çeşitli makaleler, hattâ bazı kitaplar yayımlanmış, bilebildiğim kadarıyla birincisi Aralık 2001'de Almanya'da, ikincisi Kasım 2008'de Türkiye'de ve üçüncüsü Ocak 2013'de gene Türkiye'de olmak üzere üç sempozyum düzenlenmiştir.

"Doktorcu" olarak nitelenen/ o gelenekten gelen grup, çevre ve bireylerin Kıvılcımlı'ya büyük bir değer biçtikleri ve onu âdeta Marksizmin ustalarından biri olarak değerlendirdikleri biliniyor. Bu koşullarda onların, Kıvılcımlı'nın temel tezlerini dünya devrimci kamuoyuna ve yabancı akademisyenlere ulaştırma konusunda üzerlerine düşeni yapmadıklarını söylemek gerekiyor. Bilebildiğim kadarıyla bu grup, çevre ve bireylerin hemen hemen hiçbiri, Kıvılcımlı'nın ölümünden bu yana geçen yarım yüzyıla yakın bir süredir bu alanda ciddi adımlar atmamış, yazarın en azından en önemli bir ya da iki temel kitabını İngilizce ya da Fransızcaya çevirme ve yayımlama/ yayımlatma başarısını gösterememişlerdir. Genel olarak teorik yapıtların ve özel olarak da özgün bir dile sahip olduğu söylenebilecek olan Kıvılcımlı'nın yapıtlarının yabancı dillere çevirisinin zorluğu bu gecikmeyi bir ölçüde anlaşılır kılar; ancak mazur göstermez. Benzer, ama daha sert bir eleştirel gözlemi, Kıvılcımlı'nın en önemli yapıtlarından biri olan ve onun 1930'ların başındaki siyasal tutumunu yansıtan YOL dizisini oluşturan kitapların Türkçe basımının ancak 1979'da, yani yazılmalarından neredeyse yarım yüzyıl ve yazarının ölümünden 8 yıl sonra yapılabilmiş olması için de yapabiliriz.[9]

Dahası, Kıvılcımlı'nın ne yazık ki henüz gün ışığına çıkamamış edebiyat denemeleri ve romanları da olduğu anlaşılıyor. Demir Küçükaydın, "Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Kürt Ulusal Hareketi" başlıklı yazısında bu konuda şu bilgiyi veriyordu:

"Kıvılcımh'nm beş on kadar da romanı bulunmaktadır. Bunlar yeni Türkçe'ye çevrilip yayınlanmayı bekliyorlar." Kendisini yakından tanıyan ve Vatan Partisi girişiminde onunla birlikte hareket eden Zihni Anadol, otobiyografik yapıtında bu konuda Demir'i doğruluyor, Kıvılcımlı'nın cezaevi koşullarında bir büst yaptığını ve ortasında kendi resminin bulunduğu nakışlı bir halı dokuduğunu belirttikten sonra, Kıvılcımlı'nın kabiliyetinin çok yönlü olduğunu ve onun şiirleri ve çeşitli aramalarda elinden alınan onsekiz de romanı olduğunu söylüyordu.

Öte yandan, yazdığı kitaplar, ortaya attığı sorular ve bunlara verdiği yanıtlarla Türkiye devrimci hareketinin bu son derece önemli ve en derinlikli figürüne ve mirasına gösterilen ilgi örneğin, onun çağdaşı ve yer yer çatıştığı arkadaşı olan büyük şâir Nazım Hikmet'e ve onun mirasına gösterilen ilgiye kıyasla çok daha sınırlı olmuştur. Nazım Hikmet hakkında kimbilir kaç anı ve biyografi kitabı yazılmıştır? Oysa bilebildiğim kadarıyla Hikmet Kıvılcımlı'nın; Emin Karaca'nın *İnadın ve Direncin Adı: Dr. Hikmet Kıvılcımlı*, Tarkan Tufan'ın *Hikmet Kıvılcımlı: Hayatı ve Eserleri* ve Cenk Ağcabay'ın *TKP ve Dr. Hikmet* ve Sadık Göksu'nun *Kıvılcımlı Yazılar-Bilinmeyen Yönleriyle Dr. Hikmet Kıvılcımlı Yoldaş* adlı çalışmalarının dışında doğru dürüst bir biyografisi bile yoktur. "Kıvılcımlıcı" olarak niteleyebileceğimiz verimli yazar Emin Karaca'nın bile Kıvılcımlı hakkında bir tek kitap yazmışken Nazım Hikmet hakkında beş kitap yazmış olması da bu tuhaflığın bir göstergesidir. (Ülkemizde otobiyografi yazma geleneğinin de görece zayıf olduğu dikkate alındığında Kıvılcımlı'nın, 25 Nisan 1971'den yaşamını yitirdiği 2 Ekim 1971'e kadar geçen günlere ilişkin gözlemlerini ve çeşitli yorumlarını kapsayan ve daha sonra *Günlük Anılar* adı altında yayımlanan bir günlük tutmuş olması, onu bu alanda da istisnaî kılmaktadır.) Aslında, Türkiye sol hareketinin öndegelen kişilikleri hakkında yazılmış yapıtların azlığı gözönüne alındığında Kıvılcımlı bu konuda nisbeten talihli bile sayılabilir.

Bu konudaki kısırlığı kısmen, ülkemizde biyografi ve otobiyografi yazma geleneğinin zayıflığıyla açıklayabiliriz elbet. Örneğin, Cumhuriyet'in kurucusu sayılan Mustafa Kemal

Atatürk hakkında yazılan biyografik yapıtların sayısı iki elin parmaklarını ancak geçmektedir. Bu yapıtların en önemlileri ise yabancı yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Bunlar; H. C. Armstrong'un yazdığı *Bozkurt*, Klaus Kreiser'in yazdığı *Atatürk, Türkiye'nin Yeniden Doğuşu*, Clair Price'ın yazdığı *Atatürk*, Lord Kinross'un yazdığı *Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, Andrew Mango'nun yazdığı *Atatürk, Modern Türkiye'nin Kurucusu* adlı kitaplardır. Bir kıyaslama yapmak için şunu anımsatayım: Tarihçi Karina Urbach'ın verdiği bilgiye göre Alman ulusal birliğinin kurucusu Otto von Bismarck hakkında yazılan biyografik yapıtların sayısı 1998 yılı itibariyle 7,000'i buluyordu. Ama daha beteri de var: Cumhuriyetin kurucusu olduğu gerekçesiyle putlaştırılan ve son yıllara kadar her vesileyle anılan Mustafa Kemal Atatürk'ün bütün yazılarının biraraya getirilip yayımlanması bu ülkede ancak 2015 yılında gerçekleştirilebildi. Dahası Atatürk'ün, 1903-38 yılları arasında yazdıklarının, yazışmalarının, konuşmalarının vb. tümünü içeren ve 2015 yılı başında tamamlanan 30 ciltlik *Bütün Eserleri,* devlet ya da bir kamu kuruluşu tarafından değil, 15 yıllık bir çalışma sonucunda Kaynak Yayınları tarafından yapıldı. Şunu da ekleyebilirim: Türkiye'nin yakın tarihine damgasını vurmuş olan önemli isimlerden (Enver, Talât ve Cemal Paşa'lar, Çerkes Ethem, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Fethi Okyar, Recep Peker, Celâl Bayar, Adnan Menderes, Süleyman Demirel, Alpaslan Türkeş, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan, Kenan Evren, Turgut Özal vb.) kaçının kaç tane biyografisi yazılmıştır? Ya da Osmanlı sultanlarının ve.özellikle onların öndegelenlerinden (Çelebi Mehmet, Fâtih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Mahmut, II. Abdülhamit vb.) kaçının kaç tane biyografisi yazılmıştır? Bu sorulara verilecek yanıt Türkiye toplumunun nasıl bir tarihsel bellek(sizlik) sorunuyla karşı karşıya bulunduğunu gösterir. Bu konuya, VIII. Bölüm'ün "Belge Düşmanlığı ve Bir Bellek Tazelemesi" başlıklı altbölümünde yeniden döneceğim. Devam edelim.

Ben Türkiye sol hareketinin bu iki önemli kişiliğine -Hikmet Kıvılcımlı ve Nazım Hikmet- duyulan ilginin düzeyi arasındaki dengesizliğin nedenleri üzerinde de durmak istiyorum. Bunlardan biri kuşku yok ki, Nazım Hikmet'in nefis şiirinin büyüsüyle sarhoş olmayı yeğleyen Türkiye ilerici aydınının yüzeyselliği ve kapsamlı analiz yapma ve teorik emek harcama yetisinin sınırlı oluşudur. Eyleme ve dar pratiğe fazlasıyla yatkın ve kural olarak yüzeysel olan küçük-burjuva Türkiye ilerici aydınının kendisini, "renkli" bir kişiliğe sahip Nazım Hikmet'e kıyasla, mesajını anlaması ve düşüncelerini değerlendirmesi daha/ çok daha fazla zihin emeği gerektiren "sıkıcı" Kıvılcımlı'ya daha uzak hissetmesi nesnelerin doğası gereğidir.

Bir Hikmet Kıvılcımlı-Nazım Hikmet karşılaştırmasının bir başka ve belki de daha önemli bir yanı, bu iki önemli kişiliğin siyasal duruş ve konumları arasındaki farktır. (Bu fark; ömrü boyunca maddi sıkıntılarla boğuşmak zorunda kalan ve yoksul bir emekçi ailesinin çocuğu olan Kıvılcımlı ile rahat yaşamayı seven ve çoğu zaman da bu olanaklara sahip olan, aristokrat ve burjuva kökenli Nazım Hikmet arasındaki sınıfsal fark, hattâ karşıtlıkla yakından ilişkili olmalı.) Önemli bir bölümü bu kitapta da ele alınacak olan ağır hatalarına rağmen, yaşamını işçi sınıfının kurtuluşu davasına adamış, polis işkencehanelerinden alnının akıyla çıkmış, gördüğü hatalara ve hatalı eğilimlere karşı görece net bir tavır almış ve burjuva ve küçük-burjuva hevesleri ve yaşam tarzından büyük ölçüde kopmuş olan ve insanlardan devrim davası için daha çok şey talep eden birincisi, en azından subjektif olarak komünisttir. Burjuva dünyasından, bu sınıfa özgü alışkanlıklardan ve değer yargılarından kopamayan ve ilkeli ve sağlam bir duruştan yoksun olan ikincisi ise tüm iddialarına rağmen, işçi sınıfının kurtuluşu ve komünizm davasına güçlü bir sempati duyan bir yaman sanatçı olmanın ötesine geçememiştir.

Yeri gelmişken üzerinde kısaca da olsa durmamız gereken Türkiye aydınına gelince... O, yüzlerce yıla yayılan Osmanlı'nın ve hattâ daha öncesinin kendine özgü sosyo-ekonomik yapısı üzerinde yükselen ve devleti yüceltme ve ona boyun eğme geleneği temelinde biçimlenmiş bir siyasal kültürün hem mimarı ve hem de daha çok ürünüdür. Osmanlı-Türk siyasal kültürünün

kısırlıkla sakatlanmış oluşu, Anadolu topraklarının bilim, felsefe, teknoloji vb. alanlarında son derece çorak oluşuyla yakından ilişkiliydi. Gerçekten de Osmanlı toplumu, yüzlerce yıllık yaşamı boyunca bu alanlarda hemen hemen hiçbir kayda değer başarıya imza atamamıştı. Farklı düşünceleri dinleme, tartışma ve bilimsel kuşkuculuk ve araştırma geleneğinden yoksun olan bu toplum, kendi üniversiteleri sayılan medreselerde sınırlı bir matematik, mantık ve metafizik eğitiminin yanısıra ağırlıklı olarak Kuran, Kuran yorumu, fıkıh, kelam, teoloji, astroloji gibi sözde bilimlerin öğretimiyle yetinmiş ve en fazla Arap ve Fars kaynaklı yapıtları ve bu kaynaklar aracılığıyla Türkçeye/ Osmanlıcaya çevrilen antik Grek felsefesini inceleme noktasına kadar ilerleyebilmiştir. Taner Timur bu konuda şöyle diyordu:

"Gerçek anlamıyla Osmanlılarda felsefe yoktu. Çünkü özgür düşünce yoktu. Felsefenin varlık ve bilgi teorileri ile ilgili sorunları, Osmanlı kültüründe ilahiyat ilimleri çerçevesinde yer alıyorlardı. Bunun dışında bugün 'doğa bilimleri' olarak isimlendirdiğimiz ilimler, Osmanlı Devleti'nde Aristo'dan naklen Ortaçağ Avrupası'nda mevcut oldukları biçimde yaşıyordu. Modern anlamda bilimler 17. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamış ve Batı'da bu yüzyılda skolastik düşünce ile bilimsel düşünce birbirinden ayrılma yoluna girmişlerdir. Osmanlı Devleti bu ayrımı gerçekleştiremediği ve skolastik zihniyeti devam ettirdiği için Avrupa ile birlikte 'batılılaşamamış' ve yerinde sayarak 'doğululaşmış'tır."[10] Bunda Kanuni Sultan Süleyman döneminde ulemanın başı olan şeyhülislâmın yetkilerinin arttırılması, ulemaya yeni ayrıcalıklar tanınması (vergiden bağışık tutulma, mal ve zenginliklerine elkonmasının yasaklanması vb.) ve böylelikle giderek tutuculaşan bu katmanın âdeta bir aristokrasi konumuna gelmesinin sağlanması da rol oynadı. 16. ve 17. yüzyılda Avrupa'da pozitif bilimler alanında yaşanan gelişmeye değinen Adnan Adıvar Osmanlı'nın bu alandaki durumuna değinirken şöyle diyordu:

"İşte en belirli çizgileriyle özetlemeye çalıştığımız bu ilim hareketinden Osmanlı Türkiyesi'nin asla haberli olmadığı, yukarıki sayfaların okunmasıyla anlaşılır. Anatomi, hep İbni Sina'nın ve nihayet İbn Nefis'in anatomi ve fizyolojisi, tıp, ufak tefek gözlemlerin eklenmesiyle, Galenos ve İbni Sina'nın tıbbıdır. Kopernik'in bütün bir sistemi yıkan keşfinden Osmanlı Türkiyesi haberli olmak şöyle dursun, Takyeddin rasathanesi, 'rasad-i cedid' diye hâlâ Ptolemaios astronomisi üzerinde çalışıyordu. Kısacası Türkiye bu devirde müspet ilimler noktasından, dışarıya karşı kuvvetli bir setle kapanmış ve âdeta Batı'yla hiçbir teması olmamış gibidir."[11] Burada yazarın değinmediği ya da değinmemeyi yeğlediği bir başka önemli ayrıntı da şu: Osmanlı döneminde 1577'de Sultan III. Murat döneminde, daha çok astrolojik gerekçelerle bir rasathanenin kurulmasına izin verilmişti. Bu amaçla görevlendirilen Takiyüddin ya da Takyeddin adlı Osmanlı matematikçisi ve astrologu bu rasathaneyi gereken âletlerle ve zengin bir kitaplıkla donatmış ve bir dizi gözlem yapmıştı. Ancak bilimin öneminin kavranmadığı dönemin siyasal ortamında çıkarılan dedikoduların ve kaşınan batıl inançların etkisi altında kalan aynı padişah üç yıl sonra rasathanenin kapatılmasını kararlaştırmış ve Osmanlı devleti tarihinde kurulan bu ilk ve tek rasathaneyi yıktırmıştı. Türkiye'nin yeni bir rasathaneye kavuşması için ise 1911 yılının beklenmesi gerekecekti.

Aynı konuya eğilen Fuat Köprülü, daha 1927'de kaleme aldığı "İlim ve Mefkûre" (="Bilim ve Ülkü") başlıklı yazısında bu çoraklığı şu sözlerle anlatıyordu:

"Türk'ün maddi ve manevi alanlardaki bu etkilerini karşılaştırınca ulaştığımız sonuç şudur: tarihin hiçbir döneminde manevi kuvvetimiz maddi kuvvetimizle orantılı olmamıştır. Fikir ve sanat alanında kendisini gösteren manevi kuvvetimiz, her zaman siyaset ve askerlik alanında kendini gösteren maddi kuvvetimizden çok aşağıda kalmış, onunla eşit sayılabilecek bir mertebeye asla yükselmemiştir."[12] Köprülü'ye şöyle bir düzeltme ekleyebilirim: Eğer bir toplum ve/ ya da devlet, "Fikir ve sanat alanında kendisini gösteren manevi kuvveti"ni geliştiremezse "siyaset ve askerlik alanında kendini gösteren maddi kuvveti"ni de sürdüremeyecek, bu ikinci

alanda da geri kalacak ve bu kuvveti zayıflığa dönüşecektir. Bir zamanlar Avrupa, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın en güçlü devleti olan, ama 18. yüzyılın ortalarından itibaren gerilemeye başlayan ve kapitalist Batı'nın bir oyuncağı hâline gelen Osmanlı devletinin tarihi, bu kuralın en parlak kanıtıdır.

Onlarca yıl Batı Avrupa ülkelerinde kalmış ve bu arada bazıları Paris Komünü de içinde olmak üzere bir dizi önemli siyasal olaya tanık olmuş olan Jön Türklerin olsun, İttihat ve Terakki'yi oluşturan kadroların olsun, içinde yaşadıkları Osmanlı ve Avrupa toplumunun tarihini ve o günkü yapısını incelememiş ve bu temelde ortaya hiçbir ciddi düşünce, analiz, program koyamamış olmaları, Türkiye aydınının yüzeyselliğinin en çarpıcı örneklerinden birini oluşturur. Şevket Süreyya Aydemir bu konuda şöyle demişti:

"... Bu konuda ve 1908'den önce, İttihat ve Terakki veya benzeri teşekküller tarafından meydana atılmış hiçbir bilimsel tez veya bilimsel eser yoktur...

"... Aynı teşekküllerin, yurttaki sosyal ve ekonomik durumlar hakkında yapılmış, yayınlanmış, sistematik eserleri de yoktur. Ve Avrupa'da yıllarını harcayan bunca aydın ve yarı-aydının nasıl olup ta bu kadar verimsiz kalabildiklerine hayret etmemek kabil değildir."[13] Ancak burada bazı kısmî istisnalardan da söz edebiliriz. Paris Komünü devriminde yer alan Reşat Bey adlı bir Osmanlı aydını, *İbret* gazetesinin 5 Haziran 1872 tarihli nüshasında yayımlanan "Devair-i Belediye Tarafdaranı" başlıklı yazısında Komün devrimini anlatırken şöyle demişti:

"18 Mart devrimcileri cumhuriyetin sürüp gitmesini isteyenlerdir. Bunlar cumhuriyeti sağlam temellere oturtmak emelini besleyen gerçek yurtseverlerdir. Bu devrimciler haklıdırlar ve görevlerini yapmışlardır."[14] Komün'ün tarihsel önemini ve sınıfsal niteliğini kavramaktan uzak olsalar da, aralarında Namık Kemal ve Ahmet Mithat'ın da bulunduğu başka bazı Osmanlı aydınları da yazdıkları yazılarda Komün'ü savunmuşlardı.

Peki, İttihat ve Terakki'nin mirası üzerinde yükselen, "ulusal kurtuluş" savaşını yürüten derneklerin birleşmesiyle oluşmuş ve bir anlamda cumhuriyeti kurmuş ve bu kuruluştan sonra bir dizi reforma imza atmış olan Halk Fırkası'nın, yani Cumhuriyet Halk Partisi'nin durumu bundan farklı mıydı? Hayır. Kıvılcımlı, 1930'ların başında kaleme aldığı bir çalışmasında bu konuda şunları söylüyordu:

"Halk Partisi'nin bir avuç finans-kapital zümresi adına, yaptığı işler askerî bir fetihe benziyordu. Hiç bir şekilde teorileşememişti. Kitle içinde değil, hiç değilse aydın kapıkulu yığınları arasında şöyle demagoji bahanesi olacak bir kavram bile uydurulamamıştı.

"Halk Partisi o büyük kofluğunu, özellikle Serbest Parti yaygarası karşısında farketti. İki kelime bulup söyleyemeyecek kadar dilsiz duruma düşmüştü. Kendi doğurduğu Serbest Parti akımına karşı bile cevap veremeyen Halk Partisi ne yapacaktı?"[15] Kıvılcımlı, 1930'da kurulup aynı yıl kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminin ardından bir "teorileşememe" sıkıntısı çektiğini ileri sürüyor ve Kadro hareketinin çıkışını ya da çıkartılmasını da buna bağlıyor. (Kadro hareketine VI. Bölüm'de, Serbest Fırka olayına ise VII. Bölüm'de değineceğim.) Ancak, Kadro hareketinin "ideoloji konusundaki ısrarları"nın "daha sonraları bu konuda daha çekinceli bir tutum sergileyen Atatürk'ü rahatsız et"tiğini söyleyen Hakkı Uyar'ın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun anılarından aktardıkları, Kıvılcımlı'nın bu yorumunu yalanlıyor. Yakup Kadri şöyle diyordu:

"Bir gün Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilkelerini gözden geçiriyordu. O sırada ukalâlık edip demiştim ki; 'Paşam, bu her bakımdan bir İnkılâp partisidir. İnkılâp partisi ise bir ideolojiye, bir doktrine dayanmaksızın yürüyemez'. Yüzüme bir masumun yüzüne bakar gibi bakmış ve gülümseyerek 'O zaman donar kalırız demişti.' "[16] Kıvılcımlı 1960'larda yayımlanan önemli bir yapıtında ise Kadro hareketinin "gizli açık finans kapital servisleri"nin kapıkulları olarak nitelendirecekti.

Türkiye'nin ilerici ve devrimci hareketlerinin de, ister istemez bu geleneği devraldıklarını söylemek bir abartma olmayacaktır. Herhâlde uzun bir süre, sözcüğün gerçek anlamında devrimci bir teori olmaksızın, hattâ herhangi bir teori olmaksızın ilerici ya da devrimci eyleme girişenlerin tarihi olan Türkiye tarihi Lenin'in, "Devrimci bir teori olmaksızın devrimci bir hareket olamaz" sözünün ne denli doğru olduğunu kanıtlar. Materyalist olmasına, yani maddenin önceliğini kabul etmesine rağmen diyalektiksel materyalizm ve Marksizm; bilincin, düşüncenin ve teorinin önemini ve bu faktörlerin ekonomik-toplumsal temel üzerindeki karşı etkisini asla yadsımaz ve bu karşı etkileri kesinkes dikkate alır. Teorik-entellektüel hazırlığı ve temelleri zayıf ve yüzeysel olan devrimci hareketlerin ürünleri ya da daha doğru bir deyişle dölleri de kaçınılmaz olarak zayıflık ve yüzeysellikle sakatlanmış olacaktır. Yalçın Küçük, 1980'lerin başında kaleme aldığı bir çalışmasında, devletle olan tarihsel göbek bağlarını koparmayı bir türlü başaramamış olan Türkiye ilerici aydını için şunları söylüyordu:

"Türkiye aydını, en çok ve ortalama olarak, Kemalist Devrim ile övünüyor. Dünyada, belki de Kemalist Devrim konusunda en az düşünüp, en az yazmış olanlar Türkiye'den çıkıyor. Türkiye kendi tarihini yabancı ülkelerin arşivlerine göre yazan, belki de tek ülke özelliğini taşıyor. Türkiye aydını ve bilimadamı için, Türkiye'nin düşünen adamları için utanç verici bir durum. Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Genelkurmay Başkanlığı, hele hele Dışişleri Bakanlığı arşivleri hâlâ Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı araştırıcılara kapalı. Kullanamıyorlar. Utanç verici yanı burası değil. Şurası: Türkiye aydını, sömürgeleştirilmiş kafalar gibi, bunları istemenin hakkı olduğunu düşünemiyor."[17] Küçük'ün söyledikleri genel olarak doğru; ancak o günden bu yana Türkiye ilerici aydınının Kemalizmin etki alanından bir ölçüde uzaklaştığını ve bunun yerine kısmen İslâmın, kısmen sol liberalizmin ve kısmen de Kürt milliyetçiliğinin etkisi altına girdiğini unutmamak kaydıyla. Bunu bir ilerleme belirtisi saymaksa çok zor.

25 Aralık 2015'te basında yer alan bir haberin Türkiye ilerici aydınının duyarsızlığı ve geriliğinin bir başka göstergesi olduğunu söylemek herhâlde bir haksızlık olmayacaktır. Bu haberde, *Cumhuriyet* gazetesinin, 30 yıldır yayımladığı ve Cuma günleri gazeteyle birlikte parasız ek olarak verdiği *Bilim ve Teknoloji Dergisi*'ni, malî nedenler yüzünden artık çıkaramayacağı söyleniyordu. Yani Türkiye ilerici aydını böyle bir dergiyi yaşatmak için gereken özveriyi gösterememiş, örneğin bunu sağlamak için bir kampanya açmayı beceremeyiştir. Türkiye'de yayımlanan başka bilim ve teknik dergilerinin olduğu söylenerek itiraz edilebilir bu söylediklerime. Evet, Türkiye'de bu alana eğilen başka dergiler de var. Ama kaç tane ve tirajları ne kadar? *Cumhuriyet* gazetesinin *Bilim ve Teknoloji Dergisi* ekinin kapanmasıyla Türkiye'de bilim ve teknik alanında yayımlanmakta olan dergi sayısının üçe indiğini, evet sadece üç olduğunu söyleyebilirim. (Tirajlarını bilmemekle birlikte bunların hiç de yüksek olmadığını tahmin edebiliriz.) Bunlardan biri; devlet desteğiyle TÜBİTAK tarafından 1967'den bu yana yayımlanan *Bilim ve Teknik* dergisi, diğerleri ise 1993'den beri yayımlanan *Bilim ve Ütopya* dergisiyle 2004'te bu dergiden ayrılanların yayımlamakta oldukları *Bilim ve Gelecek* dergileridir. Bunların yanısıra içeriğini, daha çok çeviri yazıların oluşturduğunu sandığım *National Geographic Türkiye* adlı dergi var. Bu tablonun; 2015 yılı itibariyle nüfusu 80 milyona yaklaşan, 820,000 aktif öğretmeni, 190 üniversitesi ve 5.5 milyon üniversite öğrencisi bulunan bir ülke için utanç verici olduğu ortadadır. Bu arada, 30 Mart tarihli bir habere göre *Cumhuriyet* gazetesinin *Bilim ve Teknoloji Dergisi*'nin devamı sayılabilecek olan ve bir süredir internet üzerinde yayınlanan *Herkese Bilim ve Teknoloji* dergisinin yayın yaşamına başladığına değinelim.

Teorik derinlik ve üretkenlik bakımından Türkiyeli aydınlar arasında istisnaî bir kişilik sayılması gereken Kıvılcımlı'nın kendisi de benzer gözlemler yapmıştı. Örneğin o, 1967'de yaptığı bir konuşmada şöyle demişti:

"Savaş meydanından çok bilim ve bilinç alanında korkusuzluk ve kuşkusuzluk zaferin ilk

şartıdır. "Bu yalınkat kuralı unuttuğumuz için, Türkiye'de bilimsel güç sıfır çizgisi üzerinde dolaşır durur. Dünya ölçüsünde, insanlığın ciddiye alabileceği bir tek bilimsel keşif, icat ve doktrin öne süremeyişimiz, zekâsızlığımızdan, bilgi kıtlığımızdan değil, korkuyu alçak gönüllülükle maskeleyişimizden, ve kuşkuyu bilimsel iffet sayışımızdan ileri gelir. İki yüz yıl boyu boyuna yitirdiğimiz kuşaklar, hep kendi kendisinden veya çevresinden KORKU ve KUŞKU illetine kurban gitmişlerdir. Güdücü sınıfların 'çıkarcı önyargılarından' ürkmemek, korkmamak, o önyargıların içimize işlettiği pısırıklıklar ve nemelâzımcılıklarla evham ve kuşkuya kapılmamak bilimin birinci şartıdır."[18]

O bir başka yerde Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı cehennemine nasıl sürüklendiğini anlatırken şöyle diyordu:

"Ya millet mi? ORDU-MİLLET'iz biz. Ve anadan doğma... ŞÂİR-MİLLETİZ, vesselam. Öldürn Allah: DÜŞÜNCE'ye düşemeyiz."[19] Devam edelim.

Kıvılcımlı'nın görüşlerinin giderek daha geniş çevrelerin ilgisini çekmesinin yanısıra, öteden beri onu bir usta düzeyine yerleştiren, onun görüşlerini katı bir biçimde savunan değişik grup ve çevreleri kapsayan bir "Kıvılcımlıcı" ya da "Doktorcu" akımın da var olduğu biliniyor. Zaman içinde Kıvılcımlı'nın adı ve yapıtları çevresinde -kapsamı, kendisini "Kıvılcımlıcı" ya da "Doktorcu" olarak niteleyenlerle sınırlı olmayan- duygusal yanı güçlü bir hayranlık aylası oluşmuş ya da oluşturulmuş ve ölçüsüz övgülerin konusu hâline getirilen Kıvılcımlı bazıları için âdeta bir dokunulmaz figür hâline getirilmiştir. Örneğin, "Kıvılcımlıcı" ya da "eski Kıvılcımlıcı" olarak nitelenebilecek olan Demir Küçükaydın 1976'da, H. Yılmaz adıyla yayımladığı yapıtında şöyle diyordu:

"İşte Kıvılcımlı'nın, tıpkı Marks gibi bir ömür verdiği çalışmalar Antika 'toplumların yüzündeki peçeyi' kaldırır. *Kapital* nasıl modern toplumun yasalarını açıklayan bir anıt emekse, '*Tarih Devrim Sosyalizm*' de öyle, Antika toplumların yasalarını inceleyen bir anıt emektir."[20]

1992'de Bibliotek Yayınları, Kıvılcımlı'nın YOL başlığı altında yazdığı kitapları yayımlaması vesilesiyle kaleme aldığı tanıtım yazısında şu benzer saptamayı yapıyordu:

"Bu düşünce ve davranış önderi, çağımızda sosyal devrimin biricik özgücü olan işçi sınıfının bilimini kendi ülkemizin orijinalitesi ile işleyip geliştirmiştir.

"Bugün Türkiye'de teori denildi mi akla Dr. Hikmet Kıvılcımlı gelmektedir. Ülkemizin de içinde yer aldığı Doğu toplumlarının antika modern karma yapısı Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın tez ve yöntemi ışığında ele alınmadıkça devrimci hareketin önündeki yapısal/ politik ve ideolojik/ teorik sorunların çözümündeki yetersizlikler aşılamayacaktır."[21]

Yazara Marks ve Engels düzeyinde bir ustalık payesi biçen bir başka çevrenin görüşlerini yansıtan *Devrimci Mücadele* dergisine göre,

"Kıvılcımlı'nın Marksizm-Leninizmin teorik hazinesine çok önemli bir katkısı vardır. Buna 'TARİH TEZİ' adını verir Kıvılcımlı. Bu TEZ'iyle Kıvılcımlı, Antika Tarihin genel gidiş (işleyiş, gelişim) kanunlarını bulur. Bilindiği gibi Marks-Engels, insanlık tarihinin sosyal bilimler alanında en önemli buluşlarını yapmışlardı. Ama ömürlerinin büyük bölümünü Kapitalist Toplumun üzerindeki örtüyü kaldırmaya ve onun işleyişini aydınlatmaya ayırmışlardı. Antika Tarihle ilgilenmeye çok az zaman bulabilmişlerdi. Zaten eldeki veriler de son derece yetersizdi. Buna rağmen Marks-Engels Ustalar, Antika Tarihin Toprak Meselesine dayandığı gibi dahiyane bir buluş ortaya koymuşlardır...

"Engels'in yarım bıraktığı görevi tamamlamak Kıvılcımlı'ya düştü. Antika Tarihin gelişim kanunlarını Kıvılcımlı buldu. Böylece Marks-Engels-Kıvılcımlı Ustalar tarafından kanıtlandı ki, Tarih'in tümünün canlı bir bütünlüğü vardır. Ve her şey belli kanunlara uyarak yürür. Tarih de bir canlı organizma gibi belli kanunlara uyarak çalışır-gelişir. Ve olaylar sebep-sonuç

ilişkileriyle birbirlerine son derece sıkı bir bağla bağlı oluşurlar-çıkagelirler.

"Böylece, tarih tek tek olayların biriktiği bir alan, bir birikim bilimi olmaktan çıktı. Tasnif bilimi oldu. Tarihte her olay yerli yerine oturdu ve Tarihin canlı bütünlüğü elle tutulurca görüldü."[22]

Kıvılcımlı'dan çok şey öğrendiğini ve bir dönem -kendi anlatımına göre 1970-80 arası- onun sadık bir izleyicisi olduğunu belirten, ama daha sonraları kendisine özel bir yer biçmeyi sürdürmekle birlikte ona karşı daha eleştirel bir tutum alan Demir Küçükaydın ise, *Bir Devrimcinin Teorik ve Politik Otobiyografisi* adlı yapıtında Marks ve Engels'le aynı düzeye yerleştirdiği yazar hakkında şunları söylüyordu:

"Kıvılcımlı'yı anladıkça, Marksizmi, Marksizmi anladıkça Kıvılcımlı'yı daha iyi anlayabileceğimi gördüm...

"Bu okumalarda gördüğüm, eski öğrendiğimiz şemalarla bu tarihin hiçbir yerinden kavranamayacağı, Kıvılcımlı'nın ise bu tarihi ve onun gidişini anlayabilmek, sırrına erebilmek için biricik metodolojik kaynak olduğu idi. Bu çalışma Kıvılcımlı'ya olan güvenimi sonsuz derecede pekiştirmiş ve onun yaptığı genellemeleri daha iyi anlamamı sağlamıştı...

"Bu okumalardan şöyle bir sonuç ortaya çıkıyordu: Kıvılcımlı hariç bu tarihi açıklamak bir yana, bu tarihi ele alan, sorun eden Marks ve Engels'ten sonra çıkmış ikinci bir Marksist bile bulunmuyordu. Öyle görülüyordu ki, dünyada tek yaratıcı Marksist vardı ve bu Kıvılcımlı'ydı. Ya da varsa bile biz bilmiyorduk."

Evet Kıvılcımlı, Marks ve Engels'in incelemeye zaman bulamadıkları antik toplumları ele aldığını ve bu toplumların gelişme yasalarını ortaya koymak için çaba harcadığını söylemekte, ama haklı olarak, bu çabasının görmezden gelindiğinden yakınmaktadır:

"Antik tarihte, ölü parçacılıktan üstün, dinamik bir bütünlük bulunduğu yüz yıldan beri sezilmişti. O sezi ile yazılmış araştırmaların bir bölüğünü, *Tarih, Devrim, Sosyalizm* ve ilh. kitaplarını, ancak 1965 yılı yayınlama fırsatını bulduk.

"Beklenilebileceği gibi orada konulan tarih tezi bir zindan kuyusunun duvarına vurulmuş yumruğa benzedi. Yankısız kaldı. Emperyalizm çağına girmiş kapitalizmin her sosyal araştırmayı kültür kargaşalığına getirerek baltalayan kasıtlı körlüğünden ve sağırlığından daha olağanı aranamazdı. Onun skleroza uğramış çökkün beyninden başka tepki beklenemezdi."[23] Ancak Kıvılcımlı, hiçbir zaman kendisini usta olarak nitelememiş ve Marks ve Engels ayarında bir düşünür olduğunu ileri sürmemişti. Örneğin o, Marksizmin kurucuları için şunları söylüyordu:

"Marks'ın ve Engels'in birinci özellikleri softalığa dayanamayışlarıdır. Uzun tecrübelerden sonra biraz da şaşarak bir şey öğrendik: 'Marksistim' diyenlerin çoğu Marksizm softalarıdır. Marks ve Engels'in birinci davranışları softa Marksistlerden yaka silkişleridir.

"Marks ve Engels'ten sonra gelip de Marksizm softası olmamak çok güç şey. Çünkü Marks ve Engels kertesinde hiç kimse hayatının tümünü kıyasıya araştırmalara ve döğüşmelere verememiştir. Bu iki insan, kendi çağlarına gelinceye dek, hiçbir düşünürün ve devrimcinin yapamadığını yaptılar. İnsanlık kültürünün paramparça ve tepesitaklak duran ulu ehramını tabanı üzerine oturttular. Teori ile pratiğin, birlikte ve tümüyle, bütünlüğünü yarattılar.

"Bu muazzam işi tek iki insan başarabilirdi. Antik çağda olsalar yaptıklarına muhakkak mucize denecekti. Her mucizeyi gösteren insan Marks ve Engels'e gelinceye dek insanüstü bir varlık sayıldı. Tanrının seçkini, peygamber oldu. Tarihte Marks ve Engels ilk defa bütün mucizelerin insan yaratığı olduğunu ispatladılar. Bunu yapmakla da kendi emeklerinin insancıl çabadan başka bir şey olmadığını gösterdiler. Mucizeleri buydu."[24]

Benzer bir savunma refleksini, gene Kıvılcımlı'yı Marks ve Engels ile kıyaslayan Uğuray Aydos ile Çağdaş Balcı'nın ortak çalışmasında da görüyoruz. Örneğin, Kıvılcımlı'nın ilk

döneminde savunduğu görüşlerle ikinci döneminde savunduğu görüşler arasında bir çelişme olduğunu bile yadsıyacak ölçüde 'cesur' olan bu yazarlar şöyle diyorlardı:

"... Kıvılcımlı'da da gençliğinde ve yaşlılığında birbirine zıt düşünceler olduğu izlenimi uyandı. Ama bu izlenim Marx'taki gibi kesintinin olumluluğu yönünde değil; yaşlılığında sistemle uzlaşmaya çalışan bir cunta hayalcisi şeklinde olumsuzluk olarak yazıldı durdu. Oysa ne Marx'ta ne de Kıvılcımh'da bir kesinti bulunmaktaydı...

"Çünkü Kıvılcımlı'nın yaşlılık dönemlerinde gençlik tespitlerinin arkasında olmadığını kanıtlayacak hiçbir teorik/pratik belge bulunmamaktadır. Denecektir ki Bonapartizm ile eş tutulan Kemalizm, son dönemlerdeki yazılarda 'Mustafa Kemal'in ölümsüz mirası' geçmektedir. İşte fazlaca skolastizm kokan bu medrese mantığı, kesintili ve gerileyen iki Kıvılcımlı tespitini çoğunlukla bu Kemalizm ve Kürt meselesi etrafında döndürüp duruyor. Kuvay-i Milliye ile İnönü-Bayar-Peker iktidarındaki cumhuriyet arasında bir fark göremiyor..."[25] Aydos ve Balcı'nın değerlendirmelerini aşağıda yeniden ele alacağım.

Bibliotek Yayınları, *Devrimci Mücadele* dergisi, Demir Küçükaydın, U. Aydos-Ç. Balcı'nın vb. değerlendirmelerinin ortak önemli bir noktası ya da daha doğrusu ortak eksiklikleri şudur: Bu kişi ve çevrelerin hepsi de, Kıvılcımlı'nın teorik görüşlerini ve siyasal değerlendirmelerini Marksizmin ve tutarlı demokratizmin ışığında ele almak, sınamak ve doğrulamaya çalışmaktan kaçınmaktadırlar. Dahası, bu tutarsız yaklaşım, "Doktorculuk" ekolünden gelmeyen kişilerde de görülmekte ve Kıvılcımlı'nın görüş ve analizleri âdeta devrimci eleştiriden bağışık tutulmaktadır. Örneğin, Kıvılcımlı'nın uzun yıllara yayılan bir teorik, siyasal ve örgütsel çalışma deneyimine sahip olduğu olgusunu görmezden gelen ya da unutan Ergun Aydınoğlu bir çalışmasında şunları söylemekteydi:

"Kıvılcımlı, 28 Mayıs sabahı Millî Birlik Komitesi (MBK)'ne ilk 'selamlama telgrafı'nı gönderir. 3 Haziran'da parti (Vatan Partisi kastediliyor- G. A.) adına, MBK'ne bir kısa mesaj yollar. 7 Temmuz'da MBK'ne *İkinci Kuvayımilliyeciliğimiz* başlıklı birinci açık mektubu, 24 Ağustos'ta da ikinci mektubu gönderir. Aslında sözkonusu mesaj ve mektupların içerikleri üzerinde hiç durmadan, Kıvılcımlı'nın bu girişimlerinin son derece büyük bir naifliği ifade ettiği söylenebilir. 27 Mayıs ihtilâlcilerinin, Kıvılcımlı gibi yıllanmış bir komüniste ve onun önderliğindeki bir marjinal politik çevreye kulak vereceklerini düşünmenin başka bir izahı olmasa gerek...

"Kıvılcımlı, bu teorik açıklamalarını bir pratik-siyasal öneri ile taçlandırır: kurtuluş savaşı deneylerine atıfta bulunarak, Millî Birlik Komitesi'ni bir ikinci kuvayımilliye partisi kurmaya çağırır... Böylelikle Kıvılcımlı, 27 Mayıs ihtilâlcilerinin sosyal devrimcilik potansiyellerine inancını net bir biçimde ilân etmektedir."[26] Kıvılcımlı'nın bu girişiminin, onun orduya ilişkin anti-Marksist yaklaşımından kaynaklandığını ve devrimci-olmayan bir nitelik taşıdığını belirtmekten çekinen, tersine onun bu adımı "naiflik"le açıklayarak geçiştiren Aydınoğlu, 1960'ların sonlarında oluşan radikal devrimci örgütleri ve onların genç ve siyasal-örgütsel deneyimleri sınırlı kadrolarını eleştirirken en ağır sözcükleri kullanmaktan kaçınmamaktadır; ama o, Mustafa Kemal'i yücelten, İkinci Kuvayımilliyeciliktен söz eden, Kürt halkının ilerici potansiyelini görmezden gelmekle kalmayıp onu bir karşı-devrim gücü olarak niteleyen, ordu kuyrukçuluğu yapan, 12 Mart 1971 askerî-faşist darbesini olumlulayan ve bu darbecilerden devrimci adımların ötesinde bir sosyalist devrim bekleyen Kıvılcımlı gibi bir kıdemli kadroyu bir burjuva diplomatı üslûbuyla eleştirirken son derece naziktir!

Aydınoğlu, 17/18 Ocak 2013'te İstanbul'da yapılan Kıvılcımlı sempozyumuna sunduğu "Hikmet Kıvılcımlı ve 1960'lar Türkiye Solu" başlıklı yazısında şunları söyleyebiliyordu:

"Gerçekten de, eğer Kıvılcımlı bu kısa sürede (1970 ve 1971'in ilk ayları- G. A.) yazdıklarını ve yayınladıklarını, 1968 yılında yazmış ve yayınlamış olsaydı, solun ideolojik ve

örgütsel krizinin sağlıklı bir şekilde çözümlenmesine muazzam katkısı olabilirdi. Bu sağlıklı çözüm, 1960'ların sonlarında solun birliğinin, daha gelişkin bir ideolojik ve örgütsel düzeyde yeniden sağlanması anlamına gelebilirdi."[27] Kıvılcımlı'ya böyle olmadık bir misyon yükleyen Aydınoğlu onun, Kemalist, milliyetçi, ordu ve devlet kuyrukçusu bir çizginin savunucusu olduğunu kavrayacak düzeyde bir yazardır. Hâl böyleyken Kıvılcımlı'ya, devrimci hareketin 1971 dönemecini aşmada yardımcı olma misyonu biçmesi, en iyimser anlatımla tuhaftır. Eğer Kıvılcımlı'nın tez ve önerileri Aydınoğlu'nun umduğu etkiyi yaratmış olsaydı, dönemin radikal Türkiye solu, "ordu devrimciliği" noktasına sürüklenmiş ve "sol cuntacı" eğilime teslim olmuş ve eklemlenmiş olacaktı. Aynı ölçüde tuhaf olan bir başka nokta ise Aydınoğlu'nun, düştükleri bir dizi ağır hatalara rağmen, TKP'nin geleneksel revizyonist çizgisini değişen ölçülerde aşan THKO, THKP-C ve TKP (M-L) gibi örgütleri, eleştiri sınırlarını aşarak karalamaktan çekinmemesidir. Ona göre, "Dev-Genç'de 1960'lar radikalizminin olumluluklarının bir sentezini bulmak kabildir. Oysa onun 1970'lere bıraktığı izde, daha çok yozlaşma ve çözülmeler ağır basar...

"Benzer bir şekilde Dev-Gençliler de bağımsızlıklarını ilân etmeye kalkıştıklarında, etraflarında teori adına ne bulurlarsa değerlendirmeye kalkarlar. Siyasal planda o denli iddialıdırlar ki, bunun da zorlamasıyla birkaç ayda âdeta bir teorik corpus oluşturacaklardır... İşte bu teorik eklektizmdir ki, kısa bir süre öncesinin başarılı ve gelecek vadeden öğrencilerini, bir yanıyla *siyasal şarlatanlar* konumuna düşürür."[28]

Aydınoğlu'nun Kıvılcımlı değerlendirmesine damgasını vuran burjuva-diplomatik yaklaşım ve üslûbu, hem Türkiye devrimci hareketi içinde ve devrimci kadrolar arasında, hem de yıllar sonra bu konuya eğilen aydın ve akademisyenler arasında yaygındır. Türkiye devrimci hareketi açısından bu bağışlanamaz hatanın kaynağı, bu hareketin genel ideolojik-siyasal-örgütsel gerilemesinde ve buna bağlı olarak devrimci polemik geleneğinin büyük ölçüde unutulmasında yatmaktadır. Buna Kıvılcımlı'nın inşa etmiş olduğu "sistem"e meydan okuma yürekliliğini gösterememe faktörünü de ekleyebiliriz.

Kıvılcımlı'nın yapıtları ve makalelerinde, kendi çapındaki birisinden beklenmeyecek düzeyde basit ve ilkel saptamalara, hem de oldukça sık olarak rastlandığını da belirtmek isterim. Yazarın, bir çoğuna bu kitap içinde yer vereceğim böylesi basit ve ilkel saptamalarına, Ziya Gökalp'i Türk milliyetçiliği akımını âdeta tek başına yaratmış bir kişi gibi göstermesini örnek verebilirim. Kıvılcımlı, "Türkiye'de Ulusal Sorun" adlı yapıtında şöyle diyordu:

"Zaten Türklük bile, daha ancak Kürdistan'ın merkezinden gelmiş bir Kürt memurunun (Ziya Gökalp'in) derleyip toplamaya çalıştığı ve Durkheim'dan saçmaladığı bir dayanışmacılık perdesi altında Türkçülük ideolojisiyle yeni uyanıyordu. Galiba olan basit bir değiş tokuştu: Türklük Kürtlüğe maddeten şişmanlama olanaklarını (Ermeni çapulunu ve katliamını) bağışlıyor, buna karşılık olarak Kürtlük de Türklüğe manen kabarma ideolojisini (Ziya Gökalp Türkçülüğünü) sunuyordu."[29] Kıvılcımlı'nın bu saptamasının birden fazla hatayla sakatlanmış olduğu açıktır. Herhâlde Marksizmden nasibini almış bir insan şu gerçekleri bilmek zorundadır:

a) Türk milliyetçiliğinin formülasyonu tek bir kişiye bağlanamaz. "Türk milliyetçiliğinin babası" olarak nitelenen Ziya Gökalp, kendisinden önce bu doğrultuda kafa yormuş olan çeşitli düşünürlerin (Yusuf Akçura, İsmail Gasprinski, Ahmet Ağaoğlu, Köprülüzade Mehmet Fuat, Hüseyinzade Ali vb.) düşüncelerinin bir sentezini yapmanın çok ötesinde ve olağanüstü bir rol oynamamıştır.

b) Ziya Gökalp'in böyle bir konuma sahip olduğunu kabul etsek bile, onun rolünü, Kürt halkını/ ulusunu temsil etmeyen bu kişinin Türk halkına/ ulusuna "manen kabarma ideolojisi sunma"sı olarak niteleyemeyiz. Ziya Gökalp diye birisi var olmasaydı da İttihat ve Terakki kliği ona benzer bir ideolog yaratacaktı.

c) Türk milliyetçiliği ideolojisi ve siyasetinin ortaya çıkışının belirleyici nedeni asla, Ziya Gökalp'in ya da ona öngelen milliyetçi düşünürlerin zihinsel egzersizleri değildir; bu milliyetçilik ve ona eşlik eden düşünceler varlıklarını her şeyden önce, bir dizi MADDİ olguya borçludur. Bunlar esas olarak, Türk-olmayan ulus ve milliyetlerin ulusal bilinç ve ulusal hareketlerinin büyümesi, farklı etnik ve dinsel toplulukların Osmanlılık bayrağı altında toplanamayacağının anlaşılması ve Osmanlı devletinin Balkan savaşları sonucu Avrupa'daki topraklarını yitirmesidir vb.

Kıvılcımlı'nın, hem İttihat ve Terakki ve hem de Kemalist rejim döneminde şovenizme varan bir Türk milliyetçiliğinin en önemli figürlerinden biri olan Ziya Gökalp'in bilim insanı rolünü de fazlasıyla abarttığını eklememe izin verilsin. Bunu onun, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri* başlıklı broşürünün neredeyse yarısını, bu gerici ideologun yazılarından aktardığı, yüzeysel ve bilimsel değeri son derece kuşkulu alıntılardan oluşturmasına bakarak da anlayabiliriz.

Siyasal-örgütsel siciline baktığımızda Kıvılcımlı'nın, Marksizm-Leninizmi derinlemesine incelemekle ve teorisyen sıfatını hak etmekle kalmamış, aynı zamanda strateji, taktik ve örgüt sorunlarına hayli kafa yormuş bir kişilik olduğunu görürüz. O hâlde, Aydınoğlu'nun ve onun gibi düşünenlerin saptamasının tersine Kıvılcımlı'nın; 27 Mayısçılardan bir TOPLUMSAL DEVRİM ummuş olması asla, salt bir "naiflik" olarak nitelendirilemez. Dahası, onun, bir dizi tarihsel dönemeçte değişik gerici ve anti-komünist liderlerden ve egemen kliklerden ülkenin temel sorunlarını halk yararına çözmelerini umması, başında İnönü'nün bulunduğu tek parti rejimine, Bayar-Menderes kliğine ve hattâ 12 Mart askerî darbesini gerçekleştiren generallere olumlu bir tarzda yaklaşması, Osmanlı devletini, Türk ordusunu ve Kemalizmi övmesi ve bu güçlere anti-emperyalist ve hattâ yer yer anti-kapitalist bir nitelik yüklemesi de asla "naiflik" olarak nitelendirilemez.

Tahmin edilebileceği gibi ben, görüşlerini yukarda aktardığım Kıvılcımlı-sempatizanı yazarların onun hakkında yaptıkları bu son derece abartılı ve subjektif değerlendirmelere katılmıyorum. Vardığım sonucu burada ve şimdiden belirteyim: Ben, tüm erdemlerine ve olumlu yanlarına rağmen Kıvılcımlı'nın ideolojik-siyasal konumunun hayli eklektik olduğu, anti-Marksist bir nitelik taşıdığı ve onun "Marksizmi"nin, büyük ölçüde burjuva milliyetçiliği, sağ oportünizm, Osmanlı-Türk devletçiliği ve Kemalizmle sakatlanmış olduğu kanısındayım. Bu görüşümü inandırıcı bir tarzda kanıtlamak için ve bir çok okurun Kıvılcımlı'nın yazdıklarını okumadığı ya da yeterince ve dikkatli bir biçimde okumadığı önkabulünden hareketle bu kitapta, yazarın yapıtlarından bazıları hayli uzun ve ayrıntılı olmak kaydıyla sık sık alıntılar sunacağım. Bunu gerektiren bir diğer nokta ise şu: Ben bu kitapta, yaşamakta olan bir insanla değil, yaşama yıllar önce veda etmiş ve dolayısıyla benim eleştirilerime karşılık verme olanağından yoksun bir insanla polemik yapıyorum. Bu bakımdan olabildiğince adalet duygusuyla hareket etmek zorundayım. O hâlde, bazan kendilerini sıkmak pahasına da olsa okurların Kıvılcımlı'nın görüşlerini daha iyi anlamasını, bir anlamda onu kendi ağzından dinlemesini sağlayacak, Kıvılcımlı'yı yapacağım eleştirilere tanık gösterecek ve eleştirilerimi bu suretle kanıtlamaya ve temellendirmeye çalışacağım.

Bütün teoriler ve siyasal-toplumsal analizler; yargıçları olgular ve/ ya da yaşamın gerçekleri olan mahkemede hesap vermek ve orada aklanmak zorundadırlar. Bu, Kıvılcımlı'nın görüşleri ve tezleri için de geçerlidir. Bu kitabın adının *Hikmet Kıvılcımlı'nın Saptamalarının Işığında Osmanlı ve Türkiye Tarihine Bakışlar* olması bundandır. Kendisini devrimci ve hele de komünist olarak tanımlayan bir insanın ya da örgütün; ordu ve devlet sorununa ve aynı anlama gelmek üzere "kendi" burjuvazisine/ egemen sınıfına ve onunla kopmaz bir bağlantı içinde olan bir dizi soruna yaklaşımı bu savını test etmede her zaman belirleyici bir ağırlığa sahip olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Komünist, hattâ devrimci-demokrat olma/ kalma ıddiasına sahip

olan kişi ve çevreler "kendi" burjuvazileri/ egemen sınıfları ve dolayısıyla onların devleti ve bu devletin esas öğesini oluşturan ordusu ve diğer zor araçlarıyla açık ve uzlaşmaz bir karşıtlık içinde olmakla yükümlüdürler. Yeni ve sınıfsız bir toplumsal düzenin kuruluşunun, sömürücü sınıfların devlet aygıtının yıkılmasını öngerektirdiğini "unutan" ya da kabul etmeyen bir kişi ya da örgütün, komünist olma/ kalma iddiası tamamen boş ve geçersizdir. Bu değerlendirme, siyasal yaşamının belli ya da önemli bir bölümünde az çok tutarlı devrimci bir tavır takınmış, ama daha sonra bu tavırdan uzaklaşmış olan kişi ya da örgütler için de geçerlidir. Lenin; Engels'in 1895'de ölümünden sonra Avrupa (ya da dünya) sosyal-demokratik (=komünist) hareketinin en yüksek siyasal-teorik otoritesi konumunda bulunan Karl Kautsky'yi, Birinci Emperyalist Savaş sırasında "kendi" burjuvazisinin yanında saf tutması ve sosyal-şoven bir çizgi izlemeye yönelmesi nedeniyle "dönek" olarak nitelemekte zerrece duraksamamıştı. Dünya devrim tarihi bu türden örneklerle dolup taşar. Bu bakımdan, devrim ve sosyalizm davasına sırtını çeviren sabık komünistlerin, "kendi" burjuvazileri/ egemen sınıflarında ve onların devletleri ve ordularında "demokratik", "olumlu" özellikler ve "erdem"ler keşfetmeye kalkmaları hiç de rastlantısal değildir. Onların (demokratik ya da sosyalist), devrimin hedeflerine egemen sınıfların devlet aygıtını yıkmaksızın, "barışçı" ya da parlamenter yoldan ya da -özü itibariyle aynı anlama gelmek üzere- askerî darbe yoluyla erişmenin olanaklı olduğu düşününü seslendirmeye başlamaları da. Bu bağlamda, Lenin'in şu tanımlaması günümüzde de geçerli olmaya devam etmektedir:

"*Yalnızca* sınıflar savaşımını kabul eden biri, bundan ötürü Marksist değildir; henüz burjuva düşüncesinin, burjuva politikasının çerçevesinden çıkmamış biri olabilir. Marksizmi sınıflar savaşımına indirgemek, onun kolunu kanadını kırpmak, bozmak, onu burjuvazi için kabul edilebilir bir şeye indirgemek demektir. Sınıflar savaşımının kabulünü, *proletarya diktatorasının* kabulüne dek *genişleten* kişi bir Marksisttir ancak. Marksisti bayağı küçük (ve büyük) burjuvadan temelden ayırdeden şey, işte budur. Marksizmin *gerçekten* anlaşılıp kabul edildiğini, işte bu denektaşı ile sınamak gerekir. Avrupa tarihi, işçi sınıfını bu soruna *pratik olarak* yanaşmaya götürünce, bütün oportünist ve bütün reformistlerle birlikte, bütün 'Kautskist'lerin de (yani reformizmle Marksizm arasında duraksayanların da) acınası hamkafalar ve küçük-burjuva demokratlar olarak, proletarya diktatorasının *yadsıyıcıları* olarak ortaya çıkmaları, hiç de şaşılacak bir şey değildir."[30]

Bir başka önemli husus da şu: Lenin'in bu kitabın en başında yer alan sözlerinde dile getirdiği uyarı-değerlendirme, devlet fetişizminin ve devlete biat etme kültür ve geleneğinin çok güçlü olduğu Türkiye toplumu içinden yetişen devrimci ve komünist özneler için başka yerlerde olduğundan daha da büyük bir önem taşır. Ne de olsa burası hemen hemen herkesin, tarih boyunca pek çok devlet kurmuş olmakla, bir aşiretten "cihangirâne bir devlet çıkar"makla ve "asker-millet" olmakla vb. övündüğü bir ülke. Türkiye insanı; "Allah'ın devlete ve millete zeval verme"mesi gerektiğine olan inancını ve Osmanlı-Türk gericiliğinin ürettiği ve beslediği "devletlû" önyargıları deyim yerindeyse anasının sütüyle birlikte emmekte ve -asla okul sıralarında öğrendiklerinden ibaret olmayan- eğitim sürecinde içselleştirmektedir. Devrimcileşme süreci yaşayan her Türkiyeli işçi, genç ve aydının, işte bu devletçi önyargılardan kurtulmasını sağlayacak inatçı ve kararlı bir "negatif ya da tersine eğitim" süreci yaşaması gerekliliği tam da bundan kaynaklanır. Burada "Biz Türkiye'nin Türkleri ise, gırtlağımıza dek Osmanlı Tarihinin Maddesi ve Ruhu içindeyiz" demiş olan Kıvılcımlı'ya hak vermemek olanaksız. Bu devlet fetişizminin maddi bir altyapısı olduğu da kuşkusuzdur: Türk devleti ve egemen sınıfları; bir dönemin süper devleti olmuş, 600 küsur yıl yaşamış, pek çok (Hristiyan ve Müslüman) Türk-olmayan kavmi yüzyıllar boyu kendi boyunduruğu altında tutmuş/ ezmiş ve yüzlerce yıldır üretim araçlarının yanısıra siyaset ve kültür alanlarını da kendi denetimi altında bulundurmuş ve bir Saray ve askerî-sivil bürokrasi tarafından yönetilmiş olan Devlet-i Âli

Osman'ın mirasçısıdırlar. Dahası Osmanlı İmparatorluğu'nda modern burjuvazi özellikle 19. yüzyılın ortalarından bu yana, devletin güdümü ve yönlendirmesi altında, hattâ bir ölçüde devlet adamlarının kendilerinin kapitalistleşmeleri süreci içinde oluşmuştur. Ama hepsinden önemlisi Müslüman-Türk burjuvazisinin deyim yerindeyse, 20. yüzyılın başlarındaki ilkel kapitalist birikimini büyük ölçüde, İttihat ve Terakki kliğinin yönetimindeki devletin Ermeni, Süryani ve Rum halklarına karşı gerçekleştirdiği vahşet, devlet terörü ve mülksüzleştirme yoluyla sağlamış olmasıdır. Aynı sürecin Anadolu'nun bu "istenmeyen katmanlar"dan "arındırılmış" olduğu 1923 sonrasında, yani Cumhuriyet Türkiyesi koşullarında, kuşkusuz kısmen farklı ve daha düşük dozda olmak kaydıyla devam ettiğini de biliyoruz.

Ben, Kıvılcımlı'nın ordu ve devlet sorununa ilişkin saptamalarını merkeze almakla birlikte polemiğimi asla bununla sınırlamadığım bu kitapta Osmanlı ve Türkiye tarihine işte bu bakış açısıyla yaklaştım. Bu ne bir rastlantı ve ne de keyfi bir seçim. Yazarın Osmanlı-Türkiye tarihine subjektif yaklaşımının temelinde onun, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş/ yükseliş dönemine ve orduya/ devlete ilişkin anti-Marksist analizleri yatmakta, bir dizi diğer önemli hatası işte bu temel hatadan türemektedir. Bu kitapta, adıgeçen temel hatanın yanısıra bu hatanın devrimci-olmayan ya da düpedüz gerici türevleri ya da sonuçları gözler önüne serilecektir.

Burada bir noktaya daha değinmem gerekiyor: Kıvılcımlı, kitapları ve makalelerinde bir dizi konuda ve oldukça sık bir tarzda birbiriyle çelişen ve birbirini çürüten saptamalar yapmış bir yazardır. Bununla sadece onun iki dönemindeki yani, devrimci bir çizgi izlediği ve 1930'ların ortalarına kadar geçen dönemdeki genel yaklaşımı ile 1930'ların sonlarından ölümüne kadar geçen ve reformist bir çizgi izlediği dönemdeki genel yaklaşımı arasındaki uyumsuzluk ve farklılıkları kastetmiyorum. Sözünü ettiğim tutarsızlık ve yalpalamalar yazarın, daha çok ikinci dönemine damgasını vurmakla birlikte, onun siyasal yaşamının tümü için geçerli gözükmektedir. Metin içinde örnekleyeceğim ve daha çok siyasal oportünizm ve pragmatizmden kaynaklandığına inandığım bu tür mantık tutarsızlıkları, Kıvılcımlı'nın teorik ve siyasal mirasının zayıf noktalarından biri sayılmalıdır.

Bir kez daha yineleme gereği duyuyorum: Hikmet Kıvılcımlı, tez ve saptamalarının içeriğinin niteliği bir yana, Marksizmin Türkiye tarihine ve topraklarına uygulanışı doğrultusunda benzeri görülmemiş bir çaba harcamış ve bu anlamda ülkemizin tarihine benzeri olmayan bir düşün ve -aynı ölçüde olmamakla birlikte bir- eylem insanı olarak geçmiştir. Ancak bu özelliklerine rağmen ve belki de bu özellikleri nedeniyle Kıvılcımlı'nın görüşleri, fazlasıyla güncele ve dar pratiğe gömülme eğiliminde olan Türkiye devrimci hareketi tarafından yeterince tartışma konusu edilmemiştir. Bunun şimdiye değin böyle olmuş olması, bundan sonra da böyle olmasını gerektirmiyor ve gerektirmemeli de. Bu durumun yavaş yavaş da olsa değişmeye başladığını görmekten sadece sevinç duyuyorum.

Genel olarak devrimci polemik geleneğinin büyük ölçüde unutulmuş olduğu Türkiye koşullarında böyle bir kitap çalışmasının çok da fazla bir ilgi görmeyeceğini tahmin etmek güç değil. Hattâ "Doktorcu" kategorisinde yer alan kişi ve çevrelerin bir bölümünün, Kıvılcımlı'nın görüşlerinin devrimci eleştiriye tâbi tutulmasından pek de hoşnut olmayacakları bile söylenebilir. Ama bütün bunlar Kıvılcımlı'nın tutarlı, dürüst ve ilkeli bir tarzda eleştirisinin önünde bir engel olmamalı. Kıvılcımlı'nın uğramış olduğu haksızlıklar, onun görüş ve katkılarının sol hareket içinde bile görmezden gelinmiş olması ya da yaşamı boyunca ve özellikle yaşamının son haftaları ve aylarında çektiği maddi ve manevi eziyetler vb., asla onun düştüğü ağır hataların yumuşatılması ya da mazur gösterilmesinin gerekçesi yapılamaz ve yapılmamalı. Zaten Kıvılcımlı'nın kendisi de o, *Halk Savaşının Planları* adlı yapıtında şöyle diyordu:

"Noksanlarımızı bilincimize çıkarmak, bizi daha eksiksiz kıldığı ölçüde güçlendirebilir. 'Bilgiçlik' taslamaktan kurtarıp, 'bilginlik'ten çok üstün olan 'ÂRİF OLMAK' mertebesine yeder.

"Eksik gediklerimizi bize gösterenler, ÖZ DÜŞMAN'larımız bile olsalar, onlara en derin teşekkürlerimizi borçlu oluruz. Yanlışımızı göstermekle, mânen veya maddeten ölmedikse, yanlışlarımızı düzeltmemize, olgunlaşmamıza, daha güçlü yaşamamıza yol açtıkları için, düşmanlarımız bize en büyük DOSTLUĞU yapmış demektirler. Uyarmak, uyandırılmak gücümüze gitmemeli. Acı da gelse, hoşumuza gitmeli. Hekimlikte 'ACILAR' iştah açıcı sayılırlar."(31)

Bu noktada şu soruyu sormaktan kendimi alamıyorum: Acaba, eksik gediklerini gösterenlere teşekkür borçlu olacağını belirterek hepimize olumlu bir ders veren Kıvılcımlı kendisini nasıl görüyor, nasıl değerlendiriyordu? Onun, kendisinden sonra gelen devrimci kuşakların ve özellikle 1960'lı yılların devrimcilerinin herşeyi sıfırdan başlatma ve kendisi gibi kıdemli devrimcilerin katkılarını görmezden ve bilmezden gelme yolundaki tutumlarından duyduğu rahatsızlığı zaman zaman dile getirdiğini biliyoruz. Yazdıklarından Kıvılcımlı'nın kendisini -Şefik Hüsnü Deymer/ Değimer ile birlikte- Türkiye'nin en eski iki sosyalistinden biri saydığını biliyoruz. Bununla birlikte ben onun, kendisini Marks ve Engels düzeyinde bir devrimci ve teorisyen olarak gördüğünü ima eden bir sözüne rastlamadım. Bu bakımdan Kıvılcımlı'yı Marksizmin kurucularıyla kıyaslama kötü geleneğinin "Doktorcular" tarafından yaratılmış olduğunu söyleyebiliriz. Hattâ o, *Devrim Zorlaması Demokratik Zorlama* adlı yapıtında, her devrimcinin kulağına küpe etmesi gereken şu sözleri söylemişti:

"Mezhebimizce: **yanlış** okşanmaz, **kazınır**. Onun için yanlış saydıklarımızın üzerine kalem efendisinin çelebi kalemtraşı ile değil, sevimli halk filozofumuz Nasreddin Hoca'nın yatağanı ile saldırmak meşrebimizi düzeltmedik. Ve yanılan ne denli bize yakın, daha çok sevdiğimizse, **yatağanı** o denli derine kıyasıya batırdık...

"70'ine geldim. Hiçbir zaman kendimi beğenemedim. Daima, sonsuz eksiklerimle cenkleşirim... Denemelerim çoğaldıkça, kendini beğenmenin bir yaldızlı paravan olduğunu; arkasında acıklı yoksulluklarının yaşandığını hep gördüm."(32)

Bana gelince... Ben hataları ortaya koyar ve devrimci eleştiri silâhını kullanırken bir yandan haksızlık yapmamaya çok büyük bir özen göstermek, ama bir yandan da doğruya doğru ve eğriye eğri demekten hiçbir biçimde kaçınmamak gerektiği kanısındayım ve burada da öyle yapmaya ve Kıvılcımlı'nın, yukarda aktardığım alıntılarda dile getirdiği yaklaşıma uygun davranmaya çalışacağım.

Bu bölümü bitirirken Türkiye devrimci hareketinin Kıvılcımlı'ya bir başka özeleştiri borcu olduğunu söylemeden geçemeyeceğim: 1960'ların ve 1970'lerin genç Türkiye devrimci hareketi, içinde yaşadığı toplumu ve onun tarihsel evrimini tanıma çabası bakımından Kıvılcımlı'nınkine benzer bir yönelime sahip olmuş olsaydı, içine düştüğü derin yanılgılardan kurtulması biraz daha tez ya da içinde debelendiği yüzeysellikten sıyrılması biraz daha kolay olabilirdi. Böylesi bir yönelim, bu harekete gereksiz ve anlamsız çekişme ve bölünmelerden ve aldığı ağır taktiksel yenilgilerin en azından bir bölümünden/ bir ölçüde kaçınma ve/ ya da bu yenilgilerin yıkıcı etkisini biraz daha hafif bir biçimde atlatma olanağı verebilirdi. Bu yönelimin çok zayıf kalmasının bir diğer olumsuz sonucu, genç Türkiye devrimci hareketinin bellibaşlı uluslararası devrimci odaklardan gereğinden fazla etkilenmesi ve bu odaklar arasındaki anlaşmazlıkları Türkiye'de izlediği siyasal çizgiye ve hattâ taktiklere gereğinden fazla yansıtması olmuştur. Bu söylediklerim; Sovyetler Birliği, Çin, Arnavutluk, Küba gibi ülkelerin partilerinin temsil ettiği çizgiler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmaların önemsiz olduğu anlamına gelmediği gibi, Kıvılcımlı'nın Osmanlı ve Türkiye analizlerinin ve önerdiği devrim stratejisini ve onun 1960'larda ve 1970-71'de söylediklerini ve önerdiklerini doğru bulduğum ve onadığım anlamına da gelmiyor. Söylemek istediğim şu: Dönemin Türkiye devrimci hareketi, içinde yaşadığı toplumu, onun tarihini ve çeşitli özelliklerini incelemek ve

öğrenmek için çok daha fazla çaba harcamalı ve uluslararası alandaki saflaşmalara kafayı daha az takmalıydı. Bunun böyle olmuş, yani "daha Kıvılcımlıcı" bir yol ve metot izlemiş olması hâlinde, devrimci hareket çok anlamlı olmayan iç çatışmaların yıkıcı etkisini azaltabilecek, işçi sınıfı ve emekçi yığınlarına yakınlaşma konusunda daha başarılı olabilecek ve burjuvazinin ve onun devletinin saldırılarının yarattığı zararı daha kolay giderebilecekti. Burada, Kıvılcımlı hakkındaki genel değerlendirmesini doğru bulmadığım Mehmet Güneş'in şu saptamasına büyük ölçüde katıldığımı belirtmek isterim:

"Doktor'un görüşlerine yeniden yönelmenin Doktor'a kazandıracağı bir şey yok. Ama bu, kriz ve çöküş içindeki devrimci harekete çok şey kazandıracaktır. Devrimci hareket Doktor'un üzerinden atlayamaz. Bu yaşamın gerçeklerine olduğu gibi bilimin gerçeklerine de terstir. Bilim daha önce geleni yok sayarak gelişemez. Devrimci hareket Doktor'u kabul etmek için değil reddetmek için bile yeterli çabayı gösterebilseydi, teorik birikim olarak bugünkünden çok ileri bir yerde dururdu."[33]

Bu bölümü bitirirken, 1969 ve 1970 yıllarında, henüz genç ve toy bir devrimci olduğum dönemde Hikmet Kıvılcımlı ile birkaç kez karşılaşmış olduğumu belirtmeden edemeyeceğim. Bu karşılaşmalar onun o yıllarda değişik yerlerde ve özellikle de TİP'nin İstanbul'daki bazı ilçe örgütlerinde verdiği seminerlere dinleyici olarak katılmam sırasında olmuştu. Kıvılcımlı'nın verdiği bu seminerlerde yapılan konuşmaların çoğu teybe alınmış ve bunların önemli bir bölümü daha sonraki yıllarda kitap hâline getirilmişti. Örneğin, Ocak 1970'te İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği'nde yapılan seminerler *Dev-Genç Konferansları* adıyla ve Şubat 1970'te TİP'nin muhaliflerin elindeki Beşiktaş ve Gaziosmanpaşa ilçelerinde yapılan seminerler de *Üç Seminer* adıyla yayımlanmıştı. Bu çalışma sırasında adıgeçen kitapları gözden geçirirken benim de en az bir kez Kıvılcımlı'ya bir soru sormuş olduğumu hayal-meyal anımsadım. TİP Beşiktaş ilçesinde 25 Şubat 1970'te yapılan seminerin başlığı "Somut Şartların Somut Tahlili Dünya" olarak belirtilen bölümünde Kıvılcımlı ile aramda şöyle bir diyalog geçtiği görülüyor:

"**Hikmet Kıvılcımlı:** Arkadan. Pardon, sizden önce görmüştüm. Buyurun.

"**Bir Diğer Dinleyici**: Hocam, şimdi, önümüzdeki devrimci mücadele, diyoruz ki, Amerikan emperyalizmine karşı mücadele olacaktır.

"**Hikmet Kıvılcımlı:** İsminizi rica etmiştim?

"**Dinleyici (devamla)**: G. A.

"Hocam, bu mücadelede güçleri, devrimci ve karşıdevrimci mücadelenin dizilişini sıralayabilir misiniz? Devrim saflarında hangi güçler olacaktır, karşıdevrim saflarında hangi güçler olacaktır? Sizin Strateji ve Taktik üzerine yazdığınız yazılarda olduğu gibi: **Öncü güç, temel güç, yedek güç** ayrımlarını yaparsanız, memnun olurum."[34]

O günlerin heyecanlı ve dinleme alışkanlığı zayıf devrimci gençlerinin sorduğu başka sorular ve tartışma disiplinini bozan başka müdahaleler nedeniyle Kıvılcımlı'nın, benim bu soruma yanıt verebilmesi için biraz zaman geçtiği anlaşılıyor. Ama, hemen hemen bütün soruları bir kağıda not alan Kıvılcımlı onları tek tek yanıtlamaya özen gösteriyordu. Onun benim soruma yanıt verme çabası ise kayıtlara şöyle geçmiş:

"**Hikmet Kıvılcımlı:** Evet şimdi bu meseleden sonra, A. arkadaşımızın: Amerikan emperyalizmine, başlıca düşmana karşı devrimci ve karşıdevrimci güçlerin ayarlanması sorusuna gelmiş oluyoruz. Onu elden geldiği kadar kısa, iki üç...[35]

"Bunu söyledikten sonra, arkadaşımızın sorusunun sonucunu getirelim.

"Dolayısıyla, şimdi, Türkiye'de başlıca devrim düşmanı, **Karşıdevrimci Sınıf**: Finans-Kapital zümresidir. Yani Türkiye ölçüsünde Karşıdevrimin **özgücü**: **Finans-Kapital**'dir.

"Karşıdevrimin bir de **Yedek gücü** vardır Türkiye'de....

"Ama dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş... onun için de Türkiye ile ilgisi olmayan, Türkiye'de turist sosyalizmi yapan bazı insanlarımız; bir yığın yakıştırmalarla kafaları karıştırıyorlar. Finans-Kapitalin, Türkiye ölçüsünde, Bâbil çağından kalma bir de **Tefeci-Bezirgân Sınıf** yedek gücü vardır..."[36]

"Dolayısıyla, **Özgüç** kimdir devrim cephesinde?

"**İşçi Sınıfı**, dedikten sonra, geçeriz İşçi Sınıfının Yedek güçlerine. Yani İşçi Sınıfı özgüç... Ve bu özgüç az bir, azlık bir insan kalabalığı değil. Bunu da unutmayalım. Burjuvazinin resmî, yani Başbakanlığın yayımladığı Devlet İstatistiklerinde, bugün Türkiye'de resmen... 3 milyon küsur, ücretli insan sayılıyor. Saymış, yazmış. Ücretli insan, ücret karşılığı işgücünü satan insan bizce işçi sayılır...

"Ve buna karşı -her zaman hatırda kalsın diye söylüyorum- buna karşı geçmiş toplum biçimlerinden yadigâr büyük bir yığınımız var: **Köylü** yığınımız... Fakat bu büyük köylü yığınımızın asıl temsilcisi gene 3 milyon köylü ailesidir. Demek ki, İşçi Sınıfı ile Köylü Sınıfı âdeta denk gelmiş. Bir terazinin iki kefesine koysak, böyle üretmen insan olarak ikisi de birbirine denk güç hâline gelmiş. Nicelikçe, rakamca... "[37]

Kıvılcımlı daha sonra ise "Türkiye'nin devrim orijinalitesi" dediği konuya ve bu orijinalite bağlamında "askerlerin devrimci rolü"ne değinirken şunları söylüyordu:

"Osmanlı İmparatorluğu 400 sene '**Sunûf-ü Devlet**' adını alan insanlar tarafından güdülmüştür. Osmanlı İmparatorluğunda bu **Devlet Sınıfları** dörttür: **Seyfiyye**: yani Kılıçlılar, Askerler, Ordu; **İlmiyye**: yani Sarıklılar, Hocalar, Bilginler, Hukukçular vb; **Mülkiyye**: işte şimdi hâlâ da adı odur, Mülkiye diyoruz, yani Memurlar dediğimiz, Mülkî Amirler falanlar; bir de **Kalemiyye** var ki, o zaman ekonomi ile meşgul olanlardı... "[38]

Bu anımı aktardıktan sonra artık işimize başlayabiliriz.

Devam etmeden önce burada bir parantez açarak Kıvılcımlı'nın, Osmanlı'nın özgünlüğünü kavrama adına yaptığı bir yanlış adlandırmaya işaret etmek isterim. Onun sık sık sözünü ettiği "devlet sınıfları" kategorisi, bilimsel, yani Marksist egemen sınıf kategorisinden farklıdır ve bu kategoriyle sadece bir yere kadar örtüşür. Aslında Kıvılcımlı "devlet sınıfları" derken, Osmanlı devlet aygıtının farklı işlevlere sahip kolları ya da bölümlerini kastetmektedir. Onun "devlet sınıfları"nı kabaca, günümüz burjuva devletlerinin yasama, yargı, yürütme türünden kollarına ya da zor aygıtı (ordu, polis, jandarma), sivil bürokrasi, din görevlileri (Diyanet İşleri Başkanlığı vb.) gibi bölümlerine benzetebiliriz. Tıpkı günümüz burjuva devletlerinin, farklı işlevlere sahip kolları ya da bölümleri gibi Kıvılcımlı'nın "devlet sınıfları" da ancak kısmen ve bir yere kadar sömürücü egemen sınıflarla örtüşürler; çünkü sıradan bir polis, dinadamı ya da memur, devlet aygıtının bir öğesi olmakla birlikte, sömürücü egemen sınıfın bir üyesi sayılamaz. Böyle olabilmesi için onun, bu aygıtın üst düzey görevlilerinden biri olması gerekir. Bu konuya aşağıda, IV. Bölüm'de yeniden döneceğim.

NOTLAR

(1) *YOL* 2, s. 437.
(2) aynı yerde, s. 438.
(3) A. Öcalan, *PKK 5. Kongresi'ne Sunulan Politik Rapor*, s. 51.
(4) A. Öcalan, *Diriliş Tamamlandı Sıra Kurtuluşta*, s. 264.
(5) *Günlük Anılar*, s. 168.
(6) aynı yerde, s. 170.
(7) aynı yerde, s. 178.
(8) aynı yerde, s. 179-80.
(9) *Kırmızı Gül ve Kasket*, s. 135-36.
(10) *Osmanlı Kimliği*, s. 47-48.
(11) *Osmanlı Türkleri'nde İlim*, s. 125
(12) *Atatürk Devri Fikir Hayatı* II, s. 571.
(13) *Enver Paşa*, Birinci Cilt, s. 289-90.
(14) "Türkiye'de Burjuva Demokratik Düzene Yönelik İlk Hareketler", *Ülke*, Sayı: 3, 1978, s. 157.
(15) "Partide Konaklar ve Konuklar", *YOL* 1, s. 243.
(16) Hakkı Uyar, "Resmî İdeoloji ya da alternatif resmî ideoloji oluşturmaya yönelik iki dergi: *Ülkü* ve *Kadro* mecmualarının karşılaştırmalı içerik analizi", 1997, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 74, 1997, s. 181-91.
(17) *Bilim ve Edebiyat*, s. 338.
(18) "Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi Üzerine", *Sosyalist*, 30 Mayıs 1967.
(19) *Hürriyetimiz ve Birinci Cihan Savaşı Faciamız*, s. 75.
(20) *Emekçi-Birikim'in Dr. Hikmet Kıvılcımlı Eleştirileri Üzerine*, s. 95.
(21) *YOL* 1, s. 1.
(22) "M. Oruçoğlu Yalan Yazıyor", *Devrimci Mücadele*, Sayı: 48, 1 Mart 2005.
(23) *Toplum Biçimlerinin Gelişimi.*
(24) aynı yerde.
(25) "Neden Kıvılcımlı?"
(26) *Türk Solu (1960-1971)*, s. 31-32.
(27) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı Sempozyumu*, s. 85.
(28) Bkz. *Türk Solu (1960-1971)*, s. 145-46.
(29) *YOL* 2, s. 331.
(30) *Devlet ve İhtilal*, s. 45.
(31) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 151.
(32) aynı yerde, s. 357-58.
(33) "Kilit Halka: Hikmet Kıvılcımlı", *Teori ve Politika*, Sayı: 40, Güz 2015-Kış 2016, s. 82.
(34) *Üç Seminer*, s. 55.
(35) aynı yerde, s. 76.
(36) aynı yerde, s. 79.
(37) aynı yerde, s. 80-81.
(38) aynı yerde, s. 82.

I. KIVILCIMLI'NIN TARİH TEZİ

Osmanlı-Türk Ordusunun ve Barbarların "Devrimciliği"

Yazılarını dikkatle ve önyargısız bir biçimde okuyanlar Kıvılcımlı'nın, görmezden gelemeyecekleri ve yazarın neredeyse tüm önemli yazılarına damgasını vuran ve tüm yapıtlarında izini kızıl bir şerit gibi sürebileceğimiz bir hatayı görmekte hiç de zorluk çekmeyeceklerdir. Marksizm-Leninizm ve hattâ devrimci demokratizm açısından kabul edilemez nitelik taşıyan bu çıkış noktası ve temel hata, ordunun ve "devlet sınıfları"nın, Osmanlı-Türkiye tarihinde oynadığı a) belirleyici ve b) "olumlu" role ilişkindir. Yazar bu "ilk günah"ını, bu çürük çıkış noktasını şöyle dile getiriyordu:

"Osmanlılık, merkezde bir çelik çekirdek askercil örgütün yaratığı gibi görünür. Her şeyin kılıçla çözüldüğü bir çağda, toplumun ekonomik ve sosyal yapısı ile kılıcın ilişkileri hiç göze çarpmaz...

"Osmanlı toplumu mu Seyfiye'den çıktı, Seyfiye mi Osmanlı diye anılan toplumdan çıktı? Böyle metafizik sorular, 'Tavuk mu yumurtadan çıktı, yumurta mı tavuktan?' skolastiğinin ta kendisidir. Elbet Osmanlı topluluğu Kılıçlıgil'den çıktığı gibi, Kılıçlıgil de Osmanlı toplumu denilen ortamdan çıktı. Bu iki varlığın etki-tepkisi olmadıkça, Osmanlılığın tarihcil doğuşu kavranamaz."(1)

Dahası yazara göre ordu, gerek Osmanlı devletinde ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nde hep ilerici ve yenilikçi ve hattâ devrimci bir rol oynamıştır.

Kıvılcımlı, Halk Savaşının Planları adlı yapıtında bu konuda şunları söylüyordu:

"... **Ordu**: hep düzenlice ileri devrimci aksiyon vurucu gücü olmuştur ve olmaktadır. Bu bir **'tesadüf'** veya **'şans'** değildir. Osmanlılık **'400 arslandan'** (Engels'in **'Askercil Demokrasi'** dediği) **Göçebe Savaşçıların** (cengâver Gaaziler, Savaş İlb'lerinin) kurdukları ve 500 yıl güttükleri bir toplumdur.

"Türkiye'nin gerek **ekonomik** temel, gerek **üstyapı** sosyal (sınıf, hukuk, politika, idare, kültür ve ilh.) ilişkileri kesintisiz 500 yıl **'400 arslan'** gelenek-göreneği ile yürütülmüştür."(2)

Rahatlıkla görülebileceği gibi yazar burada, sadece Türkiye'nin geçmişine ilişkin bir değerlendirme yapmamaktadır; o, bu yazıyı kaleme aldığı tarih itibariyle Türkiye'nin ÖNÜNDEKİ DEVRİMCİ SÜREÇTE DE orduya ya da kendi deyişiyle ordu gençliğine/ proletarya aydınlarına özel bir rol biçmektedir. (Yazar "proletarya aydını" terimini; genç, ilerici ve devrimci subaylar için kullanmaktadır.)

Kıvılcımlı'nın, aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde ele alacağım bu "ilk günah"ı, bu çürük çıkış noktası ve onun dayandığı Tarih Tezi, kaçınılmaz ve zorunlu bir biçimde, çok önemli dört hatalı eğilime kaynaklık ve eşlik eder. Bunlar;

a) Gerek Osmanlı İmparatorluğu'nda ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nde egemen sınıf ve kliklerin ya da özellikle bu sınıf ve kliklerin başında bulunan siyasal liderlerin bir çoğunun

ilerici, demokratik ve hattâ devrimci rol ve işlevler üstlenebilecekleri yolundaki anti-Marksist ve ültra-revizyonist sav,

b) İşçi sınıfına ve onun önemine ilişkin vurgulara rağmen, sadece genel olarak ezilen/sömürülen yığınların direniş ve isyanlarına değil, işçilerin kendiliğinden-gelme ve bilinçli eylemlerine de karşı mesafeli ve duyarsız, hattâ yer yer düşmanca bir duruş,

c) Hristiyan halklara ve Kürt halkına karşı, bazan gerici-İslâmî bir renge bürünen milliyetçi ve devletçi bir yaklaşım ve

d) Devrimci-olmayan ve askerî darbeciliğe yaklaşan ordu merkezli bir "devrim" stratejisidir. Bu dört önemli hatanın herbiri ve onlardan en önemlisi sayabileceğimiz ordu merkezli "devrim" stratejisi, herhangi bir kişi ya da örgütün komünist, hattâ devrimci olma iddiasıyla bağdaşmadığı gibi özellikle Türkiye'de Marksizm-Leninizm ve devrimci demokratizm ile oportünizm ve reformizm ve hattâ şovenizm arasında çok önemli birer ayrıma işaret eder.

Yazarın orduya ilişkin yanılsamasına, kaçınılmaz olarak devlete ilişkin bir yanılsama eşlik etmektedir. Bu iki yanılsamayı birbirinden ayırdederek belirtmek okura biraz tuhaf gelebilir; ancak bu büyük ölçüde Kıvılcımlı'nın, orduyu devletten bir ölçüde ayırması ve ona Osmanlı ve Türkiye analizlerinde çok özel bir yer vermesi ve onun, sözünü ettiğim orduya dayalı "devrim" stratejisiyle ilintilidir.

Kıvılcımlı'nın bu temel önemdeki hataları, onun Tarih Tezi adını verdiği ve Marksizme bir katkı olduğuna inandığı görüşler demetine dayanmaktadır. Bu Tez'i aşağıda bir ölçüde ele alacak ve olguların ışığında tartışacağım. Ama burada bir başka tuhaflık ya da tutarsızlığa işaret etmek gerek. Yazar, kendi Tarih Tezi'nin ve onun sonuçlarının -doğal olarak- evrensel ölçekte, yani tüm ülkeler için geçerli olduğunu düşünmektedir. Zaten onun bu Tez'in Marksizme bir katkı olduğuna inanması tam da bunu gerektirir. Bunun tersini savunmanın, yani Tarih Tezi'nin SADECE bizim topraklarımızda geçerli olduğunu ileri sürmenin, Marksizmin ya da Marksizm-Leninizmin sadece bir ya da bir kaç ülke için geçerli olduğunu ileri sürmekten hiçbir farkı yoktur. Ne var ki aynı Kıvılcımlı, bu Tez'in en önemli vargılarından birinin, yani ordunun devrimciliği saptamasının, SADECE bizim ülkemiz için ya da bazan Suriye, Irak, Cezayir, Sudan gibi "eski Osmanlı Türkiyesi haritası içine giren" ülkeler" için geçerli olduğunu savunmaktadır. Bilebildiğim kadarıyla Kıvılcımlı bu tutarsızlığın nedenini açıklamamıştır. Acaba bu bir alçakgönüllülük belirtisi midir? Yoksa bu, Tez'ini henüz olgunlaştırmadığı ya da tarihsel olgularla yeterince destekleyecek durumda olmadığı yolundaki bir kanıdan mı kaynaklanmaktadır? Ya da bunun altında bir başka neden mi yatmaktadır? Ben Kıvılcımlı'nın neden böyle davrandığını bilmiyorum.

Konunun ayrıntılarına girmeden önce, Kıvılcımlı'nın ağır hatalarına biraz daha "hoşgörü"yle bakmamızı gerektiren bazı noktaları belirtmem gerekiyor: Bunlardan birincisi onun, o yıllarda var olan sınırlı kaynaklarla yetinmek zorunda olması, bizim bugün erişebildiğimiz çok daha zengin ve çeşitli kaynaklara ulaşma olanağından yoksun olması ve araştırmalarının bir bölümünü görece zor koşullarda yapmış olmasıdır. Buna, Türkiye komünist ve devrimci hareketinin başından beri yaşadığı teorik kısırlık, ilkellik ve yüzeysellik, Kıvılcımlı'nın, dönemin TKP'nin hayli yoksul ideolojik-kültürel ortamı içinde savaşım vermiş ve entellektüel üretim yapmış ve hattâ bir yere kadar kendisinin de bu ortamda biçimlenmiş olması eklenmelidir. Kıvılcımlı'nın siyasal yaşamının büyük bölümünün, devrimci hareketin kitle tabanının çok dar, siyasal özgürlüklerin son derece kısıtlı ve kaba ve yoğun anti-komünizmin egemen olduğu tek parti diktatörlüğü (1923-50) ve Bayar-Menderes (1950-60) dönemlerinin Türkiyesi'nde geçtiği de unutulmamalıdır. Son olarak, yaşadığı ve kısmen objektif koşullardan, kısmen TKP'nin yönetici kadrolarıyla yaşadığı sorunlardan ve kısmen de kendi kişisel tercihlerinden kaynaklanan izolasyon ortamında, düşüncelerini başkalarıyla tartışarak olgunlaştır(a)maması

da yazar için bir dezavantaj oluşturmuştur.[3] Daha önemsiz gözüken bir diğer faktör ise şudur: 1930'lu yıllar için geçerli sayılmak kaydıyla Komintern'in ideolojik yolgöstericiliğini kabul etmesi, bu kurumun bazı hatalı saptamalarının zaman zaman Kıvılcımlı'nın analiz ve önerilerine yansımasına ve onların içeriğini etkilemesine yol açmıştır.

O hâlde şimdi gözlerimizi Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi'ne çevirebiliriz.

Kıvılcımlı, bilimsel sosyalizmin iki kurucusunun antika toplumları incelemek için gereken zamana ve bilimsel materyale sahip olmadıklarını, bu konuda bazı parlak gözlemler ve saptamalar yapmakla birlikte dikkatlerini esas olarak kapitalist toplum üzerinde yoğunlaştırdıklarını düşünmektedir. O, bir çalışmasında şöyle diyordu:

"Karl Marx, *Das Kapital*'ın Önsözünde belirttiği gibi başlıca planını 'Modern toplumun yüzündeki peçeyi kaldırma' uğrunda topladı. Ayrıca, ANTİKA TARİH üzerine klasik Tarihcil Maddeciliğin yaptığı dahiyane notlar, Marx-Engels çağındaki Tarih ve İnsan bilimlerinin veri sınırları ötesine çıkamazdı. 1887 yılları tarihcil bilimlerin bellibaşlı iki büyük eksiği var idi:

"1- TARİH ÖNCESİNİN bilinmeyişi: Tarihi değişmez kuralların ve kurulların 'TEKERRÜRÜ' kılığına sokuyordu. Tarihcil Maddeciliğin kökünden çürütmek istediği GENEL EĞİLİM bu idi.

"2- YAKINDOĞU TARİHİNİN bilinmeyişi: Tarih gerçekliği gibi Tarih bilimini de Herodot'lar ve Beroz'larla başlatmak zorunda bırakılıyordu. O zaman Tarih, Akdeniz çevresinden Batı Avrupa'ya doğru (KÖLELİK-DEREBEYLİK-KAPİTALİZM) üçgen tekeriyle tekerlenmiş bir ÖZEL EĞİLİMden kurtulamıyordu...

"19. yüzyılın insancıl bilimleri: antropoloji, etnoloji v.s. alanlarında hayli malzemeler yığmıştı. Bu verilere 20'inci yüzyılda gelişen: Arkeoloji, Tarihöncesi v.s. bilimleri katıldı. Marx'ın o verileri incelemeye ömrü yetmedi. Engels, **'âdeta bir vasiyet yerine getirirce'** Morgan'ın keşiflerini alabora etti ve '*Menşei* v.s.' (Yazar Engels'in, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı yapıtını kastediyor- G. A.) eserinin üzerinden 7 yıl geçer geçmez, Tarihöncesi biliminde **'adamakıllı ilerlemeler'** olduğunu belirtti. Ya Engels'ten beri geçen 70 yılda yığılmış veriler, rafta mı kalacaktı?"[4]

Kıvılcımlı kendisinin işte bu boşluğu doldurmak için uğraş verdiğini ve böylelikle iki ustanın eksik bıraktığını tamamladığı kanısındadır. Kıvılcımlı'nın, Protosümerler'den, yani MÖ 4-5 bin yıllarından Batı Roma devletinin çöküşüne/ Avrupa'da Ortaçağ'ın başlangıcına, yani MS 476'ya kadar sürdüğünü kabul ettiği Antika (ya da kadim) tarihi incelemek ve bu dönemi açıklamak amacıyla oluşturduğu Tarih Tezi şöyle özetlenebilir:

Kapitalizm-öncesi dönemde barbarlar, toplumların ilerlemesinde çok önemli, hattâ belirleyici bir rol oynarlar. Barbarlar, esas olarak tefeci-bezirgân sermayenin ve bir ölçüde de derebeyliğin egemenliği altında bunalan ve çürümeye yüz tutmuş olan bu uygar ya da kadim toplumları yıkar, onları yeniden canlandırır ya da onların yerine daha ileri ve yeni bir uygarlık kurarlar.

Kıvılcımlı'ya göre:

"Tarih boyunca, 15. yüzyıla gelinceye dek geçen tarih barbarların medeniyete geçişleri tarihleridir ya da barbarlığın medeniyetle savaşımı tarihidir de diyebiliriz.

"Antika tarih denilen çağdaki toplumsal süreç birbirine çelişik, ama birbirini kovalayan iki ana yayla işler: Birinci yay, sosyal sınıfların savaşıdır. Bir medeniyet yaşadığı sürece ağır basan gidiş yayı budur. Son kerteye dek toplumun olaylarını sınıfların savaşımı anlatır, belirlendirir. İkinci yay, barbarlığın medeniyetle mücadelesidir. Bir medeniyetten öbürüne geçiş sırasında ağır basan gidiş yayı budur. Derin tarihsel ve sosyal koşullar, antika sınıflar savaşımının bütün bir sosyal devrim sağlamasına elvermediği için, bir an gelir, eski medeniyet

içindeki kadim sınıflar mücadelesi kördövüşüne döner. Toplum ne ileri, ne geri gidemez: İçinde yaşayan insanların hemen hemen tümü için dayanılmaz bir cehennem hâline gelir. En kabadayı stoisyenlik-dervişliği bile insanı o gidişe katlandıramaz. O zaman, antika tarihin ikinci yayı zembereğinden boşanır. Barbarlığın medeniyetle güreşi üst plana çıkar. İnsanlık bir adım geriye de atsa, çöken medeniyetin yıkıntıları tarih yolu üstünden temizlenerek, yeni bir medeniyete doğru geçilmiş olur. Bu gidişin olaylarını ancak barbarlığın medeniyetle mücadelesi yeterince aydınlatabilir."[5]

Her ne kadar Kıvılcımlı, "Antika tarih denilen çağdaki toplumsal süreç"te "sosyal sınıfların savaşı"nın işlediğini söylese de, onun bu çağa ilişkin analizlerine damgasını vuran "barbarlığın medeniyetle savaşımı"dır. Ona göre, durağanlaşmış ve çürümeye yüz tutmuş olan bu toplumlardaki sınıf çelişmeleri, karşı karşıya gelen sınıflar arasındaki savaşımla, yani sosyal devrimlerle çözülemez. Kıvılcımlı'ya göre,

"Bu hâle gelen medeniyet tarih yolunu tıkayan trajik bir molozdur. İnsanlığın ilerleyebilmesi için, o molozun kaldırılması işini barbarlardan başka kimse beceremez."[6] Dolayısıyla bu çelişmeler ancak, barbar toplulukların bu uygar toplumlara karşı giriştiği ve bu uygar toplumların yıkımına yol açan akınlarıyla çözülebilir. Kıvılcımlı, yeni bir canlanışa ya da yeni bir uygarlığın kuruluşuna yol açacak olan bu yıkımlara tarihsel devrim adını veriyor:

"Antika medeniyetin kendi içinde, -Modern medeniyette görülene benzeyen- bir **'SOSYAL DEVRİM'** imkânsızdır. Yeni bir sosyal sınıf eski gerici sosyal sınıfı devirip medeniyeti kurtaracak durumda kollektif aksiyon gücü sağlayamaz. O zaman eskimiş medeniyetin üretici güçlerini boğan üretim münasebetlerini kökünden kazıyacak barbar yığınları akına başlar. Barbarlar, tarih öncesinin en sağlam ilkel sosyalist **(Gelenek-Görenek ve Kollektif Aksiyon)** üretici güçlerini harekete geçirirler. Eskimiş medeniyette en az bulunan şeyse özellikle o güçlerdir. Onun için eski medeniyet dayanamayıp, inanılmaz çabuklukla yıkılır. Bu da bir devrimdir, ama, sosyal devrimin zıddına eski medeniyeti kurtaracağı yerde yok ettiği için, ona **TARİHSEL DEVRİM** adı verilebilir."[7]

Yazara göre iki tip tarihsel devrim vardır; uygar toplumu yıkanlar yukarı barbarlık aşamasındaysalar, yıktıkları uygarlığın yerine yeni bir uygarlık kurarlar:

"**Tarihsel Devrimi yapan Barbarlar**, 1) Yeni **Coğrafya** ve **Teknik** üretici güçlerine gebe bir ülkede yaşayan; 2) **Yukarı Barbarlık Konağı** seviyesine değin yükselmiş **KENT** (Cite)den çıkan barbarlar ise: eski yıkılmış medeniyetin yerine yepyeni bir **orijinal medeniyet** kurarlar. Çünkü içinden çıktıkları **ülke** maddi üretici güçlere (Coğrafya ve Teknik üretici güçlerine) gelişim sağlar. İçinden çıktıkları **Kent** ise: Hem **Tarım** (Ziraat) ölçüsünde yüksek teknikli ve iş bölümlü bir ekonomi temeli sağlamıştır; hem de yeni bir kültür ve **üstyapı** için gereken zenginlikte **kurum** ve **kurallar** kazandırmıştır. Yıktıkları eski medeniyetin temellerinde: eski üretim münasebetlerinin boğduğu, duralattığı, gerilettiği **üretici güçleri** kolaylıkla serbest bıraktıkları gibi, kendi geldikleri coğrafyanın üretici güçlerini de eskilerine aşılayarak daha ileri teknik üretici güçlerin doğmasına kapı açarlar."[8]

Kıvılcımlı, uygar toplumun yukarı barbarlık değil de orta barbarlık aşamasındaki barbarlar tarafından yıkılması hâlinde bir başka tarihsel devrim tipiyle karşı karşıya geldiğimizi söylemektedir. Ona göre bu durumda yeni bir uygarlık oluşmaz; ancak yıkılan uygarlık barbar aşısıyla yeniden diriltilir ya da bir rönesans yaşar. Kıvılcımlı bunu şöyle açıklıyordu:

"**Orta Barbarlık** Konağı seviyesinden yukarı çıkamamış Sürücü **Çoban** barbarlarsa, yıktıkları medeniyetin yerine orijinal bir medeniyet kuramazlar. Çünkü, içinden çıktıkları ülke, yeni üretici güçler (coğrafya ve teknik üretici güçler) sağlayamaz. İçinden geldikleri Toplum. Her Antika Medeniyetin üretim temeli olan **Tarım** ekonomisine ulaşamamıştır. Kendi göçebe kurum ve kuralları da, yüksek teknikli ve işbölümlü medeni ekonomi temeli

üzerinde gelişkin üstyapı münasebetlerine çekidüzen verebilecek yeterlikte değildirler. Ne yeni bir Coğrafya, ne yeni bir Teknik üretici gücü sentezleştirecek durumda değillerdir. Bütün becerileri: Göçebe gidiş gelişlerine en uygun ideal Ticaret **kervancılığı**'dır. Ama, Ticaret yapabilmek için gerekli bol ürün veren yüksek üretim kendilerinde yoktur. "O yüzden, ister istemez içine girdikleri çökkün medeniyetin, gerek ekonomi temelini, gerekse üstyapı kurum ve kurallarını oldukları gibi benimsemek zorunda kalırlar. Onun diniyle dinlenirler. Yalnız, üstüne çıktıkları egemen oldukları çökkün medeniyetin ilk doğuş zamanlarındaki münasebetlerini (kendi Tarihöncesi Toplumlarının gelenek-göreneklerine ve kollektif aksiyonlarına daha yakın buldukları için) diriltmiş olurlar. Eskimiş üretim münasebetlerinin boğduğu, gerilettiği üretici güçleri, ilk medeniyet doğuşu sıralarındaki serbestliğe kavuştururlar. İhtiyarlıktan çökmüş eski medeniyet canlanır, ölümden sonra dirilime uğrar. Daha ileri ve orijinal bir medeniyet doğmazsa da, eski orijinal medeniyet bir RÖNESANS'a uğramış olur."[9]

Kıvılcımlı'ya göre, eşitliğe dayalı ilkel komünal toplumun dürüstlük, özgürlük, yiğitlik, kollektif aksiyon gücü gibi nitelikleriyle yoğrulmuş olan barbarları iyiyi ve insanlığın ilerlemesini temsil ederler. Buna karşılık, tefeci-bezirgân sermayenin egemenliği altındaki, sınıf ayrımları ve sömürüyle nitelenen ve çürümeye yüz tutmuş olan uygar toplumlar da kötüyü ve geriliği. Tarıma ya da uygarlığa geçişle birlikte sınıfların ve sınıf çelişmelerinin ortaya çıkmasının, insanları ve genel olarak toplumu çürüttüğünü ve ahlâksızlığın esas kaynağını oluşturduğunu, buna karşılık, eşitlikçi bir toplumun üyeleri olan ve bu çürümeden etkilenmeyen barbarların özgür, dürüst ve yüksek karakterli insanlar olarak kaldığını düşünür Kıvılcımlı. Ona göre,

"Medeniyet, insanlar arasında ekonomik ve sosyal eşitsizlik demektir. Zenginliği ve iktidarı elinde tutan azınlık, kendi arasında hiyerarşi ve öteki insanlar arasında korku yarattığı için, yalan bir zorunluluk hâline gelir. Bütün üyeleri eşit olan barbar toplumda kimse kimseden korkmadığı için, herkes birbirine doğruyu söyler. Korkuyu ve yalanı bilmeyen insanların yetiştiği barbarlıktaki yüksek insan karakteri, medeniyetle çürütücü alçaklıklara gömülmüş insanın inmeli durumuna karşılık, üstün irade ve hareket yeteneği yaratır. Barbarlık, medeniyette bulunmayan temiz, taze, kuvvetli insan malzemesini sağlamış olur."[10]

Bunun içindir ki barbar akınları, sınıf çelişmeleriyle bölünmüş olan uygar toplumlara yapılmış birer gençlik aşısı yerine geçer ve barbar insanın manevi üstünlük ve erdemleri nedeniyle bu toplumlarda bir canlanmaya ya da rönesansa yol açarlar. Yazara göre,

"Tarihsel süreçte iki adım ileri, bir adım geri yapan zikzaklarla hep barbarlık, köhneleşen eski bir medeniyeti yener. Sonra barbarın kendisi de, kurduğu medeniyet çıkmaza girince başka barbarlara yenilir. Böylece kadim tarih, barbar yığınların dalga dalga med-cezirlerle medeniyete açılışları tarihi olur. Bu süreçte barbar, salt yabancı yırtıcı güç olduğu için değil, tarihöncesi toplumunun komünal insanı olarak rol oynar. Rolünün bilinci kafasında bilinçten çok inanca dayanır. Davranışının nedenlerini ve sonuçlarını kavrayamadığı için, yalnız insanları yola getirmek, 'dünyayı düzeltmek' mistik büyüsüne kapılır."[11]

Bu görüş açısından hareket eden ve olguları kendi teorisinin Prokrüst yatağına sıkıştırmaya çalışan Kıvılcımlı, çürümüş olan Batı Roma İmparatorluğu'nu deviren barbar akınlarının insanlığın gelişmesini yüzyıllar boyu geciktirdiğini bile yadsıyordu. O, Hunların ve onlardan kaçan barbar topluluklarının Batı Avrupa'da oynadığı rolü şöyle anlatıyordu:

"Ne kadar Cermen Barbarı varsa önüne katan Hun akını, Uzakdoğu medeniyetinden, orta yola uğramaksızın, dünya bezirgânlığına kuzey yollarını açma çabasıdır. Batı tarihçilerinin biricik sandıkları Avrupa ortaçağını açmakla yetinir.

"Ulusların göçü, Yakındoğu medeniyetlerinde kaç defa yaptıkları gibi, eski dünyaya yeniden barbar aşısı yapmıştı. Barbar aşılarının bölgesel rönesansları ile Kadim Roma ve

Babil medeniyetlerinin bir çeşit hortlayışları demek olan doğuda Sâsâni, batıda Bizans imparatorlukları çarçabuk kutuplaştılar."[12]

Öte yandan, barbar topluluklarının uygar toplumlara karşı giriştikleri savaşlarda hep üstün geldiklerini ileri süren Kıvılcımlı bunu, barbarların daha "yüksek insan karakteri"ne sahip olmasıyla açıklıyordu. Ona göre sınıflı toplum, insanların birbirine güvenini, dayanışmasını ve ortak eylemini -Kıvılcımlı'nın deyişiyle kollektif aksiyonunu- engeller. O bunu şöyle dile getiriyordu:

"Medeniyette üretimin kişi mülkiyeti altında, plansız yapılması, herkesin kaderini, ne ve kim olduğu bilinmeyen pazar ve bezirgân ilişkilerine bağlar. Onun için, herkes birbirini maddi, manevi rakip ve düşman sayar. Bu genel güvensizlik içinde sosyal sınıflara parçalanmış olmak, insanları zıt kutuplara böldü. Medeniyette ise, zordan başka hiçbir şey insanların kollektif aksiyonunu sağlayamaz... (Barbarlarda- G. A.) Sosyal sınıf ayrılıklarının bulunmayışı, toplum içindeki bütün insanların içeride, dışarıda tek bir vücutmuş gibi düşünüp davranmalarını sağlar. Bu, barbarın kollektif aksiyon üretici güçlerindeki üstünlüğüdür."[13] Ona göre;

"Tarihte, insancıl güçleri en büyük dirençle savunan kimseler, barbarlar olmuştur. Barbar, ilkel de kalsa 'SOSYALİST' bir KAMU düzeninin çocuğu idi. Eşitsizlik bilmiyordu. O yüzden yalanı ve korkuyu kendi toplumu içine sokmayan alabildiğine ülkücü yiğitti. Böyle yüce karakterli kişilerden derleşik olan Barbar topluluğu, ne denli az kalabalık olursa olsun: Var olan bütün üyeleriyle bir tek vücut gibi düşünüp davranıyordu. Medeniyet insanları ise, ne denli çokluk olursa olsunlar, içlerine kurt düşmüş kuru kalabalıktılar. Binbir çelişkiyle birbirlerine düşmüşlerdi. İlkel Kamu düzeninin katışıksız: Eşitlik-Doğruluk-Yiğitlik gelenekleri ve Kankardeşliğinden doğma yaman Kollektif aksiyon güçleri Medeniyet insanında tükenmişti. Yalnız KİŞİ ÇIKARI, PARA, DALAVERE, YOBAZLIK, ZORBALIK ile külâh kapıp sömürü sürdürüyorlardı."[14] Gene yazara göre,

"c) Barbar demek, külliyen azim demektir de. Çünkü tarih onun için yeni başlar; her şeye meraklı ve sonsuz denecek kertede açlık içindedir... Sarıldığı, inandığı fikri sonuna dek götürebilir...

"d) Bir barbar, satılacağına ve hele zenginlerin parayla satın alınmış, istediği zaman istediği yana döndürebileceği kuklası olmaktansa ölmeyi tercih eder."[15]

Kıvılcımlı, olgularla bağını koparmak pahasına idealize ettiği barbarların komünal refleks ve geleneklerinin, onların başka ülkelerin topraklarını işgal ettiklerinde de âdil, tokgözlü ve cömert davranmalarını sağladığı kanısındaydı. Ona göre barbarların bu özellikleri ile onların özel mülkiyete karşı ve kamu mülkiyetinden yana olmaları arasında kopmaz bir bağ vardı. Örneğin o şöyle diyebilmekteydi:

"Barbar, yukarı barbarlık konağındaki kent insanıysa, kendi işleyebileceği topraktan fazlasına göz dikmez. Ele geçen toprakların çoğu kamu mülkiyeti olur. Orta barbarlık konağındaki göçebelerdeyse toprağın aile üretimi için benimsenmesi bile yoktur. Zaptedilen hemen bütün toprakların mülkiyeti orta malı sayılır. Her iki hâlde de, çöken medeniyet altında toprakları alınmış küçük üretmen halk yığınlarına toprak, parasız, yeniden ve adaletlice dağıtılır."[16] Kıvılcımlı, gerçeklikle hemen hemen hiçbir ilgisi olmayan bu son derece subjektif saptamasını, kuruluş dönemi İslâmı'nı ve Osmanlı devletini idealize etmek için de kullanmaktadır:

"İlkel komünal düzenli tarihöncesinden gelen barbarda böyle bir kişi mülkiyeti kavramı-iyi midir kötü müdür gevezeliği bir yana- tek sözle yoktur. Barbar, zapt ettiği yerleri kendisine özel mülkiyet yapmayı umursamaz. Barbar, benliğinde ülküleştirip sosyalleştirdiği, yani barbar toplumunun bütün kişilerine malettiği ortak onur duygusu, ya da din çabası içinde can verip, şan almaya kanmıştır. Çok defa öz çekirdeği -Nâmık Kemal'in '400 aslandan bu vatan kaldı

bize yadigâr!' şarkısındaki kadar- küçük bir ilbler topluluğudur. O bir avuç denecek gözü pek insan -ama medeniyetin bir avuç ayrıcalıklısı gibi yalnız kendi vurgununu ve toplum zararına keyfini düşünmeyen barbar insan- özel kişi çıkarcılığını bilmediği için (tarihöncesi toplumda öyle şeyleri pek öğrenmediği için), önüne gelene güven, sempati ve coşku veren vurucu güçtür. Bir vuruşta, koca koca ülkeleri, kıtaları önüne sermiştir. Nasıl olduğunu kendisinin de bilmediği, ancak kutsal gizli güçlerin kendisine bağışladığına inandığı bütün o biraz da gökten inerce kazanılmış nimetlerin hepsini özel cebine mi indiriverecek? Böyle küçük bir kişi çıkarcılığı barbar insan için, ilbliğin şanına yakışmaz, değer alçaltıcı, onur kırıcı bir hırsızlık gibi gelir. Doğru, yiğit toplum öncülüğünü, peygamberliği, gönül körleten dünya malına parayla pulla satmak, her kutsallığı hiçten yitirmek, ya da Tanrıya isyan etmek, yıktığı zâlim inançsızların alçak durumuna düşmek, dolayısıyla da göklerin gazabına uğramak gibi gelir. Barbarın çok alçakgönüllü benimseme ve tüketim alışkanlıkları için de özel kişi tamahkârlığı anlaşılmaz bir medeniyet illetidir...

"Onun için, zafer kazanılınca, çökmüş medeniyette temizlenen bir avuç üstün zâlim derebeyi tabakasının özel mülkiyeti altındaki topraklar, bir vuruşta özgürleştirilir. Kişi takıntılarından kurtarılır. Namuslu ve şerefli ilbler, toplum mülkiyetli tarihöncesi komünadan geldikleri için, medenileri o kerte gözü kararmış duruma sokan kişi mülkiyeti hastalığına bulaşmadan, geniş toprakları özel mülkiyetleri altına sokmayı gayrimeşru, 'şeriata aykırı' sayarlar. Kimin olacak bunca yerlerin mülkiyeti? Barbara göre hiç kimsenin, daha doğrusu, içinden gelinen ilkel komünal gelenek-göreneklerince, herkesin, yani toplumun orta malı olacaktır yerler. Arap yukarı barbarlığının Müslüman düsturuyla (gazilere bir kuru geçimlik tek tük paylar dışında kalan) geniş toprakların rakabesi (mülkiyeti) 'Beytülmâl'i müslimin'e (bütün Müslümanların malevine) düşer. Osmanlı göçebeliğinin anayasa bildiği şeriat fıkıhı gereğince Müslümanların orta malı (toplum mülkü) olan mirî topraklara Padişah bile sahip çıkamaz. Barbarlık, toplum mülkiyetine adadığı toprakların yalnız mülkiyetine değil, tasarrufuna (kullanılıp işletilmesine) dahi el atma hakkını kendinde görmez."[17]

Kıvılcımlı yazılı tarihin, biri "yalancı, korkak medeni insan" ve ikincisi de "doğru, yiğit barbar insan" olmak üzere iki karşıt insan tipine tanık olduğunu belirttiği bir başka yerde şöyle diyecekti:

"Uygarın hoş görür, barbarın gaddar, zâlim sayılması da, görünüşe aldanmaktır. Barbar, dış düşmana, yabancıya karşı ne kadar sert ise, kendi toplumu içinde o kadar eşit kankardeşidir. Uygar yabancıya yaltaklanır, kendi yurttaşına yukarıdan bakar. Medeniyet ilerledikçe, eşitliğin ve kankardeşliğinin yerine eşitsizlik yasalaşıp, zulüm geçer."[18] Ama aşağıda Arap Barbarlarını, yani Bedevileri yerin dibine batıracağını göreceğimiz aynı Kıvılcımlı, hem de bir önceki paragrafta uygarların zulmünü anlatırken barbarın da gaddar, zâlim olduğunu kendi ağzıyla kabul ettiğini unutmuş gözükmektedir:

"Doğrusu, medeniyetler koparıp atmakta en az barbarlar kadar vurucu, kırıcıdırlar: barbarlar da, başkalarını soymakta, ezmekte medenilerden hiç aşağı kalmazlar. Yakıp yıkmanın önüne geçilmez bir toplum kuralı olduğu çağlarda, neden medeniyetin kanlı savaşları zafer sayılıyor da barbarlığın zaferlerine vahşet deniyor?"[19]

Yazarın bu sorusunun yanıtının bir bölümü tarihi, genellikle, barbarların değil, onların saldırılarına hedef olan uygarların yazması ve bunu yaparken de kendi barbar-karşıtı değerlendirme ve önyargılarını dile getirmelerinde yatmaktadır. Buna, son bir kaç yüzyılın tarihçiliğine esas olarak sömürgeci ve emperyalist Batı'nın damgasını vurduğu olgusunu eklemeliyiz. Alan Woods'un dediği gibi,

"Burjuvazi her zaman bazı kültürlerin başarılarını abartma ve başka kültürlerin başarılarını hiçe sayma eğiliminde olmuştur. Bunun arkasında; başka halkları köleleştirmeyi, onlar üzerinde

egemenlik kurmayı ve onları sömürmeyi ve bu zulüm ve sömürüyü ikiyüzlü bir kültürel üstünlük örtüsüyle kamufle etmeyi kuranların yerleşik çıkarları yatagelmiştir...

"Emperyalistlerin Afrika, Asya'daki vb. 'geri halklar'ın kültürünü kasıtlı olarak küçümsediği ya da hattâ yadsıdığı tamamen doğrudur... Bu kültür emperyalizminin, milyonlarca halkın sömürgesel tutsaklığını haklı gösterme çabası anlamına geldiği kuşku götürmez."[20]

Sömürücü egemen sınıf ve kliklerin yönettiği "uygar" devletlerin çoğu başka halklara karşı, bazan çok uç boyutlara varan bir zorbalık ve terör uygulamışlardır elbet. 19., 20. ve 21. yüzyılda yaşadığımız ve askerî teknolojinin "ilerlemesi"nin de katkısıyla daha önceki yüzyıllarda görülmeyen boyutlarda insan yitimine yol açan savaşlar buna örnek verilebilir. Ama askerî teknolojinin o denli gelişmiş olmadığı önceki yüzyıllarda da "uygar" devletler/ toplumlar büyük kıyımlarla sonuçlanan ve bazıları yıllar, hattâ onyıllar süren savaşlara girişmişlerdi. Bir örnek olması bakımından, 1618-48 yılları arasında yaşanan ve Protestan ve Katolik devletleri ve prenslikleri karşı karşıya getiren 30 Yıl Savaşları'nı ele alabiliriz. Görünüşte bir mezhep savaşı olan, ama aslında Fransa ile Habsburg İmparatorluğu arasındaki çekişmenin ürünü olan bu savaş daha çok bugünkü Almanya topraklarında yaşanmıştı. 30 yıl süren bu sonugelmez çatışmalarda ölenlerin sayısı hakkında güvenilir veriler bulunmuyor. Ancak, tarihçilerin tahminlerine göre, bir ucundan Osmanlı devletinin de katıldığı ve 1620-21'de Katolik Polonya'ya karşı savaştığı bu savaşlarda, çatışmaların yaşandığı bölgeler nüfusunun yüzde 15 ila 20'sine denk düşen milyonlarca insan yaşamını yitirdi. Araştırmacılar; Batı, Kuzey ve Orta Avrupa'nın bir çok yöresinin yakılıp yıkıldığı 30 Yıl Savaşları'nda çatışmalar ve çatışmaların yol açtığı ekonomik çöküntü, açlık ve hastalıklarda ölen insanların sayısı bakımından bu dönemin, 14. yüzyılda yaşanan "Kara Ölüm" sırasında ve Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda ölen insanların sayısıyla karşılaştırılabilir olduğu kanısındalar.

Dahası uygarlık, üretici güçlerde ve kültürde yol açtığı yadsınamaz düzeydeki ilerlemelere rağmen, toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan emekçi yığınların sömürülmesi, aşağılanması ve boyunduruk altında tutulmasıyla elele gelişti. Engels şöyle diyordu:

"... uygarlık, eski *gentilice* toplumun [yapmaya-ç] hiçbir zaman yetenekli olmadığı çok şeyler yaptı. Ama bunları, insandaki en iğrenç içgüdü ve tutkuları, insanın bütün öbür yetenekleri zararına geliştirerek yaptı. Uygarlığın ruhu, ilk gününden günümüze kadar, yalınkat bir açgözlülük oldu; onun tek ereği zenginlik, gene zenginlik ve hep zenginliktir; ama toplumun zenginliği değil, şu bayağı bireyin zenginliği."[21]

Ancak burada tartıştığımız, uygar devletlerin sömürücü, kandökücü ve vahşi olup olmadıkları değil. Sorun Kıvılcımlı'nın, barbarların da gaddar, zâlim olabildiğini ve çoğu kez de olduğunu kabul etmeme eğiliminde olması ve okurlarını, barbar toplulukları ve onların ordularını romantik bir ışık altında görmeye çağırmasıdır. Onun, Osmanlı-Türk ordusunun ilerici ve yenilikçi ve hattâ devrimci bir kurum olduğu yolundaki savının temelinde işte bu Tarih Tezi ve ondan türeyen ahlâklı, dürüst, yiğit ve "sosyalist barbar" geleneği/ mirası anlayışı yatıyor. Kıvılcımlı şöyle diyordu:

"Barbarlıkta, ilkel de olsa, komünal bir toplumun doğru, yiğit yetiştirdiği her kişi, kendiliğinden kahramandır. Medeniyette mumla yiğit aranır, en ucube kişilerden zorla kahraman çıkartılmaya çabalanır. Orhan Gazi'nin bütün yoldaşları, kendisi kadar gaziydiler. Makedonyalı İskender, Avrupa'dan Asya'ya geçmeden, bütün varını eşit arkadaşlarına dağıttı. Osmanoğullarından Fâtih Mehmet, Asya'dan Avrupa'ya geçişte İskender'e karşılık davrandığını belirtirken, varını yoğunu çevresinde ülküleştirdiği ilblere paylaştırdı. Her iki cihangir de, bu davranışlarıyla, hiçbir eski medeninin (ne İran Kisra'sının, ne Bizans Kayser'inin) yapamadığı şeyi yapmışlar: Barbarlığı, mal da ortak, can da ortak diyebilen tarihöncesi komünal toplumun geleneğini diriltmişlerdir. Medeniyette 'mal canın yongası'

olup, can da alınır satılır nesne durumuna girince, ne doğruluk kaldı, ne yiğitlik."[22]) O daha sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Barbarlığın, kömürleşmiş bir medeniyet ekonomisindeki iflâsa rağmen yılmayıp tarih alanına koyduğu (doğru, yiğit insan olmasından başka), üretim özünü yeniden pırlantalaştıracak, insanlığı yeni ve daha ileri bir medeniyete ulaştıracak olan ekonomi biçimi, medeniyetin içinden çıkılmaz kördüğüme çevirdiği toprak düzeninde ansızın başarıverdiği sosyal rönesanstır. Barbarlık o rönesansı, bugün bile değme geri kalmış ülkenin göze alamayacağı derinlikte toprak reformunu, insan reformu adı verilebilecek devrimle birlikte gerçekleştirir. Bütün gücü ve bütün başarısı buradadır. Barbarlık, toprak ve insan reformunu, bugünkü anlamıyla bilerek veya düşünerek değil, söz yerinde ise bilinçsiz olarak, daha doğrusu içinden çıkageldiği tarihöncesi toplumunun hem otomatik hem ayık davranışlı bir çeşit uykuda gezeri, yahut cezbeye kapılmış, kendinden geçmiş misyoneri gibi yapar. Hun ve Cermenlerin, yarı aç, yarı çıplak ordular hâlinde, en iyi silâhlara, zenginliklere bilgi ve tecrübelere, düşünce ve kültürlere sahip büyük Roma İmparatorluğu'nu talana gidişi gözönüne getirilsin. Moğolların Çin sınırı çöllerinden, Türklerin 'Horasan illerinden' 'yaradana sığınıp' ok ve yayla, yayan 'Kızıl Elma'lı Bizans'ı vurmaya gelişleri gözönüne getirilsin."[23])

Kıvılcımlı'nın Fâtih Sultan Mehmet'in, "varını yoğunu çevresinde ülküleştirdiği ilblere paylaştırdı"ğı ve "tarih öncesi komünal toplumun geleneğini dirilt"tiği yolundaki görüşlerinin son derece subjektif ve fantastik bir nitelik taşıdığı açıktır. Şimdilik yazarın aşağıda, VI. Bölüm'de daha geniş bir biçimde ele alacağım değerlendirmeleri sırasında Fâtih'i hiç de böyle değerlendirmediğini ve tersine onun, "her türlü ilkel sosyalizm kandaşlık gelenek ve göreneklerini sil" diğini söylemiş olduğunu anımsatmakla yetineceğim.

Bütün bunlara yazarın bir başka fantastik savını eklemek gerekiyor: Kıvılcımlı'ya göre insanlığın bilim, teknoloji ve üretici güçlerin gelişimi alanında katettiği mesafeler, uygar toplumların değil, barbar toplumların hanesine yazılmalıdır! Yazar olguları tersyüz etme ve okurlarıyla göz göre göre alay etme anlamına gelen bu savını şöyle açıklıyordu: "Şimdi tarihin en ibret verici ilginçliğine gelmiş bulunuyoruz. İnsanoğlunu efendi ve köle diye iki müthiş zıt gruba ayıran medeniyet topluma yeni ne getirdi? Övgüsü göklere çıkarılan medeniyet -ahlâkî çöküntüleri bir yana bırakalım- teknik ilerleme açısından hangi orijinal yaratışlara kavuştu? (Şurada 500 yılını doldurmamış modern kapitalizm, siyasi 'özgürlük' adı altında kadim köleliğe görece anlamda olsun son vereli, dev adımlar atan teknik ilerleyişler ayrı konudur.)"[24] Kıvılcımlı sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"İnsanı köle eden medeniyet, yaratıcı zekâyı da binlerce yıl için öldürmüştür. Barbarlığın bütün eksiği, keşif ve icatlarını büyük ölçüde yaymaya olarak bulamamasıdır."[25]

Kıvılcımlı daha sonra ise şunları söylüyordu:

"Özellikle son otuz yıllık özellikle arkeoloji buluşları, antika medeniyete şimdiye dek atfedilen üstün teknik yaratıcılık gücünün bir efsane değilse, mutlaka görünüşe aldanış olduğunu her gün biraz daha kanıtlamaktadır. Hiç değilse olayları biraz yakından inceleyen her bilim adamı, medeniyet değerinin sanıldığından fazla büyütüldüğünü ortaya çıkarmıştır. Irak olayları hemen bütün yaratıcılığın barbarlıkta gerçekleştiğini, medeniyetin, tarihöncesi keşif ve icatlarını 'fuzulî işgal' etmiş, lükse çevirip göz kamaştırıcı yöntemlerle israf ederek dünyaya yaymakla kalmış bir mirasyedi olduğunu ortaya çıkarmıştır...

"Demek medeniyetin tekniği nitelikçe değil ancak nicelik olarak barbarlığınkinden farklıdır. Tabii, kölelerin çokluğu ve öldüresiye sömürülüşü, barbarlığın temiz zekâsıyla yarattığı keşif ve icatları zorba efendiler hesabına alabildiğine çoğaltmak olanağını sağlamıştır. Ama bu, gerçek bir yaratış olmamış, taklidin taklidini biriktirme olmuştur."[26])

Kıvılcımlı'nın yukardan beri sıraladığım saptamaları bir dizi açıdan eleştiriye açıktır. Bunları sırasıyla ele alalım. HERŞEYDEN ÖNCE yazar, sömürünün daha devletin ve sınıfların oluşmadığı ilkel komünal toplumun bağrında, daha orta barbarlık evresine erişmeden filizlenmeye başladığım görmezden gelmekte, orta ve yukarı barbarlık evresindeki toplumları, sınıfsız ve sömürüsüz toplumlar olarak görmekle hataya düşmektedir. Oysa toplumun antagonist sınıflara ayrılmasına, örneğin MS 5. ve 6. yüzyıllarda Orta Asya'daki Türk ve Moğol topluluklarındaki devletsizlik ya da yarı-devletlilik yani, sık sık kurulup yıkılan gevşek devletler ortamında pekâlâ rastlanıyordu. Benzer bir saptamayı, çoğu yörelerinde devletin oluşmamış olduğu Muhammed-öncesi Arabistanı için de yapabiliriz. Mekke'de, sözcüğün gerçek anlamında bir devletin oluşmasından önce bile bir Kureyş ticarî aristokrasisinin var olduğu biliniyor. Engels şöyle diyordu:

"Emeğin erişmiş bulunduğu gelişme aşaması ne kadar düşük, toplam emek ürünü ve bunun sonucu toplumun sahip bulunduğu toplumsal servet ne kadar az ise, kan bağının ağır basan etkisi, toplumsal düzen üzerinde o kadar çok belirleyici görünür. Ama kan bağına dayanan bir toplumsal yapı çerçevesinde, emek üretkenliği gitgide artar ve onunla birlikte özel mülkiyet ve değişim, servetler arasında eşitsizlik, başkasının emek gücünden yararlanabilme olanağı, sonuç olarak sınıflar arasındaki karşıtlıkların temeli de gelişir; bütün bu yeni toplumsal öğeler, kuşaklar boyunca, eski toplumsal kuruluşu yeni koşullara uyarlamak için, bunların arasındaki bağdaşmazlık tam bir devrim sonucu verene kadar, var güçleriyle etkide bulunurlar. Kan bağı üzerine kurulmuş eski toplum, yeni yeni gelişmiş toplumsal sınıfların çatışması sonucu değişir..."[27]

İKİNCİSİ; Kıvılcımlı ilkel komünal toplumun yıkılışını izleyen ve sınıflı topluma geçişi kapsayan yüzyıllar ya da binyıllar boyunca, sömürülen yığınlarla sömürücü sınıflar arasında süregelen kavgayı, yani sınıf savaşımını önemsememekte, hattâ neredeyse hiçleştirmektedir. Oysa, hem yazılı belgelerin azlığı, olan belgelerin de yitmiş, yok olmuş olması ve hem de egemen ve sömürücü sınıf ve kliklerin tarihçileri tarafından saklanmış ve/ ya da çarpıtılmış olmasına rağmen şunu biliyoruz: Sınıf ayrımlarının ilkel komünal toplumda uç vermeye başladığı günlerden itibaren insan toplumlarının tarihi bir sınıf savaşımları tarihi, kölelerin köle sahiplerine, yoksulların zenginlere, ezilenlerin ezenlere karşı direniş ve isyanlarının tarihi olmuştur. Buna bağlı olarak, Kıvılcımlı'nın "kollektif aksiyon" dediği ve nedense "üretici güç" kategorisine soktuğu özelliğin sadece ve sadece barbarlara özgü olduğu yolundaki görüşün de tümüyle yanlış olduğunun altı çizilmeli. Kıvılcımlı; kapitalizm-öncesi toplumlarda köle sahiplerine, feodal toprak beylerine, krallara, sultanlara vb. isyan eden kölelerin, serflerin ve diğer emekçilerin, "kollektif aksiyon" örgütleme yetisinden yoksun olduğunu ileri sürmektedir; ancak o bu hatalı savını somut olgulara dayanarak kanıtlamak için herhangi bir çaba harcamamaktadır.

Oysa, onbinlerce, yüzbinlerce ve bazan daha fazla insanın katıldığı, bir dizi önemli taleple harekete geçtiği, kendi saflarında minimal düzeyde de olsa bir disiplin kurduğu ve bazı istisnaî durumlarda sömürücü sınıfların iktidarını devirdiği böylesi halk isyanlarının hem bir önderlik çekirdeği vardı ve hem de bu çekirdek, arkasından gelen yığınların "kollektif aksiyon"unu planlıyor ve örgütlüyordu. Yoksul köylülerin, kölelerin, zanaatkârların, işçilerin, askerlerin vb. bazıları yıllarca süren ayaklanmalar örgütlemeleri, kendilerine karşı en vahşi metotlarla savaşan sömürücü sınıfların devleti ve ordusuna karşı durmaları, askerî zaferler kazanmaları ve içinde savaştıkları ülkenin topraklarının bir bölümünü ele geçirmeleri bir kollektif aksiyon gücü olmaksızın asla olanaklı olamazdı. Kıvılcımlı'nın bu savının yanlış olduğunu anlamak için çok uzaklara değil Osmanlı tarihinin en önemli halk hareketine, düşünsel altyapısını Şeyh Bedrettin'in kurduğu ve önderliğini Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in yaptığı isyana bakmak yeter. Max Beer'in 1381'de İngiltere'de patlak veren köylü isyanı hakkında

verdiği şu bilgiler de, böylesi toplumsal hareketlerin kollektif aksiyon gücünden hiç de yoksun olmadıklarını gösteriyor:

"1381 yılında patlak veren ayaklanma İngiltere'nin bütün güneydoğu bölgesine hızla yayıldı. Bu mücadelenin bir ölçüde organize olduğu bile görüldü; çünkü ayaklanma başlar başlamaz, Londra'nın kuzey ve güney bölgelerindeki köylüler de hemen isyan ederek başlarında Wat Tyler, Jack Straw, John Ball, John Littlewood ve Richard Walingford gibi şefler olduğu hâlde Londra'ya yürümeye koyulmuşlardı. Yürüyüş sırasında şehirlerin yoksul halkının kendilerine yardım ettiğini gördüler. Londra'ya vardıkları zaman atölye işçileri ustalarını öldürmeye, bankerlerin evlerini yağma etmeye ve yaklaşmakta olan köylülere kolaylık olsun diye şehrin kapılarını tutmaya başladılar. 11 Haziran günü ayaklananlar Londra'nın güneydoğusundaki Blackheath'e gelmişlerdi. John Ball burada bir konuşma yaparak halk kitlelerini ayaklanmaya hazırladı. Genç kral, müşavirleri, birtakım asiller ve arşövek, köylülere karşı direnmek gücünde olmadıklarını düşünerek bir kaleye sığındılar. Ayaklananlar şehri işgal ettiler ve korkunç misilleme hareketlerinde bulundular. Saraya mensup kimseleri, bakanları, avukatları, memurları ve bankerleri vb. cezalandırdılar... O çağın tarihçileri, bütün şahsî çapulculuk hareketlerinin menedilmiş olduğunu yazmaktadırlar... Ayaklananlar, 'Biz adaletin ve hakikatin savunucularıyız, hırsız değil' diyorlardı."[28]

Kıvılcımlı'nın savlarının tersine, uygar ya da sınıflı toplumlar, ezilen yığınların var olan gerici rejimlere karşı uzun süreli direniş ve zaferlerine ve ardından görece eşitlikçi bir toplum inşa etme girişimlerine de tanık oldu. Bunlara örnek olarak Mazdekilik, Babekilik ve Karmatilik gibi hareketleri gösterebiliriz. MS. 5. yüzyılın sonları ve 6. yüzyılın başlarında İran'da iktidara gelen Mazdekilik açıkça ütopik komünist bir program ortaya koymuştu. Görüşleri ve pratiğini ancak karşıtlarının ve düşmanlarının geride bıraktığı -ve doğal olarak bir dizi karalamayı içeren- belgelerden öğrenebildiğimiz Mazdeki hareketi, egemen sınıfın bazı üyelerini bile etkisi altına alabilmişti. MS 6. yüzyılda Azerbaycan ve İran'da etkili olan, 516-537 yılları arasında değişik etnik grup, din ve mezheplerden yüzbinlerce insanı biraraya getiren Babeki hareketi de bunlardan biriydi. Abbasi devleti ordularını bir çok kez yenilgiye uğratan Babeki hareketi sonunda yenilgiye uğramış olmakla birlikte, ezilen yığınların eşitlik ve özgürlük özlem ve tutkusunu daha sonraki kuşaklara aktarmıştı. Aynı husus Karmati hareketi için de geçerliydi. Bu hareket, MS 868-883 yılları arasında 15 yıl ayakta kalmayı başaran -ve adına rağmen sadece Zenci kölelerin değil, diğer yoksulların da katıldığı- Zenc/ Zenci isyanının ve Sünni gericiliğine karşı yükselen Şii-Batıni direniş geleneğinin mirası üzerinde yükselmişti. Irak'ta, Abbâsî devletine karşı gerçekleştirilen bu hareketin kurduğu Karmati devleti ise 150 yıl kadar yaşayacaktı. Esas olarak bugünkü Bahreyn'de kurulan ve bir çok araştırmacı tarafından "laik" ve "sosyalist" gibi terimlerle tanımlanan ve bölgenin köylüleri, göçebeleri ve zanaatkârları tarafından desteklenen Karmati devleti Abbasi devletinin korkulu düşü olacaktı. Burhan Oğuz Karmatiler için şunları söylüyordu:

"Karmatiler'in el-Ahsa'da kurdukları laik ve sosyalist cumhuriyet 150 yıl boyunca varlığını koruyabiliyor ve buradan yapılan sürekli akınlar gerek hac yollarında ve gerekse Irak topraklarında güvenlik diye bir şey bırakmıyordu. Yönetim... bir temsilciler meclisi sâda, birbirleriyle çok iyi anlaşan altı kral ile altı vezirin elinde olup bunlar kararları birlikte alıyorlardı. (İsyanın lideri- G. A.) Hamdân Karmat sadece sivil nitelikte iki vergi ihdas etmişti. El Ahsa'da halkın buğdayını bedava öğüten genel değirmenler kurulmuştu. Kimin namaz kılıp oruç tuttuğu aranmadığı gibi şehirde hiçbir cami bulunmuyordu."[29]

Ne var ki, bilimsel anlamda bir sosyalist düzenin kurulmasının ve komünizme doğru ilerlemenin objektif koşullarının bulunmadığı ortaçağ koşullarında iktidardaki sömürücü sınıf ve kliklerin devrilmesi ve yerine kölelerin, serflerin, köylülerin iktidarlarının geçmesiyle sonuçlanan halk isyanları kalıcı bir siyasal-ekonomik dönüşüme yol açamazdı: Kapitalizm-

öncesi toplumlarda üretici güçlerin gelişiminin sınıfların varlığını gereksiz kılacak düzeye erişememiş ve büyük-ölçekli sanayinin disipline ettiği modern işçi sınıfının ortaya çıkmamış olması nedeniyle böylesi ezilen sınıf iktidarları uzun süreli olamazlardı.

İşin tuhafı Kıvılcımlı bir çalışmasında, kendisini yalanlayacak ve Babekilere ve Karmatilere göndermede bulunarak kapitalizm-öncesi koşullarında barbarlar dışındaki kır ve kent emekçilerinin "kollektif aksiyon" gücü olduğunu kabul edecekti. O burada şunları söylüyordu:

"Hele Doğu plebleriyle küçük köylülerinin İslâm toplumunda yarattıkları hareketler, inanılmaz ölçüleri buldu. 9. yüzyılın başında Ahvaz, Faris, Şehrizor, Semerkand'ı kaplayan, özellikle Türk illerinin tuttuğu Bâbek: 831 yılı; *'herkese hürriyet, eşitlik dağıtmaya, herşeyi ortaklaşmayı telkine kalkıştı.'* (B. N. Kaygusuz: Şeyh Bedrettin Simaveni, s. 18). *Ebû Hasan bin Ahmet Karmıtî: 'Karâmıta adıyla 4. Hicret yılında zuhurla... olağanüstü zühd ve takvâ göstererek herkesi çektikten sonra... Arap Irak'ında isyan ederek, Basra ve Kûfeyi ele geçirmiş, sonra Mısır askerini yenerek Dımşık'ı (Şamı) almış, Hicaza gidip Hacer'i Esvedi Kâbe'i Şerifeden çıkarıp Basra'ya taşıtmıştı.'* (Kamus'u Alâm, 3616). Yani, Abbâsî halifesi, kendisini tahta çıkaran Ebu Müslüm'ü kalleşçe öldürdükten 169 yıl sonra; Babek'i, 20 yıl tutunduğu 'Büzr' kalesinden ancak kandırılmış göçebe Türk Kaaid Afşin eliyle kovalattıktan ve Ermeni eliyle yakalatıp getirttiği Bağdat'ta oğlu ile birlikte öldürttükten 193 yıl sonra; emniyete alındığı sanılan Bezirgân dörtyol ağzı Bağdat'ta, manüfaktür köle-işçilerinin ayaklanması 924'ten 983 yılına kadar, tam 61 yıl hükûmet sürdü. Batı'da böyle bir köle-işçiler devleti görülmemişti."[30]

Yazar bir başka yapıtında da benzer bir yalanlama yapacaktı:

"Tahmin edilebilir ki, bu ziraî ve sınaî bezirgân faaliyeti ve üretiminin gelişimi, sosyal sınıf farklılaşmasını kesinleştirmekte nazlanamazdı. Nitekim her iki İslâm medeniyeti merkezinde, gerek Abbasiye, gerek Endülüs medeniyetlerinde önemli imalâthaneler, silâh ve sentamiyan fabrikaları zamanının koyu ve köle derecesinde yoksul ve teşkilâtsız amele sınıfını büyütmüştü. Kayzer ve karanlık sınıf mücadelesi, müzmin iç ve bağırsak hastalığı, Irak'ta doğrudan doğruya ve açık, zengin fakir kavgası şeklinde yani aynı dinden vatandaşlar arasında, İslâm ümmeti içindeki iki ümmet arasında ve (... okunamadı) cereyanıyla, komünizm (... okunamadı), ütopist komünizm, esirler komünizmi prensipleriyle başladı. "Bir ara, Mekke ve Medine'ye kadar uzanan mazlum ve çalışkan kölecilik iktidarı doğdu. Kanlı ve vahşiyane döğüşlerden sonra bozuldu. Fakat için için yanan çekişme söner mi? Gizli teşkilât ve mücadele Bağdat'tan Horasan'a, Mısır'dan ve Berber'den Fas'a, Endülüs'e kadar yayıldı. Aynı mücadele Endülüs'te, daha ziyade galipler ve mağluplar, yahut münafık entrikalar şeklinde kan döktü."[31]

ÜÇÜNCÜSÜ; Kıvılcımlı'nın uygar toplumun insanlarını "yalancı, korkak medeni insan" ve barbarları da "doğru, yiğit barbar insan" olmak üzere iki karşıt kutupta toplaması gerçeklikle tam olarak bağdaşmaz. Emek üretkenliğinin artması ve artık ürünün ortaya çıkmasıyla başlayan ve sömürüye dayanan sınıflı toplumların, zamanla çürümeye başladığı, bu koşullarda yönetici kliklerin geniş emekçi yığınlar üzerindeki baskı ve terörünün arttığı ve bu toplumlarda yaşanan genel yozlaşma sürecinin doğrudan üreticileri de şu ya da bu ölçüde etkisi altına aldığı söylenebilir. Üretici güçlerin çok geri bir düzeyde olduğu, artık ürünün olmadığı ya da çok sınırlı olduğu ilkel komünal toplumda ise bu maddi yaşam koşulları insanları ortak davranmaya, dayanışma içinde olmaya, bencil olmamaya, yani "ahlâklı" davranmaya zorluyordu. O koşullarda, bazı bireylerin "ahlâksız" davranması vb. açlığın sınırında yaşayan topluluğun varkalmasını tehlikeye düşürürdü. Bunun, anaerkilliğin egemen olduğu barbarlığın aşağı evresindeki halklar için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. İbn Haldun bu konuda şöyle diyordu:

" 'Hadari (=yerleşik, uygar- G. A.) halk her çeşit lezzetler, bolluk ve genişlik içinde yaşamaya alıştıkları... için birçok huy ve kötülüklerle lekelenirler..' 'Bedevilik ve köy hayatı

yaşayanlar ise ancak vücutlarını koruyacak miktarda dünyaya düşkün olup... dünya lezzetlerinin sebeplerine sahip değildirler... onların kötü yollara sapmaları ve kötü huy ve ahlâkları şehirlilere nispetle çok azdır.' "[32]

Ancak Kıvılcımlı'nın, sınıf ayrımlarının ortaya çıkmaya başladığı yukarı, hattâ orta barbarlık döneminin toplumlarını aynı biçimde değerlendirmesi -aşağıda da sunacağım- tarihsel olgularla- bağdaşmaz. İlkel komünal toplumun bireyleri ile sınıflı toplumların bireyleri arasındaki bu farklılığın tarihsel boyutlarının ötesine taşınması, abartılması ve bu temelde birinciler yüceltilirken ikincilerin yerin dibine batırılması, bilimsel bir yaklaşım değildir.

Kıvılcımlı'nın, insanlığın bin yıllardır değişmeyen ve katı bir ahlâk anlayışına sahip olmadığını da kavramamış olduğunu görüyoruz; ahlâk anlayışı binlerce yıl öncesinin ilkel komünal toplumundan 21. yüzyılın kapitalist toplumuna kadar uzanan dönem boyunca bazı, hattâ önemli değişiklikler geçirdi. Günümüz dünyasında bile farklı toplumlarda oldukça farklı ahlâk anlayışlarına rastlandığını, kan davası, namus cinayeti gibi olguların geri toplumlarda yaygın olmasına karşılık ileri kapitalist ülkelerde suç sayıldığını biliyoruz. Peki, yakın ve uzak tarihe baktığımızda neler görüyoruz? Örneğin insanların ve özellikle genç kızların, kadınların ve genç erkeklerin kaçırılması, köleleştirilmesi ve pazarlarda satılması son birkaç yüzyıla kadar ahlâka aykırı sayılmıyordu. Göçebe topluluklar, bir liderin çevresinde toplanıp güçlü bir savaş aygıtı oluşturmadıkları zamanlarda da yerleşik ve tarımla uğraşan toplulukların ürettikleri ürünlere elkoyabiliyor ve bunu hiç de ahlâka aykırı saymıyorlardı. Köleci ve köleci-olmayan toplumlarda kölelerin efendilerinin malı olarak görülmeleri ve onlara hizmet sunmaları ahlâka aykırı sayılmıyordu. Osmanlı devleti de içinde olmak üzere pek çok kapitalizm-öncesi toplumda nüfusun bazı bölümlerinin diğer bazı bölümlerine göre resmen tanınmış ayrıcalıklara sahip olması, hattâ Hindistan'da olduğu gibi toplumun birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış kastlara bölünmesi ahlâka aykırı sayılmıyordu. Homoseksüalite, biseksüalite vb., değişik insan topluluklarında her zaman olmasa bile çoğu zaman ahlâka aykırı sayılmışken bugün gidişat bu tür cinsel tercihlerin olağan ve kabul edilebilir sayılması doğrultusundadır.

Kapitalizm-öncesi toplumlarda ve hattâ kapitalizmin erken aşamalarında açgözlülük, savurganlık, borçlanma ve aşırı tüketim merakı genel olarak onanmaz ve ahlâka aykırı değilse de görgüsüzlük sayılırdı. Şimdilerde ise, tüketimcilik olarak adlandırdığımız ölçüsüz bir tüketim tutkusunun -kapitalizmin gereksinimlerine bağlı olarak- yaygınlaştığını ve alabildiğine teşvik edildiğini ve bunun en azından ahlâka aykırı görülmediğini söyleyebiliriz. Yakın zamana kadar Türkiye de içinde olmak üzere pek çok ülkede askerî hizmet yapmak ve bu amaçla orduya katılmak yüksek ahlâklı olmanın en önemli ölçütlerinden biri sayılırken, savaşların olağanüstü yıkıcı hâle gelmesine bağlı olarak ortaya çıkan vicdani red hareketi bunu ahlâka aykırı saymaktadır. Benzer bir saptamayı hayvanların avlanması, öldürülmesi ve yenmesi geleneği ile ona karşı gelişmekte olan vegan hareketi için söyleyebiliriz. Hayvansal protein içeren besin maddelerinin yapay metotlarla üretiminin yaygınlaşacağı gelecekte yaşayacak olan torunlarımızın, bu gereksinimini hayvanları keserek karşılayan bizleri bir çeşit yamyamlar olarak göreceklerini ve kınayacaklarını söylemek bir kehanette bulunmak sayılmaz. Bu bağlamda yaban hayvanı avcılığının yakın zamanlara kadar bir spor türü ya da eğlence sayılmasına karşılık, doğayı ve çevreyi koruma bilincinin geliştiği günümüz koşullarında ahlâka aykırı sayıldığını anımsayabiliriz. Ama bugün bile açlıkla boğuşan bir Afrikalının ve nisbeten gönençli bir yaşam süren bir Batı Avrupalının bu konuya yaklaşımlarının farklı olduğuna tanık olmuyor muyuz? Ve tabii burjuvalar sömürüyü hiç de ahlâka aykırı görmezken, biz Marksistler, karşı olduğumuz sömürüyü ahlâk normları bakımından da alçakça sayıyoruz.

DÖRDÜNCÜSÜ; eğer ikisi arasında ille de bir kıyaslama yapılacaksa, kural olarak uygarların barbarlara kıyasla biraz daha yumuşak, hoşgörülü vb. olduğu söylenebilir. Bu esas olarak, her

iki kategorideki halkların maddi yaşam koşulları arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Evet, aynı zamanda ekonomik ve sosyal eşitsizlik ve küçük bir azınlığın büyük çoğunluğu sömürmesi/ ezmesi demek olan uygarlık, açgözlülük, bencillik, ikiyüzlülük gibi kötülükleri bol bol üretir. Ama bağrında, bu kötülüklere zaman zaman karşı çıkan emekçi yığınları da barındıran uygarlık aynı zamanda, daha yüksek bir emek verimliliği, daha fazla artık ürün ve sanat, kültür, bilim, teknoloji, edebiyat ve felsefenin vb. gelişmesi için daha fazla olanak ve dolayısıyla barbar insanı kör ve kaba şiddete zorlayan, deyim yerindeyse onu barbarlaştıran çetin ilkel yaşam koşullarından bir ölçüde de olsa uzaklaşma demektir. Bu bakımdan Kıvılcımlı'nın insanlığın; bilim, teknoloji ve üretici güçlerin gelişimi alanında katettiği mesafelerin, uygar toplumların değil, barbar toplumların hanesine yazılması gerektiği ve ikincilerin bu alanda birincilerden daha ileri olduğu yolundaki saptaması, herhangi bir yanıt verme girişimini bile hak etmez.

Olguları tersyüz eden yazar; barbar toplulukların gezgin ve savaşa dayalı yaşam tarzının entellektüel-kültürel gelişmeye hemen hemen hiçbir olanak bırakmadığı gibi okuma-yazma yetisinden yoksun olan bu toplulukların demiri ve diğer madenleri işleme, bazı savaş araç ve gereçleri üretme, kaba giysiler, kilim dokuma vb. dışında bu alanda kafa yormaya bile gerek bırakmadığını unutmuştur. Tabii barbarlar, zaman zaman yerleşik toplumların sahip olduğu bilgi birikimini, kendi savaş becerilerini ilerletmek için kullanıyor ve bu amaçla yendikleri uygar düşmanlarından öğreniyorlardı. Onların çoğu kez, kapitalizm-öncesi döneminin mühendisleri ve teknisyenleri sayılması gereken uygar toplumların usta ve zanaatkârlarını öldürmek yerine kendi ordularının gereksinimleri için kullanmaları, barbarların bilginin ve teknolojinin önemini bir ölçüde kavradıklarını gösterir. Ancak barbar ve uygar toplumlar arasında bir nitelik farkı olduğu gerçeği gene de gözardı edilemez. Kültürleri yazılı değil, sözlü olan barbar halkların tarihlerini bile uygar toplumların tarihçilerinin kalemlerinden öğrenmemizin nedeni de budur. Orta Asya'nın Türk ve Moğol halklarının tarihlerini Çin kaynaklarından öğrendiğimiz gibi. Barbar topluluklarının bilim, teknoloji, sanat, felsefe alanlarına olan ilgileri, ancak fethettikleri uygar toplumlar tarafından assimile edilmelerine paralel olarak ve bu ikinciler tarafından assimile edildikleri ölçüde artacaktır da. Ama bu da zaten bir debarbarizasyon/ barbarlıktan çıkma sürecidir.

Kıvılcımlı'nın bu görüşünün tamamen yanlış olduğunu anlamak için Babil'in asma bahçelerini, Çin Seddini, Mısır piramitlerini, Roma'nın yollarını, Peru'nun diğer Güney Amerika ülkelerinin gözlemevlerini, tüm uygar ülkelerde rastladığımız binaları, tapınakları, su yollarını, kanalları, heykelleri vb. anımsamak yeter. Bunları ve benzer yapıtları ancak, belli bir matematik ve mühendislik bilgisine, inşaat deneyimine ve hattâ estetik duyusuna sahip olan uygar toplumlar yapabilirler. Örneğin hangi barbar topluluk; matematik, astronomi, fizik, teknoloji, tıp, mimarlık, felsefe, sanat vb. alanlarında Grek ya da Çin uygarlıklarının eriştiği düzeye yaklaşabilmiş ya da yaklaşmayı hayal edebilmiştir? Hangi barbar topluluk Grek uygarlığının çocukları olan Tales, Sokrates, Eflatun, Aristo, Heraklitos, Demokritos, Pitagoras, Parmenides gibi bir bölümü, bilimsel düşüncenin gelişmesine de katkıda bulunmuş filozoflar yetiştirebilirdi? Ya da hangi barbar topluluk Batı Avrupa'dan 1,000 küsur yıl önce barutu, kâğıdı, basım makinasını, pusulayı bulan ve demir sabanı, üç boyutlu haritayı, paraşütü, asma köprüyü, pervaneyi, kibriti, dökme demiri, el arabasını, hamutu, tulumbayı, savak kapağını vb. insanlığa armağan eden Çin uygarlığının düzeyine erişebilirdi?

Öte yandan, aşağıda somut örneklere dayanarak göstereceğim gibi barbarların uygar toplumları fethetmeleri çoğu zaman, insanlığın bilgi birikimini içeren kitaplıkların, okulların, sanat yapıtlarının, dinsel tapınakların vb. yağmalanması ve yakılıp yıkılması ve çoğu zaman, bu bilgi birikimini kişiliklerinde taşıyan bilim insanlarının, düşünürlerin, rahiplerin vb. öldürülmesiyle elele gitmiştir. Aslında Kıvılcımlı'nın kendisi de bir yerde uygarlığın bu olumlu yanını kabul ediyordu:

"Uygarlık, barbarlığa bakarak *ileri* ve *yüksek* bir aşama. Uygarlığı bırakıp barbarlığa mı dönelim? İstesek te bu olamaz. Yoksa, uygarlığı efemine Rousseau gibi kötülemek mi akla geliyor? O da boş afakon. Ancak, barbarlık ile uygarlık arasındaki karşılıklı ilişki-çelişkileri nasılsalar öylece koymadıkça, ne antika insanlık tarihini, ne Osmanlı tarihini yorumlayamayız."[33] Ama bu konudaki görüşlerinden verdiği bu küçük "ödün" Kıvılcımlı'nın tekyanlı bir biçimde uygarlığı kötüleme ve barbarlığı idealize etme çizgisinin esasını etkilemeyecektir.

Kaldı ki, en azından orta barbarlık evresinden başlayarak bu "doğru, yiğit barbar insan" imgesinin de geçersizleşmeye başladığını görüyoruz. Bunu kendisi de gören Kıvılcımlı, istemeyerek de olsa bu kuralın önemli istisnaları olduğunu kabul ediyor ve şöyle diyordu:

"Barbarlar hiç mi yalan söylemezler? Tabii burada, katışıksız tarihöncesi insanı olan barbarı gözönünde tutuyoruz. O komünal düzenin üyesi barbar, kendi toplumu içinde, kendi kandaşlarına karşı yalan söylemeyi bilmez. O yüzden de, toplum içinde sihirbaz ve büyücü gibi ilerdeki sınıf ayrılıklarına yer yapan kişilerin sözlerine bile, salt kendisinden oldukları için kolayca inanır. Ancak kendi toplumu dışındaki düşman yabancılarla savaşırken savaş hilesi kullanır. O hilesinde bile, barbarın medeniden her zaman, daha yiğit ve cömert davrandığı her tarih sayfasında açıkça okunur. Savaş hilesi başarı kazanılıncaya dek kısa bir süre, acı ilâç gibi kullanılır. Düşman yenildiği zaman, ona karşı bile barbar, savaş yasaları dışında medeniden daha bağışlayıcıdır."[34]

Yazarın bu saptaması hiç de gerçekçi değil. Sadece iki örnek vermekle yetineyim. "Tarihin babası" olarak nitelendirilen Herodot ünlü yapıtında İskitler hakkında şu bilgileri veriyordu:

"Bir İskit ilk düşmanını öldürdüğünde onun kanının bir bölümünü içer. Çarpışmada öldürdüklerinin kafataslarını kralına sunar; o böyle yapmak suretiyle çarpışmada elde edilen ganimetten payına düşeni alır. Ama kafatası yoksa ganimetten pay da yoktur."[35] Herodot daha sonra İskit savaşçılarının, öldürdükleri düşmanlarının kafa derilerini kafataslarından ayırarak atlarının dizginine astıklarını, bu kafa derisi sayısının, savaşçıların yiğitliğinin derecesini gösterdiğini, bir çok savaşçının bu kafa derilerini dikerek kendilerine bir çeşit deri ceket yaptıklarını, öldürdükleri düşmanlarının sağ kollarının derisini yüzdüklerini ve bu deriyi sadakları için kılıf olarak kullandıklarını, düşmanlarının kafataslarını ise kaş hizasında kestikten, biraz temizledikten ve sığır derisine sardıktan sonra tas olarak kullandıklarını anlatıyordu.

Rahip Giovanni del Piano di Carpine ise Moğolların kuşattıkları kentlerin sakinlerini önce çeşitli sözler vererek teslim olmaya çağırdıklarını, kent sakinlerine, kendi âdetleri uyarınca onları saymaları gerektiğini ve bunun için de dışarıya çıkmalarını istediklerini anlatıyordu. Ona göre Moğollar bu şekilde teslim olup dışarı çıkanlar arasında bulunan zanaatkârları köle olarak alıkoymak için bir yana ayırdıktan sonra geri kalanları baltalarla öldürüyorlardı. Ama yineleyelim: Bu vahşet Moğolların doğuştan vahşi ve zâlim bir toplum olmalarından kaynaklanmıyordu elbet; bunun temelinde esas olarak Moğolların yüzyıllardır yaşadıkları fiziksel ortamın zorluğu, özü göçebelik olan ve kabileler, aşiretler arasında ve Moğollarla barbar komşuları arasında sürekli çatışmaların belirlediği askerî yaşam tarzının yanısıra, üretici güçlerin gelişim düzeyinin geriliği ve bu güçlerin çok sayıda insanı köle olarak istihdam edebilecek bir sosyo-ekonomik düzeye erişmemiş olmaları olguları yatıyordu.

BEŞİNCİSİ; aileler, kabileler, aşiretler ve etnik gruplar arasındaki sürtüşme ve çatışmaların istisna değil kural olduğu barbar toplulukların şefleri sık sık Çin, Roma gibi uygar devletlerin yöneticileriyle çeşitli uzlaşmalara girebilmekte, onlara paralı asker olarak hizmet edebilmekte, yani uygar devletlerin orduları içinde yer alarak kendi barbar akrabalarına karşı savaşabilmekte ve rahatlıkla "kendi" halklarına ihanet edebilmekteydiler. Örneğin Arabistan'ın barbarları olan Bedeviler, gerek Muhammed ve gerekse Dört Halife döneminde büyümeye başlayan İslâm devletinin ordusunun ana gövdesini oluşturmuşlar ve Kureyş ticaret aristokrasisinin

vurucu gücü olarak hizmet etmişlerdi. (IV. Bölüm'de bu konuya ilişkin başka somut örnekler sunacağım.)

Barbar toplulukların saflarındaki sınıfsal farklılaşmanın derinleşmesi de, uygar devletlerin yöneticilerinin bir tür "böl ve egemen ol!" ilkesi uyarınca bazı barbar topluluklarıyla diğer bazılarına ya da "zengin barbarlar"la "yoksul barbarlar"a karşı işbirliği yapma olanaklarını arttırıyordu. Örneğin Orhun yazıtlarından, daha o dönemde zenginlerle yoksullar ve beylerle halk arasında bir sınıf savaşımı olduğunu, zenginlerin ve beylerin, topraklarını işgal eden komşu uygar Çin uygarlığı devletiyle işbirliği yapma eğiliminde olduğunu, buna karşılık yoksulların ve halkın çoğunluğunun yabancı boyunduruğuna tepkili olduğunu öğreniyoruz. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın, "Bir barbar, satılacağına ve hele zenginlerin parayla satın alınmış, istediği zaman istediği yana döndürebileceği kuklası olmaktansa ölmeyi tercih eder" biçimindeki saptaması, kural olarak gerçeklerle bağdaşmaz.

Ancak bazı durumlarda uygar toplumların gerileme ve zayıflamalarının bir ürünü olan bu barbarlara yaslanma politikası, onları tümüyle assimile etmeyi başaramayan uygarların barbarların egemenliği altına girmesi sonucunu da verebilmekteydi. W. G. de Burgh, Roma'nın Töton barbarlarıyla yaşadığı karşılıklı etkileşim sürecini şöyle anlatıyordu:

"Yeni kolonistler imparatorluğun nüfusunun azalması sorununun çözümü için bir çare sundular. Herşeyden önce onlar, sınır lejyonları için kolay bir asker edinme kaynağı sağladılar; bu somut durumda sınırları savunma yükümlülüğü hemen hemen tümüyle bu yarı-Romalılaşmış Töton kökenli göçmenlerin eline geçti; Franklar, Konstantin'in saray muhafızları olarak görevlendirildiler; Julian Fırat çevresinde Perslerle çarpışırken Gotlara komuta ediyordu... Ama bu assimilasyon politikası kaçınılmaz bir biçimde eski siyasal ve toplumsal düzenin bozulmasına yol açtı. Romalı ile barbarı ayıran çizgi giderek daha az katı hâle geldi."[36]

Gelinen noktada Kıvılcımlı'nın temel tezini olguların ışığında değerlendirebilecek durumdayız. Anımsanacağı üzere bu tez şöyleydi:

Antikitede sınıflar savaşımı bir toplumsal devrimin yapılmasına olanak vermez. Bu dönemde insanlığın ilerlemesi, barbarların çürümüş uygar toplumları yıkması yoluyla gerçekleşir. Bu tarihsel devrimler iki tiptir. Eğer uygar toplumu yıkanlar yukarı barbarlık aşamasındaysalar, yıktıkları uygarlığın yerine yeni bir uygarlık kurarlar. Ama, eğer uygar toplum orta barbarlık aşamasından gelen barbarlar tarafından yıkılırsa yeni bir uygarlık oluşmaz; ancak yıkılan uygarlık barbar aşısıyla yeniden diriltilir ya da bir rönesans yaşar. Peki yazarın bu analizi nasıl değerlendirilmeli?

Barbar akınlarının yerleşik ve uygar toplumlardaki daha katı sınıfsal duvarları yıktıkları, boyunduruk altına aldıkları bu toplumlara daha demokratik ve hoşgörülü bir iklim getirdikleri ve böylelikle bazı durumlarda tarihin akışını hızlandırdıkları ileri sürülebilir. Ancak, çoğu zaman barbar akınlarının götürüsünün getirisinden daha/ çok daha fazla olduğu tartışma götürmez. Uygar ülkeleri kendi boyundurukları altına alan barbar toplulukları ya ilk yıkım ve yağmalama günlerinin ardından görece kısa bir süre içinde ekonomik gelişim düzeyi kendilerininkinden üstün olan uygar toplum tarafından assimile edilirler. Ya da -Moğollar örneğinde olduğu gibi- önüne gelen herşeyi ezip geçer, üretim sürecine ve üretici güçlere ağır zararlar verir, insanlığın kültürel-entellektüel birikimini yakıp yıkar, halkların toptan göçüne ve bazı durumlarda kısmen ya da tümüyle yok edilmesine yol açar. Dolayısıyla, ekonomik ve siyasal gelişmeyi frenleyen ya da belli bir süre, bazan yüzyıllar boyu durduran barbar akınlarının her zaman ya da genel olarak olumlu bir rol oynadığı görüşü son derece subjektif bir nitelik taşır ve toplumsal pratik tarafından doğrulanmaz. Marks ve Engels, Kıvılcımlı'dan farklı olarak barbarları idealize etmekten ve barbar topluluklarının dönüştürücü ve devrimcileştirici gücünü abartmaktan uzaktırlar. Örneğin Engels, barbar topluluklarının uygar ülkelere saldırısının sonuçlarını

tartıştığı bir yerde barbarların bazı ve istisnaî fetih olaylarında "bir ülke halkının kökünü kazıdıkları ya da kovdukları ve ne yapacaklarını bilmedikleri üretici güçleri kırıp geçirdikleri"ni söylemişti. O buna örnek olarak Hristiyanların Mağrip İspanyası'nda "Mağripliler'in yüksek derecede gelişmiş tarım ve bahçıvanlıklarının dayandığı sulama yapıtlarının büyük bölümü"ne zarar verdiklerini belirttikten sonra şöyle demişti:

"Daha kaba bir halk tarafından her fetih, açıkça ekonomik gelişmeyi sarsar ve bir çok üretici gücü ortadan kaldırır. Ama sürekli fetih olaylarının büyük bir çoğunluğunda, daha kaba olan fâtih, fetihten çıktığı biçimiyle, daha yüksek 'ekonomik durum'a uymaya zorlanır; fethedilen halk tarafından özümlenir ve çoğu kez onun dilini bile benimseme zorunda kalır."[37] Ünlü arkeolog Gordon Childe bunu, henüz barbarlık evresinde bulunan Persler üzerinden şöyle örnekliyordu:

"Kıta Asyası'nda ne barbar istilâcılar, ne de demirin kullanılışı İ.Ö 2000'den beri süregelen toplum yapısında ve ekonomik örgütlenişte sürekli ve kökten değişiklikler yarattı. Barbar savaş şefleri, mevcut yönetim makinasını devralıp, kendi adamlarını yüksek görevlere atayarak, genellikle tunç çağının küçük krallıklarının kutsal tahtlarını gaspettiler.

"Birincil üretimde yiyecek tarımı ile uğraşan köle çiftçilerin büyük toprak sahibinin ev halkı olarak örgütlenmesi eskilerin olduğu gibi yeni vergi toplayıcılarının da işine geldi. Fâtihler, özellikle Persler, bu tür mülklerin efendileri olarak eski soyluların yerine geçmekten öte bir şey yapmadılar. Böylece serfleri yöneten bir aristokrasi durumuna geldiler ve daha yakınlarda içinden çıktıkları barbarlık dönemlerinin koşullarına uygun olan ortaklaşacı (komünistik) toprak sahipliği biçimlerini tümüyle unuttular."[38] Yazar, Bronz Çağı'nın sona erdiği ve Erken Demir Çağı'nın başladığı MÖ 1200 yıllarında, "... uygar dünyanın en son iki uygarlık ileri karakolunu -Yunanistan'ı ve Küçük Asya'yı- okuryazarlığın yok olduğu bir duruma gerileten yeni barbar akınları"ndan[39] söz ediyor ve arkasından şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"Böylece Yakındoğu'nun tunç çağı, İÖ (=İsa'dan önce- G. A.) 1200 dolaylarında... karanlık çağdan daha kara ve daha yaygın bir karanlık bir çağa girilmesi ile sona erdi. Yalnızca tek bir devlette değil, fakat uygar dünyanın büyük bir kısmı üzerinde tarih, kesintiye uğramış görünür; yazılı kaynaklar kurumuş, arkeolojik belgeler az ve kolay kolay tarihlendirilemeyecek durumdadır. Kuzeyden kopup gelen barbarlar Yunanistan'daki Mykene uygarlığını silip süpürdüler. Hitit imparatorluğu çöktü. Babil'de Kasit hanedanı sona erdi; barbar Ermeniler ve Kaldeliler Babil topraklarına sızdılar; bir süre için Babil Asurlu efendilerin egemenliği altına girdi. Firavun Merneptah ve Ramses Nil'den gelen istilâcıları savuşturmuşlardı. Fakat çok geçmeden Libyalı kiralık askerler ve Nubialılar firavunun tahtını ele geçirip, Asurluların Mısır'ı da askerî imparatorluklarına katışlarına kadar ellerinde tuttular. Hemen aynı tarihlerde Çin'de Şang hanedanının başkenti yağmalandı ve barbar Çu'lar daha feodal çizgilerde örgütlenmiş olan yeni bir imparatorluk kurdular."[40]

Benzer bir değerlendirmeyi MS 4. ve 5. yüzyıllarda barbarların, önemli ölçüde çürümüş olan Roma İmparatorluğu'nu hedef alan akınları ve bu akınların sonuçları için de söyleyebiliriz. Barbar topluluklarının kendi toprakları üzerinde yerleşmesine izin vermek zorunda kalan Roma, onlardan diğer barbar topluluklarına karşı savaşta yararlanacak, bu arada barbarları kendi ordusunda giderek daha büyük ölçüde istihdam edecek ve hattâ bazılarını Romalı prenseslerle evlendirdiği barbar şeflerini kendi devlet aygıtında önemli görevlere getirecekti. Ancak Çin'den farklı olarak Roma, barbarları assimile etmek yerine kendisi bir anlamda barbarlaşacak ve dağılmaya yüz tutacaktı. Robert S. Lopez, MS 4. ve 5. yüzyıllardaki barbar akınlarının Batı Avrupa üzerindeki etkilerini değerlendirirken şöyle diyordu:

"Sonuç olarak bu istilâlar, doruk noktasına ulaştıktan sonra duraklamış ve silinip gitmeye yazgılı olan bir kültüre son darbeyi indirdi. Bu bize, günümüzde köhnemiş eski binaların

vahşice bombalanmasının, kentlerin daha çağdaş bir tarzda yeniden inşasını olanaklı kılmasını anımsatıyor. Ancak, barbarların saldırısından sonra yeniden inşaya başlamanın dört ya da beşyüz yıl aldığını anımsadığımızda, bu yıkımın sorumlularını alkışlamakta duraksarız."[41] Barbarlara karşı önyargılı olduğu söylenemeyecek olan J. B. Bury ise bu konuda şunları belirtiyordu:

"Fethedilen toplulukların yazgısı kısmen yok edilmek, kısmen köleleştirilmek ve kadınları fâtihlerin şehvetinin kurbanı olurken nüfusun bir bölgeden başka bir bölgeye taşınmasıydı. Köylüler öylesine sistemli bir talana tâbi tutuluyorlardı ki, çoğu zaman hayvan yetiştiriciliğini bırakıyor ve [zorunlu bir- G. A.] vejeteryanizme mahkûm oluyorlardı."[42]

O dönemin Fransa tarihini yazan ve uygarların olumsuz ve barbarların olumlu yanlarını da teslim eden Prof. Guignebert bu ikincilerden söz ederken şöyle diyordu:

"... onlar, cehâlet, vahşet, kabalık ve ahlâksızlık doğrultusunda belirgin bir gerileme sergilerler. Onların kralları her tür kötülüğe örnek oluştururlar. Kendisi de barbarlığa bulaşmış olmakla birlikte sadece Kilise titrek bir ışıkla aydınlatır etrafı. Yağma korkusu nedeniyle kendilerini yüksek surlar arkasına saklayan kentler önem ve güzelliklerini yitirirler. Ticaretin giderek daha güç hâle gelmesine ve taşraya kaçmasına bağlı olarak kentler aktif bir yaşamdan uzaklaşır... Sanatlar boşlanır ve geriler; teknik barbarlaşır."[43]

MÖ 5. yüzyılın başlarında Roma ordusunun çekilmesi ve Roma egemenliğinin yıkılmasının ardından Britanya'da da bir barbarlaşma süreci yaşandı. Bunu kıtadan Anglo-Saksonların Britanya'yı istilâsı izledi. Arkeologların çalışmaları Anglo-Sakson göçünü izleyen dönemde, yani 5. yüzyıldan itibaren Britanya'da sikke basılmadığını, çömlekçi çarkıyla çanak çömlek imal edilmediğini, Güney Galler dışında Latince kitabeler dikilmediğini ve taş ya da tuğla binalar inşa edilmediğini vb. gösteriyor. Onlara göre barbar Anglo-Saksonlar, kırsal alanlardaki Roma taş yapıtlarının ne olduklarını anlamadıkları için onları *enta weork*, yani "devlerin ürünleri" diye adlandırıyorlardı.

Britanya 1066'da yeni bir barbar istilâsına sahne olacaktı. Bu tarihte Britanya'ya saldıran ve İngiltere ordusunu Hastings çarpışmasında yendikten sonra krallık tahtını eline geçiren, İngiliz aristokrasisini ortadan kaldıran ve toprakları kendi yakınları arasında paylaştıran Normandiya Dükü Fâtih Williams, ölüm döşeğinde yaptığı itirafta şöyle diyecekti:

"Ben İngiltere'nin yerli halkına tüm insaf ölçülerini aşan bir baskı uyguladım. İster soylu olsunlar isterse avamdan, hepsini acımasızca ezdim ve birçoğunu haksız bir biçimde mirasından ettim. Benim yüzümden sayısız insan açlığın ve kılıcın kurbanı oldular... Kuzey bölgesindeki İngilizlere yırtıcı bir aslan gibi saldırdım. Ben onların hepsinin evlerinin ve tahıllarının, bütün âletlerinin ve taşınır mallarının yakılmasını, büyük sığır sürülerinin ve yük hayvanlarının görüldükleri yerde öldürülmesini buyurdum. Her iki cinsiyetten insanları zâlimce bir açlık felâketine tabi tutmak suretiyle onlardan intikam aldım ve böylelikle bu iyi halktan binlerce genci ve yaşlıyı barbarca katleden bir cani oldum. Bu krallığın tahtını bunca suçtan sonra ele geçiren benim şimdi onu, Tanrı'dan başka kimseye bırakacak cesaretim yok."[44]

Gerçekten de Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü Batı Avrupa'nın uzun bir duraklama ve gerileme sürecine girişinin başlangıcı, daha doğrusu bu sürecin büyük ölçüde hızlanması oldu. Bin yıla yakın sürecek olan bu döneme damgasını vuran; bazı kentlerin yakılıp yıkılması ve çoğunun küçülmesi ve köylere dönüşmesi, buralardaki kültür ve sanat yapıtlarının yağmalanması, ihmal edilmesi ya da çalınması, ekilen toprakların daralması ve tarımsal üretimin düşmesi, nüfusun genel olarak azalması ve daha kırsal bir nitelik kazanması, ormanların yerleşim yerlerinin zararına genişlemesi, sulama sistemleri, yollar, köprüler de içinde olmak üzere Roma döneminde kurulan fiziksel altyapının bakımsızlıktan ötürü yavaş yavaş işe yaramaz hâle gelmesi, taş binaların inşaatının hemen hemen durması, duvarcılık, çömlekçilik gibi sanatların unutulması, güvenliğin azalması, ticaretin gerilemesi, haberleşme

ve iletişimin ortadan kalkması, hattâ durması, entellektüel yaşamda ve bilim, felsefe ve edebiyat alanlarında gerileme olacaktı. Bu arada, kıtanın çeşitli yerlerinde bulunan kitaplıklar da yavaş yavaş yok olacaktı. Hristiyanlığı kabul eden Konstantin zamanında Roma'da 28 büyük kitaplık bulunuyordu. Asker ve tarihçi Ammianus Marcellinus, barbar istilâsı sonrasında kitaplıkların "tıpkı mezarlar gibi sonsuza dek kapandığı"nı söylüyordu. Zaferle döndükleri seferlerde ele geçirdikleri kitapları ganimet olarak alan Romalı komutanlar yerlerini, askerî şefleri, kitapları yakan ya da varsa eğer kapaklarındaki değerli işlemeleri almak üzere onları yırtan barbarlara bırakmıştı.

Ama Kıvılcımlı bu ve benzer verileri dikkate almamakta, yaşanmış gerçeklikle taban tabana karşıt bir değerlendirme yapmaya ve Hunların ve onların kovaladığı Cermenlerin (Gotlar, Vandallar, Franklar, Allemaniler vb.) Batı Avrupa'da bir rönesans yarattığını ileri sürmeye devam etmektedir:

"Önce Hunlar Roma medeniyetini, sonra Moğollarla Türkler İslâm medeniyetini yıktılar. Bütün Batı yazarları Hunları, bütün İslâm yazarları Moğolları şeytan kadar çirkin bulurlar. Gerek Hunlar, gerek Moğol ve Türkler, Roma ve İslâm medeniyetlerini yıkınca, yerine, ancak eski medeniyetlerin rönesansı sayılan devletler kurmuşlardır. Turan ırkının üstün veya eksik olduğundan değil, Moğollarla Türklerin Tarihöncesinde sürüyle geçinen göçebe çoban toplumları olduklarından..."[45] Oysa, her tarihçinin bildiği gibi bu akınlar Batı Avrupa'da herhangi bir rönesans yaratmadılar; hattâ onun tam tersine, yani bir *dejeneresans*'a yol açtılar. Tarihte Rönesans olarak bilinen kültürel canlanma ise barbarların Batı Avrupa'ya akınlarından çok sonra, ancak 12. yüzyılda başlayacak ve değişik evrelerden geçerek 15. yüzyılın sonlarına kadar sürecekti.

Bir yanlış anlamaya meydan vermemek için şu iki noktanın altını bir kez daha çizmek zorundayım: Birincisi, Batı Roma'nın birkaç yüzyıla yayılan çöküş süreci, aslında barbar akınlarından önce başlamıştı. Askerî yayılmasının sınırlarına dayanmış olan Roma'nın o zamana dek yağmaladığı uç eyaletleri üzerindeki egemenliği gerilemeye yüz tutmuş, bu da bu uç eyaletlerden merkezdeki kentlere ürün, mal, köle, değerli maden ve para akışını yavaşlatmıştı. Bu koşullarda, giderek daha büyük bir bölümü kırsal alanlara yerleşen zengin azınlıkla yoksul çoğunluk arasındaki mesafenin açılması, bürokrasinin hantallaşması ve aşırı derecede şişmesi, rüşvet, yolsuzluk ve kamu fonlarının yağmalanmasının sıradan hâle gelmesi, zanaatkârları, çiftçileri ve tacirleri ezen ve canından bezdiren vergi tahsildarlığı, geniş tarım alanlarının ekilmeden yüzüstü bırakılması, nüfus artışının durması ve devletin zâlim ve despotik niteliğinin pekişmesi vb., İmparatorluğun siyasal yapısının çatırdamaya başlamasına yol açtı. Barbarların yaptığı, ordusu artık barbar akınlarına karşı koyamaz ve eski hâlinin bir gölgesine dönüşmüş olan Roma İmparatorluğu'na, zaten çökmekte olan bu binaya son darbeyi indirmek oldu. O döneme tanıklık eden bazı aydınlar daha MS 4. yüzyılda Roma'nın her bakımdan bir çöküş ve yozlaşma dönemi yaşadığını ayrıntılı bir biçimde anlatmışlardı.

Öte yandan, Avrupa Ortaçağı olarak bildiğimiz bu dönem tümüyle karanlık bir çağ değildi elbet. Ama, kabaca MS 1500 yılına kadar devam eden dönem; hem maddi uygarlık düzeyinin ve hem de kültürel-entellektüel düzeyin hızla düşüşüne tanık olmuştu. Çoğunlukla, güçlü merkezî devletlerin bulunmadığı bu gerileme döneminde, Ortaçağ öncesinin olumlu mirasını muhafaza etme görevi, Avrupa'nın en büyük toprak ağası ve en güçlü kurumu hâline gelen ve var olan devletlere meydan okuyabilen Katolik Kilisesi'ne kalacaktı. Her yerde yerel kiliseler, manastırlar, piskoposluklar vb. aracılığıyla örgütlenmiş olan Katolik Kilisesi; Hristiyanlığı, Latince'yi ve Grek-Roma kültürünü yaşatmış ve bunları Avrupa'nın yüzyıllar sonra yaşayacağı yeniden diriliş evresinde bir sıçrama taşı olarak kullanacak olan yeni entellektüeller ve sanatçılar kuşağına devretmişti. Ne var ki, Kilise'nin bu dönemde ruhanî olmaktan çok dünyevî

bir kurum haline gelmesi, çeşitli gerekçelerle halktan para toplaması ve bir dizi skandala imza atması vb., bu kurumun kendisi açısından olumsuz sonuçlar da doğuracaktı: Avrupa Ortaçağı aynı zamanda gücünün doruğuna erişmiş ve bir bakıma bir iktidar zehirlenmesi yaşamakta olan Kilise'nin üst kademelerinde siyasal, malî ve ahlâkî yozlaşmanın arttığı, onun kitleler üzerindeki etki ve saygınlığının gerilemeye başladığı bir dönem olacaktı. Yaklaşık MS 1000 yılından itibaren ise eski kıta, Batı ve Kuzey Avrupa kentlerinin ve kentlerdeki loncaların büyümeye başlamasına, ticaretin ve ekonomik aktivitenin canlanmasına tanık olacaktı. Bu konuyu aşağıda, VI. Bölüm'de daha detaylı bir biçimde ele alacağım.

Şimdi tarih biliminin sunduğu olguların, Kıvılcımlı'nın ana çizgileriyle belirttiğim ve eleştirdiğim bu yaklaşımını ne ölçüde doğruladığı üzerinde biraz daha ayrıntılı bir biçimde duralım. (Bu konuya, özellikle de Kıvılcımlı'nın, barbar Türk-Moğol topluluklarında adalet, eşitlik ve kardeşliğin hüküm sürdüğü ve sınıfların ve sınıf ayrımlarının olmadığı yolundaki savına yeniden döneceğim.) Onun barbarların, özellikle birbirine yakın barbar topluluklarının, en azından "kendi toplumu içinde o kadar eşit kankardeşi" oldukları, birbirlerine yalan söylemedikleri ve ihanet etmedikleri biçimindeki abartılı ve tek yanlı saptaması gerçekle ancak kısmen örtüşmektedir. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın bir barbarın "zenginlerin parayla satın alınmış, istediği zaman istediği yana döndürebileceği kuklası olmaktansa ölmeyi tercih ede"ceği biçimindeki saptaması gerçeklikle tam olarak örtüşmemektedir. Avrasya'nın geniş bozkırlarında yaşayan ve esas olarak hayvancılık ve avcılıkla geçinen ve zaman zaman güçlü bir liderin komutası altında birleşerek yerleşik topluluklara saldıran gevşek devletler kuran Türk-Moğol barbar topluluklarının tarihi, Kıvılcımlı'nın romantik "soylu barbar" söylencesini çürüten pek çok örnek sunmaktadır.

Üyeleri daha çocukluktan itibaren ata binmeyi, ormanlarda avlanmayı, balık tutmayı, ok atmayı vb. öğrenen bu çoban-barbar toplulukların savaşçı yapısı, asla doğuştan gelen ya da etnik bir özellik değildi ve onların maddi yaşam koşullarından kaynaklanıyordu. Bir ölçüde toprağı işlemekle ve dokumacılık ve demircilikle uğraşmakla, atların koşum takımları, çadır, araba ve bazı savaş âletleri üretebilmekle birlikte, esas olarak hayvancılıkla uğraşan ve sahip oldukları sürüleri yazın yaylaklara ve kışın kışlaklara götüren, yani göçebe olan bu çoban-barbar topluluklar çoğu zaman açlıkla yüzyüzeydiler. Onlar otlakları ele geçirmek/ elde tutmak için, siyasal üstünlük kazanmak için ve hattâ kan davalarına yol açan kız kaçırma gibi nedenlerle sık sık birbirleriyle savaşıyorlardı.

1180'li yıllarda, o zaman Timuçin diye anılan Cengiz'in, liderliğe yükselişi döneminde, kendisinin kan kardeşi olan ve bazan onu desteklemiş ve bazan da onunla savaşmış olan bir başka Moğol lideri Camuka'yla arasında yaşananlar, bu konuda okura bir fikir verebilir. İki lider adayı arasında 1187'de yapılan büyük bir çarpışmayı Cengiz yanlılarının yitirmesi üzerine Camuka, kendisine ihanet ettiğine inandığı kişileri kazanlarda kaynatarak öldürtmüştü. 1202 yılında diğer aşiretlerle yaptığı çarpışmayı kazanan Cengiz ise, yenilen tarafın bütün erkeklerini öldürtecek, bu aşiretlerin geriye kalan üyelerini ise köle hâline getirecekti. Bu iç çatışmalara göndermede bulunan şamanı Teb-tengri, Cengiz Han'a hitaben şöyle demişti:

"Sen doğmadan önce gökteki yıldızlar tersine dönüyorlardı. Herkes birbiriyle dövüşüyordu. Onlar uyumak yerine birbirlerinin eşyasını çalıyorlardı... Tüm ulus bir kargaşa içindeydi. Onlar dinlenmek yerine birbiriyle savaşıyordu. Bu dünyada insanlar istedikleri gibi değil sürekli çatışma hâlinde yaşıyorlardı. Hiç dinlenmeksizin sürekli çatışma hâlinde. Hiç sevgi yok, sadece karşılıklı kandökümü vardı."[46] İşte Muhammed, Cengiz gibi askerî ve siyasal önderlerin önemli rolü burada kendini gösteriyordu; onlar barbar tabanlarını, kendi kişiliklerinin uyandırdığı saygı ve manevi otoritenin ve buna eşlik eden bir güç gösterisinin de yardımıyla iç çatışmalarını durdurmaya zorlamış, disiplinli bir ordu hâlinde birleştirdikleri bu barbar yığınlarının enerjisini

dışarıya, başka kavimlere yöneltmeyi başarmışlardı.

Komşu uygar toplumlara hayvan, hayvansal ürünler, maden cevheri vb. satan ve buna karşılık onlardan silâh ve şefleri için ipekli kumaş, mücevher vb. lüks ürünler alan bu topluluklar, Çin, Roma, Bizans örneklerinden de görülebileceği gibi uygar toplumlar için paralı askerlik yapabiliyor, uygar süzerenleri için rahatlıkla diğer barbarların, hattâ komşu aşiretler insanlarının kanını dökebiliyorlardı. Bu topluluklar kendi aralarındaki çatışmalar ya da uygar ülkelere yaptıkları saldırılar sırasında aldıkları tutsakları ya öldürüyor, ya satıyor ya da ev kölesi olarak kullanıyorlar ve askerî yetileri ve üstünlüklerinden yararlanarak bazı durumlarda, zayıflamış ve diriliğini yitirmiş olan uygar devletleri haraca bağlayabiliyor, hattâ onların yönetimini ele geçirebiliyorlardı. Bu özelliklerin maddi temelleri, barbar toplulukların çetin yaşam koşullarına dayanıyordu: Zorluklara alışık olan bu topluluklar bünyelerinden yaman savaşçılar çıkarıyor ve çoğu zaman, uygarlaşmış ve uygar yaşamın göreli gönenci ve rahatına alışmış, şu ya da bu ölçüde hantallaşmış ve savaş ve silâh teknolojisi barbarlarınkiyle üç aşağı beş yukarı aynı düzeyde olan yerleşik toplumların ordularına üstün geliyorlardı.

Ama Kıvılcımlı barbarların uygarları hemen hemen her zaman yendiğini ileri sürerken de yanılıyordu. Uygarlar da bir çok kez barbarları yenmişlerdi. Bir kaç örnek üzerinde duralım.

Akla gelen ilk örnek Roma'nın, İsa'nın doğumundan hemen önceki ve sonraki onyıllarda bugünkü Fransa, Almanya gibi ülkelerdeki barbar kavimleri yenerek buraları kendi topraklarına katmasıdır. Zaten önce bir cumhuriyet ve daha sonra da bir imparatorluk olan Roma'nın büyümesi daha çok, barbar kavim ve topluluklara karşı savaş içinde olmuştur. MÖ 6. yüzyılla MS 476 yılları arasında yaşamış olan Roma'nın barbarlarla çatışmalarına biraz daha yakından bakalım.

MÖ 109'da iki büyük barbar topluluğu, yani Cimbriler ve Tötonlar -kabaca bugünkü Fransa demek olan- Galya'ya ve ardından İtalya'ya saldırdılar. Ancak onlar, önceleri Roma ordusuna karşı bazı zaferler kazansalar da sonunda Romalı general ve devlet adamı Gaius Marius'un yönettiği Roma orduları tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldılar. Ünlü Romalı devlet adamı Julius Sezar da, MÖ 58-52 yılları arasında Galya'da yaşayan barbar kavimlerle savaştı. Barbarları tam bir yenilgiye uğratan Sezar böylece Galya'yı Roma Cumhuriyeti'ne kattı. Dahası var: Roma, hem de iç çatışmalarla ve malî iflâsla yüzyüze bulunduğu daha sonraki yıllarda bile, arka arkaya iktidara gelen bir dizi başarılı imparatorun (Gallienus, II. Claudius, Aurelian) yönetimi altında barbar kavimleri ağır yenilgilere uğrattı. MS 253-268 yılları arasında imparator olan Gallienus orduyu, süvari birliklerine ağırlık verecek bir biçimde yeniden örgütledi ve bugünkü Sırbistan sınırları içinde yer alan Niş yakınlarında, 50,000 askerini öldürdüğü Got ordusunu ezdi. MS 268-70 yılları arasında imparator olan II. Claudius, İtalya'ya saldıran Batı Almanya Alemannileri'ni Benacus Gölü yakınlarında yendikten sonra, Gotlara karşı, kendisine Gothicus ünvanını kazandıran bir dizi zafer kazandı. Onu izleyen ve MS 270-275 yılları arasında imparator olan ve çok başarılı bir komutan olarak tanınan Aurelian, Gotların Roma topraklarından kovulması işini tamamladı ve Cermenleri Fanum Fortunae ve Ticinum denen mevkilerde ağır yenilgilere uğrattı.

Bu saptama Bizans için de geçerlidir. MS 527-565 yılları arasında tahtta oturan imparator Justinyen Doğu Roma'nın (=Bizans) sınırlarını büyük ölçüde genişletecekti. İmparator Justinyen'in generalleri bir dizi barbar devletini (Vandal Krallığı, Ostrogot Krallığı) yenerek Kuzey Afrika'yı, Dalmaçya'yı, Sicilya'yı, İtalya'yı ve İberya yarımadasının güneyini ele geçireceklerdi. Daha sonraki yüzyılların hayli zayıflamış Bizansı bile zaman zaman barbarlara karşı kazandığı zaferlerle övünebiliyordu. Örneğin, başında İmparator John II Komnenos'un bulunduğu Bizans ordusu, 1122'de -bugünkü Stara Zagora kenti yakınlarında- yapılan Beroya muharebesinde barbar bir topluluk olan Peçenekleri yenilgiye uğratacak ve artakalan öğeleri,

Kumanlar diye bilinen bir başka barbar topluluğun saldırısı sonucunda ağır kayıp verecek olan Peçenekler kendine özgü bir halk olarak tarihten büyük ölçüde silinecekti.

Tıpkı diğer uygar devletler gibi Çinliler de barbar topluluklara karşı; "böl ve egemen ol!", vekâlet savaşı, haraç verme, evlilik ilişkileri kurma gibi taktikler uygulamanın yanısıra kendilerini güçlü hissettikleri dönemlerde de onlarla savaşmayı tercih ediyorlardı. Örneğin Çin uzun bir süre, MÖ 3. yüzyılda kurulan ve Orta Asya'ya egemen olan Hun (Hsiung-nu) devletine haraç ödemek zorunda kalmış ve bu devletin ülkenin kuzey sınırlarını çiğnemesine ve topraklarını yağmalamasına ses çıkaramamış, tıpkı kendisinden birkaç yüzyıl sonra kurulacak olan Cengiz Han'ın Moğol İmparatorluğununki gibi yaman savaşçılardan oluşan güçlü bir orduya sahip olan Motun/ Mete Han'ın (MÖ 209 - MÖ 174) ordusuna boyun eğmek zorunda kalmıştı. Ancak bu durum Çin'in en önemli imparatorlarından Wu-ti'nin (MÖ 141-87) döneminde değişti. Wu-ti ve generalleri uzun tartışmalardan sonra 50 ila 100,000 arasında olduğu tahmin edilen bir ordu hazırladılar. Wu-ti, o zamanlar için çok büyük olan bu ordunun sefer harcamalarını karşılamak için vergileri arttırdı, ekonominin bazı sektörlerini devlet tekeline aldı ve soyluların mal ve zenginliklerine el koydu. Çin ordusu MÖ 133'te bu barbar topluluğa karşı büyük bir sefere girişti. Onyıllar boyunca süren bu savaşlarda Hun orduları ağır yenilgilere uğratıldı ve topraklarının büyük bir bölümü Çinlilerin eline geçti.

MS 7. yüzyılın ortalarında Çin'de hüküm sürmekte olan Tang Hanedanının general Su Dingfang komutasındaki ordularının Göktürklere karşı bir dizi zafer kazanmasının, Kıvılcımlı'nın barbarların askerî üstünlüğü teorisini çürüten bir başka örnek olduğunu söyleyebiliriz. Çin kaynaklarına göre Tang Hanedanı, Batı Göktürklerini tarafsız bir konuma getirdikten sonra önce Doğu Göktürklerine karşı 630 yılında başlattığı savaşta, bugünkü Moğolistan'ın büyük bölümünü ele geçirdi. Çin ordusu 640'ta ise Batı Göktürklerine karşı sefere girişti. Çin ordusu önce Tarım Havzasındaki Gaoçang vaha devletini ve ardından Batı Türkleri'nin safına geçmiş olan bir dizi vaha devletinin topraklarını ele geçirdi. Tang Hanedanı'nın Orta Asya'ya doğru genişlemesi, 644'te Karaşar'ın ve 648'de Kuça'nın ele geçirilmesiyle devam etti. 657'de ise Çin ve Batı Göktürk orduları arasında İrtiş Irmağı muharebesi gerçekleşti. General Su Dingfang'ın komuta ettiği Çin ordusu bu savaşta 100,000 süvariden oluşan Göktürk ordusunu pusuya düşürdü ve ağır bir yenilgiye uğrattı. Batı Göktürk kağanının da tutsak alındığı bu savaşın ardından Tang Hanedanı denetimini bugünkü Sinkiang'ı da kapsayacak biçimde genişletti. Yıkılan Batı Göktürk Kağanlığı'nın topraklarında kendisine bağlı kukla ya da vassal yönetimler kuran Tang Hanedanı daha sonraki yıllarda sınırlarını, Emevî devletinin doğu sınırlarına kadar uzatacaktı.

Büyük Selçuklu İmparatoru Alparslan'ın 1063'te, Türkmen aşiretlerinin desteklediği Kutalmış'ın ordusuna karşı kazandığı zafer hem uygarların ve hem de barbarların ne denli acımasız ve yıkıcı olabileceğinin tipik bir örneğiydi. Çetin Yetkin, Alp Arslan'a karşı bir taht kavgası veren ve ilk başlarda Büyük Selçuklulara karşı bazı zaferler kazanan Kutalmış'ın kavgası hakkında şunları söylüyor:

"50,000 kişilik bir Türkmen ordusu kısa bir süre içinde Kutalmış'ın komutasında toplandı. Mücadelesinin başında da Türkmenlerden yararlanmış olmakla birlikte, bu andan sonra Kutalmış olayı, nitelik ve nicelik yönünden bir Türkmen-Oğuz eylemi olarak gelişmeye başlamıştır...

"Savaşın bitiminde Alp Arslan pek çok Türkmen'i öldürttü ve onlardan çokça ganimet aldı...

"Kutalmış'ın bu mücadelesi sırasında ve özellikle Rey önlerinde Türkmenlerin bir Türk ülkesinde değil de, bir yabancı ülkedeymiş gibi davranmaları da konuyu aydınlatmak bakımından ilginçtir. Gerçekten Türkmenler ülkeyi yağmalamışlar, tutsak ettikleri kadınları öldürmüşlerdir."[47]

Barbar bir topluluk olan Oğuzlar'ın bu özelliğine Gordlevski de değinmişti. Rus araştırmacı, Alpaslan'ın Malazgirt'te Bizans ordusuna karşı kazandığı zaferden sonra Oğuzlar'ın Anadolu'ya yayılmalarını anlatıyordu. Gordlevski Oğuzlar'ın, topraklarına yaklaştıkları belirli bir prensten önce barışçı yolla, kendilerine boyun eğmesini istiyorlardı. Bu istekleri kabul edildiği takdirde "halk kişisel özgürlüğünü koruyor ve yaşam eski akışını sürdürüyordu."[48] Yazar ardından şunu ekliyordu:

"Ama, eğer Oğuzlar, direnişle karşılaştılarsa, halka, Antalya'da olduğu gibi davranıyorlardı. Burada, günler boyunca, baş kesme kırımı ('kırgun') sürmüş, kan seli ovadan denize ulaşmış ve ancak bundan sonra, askerler kılıçlarını kınlarına sokmuş, ama beş gün talan yaparak halkı soyup soğana çevirmiş ve köle yapmak üzere kaçırmışlardı; ancak altıncı gün, merhamet ('aman') gösterilmiş ve sağ kalanlar evlerine dönebilmişlerdi."[49]

Barbarların yenilebileceği saptaması, girdikleri çatışmaların büyük çoğunluğunu kazanmış olan ve karşı konulamaz bir askerî güç sayılan Moğollar için bile geçerlidir. Örneğin, 1258'de Irak'ı ele geçirdikten sonra 1260'da Suriye'yi işgale girişen Moğol ordusu, bugünkü Filistin topraklarında yapılan Ayn Calut savaşında Memluklulara yenildi. Arnold Toynbee, Moğol İmparatorluğu'nun güneybatı Asya ve İran'daki devamı olan İlhanlı devletinin 1281, 1299-1300 ve 1303 yıllarında Suriye'ye karşı giriştiği diğer saldırılardan da yenilgiyle çıktığını belirtiyor.[50] Asya'nın öbür ucunda, içinde Koreli ve Çinli askerlerin de yer aldığı Moğol ordusunun 1274'te ve 1281'de Japonya'yı işgal etme çabalarının gene başarısızlık ve yenilgiyle sonuçlandığı biliniyor. Aynı şeyi Moğol ordusunun 1280'li yıllarda Vietnam'ı ve 1277-1301 yılları arasında Birmanya ve Cava'yı ele geçirmek için arka arkaya yaptığı seferler için de söyleyebiliriz. Bu örneklere, 1241'de Lahor'u yakıp yıkan Moğol İmparatorluğu'nun ve onun Orta Asya'daki devamı olan Çağatay Hanlığının, 1292-1327 yılları arasında Kuzey Hindistan'a karşı giriştiği seferlerde Türk kökenli Delhi Sultanlığı karşısında uğradığı bir dizi yenilgiyi ekleyebiliriz.

Özellikle kentlileşme evresine, yani uygarlığın eşiğine gelmiş olan barbarların tarihte olumlu ve ilerici bir rol oynadıkları durumlar olmuştur elbet. Örneğin Engels, MS 9. yüzyılda Cermenlerin Batı Avrupa'yı barbar bir toplum olmalarından gelen özellikleri sayesinde gençleştirdiğini ve dirilttiğini şöyle anlatıyordu:

"Cermenlerin kişisel değer ve yiğitlikleri, özgürlük eğilimleri ve her kamu işini kendi işi gibi gören demokratik içgüdüleri, uzun sözün kısası; Romalıların yitirmiş bulundukları ve Roma dünyasının balçığıyla yeni devletler yapmaya ve yeni ulusal özellikleri geliştirmeye yetenekli bütün nitelikler - eğer bunlar, yukarı aşamadaki Barbar'a ilişkin, *gentilice* örgütlenmenin meyvesi olan belirleyici çizgiler değilse, neydi?

"Eğer onlar, tek-eşliliğin eski biçimini altüst ettilerse, eğer erkeğin aile içindeki egemenliğini yumuşattılarsa, eğer kadına, klasik dünyanın hiç görmemiş bulunduğu çok yüksek bir durum sağladılarsa, onları bütün bu işleri yapmaya yetenekli kılan şey, barbarlıkları, *gentilice* töreleri, analık hukuku çağının hâlâ canlı olan kalıtları (*legs*) değilse, neydi?

"Eğer onlar, hiç değilse bellibaşlı üç ülkede -Almanya, Kuzey Fransa ve İngiltere'de-, gerçek *gentilice* örgütlenmeden bir parçayı, mark ortaklıkları biçimi altında kurtarıp, feodal devlete geçirdiler ve böylece, ezilen sınıfa, köylülere, hattâ ortaçağın en sert servaj (toprakbentlik) düzeni altında bile, ne antik kölelerin, ne de modern proleterlerin yararlanabildikleri genel bir kaynaşma ve bir direnç aracı verdilerse, bu, barbarlıklarından, soylar bakımından yerleşme biçimindeki tamamen barbar sistemlerinden başka, neye borçlu bulunuluyordu?

"Cermenlerin Roma dünyasına, dirimsel güç ve canlandırıcı tohum olarak aşıladıkları tek şey, barbarlık idi. Gerçekte, can çekişen uygarlık yüzünden acı çeken bir dünyayı gençleştirmeye, yalnızca barbarlar yeteneklidir. Ve Cermenlerin, büyük akınlardan önce,

ulaşmış ve içinde gelişmiş bulundukları barbarlığın yukarı aşaması, bu süreç için gerçekten en uygun aşamaydı."[51]

H. A. L. Fisher, ünlü Romalı tarihçi Tacitus'un, Cermenlerin erdemlerini abarttığım ve hiçbir Romalı'nın kentlerin canlı yaşamını, Cermenlerin yaşamına yeğlemeyeceğini belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Ancak Tacitus Cermenlerin, Avrupa uygarlığına verebileceği yeni ve değerli bir şeyler olduğunu düşünmekte haklıydı. O bu barbar halkta canlandırıcı ve tazeleyici bir güç olduğunu sezmiş, onların, Roma'nın çoktandır unuttuğu siyasal özgürlüğün sırrına, Roma'mn bastırdığı bireysel inisiyatif tutkusuna, Roma'nın ihmal ve nefret etmeyi tercih ettiği büyük aileler yetiştirme alışkanlığına sahip olduğunu anlamış gibidir."[52]

Marsilyalı bir Hristiyan rahip olan Salvian, MS 440'ta yazdığı *Of God's Government* (=*Tanrısal Hükümete İlişkin*) adlı kitabında bir zamanlar erdemli ve yiğit insanlar olan Romalıların başlarına gelen kötülüklerin, işledikleri suçlardan ötürü Tanrı'nın kendilerini cezalandırmasından kaynaklandığını ileri sürüyordu. Bu kitabında barbarlarla Romalıları karşılaştıran Salvian, ikincilerin birincilerden daha kötü olduğunu söylüyor ve bunu örnekliyordu. Yazara göre; Gotlar ve Vandalların, en azından aynı aşiret ve etnik gruptan olanlarının kendi aralarındaki ilişkiler sevgi ve saygıya dayanırken, Romalıların birbirlerine imrendiklerini ve eziyet ettiklerini, barbarlardan farklı olarak Romalılar arasında küçük bir azınlığın büyük çoğunluğu ezdiğini, irili ufaklı tiranların, dulların ve yetimlerin, hattâ azizlerin varlıklarına elkoyduğunu belirtiyordu. Salvian barbarlarda da benzer kötü davranışların görüldüğünü, ama bunların Romalılar arasındakilerle kıyaslanacak düzeyde olmadığını söyledikten sonra bir çok Romalı'nın Gotlar ve diğer barbar toplulukların bulundukları bölgelere gittiklerini ve onların arasında yaşamaktan hiç de pişmanlık duymadıklarını anımsatıyordu.

Engels'i, Fisher'ı ve Salvian'ı doğrulayan bir örneğe, Batı "uygar" tarihyazımının bir canavar gibi sunduğu ve "Tanrının kırbacı" adını taktığı Hun İmparatoru Attila'nın kişiliğinin bir başka yanını gösteren bir tanıklığa başvuralım. Roma elçisi Priscus 448'de, yani İtalya'yı işgale başlamasından üç yıl önce Attila'nın, Tuna ırmağı kıyısında bulunan bir İskit köyündeki evini ziyaret etmiş ve onun hiç de söylendiği gibi biri olmadığı ve sade ve kültürlü biri olduğu kanısına varmıştı. Priscus, 434-453 yılları arasında Hun imparatoru olan Attila'nın, uygar kralların gösterişli yaşamına benzemeyen yaşam ortamını şöyle anlatıyordu:

"Attila'nın konutu... cilalanmış tahtalardan yapılmış ve koruma amaçlı olmaktan çok görünümü kurtarmak için konmuş tahta çitlerle çevrilmişti... Attila evlerden birinden kasıntılı bir biçimde yürüyerek ve bir o yana ve bir bu yana bakarak çıktı... Aralarında anlaşmazlık olan bir sürü insan geldi ve onun hüküm vermesini bekledi. O daha sonra evine döndü ve barbar halkların elçilerini kabul etti...

"[Saat üçte Attila'nın vereceği ziyafete çağrıldık.]...

"Önce Attila'nın hizmetçisi, içi et dolu bir tabakla geldi ve onu, ellerindeki ekmek ve yiyecekleri [yemek tabaklarını] masaların üstüne koyan diğer hizmetçiler izledi. Bizim ve diğer barbar konuklar için gümüş tabaklarda sunulan gösterişli bir yemek hazırlanmıştı; fakat Attila, tahta bir tabakta yediği etten başka bir şey almadı. O, başka bakımlardan da sade bir insan olduğunu gösterdi; biz konuklara altın ve gümüşten kadehler verilirken o, tahta bir fincanla yetinmişti. Onun, sadece temiz olmasına özen gösterilen giysisi de son derece yalındı. Tıpkı diğer İskitler'de olduğu gibi onun, yan tarafında taşıdığı kılıç,... ayakkabısının bağları, atının gemi altınla, mücevherle ya da herhangi bir pahalı nesneyle süslenmemişti."[53] Ne var ki bu veriler, oldukça sade ve alçakgönüllü bir yaşam sürdüğü başka kaynaklar tarafından da doğrulanan Attila'nın, MS 5. yüzyılın ortalarında Avrupa'nın en güçlü insanı olduğu gerçeğini ve onun ordularının bir çok kente kitlesel ölüm ve yıkım getirdiği gerçeğini değiştirmiyordu.

Örneğin Attila'nın, sayısı 500,000 kişiye vardığı söylenen ordusu -ki bunun abartılı bir rakam olduğu hemen hemen kesindir- MS 441'de Tuna'yı geçerek Belgrad, Niş ve Sofya'yı ele geçirmiş ve Konstantinopolis'e dayanmış, Doğu Roma'nın üzerine gönderdiği orduyu yenip bu devleti haraca bağladıktan sonra Trakya'yı, Tesalya'yı ve Güney Rusya'da 70'ten fazla kenti yağmalamıştı. On yıl sonra Attila'nın ordusu bu kez Batı'ya dönmüş, Trier ve Metz'i yağmalamış, yakmış ve sakinlerini öldürmüş ve ancak Vizigotların desteklediği ve başında çok yetenekli bir komutan olan General Aetius'un bulunduğu Batı Roma ordusuyla yaptığı ve iki tarafın da ağır kayıplar verdiği savaşta yenilgiye uğrayarak kuvvetlerini çekmek zorunda kalmıştı.

Ama Engels'in barbar istilâsının olumlu yanına yaptığı vurgu, bilimsel sosyalizmin kurucularının bu fenomenin olumsuz yanlarını görmezden geldikleri anlamına gelmiyordu. Marks ve Engels, *Alman İdeolojisi* adlı yapıtlarında bu konuda şöyle diyorlardı:

"Gerileme hâlindeki Roma İmparatorluğu'nun son yüzyılları ve onun barbarlar tarafından fethi, bir dizi üretici gücü yıkıma uğrattı: tarım gerilemişti, sanayi, pazar yokluğundan dolayı zayıflamıştı, ticaret ortadan kalkmıştı ya da zor nedeniyle duraklamıştı, kırsal ve kentsel nüfus azalmıştı. Bu koşullar ve fethin bu koşulların belirlediği örgütlenme tarzı feodal mülkiyetin, Cermenlerin askerî karakterinin etkisi altında gelişmesine yol açtı. Aşiret mülkiyeti ve komün mülkiyeti gibi, bu mülkiyet biçimi de yine bir ortaklığa dayanır; ama, bu ortaklığın karşısında duran doğrudan üretici sınıf artık, antik toplulukta olduğu gibi, köleler değil, serfleştirilmiş küçük köylülerdir. Feodalizmin eksiksiz gelişmesine koşut olarak, kentlerle karşıtlık ta ortaya çıkar. Hiyerarşik toprak mülkiyeti sistemi ve bu sistemle bağlantılı silâhlı hizmetli organları, soyluları, serfler üzerinde egemen kıldı. Bu feodal yapı, tıpkı antik komünal mülkiyet gibi, boyunduruk altındaki bir üretici sınıfa karşı ortaklıktı; fakat üretim koşullarının farklı olması nedeniyle ortaklığın biçimi ve doğrudan üreticilerle ilişkisi de farklıydı."[54]

Yukarda göstermiş olduğum ve aşağıda olgulara dayalı olarak daha detaylı bir biçimde göreceğimiz gibi, Kıvılcımlı'nın savının aksine bellibaşlı barbar akınları ne daha üstün bir uygarlığın kurulmasıyla sonuçlanmıştır, ne de de eski uygarlıkların rönesansıyla.

Kıvılcımlı'nın bir başka tartışmaya açık savı da, tefeci-bezirgân sermayeyi tüm kapitalizm-öncesi toplumlara egemen olan sömürücü sınıf ve katmanlar arasında en güçlüsü ve en önemlisi sayması ve buna bağlı olarak insanlığın uygarlık evresine girmesini izleyen dönemde ticaretin belirleyici rol oynadığını ileri sürmesidir. O, şöyle diyordu:

"Antika çağla, ortaçağın farkı bu idi: Birincisi **köle**, ikincisi *toprakbent* (=serf- G. A.) yaratan hep aynı insan düşmanı Tefeci-Bezirgân oyunu oldu. Bu soysuzlaşma ne zaman ve nerede olursa olsun karşısına sosyalist insan kaynağı barbarlık çıkacaktı.[55] Kıvılcımlı bu görüşünü şöyle açıyordu:

"Medeniyete gelinceye dek, zenginlik yalnız üretimle edinilirdi. Medeniyetle beraber tüketim ihtiyacı için değil, **kâr** etmek için değişim, üretmeden zenginlik edinme yolunu, yani ticaretle zenginlik kazanmayı açtı. Medeniyetten önce yok olan TİCARET başlı başına bir ekonomi görevi oldu. Olur olmaz da, gerek üretimin, gerekse toplumun yüzüne damgasını vurup, karakterini değiştirdi. Ve ondan sonra tarih neredeyse bir **ticaret tarihi** yönüne girdi. Yazılı tarihin 'iktisadi sebepleri' arasında en göze batan, en yaygaralı, muhteşeminden kutsalına kadar bütün maddî manevî toplum olaylarında en inanılmaz rolü oynayan sebep ticaret oldu...

"Medeniyet çağının büyük sosyal iş bölümleri üzerine üretmenin durumu bambaşkalaştı. Üretmenler, kendi ihtiyaçları için değil ihtiyaçlarından aşırı, ihtiyaç duymadıkları nesneleri, başkalarının ihtiyacı için üretmeye giriştiler. Ayrıca, üretmenler, birbirlerinden uzak ve habersiz, kimin neyi, ne kadar istediğini kestiremeden, götürüye çalışır oldular. Bu yüzden ticaret, çarçabuk aracılıktan, **üstünlüğe** geçti. Üretmenler, kullanamayacakları kendi aşırı

ürünlerini, kullanacakları başka ürünlerle değişmek için tüccarın eline bakar kaldılar. Ticaret olmasa, yapılan mallar elden çıkmaz, üretim dururdu."[56]

Yazar, çok sayıda insanın ölümüne ve üretici güçlerin yıkımına yol açan Moğol akınlarından söz ederken şöyle diyordu:

"Bu kıyasıya öldürme endüstrisi gelişigüzel yerde, amaçsız işlemez. Bu keskin silâhla gene açıkça ve doğrudan doğruya medeniyetin yarattığı, sonradan körlettiği ticaret ilişkileri ve yolları açılacaktır:...

"Kötülük yapmak ne kelime? Her tarihsel barbar, bezirgânlar uğruna, hattâ muhakkak bezirgânların çizdikleri plan üzerinden savaşmıştır."[57] Daha sonra, Cengiz Han'ın sarayını ziyaret etmiş ve hattâ yıllarca onun hesabına çalışmış olan Marco Polo'nun anılarına göndermede bulunan Kıvılcımlı Moğolların "Cengiz Han'dan beş on yıl sonra... Pasifik Okyanusu'ndan Kırım'a dek uzanan büyük bezirgân yollarını açtı"klarını belirtiyor, Moğol İmparatorluğu'nun nasıl güvenli bir yer hâline geldiğine işaret ediyor ve bu devleti şöyle övüyordu:

"Cengiz akını üzerinden yarım yüzyıl geçmemişti. Barbar tufanının çığ gibi geçtiği her yer öylesine bezirgân cennetine dönmüştü. Her şey ticaret içindi."[58] Yazar, Hunların lideri Attila için de benzer bir saptama yapmaktaydı.

Kıvılcımlı'nın bu savları bir dizi açıdan eleştiriyi hak etmektedir. Herşeyden önce o, binlerce yıl süren kapitalizm-öncesi dönemde farklı sosyo-ekonomik formasyonların (Asyatik, köleci, feodal vb.) olduğunu unutmuş ve sanki tüm bu uzun dönemin en güçlü ve baskın sömürücü ve egemen sınıfının tefeci-bezirgân katmanı olduğunu ileri sürüyor gibidir. Onun, aşağıda başka boyutlarıyla ele alacağım bir başka hatası, yani sermayeyi kötüler ve yerin dibine batırırken sermayenin çıkarlarına hizmet eden ordulara ve devletlere daha farklı bakması da tefeci-bezirgân katmanına biçtiği "en kötü adam" rolüyle uyum içindedir. Oysa, kapitalizme varana dek insanlık gerem omadat doğal ekonomi koşullarında yaşamış, esas zenginlik kaynağı hep toprak olmuş ve en geniş toprakları ve bu toprakları işleyen köylü üreticileri kendi denetimi altında bulundurmak ve onların yarattığı artık-ürüne el koymak, bütün devletlerin ve sömürücü sınıfların esas hedefi olmuştu. Carlo M. Cipolla haklı olarak şöyle diyordu:

"Geçmişin tüm tarım toplumlarında, esas olarak, bilinen ve işletilen enerji kaynaklarının sınırlılığı yüzünden, nüfusun büyük çoğunluğunun ancak besin, giyim, konut gibi en temel gereksinimlerini, hem de oldukça yetersiz bir düzeyde karşılayabildiğini görüyoruz. Buna bağlı olarak elde bulunan kaynakların büyük bir bölümü, tarım, dokuma üretimi ve konut yapımına ayrılıyordu.

"Bu üç sektörden tarım her zaman açık arayla en egemen olanıydı. Bu sektör, elde bulunan sermaye ve emek stokundan en büyük payı alıyordu. Dahası o bir biçimde, tüm diğer etkinliklerin çevresinde dönme eğiliminde olduğu ekseni temsil ediyordu."[59]

Bütün bu dönem boyunca, meta üretimi/ pazar için üretim çok sınırlı kalmış, kural olarak panayırların ve yerel pazarların sınırını aşamamış ve dolayısıyla gerek iç ve gerekse uluslararası ticaret genel ekonomik yaşamın görece önemsiz, hattâ çok önemsiz/ marjinal bir bölümü olagelmişti. Ticaretin ekonominin önemli bir sektörü haline gelmesi esas olarak 14. yüzyılda önce İtalya ve ardından Fransa, Hollanda, Belçika, Almanya gibi ülkelerin bellibaşlı kentlerinde bir ticaret burjuvazisinin ortaya çıkması, bu kentlerde iktidarı feodal soylularla paylaşacak ya da onu ele geçirecek ölçüde güçlenmesiyle örtüşmüştü. Ticaretin canlandığı bu dönem, başta İspanya ve Portekiz gelmek üzere Avrupalıların, deniz yolculuğu ve yeni gemi inşa teknikleri alanında sağlanan ilerlemeler sayesinde Batı Afrika'da koloniler kurmaları ve 15. yüzyılda vardıkları Amerika kıtasından Avrupa'ya değerli madenler, köleler, egzotik bitkiler vb. taşımaya başlamalarına tanık olacaktı. O zamana kadar ticaret karada kervanlarla

ve denizlerde de çok uzak mesafelere gitme kapasitesi olmayan gemilerle yapılan ve toplumun üst katmanlarının tüketebileceği pahalı madde ve ürünlerin taşınmasıyla sınırlı bir etkinlikti. Dolayısıyla kapitalizmin şafağında ortaya çıkan bu yeni ticaret, daha önce yapılan ve bir yandan haydut çetelerinin ve bir yandan da korsanların saldırıları nedeniyle hayli riskli ve sınırlı olan geleneksel ticaretten nicelik olarak çok daha büyük ve nitelik olarak farklı olacaktı. Demek oluyor ki Kıvılcımlı'nın daha uygarlıktan başlayarak tarihin "neredeyse bir **ticaret tarihi** yönüne gir"diği yolundaki saptaması olgularla bağdaşmamaktadır.

Dahası, Kıvılcımlı'ya bakılacak olursa; orijinal adı Timuçin olan Cengiz Han'ın ve ardıllarının, Almanya sınırlarından Pasifik sahillerine kadar uzanan bu dev imparatorluğu, ticaretin ve üretici güçlerin gelişmesine hizmet etmiştir. Bu bakış açısına göre Moğol ordusunun yaptığı savaşlarda onmilyonlarca insanı öldürmesi, kentleri ve diğer yerleşim yerlerini ve kentlerin altyapılarını yakıp yıkması bu olumlu tarihsel eylemin "istenmeyen bir yan ürünü"nden başka bir şey değildir. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın, Victor Chklovski'nin kitabından aktardığı hususları, yani dünyanın, kendilerine karşı gelenleri, hattâ bir çok durumda karşı gelmeyenleri de öldüren Moğollardan dehşete düşmesini çok ta önemsemediğini söylersek, bir haksızlık yapmış olmayız. Ne de olsa Kıvılcımlı -kendi sözleriyle- şöyle düşünmektedir: "Bu kıyasıya öldürme endüstrisi gelişigüzel yerde, amaçsız işlemez."

Bu bağlamda Kıvılcımlı'nın, "Her tarihsel barbar, bezirgânlar uğruna, hattâ muhakkak bezirgânların çizdikleri plan üzerinden savaşmıştır" tümcesinde anlatımını bulan yaklaşımın, tarihsel materyalizmin bir karikatürü olduğunu ya da daha iyimser bir anlatımla ekonomist bir nitelik taşıdığını ve insanları, halkları ve devletleri salt -dar anlamda- ekonomik faktörlerin, belki de daha doğrusu tefeci-bezirgân sermaye katmanının yönlendirdiği robotlar derekesine düşürdüğünü söyleyebiliriz. Kıvılcımlı ekonomik faktörü de ticaret yollarının açılması gereksinimiyle sınırlamaktadır. Evet, otlakların tükenmesi, iklim koşullarının kötü gitmesinin etkileri gibi ekonomik ve çevresel faktörler barbar akınlarında çok önemli bir rol oynuyorlardı elbet. Örneğin, aşağıda da göreceğimiz gibi, Batı Avrupa'da nüfus artışının yol açtığı göreli toprak darlığı gibi ekonomik faktörler Haçlı Seferleri'nin başlamasında da çok önemli bir rol oynayacaktı. Tüm bu kapitalizm-öncesi dönemde, hatta belki de 19. yüzyılın sonlarına kadar, üretici güçlerin gelişiminin ve büyük-ölçekli ulaşım ve taşıma olanaklarının sınırlılığı yüzünden dünyanın pek çok bölgesinde kitlesel ölümlere yol açan kıtlıklar yaşandığını söyleyebiliriz. Ama bu gibi dramatik gelişmelerin herhalde pek azına büyük göçler ya da göçebe akınları eşlik etmişti. Dolayısıyla, ne -Kıvılcımlı'nın rollerini alabildiğine abarttığı- tefeci-bezirgânların çizdiği böyle planlar vardı, ne de Moğollar ve diğer barbar topluluklar böyle planlar üzerinden savaşmışlardı. Moğol akınlarının altında elbette önemli ekonomik nedenler ve motifler de vardı; ama bu faktör Cengiz ve komutanlarının böyle bir hayalî "bezirgân planı" üzerinden savaştıkları anlamına gelecek biçimde daraltılamaz ve bayağılaştırılamaz.

Olguların Işığında Tarih Tezi I: Moğol İstilası

Kıvılcımlı barbarların olumlu etkisine örnek olarak 13. yüzyılda, yüzölçümü bakımından dünyanın şimdiye kadar gördüğü en büyük imparatorluğu kurmuş olan Cengiz Han'ın ve ardıllarının önderlik ettiği Moğol akınlarını göstermektedir. Yazar bir yerde, ticaret yolları açtığı gerekçesiyle övdüğü ve kollektif aksiyon yetisine hayran olduğu Moğollar için şunları yazmıştı:

"Barbarların ekonomi temeli üzerinde oynadıkları rolü, tarihsel devrimlerin en sonuncularından olduğu için en iyi bilinen Moğol akınlarına bakmakla pek açık görebiliriz."[60] Kıvılcımlı hemen ardından Victor Chklovski'nin *Le Voyage de Marco Polo* adlı kitabından şu alıntıyı aktarıyor:

"Tatarlar, bozkırların geniş geçitleri üzerinde ilerliyorlardı. Onlar kimsenin tanımadığı dünyanın bir ucundan geliyorlardı. Denize doğru sel gibi akıyorlardı. Ve göründükleri yerde dünyanın kapıldığı dehşet tarife sığmazdı." "Öteki ulusları birlikte sürükleyerek ilerliyorlar. En büyük soğuklarda bile dörtnala koşan ve yorulmak bilmeyen süvarilerini hiç bir set durduramıyor Onlar, çiğnenebilecek her şeyi yiyorlar, kendilerine karşı gelenleri öldürüyorlar."[61]

Kıvılcımlı daha sonra Moğol ordusunun, büyük bir yiyecek sıkıntısı çektiği bir dönemde bile inatla savaştığı yolundaki verilerden hareketle şunları söylüyor:

"Hangi orduda, bir kişi yerken dokuzu aç durup dövüşür? Ancak her kişinin kendisini ötekilerden en ufak ayırtlı bir varlık saymadığı tarihöncesi toplumun kandaş komünal insanlarının ordusu böyle bir denemeye katlanabilir...

"Yani barbarın kollektif aksiyonu ezilmemiş zekâsıyla girişim yeteneği, medeniyetin teknik üstünlüğüne karşı, suru yer altından çevirecek yeni bir savaş tekniği yaratmakta gecikmedi.

"Böyle insanların oluşturduğu orduda örgüt, disiplin, savaş yöntemi, medeni orduların son günlerde büyüdükçe her kafadan bir ses çıkan Babil kulesine dönmüş ordularınkinden kat kat üstündür."[62]

Öncelikle şunu belirteyim. Cengiz Han'ın ve ardıllarının siyasal ve özellikle askerî alanlarda kazandıkları büyük zaferler bir dizi faktöre bağlıydı. Herşeyden önce onların ellerinin altında; Asya'nın engin bozkırlarında çok çetin koşullar altında yaşamaya alışmış, fiziksel bünyesi sağlam, askerlik sanatını küçük yaşlardan başlayarak öğrenmiş, komşu aşiretlerle ve etnik gruplarla sürekli çatışmalarda pişmiş olan ve belki de "asker-ulus" terimini herkesten çok hak eden Moğol savaşçıları gibi bir insan malzemesi vardı. İkincisi; bu ordu, savaşçılarının, komutanlarının ve aşiret şeflerinin güvenini kazanan ve yetenekli insanları hızla yükselten, ama aynı zamanda çok kararlı ve zeki ve gerektiğinde acımasız bir kişi olduğu anlaşılan Cengiz gibi çok başarılı bir lider tarafından yönetiliyordu.[63] Üçüncüsü; Cengiz ve öndegelen komutanları hem, -casusluk, istihbarat toplama, terör yoluyla panik yaratma vb. içinde olmak üzere- askerî taktikler ve hem de düşmanlarının zayıf noktalarını bulup ortaya çıkarma, onların arasındaki çekişmelerden yararlanma vb. konusunda çok başarılıydılar. Buna Moğol ordularının başka orduların bilgi, deneyim ve askerî tekniklerinden yararlanma, yendikleri düşmanlarının askerlerini kendi ordularına katma konusundaki başarıları eklenmelidir. Cengiz Han'ın ve ardıllarının Moğol ordusunu yenilmez bir orduya dönüştüren faktörler işte bunlardı. Bu anlamda Cengiz Han ve onun oluşturduğu Moğol ordusunun kendi çapında bir doruk olduğunu ve Moğollardan önce ya da sonra hiçbir barbar halkın bu başarıyı yineleyemediğini belirtmek gerekir. Server Tanilli Moğolların dayanıklılık ve savaşçılıklarından söz ederken şunları söylüyordu:

"Vahşi hayvanlara ya da komşu kabilelere karşı korunmak amacıyla hep tetik üstünde duran bu cesur ve kurnaz savaşçılar, düşmanın yaklaşmasını, ufukta çıkardıkları toz bulutundan ya da kulaklarını toprağa dayayarak anlarlar... insanı hayran bırakacak birer süvaridirler. Yalnız bozkır otuyla yetinen atları da kendileri gibi gürbüzdür; onlara iyi bakarlar, ama kamçı zoruyla da olsa, çok şey beklerler onlardan... Zırh diye deri kuşanan, yaşamını hiçe sayarak hasmının üstüne yıldırım gibi atılan Moğollar korkunç birer okçudurlar da... Eğerlerine asılı tulumlardan kısrak sütü içerler, yaban yemişi toplar ve yolda rastladığı avı vurur, yer, at üstünde bir gözü açık uyur, pek uzun mesafelere dolu dizgin gider. Yolda yiyeceği tükenmişse, on gün, bir damarını delip atlarının kanıyla sürdürürler yaşamlarını, ya da süt tozunu bir parça suyla karıştırıp içerler.

"Ani baskınlarda, çalı çırpıyla gizledikleri arabalarının arkasında barikat kurarlar ya da etrafa ok savurarak kaçarlar; bunu yapabilirler, çünkü dörtnala giden atlarının üstünde arkaya dönmesini bilirler: Daha önce İskitler'in ve Partlar'ın da uyguladıkları korkunç bir taktiktir

bu. Casusluk hizmetini seve seve kabul ederler; savaşta tek düşündükleri öldürmektir, kaçırmak ve yağmalamaktır. Esir aldıklarını korkunç işkencelere uğratırlar... Tüm göçebeler gibi hırsız, çapulcu ve haydut olan bu insanlar, aralarında acımasız kan güderler: Bütün bir aileyi, hayvanlarını ele geçirerek, eşyasını talan ederek, otlaklarına varıncaya dek yakarak, içleri sızlamadan yok ederler. Savaşta ganimet de, av hayvanı gibi, şefler, maiyeti ve savaşçılar arasında bölüşülür."(64)

Bu yerli-yersiz insan öldürme geleneği, Moğol hanlarının ve yakınlarının ölümleri sonrasında daha da grotesk ve korkunç biçimler alabiliyordu. Örneğin, 1221'de Bamiyan kenti halkının Moğol kuşatmasına karşı direnişi sırasında saldırganlar ağır kayıplar vermişlerdi. Bu direniş sırasında torunu Mutukan'ın, savunmacıların attığı bir okla öldürülmesi üzerine, ele geçirilmesinden sonra kenti tümüyle yakıp yıkmakla yetinmeyen Cengiz sadece Bamiyan'da değil, onun çevresinde yaşayan herkesin öldürülmesini buyuracaktı. 1227'de Cengiz'in Çin seferindeyken -büyük olasılıkla iyi olmayan sağlığının daha da bozulması nedeniyle- ölmesi üzerine Moğollar, Jongcing kenti ahalisinin tümünü öldürmüştü. Dahası Moğol askerleri, çok sayıda bakirenin cenazesi ve seçme atın ölüsüyle birlikte gömülen Cengiz'in cenaze töreni sırasında yolda rastladıkları herkesi öldürmüşlerdi. 1259'da ölen Möngke -ya da Mengü-Han'ın cenazesi sırasında ise 2,000'den çok insanın öldürüldüğü söyleniyor.

Diğer barbarlar gibi Moğollar da kendi maddi yaşam koşullarından kaynaklanan nedenlerle sık sık ya birbirlerinin ya da yerleşik aşiret ve toplulukların mal ve zenginliklerini yağmalıyorlardı. Dahası, küçük ya da büyük ölçekli akınlar ve savaşlar bu topluluklar için âdeta bir yaşam tarzıydı. Böylesi topluluklarda; bu tür soygun ve yağma eylemlerinde başarılı olmak, başkalarının maddi zenginliklerine, eşlerine, kızlarına el koymak asla utanılacak bir şey sayılmadığı gibi bir övünç ve bir saygınlık kaynağıydı da. Geniş barbar topluluklarını bir bayrak altında toplayabilen "ulusal" liderler de ancak bu yağma ve ganimet edinme çabasını başarılı bir tarzda sürdürebildikleri sürece başarılı olabiliyorlardı. Bu yoldan kurulan ve çoğu zaman kısa ömürlü olan devletler geniş bir alanı kapsadıkları ve istikrarlı oldukları ölçüde, Moğol İmparatorluğu örneğinde olduğu gibi, ticaretin gelişmesi için de elverişli bir ortam yaratıyorlardı elbet.

Cengiz ve ardıllarının Moğol savaşçıları, komutanları ve aşiret şeflerinin bağlılık ve sadakatini sağlayabilmesinin yolunun, yerleşik toplumların zenginliklerinin yağmalanmasından elde edilen ganimetin belli bir hiyerarşiye bağlı olarak bölüştürülmesinden geçtiğini rahip Giovanni del Piano di Carpine'nin tanıklığından da görebiliyoruz. Papa IV. Innocent'ın Moğollara elçi olarak gönderdiği bu rahip, Ögeday'ın ölümünden sonra 1246'da onun yerine geçen Güyük'ün taç giyme töreninde gördüklerini şöyle anlatıyordu:

"Orada, çadırlardan hayli uzakta bulunan bir tepenin üzerinde, hepsi de altın, gümüş ve ipekli giysilerle dolu beşyüzden fazla araba duruyordu. Bunlar İmparator ile ona bağlı şefler arasında paylaşılıyordu. Her şef payına düşeni kendi adamları arasında, ama kendi keyfine göre bölüştürüyordu."(65)

Moğol akınlarının salt ve kaba yağmacılık ve yıkıcılıktan ibaret olduğu söylenemez elbet. Zaten Cengiz'den sonra gelen hanların, yavaş yavaş bu dargörüşlü yaklaşımdan uzaklaşmaya başladıkları da biliniyor. Bu evrede Moğollar; ticaretin gelişmesine özen göstermeye, tarım alanlarını otlaklara dönüştürmekten ve kentleri yakıp yıkmaktan vazgeçmeye ve işgal ettikleri ülkeler halklarını düzenli bir biçimde vergilemeye, haraca ve angaryaya tâbi tutmaya, yani bir çeşit feodal sömürü sistemine geçmeye başlayacaklardı. Bunda Moğolların göçebe-barbar yaşamlarından bir ölçüde uzaklaşmaları, fethettikleri uygar devletler tarafından fethedilmeye başlamaları ve özellikle Yelu Ch'u-ts'ai gibi Çinli, Mahmut Yalvaç gibi Müslüman, yani yabancı danışmanlarının telkinlerini dikkate almaları önemli bir rol oynadı. Ancak ilkel ve kaba

yağmacılığın, bir ölçüde de olsa ötesine geçmeye başlamalarına kadar bu Moğol akınlarının ticaretin ve üretici güçlerin gelişmesine katkı yapmak bir yana, tam tersi yönde bir etkide bulunduğu açıktır.

Moğol İmparatorluğu'nun oluşumu, gelişimi ve mirasını ana çizgileriyle şöyle özetleyebiliriz.

1162'de doğan Timuçin/ Cengiz, Moğol etnik grubuna bağlı bir aşirettendi. O, 12. yüzyılın sonları ve 13. yüzyılın başlarında bir dizi karmaşık çatışma ve savaşlar ve diplomatik manevralar sonunda, Moğolistan ve çevresindeki değişik etnik grupları (Naymanlar, Merkitler, Kerayitler, Tatarlar, Buryatlar vb.) kendi önderliği altında birleştirmeyi başardı. Onun bu başarısı, 1206 yılında yapılan büyük kurultayda resmen kabul edildi ve Timuçin bundan böyle "evrensel lider" anlamına gelen Cengiz Han adıyla anılır oldu. Bugünün Sinkiang bölgesinde yaşayan Uygurlar ve Karluklar'ın Cengiz Han'ın süzerenliğini kabul etmesi Moğolları, yer yer aralarında savaşan birkaç devlete bölünmüş olan Çin'le komşu yaptı. Cengiz Han'ın ve oğullarının komuta ettiği Moğol ordusu 1205-1209 yıllarında kuzey ve kuzeybatı Çin'deki Si Sia ve Cin (ya da Kin) devletlerine saldırdı. 1223'e kadar süren bu savaşlar sonucunda Sarı Irmak sahillerine kadar gelen Moğollar bu tarihten itibaren yönlerini batıya döndüler. Ancak Cengiz Han 1226'da bir kez daha Çin'e saldıracaktı. Onun 1227'deki ölümünden sonra yerine geçen üçüncü oğlu Ögeday döneminde Si Sia ve Cin devletlerinin yanısıra Kore de Moğol egemenliği altına girdi. 1241'de ölen Ögeday'ın yerine geçen Güyük Han (1246-48) ve onun ölümünden sonra yerine geçen Mengü Han (1251-59) döneminde Moğol İmparatorluğu büyümeye devam etti ve bu sonuncusunun döneminde gücünün doruğuna ulaştı. Mengü 1252'de kardeşi Hülagu'yu İran ve Mezopotamya'nın fethinin ve 1253'te diğer kardeşi Kubilay'ı Çin'in fethinin tamamlanması için görevlendirdi. Moğolların Çin topraklarında ilerleyişi yer yer güçlü direnişlerle karşılaşsa da sürdü. Çin'in Moğollar tarafından 1279'a kadar süren, yani 70 yılı bulan fethi, başında Kubilay'ın bulunduğu Yuan rejiminin kurulmasıyla sonuçlandı.

Moğollar'ın Moğolistan dışındaki saldırılarının ilk hedefi doğudaki Çin ya da Çinlileşmiş devletlerdi. Ancak Moğollar 1219-1220'den itibaren yüzlerini batıya döndüler ve ilk olarak Hazar Denizi'nin doğusundaki Harezm İmparatorluğu'na saldırdılar. Onlar, Sultan Muhammed'in 400,000 kişilik ordusunu yendikten sonra Buhara'yı yerle bir ettiler ve sivil halktan 30,000 kişiyi öldürdüler. Semerkant ve Belh, teslim olmalarına rağmen benzeri bir yağma ve toplu kıyıma hedef oldu. Moğollar 1220'de Merv'i elegeçirdikten sonra kitaplığıyla ünlü bu kenti yerle bir ettiler. Nişapur'un 1221'de uzun bir direnişten sonra teslim olmasının ardından kentteki tüm kadın, çocuk ve erkekler öldürüldü. 3,000 camisi ve çömlek fırınlarıyla ünlü Rey aynı akıbete uğradı. Harezm İmparatorluğu'nun başkenti Urgenc halkının, kenti kuşatan Moğollara karşı güçlü bir direniş göstermesi bu kent halkını da aynı akıbete mahkûm etti; kentin ele geçirilmesinin ardından tutsak edilerek köleleştirilen zanaatkârlar, çocuklar ve kadınlar dışında kalan herkes öldürüldü. Önce boyun eğen, ama daha sonra kentin Moğol vâlisine karşı ayaklanan Herat ise 60,000 sakini öldürülerek cezalandırıldı.

Moğolistan'a dönen Cengiz Han'ın 1227'de ölmesinin ardından oğullarının yönettiği Moğol ordusu batıya doğru ilerleyişini sürdürdü; Moğollar 1220-21'de akınlar yaptıkları kuzey Mezopotamya, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın işgalini 1234'de tamamladılar. Geçtikleri yerleri çöle çeviren Moğollar 1236 ile 1242 yılları arasında güney Rusya, Ukrayna, Polonya, Moravya, Macaristan, Hırvatistan'ı kapsayan geniş bölgeyi denetimleri altına aldılar. Özellikle Rusya topraklarının işgali sırasında, aralarında Riazan, Kolomna, Moskova, Suzdal, Vladimir, Rostov, Yaroslavl, Tver, Kiev'in de bulunduğu pek çok kent yağmalandı ve yıkıldı, kilise ve manastırlar yakıldı ve aralarında rahip ve rahibelerin de olduğu çok sayıda insan öldürüldü. 1240 yılında, uzun bir direnişten sonra ele geçirilen ve halkının çoğu öldürülen dönemin en gelişmiş Rus kenti olan Kiev dolaylarını bu çatışmalardan altı yıl sonra ziyaret

eden rahip Giovanni del Piano di Carpine, bu büyük ve canlı kentte sadece 200 evin kaldığını ve Kiev ve çevresinin insan kafatasları ve kemikleriyle dolu olduğunu söylemişti. Marks, Moğolların Rusya'da yaptıklarını ve sonuçlarını şöyle anlatıyordu:

"Tatar boyunduruğu 1237'den 1462'ye dek, yani iki yüzyıldan fazla sürdü; bu sadece ezici bir nitelik taşımakla kalmayan, ama tutsak aldığı halkı onursuzlaştıran ve onun ruhunun kendisini çürüten bir boyunduruktu. Moğol Tatarları, sistemli bir terör rejimi kurdular; bu rejimin yönetici kurumları, yıkım ve toplu kıyımla nitelenmekteydi. Gerçekleştirdikleri devasa fetihlere oranla çok az olan kendi sayılarını bir dehşet aylasıyla büyütmek ve cephe gerilerinde bir ayaklanmaya girişebilecek olan nüfusu toptan kıyımlarla seyreltmek istediler."[66]

SSCB Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü'nün hazırladığı bir kitapta ise bu konu şöyle değerlendiriliyordu:

"Moğol istilâcıları Orta Asya'da, tarımın esas temelini oluşturan sulama sistemlerini tahrip ettiler; onlar meyve bahçelerini ve bağlarını yok ettiler ve mısır tarlalarını ayaklar altında çiğnediler. Orta Asya'nın, Buhara, Kucent, Merv ve Urgenç gibi en büyük kentleri yerlebir edildi ve bu kentlerin nüfusu ya katledildi ya da köleleştirildi."[67] Aynı kaynak, 240 yıl süren ve Rusya halklarının ilerlemesini geciktiren Moğol istilâsının ve "Tatar boyunduruğu"nun olumsuz etkilerini şöyle anlatıyordu:

"Tatarların Rus'u istilâsı ve ardından onu izleyen sayısız akınları sırasında yaptıkları en büyük kötülük, üretici güçlerin yıkımıydı. Tatar hanlarının Rusya topraklarına dayattıkları haraç, köylülerin ve zanaatkârların daha da fazla sömürülmesine yol açtı. Dahası Tatar boyunduruğu Rus'un, hem Batıdaki ve hem de Doğudaki ülkelerle ticarî ilişkilerinin zayıflaması, hattâ tümüyle çökmesi anlamına geliyordu."[68]

1256'da Cengiz Han'ın torunu Hülagu'nun komuta ettiği bir Moğol ordusu Semerkant ve Belh üzerinden harekete geçti ve Hasan Sabbah'ın ardıllarının yönettiği Haşhaşinler'in kalelerini ele geçirdi. 1258'de Moğollar, başında son Halife Müstasım'ın bulunduğu Abbâsî devleti'nin başkenti Bağdat'ı kuşattı. Kentin, bir ay süren kuşatmadan sonra teslim olması, tarihin tanık olduğu en büyük yıkımlardan birine tanıklık edecekti. Kırk gün kadar süren talan, ırza geçme, yakma ve kıyımlar sonucunda sokakları kanla kaplanan dönemin en göz kamaştırıcı kentlerinden biri olan Bağdat tanınmaz hâle getirildi. Yüzbinlerce kadın, çocuk ve erkeğin öldürüldüğü Bağdat'ın yüzlerce yıllık kültür birikimi, yani dev kitaplıkları ve sanat yapıtları acımasızca yok edildi. Pek çok kenti ve köyü yağmalayan ve yakıp yıkan Moğol çapulcuları buralarda kendilerine yarayan eşyaları alıyor, alamadıkları eşyaları, evleri ve camileri ateşe veriyorlardı.

1222 yılında -bugünkü Afganistan ve Pakistan'ın kuzeyini ve Tacikistan'ın güneyini kapsayan- Baktriya yöresini gezen Taoist bilgin Çang Çun, duyduğu tek sesin köpek havlamaları olduğunu belirtiyordu. Yukarda sözünü ettiğim rahip Piano di Carpine ise şöyle diyordu:

"[Moğollar] çarpışmalarda tutsak aldıklarından, köle olarak sağ bırakmayı isteyebilecekleri bazıları dışında herkesi öldürürler."[69] İtalyan rahip Moğollar'ın bu öldürme işini de köle olarak bıraktıkları ve ellerine birer savaş baltası verilen bu kişilere yaptırdıklarını belirtiyordu. Arap gezgini İbni Batuta, bu tarihten *yüzyıl sonra* ziyaret ettiğinde bu kentler hâlâ yıkık durumdaydı. Kıvılcımlı'nın "eşitliğe dayalı ilkel komünal toplumun dürüstlük, özgürlük, yiğitlik, kollektif aksiyon gücü gibi nitelikleriyle yoğrulmuş olan barbarlar"dan saydığı Moğollar; kadın, yaşlı ve çocuklar da içinde olmak kaydıyla sivilleri gözlerini kırpmadan öldürüyorlardı. Onlar, bir çok çatışmada, aldıkları tutsakları ordularının önüne yerleştiriyor, yani canlı kalkan olarak kullanıyor ve karşılarındaki orduları kendi yurttaşlarına karşı savaşmak ya da arkalarındaki Moğol ordusu tarafından biçilmek seçeneğiyle yüzyüze bırakıyorlardı.

Moğolların böylesi bir büyük-ölçekli terör uygulamalarında, işgal ettikleri devasa alanlara kıyasla ordularının sayıca çok yetersiz kalması da önemli bir faktördü. Onlar işgal ettikleri bir kentte bir kaç Moğol temsilci bırakıyor ve ilerliyorlardı. Geride bıraktıkları Moğollara karşı bir eylem ya da bir direniş olduğunu duyduklarında geri dönerek o kentte genel bir kıyıma girişiyor, bazı yerlerde ise öldürdükleri insanların kafalarından tepeler oluşturarak halka gözdağı veriyorlardı. Onların başvurduğu bir başka psikolojik savaş metodu da şuydu: Moğollar sakinlerinin tümünü öldürdükleri bir kentte bir kaç kişiyi sağ bırakıyor ve onların kaçmalarına ve başka kentlere sığınmalarına olanak veriyorlardı. Bu kişilerin, tanık oldukları vahşeti gittikleri yerlerde anlatmaları, korku ve panik havasını daha da büyütüyor ve bu kentlerin Moğol ordusuna savaşmaksızın teslim olmalarını sağlıyordu. Yani Moğollar bu terör eylemleriyle dehşet saçıyor, askerî bir varlıklarının bulunmadığı yerlerde bile kendi otoritelerini sağlamış oluyorlardı.

Moğolların Transkafkasya'da gerçekleştirdiği vahşeti gözlemleyen ve onların kadınları, erkekleri, küçük yaştaki çocukları toptan katlettiklerini, hattâ hamile kadınların karınlarını yararak ceninleri bile öldürdüklerini anlatan Arap tarihçisi İbnü'l Esir şöyle diyordu: "İslâmın ve Müslümanların bu yenilgisini, kim kolayca yansıtabilir? Ne çare, annem beni doğurmasaydı daha iyiydi. Keşke bundan önce ölseydim de, sonsuza değin unutup kalsaydım. Ben önce duraksadım, ama sonra, gecelerin ve gündüzlerin bir benzerini daha önce doğurmadığı ve tüm yaratılmışları saran ve özellikle Müslümanlara dokunan en büyük olayın, büyük mutsuzluğun tarihini anlatmaya başladım...

"Kimseyi bırakmıyorlardı; karıları, kocaları ve çocukları öldürüyorlardı, hamile kadınların karnını deşiyor ve dölüt hâlindeki yavruları öldürüyorlardı."[70]

Ögeday'ın 1241'de ölümünden sonra onun yerine büyük oğlu Güyük ve Güyük'ün ölümünden sonra da onun yerine Cengiz Han'ın torunu Tuli'nin oğlu Mengü geçti. Mengü'nün kardeşlerinden Hülagu batıda ve Kubilay Çin'de Moğol İmparatorluğu'nun sınırlarını genişletmeyi sürdürdüler. 13. yüzyılın ikinci yarısında bu dev imparatorluk doğuda Japon denizinden, güneydoğuda Vietnam'a, kuzeybatıda Avrupa'nın ortalarına ve güneybatıda Suriye'ye ve Anadolu'nun ortalarına kadar uzanıyordu. Cengiz Han'ın ölümünden bir süre sonra imparatorluk, onun geleneğini ve yönetim tarzını büyük ölçüde sürdüren dört ayrı devlete bölündü: Çağatay Hanlığı, İlhanlı Devleti, Altınordu Hanlığı ve Kubilay Hanlığı.

Aynı ölçüde olmamakla birlikte Moğollar -sadece bir bölümünü işgal ettikleri- Anadolu'ya da yıkım getireceklerdi. Anadolu Moğol istilâsının etkilerini daha 1230'lu yıllarda hissetmeye başladı; 1243'de Sivas yakınlarında 10,000 kişilik Moğol ordusunun Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 70,000 kişilik ordusunu bozguna uğrattığı Kösedağ çarpışmasının ardından Anadolu, İlhanlı Devletinin boyunduruğu altına girdi. Baycu Noyan'ın komutasındaki Moğol ordusunun; Erzurum, Sivas, Kayseri gibi önemli kentleri işgal ve yağma etmesi sırasında onbinlerce kişi öldürüldü. Aslında, daha Moğollar gelmeden önce onlardan kaçan yüzbinlerce göçmenin Anadolu'ya girişi, ülkedeki istikrarsızlığı arttırmış, çok sayıda köylü topraklarını terketmek zorunda kalmış, bu da tarımsal üretimin düşmesine yol açmıştı. Dolayısıyla Moğol istilâsı ve boyunduruğu, ekonomisini de yıkıma uğrattığı Anadolu Selçuklu toplumunun yaşadığı bunalımı daha da derinleştirdi. Moğol işgalciler Selçuklu sultanlığını ortadan kaldırmadılar ve onu kendi vassalları ve tahsildarları ve eyleme geçen halka karşı jandarmaları olarak kullanmayı yeğlediler. Geçerken Moğolların Anadolu'yu işgal etmek ve Anadolu Selçuklu devletini zayıflatmak suretiyle bu ülkenin beyliklere bölünmesine ve daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'na dönüşecek olan Osmanlı Beyliği'nin kurulmasının koşullarının oluşmasına katkıda bulunduklarını söyleyebiliriz.

Anadolu Selçuklu devletinin son dönemleri, Kıvılcımlı'nın yaklaşımını zorlayacak bir başka

olguya tanık oldu. Evet, Anadolu Selçukluları Kösedağ çarpışmasında İlhanlılar'a yenildikten sonra onların vassalı hâline gelmişlerdi. Ama bu, Moğol işgalcilere karşı direnişin durduğu anlamına gelmiyordu. 1243'ü izleyen yıllarda, büyük olasılıkla halkın yaşam koşullarının kötüleşmesine ve Moğol zulmüne bağlı olarak bir dizi Türkmen ayaklanması, yani, esas itibariyle göçebe nitelik taşıyan Türkmenlerin/ Anadolu "barbarları"nın, "barbar" Moğol işgalcilere karşı ayaklanmaları yaşandı. Bazı istisnalar ve sık sık değişen taktiksel bağlaşma, saf değiştirme vb. manevralar bir yana konacak olursa bu Türkmen ayaklanmaları hem Moğol işgalcilerini ve hem de onlara bağımlı olan Anadolu Selçuklularını hedef alıyordu. Bu ayaklanmalar arasında; Kösedağ çarpışmasından kısa bir süre sonra İçel yöresinde patlak veren ve üç ay kadar süren ayaklanmayı, Selçuklu sultanı II. Giyaseddin Keyhüsrev'in 1246'da ölümünden sonra, sultanın gerçek oğlu olduğu ve dolayısıyla tahta oturma hakkına sahip olduğunu ileri süren Ahmet adlı kişinin önderlik ettiği ayaklanmayı, Karaman Türkmenleri'nin 1256 yılında gerçekleştirdikleri ayaklanmayı, 1262-63 yıllarında meydana gelen küçük ölçekli ayaklanmaları, 1276-77 yıllarında Hatiroğlu Şerefeddin önderliğinde gerçekleşen ayaklanmayı, gene 1277'de Karamanoğlu Mehmet Bey önderliğinde meydana gelen ve Konya'nın geçici bir süre için de olsa ele geçirilmesiyle sonuçlanan ayaklanmayı, 1279'da Alaaddin Siyavuş önderliğinde meydana gelen ayaklanmayı vb. sayabiliriz. Kıvılcımlı'nın yapıtlarında bu dönemde yaşanan sözkonusu çatışmalar hakkında herhangi bir yorum ya da değerlendirmeye rastlamadım. Onun, haberdar olmadığını söyleyemeyeceğimiz bu iki "barbar" taraf arasındaki çatışmalar hakkında ne düşündüğünü bilmek ilginç olurdu. Türkmenlerin diğer barbar topluluklar gibi yağma ve yakıp yıkma eylemlerine girişmelerine ve yer yer sivilleri ve Anadolu özelinde Hristiyan halkları da hedef almalarına rağmen, Moğol işgalcilerine ve onların hizmetinde olan Anadolu Selçuklularına karşı kavga ve direnişlerinin objektif olarak ilerici bir içerik taşıdığını söyleyebiliriz. Mehmet Ersan bu konuda, büyük ölçüde haklı olarak şunu söylüyordu:

"Baycu Noyan'ın 1256 yılında ikinci kez Anadolu'ya gelmesi ve İranlı Pervane Muineddin Süleyman'ın Moğollara dayanarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin kaderini eline alması, çeşitli yörelerde yaşayan Türkmenlerin isyanlarının zamanla bağımsızlık mücadelesine dönüşmesine neden olmuş ve bu hareket Anadolu'nun hemen hemen her yöresine yayılmıştır. Moğollar Türkmenlerin hareketlerini bastırmak için kendi kuvvetleriyle destekli Selçuklu ordularını kullandıklarından, mücadele sonuçta Türkmenler ile Selçuklu devletinin mücadelesi gibi görünmeye başlamıştır."[71]

Moğolların kurmuş oldukları bu dev imparatorluğun insanlık tarihinin evrimi üzerinde nasıl bir etkide bulunduğu sorusunu yanıtlamak kolay bir iş değil. Tarihçilerin bu olağanüstü olayın olumlu ve olumsuz etkileri üzerinde yıllardır tartıştıklarını biliyoruz. Ben burada bu etkileri ancak ana çizgileriyle ele aldım ve alıyorum. Ama, en azından, Kıvılcımlı'nın burada sunmuş olduğum ve olgularla bağdaşmayan subjektif saptamalarının, bu konunun doğru bir biçimde anlaşılmasına yardımcı olmaktan uzak olduğunu söyleyebilirim. Moğolların, Avrasya'nın büyük bir bölümünü kaplayan bir imparatorluk kurmalarının, Avrupa, Ortadoğu ve Çin gibi, o dönemin koşullarında birbirleriyle ilişkileri çok zayıf ya da hiç derekesinde olan farklı bölgeler arasında sadece ticarî değil, aynı zamanda kültürel alışverişi ve etkileşimi arttırmış olduğu ve bunun da olumlu bir öğe olduğu söylenebilir. Ticaretin önemini kavradıkları ölçüde Moğol yöneticilerinin kervanların rahatını ve güvenliğini gözeten önlemler aldığı da biliniyor. Öte yandan Cengiz ve ardıllarının, bu devasa imparatorluk içinde farklı din ve inançların birarada barış içinde yaşamasından yana olmuş ve herhangi bir din ya da inancın egemen kılınması doğrultusunda bir eğilim göstermemiş olmaları, hattâ aralarında Cengiz Han'ın da bulunduğu Moğol yöneticilerinin Şamanizm, Budizm, Taoizm, Maniheizm, Musevilik, Hristiyanlık, İslâm gibi çeşitli din ve inançlara mensup ulema, din adamı ve misyonerlerle dinsel sohbet ve tartışmalar yapması da, dinsel bağnazlığın egemen olduğu Avrupa ve İslâm dünyasının durumuyla olumlu bir karşıtlık oluşturuyordu. Tabii bu dinsel hoşgörünün maddi bir zemininin

bulunduğu ve koşulların dayattığı pragmatik bir politikanın ürünü olduğu da söylenmelidir: Ne de olsa Moğol İmparatorluğu'nun sınırları içinde çok değişik din ve inançlara sahip halklar yaşıyordu. Bu, Avrasya'da kurulan -kısa ya da uzun ömürlü- ve değişik halkları bağrında barındıran diğer büyük imparatorluklar için de geçerli olmuştur.

Ancak bu gibi olumlu öğeler, Moğol akınlarının bilançosunu olumlu kılmaya yetmez.

Gerçekten de Moğol istilâsı Çin'den Mezopotamya'ya ve Orta Avrupa'ya kadar uzanan çok geniş bir bölgede yaşayan halklar ve uygarlıklar, özellikle de bir dizi İslâm ülkesi üzerinde son derece yıkıcı bir etki yapmıştı. Kırk yıl gibi tarihsel açıdan görece kısa bir süre içerisinde Cengiz Han, oğulları ve torunlarının orduları milyonlarca insanı katletmekle kalmamış, sağ kalan ve evlerini, köylerini ve kentlerini yakıp yıktıkları onmilyonlarca insanı evsizliğe, açlığa, soğuğa ve yoksunluğa ve bunlardan kaynaklanan bir ölüme mahkûm etmişlerdi. Buna Moğolların topraklarını işgal ettikleri halklardan ve bağımlı hâle getirdikleri kentler ve devletlerden aldıkları haraç ve vergilerin ve buralardaki ekonomik altyapılarını yıkılmasının olumsuz etkisi eklenmelidir. Ernst Werner, Orta Asya ve Çin'de Moğol istilâsının, oralardaki nüfusun *onda sekizini* ortadan kaldırdığını söylemektedir. Biraz abartılı gözüktüğünü düşünebileceğimiz bu rakamı bir yana bıraksak bile araştırmacılar, Moğol ordusunun Çin'i fethetmek için giriştiği ve onyıllar süren savaş sonucunda, savaş öncesi nüfusunun 100 milyon dolayında olduğu tahmin edilen bu ülkede yaşayanların sayısının 1290'da 70 milyona ve 1390'da 60 milyona indiğini tahmin ediyorlar. Nüfusbilimcilerin tahminlerine göre 13. yüzyılda toplam dünya nüfusunun 400 milyon dolayında olduğu gözönüne alındığında Moğol istilâsının yol açtığı insan yitiminin boyutları daha iyi anlaşılır.

Moğol İmparatorluğu'nun ilk evresinde değilse de, Mengü ve Kubilay gibi Han'ların iktidarları altında, uygar toplumlarla belli bir etkileşime girdiği daha sonraki döneminde, boyunduruk altına almış olduğu halklara ve bölgelere karşı daha ılımlı bir politika güttüğü doğrudur. Ancak bu, Moğol akınlarının bu devasa jeografide, büyük bir ekonomik gerilemeye ve görülmemiş bir yıkıma yol açmış olduğu gerçeğinin üzerini örtemez: Moğollar, sayısız kent, kasaba ve köyü, kitaplıkları, okulları, kiliseleri, camileri, sanat yapıtlarını yakıp yıkmış, kendi ordularının gereksinimlerini karşılamak için alıp Moğolistan'a götürdükleri zanaatkârlar bir yana konacak olursa yetişmiş insan gücünü katletmiş ya da kaçmak zorunda bırakmış, süvarilerinin ot ve yem gereksinimini karşılamak için tarlaları ve ekili-dikili alanları otlaklara dönüştürmüş, bakımsızlık ve ihmal nedeniyle bir dizi ülkedeki yeraltı ve yerüstü kanal ve sulama sistemlerinin yıkımına ve dolayısıyla tarımın gerilemesine yol açmışlardı. Bazı somut örnekler üzerinde duralım. Örneğin 1221'de Semerkant'ı ziyaret eden Taoist bilgin Çang Çun, bu büyük kentin Moğol işgali öncesinde 100,000 kadar olan nüfusunun dörtte birine indiğini yazmıştı. Çang Te adlı bir başka Çinli gezginin anlattığına göre tüm Maveraünnehir bölgesindeki ekonomik çöküntü ve durgunluk ancak 1260'larda aşılmaya başlanmıştı. D. O. Morgan, 1245-1295 yılları arasında İlhanlı devleti yöneticilerinin izledikleri dargörüşlü ve acımasız politikanın ülkeyi bir ekonomik felâkete sürüklediğini, bazı vergilerin yılda 20 ya da 30 kez alınmasının çiftçilerin topraklarını bırakarak kaçmalarına ve bunun da ekilebilir toprakların onda dokuzunun boş kalmasına yol açtığını belirtiyordu.[72]

Moğol istilâsı; bundan en büyük zararı gören ülkelerden biri olan İran'da ve kuzey Çin'de, çok önceden kurulmuş olan yeraltı sulama sistemlerinin, Orta Asya'da Merv vahasında Büyük Selçuklular zamanında kurulmuş olan sulama kanallarının ve Aşağı Mezopotamya'nın kısmen yıpranmış olmakla birlikte hâlâ kullanılmakta olan sulama sistemlerinin yıkımına yol açmıştı. Sulama sistemlerinin çöküşünün etkilerinin, İran ve Orta Asya'nın bazı bölgelerinde Moğolların, atlarının ot ve yem gereksinimini karşılamak için tarlaları otlaklara çevirmesinin etkileriyle birleşmesi, tarım üretiminin azalmasına ve açlığa yol açtı. Bunun sonucu da, bu tarım alanlarının beslediği ve hâlâ ayakta kalmayı başarabilmiş olan kentlerin nüfusunun azalması ya

da boşalması ve tümüyle ortadan kalkması oldu.

Moğol istilâsı, Anadolu'ya da yıkım getirmişti. Gordlevski, Kösedağ savaşının ardından oluşan durumu şöyle anlatıyordu:

"Tarım altüst oldu; tarlalar bakımsız bırakılmıştı ve 1243 yılında ülkede ağır bir açlık başladı. Türkler yığınlar hâlinde Bizans devletinin sınırlarına yöneldiler...

"Küçük Asya'nın Erzurum, Kayseri gibi kültür merkezleri boş alanlara dönüşmüştü; sakinleri kırılmış, zanaatkârları Orta Asya'ya götürülmüş, halka yüksek vergiler yüklenmişti."(73)

Mustafa Akdağ ise bu konuda şunları söyleyecekti:

"Konya, Kayseri ve Sivas'ın teşkil ettikleri üçlü başşehir mihveri parçalandığı, Moğol-Selçukî askerî gruplarıyla onlara karşı savaşan bağımsızlık mücahitlerinin çete şeklindeki grupları faaliyetlerini soygunculuk yoluyla besledikleri için, memlekette müthiş bir karışıklık çıkmış, adı geçen başşehirler üçgeni çevresinde eski refahlı hayat tamamıyla yıkılmış, bölgeler, kasabalar ve şehirler arasındaki dengeli ilerlemişlik yok olmuş... böylece Selçukîler zamanında kurulan siyasî-sosyal ve iktisadî-sosyal düzen çökmüşür."(74)

Değindiğim bir dizi tarihsel örneğin de açıkça gösterdiği gibi, üretici güçleri geliştirme yeteneğinden yoksun olan barbar halklar kural olarak savaşın kendisini sürekli bir yaşam tarzı hâline getirmişlerdi. Marks ve Engels, *Alman İdeolojisi* adlı yapıtlarında şöyle demişlerdi:

"Fetihçi barbar halkta, daha yukarda da işaret ettiğimiz gibi, bu halk için geleneksel ve ilkel üretim tarzından başka bir tarz mümkün olmadığından, nüfusun çoğalması, zorunlu bir şekilde, yeni üretim araçları gereksinmesine yol açtığından, savaşın kendisi, daha büyük bir şevkle başvurulan bir ilişki tarzıdır."(75)

Bütün bu veriler, Moğol istilâsının, bazı olumlu yanlarına rağmen, esas itibariyle olumsuz, geriletici ve yıkıcı bir etki yaptığını göstermektedir. Çok sayıda insanın ölümüne ve yaralanmasına, üretici güçlerin ve insanlığın kültür birikiminin yıkımına yol açan Moğol akınlarımn, eski uygarlıkları canlandırmak ya da onlara gençlik aşısı yapmak yerine, esas olarak onları daha geri bir noktaya savurduğunu ve dolayısıyla bu konuya ilişkin maddi verilerin Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi'ni yanlışladığını söyleyebiliriz.

Olguların Işığında Tarih Tezi II: Haçlı Seferleri

Şimdi de, 1095 ile 1291 yılları arasında yaşanan Haçlı Seferleri üzerinde kısaca duracak ve Kıvılcımlı'nın savlarının aksine bu seferlerin de, onun Tarih Tezi'ni esas itibariyle doğrulamadığını göstereceğim. Kıvılcımlı; Moğolların, Türklerin ve Bedevi Arapların uygar toplumlara saldırılarına değindikten sonra şunları söylemişti:

"Batı Ortaçağının çözülüşünde sırları hâlâ çözülememiş ve çözülemez gibi duran haçlı seferlerinin gözü dönmüş hacı-şövalyeleri de öncekilere katılsın. Bu gidişlerde, insan yığınlarının, akıl, fikir, düşünce, mantıktan çok, önden çekici, arkadan itici görünmez güçlere uyup akan deli sellere döndüğü kolay anlaşılır.

"Barbar akınının ele geçirdiği, daha dokunaklı deyimiyle fethettiği (yani barbar komünizmine açtığı) ülkeler, hep derebeyleşmiş daha önceki kadim medeniyet topraklarıdır."(76)

Yazar bir başka yapıtında şöyle diyordu:

" *'Makedonya sülâlesi', 'Latin İmparatorluğu'* gibi çeşitli adlarla Bizans, ikide bir *'barbar aşısı'* yiyerek, boyuna yıkılıp yapıldı...

"Ancak, barbarlık, eline geçen toprakta yerleşik değildi. O, çapul ve şan diye gününü gün ediyordu. Kendisi farkına varmaksızın, köleliğin kurtarıcısı gibi sahneye çıkıyordu. Kendisini tanrıcıl Roma yerine geçirir geçirmez, barbarlığın kandaş eşitliğini, hür ve silâhlı toplantılarını,

her görevi bilerek seçimle verişini unutuyordu. Yığınları bir pazar tatili ile kandıran kilise, toprakları ele geçiriyordu...

"13 ncü yüzyılda, Avrupa Hristiyan gazileri en son *'Haçlı Seferleri'* ile Bizans'a bir daha barbar aşısı yaptılar. En yavuz ağa olan kilise zagonu altında bu aşı, Bizans toprak ekonomisindeki kaşarlanmış derebeyliği kökten temizleyemedi. Venedik, Ceneviz gibi İtalya kentlerinin bezirgânlarını Karunlaştırdı. Bizans topraklarında Bizans ticaretine en büyük rakip hâlinde yıldızlaştırdı."[77]

Kıvılcımlı burada, a) 867-1025 yılları arasında Bizans'ı yöneten Makedonya hanedanından ve b) hedefinden sapan/ saptırılan ve 1204'te Konstantinopolis'in/ İstanbul'un işgali ve yağmalanmasıyla sonuçlanan Dördüncü Haçlı Seferi'nden söz ediyor. Bunlara sırasıyla değinelim.

Makedonya hanedanı dönemi Bizans'ın gerek siyasal ve askerî ve gerekse entellektüel ve kültürel bakımdan en parlak dönemleri arasında sayılmaktadır. Bu dönemde Bizans; kuzey-kuzeybatı'da Bulgarlara ve Ruslara, batıda, doğuda ve güneyde Araplara vb. karşı başarılı seferler yapmış, nitelikli imparatorlar ve komutanların önderliğinde sınırlarını genişletmiş, Doğu Akdeniz'de egemenliğini pekiştirmiş, üretim ve ticareti geliştirmiş ve özellikle Anadolu'daki feodal ailelerin gücünü kırma ve özgür köylülerin konumlarını iyileştirme konusunda çok da başarılı olmayan girişimlerde bulunmuştu. Örneğin Makedonya hanedanı imparatorlarından Romain Lekapenos, büyük toprak sahiplerinin küçük köylüler aleyhine gelişip güçlenmesine karşı önlemler alacaktı. O çıkardığı yasada,

"... küçük mülkiyetin, vergilerin ödenmesinde ve askerlik hizmetinin yerine getirilmesinde büyük yararı vardır. Eğer küçük mülkiyet yok olursa, herşey tehlikeye girer"[78] diyordu. Ancak daha sonra görev başına gelen bir başka "Makedonyalı" imparator (Nicephore Phocas), bu önlemleri geri aldı ve büyük toprak sahiplerinin küçük köylüler karşısındaki konumunu güçlendirdi.

Bu hanedanın kurucusu olan I. Basil'in (MS 867–886) kökeninin Ermeni mi yoksa Slav mı olduğu konusu tarihçiler arasında hâlâ tartışılmaktadır. Bilinen bir şey varsa o da bu hanedanın kurucusunun aristokrat ya da imparator kökenli olmayıp, Makedonya'ya yerleşmiş bulunan bir ailenin çocuğu olmasıdır. Ancak I. Basil'in imparatorluk koltuğuna oturması ve 189 yıl sürecek olan bir hanedan kurması, Kıvılcımlı'nın tarihsel devrim şemasına uymamaktadır. Yukarda da gördüğümüz gibi bu şema, çürümekte olan bir devletin/ uygarlığın barbar akınlarıyla yıkılması ve yerine yeni bir devletin/uygarlığın kurulmasını öngörüyordu. Oysa ne Makedonya hanedanının kurulması öncesinde çürüme aşamasına gelmiş bir Bizans sözkonusudur; ne de daha da önemlisi Bizans devleti/uygarlığı herhangi bir barbar akını sonucu yıkılması. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın, imparatorluk tahtının Makedonya hanedanının ya da sülâlesinin eline geçmesini "Bizans'a bir barbar aşısı yapılması" olarak tanımlaması gerçeklere uymamaktadır.

Burada esas konumuz olan Haçlı Seferleri'ne gelecek olursak bu ilginç tarih fenomeninin, Kıvılcımlı'nın tarihsel devrim şemasına uygun olduğunu, yani uygar Müslümanlardan daha geri konumdaki Batı Avrupa Hristiyanlarının barbar akınları sayılması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu seferlerden dördüncüsü, Konstantinopolis'in işgali ve yağmalanması ve Bizans topraklarında bir dizi Latin krallığı kurulmasıyla sonuçlanacaktı. Dördüncü Haçlı Seferi böylesi barbar akınlarında görülen -ve yazarın âdeti olduğu üzere hesaba katmaktan kaçındığı- trajik olaylara sahne olacaktı: Konstantinopolis ve onun halkı dünya tarihinde ender görülen ve kapsamlı bir saldırıya uğrayacaktı. Bu; talan, hırsızlık, ırza geçme, evlerin saldırıya uğraması, sıradan insanların öldürülmesi, müzelerin, kiliselerin ve manastırların kirletilmesi ve yakılıp yıkılması, görkemli Konstantinopolis Kitaplığı'nın ve içindeki paha biçilmez kitap ve el yazmalarının yok edilmesi, altın ve gümüş gibi değerli madenlerden yapılan dinsel vb. sanat yapıtlarının

eritilerek yağmalanması gibi barbarca eylemleri kapsıyordu. Kenti ele geçirdikten sonra,

"... Latin askerleri Avrupa'nın bu en büyük kentini tanımlanması zor bir yağmaya tâbi tuttular. Onlar üç gün boyunca, antik dönemin Vandalları ve Gotlarının bile inanılmaz olarak niteleyecekleri ölçüde öldürdüler, ırza geçme eylemleri gerçekleştirdiler, yağmaladılar ve yok ettiler..

"Doğu ile Batı'nın yüzyıllardır süregelen yabancılaşması, Konstantinopolis'in fethine eşlik eden korkunç katliamla doruğuna ulaştı...

"Zaten bir gerileme hâli yaşayan Bizans'ın bu yenilgisi, siyasal yozlaşmayı daha da hızlandırdı ve Bizans'ın sonunda Türkler için kolay bir av hâline gelmesini olanaklı kıldı."[79] Bu anlatılanlara, çatışmalar sırasında Haçlılar'ın başlattığı "Büyük Yangın"ın, o zaman nüfusu yaklaşık 500,000 olan Konstantinopolis'te tahminen 100,000 kişiyi evsiz bırakmasını da eklemeliyiz.

Konstantinopolis'in Haçlılar tarafından işgalini esas olarak Venedik tacirlerine borçluyuz. Sözümona Kudüs'ü, kâfir saydıkları Müslümanlardan kurtarmak amacıyla yola koyulan Haçlılar, Bizans ile ticarî bir yarışma ve çekişme içinde olan Venedik yöneticileriyle anlaşarak yollarını değiştirmiş ve önce onların isteği üzerine, Macar Krallığı'na bağlı olan Dalmaçya'daki Zara kentini ele geçirmişlerdi. Üstelik onlar bunu, Macarların ve Zara halkının Katolik olduğunu bilmelerine rağmen yapmışlardı. Arkasından Haçlılar gene Venediklilerin yönlendirmesi, teşviki ve aktif katılımıyla yüzlerini bu kez Bizans'a dönmüşlerdi. Bizans'ın, aslında beklemediği Haçlı saldırısına hazırlıksız yakalanması ve zayıf iradeli imparatorun yanısıra, patriğin ve bir dizi üst düzey devlet görevlisinin ciddi bir direniş örgütlemek yerine Konstantinopolis'ten kaçmaları da işgali kolaylaştıracaktı. Bu kargaşada Venedik, Ege Denizi'ndeki bazı Grek adalarını ve Konstantinopolis'in bir bölümünü ele geçirirken başkentini yitiren Bizans, birbirleriyle çekişen üç devlete ya da devletçiğe bölünecekti: İznik İmparatorluğu, Trabzon İmparatorluğu ve kabaca bugünkü Arnavutluk'ta örgütlenmiş olan Epirus Despotluğu. Haçlıların Konstantinopolis ve çevresinde kurduğu Latin Krallığı ile onun vassalı olan Makedonya'daki Selânik Krallığı ve diğer Latin devletçikleri ise, Bizans kalıntısı devletlerin en güçlüsü olan İznik İmparatorluğu tarafından 1261'de yıkılana kadar ayakta kalacaklardı.

Barbarlar tarafından kurulan bu devlet ve devletçikler sadece Katolik Kilisesi'nin, Grek Ortodoks Kilisesi ve bağnaz Katolikliği benimsemiş yabancı bir egemen kliğin, Ortodoks Grek halkı üzerindeki despotik ve işgalci rejimlerini temsil etmiyorlardı; asla eski feodal sistemi ortadan kaldırma gibi bir dertleri olmayan Latin soyluları ve onların, Greklerin zayıflığı ve üçe bölünmüşlüğü sayesinde ayakta kalabilen devlet ve devletçikleri, Bizans'ın sosyo-ekonomik yapısında emekçi yığınlar yararına herhangi bir düzeltmeye de girişmemişlerdi. Kıvılcımlı'nın formülünün aksine tarihçiler bu devlet ve devletçiklerin, herhangi bir toprak reformu yapmak ve köylülerin kötü yaşam koşullarını iyileştirmek çabası sergilemedikleri ve merkezî devlet aygıtının egemenliğine dayanan Bizans yönetiminin yerine, Batı Avrupa'dakini andıran bir feodal sistem geçirdikleri kanısındalar. Vryonis şöyle diyordu:

"Haçlılar yeni ele geçirdikleri topraklara, ölümcül bir iktidar merkezsizleşmesine yol açan daha gelişkin bir Batılı feodal sistem dayattılar."[80]

Yukarda Kıvılcımlı'nın, Haçlı barbarların Bizans'a karşı zafer kazandıklarında kendi olumlu gelenekleri ve erdemlerini unuttuklarını söylediğini görmüştük: "Kendisini tanrıcıl Roma yerine geçirir geçirmez, barbarlığın kandaş eşitliğini, hür ve silâhlı toplantılarını, her görevi bilerek seçimle verişini unutuyordu." Dahası o aynı pasajda barbarların, toprakların Katolik Kilisesi'nin eline geçmesine yardımcı olduklarını ve "Venedik, Ceneviz gibi İtalya kentlerinin bezirgânlarını Karunlaştır"dıklarını belirtmişti. Demek oluyor ki yazarın kendisi de, Tarih Tezi'ni doğrulamak için verdiği Haçlı Seferleri örneğinin, kendi vargılarını çürüttüğünü

bir ölçüde ya da bir yere kadar kabul etmekte, belki de etmek zorunda kalmaktadır.

Evet, Konstantinopolis'in işgalinin Batı ve Doğu Hristiyanlığı arasında -bazı eski Grek felsefe tekstlerinin Latince'ye çevrilmesi, bazı Grek aydınlarının İtalya'ya vb. gitmesi, "kaba" Avrupalıların Bizans uygarlığının sofistike yaşam tarzından etkilenmesi gibi- birtakım olumlu etkileşimlere yol açtığı söylenebilir. Öte yandan Haçlıların Bizans topraklarını ele geçirmesinin üretim ilişkilerinde bir düzelme/ ilerlemeye ya da halkın yaşam koşullarında bir iyileşmeye yol açmadığı ve Konstantinopolis'teki yoksulluk ve kargaşayı daha da derinleştirdiği açıktır. Dolayısıyla bu saldırı ve yıkım sonucunda Konstantinopolis'e egemen olan Latinler'in Bizans'a, Kıvılcımlı'nın tanımladığı türden bir "barbar aşısı" yaptığını söylemek çok zor.

Haçlı Seferleri'nin Kutsal Topraklar'da ve çevresinde yaşayan Müslüman halklara da böyle bir diriltici aşı etkisi yaptığı söylenemez. Bu seferlerin sonucu; Kudüs, Akra, Sur, Antakya, Trablusşam, Urfa gibi kentlerde Hristiyan krallıkları ya da devletçiklerinin kurulması, bu kentlerin Müslümanlarla Hristiyanlar arasında sık sık el değiştirmesi ve -daha çok Haçlılar'ın yaptığı- karşılıklı katliamlar oldu. Ekim 1097'den Haziran 1098'e kadar kuşatma altında tuttukları Antakya'ya girdiklerinde kent halkını katleden Haçlılar, bir aydan biraz fazla süren bir kuşatmadan sonra Temmuz 1099'da ele geçirdikleri Kudüs'te bu vahşeti yinelediler. Onlar, camilerini ve evlerini yağmaladıkları bu kentte yaşayan 30,000 dolayında Müslüman ile Yahudiyi, yani Kudüs halkının hemen hemen tümünü vahşi bir biçimde katlettiler. Tanıklar çürüyen cesetlerin kokusunun bu katliamdan beş ay sonra bile farkedildiğini söylüyorlardı. Ne var ki, Selahattin-i Eyyubi'nin komuta ettiği Müslüman kuvvetleri yaklaşık 90 yıl Haçlılar'ın elinde kalan bu kutsal kenti Ekim 1187'de geri aldıklarında benzer bir vahşet tablosu yaşanmayacaktı. Kudüs'ü Müslümanlardan geri almak için 1191'de yapılan, ama saldırganların çok büyük insan kayıplarına rağmen başarısızlıkla sonuçlanan Üçüncü Haçlı Seferi sırasında yaşananlar, aralarında sert tartışmalar yaşayan Haçlılar'ın ruh hâline ilişkin bir fikir verecektir:

"Hunharca davranışlar sürdü. Selahattin (=Eyyubi- G. A.) ile yapılan müzakerelerin çok uzaması üzerine (bu seferi yönetenlerden Britanya Kralı- G. A.) Arslan Yürekli Richard, iki ya da üçbin kadar Müslüman mahpusun katledilmesini buyurdu. Mahpusların yuttuğu gizli altınların bulunması için cesetlerin bağırsakları arandı ve yakılan cesetlerin külleri aynı amaçla gözden geçirildi. Bu hunharlıktan dehşete düşen İslâm dünyası Batı'dan köklü bir biçimde kuşku duyar hâle geldi."[81]

Tam da burada Kıvılcımlı'nın bir başka tutarsızlığıyla karşı karşıya geliyoruz. İslâm dininin gerici rolüne değinmemeyi yeğleyen yazar Katolik Kilisesi'nin gerici rolüne -hem de hayli abartılı bir biçimde- işaret ederken şöyle diyordu:

"Hristiyan kilisesi, sözde: *'Mühselige'* (ruhu bitkin), 'acılı' köle yığınlarının kurtarıcı Havarisi olarak, hem de kelleyi koltuğa alıp sahneye çıkıyordu, özde: papaz-çoban 'asa'sı altında insanları bir yol uslu kuzulara çevirdi miydi, artık, bu dünya mal mülkünden el etek çekip, koyunların -sütleri ve etleri gibi- yayıldıkları toprakları da *'ölü ellere'* (kiliseye) bırakmalarından büyük erdem tanıtmıyordu.

"Gerçekte, ister uygarlıkla barbarlık dövüşsün, ister uygarlarla uygarlar veya barbarlarla barbarlar kendi aralarında birbirleriyle dövüşsünler, sonunda, fıkranın *'papaz efendi'*si gibi, parsayı hep ve yalnız Kilise topluyordu. Ortaçağ toplumu bir muazzam kanlı kumar alanına dönmüştü. Kilise bütün kutsal *dokunulmazlığı* ile cezaevi patronuna sırtını dayamış manocu gibi, en sonunda herkesi iflâs ettirerek tek kazançlı çıkıyordu.

"Fransa ve İngiltere'de toprakların 5'te biri, Almanya'da 3'te biri Hristiyan kilisesinin malikânesi idi. Roma İmparatorluğunu tanrıcılaştıran Kilise, Bizans topraklarının hemen tümünü yutmuştu."[82] Bu durumda Kıvılcımlı'ya şunu sormak gerekir: "Neredeyse baş düşman konumuna yerleştirdiğiniz Katolik Kilisesi'nin çağrı ve inisiyatifiyle düzenlenen, bu kurumun

ve Venedik tefeci-bezirgânlarının konum ve nüfuzlarını güçlendiren ve dinsel fanatizmin büyümesine yol açan bir dizi kanlı savaş, nasıl olur da tarihin akışını hızlandırdığı savıyla olumlulanabilir? Siz nasıl olur da, katılan insanlarınki de içinde olmak üzere yüzbinlerce ya da milyonlarca insanın canına mal olan ve böylesi sonuçlar veren Haçlı Seferlerini olumlulayabilirsiniz?"

Şimdi artık Haçlı Seferleri'nin bir bilançosunu çıkarabiliriz. Fransa ve Batı Avrupa kaynaklı bu ilginç tarih fenomeni kısa erimde, en azından yüzbinlerce Avrupalı erişkin ve çocuğun hastalık, açlık ve çatışmalara bağlı olarak ölümüne ve sakatlanmasına, çok sayıda çocuk ve kadının köleleştirilmesine ve önemli maddi ve manevi yıkım ve zarara yol açmakla kalmadı. 1095'te Fransa'nın Clermont kentinde Papa II. Urban'ın çağrısıyla biraraya gelen Fransız soylularının toplantısında alınan kararla başlatılan bu seferler kısa erimde, Papalığın güç ve saygınlığını ve onun "kâfirlere karşı savaş"ı finanse etme vb. gerekçelerle çeşitli Avrupa ülkelerinde para toplama/ vergi alma olanaklarını da arttırdı. Açıklanan amacı öncelikle Kutsal Topraklar'ı kurtarmak ve 1071'de Anadolu'ya giren ve Bizans topraklarını ele geçirerek batıya doğru ilerlemekte olan Türklere karşı koymak olan bu seferlere, Fransa'da, İtalya'da ve Batı Avrupa'nın diğer ülkelerinde sayıları giderek artan topraksız ve yoksul soylular yaygın bir biçimde katılacaklardı. Tabii, Kutsal Topraklar'ın hayalî zenginlik ve gönencinden yararlanmak isteyen ve bu seferlere katılmakla günahlarının bağışlanacağına inanan/ inandırılan geniş bir yoksul halk kitlesi de. Demek oluyor ki bu seferlere katılanlar, Kutsal Topraklar'daki Hristiyanları sözümona Müslüman zulmünden kurtarmaktan çok kendi varsayılan ekonomik ve -sözümona günahlarından arınma gibi- diğer çıkar ve özlemlerini gerçekleştirmek için düşüyorlardı yola.

İspanya'daki Endülüs devletinin ve onun kalıntılarının yüzyıllar süren egemenliğinin, bağnaz Katolik Portekiz, Kastilya, Aragon krallıklarının saldırıları sonucu yavaş yavaş geriletiliyor olmasının da beslediği ve Avrupa toplumlarının çeşitli sınıflarını etkisi altına alan bir dinsel coşku havası içinde düzenlenen Haçlı Seferleri'nin orta ve uzun erimli sonuçlarını ise şöyle özetleyebiliriz:

a) Bizans İmparatorluğu'nun yaşadığı çürüme ve dağılma sürecinin hızlanması. Bu gelişme, kuruluşundan sonra daha çok Bizans topraklarını ele geçirerek büyüyen Osmanlı Beyliği'nin Osmanlı İmparatorluğu'na dönüşmesini ve böylelikle 1453'te İstanbul'un fethini kolaylaştıracaktı. Buna 1204 yılında, yani Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Konstantinopolis'in işgali ve yağmalanmasının ve Bizans topraklarının büyük bir bölümünde Latin devlet ve devletçikleri kurulmasının, Katolik Batı ile Ortodoks Doğu arasındaki zaten kötü olan ilişkilerin iyice kötüleşmesine ve iki taraf arasında etkileri yüzyıllarca sürecek olan bir düşmanlığın oluşmasına yol açmasını ekleyebiliriz.

b) Avrupa'da genel olarak dinsel bağnazlığın güç kazanması. Katolik Haçlılar'ın gerek Müslümanlara ve gerekse Bizans topraklarının işgali sırasında, "kâfir"lerle eş düzeyde gördükleri Greklere karşı kötü ve vahşi davranışları, Hristiyan dünyasında dinsel hoşgörüsüzlüğün büyümesine katkıda bulundu. Bunun bir sonucu; anti-Semitizmin ve İslâm düşmanlığının yükselmesi ise, bir başka sonucu da Katolik Kilisesi'nin çizgisinden ayrılan ya da onu eleştiren heterodoks Hristiyan gruplara karşı katliamlara varacak olan bir hoşgörüsüzlük ve düşmanlığın ortaya çıkışı ya da güç kazanmasıydı. Ancak bu olumsuz gelişmelerin, daha geç tarihlerde kendi karşıtına dönüştüğünü de söylemek gerekir. Birinci Haçlı Seferi'nde Kudüs'ün ele geçirilmesi Katolik Kilisesi'nin nüfuzunu arttırmıştı; ancak daha sonraki seferlerin genel olarak başarısızlıkla sonuçlanması tersi doğrultuda bir etki yapacaktı. Dahası Katolik Kilisesi'nin değişik ülkelerdeki temsilcileri eliyle Haçlı Seferleri'ni finanse etme gerekçesiyle topladığı vergileri başka amaçlarla ve özellikle Papalığın zenginleşmesi için kullanması, Hristiyanlara

yaygın bir biçimde, para karşılığında günahlarından bağışlanma belgesi satması, Hristiyan kralların, bu seferleri finanse etme gerekçesiyle topladıkları vergileri kendi kişisel yararları için kullanmaları vb., Kilise'ye duyulan tepkileri arttıracak ve 16. yüzyılın başlarında ortaya çıkacak olan Reformasyon hareketinin maddi zeminini hazırlayacaktı.

c) Tapınak Şövalyeleri, Kudüs Aziz John Şövalyeleri, Kudüs Hastanesi Şövalyeleri, Töton Şövalyeleri gibi militan bir Hristiyanlıkla savaşçı ve yayılmacı eğilimleri bir potada birleştiren çeşitli askerî-dinsel tarikatların güçlenmesi. Kendi aralarında da önemli çekişme ve çatışmalar yaşayan bu tarikatların bazıları, özellikle Tapmak Şövalyeleri zamanla büyük maddi zenginliklere sahip oldular. Bu geleneğin de yardımıyla daha askerî ve daha saldırgan bir nitelik kazanan Batı Hristiyanlığı, başta İspanya ve Portekiz olmak üzere beyaz Avrupalıların özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda Orta ve Güney Amerika topraklarını zorla ele geçirme eylemlerini âdeta dinsel bir görevin yerine getirilmesi olarak gösterebildi ve bu eylemlere bir ideolojik meşruiyet kazandırabildi.

d) Kutsal Topraklar'ı Müslümanlardan kurtarmak amacıyla başlatılan Haçlı Seferleri'nin Avrupa'daki siyasal hesaplaşmalara ve çatışmalara âlet edilmesi. 13. yüzyılın başlarından itibaren bu seferler Kutsal Topraklar'a değil, Avrupa'daki siyasal rakiplere karşı yapılır hâle gelmeye başlayacaktı. Bunlar arasında; Danimarka, İsveç ve Polonya krallarının ve Alman askerî-dinsel tarikatlarının 12. yüzyılda Baltık sahillerindeki pagan topluluklara ve Slavlar'a karşı giriştikleri Kuzey Haçlı Seferleri'ni, gene 12. yüzyılda İspanyol askerî-dinsel tarikatlarını oluşturan bağnaz Hristiyanların Endülüslülere karşı giriştikleri seferleri *(reconquista)* ve Güney Fransa'da hayli geniş bir tabana sahip olan ve Roma'daki papanın dinsel otoritesini kabul etmeyen Katharlara karşı girişilen Albigensian Haçlı Seferi'ni vb. sayabiliriz.

Katharları Katolikliğe kazanmak için yapılan tartışmaların ve bu amaçla kurulan Dominiken tarikatının inandırma çabalarının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Papa III. Innocent 1205'te bu bölge halkını ve onların yöneticilerini sapkınlıkla suçladı ve onların yok edilmesi için çağrı yaptı. Fransa kralının ve Kuzey Fransa soylularının önderliğinde 1208'de başlatılan sefer 1229'a kadar sürdü ve Katharların yenilgisiyle sonuçlandı. Savaş özellikle kadınların yığınlar hâlinde öldürüldüğü korkunç bir vahşete tanık oldu. Katharların yenilgiye uğratılmasından sonra bu heterodoks akımın köklerini kazımak için Papalık tarafından Toulouse'da kurulan Enkizisyon mahkemesi, 12 yaş üzerindeki kadınların ve 14 yaş üzeri erkeklerin tövbe etmesini dayattı; bu tövbe yeminini kabul etmeyen binlerce kişi yakılarak öldürüldü. Yenilmelerine rağmen yeraltına çekilen ve direnişlerini sürdüren Katharlara ve onların destekçilerine karşı sürek avı 13. yüzyılın ikinci yarısında da devam edecek ve heterodoks Hristiyanlara karşı savaş İtalya, Almanya, İspanya gibi ülkelere de yayılacaktı.

e) İslâm dünyasında dinsel bağnazlığın artması. Eski kültürel parlaklığını ve siyasal güç ve birliğini yitirmiş olmakla birlikte Haçlı Seferleri'nin başlangıcında İslâm dünyası gerek kültürel-entellektüel düzey ve gerekse Hristiyan ve Yahudi topluluklara karşı göreli hoşgörü düzeyi bakımından yarı-barbar ve bağnaz Avrupa'dan daha ileri bir konumdaydı. Ancak Hristiyan saldırganların bu seferler sırasında ve işgal ettikleri yerlerde Müslümanlara karşı sergilediği acımasızlık ve vahşet, İslâm dünyasında da bağnazlığın artışına katkıda bulundu. Bu ise, o zamana kadar Suriye ve Mısır'da görece güçlü olan Şiiliğin zayıflaması ve daha az hoşgörülü Sünniliğin güçlenmesine yardımcı oldu.

Son olarak şunu ekleyebilirim: Kıvılcımlı'nın; "Avrupa Hristiyan gazileri" ya da "barbar komünistleri" diyerek onurlandırdığı Haçlılar'ın asıl itici gücü, görece yoksul ve küçük soylulardı. Haçlı Seferleri'nin başladığı 11. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, yüzyıllardır Asya'dan göç almakta olması ve kendi doğal nüfus artışı nedeniyle Avrupa bir nüfus sıkışıklığı ve buna bağlı olarak bir arazi darlığı sorunu yaşamaya başlamıştı. Tahminlere göre MS 1000 yılında

42 milyon olan Avrupa nüfusu 1050'de 46 milyona, 1100'de 48 milyona, 1150'de 50 milyona ve 1200'de 61 milyona yükselmişti.[83] Bu veriler o döneme göre hayli yüksek bir nüfus artışı trendi anlamına geliyordu. Bu toprak darlığı sadece, çoğu serf konumundaki köylüleri değil, soyluları da etkiliyordu. Bu sıkışıklığın 11., 12. ve 13. yüzyıllarda başta topraksız ve az topraklı soylular gelmek üzere Avrupalılar arasında savaşçı damarı güçlendirdiği, Avrupalıları çeşitli doğrultularda yayılmaya ve yeni topraklar elde etmeye ittiği anlaşılıyor. Başını topraksız ve az topraklı soyluların çektiği ve esas olarak Kutsal Topraklar'ı kâfirlerden kurtarmak biçimini alan Haçlı Seferleri'ne giderek -aralarında sistemli bir çekişme ve düşmanlık olan- büyük soylular ve krallar da katılacaktı. Esas olarak, Kutsal Topraklar'ı ele geçirmeyi hedefleyen Haçlı Seferleri biçimini alan bu yayılma ve toprak elde etme eğilimi kendisini kıtanın değişik bölgelerinde ve başka biçimlerde de gösterecekti.

Olguların Işığında Tarih Tezi III: Bedeviler

Kıvılcımlı'yı, Bedeviler karşısında kendi Tarih Tezi'nin gerektirdiği tutumu almamakla ve barbar Bedevilere karşı uygar Muhammed'den yana çıkmakla da eleştirebiliriz. Özellikle Muhammed ve onu izleyen Halife Ebubekir döneminde Müslümanlık Araplar arasında büyük ölçüde gönüllü bir biçimde kabul edilmiş olsa da, bu yeni dine geçiş yer yer sürtüşmelere yol açmış, hattâ bir çok durumda da yüzeysel bir kabulden öteye geçmemişti. Muhammed'in ölümü ve yerine Ebubekir'in geçişi sırasında Arabistan'ın, Yemen ve Necd başta gelmek üzere bir çok bölgesinde çeşitli kabile ya da aşiretler, henüz yeni kabul ettikleri İslâm dininden ayrılma ve eski dinsel inançlarına geri dönme eğilimi içine girdiler. Bunların bazılarının şefleri kendi peygamberliklerini bile ilân ettiler. Asla salt bir İslâmdan ayrılma hareketi olmayan bu başkaldırı aynı zamanda, tacirlerin ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını korurken, Arap toplumunun yoksul katmanlarına herhangi bir şey vermeyen genç İslâm devletinin otoritesini tanımama ve ona vergi ve zekât adı altında haraç ödemeyi durdurma girişimiydi. İslâm'a çağrı döneminde Arap kabile ve aşiretlerini "İslâm ya da savaş" ikilemiyle karşı karşıya bırakan Muhammed'in izleyicilerinin, bu meydan okuma karşısında sessiz kalmaları beklenemezdi. Nitekim genç İslâm devleti bu kabile ve aşiretlerin kendi otorite ve manevi önderliğini reddetme girişimini zorbalık ve kanla bastıracaktı. Faik Bulut bu konuda şu bilgiyi aktarıyordu:

"Muhammed'in ölümünden sonra ağır ekonomik baskılar ve eski kabile düzenine özlem nedeniyle İslâmiyet'ten dönme (Ridde) olayları ve isyanlar başladı. Yaklaşık 18 kabile Zekât ve Cizye'den muaf tutulmak üzere isyan etti. Ancak Halife Ebubekir, 'Allah'ın Resulüne verdikleri bir oğlağı benden esirgeyemezler' diyerek bu kabilelere karşı savaş açtı. Yakalanıp tövbe etmeyenlerin çoğunu ateş kuyularına attırdı."[84]

Tarih Tezi'nin ölçütleri ve barbar topluluklara biçtiği büyük değer açısından bakıldığında Kıvılcımlı'nın, artık devletleşme evresine varmış ve esas itibariyle Mekke ve Medine tacirleri ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını savunan Muhammed ve izleyicilerinden DEĞİL, ilkel komünal toplumun izlerini taşıyan ve çoğu henüz devletleşmemiş Bedevi topluluklardan oluşan asi kabilelerden yana olması beklenirdi. Ancak bunun böyle olmadığı görülüyor. Kıvılcımlı'nın kitap ve makalelerinde doğrudan Ridde savaşlarına ilişkin bir değerlendirmeye rastlamadım. Ama, Muhammed ve İslâm yanlılığını gizlemeyen ve bu konuda çok kalem tüketmiş olan yazarın Ridde olayı sözkonusu olduğunda sessiz kalmayı ve bir şey söylememeyi seçmesi de, aslında bir şey söylemek anlamına geliyor. Yani Kıvılcımlı'mn Muhammed ve İslâm aşkı o kadar büyüktür ki bu onun, kendi Tarih Tezi'nin gereklerini bir yana atmasına ve bu savaşlarda, ilkel komünal toplumun insanları ve Arap barbarları olan Bedevilere karşı, sömürücü sınıfların sözcüsü Muhammed'den yana tutum takınmasına bile yol açmaktadır. Kıvılcımlı başka yerlerde de Muhammed'in, Bedevilere karşı hiç de dostça olmayan tutumunu eleştirmiyor,

dahası göklere çıkardığı Muhammed'in sosyalizmden yana, Bedevilerinse buna karşı olduğunu söyleyebiliyordu. Örneğin o, bir yerde şöyle diyordu:

"Hele Muhammed'e *'Ben Arabım, Arab benden değildir'* dedirtecek kertede yaman olan: *'Ed, Ârab'ü eşşedd'ü minen Nâs'* (insanların en şiddetlisi Bedeviler), tam Roma üstüne saldıran Cermen Barbarları durumundaydılar.

"Engels'in *'Askercil Demokrasi'* dediği çağın insanları olan Araplar, yalnız çapul, gene çapul istiyorlardı. Acem *Kisrâ*'larının süsleri, Bizans *Kayser*'lerinin sarayları onları bekliyordu. Allah'ın insancıl sosyalizmi, *ilkel-komunal* Arapların henüz içinden çıkmak istedikleri bir kabuktu."(85)

Kıvılcımlı Bedevileri, en az onlar kadar çapul ve yağma tutkunu olan ve İslam devletinin başlattığı çapul ve yağma savaşlarından en büyük payı alacak olan kentli sömürücü sınıfların temsilcisi Muhammed'in yaptığı gibi küçümsüyordu. O, yoksul, barbar ve savaşçı Araplardan başka bir şey olmayan Bedevilere karşı Kuran'ın Tevbe sûresinin 97. ve 98. âyetlerinde şunları söylüyordu:

"Bedeviler, kâfirlik ve münafıklık bakımından hem daha beter, hem de Allah'ın Resûlüne indirdiği kanunları tanımamaya daha yatkındır."(86)

"Bedevilerden öylesi vardır ki *(Allah yolunda)* harcayacağını angarya sayar ve sizin başınıza belalar gelmesini bekler. *(Bekledikleri)* o kötü bela kendi başlarına gelmiştir."(87)

Evet, Bedeviler de, içinde yaşadıkları sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak tıpkı Moğollar ve dünyanın başka köşelerindeki barbar toplulukları gibi çatışmacı davranış özellikleriyle donanmışlardı. Ümit Hassan, İbn Haldun hakkındaki incelemesinde, çetin savaşçılar olan, olumlu özelliklerinin yanısıra kendi aralarında çeşitli nedenlerden ötürü çatışan ve çatışma ortamlarında son derece sert ve acımasız olabilen Bedeviler için şunları söylüyordu:

"Bedevilerin karakterlerinin iki yönü daima dikkate alınmalıdır. Eşitlikçi, yiğit ve yürekli olmaları, şiddet ve kuvvet taraflısı olmalarına engel değildir. Bedeviler, kendi güvenliklerini topluca sağlama durumunda olduklarından, aile ve mallarını gene birlikte koruma durumunda bulunduklarından daima silâh taşırlar. Sahip bulundukları vuruculuk-dövüşkenlik hem korunma, savunma ve gereğinde saldırı, hem de dayanışma içindir: Cesaret ve kuvvet bunlar için bir yaradılış, şecaat bir karakter olmuştur; lüzumunda biri yardım isteyip harekete geçmek üzere çağırdığında bu kuvvet ve şecaatlerini kullanırlar."(88)

Muhammed'den farklı olarak barbarları idealize etmeyen İbn Haldun'un kendisi ise, aşağı barbarlık evresindeki Bedeviler hakkında şunları söylüyordu:

"Araplar vahşi tabiatları gereği, yağmacı ve yeryüzünde bozgunculukla meşgul kavimlerdir. Vahşilik, âdet ve kılıkların onlar arasında yerleşmiş ve onlar için bir tabiat ve karakter olmuş olmasından ileri gelmektedir. Çünkü bunlar, vahşet ve şiddetlerinden dolayı hüküm ve sorumluluğa bağlı değillerdir... Ve yağmacılıkta sınır tanımazlar... Hünerin ve uzmanlıkların onlar katında değeri yoktur. Son Arapların dünyada zuhurlarından (=ortaya çıkmalarından- G. A.) beri kuvvetle ele geçirdikleri ülkelerin nasıl yakıldığını ve ahalisinden nasıl boş kaldığını, eski mâmurluğunu kaybederek büsbütün nasıl başka bir şekil aldığını düşünün. Az bir yeri müstesna olmak üzere, onların yerleşmiş oldukları Yemen harabe hâlindedir. Irak'ın hâli de böyledir. Farsların hüküm sürdüğü çağdaki mâmurluğunu tamamen kaybetmiştir. Şam ülkesi çağımıza kadar yıkık hâldedir... Araplar çöllerde dolaşan vahşi hayvan tabiatında, kaba kılıklı, kibirli ve gururlu, himmetleri büyük, birbiriyle çekişen bir kavim olduklarından, pek zorunlu olarak birbirlerine boyun eğerler. Araplar ancak din ve iman tesiriyle, tabiatlarında değişiklik meydana geldikten sonra, bu dinin bir sonucu olarak kendi kendilerinin hâkimi olmuşlardır."(89)

Gerçekten de İslâm kaynaklarının hep kötülediği aşağı barbarlık düzeyindeki Cahiliye

devrinin bu Arap kabile ve aşiretleri, bazı istisnalar bir yana bırakılırsa, sahici ve istikrarlı bir devlet kurma evresine gelmemişlerdi ve yaşam tarzları itibariyle İslâmın dayattığı ve dayatacağı katı kurallardan uzaktılar. İslâmın savunucularının, Muhammed öncesini, İslâmın gelişiyle aydınlanan karanlık bir çağ, tam bir cehâlet ve bilgisizlik çağı olarak göstermekte olmaları dikkate alındığında bu istisnalara kısaca da olsa değinmekte yarar var.

Bu dönemde Arap toplumunun çoğunluğu göçebe yaşam sürdüren Bedevilerden oluşmakla birlikte, deve kervanlarıyla ticaretin eski bir gelenek olduğu bu dev yarımadanın bazı yörelerinde, hem de Muhammed'den yüzlerce yıl önce bazı devletlerin kurulduğu, demek oluyor ki sınıfların ve sınıf farklılaşmasının belli bir düzeye geldiği biliniyor. Mekke'deki Kureyş ticaret aristokrasisinin yanısıra diğer bazı Arap yerleşim birimlerinde, büyük ve küçük tacirlerin ve doğal olarak kölelerin ve diğer yoksul ve sömürülen katmanların varlığı, Araplar arasında sınıflı topluma özgü Musevilik ve Hristiyanlık gibi dinlerin belli ölçülerde yayılmış olması vb., Muhammed-öncesi Arabistanı'nın ilkel komünal toplum dönemini çoktan aştığını göstermeye yetiyordu. Server Tanilli bu konuda şunları söylüyordu:

"İsa'dan önceki yüzyıllarda, özellikle Güney Arabistan'da birtakım bağımsız devletler kurulur: Saba, Ma'in ya da Ma'an, Qataban, Hadramut ve Awsan. Aralarında sık sık çatışıp dursalar da, bu devletler, özellikle de Saba ve Hadramut, Afrika'nın doğu kıyısı, Habeşistan, Hindistan ve Mısır ile, ta Yunanistan'a değin, sıkı ticaret ilişkileri kurmuşlardı. Kervanlar kuzeyden güneye değin, bütün yarımadayı aşardı."[90] Arabistan'ın geneli üzerinde önemli bir nüfuzu olmayan bu devletlerin yanısıra Kuzey Arabistan'da da Doğu Roma İmparatorluğu'na ve İran'daki Sâsâni İmparatorluğu'na bağımlı devletler ya da devletçikler bulunuyordu. Örneğin, Muhammed'in dünyaya geldiği yıllarda Doğu Romalılar, yani Bizanslılar Ürdün ve Şam'ın doğusundaki Gassani krallığını, Sâsâniler ise Fırat yakınındaki Lahmi krallığını destekliyorlardı. Mekke ve Arabistan'ın geneli üzerindeki nüfuzlarını arttırmak için de çaba harcayan bu iki imparatorluk, böylelikle bir yandan yekdiğerini zayıflatmayı ve bir yandan da Bedevilerin kendi topraklarına yaptıkları çapul amaçlı saldırıları engellemeyi, hiç olmazsa sınırlamayı amaçlıyorlardı.

1849-1928 yılları arasında yaşayan ve Muhammed'in ve Sünni İslâmın bağnaz bir yandaşı olan Hintli bir Müslüman hukuk âliminin Cahiliye dönemi konusunda yazdıkları hayli aydınlatıcıdır. Yazar, Muhammed'in on yıllık iktidarı döneminde Arap halkının karakterinin büyük bir değişim geçirdiğini, merkezden gönderilen temsilcilerin, değişik kabilelerin ve kentlerin iç işlerine karışır hâle geldiğini, eski kan davalarının sona erdirildiğini ve ticaretin teşvik edildiğini belirttikten sonra, "İslâm devrimi" sonrasında kadının Cahiliye dönemindeki erkekle göreli eşitlik statüsünü yitirdiğini ve evine hapsedildiğini şöyle itiraf ediyordu:

"Özellikle kadınların yaşama tarzı ve giyinme biçimi büyük bir değişikliğe uğradı. Kâfirlere özgü umursamazca özgürlük bir yana bırakıldı ve davranış tarzı daha ağırbaşlı ve hemen hemen katı hâle geldi... Daha önceleri evlerde herhangi bir mahremiyet yoktu; bu dönemden itibaren kadınların ayrı odalarda yaşaması âdet edinildi."[91] Kuran'ın Ahzab sûresinin "Peygamber hanımları"na hitap eden 33. âyeti de bunu doğruluyor:

"Evlerinizde oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resulüne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günah gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."[92]

Kadın-erkek eşitliğini çok haklı olarak önemsemiş ve hattâ *Kadın Sosyal Sınıfımız* adlı bir broşür yazmak suretiyle bu konuda bir çığır açmış olan Kıvılcımlı, kadın cinsinin bu geriye itilişi hakkında olduğu gibi, Muhammed'in öğretisi olan Kuran'da kadınlara erkeklere kıyasla ikincil bir statü verilmesi konusunda da sessiz kalmayı seçmiştir. Yazarın böylesi önemli bir konuda takındığı oportünist yaklaşım ne hafife alınabilir, ne de kabul edilebilir. Kuran'ın kadına

ilişkin bakış açısını, V. Bölüm'de ele alacağım. Burada Erdoğan Aydın'ın şu değerlendirmesini aktarmakla yetineceğim:

"Esasen İslâm öncesi 'cahiliye' diye nitelenen dönemde de, antik Atina'yı anımsatan cumhurî bir rejim sözkonusuydu ve gerek kabileler arası güç dengeleri, gerekse de çoktanrıcılıkta belirlenen çoğulculuk bu rejimin dayanaklarını oluşturuyordu. Ancak İslâmiyet, çoktanrıcılığı 'kâfirlik' olarak niteleyip ortadan kaldırmasıyla gerçekte cumhurî bir rejimin ideolojik dayanağını da ortadan kaldırmıştı."[93]

Şunu da eklemek gerek: Kıvılcımlı'nın -hatalı olarak-, ilkel komünal toplumun değer ve geleneklerini temsil ettiğini savunduğu Asr-ı Saadet döneminin Muhammed dışındaki diğer öndegelen yöneticileri de güçlendikleri ölçüde hem kadının ikincil statüsünü sürdürecek, hem de farklı din ve inançlara sahip insanlara ve bilim ve kültüre karşı daha mesafeli, hattâ düşmanca bir tutum sergileyeceklerdi. Faik Bulut bu konuda şunları söylüyor:

"İkinci Halife Ömer ise, dönemindeki fetihler sırasında toplam 4,000 kilise ya da ateş tapınağı yıktırmıştı (kiminin yerine cami yaptırmıştı). Ömer, Necran halkından tam 40 bin kişiyi yerinden yurdundan etmiş, bu konuda Hz. Ali'nin de desteğini almıştı. Çünkü Necran halkı Müslüman değil, esas olarak Yahudi ve Hristiyandı. Ayrıca Mısır fâtihi Amr İbn-ül As İskenderiye kütüphanesi konusunda Ömer'e danıştı. Ömer şu yanıtı verdi: 'Kütüphane kitaplarındaki bilgiler, eğer Kur'an'da varsa zaten bu bilgilere gerek yoktur. Eğer Kur'an'da olmayan bilgileri içeren kitaplar iseler, bu yüzden itibarlı ve geçerli bilgiler değildirler. Her iki durumda da yakılmaları gerekir' yolunda emir vererek kütüphaneyi yaktırdı."[94] Bulut şu bilgileri de aktarıyor:

"İlyan (Kudüs) Hristiyan halkına, 'kiliselere zorla girilip tahrip edilmeyecek' diye güvence verip bunu Müslümanların 'ebedi sözü' olarak sunan Halife Ömer, bizzat 4,000 kilise ve Zerdüşt tapınağını yıktırmış; İskenderiyye kütüphanesi ile Kürdistan topraklarındaki (o zamanın Irak, günümüz İran topraklarındaki Hemedan, Rey gibi kentler ile Irak'taki Süleymaniyye ve Türkiye'deki Suruç, Nusaybin, Cizre kentleri) bütün tapınak ve kutsal kitapları yaktırmıştır."[95]

Ümit Hassan İbn Haldun'un, Ömer'in İran ve Fars kültürü için de benzer bir yaklaşım sergilediğini şöyle anlatıyordu:

"İran'ın fethinden sonra İslâm ordusunun komutanı Sa'd bin Ebu Vakkas, 'Perslerin elinde bulunan hadsiz hesapsız (sayıdaki)' ele geçen kitapları Müslümanlar yararlansınlar diye getirmek üzere Halife Ömer'e mektup yazarak iznini ister. Ömer, bu kitapları suya ya da ateşe atma buyruğu verir ve gerekçe olarak; 'Onları suya atınız ve böylece imha ediniz. Şayet onların muhtevası rehber, hidâyet ve irşad (=doğruluk ve uyandırma- G. A.) ise, Allah bizi bundan daha iyi irşad eden bir şeyle irşad etmiştir. (İlimler mürşid ise, Kur'an daha iyi mürşiddir.) Şayet delâlet (=yol gösterme- G. A.) ise, onlara karşı Allah bize kâfidir' diye yazdı. Bunun üzerine onları suya ve ateşe attılar. Bu olayı naklettikten sonra İbn Haldun yalnızca bir cümle eklemekte. 'Böylece (Keldanilerin, Babillilerin ve onların varisleri olan) Perslerin ilimleri bize kadar ulaşamadan mahvolup gitti' diyerek diğer bir konuya geçmektedir."[96]

Olguların Işığında Tarih Tezi IV: Kapitalist-Olmayan Yol

Kıvılcımlı *Tarih Tezi* adlı yapıtında, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geri, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin sosyalizme yöneldiklerini ileri sürüyor ve bunun kendi *Tarih Tezi*'nin bir kanıtı, bir doğrulanması olduğunu belirtiyordu. (Sovyet revizyonistlerinin 1960'larda ve 1970'lerde öne çıkardığı ve Kıvılcımlı'nın da özü itibariyle benimsediği bu anti-Marksist yaklaşımı, X. Bölüm'de daha geniş bir biçimde ve tarihsel örnekler temelinde ele alacağım.) Ona göre, " **'Antika Tarih Mezarı'**nın, Birinci Emperyalist Evren Savaşında aralanan kapısı,

İkinci Emperyalist Evren Savaşı ile birlikte ardına dek açıl"mış, "Antika tarihte gömülü bilinen varlıklar birer birer ölümden sonra dirimle baş kaldır"mıştı. "7000 yıllık antika Tarih yeni bir Tufan yaratıyordu. O kaçınılmaz hengâme 7000 yıllık yaşantısını güneşin altına seriyordu." Yazarın yaklaşımının iyi anlaşılmasını sağlamak için onun bu kitabından uzunca bir bölümü aktarıyorum:

"Tarih tezimiz ve Antika Tarih üzerine açılmış her problem ölü noktada kişiliksiz bırakıldı. Konuya 'sol' veya 'Sosyalist' yazarlarımızın ilgisi **'gömme töreni'** oldu. Antika Tarih ne denli haşmet taslasa en sonunda bir heybetli mezar değil miydi? İşi olmayanlar yeraltına tıkıldıkça onu kurcalayabilirlerdi. Ne kapitalizmin, ne sosyalizmin ölüleri diriltmekle uğraşacak vakitleri yoktu.

"Derken, **'Antika Tarih Mezarı'**nın, Birinci Emperyalist Evren Savaşında aralanan kapısı, İkinci Emperyalist Evren Savaşı ile birlikte ardına dek açıldı. Sen misin gömdük, öldürdük, dirilemez diyen? Antika tarihte gömülü bilinen varlıklar birer birer ölümden sonra dirimle baş kaldırdılar. Kollarını kıpırdatamıyacakları sanılan mezarlarından umulmaz canlılıkta akıncı eğilimleriyle fırladılar. Güneşin altındaki yerlerini istiyorlardı.

"Uzun saçlı Çin'den, kıvırcık başlı Afrika'ya, Amerika'dan Küba'ya dek yeryüzünün 'Geri' yahut 'Asyalı' denerek **'Antika'**lığından başka değer verilmeyen ülkeleri mahşer yerine döndü. Tanrının terazisi önünde hesap vermekten çok tartışarak hesap soruyorlardı, emperyalist anayurtlardan, üstelik hiç beklemeye gelmiyorlardı. Bu **'geri kalmış' 'az gelişmiş'** ülkelerde: Önce **'Batı Kapitalizmi'** doğsun, **'Modern Proletarya'** büyüsün. Ondan sonra, Batılı anayurtlarda **'Sosyalizm'** kurulursa, ve emperyalizm buyrultu verirse antika tarihten kalmış yığınlar belki sosyalizme geçer mi?

"Niçin? Çünkü klasik burjuva mukaddesatından aziz **'Kişi Mülkiyeti'** ve de **'Özel Sermaye'** gelişmedikçe sosyalizm kuruntu olurmuş. Sahi mi söylüyorlar? Evet. En keskin mantık bunu emrediyor. **'Batı'**nın, burunlarından kıl kopartmaz değme sosyalistleri, en 'Ortodoks Marksist'leri bile, gerekince o kızıl kaplı '*Das KAPİTAL*' kitabının üzerine el basarak yemin ediyorlar ki bu böyledir.

"Onlar and içedursunlar, **'Geri kalmış'** ülkeler niçin **'Az gelişmiş'** bulunduklarını gene o Marksizmden öğrenmişlerdi. Bildikleri gibi, doğru Sosyalizme atılıyorlardı. Bu toptan bir **'Mazlum Milletler; Ezilen Uluslar'** akını idi. Avrupa, Ortaçağdan önce olduğu gibi Kapitalizmin sonunda da, tarihinde ikincidir, yeni bir 'Muhaceret'i Akvam: Ulusların Göçü' ılgarına, hiç beklemediği yönlerden uğramıştı.

"O zaman kafalara dank etti. Yeryüzünde 500 yıllık **'Özel Teşebbüs'** cennetine bu geri 'barbarlar' kulak asmıyorlardı. **'Hürriyet için Hürriyet'** gevişi getiren Batı Kapitalizminin, Osmanlı Kapıkulları kadar süslü ve tıkıntılı ücret köleleri sürülerini kendi alın yazılarında uyarmanın yolu işte Antika Tarih gelenek görenekli sömürge, yarı sömürgelerden geçiyordu.

"7000 yıllık antika Tarih yeni bir Tufan yaratıyordu. O kaçınılmaz hengâme 7000 yıllık yaşantısını güneşin altına seriyordu. Kimseden ne **'Kutsal kişi Mülkiyeti'** büyüsü, ne **'Vazgeçilmez Özel Sermaye'** buyrultusu sormuyordu. Kendi göbeğini kendi kesiyor, kalkınmanın **Kapitalist Olmayan** yolunu deniyor ve açıyordu.

"Ne idi bu, Antika Çağların Barbar saldırılarını düşündüren önüne geçilmez davranış? Nereden geliyordu o Geri Kalmış ulusların hiç bir girişimde sosyalizmden geri kalmayan ayaklanışı, şahlanışı, sosyalistlenişi? Soranlara bakan yoktu. Bütün büyük ideolojik soruların karşılığını olaylar veriyordu. Çin'den Mısır'a, Cezayir'den Küba'ya dek tümüyle sömürge ve yarı-sömürge ülkeler yığınlarıyla ansızın kestirmeden sosyalizme atlıyorlardı.

"Önce dudak büküldü, sosyalizm olsa olsa zenginliklere boğulmuş, Avrupa'da Batı'da

beklenebilirdi. Aksine bakın ki, züğürtlükten bunalmış geri ülkelerde Sosyalizm beklenmedik zaferler kazanıyordu. Hem öyle ki, ya Sosyalizm zafer kazanıyordu yahut kazanmazsa, o ülke sömürgeden beter bir korkunç köleliğe düşüyordu. Yani işin lükse, kuru mantığa dayancı kalmamıştı. **'Ya Ölüm, ya Sosyalizm!'** parolası **'Ya Hürriyet, ya Ölüm'** parolasının yerine geçmişti...

" **'Hakikat'** orada kat kat maden filizi gibi yığılı duruyordu. Geri ülkeler özel mülkiyete metelik vermezse sosyalizme mi gidiyordu ? Bu eğilimin kökü '*Grundrisse*'de anlatılan **'Doğulu'** yahut **'Asyalı'** bir üretim ve mülkiyet tipinden kaynak alıyordu. Demek **'Batılı'** (kapitalist) toplumu anlamak için olduğu gibi **'Doğulu'** (antika) toplumu da anlamak için Marx'ı okumalı idi."[97]

Doğrularla yanlışları harmanlayan yazarın bu paragraflarda, Tarih Tezi bağlamında söylediklerini şöyle özetleyebiliriz:

1) *Kapital*'in lafzına bağlı "Ortodoks Marksistler"in, kapitalist gelişmenin -onun deyişiyle "kişi mülkiyeti" ve "özel sermaye"nin- ileri bir evreye ulaşmadığı ülkelerde sosyalizme geçilemeyeceği yolundaki görüşleri yanlıştır. Kıvılcımlı'ya göre, geri ve bağımlı ülkeler halklarının sosyalizme geçmesi, sosyalizmi kurmaya girişmesi, bu ülkelerde kapitalizmin geri ya da ileri düzeye varmış olmasına, modern proletaryanın büyümesine ve emperyalist metropollerde sosyalizmin kurulmasına vb. bağlı değildir.

2) "Geri Kalmış ulusların... ayaklanışı", onların sosyalizme yöneldiği anlamına geliyordu. "Azgelişmiş" olduklarını Marksizmden öğrenen ezilen uluslar "doğru Sosyalizme atılıyorlardı." "... züğürtlükten bunalmış geri ülkelerde Sosyalizm beklenmedik zaferler kazanıyordu." Bu davranış "Çin'den Mısır'a, Cezayir'den Küba'ya dek tümüyle sömürge ve yarı-sömürge ülkeler"in "ansızın kestirmeden sosyalizme atl"aması anlamına geliyordu. Parola, "ya ölüm ya da sosyalizm" idi.

3) Geri ulusların bu davranışı, "Antika çağların barbar saldırılarını, yani tarihsel devrimleri anımsat"ıyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra "Antika tarihte gömülü bilinen varlıklar birer birer ölümden sonra dirimle baş kaldır"mıştı. "7000 yıllık antika Tarih yeni bir Tufan yaratıyordu." İlkel komünal toplumun devrimci geleneklerini bağırlarında taşıyan, günümüzün barbarları olan ve "özel mülkiyete metelik verme"yen geri ve bağımlı ülkeler halkları "Kendi göbeğini kendileri kesiyor, kalkınmanın **Kapitalist Olmayan** yolunu deniyor ve açıyordu." Kıvılcımlı'ya göre bu eğilim, Marks'ın ele aldığı **"Doğulu"** yahut **"Asyalı"** bir üretim ve mülkiyet tipinden kaynaklanıyordu. Bu argümanları sırasıyla ele alalım.

1) Kıvılcımlı'nın "Ortodoks Marksistler" olarak nitelendirdiği kişi ve partilere yönelttiği eleştiri esas olarak doğrudur. Özellikle II. Enternasyonal oportünistleri, Kautskistler ve Trotskistler, kapitalist gelişme düzeyi geri/ çok geri olan ve dolayısıyla modern proletaryanın hemen hemen bulunmadığı ya da çalışan nüfusun çok küçük bir bölümünü oluşturduğu ülkelerde proleter devriminin yapılamayacağını ve sosyalizmin inşa edilemeyeceğini savunuyorlardı. Ama, esas itibariyle geri bir ülke sayılan Çarlık Rusyası'nda Şubat ve ardından Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesi, emekçi köylü yığınlarının devrimci potansiyelini ve devrimci proletaryanın emekçi köylülüğü ardından sürükleme kapasitesini görmezden gelenlerin bu oportünist yaklaşımını çürüttü. Tek ülkede sosyalizmin inşa edilmesi olanağını tümüyle reddeden Kautskistler'in ve Trotskistler'in konumu, bu oportünist yaklaşımın mantıksal bir uzantısıydı. Ancak, kapitalist-emperyalist zincirin en zayıf halkasının kırılması yoluyla gerçekleşebilecek olan bir proleter devriminin zafere ulaşabilmesi ve sosyalizmin inşasına girişebilmesi, işçi sınıfının Marksist-Leninist siyasal öncüsünün varlığı ve onun öncelikle işçi sınıfını, ama aynı zamanda diğer kent ve kır yoksullarını kendi önderliği altında toplayabilmesine bağlıydı. Devrimci proletaryanın iktidara geldiği ülkenin kapitalist gelişme düzeyi açısından geri oluşu,

böylesi ülkelerde sosyalizmin inşasını zorlaştırır elbet; ama olanaksız kılmaz. Devrimin olduğu ülkenin nüfus ve yüzölçümü bakımından büyüklüğü, bu proleter devriminin yalnız kalmaması ve başka ülkelerde yapılan proleter devrimleriyle desteklenmesi ya da desteklenmemesi gibi faktörler de önemlidir elbet. Ekim Devrimi, Rusya gibi kıtasal büyüklükte, belli merkezlerde yoğunlaşmış bir işçi sınıfına sahip -ve 1913 yılı itibariyle- 150 milyonluk bir ülkede değil de Fas ya da Afganistan gibi küçük, geri ve işçi sınıfının hemen hemen olmadığı bir ülkede meydana gelmiş olsaydı, ezilmesi çok daha kolay olacaktı. Ya da tersine Ekim Devrimi; Almanya, İtalya, Fransa gibi ülkelerden biri ya da birkaçında meydana gelecek proleter devrimiyle/ devrimleriyle desteklenmiş olsaydı, Rusya Bolşevikleri'nin işi daha/ çok daha kolay olacaktı.

Hedefinin doğru saptanması kaydıyla, Kıvılcımlı'nın bu eleştirisi esas olarak doğrudur. Yani bu eleştiri; Kautskistler, Trotskistler ve onların bu devrimci-olmayan yaklaşımını benimseyen sözümona sosyalistler, Marksistler vb. için geçerlidir; yoksa en azından Lenin'den bu yana, kapitalist-emperyalist zincirin en zayıf halkasından kopacağını savunmuş olan tutarlı Marksist-Leninistler için geçerli değildir.

2) Kıvılcımlı'nın savının tersine "Geri Kalmış ulusların... ayaklanışı", onların sosyalizme yöneldiği anlamına GELMİYORDU. 1950'li, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Asya ve Afrika ülkelerinde klasik sömürgeciliğe karşı yürütülen ulusal direnişler ve ulusal kurtuluş savaşları, kural olarak sol renk taşıdılar ve/ ya da sol bir söylem kullandılar. Bunun temel nedenleri şöyle sıralanabilir:

a) Ulusal kurtuluş savaşları; başını sosyalist Sovyetler Birliği halklarının çektiği dünya halklarının İkinci Dünya Savaşı'nda faşist bloka karşı kazandığı dev zafer ve bu zaferin kapitalist-emperyalist sistemi zayıflatması nedeniyle gündeme gelebilmiş ya da hız kazanmıştı.

b) Bağımsızlığa kavuşmak ve/ ya da gerici ve faşist dikta rejimlerini yıkmak için ayağa kalkan halklar, karşılarında esas olarak anti-komünizm bayrağı çevresinde toplanmış olan ABD emperyalistlerini ve -kendilerini uzun süredir sömürge boyunduruğu altında tutmuş olan- Batı Avrupa emperyalistlerini buluyorlardı.

c) Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nde 1950'lerin ikinci yarısından başlayarak yaşanan kapitalizmin restorasyonuna rağmen 1950'li, 1960'lı ve 1970'li yıllarda dünyada -giderek zayıflıyor olsa da- sol ve devrimci bir rüzgar esiyor, zulüm, haksızlık ve adaletsizliklere karşı savaşım genellikle sosyalizm bayrağı altında yürütülüyordu.

Bu koşullarda, Batılı emperyalistlere karşı direnen sömürge ve bağımlı ülkeler halklarının, şu ya da bu ölçüde Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi sosyalist sayılan ülkelerin maddi ve manevi desteğinden de yararlanan siyasal önderlikleri kural olarak kendilerini sol, sosyalist, hattâ Marksist olarak tanımlıyorlardı. Ama bu onların "özel mülkiyete metelik verme"dikleri ve sosyalizmi inşa etme ve sınıfsız topluma doğru ilerleme perspektifine sahip oldukları anlamına gelmiyordu. Bu siyasal önderliklerin, özellikle 1950'lerden 1980'lere kadar uzanan dönemde genellikle devlet işletmeciliğinin egemen olduğu bir kapitalizm inşa etmeleri ve yer yer sol ve hattâ anti-kapitalist bir söylem kullanmaları böylesi yanılsamalara yol açıyordu belki. Ancak zaman, hemen hemen hiçbiri Marksist-Leninist bir nitelik taşımayan ve sosyalizmi inşa etme gibi bir hedefe sahip olmayan bu siyasal önderliklerin aslında ulusal burjuva bir nitelik taşıdıklarını ve kapitalizmi inşa etmeye, hattâ yer yer eski sömürgeci efendileriyle ekonomik, siyasal vb. bağlar kurmaya koyulduklarını gösterecekti. Belirli bir anti-emperyalist renk taşısalar ve geleneksel komprador burjuvaziye ve feodal toprak ağalığına karşı şu ya da bu ölçüde savaşım verseler de bu siyasal önderlikler zaten başından itibaren, sosyalizme, işçi sınıfına ve onun bağımsız devrimci örgütlenmesine karşı olmuşlar, hattâ bu doğrultudaki girişimleri sert bir biçimde bastırmışlardı. 1980'lerin sonunda Doğu bloku'nun çökmesi ve 1991'de SSCB'nin dağılması bu ülkelerin kapitalist norm ve değerleri daha açık

bir biçimde benimsemeleriyle sonuçlandı.

Kıvılcımlı'nın bu bağlamdaki en büyük hatalarından biri de, "sosyalizme atıl"dıklarını söylediği "ezilen uluslar"ın "imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kütle" olmadığını ve bu ulusların da çıkarları birbiriyle bağdaşmayan ve bağdaşamayacak olan sömürücü ve sömürülen sınıflardan oluştuğunu görmezden gelmesiydi. Onun bu temel hatası, sözkonusu geri ve bağımlı ülkeleri "ilkel komünal toplumun devrimci geleneklerini bağırlarında taşıyan" ve "özel mülkiyete metelik verme"yen yapılar olarak tanımlamasıyla doğrudan bağlantılıydı. Tabii böylesi bir tutum, sömürücü sınıfların ya da en azından onların bir bölümünün sosyalizmi kabul edebileceği ya da ondan yana olabileceği anti-Marksist anlayışını da içeriyordu.

3) Kıvılcımlı'nın geri ve bağımlı halkların uyanış ve direnişini, barbarların "tarihsel devrim"lerine benzetmesinin herhangi bir maddi zemini yoktur. Zaten o bu savını somut olgulara dayanarak kanıtlama çabasına da girmemiştir. Asya ve Afrika halklarının sömürgecilik sistemine karşı isyanı, ne "Antika tarihte gömülü bilinen varlıklar"ın "birer birer ölümden sonra dirimle baş kaldır"ısıydı, ne de "7000 yıllık antika Tarih yeni bir Tufan yaratıyordu." Aslında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bağımsızlık savaşımı dalgası yepyeni bir olgu değildi; bu dalga, Batı Avrupa'nın öndegelen kapitalist devletlerinin Asya ve Afrika ülkelerini sistemli bir biçimde sömürgeleştirmeye giriştikleri 19. yüzyıldan bu yana yer yer patlak veren direnişlerin kapitalist-emperyalist sistemin ve özellikle Britanya, Fransa gibi geleneksel sömürgeci devletlerin zayıfladığı koşullarda çok daha büyük bir ölçekte yeniden ortaya çıkmasıydı. Bu sömürgecilik karşıtı direnişlere şu örnekleri verebiliriz: Cezayir halkının Fransız sömürgecilerine karşı 1830'lardan 1850'lerin sonlarına kadar süren direnişi, Hindistan'da 1857'de Britanya sömürgecilerine karşı patlak veren Sipahi Ayaklanması, 1880'lerde Sudan halkının Britanya sömürgecilerine karşı silâhlı direnişi, 1899-1901 yıllarında Çin'de sömürgeci devletlere karşı patlak veren Boxer Ayaklanması, 1906'da Güney Afrika'daki Natal eyaletinin Zulu halkının Britanya sömürgecilerine karşı silâhlı ayaklanması.

Daha da önemlisi İspanya ve Portekiz gibi sömürgeci devletlere karşı, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında da böylesi bir ulusal kurtuluş savaşları dalgasının yaşanmış olmasıydı. Bu dalganın başını Haiti halkının, 1791'de başlayan ve 1804'te Fransız sömürgecilerini yenilgiye uğratan direnişi çekmişti. Fransa'nın Haiti halkının direnişi karşısında uğradığı yenilginin sonucu olan bunalım, Aralık 1804'te Napoleon Bonaparte'ın Fransa İmparatoru olmasına ve Fransız ordusunun 1808'de İspanya ve Portekiz'i işgal etmesine yol açacaktı. Bu işgal ise bu iki ülkenin ve onların Latin Amerika'daki konumlarının zayıflamasına ve bu da, Latin Amerika'daki İspanyol sömürgelerini yöneten elitlerin bağımsızlık savaşlarının fitilini tutuşturmalarına. 19. yüzyılın ilk onyıllarında yoğunlaşan bu savaşlar sonucunda Latin Amerika'da bir dizi bağımsız devlet kuruldu. Bunların arasında Portekiz'in, 1822'de bağımsızlığını ilân eden sömürgesi Brezilya da vardı.

Elbette gerek 19. yüzyılda ve gerekse -1950'li ve 1960'lı yıllardakiler de içinde olmak üzere- 20. yüzyılda ortaya çıkan sömürgecilik karşı direnişlerin patlak verdiği topraklarda çoğunlukla kapitalizm-öncesi sosyo-ekonomik formasyonlar egemendi ve bu topraklarda feodal ve hattâ ilkel komünal topluma özgü ilişkiler varlıklarını yaygın bir biçimde sürdürüyorlardı. Ancak bu olgular, sözkonusu ulusal kurtuluş hareketlerini Kıvılcımlı'nın ilerici bir rol yüklediği barbar akınlarıyla karşılaştırmanın ve onlarla aynı kategoriye koymanın gerekçesi olamaz. Sömürgeciliğe karşı direnen halklar, başka ülkeleri istilâ eden barbarlardan farklı olarak, bazı istisnalar dışında yayılmacı bir nitelik taşımıyor ve başka halkları boyunduruk altına almayı hedeflemiyorlardı. Öte yandan, hemen hemen tümü meşru ve haklı olan ve dünyada egemen sistemin kapitalizm olduğu koşullarda meydana gelen bu direniş ve ayaklanmalar, deyimi yerindeyse "çağdaş" olgulardı. Yani, ne bu direniş ve ayaklanmalar başka halkları boyunduruk altına alan ve katleden ve üretici güçlere ve insanlığın kültür birikimine zarar varan Moğol ya

da Haçlı akınlarıyla karşılaştırılabilir, ne de Moğol ya da Haçlı akınlarının hedefi/ düşmanı olan toplumlar ve devletler Britanya, Fransa gibi çağdaş kapitalist devletlerle.

Olguların Işığında Tarih Tezi V: Devletçilik, Devlet Mülkiyeti ve Sosyalizm

Kıvılcımlı'nın yukarda, *Tarih Tezi* adlı yapıtından aktardığım uzun alıntıda anlatımını bulan bir başka -ve tüm siyasal yaşamı boyunca peşini bırakmayacak- temel hatası da, kapitalizmi kişi mülkiyeti/ özel mülkiyet ve sosyalizmi devlet/ kamu mülkiyeti ile özdeşleştirme yolundaki eğilimidir. Anımsanacağı gibi o, sosyalizme gittiğini ileri sürdüğü geri ülkelerin özel mülkiyete metelik vermediğini ve daha da önemlisi "Bu eğilimin", " *'Grundrisse'*de anlatılan **'Doğulu'** yahut **'Asyalı'** bir üretim ve mülkiyet tipi"nden kaynaklandığını söylüyordu. Tek tümceyle özetlemek gerekirse Kıvılcımlı, sınıfsız olduğunu düşündüğü antik toplumlarda, en önemlisi toprak olan üretim araçlarının tüm topluma ait olduğunu, başka ve yerleşik topluluklara yapılan yağma seferlerinde ele geçen ganimetin barbarlar arasında eşit olarak paylaşıldığını ve bu olguların o toplumların ilkel sosyalist niteliğinin bir belirtisi olduğunu savunmaktadır. Daha da kötüsü o bu hatalı görüşünü, Marks ile Engels'e de dayandırmaya, onları da bu hatalı görüşünün tanıkları olarak göstermeye kalkmaktadır.

Kıvılcımlı bu konuyu öncelikle Asr-ı Saadet -yani, Muhammed ve Dört Halife- Arabistanı ve Osmanlı devletinin kuruluş ve yükseliş evresi bağlamında tartışmaktadır. O hâlde ben de onun bu yaklaşımı, yani gerek kapitalizm-öncesi toplumlarda temel üretim aracı olan toprağın ve gerekse düşmanla savaşta kazanılan ganimetin kamu malı olduğu ve TÜM MÜSLÜMANLARA ait olduğu yolundaki görüşü üzerinden duracak ve Marks ile Engels'in bu kamu mülkiyeti konusunu ve Doğulu ve Asyatik toplumları nasıl ele aldıklarını ortaya koyacağım. Önce Kıvılcımlı'nın bu konuya ilişkin görüşünü kendi ağzından dinleyelim:

"Osmanlı toprağında birinci insan: Çiftçi ise, ikinci insan: Eşkinci veya dirlikçi adını alan sipahidir... Miyri toprağın tasarrufu: Doğrudan doğruya köylünündür. Miyri toprağın Mülkiyeti ise hiç kimsenin değil, *Beytülmal*'in, yani tekmil Müslümanlar topluluğunundur. Miyri toprak Padişahın dahi mülkü değildir."[98]

"Zorla alınmış topraklara şeriatça, 'GANİMET' denir. Müslümanlıkta 'ganimet'in 5'te biri *'beytülmâl'*e (kamuya) alınır."[99]

"Savaşta ele geçen eşya GANİMET adını alır. İlk Müslümanlıkta ganimetin hepsi Müslümanların hepsinin orta malı idi. Kur'an'ın 'Enfal' sûresinin ilk âyeti bunu belirtir. Ondan sonra, savaşanların yeni Müslüman oluşları, bütün ganimeti orta malı yapmaya elvermedi. Ardından gelen (genc Enfâl sûresindeki) âyet, ganimetin ancak beşte birini 'beytülmale' (Müslümanların orta malı hâline) ayırdı. Beşte dördünün savaşanlar arasında paylaşılmasını kabul etti."[100]

"Mirî toprak, kişi mülkü değil, toplumun orta malıdır. Ona *'Mâlüllah'* (Tanrı mülkü), 'Mal'i müslimiyn' (Müslümanların mülkü) denir. Sonraları geniş toprak mülkiyetinin toplum malı olduğunu gözden kaçırmak için, Tanrı veya daha açıkçası Müslümanların orta malına *'Beytülmâl'* (Mal evi) gibi yuvarlak bir ad takıldı."[101]

"Peygamber Muhammed, hakikî ganimetlerden ayrılan bu mülkleri şöyle deyimlendirmiştir: *'Bu mülkler Allah tarafından hayatımda bana verildi. Öldüğümde Müslümanların olacaktır.'* (*'Hulefâyi Raşidiyn'*in birincisi olan Ebubekir, Peygamberin sözüne dayanarak; zekât, öşür ve sadakalardan başka ganimetleri de *'Fey'* yapmıştır. *'Müslümanların Malevi'* (beytülmâli müslimiyn) böyle sürekli gelirlerle doğdu."[102] "... mirî toprak, *'beytülmâl'i müslimin*'in yerleridir. Müslümanların kılıçları hakkına *ortak* çabaları ile alınmış, ortak mallarıdır.

"Bu açıdan Osmanlı için asıl *kutsal* olan mülkiyet, hiçbir kişinin özel alınteri

veya kanı ile değil, tüm yiğitlerin ortak alınterleri ve kanları pahasına alınmış olan mirî topraklardır. Bütün bir memleket çocukları gidip dövüşerek ölsünler, ele geçen yerlerin çoğu, belki hiç zahmet etmemiş kimi kişilerin *kutsal-özel mülkü* olsun: Bu modern burjuva ipotezini Osmanlı'nın kafası hemen hemen hiçbir zaman almadı. "Bu 'kafa' Osmanlı'ya nereden geldi? İlk bakışta elbet *şeriat*'ten, yâni *İslâmlık*tan geldi. *'Beytülmâl'i müslimin'* adlı *kamu* mülkiyeti kurumu Tanrıcıl Kurân'ı Kerim emridir. Ancak Osmanlı'nın sosyal kaynağı, o derin temelli İslâm prensibini, yüzlerce yıllık saltanat soysuzlaştırma toz ve molozları içinden silkip çıkarmasına elvermiştir. İlk İslâm Arap yığınları gibi, son İslâm Türk yığınları da, tarihöncesinin *İLKEL KOMÜNA* düzeninden tarihe gelip girmişti."[103]

"Osmanlılık İslâmlığın rönesansıdır. Bu ruhla Osmanlılar, toprak ekonomisinde Allah'ı daha iyi anlamış gibidirler. Hiç değilse derebeylileşmeden önceki Osmanlı çağları, hep daha çok ilk Kur'an emrine uymayı beceri ile yorumlamışlardır. Çünkü, Türklerin sosyal yapıları, Allah'a, öteki derebeylileşmiş İslâm saltanatlarından daha yakındır. Yani toprağın çoğunluğunu *kişi mülkü* etmek, ilk Türklerin göçebe ruhlarına bir türlü elveremez. Toprağı Tanrı mülkü gibi görmek daha kolaylarına gelir."[104]

"Bilinmek istenmeyen şey *dirlik düzeni* kurallarının, ilkel de olsa bir *SOSYALİZM* gelenek ve göreneği olduğudur... Olaycası, Osmanlı *'mirî arazi'* prensibi, Türkiye toprakları üzerinde kutsal *özel kişi mülkiyetini* hiçe saymıştır. Tanrı emrine uyarak toprağı elden geldiğince sosyalleştirmiş, *'memleket'*, millet malı etmiştir. 'Beytülmal'i Müslimin' mülkiyeti demek: Kolektivizm demektir."[105]

"Mirî toprak 'rakabesi' (yani mülkiyeti) kişi olarak hiç kimsenin değildi. Tıpkı ilk kentin toprakları gibi tanrıya adanmış, 'beytül'mali müslimiyn'in (Müslümanlar malevinin) bütün Müslümanların ortak malı idi. Üzerinde her Müslüman şehidin kanı, Kur'an'da savunulan her dul ve yetimin gözyaşı ve her Müslüman'ın toplumsal mülkiyet hakkı bulunan toprakta adam kayırmak, ahbapları çift çubuk sahibi etmek, dalkavuk beslemek 'neuzubillah!' küfrün en büyüğü olurdu.

"Namık Kemal'in şarkılaştırdığı '400 arslan' (yiğit ilb)le işe başlanmıştı. Onlarınsa bir lokma, bir hırka dışında dünya malına baktıkları yoktu. Onun için, hemen bütün ele geçen topraklar mirî toprak oldu."[106]

Görüldüğü gibi Kıvılcımlı, Muhammed'in açıklamalarına ve Kuran'da anlatılanlara kayıtsız-koşulsuz inanmakta, onların doğru olup olmadığını asla tartışmamakta, Asr-ı Saadet dönemi Müslümanlarının ve kuruluş ve yükseliş dönemi Osmanlılarının, Muhammed'in ve Kuran'ın öneri ve buyruklarına göre yaşadığına inanmaktadır. Daha da beteri okurun da bu kaynaklara inanacağını ya da inanması gerektiğini varsaymaktadır. Ona göre Kuran ve İslâm ve onların ilkelerine göre örgütlendiği varsayılan Asr-ı Saadet dönemi Arabistanı ve İslâm toplumunda ve en azından kuruluş ve yükseliş evresinin Osmanlı İmparatorluğu'nda, esas üretim aracı olan toprak teoride Tanrı'ya, pratikte ise bütün Müslümanlara ait sayılıyordu. Kıvılcımlı'ya göre, bütün zenginliklerin eşit olarak paylaşıldığı bu toplumlarda üretim araçları kişilerin değil, tüm Müslümanları temsil eden kamunun ya da devletin elindeydi. Ona göre üretim araçlarının kişilerin değil, tüm Müslümanları temsil eden kamunun ya da devletin elinde olması ve maddi gelir ve zenginliklerin tüm Müslümanlar arasında eşit olarak dağıtılması nedeniyle, sosyalist nitelik taşıyan bu toplumlarda sınıflar ve sömürü yoktu.

Kıvılcımlı'nın, bu ve benzer toplumlarda üretim araçlarının özel mülkiyetinin bulunmadığı yolundaki genellemesi doğru değildir. Örneğin kuruluş ve yükseliş evresinin Osmanlı devletinde topraklar genel olarak -en azından teoride- kamu mülkiyetinde olmakla birlikte, ülkenin Balkanlar, Kürdistan ve Suriye gibi bazı bölgelerinde toprağın yerel egemen sınıfların

mülkiyetinde bulunmasına izin ve böylelikle özel mülkiyet ilkesine ödün veriliyordu. Ayrıca vakıf adı altında sözümona hayır işlerine ayrılmış ve belli bir aile ya da kurul tarafından yönetilen olan topraklar ve diğer mülkler, esas itibariyle devletin müdahalesinin dışında tutuluyordu.

Ama yazarın asıl önemli hatası şurada yatmaktadır: O, bu toplumlarda üretim araçlarının ve bütün zenginliklerin kâğıt üzerinde toplumun ortak mülkiyetinde olması, yani hukuksal olarak özel/ kişisel mülkiyetin olmaması olgusundan hareketle, kapitalizm-öncesi ya da feodalizm-öncesi sosyo-ekonomik formasyonlarda sınıfların ve sömürünün olmadığını ileri sürmektedir. Onun bu savlarının yanlışlığını aşağıda, kitabın değişik bölümlerinde ampirik, yani olgulara dayalı olarak göstereceğim. Yani Kıvılcımlı, devlet ve kamu mülkiyetini sosyalizmle ve özel/ kişisel mülkiyeti de kapitalizmle özdeşleştirme eğilimindedir.

Ben burada işte Kıvılcımlı'nın devlet mülkiyetini sosyalizmle özdeşleştirme yolundaki bu yaklaşımını eleştirecek ve bunun Marksizmle ve gerçeklikle bağdaşmadığını göstereceğim. Önce onun, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda ulusal kurtuluş savaşlarına girişen sömürge ve yarı-sömürge ülkeler halklarının sosyalizme yöneldikleri yolundaki hatalı savını temellendirmek için söylediklerini bir kez daha yineleyelip anımsayalım:

"Ne idi bu, Antika Çağların Barbar saldırılarını düşündüren önüne geçilmez davranış? Nereden geliyordu o Geri Kalmış ulusların hiç bir girişimde sosyalizmden geri kalmayan ayaklanışı, şahlanışı, sosyalistlenişi?...

" *'Hakikat'* orada kat kat maden filizi gibi yığılı duruyordu. Geri ülkeler özel mülkiyete metelik vermezse sosyalizme mi gidiyordu ? Bu eğilimin kökü *'Grundrisse'*de anlatılan *'Doğulu'* yahut *'Asyalı'* bir üretim ve mülkiyet tipinden kaynak alıyordu. Demek *'Batılı'* (kapitalist) toplumu anlamak için olduğu gibi *'Doğulu'* (antika) toplumu da anlamak için Marx'ı okumalı idi."[107]

Peki Marks'ı ve Engels'i okuyalım. Ama önce şöyle bir uyarıda bulunma gereği var: Zihinsel enerjilerinin büyük bölümünü kapitalist üretim tarzının analizi üzerinde yoğunlaştıran Marks ve Engels, kapitalizmin anayurdu olan Batı Avrupa ile Doğu ülkelerinin sosyo-ekonomik yapıları arasındaki farklılıklara değinmiş, bu konuyu zaman zaman kendi aralarında tartışmışlardır. Ancak Kıvılcımlı'nın da belirttiği gibi, onların döneminde arkeolojik bulguların yetersiz oluşuna bağlı olarak tarih-öncesi topluluklara ilişkin bilgi birikimi yetersiz olduğu gibi Doğu toplumlarına ilişkin kapsamlı ve ayrıntılı çalışma ve kaynaklar da günümüze kıyasla sınırlıydı. Bu faktörlerin yanısıra tarih-öncesi topluluklar ve Doğu toplumları konularının Marks ile Engels'in öncelikleri arasında olmaması nedeniyle, bu iki ustanın bu alanda yazdıkları, bir dizi önaçıcı, parlak ve önemli gözlem içermekle birlikte -gene Kıvılcımlı'nın da belirttiği- gibi yeterli olmaktan uzaktır.

Şimdi Marks ile Engels'in, kural olarak özel mülkiyetin bulunmadığı, bir tür genel köleliğin hüküm sürdüğü ve topluma, onun tepesinde yer alan bir despot ve yakın çevresinin egemen olduğu ve genel olarak Asyatik üretim tarzı diye anılan bu sosyo-ekonomik formasyon ve onun üzerinde yükselen Doğu despotizmi konusunda neler söylediklerine bakalım.

"Despot burada, bütün sayısız alt toplulukların babası gibi, böylece de tümünün ortak birliğini gerçekleştiren biri olarak görünmektedir. Bundan çıkan sonuç şudur ki, artı-ürün (...), bu en üst birliğe aittir. Şu hâlde Doğu despotizmi, mülkiyetin yasal olarak bulunmayışına yol açar görünmektedir. Ne var ki, aslında, bunun temeli, çoğu durumda, manüfaktür ile tarımın birleşmesiyle ve böylece tamamıyla *self-sustaining* (=kendine yeterli- çevirenin notu) hâle gelmiş ve üretimin ve artı-üretimin bütün koşullarına sahip bulunan küçük topluluk içerisinde yaratılmış olan kabile mülkiyeti ya da ortak mülkiyettir.

"Bunun artı-emeğinin bir kısmı, sonuçta bir kişi olarak ortaya çıkan üst topluluğa aittir. Bu

artı-emek, hem vergi vb. olarak ve hem de birliğin, kısmen despotun, kısmen de tanrının, hayalî kabilesel varlığının yüceltilmesine yönelik ortak çalışma olarak sağlanır."[108]

Marks *Kapital*'in 1. cildinde şunları söylüyordu:

"Hindistan'da Devletin birbirinden kopuk üretim organizmaları üzerindeki iktidarının maddi temellerinden biri, su sunumunun düzenlenmesiydi. Hindistan'ın Müslüman yöneticileri bunu, İngiliz ardıllarından daha iyi kavramışlardı."[109]

Aynı konuya eğilen Engels, Marks'a yazdığı bir mektubunda şöyle diyordu:

"... Toprak mülkiyetinin olmayışı, gerçekten de Doğu'nun tümü için anahtar. Doğu'nun siyasal ve dinsel tarihi de bu noktaya dayanıyor. Ama nasıl oldu da Doğulular, feodal biçiminde de olsa toprak mülkiyetine varamadılar? Bu sanırım iklimle ve onunla bağlantılı olarak, özellikle Sahra'dan, Arabistan'ı, İran'ı, Hindistan'ı ve Tatarya'yı geçerek yüksek Asya platosuna ulaşan büyük çöl parçalarıyla kaplı toprağın yapısıyla ilgili. Burada yapay sulama tarımın ilk koşulu; bu da ya komünlerin, illerin ya da merkezî hükümetin işi."[110]

Marks, pek fazla bilinmeyen bir makalesinde ("Sutherland Ailesinin Servetinin Öyküsü"), feodalizm-öncesi koşullarının İskoçya Galleri'ndeki klanların durumu üzerinde yoğunlaşır. O bu çalışmasında, özel mülkiyetin olmadığı ve toprağın klanın ortak mülkiyetinde olmasına rağmen, kısmen farklı işlevlerden kaynaklanan bir sınıf ayrışması olduğunu ve tüm klanın şefin siyasal ve askerî otoritesini kabul ettiğini şöyle anlatıyordu:

"Üzerinde yaşadıkları toprak... klanın, ailenin mülküdür. Aynı biçimde bölge de ailenin ortak mülkiyeti idi. Demek ki, bu sistemde, sözcüğün modern anlamıyla özel mülkiyet sözkonusu olamazdı...

"Görüldüğü gibi klan, askerî olarak örgütlenmiş olan bir aileden başka bir şey değildir. Klan, herhangi bir aile gibi, yasalarla tam ve kesin olarak kendini tanımlamıyor, o kendini geleneklere bağımlı kılmıştır. Ama toprak, ailenin mülkiyetidir ve bu ailede tıpkı Asya'daki eski aile topluluklarında olduğu gibi, kan bağlarına karşın, sınıf farkları vardır."[111]

Engels ise, "... toprağın ortaklaşa mülkiyetinin" egemen olduğu ve ürünlerin eşit bölüşüldüğü ilkel topluluklarda eşitsizliğin gelişmesini anlatırken şöyle diyordu:

"Toplum ayrıcalıklı sınıflarla yoksunlaşmış sınıflar, sömürücülerle sömürülenler, egemenlerle yönetilenler biçiminde bölünür ve aynı bir aşiretin *(tribu)* doğal topluluk gruplarının, evrimleri içinde başlangıçta yalnızca ortak çıkarlarına (örneğin Doğu'daki sulama) gözkulak olmak ve dışa karşı savunmalarını sağlamak için ulaşmış bulundukları devlet, bundan böyle egemen sınıfın yaşama ve egemenlik koşullarının yönetilen sınıfa karşı zorla sürdürülmesi gibi bir ereğe sahip olur."[112]

Gene Engels 1887'de kaleme aldığı "Amerikan İşçi Hareketi" başlıklı makalesinde şunları söyleyecekti:

"Asyatik ve klasik antikitede sınıfsal baskının baskın biçimi kölelikti; ancak bu, kitlelerin topraksızlaştırılmasından çok onların kişiliklerinin mülk edinilmesi biçimini alıyordu."[113]

Marks ile Engels'in bu konuya yaklaşımını ele alan Divitçioğlu haklı olarak bu kapitalizm-öncesi, hattâ feodalizm öncesi toplumlarda devletin üstlendiği kamu işlerinin sadece su sunumuyla sınırlı olmadığını belirtiyordu:

"Mesela: Devletin kamu işleri içinde sulama tesisleri olduğu gibi, 'ulaştırma vs' gibi işler de vardır. Kanaatimizce bu 'vesaireler' içinde 'harbin gerektirdiği işler' ile iç ve dış baskılara karşı 'hayalî ya da hakikî müşterek menfaati' ilgilendiren işleri de saymak gerekir. Böylece, devletin başarmakla yükümlü olduğu kamu işlerinin kapsamı oldukça genişlemiş olur. Marx'a göre, toprakları sulama zorunluluğu nasıl toprak mülkiyetsizliğini doğuran bir etkense, ordu

beslemek ve ona bağlı olarak ulaştırma şebekesini kurmak da diğer bir etken olabilir... Bunun gibi, topluluğun hayalî ve hakikî menfaatleri için girişilecek kamu yatırımlarında da aynı durum vardır. Mesela, tapınak, kale, yol gibi müşterek çalışmanın ürünü olan muazzam inşaatlara girişmek, basit bir üretim tekniği içinde, ancak mülkiyetsizlik ortamında mümkündür...

"Asya üretim tarzında toprak üzerinde bireysel mülkiyet yoksa mülkiyet kime aittir? Marx ve Engels'e göre mülksahibi kamu görevlerini yerine getiren üstün otoritedir."[114]

Görüldüğü gibi Marks ve Engels, özel ya da kişisel mülkiyetin gelişmediği/ olmadığı ve iktidarın, artık ürüne el koyan bir despotun ya da despotik bir kliğin elinde olduğu feodalizm-öncesi ve/ ya da kapitalizm-öncesi toplumlarda sömürünün, sınıfların ya da sınıf ayrımlarının olmadığını söylemiyorlardı. Bu toplumlarda meta ekonomisinin çok az gelişmiş ve sınıfsal farklılaşmanın çok az ilerlemiş olması, bu toplumların sosyalist ya da komünist bir nitelik taşıdığı anlamına da gelmiyordu. Zaten, bu toplumlarda genel olarak doğrudan üreticileri ağır bir boyunduruk altında tutan ve bu yolla artık değere el koyan güçlü bir devlet aygıtının varlığı da, çok ilerlemiş olmasa da antagonist sınıfların ortaya çıkmış olduğunu ve bu Asyatik ya da antik sosyo-ekonomik formasyonları sosyalist ya da komünist olarak nitelemenin olanaksızlığını gösterir. Zaten emekçilerin ürettiği artık-değere elkoyan bir sömürücü sınıf olmasaydı, bir zor aracı olan devlete gerek olmazdı.

Kıvılcımlı'nın bu temel hatası genelde onun devlete ilişkin oportünist önyargılarıyla yakından ilişkilidir. O üretim araçlarının, biçimsel ya da hukuksal bakımdan kamu mülkiyetinde olmasını ve aynı anlama gelmek üzere bu üretim araçlarının özel kişilerin mülkiyetinde olmayışını sosyalizm ya da en azından bir çeşit yarı-sosyalizm olarak anlamaktadır. Bu kitap boyunca zaman zaman değineceğim bu yanlış anlayış, bir yandan Kıvılcımlı'nın devleti (ve orduyu) sınıf-dışı ve sınıflardan bağımsız kurum (lar) gibi görme eğiliminden ve bir yandan da onun sömürüyü, sınıflı toplumu ve kapitalizmi özel girişimle ya da özel sektörle özdeşleştirme eğiliminden kaynaklanmaktadır.

Kıvılcımlı aşağıda, VI. Bölüm'de daha geniş bir biçimde ele alacağım bir broşüründe şöyle diyecekti:

"Şurası var ki devletçilik, şimdiye kadar *yabancı finans kapitaline karşı* özel sermayeden daha derli toplu bir *savunma sistemi gözüktü*."[115] Bu görüşe göre, Türkiye özel sermayenin önderliğinde sınaîleşmesini gerçekleştiremeyeceği gibi yabancı finans kapitale karşı da kendini savunamazdı. Dolayısıyla Türkiye ekonomide devletçiliğe ağırlık vermeliydi. Tabii bu arada yöneticiler lütfedip işçilerin ve köylülerin bazı demokratik taleplerini karşılamalıydı. Gerici Türk devletinin yöneticilerine, daha kapsamlı bir devlet kapitalizmi yoluna girme önerisinde bulunan Kıvılcımlı burada, özel girişim ile devlet işletmeciliği/ devlet kapitalizmi arasında esasa ilişkin bir ayrım yapıyor gibidir. O bir başka broşüründe bu görüşü daha net bir tarzda dile getiriyordu:

"Bir yanda kapitalizm (özel teşebbüsü) savunulurken, öte yanda sınıfları ve sınıflar savaşını inkâr etmek ne demektir? Bu inkârı yapan cahil kişi ise ne dediğini bilmiyordur. Ne dediğini bilenler inkâra, hattâ yasaklamaya kalkıyorlarsa, yaptıkları ikiyüzlüce bir sahtekârlıktır.

"Çünkü ÖZEL TEŞEBBÜS demek, KAPİTALİZM demektir..."[116]

Onun bu hatalı yaklaşımına Osmanlı devletinde; dirlik düzeninin bozulup yerini mukataa/ kesim düzenine bıraktığı koşulları değerlendirmesi sırasında da tanık oluyoruz. Yukarda da göstermiş olduğum gibi Kıvılcımlı, toprağın merkezî otoritenin, yani devletin denetiminde olduğu dönemi olumlulamakta, hattâ dirlik düzeni Osmanlı toplumunu âdeta bir sınıfsız toplum gibi görmekte ve göstermekteydi. Ona göre, temel üretim aracı olan toprağın devletin ve onun temsilcileri olan "subaşı, sancakbeyi, beylerbeyi, vezir gibi devlet memurlarının elinde" olduğu dönemde asla bir derebeyileşmeden/ feodalleşmeden söz edilemezdi. Bu süreç ancak dirlik

düzeninin ortadan kalkması ve toprağın yavaş yavaş büyük toprak sahiplerinin eline/ denetimine geçmesiyle başlayacaktı. Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren toprak üzerinde özel mülk sahiplerinin egemenliğinin artmasını, sistemde olumsuz doğrultuda bir köklü değişim gibi algılayan ve en büyük toprak sahibi olan devletin ve onun "... resmî devlet memurlarının üretim temeli üzerindeki tesirleri"nin kalkmasını bir gerileme sayan yazar şöyle diyordu:

"İstanbul'un fethiyle başlayan imparatorluğun dayandığı *dirlik düzeni* daha fazla ömürlü olamadı. Arada bir yüz yıl daha geçer geçmez derebeyleşti. O zaman. tefeci-bezirgân gelişimine uygun, sessiz sedasız bir müthiş ihtilâl saray dehlizlerinde hazırlanıp kanunlaştırıldı: *Kesim düzeni*, (mukataalar devri).

"O zamana kadar, gerek ilk göçebe teşkilât ve ruhu yüzünden, gerekse fütuhat dalgalanışının istikrarsızlığı yüzünden, 'Beytülmali müslimin' her şeyin ve toprakların üstünde idi. Devlet teşkilâtı da oradan kuvvet alarak üstünlüğünü muhafaza ediyordu. Seller göl olup sular durulunca, müthiş devlet dalgaları da hükümlerini kaybettiler. Osmanlılık, yavaş yavaş teşekkül eden büyük toprak sahipleri sınıfının emri altına girdi. Eskiden yani dirlik düzeni üstün rejim iken, toprakların kontrolu subaşı, sancakbeyi, beylerbeyi, vezir gibi devlet memurlarının elinde idi. Şimdi ağalar, beyler ve paşalar büyük toprak sahiplerinin eline bakmaya, yahut arazi sahibi olmaya mecbur kaldılar. Çünkü resmî devlet memurlarının üretim temeli üzerindeki tesirleri kalktı. Toprak ekonomisi doğrudan doğruya mâlikâne ve evkaf sahiplerinin eline geçti."[117]

Yazarın kişi mülkiyeti/ özel mülkiyet İLE devlet/ kamu mülk yeti ve buna bağlı olarak sermaye/ kapitalist İLE ordu/ devlet arasında yaptığı bu ayrım onu bir dizi başka hataya sürükleyecektir. (Bu konuya aşağıda yeniden ve yeniden döneceğim) Bunların en önemlilerinden biri yazarın, özellikle Osmanlı ve Türkiye bağlamında sermayeyi "kötü", ama sömürücü sınıfların ordusunu "iyi", ya da en azından "daha az kötü" görmesi ve dolayısıyla Osmanlı/ Türk ordusunu ilerici, hattâ devrimci potansiyel taşıyan bir aygıt olarak değerlendirmesidir. Kıvılcımlı'nın, Hruşçov kliğinin ve Brejnev-Kosigin kliğinin yönetimindeki SBKP'ni Marksist ve bu dönemin Sovyetler Birliği'ni de sosyalist bir ülke ve devlet olarak görmesinin altında da gene bu temel hata yatmaktadır. Nitekim, devlet mülkiyetini sosyalist kamu mülkiyetiyle karıştıran Kıvılcımlı, bir kitabında şöyle diyordu:

"I. Emperyalist Evren Savaşı'ndan önce kapitalizm yeryüzünün % 100'üne egemenken, ondan sonra % 70'ine zor egemen oldu. II. Emperyalist Evren Savaş'ından sonra kapitalizm dünyamızın ancak %30'unu tutabiliyor. Demek, en iyimser ve en dangalak emperyalist uşakları için bile kapitalizmin 'tatmin' edilerek 'işleyebileceği' alan, 1918'den 1948'e değin 30 yılda 2.5 kez daralmıştır.

"Geri kalan üçte iki dünyanın bir yarısında işçi sınıfı sosyalizmi kuruyor. O bir yarısında geri kalmış ülkeler emperyalizmi temizlemek çabasındalar. 1900 yılı dünya 'iktisadi sistemi' olan 'Batılılaşma' 1917 yılı dünyanın üçte ikisinde, 1945 yılı dünyanın üçte birinde, ancak sağ kalabildiğine şükrediyor."[118]

Aslında bu konu Marksizmin kurucuları tarafından ele alınmış ve açıklığa kavuşturulmuştu. Örneğin Engels, tröstlerin ve tekellerin güç kazanmaya başladığı 1880'lerin sonları ve 1890'ların başlarının kapitalizminin özelliklerini tartışırken, devletin ekonomiye müdahalesi konusunu ele alıyordu. Daha o tarihlerde kapitalizmin tekelci, emperyalist evresine girmekte olduğunu farkeden Engels bu doğrultudaki gelişmelerin, burjuvazinin bir sınıf olarak varlığının gereksizliğini ortaya koyduğunu, yani burjuvazi olmaksızın da ekonominin çarklarının döneceğini ve bunun, sosyalist toplumun kapıyı çaldığı anlamına geldiğini şöyle anlatıyordu:

"Herhâlde, tröstlerle birlikte ya da tröstler olmadan, kapitalist toplumun resmî temsilcisi -devlet- , üretimin yönetimini eninde sonunda üzerine almalıdır. Bu devlet mülkiyetine dönme zorunluluğu, önce büyük haberleşme ve ulaştırma kuruluşlarında -posta, telgraf ve demiryolları- duyulmuştur.

"Bunalımlar, burjuvazinin modern üretken güçleri yönetmeye artık yetersiz olduğunu gösteriyorsa, büyük üretim ve dağıtım kurumlarının anonim ortaklıklara dönüşmesi, tröstler ve devlet mülkiyeti, burjuvazinin bu amaç için ne kadar gereksiz olduğunu gösterir. Artık kapitalistin bütün toplumsal görevlerini aylıklı memurlar yapmaktadır. Kapitalistin, artık kâr paylarını cebe atmaktan, faiz kuponu kesmekten ve farklı kapitalistlerin birbirlerinin sermayelerini yağma ettikleri borsada kumar oynamaktan başka toplumsal bir görevi yoktur...

"Ama gerek anonim ortaklıklara, gerekse devlet mülkiyetine dönüşme, üretken güçlerin kapitalist niteliğini ortadan kaldırmaz. Bu anonim ortaklıklarda ve tröstlerde besbellidir... Modern devlet, biçimi ne olursa olsun, aslında kapitalist bir makinedir, kapitalistlerin devletidir, toplam ulusal sermayenin ideal kişiselleştirilmesidir. Üretken güçlerin yönetimini ele almada ne kadar ileri giderse, gerçekte o kadar ulusal kapitalist olur, o kadar çok yurttaşı sömürür. İşçileri, ücretli işçiler -proleterler- olarak kalırlar. Kapitalist ilişki ortadan kaldırılmaz, daha da olgunlaştırılır. Ama olgunlaşınca, artık kopup düşer. Üretken güçler üzerinde devlet mülkiyeti, çatışmanın çözümü değildir, ama çözümün öğelerini oluşturan teknik koşullar onun içinde gizlidir."[119]

Engels gene bu yapıtına eklediği bir dipnotta, büyük işletmelerin devletleştirilmelerinin ekonomik bakımdan kaçınılmazlığına değinirken devletçilikle sosyalizmi birbirine karıştıranları şu mizahî dille yeriyordu:

"Ama son zamanlarda, Bismarck sınaî kurumların devletleştirilmesine giriştiğinden beri, her türlü devlet mülkiyetini, Bismarck'a özgü biçimde olanı bile, hiç gürültü patırtı etmeden sosyalistliğe özgü ilân eden, zaman zaman uşaklığa doğru yozlaşan, bir çeşit düzmece sosyalizm doğdu. Ve elbette tütün sanayiine devletin el koyması sosyalistliğe özgü bir önlemse, Napoleon ve Metternich sosyalizmin kurucuları arasında sayılmak gerekti."[120]

Lenin Engels'in bu açıklamalarından yola çıkarak tekelci devlet kapitalizmini "devlet sosyalizmi" sayan ya da onun sosyalistimsi bir şey olduğunu savunan reformist sosyalistleri şöyle eleştiriyordu:

"Bunun altını çizmek gerekir; çünkü, tekelci kapitalizmin, ya da tekelci devlet kapitalizminin, *artık* kapitalizm *olmadığını*, bundan böyle 'devlet sosyalizmi' olarak nitelendirilebileceğini vb. ileri süren burjuva reformist önermesi, en yanlış yaygın düşünce durumundadır."[121] Lenin tröstlerin de belirli ölçülerde bir planlama yapabileceklerini söyledikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"... ama gene de *kapitalist rejim* içinde kalırız; gerçi onun yeni bir evresinde, ama yadsınmaz bir biçimde kapitalist bir rejim içinde. *Bu* kapitalizmin sosyalizme *'yakın'* olduğu gerçeği, proletaryanın gerçek temsilcileri için, sosyalist devrimin yakınlığı, kolaylığı, olanak ve ivediliği yararına bir kanıt oluşturmalıdır; yoksa bütün reformistlerin yaptığı gibi, hiçbir zaman bu devrimin yadsınmasına ve kapitalizmin allanıp pullanması girişimlerine göz yummak için kullanılan bir kanıt değil."[122]

1960'larda kendi ülkelerinde tekelci kapitalizmin egemenliği koşullarında yapılacak devletleştirmelerin sosyalizm doğrultusunda adım atılması anlamına geldiğini savunan İtalyan revizyonistleri, tam da Lenin'in eleştirdiği türden bir reformizme düşmüşlerdi. İtalya Komünist Partisi'nin liderlerinden Luigi Longo şöyle diyordu:

"Partimizin 10. Kongresi'nin de kuvvetle doğruladığı gibi, sosyalizme giden İtalyan yolu dediğimiz şeyde temel bir nokta; kapitalist rejim varlığını sürdürse bile, şimdiki iç ve dış koşullarda, tekelleri ve onların ekonomik ve politik iktidarlarını daha şimdiden alaşağı etmenin mümkün ve zorunlu olduğunun anlaşılmasıdır."[123] Bu bay, "kapitalist rejim"in "varlığını sürdür"düğü koşullarda "tekelleri ve onların ekonomik ve politik iktidarlarını... alaşağı etmenin

mümkün" olduğunu söylerken ne dediğini ya da daha doğrusu saçmaladığını fark ediyor mu acaba?

20. yüzyılda gerek ileri kapitalist ülkelerde ve gerekse de Türkiye gibi yarı-bağımlı ülkelerde burjuvazinin, ekonominin geniş sektörlerini ulusallaştırmasına ya da devletleştirmesine sık sık rastlanmıştır ve rastlanmaktadır. Burjuvazi ve burjuva devletinin böylesi ekonomik politikalar izlemesinin bir dizi nedeni olabilir. Bu nedenler arasında en önemlisi; kapitalistlerin ve özel kapitalist tekellerin konumunun devlet aracılığıyla desteklenmesi ve güçlendirilmesidir. Bu uygulamaları şöyle örnekleyebiliriz: Zarar eden özel işletmeleri devlete devretme, yeterince rantabl olmayan özel işletmelerin devletleştirerek yenileme ve verimlileştirme, devletleştirilen işletmeler üzerinden özel işletmelere ucuz girdi sağlama ve böylelikle onların üretim maliyetlerini düşürmelerine yardımcı olma, savaş ve büyük ekonomik bunalım dönemlerinde sistemin istikrarını sağlamak için bazı özel işletmeleri devletleştirme, vergi rejimini, fiyatları, para stoğunu ve dış ticareti kapitalistlerin yararına düzenleme vb. Tabii bütün bu durumlarda kapitalistlere ve özel kapitalist tekellere sağlanan desteğin bedeli şu ya da bu biçimde emekçi yığınların sırtına yüklenecektir.

Öte yandan, yığınların devrimci bilinci ve eyleminin yükseldiği koşullarda burjuva devleti, devrim tehlikesini azaltmak/ ortadan kaldırmak ve burjuvazinin uzun erimli çıkarlarını güvence altına almak için bazı sektörlerde devletleştirmelere gidebilir. Bu gibi durumlarda burjuva devleti işçilerin ve diğer emekçilerin sağlık, eğitim, ulaştırma gibi hizmetlerden daha yaygın ve daha ucuz bir biçimde yararlanmasını sağlayabilir, daha doğrusu sağlamak zorunda kalabilir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde, hem Sovyetler Birliği'nin başını çektiği anti-faşist kampın ve hem de Avrupa'da faşizme karşı savaşım vermiş olan komünist ve sosyalist partilerinin artan güç ve saygınlığının etkisiyle yaşanan ulusallaştırma/ devletleştirme dalgası buna örnek gösterilebilir. Bu gelişme işçi sınıfının siyasal hak ve özgürlük alanının bir ölçüde genişlemesiyle de elele gitmişti. Örneğin Britanya'da 5 Temmuz 1945 genel seçimlerinde büyük bir zafer kazanarak iktidara gelen İşçi Partisi; sağlık hizmetlerini, Britanya'nın merkez bankası olan Bank of England'ı, çelik ve kömür endüstrilerini, gaz ve elektrik üretimi ve dağıtımını, -demiryolları ve hava ulaşımı da içinde olmak üzere- toplu taşımacılığı vb. ulusallaştırdı. Batı Almanya'da, Fransa'da, Avusturya'da, İtalya'da vb. benzer gelişmeler yaşandı. Ancak devletleştirme önlemlerinin alınması ille de devrimci yığın eyleminin yükselmesini ya da iktidarda burjuva-demokratik rejimlerin bulunmasını gerektirmez. 1930'lardan başlayarak Portekiz'deki Salazar rejimi ve 1940'lardan başlayarak İspanya'daki Franko rejimi gibi faşist rejimler de geniş bir ulusallaştırma/ devletleştirme pratiği sergilediler. Benzer bir gözlemi Türkiye için de yapabiliriz.

Türkiye'de 1930'lar devletçilik yıllarıydı. Bazıları bünyelerinde çok sayıda işletmeyi barındıran Maden Tetkik Araştırma Enstitüsü, Etibank, Sümerbank, Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş., Halk Bankası, Ziraat Bankası, Emlak ve Kredi Bankası, Toprak Mahsulleri Ofisi, Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A. Ş., Karabük Demir Çelik Fabrikası gibi kuruluşlar ya bu dönemde kurulmuş ya da yeniden örgütlenerek kamu kuruluşu hâline getirilmişlerdi. Yani 1930'ların ve 1940'ların Türkiyesi'nde belirleyici sanayi kuruluşlarının hemen hemen tümü devlet tarafından işletilmekteydi. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk bu devletçiliğin amaç ve içeriğini en yetkili ağızdan şöyle açıklamıştı:

"Türkiye'nin tatbik ettiği (=uyguladığı- G. A.) devletçilik... sosyalizm nazariyatçılarının (=teorisyenlerinin- G. A.) ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercüme edilmiş değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce mânası şudur: Fertlerin hususî teşebbüslerini (=özel girişimlerini- G. A.) esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şey yapılmadığını göz önünde

tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline alması... Devlet... hususî teşebbüsle yapılmamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve... muvaffak oldu."[124]

1950 seçimleriyle iktidara gelen Bayar-Menderes kliğinin, devlet işletmelerinin özel kapitalistlere satılacağına ilişkin vaatlerine rağmen bu dönemde devlet işletmeciliğinin alanı daha da genişledi. 1950-60 döneminde; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları, PTT, Denizcilik Bankası T. A. Ş., Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası A. Ş., Devlet Malzeme Ofisi, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Türkiye Kömür İşletmeleri, Et Balık Kurumu, Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi, Yem Sanayii, Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri gibi yeni devlet işletmeleri kuruldu. Devlet işletmelerinde çalışanların sayısı 1973 yılında 465,000'den 1975'te 544,000'e ve 1977'de 668,000'e yükselecekti. Ama herhâlde Kıvılcımlı da içinde olmak üzere hiçbir aklıbaşında insan, Türkiye'de ya da diğer kapitalist ülkelerdeki devlet işletmelerine sosyalist bir nitelik yüklemeyecek, devlet sektörünü kapitalist ekonomi içinde bir "sosyalizm adası" olarak algılamayacaktır. Algılamayacaktır; çünkü bütün bu ülkelerde siyasal iktidar tekelci burjuvazinin ve/ ya da işbirlikçi büyük burjuvazinin ve diğer sömürücü sınıfların elindedir.

Kıvılcımlı 1930'ların başlarında, yani devrimci döneminde de benzer yanılsamalar içindeydi. Örneğin o, Türk "ulusal kurtuluş" savaşı sırasında halktan ve kısmen de burjuvalardan ve diğer mülksahiplerinden olağanüstü yardım toplamayı ve bunu İstiklâl Mahkemelerinde yargılanma ve cezalandırılma yaptırımıyla dayatmayı, "mücadelede yarı-sosyalist önlemler kullanmak" olarak niteliyordu. Yazar bu yaklaşımını şöyle açıklıyordu:

"Anadolu bağımsızlık mücadelesi, burjuvazinin o herşeyden üstün ve kutsal bildiği özel mülkiyetin bir an için sınırlanmasıyla başarılmıştır... Bunun en açık kanıtı, savaş hazırlığı için hazırlanan başkumandanlık yasasıyla birlikte (5 Ağustos 1921) yayınlanan emirlerdir."[125] Bu emirlere göre devlet özetle; her türlü yiyecek, giyim, bez ve temizlik maddelerinin, ulaşım ve taşıma işlerinde kullanılabilecek her türlü hayvan ve taşıtların, benzin, sınaî (=endüstriyel) yağlar, kablo, çıplak tel, oto lastiği, pil, telefon aygıtı vb. maddelerin yüzde 40'ını, her evden birer kat çamaşır, çorap, çarık ve halkın elindeki işe yarar durumdaki her türlü silâh ve cephaneyi alabilecek, (Hristiyanlar'dan kalan) "terkedilmiş mallar"ı ordunun gereksinimleri için kullanabilecek, demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı gibi zanaatkârların hizmetlerinden yararlanabilecek, ayrıca gerek gördüğünde, daha önce alınanların dışında taşıtları da alabilecekti. Ancak burada "yarı-sosyalist" olarak nitelenebilecek herhangi bir şey yoktur. Emperyalist ülkelerde olsun, geri ve bağımlı ülkelerde olsun devletler, savaş, ülke topraklarının işgali, hattâ derin ekonomik kriz gibi olağanüstü durumlarda sınıfın genel çıkarlarını korumak için özel mülkiyeti kısıtlayıcı önlemle alabilirler ve almışlardır da. Belirli bir ülkedeki üretim araçlarının özel mülkiyeti sisteminin korunmasını amaçlayan böylesi önlemler alınması, özel mülkiyete saldırı gibi görülemez ve öyle nitelendirilemez.

Yazar bir başka önemli yapıtında, devletçilik kavramını kendince aydınlatmaya çalışırken şunları söylüyordu:

"Bu kaos içinde en çok aydınlatılması gereken şey DEVLETÇİLİK'tir. Çünkü, başka ülkeler için ne olursa olsun, Türkiye için devletçilik en az beşyüz yıllık (aslına bakılırsa Nemrut öncesi: beşbin yıllık) bir tarihsel ve sosyal olayın geleneğidir. İlk Türkiye devletini kuran Osman Gazi devletçi idi; imparatorluğu kuran Fâtih Mehmet devletçi idi; birinci Anayasayı (Meşrutiyeti) ilân eden Abdülhamit devletçi idi; hürriyeti (Abdülhamid'in ikinci defa ilân ettiği anayasayı) tekeline alan İttihat ve Terakki Fırkası devletçi oldu; Cumhuriyeti tekeline alan Halk Partisi devletçidir."[126]

Ama Kıvılcımlı bu söyledikleriyle konuyu aydınlığa kavuşturmak bir yana, daha da içinden çıkılmaz hâle getirmektedir. Herşeyden önce onun kullanmayı yeğlediği "devletçi" terimi

bilimsel bir değer taşımadığı gibi berrak olmaktan da uzaktır. Bu sözcük, özel işletmeciliğe karşı devlet işletmeciliğinden yana olmak anlamına gelebileceği gibi siyasal olarak devletin yanında ve halkın karşısında yer almak anlamına da gelebilir. Devletin ekonomiye müdahalesi ya da ekonominin bir ya da birkaç sektörünün, hattâ bazı durumlarda neredeyse tümünün devletin denetimi ve mülkiyeti altında olması olgusuna ise tüm sınıflı toplumlarda rastlanmıştır. Birbirinden çok farklı özellikler taşıyan bu sosyo-ekonomik formasyonlarda, sözkonusu müdahale kural olarak, siyasal iktidarı ve üretim araçlarını elinde tutan sınıfın çıkarlarına hizmet etmiştir.

Öte yandan Kıvılcımlı'nın Osman Bey'i ve onun ardıllarını, "sınıfsız" bir topluluğun liderleri olarak gösterdiğini gözönüne aldığımızda onun, Osman Bey'i ve Fâtih Sultan Mehmet'i "devletçi" olarak nitelemesi, açık bir tutarsızlıktır. Acaba bir kişi nasıl hem "sınıfsız" bir topluluğun lideri ve hem de devlet yanlısı olabilmektedir? Eğer bir yanda Osman Gazi ve Fâtih Sultan Mehmet ile öbür yanda II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki Fırkası ve CHP hep "devletçi" iseler ve ortak bir devletçilik zemininde buluşuyorlarsa Kıvılcımlı'nın Osmanlı Beyliği'nin kurucusuna ve hattâ bir yere kadar Fâtih Sultan Mehmet'e yüklediği barbarlara özgü "ülkücü karakter" ve "ilkel sosyalist gelenekler" nereye oturtulacaktır? Kaldı ki, 1299-1300'de, yani belki de feodalizm-öncesinin koşullarında Osmanlı Beyliği'ni kuran Osman Bey'in "devletçiliği" ile Osmanlı devletini imparatorluk evresine yükselten Fâtih'in ve merkezî-feodal Osmanlı devletinin "devletçiliği" arasında ve bu ikisi ile modern burjuvazinin çekirdeğinin oluştuğu dönemin iki partisinin, yani İttihat ve Terakki Fırkası'nın ve Halk Partisi'nin "devletçiliği" arasında ortak yanlar bulmanın çok zor olduğu ve bu tarihsel örneklerin aynı sepete konamayacağı açıktır. Hattâ Hikmet Kıvılcımlı'nın kendisi de "devletçi" olarak nitelenebilir; ama herhâlde hiç kimse bundan hareketle onu II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki Fırkası ve CHP ile, hattâ Osman Bey'le aynı kategoriye yerleştiremez.

Bu bölümü Mehmet Güneş'in verdiği şu bilgi notuyla bitirmek istiyorum:

"Tarih Tezi'ni yazıp Sovyetler Birliği ve Komünist Enternasyonal'e göndermiştir. Çeşitli rivayetlere göre Stalin'in tezlerden haberi oluyor. Dönem Stalin'in 5'li şemayı (ilkel komünal-köleci-feodal-kapitalist-komünist toplumlar- G. A.) esas alıp, toplumsal gelişme biçimleri üzerine diğer tartışmaları yasakladığı dönemdir. Yine rivayet odur ki, aktarılan biçimiyle Stalin,Tarih Tezi'ni 'saçmalıklar' olarak niteleyip bir kenara atmıştır. Rivayetler bir yana somut olarak, gönderilen tezler ne SB'den, ne Komintern'den bir karşılık görmemiş, muhatapsız kalmıştır."[127]

NOTLAR

(1) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 134-35.

(2) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 315.

(3) Kıvılcımlı, 12 Mart darbesinin ardından yaşadığı sürgün döneminde yazdığı *Günlük Anılar*'ında kendisi için şöyle diyordu:
"Ben ilkokuldan beri, -bir bakıma uykuda gezer,- çevresinden hiç kimseye benzemeyen, al-abildiğine zamansız ve yersiz, Donkişot'tan daha ağlanacak durumları bile gülünçlük derecesine varmış bir 'Şövalye'yim. Emsâlim varsa domino. Bu kimseye benzemeyen iç dünyam, her dışa, aksiyona vuruşta: Önüne geleni bana ilkin yabancı bıraktı. Biraz yakınlaşanları anadan doğma 'hasım', düşman etti. 'Böyle de adam olur mu?' " (*Günlük Anılar*, s. 110) En yakın arkadaşlarından Suat Şükrü Kundakçı'nın anlattığına göre, sayıları 200 ile 376 arasında gösterilen Vatan Partisi üyelerinden, 1960-sonrası dönemde sadece kendisi ve Fatma Yalçı, Kıvılcımlı'yla ilişkilerini sürdürmüştür.

(4) *Tarih Tezi*, s. 15.

(5) *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 132.
(6) *İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere*, s. 25.
(7) *Tarih Tezi*, s. 50.
(8) aynı yerde, s. 51-52.
(9) aynı yerde, s. 52-53. (10) *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 195-96.
(11) aynı yerde, s. 217.
(12) aynı yerde, s. 224-25.
(13) aynı yerde, s. 196.
(14) *Tarih Tezi*, s. 23-24. , s. 186-87.
(15) *Allah Peygamber, Kitap*, s. 186-87.
(16) *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 196.
(17) aynı yerde, s. 216.
(18) aynı yerde, s. 62.
(19) aynı yerde, s. 62.
(20) "Civilization, Barbarism and the Marxist view of History" (= "Uygarlık, Barbarlık ve Marksist Tarih Görüşü"), 17 Temmuz 2002.
(21) *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 211.
(22) *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 212.
(23) aynı yerde, s. 215.
(24) aynı yerde, s. 122.
(25) aynı yerde, s. 123.
(26) aynı yerde, s. 124.
(27) *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 12.
(28) *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi*, s. 291-92.
(29) *Türk Halk Düşüncesi ve Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri* II, s. 140-41.
(30) *İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere*, s. 82.
(31) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 371.
(32) Aktaran Ümit Hassan, *İbn Haldun, Metodu ve Siyaset Teorisi*, s. 147.
(33) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 357-58.
(34) *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 212.
(35) *The Histories*, s. 255.
(36) *The Legacy of the Ancient World*, Cilt 2, s. 396.
(37) *Anti-Dühring*, s. 300.
(38) *Tarihte Neler Oldu?*, s. 132.
(39) Bkz. aynı yerde, s. 125.
(40) aynı yerde, s. 127.
(41) *The Birth of Europe*, s. 58.
(42) *The Invasion of Europe by the Barbarians*, s. 51.
(43) *A Short History of the French People*, s. 97-98.
(44) Michael Wood, *Domesday, A Search for the Roots of England*, s. 159.
(45) *Tarih, Devrim ve Sosyalizm*, s. 44. Hunların da "eski medeniyetlerin rönesansı sayılan devletler kur"duklarını ileri süren Kıvılcımlı, aynı yapıtının bir başka yerinde bunun tersini ileri sürer: "*Atilla'nın Hunları, Roma-Bizans adlı İslâmlıktan önceki orijinal Akdeniz medeniyetinde üstünkörü bir Rönesans bile yaratamadılar.*" (aynı yerde, s. 206)
(46) Aktaran David Christian, *A History of Russia, Central Asia and Mongolia*, Cilt I, s. 389.
(47) *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, s. 46-47.
(48) Bkz. *Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 170.
(49) aynı yerde, s. 170-71.
(50) Bkz. *Mankind and Mother Earth*, s. 473.
(51) *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 186-87.
(52) *A History of Europe*, s. 109.

(53) Aktaran D. Kagan, S. Ozment, F. M. Turner, *The Western Heritage*, Cilt I, s. 137.
(54) *The German Ideology*, s. 11-12.
(55) *İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere*, s. 26.
(56) *Tarih Tezi*, s. 215-17.
(57) *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 199.
(58) aynı yerde, s. 202.
(59) *The Economic History of World Population*, s. 69.
(60) *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 197.
(61) aynı yerde, s. 197.
(62) aynı yerde, s. 198.
(63) Cengiz Han'ın şöyle dediği ileri sürülüyordu: "En büyük mutluluk; düşmanlarını yenmek, onları kovalamak, onların eşyasına el koymak, ailelerini ağlatmak, atlarına binmek ve kızlarına ve karılarına sahip olmaktır." (Bkz. *The Early Civilization of China*, s. 215.)
(64) *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası* II, s. 388-89.
(65) Aktaran David Christian, *A History of Russia, Central Asia and Mongolia*, Cilt I, s. 396.
(66) *Revelations of the Diplomatic History of the 18th Century.*
(67) *A Short History of the USSR*, Birinci Bölüm, s. 54.
(68) aynı yerde, s. 58.
(69) David Christian, *A History of Russia, Central Asia and Mongolia*, Cilt I, s. 403.
(70) Aktaran V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti* , s. 63.
(71) *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 102.
(72) Bkz. "Mongols", *The Encyclopedia of Islam*, Cilt VII, s. 232.
(73) *Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 66.
(74) *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Cilt 2, s. 11.
(75) Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar* 1, s. 86.
(76) *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 215.
(77) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 53.
(78) L. Brehier'den Aktaran S. Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 1, s. 51.
(79) Speros Vryonis, *Byzantium and Europe*, s. 152.
(80) aynı yerde, s. 160.
(81) Friedrich Heer, *The Medieval World*, s. 136.
(82) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 316.
(83) Bkz. *European Economic History*, s. 52.
(84) *Allah Devletinde Demokrasi* , s. 203.
(85) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 286.
(86) *Kuran-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*, s. 201.
(87) aynı yerde, s. 201.
(88) *İbn Haldun, Metodu ve Siyaset Teorisi*, s. 200.
(89) *Mukaddime*'nin 1. cildinden Aktaran Faik Bulut, *Allah Devletinde Demokrasi*, s. 58.
(90) *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, s. 107.
(91) Syed Ameer Ali, *A Short History of the Saracens*, s. 19.
(92) *Kuran-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*, s. 421.
(93) *Öteki Tarih*, s. 25-26.
(94) *Allah Devletinde Demokrasi*, s. 203-04.
(95) aynı yerde, s. 334.
(96) Aktaran Ümit Hassan, *İbn Haldun, Metodu ve Siyaset Teorisi*, s. 113-14.
(97) *Tarih Tezi*, s. 34-37.
(98) *Fetih ve Medeniyet*, s. 19.
(99) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 95.
(100) aynı yerde, s. 265.
(101) aynı yerde, s. 277.

(102) aynı yerde, s. 334.
(103) aynı yerde, s. 109.
(104) aynı yerde, s. 288.
(105) aynı yerde, s. 293-94.
(106) *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 178.
(107) *Tarih Tezi*, s. 36-37.
(108) *Kapitalizm-Öncesi Ekonomi Biçimleri*, s. 16-17.
(109) *Capital*, Cilt 1, s. 481.
(110) K. Marx-F. Engels, *Seçme Yazışmalar, 1844-1869*, s. 90-91.
(111) K. Marx-F. Engels, *Kapitalizm-Öncesi Ekonomi Biçimleri*, s. 99-100.
(112) *Anti-Dühring*, s. 251-52.
(113) K. Marx-F. Engels, *Collected Works*, Cilt 26, s. 437.
(114) *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, s. 24-25.
(115) *Demokrasi: Türkiye Ekonomisi ve Politikası Hakkında* , s. 14.
(116) *Genel Olarak Sosyal Sınıflar ve Partiler*, s. 10.
(117) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 632.
(118) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 35-36.
(119) *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, s. 108-10.
(120) aynı yerde, s. 108.
(121) *Devlet ve İhtilal*, s. 79.
(122) aynı yerde, s. 79.
(123) *Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşiniz!* , s. 227.
(124) Aktaran Korkut Boratav, *Türkiyede Devletçilik*, s. 183-84.
(125) "Yakın Tarihten Birkaç Madde", *YOL* 1, s. 164.
(126) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 213.
(127) "Kilit Halka: Hikmet Kıvılcımlı", *Teori ve Politika*, Sayı: 40, Güz 2015-Kış 2016, s. 98.

II. KIVILCIMLI'NIN İKİ DÖNEMİ

Kıvılcımlı'nın İki Dönemi ve "Demirden" Bir Kıvılcımlı Savunusu

Bu çalışmada, Osmanlı-Türkiye tarihi ve devlet ve ordu sorunu başta gelmek üzere bir dizi ilintili sorunda Kıvılcımlı'dan bize kalanın, çok önemli oportünist hatalarla sakatlanmış bir miras olduğunu göstermeye çalışacağım. Ancak, her genellemenin bazı eksiklikler taşımaya âdeta yazgılı olması gibi, Kıvılcımlı gibi uzun siyasal kavga yaşamı boyunca bir dizi alanda pek çok makale ve kitap yazmış olan bir kişi hakkında yapılacak haklı eleştirilerin de bazı önemli istisnalarının olacağı tahmin edilebilir. Evet, yazarın mirasının da önemli istisnaları vardır; bunlar esas olarak onun, 1930'ların başlarında kaleme aldığı ve YOL dizisini oluşturan kitaplarını yazdığı dönem için geçerlidir. Bu dönemin Kıvılcımlısı esas olarak devrimci ve enternasyonalist bir konumda bulunmaktadır. Onun yazdıklarını ve yaptıklarını izleyenler Kıvılcımlı'nın, 1930'ların sonlarından başlayarak önemli bir negatif ideolojik-siyasal evrim geçirdiğini ve daha milliyetçi, daha reformist ve daha devletçi bir rotaya girdiğini göreceklerdir.

Yazarın 1950'lerde, 1960'larda ve 1970-71 döneminde kaleme aldığı yazılarda, kitapları ve konuşmalarında, a) kitlelerin devrimci eylemine daha az ya da çok daha az ilgi gösterdiği, b) Kemalizme, orduya ve devlete ilişkin görüşlerinin daha geri, hattâ yer yer açıkça gerici bir nitelik kazandığı, c) 1960'ların ikinci yarısında filizlenen genç devrimci harekete mesafeli, hattâ yer yer düşmanca bir tutum aldığı ve d) Türk-Kürt sorununa hemen hemen hiç değinmediği, değindiği zamanlarda da çok daha tutucu ve hattâ "kaba Türk milliyetçisi" olarak betimlenebilecek bir tutum sergilediği biliniyor. Hattâ, yazılarından hareketle Kıvılcımlı'nın geçirdiği bu negatif ideolojik-siyasal evrimin tarihini biraz daha netleştirebilecek ve bu sürecin başlangıcını kabaca 1937 olarak saptayabilecek durumdayız. Yazar, 1936'da kaleme aldığı *Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?* adlı kitabında Kerim Sadi'yi Kautsky'ye benzetmekte, onu pedanlıkla (=bilgiçlikle- G. A.), aşırmacılıkla ve literatür cahilliğiyle suçlamakta ve sergilemektedir. Ama asıl önemlisi onun burada hâlâ, proleter devrimini ve sınıfsız toplumu savunan bir devrimcinin klasik Marksist-Leninist üslûbunu kullanmakta ve Marksist kaynaklara göndermeler yapmakta olmasıdır. Kıvılcımlı'nın, aşağıda üzerinde duracağım 28 Eylül 1937 tarih ve *Demokrasi: Türkiye Ekonomisi ve Politikası Hakkında* başlıklı broşürüne ise, düzeniçi bir solcu aydının dili, üslûbu ve reformist bakış açısı ve önerileri damgasını vurmuştur.

Ancak Kıvılcımlı'nın 1930'ların ikinci yarısından itibaren sağ oportünizme saplandığını kabul etmeyen bağnaz Doktorcular olsun, böyle bir sıfat taşımamakla birlikte onun çalışmalarına çok büyük değer biçen yazarlar olsun bu iki Kıvılcımlı arasındaki derin farkı genellikle görmezden gelmektedirler. Örneğin Demir Küçükaydın bir yazısında Kıvılcımlı'nın hatalarını meşru göstermeye çalışırken şunları söylüyordu:

"Sovyetler'in çizgisini veya Stalin'i eleştirmeden, Kıvılcımlı'yı eleştirmek, enternasyonalizmi fiilen reddedip, basit bir milliyetçi olarak eleştirmek; kendi ülkesindeki mücadelenin çıkarlarını öne almadığı için eleştirmektir ki, Kıvılcımlı'nın yanlışına göre bin

kat daha yanlıştır. Ve Kıvılcımlı'ya yönelik bütün eleştirilerin özü budur.

"Kıvılcımlı'ya yönelik eleştirilerin iki temel yanılgısı daha bulunmaktadır.

"Bunlardan birincisi, 1930'larda YOL'daki tavırlarıyla, sonraki tavırları arasında fark ya da çelişki bulmak; birini devrimci, diğerini teslimiyetçi bulmaktır.

"Bu eleştiriler birkaç noktayı gözden kaçırmaktadır.

"Birincisi, YOL, gizli bir örgüte dilde hiçbir sınır tanımadan yazılmış bir metindir. Diğerleri, en gerici ve anti demokratik ortamlarda, aynı program ve amaçları açıklamak için Ezop diliyle; Legalitenin olanaklarından yararlanmak için yazılmış metinlerdir.

"İkincisi, o devrimci gibi görünen de sonrasının görünmeyeni de aynı Üçüncü Enternasyonal politikalarının bir yansımasıdır. 1929-33 arasında Almanya'da tarihin en büyük yenilgilerinden birine yol açmış 'sınıfa karşı sınıf' denen son derece sol ve sekter bir politika izleniyordu. Bu politikaya bağlı olarak, Üçüncü Enternasyonal'in ve Sovyetler'in tavrı da farklılıklar gösteriyordu. 1933'ten sonra ise, aynı Enternasyonal ve Sovyetler, TKP'nin kendisini lağvetmesi kararı veriyordu.

"Bu politikalara bir eleştiri yöneltmeden Kıvılcımlı'yı eleştirmek olmaz: Kıvılcımlı ancak bu politikaların sadık bir uygulayıcısı olduğu için eleştirilebilir.

"YOL'daki Kıvılcımlı da, 1930'ların ikinci yarısında legal yayınlar yapan Kıvılcımlı da, 1950'deki Kıvılcımlı da, 1960'taki Kıvılcımlı da, 1970'deki Kıvılcımlı da hep aynı Kıvılcımlı'dır. Hep aynı programı ve stratejiyi savunur. Bunu o anın dünyasının dengeleri ve görevleri içinde farklı yığın düzeyleri ve taktiklerle.

"Bu bağlamda tipik eleştiri şudur: Bakın 1930'da Kürt meselesinde bunları demiş ama sonra susmuş. Bu teori, program, strateji ve taktikleri hep aynı şeyleri tekrarlamaktan ibaret gören bir anlayıştır. Kıvılcımlı verili durumda, aynı zamanda taktik ana halkaları yakalamak ve bütün bunları dünya çapındaki Sovyetler ve Emperyalizm arasındaki mücadelede, Sovyetler'in karşısındaki cepheyi azami ölçüde bölmek ve tecrit etmek amacını gözetir. Bu kendi başına yanlış bir amaç değildir. O dönemde bir Kürt hareketi yoktur ama *Yön* dergisi, *Devrim* dergisi çıkmaktadır; Dev-Genç ve genç subaylar kaynaşmaktadır. Yani ortada somut güçler vardır. O verili koşullarda, NATO'dan çıkacak veya ikili anlaşmaları feshedecek bir girişim tüm dünyadaki dengeleri etkilerdi.

"Kaldı ki, Kıvılcımlı hiçbir zaman darbeciliği savunmamış ve böyle bir şeye bel bağlamamıştır. Kendi dışında var olan bir gücün ve eğilimin nasıl kendi mücadelesi açısından değerlendirilebileceğini tartışmıştır. Bu tartışma sonucunda askerler arasında çalışalım veya ordu aracılığıyla devrim yapalım gibi bir sonuç çıkarmamış, bir görev belirlememiştir. Onun için bir tek görev vardır: işçi sınıfını örgütlemek ve bir proletarya partisi kurmak."[1]

Demir'in bu akıl yürütmesine ve Kıvılcımlı'nın ağır hata ve hattâ günahlarını meşrulaştırma çabalarına katılmak olanaksız. Onun, yer yer yeni devrimci olmuş bir sempatizanın düzeyine kadar düşen argümanlarını sırasıyla ele alalım.

Kıvılcımlı'nın YOL-sonrası döneminde yazdıklarının "en gerici ve anti demokratik ortamlarda, aynı program ve amaçları açıklamak için Ezop diliyle; Legalitenin olanaklarından yararlanmak için yazılmış metinler" olduğu savı ancak kısmen doğrudur. Evet, bir devrimci "Legalitenin olanaklarından yararlanmak için" üslûbundan ödün verebilir; ama en koyu gericilik dönemlerinde bile bu ödünün, Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Adnan Menderes, Cemal Gürsel, 12 Mart 1971 darbesi döneminin generalleri ve askerî yargıçlarını övme, Kemalizmin ve Türk ordusunun propagandasını yapma ve işçiler ve diğer sömürülen yığınların saflarında burjuvazinin şeflerine ilişkin yanılsamalar yaratma noktasına kadar ilerletilmesi yanlıştır; bu ne kabul edilebilir ve ne de herhangi bir gerekçeyle meşru gösterilebilir.

Demir'in, Kıvılcımlı'nın YOL döneminde yazdıkları ile 1937'den itibaren yazdıklarının içerik bakımından AYNI olduğu savı da kesinlikle doğru değildir. Bunu aşağıdaki bölümlerde yeterince göstereceğim. Burada şunu anımsatmak yeter: Kıvılcımlı'nın, YOL döneminde Mustafa Kemal'e ve Türk burjuvazisinin diğer liderlerine -genel olarak tutarlı- devrimci karşı çıkışı İLE onun kabaca 1937'den itibaren özü, bu liderlere övgüler düzmek ve onlardan Türkiye'nin temel sorunlarının çözümünü beklemek olan tutumu aynı değildir ve asla aynılaştırılamaz. Özetle,

a) Kemal'i ve onun yönettiği "ulusal kurtuluş" hareketini bir gerici burjuva milliyetçi hareket görmek İLE onları anti-emperyalist, hattâ anti-kapitalist olarak görmek,

b) Kemalist rejimi gerici ve militarist, hattâ neredeyse faşist bir rejim olarak görmek İLE onu ilerici ve anti-emperyalist bir rejim olarak görmek,

c) Burjuva rejimini yıkıp yerine Sovyetik bir rejim geçirmek İLE onu burjuva liderlerinin yapacakları reformlarla onarmayı savunmak,

d) Kürt halkını devrimin çok önemli bir yedeği olarak görmek İLE onu gericiliğin ve emperyalizmin âleti kabul etmek,

e) Burjuvaziyi düşman olarak görmek İLE onu sosyalizmin inşasına katılabilecek bir sınıf olarak görmek,

f) Leninist proletarya partisini savunmak İLE Vatan Partisi gibi legal ve reformist bir partiyi, kurulacak proletarya partisinin modeli gibi göstermeye çalışmak vb. hiçbir biçimde ve hiçbir gerekçeyle bağdaştırılamaz. Demir'in ve bu soruna onun gibi yaklaşanların, bu iki çizgi, bu iki Kıvılcımlı arasındaki derin farklılıkları görememesi anlaşılır gibi değildir. Kaldı ki Kıvılcımlı, 1960'ların ortalarından itibaren sol hareketin hayli özgür bir tarzda yazabilir hâle geldiği, yani Ezop diliyle yazma zorunluluğunun ortadan kalktığı koşullarda da aynı reformist, Kemalist ve hattâ devlet-yanlısı üslûbunu sürdürmüştür. Daha da önemlisi onun bu üslûbuna, öneri, talep ve analizlerinin reformist, Kemalist ve hattâ devlet-yanlısı içeriği eşlik etmiştir. Demir daha sonra şöyle diyor:

"İkincisi, o devrimci gibi görünen de sonrasının görünmeyeni de aynı Üçüncü Enternasyonal politikalarının bir yansımasıdır."[2]

Yani Demir'e göre, III. Enternasyonal'in "sol" sekter bir çizgi izlediği yıllarda Kıvılcımlı da "sol" sekter bir çizgi ve III. Enternasyonal'in sağ ya da tutarlı devrimci bir çizgi izlediği yıllarda ise Kıvılcımlı da sağ ya da tutarlı devrimci bir çizgi izlemiş ya da izlemek zorunda kalmıştır. Kıvılcımlı'nın eleştirmekte olduğum çizgisine ilişkin yalpalamaların kaynağı bir ölçüde, ama sadece bir ölçüde III. Enternasyonal'de aranabilir. Ama Demir'in ve diğer öğrenci ve hayranlarının Kıvılcımlı'ya çok büyük değer biçtikleri, onu Marks ve Engels ayarında bir usta kabul ettikleri, hattâ Demir'in onu Lenin'den de üstün bir siyasal figür saydığı biliniyor. Bu durumda Kıvılcımlı'nın öğrenci ve hayranları, kendisine böylesi yüce nitelikler yükledikleri bu önderin, III. Enternasyonal'in -kaynağını anlamadıkları- taktiksel yalpalama ya da yön değiştirmelerine göre siyasal konumunu değiştirdiğini ileri sürmek suretiyle kendi bindikleri dalı kesmiş olmuyorlar mı? Onlar böyle yapmak suretiyle Kıvılcımlı'yı âdeta kendi iradesi ve bağımsız düşünceleri/ düşünme kapasitesi olmayan sıradan bir ileri kadro saymış olmuyorlar mı? Sıradan bir ileri kadro için geçerli kabul edilebilecek olan bu gerekçe, Marks ve Engels ayarında bir usta olduğu varsayılan, ya da öyle görülmese de Kıvılcımlı'nın sahip olduğu varsayılan ideolojik, teorik ve siyasal birikimle donanmış bir önder kadrodan beklenenlerle bağdaşmaz.

Kaldı ki bu argümanın, III. Enternasyonal'in ortadan kalktığı 1943 sonrası için ya da hiç olmazsa 1947-1956 döneminde yaşayan Kominform'un kapatılmasından sonraki dönem için

geçerli olamayacağı açıktır. (Zaten çok somut verilere sahip değilsek de o yıllarda artık var olmadığı söylenen TKP'nin eski üye ya da öğelerinin Kominform'la dolaylı ya da eser düzeyinde de olsa herhangi bir ilişkisi olduğuna işaret eden bir gösterge yoktur.) Yazarın siyasal tutumlarını III. Enternasyonal'e ya da onun yokluğunda hiç olmazsa SBKP'ne bakarak belirlediğini ileri sürecek olanlar ise onun, yaşamının son 15 yılında (1956-1971) kaleme aldıklarının, kimin ya da hangi uluslararası otoritenin görüş ve politikalarının etkisini yansıttığını ileri süreceklerdir? Dahası, Kıvılcımlı'yı doğru ve hattâ çığır açıcı olduğu ileri sürülen buluşlarından ötürü onurlandırmak ve göklere çıkarmak, ama onun hatalarını -bu örgütün disiplinine tâbi olduğu gerekçesiyle- III. Enternasyonal'in ya da SBKP'nin omuzlarına yıkmak tutarlı ve meşru bir tutum olamaz. Şunu da eklemeliyim: Kıvılcımlı gibi önder nitelikli bir figürün hatalarını böyle bir gerekçeyle mazur görmek/ göstermek, Türkiye sol hareketi içindeki çeşitli örgüt ve akımların yönetici kadrolarının hatalarını, esas olarak bu örgüt ve akımların belli dönemlerde referans almış oldukları uluslararası düzeydeki liderlerin ve partilerin hatalarıyla açıklamayı mazur görmenin/ göstermenin yolunu açacaktır. Bunun da doğru bir yaklaşım olmadığı bellidir.

Aslında 1937 sonrası döneminin Kıvılcımlısı'nın, yer yer uç boyutlara varan oportünizminin ve bu aşırı oportünizmin Sovyet modern revizyonizminin çizgisiyle büyük ölçüde örtüşmesinin, hattâ onu "sollaması"nın nedeni çok daha yalındır; hangi adı ya da etiketi taşırsa taşısın, hangi ulusal/ yerel kökenden gelirse gelsin, hangi tarihsel arkaplana sahip olursa olsun oportünizmin bütün çeşitleri üç aşağı beş yukarı aynı ortak özelliklere sahiptirler. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın yaşamının, uluslararası örgütsel bağlantılarının olmadığı son 15 yılında ya da onun, -III. Enternasyonal'in ortadan kalktığı 1943 yılını baz alacak olursak- yaşamının son 28 yılında Sovyet modern revizyonizmininkine benzer tezler, dahası bu revizyonizminkinden daha gerici tezler savunmasının kaynağı "uluslararası etkiler" olarak gösterilemez.

Demir'in burada Kıvılcımlı'nın ikinci döneminde, Türk-Kürt sorununa neredeyse değinmemiş olmasını, bazı gerekçeler göstermek suretiyle savunması da kabul edilemez. (Aslındaysa, aşağıda göstereceğim gibi Kıvılcımlı bu soruna bir kaç kez değinmiştir. Ancak o, bu durumlarda da Türkiye Kürtleri'ni ve Araplarım potansiyel emperyalizm ajanları ve karşı-devrim odakları olarak görmüştür.) Ona göre, bu sorunun işlenmesi, "teori, program, strateji ve taktikleri hep aynı şeyleri tekrarlamaktan ibaret gören bir anlayış" oluyor. Oysa Kıvılcımlı, "dünya çapındaki Sovyetler ve Emperyalizm arasındaki mücadelede, Sovyetler'in karşısındaki cepheyi azami ölçüde bölmek ve tecrit etmek amacını gözet"iyormuş. Zaten o dönemde bir Kürt hareketi de yokmuş; ama "Dev-Genç ve genç subaylar kaynaşmakta"ymış.

Demir'in özürü kabahatinden büyük. 1960'ların ikinci yarısı ve özellikle 1969-70 dönemi; işçi, gençlik, küçük üretici yığınlarının yanısıra Kürt halkının da ayağa kalkmaya başladığı, bu yaygın hareketliliğin ordunun alt kademelerinde de yankılandığı, dolayısıyla egemen sınıfların yönetemez hâle gelmekte ve devrimin gündeme oturmakta olduğu bir tarihsel momentti. Bu koşullarda gerçek devrimci güçlere düşen görev; farklı kanallardan akan ve farklı taleplerle eyleme geçen bu yığınları geniş bir cephede birleştirmek, böyle bir görevi üstlenecek devrimci bir öncü müfreze oluşturmak ve büyük burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinin iktidarını yıkmaktı; yoksa ABD emperyalizmine karşı tavır alabilecek, ama revizyonist Sovyetler Birliği'ne sempatiyle yaklaşacak ve halkı da bazı göstermelik ya da sahici reformlarla oyalayacak bir rejim kurmak değil. Kıvılcımlı'nın stratejisi ise bu kitle hareketini bir kaldıraç gibi kullanarak, "Dev-Genç ve genç subaylar" bağlaşması zemini üzerinde yükselecek, ama burjuva devlet aygıtını yıkmayı asla amaçlamayan bir sözde devrim yapmak ve sözde reformist bir burjuva rejimi kurmaktı. Başarılı olmuş olması hâlinde bu taktik ya da strateji iktidara, kitlelerin devrimci enerjisini, sosyal-emperyalist Sovyetler Birliği'nin kanalına akıtacak bir "sol" cuntanın gelmesi sonucunu verecekti. Böylesi bir cuntanın ilk işi değilse de ilk işlerinden biri de kendisine destek verecek devrimci örgütleri tasfiye etmek olacaktı.

O dönemde bir Kürt hareketinin olmadığı savı da doğru değildi. Çünkü 1960'ların ikinci yarısında Kürt halkının siyasal bakımdan ileri bölümleri örgütlenmeye ve Kürt halkını ulusal zulme karşı harekete geçirmeye başlamışlardı. (Bu konuya aşağıda, VIII. Bölümde daha geniş bir biçimde değineceğim.) Peki, böylesi bir hareket gerçekten de olmamış ve Kürt halkı ulusal zulme sessizce boyun eğmiş olsaydı, Kıvılcımlı'nın tutumu haklı olur muydu? Hayır. Bu mantıkla hareket edildiğinde ister istemez gerici sonuçlara varılır. Örneğin o günlerde, Rum, Ermeni, Süryani halklarının kalıntıları da onyıllardır kendilerine karşı uygulanan ayrımcı politikalara ve daha önceki dönemlerde gerçekleştirilen kıyımlara karşı seslerini yükseltmiyor ve herhangi bir protesto eylemi yapmıyorlardı. Demir'in mantığıyla hareket edecek olursak, bu eylemsizlik olgusundan hareketle, komünist ve diğer devrimci güçlerin 1960'larda bile bu konuda da sessiz kalması haklı ve mazur görülebilir.

Bugün herhalde her devrimci, hattâ her dürüst insan o günlerde, bu tarihsel haksızlıklar konusunda sessiz kalınmasını, en azından bir eksiklik olarak niteleyecektir. Kürt halkının 1937-38 Dersim direnişinden 1960'lı yılların sonlarına kadar geçen süre içinde esas itibariyle sessiz kalmış olduğu biliniyor. Demir'in mantığıyla hareket edecek olursak, Türk devrimcilerinin de aynı tarihsel dönemde, Kürt halkının acılarına karşı sessiz kalması haklı ve mazur görülebilirdi. Oysa komünist, hattâ az çok tutarlı demokrat olmak; ne sayısı milyonları bulan Kürt ulusunun hedef olduğu ayrımcılığı, zorla assimilasyonu, zulmü görmezden gelmeyi haklı çıkarır ve ne de 20. yüzyılın başlarındaki Hristiyan kıyımları ve onun devamı niteliğindeki uygulamalar karşısında sessiz kalmayı. Tam tersine Türk işçilerini ve özellikle onların siyasal bakımdan ileri katmanlarını enternasyonalist bir ruhla eğitme görevi bu konularda sesini yükseltmeyi buyurur. Kıvılcımlı ise o yıllarda, varlığı bile yadsınan bu ezilen ulusun adını yüksek sesle anmak ve uğradığı haksızlık ve zulmü sergilemek yerine, bunun tam karşıtını yapacak ve Kürt ulusunu karşı-devrimci bir güç olarak gösterecekti.

Benzer bir rasyonalizasyon çabasını, Kıvılcımlı'yı ele alan uzun bir makale kaleme almış olan Uğuray Aydos ile Çağdaş Balcı'da da görüyoruz. Kıvılcımlı'nın gençliğinde ve yaşlılığında savunduğu görüşlerin içerikleri arasında bir karşıtlık içinde olmadığını ileri süren bu arkadaşlar bir yerde şöyle diyorlardı:

"Bu noktada görülmesi gereken Kurtuluş Savaşı-Cumhuriyet zıtlığıdır. Antika tarihten örnek vermek gerekirse savaş barbarlığı, cumhuriyet ise medeniyeti temsil eder. Barbarlığın kan temeline dayalı örgütlenmesi Kuvay-ı milliye, eşitlik, adalet, kardeşlik ise anti-emperyalizm olarak zuhur etmiştir. Ancak her barbar toplumun medeniyet içinde çürümesi gibi eski gelenekler yok edilmiş barbarlığın o askercil demokrasi şeklinde nitelenebilecek şefe dayalı ortaklaşa eylemlilik gücü 'devlet' adlı baskı aracına dönüşmüştür. İşte Kıvılcımlı'da yer yer görülen Kemalizm övgüsü gerçekte Kuvay-i Milliyecilik övgüsüdür, yergi ise 'medeni cumhuriyetin' yani malî oligarşinin faşizm yanlısı politikalarıdır. Başka sözcüklerle anlatmak gerekirse, Kıvılcımlı, 'Kemal ve çetesi' anlamına gelen Kemalizm'in (ne kadar Kemalizm denebilirse) geleneğinin destekçisi, İzmir İktisat Kongresi'ndeki, İş Bankası açılışlarındaki Kemalizm'in de en büyük düşmandır. Mustafa Kemal bireysel olarak değerlendirildiğinde köşeye sıkıştırılan ve büyük bir gerici tefeci-bezirgân sınıfa karşı toprak devrimi düşünüp yapamayan yalnızlaştırılmış bir isimdir. Anlatılmak istenen Kıvılcımlı'nın eserleri arasında bir çelişki veya kesinti olmadığı, aksine farklı farklı dönemleri farklı farklı üslûplarla okuyucuya aktarılışın var olduğudur. Bunun yanında kısa dönemli taktiksel özellik taşıyan davranışların değişkenliği de yalnız Kıvılcımlı şahsında değil tüm sınıf çizgisindeki örgütlerde normal karşılanmalıdır. Teori alanı gri, yaşam ağacı yeşildir!"[3] Onlar daha ilerde bu görüşlerini yineliyorlardı:

"Kuva-i Milliye ve Cumhuriyet iki farklı momenttir. Mustafa Kemal'in başını çektiği

Anadolu ordusu ve Kuva-i Milliye hareketi ezilenlerin direniş birikiminin devamıdır. Cumhuriyet, finans kapital diktatörlüğüdür, ya da Kıvılcımlı'nın deyişiyle 'büyük kapitalistler ve büyük toprak sahiplerinin asker-banker-yunker diktatörlüğü.' "[4]

Demir'in açtığı çığırı izleyerek 1930'ların Kıvılcımlısı ile 1960'ların Kıvılcımlısı arasındaki farkı, hattâ karşıtlığı bir üsûp farklılığına indirgemeye çalışan bu iki yazarın yaptığı Kıvılcımlı savunmasının bilimsel bir değeri olmadığını görmek zor olmasa gerek. Kurtuluş savaşı döneminin barbarlığı ve bu savaşın sonunda kurulan cumhuriyetin ise onun karşıtını, yani uygarlığı temsil ettiği savının hiçbir maddi temeli yoktur. Tam tersine, "Kuva-i Milliye ve Cumhuriyet iki farklı moment" olmak bir yana birbirlerinin mantıksal uzantısıdırlar. Eğer 1922-23'ün öncesinde ve sonrasında güdülen politikalar arasında öyle bir karşıtlık, hattâ farklılık olmuş olsaydı bu kendisini, 1922-23 dönemecinde gösterirdi. Bu koşullarda, Türk "ulusal kurtuluş" hareketinin önderlerinin saflarında, "eşitlik, adalet, kardeşlik" yanlıları ile onların gerici karşıtları arasında, yani devrimci bir kampla karşı-devrimci bir kamp arasında büyük bir çatışmanın yaşanmış olması gerekirdi. Oysa Kemalist saflarda böyle bir çatışma yaşanmadı; Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra yaşanan Mustafa Kemal'in kendi eski arkadaşlarını ve potansiyel rakiplerini tasfiye operasyonlarıydı, o kadar. Kemalistlerin savaş sırasında yer yer anti-emperyalist ve hattâ anti-kapitalist demagojiye başvurmasına gelince... Bu, iç ve dış konjonktürün dayattığı bir zorunluluktu ve herhangi bir ilerici eğilimi yansıtmıyordu. Öte yandan Mustafa Kemal'in "bireysel olarak değerlendirildiğinde köşeye sıkıştırılan ve büyük bir gerici tefeci-bezirgân sınıfa karşı toprak devrimi düşünüp yapamayan yalnızlaştırılmış bir isim" olduğu savı da bir fanteziden, en bayağı türünden bir söylenceden öte bir değer taşımaz. Cumhuriyetin kurucusunun ya da kurucularının bir toprak devriminden yana olduğunu gösterecek ya da ima edecek hiçbir olgu ya da veri gösterilemez. Böylesi bir görüşü, Mustafa Kemal'i putlaştıran ve ona eşi benzeri görülmemiş bir lider payesi veren en bağnaz Kemalistler bile ileri sürmemiş ya da sürmeye cesaret edememişlerdir. Bu konuyu VII. Bölüm'de daha ayrıntılı bir biçimde ele alacağım.

Ama burada şunun altını çizmek isterim. Aydos ve Balcı; Türkiye'yi Alman emperyalizminin kuyruğuna takarak Birinci Dünya Savaşı cehennemine sokan ve yüzbinlerce Anadolu gencinin ölümüne yol açan, Anadolu'yu Hristiyan halklardan "arındıran", ardından bu ağır insanlık suçunun maddi kazanç ve meyvelerini muhafaza etmek için sözde bir "ulusal kurtuluş" savaşına girişen ve bu savaş sırasında da Grek, İngiliz, Fransız, İtalyan işgal kuvvetlerinden çok Pontus Rumları'na, yurtlarına geri dönmek isteyen Ermeniler'e, Koçgiri Kürt-Alevi halkına vb. karşı savaşan İttihat ve Terakki kalıntılarını, antik çağın barbarlarına benzeterek aklamaya çalışıyorlar. Bunun çok geri ve hattâ gerici bir tavır olduğu ortadadır.

Aydos ve Balcı'nın, Türk "ulusal kurtuluş" savaşının ve Kuvayı Milliye'nin barbarlığı temsil ettiği, yani ilerici bir nitelik taşıdığı yolundaki savının Kıvılcımlı'nın ünlü Tarih Tezi'yle de bağdaşmadığına işaret etmek isterim. Kıvılcımlı şöyle demişti:

"Tarihsel devrimler, modern çağla birlikte sona erer. Çünkü: 1) Modern çağda, her şeyden önce: Tarihsel devrim imkânsızlaşmıştır. Yeryüzünde ne insanlığın fethetmediği belli başlı bir ülke, yeni üretici güçler sağlıyacak coğrafya bölgesi kalmıştır; ne de o yeni maddi üretici güçleri kendi manevi güçleriyle (gelenek-görenek ve kollektif aksiyonlu sosyal üretici güçleriyle) geliştirebilecek barbar yığınları kalmıştır."[5] Tabii bu iki yazarın, Kıvılcımlı'nın hatalarını düzeltme, onun görüşlerini geliştirme hakları vardır. Yeter ki böyle bir yaklaşımları olduğunu açıkça belirtsinler ve bu girişimlerini bilimsel gerekçeleriyle sunsunlar. Ama onların böyle bir düzeltme ve geliştirme savları da yok. O halde Aydos ve Balcı'nın, Türk "ulusal kurtuluş" savaşının ve Kuvayı Milliye'nin barbarlığı temsil ettiği, yani bu savaşın bir tür tarihsel devrim olduğu yolundaki görüşleri hem yanlıştır ve hem de kendileri açısından bir tutarsızlığa işaret etmektedir

Aydos ve Balcı'nın, "büyük kapitalistler ve büyük toprak sahiplerinin asker-banker-yunker diktatörlüğü"nün başı Mustafa Kemal'i toprak devrimi ya da emekçi köylü yanlısı görmesi ve ona anti-feodal bir nitelik yüklemesinin kaynağında Kıvılcımlı'nın görüşlerinin yattığı açıktır. Toplumu yöneten "devlet sınıfları"nın ve esas olarak ordunun yüzyıllar boyunca bir ruh gibi yaşadığı ileri sürülen ilerici/ devrimci geleneği üzerinden Osmanlı'nın kurucuları ile Cumhuriyet'in kurucuları arasında bir köprü inşa eden Kıvılcımlı, Osman Bey ve aşiretini sınıfsız ya da henüz sınıfların oluşmadığı bir topluluğun üyeleri olarak görüyordu. Örneğin o şöyle diyordu:

"Osmanoğullarının (herhangi sosyalist bir şuur iddiası dışında): sırf tarihöncesi ilkel sosyalizminin toprak özel mülkiyetine önem vermeyen göçebe toplumundan geldikleri için, yaptıkları tarihcil devrimcilik yoluyla kendiliğinden uyguladıkları **DİRLİK DÜZENİ:** köklü toprak devrimi oldu."[6] Makalelerinde, yozlaşan İslâm medeniyetinin komünist Osmanlı gazileriyle dirilişe uğradığını ileri süren Aydos ve Balcı da aynı geleneği sürdürüyorlardı.

Sonuç olarak bu konuda Ali Osman Alayoğlu'nun, Kıvılcımlı'nın iki dönemine ilişkin şu saptamasına, ana çizgileri itibariyle katıldığımı söyleyebilirim:

"Tek bir Kıvılcımlı değil 'iki Kıvılcımlı' üzerinden düşünmek gerekmektedir. Kıvılcımlı'nın Üçüncü Enternasyonalci, TKP'li olduğu dönemle, zorunlu olarak TKP'nin dışında kaldığı, tek başına olduğu dönem arasında niteliksel farklar bulunmaktadır. 1920'li yılların başından 1950'lere uzanan dönemde, özellikle 20'li ve 30'lu yıllarda Üçüncü Enternasyonal'in dünya çapında tartışılmaz hegemonyası varken Kıvılcımlı'nın eserlerinde gördüğümüz teorik ve politik yaklaşımlar 1950'ler sonrasındaki yaklaşımlarından kategorik farklar içermektedir."[7] Yazarın yaklaşımı doğru olmakla birlikte eksik ve yetersizdir. Neden? Çünkü Kıvılcımlı'nın ilk ve ikinci döneminde savunduğu görüşler ve aldığı siyasal tutumlar niteliksel olarak farklılaşmakla kalmamış, bir çok durumda neredeyse taban tabana karşıt hâle gelmişlerdir.

Bir kez daha altını çizmek gerekirse, ikinci döneminden farklı olarak Kıvılcımlı ilk ve devrimci döneminde,

a) Türk "ulusal kurtuluş" savaşının, halk için gerçek bir kurtuluşu amaçlamadığını belirtmiş,

b) İttihat ve Terakki kliğinin, Kürt feodal ağalarının bir kısmıyla elele vererek Ermeni halkına karşı gerçekleştirdiği kıyımı mahkûm etmiş,

c) Kemalist rejimi "militarist ve terörist" olarak nitelendirmiş ve halk düşmanı ve hemen hemen faşist bir rejim olarak görmüş,

d) Kemalist rejimin Kürt-karşıtı çizgisi ve pratiğini sergilemiş ve Kürt halkına karşı uyguladığı ulusal zulme karşı çıkmış,

e) Kemalist burjuva devletinin devrimci yoldan yıkılması ve yerine bir işçi sınıfı iktidarının kurulmasından yana tavır almış,

f) Proletarya partisi konusunda Leninist yaklaşımdan yana olmuş,

g) Sadece, finans-kapital olarak nitelendirdiği büyük burjuvaziye değil, burjuvazinin tümüne karşı savaşımdan yana olmuştur.

TKP'nin Kürt halkının ulusal direnişine karşı Kemalist rejimin yanında yer alma eğiliminde olduğu ya da bu konuda titrek ve tutarsız bir konuma sahip olduğu ve Türk-Ermeni sorununu neredeyse ağzına dahi almadığı koşullarda Kıvılcımlı'nın, özellikle İttihat ve Terakki kliğinin gerçekleştirdiği Ermeni kıyımını, bazı hatalı saptamalarına rağmen kesin bir dille kınaması ve Kürt halkının Kemalist rejime karşı direnişini, gene bazı hatalı saptamalarına rağmen esas itibariyle haklı bulması, TKP'nin Türk-Kürt sorununa eğilmesini/ Kürdistan'da örgütlenmesini önermesi ve Kürdistan köylülüğünü Türkiye devriminin bir yedeği olarak nitelemesi, kuşkusuz ileri ve devrimci bir tutumdu.

Peki, Kıvılcımlı'nın YOL döneminde görece devrimci ve enternasyonalist bir tutum benimsemesi nasıl açıklanmalı? Genel olarak gençlik ile militan devrimcilik arasında bir korrelasyondan söz edilebilse bile bu soruya böylesi bir kişilik ve nesil analizi temelinde yaklaşmak yeterince bilimsel olmayacaktır. Ancak 1932 yılında 30 yaşında olan Kıvılcımlı'nın bu birinci döneminde, özel olarak Türkiye'nin ve genel olarak dünyanın devrime çok yakın olduğu ve neredeyse sosyalist devrimin eşiğinde bulunduğu yolundaki değerlendirmeleri oldukça dikkat çekicidir. Kıvılcımlı, 1932'de kaleme aldığı "Parti ve Fraksiyon" başlıklı çalışmasında şöyle diyordu:

"Emperyalizm, dünya bunalımının dünya çöküşüne doğru, lavdan erimiş kurşundan bir sel gibi bütün ağırlığıyla akıyor. Bu yakın evrensel çöküşte, Türk proletaryası 1905'i mi, 1917'yi mi yaşayacak?"[8] Ardından o, gerek kitlelerin radikalleşmesinin düzeyini ve gerekse TKP'nin kitleler üzerindeki etkisinin boyutlarını alabildiğine abarttığı şu saptamayı yapıyordu:

"Dünya bunalımına karşın, Türkiye'de sanayi gelişiminin henüz devamı... Bu siyasal ve ekonomik nedenlere karşın kitlelerin görülmedik bir hızla radikalleşmesi, orta sınıfların dehşetli parçalanışı, genel bunalımın derin etkileri... Türkiye işçi sınıfının devrimci hamlesini bilemekten geri kalmadı. Bu hamlenin elle tutulur ifadesi, Türkiye komünist hareketinin son yıllarda birdenbire kitleleşmiş çehresinde okunur. Anarşiye kadar varan kapitaliste karşı bireysel işçi tepkileri, ufak tefek grev girişimlerinin terörle boğulması, en küçük legal olanaklarda işçinin sokağa dökülüp şehirleri fiilen zaptetmesi... bir 1905'i geçirmediyse bile, 1905'i geçtiğini gösterebilir."[9] Bu ruh hâli içindeki Kıvılcımlı âdeta, Türkiyeli devrimcilerin giderek hızlanmakta olan devrim trenini kaçıracağını düşünüyordu:

"1917 ile 1932 arasında tam dörtte bir yüzyıllık bir ara var. O zaman emperyalizme giren kapitalizm, şimdi emperyalizmin bunalım döneminin sonuna ve Sovyetler ülkesinde komünizmin başlangıcına, yani sosyalizme giriyor. Geç kaldık, geç diye, bütün olaylar haykırıyor. Daha on yıl önce Türk burjuvazisini: 'Bolşevik de oluruz, şeytan da oluruz!' diye ciyak ciyak bağırtan o kahhar 'olay', bugün kapımızı zangır zangır sarsıyor; açmazsak kıracak... "[10]

Yazarın, dozu hayli abartılı bir devrimci coşkuyla nitelenen bu subjektif yaklaşımının bir dizi değişik nedeni vardı. Bunlar arasında; TKP'nde yaşanan süreci ve Türkiye ve dünya ortamında meydana gelen önemli değişiklikleri sayabiliriz. Önce birincisi: TKP özellikle 1927 tutuklamaları sonrasında yönetiminde yer alan sağcı-teslimiyetçi çizgiyi temsil eden oportünist aydınlardan arınmış ve daha militan bir örgüt hâline gelmişti. Yazar "Parti ve Fraksiyon" adlı yazısında bunu şöyle anlatıyordu:

"1927 tutuklama ve yargılaması Parti tarihinde bellibaşlı bir dönüm noktasıdır. Bunu polis bile sezmiş ve 1929 İzmir mahkemesine verdiği müzekkerede, 1927'ye kadar, salt işçi istemleri ve düşünsel akım vadilerinde hareket eden komünist örgütünün, o tarihten itibaren devlet aygıtına karşı açıktan açığa hücum ve saldırılarda bulunduğunu kaydetmiştir."[11]

Bu saptamayı TKP'nin 1930 Programı da doğruluyor. Bu belgede, 1925-27 döneminde Parti Merkez Komitesi'nin üzerine düşen görevleri yapabilecek düzeyde olmadığı ve bazı yöneticilerin İstiklâl Mahkemelerinin teröründen korktuğu ve yılgınlığa kapılarak menşevik ve tasfiyeci bir çizgiye yöneldikleri belirtilmekte ve ardından şöyle denmekteydi:

"TKP... kommunist gençliğin mücahitlerinden mürekkep (=savaşçılarından oluşan- G. A.) yeni bir idareci kadronun rehberliği altında yeniden inkilâbi mücadelelere (=devrim savaşımlarına- G. A.) atıldı."[12]

TKP'nde bir şeylerin değiştiği, Başbakan İnönü'nün 4 Mart 1929'da Takrir-i Sükûn Kanunu'nun süresinin dolması üzerine yaptığı bir konuşmada ve Cumhurbaşkanı Atatürk'ün Ağustos 1929'da Eskişehir'de yaptığı bir konuşmada açıkça bu partiyi hedef almalarından da

anlaşılıyordu. TKP Merkez Komitesi ise, bu konuşmalara şu yanıtı verecekti:

"Türkiye burjuvazisi, Cumhurreisinin ağzıyla Eskişehir İstasyonu'nda TKP'ne harp ilân etti. Bu, çoktandır devam eden bir muharebenin (=çarpışmanın- G. A.) burjuva devletinin en yüksek makamı tarafından resmen tasdiki (=onanması- G. A.) demektir. Bir müddet evvel de, Başvekil İsmet Paşa söylediği bir nutukta komünistlere taarruz etmişti (=saldırmıştı- G. A.).

"Mustafa Kemal Paşa komünistlere uzun uzadıya küfür ettikten sonra onları ordu kuvvetiyle tehdit etmiş ve ilk defa olarak komünistlere karşı mücadelede, Türkiye amelesinden, köylüsünden ve esnafından yardım dilemiştir. Demek oluyor ki, geçen zaman zarfında Türkiye komünist hareketi, burjuvazi için daha mühim (=önemli- G. A.) bir tehlike hâline gelmiştir."[13]

Kıvılcımlı'nın YOL dizisini oluşturan kitapları hazırladığı yıllar, TKP'nin burjuva devletine karşı daha kesin bir tutum aldığı ve yasadışı çalışmasını yoğunlaştırdığı 1930-32 dönemiyle büyük ölçüde örtüşüyordu. TKP 1930 yılı boyunca aylık *İnkılâp Yolu* dergisini yayımlarken TKP İstanbul Vilâyet Komitesi de Temmuz-Aralık 1930 döneminde *Kızıl İstanbul* dergisinin 10 sayısını yayımladı. 1932 yazından itibaren Parti, aynı zamanda Merkez Komitesinin organı olan *Bolşevik* dergisinin yayımına başladı. Bu yıllarda zaman zaman yapılan tutuklamalara bağlı olarak bu yayım organları kesintilere uğramakla birlikte varlıklarını sürdürdüler. TKP bu dönemde 1 Mayıs işçi bayramı ve 1 Ağustos anti-emperyalist savaşım günü vesilesiyle yasadışı bildiriler dağıtmaya devam etti. Ancak, dili, üslûbu ve taleplerinin daha devrimci ve radikal bir nitelik kazanmasına rağmen TKP'nin genel siyasal çizgisi özünde ciddi bir değişikliğe uğramayacaktı. Bunun en önemli göstergelerinden biri TKP'nin 1925 Şeyh Sait ve 1930 Ağrı ayaklanmaları karşısında aldığı tutumların sadece detayda farklı olmasıydı. Buna aşağıda değineceğim.

Bu yıllar esas olarak, Türkiye'de de etkisini gösteren 1929-33 büyük dünya ekonomik bunalımı yıllarıydı da. Aslında bu büyük bunalım yavaşlayarak da olsa etkilerini 1930'ların sonlarına kadar sürdürecek ve ancak İkinci Dünya Savaşı'nın askerî araç gereç üretiminde yarattığı devasa yükselişten ötürü sona erecekti. Bellibaşlı ileri kapitalist ülkelerin ekonomik göstergeleri bunalımın ağırlığını ortaya koymaktaydı: 1913 yılınınki 100 sayılmak kaydıyla 1929 ile 1933 yılları arasında sınaî üretim ABD'nde 183'ten 81'e, Britanya'da 104'ten 71'e, Almanya'da 108'den 52'ye, Fransa'da 144'ten 92'ye düşecekti. Kapitalist sistemin, ekonominin bütün sektörlerini etkisi altına alan bu en uzun süreli ve en kapsamlı bunalımı bir yandan emekçi kitlelerin daha da yoksullaşmasına ve buna bağlı olarak onların hoşnutsuzluk ve kendiliğinden-gelme tepkilerinin yükselmesine ve bir yandan da emperyalistlerarası çelişmelerin keskinleşmesine yol açıyordu. Doğal olarak Türkiye de bu gelişmelerden etkilenmekteydi. Uluslararası talebin ve ticaretin daralmasına paralel olarak, dışarıya tarım ürünleri satan Türkiye'nin dışsatımının düşmesi ve Türk hükümetinin, devlet işletmelerinde üretilen sanayi mallarının fiyatlarını yüksek tutması, özellikle köylü yığınlarının yaşam koşullarını daha da zorlaştırdı. Yalçın Küçük bir kitabında, 1923-1938 döneminde ulusal gelirin, daha doğrusu -brüt ulusal ürün olarak Türkçeleştirebileceğimiz- gayrısafi millî hasılanın gelişimiyle ilgili bazı verileri aktarıyordu. Küçük'ün Tuncer Bulutay, Yahya S. Tezel ve Nuri Yıldırım'ın bir çalışmasından aktardığı verilere göre, Türkiye'de daha 1929 öncesinde belirtileri görünen ekonomik gerileme, 1929-33 büyük ekonomik bunalımının etkisiyle daha da ağır bir hâl almıştı. Bu çalışmaya göre, 1938 yılı üretici fiyatlarıyla ulusal gelir zincirleme endeksi, 1929'da 116.1, 1930'da 104.2, 1931'de 106.5 ve 1932'de 93.9 olmuş, 1933'de 119.8'e ve 1934'te 106.7'ye yükseldikten sonra 1935'te bir kez daha 97.6'e düşmüştü.[14]

Ulusal gelirde yaşanan bu düşüşlerden en fazla işçiler ve emekçi köylüler etkilenecekti. 1929-34 döneminde buğdayın kilogram fiyatı 12.6 kuruştan 3.6 kuruşa, pamuğun kilogram fiyatı 62.3 kuruştan 33.1 kuruşa, fındığın kilogram fiyatı ise 37.1 kuruştan 16.4 kuruşa

düşecekti. Yorgaki Effimianidis, 1936'da yayımlanan *Cihan İktisadî Buhranı Önünde Türkiye* adlı yapıtının ikinci cildinde şunları söylüyordu:

"Köylümüzün durumu gözlerimizi faltaşı gibi açtıracak bir hâldedir. Köylü harpten evvel bir okka buğdayla bir arşın basma, iki-ikibuçuk okka buğdayla bir okka şeker, bir okka buğdayla bir okka gazyağı alabiliyordu. Bugün bir arşın basma için sekiz-on kilo buğday ve bir kilo şeker için onaltı-onsekiz kilo buğday ve bir kilo gazyağı için de yedi-sekiz kilo buğday vermek mecburiyetindedir. Mahsulün para etmemesi yüzünden satın alma kudreti bu derece düşen köylü, şeker yememek, gazyağı yakmamak, entarisi üzerine seksen yama vurarak idare etmek zorluğundadır."[15]

Ekonomik bunalım, çok sayıda köylünün topraklarını yitirmesine ve bunun sonucunda ya toprak ağalarının boyunduruğu altında çalışan yarıcılara dönüşmesine ya da kentlere akın etmesine yol açtı. Kıvılcımlı bu konuda şu bilgileri sunuyor:

"1927 nüfus sayımına göre Türkiye'de 1,700,000 köylü ailesi ve 9,216,918 köylü nüfusu var. 1927'den 1932'ye kadar geçen beş yıl içinde, tefecilikle elele veren tefecilik yasaları, yöntemleri ve örgütleri, Türk köylü nüfusunu belki dünyanın pek az yerinde görülmüş bir şiddetle farklılaştırdı, proleterleştirdi. Onun için, 1927'de, nüfusun (13.6 milyon) yüzde 67'sini oluşturan köy nüfusu, 1931 yılında İktisat Bakanı'nın tahmin ettiği gibi, en fazla yüzde 60 oranına kadar yükselebilir."[16] TKP'nin 1930 Programı ise bu konu hakkında şu saptamayı yapmıştı:

"Halk Fırkası diktatörlüğünün iktisadî ve malî siyaseti ve buna sıkı bir tarzda bağlı olan derin iktisadî buhran (=bunalım- G. A.), şehir ve köylerin orta halli kütlelerinden yüzbinlerle müstahsılı maişet vasıtalarından (=üreticiyi geçim araçlarından- G. A.) ve mutat meşguliyetlerile (alışılagelmiş uğraşlarıyla- G. A.) kazanç temini imkânlarından mahrum etmiş (=yoksun bırakmış- G. A.) ; istihsal vasıtalarını (=üretim araçlarını- G. A.), ailevi ve sınıfi muhitlerini terketmek mecburiyetinde bırakmış ve böylece feci bir harabiye[te] ve mahva (=yıkım ve çöküntüye- G. A.) sürüklenmelerini mucip (=neden- G. A.) olmuştur. Sınıflarından koparılmış bu çaresiz ve işsiz insan yığınlarının öfke ve kini, 1930 senesi içinde, son haddini bulmuş ve bir takım fiili tezahürlere (=görünümlere- G. A.) ve karışıklıklara müncer olmuştur (=yol açmıştır- G. A.)... Halk Fırkası idaresinin iş bulmaktan âciz bir hâle irca ettiği (=düşürdüğü- G. A.), bu bedbaht (=talihsiz- G. A.) insan yığınları, bizzat yenilmez güçlükler içinde, içinde çırpınan yerli sermayedar burjuvazi karşısında, dipsiz bir sefâlet pençesinde kıvranan aç işsizlerden mürekkep bir ihtiyat (=oluşan bir yedek- G. A.) ordusu vaziyetinde duruyor."[17]

Emekçi yığınların proleterleşmesi ve yaşam koşullarının hızla kötüleşmesi, öncelikle kentlerdeki işçi sınıfını harekete geçirecekti.

"1929-1933 arasında bütün dünyayı sarsan iktisadî bunalım, Türkiye'deki işçilerin de yaşam koşullarının kötüleşmesine yol açtı. Bir çok şehirde grevler patlak verdi. 1929'da Ankara basım, İstanbul tramvay, Samsun ve İstanbul'da tütün, İzmir'de liman işçileri ve vapur işletmelerinde çalışan işçiler greve çıktılar. 1930'da İzmir İncir Kurutma İmalâthanesi, 1931'de İstanbul Defterdar Feshane Fabrikası, 1932'de İzmir Tütün Depoları, 1933'de İstanbul Devlet Deniz Yolları işçileri işi bıraktılar. Grev hareketinin yaygınlaşma göstermesi üzerine hükümet, 1933'de Hükümet Meclis'ten grevi yasaklayan bir yasa çıkarttı."[18]

Bu dönemdeki grevler ve diğer işçi eylemleri hakkında yeterince ayrıntılı ve güvenilir verilerin olduğunu söylemek güç. Bu eksikliği dikkate alarak yapılacak bir karşılaştırma, 1929'u izleyen yıllarda, 1929'a öngelen yıllara kıyasla işçi eylemlerinde önemli ve belirgin bir artışın meydana geldiği izlenimini vermiyor gibidir. Ancak bu görünüm aldatıcıdır. Çünkü gerek işçiler ve gerekse özellikle Türkiye'nin ihraç ettiği üzüm, tütün, incir, pamuk, zeytin gibi tarım ürünlerinin fiyatlarındaki büyük düşüşlerden etkilenen ve alım gücü azalan emekçi köylülerin

saflarında derin bir hoşnutsuzluğun mayalanmakta olduğu hissediliyordu. Mustafa Kemal'in, esas olarak kitlelerin nabzını yoklamak için 12 Ağustos 1930'da yakın arkadaşlarından Fethi Okyar'a kurdurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın serüveni bu hoşnutsuzluğun düzeyini kanıtlıyordu. Okyar ve arkadaşlarının, Ege bölgesindeki gezisi sırasında, İzmir başta gelmek üzere bir dizi kentte rejim karşıtı gösteriler yapılacaktı. İzmir vâlisinin SCF'lıların kente girmesini engelleme çabaları, liman işçilerinin protesto grevine yol açmış, Okyar ve arkadaşlarının kaldığı otelin önünde toplanan halkla polis arasında çıkan çatışmada bir çocuk ölmüştü. Kıvılcımlı'nın "işçinin sokağa dökülüp şehirleri fiilen zaptetmesi" derken kastettiği herhâlde, işçilerin önemli bir rol oynadığı bu gösterilerdi.

TKP'nin ve Kıvılcımlı'nın bu dönemdeki söylemine yansıyan radikalizmin aynı zamanda, Komintern'in dünya analiziyle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'nin 2 Mart 1929'da, Komintern'in kuruluşunun onuncu yıldönümü vesilesiyle yayımladığı manifestoda şöyle deniyordu:

"Kapitalizm, kendisi için bir felâketle sonuçlanması gereken yeni bir dünya savaşına yaklaşıyor. Birinci dünya savaşı, emperyalist cephenin çöküşü ve ilk proleter diktatörlüğünün kurulmasıyla sonuçlandı. İkinci bir emperyalist savaş ve Sovyetler Birliği'ne karşı bir müdahale, dünya emperyalist sistemine son ve sonal darbeyi vuracaktır."[19] Bazı doğru öğeler içermekle birlikte bu analiz 1928'de yapılan Altıncı Kongresi'nden itibaren Komintern'e egemen olan ve 1929-33 ekonomik bunalımının etkisiyle daha da güçlenen "sol" ve sekter çizgiyi yansıtıyordu. Bu çizginin bellibaşlı görünümleri; a) kitlesel işçi sendikalarından ayrılıp görece küçük "kızıl sendikalar" kurma, b) burjuva demokrasisi ile faşizm arasındaki farkı görmezden gelme ve yadsıma, c) işçi sınıfının baş düşmanının faşizm değil, sosyal demokrasi olduğunu savunma biçimini alıyordu. 1929-34 yılları arasında etkili olan -ve Trotskistler ve revizyonistlerin 1928'den itibaren Komintern yönetiminde yer almamış olan Stalin'i sorumlu tuttuğu- bu "sol" ve sekter çizgi, başta Almanya Komünist Partisi gelmek üzere Avrupa'daki bir dizi komünist partisinin faşizmin yükselişini önlemede başarısız kalmalarında son derece önemli bir rol oynayacaktı.

Şimdi artık Kıvılcımlı'nın YOL dönemindeki devrimci tutumunun bellibaşlı göstergeleri üzerinde durabiliriz.

Mustafa Kemal'e ve Kemalist Rejime Görece Devrimci Yaklaşım

Kıvılcımlı, "Yakın Tarihten Birkaç Madde" başlıklı yazısında Türk "ulusal kurtuluş" savaşı için şunları söylüyordu:

"Cumhuriyet burjuvazisi bütün kapitalist sınıflar gibi ülkeden zulmü ve soygunu kaldırma amacında değildi. Amacı, zamanı geçmiş efendilerle yabancı senyörler yerine kendi sınıfsal beyliğini; yerli sermaye saltanatını kurmaktı...

"Fakat halk yerli sermayenin soygununa kuzu gibi razı olmak için karşısında daima kendisine egemen ve efendi bir güç bulunduğunu görmeliydi. Şu hâlde halkın üstünde, halka yukarıdan bakan ve emir ve zor gösteren bir güç şarttı. Bunun için burjuvazinin sınıfsal diktatörlüğünü temsil eden yönetsel ve askerî bir tehdit ve terör siyaseti izlenmeli ve halkı her türlü demokratik yeniliklerden mümkün olduğunca uzak tutmalı."[20] O aynı yazısında şunları da söylüyordu:

"M. Kemal yalnız burjuva ve büyük toprak sahipleri için 'zahmet'e girmiş, halktan gelen her hareketi yalnızca tehdit etmiştir."[21]

"Kemalizme göre: 'İç durum sözkonusu olurken en önce asker ve güvenlik sorunu akla gelir.' Bu 'güvenlik' kuşkusuz özel mülkiyetin güvenlik ve selâmetidir."[22]

Kıvılcımlı, "Partide Konaklar ve Konuklar" başlıklı yazısında Rusya devrimi ile Türk

"ulusal kurtuluş" savaşını karşılaştırır ve ikisinin birbirinden ne denli farklı olduğunu anlatırken şöyle diyordu:

"Ve taşra burjuvazisinin güdücüleri, Bolşevizme dört elle sarılmış görünmelerine karşın, hâlâ bakanları, muhafız alayları, polisleri, mülkiye ve ordu güçleri bulunan sultana toz kondurmuyorlardı... Büyük Millet Meclisi halka, bağımsızlık mücadelesinin amacını 'Halife'i Zişan Essultanı' kurtarmaktan ibaret gibi gösteriyordu...

"Türk burjuvazisi halkın herhangi bağımsız ve devrimci ayaklanışına yol açmamak, 'vaziyeti tutmak' için sultanın dokunulmaz kutsal bir egemen makam olduğunu ve tüm ulusun o makama bekçi köpekliği yapmaktan başka görev ve onur tanımadığını sonuna dek ilân ediyordu...

"Türkiye'de Kemalizm, iliklerine kadar militarist bir disiplinle halkı her türlü demokratik hareket ve örgütten sistematik olarak soyutladı. Bir yanda halifeyi tutup karşı-devrimi körüklerken, ötede halktan gelen her girişim yeteneğini şiddetle boğdu."[23]

"Kemalizm sınıflar hakkındaki demagojisini kimsenin gönlü kalmasın diye yapmıyor. Amaç, büyük toprak ve çiftlik örgütü sahipleriyle yüzbinlik kapitalistlerin tam ve kapsamlı diktatörlüğünü ve el birliğini temsil edecek olan Halk Partisi'ni kurmaktır. Kalın burjuvazi kendi partisinden başka herhangi bir siyasal kuruluşu tanımak ve yaşatmak istemeyeceğini açıkça ifade etmek için dolambaçlı yoldan gidiyor."[24]

Kıvılcımlı "Strateji Planı" başlıklı çalışmasında Kemalizmi faşizme benzetiyordu:

"İnsaf edelim de, artık Kemalizmin faşizmden ayrılan noktalarını aramakla zaman yitirmeyelim."[25]

Devrimci Kıvılcımlı için, ülkeyi yöneten "Cumhuriyet Halk Partisi", "Cumhuriyet HALT Partisi ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi", "Türkiye Büyük İLLET Meclisi"dir.

O, "Düşman: Burjuvazi" başlıklı çalışmasında, emperyalist burjuvaziyle işbirliğini sergilediği Kemalist rejimi yabancı sermayenin sığıntısı olarak niteliyordu. Kıvılcımlı Kemalist rejimin, merkezini Paris'e taşımakla birlikte Türkiye'de bıraktığını ileri sürdüğü Düyun-u Umumiye örgütünün aracısı ve hizmetçisi olduğunu söylüyordu:

"... Türkiye'deki 'ulusal' denen sermaye bir lâftır; yani yok değildir, fakat 'ulusal' ve 'Türk' kıyafetindeki yabancı sermayenin yanıbaşında koltuğunda geçinen bir sığıntıdır. Bu sığıntı hâlinde kaldıkça, hiçbir zaman Düyun-u Umumiyye'nin kılına dokunamaz... Düyun-u Umumiyye'nin kılına dokunamadıkça sonsuza kadar sığıntı kalacaktır. Bereket sermayenin, dini imanı gibi, yurdunun da bulunmayışı imdada yetişiyor, ve Türkten çok Türk geçinmeyi kârlı buluyor; o sayede Kemalizm, bütün dünyayı 'Türk' gördüğü gibi, bütün Türkiye'deki sermayeyi ulusal göstermeye olanak bulunuyor. Bugün Türkiye'de bulunan yabancı sermaye, Düyun-u Umumiyye'nin 'kıyafet değiştirmiş', 'ulusal Türk' kılığını takmış takıştırmış şeklidir. Şu halde, genellikle yabancı sermaye ile Düyun-u Umumiyye'nin sınırları nerede başlar, nerede biter, pek kestirilemez...

"Son Paris Anlaşması gereğince Kemalizm, Türkiye işçi ve köylülerinden 107,528,463 altın lira, yani 1 milyar 79 milyon küsurdan fazla Türk lirasını soyacak ve en ufak bir zahmete ve eziyete bile girmeyen yabancı bankerlere sunacak. Hem de bu sunuşu, yalnız ücret karşılığı olmaksızın, yani bedava, 'karşılık beklemeksizin' yapmakla kalmayacak; yani Kemalizm Türk işçi ve köylüleri karşısında Düyun-u Umumiyye'nin tahsildarlığını yaparken karşılığında bir şey istemek şöyle dursun, ayrıca taksitleri beklemek lütfunda bulunan finans-kapital hazretlerine... faiz! verecek... Diş kirası olsun diye."[26]

Yazar, "Müttefik: Köylü" başlıklı çalışmasında Kemalist rejimin köylülerin büyük çoğunluğunu nasıl ezdiğini ve yoksulluğa mahkûm ettiğini şöyle dile getiriyordu:

"Burjuvazi, bizzat Kemalizmin diliyle... en bayağı demagoji [yi] köylü ve özellikle küçük

köylü tabakaları etrafında yapmıştır. 'Köylü memleketin efendisidir' yalanı hâlâ kulakları tırmalayan bir dırıltıdır... Köylülüğün basit anlayışı, bu gürültüyü iyice kavrayamamakla birlikte, Kemalizmin ne olduğunu, kendi hayatıyla her gün denemiştir. Onun için, çalışkan köylülük kadar Kemalizmin gürültüsüne pabuç bırakmayan tabaka, Türkiye'de azdır. Denilebilir ki küçük köylülük hiç olmazsa işçi sınıfı kadar, bugünkü rejimin ve onun cesetleşmiş hâli olan devlet aygıtının uzlaşmaz düşmanıdır. Bir kelimeyle, Kemalizm, köylülüğün gönlünü çelmek için demagojiden başka bir şey yapmamış ve çalışkan köylülük de içgüdüsüyle, onun içyüzüne can düşmanı olmuştur."[27]

Kıvılcımlı bu yıllarda Mustafa Kemal'i, İtalya'nın faşist lideri Mussolini ile karşılaştırmaktan çekinmiyordu:

"Köy küçük mülkiyetlerinin şiddetle parçalanması, köylülüğün başdöndürücü bir hızla farklılaşması bazen burjuvazinin de gözlerini karartıyor. Onun için arasıra moda olan 'tarım mı, sanayi mi' sorunu öne sürülür, 'tarihi durduran' Mussolinivari Donkişotluklar alır yürür... Ve madem ki Gazi Çiftliğinde buğdaylar 'Gazi'nin göğsünden yukarı çıkıyormuş', şu hâlde, eğer hâlâ bilmiyorsanız haber verelim ki, Mussolini bir şâir ve Mustafa Kemal bir kimyagerdir. Bu şâirle kimyager işitilmedik ortak bir maden bulmuşlardır: 'Toprağın bolluk erdemi!' "[28]

Yazar,

"Tarihçe olarak unutmayalım ki, Kemalizm, bir kelimeyle taşra tefeciliğinin sömürge kurtuluşuna kalkışan bir hareketidir"[29] dedikten sonra Kemalizm için şunları söylüyordu:

"1-Büyük tefecilikle elele verdi; 2- Tefeciliği geniş ölçüde sistemleştirdi. Onun için Kemalist burjuvazinin örümcek ağı gibi ülkenin dört bir yanına kurduğu kredi tuzağı, kredi şebekesi, doğrudan doğruya Kemalist devletin süngü gücüne dayanan ayrıcalıklı bir tefecilik sisteminden başka bir şey değildir."[30]

Zaten Kıvılcımlı Kemalizmin, köylülüğe hiçbir şey vermediği kanısındaydı:

"Kemalizm, çaresiz çalışkan köylülüğün 'Türk gibi kuvvetli' olup olmamaktaki sabrını denemek için insanları öküzleştiriyor. Ne 'devrim', ne 'devrim' !...

"Türkiye köylüsünün üstüne Kemalizm güneşi doğdu doğalı, Türk köylüsünün içinde yuvarlandığı yoksulluk batağını burada tanımlamak, bu sayfalara sığdırmayı ummak aklımızdan geçmedi."[31]

Şu sözler de Kıvılcımlı'ya aitti:

"... derebeylik artıkları+tefeci sermaye+finans kapital+Kemalist devlet bloku, gerek çalışkan Türk köylüsünün, gerek Türkiye proletaryasının ortak düşmanıdır...

"Türkiye çalışkan köylülüğünün en büyük ve en tehlikeli can düşmanı Kemalizmdir. Kemalizm demek, derebeyi artıkları+tefeci sermaye+finans kapital+finans kapital devleti bloğu akla gelir."[32] O sözlerini şöyle sürdürmüştü:

"Bu dört başlı biricik sermaye ejderi (Cumhuriyet burjuvazisi, Kemalizm) Türkiye'de egemen oldukça, çalışkan Türk köylüsünün sırtında çala satır ve çala kamçı yaşamaktan başka türlüsünü yapamaz. Bu dört başlı tek düşman, bu Kemalizm deccalı, kuşkusuz Türk burjuvazisinin dünya kapitalizminin kıyamet günlerinde dünyaya gelmesindendir, şu hâlde bir kıyamet, katastrof belirtisidir."[33] Gene o, aynı çalışmasında şöyle diyordu:

"Vahşet! Evet, Kemalizmin bütün tırnaklarıyla tuttuğu kapitalist uygarlığı köylüyü tuz bile bulamamaya, ot yemeye, diyar diyar kaçmaya, nihayet açlıktan ölmeye mahkûm ettikten sonra, yaşamdan ve köyünden uzaklaştırdığı insanları toplumdan neden kaçırtmasın? Soygun *medeniyet*inin *vahşet*ten daha gerçek ürünü olur mu?"[34]

Kıvılcımlı, "Legaliteyi İstismar başlıklı çalışmasında Kemalizmi faşizme benzetecekti:

"Bugün Türkiye'de, belki dünyanın pek az yerinde görülen derecede yırtıcı ve bencil bir ulusal sermaye sistemi egemendir; kapitalist sınıf içinde bir avuç kodaman kapitalistler oligarşisi, burjuva aristokrasisi bütün ağırlığıyla, diğer orta ve küçük burjuvalar üstündeki hegemonyasını kurmuş bulunuyor, kapitalist sınıf içindeki klasik hiyerarşi, Türkiye'de Kemalist denilen militarist faşizmle en özgün nitelikleri kazanmıştır."[35]

"Siyasal alanda Kemalizmle faşizmin ortak özellikleri yığınlara yalnız lâfla öğretilemez. Her yanda açılan derneklere Halk Partisi'nin nasıl ikiyüzlü ültimatomlar dayattığı, polisin ne biçim, hattâ burjuva yasalarıyla alay edercesine baskılar yaptığı, bilinçli işçileri nasıl avladığı ve işkenceden geçirdiğiyle denetletildikten sonra, artık Türkiye'de Kemalizmin, Avrupa'daki omuzdaşı faşizm gibi, 'kapitalizmin son aşaması'nı, 'çürüyüp dağılan kapitalizmi' kusursuzca 'doğan kapitalizm'le... (bir sözcük okunamadı- yayınevinin notu) ettiğini, hattâ söylemeye bile gerek kalmadan kitle öğrenmiştir."[36]

Demek oluyor ki; Demir Küçükaydın'ın, Aydos ve Balcı'nın ve diğerlerinin, sadece bir tek Kıvılcımlı olduğu savı yanlıştır: YOL döneminin; Kemal'i, Kemalist rejimi ve Kemalizmi yerin dibine batıran Kıvılcımlısı ile 1940'lar sonrasının Kemal'i, Kemalist rejimi ve Kemalizmi öven ve yer yer de göklere çıkaran Kıvılcımlısı hiçbir biçimde özdeşleştirilemez. Devrimci kadrolar, bazı hataları ve eksikliklerine rağmen birincisini sahiplenirken ikincisini reddederler.

Türk-Ermeni Sorununa Görece Devrimci Yaklaşım

Ermeni jenosidinin aniden gökte çakan bir şimşek türünden bir şey olmadığı, öncelleri olan bu sürecin kökenlerinin II. Abdülhamit dönemine, hattâ daha öncesine kadar uzandığı biliniyor. Örneğin, 1894-96 yılları arasında Türkiye'nin değişik yerlerinde (Sasun, İstanbul, Erzurum, Bitlis, Van, Harput, Sivas, Diyarbakır, Trabzon, Birecik) Ermenilere karşı Hamidiye Alaylarının, Kürt aşiretlerinin bir bölümünün ve hattâ ordu birliklerinin katıldığı bir dizi saldırıda 100,000-200,000 Ermeni yaşamını yitirmişti. Devrimci döneminde bu olgunun da farkında gözüken ve görece enternasyonalist bir tutum takınarak Ermeni jenosidini açıkça kınamış olan Kıvılcımlı, "Yakın Tarihten Birkaç Madde" başlıklı yazısında 1890'lardaki Ermeni kıyımına şu sözlerle değinmişti:

"1890'da İstanbul ve 1893'de Anadolu'da Ermeni kırımı başgösterdi. Hele Ağustos 1896'da Osmanlı Bankası'nın zaptına kadar varan ve iki gün iki gece süren Ermeni katliamı, Türk burjuvazisinin gerçekten işarete değen kanlı zaferinin başı oldu."[37] O aynı çalışmasında şunları da söylüyordu:

"1890'lardan itibaren başlayan Ermeni satırı, Meşrutiyet burjuvazisinin kanlı konspirasyonuyla tam ve kökten bir katliama döküldü. Artık o zamandan beri belli başlı bir Ermeni tehlikesi Türk burjuvazisini tehdit etmiyordu."[38]

Kıvılcımlı'nın 1894-96 dönemi kırımlarına değinmesi ve bu kırımları "tam ve kökten bir katliam" olarak nitelemesi, esas itibariyle olumlu bir tutum olmakla birlikte, içinde bazı hatalı, hattâ milliyetçi öğeleri de barındırmaktadır. Örneğin o, 1894-96 kıyımı sonrasında "Ermeni tehlikesi"nin "Türk burjuvazisi" için bir tehdit olmaktan çıktığını söylüyor, yani ima yoluyla olsa da BU TARİHTEN ÖNCE Türk burjuvazisinin bir "Ermeni tehlikesi" ile karşı karşıya bulunduğunu belirtmiş oluyor. Oysa bu saptamanın doğru olmadığını anlamak için, Ermeni toplumunun 19. yüzyıl sonlarının Osmanlı devleti içindeki konumuna şöyle bir göz atmak yeterliydi. Kaldı ki hem 1894-96 kıyımlarının ve 1915-16 jenosidinin acı deneyimleri ve hem de Ermeni toplumunun büyük çoğunluğunun son derece barışçı bir yaşam tarzına ve geleneğe sahip olması olgusu, Türk burjuvazisi ve Osmanlı devleti için bir tehdit oluşturacak bir "Ermeni tehlikesi"nin asla sözkonusu olmadığını gösterir. Hâl böyleyken Kıvılcımlı'nın bu

trajedinin yaşanmasından 15-16 yıl sonra kaleme aldığı bir çalışmada, 19. yüzyılın sonlarında bir "Ermeni tehlikesi"nin var olduğunu söylemesi, en iyimser bir anlatımla, tuhaftır. Peki, neydi Ermeni toplumunun 19. yüzyıl sonları Osmanlı devleti içindeki konumu?

Her şeyden önce, bu etnik grubun Doğu Anadolu'nun bazı yöreleri bir yana bırakılırsa ülkenin dörtbir yanına dağılmış ve çoğunluğu oluşturan değişik Müslüman topluluklar tarafından kuşatılmış durumda yaşıyor olması, böylesi hipotetik bir ayaklanmayı neredeyse olanaksız kılıyordu.

İkincisi, büyük çoğunluğu itibariyle yerleşik olan ve üretimle -kentlerde zanaatkârlık, sanayi, ticaret ve serbest meslekler ve kırlarda tarım, bağcılık, hayvancılık ve zanaatkârlık- uğraşan Osmanlı Ermenileri'nin toplumsal-ekonomik koşulları onları silâhlı ve savaşçı bir topluluk hâline getirmekten uzaktı; Ermeni halkının bir ayaklanma geleneği yoktu.

Üçüncüsü, tam da bundan ötürü ki Doğu Anadolu'nun kırsal bölgelerinde yaşayan Osmanlı Ermenileri özellikle bazı Kürt aşiretlerinin ve başka bazı grupların -zaman zaman- devletle eşgüdüm hâlinde gerçekleştirdiği saldırılara karşı kendini savunma yetisinden bile yoksundu.

Dördüncüsü, Ermeni halkı olsun, Taşnaksutyun ve Hınçak gibi devrimci-milliyetçi Ermeni örgütleri olsun, eşit yurttaşlık statüsü gibi demokratik talepler ileri sürmüş, ancak Osmanlı İmparatorluğu'dan ayrılmayı ve ayrı bir devlet kurmayı hedeflememişlerdi.

Beşincisi, dönemin Britanya, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almanya gibi güçlü kapitalist devletleri, Ermeni halkının ve diğer Hristiyan halkların uğradığı baskı ve eziyetleri yer yer protesto etmek ve kınamakla ve hattâ bazı reform uygulamaları dayatmakla birlikte hiçbir zaman Osmanlı devleti üzerinde güçlü bir basınç oluşturmamışlardı.

Kıvılcımlı, 1894-96 kırımlarını lânetleyen yukardaki satırlarının ve "Ağustos 1896'da Osmanlı Bankası'nın zaptına kadar varan ve iki gün iki gece süren Ermeni katliamı"ndan söz etmesinin hemen ardından, Ahmet İhsan'ın 1930-31'de, yani Türk milliyetçiliğinin dorukta olduğu bir dönemde basılan *Matbuat Hatıraları* adlı kitabından şu pasajı aktarıyordu:

"1897'de İstanbul'da baş gösteren bir Ermeni ayaklanması ve Ermenilerin Türklere gösterdikleri büyük düşmanlık, Türk aydınlarının yavaş yavaş hazırlanmış olan anlayışlarını ayaklandırmıştı."[39]

Kıvılcımlı daha ilerde Ahmet İhsan'ın, sözügeçen kitabında altı büyük Avrupa devletinin sürekli olarak Osmanlı devletinin işlerine karıştıklarını ve onun başına sürekli olarak çorap ördüklerini ve "Ermeni sorunu"nun da bu devletlerin entrikalarıyla ilişkili olduğunu söylemesini onayarak anlatıyordu. O hemen ardından ise,

"M. Kemal bu gerçekliğin başka bir yüzünü İzmit'te anlatır" dedikten hemen sonra Kemal'in şu sözlerini de onayarak aktarıyordu:

" '(Gayri-müslim) *unsur, devleti mahvetmek için her türlü özel örgüte sahip ve dışarının sürekli teşvik ve korumasına sahip... Devlet ve hükümet bunu önlemekten âciz... Çünkü bütün bu yok edici girişimlerin dayanak noktası dışta bir takım güçlü devletlerdi.' "*[40] *Burada Kıvılcımlı'nın, birinci, yani devrimci döneminde bile Türk milliyetçiliğinin etkisinden kurtulamadığını görüyoruz; o, Anadolu Hristiyanlarının "devleti mahvetmek için her türlü özel örgüte ve dışarının sürekli teşvik ve korumasına sahip" bulunduğunu ve bu toplulukların dayanak noktasının "dışta bir takım güçlü devletler" olduğunu söyleyen Mustafa Kemal'in bu saptamasına katılmaktadır.*

Burada, "1897 ayaklanması" türünden bir şeyin yaşanmadığını da anımsatmam gerek. Ahmet İhsan'ın -bilmeyerek ya da daha büyük olasılıkla kasıtlı olarak- "1897 ayaklanması" olarak nitelediği ve Kıvılcımlı'nın da onayarak aktardığı olay bir ayaklanma falan değildi. Kıvılcımlı ile Ahmet İhsan'ın sözünü ettikleri "ayaklanma" çok büyük olasılıkla, İstanbul'daki

Ermeni emekçilerinin, Sason Ermeni halkını hedef alan devlet zorbalığı ve terörüne karşı 1 Ekim 1895'de yapmak istedikleri barışçı bir protesto girişimiydi. Peki, Sason'da ne olmuştu? Sason'da olan, yörenin Ermeni köylülerinin bir yandan merkezî iktidara ve bir yandan da Kürt ağalarına vergi ödemek istememeleri ve üzerlerine gönderilen askerî birliklere ve Kürt milis güçlerine direnmeleriydi. Hınçak örgütünün de desteklediği bu çifte vergilendirmeye karşı direniş, Osmanlı ordusunun Kürt milis güçleriyle birlikte yaptığı saldırı sonucu bastırılmıştı. Sömürü ve zulme karşı direnen birkaç dağ köyündeki Ermeni köylülerine karşı binlerce piyade ve süvari askeri, Hamidiye süvarileri ve topçu bataryaları sevkedilmiş, 18 Ağustos-10 Eylül 1894 tarihleri arasında gerçekleştirilen operasyonda 25 köyün nüfusunun çoğu yok edilmişti.

Dadrian, Ahmet İhsan'ın ve onun izinden giden Kıvılcımlı'nın "1897 ayaklanması" olarak niteledikleri İstanbul'daki katliamı şöyle anlatıyordu:

"Başlangıçta bir önceki gün yapılması planlanan gösteri, Sason katliamını, taşradaki Ermeni ahalinin yaşadığı zorlukları ve merkezî otoritelerin hareketsizliğini protesto etme amacıyla dilekçe vermek isteyen yaklaşık 4,000 Ermeni'nin katılımıyla Osmanlı hükümet merkezi Babıali'ye yapılacak yürüyüşten ibaretti. Ayrıca, medeni haklar, vergi adaleti, can, mal ve şeref güvenliği, Kürtlere ödenen haraç anlamına gelen vergilerin kaldırılması dahil, yağmalardan kurtulma taleplerini de ifade ediyorlardı. Bir istekleri de Kürtlerin silâhsızlandırılmamaları hâlinde silâh taşımalarına izin verilmesiydi... Neyse, katılımcıların çoğunluğu başkentte geçimlerini sağlayıp, iç kesimlerde yaşayan muhtaç ailelerini geçindirmek için para biriktirmeye çalışan hamallar, emekçiler ve hizmetçiler gibi mütevazı taşralılardı. Ne var ki, dilekçe verilmeden, Emniyet Müdür Yardımcısı Başkomiser Servet, eylemi engellerken, Ermenilere de hakaret yağdırmıştı. Yaşanan arbedenin ardından, karşılıklı ateş açılmış ve katliam başlamıştı."[41] Yazar daha sonra polisin ve gerici güruhların İstanbul'un çeşitli semtlerinde oturan Ermenilere saldırdığını ve çok sayıda insanı öldürdüğünü belirtiyordu.

Kıvılcımlı'nın Türk-Ermeni sorununu ele alırken, Müslüman-olmayan NÜFUSUN tümünü düşman kategorisine koyan Ahmet İhsan adlı şoven yazardan ve İttihat ve Terakki zihniyetli Mustafa Kemal'den pasajlar aktarması onun, devrimci döneminde bile tutarlı bir enternasyonalist olmadığını gösteriyor. Öncelikle ezen ulusun ezilen ulusa beslediği düşmanlık üzerinde durması gereken ezen ulus kökenli bir komünist, -içinde belli bir gerçeklik payı taşısa da- ezilen ulusun mensuplarının ezen ulusa "büyük düşmanlık" besledikleri türünden anlatımlar kullanamaz ve böylesi anlatımları onayarak aktaramaz. Ermeni halkının Osmanlı-Türk gericiliğine ve Türk halkına, Orta Asya halklarının Çarlık Rusyası'na ve Rus halkına, Vietnam ve Cezayir halklarının Fransız sömürgecilerine ve Fransız halkına, Hindistan halklarının Britanya sömürgecilerine ve halkına karşı duyduğu düşmanlıkta, elbette eleştirilebilecek bazı yanlar bulunabilir. Ama bütün bu durumlarda, öncelikle "kendi" sömürgeci/ emperyalist burjuvazisini suçlaması gereken ezen ulus kökenli komünistlerin bir "ezilen halk tehlikesi"nden söz etmeleri tutarlı demokratizm ve enternasyonalizmle hiçbir biçimde bağdaşmaz.

Kıvılcımlı, adıgeçen kitabını 1930'ların başında yayımlayan ve tipik bir Türk milliyetçisi olduğu anlaşılan Ahmet İhsan'ın, istemiş olsa bile o günün koşullarında objektif bir gözlemci gibi yazıp çizemeyeceğini bilmiyor olamaz. Tek parti diktatörlüğü döneminde, resmî söylemin dışında zaten ağza alınamayacak olan bu konu tüm cumhuriyet tarihi boyunca tabuların en büyüğü olarak kalmayı sürdürdü. Türk-Ermeni sorunu sözkonusu olduğunda daha son yıllara kadar, entellektüel dürüstlük ve cesarete sahip, devlet-yanlısı önyargılarını aşmış ve gerçekleri dile getirmekten çekinmeyen Türk aydın ve araştırmacıların sayısının iki elin parmaklarını aşmadığını biliyoruz.

Öte yandan burada bir kez daha, Türk gerici ve şovenlerinin klasik savunma metoduyla, yani kendilerini "kurban" ve Ermeni halkını "saldırgan" gösterme yaklaşımıyla karşıya

bulunuyoruz. Görüşlerini Ahmet İhsan'ın ve Mustafa Kemal'in arkasına saklanarak dile getiren Kıvılcımlı da Osmanlı devletinin, kendisini mahvetmek isteyen ve "dışarının sürekli teşvik ve korumasına sahip" Ermeniler karşısında savunma konumunda olduğu kanısındadır! Bu trajikomik sav; Ermeni jenosidini gerçekleştiren İttihat ve Terakki kliğinin şeflerinin ileri sürdüğü savın bir benzeridir. Yukarda da işaret ettiğim gibi Osmanlı Ermenileri'nin somut koşulları ve gerçekliği bu resmî savın hiçbir inandırıcılığı olmadığını gösteriyordu. Ahmet İhsan ile Mustafa Kemal'in vb., Kıvılcımlı tarafından da paylaşılan sözümona "Ermeni saldırganlığı" teorisi olgularla taban tabana karşıttır. Bu, hem jenosit kurbanlarının tanıklıklarının ve hem de pek çok araştırmacının çalışmalarının çoktan çürüğe çıkartmış olduğu bir savdır. Örneğin Fuat Dündar, Ermeni sürgünü ve jenosidini, Ermenilerin devlete karşı isyan ettiği savından yola çıkarak meşru gösterme girişimlerinin daha sonraları ortaya çıktığını belirtmektedir. Osmanlı arşivini ve bir dizi diğer ülkenin arşivini inceleme olanağı bulan yazar şöyle diyordu:

"Tehcir öncesi yazışmalarda Ermenilerin isyan hazırlığında olmadığı ve tehcir sırasında da ciddi ve genel bir isyandan bahsedilmemektedir. Yukarda belirtildiği gibi savaş öncesi, 'Ermeniler arasında bir ihtilâl hareketi' olup olmadığı yönünde tahkikat yapılmış, bunun bir işaretinin 'görülmediği ve buna cesaretlerinin olmadığı' tesbit edilmişti. 24 Nisan 1915 tarihli Ermeni operasyonunu başlatan şifreli emirde de 'genel bir isyan' olduğu yönünde bir ifadeye rastlanmaz."[42] Dündar daha ilerde şunları ekliyor:

"İki ay sonra, Van isyanı sonrası ve kitlesel katliamların gerçekleştiği günlerde bile Enver Paşa genel bir isyandan değil, olasılıktan bahsetmiştir: 'onların [Ermeniler] ayaklanma hazırlığı içinde bulunmaları nedeniyle.' 'İsyan' argümanı, yaz aylarından itibaren, İttihatçı propaganda çalışmaları sırasında belirlenir."[43]

Kıvılcımlı aynı konuyu ele aldığı "Düşman: Burjuvazi" başlıklı çalışmasında şöyle demişti:

"Ermeni satırını Meşrutiyet burjuvazisi atmıştı. Fakat bundan yararlanan, kapitalistlerden çok yerel derebeyleri oldu. Ermeni katliamı birkaç ağayı kalınlaştırmaktan başka bir şeye yaramadı."[44]

Yazar "Türkiye'de Ulusal Sorun" başlıklı çalışmasında İttihat ve Terakki çetesi ile Kürt ağalarının bir bölümünün jenosit sırasındaki işbirliğini anlatırken şunları yazacaktı:

"Meşrutiyet burjuvazisi Doğu sorununun terörü altında, ilk ve büyük tehlike olarak gördüğü Ermeniliğe çullandı. Zaten Osmanlı saltanatı içinde kalmış uluslar içinde -Balkanlar bir yana bırakılırsa- siyasal bilinç ve örgüte kavuşmuş en keskin istemler ileri süren yığın, Ermenilerdir. Meşrutiyet burjuvazisi, birçok alanda olduğu gibi, Ermeni ulusçuluğuna karşı da derebeylikle elele verdi...

"İttihat ve Terakki devlet aygıtı yasadışı bir kararla başa geçti; Kürt derebeyleri milis örgütler hâlinde silâhlandırıldı. Kürtlükle Türklük, Ermenileri, dünyada ender görülmüş sinsi bir vahşet içinde katliama uğrattı. Fakat bu katliamdan Türk Meşrutiyet burjuvazisi kadar ve belki ondan çok daha fazlasıyla yararlananlar Kürt derebeyleri oldu. Ve Kürdistan'da derebeylik biraz daha rakipsiz, çapul ettiği Ermeni mallarıyla biraz daha şişman oldu."[45] O aynı yapıtında şunları da söylüyordu:

"Meşrutiyet burjuvazisinin (yani İttihat ve Terakki'nin- G. A.) sahneye çıkışı, Kürdistan aşiret ulularının, ağa ve beylerinin ekmeğine yağ değil, kaymak sürmüştür. Söylediğimiz gibi Kürdistan'da ulusal uyanış, iç gelişme ve dış kışkırtmalarla büyüyen Ermeniliğin, tarihinde ender görülür bir ölçüde çapul edilmesi, bir sanatları da çapul olan ağa, bey ve ulusları biraz daha tombullaştırmak ve güçlendirmekten başka bir sonuç vermedi... Siyasal egemenliği elinde tutan Türk burjuvazisi, ekonomik olarak geri bir klan sistemi, Kürt aşiret ve beyleriyle elele vererek, daha yüksek bir ekonomik gelişimi temsil eden Ermeniliğin hemen hemen Türkiye'deki kökünü kazıyabilmiştir."[46]

Görüldüğü gibi Kıvılcımlı bu satırlarda, Osmanlı devletinin Ermeni halkına karşı özellikle 1890'lardan itibaren bir kıyım politikası izlediğini, daha sonra ise Meşrutiyet burjuvazisi diye andığı İttihat ve Terakki kliğinin, Kürt derebeyleriyle işbirliği içinde "Ermenileri, dünyada ender görülmüş sinsi bir vahşet içinde katliama uğrattı"ğını kabul ediyor. Ancak burada Kıvılcımlı'nın, Kürt ağalarının rolünü abarttığını ve dolayısıyla Türk milliyetçiliğine ödün verdiğini de belirtmek gerek. Bu konuya bir yanıyla III. Bölüm'de de değineceğim.

Yaşadığı dönemde hem bu konu üzerindeki çalışmaların çok daha kısıtlı olması ve hem de var olan kaynaklara erişme olanaklarının çok daha az olması nedeniyle Kıvılcımlı'yı eleştirmede daha insaflı davranmamız gerekebilir. Ama onun İttihat ve Terakki çetesinin, bu çok kapsamlı soygun ve mülksüzleştirme eyleminin kaymağını, Osmanlı'nın vassalları konumunda olan Kürt ağalarına yedirmeyeceğini tahmin etmesi gerekirdi. Daha sonraki onyıllarda yapılan araştırmalar şunu oldukça net bir biçimde ortaya koymuştur: Bir bölümünün işbirlikçi Kürt ağalarının eline geçmesine rağmen zorla göçertme ve jenosit kurbanlarının hatalı bir biçimde "emval-i metruke" (=terk edilmiş/ geride bırakılmış mallar) olarak adlandırılan mal varlıklarının büyük çoğunluğu devletin titiz denetimi altında kayda geçirilmiş, kullanılmış ve dağıtılmıştır.[47] İttihat ve Terakki rejimi, daha baştan itibaren yerlerinden yurtlarından zorla sürülenlerin geride kalan mallarının izlemek için gerekli örgütlenmeleri yapmıştı. Örneğin Osmanlı hükümeti 30 Mayıs 1915 tarihli kararıyla tehciri onayacak ve bu amaçla, İçişleri Bakanlığı'na bağlı İAMM (=İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdiriyeti/ Aşiretlerin ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi Yönetimi-G. A.) adlı bir örgüt kurmayı karara bağlayacaktı. İAMM'nin görevlerinden biri de, tehcir edilen Ermenilerin mülklerinin güvence altına alınmasıydı. 10 Haziran 1915'te İçişleri Bakanlığı bu konuyu ele alan başka bir yönetmelik hazırladı. Hilmar Kaiser, "1914-1916 Ermeni Soykırımı Sırasında Ermeni Mülkleri, Osmanlı Hukuku ve Milliyet Politikaları" başlıklı çalışmasında bu konuda şunları söylüyordu:

"Osmanlı hükümeti bütün Ermeni mülklerinin itinalı bir şekilde kaydının tutulması konusunda ısrarlıydı. Her komisyon Ermenilere ait binaları, içindekiler de dahil olmak üzere, mühürlemesi ve koruması için bir ya da birden daha fazla memur tayin etmek zorundaydı. Daha sonra, müsadere edilen taşınabilir mal, türünü, miktarını ve değerini gösterecek şekilde sınıflandırılacak ve kaydedilecekti. Bunların hepsi, önceki sahiplerinin adıyla kaydedilecekti. Sahibin bilinmediği durumlarda ise mal, bulunduğu yerdeki köyün adıyla kaydedildi. Kaydedilen mallar büyük evler, kilise ve okul gibi yerler merkezî depolarda muhafaza edilecekti. Sebzeler gibi bozulabilen gıda maddeleri ile çiftlik hayvanları, hemen açık arttırmayla satılacaktı. Açık arttırmadan sonra elde edilen gelirler, satılan malın eski sahibi ya da köy adına kaydedilecekti. Hem Emval-ı Metruke Komisyonları, hem de yerel yetkililer, bu kayıtların bir nüshasını muhafaza etmek zorundaydı. Kiliselerde bulunan dinsel eşyalar ise satıştan ve açık arttırmadan muaftı ve tehcir edilenlerin yeni iskân yerlerine gönderilecekti."[48] Dolayısıyla, çeşitli düzeylerde yapılmış olacağını varsayabileceğimiz kötüye kullanım ve hattâ yağma olaylarına rağmen bu sürecin oldukça denetimli bir biçimde yönetildiğini söyleyebiliriz.

"Emval-i metruke"nin nasıl dağıtıldığı ve bu dağıtımdan kimlerin en çok yararlandığı sorusuna net bir yanıt vermek çok kolay değil. Ancak yakın tarihte yerli ve yabancı arşivlerde yapılan araştırmalar, bu geride bırakılan arazi, bina, ev, dükkân, işyeri, atelye, bahçe, tarla, depo, giysi, âlet gibi taşınmaz malların,

a) Balkanlar ve Kafkaslar'dan gelen göçmenleri yerleştirmek,

b) Teşvik edilen Müslüman-Türk burjuvazisine/ onun şirketlerine verilmek,

c) Ordunun ve diğer devlet kurumlarının kullanımına ayrılmak,

d) Ordunun parasal gereksinimlerini karşılamak amacıyla satılmak ve hattâ,

e) Ermenilerin zorla göçertilmesi harcamalarını karşılamak vb. için kullanıldığını göstermektedir. Tabii özellikle Kürdistan'da pek çok ev, değirmen, tarla, çiftlik, bağ, bahçenin

ve taşınabilir malların vb. Kürt ağalarının ve milis komutanlarının eline geçtiği tahmin edilebilir. Bu konuya ilişkin değerlendirmeyi Nevzat Onaran'ın dikkate değer yapıtından uzunca bir alıntıyla tamamlayalım:

"Mevzuata göre sahibi, önce 'sürgün edilen' ve daha sonra **'kaybolan veya kaçan veyahut uzaklaşan'** şeklinde tanımlanan ve zamanla mübadele nedeniyle de mübadil veya gayri mübadil olarak belirlenen kişilerin geride bıraktığı taşınmaz mallar bildik ismiyle Emval-i metruke, bir asırlık sorun. Mülkiyet sorunu, Osmanlı'dan günümüze var olageldi...

"1915'de savaş ortamında, bir komutana bir köy ya da bir kasaba halkını tümden sürgün etme yetkisi veren 14 Mayıs 1331 tarihli bildik adıyla **Tehcir Kanunu** ile başlayan ve devam eden politikayla, Anadolu kan denizine dönmüştür.

"Nitekim bu kanundan üç gün sonra çıkarılan 17 Mayıs 1331 tarihli yönetmelikle sürgün edileceklerin kimliği de açıklanır: **Ermeniler.**

"Sürgün edilen Ermenilerin malına elkonmasını düzenleyen 28 Mayıs 1331 tarihli yönetmelikten sonra, 13 Eylül 1331 tarihli kanunla (...), Ermenilerin sürgün edildiği illerde mallarını tasfiye etmek amacıyla tüm **Anadolu'da 33 Tasfiye Komisyonu** kurulur."[49] Yazar ardından, İttihat ve Terakki iktidarının yıkılmasını izleyen yıllarda Kemalist rejimin kurulmasının, bu politikada herhangi bir değişiklik yaratmadığını, tam tersine bu konuda bir devamlılık olduğunu şöyle anlatıyordu:

"Kanunen emval-i metruke olarak tanımlanan taşınmaz malların **tasfiyesine yönelik düzenlemeler Ankara Meclisi'nin birinci döneminde başlar ve ikinci döneminde yoğunlaşır.** BMM'nde bununla ilgili pek çok önerge ve kanun teklifi verilir. (...)

"Bunların bir kısmı, yaşanılanlar da dikkate alınarak görüşülür, kabul edilir ve yürürlüğe konur (...). Ve yasaların pek çoğu Kasım 1988'e kadar yürürlükte kalır."[50]

Bu altbölümü bitirirken yazarın Türk gericilerinin, "ekonomik olarak geri bir klan sistemi"yle, yani "Kürt aşiret ve beyleriyle elele vererek, daha yüksek bir ekonomik gelişimi temsil eden Ermeniliğin hemen hemen Türkiye'deki kökünü kazı"dığı yolundaki saptamasına da değinmek isterim. Diğer trajik sonuçlarının yanısıra Ermeni jenosidinin Kürt ve Ermeni halklarının karışık ya da komşu olarak yaşadıkları bölgelerde kapitalizmin ve kültürün gelişmesini önlediğini, hattâ bu bölgeleri hayli geriye savurduğunu söyleyebiliriz. Bu saptamayı; çağdaş bir kapitalizmin gelişme fırsatı bulamadığı, olan burjuvazinin de devletin çok özel destek ve kayırması ve Hristiyan kıyımları sayesinde gelişebildiği Türk yoğunluklu diğer bölgeler için de yapabiliriz. Başka bir anlatımla bu gibi kıyımların bir yandan üretici güçlerin genel bir yıkımına yol açar ve çağdaş bir kapitalizmin gelişimini önlerken, bir yandan da daha geri ve feodalizmle bulaşık da olsa bir Türk ve Kürt kapitalizminin gelişimine katkı yaptığını söyleyebiliriz. Örneğin Petrosyan 1906-07 yıllarında II. Abdülhamit rejimine karşı yapılan gösteri ve direnişlerden söz ederken, A. Ter-Arutyunov'un, Eylül 1908'de *Russkaya Misl*'de yayımlanan "Çağdaş Türkiye'de Politik Partiler" adlı makalesine göndermede bulunmuştu; Ter-Arutyunov'a göre, 1894-95 kırımından sonra bölgesel ticaret ve özellikle de İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'ya yapılan hayvan ihracatı önemli ölçüde Türklerin eline geçmişti.[51]

Ermeni Halkının Yaşadıkları

Bütün bu ciddi hata ve eksikliklerine rağmen 1930'ların Kıvılcımlısı'nın Türkiye solu içinde Türk-Ermeni sorunu konusunda görece duyarlı bir kaç isimden biri olduğunu teslim etmemiz gerekir. Ancak sırtında, yukarda değindiğim ideolojik bagajı taşıyan Kıvılcımlı'nın olsun, genel olarak Türk kökenli devrimci ya da demokratların olsun Ermeni halkının mahkûm edildiği cehennem yaşantısının boyutlarını kavradığını söylemek zor. Kuru rakam ve

istatistiklerin asla yansıtamayacağı bu zulüm gerçeğinin bir nebze olsun anlaşılması için 1894-96 döneminde yaşananlara biraz daha yakından bakmamız gerekiyor. Yves Ternon bu konuda şunları anlatıyordu:

"Cinayetin tasarlanması ve gerçekleştirilmesinin yarattığı korkunçluklar karşısında kurbanların kesin sayısının ne olduğu çok önemli değildir... Sonuçta, 1894-1895 katliamları kurbanlarının toplam sayısı 100,000 olarak tahmin edilip, buna Van, Eğin ve İstanbul'da öldürülenlerle açlık ve sefâletten ölen ve konsoloslarla Avrupalı seyyahların görmediği ölüm olayları eklenirse, bu katliamlar süresince 200,000'den fazla kişinin yaşamını yitirdiği söylenebilir. Bu rakama, zorla din değiştirmeleri (... toplam 100,000 kişi) ve kaçırılarak haremlere kapatılan genç kız ve kadınları (yaklaşık 100,000 kişi) eklemek gerekir. Olayların yarattığı en dramatik sonuç, Ermeni ülkesinin uğradığı yıkımdı. Ülke harabeye çevrilmişti: 2,500 köy yıkılmış, binlerce ev ateşe verilmişti. Yüzlerce kilise ve manastır yağmalanıp tahrip edilmiş ya da camiye veya ahıra dönüştürülmüş durumdaydı. Taş üstünde taş bırakılmamış bu topraklar üzerinde, veba ve kolera salgınlarıyla daha da ağırlaşan korkunç bir açlık hüküm sürüyordu. 100,000'e yakın Türkiye Ermenisi, Transkafkasya'ya sığınmak üzere ülkeyi terketmiş, 60,000'i Avrupa'ya ve Amerika'ya, 12,000'i Bulgaristan'a göçmüştü."[52] Vahakn N. Dadrian şunları belirtiyordu:

"1894-96 katliamları kadar felâket anlamı taşıyan herhangi bir olayda, sadece kıyım esnasında öldürülenlerin sayısıyla sınırlı kaldıkça, kurbanların bilançosu eksiktir. Adım adım ölüme yürüyen, gecikmiş ölümü tadacak kurbanların oluşturduğu kategoriler de sözkonusudur. Bunlardan biri yaralılar ya da sakat kalanlardır. Diğeri mahrumiyet, kötü hava koşulları ve insanları güçten düşüren travmaların etkisine maruz kalanlardır...

"Ne var ki, bu kadar büyük insan kaybı, beraberindeki maddi zararlardan ayrı tutulamaz. İmha saldırılarının başarılarının gerçek testi, ulusal ya da etnik bir varlık olarak kurban ahaliyi destekleyen toplumsal doku ve kültür kurumlarının süreçte ne ölçüde tahrip edildikleridir. Katliam sahalarına yaptığı iki aylık (Mayıs-Haziran, 1896) keşif gezisinin arkasından, Lepsius aşağıdaki verileri derlemişti. İki bin beş yüz kasaba ve köy terk edilmiş, 645 kilise ve manastır yıkılmıştı. 559 köyde ve şehirlerde hayatta kalan yüzlerce aileye zorla (...) İslâmiyet kabul ettirilmiştir... Ayrıca 328 kilise camiye dönüştürülmüş ve 546,000 kişi zor duruma düşmüştü (...) Bunların dışında, 508 kilise ve manastır tamamen yağmalanmış, 21 Protestan ve 170 Gregoryen-Apostolik papaz öldürülmüştü. Lepsius'un zorla din değiştirtmeyle ilgili verileri, Avrupalı konsolosların belgelediği Türkiye'nin iç bölgelerindeki büyük ölçekli benzer din değiştirme verileriyle örtüşüyor."[53]

İngiliz etnografı William M. Ramsay'ın gözlemleri, âdeta sürekli bir tehdit, aşağılama ve zulüm atmosferi içinde yaşamaya mahkûm edilmiş olan Ermeni halkının içinde bulunduğu korkunç durumu, herhâlde hepsinden daha iyi betimlemektedir. Ramsay, *Impressions of Turkey During Twelve Years' Wonderings* (= *12 Yıllık Gezilerim Sırasında Edindiğim Türkiye İzlenimleri*) adlı yapıtında şunları yazmıştı:

"[Böyle bir katliam] yalnızca binlerce kişinin birkaç gün içinde kılıç, işkence ya da yakılarak öldürülmesi anlamına gelmez. Yalnızca sahip oldukları her şeyin çalındığı, ev ve dükkânlarının yağmalanıp, çoğu kez ateşe verildiği, beş kuruşluk değeri olan her eşyanın ellerinden alındığı, cesetlerin soyulduğu anlamına gelmez. Yalnızca hayatta kalanların beş parasız -aç bilaç, kimi zaman çırçıplak- bırakıldıkları anlamına gelmez. Bu daha başlangıçtır, Türkiye'deki bir katliamın parlak ve hafif yanıdır. Kimi zaman Türkler, özellikle merhamete geldiklerinde, kurbanlarına İslâmiyet'i kabul ederek ölümden kurtulma şansı verirlerdi... Bu ülkede arada bir görülen yarı çılgın suçlu kahramanların en tüyler ürpertici ve tarif edilemez zorbalıklarını biraraya getirin. Devlet memurlarının cezalandırılmayacakları vaatleri ve yağma

umutlarıyla cesaret bulan bu suçluların binlercesinin biraraya gelerek, birbirlerini gaza getirip teşvik ettiklerini hayal edin. Aklınız alıyorsa, sonucu hayal edin; işte o zaman Türkiye'nin doğusundaki katliamlarla ilgili belli belirsiz bir fikir edinebilirsiniz.

"Ermenistan'ın yaşadığı dehşetle ilgili anlatılanların en kötüsünde bile mübalağa yoktur. Dumas'nın çok renkli hayal gücüne ve Zola'nın kötülükle ilgili bilgisine sahip yazarlar bile Ermenistan'ın Kürt kesimindeki bir tek katliam manzarasının herhangi bir izleyici üzerindeki etkisini hiçbir biçimde ifade edemezler. Ermenistan'ın Kürt kesimi 'kara ülke'dir; bir mezarlığa dönüşmüştür. İçine girmeye cüret edemezsiniz. Onunla ilgili hiçbir şey düşünemezsiniz. Orada kaç sakat, kolsuz, bacaksız, tecavüze uğramış Ermeni'nin hâlâ açlık çektiğini bilemezsiniz..."[54]

Aslında 1915-16 jenosidinin bir provası sayılması gereken 1894-96 kıyımının daha küçük-ölçekli bir benzeri de 1908'deki güdük burjuva-demokratik devriminden bir yıl sonra, yani 1909'da Kilikya'da yaşanacaktı. Adana ve ilçelerinde yaşayan Ermeni halkı bu kez, 1908 devriminin yarattığı havadan rahatsız olan II. Abdülhamit yanlısı gerici güruhların, askerî birlikler ve dolayısıyla İttihatçıların en azından bir bölümü tarafından desteklenen saldırısına uğradılar. Ermeni Patrikhanesi'nin kurduğu araştırma komisyonunun bulduğu rakamlara göre bu kıyımda Adana vilâyetinde 18,839 Ermeni, 1,250 Rum, 850 Ortodoks Süryani ve 422 Katolik Süryani olmak üzere toplam 21,361 Hristiyan öldürülmüştü. Doğal olarak, yaşamını yitiren Müslümanlar hakkında bir değerlendirme yapmayan komisyon, bu saldırılarda yaşamını yitiren binlerce Hristiyan mevsimlik tarım işçisi hakkında bir tahmin yapamadığını, ancak 2,500 kişinin kayıp olduğunu bildirmişti. Bütün bunlara; bu kıyımı izleyen aylarda yaşamını yitiren yaralılar, sakatlar ve kıyıma bağlı olarak yaşanan salgın hastalık kurbanları da eklenince ölen Hristiyan sayısının 25,000'i bulduğu söylenebilir. Bu kıyım, 7,900 dolayında Hristiyan çocuğun da yetim kalmasına yol açmıştı. İttihat ve Terakki triumvirasının mensubu Cemal Paşa bile bu "çatışmalar"la ilgili olarak şu bilgiyi vermek zorunda kalıyordu: "Adana katliamı sırasında 17,000 Ermeni ve 1,850 Müslüman ölmüştür."[55]

Öte yandan, devletin resmî araştırma komisyonunun bulduğu verilere göre Adana vilâyetinde, Müslümanlara ait 386 ev de içinde olmak üzere toplam 4,823 ev, çiftlik, tarım tesisi, okul, kilise, fabrika, kervansaray, değirmen, dükkân ve tezgâh tamamen yerle bir olmuştu. Bu rakam, kısmî hasar gören binaları kapsamıyordu.

Bu vahşi saldırıda, Ermeni halkının gönenç düzeyinin yükselmekte ve Ermeni burjuvazisinin zenginleşmekte olmasının da hesaba katılması gereken bir rolü olduğu anlaşılıyor. İmparatorluk topraklarında kapitalizmin gelişiminin ve buna bağlı olarak daha uygar bir yaşam tarzının başını çeken Rumlar ve Ermenilerin genel konumu ile daha durgun ve geri bir sosyo-ekonomik ve kültürel ortama hapsolmuş olan Müslümanların konumu arasındaki farklılık giderek daha göze çarpar hâle geliyordu. Bu doğrultudaki gelişmelerin 19. yüzyıldan itibaren giderek hızlanması, sadece Müslüman-Türk eşrafı rahatsız etmiyor, bu yerel gericilerin, yoksullaşmakta olan ve sınıf bilincinden yoksun Müslüman emekçileri "gâvurlar"a karşı kışkırtmasının zeminini de güçlendiriyordu. Çağlar Keyder bu konuda şunları söylüyordu:

"19. yüzyılda ticaret hacmının artmasıyla başlayan şehirleşme Anadolu'nun bütün pazar merkezlerinde nüfus dengelerinin Hristiyanlar lehine değişmesiyle sonuçlanmıştı. İktisadî değişmenin dengesiz etkisine ilişkin daha genel bir gözlem, Müslüman nüfusun demografik durumunun 19. yüzyılda kötüye gitmiş olmasıdır. Eşitsiz gelişme, Anadolu'nun değişen nüfus bileşimine yansımıştı. Müslüman nüfus, yüksek ölüm oranı ve erkeklerin önemli bir bölümünün genç yaşta hayatlarını kaybetmesine yol açan savaşlar nedeniyle yavaş artmıştı. 1909'a kadar Hristiyan azınlıklar askerlikten muaftı ve Hristiyan nüfusun yoğun olduğu kıyı bölgelerinde hayat daha kolaydı. Genel nüfus içindeki payına göre daha yüksek oranda şehirleşmiş Hristiyan nüfus, daha iyi sağlık şartları içinde yaşıyordu."[56] Hristiyan azınlıkların askerlikten

muaf tutulmasının kökeninde, Hristiyan uyruklarına güvenmeyen Osmanlı devletinin onlara askerlik yapmayı ve silâh taşımayı yasaklamasının yattığını anımsatmayı unutan Keyder'in bu saptaması genel olarak doğru. Ancak demografik dengenin Müslümanlar aleyhine gelişmesinin, esas olarak sahil bölgelerinde ve büyük kentlerde gerçekleştiği unutulmamalı. Aşağıda, III. Bölüm'de de göstereceğim gibi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkasya, Kırım ve Balkanlar'dan çok sayıda Müslüman göçmenin Türkiye'ye gelmesi ve Hristiyan ağırlıklı Balkan halklarının kopması, hem Osmanlı'yı daha Müslüman bir toplum yapacak ve hem de özellikle Doğu Anadolu başta gelmek üzere Anadolu'nun iç bölümlerinde demografik dengenin Müslümanların lehine değişmesine yol açacaktı. Devam edelim.

Aslında, yakın tarihte yapılan araştırmalar İttihat ve Terakki kliğinin "etnik arındırma" ve Türkleştirme politikalarının 1914 öncesine dayandığını doğrulayan veriler sunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı yaklaşırken, Anadolu'yu "etnik arındırma"ya tâbi tutma düşüncesini olgunlaştıran İttihat ve Terakki çetesi daha 1914'ün ilk aylarında 100,000'den fazla Batı Anadolu ve Trakya Rumu'nun bir terör kampanyası eşliğinde Türkiye'den kaçmalarını sağlayacak ve bu insanların mal ve mülklerine el koyacaktı. Tam da burada, bu kitap boyunca sık sık kullanılacak olan "etnik arındırma" teriminin yanlışlığına değinmek isterim. Bu terim; ezen/ egemen taraftan yana köklü bir önyargı içermekte ve bu işleme hedef olan ezilen sınıf, katman, mezhep, ulus ya da milliyetin ve onun mensuplarının "arı" olmadığı ve "pis" olduğu ve ezen/ egemen tarafın bu işlem sonucunda "arınacağı" önkabulüne dayanmaktadır. Bu nedenle yanlış bulduğum bu anlatımı bu kitapta hep tırnak içinde vereceğim.

Türkiye'nin bu tür bir politikaya yönelmesi bakımından 1908 Jön Türk devrimini izleyen aylarda yaşanan gelişmeleri bir dönüm noktası kabul edebiliriz. 22 Eylül 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilân etmesi ve 6 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan'ın, 1878 Berlin Antlaşması'yla geçici olarak işgal etmiş ve yönetmekte olduğu Bosna-Hersek'i resmen ilhak kararı alması üzerine İttihat ve Terakki, kendi doğum yeri saydığı Makedonya'yı yitirme tehlikesiyle yüzyüze olduğu kanısına varmıştı. Bunun üzerine Osmanlı devleti, Makedonya'nın nüfus bileşimini değiştirmek için bir dizi önlem aldı. Bu işle görevlendirilen ve başında kötü ünlü Dr. Nazım'ın bulunduğu komisyon; Bosna-Hersek ve Bulgaristan'ın Müslüman nüfusunun Makedonya'ya göç etmesini sağlamaya teşvik etmeye, gelecek göçmenlere yer açmak için Makedonya'daki büyük çiftliklerde çalışan Hristiyan nüfusun kovulmasını örgütlemeye vb. girişti. Bu girişimler İttihat ve Terakki'nin umduğu sonuçları doğurmayacaktı; ama Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna eşlik edecek olan "etnik arındırma" stratejisinin taşları döşenmişti artık. O sırada içişleri bakanı olan Talât Paşa 29 Ağustos 1910'da, Selânik'te yapılan İttihat ve Terakki Fırkası kongresi öncesinde partinin öndegelen yöneticileriyle özel bir toplantı yapmıştı. O bu toplantıda yaptığı konuşmada "gâvurlar"ı sadık yurttaşlar ol(a)mamakla, yani en azından potansiyel vatan hainleri olmakla suçlamıştı. Talât Paşa'nın bu konuşmasında söylediği şu sözler, gelecekte olacakların işaretini verir gibiydi:

"Hepinizin, Anayasanın Müslüman ve gâvurlar arasında eşitliği maddelerinden haberiniz vardır. Son olaylar hepinize göstermiştir ki bu eşitlik gerçekçi olmayan bir idealdir. Şeriat, bütün geçmişimiz, yüzbinlerce Müslüman ("Müslüman'ın" olmalı- G. A.) duyguları, hattâ gâvurların Osmanlı olmamaktaki dirençle belirlenen eylemleri, gerçek eşitliğin kurulmasını önleyen engellerdir. Bu yönde bir çok başarısız teşebbüsümüz oldu. Gâvuru sadık bir Osmanlı'ya dönüştürmek için yapılan bütün gayretler sonuçsuz kaldı."[57]

Fuat Dündar, İttihat ve Terakki'nin etnisite mühendisliğini incelediği yapıtında bu konu hakkında şunları söylüyordu:

"İttihatçılar tüm çabalarına rağmen Makedonya'nın nüfus dokusunu değiştiremeyeceklerini anlamışlardır... Balkanlar'ın kaçınılmaz bir şekilde elden çıkacağı ve Anadolu'da yoğunlaşılması gerektiğine İttihatçılar çok büyük bir ihtimalle 1911 Kongresi'nde ikna olmuşlardır...

Anadolu'nun da Makedonya'nın akıbetine uğramaması için Cemiyet'in hedefi Balkanlar'dan kovulan ve ayrıca celp ettiği muhacirleri ve göçebeleri kullanarak Anadolu'nun etnik-dinsel kompozisyonunu değiştirmektir...

"Bu arada 1913 Kongresi'nde alınan karar gereği, 13 Mayıs 1913'de İAMM kurulur. İttihatçıların iki nüfus kaynağı vardır: Muhacirler ve göçebeler. Bu müdüriyet hükümetin nüfusun sevk ve iskânı ile ilgili politikalarını hayata geçirmekle yükümlü kılınır. Bu kurum aynı zamanda etnik gruplar üzerine bilgi toplama, üretme ve yayma merkezi de olur."[58]

İttihatçıların Hristiyan topluluklardan "arındırılmış" bir ülke kurma stratejik planının birinci hedefi, Edirne'de oturan Bulgarlar oldu. Türk ordusunun 22 Temmuz 1913'de Edirne'yi geri almasının ardından Bulgarlar Bulgaristan'a kaçarken, daha önce Bulgar ordusundan kaçarak Anadolu'ya sığınan Müslüman-Türk göçmenler geri döndüler. Türk ordusu ve onun desteklediği Müslüman-Türk göçmenler, birkaç aylık Bulgar yönetimi sırasında yaşadıkları zulmün intikamını o yörede yaşayan Rumlar ve özellikle Ermenilerden aldılar. Dündar, göçmenlerin ve askerlerin saldırısına uğrayan Malkara Ermenileri'nin Temmuz 1913'de kazadan ayrılmak zorunda kaldıklarını belirtiyor. 29 Eylül 1913'de toplanan Osmanlı-Bulgar Konvansiyonu'nun mübadele kararı uyarınca ortak sınırın onbeşer kilometre içinde bulunan bölgelerdeki halk karşılıklı olarak yer değiştirecekti. Dündar bu konuda şu bilgileri veriyor:

"1913 sonunda Trakya Bulgarlarından sonra Anadolu'daki çok küçük sayıdaki Bulgar nüfusu da zorla mübadeleye tâbi tutuldu. Anadolu Bulgar nüfusunun kalabalık olduğu tek vilâyet Karesi, 1914 Mart sonu boşaltıldı. Aydın'da bulunan birkaç yüz Bulgar dahi Bulgaristan'a gönderildi."[59]

Bulgarlardan sonra sıra Rumlara gelecekti. Birinci Balkan Savaşı'nda İmroz ve Bozcaada dışındaki tüm adaları ve Rumeli'deki topraklarının yüzde 80'ini yitiren Osmanlı devleti, ülkedeki Rum nüfusunu bir yakın tehdit olarak algılamaya başladı. Türkiye'de Bulgarlara göre sayıları çok daha fazla olan ve çok daha geniş bir alana yayılmış bulunan Rumlara yönelik ilk saldırılar 1913 sonlarında Trakya'da başlayacaktı. İttihat ve Terakki çetesinin öndegelen liderlerinden Halil Menteşe, Türkiye'nin Rumlardan "arındırılması" sürecinin ilk evresini şöyle anlatıyordu:

"Edirne geri alınmış,... Dahil ve hariçte (=içerde ve dışarda- G. A.) hükümetin mevkii kuvvetlenmişti. Talât Bey, Balkan Harbi'ndeki hıyanetleri tebarüz eden (=belli olan- G. A.) unsurlardan memleketi temizlemeyi ön safa almıştı. İstanbul Antlaşması ile Edirne, Kırkkilise ve civarındaki Bulgarlar, Bulgaristan'a sevk edilmişlerdi.

"Sıra Trakya'daki Rumlara gelmişti. Fakat bu, çok ihtiyat isteyen bir işti. Zira yeni bir harbi doğurabilirdi. Alınan tedbir şu oldu: Vâliler ve diğer memurlar resmen işe müdahale eder görünmeyecek, cemiyetin (yani İttihat ve Terakki'nin- G. A.) teşkilâtı işi idare edecek. Bir vaka ihdas edilmeyecek (=olay yaratılmayacak- G. A.), yalnız Rumlar ürkütülecek. Bu talimat dahilinde harekât başladı.... 100,000'e yakın Rum, kimsenin burnu kanamaksızın Yunanistan'a çekilip gittiler. Bundan sonra aynı tarzda İzmir civarında teşebbüs ele alındı. Urla ve Çeşme'de hicret başladı."[60]

Türkiye'nin 3. cumhurbaşkanı Celâl Bayar anılarında 1914 yılı başlarında –kendisinin de yöneticilerinden olduğu- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türkleştirme siyasetini uygulamaya koyma kararını şöyle değerlendiriyordu:

"1914 yılı başlarında Osmanlı yöneticileri kendileri için iki önemli sorunun var olduğu tesbitinde bulunmaktadırlar.

"1-Her türlü hürriyeti suistimale hazır ölçüsüz bir muhalefet.

"2- İmparatorluğun tamamiyet ve vahdetini (=bütünlük ve birliğini- G. A.) gizli, açık vasıtalarla tehdit eden iftirakçı (ayırıcı) Türk olmayan unsurlar.

"... Hükümet normal faaliyeti dışında, Merkez-i Umumî'de ve Harbiye Nezareti'nde (=Savaş Bakanlığı'nda- G. A.) bir emri vakiin (=oldubittinin- G. A.) zararlarını önleyici tedbirler için çalışıyordu. Harbiye Nezareti'ndeki gizli toplantıların başlıca konusu stratejik noktalarda kümelenmiş ve dış menfi tesirlere (=olumsuz etkilere- G. A.) bağlı gayrı Türk yığmakların tasfiyesi idi."[61] Tarihçi Arnold Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey* (= *Yunanistan ve Türkiye'de Batı Sorunu*) adlı kitabında Celâl Bayar'ın, sadece İzmir ve çevresinden 130,000 Rum'un zorla Yunanistan'a göç ettirildiğini kabul ettiği bu "etnik arındırma" eylemi için şunları yazmıştı:

"Batı Anadolu Rumlarına karşı Türk misillemesi, 1914 ilkbaharında genelleşmiştir. Rum topluluklarının tümü, terör yoluyla evlerinden ve topraklarından uzaklaştırılmıştır. Birçok durumda taşınır mallara elkonulmuştur. Yalnızca Midilli, Sakız ve Sisam gibi Yunan'a geçmiş üç adanın karşı kıyısındaki topluluklar değil, daha iç bölgelerdeki Rum yerleşmeleri sürülmüşlerdir... Başvurulan usulün sistemli olduğu kanıtlanmaktadır. Terör, bir bölgeden ötekine sıçramıştır. Terör, Rumeli göçmenleri kadar yöresel nüfustan kurulu ve biçimsel olarak normal Osmanlı jandarmasına takviye kuvvet diye bağlanmış çeteler tarafından yürütülmüştür."[62]

Fuat Dündar Rumlara karşı girişilen "etnik arındırma"nın bilançosunu şöyle anlatıyor:

"Tüm beş yıl içinde (yani 1913-18 döneminde- G. A.), İttihatçı etnisite mühendisliğinin Rumlar üzerindeki faturasını hesaplamaya gelince; ilk dönem (1913-14- G. A.) için 150 bin civarı Yunanistan'a kaçan ve 50 bin civarı iç bölgelere dağılan Rum nüfusu sözkonusudur. İkinci dönem (1915-18- G. A.) için ise 'Greek Relief Commission' raporuna göre 500,000 Rum sürülmüş ve bunların yarısı hayatlarını kaybetmiş ve o ana kadar geri dönenlerin sayısı ise 140,000'dir. Yunanistan ve Rusya'ya kaçanlar da dahil edilirse, 2,000 kilometrelik Anadolu kıyıları üzerindeki tüm Rumları etkileyen bu operasyonun, yaklaşık 150-250 bin Rum'u etkilediği makul bir tahmin gibi görünmektedir."[63]

Zaten İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1913 Kongresi'nde alınan karar gereği İAMM'nin oluşturulması, 30 Kasım 1913'te, İttihatçı liderlerin ve fedailerin doğrudan Savaş Bakanlığı'na bağlı ve içlerinde çok sayıda suçlu ve eski tutukluların da bulunduğu özel birlikler oluşturan Teşkilât-ı Mahsusa'yı (=Özel Örgüt) kurması, Temmuz 1914'te Yunanistan ile Osmanlı devleti arasında nüfus mübadelesine ilişkin görüşmelerin başlatılması vb., Osmanlı devletini yönetenlerin kapsamlı bir "etnik arındırma"ya hazırlandıklarının diğer bazı göstergeleriydi.

Bütün bu veriler, Anadolu'nun Hristiyan topluluklardan "arındırılması" planının, Türk gericilerinin ve şovenlerinin ileri süregeldikleri neden ve gerekçelerle (Türkiye'nin Kasım 1914'de katıldığı Birinci Dünya Savaşı'nın dayattığı askerî zorunluluklar, Ermeni silâhlı gruplarının Osmanlı ordusunu arkadan vurmaları ya da bu ordu için gerçek ya da potansiyel bir tehdit oluşturmaları vb.) hiçbir ilgisi olmadığını göstermektedir. Tam tersine İttihat ve Terakki kliği Birinci Dünya Savaşı'nın, Anadolu'daki Hristiyan toplulukları tasfiye etmek için elverişli bir fırsat sunduğu kanısına vardı ve savaştan yararlanarak, daha önceden planladığı ve -özellikle 1913-14'te Ege bölgesi Rumlarına karşı- kısmen gerçekleştirdiği bu tasfiye operasyonunu Ermeni halkı başta gelmek üzere tüm Hristiyanları hedef alan genel bir kıyıma dönüştürdü.

Türk-Kürt Sorununa Görece Devrimci Yaklaşım

Kıvılcımlı bu yıllarda Türk-Kürt sorununda da esas itibariyle Marksist ve enternasyonalist bir yaklaşıma sahipti. Örneğin o "Türkiye'de Ulusal Sorun" başlıklı yazısında bu sorunu TKP'nin asla göstermediği bir berraklık ve keskinlikle dile getirirken Kemalist burjuvazinin yer yer ırkçılığa varan gerici tutumunu şu sert sözlerle sergiliyordu:

"Tarihte Kürtlük olayından sözederken, bu böylece bilindikten sonra bilinen 'ırk' tasarısını

da unutmayalım. Türk burjuvazisi, o ender 'tarih devrimciliği' hızıyla bütün 'uygar' ulusların Türk olduklarını kanıtlarken 'vahşi' Kürtlerin de 'ırken' aslında Türk olduklarını ya da safkan Türkleri Kürtleştirdiklerini ileri sürmekten geri kalmıyor."[64] Kıvılcımlı'nın, Türk burjuva devletinin vahşi ve acımasız niteliğini anlamada büyük değer taşıyan değerlendirmelerinin, 1920'li, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda yaşananları ve Kemalist gericiliğin zulmünü unutma eğiliminde olan günümüz devrimci kuşağının eğitimine de önemli bir katkı yapacağını düşünüyor ve bu nedenle bu değerlendirmelerin bir bölümünü aktarıyorum. Kıvılcımlı şunları söylüyordu:

"Kanlı uslandırma seferleri -ilân edilmemiş sürekli sıkıyönetim- askerî yok etme siyaseti! Kemalizmin 'Doğu illeri'ndeki yengin taktiği budur."[65]

"Şimdiye kadar daima başarısızlıkla sonuçlanmış isyanlarda Kemalizmin gönderdiği uslandırma seferleri, Kürt halkını bir koyun sürüsünü kurdun parçalayışından daha yırtıcı militarist bir terörle, eline geçen Kürtleri yere kadar dişler, sonra sefer masrafı yaptım diye aynı bölgeler halkından eski zamandaki feodal iftarlarında verildiği gibi 'diş kirası' alır. Yani isyanın masrafını da ayrıca açlıktan yıkılan köylere ödetir."[66]

"Ezilen Kürt halkı hakkında İçişleri Bakanının ağzından dökülen sözler şunlardır: asiler, şakiler, çeteler, eşkiyalar... yola getirmek, amansız bir takip, birer birer yok etmek, bir tek nefer kalmayıncaya kadar hepsini tepelemek vb."[67]

"Bir müfreze herhangi bir ajitasyona ya da takibe çıkmasın. Artık önüne gelen köy halkı, bilsin bilmesin -büyük ağaların buyruğuyla- çala kırbaç mavzer falakasıyla birer birer işkenceden geçirilir. İşin daha kötü tarafı, Kürdistan köylerini bir afet gibi saran müfrezelerin bu işkenceleri uyguladıktan sonra, ayrıca izzet ve ikram görme haklarındandır. Dayağı yiyen köylü, yumurtasını, sütünü, ekmeğini, davarını da bu istilâcılara yedirmek zorundadır. Karakol jandarmasının sosyal ve yönetsel bütün sorunlarda mutlak bir iktidarı vardır. Köyde karakolla köy ağası el ele işlerler. Ağa, soygununu jandarma aracılığıyla yaptırtır. Miriyvolarını (marabalarını- G. A.) karakola sevketmekle sindirir. Karakol bir kimse hakkında ağanın işaret ettiği şekilde bir tutanak düzenledi mi, artık o belgenin hükmünü bozacak yeryüzünde hiçbir güç yoktur. Büyük Millet Meclisi köylerdeki soruşturmasını jandarma aracılığıyla yaptırır. Karakol soruşturmayı isterse yapar, isterse yapmaz. Daima istediği şekilde yapar. Karakol bir Kürd'ü öldürmeye kadar yetkilidir. Kaçtı vurdum der, sorun kalmaz."[68]

"Asker bastığı yerde ot bitirmeyerek, bütün kuşkulandığı köyleri gazyağıyla yakmak için jandarmaya yardımcılıkla görevlidir. Örneğin, bir köyün eşkiya yataklığı ettiğinden kuşkulandı mı, köyün çevresi bombalı ve makinalı tüfekli müfrezelerle sarılır, içerdekilere çıkmaları için kısa bir süre verildikten sonra, yağlı paçavralarla ve gaz dökerek, köyün bütün canlı ve cansız mevcuduyla birlikte dumanı havaya savrulur... Köylü köyünde yalnız canını kurtarabilirse kurtarır."[69]

Gerçekten de dayak, işkence ve terörü Kürt halkına hemen hemen her gün uygulayan Türk burjuva devleti, Kıvılcımlı'nın da bahsettiği gibi Kürt halkının ulusal özlemleri doğrultusunda giriştiği eylemleri en vahşi yöntemlerle bastırmayı âdet edinmişti. Örneğin, *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan ve Ağrı ayaklanmasını ele alan "Ağrı Dağı Harekâtı Bu Hafta Başlıyor" başlıklı yazıda şöyle deniyordu:

"Ağrı Dağı tepelerinde kovuklara iltica eden 1,500 kadar şaki kalmıştır. Tayyarelerimiz (=uçaklarımız- G. A.) şakiler üzerine çok şiddetli bombardıman ediyorlar. Ağrı Dağı daimi olarak infılak (=patlama- G. A.) ve ateş içinde inlemektedir. Türkün demir kartalları asilerin hesabını temizlemektedir. Eşkıyaya iltica eden köyler tamamen yakılmaktadır. Zilan harekâtında imha edilenlerin sayısı 15,000 kadardır. Zilan Deresi ağzına kadar ceset dolmuştur... Bu hafta içinde Ağrı Dağı tenkil (=tepeleme- G. A.) harekâtına başlanacaktır. Kumandan Salih Paşa

bizzat Ağrı'da tarama harekâtına başlayacaktır. Bundan kurtulma imkânı tasavvur edilemez (=düşünülemez- G. A.)"[70]

"Gerek kültür, gerekse yönetim yönünden, Kemalizmin Kürdistan'da izlediği amaç, orada bir Kürt halkının varlığını inkâr etmek, bu varlığı her konuda yok etmek, ezmek ve susturmaktır. Yönetsel ve kültürel niteliğin hedefi budur."[71]

Burada bir parantez açmama ve Kürt halkının devrimci potansiyelini Türkiye ve Kürdistan halklarının sömürü ve zulümden gerçek kurtuluşu kanalına akıtmanın öneminin altını çizen Kıvılcımlı'nın, Türk burjuva devletinin Kürt halkına karşı uyguladığı beyaz terörü son derece çarpıcı ve etkileyici bir biçimde sergilemiş olduğunun altını çizmeme izin verilsin. Yukarda sunduğum alıntıların, ulusal zulmü sergileme konusunda son derece başarısız olan günümüz Kürt ulusal hareketi için de bir örnek oluşturması gerektiği kanısındayım. Kürt ulusal hareketi, Türk gericiliğinin tek parti diktatörlüğü ve onu izleyen yıllarda olsun, yeni bir dönemin açıldığı 1984 sonrasında olsun cezaevlerindeki Kürt tutsaklara, Kürt aydınlarına ve genelde Kürt halkına vb. karşı gerçekleştirdiği zulmü ve insanlık suçlarını sergilemede son derece yetersiz kaldı ve hâlâ da yetersiz kalmaktadır. Oysa, Türkiye'de ve uluslararası alanda bu zulmün ve insanlık suçlarının sistemli ve profesyonel bir tarzda sergilenmesi olanaklıydı.

Bu görevin adına lâyık bir tarzda yerine getirilmesi; hem Türk halkı üzerindeki şovenist etkiyi zayıflatmaya, hem de "ileri" kapitalist ülkeler başta gelmek üzere dünyada Kürt halkı ve ulusal hareketine olan desteği büyütmeye hizmet ederdi. Bu, Türk devletinin oluşturmaya çalıştığı "PKK terörizmi" korkuluğunun saçmalığını göstermeye de yarar ve ulusal hareketin bağlaşık ve yedeklerini arttırırken Türk gericiliğinin bağlaşık ve yedeklerini azaltırdı. Bence, ulusal hareketin bu alandaki çarpıcı başarısızlığının iki ana nedeni var. Birincisi; PKK'nın 1990'ların başlarından bu yana "Türk gericiliğiyle uzlaşma ve onunla yazgı ortaklığı kurma" stratejisini benimsemesidir. Bu da son çözümlemede ulusal hareketin, burjuva-reformist karakterinden, esas olarak Kürt mülksahiplerinin ve burjuvazisinin çıkarlarını temsil etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu zaafın ikinci nedeni ise özelde PKK yöneticilerinin ve genelde de Kürt halkının entellektüel-kültürel geriliği ve bu yöneticilerin Kürt, Türk ve diğer ulus ve milliyetlerden ilerici aydınların ve demokratik kamuoyunun güç ve potansiyelini harekete geçirmekteki beceriksizliğidir. Devam edelim.

Bütün bunlar kadar önemli olan bir tutumu da Kıvılcımlı'nın kendi partisini şu sert sözlerle eleştirmesiydi:

"Ve eğer Lenin'in deyimiyle 'Joli Marksistler' -yani burjuvazinin hoşafına giden 'Marksistler'- olarak kalmak istemiyorsak, bu sorunu olduğu gibi koymaya, 'anonim esrar perdesi' altındaki somut maddeyi, adıyla sanıyla çağırmaya zorunluyuz: *Türkiye'deki Doğu sorunu ve Doğu illeri nesnesi bir milliyet davasıdır!*"[72]

"Şurası muhakkak ki ulusallık sorunu, Komintern'in olduğundan çok partimizin en zayıf cephesidir. Oysa dünya devrimleri çağında proletarya devriminin yarattığı yeni uluslararası dengeyle birlikte, geri ülkelerin ulusal kurtuluş hareketleri ve bu hareketlerin proletarya devrimiyle olan ilişkileri, denilebilir ki Üçüncü Enternasyonal'i İkinci'den ayıran en önemli karakteristik noktalardan biridir... Bugün Türkiye nüfusunda önemli bir toplam tutan iki ulusal varlık var: Türklük-Kürtlük."[73] Yazar, Şeyh Sait ve Ağrı ayaklanmalarına, pek de haklı sayılamayacak bir "karşı-devrimcilik" damgası vurmakla birlikte, TKP'nin ulusal soruna yaklaşımını şu sözlerle suçluyordu:

"Bu sorun karşısında partinin şimdiye kadar takındığı tavır, ciddi ve acımasız bir eleştiriye değer...

"Fakat hiç unutmamalı, çetin ve çetrefil sorunları ya hiç ağza almamak ya da basmakalıp formüllerle sıyrılıp çıkmak, ancak 2. Enternasyonal'in oportünist sosyal-demokrat partilerinin

şanıdır. Bolşevik Parti, ayaklanma ve devrimlerin çocuğu, yangına göz kırpmadan bakan devrim partisidir...

"Sorundan yalnız kaçmamak, kaçamamak da yetmez. Fıkır fıkır kaynayan davadan çekinmek bal gibi oportünizmdir. Amenna! Fakat dahası var: Sorun aceledir, sanıldığından çok daha aceledir. Bunu basit bir örnekle anlatmak için şunu hatırlayalım. Batıda bildiri dağıtıyoruz, Doğuda ayaklanıyorlar... Doğuda Türk burjuvazisinin yapmadığı ve yapmayacağı demokratik burjuva devrimi böyle boğuluyor. Böyle bir durum ne bizim ne kimsenin keyfini bekleyemez. Ergeç kendine bir çığır açar."[74]

Bu arada bu ilk döneminde Kıvılcımlı'nın asla dikkatini sadece Türk burjuva devletinin yoksul Kürt halkı üzerindeki zulmü ve sömürüsü üzerinde yoğunlaştırmadığının da altını çizmek gerekir. O, Kürt feodal ağalarının sınıfsal boyunduruklarını, genellikle Kemalist devlet aygıtıyla işbirliği hâlinde sürdürdüklerini de somut örnekleriyle sunmaktadır. O aynı yapıtında şöyle diyordu:

"Fakat Kürdistan ağalığıyla Kemalizmi birbirinden ayırmak ne kadar zor!.. Kürdistan'da bugün, ağalığın köylülük üzerinde yaptıklarını birer birer saymak ve her sayışta ve olanda Kemalizmin elini ve boyunu bosunu görmemek olanaksızdır.. Batıda olduğu gibi Doğuda da Kemalizm ile ağalık biricik soygun dünyasında -arz küresinde olduğu gibi- iki karşıt kutup hâlinde kendiliğinden bulunur. Evet, kapitalizmle derebey-klan sistemi birbirinin taban tabana karşıtı olabilir. Fakat bugünkü emperyalist dünya içinde karşıtların birliği âdeta diyalektik bir zorunlu kural hükmüne gelmemiş midir?"[75] O daha ilerde de şunları söylüyordu:

"Kürt yoksul halkı da Kemalizmin her gün sırtında oynayan satırıyla pratik bir şekilde öğrenmiştir ki, Kemalizm Doğu illerinde derebeyi ve derebeyi artıklarıyla müttefiktir. Onun için cumhuriyet burjuvazisinin ara sıra kürsü yüksekliğinden derebeyliğe karşı sözde savurduğu palavralara asla kulak asmıyor. Ağalığa karşı mücadeleye geçtiği gün karşısında bütün yırtıcılığıyla Kemalist devlet aygıtını bulacağını biliyor. Onun için ağalığı kaldırayım derken daha zâlim ve katmerli bir uçuruma yuvarlanma tehlikesine düşmekten korkar. Şimdiye kadar geçen deneyimler, cumhuriyet burjuvazisinin sömürgeleştirdiği Kürdistan'da, derebeyliği tuttuğundan başka bir şeyi kanıtlamamıştır."[76]

TKP'nin 1925 Şeyh Sait ve 1930 Ağrı dağı isyanları karşısında takındığı oportünist ve sosyal-şoven tutumun incelenmesi, Kıvılcımlı'nın Türk-Kürt sorununda daha ileri ve enternasyonalist bir tutuma sahip olduğunu gösterir. Mete Tunçay, TKP'nin yayın organı *Orak ve Çekiç*'in 5 Mart 1925 tarihli 7. sayısının "Yobazların Sarıkları Yobaz Zümresine Kefen Olmalı! Yobazlarıyla, Ağalarıyla, Şeyhleriyle, Halifeleriyle, Sultanlarıyla Birlikte Kahrolsun Derebeylik! İrtica (=gericilik- G. A.) ve Derebeyliğe Karşı Mücadele İçin: Köylüler (Köy Meclisleri), Ameleler (Sendikalar) Etrafında Teşkilâtlanmalıdırlar"[77] manşetiyle yayımlandığını belirtiyordu. Aynı sayıda yayımlanan "İngilizlerin Oynattığı İrtica Kuklası" adlı başyazıda ise, "ekalliyet milletlerinin sergerdelerini" (=azınlık milliyetlerden serserileri- G. A.) ayaklandırmanın "eski bir İngiliz ve Rus oyunu olduğu" anımsatılmaktaydı; kendisine Kemalist rejimin danışmanı ve destekçisi rolü biçtiği anlaşılan TKP'nin yayım organında yer alan bu yazıda, Türkiye'nin siyasal bağımsızlığını kazanmasından sonra ekonomik ve toplumsal devrim yoluna girdiği belirtilmekte ve "iki seneden beri bu istikamette büyük adımlarla ilerlemekteyiz"[78] denmekteydi. Başyazı, ayaklanmanın bastırılması ve elebaşılarının cezalandırılmasından sonra, Kürdistan'da toprak sorununun mutlaka çözümlenmesi gerektiğini söylüyordu. Çünkü TKP'ne göre,

"... arazi ve meralar parçalanmadıkça, Şark vilâyetlerimizde intizamın iadesine (=düzenin geri getirilmesine- G. A.) imkân yoktur."[79]

Orak Çekiç'in aynı sayısında yer alan "Şeyh Sait Ne Biçim Eşkiyadır" başlıklı bir başka yazıda ise ayaklanmanın arkasında Kürdistan derebeylerinin olduğu, Cumhuriyet hükümetinin

derebeyliği tasfiye edeceği belirtildikten sonra şöyle deniyordu:

"Arkadaş, kara kuvvet bizim de, burjuvazinin de düşmanıdır. Biz herşeyden evvel bu düşmanı yenmeliyiz; burjuvazi ile de ayrıca kozumuzu paylaşırız."[80] Ama bu sağcı ve teslimiyetçi politika TKP'ni Kemalist rejimin hışmından korumaya yetmeyecekti. 25 Şubat 1925'te Kürdistan'da sıkıyönetim ilânından ve 4 Mart'ta Takrir-i Sükûn Kanunu'nun (=Huzurun Sağlanması Yasası- G. A.) çıkarılmasından sonra TKP'nin tüm yayım organları yasaklandığı gibi, TKP adına yayımlanan 1 Mayıs bildirisi gerekçe gösterilerek -aralarında Hikmet Kıvılcımlı'nın da bulunduğu- 38 TKP yönetici ve üyesi tutuklanacak ve Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanarak çeşitli cezalara çarptırılacaklardı.

TKP, 1930 Ağrı dağı isyanına karşı da özünde aynı tutumu takınmıştır. *İnkılâp Yolu* dergisinin Temmuz-Ağustos 1930 tarihli sayısında yer alan "İkinci Kürt İsyanı" başlıklı yazıda şöyle denmekteydi:

"... Halk Fırkası diktatorluğu -tıpkı hükümdarlığa müstenit (=dayalı- G. A.) istibdat (=tiranlık- G. A.) idareleri altında yapıldığı gibi- daima bu nevi isyan hareketlerini sadece ham kuvvet istimalile (=kullanarak- G. A.) kana buğmayı meseleyi kökünden kazımağa muadil (=eşdeğer- G. A.) sayıyor..."[81]

"Filhakika (=esasında- G. A.) Kürt isyanının tetkike muhtaç (=incelenmesi gereken- G. A.) iki cephesi vardır: 1- Heyecanla ona iştirak (=katılım- G. A.) ve uğrunda canını feda eden köylülük ve yoksul halk: 2- Harekâtı teşkilâtlandıran tabaka ve hariçten körükleyenler. Gerek geçen defa gerek bu defa isyana köylülüğün ve halkın kütle hâlinde iştirakleri (=katılımları- G. A.) kimsenin inkâr edemeyeceği bir hakikattir. Ve esasen böyle olmasa o ne hükümet kuvvetlerini aylarca işkal edebilecek cesametler (=uğraştırabilecek büyüklükler- G. A.) alır, ne de haddi zatında (=aslında- G. A.) mühim (=önemli- G. A.) bir tehlike teşkil ederdi... Ayaklanan halk arasına -her içtimaî (=toplumsal- G. A.) harekette olduğu gibi- bahsi edilen eşkiyadan ve çabulculardan mürekkep (=oluşan- G. A.) birtakım şüpheli unsurların karışması onun siyasî mahiyetini ihlâl edemez (=niteliğini bozamaz- G. A.)"[82] Yazı, gerçek bir devrimci öncüden yoksun olduğuna özellikle işaret etmekle birlikte Kürt halkının, yaşadığı ve mahkûm edildiği baskı ve yoksulluk nedeniyle bu isyana katıldığını da kabul ediyordu:

"Siyasî mahiyetine gelince, Kürt isyanı, başına geçip ona istikamet (=yön- G. A.) verenlerin şiarları (=sloganları- G. A.), niyetleri ve intisapları (=kökenleri, aidiyetleri- G. A.) itibarıla, imperyalisme âlet olan, halkın ve inkılabın menafiine mugayir (=devrimin çıkarlarına aykırı- G. A.), koyu mürteci (=gerici) geri bir harekettir. Fakat içtimaî sebepleri, muharrik (=itici- G. A.) kuvvetleri göz önüne getirildiği takdirde o büsbütün başka bir mâna ifade eder... Onun dertleri ve duyguları mâlum. O neticesi, millî ekalliyetleri diledikleri gibi yaşamak haklarından mahrum etmek, iktisadî ve malî tedbirlerile yoksul kütleleri mahvü perişan etmek olan, ancak zenginleşen tabakaların menafiine uygun, 'halk aleyhtarı' müstebit bir siyaset sistemine nihayet vermekten gayrı sefâlet ve ıztıraptan (yoksulluk ve acıdan= G. A.) yakayı sıyırmanın çaresini göremiyor. Bu bakıma göre isyan mazlum köylülüğün bir kurtuluş mücadelesidir. Bu mücadelede mürtecilerin peşinden gitmekle köylülük feci bir şekilde yanılıyor... Fakat onu mazur görmek lâzımdır. Bugüne kadar hangi samimi inkılâpçı fırka çıktı, ona hakikatı anlattı da o dinlemedi? Bu sahada Türkiye kommunist fırkası da vazifesini yapmak fırsatını henüz ele geçirmiş değildir."[83]

Öte yandan yazı, herhangi bir veri sunmaksızın Kürt hareketinin önderlerini "derebeyi", "serseri", "İngiltere'nin ajanı" vb. biçiminde değerlendirmektedir. Zaten TKP'nin bundan böyle Kürt ulusal hareketine karşı izleyeceği geleneksel çizgi de hep bu değerlendirmeye uygun olacaktır. TKP'nin yayın organı bu yazıda bu isyanın yöneticilerinin, sloganlarının, niyetlerinin vb. neden "koyu gerici" bir nitelik taşıdığını somut verilere dayanmak suretiyle açıklamaya da

kalkışmamaktadır. Sözkonusu yazı bununla da yetinmemekte ve bu isyanın gerici bir nitelik taşıdığı yolundaki hatalı savın kanıtlanması için çaba harcamayı bile gereksiz ilân etmektedir: "...hattâ elimizde mahalli münasebetlerden alınma maddi deliller olmasa bile!" Bu şovenist tutum aynen dile getiriliyor ve şu sözlerle savunuluyordu:

"... şurayı kaydetmeliyiz ki bahsı geçen intrikalar ve harici müdahaleler (=dış karışmalar- G. A.) göz kamaştıracak derecede aşikâr vakıalardır. (=belli olgulardır- G. A.) Bu hususta ancak imperyalism yardakçıları şüphe uyandırmaya teşebbüs edebilirler. İmperyalist sermayeye elebaşılık eden İngiltere'nin gizli eller vasıtası ile -daha şumüllü (=kapsamlı- G. A.) birtakım gayelere mukaddime (=başlangıç- G. A.) olmak üzere- isyanı sevkü idare ettiği gün gibi aşikardır... Zamanımızın iktisadî ve siyasî tekmil hadisatı (=olayları- G. A.) -hattâ elimizde mahalli münasebetlerden (=ilişkilerden- G. A.) alınma maddi deliller olmasa bile- hükmü yürütmek salahiyyetini (=yetkisini- G. A.) bize vermektedir."[84]

TKP'nin 1930 Programı bir yandan, Kemalist Halk Fırkası'nın ulusal azınlıklara karşı çok yoğun bir baskı uyguladığını, hattâ bu baskının daha önceki yönetimlerin uyguladığı baskıdan daha fazla olduğunu söylemekte, ama ardından gene herhangi bir kanıt göstermeksizin Kürt ileri gelenlerini suçlamaktaydı:

"Kürt kabile reisleri ve şeyhleri İngiltere ve Fransa imperyalistlerinin aylıklı adi emir kullarıdır."[85] Özetle, burada ortaya konan siyasal tutumun TKP'nin 1925 Şeyh Sait isyanı karşısında takındığı tutumla özde aynı olduğunu söyleyebiliriz.

Bütün bu veriler bize ulusal sorun bağlamında Kıvılcımlı'nın YOL döneminde ortaya koyduğu bakış açısıyla 1920'lerin sonu ve 1930'ların başı TKP'nin bakış açısı arasında önemli bir fark olduğunu göstermektedir.

Son olarak Kıvılcımlı'nın, "Türkiye'de Ulusal Sorun" başlıklı çalışmasının zenginlik ve kapsam bakımından sadece döneminin çok ilerisinde olmakla kalmadığını, bu çalışmanın, Türk, Kürt vb. kökenli devrimci yazar ve araştırmacıların 1960'lı ve 1970'li yıllarda ortaya koydukları/ koyabildikleri en ileri ürünlerle aşık atacak düzeyde olduğunu anımsatmak isterim. Altı çizilmesi gereken bir nokta da şu: İçerdiği hata ve eksiklikler ne olursa olsun, onun bu yapıtı, 1930'ların başlarında ve cezaevi koşullarında ve yazarın böyle bir çalışmayı yapmak için gereken kaynaklara ulaşmada çok dezavantajlı bir konumda bulunduğu bir Türkiye ortamında hazırlanmıştır.

Bu bölümü bitirirken Kıvılcımlı'nın, bir dizi eski broşür ve kitabını yeniden yayımladığı 27 Mayıs-sonrası dönemde YOL dizisini neden yayımlamadığını sormamız gerekir. Gerçekten de o 1960'larda ve özellikle 1967-71 döneminde bir dizi yeni yapıt yayımlamanın ve çok sayıda makale yazmanın yanısıra, bazı eski yapıtlarını da yeniden bastırmıştı. Ama, bir dizi açıdan önemli, hatta çok önemli sayılması gereken YOL dizisi, bu yayımlanan kitaplar arasında yer almadı. Ben bunun Kıvılcımlı'nın bilinçli tercihinin ürünü olduğu kanısındayım. Neden? Şundan: Bu dizide yer alan çalışmaların içeriği ve ruhuyla yazarın o yıllardaki, yani ikinci dönemindeki yazılarının içeriği ve ruhu arasında, bu bölümde ele aldığım ve bu kitabın geri kalan bölümlerinde de yer yer değineceğim ciddi farklılık, hattâ karşıtlıklar vardı. YOL dizisinde yer alan çalışmaları okumuş olmaları hâlinde 1960'ların ikinci yarısının genç devrimcileri, Kıvılcımlı'nın 1930'lardaki duruşu ile 1960'lardaki duruşu arasındaki farklılıkları görecek ve yazarın tutarlılığını ve önerdiği ordu merkezli "devrim" stratejisini sorgulayacaklardı. Ama daha da önemlisi bu olanağı elde etmesi, TKP geleneğinden ciddiye alınabilir bir devrimci miras devralamamış olan genç Türkiye devrimci hareketinin eğitimine önemli bir katkıda bulunacaktı. Bu, o yıllarda oluşum hâlinde olan ve tam da bu nedenle Marksist klasikler de içinde olmak üzere çeşitli devrimci kaynakları büyük bir susuzlukla inceleyen ve kendi aralarında da önemli ölçülerde tartışan dönemin genç devrimci kadrolarının ufkunu genişletecek, en azından

onların Mihri Belli'nin vülger Marksizminin etkisinden, Kemalist önyargılarından ve Türk-Kürt sorununa ilişkin geri tutumlarından kopuşlarını hızlandıracaktı. YOL dizisini inceleme olanağının elde edilmesi, genç Türkiye devrimci hareketine, Türkiye gerçekliğine daha fazla eğilme olanağı sağlayacak ve Sovyetler Birliği, Çin, Arnavutluk, Küba gibi farklı ülkelerin deneyimlerine gereğinden fazla önem verilmesini önleyecekti. Dolayısıyla, bunun yapılmamış ve bu yolun açılmamış olmasının, önemli bir fırsatın kaçırılması anlamına geldiğini söylemek abartma olmaz.

NOTLAR

(1) "Kıvılcımlı'nın Marksizme Katkılarının Eleştirel Değerlendirmesi", 26 Aralık 2012.
(2) aynı yerde.
(3) "Neden Kıvılcımlı?"
(4) aynı yerde.
(5) *Tarih Tezi*, s. 54.
(6) aynı yerde, s. 67.
(7) "İlk Kıvılcım", *Teori ve Politika*, Sayı: 40, Güz 2015-Kış 2016, s. 121-22.
(8) *YOL* 1, s. 326.
(9) aynı yerde, s. 327.
(10) aynı yerde, s. 329.
(11) aynı yerde, s. 249.
(12) *Türkiye'de Sol Akımlar-II* , s. 264.
(13) *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 6, s. 1891-92.
(14) Bkz. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler* 1, s. 122.
(15) aynı yerde, s. 118.
(16) "Müttefik: Köylü", *YOL* 2, s. 165.
(17) *Türkiye'de Sol Akımlar-II*, s. 250.
(18) *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 6, s. 1896.
(19) Jane Degras, *The Communist International 1919-1943*, Cilt 3, s. 18.
(20) *YOL* 1, s. 118-19.
(21) aynı yerde, s. 124.
(22) aynı yerde, s. 130
(23) aynı yerde, s. 182-83.
(24) aynı yerde, s. 160.
(25) *YOL* 2, s. 35.
(26) aynı yerde, s. 106-07.
(27) aynı yerde, s. 137.
(28) aynı yerde, s. 158-59.
(29) Bkz. aynı yerde, s. 182-83.
(30) aynı yerde, s. 183.
(31) aynı yerde, s. 273.
(32) aynı yerde, s. 255.
(33) aynı yerde, s. 256.
(34) aynı yerde, s. 274-75.
(35) aynı yerde, s 509.
(36) aynı yerde, s. 519.
(37) *YOL* 1, s. 103.
(38) aynı yerde, s. 167.
(39) aynı yerde, s. 103.
(40) aynı yerde, s. 140.

(41) *Ermeni Soykırımı Tarihi*, s. 189.
(42) *Modern Türkiye'nin Şifresi*, s. 340.
(43) aynı yerde, s. 343.
(44) *YOL* 2, s. 74.
(45) aynı yerde, s. 321, italikler benim.
(46) aynı yerde, s. 330-31.
(47) Aslında "emval-i metruke" terimi gerçek durumu tam olarak yansıtmamaktadır. Bu zulme hedef olanlar sürgüne zorla gönderilmiş, taşınmaz mallarını kendi iradeleri dışında geride bırakmış ve üzerlerindeki taşınır malları, parayı ve ziynet eşyasını da kendi katillerine ve cellatlarına vermek zorunda kalmışlardı.
(48) Der. Erik Jan Zürcher, *Türkiye'de Etnik Çatışma*, s. 135.
(49) *Emval-i Metruke Olayı*, s. 305-06.
(50) aynı yerde, s. 306-07.
(51) Bkz. Y. A. Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, s. 234.
(52) *Bir Soykırım Tarihi*, s. 180-81.
(53) *Ermeni Soykırımı Tarihi*, s. 244-45.
(54) Aktaran Vahakn N. Dadrian, aynı yerde, s. 248.
(55) Haz. Ahmet Zeki İzgöer, *Cemal Paşa, Hatırat (1913-1922)*, s. 355.
(56) *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s. 89.
(57) Aktaran Tevfik Çavdar, *Millî Mücadelenin Ekonomik Kökenleri*, s. 144.
(58) *Modern Türkiye'nin Şifresi*, s. 177-78.
(59) aynı yerde, s. 189-90.
(60) *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, s. 166.
(61) Celâl Bayar'ın *Ben de Yazdım* adlı yapıtının 5. cildinden Aktaran Suat Parlar, *Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet*, s. 78.
(62) Aktaran Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, Üçüncü Kitap, s. 1116-17.
(63) *Modern Türkiye'nin Şifresi*, s. 245-46.
(64) "Türkiye'de Ulusal Sorun", *YOL* 2, s. 337.
(65) aynı yerde, s. 326
(66) aynı yerde, s. 407-08.
(67) aynı yerde, s. 409-10.
(68) aynı yerde, s. 412-13.
(69) aynı yerde, s. 413.
(70) Aktaran Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği*, s. 224.
(71) *YOL* 2, s. 426.
(72) *YOL* 2, s. 318.
(73) aynı yerde, s. 325-26.
(74) aynı yerde, s. 465.
(75) aynı yerde, s. 368.
(76) aynı yerde, s. 390.
(77) Bkz. *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, s. 199.
(78) Bkz. aynı yerde, s. 199.
(79) Bkz. aynı yerde, s. 199.
(80) Bkz. aynı yerde, s. 199.
(81) *Türkiye'de Sol Akımlar II (1925-1936)*, s. 192.
(82) aynı yerde, s. 192.
(83) aynı yerde, s. 192-93.
(84) aynı yerde, s. 194.
(85) aynı yerde, s. 250.

III. DEVRİMCİ KIVILCIMLI'NIN BAZI HATALARI

Türk gericiliği ve şovenizminin bu en duyarlı noktalarına dokunduğu ve güçlü vuruşlar yaptığı YOL döneminde bile Kıvılcımlı'nın görüşleri bir dizi hatalı değerlendirmeyle sakatlanmıştır. Bunların üzerinde durmak gerekiyor; çünkü onun daha sonraki onyıllarda savunacağı reformist, milliyetçi ve ordu/ devlet-yanlısı çizginin tohumları aynı zamanda, bu "görece önemsiz" hatalarda yatmaktadır. Bu bölümde bu hataların en önemlilerini ele almakla yetineceğim.

Kemalizme Devrimcilik Payesi Biçme

Kıvılcımlı bu devrimci döneminde bile, özellikle 1919-22 yılları arasındaki "ulusal kurtuluş" savaşının "erdem"lerini abartmakta ve bu savaştan sonra kurulan Kemalist rejime hiç de hak etmediği bir anti-emperyalizm yakıştırmaktadır. Şu hatalı değerlendirme ona ait:

"Anadolu bağımsızlık mücadelesi herşeyden önce, halkın antiemperyalist boğuşmasıdır. Uluslararası proletarya devriminin hazırladığı zemin ve uzattığı yardımcı el bir yana, Anadolu savaşını yapan Türk işçisi ile Türk çalışkan köylülüğü ve yoksul halkıdır. Burjuvazi, salt iktidar egemenliğinin verdiği üstünlükten yararlanarak, durumu idare etmeyi ve sömürmeyi bilmiştir. Kurtuluş savaşı olurken, Türk şehir burjuvazisi, ordu gerisinde çakallar gibi müteahhitlik ve kârlı savaş zenginliği gibi çıkarlarına bakmış; köy ağası, bağı bahçesi, çifti çubuğuyla uğraşmıştır."[1]

Bunun subjektif bir saptama olduğu açık. Ulusal kurtuluş savaşlarında, devletler arasında yaşanan savaşlarda, iç savaşlarda ve genel olarak savaşlarda çatışanların ezici çoğunluğu hep yoksul halk katmanları olmuştur. Başka türlü olması da olanaksızdır. Öte yandan, dışardan ilerici ya da devrimci bir gücün böylesi bir savaşa bir ölçüde katılması ya da bir tarafa yardım etmesi, sözkonusu savaşın siyasal karakterini etkileyebilir; ama ne onun siyasal karakterini belirleyebilir ve ne de onu toplumun alt katmanlarının bir hareketi hâline getirebilir. Öyle olduğunu varsaysak bile Türk burjuvalarının çoğunluğunun savaşa karşı duyarsız kalması ya da Sovyet Rusya'nın TBMM hükümetini desteklemesi vb. bu savaşın siyasal karakterini değiştirmez ve değiştirmemiştir de. Bu savaşa önderlik eden ve damgasını vuran güçler, -İttihat ve Terakki'nin güçlü kalıntıları ve onlarla içiçe ya da çok yakın ilişki içinde olan Kemalistler- Türkiye'nin büyük toprak sahiplerinin ve ticaret burjuvazisinin çıkarlarını temsil ediyorlardı. Kıvılcımlı'nın bu temel gerçeği bilmezden gelmesi tuhaf ve şaşırtıcıdır.

Şu da önemli: Yazarın, Türkiye'de kapitalizmin gelişme düzeyinin hayli geri olduğu bir dönem için, "Meşrutiyet burjuvazisi" ve "Cumhuriyet burjuvazisi" gibi kavramlar kullanması, 20. yüzyıl başı Türkiyesi'nin sosyo-ekonomik niteliğini tam olarak yansıtmıyordu. Bu dönemin -dar anlamda- egemen sınıfı kimlerden, hangi katmanlardan oluşuyordu? Bu sömürücü sınıfın bileşenleri; Ermeni ve Rum komprador/ işbirlikçi burjuvazisinin yanısıra, aşağı yukarı hepsi Müslüman Türk ve Kürt kökenli olan yarı-feodal toprak ağaları ve zengin köylüleri ve

Müslüman ve Müslüman-olmayan ticaret burjuvazisi ve zayıf sanayi burjuvazisiydi. 1915'ten başlayarak Müslüman-olmayan burjuvazi; esas olarak İttihat ve Terakki'nin ve kısmen de onu izleyen Kemalistlerin "etnik arındırma" uygulamaları sonucunda büyük ölçüde ortadan kaldırılacaktı.

"O zamanki Türkiye'de var olan bütün burjuvalaşmış ya da burjuvalaşma eğilimindeki zümreler gayri-Türklerdi. Türkler iki zümreydi: 1- Memur ve rantiye hazır-yiyiciler; 2- İşçiler"[2] diyen yazarın bu saptaması, egemen sınıfın bileşimini tam bir doğrulukla yansıtmıyordu. Kıvılcımlı; Müslüman toprak ağaları, zengin köylüleri ve ticaret burjuvazisini gözardı ederek burjuvaziyi salt Müslüman-olmayanlardan oluşan bir sınıf gibi göstermeye çalışıyordu. (Bu konuyu aşağıda, IX. Bölüm'de daha geniş bir biçimde ele alacağım.) O, bu formülasyonuyla, bütün bu dönem boyunca siyasal sürece komuta eden gücün, henüz rüşeym hâlinde bulunan Türk burjuvazisinin gelişmesini sağlamada lokomotif rolü oynayan devletin belirleyici değilse de son derece önemli konumunu ve rolünü gözardı etmektedir. Oysa, Müslüman-Türk burjuvazisinin gelişmesi için her yol ve metodu meşru sayan ve yaşama geçiren ve artık-değerin önemli bir bölümüne elkoyan İttihat ve Terakki iktidarının ve onun bir anlamda devamı olan Kemalist iktidarın da -geniş anlamda- egemen sınıfın bir parçası sayılması gerektiği açıktır.

Daha da önemlisi Kıvılcımlı, "Cumhuriyet burjuvazisi" olarak andığı Kemalistlerin, hem "Meşrutiyet burjuvazisi" olarak andığı İttihat ve Terakki kliğiyle ve hem de emperyalizmle kopuştuğunu ileri sürmekteydi. Bu ona, Mustafa Kemal'e ve Kemalistlere tutarsız ve zayıf da olsa bir çeşit "devrimci"lik ve "anti-emperyalizm" payesi biçme olanağı veriyordu. Kemalistlerin, bir yandan gericiliğe ve bir yandan da halka karşı savaştığı kanısında olan Kıvılcımlı, "Yakın Tarihten Birkaç Madde" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"Cumhuriyet burjuvazisinin taktiğindeki iki yüz şunlardır: 1- Gericiliğe karşı (emperyalizm+saray ve derebeylik); 2- Halka karşı... Burjuvazi devrimcileştiği ender zamanlarda, doğası gereği 1- Gericiliğe karşı devrimci; 2- Halka karşı gerici bir yöntem kullanmaya zorunludur."[3] O sözlerini şöyle sürdürecekti:

"Cumhuriyet burjuvazisi geçmişle, Meşrutiyet taktiğiyle ve emperyalizmle kopuşmak ve uzlaşmamak zorundaydı. Şu hâlde kendisiyle gericilik arasında oluşturulmak istenen halkaları koparmaya zorunluydu...

"Cumhuriyet burjuvazisi bütün kapitalist sınıflar gibi ülkeden zulmü ve soygunu kaldırma amacında değildi. Amacı, zamanı geçmiş efendilerle yabancı senyörler yerine kendi sınıfsal beyliğini; yerli sermaye saltanatını kurmaktı. Bunda başarılı olmak için iki görevle karşılaşıyordu: 1- Gericiliği kovmak; 2- Halkın eğilimlerini boğmak."[4] O daha ileriki sayfalarda Cumhuriyet burjuvazisinin, biri "mücadele ideolojisi" ve ikincisi "demagoji ideolojisi" olmak üzere iki ideolojisi olduğunu söyledikten sonra şunları yazacaktı:

"Bu, Cumhuriyet burjuvazisinin özellikle geçmişle ve dışarıyla olan mücadele yıllarına, yani 1919 ile 1923 yıllarına özgü olan ideolojisidir. Bu mücadele ideolojisi [nde- G. A.] işaret ettiğimiz gibi iki önemli özellik vardır: Bu iki özellik, mücadelenin olduğu iki cepheye göre belirlenir. İki mücadele cephesinden biri geçmiş, diğeri dış düşmandır dedik. Yani mücadele ideolojisi başlıca iki şeyle kopuşma ideolojisidir: 1- Meşrutiyet burjuvazisi ile kopuşmak; 2- Emperyalizmle kopuşmak... Yani Meşrutiyet burjuvazisi emperyalizmle Türkiye arasında bir aracı halkaydı. Onunla kopuşmak emperyalizmle de kopuşmak demekti."[5]

Yani Kıvılcımlı, 1920'lerin koşullarında Türkiye'de üç ayrı siyasal kamp olduğu kanısındadır. Bunlar,

a) Cumhuriyet burjuvazisinin/ Kemalistlerin kampı,

b) Meşrutiyet burjuvazisinin (İttihat ve Terakki kalıntıları) de içinde yer aldığı emperyalizm, saray ve derebeyliğin gerici kampı ve

c) İşçi sınıfının, halkın ve sol hareketin kampıdır.

Aslında Türkiye'nin somut gerçekliğiyle örtüşmeyen bu üç kamplı sınıflandırma, sadece devrimci Kıvılcımlı'nın değil, genel olarak TKP'nin bakış açısını yansıtmaktadır. Uzun süre TKP'nin genel sekreteri konumunda bulunan, bu partinin çizgisine damgasını vuran ve Kemalistlerin, sosyalist devrimin bazı görevlerini yerine getirebileceklerini savunmaya kadar "ilerleyen" Şefik Hüsnü Deymer, Mayıs 1923'de kaleme aldığı "Seçim-Yoksul ve Orta Halli Sınıflar" adlı makalesinde şu benzer sınıflandırmayı yapıyordu:

"... bu ülkede bundan sonra üç türlü siyasal akım düşünülebilir: 1) Bugünkü devrimi yapan ve yaşatmaya uğraşanların temsil ettiği siyasal akım. 2) Derebeylik kalıntısı olan geleneklere ve Osmanoğlu Hanedanı'na bağlı olanları çevresinde toplayan karşı devrimci akım. 3) Fakir işçi ve köylü kitleleri ve orta halli sınıflar lehine devrimimizi derinleştirmek, geliştirmek ve onu ortak mülkiyete dayalı bir toplumsal devrimle sonuçlandırmak amacını güden sosyalist akım. Kazanılmış hakları eylem ve uygulama alanına aktarmak için birinci ve üçüncü siyaset uzun süre elele yürüyebilecek ve herhangi bir fırsattan yararlanarak karşı devrimin gözdağı veren bir hâl aldığı zamanlarda, siyasal ve toplumsal devrim yanlıları, ulusun büyük çoğunluğu ile birlikte, bir tek vücut gibi kara güçlerin karşısına çıkacaklardır."[6]

Demek oluyor ki Kıvılcımlı'da daha uç boyutlara varacağını göreceğimiz bu siyasal analiz, Türkiye'deki her tür ve renkten oportünizm ve revizyonizmin ayırdedici simgesi, olmazsa olmaz özelliğidir. Özellikle 1920'li, 1930'lu ve 1940'lı yılların, Şefik Hüsnü Deymer'in izinden giden TKP'si de böyle bir yol izlemiş ve Kemalist rejime, aslında sahip olmadığı bir ilericilik yüklemişti. Deymer, Aralık 1922'de yazdığı "Gerçek Devrime Doğru" başlıklı makalesinde Kemalistler hakkında şunları söylemişti:

"Devrim önderlerinin iyi niyetinden kuşku duymaya kimsenin hakkı yoktur. Şimdiye değin yaptıkları her türlü umudu haklı kılacak niteliktedir. Siyasetlerinde uluslararası işçi sınıfına ve işçi sınıfı hükümetlerine ve örgütlerinde ülkenin işçi sınıflarına dayanmaları, yoksullar ve orta halliler yararına bir düzen yaratmak eğiliminde olmaları, doğru yönde yürüdüklerini gösteriyor."[7]

Ne var ki, Deymer'in bu fantastik ve akılalmaz iyimserliğini destekleyecek hiçbir maddi veri yoktu. Üstelik bu satırlar yazıldığında, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının 28-29 Ocak 1921'de alçakça katlinin üzerinden iki yıldan az bir süre ve Nisan 1922'de nerede ise tümü tutuklanan ve yargılanmasına başlanan THİF yöneticilerinin Mayıs 1922'de 'hükümeti devirmeye teşebbüs etmekten' cezalandırılmasının üzerinden ise sadece altı-yedi ay geçmişti. İşte BU KOŞULLARDA çıkıp ta Kemalistlerin "Siyasetlerinde uluslararası işçi sınıfına ve örgütlerinde ülkenin işçi sınıflarına dayanmaları, yoksullar ve orta halliler yararına bir düzen yaratmak eğiliminde olmaları"ndan söz etmek tam bir hayal âleminde yaşamaktan ve işçi sınıfını Kemalistler hesabına aldatmaya kalkışmaktan başka bir anlama gelmez. Dahası Deymer bir burjuva partisinin ya da herhangi bir partinin çizgisinin, onun liderlerinin iyi ya da kötü niyetlerine dayalı olarak ele alınamayacağını, esas olanın sözkonusu partinin sınıfsal konumu olduğunu bilmezden geliyordu. Oysa Kemalistlerin hem özellikle "ulusal kurtuluş" savaşı sırasındaki ve hem de bu savaşın bitiminden sonraki günlerde söyledikleri ve yaptıkları ortadaydı. Ama mantığı, uç boyutlara varan bir subjektivizmle sakatlanmış olan Deymer, İttihat ve Terakki kökenli askerî ve sivil bürokrasinin devamı ve Anadolu eşrafının ve ticaret burjuvazisinin temsilcileri olan Kemalistlerin demokratik devrimi gerçekleştirebileceklerini söylemekle yetinmiyordu. O, komünist hareketin "Kemalist devrim"i gerçekleştiren güçlerle "uzun süre elele" yürümesinin gerekliliği üzerine hayaller kuruyor, proletaryanın demokratik devrimde hegemonyası ve iktidardaki burjuva-toprak ağası kliğine karşı uzlaşmaz kavgası düşüncesine karşı çıkıyor, proletaryaya Kemalist burjuvaziyle sınıfsal işbirliğini öğütlüyordu.

Bilindiği gibi, özellikle geri ülkelerde Menşevizm ve/ ya da sağ oportünizm; demokratik devrimin görevlerinin yerine getirilmesini, kendisine ilericilik payesi verilen şu ya da bu burjuva partisinden, burjuva devlet aygıtının şu ya da bu parçasından, şu ya da bu burjuva politikacısından beklemek ve proletaryanın hegemonyasını reddetmek ve proletaryayı ve onun partisini kuyrukçuluğa mahkûm etmek biçimini almaktadır. Böylesi bir stratejinin bir başka kaçınılmaz sonucu da, iktidarı ele geçirmeyi hedefleyen gerçek bir proletarya partisi yerine, kendisini egemen sınıfların şu ya da bu kliğine yedekleyen sözde bir proletarya partisi inşasının teori ve pratiğidir.

Deymer, "Seçim-Yoksul ve Orta Halli Sınıflar" başlıklı makalesinde ise şunları yazmıştı:

"Sözgelimi Müdafaa-yı Hukuk gibi memleketimizi bir muhakkak ölümden kurtarmış bir örgüte yardım etmek boynumuzun borcudur."[8] Deymer, Müdafaa-yı Hukuk derneklerinin, özellikle Grek ordusunun İzmir'e çıkmasından ve yakınları öldürülmüş ve topraklarına ve diğer mallarına elkonmuş olan silâhlı Ermenilerin Kilikya bölgesini işgal eden Fransız askerlerine eşlik ettiğinin anlaşılmasından sonra kurulmaya başlandığını unutmuş gibidir. Tabii, bu dernekler in kurucularının çoğu kez Ermeni jenosidine aktif olarak katılmış eski İttihat ve Terakki/ Teşkilât-ı Mahsusa üyeleri ve onların önderliğinde hareket eden yerel eşraf olduğunu da. Böylelikle TKP'nin genel sekreteri, bilinçli ya da bilinçsiz bir tarzda, sadece İttihat ve Terakki'nin -orijinalinden bir parça farklılaşmış- uzantısı olan Kemalist hareketi değil, İttihat ve Terakki'nin kendisini de onadığını ele veriyordu.

Deymer'in kuyrukçu ve ekonomist-Menşevik mantığı, Haziran 1924'de Komünist Enternasyonal'in Moskova'da yapılan Beşinci Kongresi'nde Manuilski tarafından şu sözlerle eleştirilecekti:

"Örneğin, TKP'nin yayın organı olan *Aydınlık*'ta, Komünist Partisi'ni yabancı kapitalizme karşı ulusal kapitalizmin gelişmesini desteklemeye çağıran bazı makaleler çıktı. Bu noktada, Türk yoldaşlarımız arasında, bir zamanlar Rusya'da Bay Struve'nin savunduğu (işçi sınıfı Rusya'da kapitalizmin gelişmesini desteklemeli, diyen) 'Yasal Marksizm' görüşünde açık anlatımını bulan bir eğilim görüyoruz."[9]

Kıvılcımlı 1960'larda tam da bu çizgiye oturacak ve burjuvazinin önderliğine ılık ya da sıcak baktığını ortaya koyacaktı. Aşağıda, X. Bölüm'de daha ayrıntılı bir biçimde göreceğimiz gibi orta burjuvaziye, kendi deyişiyle "vahşi" kapitale böyle yaklaşan yazarın, devrimin öncülüğünü bu katmanlara bağışlamak istemesinde de şaşılacak bir yan yoktur. O, bu ikinci döneminde kaleme aldığı "Türkiye'de Sınıflar ve Politika" başlıklı yazısında aynen şöyle diyecekti:

"Türkiye'nin modern kapitalist sınıfı Birinci Kuvayımilliyecilikte ÖNCÜ rolünü unutamamıştır. Bu öncülüğün kendisine verdiği iyi anılar, güzel duygular ve tatlı umutlar onu tiryaki etmiştir. Onun öncülük dileğini pratik açıdan onaylamak, hattâ teşvik etmek doğru olur. Bu gereği her Proleter Sosyalisti, bilince çıkarmak zorundadır...

"... İKİNCİ KUVAYİ MİLLİYE SAVAŞI alanında dahi burjuva sosyalizmi rakipsiz öncü olmak isteyecektir ve istiyor. Bu isteğinden ötürü kendisi ancak öğünebilir. Durum gerçekliğe de uygundur. Türkiye'de egemen olan FİNANS-KAPİTAL ZÜMRESİ ile TEFECİ-BEZİRGÂN SINIFI proletarya sosyalizmine değil ancak burjuva sosyalizmine göz yumabilir. Finans-Kapital çetesi yalnız burjuva saydığı kimselerin sosyalizmine daha az korku ile bakabilir ve daha az baskı yapmaya kalkar."[10] Yazar, 1919-22 yıllarının "ulusal kurtuluş" savaşında oynadığını ileri sürdüğü öncülük rolünün orta burjuvaziye, "iyi anılar, güzel duygular ve tatlı umutlar" verdiğini söylerken bir yere kadar haklıdır belki. Ama kendisini işçi sınıfı ve diğer ezilen/ sömürülen yığınların çıkar ve özlemlerinin sözcüsü ve savunucusu gören bir insan böyle konuşabilir, "Onun (yani kapitalist sınıfın- G. A.) öncülük dileğini pratik açıdan onaylamak, hattâ teşvik etmek doğru olur" gibisinden bir saptama yapabilir, hattâ "her Proleter Sosyalisti"n

bunu "bilince çıkarmak zorunda" olduğunu savunabilir mi? Elbette hayır.

Bu gerici saptamanın bir başka yüzü de şudur: İkinci dönemin Kıvılcımlısı bu "ulusal kurtuluş" savaşının; neden, içerik ve sonucunu ya bilmezden geliyor ya da daha kötüsü onaylıyor. O; bu savaşın esas içerik ve sonucunun; Anadolu'nun sürülmüş ve yok edilmiş Hristiyan halklarından sağ kalanların geri dönmemesi ve haklarını talep etmemesi, Kürt ve Alevi halklarının gerici bir burjuva diktatörlüğünün boyunduruğu altında ezilmesi ve zorla assimile edilmesi ve işçi sınıfının ve yoksul köylülüğün vahşice sömürülmesi olduğunu ya bilmezden geliyor ya da daha kötüsü onaylıyor. Devam edelim.

Görülebileceği gibi hem Deymer ve hem de Kıvılcımlı "Cumhuriyet burjuvazisi"ni, yani Kemalistleri, gericiliğe (emperyalizm+saray ve derebeylik) karşı olan *daha ileri ve daha modern* bir burjuvazinin temsilcileri olarak görmekteydiler. (YOL döneminin Kıvılcımlısı, Kemalist burjuvazinin görece devrimci konumunu 1919-22 dönemiyle sınırlar gözükmekle birlikte, onun daha sonraki yıllarda, yani 1930'larda da anti-emperyalist bir konumda olduğunu ileri sürüyordu; ama yukarda II. Bölüm'de Türkiye-Düyun-u Umumiye ilişkisini ele alırken söylediklerinde gördüğümüz gibi o yer yer bunun tersini de savunuyordu.) Deymer ve onun önderlik ettiği TKP bu analizden "birinci ve üçüncü siyaset"in "uzun süre elele yürü"mesi; yani "sosyalist akım"ın Kemalistlerle ortak hareket etmesini öngören sağcı ve kuyrukçu bir strateji türetmişti: Devrimde proletaryanın hegemonyası düşününü bir yana atan bu strateji pratikte, çok daha güçsüz olan "sosyalist akım"ın, Kemalistlerin peşinden sürüklenmesi ve onlara yedeklenmesi anlamına geliyordu. Kemalizmin ilericiliğini 1919-1922 yıllarıyla sınırlayan devrimci Kıvılcımlı da benzer bir analiz yapmakta, Kemalistleri, eski gerici egemen sınıftan farklı olarak burjuvazinin temsilcisi olarak görmekte, onları en fazla, gününü doldurmuş olan gerici kampla uzlaşmakla ve onunla kararlı bir hesaplaşmadan kaçınmakla suçlamaktaydı. Deymer'inkinden daha radikal bir üslûp kullanmasına rağmen Kıvılcımlı da Kemalistleri benzer bir biçimde eleştirmekten öte gidemiyordu:

"Çünkü Cumhuriyet burjuvazisi de Meşrutiyet burjuvazisinden aşağı kalmamacasına halktan korkuyordu... Bizde burjuvazi korkaktır. En devrimci geçindiği zamanlarda bile, derebeylik artıklarıyla, eski ve gerici egemen sınıf fosilleriyle uzlaşmadan iktidarı tutabileceğinden emin değildir. Ve tıpkı Abdülhamit gibi, derebeylere, şeyhlere ve seyitlere maaş bağlar da, halkla en küçük bir devrimci bağ kuramaz. Hattâ kendi legalitesinin çerçevesi içinde bile, öteden beri halkın girişimcilik yeteneğini boğar, halkı devrim hamlesinden ayırır."[11]

Kıvılcımlı'nın burada düştüğü bir başka hata da onun, 1920'lerin ve 1930'ların Türkiyesi'nde kapitalizmin gelişme düzeyini abartması ve bunun sonucu olarak ta Müslüman-Türk "Cumhuriyet burjuvazisi"nin, "eski düzen"le, yani büyük toprak sahipliğiyle ve devlet bürokrasisiyle vb. bağlarının güç ve yoğunluğunu azımsamasıdır. Türkiye'de Müslüman-Türk burjuvazisi ile "derebeylik artıkları" ve "eski ve gerici egemen sınıf fosilleri" arasında ciddi bir mesafe olmadığı gibi bu iki toplumsal kategorinin mensupları büyük ölçüde içiçe geçmişlerdi. Kıvılcımlı'nın, "Bizde burjuvazi korkaktır" saptaması doğruydu elbet. Ama burjuvazi nerede korkak olmamıştır ki? Türkiye'de, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çağdaş burjuvazi öncelikle ve esas olarak Hristiyan azınlıkların saflarında oluşurken, daha yavaş gelişen Müslüman-Türk burjuvazisi, hem yarı-feodal ve hem de bürokratik bir nitelik sergileyecek, yani daha çok büyük toprak sahiplerinin ve üst düzey bürokratların saflarından yükselecekti. Yazar, resmî tarih söylemini izleyerek "saray ve derebeylik" ve İstanbul hükümeti ile Anadolu'daki "yurtsever" Müdafaa-i Hukuk hareketi ve TBMM hükümeti arasındaki önemsiz farkları abartıyor ve birinci kampı burjuvazinin ve ikinci kampı gericiliğin kampı olarak sunuyordu. Oysa, Kıvılcımlı'nın -ve Deymer'in yönettiği TKP'nin- savlarının tersine bu iki kamp ta AYNI sınıf ve zümrelere, yani paşalara, İttihat ve Terakki kökenli kadrolara, Müslüman eşrafa ve

ticaret burjuvazisine dayanıyor, bu sınıf ve zümrelerin çıkarlarını savunuyor, hattâ birçok durumda benzer siyasal konumlar alıyordu.

Mustafa Kemal, Padişah Vahdettin'in ve (Damat) Ferit Paşa hükümetinin önerisi ve daha da önemlisi Britanya emperyalistlerinin onayıyla Anadolu'ya geçmesinden bir süre sonra İstanbul hükümetine meydan okumaya başlamıştı; ama bu asla, iki taraf arasında bağların koptuğu anlamına gelmiyordu. Kemalistler, toplam 1 yıl 15 gün sadrazamlık (=başbakanlık) koltuğunda oturan ve "büyük" devletlere karşı teslimiyetçi bir çizgi izleyen (Damat) Ferit Paşa dönemi bir yana bırakılırsa, üyelerinin büyük çoğunluğu eski İttihatçılar olan İstanbul hükümetleriyle ciddi bir çatışma yaşamadılar; hattâ çoğu kez, dirsek temasının ötesine geçen bir ilişki içinde oldular. Dahası Mustafa Kemal ve TBMM, İstanbul hükümetiyle sorunlar yaşadığı dönemlerde bile "Padişah ve Halife'yi işgalci güçlerin elinden kurtarma"yı amaçladığı yolundaki demagojiyi sürdürmeye özen göstereceklerdi. Kemalist rejimin, "derebeylik artıkları"yla, yani önemli bir bölümü "ulusal kurtuluş" savaşını destekleyen eşrafla ve taşra zenginleriyle kopuşmayı amaçladığını, bu sömürücü katmanlara karşı emekçi köylülerin haklarını savunduğunu, ya da bu doğrultuda adımlar attığını gösteren hiçbir veri yoktur; tam tersine onlar Ermeni, Rum vb. halkı ve burjuvazisine karşı Müslüman eşrafın çıkarlarını savunmuşlardır. Yer yer başvurdukları demagojik söylemlere rağmen Kemalistler, ne uzantısı oldukları "Meşrutiyet burjuvazisi", yani İttihat ve Terakki'yle, hattâ "derebeylik artıkları"yla ve ne de emperyalizmle kopuşmayı amaçlamışlardı.

Aslında bu "kopuşma tezi"ni kanıtlayacak herhangi bir veri de sunmayan Kıvılcımlı'nın kendisi, hem de aynı çalışmasında bu tezini kendi ağzıyla çürütmekteydi. O, Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'nin kararlarından söz ederken şöyle diyordu:

"Meşrutiyet demagojisi bakımından: Padişaha saygı belirten telgraf çekildi+Her türlü Rum ve Ermeni ayrılığına karşı konulacağı kararlaştırıldı. (Bu işleri Vahdettin Mustafa Kemal'e ısmarlamıştı)... Padişaha saygı ve Rum-Ermeni ayrılığıyla mücadele noktalarında gerek Meşrutiyet ve gerekse Cumhuriyet burjuvazisi arasında *tam bir anlaşma* vardı."[12] Onun, Türk "ulusal kurtuluş" savaşının bu en önemli kalemi üzerinde her iki burjuva kliği arasında TAM bir anlaşma olduğu yolundaki sözlerinin altını çiziyorum. Olsa olsa şöyle bir farktan sözedilebilir: İttihatçılar ya da onların bir bölümü maceracı bir çizgi izlemekte diretirken daha gerçekçi bir dış politika izlemekten yana olan ya da isterseniz böyle davranmaya mahkûm olan Kemalistler Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşı'ndan ağır bir yenilgiyle çıkması ve devletin çöküşün eşiğine gelmesinden bazı dersler çıkarmışlardı. Mustafa Kemal bu yaklaşımını, 1 Aralık 1921 tarihli Meclis konuşmasında şöyle dile getirmişti:

"Büyük hayaller peşinden koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekâr insanlardan değiliz... Büyük ve hayalî şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine çektik. Biz Panislâmizm yapmadık. Belki 'yapıyoruz, yapacağız' dedik. Düşmanlar da 'yaptırmamak için bir an evvel öldürelim' dediler. Panturanizm yapmadık. 'Yaparız, yapıyoruz' dedik, 'yapacağız' dedik ve yine 'öldürelim' dediler. Bütün dava bundan ibarettir ... Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız kavramlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın sayısını ve üzerimize olan baskıları arttırmaktan ise, tabii duruma, meşru duruma dönelim. Haddimizi bilelim.."[13]

Zaten Kıvılcımlı da aynı çalışmasının bir başka yerinde Birinci Dünya Savaşından sonra, a) bir dizi yeni kurulan Arap devletinin emperyalistlerin sömürgesi hâline gelmesi ve b) Çarlık Rusyası sınırları içindeki İslâm halklarının Ekim Devrimiyle birlikte Bolşevizme yönelmesi gibi nedenlerden ötürü Türk burjuvazisinin Panislâmist ve Panturanist hayallerinin suya düştüğünü ve onu daha gerçekçi bir politika izlemek zorunda bıraktığını haklı olarak belirttiği bir pasajda şunları da söylüyordu:

"Cumhuriyet burjuvazisi için Ermeni kapitalistlerini ağabeyi İttihatçılar temizlemişti."[14] Kıvılcımlı'nın İttihatçıları Kemalistlerin ağabeyi ya da Kemalistleri İttihatçıların küçük kardeşi olarak nitelemesini hemen hemen tümüyle doğru buluyorum. Bu nitelemede itiraz edeceğim tek bir nokta varsa o da yazarın, İttihatçıların sadece Ermeni kapitalistlerini "temizlem"ekle kalmadığını ve TÜM Ermeni halkını hedef aldığım "unutmuş" olmasıdır. Kıvılcımlı hemen arkasından şunları söyleyecekti:

"İslâm burjuvazilerini ve kavimlerini Dünya Savaşı kesip attı. Ortada iki başka ulus kalıyordu: 1- Rumlar (İstanbul, Anadolu, Pontus); 2- Kürtler... Fakat Kürtler güncel bir tehlike değildi... Ama Rum unsuru hiç de öyle değil. Her alanda ekonomik olarak Türk burjuvazisinden daha kurt. Bu güçlü düşmandan nasıl kurtulunacaktı? İşte Yunan ordusunun Anadolu'ya ayak basması, bütün tehlikesine karşın, Türk burjuvazisini âdeta Rum kapitalistlerinden kurtaracak çareyi de birlikte getirdi... Pontus hareketi bastırılıp, Yunan ordusu Anadolu'dan atıldıktan sonra, Lozan barışında kararlaştırılan değiş-tokuş (yani nüfus mübadelesi- G. A.) başladı. Ve Türk burjuvazisi 'yurt'unda, o zamana kadar hayal etmediği bir bağımsızlıkla rahatça artı-değer solumanın olanağına kondu."[15]

Önemli bir kafa karışıklığı yaşayan ve kendi kalemiyle yer yer kendisini çürüten Kıvılcımlı'ya göre, İttihatçılar Cumhuriyet burjuvazisinin "ağabeyi"dir; dahası "Padişaha saygı ve Rum-Ermeni ayrılığıyla mücadele noktalarında Meşrutiyet ile Cumhuriyet burjuvazisi arasında tam bir anlaşma", evet "tam bir anlaşma" vardır. Ama Kıvılcımlı bütün bunları söyledikten sonra hâlâ, bu iki burjuva fraksiyonu arasında "temel bir ayrılık" olduğunu ileri sürebilmektedir! Yani ona göre, Cumhuriyet burjuvazisinin (Kemalistlerin) ideolojisi, Meşrutiyet burjuvazisiyle, yani İttihatçılarla ve emperyalizmle *kopuşma* ideolojisidir! Kemalist rejimin ve daha sonraki onyıllarda kurulacak olan hükümetlerin hiç şaşmadan izleyecekleri Hristiyan-düşmanı "etnik arındırma" politikalarına ve İttihat ve Terakki rejimi ile Kemalist cumhuriyet arasındaki kadrolar düzeyindeki sürekliliğe şöyle kabaca bir göz atmak bile, Kemalistlerle İttihat ve Terakki kliği arasında, esasa ilişkin herhangi bir kopuşma olmadığını göstermeye yeter. Olgular yazarı, birbirinden türeyen bu iki klik ya da fraksiyon arasındaki kopmaz bağları ve sürekliliği belirtmeye iterken, bu ilk ve devrimci döneminde bile etkisini hissettiren Kemalist önyargıları ise onu, bu ikisi arasında hayalî bir karşıtlık aramaya ve bulmaya götürmektedir.

Kaldı ki Mustafa Kemal'in kendisi bile, 14 Nisan 1923'te Anadolu Ajansı muhabirine verdiği demeçte yaptığı gibi, Kemalistlerle -zaman zaman ikiyüzlü bir biçimde eleştirdiği- İttihatçılar arasındaki sürekliliği kabul etmekteydi. Örneğin o, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Mondros Ateşkesi'nden sonra Talât Paşa'nın başkanlığı altında yaptığı son kongresinde, yeni kurulan ve bütün hakları ve mal varlığını devretme kararı aldığı Teceddüt (=Yenilenme- G. A.) Fırkası üyelerinin çoğunluğunun, CHP'nin önceli olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne katıldığını kabul ediyordu:

"Vaktile bir çoğumuz o cemiyetin (yani İttihat ve Terakki'nin- G. A.) müessis ve azasından (=o derneğin kurucu ve üyeleri arasında- G. A.) bulunuyorduk. Son kongresi kararıyle tarihe intikal eden mezkur (=adıgeçen- G. A.) cemiyetin müntesipleriyle (=üyeleriyle- G. A.), bilahare teşekkül eden (=daha sonra oluşan- G. A.) Teceddüt Fırkası mensuplarının kısmı küllisi (=çoğunluğu- G. A.) büyük milletimiz azm-i bülendinden (=yüce kararlılığından- G. A.) doğan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne iştirak ve iltihak etmiş (=ortak olmuş ve katılmış- G. A.) ve bu cemiyetin programını kabul etmiştir."[16] 1919'dan itibaren Anadolu'nun değişik yörelerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk örgütlerinin arkasında İttihat ve Terakki kadrolarının ve yerel eşrafın bulunduğunu bilmesine rağmen Kıvılcımlı, devrimci döneminde bile Kemalistlerle onların ağabeyleri arasında zorlama ve yapay bir ayrım yapma çabasından vazgeçmiyordu:

"Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti herşeyden önce bir burjuva örgütüydü. Fakat Meşrutiyet burjuvazisi değil, Cumhuriyet burjuvazisinin tohumu olan 'taşra' burjuvazisiydi. Onun 'yerelliği'nde bile Meşrutiyet burjuvalığıyla kopuşan bir düşüncenin anahatları gizleniyordu:

"1- Kendi yağıyla kavrulmak, yani âdeta Panturanizm ve Pan-İslâmizmden vazgeçmek;

2-Avrupa emperyalizmiyle uzlaşmaya bir son vermek, yeni bir yön almak...

"Müdafaa-i Hukuk kendisine bir baş arıyordu. Türk burjuvazisinin geleneksel yöntemine başvurdu. O sırada Doğu illerinde bulunan tek bağımsız, yabancı etkisinden uzak 3. Ordu kalmıştı. İşgal dışındaki Türkiye'nin âdeta askerî ve mülkî makamlarına egemen bir diktatörü vardı: 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal... Gerçekte Sivas'ta 3., Erzurum'da 15. Kolordular da M. Kemal'in emrindeydi."[17]

İşin ilginç yanı, Kemalistlerin İttihat ve Terakki'yle bağlarını, daha "ulusal kurtuluş" savaşının başında sembolik bir tarzda da olsa dile getirmeyi ihmal etmemeleriydi. 1919'da Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Trabzon Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti'nin ortaklaşa örgütlediği Erzurum Kongresi'nin açılış tarihi olarak saptanan 10 Temmuz, eski takvimle -İttihat ve Terakki'nin önderliğinde gerçekleştirilen- 1908 devriminin yıldönümüydü. Beklenen sayıda delegenin gelmemesi nedeniyle Kongre 13 gün sonrasına, yani milâdî takvimle 10 Temmuz'un karşılığı olan 23 Temmuz'a ertelenmişti.

İttihat ve Terakki ile onun bir varyantı olan Kemalistlerin bir başka ortak noktası ise, ezen/ sömüren sınıf ve katmanlarla ezilen/ sömürülen sınıf ve katmanlar arasındaki savaşımı ve hattâ bu kategorilerin varlığını bile yadsımak ve onların yerine birbirini tamamlayan meslek gruplarından oluşan hayalî bir toplum, "imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kütle" söylencesini geçirmekti. İttihat ve Terakki'ye ve ardından da Kemalist rejime ideolog olarak hizmet sunan ve kapitalizm koşullarında sınıfların kaldırılıp onların yerinde meslek zümrelerinin geçirilebileceğini sanan Ziya Gökalp, 1918'de kaleme aldığı bir makalede şöyle diyordu:

"Bir cemiyetin içinde, muhtelif (=çeşitli- G. A.) sınıflar, birbirini istismar (=sömürme- G. A.) yahut imha (=yok- G. A.) etmeye çalışır. Meselâ dünyanın her yerinde eşraf sınıfı rençber sınıfını istismarla meşguldür. Buna karşılık olmak üzere Avrupa'nın başka ülkelerinde nazariye hâlinde (=teoride- G. A.), bugünkü Rusya'da ise ameliye hâlinde (=pratikte- G. A.), amele (=işçi- G. A.) sınıfı eşraf tabakasını mahvetmeye çabalıyor. Demek ki bir cemiyetin içindeki sınıflar, aralarında uzlaşma imkânı bulunmayan düşman zümreleri hâlindedir. Halbuki bir cemiyetin muhtelif meslek zümreleri birbirine rakip ve düşman olacakları yerde, bilakis (=tersine- G. A.) yekdiğerine son derece muhtaç ve dostturlar.

"Bir cemiyette terzi kunduracısız, kunduracı terzisiz, fırıncı kasapsız, kasap fırıncısız, şâir filozofsuz, filozof şâirsiz, doktor avukatsız, avukat doktorsuz kalmayı hiç bir zaman isteyemez. Bütün içtimaî meslekler birbirinin lâzım ve melzûmudur. O hâlde sınıflar kalkıp da onların yerinde meslek zümreleri kuvvetli bir surette teşekkül edince içtimaî (=toplumsal- G. A.) darvinizm iflâs ederek, cemiyet içinde dahilî sulh (=iç barış- G. A.) hüküm sürmeye başlar."[18]

Mustafa Kemal ise, 7 Şubat 1923'te Balıkesir'de yaptığı konuşmada Gökalp'in, sınıfların, sınıf ayrımlarının ve sınıf savaşımının yerine meslek dayanışmasını geçirmeye çalışan bu gerici peri masalını yineliyordu:

"Şunu arzedeyim ki, başka memleketlerde partiler behemahal (=ister istemez- G. A.) iktisadî maksatlar üzerine kurulmuş ve kurulmaktadır. Çünkü, o memleketlerde muhtelif sınıflar vardır. Bir sınıfın menfaatini korumak için kurulan siyasî bir partiye karşı, diğer bir sınıfın menfaatini korumak maksatiyle bir parti kurulur. Bu pek tabiidir. Guya bizim memleketimizde ayrı ayrı sınıflar varmış gibi kurulan siyasî partiler yüzünden şahit olduğumuz neticeler mâlumdur Halbuki, Halk Partisi dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir."[19]

Burjuva cumhuriyetinin şefi, 1931 seçimleri öncesi yayınladığı, 20 Nisan 1931 tarihli bildirisinde de, Türkiye'de toplumsal sınıfların varlığını yadsıyor ve onların yerine çalışma zümreleri ya da meslek gruplarını geçirmeye kalkışıyordu. Kemal'in, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931 programında "halkçılık" ilkesi olarak benimsenen bu bildiride söyledikleri, Gökalp'in yukardaki paragrafta aktarılan görüşleriyle neredeyse bütünüyle örtüşmekteydi:

"Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep (=oluşmuş- G. A.) değil ve fakat ferdî ve içtimaî (=bireysel ve toplumsal- G. A.) hayat için işbölümü itibariyle muhtelif mesaî erbabına ayrılmış bir camia telâkki etmek (=topluluk saymak- G. A.) esas prensiplerimizdendir.

"A) Çiftçiler, B) Küçük sanat erbabı ve esnaf, C) Amele ve işçi, D) Serbest meslek erbabı, E) Sanayi erbabı, F) Tüccar ve G) Memurlar Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması diğerinin ve umumî camianın (=toplumun genelinin- G. A.) hayat ve saadeti için zarurîdir. Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği (=hedeflediği- G. A.) gaye sınıf mücadelesi yerine içtimaî intizam ve tesanüt temin etmek (=toplumsal düzen ve dayanışma sağlamak- G. A.) ve birbirini nakzetmeyecek (=zayıflatmayacak- G. A.) surette menfaatlerde ahenk (=uyum- G. A.) tesis eylemektir."[20]

Tabii Ziya Gökalp'in, Mustafa Kemal'in ve CHP'nin Programı'nın toplumsal sınıfları yok sayma ve onların yerine çalışma zümreleri ya da meslek gruplarını geçirme girişimi Türkiye toplumunun, aralarında antagonist çelişmeler bulunan farklı sınıflara bölündüğü gerçeğini zerrece değiştirmiyordu. Tıpkı halkçılık, devrimcilik, dayanışma vb. üzerine yapılan bu gevezeliklerin Kemalist rejimin, milyonerler ve milyarderlerden oluşan burjuvazi ve toprak ağalarının çıkarlarını savunmasını, değişik milliyetlerden yoksul halk üzerinde diktatörlük uygulamasını, yani gerici bir sınıf politikasını gütmesini zerrece engellemediği gibi.

Burada, Türkiye'de işçi sınıfının -ve genel olarak sınıfların- varlığını reddeden Kadro hareketine ve onunla benzer görüşlere sahip çevre ve kişilere büyük ölçüde haklı olarak ateş püsküren Kıvılcımlı'nın özellikle ikinci döneminde, bu görüşlerin ASIL sahibi olan Mustafa Kemal ve Ziya Gökalp gibi kişiliklere tavır almaktan kaçındığını da anımsatmak isterim. Bu insana, "Eşeğini dövemeyen semerini dövermiş" deyişini anımsatıyor.

Az önce de belirttiğim gibi, Kemalistler ve onların İttihatçı ortakları/ rakipleri, "ulusal kurtuluş" savaşı dönemi boyunca padişah-halife'ye saygı gösterileri yapmaya özen göstermişler ve bu tutumlarını, siyasal konumlarını sağlamlaştırana kadar sürdürmüşlerdi. Bu saygı gösterisinin çok önemli bir nedeni ya da yanı da, desteklerine gereksinim duydukları Kürt feodal beylerinin ve bir ölçüde de -ordu ve devlet aygıtı içinde önemli yerlere gelmiş olan- Çerkes kökenli asker ve bürokratların Osmanlı hanedanına bağlılığını dikkate alma ve bu bağlılıktan yararlanmaktı. Kemalistler, bu Müslüman topluluklarının desteğini almaksızın bir yere varamayacaklarını bildikleri için "ulusal kurtuluş" savaşını Türklük adına değil, İslâm adına sürdürmüş, daha doğru bir anlatımla sürdürmek zorunda kalmışlardır. Örneğin Sivas Kongresi kararlarının 1. maddesinde aynen şöyle denmekteydi:

"Osmanlı Devleti ile İtilâf Devletleri arasında yapılan Ateşkes Anlaşması'nın imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız içinde kalan ve her noktasında çok büyük bir İslâm çoğunluğunun bulunduğu Osmanlı ülkesinin parçaları birbirinden ve Osmanlı topluluğundan parçalanamaz ve hiçbir sebeple ayrılmaz bir bütündür. Bu ülkede yaşayan bütün Müslüman halklar, birbirine karşılıklı hürmet ve fedakârlık duygularıyla dolu, birbirlerinin ırkî ve sosyal haklarına saygılı, yaşadıkları muhitin (=çevrenin- G. A.) şartlarına tam olarak riayetkâr (=saygı gösteren- G. A.) özkardeştirler."[21]

Mustafa Kemal, 1 Mayıs 1920'de TBMM'nde yaptığı konuşmasında aynı düşünceleri dile getirecekti:

"[BMM'ni] teşkil eden zevat (=oluşturan kişiler- G. A.) yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslâmiyedir (=meydana gelen İslâm öğeleridir- G. A.), samimi bir mecmuadır (=topluluktur- G. A.)."[22] Bu konuşmaların da, Mustafa Kemal'in ve dava arkadaşlarının, o günün Türkiyesi'nde yaşayan Hristiyan halkları, daha doğrusu onların kalıntılarını "Osmanlı topluluğu"nun bir parçası olarak görmediklerini ve dolayısıyla TBMM'ne herhangi bir Hristiyan temsilci almadıklarını anımsattıktan sonra konumuza dönebiliriz.

1918'e gelindiğinde, Anadolu halkını sonugelmez savaşlarda kırdıran ve neredeyse ordusuna asker bulamaz hâle gelen -ve Mustafa Kemal'in de içinde yer aldığı- İttihatçı devlet aygıtının saygınlığı dibe vurmuştu. Kıvılcımlı, "Partide Konaklar ve Konuklar" başlıklı çalışmasında, yukarda da değinmiş olduğum şu doğru saptamayı yapıyordu:

"... taşra burjuvazisinin güdücüleri, Bolşevizm'e dört elle sarılmış görünmelerine karşın, hâlâ bakanları, muhafız alayları, polisleri, mülkiye ve ordu güçleri bulunan sultana toz kondurmuyorlardı. Mustafa Kemal, Ferit Paşa kabinesine, padişah efendisiyle doğrudan temasa izin vermediği için çatıyordu. Büyük Millet Meclisi halka bağımsızlık mücadelesinin amacını 'Halife'i Zişan Essultanı' kurtarmaktan ibaret gösteriyordu. Anadolu'da başlayan Kemalizm, kendisine, İstanbul'da tutsak düşmüş padişahın vekili, ondan izin almış, onun adına hareket eden has yaveri süsünü veriyordu."[23]

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum Kongresi'nin aldığı kararların üçüncüsünde şöyle deniyordu:

"Hükümet-i Osmaniyenin tehlike-i inhilâline karşı saltanat ve hilâfet-i Osmaniye ve İslâmiyenin bekası esas maksadı teşkil ettiği cihetle vilâyât-ı saire ile müttehiden ve temin-i iştirak mümkün olamadığı takdirde Anadolu-yı Şarkî vilâyetlerince münferiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir."[24] Bu pasajı günümüz Türkçesine şöyle çevirebiliriz:

"Osmanlı hükümetinin dağılma tehlikesine karşı saltanat ve Osmanlı ve İslâm halifeliğinin varlığını sürdürmesi esas hedef olduğu için, diğer illerle birlikte ve onların katılımı olanaklı olmadığı takdirde sadece Doğu Anadolu illeri tarafından savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir." 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi'nin aldığı kararların ikincisinde de şu benzer yaklaşımla karşılaşıyoruz:

"Camiayi Osmaniyenin tamamiyeti ve istiklâli millîmizin temini ve makam-ı muallâyı hilâfet ve saltanatın masuniyeti için Kuvayı milliye'yi âmil ve irâdei milliyeyi hâkim kılmak esastır."[25]

Bu pasajı ise Türkçeye şöyle çevirebiliriz:

"Osmanlı toplumunun bütünlüğü, ulusal bağımsızlığımızın sağlanması ve yüce halifelik ve saltanat makamının dokunulmazlığı için Kuvayı milliye'yi etkili ve ulusal iradeyi egemen kılmak ilkemizdir." İstanbul'un 16 Mart 1920'de Britanya ve Fransa kuvvetleri tarafından işgal edilmesinin ardından Mustafa Kemal, Heyet-i Temsiliye adına yayımladığı bildiride, bu saldırının Osmanlı saltanatından çok, Halifelik makamını özgürlük ve bağımsızlıklarının biricik dayanağı sayan *İslâm dünyasını* hedef aldığını söylüyor ve böylelikle Müslüman halk ve topluluklarının Batılı emperyalistlere karşı duyduğu hoşnutsuzluktan yararlanmayı kuruyordu. Bir Cuma gününe denk gelen ya da getirilen 23 Nisan 1920'de büyük bir dinsel törenle açılan TBMM'nin 18 Kasım 1920 tarihli bildirgesinde ise şöyle denecekti:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi, millî sınırlar içerisinde hayat ve bağımsızlığı sağlamak ve Halifelik ve Saltanat Makamı'nın kurtarılması andıyla olmuştur."[26] Ama aynı bildiride bu tümcenin hemen arkasından şu ikiyüzlü açıklama geliyordu:

"Bundan dolayı hayat ve bağımsızlığını tek ve kutsal istek bildiği Türkiye halkını Emperyalizm ve Kapitalizm zorbalık ve zulmünden kurtararak irade ve egemenliğinin sahibi

kılmakla amacına ulaşacağı kanısındadır."[27] Yani Kemal ve arkadaşları; yarı-feodal ve gerici bir kurum olan hilâfet ve saltanat makamlarının korunması hedefi ile "Emperyalizm ve Kapitalizm zorbalık ve zulmü"ne karşı savaşım hedefini bağdaştırabiliyor ve her ikisine birden sahiplenebiliyorlardı.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bir başka ilginç atağı ise onların 1 Şubat 1921 tarihinde Sivas'ta bir İslâm Kongresi düzenlemeleriydi. Müslüman toplulukların Türk "ulusal kurtuluş" savaşına sıcak bakmalarını sağlamak için düzenlenen bu kongreye, o sırada Türkiye'de bulunan Şeyh Ahmed Senusi'nin yanısıra Kerbela'nın Şii Emiri ve Yemen hükümdarı İmam Yahya gibi kişiler de katılmış, Mehmed Akif, Said-i Nursi, Eşref Edip gibi İslâmî kişilikler de bu kongrenin yapılmasına katkıda bulunmuşlardı.

Kemal ve arkadaşlarının padişah-halifeye bağlılıklarını yüksek sesle dile getirmeye başlamalarında, Sevr Anlaşması'nın dayattığı statüye karşı çıkma olanaklarının doğması önemli bir köşetaşı oluşturur. Bunu sağlayan iki öğe vardı: 1) Grek ordusunun 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmesi, Ege bölgesinde ilerlemesi ve 2) jenosidden kurtulan ve mallarını/ topraklarını yitiren Ermenilerin bir bölümünün geri dönmeye başlaması. Bu gelişmeler, yenilginin şokunun ortadan kalkmaya yüz tutmasına ve ülkede Rum-karşıtı ve Ermeni-karşıtı bir havanın esmeye başlamasına yol açtı. Bu ortamda Mustafa Kemal, 14 Eylül 1919'da padişah-halifeye, ona olan "sarsılmaz bağlılığı"nı belirttiği uzun bir mektup gönderecekti. O, ülkede koşulların kötüleşmesinden, silâh bırakışmasından bu yana görev başına gelen hükümetlerin ve özellikle de -işgalci güçlere yakın olan-Damat Ferit Paşa hükümetinin sorumlu olduğunu ileri sürdüğü bu mektubunu şu sözlerle bitirecekti:

"Her ahvalde emri ferman sevgili padişahımız efendimiz hazretlerinindir."[28]

İktidarı kesin ve sonal olarak ele geçirdiği Ocak 1913'ten Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'ne kadar uzanan dönemde büyük kıyımlara imza atmış olan İttihat ve Terakki çetesi, Osmanlı toplumunu ve özellikle devletini âdeta yok oluşun eşiğine getirmişti. Etnik bileşimi büyük ölçüde değişen Anadolu'nun Müslüman-Türk nüfusu da maddi ve manevi açıdan tükenmiş, Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan ve orduları dağılan Osmanlı devleti Anadolu'ya sıkışmış, hattâ Anadolu'nun değişik bölgeleri İngiliz, Fransız, İtalyan ve Grek işgali altına girmişti. Ne var ki bu koşullarda bile, her tür ve renkten Osmanlı-Türk gericileri açısından asıl önemli konu ne emperyalist işgale karşı direniş, ne de "padişahı ve halife'yi koruma, kurtarma"ydı. Onlar için asıl önemli konu, daha dar bir toprak parçası üzerinde de olsa kendi egemenliklerini ve maddi zenginliklerini koruma ve bu amaçla "Rum ve Ermeni ayrılığına" karşı koymaydı; bu noktada İttihatçıların kalıntılarıyla Kemalistler arasında en küçük bir anlaşmazlık yoktu. Bu belirleyici konuya, Grek ordusunun İzmir'e çıkmasından itibaren işgale karşı direniş te eklenecek, esas itibariyle işbirliği yapan bu iki fraksiyon Grek işgaline karşı direnişi örgütleyeceklerdi. Türk subayları, yüksek memurları ve Türk ve Kürt toprak ağaları, Osmanlı devletinin yenilgisiyle sonuçlanan 1914-18 savaşından sonra, savaş sırasında elkoydukları Ermeni ve Rum mallarını, evlerini, topraklarını vb. "koruma", bu maddi zenginlikleri büyük felâketten sağ kurtulmayı başarmış olan insanlara/ ölenlerin yakınlarına geri vermeme konusunda kararlıydılar. Yani bu yaşamsal konuda "Cumhuriyet burjuvazisi"/ Kemalistler ile "Meşrutiyet burjuvazisi"/ İttihatçılar asla kopuşmamışlardı.

"Cumhuriyet burjuvazisi"nin, yani Kemalistlerin, Osmanlı hanedanını ve Hilâfeti ortadan kaldırması ve yerine, adı cumhuriyet olan bir rejim kurmaları da onların, "Meşrutiyet burjuvazisi"yle, yani İttihatçılarla ve emperyalizmle kopuştuğu anlamına gelmez. Evet, İttihat ve Terakki kliğinin, Enver başta gelmek üzere bazı liderleriyle Mustafa Kemal ve çevresi arasında, "ulusal kurtuluş" savaşının başından itibaren bir hegemonya ve daha sonraki yıllarda da bir iktidar kavgası yaşanmıştır. Ancak, gerek "ulusal kurtuluş" savaşı döneminde ve gerekse

Cumhuriyet'in kuruluşunu izleyen yıllarda Kemalistlerle siyasal rakipleri arasında süregelen çekişme asla, burjuvazinin daha gerici ve daha ilerici ya da bu sınıfın komprador ve ulusal vb. fraksiyonları arasındaki bir çatışma değildi. Kemalist rejim; İttihat ve Terakki rejiminin dayandığı askerî ve sivil bürokrasiye ve dönemin bellibaşlı sömürücü sınıf ve katmanları olan eşrafa ve ticaret burjuvazisine karşı herhangi bir olumsuz tavır almamış, tam tersine bu sınıf ve katmanlara ve onları temsil eden İttihat ve Terakki kadrolarına dayanmış ve onların çıkarlarını savunmuştur. Bu konuya aşağıda yeniden döneceğim.

Kıvılcımlı, "Meşrutiyet burjuvazisi" ile "Cumhuriyet burjuvazisi" arasında temel bir ayrılık olduğunu ve birincisinin "anti-Bolşevik" ve ikincisinin de "pro-Bolşevik" olduğunu göstermek için şu çürük ve zorlama savları ileri sürüyordu:

"Kuşkusuz, ulusal hareket 'Bolşevik harekâtı' değil, fakat Bolşevizmin yedek 'harekâtı'ydı. Burjuvazi, hele onun Gazi gibi bir küçük-burjuva başı için bu karşıtlık, içinden çıkılmaz bir yazgıydı...[Kemalist] burjuvazi emperyalizm tehlikesi karşısında doğrudan doğruya silâhlı mücadelede bulundukça, proletarya devrimine şapka çıkarmaktan geri kalamıyordu... [Kemalist] burjuvazi emperyalizm tehlikesi karşısında doğrudan doğruya silâhlı mücadelede bulundukça, proletarya devrimine şapka çıkarmaktan geri kalamıyordu."[29] O sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Fakat bu noktada da Meşrutiyet burjuvazisi ile Kemalizm arasında yine temel bir ayrılık göze çarpıyordu:

"1-Meşrutiyet burjuvazisi: Emperyalizmden kopuşamadığı gibi, komünizme ve işçi hareketine karşı da emperyalist yöntemlerle ilgiliydi. O sırada, Avrupa'da bütün emperyalist ülkeler, proletaryanın devrimci hızını kesmek için oportünist sosyalistlerle sosyal-demokrat cellatlardan birer 'işçi' ya da 'sosyalist' hükümet kurmuşlardı. Türkiye'de geniş örgütlü işçi hareketi henüz olgunlaşmamıştı. Fakat dağınık işçi sınıfını çekmek gerekir. Onun için Müdafaa-i Hukuk'un İstanbul şubesi, 'mümkün mertebe sosyalist, birkaç temiz Hürriyet ve İtilâfçı vb. çıkarmak', yani işçi hareketi içinde de emperyalizmle uzlaşmak düşüncesindeydi."[30] Yazar daha sonra ise Kemalistlerle İttihatçılar arasında "temel bir ayrılık" olduğu yolundaki oportünist tezini şöyle koyuyordu:

"2- Anadolu burjuvazisi: 2. Enternasyonal'den bir şey çıkmayacağını, 3. Enternasyonal'den öğrenmişti. Şu hâlde önünde bir tek müttefik vardı: Bolşevizm... Kemalizm Bolşevizme sıkı tutunmadıkça hiç olduğunu iyi anlamıştı. Yukarıda geçtiği gibi, gerek Anadolu halkı, gerekse dünya, Anadolu hareketinin Bolşevizmin uzantısı olduğunu anlamıştı... Kemalizm, Bolşevizme dört elle sarılmıştı. Fakat onun 'ulusal' sınır dışında kalan bir dost olmasını istiyordu."[31]

Yazarın, "Anadolu burjuvazisi" diye nitelendirdiği Anadolu'nun Müslüman yarı-feodal eşrafı ile ticaret burjuvazisinin ve onların siyasal temsilcisi olan Kemalistlerin, 2. Enternasyonal'le herhangi bir ilişkilerinin olmuş olduğunu ya da 2. Enternasyonal'le Mart 1919'da kurulan 3. Enternasyonal'i karşılaştırarak kendilerine bir yol çizdiklerini sanmıyorum. Kemalistleri ilgilendiren şundan ibaretti: 1917'de Rusya'da, Çarlık rejimini ve ardından burjuvaziyi deviren Bolşevikler iktidara gelmişlerdi. Hem bu rejim ve hem de 1918'de savaştan yenik çıkan Türkiye, dönemin en güçlü devletleri olan Britanya ve Fransa'nın tehdidiyle karşı karşıyaydılar. Bu durum Kemalist hareketle Bolşevikler arasında taktiksel bir bağlaşmanın maddi zeminini oluşturuyordu. İttihatçıların ve Kemalistlerin sol bir söylem tutturmaları ve birer sahte komünist partisi kurarak 3. Enternasyonel'le flört etme girişimleri, bu taktiksel bağlaşmanın, hiç de önemli olmayan bir eklentisi ya da bir sosundan öte bir anlam taşımıyordu.

Kıvılcımlı'nın Kemalistlerin; komünist hareketin ülke içinde gelişmesine karşı olmakla birlikte uluslararası alanda onun dostu olduğu yolundaki yaklaşımı da, eksik ve dolayısıyla hatalı bir nitelik taşıyor. Kemalizm ne "Bolşevizmin yedek 'harekâtı'ydı", ne de -demagojik

açıklamaları bir yana bırakılırsa- "proletarya devrimine şapka çıkar"ıyordu. O hâlde Anadolu hareketini "Bolşevizmin uzantısı" biçiminde tanımlamak olanaksızdır. Türkiye'nin Hristiyan halklarının, genel olarak demokrasinin ve komünizmin ve işçi sınıfının/ emekçi yığınların azılı düşmanları olan İttihat ve Terakki kliği ve onun bir çeşit devamı olan Kemalist klik bir süre için de olsa Bolşevizmin dostu kılığına bürünmüşlerdi. Müslüman-Türk burjuvazisi ve bürokrasisinin Kemalist ve İttihatçı fraksiyonları, özellikle zor durumda oldukları 1919-20 döneminde kendi amaçlarına erişmek için bir dizi taktiksel manevralar yapmak ve bu arada kendilerini olduğundan farklı ve anti-emperyalist, hattâ anti-kapitalist göstermek zorunda kalmışlardı. Kemalistler, Sovyet Rusya'nın Anadolu hareketine desteğini sağlamak ve Ekim devriminin de etkisiyle devrimcileşmekte olan Anadolu işçi ve emekçilerini devrim yolundan saptırmak için bir sahte Türk Komünist Fırkası örgütlemiş, Moskova'yla diplomatik ilişki kurmuş, anti-kapitalist açıklamalar yapma yolunu tutmuşlardı.

Bir süre Moskova'da kalmış olan Enver ve Talât Paşalarsa daha da ileri gitmişlerdi. Onlar, devrimci çalışmaları nedeniyle Şubat 1919-Ocak 1920 döneminde Almanya'da tutuklu bulunan Bolşevik Partisi liderlerinden Karl Radek'le cezaevinde görüşmüş, -TBMM hükümetini temsil eden bir grubun yanısıra- Eylül 1920'de Bakü'de yapılan Doğu Halkları Kurultayı'na katılmış, kötü ünlü Teşkilât-ı Mahsusa'yı İslâm İhtilali Cemiyetleri İttihadı adı altında yeniden örgütlemiş, hattâ kurmuş oldukları kendi sahte komünist partilerinin III. Enternasyonal üyeliğine kabulü için girişimde bulunmuşlardı. Bunların toplamı, Bolşevikler'le taktiksel bir bağlaşma kurma çabası olarak özetlenebilir. Hattâ Kıvılcımlı'nın savının aksine, dönemin süper devleti Britanya'nın çıkarları ve bakış açısından İttihat ve Terakki'nin kalıntılarının Kemalistlere kıyasla daha tehlikeli gözüktüğünü bile söyleyebiliriz. Londra'nın gözünde realist Mustafa Kemal; Türkiye'den kaçtıktan sonra yenik Alman burjuvazisiyle ve iç ve dış gericilikle savaşmakta olan Sovyet Rusya ile bir bağlaşma kurarak 1914-18 savaşındaki yenilginin öcünü alma ve Türkiye'den Orta Asya'ya kadar uzanan bir Türk-İslâm devleti kurma düşleri gören halifenin damadı maceracı Enver Paşa'ya kıyasla daha olumlu bir alternatifti.

Bu bakımdan, Britanya ve ortaklarının saldırı tehdidi altında olan Sovyet Rusya'yla Alman militaristleri ve özellikle İttihatçıların Enver Paşa kliği arasında, temeli hiç de sağlam olmamakla birlikte taktiksel bir bağlaşma kurulmasının koşulları bulunuyordu. Nitekim Enver Paşa'nın bir süre sonra Bolşeviklerden beklediği desteği göremediğini, bunun üzerine Buhara'ya giderek Orta Asya'nın Müslüman halklarını Sovyet Rusya'ya karşı ayaklandırmaya giriştiğini ve 4 Ağustos 1922 sabahı Pamir Dağlarının eteklerinde Kızılordu birlikleriyle giriştiği bir çatışmada öldüğünü biliyoruz. Ama aynı mesafe Bolşeviklerle Kemalistler arasında da vardı. Aşağıda da değineceğim gibi, bütün yumurtalarını Bolşevizmle iyi ilişkiler sepetine koymayacak denli güçlü burjuva sınıf içgüdüsü ve deneyimiyle donanmış olan Kemalistler, Batılı emperyalistlerle olsun İstanbul hükümetiyle olsun âdeta sürekli temas hâlindeydiler ve onlarla uzlaşmanın yollarını arıyor ve buluyorlardı da.

Geçerken Kıvılcımlı'nın yukardaki satırlarda, Osmanlı askerî bürokrasisinin en üst kademelerinde yer alan Mustafa Kemal'i burjuvazinin "küçük-burjuva başı" olarak nitelemesinin de yanlış olduğunu belirtmek isterim. Aslında kendisi de 1970 yılında yapılan bir seminerinde 27 Mayıs olayının küçük burjuvazinin öncülük ettiği bir devrim hareketi olduğunu söyleyenleri eleştirecekti. Kemal'i ve Kemalist hareketi, herkesten çok kendisinin övüp göklere çıkardığını unutan yazar bu toplantıda sözkonusu saptamanın doğru olmadığını belirtecekti:

"Hangi küçük burjuvazi, ne zaman, Türkiye'de hangi devrimi yapmış kardeşim? Yok böyle bir şey. Güya Mustafa Kemal'in yaptığı, Asker-Sivil küçük burjuvazinin hareketiymiş... Mustafa Kemal kimlerle devrimi yaptı, bilmiyor muyuz? Türkiye'de *'Müdafaa-i Hukuk', 'Redd-i İlhak'* cemiyetleriyle yaptı. 'Müdafaa-i Hukuk' cemiyetleri kimin örgütüdür Türkiye'de? Türk

burjuvazisinin örgütüdür. Var mı bir tek esnaf? *'Büyük Millet Meclisi'*nde 400 tane üye vardı. Bir tek esnaf yoktu.... Bütün burjuvalardı orda toplananlar."[32] Yazar aynı toplantıda, Mustafa Kemal'in küçük-burjuva kökenli olduğunu ileri süren bir genç devrimciyi yanıtlarken ise şöyle demişti:

"Hayır, kendisi küçük burjuva kökenli ama, General olmuş bir insan. Artık kökeni kalmış mı onun? Pekâlâ burjuva cephesinde burjuva olmuştur. Büyük Noter, büyük bilmem Temyiz Reisi burjuvadır, kardeşim. Dünyanın her yerinde burjuva derler bunlara."[33]

Anadolu'nun parçalanmasını önlemek için -İttihatçı ortakları/rakipleriyle omuz omuza- uğraş vermeleri de Kemalistleri, *daha ileri ve daha modern* bir burjuvazinin çıkarlarının savunucuları gibi göstermeye yetmez. Ekim 1923'te kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin sahici bir ulusal bağımsızlık peşinde olmadığı, olağan bir burjuva cumhuriyetinden farklı özelliklere sahip olduğu ve burjuva-demokratik ilke ve idealleri benimsemediği dikkate alındığında, Kıvılcımlı'nın Kemalistleri "Cumhuriyet burjuvazisi" nitelemek suretiyle onore etmesinin bir maddi temelinin olmadığı anlaşılır. Batılı emperyalistlerle Sovyetler Birliği arasında bir denge politikası izlemekle birlikte birincilere yanaşmak için fırsat kollayan ve giderek de daha fazla Batı'ya yaklaşan Cumhuriyet Türkiyesi, Mustafa Kemal ve yakın çevresinin despotik ve anti-demokratik diktatörlüğünden başka bir şey olmayacaktı. Bunun oldukça ilginç kanıtlarından biri Kemalist rejimin Kuzey Kafkasya'da yoğun olarak yaşayan ve önemli bir bölümü 1918-21 yılları arasında Rusya'da yaşanan iç savaşta, emperyalist devletlerin desteklediği Beyaz Muhafızlar'la birlikte Bolşevikler'e karşı tutum alan Çerkes vb. aşiretleriyle ilişkileridir.

Aşağıda da göreceğimiz gibi 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı topraklarına doğru önemli bir Çerkes göçü yaşanmış ve Çerkesler Osmanlı ordu ve istihbarat aygıtları içinde önemli bir yer işgal eder hâle gelmişlerdi. Birinci Dünya Savaşı sırasında İttihat ve Terakki çetesi, Teşkilât-ı Mahsusa aracılığıyla Kuzey Kafkasya halklarını Çarlık rejimine karşı bir koz olarak kullanmak için çaba harcamış ve bu amaçla özel örgütlenmeler oluşturmuştu. Bunu bir yere kadar normal sayabiliriz. Bütün devletler az çok önemli her savaşta, düşmanlarını zayıf yanlarından vurmayı kurar ve bu amaçla düşman ülke/ devletin sınırları içinde yaşayan ve çeşitli hoşnutsuzlukları olan etnik ya da dinsel toplulukları askerî bir koz olarak kullanmaya çalışırlar. Ama Türkiye ile Kuzey Kafkasya halkları ve özellikle onların liderleri arasındaki ilişki sözkonusu olduğunda bu yakınlaşma çabası ve yöneliminin âdeta stratejik bir düzeye eriştiğini görüyoruz. Burada, Türk "ulusal kurtuluş" savaşı döneminde ve bunu izleyen yıllarda Türkiye-Sovyet Rusya ilişkilerini tartışmakta olduğumuz için konuyu bu çerçevede tutmakla yetineceğim. Veriler, Kemalistlerin bu konuya ilişkin politikasının hiç de pro-Sovyet ya da anti-emperyalist bir nitelik taşımadığını gösteriyor. Arsen Avagyan bu konuda şunları söylüyordu:

"Ankara hükümetinin Kafkasya siyaseti, uzun vadeli ve kısa vadeli olarak iki kısma ayrılabilir. Uzun vadeli planın amacı, bölgede Rus egemenliğinin tesisi şartlarında, gizli de olsa Türk etkisini korumak, uluslararası durumun değişmesi durumunda ise tekrar Kuzey Kafkasya'yı tampon bölge olarak kullanmaktı. Kafkas sürgünleri ile onların kurumlarına bu siyasette önemli bir rol düşmekteydi. Türkiye 1920-1930 yıllarında Kafkas mültecilerini kullanma yönünde bu stratejiyi yürütmüştür."[34] Yazar kitabının Önsöz'ünde ise şu değerlendirmeyi yapmıştı:

"1923 yılından itibaren ülkede sürdürülen ve nihayetinde tüm Müslüman azınlıklara ait kültürel ve siyasî kurumların kapatıldığı Türkleştirme siyasetine rağmen Türkiye yönetimi, siyasî çıkarları nedeniyle, 1920'li yıllarda göçen Kuzey Kafkasyalılar'a siyasî çalışmalarda bulunma, Sovyet rejimine karşı mücadele etmek niyetiyle kurumlar tesis etme, dergiler yayınlama, Avrupa'da faaliyet gösteren diğer Kafkas teşkilâtlarıyla ilişki kurma ve maddi destek alma izni vermiştir. Türk hükümetinin niyetleri, Sovyet rejimine karşı mücadelelerini sürdürmek isteyen göçmenlerin arzuları ve Avrupa devletlerinin, mültecilerin bu kitlesini kendi Sovyet rejimine karşı mücadelelerine aktif bir şekilde katıp onları kullanma konusundaki

niyetleriyle de uyuşmaktaydı."[35]

Şunu söyleyebiliriz: 1920'li ve 1930'lu yılların Kemalist Türkiyesi'nin Sovyetler Birliği'ne karşı tutumu, 1941 sonrası hükümetlerininkine kıyasla daha az düşmanca ve daha dengeli bir nitelik taşımaktaydı. Ancak Kıvılcımlı'nın bundan hareketle 1920'li ve 1930'lu yılların Kemalist Türkiyesi'ni anti-emperyalist bir güç olarak nitelemesi hatalıdır. Yazarın Kemalist rejime ilişkin oportünist değerlendirmeleri daha sonraki yıllar ve onyıllarda daha da derinleşecekti. Aşağıda, VII. Bölümde de göstereceğim gibi Kemalistler, en devrimci dönemlerinde bile genel olarak emperyalizme ve özel olarak yabancı sermayeye karşı olumsuz bir tavır almayacaklardı.

TKP'nin 1930 Programının Benzer Hataları

TKP'nin ilk bakışta, Şefik Hüsnü Deymer'in 1920'lerin ilk yarısında yazıp çizdiklerine kıyasla daha devrimci gözüken 1930 Programı da bir dizi yaşamsal konuda benzer oportünist ve şovenist hatalarla sakatlanmıştı. Her şeyden önce bu program da, Deymer ile Kıvılcımlı'nın, yukarda değindiğim "üç kamp" yaklaşımını benimsiyordu. 1930 Programına göre de en tehlikeli düşman; emperyalizm, Osmanlı bürokrasisinin kalıntıları, -daha çok Ermeni ve Rum kökenli- eski büyük ticaret burjuvazisi, büyük emlak sahipleri ve -özellikle Doğu'daki- büyük toprak sahipleriydi. Bu belgede sözkonusu katmanlar için şöyle deniyordu:

"... Kemalist burjuvazinin, kendilerine karşı mücadeleyi sonuna kadar takip etmek istemediği için, kuvvetlerini kırıp dağıtmadığı büyük emlak ve erazi sahiplerinden, eski büyük ticaret burjuvazisinden ve eski yüksek memurlardan mürekkep mürteci tabakalar (=katmanlar- G. A.) doğrudan doğruya imperyalisme bağlıdırlar... "[36]

Kemalistleri, özellikle "ulusal kurtuluş" savaşı sonrasında işte bu işbirlikçi katmana karşı kararlı ve uzlaşmaz bir tavır almadığı için eleştiren ve onları, gericiliğe (emperyalizm+saray ve derebeylik) karşı olan *daha ileri ve daha modern* bir burjuvazinin, "yeni" ya da "genç" bir ulusal burjuvazinin temsilcileri olarak gören 1930 Programında şöyle deniyordu:

"Bu yeni burjuvazi, imperyalisme bağlı eski büyük ticaret burjuvazisinin ve millî ekalliyetler (=azınlıklar- G. A.) burjuvazilerinin yerine kaim olan (=yerine geçen- G. A.) *Anatolu'nun tam mânasıyla müstahsıl ve tüccar burjuvazisidir.*"[37]

Bu belgeye göre ulusal ya da Anadolu burjuvazisi 1919-22 döneminde anti-emperyalist ve devrimci bir rol oynamıştır. Programda şöyle deniyordu:

"İnkılâbın elebaşılığı Anatolu'nun, harp esnasında zenginleşmiş ve sanayi burjuvazisine istihale etmek (=evrilmek- G. A.) üzere bulunan orta ticaret burjuvazisine aitti. İnkılâp esnasında bu burjuvazi diktatorluğunu tahakkuk ettirdi (=gerçekleştirdi- G. A.) ve şehirli küçük burjuvazinin ve köylülüğün hareketini sevkü idare etti...

"Anatolu burjuvazisi diktatorluğunu Kemalist teşkilâtı (müdafaai hukuk grubu) vasıtası ile icra ediyordu (=yürütüyordu- G. A.). Kemalism (millicilik) millî kurtuluş hareketini sevkü idare eden imperyalism aleyhtarı bir kuvvet olmak itibarı ile inkışafının (=gelişiminin- G. A.) ilk devresinde imperyalisme karşı mücadelede inkılâpçı ve müspet (=olumlu- G. A.) bir rol oynadı."[38]

İttihat ve Terakki'nin egemen olduğu 1913-18 dönemiyle "ulusal kurtuluş" savaşı dönemini (1919-22) tek bir dönemin iki evresi gibi gördüğü anlaşılan Program'a göre, "Rumları ve Ermenileri" hedef alan bu devrim sonuç olarak -Rusya devriminin de yardımıyla- Türkiye'nin bağımsızlığını sağlamıştı:

"1) İnkılâp daha ziyade bir istiklâl harbi (=bağımsızlık savaşı- G. A.) şeklinde cereyan etti.

"2) Bu harp ("ulusal kurtuluş" savaşı kastediliyor- G. A.) aynı zamanda imperyalism

acentaları olan Rumlara ve Ermenilere karşı tevcih edilmişti (=yönelmişti- G. A.). Anatolu Türk burjuvazisi kütlelerin içtimaî hoşnutsuzluğunu millî tezatlar (=karşıtlıklar- G. A.) yönüne doğru çevirdi ve millî meseleyi kendine göre 'halletti', yani birkaç milyonluk millî ekalliyet ahalisini öldürttü ve memleketten kovdu."[39]

"Kemalism, Rus inkılâbının yardımı ile, imperyalisme ve irticaı (=dinsel gericiliği- G. A.) temsil eden, imperyalisme bağlı eski büyük burjuvaziye ve büyük emlak ve erazi sahiplerine yaptığı ve kazandığı millî kurtuluş muharebesinin neticesi olarak, Türk Devletinin istiklâlini elde etti."[40] Ancak Program'a göre Kemalist rejim, giderek emperyalizme ve eski egemen sınıfların kalıntılarına yakınlaşmaktadır:

"... Rum, Ermeni ve Türk, imperyalist sermayeye bağlı, eski büyük burjuvaziyi tenkil ettikten sonra ve Yahudi (komprador) burjuvazisine karşı mücadele ederekten Kemalist burjuvazinin bir kısmı, bizzat kendisi ecnebi (=yabancı- G. A.) sermayesi ile ortak ve onun komisyoncusu (komprador) bir burjuvaziye istihale ediyor."[41]

Program daha sonra baklayı ağzından çıkarıyor:

"Millî ekalliyetlerin (Rumlar, Ermeniler) memleketten dışarı atılmaları ve Ermeni ve Rum büyük erazi sahiplerine ve hattâ köylülerine ait toprakların müsadere edilmesi (=elkonması- G. A.), hazinei hassaya ait çiftliklerin devlete intikali (=geçmesi- G. A.) ve bir kısım devlet topraklarının satılmasında takip edilen usul ve sui-istimalle (=kötüye kullanımla- G. A.) Kemalist burjuvaziden bir kısmının çiftlik sahibi sermayedar vaziyetine geçmelerini ve zengin köylülerin topraklarını genişletmelerini mucip (=neden- G. A.) oldu."[42]

Program bir yandan, 1913-18 dönemiyle "ulusal kurtuluş" savaşı dönemini (1919-22) tek bir dönemin iki evresi gibi gördüğünü söylüyor; yani İttihat ve Terakki kliğiyle Kemalist kliğin aynı ağacın farklı dalları olduğunu kabul ediyor. Bu belgeye göre Anadolu Türk burjuvazisi, "birkaç milyonluk millî ekalliyet ahalisini öldürttü ve memleketten kovdu." Ama o Türk "ulusal kurtuluş" savaşının, Rum ve Ermeni halklarının öldürülmesi, kovulması ve onlara ait zenginliklerin talanıyla ilgisini kabul eder göründüğü bu satırlarda bile işlenen bu ağır insanlık suçlarının, kurbanların "imperyalismin müttefikleri ve Türk millî inkılâbının düşmanları" oldukları gerekçesiyle aslında mazur görülebileceğini ima ediyor:

"Rum ve Ermenilerin kahir ekseriyetinin (=ezici çoğunluğunun- G. A.) memleketten kovulmaları, şehirlerde işgal ettikleri iktisadî mevkilerin zorla Rum ve Ermeni burjuvazilerinin ellerinden alınması, Rum ve Ermeni büyük erazi sahiplerine ve köylülerine ait toprakların müsaderesi (=elkonması- G. A.), millî ekalliyetlere mensup kütlelerin katliam ettirilmesi, Halk Fırkası hükümetinin millî meseleyi 'halli' için başvurduğu çareler işte bunlardır. Millî ekalliyetlerin hâkim sınıfları (Kürt derebeyleri, Rum ve Ermeni burjuvazileri) istiklâl (=bağımsızlık- G. A.) mücadelesi esnasında, imperyalismin müttefikleri ve Türk millî inkılâbının düşmanları idiler. Bunlara karşı mücadelede *Kemalistler mazur addedilseler bile*, başlıca darbeleri[n] emekçi kütleler üzerine düştüğünü kaydetmek icap eder."[43] Yani 1930 Programı, "Türk millî inkılâbının" esas hedefinin emperyalizmden bağımsızlık değil, Hristiyan halkların kıyımı sonrası ele geçirilen maddi zenginliklerin muhafazası (Müdafaa-i Hukuk!) kavgası olduğunu görmemekte diretiyor.

1930 Programı Kemalist reformlar hakkında şunları söylüyordu:

"Mevcudiyetinin (=varlığının- G. A.) ilk devresinde, Kemalism muhtelif müterakki (=çeşitli ilerici- G. A.) ıslahatlar tahakkuk ettirdi (=reformlar gerçekleştirdi- G. A.). Millî istiklâli elde eder etmez hükümdarlığı ve hilâfeti tahrip, softa ve hoca takımının hukukunu tahdit (=sınırlama- G. A.), dini devletten tefrik (=ayırma- G. A.), büyük bir ihtiyatla kadınların kurtuluşunu temin, aşarı ilga etmek, cumhuriyeti kurmak gibi teşebbüslere girişti ve bunları başardı."[44]

Bu belgeye göre Kemalizm, "ulusal kurtuluş" savaşı sırasında sadece Müslüman-Türk burjuvazinin değil, TÜM ULUSUN çıkarlarını savunmuştu. Ancak bu durum artık değişiyor ve Kemalist burjuvazi esas olarak işçileri ve köylüleri hedef alıyordu:

"Kemalism, inkişafının ilk devresinde imperyalism aleyhtarı mücadelede millî umumî menfaatleri (=genel çıkarları- G. A.) temsil ettiği hâlde, bu anda vaziyet değişmiş olup o artık ancak burjuvazinin menfaatlerini temsil etmektedir."[45]

"Millî inkılabın ilk inkişaf devresinde diktatorluğunu imperyalisme ve imperyalismin Türkiye'deki ajanlarına karşı kullanmış olan Kemalist burjuvazi, hâlihazırda onu bilhassa amele sınıfına ve köylülüğün anakütlelerine karşı kullanıyor."[46] Program, işçiler ve küçük köylüler de içinde olmak kaydıyla TÜM ULUSUN çıkarlarını savunmak için yapıldığını ileri sürdüğü "ulusal kurtuluş" savaşının, nasıl "amele sınıfına ve köylülüğün anakütlelerine karşı" bir diktatörlük ürettiğini sorgulamıyor bile. Tabii Kemalistlerin bu "ulusal kurtuluş" savaşı sırasında tüm sol ve muhalif güçlere ve bu arada TKP'nin kendisine karşı da terör uyguladığı gerçeğini ağzına almıyor.

Programa göre, giderek daha gerici bir nitelik kazandığı, eski gerici egemen sınıfların kalıntılarıyla ve emperyalizmle uzlaşmaya yöneldiği koşullarda Kemalizm ve Anadolu Türk burjuvazisi ulusal sorunda da gerici bir politika izlemeye yönelmiştir. Bu koşullarda TKP ulusal azınlıkların haklarını savunacaktır:

"TKP millî ekalliyetlerin Türkiye'den ayrılmak hakkı da dahil olmak üzere, mukadderatlarını bizzat tayin etmek (=kendi yazgılarını belirlemek- G. A.) haklarını bila kaydü şart (=kayıtsız koşulsuz- G. A.) tanır. Halk Fırkası'nın Müslüman ekalliyetleri zorla Türkleştirmek ve Hristiyan ve Musevi ekalliyetleri de ezmek siyasetine her vasıta ile muhalefet eder."[47]

Pek çok açıdan eleştiriyi hak eden ve bir dizi iç tutarsızlıkla sakatlanmış bulunan bu görüşler hakkında şunları söyleyebiliriz:

1) Her şeyden önce, tıpkı Deymer'in ve Kıvılcımlı'nın durumunda olduğu gibi TKP'nin 1930 Programının da Türk burjuvazisinin, derin ve keskin çelişmelerle bölünmüş ve -kaba bir anlatımla- birisi pro-emperyalist ve diğeri anti-emperyalist olan iki ana fraksiyonundan söz ettiğini görüyoruz. Gerçek durumla bağdaşmayan bu yaklaşıma yukarda, Kıvılcımlı'nın hatalı Meşrutiyet burjuvazisi-Cumhuriyet burjuvazisi ayrımını eleştirirken değinmiş bulunuyorum. Ayrıca, İttihat ve Terakki kliğinin tam egemenliğinin olduğu 1913-18 dönemiyle Kemalist kliğin esas itibariyle egemen olduğu "ulusal kurtuluş" savaşı dönemini (1919-22) tek bir dönemin iki evresi gibi görmesi Program'ın, bu iki fraksiyon arasında -en azından ciddi- bir ayrılık olmadığını dolaylı yoldan itiraf etmesi olarak anlaşılabilir ve öyle anlaşılmalıdır.

2) Bir süre Sovyet Rusya'nın ikiyüzlü ve gönülsüz bağlaşıkları olmaları ve Grek işgaline karşı direnmeleri bir yana konacak olursa Kemalistler ve onların önderlik ettiği "millî mücadele" emperyalizme karşı savaşımda herhangi bir devrimci ya da ilerici rol oynamadılar. Dahası onlar başından itibaren işgalci emperyalist devletlerle karşı karşıya gelmemek ve onlarla uzlaşmak için sistemli bir çaba harcadılar. Bu konuya aşağıda yeniden döneceğim.

3) Kemalistlerin 1919-22 döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında tüm ulusun/ ulusun genelinin çıkarlarını savunduğu yolundaki görüşler de yanlıştır. Tam tersine, Anadolu köylülüğü uzunca bir süre "millî mücadele"ye mesafeli durdu ve dolayısıyla Kemalistler halkın bu harekete katılımını sağlamak için zor ve teröre ve İstiklâl Mahkemeleri gibi araçlara başvurdular. "Millî mücadele"nin esas içeriği, değişik yörelerde kurulan Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak derneklerinin program ve açıklamalarından da görülebileceği gibi sürecin her aşamasında, emperyalizmle uzlaşmaya hazır Anadolu Müslüman burjuvazisi ve toprak ağalarının sınıfsal çıkarlarının "Rumluk ve Ermenilik iddialarına karşı" savunulmasıydı.

4) Program, bu Müslüman-Türk ulusal burjuvazinin yükselişini anlatırken, "Anatolu'nun tam mânasıyla müstahsıl ve tüccar burjuvazisi" ibaresini kullanıyor. 1930 TKP'nin komprador burjuvazinin hemen hemen tümüyle Rum ve Ermeni kökenli olduğunu söylediği de dikkate alındığında burada zihinlere şu gerçek dışı karşıtlık imgesinin dayatıldığı anlaşılır: Bir yanda sözümona emperyalizmin ajanı ve komprador, asalak ve karşı-devrimci Ermeni ve Rumlar (ve hattâ Kürtler) ve öte yanda sözümona emperyalizme karşı ulusal kurtuluş için savaşım veren üretici ve devrimci Müslüman Türkler! Aşağıda, IX. Bölümde detaylı bir biçimde göstereceğim gibi bu kaba ve çarpık tablo gerçek durumu yansıtmamaktadır.

5) Program'ın "Anatolu Türk burjuvazisi"nin, "kütlelerin içtimaî hoşnutsuzluğunu" ulusal karşıtlıklar yönüne çevirmesini kullanarak Müslüman-olmayan halklardan bir kaç milyon insanı öldürttüğünü ve ülkeden kovduğunu belirtirken bu kıyımdan sıradan ve olağan bir zulüm uygulaması gibi söz ettiğini görüyoruz. Korkunç bir kıyıma tâbi tutulan Ermeni halkının sağ kalan çocuklarının ve yakınlarının küçük bir bölümünün 1918'den sonra geri dönme ve elkonan topraklarını vb. geri alma çabaları sırasında Fransa gibi emperyalist ülkelerle birlikte hareket etmesi kabul edilemez elbet. Ancak bu tekil olayın, İttihat ve Terakki çetesinin suçlarını hafifletmeyeceği açıktır. Bu bağlamda Programın, Hristiyan azınlıkların ana gövdesinin ulusal kurtuluş savaşı sırasında karşı-devrimci bir rol oynadıklarını ima eden saptaması da hatalıdır.

6) Hristiyan azınlıkların bu topraklardan kanlı bir biçimde tasfiye edilmesini tutarlı bir biçimde kınamaktan kaçınan, hattâ kaçamak anlatımlarla mazur göstermeye çalışan Program'ın bir yandan da, ulusal azınlıkların Türkiye'den ayrılmak hakkı da içinde olmak üzere kendi yazgılarını belirleme hakkını kayıtsız koşulsuz tanıdığını ilân etmesi ve Halk Fırkası'nın, yani CHP'nin Hristiyan azınlıkları ezme politikasına her yolla karşı çıktığını ileri sürmesi, bu belgede söylenenlerin inandırıcılığını azaltmaktadır.

7) 1930 Programının Kemalist burjuvazinin bir dizi ilerici reformlar yaptığına ilişkin değerlendirmesi, çok abartılıdır. Bu reformların hangisinin ne ölçüde ilerici bir nitelik taşıdığı savı, en azından tartışmalıdır. Saltanatı kaldırıp yerine sadece adı cumhuriyet olan despotik bir rejim kurmanın, aşarı kaldırmakla birlikte emekçi köylü yığınlarını benzer yöntemlerle soymayı sürdürmenin, kentlerdeki dar bir burjuva kadın katmanının yararlandığı bazı düzenlemeler yaparken milyonlarca işçi ve emekçi köylü kadınını aşağı yukarı eski konumunda bırakmanın vb. ileriye doğru atılmış bir adım olduğu söylenemez. Daha da önemlisi 1930 Programı, bu ve benzer reformların 1908 burjuva devriminden sonra İttihat ve Terakki tarafından da gündeme getirildiğini ve bir ölçüde gerçekleştirildiğini dikkate almamıştır. Oysa, kökü -giyim ve kuşam alanında yaptığı değişiklikler Cumhuriyet'inkinden daha radikal bir nitelik taşıyan- İkinci Mahmut dönemine kadar götürülebilecek olan böylesi düzeltmeler, ağır aksak bir tempoyla olsa da 19. yüzyıl boyunca yapılmıştır.

İttihatçı-Kemalist Yakınlığı: Ek Kanıtlar

Burada benim de, Kıvılcımlı'nın sözlerini yineleyerek "iki taraf"tan söz etmem, gerçek durumla bir başka açıdan daha çelişiyor. İttihatçılarla Kemalistler arasında önemli bir farklılık olduğunu ileri sürenler, hattâ daha da ileri giderek bir kopuşma ve karşıtlık keşfetmeye çalışanlar, bir dizi başka önemli olguyu da görmezden gelmektedirler.

Yazarın daha sonraki onyıllarda neredeyse kayıtsız koşulsuz sahip çıkacağı Türk "ulusal kurtuluş" savaşı ve Kemalist "devrim" esas olarak, İttihat ve Terakki'nin her kademedeki kadrolarına ve bu partinin hazırladığı altyapıya dayanılarak sürdürülmüştü. Mustafa Kemal'in yakın çalışma arkadaşlarının (Rauf Orbay, Fethi Okyar, İsmail Canbolat, Kâzım Karabekir, Refet Bele, Fevzi Çakmak, Ali Fuat Cebesoy, İsmet İnönü, Kâzım Özalp, Celâl Bayar, Tevfik Rüştü Aras vb.) hemen hemen hepsi ve hattâ Mustafa Kemal'in kendisi İttihat ve Terakki'nin,

ona bağlı/ onun bir parçası olan ya da onun evrimiyle oluşan Teceddüt Fırkası, Teşkilât-ı Mahsusa ve onun devamı olan Karakol gibi örgütlerin üyeleridir. Emel Akal, Enver Paşa'nın yaptığı temizleme operasyonundan sonra orduda sadece İttihatçı subayların kaldığını anlattığı çalışmasında haklı olarak şu noktaya işaret ediyordu:

"Dolayısıyla Mütareke (30 Ekim 1918 Mondros Ateşkesi- G. A.) öncesinde Anadolu'da, zaten disiplinli ve hiyerarşik bir yapıya sahip olan *ordu* ve tüm Anadolu'da örgütlü olan bir *İttihat ve Terakki*'den başka bir örgütlü yapıdan söz etmek mümkün değildir. Mütareke sonrasında İttihat ve Terakki'nin çok sayıda üst düzey yöneticisi yurtdışına çıkmış ve/ veya Malta'ya sürülmüş olmakla birlikte, *ordu komutanları*, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin *yöneticileri, katib-i umumîleri, murahhasları, mebusları, vâlileri, zabitleri* vb. yurt içindedir ve ne yapmak gerektiğini tartışmaktadırlar."[48]

Falih Rıfkı Atay bir kitabında Mustafa Kemal'in Mütareke sırasında Rahip Frew adlı İngiliz istihbarat görevlisiyle yaptığı bir görüşmeden söz ediyor. Atay'a göre Mustafa Kemal bu kişinin kendisine, "İttihat ve Terakki'nin cinayetlerini evvelâ tasdik etmelisiniz" biçimindeki sözlerine yanıt verirken bu örgütü şöyle savunmuştu: "Ben İttihat ve Terakki'nin mümessili değilim!... Evet, İttihat ve Terakki'nin mümessili değilim, fakat müsaadenizle (=izninizle- G. A.) söylemeliyim ki İttihat ve Terakki vatanperver bir cemiyet idi. *Başlangıcından çok zaman sonrasına kadar ben de bu cemiyet içinde bulundum.* Cemiyet hiçbir vakit sizin bu tezyiflerinize (=küçük düşürmelerinize- G. A.) hak verecek bir mahiyet almamıştır. Çok kusurları ve yanlışları olabilir. Ama vatanperverliği münakaşaların (=tartışmaların- G. A.) üstündedir."[49]

Dahası Mustafa Kemal 17 Temmuz 1921'de, *United Telegraph* gazetesinin muhabirinin sorularına verdiği yanıtlarda İttihat ve Terakki çetesinin eylemlerine sahip çıkmış ve Türk halkının Ermenistan devletinin saldırı ve zulmüne hedef olduğunu söylemişti:

"Türkler tarafından Ermeniler aleyhinde kıtal ikaat rivayat ve işaatı ahiresi (soykırım söylentileri) birtakım tezvirat ve tesniattan (yalan ve uydurmalardan) ibarettir. Bunların kat'iyen doğru olmadığına emniyet edebilirsiniz. Bu hakikatın tevsıkı (belgelenmesi) için bitaraf hey'etlerin memleketimizde kemali serbesti (tam serbestlikle) icrai tahkikat eylemelerini (soruşturma yapmalarını) memnuniyetle kabul ederiz. Bu meseleye dair Ermenistan'daki Şarkı Karip (Yakın Doğu) Amerikan Muavenet (Yardım) Hey'etleri tarafından verilen son raporların okunmasını tavsiye ederiz...

"Türk ahali hakkında Ermeniler tarafından irtikap edilen mezâlim ve kıtal (yapılan zulüm ve öldürmeler) ki, Ermenistan üzerine ordular tarafından ihtiyar edilen (yapılmak zorunluğu duyulan) harekâtı zaruri kılmıştır, gayet vasi mikyasta vakidir (geniş oranda olmuştur.)"[50]

İttihat ve Terakki çetesiyle Kemalist klik arasındaki sürekliliğin altını çizen Fikret Başkaya, Cumhuriyet'in öndegelen kadrolarının eski İttihatçılar olduğunu belirttiği çalışmasında şu isimlere yer vermekteydi: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Başbakan İsmet İnönü, İstiklâl Mahkemesi Başkanı Ali Çetinkaya, Maliye Bakanı Celâl Bayar, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İçişleri Bakanı Cemil Ubaydın, Başbakan Ali Fethi Okyar, Büyük Millet Meclisi Başkanı Kâzım Özalp, Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Peker, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya.[51] Bu isimlerin bazıları daha sonraki yıllarda daha da üst makamlara geleceklerdi. Bu listenin aslında çok daha uzun olduğunu söyleyebiliriz. (Bkz. EK 2: Kişiler Temelinde İttihatçı-Kemalist Yakınlığı)

Emel Akal, Fethi Tevetoğlu'ya dayanarak şu bilgiyi de aktarıyordu:

"Mustafa Kemal, Hakkı Baha Pars'a göre İttihat ve Terakki'ye 29 Ekim 1907'de, Hakkı Baha'nın Selânik'teki evinde yemin ederek üye olmuştur. Üyelik numarası 322'dir."[52] Fethi Okyar ise aynı konuda şunları söylemişti:

"Benim Cemiyete girişim (İttihat ve Terakki), Manastır Kolordusunda vazifeli İsmail Hakkı Bey aracılığı iledir. Enver, Cemal Beyler'le daha sonra Şam'daki vazifesinden Selânik'e gelen kolağası Mustafa Kemal'in girişleri de aynı kanaldan oldu."[53] Enver Paşa, Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Adnan Menderes, 27 Mayıs vb. üzerine bir dizi kitabı bulunan Şevket Süreyya Aydemir; 1950-60 döneminde âdeta düşman kardeşler konumunda olan İnönü ile Bayar hakkında şu ilginç gözlemi yapmıştı:

"Celâl Bey'in Bursa'da gizli İttihat ve Terakki'ye girdiği yıl ile Kurmay Yüzbaşı İsmet Bey'in (İnönü) Edirne'de, gene İttihat ve Terakki teşkilâtına girdiği ve İkinci Ordu'da, bu hareketin hızla şefi veya şeflerinden biri mevkiine geldiği yılların tarihi aynıydı: 1907..."[54] Zaten "İttihatçılar" ve "Kemalistler" derken, aşağı yukarı aynı yaşlarda olan, aynı okullarda okuyan, aynı ideolojik formasyona sahip bulunan ve aynı yıllarda aktif politika yapmış olan vb. tek bir kuşağın insanlarından söz ediyoruz.

İttihatçılarla Kemalist rejim arasındaki devamlılığın çarpıcı bir örneği de 31 Mayıs 1926'da kabul edilen bir yasadır. "Ermeni Suikast Komiteleri Tarafından Şehit Edilen veya Bu Uğurda Suveri Muhtelife ile Düçarı Gadrolan Ricalin (=değişik biçimlerde haksızlığa uğrayan devlet büyüklerinin- G. A.) Ailelerine Verilecek Emlak ve Arazi veya Tazminat Hakkında Kanun" adını taşıyan bu metin, zorla göçertme ve jenosit suçlarını işlediği için yargılanan ve idam edilenlerin yanısıra Ermeniler tarafından öldürülen Osmanlı yöneticilerine ya da onların yakınlarına 20,000 lira değerinde emlak ve arazi verilmesini öngörüyordu. Üstelik bu tazminat Ermenilerden zorla alman emlak ve araziden verilecekti. Bu listedeki isimler şöyleydi:

"Talât Paşa, Cemal Paşa, Cemal Azmi Paşa, Bahattin Şakir, Cemal Paşa'nın Yaveri Süreyya Bey, Cemal Paşa'nın Yaveri Nusret Bey ve Sait Halim Paşa ile Kürt Mustafa'nın riyaset ettiği (=başkanlığını yaptığı- G. A.) Divanı Harp kararıyla idam edilen Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey ile Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, firar ve intihar eden Diyarbekir Vâlisi Doktor Reşit Bey ile Erzincanlı Hafız Abdullah Efendi ile Muş Mutasarrıfı Servet Bey."[55] Polatel bu çalışmasında daha sonra, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in eşi ile kızlarına ve oğluna, Bahattin Şakir'in eşi ile oğullarına, Cemal Paşa'nın ailesine, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in ailesine, Talât Paşa'nın kızkardeşine çeşitli emlak ve arazinin verildiğini anlatıyor.

Osmanlı devletinin yenilgisinden sonra işbaşına geçen hükümetler gönülsüz de olsalar, İtilâf devletlerinin baskısı altında, İttihat ve Terakki döneminde Hristiyanların mallarına elkonmasını sağlayan yasa ve yönetmelikleri yürürlükten kaldırdılar ve zorla yurtlarından sürülen Hristiyan Ermeni uyruklarının ülkelerine geri dönmelerini olanaklı kıldılar. Onlar ayrıca bu Hristiyanların elkonan topraklarının, evlerinin ve diğer binalarının kendilerine ya da eğer ölmüş iseler yakınlarına verilmesini, Hristiyan kiliselerine, okullarına ve diğer kurumlarına ait emlakın geri verilmesini, bu ev ve binaların başkaları tarafından işgal edilmiş iseler boşaltılmalarını ve boş olan emlakın zarar görmemesini buyuran bir dizi emir, yasa ve yönetmelik yayımladılar. Ancak, üyelerinin çoğu ikinci plandaki İttihatçılardan oluşan İstanbul hükümetleri; jenosidin sonuçlarından doğrudan yararlanan Anadolu eşrafı, Osmanlı yerel yöneticileri ve bürokratlarının da desteğiyle, zaten isteksizce yaptıkları bu yasal düzenlemelerin yaşama geçirilmesi engellediler.

Bu koşullar altında, Grek işgaline ve yitirdikleri toprakları geri almak için ülkeye dönen Ermenilere ve Rumlara karşı Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak derneklerinin kurulmasına öncülük edenlerin ve Ege'de Grek işgaline karşı direnişi başlatanların gene İttihat ve Terakki ve onun parçası ya da devamı olan Teşkilât-ı Mahsusa, Karakol gibi örgütlere bağlı kadrolar olması nesnelerin doğası gereğiydi. Aslında ABD'nin de İtilâf devletleri safında savaşa katıldığı 1917 yılına gelindiğinde, gidişatın olumsuz bir nitelik kazandığını hisseden İttihat ve Terakki kliği bir yenilgi olasılığını hesaba katmış ve ülkenin işgal edilmesi olasılığına karşı bazı gizli askerî

hazırlıklar yapmaya başlamıştı. İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Grek kuvvetleri tarafından işgal edilmesine karşı, daha çok Çerkes Ethem'in adı çevresinde anılan, ancak İttihat ve Terakki/ Teşkilât-ı Mahsusa kaynaklı siyasal ve örgütsel bir altyapısı bulunan Kuvayı milliye (=ulusal kuvvetler) hareketi işte bu hazırlığın ürünüydü.

Mustafa Kemal Anadolu'ya geçtikten sonra, yurtdışına çıkmak zorunda kalmış olan Talât Paşa, Cemal Paşa ve hattâ Enver Paşa ile mektuplaşmış, onlarla görüş alışverişinde bulunmuştu. Talât Paşa Aralık 1919'dan Mart 1921'de öldürülmesine kadar geçen süre içinde Mustafa Kemal'e yazdığı mektuplarda güdülecek taktikler konusunda görüşlerini bildirmiş, kendisine karışmayacaklarına ve İttihat ve Terakki'yi yeniden canlandırmayacaklarına söz vermiş ve kendilerinin Kemal'in iktidar olmasını ve Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyetlerinin partilerüstü konumunu destekleyeceklerini belirtmişti.

Tabii aynı gelenekten ve aynı örgütten gelmeleri ve aynı sınıfsal temele dayanmaları, İttihat ve Terakki liderleriyle, özellikle de Enver Paşa ve çevresiyle Kemalistler arasında uyumlu bir ilişki olduğu, iki taraf arasında bir iktidar yarışmasının olmadığı anlamına gelmiyordu. Özellikle Talât Paşa'nın ölümünden sonra Enver Paşa ve onun ülke içindeki yandaşlarıyla Mustafa Kemal ve yakın çevresi arasında giderek artan bir gerilimin yaşandığı ve bu yarışmayı, Enver Paşa'nın 1922'de ölümünden sonra Kemalistlerin kazanmaya başladığı biliniyor.

Yinelemek gerekirse, Kıvılcımlı'nın, başta Mustafa Kemal gelmek üzere Türk "ulusal kurtuluş" savaşı önderlerinin "Meşrutiyet burjuvazisi", yani İttihat ve Terakki çetesiyle kopuşma çabası içinde oldukları, hele onların ideolojilerinin bunu gerektirdiği yolundaki görüşü gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının gerek ideolojik, gerek siyasal ve gerekse örgütsel bakımdan İttihat ve Terakki'den farklı olduklarını söylemek eğer bir kasıt ya da kötü niyet ürünü değilse, koyu bir cehâletle olanaklıdır ancak. Özellikle Osmanlı devletinin savaşta yenilmesi ve Talât, Enver, Cemal gibi önde gelen liderlerinin ülkeden kaçmasının ardından İttihatçılarla Kemalist klik arasında belli bir sürtüşme yaşanmış olması, bu ikisinin birbirinin devamı olduğu ve her ikisinin de Anadolu'nun Müslüman-olmayan halklardan "arındırılması" ve Türkleştirilmesi ve bu temel üzerinde bir Müslüman-Türk burjuva devleti kurma stratejik planını izledikleri gerçeğini unutturamaz.

Öndegelen kişilikler ve kadrolar bazında devamlılıktan belki de daha önemli olanı, İttihat ve Terakki kliği ile Kemalist kliğin özdeş değilse de benzer siyasal ve ekonomik hedeflere sahip olmasıdır. Birinci Dünya Savaşının öngününden itibaren Alman emperyalizmine olan bağımlılığı ve Enver Paşa gibi liderlerinin siyasal-askerî maceracılığı nedeniyle İttihat ve Terakki'nin Panturanist bir renk taşıdığı doğruydu; bununla birlikte bu fırkanın savaş öncesinde diğer öndegelen emperyalist devletlerle -başarısızlıkla sonuçlanan- flört girişimlerinde bulunduğu yadsınamaz. Dahası bu fırka, hem savaş öncesinde ve hem de savaş sırasında bir Müslüman-Türk ulusal burjuvazinin gelişimini teşvik etme, ülkenin emperyalist devletlere olan bağımlılığını azaltma, toplumsal yaşamı çağdaşlaştırma vb. konularında bazı önemli adımlar atmıştı. Örneğin 1913'te Türk burjuvalarını yabancı burjuvalar karşısında güçlendirmek için bir Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkaran İttihatçılar, 1914'te sadece Britanya ve Fransa'nın değil, bağlaşma içinde oldukları Almanya'nın da itirazlarına rağmen kapitülasyonları kaldırdılar; 1917'de Maliye Bakanı Cavit Bey'in önayak olmasıyla -Batı Avrupa devletlerinin egemen olduğu Osmanlı Bankası'nın yerini alması umulan- İtibar-ı Millî Bankası'm kurdular; devletin Türk şirketlerini aktif olarak desteklemesi uygulamasını başlattılar; yerli malı kullanma kampanyaları açtılar vb.

Onların, bu Kemalist tipte reformları yaşama geçirme girişimleri diğer alanları da kapsadı. İttihatçılar Türkçenin ve Türk milliyetçiliği düşüncesinin yaygınlaşması için 1912'de Türk Ocaklarını ve 1915'de Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti'ni kurdular; 1913'te ilköğretimi kızlar için de zorunlu hâle getirdiler ve daha sonraki yıllarda kızların ve kadınların orta ve yüksek

eğitim kurumlarına devam etmelerini teşvik ettiler; 1916'da mahkemelerin Şeyhülislâmlık'tan alınarak adalet bakanlığına ve bütün okulların eğitim bakanlığına bağlanması kararını aldılar ve Şeyhülislâm'ı kabineden çıkardılar. Onlar tiyatro, resim, müzik gibi sanatları geliştirmek, çağdaş takvimi, ileri ülkelerde kullanılan ağırlık ve uzunluk ölçülerini kabul etmek, Kuran'ı Türkçeye çevirmek için girişimlerde bulundular. Ve onlar; savaşın erkek nüfusu cephelere çekmesi ve oralarda tüketmesinin de etkisiyle kadının toplumsal yaşama daha geniş ölçüde katılması için uğraş verdiler. Kadınların orduya alınmasına başlanması, onlara iş bulmak için dernekler kurulması, evlenme, boşanma işlerinin dinsel makamların elinden alınarak mahkemelere verilmesi, zorla evlendirmenin yasaklanması, Hukuk-u Aile yasasıyla boşanmanın kolaylaştırılması ve çokkarılılığın yasaklanması vb. bu dönemin işlerindendir.

Kıvılcımlı'nın, Kemalistlerin anti-emperyalist oldukları ve emperyalizmle kopuştukları yolundaki hatalı savını ise aşağıda, VII. bölümde yeniden ele alacağım.

Türk-Ermeni Sorununun Kökeni ve "Bezirgân Ermenilik" Tezi

Kıvılcımlı'ya göre Türk-Ermeni sorununun temelinde, Kürt-Ermeni çatışması ve Çarlık Rusyası ile İngiliz emperyalizmi arasında Orta Asya pazarları üzerinde başlayan rekabet gibi aslında ikincil nitelik taşıyan faktörler yatmaktadır. O, 1930'ların başlarında kaleme aldığı "Türkiye'de Ulusal Sorun" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"Osmanlı İmparatorluğu'nda, Çarlık Rusyası ile İngiliz emperyalizmi arasında Orta Asya pazarları üzerinde başlayan rekabete kilit ve anahtar noktası, bugünkü Doğu illerinde bir Ermenistan hükümeti ya da özerkliği kurup kurmamak sorunuydu. Bu soruna bir zamanlar 'Şark Meselesi' denirdi. Osmanlı İmparatorluğu derebeyi saltanat şeklini koruduğu sürece Doğu illerinde iki zümre vardı: 1) Kürtlük: Daha çok derebeyi klan ve aşiret sistemleri içinde, dağınık, siyaset dışı bir kalabalık şeklindeydi. 2-Ermenilik: Genellikle burjuvalaşan ve İstanbul, Trabzon gibi önemli ticaret merkezlerindeki kodaman kapitalist ırkdaşlarıyla sıkı sıkıya bağlı, İngiliz metalarını İran yaylasından İç Asya'ya taşımakla görevli bir küçük burjuva çoğunluğu üzerine kurulmuş bezirgânlık sistemi demekti. Emperyalist çelişkilerin dış kışkırtmaları yüzünden biraz daha şiddetle alevlenen Kürt-Ermeni karşıtlığı, bu iki zümre insanın arasındaki din, dil vb. farklarından çok, âdeta bu rejim farkından doğma bir derebeyi-burjuva karşıtlığı oldu."[56] Buradaki hataların çokluğu, bir *embarras de richesses* ile karşı karşıya bulunduğumuz gösteriyor. Başlayalım.

Her şeyden önce yazarın, "bugünkü Doğu illerinde bir Ermenistan hükümeti ya da özerkliği kurup kurmamak sorunu"na "bir zamanlar 'Şark Meselesi' den"diği yolundaki saptaması yanlış. 'Şark Meselesi' ya da bugünkü deyişle "Doğu Sorunu", zayıflamasına bağlı olarak bir bütün olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde 18. yüzyılın sonlarında başlayan ve esas olarak 19. yüzyılda yoğunlaşan nüfuz savaşımının adıdır. Aynı zamanda Osmanlı topraklarına göz diken büyük Avrupa devletlerinin sorunu olan "Doğu Sorunu"nu daraltarak "bir Türk-Ermeni sorunu" olarak tanımlamak da yanlıştır. Çünkü; kapitalist devletler arasında rekabet konusu olan bölgeler, öncelikle Balkanlar'ı, ama onun yanısıra Anadolu'yu ve Ortadoğu'yu da kapsıyordu. Ve tabii bir başka yanlış da "Doğu Sorunu"nu, dönemin iki güçlü imparatorluğu olan Britanya ile Çarlık Rusyası arasındaki rekabete indirgemektir. Çünkü; bu iki devletin yanısıra Avusturya-Macaristan ve Fransa gibi devletleri de ilgilendiren "Doğu Sorunu", 19. yüzyılın sonlarına doğru Almanya ve İtalya'yı da ilgilendiren bir sorun hâline gelecekti.

Daha da önemlisi şu: Kıvılcımlı, Türk-Ermeni sorununun ve bunun "özgün çözümü"nün yol açtığı Ermeni jenosidinin kaynağını yanlış belirliyor: Bu sorunun kaynağı; ezilen ve ulusal bilinci gelişmekte olan Ermeni halkı ile II. Abdülhamit despotizmi ve onun bir tür devamı olan İttihat ve Terakki Fırkası'nın yönettiği Osmanlı devlet aygıtı arasındaki çelişmeydi. Bu sorunun

içinde, elbette "dış kışkırtmalar"/ emperyalist emeller ve derebeyi-burjuva karşıtlığından ibaret olmayan Kürt-Ermeni karşıtlığı gibi öğeler de vardı. Ancak yazar, özellikle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında yarı-feodal ve geri kapitalist çok uluslu devletlerde ulusal sorunun özünde bir köylü sorunu olduğunu ve Türk-Ermeni sorununun özünün de, Ermeni emekçi köylülüğü ile Osmanlı-Türk gericiliği ve ona eklemlenmiş Kürt feodal ağalık sistemi arasındaki çatışma olduğunu görmezden gelmektedir. Onun, bu sorunu ele alırken ikincil öneme sahip öğeleri öne çıkarması sadece ve sadece, kendi milliyetçi konumunu haklı gösterme çabasını ele vermektedir.

Kıvılcımlı'nın Ermeni burjuvazisinin işlevinin ağırlıklı olarak "İngiliz metalarını İran yaylasından İç Asya'ya taşımak" olduğu saptaması da yanlıştır. Ermeni burjuvazisinin, yazgısını Osmanlı gericiliğiyle birleştirmiş olan ve komprador nitelik taşıyan bir bölümü vardı elbet; ancak Ermeni burjuvazisi, elbette sadece ve hattâ esas olarak finans ve dış ticaretle uğraşmıyordu. Ermeni burjuvazisi; öteden beri Osmanlı devletiyle işbirliği yapan feodal kökenli amira'ların, sarrafların yanısıra, 19. yüzyılda güç kazanan dış ticaret burjuvazisini, gene 19. yüzyılın ikinci yarısında Kilikya gibi sahil bölgelerinde güçlenen zengin köylüleri, iç ticaret burjuvazisini ve sanayi burjuvazisini de kapsıyordu. Demek oluyor ki, kendisi homojen bir sınıf olmaktan giderek uzaklaşan Ermeni sömürücü sınıflarının genelinin İngiliz mallarının İç Asya'ya gönderilmesiyle uğraştığı saptaması da son derece subjektif ve yanlış bir nitelik taşır.

Kıvılcımlı'nın bir başka hatalı saptaması, "İngiliz metalarının İran yaylasından" geçerek "İç Asya'ya taşı"ndığına ilişkindir. Evet, Britanya 19. yüzyılın son çeyreğine kadar dış ticaretinin bir bölümünü Trabzon üzerinden gerçekleştiriyordu. 1820'lerden Süveyş kanalının açıldığı 1869 yılına kadar bu Karadeniz ticaret hattı belli bir öneme sahipti. Bu dönemde Britanya'nın desteklediği Trabzon-Erzurum-Tebriz yolu ile Çarlık Rusyası'nın Gürcistan kıyılarındaki Sohum, Poti veya Batum limanlarından bağlantı sağladığı Tiflis-Tebriz yolu arasında bir rekabet vardı. Rusya'nın 1832'den sonra Sohum limanını Avrupa ticaretine kapatması ve Kafkasya'da yabancı mal girişine getirdiği diğer zorluklar Trabzon-Erzurum-Tebriz yolunu daha avantajlı hâle getirecekti. Ama bu çok sürmedi. 1850 ve 1860'lı yıllarda en yüksek noktasına çıkan bu yoldaki ticaret, 1870'ten sonra düşüşe geçti. Bunda, 1869'da Süveyş Kanalının açılmasının önemli bir etkisi oldu; artık Hindistan'a, Çin'e ve Çinhindi'ne giden yük gemileri Afrika'nın çevresinden dolanmak yerine, çok daha kısa olan Kızıldeniz-Hint Okyanusu rotasını izleyebileceklerdi.

Çarlık Rusyası'nın, karayollarına ve demiryollarına önemli yatırımlar yapması ve altyapı hizmetlerini geliştirmesi, Trabzon-Erzurum-Tebriz yolunun önemini azaltan bir başka faktör oldu. Rusya, 1865 yılında inşasına başladığı Poti-Tiflis demiryolunu 1872'de işletmeye açtı, Tiflis'ten Tebriz'e ve Bakü'ye karayolları inşa etti ve Hazar Denizi'nde ve Karadeniz'de devlete ait buharlı gemiler çalıştırmaya başladı. Dahası, 1877-1878 savaşının ardından yapılan Berlin Antlaşmasıyla Batum, Kars ve Ardahan'ı elde eden ve bölgeye yeni demiryolları inşa eden Rusya daha da avantajlı bir konuma geldi. Hizmet kalitesi bir türlü yükseltilemeyen ve buna ek olarak rüşvet, güvenlik gibi sorunların yaşandığı Trabzon-Erzurum-Tebriz yolu ise giderek önemsizleşti. Kaynaklar, 1850 ve 1860'larda İran'ın toplam ticaretinin yaklaşık yüzde 40'ının geçtiği Trabzon-Tebriz yolunun payının 1900'de yüzde 10'a düştüğünü belirtiyor. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın "Ermenilik" dediği şeyi, kabaca 1820-1870 yılları arasındaki yarım yüzyıllık süre içinde Britanya'nın dış ticaretinin görece küçük bir bölümünü taşıyan Trabzon-Erzurum-Tebriz yolu üzerinde ve çevresinde yürütülen ticarî etkinlikle tanımlamaya kalkışması, açıkçası gülünç ve akıllara ziyan bir tutumdur.

Ayşe Hür, bu konuyu ele aldığı, "Karamanlılar ve Pontuslular" başlıklı yazısında şu bilgiyi

aktarıyordu:

"1880'lerde Trabzon'da ihracatla uğraşan 32 tüccardan sadece üçü Türk, 16'sı Ermeni, 14'ü Rum'du... Ermeni ve Rum tüccar arasında, sadece İran'a değil, İngiltere-Manchester'a mal gönderenler de vardı... Bölgede faaliyet gösteren 14 büyük komisyoncudan üçü İranlı, biri İsviçreli, 10'u Rum ve Ermeni idi."[57] Evet, belli bir tarih diliminde Trabzon'da ve büyük olasılıkla diğer bazı komşu Karadeniz illerindeki ticarî etkinliklerde, özellikle ihracat ve komisyonculuk alanında Ermeni ve Rum kökenli burjuvaların önemli, hattâ baskın bir yer tuttukları söylenebilir. Ama bu elbette ki, Ermeni toplumunu, "genellikle burjuvalaşan" ve İngiliz kapitalizminin hizmetinde "BİR KÜÇÜK BURJUVA ÇOĞUNLUĞU" biçiminde nitelemeyi haklı çıkarmaz.

Kıvılcımlı'nın Ermeni toplumunu böyle betimlemesi bağrında bir başka hatayı barındırmaktadır. Henüz ulusal bir pazarın oluşmamış olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul, İzmir, Adana, Halep, Trabzon, Edirne, Bursa, Beyrut gibi değişik yörelerinde etkinlik gösteren Ermeni tacirlerinin hepsinin "İngiliz metalarını İran yaylasından İç Asya'ya taşımak"la uğraşmasının sözkonusu olamayacağı açıktır. (Burada İç Asya'nın büyük bir pazar olup olmadığı ve Britanya'nın bu bölgeye yaptığı dışsatımı gerçekten de İran üzerinden mi yaptığı tartışmasına girmiyorum.) Ayrıca Kıvılcımlı'nın saptaması, Ermeni toplumunun, hattâ Ermeni burjuvazisinin hep Britanya-yanlısı olduğu ve Türkiye sözkonusu olduğunda Britanya'nın da şu ya da bu ölçüde hep Ermeni toplumunun ya da Ermeni burjuvazisinin çıkarlarını kolladığını ima eder ki, böylesi bir genellemenin doğru olmadığı bellidir. Ekonomik ilişkileri daha çok Britanya ve Fransa'yla olan ve dışalım/ dışsatımla uğraşan İstanbul ve İzmir'in Ermeni ticaret burjuvazisi ve Batı'nın demokratik değerlerinden etkilenen burjuva aydınları doğal olarak yüzlerini daha çok Londra ile Paris'e çevirmişlerdi. Ancak, Ege bölgesinde etkinlik gösteren Rum ve Ermeni ticaret burjuvazisiyle Britanya kapitalistleri arasındaki inişli çıkışlı ilişkilerin ve hattâ kavgaların da gösterdiği gibi, Ermeni burjuvazisinin -ve Rum burjuvazisinin- bu "komprador" olarak nitelenebilecek bölümü bile yeri geldiğinde efendilerine başkaldırabiliyor ve onlarla çatışabiliyordu.

Burada dikkate alınması gereken bir başka nokta da -diğer etnik gruplardan farklı olarak- Ermeni toplumunun Osmanlı İmparatorluğu'nun tek bir yöresinde yoğunlaşmamış olmasıdır. Bunun sonuçlarından biri de Ermeni toplumunun farklı yörelerdeki bölümlerinin önceliklerinin her zaman ya da çoğu zaman birbirleriyle örtüşmemesiydi. Örneğin Osmanlı gericiliğinin ve Kürt feodal beylerinin saldırılarının yoğun olduğu Doğu Anadolu'nun Ermeni halkı, Osmanlı devletine olan sadakatini korumakla birlikte yüzlerini daha çok Çarlık Rusyası'na çevirmek zorunda kalıyordu. Ama bu sorun, bir bütün olarak Türkiye'de yaşayan Ermeni toplumunun sorunu olmuyor ya da olamıyordu. Tabii, ulusal bilincin ve bir Ermeni ulusal hareketinin gelişmesine bağlı olarak bu da değişiyordu. II. Abdülhamit kliğinin Ermeni halkı üzerinde baskılarını ve beyaz terörünü yoğunlaştırdığı 19. yüzyılın ikinci yarısı ve son onyıllarında Ermeni halkı ve ulusal hareketi, umudunu dönemin "büyük" devletlerine, özellikle Britanya, Fransa ve hattâ yer yer despotik Rusya'ya çevirmeye başlıyordu. Türkiye halklarının herhangi bir demokratik ve enternasyonalist desteğinden de yoksun olduğu, hattâ yer yer onların da saldırılarına hedef olduğu dikkate alınırsa Ermeni halkı ve ulusal hareketinin bu yönelimi, onanmasa da anlaşılabilir.

Daha da önemlisi şu: Kıvılcımlı'nın, o tarihte büyük çoğunluğunu yoksul emekçilerin oluşturduğu "Ermenilik"i, "genellikle burjuvalaşan" ve İngiliz kapitalizminin hizmetinde "BİR KÜÇÜK BURJUVA ÇOĞUNLUĞU" ve bir "bezirgânlık sistemi" olarak nitelemesi apaçık yanlıştır. Osmanlı-Türk gerici ve şovenlerinin; Ermenilerin ve diğer Müslüman-olmayanların "neredeyse hepsinin burjuva ve emperyalist ajanı olduğu" yolundaki önyargılarının ürünü

olan bu sav, Osmanlı-Türk gericiliğinin özelde Ermeni halkını ve genelde diğer boyunduruk altındaki halkları hedef alan kıyımlarını meşru göstermeye hizmet eder. Kıvılcımlı'nın, sadece siyasal gericiliğin ve Türk şovenizminin değirmenine su taşıyan bu savlarının tersine, gerek Osmanlı devleti ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde, Ermeni nüfusunun çoğunluğu ya da büyük çoğunluğu işçiler, kır ve kent yarı-proleterleri, küçük esnaf ve zanaatkârlardan, yani sömürülen sınıf ve katmanlardan oluşuyordu. (Bu, diğer Müslüman-olmayan halklar ve elbette Müslüman halklar için de geçerliydi.) Kaldı ki tarihin hiçbir döneminde ve hiçbir toplumda sömürücüler ve/ ya da burjuvalar ya da "sömürücü/ burjuva hâline gelmekte olanlar" nüfusun çoğunluğunu oluşturmadığına ve oluşturamayacağına göre yazarın bu saptaması, tümüyle anlamsız, hattâ saçmadır.

Kıvılcımlı'nın bir başka tutarsızlığına da değinmeden geçemeyeceğim. Ermenileri bir "bezirgânlık sistemi" olarak niteleyen, yani asalak ve komprador bir katman olarak gösteren Kıvılcımlı, başka yerlerde bunun tersini ileri sürüyor ve "Kürt-Ermeni karşıtlığı"nı "bir derebeyi-burjuva karşıtlığı biçiminde betimliyordu. Örneğin o İttihat ve Terakki'nin de kışkırttığı Kürt-Ermeni çatışmasını değerlendirirken burada "Kürt tarafı"nın tefeciliği, "Ermeni tarafı"nın ise kapitalizmi temsil ettiğini söyleyebiliyordu:

"Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda çok denediği yok etme siyasetini, meşrutiyet burjuvazisi, 'Doğu Balkanlarında Ermenilere karşı uyguladı. Bunu uygulayan İttihat ve Terakki Fırkası öncüleri, yaptıklarının hesabını sonra bir bir kanlarıyla ödemelerine karşın, az çok başarılı olmuşlardı. Fakat meşrutiyet burjuvazisi, yukarıda belirtiğimiz gibi, bu siyasetinde kendi başına yalnızca uslandırma seferleriyle herhangi terörist Genel Müfettişlik baskısı altında değil, Kürdistan'da iki karşıt sosyal gücü çarpıştırarak ve görünüşte 'millet' değil 'ümmet' ilkesine dayanan Osmanlı saltanatı sayesinde müslüman Kürtlüğü Hristiyan Ermeniliğe, gerçekte tefeci düzenini kapitalist ilişkilere saldırtarak başarılı olabilmişti."[58]

Kıvılcımlı Ermenilerin çoğunluğunun tacir ve/ ya da tefeci olduğu yolundaki savını ileri sürerken ister istemez, Osmanlı-Türk gericiliğinin klasik önyargısını yineleyen gerici ve şoven Türk yazarlarının konumuna düşüyordu. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî tarihçilerinden biri olan Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* adlı kitabında aynen şöyle diyordu:

"İstibdat devrinde, padişah zengin, paşalar zengin, Hristiyan halkın büyük bir kısmı refahlı idi. Müslüman halktan da hâli vakti yerinde olan bazı ağaların dışında ise, halk sefil ve perişan idi."[59] Tevfik Çavdar ise, "1915-1925 Döneminde *New York Times*'ta Yayınlanan Türkiye'ye İlişkin Haber ve Yorumlar" başlıklı yazısında, *Current History* dergisinde yer alan ve Hristiyanların askere gitmeme bedelini yeniden ve yeniden ödemeye zorlandığı yolundaki haberi ele alırken benzer bir yorum yapıyordu. Çavdar, hem de Osmanlı'nın savaşa girmiş ve Ermeni jenosidinin başlatmış ve sürdürmekte olduğu Ekim 1915 ortamında şöyle diyebiliyordu:

"Şöyle ki Hristiyanlar, denildiği gibi, her askere çağrılışta bu bedeli ödeseler bile, askerlik süresi içindeki, aşırı spekülatif kazançları gözönüne getirilirse, kazançları, değinilen harcamalarla karşılaştırılamayacak kadar yüksektir."[60] Çavdar, tam da o günlerde yaşanan korkunç kıyımı ağzına bile almıyor, Türk gericilerinin Ermeni halkına yaptıklarının, askere gitmeme bedelini yeniden ve yeniden ödemeye zorlanmanın çok ötesine geçtiğini ileri sürüyor ve aslında jenosidi, Hristiyanlar'ın "aşırı spekülatif kazançlar" elde ettikleri savıyla meşru göstermeye çalışıyordu.

Yves Ternon'un Ermeni Patrikhanesi'nin kayıtlarına dayanarak verdiği rakamlara göre 1912 yılında Osmanlı devleti sınırları içinde yaşayan Ermenilerin sayısı 2,100,000 idi. Bunların 1,170,000'i doğu illerinde, 400,000'i Kilikya'da ve 530,000'i de Avrupa Türkiyesi'nde yaşıyordu.[61] Vahakn N. Dadrian ise 1890'larda Türkiye Ermenileri'nin yaklaşık yüzde 80'inin "köylü kitleler" olduğunu[62] belirtmişti. Bu rakamlar o tarihlerde, Türklere

ve Kürtlere göre daha fazla kentlileşmiş olmakla birlikte Ermenilerin çoğunluğunun kırsal alanlarda yaşadıklarını tartışmasız bir biçimde ortaya koyuyor. Bu "köylü kitleler"in büyük çoğunluğunun da yoksul ve küçük köylüler olduğu tahmin edilebilir. Zaten; Ermeni halkının yaşadığı Doğu illerinde reform/ ıslahat konusunun yeniden ve yeniden gündeme gelmesinin asıl nedeni de bu yoksul ve küçük köylü yığınının hem devlete ve hem de bazı Kürt ağalarına vergi ve haraç vermek zorunda bırakılması ve devletin "güvenlik" kuvvetlerinin yanısıra bazı Kürt aşiretlerinin de âdeta sistemli saldırısıyla karşı karşıya olması değil miydi? Kentlerde yaşayan Ermenilerin çoğunluğunun da işçi, hamal, zanaatkâr ve küçük esnaftan oluştuğunu söyleyebiliriz. Kentlerdeki Ermeni halkının gönenç ve eğitim düzeyi bakımından Müslüman halktan biraz daha iyi bir durumda olduğu söylenebilir belki; ama bu özellikle kırlarda sadece can değil mal güvenliğinden de yoksun olan Ermeni halkının, İngiliz kapitalizminin hizmetinde "BİR KÜÇÜK BURJUVA ÇOĞUNLUĞU" ve bir "bezirgânlık sistemi" olarak nitelenmesini haklı çıkaramaz.

Türkiye hakkındaki bilgisinin, Kıvılcımlı'nınkine göre çok daha az olduğunu rahatlıkla söyleyebileceğimiz Rosa Luxemburg daha Ekim 1896'da kaleme aldığı "Social Democracy and the National Struggles in Turkey" (= "Sosyal Demokrasi ve Türkiye'de Ulusal Savaşımlar") başlıklı makalesinde Ermenilerin durumu hakkında şu doğru saptamayı yapmıştı:

"Burada maddi çıkar çatışması çoğu kez ulusal sınırlarla çakışır. Hristiyanın hakları kabul edilmez, onun yemininin bir Müslümanınki karşısında değeri yoktur, o silâh taşıyamaz ve o genelde kamusal bir görev alamaz. Daha da önemlisi, Hristiyan çoğu kez Müslüman bir toprak sahibinin toprağını işleyen bir köylüdür ve Müslüman memurlar tarafından iliğine değin sömürülür. Dolayısıyla tabanda sık sık, koşulların İrlanda'yı fazlasıyla anımsattığı Bosna-Hersek'te olduğu gibi, küçük köylüler ve kiracıların toprak sahipleri sınıfına ve memurlara karşı bir *sınıf savaşımı* sözkonusudur."[63]

Kıvılcımlı, Türk-Ermeni sorununun Kürt boyutunu ele alırken "Kürt-Ermeni karşıtlığı"nı hatalı olarak "bir derebeyi-burjuva karşıtlığı olarak nitelemesi de gerçek durumla ancak kısmen örtüşmektedir. Meta üretimi ilişkilerinin Ermeni halkının bağrında, gerek Türk ve gerekse Kürt halkına göre daha erken geliştiği, özellikle 19. yüzyıldan itibaren Ermeni tefecileri ve zengin köylülerinin değişik milliyetlerden işçileri ve yoksul köylüleri sömürdüğü gözönüne alındığında "Kürt-Ermeni karşıtlığı"nın böyle bir yönü olduğu kabul edilebilir elbet. Ne var ki, bu ikincil yönü öne çıkaran yazar, Ermeni nüfusunun çoğunun yaşadığı Ermenistan/ Kürdistan'daki Ermeni köylülerinin, esnaf ve zanaatkârlarının yüzyıllardır Osmanlı devletinin ve onun yerel yetkililerinin yanısıra Osmanlı'nın bir tür bağlaşığı ya da dayanağı konumunda olan Kürt beylerinin de boyunduruğu altında yaşadıkları ve onlar tarafından da sömürüldükleri olgusunu ve bu olgunun 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı Kürt-Ermeni ilişkilerine damgasını vurduğunu tümüyle gözardı etmektedir.

Hovsep Hayreni, "1915 ve Öncesi: Kürt Tarihyazımında İnkârcı Eğilimler" adlı dizi yazısının 8 Ekim 2013 tarihli III. Bölümü'nde şunlara işaret ediyordu:

"Önceki bölümlerde sözkonusu beylik (ya da mirlik) düzeninin Ermeni halkını çokça mağdur ettiğine dikkat çekmiştim. Bunun da nedeni olarak eklemek gerekir ki, üçyüz yıl kadar süren Kürt otonomisi boyunca bu beyliklerin etki alanında Kürt-Ermeni ilişkileri bir tür yöneten-yönetilen ilişkisi olmuştur. Bunu yalnızca Ermeni kaynakları değil, sürece objektif bakan Kürt araştırmacılar da belirtiyor....

"Bu durumu görmezden gelenler, sözkonusu yüzyıllar boyu Kürtlerle Ermeniler arasında kayda değer çatışmaların olmamasını, âdeta eşit haklara sahip toplumlar arası barış ve huzur ortamı gibi yansıtıyorlar. Gerçekte bu barış, Osmanlı devletinin genelinde olduğu gibi, İslâm unsurunun üstünlüğüne dayalı ve onun dışındaki grupların eşitsiz konumlarını kabullenmelerine

bağlıydı. Herkes kendi 'yerini' bildikçe fazla mesele çıkmıyordu! Merkezî planda bu durumun tercümesi 'Osmanlı hoşgörüsü' olurken, bölgesel planda ise 'Kürt beylerinin kendilerine tâbi Hristiyanları hoş tutmaları' oluyordu. Eski Ermeni naxararlık (yönetici feodal beylik) evleri, Kürtlerin yardımcı olduğu Türk-İslâm fetihleriyle bir bir ortadan kalkmış, yalnız Van, Şatax, Sasun, Zeytun, Xınus ve Kığı'nin dağlık yörelerinde silâh gücüyle fiili özerkliğini koruyabilen küçük işxanlar (melikler) kalmıştı. Osmanlı döneminde artık büyük toprak sahibi Ermeni feodalleri yoktu. Her yörenin Ermeni köylülüğü bir Müslüman beyin hükmü altındaydı. Köyleri onlar arasında parsellenmişti. Başka aşiretlerin saldırılarından korunmayı sağladığı ölçüde bu bağımlılık 'iyi' sayılıyor, fakat beylerin insaf derecesine göre tahammül edilebilirlik ölçüsü değişen feodal sömürü yanında ulusal-dinsel baskı ve horlanma yaşanıyordu. Aynı yörelerin şehirli Ermenileri görece daha rahat koşullara sahip olsa bile, yine o beyliklere ağır vergiler ödüyor, kamusal alanda temsil edilemiyor ve ayrımcılık görüyordu. Köylülük kadar büyük olmayan şehirli Ermeni nüfusun küçük esnaf ve zanaatkâr sınıfı yanında zengin tüccar ve tefecileri de vardı. Bundan hareketle bazı yorumcular doğudaki Kürt-Ermeni çelişkisinin özünü feodalite-burjuvazi şeklinde açıklamayı yeğlemiştir. Bu da iki toplum arasındaki farklılık ve çelişkinin bir yönüdür. Tanzimat sonrası süreçte bu yönün gittikçe daha önem kazandığı da söylenebilir. Fakat öncesinde Kürt feodal beylerinin sahip olduğu yerel otorite gücü dikkate alınır ve Ermeni burjuvazisinin bölgede onunla rekabet edecek yönetsel bir pozisyona sahip olmadığı düşünülürse, o dönem iki toplum arası ilişkiyi karakterize eden çelişkinin bu değil; genel olarak bağımlı durumdaki Ermeni halkı ile ona hükmeden Kürt beylikleri arasındaki çelişki olduğu anlaşılır."[64]

Aynı konuyu ele alan Recep Maraşlı bu konuda şunları söylüyordu:

"Osmanlı-Kürt bağlaşıklığının doğrudan sonuçlarından biri de Ermeni toplumunun Kürt beyliklerinin otoritesi altında bırakılmasıdır. Osmanlı 'Millet sistemi' içinde olan Ermenilerin, kadim Ermenistan ve Kürdistan'daki nüfus çoğunluğu, Kürt beyliklerinin hâkimiyetinde kaldı, haraç ve cizye gibi vergilerini de Kürt beylerine ödediler. (...) Osmanlı İmparatorluğu'nun yasaları ve siyasal sistemi uzun zaman Kürdistan beyliklerindeki Ermenilere ulaşmayacaktır. Dolayısıyla, Ermenilerle Osmanlılar arasındaki çelişmeden önce Ermenilerle Kürt feodalitesi arasında bir çelişme ortaya çıkmıştır. (...) Ne kadar 'iyi' olursa olsun, dört yüz yıllık bu ilişki yine de feodal serf-senyör (ağa-maraba) ilişkisidir. Üzerinde ikili bir iktidar süren Kadim Ermenistan toplumu, hukuken Osmanlı vatandaşıyken fiili olarak Kürt feodallerinin tebaası durumundadır."[65]

Hayreni ve Maraşlı gibi devrimci yazarların yanısıra, böyle nitelenemeyecek olan, ancak Ermeni-Kürt ilişkileri konusuna nisbeten objektif bir tarzda yaklaşan Kemal Mazhar Ahmed de, hem Ermeni ve hem de Kürt emekçilerinin Osmanlı ve İran yönetimleri tarafından ezildiğini ve soyulduğunu belirttikten sonra şu bilgileri veriyordu:

"Son yüzyıllarda Kürt köylüsünü sömüren feodal efendi çoğu kez aynı zamanda Ermeni köylüsüne de eziyet eden feodal beydi. Koşulların uygun hâle gelmesiyle birlikte, Kürt feodal toprak sahipleri adım adım Ermeni çiftçilerin ve hattâ bazı nüfuzlu Ermenilerin arazilerine el koymaya başladılar. Bazı Ermeni kaynaklarına göre, Batı Ermenistan'ın her tarafında Kürt ağaları toprak sahiplerinin çoğunluğunu oluşturmaktaydı ve buralarda güçlü Ermeni toprak sahipleri kalmamıştı. Osmanlı yönetimi altında, özellikle II. Abdülhamid'in köhne politikaları sonucunda Kürt feodal beylerinin Ermeni köyleri üzerindeki cenderesi daha da ağırlaştı. Bunlar düpedüz 'gâvur vergisi' dedikleri vergiler toplamaktaydı. Batı Ermenistan'daki köylülerin büyük bölümü çok sayıda devlet vergisinin dışında Kürt feodal beylerine haraç ödemek zorundaydı; papazlar ve öteki din adamları bile bu vergilerden muaf değildi. Ermeni köylülerin Kürt ağalarından ve feodal beylerinden gördüğü baskılar bununla da kalmıyordu; 'gâvur

vergisi'ne ek olarak başka türden vergi ve harçlar da ödemeleri gerekiyordu."[66]

Bununla birlikte Kıvılcımlı'nın, jenosidin günahını İttihat ve Terakki çetesi ile Kürt derebeyleri arasında âdeta "eşit olarak" paylaştırması ve Ermeni halkının ve burjuvazisinin elkonan mal ve zenginliklerinden "çok daha fazlasıyla yararlananlar"ın Kürt ağaları olduğu yolundaki savı da gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Anımsanacağı üzere o ilk döneminde, bu konuda şöyle demişti:

"Kürtlükle Türklük, Ermenileri, dünyada ender görülmüş sinsi bir vahşet içinde katliama uğrattı. Fakat bu katliamdan Türk Meşrutiyet burjuvazisi kadar ve belki ondan çok daha fazlasıyla yararlananlar Kürt derebeyleri oldu. Ve Kürdistan'da derebeylik biraz daha rakipsiz, çapul ettiği Ermeni mallarıyla biraz daha şişman oldu."[67]

Osmanlı-Türk gericiliği, Ermeni halkını ve ulusal hareketini bastırma planlarını çok daha öncesinden, yani II. Abdülhamit döneminden itibaren yaşama geçirmeye başlamış ve bu amaçla Rumeli ve Kafkaslar'dan kovulan Müslüman göçmenleri Ermeni halkının yoğun olarak yaşadığı bölgelere yerleştirmiş, Ermeni köylerine saldıran Kürt çetelerini, bu eylemlerini daha sistemli hâle getirmeye teşvik etmiş, 1891'de bu amaçla Hamidiye Alaylarını kurmuş ve 1915-16 yıllarında giriştiği büyük kıyıma, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kürt ağalarının ve Kürt halkının bir bölümünü de ortak etmiştir. Ancak, Ermeni halkının en ileri ve zengin katmanlarının Türkiye Kürdistanı dışındaki bölgelerde (İstanbul, Trakya, İzmir ve Ege bölgesi, Bursa, Eskişehir, Kayseri, Sivas, Çukurova, Orta ve Doğu Karadeniz bölgesi vb.) yaşadığı hesaba katıldığında 1915-16'da bu halkın maddi zenginliklerinin yağmalanmasından aslan payını, bu politikanın asıl mimarı olan Türk asker ve sivil bürokratları ve büyük toprak sahiplerinin almış olduğunu söyleyebiliriz. Dahası, elkonan Ermeni topraklarının önemli bir bölümüne de Rumeli ve Kafkaslar'dan kaçmak ve Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan ve bir bölümü jenosit sırasında devletin "güvenlik" kuvvetlerine "yardım eden" Müslüman göçmenlerin yerleştirildiği de unutulmamalıdır.

Kıvılcımlı'nın Türk-Ermeni sorununda, Kürt beylerinin rolünü ve kazanımlarını abartan bu saptaması, İttihat ve Terakki çetesinin sorumluluğunu gölgelemeye hizmet etmektedir. Öyle ki o, Ermeni jenosidinin -Anadolu nüfusunu homojenleştirmek ve Müslüman-Türk burjuvazisini güçlendirmek olan- asıl amacını kavramamış gibidir. Oysa Kıvılcımlı'nın, haklı olarak kınadığı bu vahşetin amacı İmparatorluğun çöküşe gittiği koşullarda, başını İttihat ve Terakki'nin çektiği Türk gericiliğinin, Anadolu'yu "etnik arındırma"ya tâbi tutma, Müslüman-Türk ulusunun oluşum sürecini hızlandırma ve bu amaçla Hristiyan halkları (Ermeniler, Süryaniler, Pontus Rumları da içinde olmak üzere Rumlar, vb.) tasfiye etme ve onların mal ve zenginliklerine el koymaktı. Dolayısıyla Ermeni jenosidi, en büyüğü ve en trajiği olmakla birlikte Anadolu'yu Hristiyansızlaştırma operasyonunun halkalarından sadece biriydi.

Alman Emperyalizminin Rolü

Ermeni halkının yaşadığı trajediyi ele alırken Çarlık Rusyası, Britanya, Fransa gibi emperyalist ülkeler arasındaki arasındaki çelişmelerin rolünü ve bu ülkelerin yöneticilerinin konuya salt kendi bencil çıkarları açısından yaklaştıkları gerçeğini gözönüne almamız gerekir.

Ama 1915-16 jenosidinde öncelikli olarak bir emperyalist devletin parmağı aranacaksa gözlerimizi, gözlerimizi İttihat ve Terakki şefleriyle çok yakın bir ilişki içinde olan, Türk ordusunun komuta kademelerinde çok güçlü bir biçimde temsil edilen ve Ermeni kıyımını en azından onayan ve pasif bir tarzda da olsa destekleyen Almanya'ya çevirmeliyiz.

Aslında, "pasif onay" kavramı, Anadolu'nun Ermeni halkı başta gelmek üzere Hristiyan halklardan "arındırılması" sürecinde çok önemli bir rol oynamış bulunan Almanya'nın

konumunu tanımlamada yetersiz kalır. Çünkü, 1880'lerin sonlarından itibaren, özellikle askerî alanda Osmanlı devletiyle ilişkilerini geliştirmeye girişen Almanya 1914'e gelindiğinde, Enver Paşa başta gelmek üzere İttihat ve Terakki kliği üzerinde çok önemli bir nüfuza sahipti. Almanya, işte İttihat ve Terakki üzerindeki bu nüfuzu sayesinde Türkiye'yi kendi savaş arabasına bağlayabildi: 2 Ağustos 1914'te sadece dört üst düzey yöneticinin -Sadrazam Sait Halim Paşa, İçişleri Bakanı Talât Paşa, Savaş Bakanı Enver Paşa ve Mebusan Meclisi Başkanı Halil Bey- kararıyla Türk-Alman askerî bağlaşma anlaşması imzalandı. 10 Ağustos 1914'te İngiliz savaş gemilerinden kaçan Goeben ve Breslau -daha sonra Yavuz ve Midilli- adlı iki Alman savaş gemisi, Enver Paşa'nın tek başına aldığı bir kararla Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Türkiye'ye sığındılar. Ardından, gene Enver Paşa'nın sadece Cemal Paşa'yla birlikte aldığı bir kararla Karadeniz'e açılan bu iki Alman savaş gemisinin 29 Ekim 1914'te Rus limanlarına saldırması üzerine Türkiye kendisini Birinci Dünya Savaşı'nın içinde bulacaktı. Bütün bu kararların alınmasında görüşlerini bir sömürge vâlisi edasıyla Osmanlı devlet yöneticilerine dayatan ve Osmanlı hükümetinin bakanlarını azarlamaktan kaçınmayan Alman elçisi Hans von Wangenheim son derece önemli bir rol oynayacaktı.

Ordusunun zayıflığını ve ülkenin altyapısının ve ekonomisinin perişan hâlini bilmelerine rağmen Alman emperyalistlerinin Osmanlı devletiyle ilişkilerini geliştirmelerinin önemli bir nedeni vardı elbet. Asya, Afrika ve Latin Amerika'deki sömürgelerin ve nüfuz alanlarının, Britanya, Fransa, ABD, Çarlık Rusyası gibi rakip emperyalist devletler tarafından paylaşılmış bulunması ve dönemin en güçlü emperyalist devleti olan Britanya'nın denizlere egemen olması Berlin'e, Doğu'ya doğru genişlemek dışında ciddi bir seçenek bırakmıyordu. Almanya ve ABD'nin soluğunu ensesinde hisseden dönemin süper devleti Britanya, Berlin'den Bağdat'a uzanan bir sömürge imparatorluğuna abluka uygulama olanağı bulamayacaktı. Alman burjuvazisinin ve bankalarının 19. yüzyılın sonlarından itibaren giderek artan sermaye ihracı bu ülkenin Afrika'daki birkaç küçük önemsiz sömürgesine değil, esas olarak Orta Avrupa, Balkanlar ve Osmanlı devletine yapılmaktaydı. Ama genç ve saldırgan Alman emperyalistleri, sadece mal ve sermaye ihracıyla yetinmeyeceklerdi. Otto von Bismarck'ın yerine başbakan olan Leo von Caprivi daha 1890'da Reichstag'da yaptığı bir konuşmada,

"Ya mal, ya da insan ihraç etmek zorundayız. Bu kadar artan nüfusla yaşayamayız"[68] diyordu. Alman emperyalizminin resmî ve gayriresmî sözcüleri Küçük Asya ve Yakındoğu'yu sömürgeleştirmek, bu bölgenin maddi zenginliklerini yağmalamak, hızla büyüyen Alman sanayisinin hammadde, tarımsal ürün ve pazar gereksinimini bu bölgeden sağlamak, hattâ Anadolu ve Mezopotamya'da Alman kolonileri oluşturma hayalleriyle kendilerinden geçiyorlardı. Örneğin, 1890'da kurulan Pan-Cermen Birliği'nin 1896'da yayımlanan "Almanya'nın Türk Mirası Üzerindeki Hakları" adlı bir broşüründe şöyle deniyordu:

"Gerek Anadolu halkının ve gerekse Mezopotamya ile Suriye'nin pek kalabalık olmayan Arap sakinlerinin... bir Alman egemenliğine karşı güçlük çıkarması çok zordur... ülkenin iklim ve toprak koşulları, Alman göçmenlerine kesinlikle zengin ve verimli bir çalışma alanı sağlayacaktır. Alman çalışkanlığı ve Alman bilimi, güçlü bir Alman hükümetinin yönetimi altında, bir zamanlar eski dünyanın en bayındır ülkeleri sayılan bu toprakları, Reich'ın mülkü hâline getirecektir; tıpkı Büyük Britanya'nın Hindistan'da yaptığı gibi."[69]

Öte yandan; bir ekonomik ve siyasal çöküş sürecine girmiş bulunan, özellikle Balkanlar'da ulusal ayaklanmalarla sarsılan ve Britanya, Fransa, Çarlık Rusyası ve Avusturya-Macaristan gibi emperyalist devletlerin yayılma çabalarıyla karşı karşıya bulunan Osmanlı devleti de hızla gelişmekte olan Almanya'nın "koruyucu kanatları" altına sığınma gereksinimi duyuyordu. Daha önce Ekim 1889'da Türkiye'ye gelmiş olan Kayzer II. Wilhelm, Ekim 1898'de Türkiye'yi ikinci ziyaretinde Kudüs'e de uğramış ve Selahaddin'in türbesinde yaptığı bir açıklamada,

"Dünyada yaşayan üçyüz milyon Müslüman bilsinler ki, ben en iyi dostlarıyım"[70] demişti. Aslında Türkiye'ye ilişkin planlarının başlangıcı 1880'lerin başlarına kadar giden Almanya bu yolla bir yandan Türkiye'yi ekonomik olarak sömürgeleştirmeyi amaçlıyor, bir yandan da emperyalistlerarası yarışmada önemli bir stratejik mevzi elde edebileceğini düşünüyordu. Rothmann Alman emperyalizminin Türkiye'ye girişini inceleyen kitabında Berlin'in bu stratejik beklentilerini şöyle anlatıyordu:

"Asya Türkiyesi, askerî strateji açısından Alman emperyalizmine dünya egemenliği yolundaki planlarını gerçekleştirebilmesi için elverişli olanaklar sağlıyordu. Buradan gerek Çarlık Rusyası'nın, gerekse İngiliz sömürge imparatorluğunun en beklenmedik yerlerine öldürücü darbeler indirilebilirdi. Yakın Doğu Alman emperyalizmi için dünyanın yeniden paylaşılma kavgasında bir çıkış üssü görevi görecekti."[71] Yapılmasına Alman bankalarının malî desteğiyle 1903'de başlanan, ancak emperyalistlerarası sürtüşmeler nedeniyle geciken ve 1914'te savaşın patlak vermesi nedeniyle inşaatı tamamlanamayan ünlü Bağdat demiryolunun da hem bu amaca, hem de Anadolu'nun ve Yakındoğu'nun doğal kaynaklarının Almanya yararına işletilmesine hizmet etmesi tasarlanıyordu.

Daha öncesini bir yana bırakacak olursak, ilk Alman askerî misyonu, 1882'de Türkiye'ye gelen ve başlarında Albay Kaehler'in bulunduğu dört subaydan oluşuyordu. Çeşitli nedenlerden ötürü pek bir başarı sağlayamayan bu misyonu 1909'da, daha kapsamlı bir başka askerî misyon izleyecekti. Alman askerî eğitmenlerinin rolünün asla askerî konularla sınırlı olmadığını bilen dönemin Almanya Başbakanı Bernhard von Bülow, Osmanlı ordusunu eğitmek üzere Türkiye'ye gönderilen Prusyalı subayların başında bulunan General Colmar von der Goltz'a şunları söyleyecekti:

"Yalnız kalmamalı, tersine Türkleri askerî, politik ve ekonomik bakımdan bizim yanımıza çekmeli, kazanmalı ve bize bağlamalıyız."[72]

Almanya'nın Osmanlı devleti ve onun ülkesi üzerinde egemenlik kurma çabasının kaçınılmaz bir sonucu da onun, İttihat ve Terakki çetesinin Hristiyan halklara karşı girişeceği "etnik arındırma" politikasını sinsi bir biçimde desteklemek olacaktı. Türk-Ermeni sorununun ortaya çıkışında, "kendi" gerici egemen sınıfının ve özellikle de İttihat ve Terakki'nin belirleyici rolünün üstünü örtmeye çalışan tarihçi İlber Ortaylı, "yüzyıllardır birlikte yaşayan iki kavim"in, yani Türklerle Ermenilerin "İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasal, ekonomik ve misyoner etkinlikleri yüzünden karşı karşıya gel"diğini ileri sürdükten sonra Osmanlı-Türk gericilerinin rolünü önemsizleştiren ve Almanya'nın rolünü fazlasıyla abartan şu sözleri ekleyecekti:

"Almanya ortaya çıkan olayları şiddetle bastırmak konusunda akıl hocalığı yaptı. Büyük Savaşa girildiğinde durumun tamamen bu yönde geliştiği açıktır. Dramatik hâle dönüşen tehcir gibi bir olayı, bu dönemde ön planda Alman Genelkurmayının tavsiye ettiği ve yönettiği, savaş sırasında ve sonrasında açıklanmıştır. 28 Temmuz 1332 (1915)'de askerî güvenlik nedeniyle çıkarılan bu sürgün kararının uygulanmasına, birçok yerlerde Alman konsolosları ve subaylarının yönetici ve teşvikçi olarak katıldığı ileri sürülmüştür."[73] Şimdi Alman emperyalistlerinin bu "yönetici ve teşvikçi" tutumuna biraz daha yakından bakalım.

Aralık 1913'de yeni ve daha önceki benzerinden daha da geniş ve daha da ileri siyasal hedeflere sahip bir Alman askerî yardım kurulu geldi Türkiye'ye. Başında, artık Prusya feldmareşali olmuş olan Colmar von der Goltz'un bulunduğu bu kurulda; üç amiral (Usedom, Souchon ve Mertens) ve aralarında Liman von Sanders ile Erich von Falkenhayn'ın da olduğu oniki general bulunuyordu. Kayzer II. Wilhelm'in ve Alman finans kapitalinin ihtiras ve eğilimlerini yansıtan ve ilk başta 70 Alman subayından oluşan bu kurul, savaş ortamında 7-800 Alman subayına komuta edecekti. Bu kurulun başında bulunan Von der Goltz'un daha 1884'de yayımlanan ve Türkçe çevirisi onlarca kez basılan *Das Volk in Waffen* (=*Asker Millet*)

adlı kitabında anlatımını bulan koyu militarizm, benzer bakış açısına sahip olan İttihat ve Terakki şeflerini çok etkilemişti. Von der Goltz, Ekim 1897'de *Deutsche Rundschau* dergisinde yayımlanan "Devlet-i Aliye'nin Zaaf ve Kuvveti" başlıklı makalesinde ise, ima yoluyla da olsa Türkiye'nin Ermeni halkından "arındırılmasını" savunmuştu. Türkiye'nin geniş ve hantal bir devlet yerine, daha küçük, ama daha güçlü bir devlet hâline gelmesi, bir Türk-Arap krallığına dönüşmesi gerektiğini de ileri süren Alman generali bu yazısında şöyle diyordu:

"Daralan memlekette yani Anadolu ve Rumeli'nde daha bir çok kıymetli fütuhatlar yapılabilir. Yukarı Arnavutluk,... Zeytun Ermeni Bölgesi... Havran Dürzi dağları..., Kürdistan'ın bilhassa Dersim taraflarında, Hakkari'de, Musul, Bağdat ve Basra muhtelif cihetlerinde...

"Balkan yarımadasında hudut tashihinden (=sınır düzenlemesinden- G. A.) ne çıkar? Devletin zayıf bir Bizans devletinden kuvvetli bir Türk ve Arap devleti hâline dönüşmesi, duruma göre çok daha müsaittir.

"... Başkenti... Türk ve Arap hududuna, mesela Konya veyahut Kayseri'ye veya daha ileriye güneye nakletmelidir."(74)

Bu sözler, İttihat ve Terakkki çetesinin liderlerinin kafalarında, Avrupa'da tutunması olasılığı giderek azalan Osmanlı devletinin "doğuya taşınması" düşüncesinin oluşmasında Alman emperyalizminin temsilcilerinin önemli bir rolü olduğunu gösteriyor. Zaten Osmanlı devletinin 1912-13'de yaşanan Balkan savaşlarında Avrupa'daki topraklarının yüzde 83'ünü ve nüfusunun yüzde 69'unu yitirmesi, bunu kaçınılmaz kılacaktı. Von der Goltz Anadolu'nun Hristiyanlardan "arındırılması" yolundaki görüşünü daha sonra da yineleyecekti. Dadrian aynı konuda şu bilgiyi aktarıyordu:

"Daha da önemlisi Goltz bu tezini I. Dünya Savaşı arifesinde Berlin'de toplanan büyük bir Türksever kalabalık önünde tekrarlamakla kalmayıp, Ermenileri Türkiye açısından önemli bir stratejik engel olarak gördüğünü açık bir dille belirtiyordu. Onları komşu Rusya'nın potansiyel bir müttefiki ve aynı zamanda hemen tümüyle Müslümanların oturduğu bir bölgede yabancı bir etnik unsur olarak tanımlayan Goltz, işi, dini açıdan homojen bir Müslüman kalesi ve yayılmacı Rusya karşısında bir siper yaratmak için Ermeni halkının Mezopotamya çöllerinde tebdili mekâna mecbur edilmesini (=yer değiştirmeye zorlanmasını- G. A.) önermeye kadar vardırıyordu. Savaş döneminde yüzbinlerce Ermeni'nin Mezopotamya çöllerindeki kaderi, bu yolgöstericinin görüş ve beyanlarından açıkça anlaşılabilir."(75)

Kuşkusuz İttihat ve Terakki'ninkiyle büyük ölçüde örtüşen bu Ermeni-karşıtı ve Osmanlı-yanlısı tutum asla von der Goltz'un kişisel yaklaşımını yansıtmıyordu. Zaten Alman İmparatorluğu'na ve onun ordu üst kademesine özgü "Prusya disiplini" buna izin vermezdi. Dünya Müslümanlarının koruyucusu ve II. Abdülhamit'in dostu olmakla övünen ve 1894-96 Ermeni kıyımı karşısında sessiz kalmayı yeğleyen Kayzer II. Wilhelm daha 1898 sonbaharında, "Sultanı hâlâ destekleyen tek kişi benim" diyecekti. Kayzer 1899'da, Türkiye Ermenileri Patriği Malakia Ormanian'ın Alman elçisine başvurması ve ondan Almanya'nın, II. Abdülhamit üzerindeki etkisini kullanarak Ermenilerin acılarını dindirmesi için çaba harcamasını dilemesine de olumsuz bir tepki göstermiş ve Alman elçisinin raporunun kenarına "Beni ilgilendirmiyor" notunu düşmüştü. Kayzer bu olumsuz tutumunu 1909 Adana kıyımı sırasında da yineleyecekti. Dadrian bu konuda şu bilgiyi aktarıyor:

"... Kayzer 1909 Nisanı'ndaki Adana katliamlarının doruk noktasında, Türk failleri caydırmak için Alman kruvazörlerini göndermenin gerekli olup olmadığını sorguladı. Almanların tehlikede olduğuna dair yanlış bir inanışa kapılarak, iki kruvazörün gönderilmesini onaylamıştı. Ne var ki, Almanlar için herhangi bir tehlike olmadığını öğrenir öğrenmez, yanlış rapora içerlemiş ve bağırıp çağırmıştı: 'Öyleyse neden iki kruvazör gönderecekmişiz ki? [Öldürülmekte olan] Ermeniler bizi ilgilendirmiyor.' "(76)

Bütün bu veriler Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Alman emperyalistlerinin; İttihat

ve Terakki çetesinin Ermenilere ve diğer Hristiyan halklara karşı girişeceği sürgün, kıyım ve jenosit politikalarını en azından "anlayışla karşılamaya" hazır olduğunu gösteriyor. Nitekim bu trajedi Osmanlı topraklarında Alman subaylarının ve diplomatik temsilcilerinin gözleri önünde yaşanacak ve Osmanlı devletiyle âdeta ortak bir genelkurmay örgütü oluşturmuş ve Enver ve Talât Paşa'lar üzerinden onu egemenliği altına almış olan Alman İmparatorluğu'nun bilgisi içinde sürdürülecekti. 1914'te Osmanlı ordusunun genelkurmay başkanlığına getirilen ve savaş sırasında Başkomutan Vekili ve Savaş Bakanı Enver Paşayla doğrudan temas hâlinde bulunan General Fritz Bronsart von Schellendorf'un "amele taburlarında yer alan Ermenilere karşı 'şiddetli' *(şedide)* önlemler alınmasını istediği" ve "Almanya'nın Erzurum Konsolosluğu'nu Scheubner Richter'den devralan Kont von Schulenburg'a selefinin izinden gitmeyerek, Ermeniler adına olaya müdahale etmeme talimatı verdi"ği[77] biliniyor. Başlarına gelenlerden ötürü İttihat ve Terakki liderlerini ve Alman emperyalizmini değil, kurban konumundaki Ermenileri sorumlu tutan von Schellendorf, Ermenilere karşı kinini savaştan sonra da kusmaya devam ettiği ve onların yok edilmesini meşru gösterdiği bir yazısında şunları söyleyecekti:

"Yani Ermeni, tıpkı Yahudi gibidir, anavatanı sınırları dışında asalaktır, kendine kucak açan ülke halkının geleceğini (İngilizce basısında 'iliğini' olarak geçmektedir- G. A.) sömürür. Her yıl tefecilik yapmak için kendi anavatanlarını terk ederler-tıpkı Almanya'ya göç eden Polonya Yahudileri gibi. Bu yüzden, nefret uyandıran bir halk olarak katli vacip görüldüklerinden, onlara karşı duyulan nefret, ortaçağdaki biçimiyle dizginlerinden boşanmıştır."[78] Bu veriler, Alman emperyalistlerinin Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan jenosidde İttihat ve Terakki çetesinin suçortağı olduğunu göstermeye yeter; ancak jenosidin asıl sorumlusunun Osmanlı-Türk gericileri olduğu gerçeğini değiştirmez. Nitekim Alman parlamentosu da, onyıllar süren bir gecikmeden sonra Ermeni jenosidinde Alman İmparatorluğu'nun da payı olduğunu kabul edecekti. 2 Haziran 2016 tarihli oylanarak yasa hâline gelen Ermeni jenosidi yasa tasarısının gerekçesinde şöyle deniyordu:

"Alman İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun temel askeri müttefikiydi. O dönemin Ermenilerin tehciri ve katli konusunda bilgi sahibi olan Alman imparatorluk yönetimi, elindeki bu bilgiye karşın hiçbir şey yapmadı...

"Alman İmparatorluğu da Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri baş müttefiki olarak bu sürece derinden dahildi. Alman İmparatorluğu'nun gerek siyasi gerekse askeri yönetimi ta başından beri Ermenilerin tehciri ve katledilişi konusunda bilgi sahibiydi."[79]

Geçerken burada, Türkiye'de hayli yaygın olan ve olumlu bir gelenek gibi algılanan Türk-Alman silâh arkadaşlığı söylencesinin kökenlerine değinmek gerekiyor. Bunun bir dizi nedeni var. Herşeyden önce Almanya, İttihat ve Terakki'nin Anadolu'yu Hristiyansızlaştırma plan ve eylemlerini onaylamış ve İttihat ve Terakki'nin Birinci Dünya Savaşı döneminde Britanya'nın ve Fransa'nın sömürgelerinde yaşayan Müslümanları ve Çarlık Rusyası'nın Kafkasya ve Orta Asya'daki sömürgelerinde yaşayan Türki toplulukları etkilemek için ortaya attığı Panislâmizmle karışık Pantürkizmini/ Panturanizmini desteklemişti.

İkincisi, Britanya, Fransa ve Çarlık Rusyası'nın Osmanlı devletinden onyıllardır toprak koparıyor olmalarına ve Osmanlı'nın geriye kalan topraklarını paylaşma yolundaki planlarının varlığına karşılık, tarihsel süreç Almanya ile Türkiye'nin birbirleriyle savaşmasını gerektirmemiş, tam tersine bu iki ülke Birinci Dünya Savaşı'nda aynı safta yer almışlardı.

Üçüncüsü, bu savaştan yenik çıkan, 1920'lerde iç sorunlarıyla boğuşmakta olan, kendisini toparlamaya çalışan ve belli bir uluslararası izolasyonla karşı karşıya bulunan Almanya doğal olarak ne Türk "ulusal kurtuluş" savaşı karşısında herhangi bir düşmanca tutum takınmış ve ne de 1920'lerin ikinci yarısından itibaren patlak veren Kürt isyanlarına herhangi bir biçimde karışmıştı. Hattâ bu yıllar, öndegelen emperyalist devletlerin şu ya da bu ölçüde dıştaladığı üç devlet -Almanya, Sovyet Rusya ve Kemalist Türkiye- arasında belirli bir yakınlaşmaya yol

açmıştı. Bütün bunlar, en azından Nazilerin iktidara gelmesine ve İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar Türkiye'deki ilerici çevrelerin de, Almanya'nın emperyalist nitelik ve hesaplarını açık bir biçimde görmesini güçleştirmişti.

Almanya'nın bu "masumiyeti", asla onun emperyalist rakiplerinden daha az vahşi ve daha az saldırgan olmasından kaynaklanmıyordu. Tam tersine, 20. yüzyılın başında Güneybatı Afrika'nın Herero, Namaka ve Hotanto halklarına karşı gerçekleştirdiği küçük-ölçekli jenosidden ve sömürgelerin ve nüfuz alanlarının yeniden paylaşımı için başlatılan Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinde oynadığı başat rolden de anlaşılabileceği gibi "genç" Alman emperyalizmi yaşlı rakiplerinden daha da vahşi ve saldırgan bir karaktere sahipti. Prusya militarizminin de damgasını vurduğu Alman devletinin bu barbar karakteri, Birinci Dünya Savaşı sırasında Belçikalı ve Fransız sivillere karşı sergilediği vahşi tutumdan da anlaşılıyordu. Taner Akçam, "Bir skandal: TBMM'nin mektubu ya da Şükrü Elekdağ ve Justin Mc Carthy bu ülkeyi nereye sürüklüyorlar?" başlıklı yazısında şu bilgilere yer veriyordu:

"Almanlar 1914 Ağustos ayından itibaren Belçika ve Fransa'da açık vahşet sergilemişlerdir. Bu konuda en kapsamlı ve ciddi çalışma John Horne ve Alan Kramer tarafından yapılmıştır. Alman, Fransız, İngiliz ve Belçika arşivler[in]de yıllarca süren bu çalışmanın sonuçlarına göre, sadece 1914 Ağustos sonrası ilk ayları kapsayan bir dönemde Almanlar sivil halka yönelik toplam 512 ana vahşet eylemi yapmışlardır. Bu eylemlerde, doğrudan savaşla ilgisi olmayan ve kasıtlı olarak öldürülen Belçikalı ve Fransız sivillerinin sayısı 6427'dir. Ayrıca binlerce (muhafazakâr bir rakamla 20,000 civarında) bina kasıtlı olarak yıkılmış, sayılarının tesbiti imkânsız olacak boyutlarda kadının ırzına geçilmiş, insanlar muharebe sırasında kalkan olarak kullanılmış ve onbinlerce insan (25,000 civarında) sürgüne tâbi tutulmuş ve Almanya içlerine sürülerek 31 değişik toplama kampına dağıtılmışlardır."[80] Böyle bir Almanya'nın, Anadolu ve Mezopotamya'nın "aşağı" ırktan sayılan Hristiyanları için zerrece kaygılanmamasında, hattâ onları, ortadan kaldırılmalarında hiçbir sakınca olmayan başbelaları gibi görmesinde şaşılacak bir yan yoktur.

Dolayısıyla Türk gericilerinin ve şovenlerinin böylesi bir silâh arkadaşlığı bilincine sahip olmaları ve böylesi bir söylenceyi yaygınlaştırmaları pekâlâ anlaşılabilir. Ama, kendisini komünist olarak tanımlayan Kıvılcımlı gibi bir siyasal kişiliğin devrimci döneminde bile, Alman emperyalistleri ve militaristlerinin Ermeni jenosidinde oynadığı rolü küçümsemesi kabul edilemez. Şunu da ekleyeyim: İttihat ve Terakki döneminde ve ardından gelen Cumhuriyet döneminin önemli bir bölümünde, yani 1920'lerden, Türkiye'nin bir "küçük ABD" hâline gelmeye başladığı 1950'lere kadar geçen süre içinde Türk ordusunu ve devletini yöneten askerî ve bürokratik kadroların Prusya ekolüne göre biçimlenmiş oldukları ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin Nazi Almanyası'nın "sessiz bağlaşığı" konumunda olduğu dikkate alındığında, Almanya'nın rolü ve etkisine ilişkin bu küçümseme, daha da tuhaf bir nitelik kazanır. Bilgi ve veri eksikliğiyle açıklanması sözkonusu olamayacak olan bu suskunluk ve duyarsızlığın temelinde Kıvılcımlı'nın, bu kitap boyunca sergilemeye çalıştığım milliyetçi bakış açısının yattığı kanısındayım.

Müslüman Göçmenlerin Rolü

İttihat Terakki çetesinin Ermeni jenosidini gerçekleştirirken sadece Kürt ağalarının desteğini almadığının da altını çizmek gerek. Çarlık Rusyası'nın yayılmacı politikaları ve Balkanlar'ın Hristiyan halklarının Osmanlı devletine karşı giriştikleri ulusal kurtuluş savaşları 19. yüzyılın ilk yarısından ve özellikle 1860'lar ve 1870'lerden itibaren milyonlarca Rumeli'li ve Kuzey Kafkasya'lı Müslüman göçmenin Anadolu'ya gelmesine yol açmıştı. 19. yüzyılda oluşan Grek, Sırp, Romen, Bulgar vb. burjuva devletlerinin milliyetçi yöneticileri ve bir ölçüde halkı da yüzyıllardır altında yaşadıkları Osmanlı boyunduruğu ve zulmüne karşı Balkanlar'ın

Müslüman-Türk halkına karşı bir dizi kanlı misillemede bulunmuştu. Bu devletlerin kuruluşu sırasında bir tür "etnik arındırma"ya hedef olan, topraklarından kovulan, yollarda perişan olan, yakınlarını, yerlerini ve yurtlarını ve Balkanlar'daki eski görece üstün ekonomik konumlarını ve egemen ulus mensubu statülerini yitiren ve Türkiye'ye geldikten sonra çoğu kez zor bir yaşam sürmek zorunda kalan bu insanların bir yere kadar "meşru bir öfke"yle yüklü olmalarını anlayabiliriz. Tabii, binlerce yıldır yaşadıkları Kuzey Kafkasya'da Çarlık ordularına karşı onyıllardır savaşan ve bu eşitsiz savaşta sergiledikleri kahramanlıklara rağmen yenilip yurtlarından edilen ve Osmanlı topraklarına göç sırasında çok sayıda yakınlarını ve hemşehrilerini yitiren Kafkaslar'ın Müslüman göçmenlerinin ruh hâlini de.

Osmanlı yöneticileri, "gâvurların zulmü"ne hedef olan bu geniş göçmen kitlesinin "meşru öfke"sini bir başka "gâvur halk" olan Anadolu Ermenileri'ne yöneltmekte pek bir güçlük çekmedi. Artem Ohandjanian sadece 1878-1904 yılları arasında, yani II. Abdülhamit döneminde, Balkanlar'dan Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan ve Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere yerleştirilen göçmenlerin sayısının 850,000 dolayında olduğunu söylüyordu. Fuat Dündar ise, Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Türkiye'ye gelmek zorunda kalan Müslüman göçmenlerin sayısı hakkında şu tahmini bilgiyi veriyordu:

"1789-1800 yılları arası 500 bin Tatar, Osmanlı topraklarına göçtü. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Edirne Anlaşması sonrası gerçekleşen Kırım göçü, Anapa ve Poti Ruslara bırakılınca başladı. Üçüncü yoğun göç 1860-1864 yılları arasında gelen 400 bin Kırım Tatarı'nın göçüydü. Tatar göçmenleri toplamında (1783-1922 arası) 1.8 milyona erişiyordu. 1859-1879 yılına kadar Kafkasyalı 2 milyon göçmenin ancak 1.5 milyonu Osmanlı topraklarına vardı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Balkanlar'dan Anadolu'ya tekrar yoğun göçler oldu. Balkanlar'dan 1.5 milyon kişi göç ederken, 1912-1913 Balkan Savaşları'ndan sonra 640,000 kişi göç etti."[81] Aynı kaynağa göre bu göçler sonucunda, Müslümanlar 1820'lerde Osmanlı nüfusunun yüzde 59.6'sını oluştururken, 1890'larda bu oran yüzde 76.2'ye yükselmişti.

Öte yandan Fuat Dündar'ın göndermede bulunduğu "Devlerin Sürgün Oyunu" başlıklı çalışmalarında, Ali H. Kasumov ile Hasan A. Kasumov, Çarlık Rusyası'nın Kafkasya'yı uzun ve karmaşık bir savaşın ardından ele geçirmesine bağlı olarak 1855-1914 yılları arasında Anadolu'ya, 1,800,000 ila 2,750,000 göçmenin geldiğini söylüyorlardı.

Gerek II. Abdülhamit kliği ve gerekse İttihat ve Terakki çetesi, daha o yıllardan başlamak üzere Türkiye toplumundaki muhafazakâr ve milliyetçi damarı güçlendirecek olan bu Kafkasya kökenli Müslüman göçmenleri, önce Rumeli'ye ve Anadolu'ya ve Rumeli'nin de elden çıkması sürecine paralel olarak gene Anadolu'nun değişik bölgelerine yerleştirdi. Türk-Ermeni sorununun büyümeye yüz tutması üzerine Osmanlı devleti bu göçmenlerin giderek artan bir bölümünü Ermeni halkının da yaşadığı Anadolu'nun doğu bölgelerine yerleşmeye teşvik etti. Arsen Avagyan bu konuda şunları söylüyordu:

"Balkanlar'dan Ermeni ahalinin yoğun olarak yaşadığı bölgelere nakledilen Çerkesler'den Oset ve Çeçen olanlar Hınıs ovasına ve Varto kazasına, Çerkesler ise Malazgirt, Bulanık, Ahlat ve (Van'a bağlı) Adilcevaz kazalarına ve Bitlis'e bağlı Genç'e yerleştirilmişlerdi. Daha sonraki yıllarda Kuzey Kafkasya'dan gruplar hâlinde gelen yeni muhacirlerin hemen hemen hepsi Ermenilerin yaşadığı vilâyetlere, öncelikle de Muş'a ve Muş sancağına yerleştirilmişti."[82]

Askerî yetenekleri ve savaşçı karakterleri nedeniyle sistemli bir biçimde ordu, polis ve jandarmada görev alan bu Kafkasya göçmenlerinin birçok üyesi Osmanlı-Türk devlet aygıtı ve ordusu içinde önemli yerlere ve üst makamlara gelecekti. Örneğin II. Abdülhamit'in kötü ünlü gizli hafiye örgütünün başında bulunan ve despotik rejimin en önemli adamlarından biri olan Çerkes Ahmet Paşa,

"... Çerkesler'i polis ve jandarma teşkilâtında toplamış, aynı zamanda Çerkesler, Kürtler ve Türklerden oluşan özel 'değnekçi' taburları oluşturmuştu. Bunlar ihtiyaç hâlinde şehirlerdeki savunmasız Hristiyan ahaliye baskı yapmakla yükümlüydüler. Bir dizi şehirde Ermeni katliamını doğrudan örgütleyenlerden biri, Ahmet Paşa'nın göreve aldığı Çerkesler'den, yardımcısı ve sonraları da hafiye teşkilâtının başına geçen Çerkes Ziya Bey'di."[83]

Tabii bütün Kuzey Kafkasya göçmenlerinin II. Abdülhamit yanlısı olduğunu söylemek abartma olur. Bu göçmenlerin, hem de devletin oldukça yüksek görevlere gelenleri arasında bile II. Abdülhamit'in despotik rejimine karşı çıkanlar ve Prens Sabahattin gibi Jöntürk/ İttihat ve Terakki muhalefeti içinde yer alan bir çok isim vardı. 1910'ların ilk yarısında İttihat ve Terakki Fırkası'na muhalif çeşitli grupların biraraya gelerek oluşturdukları Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın önderi Miralay Sadık Bey de Çerkes kökenliydi. Ancak bu olgular Kuzey Kafkasya göçmenlerinin, gerek II. Abdülhamit döneminde Ermeni halkına yapılan saldırılarda ve gerekse İttihat ve Terakki'nin mimarı olduğu 1915-16 jenosidinde önemli bir rol oynadıkları olgusunu değiştirmeyecekti. Avagyan bu konuda şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"Rusya'nın Kafkas Müslüman halklarından mümkün olabildiğince fazlasının gitmesinden yarar umması, buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'nun da, XIX. yüzyılın ilk yarısında Kuzey Kafkasya Müslümanlarını tebaasına kabul etmekte siyasî ve sosyal çıkar görmesi, bu kavimlerin toplu olarak Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmelerine ve Yakın Doğu ülkelerinde yeni bir etnik-sosyal topluluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerinin savaşkan Kuzey Kafkasya halklarının temsilcilerini, özellikle hâkimiyet altındaki halkların millî özgürlük hareketlerinin bastırılması ve İmparatorluğun demografik yapısının Müslüman unsur yararına değiştirilmesinde kullanma siyaseti, İmparatorluk sathında devlet ve ordu yönetim mekanizması içinde Çerkesler'in rollerinin güçlenmesine yol açmıştı."[84] Devam edelim.

Ekim Devrimi Türk-Ermeni Sorununu Çözdü mü?

Kıvılcımlı, "Türkiye'de Ulusal Sorun" başlıklı çalışmasında, Ermeni sorununun çözülmüş olduğu yolundaki görüşünü şöyle dile getiriyordu: "Genel olarak komünizm ve özel olarak Sovyet Devrimi, bütün uluslar davası gibi Ermenilik sorununu da fiilen çözmüş durumdadır. Bir defa sayıca Ermenilerin dörtte üçünden fazlası (%77,9) Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti'ne girmiştir. Böylece dünyada biricik işçi ve köylü devleti, Ermenilerin yurt sorununu kökünden çözmüş bulunuyor. Fakat Cumhuriyet burjuvazisinin Sovyet devrimine yalnız bu sorunda borçlu olduğu huzur, bundan ibaret değildir. Komünizm ve Sovyetler devrimi, emperyalizmi sevindiren, komünizme ve Türkiye'nin başına bela olabilecek bir Ermeni sorununu tamamen tasfiye etme yolunda bulunuyor."[85]

Kıvılcımlı'nın "Sovyet Devrimi"nin, "Ermenilik sorununu da fiilen çözmüş" olduğu yolundaki saptaması, en azından eksiktir. Kapılarını, zorla göçertme ve jenosidden kaçabilen Ermenilere açan Rusya Ermenistanı'nda daha sonraki yıllarda Sovyet iktidarının kurulmuş olması, Ermeni halkının neredeyse tümüyle yok olmasının önlenmesi ve Ermeni işçi sınıfı ve yoksul emekçilerinin demokratik ve sosyalist özlem ve taleplerinin yerine getirilmesi açısından çok önemli bir adımdı. Ancak bu, anıları henüz çok taze olan ve yaraları daha kabuk bağlamamış bulunan Türk-Ermeni ulusal sorununun çözüldüğü anlamına gelmiyordu. Gelmiyordu; çünkü, en azından Türkiye'de yaşamaya devam eden yüzbinlerce Ermeni/ gizli Ermeni bu korkunç olayın travmasını yaşamanın yanısıra hâlâ örtülü ya da açık bir ayrımcılık ve düşmanlıkla karşı karşıya bulunuyorlardı. Kıvılcımlı'nın, Türkiye'deki tüm Müslüman-olmayanları ve bu arada Ermenileri hedef alan bu ayrımcılık ve düşmanlıktan haberdar olmadığı düşünülemez.

Bu bakımdan yazarın Türk-Ermeni ulusal sorununu, "Türkiye'nin başına bela olabilecek

bir sorun" biçiminde tanımlaması ve Sovyet devrimini, "emperyalizmi sevindiren, komünizme ve Türkiye'nin başına bela olabilecek bir Ermeni sorununu tamamen tasfiye etme yolunda" bulunduğu biçimindeki saptamaları, Türk milliyetçiliği kokmaktadır. Bir komünist, "kendi" gerici egemen sınıflarının gerçekleştirdiği ve deyim yerindeyse artçı sarsıntıları Cumhuriyet döneminde de süren bir kıyımın bu gerici sınıfların devletinin başına "bela olması" olasılığından ötürü kaygı duyamaz ve bu "bela"nın Ekim devrimi sayesinde ortadan kalkmasından ötürü sevinemez. Kıvılcımlı'nın bu sorunun "emperyalizmi sevindir"diğini, ama nedense yanyana koyduğu va omuz omuza saydığı "komünizm", yani Sovyet Rusya ile "Türkiye'nin başına bela olabilece"ğini söylemesi de tuhaftır. Burada yazarın, "Türk-Ermeni sorunu"nu aslında emperyalistlerin kullandığı bir koz ya da kart gibi değerlendirme eğiliminde olduğunu ve dış politika alanında 1930'ların Türkiyesi ile Sovyet Rusyası arasındaki taktiksel yakınlığın düzeyini alabildiğine abarttığını görüyoruz. Yazar, Türk-Kürt sorununda olduğu gibi burada, Türk-Ermeni sorununda da ezen ulus milliyetçiliğinin etkilerinden sıyrılamamış gibidir.

Konunun bir diğer yanı ise şu: Kıvılcımlı, ulusal zulmün iki yanı keskin bir bıçağa benzediğini, yani başka halkları ezen bir halkın özgür olamayacağını ve bunun Türk-Ermeni sorunu bağlamında daha da geçerli olduğunu unutmuştur. O, 1915'de işlenen suçla hesaplaşmanın Türk işçileri ve sömürülen emekçilerinin kendi kurtuluşları için olmazsa olmaz bir önkoşul olduğunu ve Ermenilere -ve daha sınırlı ölçüde olmak üzere Rumlara, Süryanilere ve Kürtlere- beslenen düşmanlığın Türk işçi ve emekçilerinin sırtında ne denli ağır bir yük oluşturduğunu kavramamış gözükmektedir. O günlerden bu yana yaşananlar, Türk-Ermeni sorunu çözülmeden ve en azından Türk halkının siyasal bakımdan ileri katmanları bu sorunla yüzleşmeden Türk işçileri ve sömürülen emekçilerinin "kendi" egemen sınıflarının ideolojik ve siyasal boyunduruğundan kurtulamayacaklarını göstermiştir. Türk işçileri ve devrimcileri için geçerli olan bu husus, daha sınırlı ölçüde olmakla birlikte Kürt işçileri ve devrimcileri için de geçerlidir.

Kıvılcımlı'nın Çarlık Rusyası'na ve Ermenistan Cumhuriyeti'ne giren Osmanlı Ermenileri'nin kurtulduğu yolundaki savı da eksik ve dolayısıyla hatalıdır. Rusya'ya göç eden Ermenilerin sayısını hayli abartan Ermeni-karşıtı yazar Justin McCarthy, *Muslims and Minorities* (=*Müslümanlar ve Azınlıklar*) adlı kitabında bu rakamı 400,000 (yani jenosit öncesi Türkiye Ermeni nüfusunun yüzde 20'si) olarak vermektedir. Rusya'ya sığınarak kurtulanların rakamını Vahakn N. Dadriyan 300,000 (yani jenosit öncesi Türkiye Ermeni nüfusunun yüzde 15'i) olarak ve Fuat Dündar ise 255,000 (yani jenosit öncesi Türkiye Ermeni nüfusunun yüzde yüzde 12.8'i) olarak vermektedir. Doğu Anadolu Ermenileri'nin Rusya'ya kaçışları 1915'in ikinci yarısında başlamış, Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti ise Aralık 1920'de, yani beş yıldan fazla bir süre sonra kurulmuştur. Evet, Rusya'ya ve Ermenistan'a sığınan Osmanlı Ermenileri'nin jenosit tehdidinden kurtuldukları büyük ölçüde doğrudur. Ancak; bu felâketten sağ olarak kurtulmuş olmalarına rağmen jenosit nedeniyle yaralanan, sakatlanan, evlerini, fiziksel ve ruhsal sağlıklarını ve geçim araçlarını yitiren bu insanlar zaten yoksul ve maddi olanakları kısıtlı olan Rusya Ermenistanı'nda da ölmeye devam ediyorlardı. Fuat Dündar bu konuda şu bilgiyi aktarıyor:

"Mesela, 1919 senesinde dahi, Kafkaslar'daki mülteciler arasında ölümler devam etmektedir. Erivan Fransız askerî ataşesi A. Poidebard'a göre, 1918 sonlarında Kafkaslar'daki '400 bin Osmanlı Ermeni' mülteci arasında 300,000 kişi sadece ot ile beslenmekte ve 'günde 1,000 ölüm'e rastlanmaktadır."[86] Başka ülkelerden gelen yardımlar olmasaydı bu rakam kuşkusuz daha da büyük olacaktı. Sürgün ve jenosidin doğrudan devamı olan bu trajedinin ve bu ölümlerin sorumlularının da İttihat ve Terakki çetesi olduğu tartışma götürmez.

1915-16 jenosidinin, Kıvılcımlı'nın gözardı ettiği/ görmezden geldiği ya da belki de

bilinmediği bir başka boyutu daha vardı. Türk gericileri, Şubat 1917'de Rusya'da devrimin patlak vermesi ve Kafkas Rus ordusunun çöküşünün ardından, diğer cephelerde tam bir yenilgiye uğramalarına rağmen Transkafkasya'ya karşı yeni bir saldırı hazırlığına girişeceklerdi. Büyük ölçüde zayıflamış olan Türk ordularının yeniden örgütlenmesinin ardından 1918 baharında başlatılan bu seferin asıl hedefi Rusya Ermenistanı ve bu ülkenin Ermeni nüfusuydu. Alman diplomatlarının ve üst düzey Alman Avusturyalı askerî yetkililerin raporlarına dayanan Dadrian bu kişiler için şunu söylüyordu:

"Hepsi Rusya Ermenistanı'ndaki Türk işgal kuvvetlerine kumanda eden Türk generallerinin, Osmanlı Ermenileri'ne yönelik soykırımı, Rusya Ermenileri'ne de taşıma eğilimine sahip olduğu kesin yargısında birleşirken, kararları tutarlı olduğu gibi apaçıktır da."[87]

Rusya Ermenistanı o sırada zaten her bakımdan son derece zayıf bir konumdaydı ve Türkiye'den kaçarak buraya sığınan ve açlık, hastalık ve derin bir yoksullukla pençeleşen yüzbinlerce Ermeni'nin göçünün ek zorluklar yüklemesi nedeniyle daha da zor bir duruma düşmüştü. Türk gericileri bu zorlukları yeni Ermeni kıyımları yapmak için kullanacaklardı. Örneğin, Doğu Ordular Grubu komutanı General Halil Kut 1918'de yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu:

"Ey Ermeni milleti; baskıcı padişahı [Sultan Abdülhamid] devirmek ve özgür ve mesut bir vatan kurmak için sizinle işbirliği yaptım!

"Ey Ermeni milleti; SİZİ SON ÜYENİZE KADAR ORTADAN KALDIRMAYA ÇALIŞTIM, çünkü benim vatanım en korkunç ve en acı günlerini yaşarken onu silmeye ve onu düşmanın esiri yapmaya çalışmıştınız. Türk vatanına sadık kalırsanız, sizin için elimdeki her imkânı kullanırım. AMA EĞER YENİDEN [fiillerinin] BİLİNCİNDE OLMAYAN KİMİ KOMİTACILARIN PEŞİNE DÜŞERSENİZ VE TÜRK VATANINA İHANET ETMEYE ÇALIŞIRSANIZ, VATANINIZI KUŞATAN ORDULARIMA EMİR VERİRİM VE YERYÜZÜNDE TEK BİR ERMENİ BIRAKMAM."[88]

Halil Kut savaştan sonra, tutuklu bulunduğu Bekirağa Bölüğü'ndeyken konuştuğu bir İngiliz subayına Transkafkasya'da yaptığı operasyonlardan söz ederken,

"... sözkonusu kurbanların sayısının '300,000 Ermeni...' olduğunu" söylemiş ve ardından şunları eklemişti:

"Daha çok da daha az da olabilir. Saymadım."[89]

Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması Ermenistan Cumhuriyeti yöneticilerinde, Türk devletinden jenosit ve zorla göçertme nedeniyle tazminat alınabileceği ve Batı Ermenistan'ın da Ermenistan'a katılabileceği yolunda umutlar doğurmuştu. Ancak bu umutlar gerçekleşmedi. Dahası gelişmeler, Kemalistlerin İttihatçıların izinden yürüme yanlısı olduğunu ve jenosidi Ermenistan'a taşıma eğiliminde olduğunu ortaya çıkardı. Dadrian bu konuda şu bilgileri veriyor:

"Herşey General Kâzım Karabekir'in 1919 Mayısında 15. Kolordu (eski IX. Ordu) kumandanı olarak yeni karargâhını kurduğu Türkiye'nin doğusundaki Erzurum'da başladı. Böylece girişilen taarruz hazırlıklarının ilk hedefi, tabii ki (10 Ağustos 1920'de imzalanacak olan- G. A.) Sevres Barış Anlaşması'nın şartlarından yararlanacağı beklenen çiçeği burnundaki bağımsız Ermeni Cumhuriyetiydi... General Kâzım Karabekir'in 1920'de üstü Mustafa Kemal'in üç kez veto ederek engellediği Ermenistan'ı istilâ etme girişimi, bundan altı hafta sonra başladı. Mustafa Kemal *'bu hareketin yeniden bir Ermeni kıtali demek olduğundan'* ve sonuçta 'bütün Hristiyan dünyanın ve özellikle Amerika'nın aleyhimize dönmesinden' endişeleniyordu. Böyle ters bir cevabın zamansız olduğuna ikna edildikten sonra, Karabekir'in ilerlemesine nihayet izin verdi. Doğuş hâlindeki Ermeni Cumhuriyeti'nin donatımsız, eğitimsiz

ve hazırlıksız ordusu istilâ dalgasının karşısında duracak durumda değildi...

"Yeni keşfedilen Kemalist hükümetin Hariciye Vekili'nden gelen resmî bir belgenin apaçık ortaya koyduğu gibi, [Ermeniler- G. A.] şimdi yeni bir soykırım komplosunun pençesine düşmüşlerdi. Eski İttihatçı rejimin soykırımcı planlarının üç aşağı beş yukarı bir tekrarı olan belge, Transkafkasya'nın Rusya Ermenileri'ne yönelik yeni bir soykırım projesini içeriyordu."[90] Bu gelişmeler, Ermeni halkının âdeta tam bir yok oluş tehlikesiyle yüzyüze olduğunu ortaya koyuyordu. Batılı "büyük" devletlerin boş gevezeliklerle yetindiğini ve Ermenistan Cumhuriyeti'ne herhangi bir somut yardım verme niyetinde olmadığını gören Kemalistlerin amacı, İttihat ve Terakki çetesinin büyük ölçüde gerçekleştirdiği jenosidi mantıksal sonucuna ulaştırmak ve Rusya Ermenistanı Ermenileri'ni de kıyımdan geçirmekti. Boş gevezeliklerle yetinen Batılı "büyük" devletlerin Ermenistan'ı Türkiye'ye âdeta kurban etmiş gözükmeleri ise Kemalistlerin cesaret ve küstahlığını daha da arttırıyordu. Dadrian'a göre,

"Doğrusu, Ermenistan'ı ortadan kaldırma kararı ne İngiltere'nin, ne de başka bir İtilâf Gücü'nün müdahale etme ihtimali olmadığına kesinlikle kanaat getirdikten sonra, Ankara'da alınmıştı."[91] Bu çok zor koşullarda Ermeni halkı ikinci bir jenosidden, Kızılordu'nun yardımıyla kurtulabildi.

"Ancak yakın çevrede konuşlanan 11'inci Kızıl Ordu'nun son dakikada müdahalesiyle, Türk hükümetinin Ermeni halkının kalanına nihai darbe indirme planı boşa çıkarıldı. Türk askerî zaferinin ertesinde, Kızıl Ordu Ermenistan'ı hızla Sovyetleştirerek Ermeni ulusunu hemen hemen kesin bir yok oluştan kurtardı."[92] Bu arada beş ay kadar Türk işgali altında kalan Alexandropol'da (ya da Leninakan/ Gümrü) korkunç bir kıyım gerçekleştirilmişti. Dadrian'ın "minyatür soykırım" olarak nitelediği bu kıyım hakkında Sovyet yetkililerinin hazırladığı raporda şöyle deniyordu:

"Türklerin öldürdüğü kişilerin toplam sayısı 30,000 erkek, 15,000 kadın, 5,000 çocuk ve 10,000 genç kız olmak üzere 60,000'i bulmuştur. 38,000 yaralıdan 20,000'i erkek, 10,000'i kadın, 5,000'i genç kız, 3,000'i çocuktur. Yaklaşık 18,000 erkek esir alınıp götürülmüş, bunlardan sadece 2,000'i sağ kalmıştır. Diğerleri ya açlık, kötü hava koşulları ya da kılıçtan geçirilerek ölmüştür."[93]

Dadrian'ın yukardaki saptamasını Selânik vâliliğinde görev yapmış olan İttihat ve Terakki kökenli Hüseyin Kâzım Kadri de doğruluyordu:

"Yine o sırada idi, ki Ruslar Kâzım Karabekir Paşa ordusu ile Ermenilerin aralarına girerek ve bunların Bolşevikliğe geçtiklerini ileri sürerek askerî harekâtımızın devamına mani olmuşlardı."[94]

Bu altbölümü bitirirken YOL dönemi Kıvılcımlısı'nın Türk milliyetçiliğinin etki alanından tümüyle çıkamamış olduğu gerçeğinin bir başka kanıtı üzerinde duracağım. Yazar, komünizmin Ermeni emekçilerine, "düşman sınıfların ve emperyalizmin oyuncağı olmamak için, gerçekçi ve dünya ölçüsünde bir görüş ufku ve Leninist bir takti"ğin zorunlu olduğunu anımsattıktan sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Bu taktikle Türk burjuvazisinin Ermeni halkına yaptığı zulmü unutmak sözkonusu bile değil. Fakat Türk burjuvazisinden alınacak en büyük intikamın, Türkiye çalışkan yığınlarıyla ve dünya proletaryasıyla elele vererek, başta bizzat Ermeni burjuvazisi gelmek üzere Türkiye kapitalizmini, tüm dünya emperyalizmini tepesi aşağı getirmek olduğunu unutmamak gereklidir."[95] Kıvılcımlı'nın Ermeni emekçilerine yaptığı bu uyarının ilkesel düzeyde doğru olduğu tartışma götürmez. Tıpkı onun Kürt emekçilerine yaptığı benzer uyarılar gibi. ANCAK o, ezilen ulustan işçi ve emekçileri burjuva ve küçük-burjuva milliyetçiliğine ve onların tehlikelerine karşı uyarma görevinin öncelikle ezen ulus kökenli bir komüniste düşmediğini

unutmuştur. Hele bu ezen ulusun, yani Türk ulusunun liderlerinin -yazarın bu satırları yazdığı tarih itibariyle- yakın zamanda bu ezilen uluslara karşı korkunç bir kıyım uygulamış olduğu gözönüne alındığında.

Öte yandan burada Kıvılcımlı'nın değişik uluslardan Türkiye işçi ve emekçilerinin temel görevinin "Türkiye kapitalizmini, tüm dünya emperyalizmini tepesi aşağı getirmek olduğunu" belirtirken "başta bizzat Ermeni burjuvazisi"nin hedef alınması gerektiği yolundaki saptamasının tümüyle yanlış olduğunun altı çizilmeli. Ermeni burjuvazisinin de devrimin ve sosyalizmin düşmanları arasında olduğu bellidir. Ancak yazar, a) 1915 jenosidinin -aynı ölçüde olmasa da- Ermeni emekçilerini olduğu gibi Ermeni burjuvazisini de hedef aldığını, b) üretim ve mübadele araçlarının yanısıra devlet aygıtının da Müslüman-Türk burjuvazisinin elinde olduğunu ve c) bunun 1915 öncesi için de geçerli olduğunu dikkate almamaktadır. Şu da var: Kıvılcımlı, "Fakat Türk burjuvazisinden alınacak en büyük intikamın, Türkiye çalışkan yığınlarıyla ve dünya proletaryasıyla elele vererek, başta bizzat Ermeni burjuvazisi gelmek üzere Türkiye kapitalizmini, tüm dünya emperyalizmini tepesi aşağı getirmek olduğunu" söylerken, sanki Ermeni halkını hedef alan zulmün esas sorumlusunun Ermeni burjuvazisi olduğunu ima eder gibidir. Bunun mantıksal bakımdan saçma olduğu ve siyasal bakımdan ise Türk şovenizminin konumuna düşmek demek olduğu açıktır. Bu bakımdan Kıvılcımlı, "başta bizzat Ermeni burjuvazisi" anlatımının yerine "başta bizzat Müslüman-Türk burjuvazisi" anlatımını kullanmalıydı.

Türk-Kürt Sorununa İlişkin Hatalar

Kıvılcımlı'nın YOL döneminde Türk-Kürt ulusal sorununda takındığı tavrın esas itibariyle devrimci ve enternasyonalist nitelik taşıdığı doğru olmakla birlikte bu tavrı esinlendiren faktörlerden birinin de, 1920'lerin sonları ve 1930'ların başlarında III. Enternasyonal'e egemen olan "sol sekter" çizgi olmuş olabileceğini belirtmek gerek. Nitekim aynı yıllarda TKP'nin de daha "sol" bir çizgide olduğunu anımsatan Metin Kayaoğlu "Kıvılcımlı: Teorik-Politik Bir Marksizm İçin... " başlıklı yazısında bu noktaya dikkat çekiyordu:

"Kürt sorunu söz konusu olduğunda Kıvılcımlı'nın orijinal ve biricik olduğu sanılır. Oysa bu gerçeğe tam uymamaktadır. TKP, 1927'den itibaren, belki asıl 1926'daki Çalışma Programından itibaren, mücadelesini net olarak Kemalist devlete yöneltmeyi öngörmüştür. Bunun, dönemin Komintern'inin 'üçüncü dönem' çizgisinin eseri olduğu yaygın olarak ileri sürülür....

"Komintern'in Temmuz-Ağustos 1928'deki VI. Kongresinde konuşan TKP delegesi Fahri'ye (Ali Cevdet) göre, 'Mustafa Kemal'i orduyla, yükselen ticaret ve sanayi burjuvazisi destekliyordu: 'Kemalist burjuvazi' işçi sınıfına zulmediyordu ve 'tamamıyla karşı-devrim saflarına geçmiş'ti. Fahri konuşmasını, TKP'nin daha iyi örgütlenmesini ve 'Türk emekçi kitleleri önünde, Kemalistlerin ülkenin bağımsızlığına ve devrime ihanet etmiş, karşı-devrimci bir sınıf diye teşhir edilmesi'ni isteyerek bitirdi.' Bu dönemde TKP, 'Kemalist burjuvazi ve diktatörlük'le savaşmayı öne almış gözükmektedir...

"Devlet aygıtını baş düşman belleyen bir hareketin, o aygıta karşı çıkan hareket ve dinamikleri değerlendirişi de çarpıcı bir şekilde değişecektir. Nitekim, kaynaklarda görüldüğü kadarıyla, 1925'teki Şeyh Sait İsyanının Kemalist rejim tarafından bastırılmasını savunan TKP, 1930'da patlak veren Ağrı İsyanını farklı değerlendirmiştir. TKP İstanbul İl Komitesinin haftalık yayın organı *Kızıl İstanbul*'da yer verilen, Kıvılcımlı'nın 1933 tarihli *Yol*'undan önce, 10 Temmuz 1930 tarihli 'Ahmet' imzalı bir yazıda şu değerlendirme yapılır: 'Kemalist burjuvazi Kürdistan'ı bir müstemleke [sömürge] hâlinde kullanmakta ve onun kanını emmektedir.' "[96]

Kayaoğlu'nun bu değerlendirmelerine büyük ölçüde katılmakla birlikte onun, TKP'nin 1926'dan itibaren daha radikal bir çizgi izlediği yolundaki saptamasını doğru bulmuyorum. Daha doğru bir anlatımla bu dönemde TKP'nin dili daha radikal bir nitelik kazanmış ve onun propaganda ve analizlerinde Kemalist burjuvaziyle flört etme eğilimi ortadan kalkmış gibidir. Ama, 1926'dan sonra TKP'nin Kürt ulusal hareketine karşı tutumu özünde değişmemiştir; anımsanacağı üzere TKP, altında yatan toplumsal hoşnutsuzluk ve öfkeye işaret etmekle birlikte 1930 Ağrı dağı isyanını "emperyalizmin âleti", "halkın ve devrimin çıkarlarına aykırı" gibi şoven ve koyu gerici gibi terimlerle betimlemekteydi. Buna yukarda, II. Bölüm'de değinmiş bulunuyorum.

Kıvılcımlı'nın YOL dönemindeki tutumunun içinde barındırdığı hatalara gelince... Evet o, Kürt köylülüğünün ve Kürt ulusal hareketinin devrimci potansiyelinden, TKP'nin bu potansiyeli harekete geçirme yükümlülüğünden ve bunun olanaklarından söz etmekte ve Parti'nin bu konuya ilişkin pasifliği, duyarsızlığı ve özellikle de hareketsizliğini sert bir biçimde eleştirmekteydi. Ancak bu olumlu faktörler Kıvılcımlı'nın da Kürt isyanlarının TÜMÜNÜ, karşı-devrimci ve emperyalizm-yanlısı olarak nitelemesine engel olmuyordu. Örneğin yazar, basın özgürlüğünün zerresinin bulunmadığı koşullarda, -hele de Kürt sorunu gibi netameli bir konuda- denetim altındaki ve devletin konumunu eleştirmesi asla düşünülemeyecek olan burjuva paçavralarında yer alan doğruluğu kuşkulu haberlerden yola çıkarak Hoybun'u emperyalist uşağı ilân edebilmekteydi. Kıvılcımlı bu çalışmasında hiçbir kanıt gösterme gereği duymaksızın şöyle buyuruyordu:

"Hoyboncular özellikle üç büyük sömürgeci galip emperyalizmle sıkı fıkıdırlar: İngiltere-Fransa-İtalya... Bu üç devlet arasında ismi açıkça en az geçmiş olan, belki hiç geçmemiş olan İtalya'dır. Türkiye ile görünüşte ve işine geldiği oranda dost geçinen faşist emperyalizm daima en gizli şekilde saman altından su yürütüyor. Gerçekte Afrika'daki rekabetinden kurtulmak isteyen Fransa'nın önünde Mussolini İtalyası, kendisine çoktan beri yeni ufuklar arıyor ve Kemalizmin rüyasında bile görmediği yöntemlerle el altından türlü Kürt ağalarına çok sevdikleri madeni liretleri sayıyor."[97] O daha sonra ise, *Son Posta* adlı bir Türk gazetesinin 16 Ocak 1933 ve 20 Ocak 1933 tarihli sayılarında yayımlanan ve Dick adlı bir İngiliz generalinin Hoybun (=Bağımsızlık) örgütüne para yardımında bulunduğu yolundaki bir habere dayanarak sözümona ayaklanmanın emperyalizmle bağlantısını kanıtlanmış sayıyordu. Gene Kıvılcımlı, *Cumhuriyet* gazetesinin 15 Temmuz 1930 tarihli sayısında yayımlanan bir habere dayanarak, ünlü İngiliz istihbaratçısı Lawrence'in " 'Hacı Mehmet' namı altında Bağdat'ta bulun"duğunu[98] ileri sürüyordu. Üstelik o bunu, "Kemalist basın"ın "bu sorun çerçevesinde sistematik bir örtbas etme propagandasına girişmiş ol"duğunu belirtir ve bu basına ve onun verdiği haberlere güvenilemeyeceğini söylerken yapıyordu.

Aslında yazar Ağrı dağı isyanının "ileri ve devrimci bir hareket" olduğunu kabul ediyor, ancak hemen ardından, hem de herhangi bir inandırıcı kanıt sunmaksızın Ağrı dağı isyanını emperyalist kışkırtmalara bağlıyor ve karşı-devrimci ilân ediyordu:

"Ağrı dağı ayaklanması: a) Bir ülke içinde, bir ulus olarak ezilen Kürtüğün ezen Türk burjuvazisine karşı ayaklanması olmak istedi. Bu kapitalist zulmüne karşı çıkan ulusal kurtuluş hareketi, bu harekette çalışkan alt sınıfların da kurtuluşu temsil edildiği oranda, bir ülke içinde olsun ileri ve devrimci bir hareket sayılabilir. b) Dünya içinde Ağrı ayaklanmacıları Lawrence'li emperyalizme dayandı. Emperyalizm demek dünya karşı-devrimi demektir. Şu hâlde Ağrı ayaklanması, dünyaya oranla karşı-devrimci bir harekettir."[99] Ona göre,

"Şeyh Said isyanından Menemen olayına kadar, birbirini kovalayan irili ufaklı sarsıntılar, emperyalizmin Türkiye'yi yarı-sömürgelikten sömürgeliğe doğru sürüklemek için doğrudan ya da dolayısıyla tuttuğu, alkışladığı, kışkırttığı ve çok kere hazırladığı, bazen bizzat silâhlandırdığı

girişimlerden başka nedir?"[100] O, "Türkiye'de Ulusal Sorun" adlı çalışmasında, Türk burjuva milliyetçiliği kökenli bu temelsiz ve subjektif görüşlerini yineleyecekti:

"Şimdiye kadar Kürdistan'da olan ayaklanmalar, genellikle dünya emperyalizminin ekmeğine yağ sürmek için dünya emperyalizmine âlet ve oyuncak olmak, ona dayanmak şekliyle olup bitti. Şu hâlde karşı-devrimci içerikteydiler. Hattâ 'ayrılıkçı' denilen Ağrı ayaklanması bile böyle bir macera oldu."[101]

Kıvılcımlı, 1935'te yazdığı bir başka kitabında ise (*Emperyalizm Geberen Kapitalizm*), Ağrı dağı isyanını emperyalistlerin kışkırtmasına bağlarken şunları söylüyordu:

" 'Emperyalist devlet, kendisinden mal alacaklardan ziyade, para verip de borçlu ettiklerine karşı ali kıran baş koparandır. Türkiye Osmanlı borçlarına moratoryum yapınca, emperyalistler, Ağrı dağı isyanını kışkırttılar niçin? ve ilah...' "[102] O, bu kitabıyla ilgili olarak hakkında açılan davada yaptığı savunmada ise şunları söyleyecekti:

"Burada Ağrı dağı isyanının bir emperyalist müdahale metodu sayılabileceğini gösteriyorum. İstindak (=sorgu- G. A.) hâkimliği bunu benden sormuş ve izahatımı dinlemişti."[103] Böyle söylemesine rağmen Kıvılcımlı bu kitabında, "Ağrı dağı isyanının bir emperyalist müdahale metodu sayılabileceğini" gösteren herhangi bir veri sunmuyor ve zaten Ağrı dağı isyanı hakkında bir tartışma da yapmıyordu. O burada emperyalizm olgusunu anlatıyor, Türkiye'nin emperyalist bir ülke olmadığı gibi emperyalizme karşı olduğunu ve olması gerektiğini vb. ileri sürmekle yetiniyordu.

Görüldüğü gibi Kıvılcımlı, Hoybun adlı örgütün siyasal önderliğinde 1926'da başlayan, aralıklarla 1930 sonlarına kadar süren ve Ağrı dağı çevresinde küçük, ama bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasına tanık olan bu büyük isyanın çıkış noktasını, emperyalistlerin "Türkiye"nin "Osmanlı borçlarına moratoryum yap"ması olarak gösteriyor. Onun bu inandırıcılıktan yoksun açıklamasına göre emperyalistler, Türkiye'nin bu adımına karşı bir misillemeye girişmiş ve Kürtleri ayaklanmaya teşvik etmişlerdir. Bu saptama yazarın, Türkiye tarihinde o döneme kadar görülen en büyük ve en iyi örgütlenmiş Kürt isyanlarından biri ve belki de birincisi olan Ağrı dağı isyanını ne denli basit ve sığ bir tarzda açıkladığını ve daha o tarihte devlet-yanlısı ve Türk milliyetçi bir konuma savrulmaya başladığını gösteriyor. Kıvılcımlı; asla anti-emperyalist bir çizgi izlemeyen Kemalist hükümetle emperyalist devletler arasında yaşanan ve çok önemli olmayan bir malî anlaşmazlık yüzünden bu ikincilerin bir Kürt ayaklanmasını teşvik edeceklerini varsaymakla kalmıyor. O; Kürt halkının ve onun geleneksel yöneticilerinin emperyalistlerin bir işaretiyle hemen Kemalist rejime karşı harekete geçeceğini de varsayıyor.

Şunu belirtmek gerek: Lozan'daki barış görüşmeleri sırasında Türkiye, Osmanlı döneminden kalan borcun önemli bir kısmını (107.5 milyon altın Osmanlı Lirası) devralmış ve bunu belirli taksitlerle ödeme yükümlülüğünü üstlenmişti. Lozan'da üzerinde anlaşma sağlanamayan bazı maddeler daha sonra yapılan görüşmelerde yeniden ele alınmış ve varılan anlaşma da 1928 yılında TBMM'nde onaylanmıştı. Anlaşmaya göre Türkiye'nin ödemesi gereken miktar 68.2 milyon altın Osmanlı Lirasına indirilmişti. Ankara bu borcu, 1929-54 yılları arasında ödeyecekti. Peki, 1930'da olan neydi? Şuydu: 1929'da ABD'nde başlayan dünya ekonomik krizi Türkiye'nin ihracatını ve döviz gelirlerini ve dolayısıyla borç taksitlerini ödeme kapasitesini ciddi ölçüde etkiledi. Bu koşullarda Türkiye, borçlarının 1929 yılı taksidini ödemekte çok zorlandı ve 1930 yılı taksidini ise ödeyemedi. Ama Kıvılcımlı'nın söylediğinin aksine burada, alacaklı ülkelere bir meydan okuma sözkonusu değildi. Nitekim, daha sonraki yıllarda Türkiye borçlarını ödemeyi sürdürdü. Ortada, genel olarak anti-emperyalist bir politika izleyen bir Türkiye olmadığı gibi, özel olarak da alacaklı emperyalist devletlere olan borçlarını ödememe tavrı içinde olan bir Türkiye de yoktu. Bu bakımdan Kıvılcımlı'nın, Türkiye'nin Osmanlı borçlarına moratoryum yaptığı ve emperyalistlerin de bundan ötürü Ağrı dağı isyanını

kışkırttıkları yolundaki gerçek-dışı savının hiçbir maddi ve olgusal temeli yoktur.

Aslında bu isyan; 1925 yılında patlak veren Şeyh Sait isyanının kanla bastırılmasından sonra devletin 'güvenlik' kuvvetlerinin silâh toplama, tutuklama, sürgün gibi cezalandırma eylemlerine bağlı olarak 1925, 1926, 1927 yıllarında Türkiye Kürdistanı'nın Şemdinli, Sason, Hazro, Mutki, Çemişgezek, Savur, Pervari, Çölemerik, Beytüşşebab gibi başka yörelerinde yaşanan küçük ölçekli ayaklanmaların devamı ve doruk noktası gibiydi. Ağrı dağı isyanı; 1927'de Kürdistan'ın dağlık bir yöresinde çeşitli aşiretlerin ve kentlerin delegelerinin katılımıyla toplanan Kürt ulusal kongresinde alınan bir dizi önemli kararı yaşama geçirmek amacıyla oluşturulan Hoybun örgütü tarafından yönetilecekti. Bu kongre; tüm Kürt örgütlerinin dağıtılması ve Hoybun çatısı altında birleşmesini, bütün Türk askerlerinin Kürdistan'dan kovulmasını, Kürtlerle Ermeniler arasındaki düşmanlığa son verilmesini vb. kararlaştırdı. 1928'e gelindiğinde, başına -Türk ordusunda binbaşı olarak görev yapmış olan- İhsan Nuri Bey'in getirildiği ve sayıları birkaç bini bulan Kürt kuvvetleri isyan hazırlıklarını büyük ölçüde tamamlamışlardı. Uzlaşma yoluyla teslim alma çabalarının sonuç vermemesi üzerine Türk ordusu Eylül 1930'da Ağrı dağı çevresindeki Kürt kuvvetlerine karşı büyük bir harekâta girişti ve Türkiye Kürdistanı'nın değişik bölgelerinde Ağrı dağı isyanını desteklemek amacıyla düzenlenen diğer ayaklanmalara rağmen çetin çarpışmalardan sonra bu isyanı da bastırmayı başardı.

Ağrı dağı isyanı, 1925 Şeyh Sait isyanını vahşi bir biçimde ezmiş olan Kemalist rejimin Kürt halkına karşı uygulamayı sürdürdüğü beyaz terör, zorla assimilasyon ve ulusal zulüm politikalarına karşı süregelen öfkesinin örgütlü bir anlatımından başka bir şey değildi. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın bu isyanın arkasında "yabancı parmağı" savı aramasının, milliyetçi ve şovenist bir yaklaşımı ele verdiğini söyleyebiliriz. Emperyalist devletlerin Kürt ulusal hareketine verdiği desteğin düzeyini ölçüsüzce abartan yazarın bir başka hatası da, -ezilen ulusun başında bulunan- Kürt ağaları ile -ezen ulusu yöneten- Kemalist rejim arasındaki farkı gözardı etmesi ve bu ikisi arasındaki bağlaşmayı olduğundan çok daha ileri boyutta göstermesiydi. Marksist-Leninistler, önderliğinin siyasal niteliği ve emperyalizmin ya da yerli gericiliğin üzerindeki etki ve nüfuzunun düzeyi ne olursa olsun ezilen ulusun, yani bu bağlamda Kürt halkının tüm ulusal-demokratik taleplerini savunmak ve desteklemekle yükümlüdürler. Onlar, açıkça gerici ve emperyalizm-yanlısı bir nitelik taşıyan ulusal hareketleri o somut durumda desteklemez ve onlara karşı çıkarlar elbet. Ama onların böylesi gerici bir ulusal harekete karşı çıkmaları, asla bu ezilen halkların haklarını savunmaktan vazgeçme noktasına varmaz ve varamaz. Şubat-Mayıs 1914'de yazdığı "Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Etme Hakkı" başlıklı yazısında "her ezilen ulusun burjuva milliyetçiliği"nin, "zulmü hedef alan genel bir demokratik içerik taşı"dığını söyleyen Lenin bu konuyu şöyle açıyordu:

"**Eğer** ezilen ulusun burjuvazisi, ezen burjuvaziye karşı savaşırsa, biz, her zaman ve her durumda, herkesten daha kararlı olarak bu savaştan **yanayız**; çünkü biz, zulmün en amansız ve en tutarlı düşmanlarıyız. Ama ezilen ulusun burjuvazisi, **kendi öz** burjuva milliyetçiliğinin çıkarlarını savunuyorsa, biz ona karşıyız. Ezen ulusun ayrıcalıklarına ve zulmüne karşı savaşırız, ama ezilen ulusun kendisi için ayrıcalıklar sağlama yolundaki çabalarına destek olmayız.

"Eğer ulusların ayrılma **hakkı** sloganını ileri sürmez ve onu savunmazsak, o zaman **ezen** ulusun yalnızca burjuvazisinin değil, ama feodallerinin ve despotizminin de oyununa gelmiş oluruz...

"**Her** ezilen ulusun burjuva milliyetçiliği, zulme **karşı** yönelmiş olan genel bir demokratik içerik taşır ve bizim ulusal ayrıcalıklar sağlama eğiliminden bunu kesin olarak ayırdederek... kayıtsız şartsız desteklediğimiz, işte bu içeriktir."[104]

Koçgiri, Pontus ve Asuri/ Süryani Kıyım ve Direnişleri

Burada Kıvılcımlı'nın Türk gericiliğinin, "ulusal kurtuluş" savaşı sırasında Pontus Rum halkına ve 1921'de meydana gelen Koçgiri direnişi sırasında yörenin Kürt ve/ ya da Kızılbaş halkına karşı gerçekleştirdiği ve binlerce, hattâ onbinlerce insanın ölümüne ve onbinlerce insanın topraklarından sürülmesine yol açan kıyımlara değinmemiş olmasını da çok önemli bir eksiklik olarak saptamak gerekiyor. Ama sorun sadece Kıvılcımlı'yla sınırlı değil; 90 küsur yıl önce yaşanan bu iki trajedinin bugün bile, sadece genel olarak tarihçiler tarafından değil, ilerici tarihçiler ve devrimci çevreler tarafından da büyük ölçüde görmezden geliniyor olması. Bu "tuhaf" gözükse de bir gerçek. Şunu da eklemeden edemeyeceğim: Her iki direnişin, ama öncelikle Pontus direnişinin görmezden gelinmesini, büyük ölçüde Türkiye ilerici ve devrimci hareketini etkilemiş olan ve Türk milliyetçiliğinden kaynaklanan Rum vb. karşıtlığıyla açıklayabiliriz. Bu Türk milliyetçisi yaklaşım, ilerici Türk aydınlarının Koçgiri direnişini görmezden gelmesini de bir ölçüde açıklayabilir. Ancak bu gerekçe, özellikle Kürt aydınları ve yazarlarının Koçgiri direnişi bağlamında sergiledikleri belirgin duyarsızlığı açıklamaya yetmez. Acaba bu duyarsızlığın nedenlerini, Koçgiri direnişinin Sünni değil de Alevi Kürtler tarafından gerçekleştirilmiş olmasında ve Hamidiye Alaylarının Koçgiri halkına karşı girişilen seferlerde yer almış olmasında ve Sünni eğilimli Kürt ulusal hareketinin Alevi-karşıtı önyargılarında mı aramalıyız? Belki.

Araştırmacı Mehmet Bayrak, "Koçgiri isyanı ve Alîşer ile Zarîfe" adlı çalışmasında şunları söylüyordu:

"Yine, Alîşêr'in I. Dünya Savaşı sonlarında, yönetimindeki birliklerle Ovacık'ı basarak, burada bir Kürt yönetimi kurduğunu görüyoruz. Osmanlı yönetimi, bu hareketi bastırma görevini, o tarihlerde Hamidiye Alay Komutanı, daha sonra Kürt ulusal hareketinin önderlerinden biri olarak gördüğümüz Cibranlı Halit'e verir."[105]

Hafik, Zara, İmranlı, Refahiye, Kemah, Divriği, Kangal, Kuruçay ve Ovacık ilçelerine bağlı 135 köyde yaşayan ve hemen hemen tümü Alevi Kürt/ Zaza olan Koçgililer, 1920 yılında ulusal-demokratik özlemleri doğrultusunda harekete geçtiler. Koçgiri halkı askere gitmeye ve Türk "ulusal kurtuluş" savaşına katılmaya karşıydı ve Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasından yararlanarak kendi meşru haklarını gerçekleştirmek istiyordu. 25 Kasım 1920'de yapılan bir toplantıda Hozat'ta bir araya gelen aşiret liderleri, taleplerini içeren bir bildiri hazırladılar. Onlar bu bildiride Ankara'ya bir çağrı yapıyor ve 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Barış Antlaşması'nın Elâzığ, Diyarbekir, Bitlis ve Van vilâyetlerinde bağımsız Kürdistan kurulmasını öngören maddeleri uyarınca Dersimli aşiretlere özerklik verilmesini istiyorlardı. Onlar ayrıca, Elaziz (Elâzığ), Malatya, Sivas ve Erzincan hapishanelerindeki tutuklu Kürtlerin salıverilmesini ve Türk memurların ve askerlerin Kürtlerin çoğunluğu oluşturduğu bölgelerden çekilmesini de talep ediyorlardı. Kemalistler meşru taleplerle ayağa kalkan Koçgiri halkının üzerine kötü ünlü -Sakallı- Nurettin Paşa'nın yönetimindeki Merkez Ordusu'nu ve Topal Osman'ın Laz çetelerini gönderdiler.

Devlet kuvvetlerinin Koçgiri'ye yeniden egemen oluşundan sonra ikibuçuk aylığına Sivas vâliliği yapan Ebubekir Hazım Tepeyran, bastırma eylemleri hakkında TBMM'ne bir rapor sunacaktı. Tepeyran bu raporunda, adı daha sonra İzmir'in yakılmasında geçecek olan Sakallı Nurettin Paşa'nın Koçgiri'de uyguladığı devlet terörü için şunları söylüyordu:

"Askerle çemberlenen köyler halkı söylentilerin doğruluğuna, yani Kürtlerin tenkil edileceğine inanarak yaşamlarını kurtarmak için köylerini, evlerini bırakarak dağlara sığınmak zorunda kalmışlardır. Sırf can korkusuyla kaçan, ayaklanma ve eşkıyalıkla suçlanarak boş kalan köyler yakılıp yıkılarak bütün mal ve eşyası ve hayvanları devlet adına ellerinden alınmıştır.

"Böylelikle Umraniye bucağına ve Zara ilçesinin merkezine bağlı köylerden 76 ve Divriki

ilçesinde 57, ki toplam 132 köy, savaştaki düşman istihkâmları gibi yakılmış, yıkılmış ve yüzlerce nüfus öldürülmüştür. Ayrıca bütün mal, eşya, zahire ve hayvanları yağmalanmıştır. Binlerce nüfus da dağlarda, kırlarda, açlıktan ve yoksulluktan ölüme mahkûm edilmiştir."[106] Tepeyran daha sonra Nurettin Paşa'nın Sivas gazetesinde yayımladığı bildiride, yapılan operasyonlarda toplam 272 asinin öldürüldüğü 200 çeşitli cins tüfek, bir hayli cephane ile 118 beygir ve 207 asker kaçağı ele geçirildiği yolundaki açıklamasına değinirken şunları söylüyordu:

"İçlerinde (Nurettin Paşa'nın bildirisine göre- G. A.) en kanlı eşkıya başkanlarının da bulunduğu bildirilen ayaklanmacıların, 200 çeşitli cins [tüfek] ve bir hayli cephane ile velev bir tanecik olsun asker yaralayamamış olması çok gariptir! Yani, bu da gösterir ki Nurettin Paşa bu kadar nüfusu çatışma ile değil, katliam biçiminde öldürtmüştür."[107] Tepeyran, Nurettin Paşa'nın devlet tarafından "Koçkiri Olayı'nı yumuşak bir biçimde bastırmakla görevlendirilmiş" olduğunu ancak Paşa'nın "bu görevini, gözönüne getirilemeyecek derecede çok şiddet, hattâ vahşetle bastırdı"ğını[108] ileri sürüyordu. Ancak, kendisinin bu konuda içişleri bakanlığına yazdığı dilekçelerden sonuç alamaması ve ardından da Trabzon'a vâli olarak atanması, sözkonusu vahşetin sadece Nurettin Paşa'nın kişisel inisiyatifinden kaynaklanmadığının bir başka kanıtıydı. Hattâ Tepeyran kitabında Nurettin Paşa'nın, Mustafa Kemal'in koruması altında olduğunu da açıklıyordu. O, Mustafa Kemal'in 1927'de TBMM parti grubunda yaptığı konuşmanın kitap hâlinde yayımlandığını belirtiyor ve bu kitaptan şu alıntıyı aktarıyordu:

"... Nurettin Paşa'nın hükümetçe Merkez Ordusu Komutanlığı'ndan nasıl alındığını ve harp divanına verilmek üzere Ankara'ya yazıyla çağrıldığını ve meclisçe ona karşı olan kaynaşma kendisinin idamını isteme derecesinde ileri gitmişken, başkomutan sıfatıyla şahsen Meclis kürsüsünden Nurettin Paşa'yı savunarak nasıl kurtardığımı da açıklamıştım..."[109]

Yazar bu konuda yazdıklarını noktalarken Nurettin Paşa komutasındaki Merkez Ordusu'nun Koçgiri halkına karşı uyguladığı vahşetin boyutlarının, kendisinin anlattıklarının da ötesinde olduğunu, ancak yurtseverlik duygusu gereği bu bildikleri ve gördüklerini yazmamayı yeğlediğini ileri sürüyordu:

"Sivas'ta ikibuçuk ay kadar süren ikinci vâliliğimin anıları bu yazdıklarımdan ibaret değildir. Fakat Sivas'a, sanki her işi bırakarak, yalnız Merkez Ordusu komutanının (yani Nurettin Paşa'nın- G. A.) yasadışı, zararlı, korkunç davranışlarını, zorbalık ve saldırılarını def etmeye çalışmak gibi acı bir uğraş için gelmişim.

"Yazmadıklarım, yazamadıklarım, yazma azabına dayanabildiklerimden az değildir. Yazamadıklarımın neler olduğunu o bölge halkı bilir. Bazı durumlarda bir şey yapmak ya da söylemek nasıl yurt bir görevi ise, bazen de bir şey yapmamak, susmak için nefsini zorlama azabına katlanmak da öyledir."[110] Burada Tepeyran'ın, "yurtseverlik duygusu"/ Mustafa Kemal'e ve devlete bağlılığı ile zulüm ve haksızlığa karşı tepkisi/ burjuva hukukuna bağlılığı arasındaki gerilimi yaşadığını duyumsamamak olanaksız.

Kıvılcımlı'ya haksızlık yapmamak için onun, "Türkiye'de Ulusal Sorun" başlıklı çalışmasında Koçgiri isyanı konusuna şöyle bir değinip geçtiğini belirteyim. O bu konuya, Mustafa Kemal ile İstanbul hükümetinin temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa"nın 11 Eylül 1919'da imzaladıkları bir protokolden söz ederken değiniyordu. Kıvılcımlı burada şunları söyleyecekti: "Hemen hemen aynı tarihlerde taşra burjuvazisi adına Mustafa Kemal Paşa, İstanbul burjuvazisi adına Bahriye Nazırı Salih Paşa, imzaladıkları 11 Eylül 1919 tarihli ikinci protokolde, makamı saltanat, hilâfet hakkında bir sürü güvenceden sonra şu satırları imzalıyorlardı: *'Kürtlerin bağımsızlık amacı görünüşü altında yapılmakta olan söylentilerin önüne geçme konusu görüşüldü.'* Artık ondan sonra, doğru ya da yanlış, haklı ya da haksız, her Kürt hareketinin alnına ünlü damgalar basıldı durdu: 1-Karşı-devrimcidir; 2-Yabancı parasıyladır. O zamanki durumu tahlil eden bir milletvekili Sakarya'dan sonra Fransızlarla güney anlaşması biterken,

Zâlim Çavuş adında birinin Koçgiri taraflarındaki 'talanını' şöyle açıklar: *'Alişar namlı haydutlar... Dirlik* ('Divrik' olmalı- G. A.), *Refahiye, Karaçay, Kemah çevresini birleştirerek özerklik verilmesi için telgraflar çekmiştir... Yabancı parası ve parmağı bu oyunu oynuyordu.'* "[111]

Yazarın bu sözleri onun, devrimci bir konumda olduğu, Türk-Ermeni sorunu ve Türk-Kürt sorunu gibi Türk burjuvazisi ve devletinin son derece "duyarlı" olduğu konularda iyi-kötü enternasyonalist bir tutum aldığı YOL döneminde bile Türk milliyetçiliğinin ideolojik etkisinden tümüyle sıyrılamadığının bir başka somut göstergesidir.

Öte yandan Kıvılcımlı Türkiye yakın tarihinin, kurban sayısının çok daha büyük olduğu bir başka üstü örtülmüş trajedisi olan Pontus Rum jenosidini görmezden gelmişti. Gerçi yazar yukarda da gördüğümüz gibi, "Yunan ordusunun Anadolu'ya ayak basması"nın, "bütün tehlikesine karşın, Türk burjuvazisini âdeta Rum kapitalistlerinden kurtaracak çareyi de birlikte getirdi"ğini ve Türk burjuvazisinin "Pontus hareketi bastırılıp, Yunan ordusu Anadolu'dan atıldıktan" ve Rum-Türk nüfus mübadelesi yapıldıktan sonra rahatladığını söylemişti. Ancak o, tıpkı Türk-Ermeni sorununda olduğu gibi Türk-Rum sorununda da yaşananları, iki ayrı ulusun burjuvazileri arasındaki çatışma gibi görür ve Pontus Rum halkının hedef olduğu jenosidi görmezden gelir gibidir.

Stefanos Yerasimos, "Pontus Meselesi (1912-1923)" başlıklı çalışmasında Pontus Rumlarının kayıpları hakkında şu bilgileri veriyordu:

"Türk Genelkurmayı tarafından yayımlanan resmî raporlarda düzenli orduyla yapılan çatışmalarda ölen Rum çetecilerinin sayısı 11,118, Rum çetecilerince öldürülen Türk köylülerinin sayısı 1,817 olarak verilmektedir. Fakat sürgüne giderken ölenlerle (Türk- G. A.) çeteler tarafından öldürülenlerin sayılarını saptamanın olanağı var mıdır? 1914'te Trabzon vilâyetinde yaşayan Rumların nüfusunun 350,000 olduğu tahmin edilmektedir; buna Sivas ve Kastamonu vilâyetlerindeki Rumlar da eklendiğinde, yaklaşık 450,000 sayısına ulaşılmaktadır. Bunlardan 86,000 kadarı I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'ya göç etmiş ve 322,500 kişi de nüfus mübadelesi sırasında, 1923'te Yunanistan'a ulaşmıştır. İki sayı arasındaki fark 65-70,000 kişidir ki, bunların üçte biri silâhlı erkekler, üçte ikisi de ya 1916-1918 ya da 1921-1923 arasında hayatlarını kaybeden eli silâh tutmayan insanlardır."[112] Bu analizdeki küçük bir eksikliğe işaret etmek gerekiyor. 1914 yılında Pontus Rum nüfusunun 450,000 dolayında olduğunu belirten Yerasimos, 1914-1923 yılları arasındaki doğal nüfus artışını hesaba katmamış gözüküyor. Bu artışın ne kadar olduğunu bilmiyoruz. Fakat, bu faktörün de dikkate alınması durumunda yaşamını yitiren Pontus Rumlarının sayısının 65-70,000 kişiden biraz daha fazla, belki de 75,000 dolayında olduğu tahmin edilebilir.

Yukarda II. Bölüm'de, gerek araştırmacı Fuat Dündar'ın ve gerekse onun referans gösterdiği Grek Yardım Kurulu'nun (=Greek Relief Commission) sürülen ve yaşamını yitiren/ öldürülen Rumların sayısı hakkında söylediklerini aktarmıştım. Anımsanacağı üzere bu Kurul, yaşamını yitiren Pontus Rumlarının sayısının 250,000 dolayında olduğunu söylüyordu. Ancak 1914-23 döneminde yaşamlarını yitiren Rum sayısına erişmek için Yerasimos'un ve Kurul'un rakamlarına, işgalci Grek ordusunun geri çekilişi ve Türk ordusunun ilerleyişi sırasında ve özellikle de İzmir'in yeniden Türk tarafının eline geçişi sırasında yaşamını yitiren/ öldürülen onbinlerce Rumun sayısının da eklenmesi gerekir.

Kemalistlerin İttihat ve Terakki çetesinden devraldığı Anadolu'nun Hristiyan halklardan arındırılması politikasını sürdürdüğünü belirten Tamer Çilingir ise Yerasimos'tan farklı olarak Pontus Rum halkının kayıplarının çok daha büyük olduğunu düşünüyor. Yunan ordusunun, Türk nüfusun çoğunlukta olduğu bölgeleri işgal etmesini mahkûm etmeyen ve dolayısıyla konuya yeterince objektif bakmadığını söyleyebileceğimiz Çilingir bu konuda şu önemli bilgileri aktarıyor:

"1. Emperyalist Paylaşım Savaşı'nın gölgesinde Ermeni, Süryani ve Ezidiler'e uygulanan soykırım, bu kez 'Kurtuluş Savaşı' masalının gölgesinde Rumlara yönelik uygulandı... Öyle ki savaştıklarını iddia ettikleri 'yedi düvele' karşı herhangi bir ordu savaşı bile yaşanmadı... Düzenli ordu diye ifade edilebilecek tek askerî güç olan Amasya'da kurulan Merkez Ordusu da Pontos Rumlarına karşı imha operasyonlarında kullanıldı. Bunun dışındaki bütün çatışmalar çete savaşlarından ibaretti. Yunan ordusu ile yaşanan iki cephe savaşı dışında da herhangi bir savaş olmadı.

"Pontos Rum soykırımında hayatını kaybeden 353 bin kişinin, 150 bini 1. Emperyalist Paylaşım Savaşı döneminde katledilirken, kalan 203 bini bu 'Kurtuluş Savaşı' masalının gölgesinde Karadeniz'de öldürüldü. Yunan ordusunun geri çekilmesiyle birlikte İzmir'in yakılmasına kadar olan süreçte de 200 binin üzerinde Rum kayboldu...

"Yeni Cumhuriyet kadrolarının Abdühamid ve İttihatçılardan devraldığı 'Anadolu'nun gayri Müslimlerden arındırılması' politikası ardında milyonlarca ölü, milyonlarca da sürgün bıraktı. Bu süreçten Pontos Rumlarının payına da büyük acılar düştü. 353 bin Pontoslu Rum, 1914-1923 yılları arasında, birinci etapta İttihatçı paşaların, ikinci etapta Mustafa Kemal'in emriyle katledildi. Mustafa Kemal'in sadık katilleri Topal Osman, İpsiz Recep gibilerinin oluşturduğu çetelerin, Nurettin Paşa'nın komuta ettiği Merkez Ordusu'nun işkence, ev, köy, okul, kilise yakmaları bu dönemin yaygın 'Kurtuluş Savaşı' uygulamalarıydı.

"200 bine yakını Karadeniz'den olmak üzere 1 milyon 250 bin Rum 'mübadele anlaşması' ile sürgün edildi. Bütün Karadeniz'de 1920'lerin başından itibaren asimilasyon politikalarına hız verildi. Geride kalan Rumlar zorla Müslümanlaştırıldı ve Türkleştirildi. Daha önce Müslümanlaştırılanlar bu kez de Türkleşmeye zorlandı.

"Lazlara, Gürcülere ve Ermenilere (Müslüman Ermeniler/ Hemşinliler) Türkçe öğrenmeleri dayatıldı. Şarkı sözleri, öyküleri, fıkraları Türkçeleştirildi. Türkçe dışındaki bütün diller yasaklandı. Şehir, kasaba ve köy isimleri değiştirildi, Türkçe isimler verildi. Her kesimden muhalifler istisnasız imha edildi.

"Olası yeniden başkaldırıları engellemek için şehir şehir kontra örgütlenmeler oluşturuldu ve bu örgütlenmeler devlet tarafından sınırsız desteklendi.

"Ve tüm bunlar sonsuza kadar unutulsun diye nüfus dairelerini, tapu dairelerini, arşiv odalarını, tarihî kayıtları yaktılar. Buna rağmen pek çok Pontos Rum köyünde hâlâ anadilimiz olan Romeika gizli gizli konuşulmaktadır. Kimliğinin, kökenin farkına varan Hristiyan Rumlar vaftiz olarak Hristiyan kimliğini açıktan yaşamaya başlıyor. Hattâ ömrünü Müslüman görüntüsünde tamamlayan kimi Rumların köylerindeki evlerinde şapeller (küçük kutsal alanlar) açığa çıkmaya devam ediyor."[113]

Çilingir'in verdiği rakamlara göre, 353,000'i Pontus'ta ve 200,000'i de İzmir ve Ege bölgesinde olmak üzere 550,000 dolayında Rum öldürülmüştür. Türkiye'de yaşayan Rumların sayısı Rum Patrikliği'nin 1912 yılı rakamlarına göre 2,020,276 ve Osmanlı devletinin 1914 yılı rakamlarına göre ise 1,729,738 idi. Bu iki rakam arasındaki fark; a) 1913-14 yıllarında Rum nüfusun bir bölümünün Türkiye'den kaçmaya zorlanmaları ve b) Osmanlı devletinin -diğer halklara yaptığı gibi- Rumların sayısını da olduğundan daha düşük gösterme çabasıyla açıklanabilir.

İttihat ve Terakki çetesinin, bazı Kürt ağaları ve aşiretlerinin yardım ve inisiyatifiyle, esas olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yoğunlaşmış olan Süryani/ Asuri halkına karşı da jenosit düzeyinde bir kıyım uyguladığı biliniyor. Bu halka uygulanan jenosidde Kürt öğesinin rolünün Ermeni jenosidine kıyasla daha da büyük olduğu anlaşılıyor. Nasturi kilisesi, Keldani kilisesi, Süryani Ortodoks kilisesi gibi farklı kiliseler etrafında örgütlenmiş bulunan bu halk,

Birinci Dünya Savaşı döneminde yer yer silâhlı direniş göstermesine rağmen yüzbinlerce mensubunu kurban vermek ve binlerce yıldır yaşadığı anayurdunu terketmek zorunda bırakıldı. Bu konu üzerinde sistemli bir biçimde çalışmış olan David Gaunt, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra düzenlenen Paris Barış Konferansı'na giden Asuri-Keldani heyetinin Asuri/ Süryani halkının savaş sırasında 250,000 kayıp verdiğini söylediğini, ama asıl rakamın bunun da üstünde olduğunu belirtiyordu. Gaunt şunları söylüyordu:

"Öncelikle, Diyarbakır vilâyeti bağlamında yapılan güncel hesaplamalar nüfus kaybının çok daha yüksek oranlarda olduğunu ve Keldanilerin yüzde 90'ının, Süryani Ortodoksların yüzde 72'sinin ve Süryani Katoliklerin yüzde 62'sinin ortadan kalktığını göstermekteydi. İkincisi, heyet, Asurilerin mensup oldukları çeşitli Katolik kiliseleri hesaba katmamış görünmekteydi. Üçüncüsü, heyet, Kuzey ve Orta Anadolu'da, yerel Ermenilerle karışan tecrit edilmiş Asuri cemaatlerden haberdar değildi."[114] Yves Ternon ise, yeterince işlenmiş olmaktan uzak olan ve esas olarak Mardin ve Diyarbakır'da yaşanan Süryani ve Ermeni jenosidinde Kürt öğesinin rolü hakkında şunları söylüyordu:

"Diyarbakır vilâyetinde, başlıca Müslüman topluluğunu oluşturan Kürtler 1915'de en kötü işleri yüklendiler. Cinayetlerinin, zenginliklerinin, katliam çılgınlıklarının, para hırslarının öykülerinin tarihçilerin anılarında özel yeri vardır. Kudurmuş kurt sürüsü gibi saldırıları, bir halkın imajını negatif olarak yansıtır... Ancak bu öykülerde Kürtlerin Hristiyanları kurtardığı durumlar da vardır."[115]

Evet, bir kez daha yinelemek gerekirse Kıvılcımlı'nın bu üç konuya ilişkin eksik ve hatalı tutumu onun, devrimci döneminde bile Türk milliyetçiliğinin etkisinden bütünüyle kurtulamamış olduğunu tartışma götürmez bir biçimde kanıtlamaktadır.

Almanya-Türkiye Karşılaştırması

Kıvılcımlı bu devrimci döneminde, 1870-71 yıllarında ulusal birliğini sağlayan Almanya'yı, hatalı bir biçimde 1920-23 Anadolusu ile kıyaslamaktaydı. O, "Legaliteyi İstismar" adlı yazısında şöyle diyordu:

"Eğer 1870-71 Birlik savaşını, 1920-23 Anadolu 'Bağımsızlık' savaşına benzetirsek, Türkiye'de Bismarck'ın kim ve Bismarck yönetiminin ne olduğunu söylemeye gerek kalmaz...

"Kurtuluş savaşı sırasında Türkiye'yi baştan başa aşıp gelen dalga, Alman Birliği'nin dalgasından aşağı kalmazdı."[116]

Böyle bir Almanya-Türkiye karşılaştırması hiç de yerinde ve doğru değildir. Herşeyden önce Kıvılcımlı'nın, Bismarck'ın Mustafa Kemal'e ve Bismarck rejiminin de Kemalist rejime çok ta benzemediğini, daha sonraları kaleme aldığı bir başka yapıtında kendisinin söylemiş olduğunu anımsatayım. 1930'ların başlarında bu iki siyasal figür/ rejim arasında böyle bir benzetme yapan yazar 1960'ların sonunda şöyle diyordu:

"Bizdeki Doğu devletçiliği, hattâ Prusyalı demirden başbakan Bismarck'ın taklit ettiği Louis Napoleon 'devletçiliği' bile olamadı. Bismarkizm, sanayileşme yarışına baştan kara atılmış bir Almanya'da yaşadığı için, onun 'kürsü sosyalizmi' çorbasına, az buçuk modern işçi sınıfının tuzu karıştırılabilmişti. Bizim çorbacılar hiç öyle 'hata'ya, kazara olsun düştüler mi? Tek parti devletçiliği kısa kesti, 'Türkiye'de işçi, mişçi yok!' dedi."[117]

"Batıda devletçilik Fransa'da Louis Napoleon'la, Almanya'da Bismarck'la oldu. Ama vatanın yerli kapitalizmini büyük sanayileşme doruğuna çıkar çıkarmaz, derebeyi nüfuzu olmaktan az çok kesinlikle çıkabildi. Devlet, dayandığı sosyal sınıfın avadanlığıydı.

"Bizim devletçiliğimiz, sınıf dışı bir zümrütü anka değildir. Ancak, kapitalist sınıfımız saltanat zamanı komprador, cumhuriyet zamanı finans- kapital biçimiyle, cılız ve 'kökü

dışarıda' kaldığı için, tefeci-bezirgân sınıflarla ortaklaşa bir melez devlet olarak sürüp gitti."[118]

1870'lerin Prusya/ Almanyası ile 1920'lerin başlarının Türkiyesi arasındaki farklar Kıvılcımlı'nın kabul eder gözüktüğü farklardan çok daha fazladır. Bunları sırayla ele alalım.

Merkezî devlet yapısını çok önceden kurmuş olan Fransa ve Britanya gibi ülkelerden farklı olarak Almanya, 14. yüzyıldan, hattâ daha öncesinden 1870-71'e kadar çok sayıda, hattâ yüzlerce krallık, prenslik, dükalık ve serbest kentten oluşan bir konfederasyon durumundaydı. 1618-48 yılları arasında yaşanan ve Avrupa'nın Katolik devletleriyle Protestan devletlerini karşı karşıya getiren ve esas olarak Almanya topraklarında yaşanması nedeniyle bu ülkede çok büyük bir nüfus yitimine ve ülkenin tam bir yıkıntıya dönmesine yol açan Otuz Yıl Savaşı bu parçalanmayı daha da pekiştirmişti. En güçlüsü Prusya Krallığı olan bu devletçiklerin bir çoğunun birbirlerinin topraklarında diplomatik temsilcilikleri bile bulunuyordu.

Almanya'nın ulusal birliğini sağlamasını, öncelikle kapitalizmin gelişmesine ve ikinci olarak da 1862-1890 yılları arasında Prusya Başbakanı olarak görev yapan Otto von Bismarck'ın çabalarına borçlu olduğunu söyleyebiliriz. 19. yüzyılın ortalarından başlayarak hızla sınaîleşen Almanya'da burjuvazi hâlâ zayıftı; özellikle de en güçlü Alman devleti Prusya'da ordu ve sivil bürokrasiye, Junker olarak anılan büyük toprak sahipleri egemendi. Almanya; onlarca, hattâ yüzlerce irili ufaklı bağımsız siyasal birimden oluşan bir konfederasyon iken, 1834'te oluşturulan *Zollverein*'in (=Gümrük Birliği) de katkısıyla, yani kendi iç dinamiklerinin itişiyle yavaş yavaş birleşik bir burjuva devleti hâline gelmişti. Feodal-militarist Junkerler'in yönettiği Prusya Krallığı, sayıca önemli bir işçi sınıfının oluşumuyla elele giden bağımsız kapitalist ekonomik gelişmesini, 1864'te Danimarka'ya, 1866'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na ve 1870-71'de Fransa'ya karşı kazandığı askerî zaferlerle taçlandırmış ve Alman İmparatorluğu'na dönüşmüştü. Burada Fransa'nın, 1870-71 savaşını yitirmesi üzerine Almanya'ya ödediği beş milyar frank tutarındaki savaş tazminatının Almanya'nın ekonomik gelişmesi için kullanılmasının önemli bir faktör olduğunun altı çizilmelidir. 1880'lere gelindiğinde, ileri kapitalist ülkeler arasında en hızlı büyüyen ülkelerden biri, belki de birincisi olan Almanya emperyalist bir nitelik kazanmaya, dev tekellerinin ürettiği ürünlere ihraç pazarları ve hammadde kaynaklarının yarısıra nüfuz alanları aramaya başlamıştı.

Osmanlı'nın/ Türkiye'nin tarihsel evrimi ise çok farklı oldu. I. Bayezid'in 1402'de Ankara Savaşı'nda Timur'un ordusuna yenilmesini izleyen 11 yıllık Fetret (=kargaşa) Devri bir yana konacak olursa Türkiye hiçbir zaman, Almanya'nınki gibi bir siyasal parçalanma ve ufalanma yaşamamıştı. Tam tersine, özellikle 17. yüzyılın sonlarından itibaren zayıflamaya yüz tutmakla birlikte genel olarak güçlü bir merkezî devlet geleneğine sahip olmuş olan Osmanlı devletinin ve Türkiye'nin tarihi Almanya'nınkiyle kıyaslanamaz bir nitelik taşıyordu. Belki daha da önemlisi, Osmanlı devleti ve Türkiye'nin bağımsız bir kapitalist gelişme yaşamamış olmasıydı. Evet, Osmanlı devleti, 19. yüzyılın ortalarından itibaren sahil bölgeleri başta gelmek üzere genel olarak kapitalizmin ve özel olarak dışa bağımlı kapitalizmin sınırlı ölçüde gelişimine tanık olmuştu. Ama bu, bir yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun giderek zayıflaması ve toprak yitirmesi ve bir yandan da Batı Avrupa'nın kapitalist devletlerinin malî ve ticarî boyunduruğu altına girmesiyle elele gitmişti. Hiçbir zaman bir sömürge ya da yarı-sömürge olmamış olan Almanya'dan farklı olarak Türkiye 19. yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa devletlerinin bir yarı-sömürgesi hâline gelmişti.

Dahası bu gerileme süreci Türkiye'nin, Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde çöküşü ve Anadolu'nun işgal altına girmesiyle doruğuna çıkmıştı. (Militarizm ve devlete tapınma geleneğinin güçlü oluşunun ve Afrika'daki sınırlı sömürgelerini yitirecek ve rakiplerine ağır tazminat ödemek zorunda kalacak olan Almanya'nın da Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış olmasının bu iki ülke arasında belirli bir benzerlik oluşturduğu söylenebilir; ama

benzerlikler bunun pek de ötesine gitmez.) 1923 Türkiyesi'ni 1870'lerin ve daha sonrasının Almanyası'na benzemez kılan bir başka nokta da birincisinin, ikincisinin sahip olduğu maddi ya da ekonomik temele ve eğitilmiş insan gücü ve modern proletaryaya hiçbir zaman sahip olmamış olmasıydı. Daha da beteri Türkiye, yaşadığı daha önceki savaşlar, Birinci Dünya Savaşı, Hristiyan halklara uygulanan kıyımlar ve "ulusal kurtuluş" savaşı sonucunda gerek maddi kaynaklarını ve gerekse insan kaynaklarını ve özellikle eğitim ve kültür düzeyi daha yüksek olan Rum, Ermeni vb. kökenli insan kaynaklarını neredeyse bilinçli olarak ve tümüyle tüketmişti.

İki ülke arasındaki bir başka önemli fark Prusya/ Almanya'nın etnik ve dinsel bakımdan aşağı yukarı homojen bir ülke olmasıydı. 1900 nüfus sayımına göre Alman İmparatorluğu'nun 56 milyonu bulan nüfusunun yüzde 92'sinin dili Almancaydı; kendileri de Hristiyan olan biricik önemli azınlık Polonyalılar'dı; ancak onlar da nüfusun sadece yüzde 6'sını oluşturuyorlardı. Türkiye ise, -Balkanlar'daki Hristiyan ağırlıklı topraklarını yitirdikten sonra bile- etnik ve dinsel bakımdan homojen bir ülke sayılamazdı. Despotik değil de az çok demokratik bir rejime sahip olması hâlinde bu çok-etnililik ve çok-dinlilik bir dezavantaj oluşturmayabilirdi. Ama, özellikle 19. yüzyıldan itibaren Türkiye'nin tarihi başta Hristiyan halklar gelmek üzere boyunduruk altındaki tüm halkların giderek daha fazla ezilmesi tarihi olacaktı. Güvenilirliği son derece tartışmalı 1906 nüfus sayımının resmî sonuçlarına göre, Osmanlı devletinin 15.5 milyon dolayında olan nüfusunun yüzde 75'i Müslümanlardan, yüzde 25'i ise Hristiyanlardan, yani -sayıları ayrı ayrı belirtilen- Rum, Ermeni, Yahudi, Bulgarlardan oluşuyordu. (Burada sözü edilen Müslümanlar kategorisinin Türklerin yanısıra, Arapları, Kürtleri, Çerkesler'i, Arnavutlar'ı vb. kapsadığı dikkate alınırsa Türklerin bu görece geç tarihte bile nüfusun çoğunluğunu oluşturmadığı anlaşılabilir.)

Öte yandan 19. yüzyılın sonunda Almanya, çekirdeğinde güçlü ve disiplinli bir ordunun bulunduğu modern bir devlet aygıtına sahip iken Türkiye, -bir dizi reform girişimine rağmen- köhne, çürümekte olan ve feodal kafalı bir devlet aygıtı tarafından yönetiliyordu. Almanya; bilim, teknoloji, eğitim ve kültür düzeyi bakımından da Türkiye'nin çok ilerisindeydi. Sınaî devrimini 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştirmiş olan Almanya ile, bu alanda adı bile anılmayan o dönemin Türkiyesi arasında pek az benzerlik olduğu açıktır. Daha da önemlisi, Almanya 18. yüzyıldan itibaren bir aydınlanma yaşarken Türkiye 19. yüzyılın sonunda bile eğitim sistemine ve entellektüel yaşama damgasını vuran gerici ulemanın ve İslâmî bağnazlığın boyunduruğu altında bulunuyordu.

Dolayısıyla, ne Prusya Krallığı önderliğindeki Almanya'nın Fransa'yla savaşması, Türk "ulusal kurtuluş" savaşıyla karşılaştırılabilir; ne de Bismarck Mustafa Kemal ile. Birincisi; Avrupa'da üstünlük peşinde koşan iki ileri kapitalist ülke, yani Fransa ile Almanya arasındaki güç çekişmesinin ve Fransa'nın İspanyol tahtına Alman kökenli bir prensin oturmasına itirazının simgelediği ya da gerekçesini oluşturduğu bir siyasal çekişmenin sonucuydu. Esas içeriği, Osmanlı-Türk gericiliğinin İttihat ve Terakki çetesi önderliğinde gerçekleştirdiği sürgün, kıyım ve mülksüzleştirmelerin ürünü olan "kazanımlar"ını savunmak ve Anadolu'nun ender görülen bir devlet terörüyle Hristiyan topluluklarından "arındırılması"nı tamamlamak olan ikincisi ise, çökmekte olan İmparatorluğun yıkıntılarından bir bölümünü kurtarma uğraşıydı. Despotik bir nitelik taşımasına rağmen Bismark dönemi Almanyası'nda bu Hristiyan kıyımına uzaktan yakından benzeyen bir olay yaşanmadığı biliniyor.

Şimdi artık Kıvılcımlı'nın Osmanlı-Türk ordusunu nasıl değerlendirdiği konusuna dönebiliriz.

NOTLAR

(1) "Yakın Tarihten Birkaç Madde", *YOL* 1, s. 127.
(2) Bkz. aynı yerde, s. 102.
(3) aynı yerde, s. 117.
(4) aynı yerde, s. 118.
(5) aynı yerde, s. 132.
(6) *Türkiye'de Sınıflar*, s. 156.
(7) aynı yerde, s. 127.
(8) aynı yerde, s. 157.
(9) Aktaran Mete Tuncay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925) Belgeler*, s. 559.
(10) *Aydınlık*, Sayı 5, Mart 1969, s. 369-85.
(11) "Yakın Tarihten Birkaç Madde", *YOL* 1, s. 122.
(12) aynı yerde, s. 134, italikler benim.
(13) Aktaran Ergun Özbudun, "Siyasî Lider Olarak Atatürk", http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-06/siyasi-lider-olarak-ataturk.
(14) "Yakın Tarihten Birkaç Madde", *YOL* 1, s. 167.
(15) aynı yerde, s. 167-68.
(16) Aktaran Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 713.
(17) *YOL* 1, s. 113.
(18) Ziya Gökalp, "Milletçilik ve beynelmilliyetçilik", *Yeni Mecmua*, Sayı 35, 14 Mart 1918, s. 162.
(19) Aktaran Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 720-21.
(20) *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, Cilt 2, 213-14.
(21) https://tr.wikisource.org/wiki/Sivas_Kongresi_Beyannamesi.
(22) Mustafa Kemal'in *Söylev ve Demeçleri*'nden Aktaran Sevan Nişanyan, *Yanlış Cumhuriyet*, s. 373.
(23) *YOL* 1, s. 182-83.
(24) [Başbakanlık Osmanlı Arşivi Uzmanı] Muhammet Safi, "Erzurum ve Sivas Kongreleriyle Misak-i millî sûretleri".
(25) Sinan Tavukçu, "Sivas Kongresi Kararları'nda 'Manda' Reddedilmiş miydi?", 1 Mayıs 2012.
(26) Aktaran Abdurrahman Dilipak, *Kemalizm*, s. 68.
(27) aynı yerde, s. 68.
(28) Aktaran *Anadolu İhtilali*, s. 297.
(29) "Yakın Tarihten Birkaç Madde, *YOL* 1, s. 137.
(30) aynı yerde, s. 137.
(31) aynı yerde, s. 137-38.
(32) *Üç Seminer*, s. 90-91. (33) aynı yerde, s. 93.
(34) Avagyan, Arsen, *Türk Dış Siyasetinde Kuzey Kafkasya Siyasî Muhacereti (1920-1971)*, s. 33.
(35) aynı yerde, s. 14-15.
(36) *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, s. 252.
(37) aynı yerde, s. 252.
(38) aynı yerde, s. 258-59.
(39) aynı yerde, s. 260.
(40) aynı yerde, s. 259.
(41) aynı yerde, s. 259.
(42) aynı yerde, s. 259-60.
(43) aynı yerde, s. 261, italikler benim.
(44) aynı yerde, s. 261.
(45) aynı yerde, s. 259.
(46) aynı yerde, s. 262.

(47) aynı yerde, s. 254.
(48) *Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki ve Bolşevizm*, s. 122.
(49) F. R. Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, s. 99, italikler benim.
(50) Aktaran Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş, 1946-1950*, s. 121.
(51) Bkz. *Paradigmanın İflası*, s. 109.
(52) *Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, s. 61.
(53) Fethi Okyar'ın 1980'de Tercüman Yayınları tarafından yayımlanan *Üç Devirde Bir Adam* adlı kitabından Aktaran Emel Akal, aynı yerde, s. 61.
(54) *İkinci Adam*, İkinci Cilt, s. 277.
(55) Aktaran Mehmet Polatel, "İttihat Terakki'den Kemalizm'e Ermeni Malları", *Öncesi ve Sonrası İle 1915 İnkâr ve Yüzleşme*, s. 207.
(56) *YOL* 2, s. 320-21.
(57) *Öteki Tarih* 1, s. 154.
(58) *YOL* 2, s. 419.
(59) Aktaran Çetin Yetkin, *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, s. 336.
(60) Aktaran *Ülke*, Sayı 9, 1979, s. 175.
(61) Bkz. Yves Ternon, *Bir Soykırım Tarihi*, s. 249.
(62) Bkz. *İttifak Devletleri Kaynaklarında Ermeni Soykırımı*, s. 170.
(63) https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1896/10/10.htm.
(64) *1915 Bağlamında Kürt-Ermeni Tarih Muhasebesi ve Güncel Tartışmalar*, s. 286-88.
(65) *Ermeni Ulusal Demokratik Hareketi ve 1915 Soykırımı*, s. 110-12.
(66) *I. Dünya Savaşı'nda Kürdistan*, s. 231.
(67) *YOL* 2, s. 321.
(68) İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 29-30.
(69) Lothar Rothmann, *Berlin-Bağdat*, s. 55.
(70) Aktaran François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 474
(71) *Berlin-Bağdat*, s. 63.
(72) aynı yerde, s. 99.
(73) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 122.
(74) Aktaran Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi*, s. 64.
(75) *İttifak Devletleri Kaynaklarında Ermeni Soykırımı*, s. 23.
(76) aynı yerde, s. 150-51.
(77) Bkz. Vahakn N. Dadrian, *Ermeni Soykırımı Tarihi*, s. 376-77.
(78) Aktaran Vahakn N. Dadrian, aynı yerde, s. 380-81.
(79) "Almanya Meclisi'ndeki Ermeni Soykırımı Tasarısı'nın Tam Metni", BİA Haber Merkezi, 2 Haziran 2016.
(80) *Birikim*, Sayı: 193-94, Mayıs-Haziran 2005.
(81) *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası*, s. 56.
(82) *Çerkesler*, s. 70.
(83) aynı yerde, s. 100-101.
(84) aynı yerde, s. 273.
(85) *YOL* 2, s. 322.
(86) *Modern Türkiye'nin Şifresi*, s. 337.
(87) *Ermeni Soykırımı Tarihi*, s. 499.
(88) "Eylül 1918'de Erivan ve Ermeniler", *Ermeniler Hakkında 'Makaleler-Derlemeler'*, s. 147-165.
(89) *Ermeni Soykırımı Tarihi*, s. 506.
(90) aynı yerde, s. 511-12.
(91) aynı yerde, s. 516.
(92) aynı yerde, s. 516.
(93) aynı yerde, s. 517.

(94) *Bir Milletin Dirilişi*, s. 321
(95) *YOL* 2, s. 322-23.
(96) *Teori ve Politika*, Sayı: 40, Güz 2015-Kış 2006, s. 14-15.
(97) "Türkiye'de Ulusal Sorun", *YOL* 2, s. 446.
(98) Bkz. aynı yerde, s. 456.
(99) aynı yerde, s. 457.
(100) "Strateji Planı", *YOL* 2, s. 30.
(101) "Türkiye'de Ulusal Sorun", *YOL* 2, s. 466.
(102) *Emperyalizm Geberen Kapitalizm*, s. 77-78.
(103) aynı yerde, s. 100.
(104) *Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı*, s. 76-77.
(105) http://www.dersim37-38.org/kocgiri-isyani-ve-aliser-ile-zarife-2-mehmet-bayrak/
(106) *Belgelerle Kurtuluş Savaşı*, s. 216.
(107) aynı yerde, s. 217.
(108) Bkz. aynı yerde, s. 221.
(109) Bkz. aynı yerde, s. 219.
(110) aynı yerde, s. 225.
(111) Bkz. *YOL* 2, s. 333-34.
(112) *Milliyetler ve Sınırlar*, s. 423-24.
(113) "Katledilen 350 bin Pontus Rumundan haberdar mısınız?", 1 Temmuz 2015.
(114) "Asuri Soykırımı", Çetinoğlu Sait-Konuk, Mahmut (Ed.), *Öncesi ve Sonrası ile 1915 İnkâr ve Yüzleşme*, s. 41.
(115) *Mardin 1915, Bir Yıkımın Patolojik Anatomisi*, s. 97-98.
(116) *YOL* 2, s. 494.
(117) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 21.
(118) aynı yerde, s. 43.

IV. KIVILCIMLI OSMANLI-TÜRK ORDUSUNU NASIL DEĞERLENDİRİYORDU?

Ordunun Geleneksel Devrimciliği Savı

Kıvılcımlı 27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra kaleme aldığı "MBK'ya Birinci Açık Mektup"ta şunları söylüyordu:

"Yerli irticaı temsil eden bir avuç (tefeci-bezirgân), kapitülasyonlar mekanizmasıyla yabancı sermayenin gizli, açık soygununa ortak çıkmayı ar değil kâr saydıkça, milletin bütününe bağlı olan Türk ordusu, dirlik düzeninden kalma (halkla beraberlik) geleneklerini dirilterek, millî kurtuluşa yol açtı. Bizde, irtica oligarşisi ne zaman yabancı hayranlığına teslim olduysa, o zaman, ordu hemen milletle kaynaşıp inkılâptan yana geçti. Çünkü, milletimizin ayakta kalan (bilinçli ve teşkilâtlı) biricik parçası ordu idi.

"Alemdar Mustafa Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya, Cemal Gürsel Paşa'ya kadar; Rusçuk yaranından Millî Kurtuluş Komitesi'ne ("Millî Birlik Komitesi'ne" olmalı- G. A.) kadar, ileri gidişimizin vurucu gücü, halk çocuklarımızın güttüğü ordu oldu... 1876'da Abdülaziz'i tahtından indiren, 1908'de meşrutiyeti dağda ilân edip Abdülhamit'i tahtından indiren, 1919-1923'de İstiklâl Savaşı'yla saltanatı müzeye kaldıran hep o genç ordumuzdu."[1]

"Uzak tarihimizden gelen milletçilik geleneği Osmanlılıktan kalmadır. Kayı Boyu, Orta Asya'nın ilkel komünasından aktardığı sosyal geleneklerini mirî toprak biçimine sokmuş ve *Osmanlı saltanatının sonuna dek* sürdürmüştür.

"Bu sosyal gelenek ve göreneğimiz Türk köyünde imece ya da bektaşilik biçiminde yaşıyor. Devlet sınıflarımızdan silâhlı ve aydın gençliğimiz, özellikle, ilk Türk ilblerinin toplum uğruna fedakâr ülkücülüğünü ayakta tutmuştur ve tutuyor."[2]

"Hiçbir amiral veya generalin, bile bile Türkiye'yi Amerikan üssü yapmak isteyebileceği düşünülemez. Bu bakımdan Türkiye'nin bağımsızlığını savunmak için kurulmuş Türk Ordusu elbet aldatılmıştır. Orduya karşı aldatmaca oldu."[3]

"O **Vurucu Güç**, belirdiği gibi, en derin ve en geniş **Tarih ve Toplum** olanaklarına dayanır. Onun için, hem **bugünkü** Türkiye **Toplumunun**, hem **dünkü** Osmanlı **İmparatorluğu'nun** türlü ilişki ve çelişkileri içinde o **Vurucu Gücün** en inanılmaz canlı elemanları ve etki-tepkileri yaşamaktan kalmamıştır. Toplum içinde **'Alevî'** yahut **'Türkmen'** adlı varlıklar, Eski Osmanlı İmparatorluğundan birer parça alan özellikle **Arap ülkeleri** (Mısır-Cezayir-Libya-Sudan ve ilh., ve ilh.) devrimci örnekleri gözlerimiz önündedir."[4]

Yazar milletvekillerinin "millî irade" (?) önünde tarafsız olamayacaklarını belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Ordu ise, çoğunluğu fakir fukara halk çocuklarından derlenmiş bir millî örgüttür. 27 Mayıs üzerine yapılan anketlerin ispatladığı gibi, o mütevazı halk çocukları, içinden çıktıkları fakir halkın dertleri ile, en yüksek subay oldukları zaman bile, acı acı dertlenip düşünmekten kendilerini alamazlar."[5]

Kıvılcımlı işi sivil politikacıların anayasa yapamayacağını ve bu işin ustasının ordu olduğunu ileri sürmeye kadar götürüyordu:

"Millî irade'nin gerçek anlamını, yönünü, dozunu Ordu kadar doğrulukla tartabilecek başka kimseler, herhâlde finans ve ağa seçimleriyle kalbur üstüne çıkarılmışlar arasında toplanmış sayılamazlar. Millî Kurtuluş ve 27 Mayıs buna belgedir...

"Türkiye tarihinde ne zaman bir Anayasa doğmuşsa, o Ordu'dan gelmiştir. Onun için, dost-düşman Türkiye'de herkes bize 'Ordu-Millet' demiyor mu? Kendimizi; 'Ordu-Millet' sayarken, ağzımızdan çıkan sözü kulağımız işitmiyor, beynimiz şartlamıyor mu? Niye, ikide bir kalkıp 'seçim'den bir tabu gibi söz ederiz. 1920 yılı Ordu istemeseydi hangi Türkiye Büyük Millet Meclisi seçilirdi? 1960 yılı gene Ordu istemeseydi hangi milletvekilleri ve hangi senato seçilirdi?"[6]

Yazar, 5 Ocak 1971'de, yani 12 Mart askerî-faşist darbesinden iki ay kadar önce kaleme aldığı bir yazıda ise ordunun rolüne ilişkin görüşünü şöyle dile getiriyordu:

"Dünyanın her yerinde gençlik de vardır, ordu da. Ama, diyebiliriz ki, dünyanın hiçbir yerinde sosyal devrim olayları Türkiye'deki denli genel olarak gençlik ve özellikle ordu ile içli dışlı değildir."[7]

Türk gerici ve şovenlerinin ordu-millet sloganını beğendiği anlaşılan Kıvılcımlı'ya göre ordunun "devrimciliği", Türkiye'ye özgü bir olaydı:

"Türkiye gelişimi ve devrimler tarihinin orijinal gidişi kanunu yüzünden, Türk ordusu adamakıllı devrimci bir gelenek ve görenek kazandı... Türk ordusunun devrimlerde vurucu güç rolünü unutmaya vardı mı, Skolastik saçmalayış develeri güldürmeye dek varabilir...

"İşte bu karakter, ordunun devrimci oluşu, hemen başka hiçbir ülkede görülmez. Çünkü oralarda ordu: Ya derebeyliğin çöküntüleri altında ezilmiş, yahut burjuva ordusu karakterini alarak, çarçabuk sömürünün kör âleti durumuna girmiş ve korkunç biçimde gericileşmiştir. Bunu bize en iyi açıklayan, en yaman ihtilâller ülkesi bilinen Fransa'nın ordusudur.

"Biz söylemeyelim. De Gaulle, 1961 yılı, *New York Times* başyazarı Cyrus I. Sulzberger'e şöyle dedi:

" 'Fransa tarihinde hiçbir devrim ordu tarafından yapılmamıştır.'

"Bu deyimi tersine çevirip kendimize uygulayalım.

"Türkiye tarihinde hemen her devrim ordu tarafından yapılmıştır!' "[8] Kıvılcımlı'nın Türk ordusuna ilişkin bu sözlerini Mustafa Kemal'in aynı kuruma ilişkin şu sözleriyle karşılaştıranlar arada herhangi bir fark göremeyeceklerdir:

"Bütün tarih bize gösteriyor ki, milletler yüksek hedeflerine ulaşmak istediği zaman, bu taşıp coşmaları karşısında üniformalı çocuklarını bulmuşlardır. Tarihin bu genel kuralı içinde yüksek bir ayrılık (istisna) bizim tarihimizde, Türk tarihinde görülür. Bilirsiniz ki Türk milleti, ne vakit yükselmek için adım atmak istemişse, bu adımların önünde daima öncü olarak, daima yüksek millî ülküyü gerçekleştiren hareketlerin öncüsü olarak, kendi kahraman çocuklarından kurulu ordusunu görmüştür."[9]

Kıvılcımlı orduya ilişkin yanılsama ve önyargılarını, ülkede AP hükümetinin anti-demokratik uygulamalarına karşı yığın hareketinin yükselmekte ve devrimci gençlik hareketinin giderek artan bir polis ve faşist komando terörüne hedef olmaya başladığı 1969-1970 yıllarında daha belirgin bir biçimde dile getirecekti. Ona göre faşizm tehlikesi; sadece AP ve MHP gibi gerici ve faşist burjuva partilerinden ve onların güdümündeki kurum ve örgütlerden kaynaklanıyordu. Örneğin o, İsmet İnönü'nün ve Alpaslan Türkeş'in 1969 yılında, -27 Mayıs darbesinden sonra politikayla uğraşması yasaklanmış olan- Celâl Bayar'ı ziyaret etmelerine ve özellikle Türkeş'in

ziyareti sırasında MHP'li komandoların bir koruma çemberi oluşturmasına değinirken Türk ordusunun konumunu bir kez daha değerlendirmişti. Yazar Türk ordusunun, İtalyan ordusunun Mussolini'nin İtalya'da ve Alman ordusunun Hitler'in Almanya'da faşist rejimi kurarken aldığı gerici tutumu almayacağını ve dahası sosyalizme, evet SOSYALİZME yöneldiğini şöyle anlatıyordu:

"Türk Ordusu Kayıhanlı Gazilerin dirlik düzeni'nden, Gazi Mustafa Kemal'in Millî Kurtuluş'una dek hep ilerici, devrimci gelenekli bir ordudur. İlk gazi-ilb'ler, antika müstebitliğe [zorbalığa] karşı, ezilen toprak kölelerine nispî kurtuluş getiren Tarihcil Devrim'in devrimcileri idiler. Son Gazi-Kuvayimilliyeciler modern müstebitliğe, emperyalizme karşı ezilen köle uluslara millî kurtuluş getiren Sosyal Devrim'in devrimcileri oldular. Türk Ordusu, o devrimci geleneğin öz çocuğu olarak herşeyi olağanüstü dupduru görmeyi hızla geliştiriyor.

"Ona, finans-kapital bunaklarının ne bayramlık Bayar el öpüşmeleri, ne CIA bit pazarından mostralık alınmış turşuluk 'iki sıra dizilmiş' üçbuçuk atan keş komandoları hiç mi hiç birşey söylemiyor. Yalnız tükürme hissi veriyor...

"Bu bakımdan 'Yazık oluyor Süleyman Efendiye!' 'Gelgenekon Aslanları' komandolarının bütün canbazlıkları: 'itlâf'ı hayvan bilâ faide (hayvanı hiç yararsız tepeleme) kabilinden maskaralıklardır. Türk ordusu her gün adım adım yol alan Türk milletinin dışında bir Amerikan icadı aylıklı asker midir sanırsınız? Aldanırsınız. Bu toprakta 'Nasırından ölen Süleyman Efendiye' finans-kapital şâirleri bile 'yazık oldu' derken alay ederler.

"Türk ordusunun hele, hepsine karnı toktur. Gerekirse acından ölür: 'Sayyâd'ı bî insâf'a' (insafsız avcıya) köpekçe hizmet etmekten bile bile zevk almaz. Almamıştır. Ve her gün biraz daha her şeyin içyüzünü bilmekte ve bildirmektedir. Ve tıpkı Hazret'i Ali gibi: 'Men allemenî harfen, sayyerenî abden' (kim bana bir harf öğretse, o beni öğretisine kul eder) erkekçe konuşmaktan ürkmemektedir. Sosyalizmi az çok kendi çabası ile öğrenmesine kimseyi engel ettirmemektedir."[10]

Büyük burjuvazinin ya da finans-kapitalin egemenliğini, esas olarak orduya değil, faşist komandolara, polise ve en iyi olasılıkla jandarmaya dayanarak sürdürdüğü kanısında olan Kıvılcımlı bir başka yerde şöyle diyordu:

"Finans-Kapital tehakkümü bu dileğe ne der? Komando silâhlandırır. Bununla birlikte rüzgâr eken fırtına biçer. Çünkü Türkiye'nin silâhlı güçleri: Ne padişah ordusudur, ne Yunan kralı kuludur. Yüz elli yıldanberi gerekince padişaha karşı vatanı ve milleti savunma geleneğini yaşatır. Ya bu yol 27 Mayıs gibi daha derin halk bilinci ile dirilirse?

"Onun için kimse ordu ile şaka etmek istemiyor."[11]

Yazar, emperyalist ülkelerde jandarma üniforması giydirilen köylülerin işçilere karşı kullanıldığından söz ettikten sonra şunları söyleyecekti:

"Ancak o tehakküm zorbalığı da en az yüz yıl ötede iflâs etmiştir. Bu 19.ncu yüzyılın alçakça Makyavelizmini emperyalist Amerikan hocaları öğütlediyseler, bizimkiler sakın kanmasınlar. 20.ci yüzyılın sonuna geldik. Ve **'burası Türkiye'**dir'. 27 Mayıs'ı getiren 4 silâhlı kuvvet kesiminden birisi de Jandarma olmuştur."[12]

Aşağıda, VI. Bölüm'de daha ayrıntılı bir biçimde göreceğimiz gibi Kıvılcımlı bu tutumunu, 12 Mart askerî darbesinden SONRA DA sürdürecekti. Örneğin o 21 Mayıs 1971'de, yani darbenin üzerinden 70 gün geçmiş olduğu hâlde ilerici öğretmenlerin yaygın bir biçimde tutuklanması karşısındaki şaşkınlığını şöyle dile getirecekti:

"Diyelim ki Vâliler ve Polis, hattâ Jandarma bu işin tiryakisi olmuşlar. Komutanlar, ortada Sıkıyönetim konusu ile hiç ilgisi bulunmayan, yıllarca kotarılıp, şimdi sahneye konulan bir oyun önünde bulunduklarını sezemezler mi?"[13]

IV. KIVILCIMLI OSMANLI-TÜRK ORDUSUNU NASIL DEĞERLENDİRİYORDU?

Hakkını yememek için Kıvılcımlı'nın 12 Mart faşist darbesinden sonra, hattâ aynı günlerde, ordunun ya da en azından ordu üst kademesinin gerici ve halk-düşmanı karakterini sezmeye ve dile getirmeye başlar gözüktüğünü söyleyebilirim. O, aynı notunda şunları da söylüyordu:

"Bana öyle geliyor ki, Yüksek Komutanlar çok fena bir oyuna getirildiler. Adlî tek tük olayları yurt çapında alabildiğine yaymakla, farkına varmaksızın Komünizmi yayıyorlar.

"Tekrar edeyim: 'Bir elinde Atom, bir elinde CİA, umurunda mı Parababasının Dünya'? Ya bizim Sayın Komutanlar? Onlar ORKO'nun (=Ordu Yardımlaşma Kurumu- G. A.) Kongresi'ndeler. ORKO milyarder olmuş... CİA'nın planı: Bu milyarderliğin aşkına, Türkiye'ye **'Antikomünizm'** peçeli geri ülke faşizmini sokmak. Ancak o zaman canı rahat edebilecek."[14]

Yazar, 25 Mayıs 1971 tarihli notunda ise orduyu savunmayı sürdürmekle birlikte onun üst düzey komutanlarının "kandırılmış", hattâ "satın alınmış" olabileceği olasılığı üzerinde duruyordu:

"Kadroları sık sık yağlanan bir **Ordu**, şimdiden Uluslararası Parababalarının emrinde, **Devlet** cihazı, Eski Osmanlı Düyun'u Umumiye Mösyölerinin yetiştirdikleri eski Kapıkulu, sivil, Asker bütün siyasî, askercil, idarî kadrolar şimdiden 'Amerikan uzmanları'nın kontrolunda değiller mi? Parababaları, Ortak Pazar cambaz ipinden kapağı Batı dünyasının içine atar. Millet ne hâli varsa görsün!"[15]

Aslında Kıvılcımlı 27 Nisan 1971'de kaleme aldığı bir yazısında da şu gerçeğe daha yakın saptamayı yapmıştı:

"Osmanlı devletinde altı yüzyıl Padişahın her dediği, karşı gelenin kellesini uçuran buyrultu (İrade'i Seniyye) olmuştur. Padişahlık kaldırılıp da cumhuriyet kurulduktan sonra, bir değişiklik olmuş mudur? Görünüşte belki. Gerçekte her şey, **Batı** taklitçiliği biçimleriyle maskelenmiş eski tas, eski hamam kalmıştır."[16] Ama, istisnaî düzeydeki böylesi görece doğru saptamaların arkası gelmeyecekti. Zaten, yukardaki paragraflarda bile ordu üst kademesinin suçunu hafifletmeye ve suçu -sözümona paşaları kandıran- CIA ile parababalarının üstüne atmaya ve onların arasında paylaştırmaya çalışan Kıvılcımlı daha sonraki yazılarında yeniden bilinen tutumuna dönecekti.

Kıvılcımlı 2 Ekim 1971'de, yani ölümünden sadece 9 gün önce İstanbul 1. Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanlığına bir mektup yazmıştı. O bu mektubunda, "... Türk Ordusu'nun ilerici ve demokratik geleneğini temsil ettiği tartışılmaz bir gerçeklik olan Mustafa Kemal"den söz ediyor ve bu gerici mahkemeye, genç devrimcilerin, onlarca yoldaşlarını polis eliyle öldürten AP iktidarının baskı ve terörüne karşı gerçekleştirdikleri eylemleri anlayışla karşılama çağrısında bulunuyordu:

"İlerici Türk Ordusu'nun içinden çıkmış sayın askerî yargıçlar. Böyle bir kıyım ve katliam önünde siz genç olup kalsaydınız ne yapardınız? Gençler sizin yapmak zorunda kaldıklarınızdan başka bir şey yapmış sayılabilirler mi?"[17]

Kıvılcımlı, 12 Mart faşist darbesini yapan generaller hakkında, en iyi niyetli ve en saf kişilerin bile artık ayılmış olduğu koşullarda yazdığı bu mektubunda, hem de bir kaç kez Türk ordusunun "ilerici", "devrimci", "demokratik" geleneği nden söz etmekle kalmamakta, askerî mahkemelerin üzerinde bir yüksek adlî amir bulunmasını eleştirirken şunu söyleyebilmektedir:

"Adlî amir gerçi Türk ordusu gibi kurulduğu günden beri kendine göre demokratik ve ilerici gelenekleri bulunan bir tarihsel gücün havası içinde bulunmak gerekir."[18] Adlî amirlik kurumunun "askerî mahkemelerin tarafsızlığına aykırı düşe"ceğini söyleyen yazara göre,

"Örneğin son olaylara başlıca neden, ilerici gelenekli Türk Ordusu'nun 27 Mayıs Devrimiyle getirdiği orantılı demokratik havayı aşındırıp yok etmek isteyenlerin bir tertibidir. Buna rağmen

bugün 27 Mayıs gelenekleri aynı Türk Ordusu'na yok ettirilmek istenmektedir."[19] Burada yazarın Türk ordusunun, sahip olduğu ileri sürülen "demokratik ve ilerici gelenekleri"ni, binlerce yıllık geçmişi boyunca ve Türk topluluklarının sosyo-ekonomik yapılarında, yaşam alanlarında, siyasal rejimlerinde, demografik bileşimlerinde vb. meydana gelen irili ufaklı bir dizi değişikliğe rağmen sürdürdüğünü belirttiğini görüyoruz. Öte yandan o, bu sözünü ettiği ve 12 Mart 1971 darbesiyle birlikte ortaya çıkan olumsuz gelişmelerin faturasını da iyi ordu"ya değil "kötü sermaye"ye ve onun partilerine fatura ediyordu. Yani o yaşananlardan iktidarı elinde bulunduran ve büyük sermayenin desteğine sahip olan faşist cuntayı değil, çoğu cuntayla işbirliği yapmakla birlikte 12 Mart 1971 sonrasında iktidarda olmayan gerici burjuva partilerini sorumlu tutuyor ve orduyu savunma huyundan yaşamının son demlerinde bile vazgeçmediğini gösteriyordu:

"Bunun dışında, Türkiye'nin bir avuç tahakküm hasretlisi parababalarına sözcülük eden politika babaları, son sıkıyönetim kanunu ile askerî mahkemelerin tarafsızlık eğilimlerine en büyük darbeyi indirmiştir."[20]

Kıvılcımlı, bir kez daha Atatürk ve İnönü güzellemesi yaptıktan sonra askerî mahkemelerin yaptıkları "hataların"; ordunun ve onun bir parçası olan askerî yargıçların siyasetle uğraşmalarının yasaklanmasının neden olduğu "bilgi eksikliğinden" kaynaklandığını ve böyle olmamış olsaydı bu yargıçların doğru kararlar vereceklerini ileri sürebiliyordu:

"... Türk Ordusu'nun devrimci geleneğini benimsemiş genç askerlerin Mustafa Kemal ve İsmet (İnönü) geleneğini yaşamaları nasıl kınanabilir? Ve hele öldürücü suç sayılabilir.

"Problem, ülkenin yakın sosyal ve politik tarihini gereği gibi izlemiş bulunan askerî yargıçlar önüne çıksaydı, bu yargıçların Kemalist oldukları ölçüde problemi en güvenilir çözümlere ulaştırabilmeleri beklenirdi. Ancak siyaset yasağı, askerî yargıçları ister istemez Türkiye politika tarihinin tam bilinçli kavranışı dışında bıraktığından, onlar da önlerine getirilen en derme çatma basit olayları parça parça değerlendirmek zorunda kalıyorlar... eğer askerlerin siyasetle uğraşması yasak edilmemiş bulunsaydı, bu türlü türlü provokasyonların siyasî anlamı askerî mahkemelerce de çarçabuk aydınlığa çıkarılır ve bir çok masumun yanması, yakılması önlenirdi."[21]

İnanılmaz gibi gözükse de Kıvılcımlı ömrünün bu son demlerinde kaleme aldığı en son satırlarında bile "kötü sermaye-iyi ordu/ devlet" revizyonist formülünün dışına çıkamamakla kalmıyor, Türk ordusunu ve 12 Mart cuntasının güdümünde olan Türk askerî yargısını korumaya, esirgemeye ve yüceltmeye eksiksiz bir özen gösteriyor ve askerî mahkemelerin genç devrimcileri yargılamasının esas sorumluluğunu onları provoke eden "yerli yabancı parababalarının ve politika babalarının" sırtına yıkmakla yetiniyordu:

"Şimdi bu yangından tutuşmuş yanan üç beş sinirli genç mi suçludur? Yoksa, onları aylardan, yıllardan beri sürek avına uğratıp bu yangının içine sıkıştırıp atan tertipçiler ve provokatörler mi?...

"Kanımca askerî mahkeme bu ağlanacak durumda o gibi siyasî davaları tahrik edenlere araç olamamalıdır. Tanzimat'tan beri her ileri hareketi, Hürriyeti, Birinci Kuvayı Milliyeciliği, 27 Mayıs Devrimini başarıya götüren bir ordunun yargıçlarına bu yaraşır.

"Yüksek mahkemenizin teker teker her üyesi Türk Ordusu'nun bir emirle canını fedaya hazır yiğit kişileridirler. Bu kişilere elbette saygım ve güvencim vardır. Ama siyaset babalarının kurdukları cehennem tuzağı içinde kendilerinin yasak bildikleri Türkiye politikası davalarında yetkili ve yeterli olabileceklerine güvenemem."[22]

Rahatlıkla çoğaltılabilecek olan bu alıntılardan da görülebileceği gibi Kıvılcımlı'nın bu konuya ilişkin görüşleri Türk şovenleri ve gericileriyle yarışabilecek ve hattâ onları

kıskandırabilecek bir nitelik taşımaktadır. Onun Osmanlı-Türk ordusunu öven ve yücelten görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

a) Türk ordusu ilerici ve devrimci bir kurumdur.

b) Türkiye tarihindeki devrimler hep ordu tarafından yapılmıştır.

c) Ordunun "devrimci oluşu" sadece Türkiye'de ya da "eski Osmanlı Türkiyesi haritası içine giren ülkelerde" görülen bir olgudur.

d) Osmanlı ordusu, bütün ekonomik ve siyasal altüst oluşlara rağmen bu özelliğini yüzyıllar boyu sürdürmüş ve onu Türk ordusuna aktarmıştır.

Ordunun Devrimciliği Savı Haklı mı?

Hakkında varolan yaygın izlenimin aksine, Kıvılcımlı'nın Türk ordusuna ilişkin yanlış görüşleri asla sadece 12 Mart 1971 darbesinden dört gün sonra kaleme aldığı "Ordu Kılıcını Attı" başlıklı makalesinde söylediklerivle sınırlı değildir. O Türk ordusunu irdelerken bir dizi "orijinal", "ilginç" ve en iyimser bir anlatımla "tartışmalı" tez ileri sürmekte ve bu tezleri çok sayıda kitabı ve makalesinde sistemli bir biçimde savunmaktadır. Dahası Kıvılcımlı, aşağıda X. Bölüm'de de göreceğimiz gibi kendi "devrim" stratejisini ve taktiksel çıkış ve önerilerini de işte bu tezler üzerine oturtmaktadır. Ama o çoğu zaman bu tezlerini maddi olgularla temellendirmeye girişmemekte, giriştiği ya da girişir gözüktüğü yer ve zamanlarda da sık sık tek yanlı, keyfi ve subjektif saptamalar yapmaktadır.

Burada öncelikle bir maddi hatayı düzeltmek gerekiyor. Kıvılcımlı'nın ileri sürdüğünün tersine "Osmanlılık,... Yeniçerilik **vurucu gücüyle** kurulmuş bir Devlet ve İmparatorluk" değildi. Tarihçilerin 1361 ya da 1362 yılında, yani Osmanlı beyliğinin kurulmasından 60 yıl sonra oluşturulmasına başlandığını kabul ettikleri Yeniçeri Ocağı'na bağlı askerlerin sayısı 1453'de İstanbul'un fethi sırasında, yani Osmanlı devletinin kuruluşundan 1.5 yüzyıl sonra bile 3,000 dolayındaydı. Yeniçeri Ocağı daha sonraki dönemlerde de Osmanlı ordusunun belkemiğini oluşturan bir kuvvet olmaktan çok, onun seçme ve vurucu gücü yüksek bir bölümünü oluşturacaktı. Zaten Kıvılcımlı'nın kendisi de, "İlk Osmanlı, bir avuç doğru, yiğit ve eşit göçebe çelik çekirdeği oldu"[23] demek suretiyle, idealist ve ilkel sosyalist nitelik yüklediği bu ilk Osmanlı savaşçılarının, aslında ücretli askerler olan yeniçerilerden farklı olduğunu kabul etmiş oluyor.

Kıvılcımlı, ordunun "devrimci oluşu" olgusunun SADECE Osmanlı İmparatorluğu'nda (ve Türkiye'de), ya da bu imparatorluktan çıkan devletlerde görüldüğünü söylemektedir. Peki bu olguya NEDEN Türkiye'ye benzer nitelikler taşıyan Latin Amerika, Çin, Rusya, Hindistan, Afrika gibi ülke ve bölgelerde rastlanmamaktadır? Hattâ bu olguya, uzak geçmişte kendileri de ilkel komünizm evresini yaşamış olan ileri kapitalist toplumlarda da rastlanmamaktadır? Kıvılcımlı bu konuda herhangi bir açıklama sunmamakta, Türkiye'nin bu orijinalitesini ve onu başka ülkelelerden apayrı kıldığını varsaydığı nedenleri analiz etmek için ciddi bir uğraş vermemektedir; vermesi de olanaklı değildir. Bir an için onun, "Osmanlı-Türk ordusunun devrimci olduğu" yolundaki savının doğru olduğunu varsayalım. Bu durumda her toplumsal olgunun belirli maddi, tarihsel, ekonomik vb. nedenlerin ürünü olduğu yolundaki Marksist yaklaşım uyarınca kendisine şu soruyu sormamız gerekecektir: Eğer Türkiye'de vb. ordu "devrimci bir geleneğe" sahip ise, benzer tarihsel, ekonomik, siyasal koşullara sahip ülkelerde de benzer bir devrimci ordu geleneği olgusuyla karşı karşıya gelmemiz beklenmeli değil mi? Elbette evet. Ama yazar bazı yazılarında sözkonusu geleneğin, eskiden Osmanlı toprağı olan Suriye, Irak, Libya, Mısır, Cezayir gibi ülkelerde de görüldüğünü söylemekle yetinmektedir. Ancak, her nedense Osmanlı egemenliği altında kalan Hristiyan ağırlıklı nüfusa sahip Balkan

ülkelerini dıştalayan ve aynı egemenlik altında kalan Müslüman ağırlıklı nüfusa sahip ülkeler için geçerli sayılan bu "genişletme operasyonu", temel soruyu, yani bu geleneğin neden benzer geçmişe ve koşullara sahip diğer ülkelerde görülmediği sorusunu yanıtlamamaktadır.

Bilebildiğim kadarıyla Kıvılcımlı Türk kavminin ya da toplumunun, başka hiçbir kavim ya da toplulukla karşılaştırılamayacak özgün ve istisnaî bir tarihsel evrim süreci geçirdiğini ileri sürmemektedir. Ya da o gerici, şoven ve faşist Türk tarihçilerinin "biz bize benzeriz" anlayışını savunmamakta ve Türk kavminin ya da toplumunun daha doğuşundan itibaren başka kavim ve toplulukların sahip olmadığı olağanüstü niteliklerle donatılmış "seçkin bir etnik grup" olduğunu düşünmemekte, en azından bunu açıkça yapmamaktadır. O hâlde ona bu, sözde devrimci ordu geleneğinin neden SADECE Türkiye'de bulunduğu, bu kısmet kuşunun neden SADECE bizim başımıza konduğu sorusunu sormak ve ondan bu sorunun yanıtını istemek hakkımız. Böylesi bir olgunun ve geleneğin nedenini "damarlarımızda akan asil kanda" arayamayacağımıza göre acaba nerede aramalıyız? Kıvılcımlı'nın, esas itibariyle yanıtsız bıraktığı bu sorunun yanıtı olsa olsa "Türk milliyetçiliği'nde" olabilir. Bu konuda takındığı tavır, aslında onun, tarih bilimine ve politikaya subjektif bir tarzda yaklaşımının en çarpıcı örneklerinden birini oluşturur.

Yazarın Osmanlı-Türk ordusuna ilişkin -ve sokaktaki insanın bile gülüp geçebileceği- değerlendirmeleri Marksist-Leninist öğretiyle hiçbir biçimde bağdaşmadığı gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihsel gerçekleriyle de neredeyse taban tabana karşıttır. Bunun böyle olduğunu anlamak ve görmek için, kapsamlı ve derin bir tarih bilgisine sahip olmak da gerekmiyor. Osmanlı devletinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin, bu "devrimci" orduları olmaksızın yapamayacakları zulmün bazı örneklerini anımsamak yeter de artar bile. Çelebi Mehmet, Şeyh Bedrettin'in müritleri Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in örgütlediği onbinlerce köylü ve göçeri, II. Bayezid Şahkulu isyanını, Yavuz Sultan Selim 40,000 dolayında Alevi göçer ve köylüyü, Kanuni Sultan Süleyman Kalender Çelebi isyanını vb. Kıvılcımlı'nın, "ilkel sosyalist toleransının, göçebe demokrasisinin" taşıyıcısı olduğunu ileri sürdüğü Yeniçerilerin, timarlı sipahilerin eliyle kıyımdan geçirmemiş miydi yoksa? Görece uzak geçmişte yaşanan bu trajik olayları bir yana bıraksak bile, 19. yüzyılın ilk yarısından bu yana yaşananlar, Kıvılcımlı'nın bu değerlendirmesinin Osmanlı-Türkiye tarihinin somut gerçekleriyle neredeyse taban tabana karşıt olduğunu yeterince kanıtlar.

Bu vahşet ve kıyım örnekleri arasında hemen akla gelen şu örnekleri sayabiliriz: Ulusal bağımsızlık için ayağa kalkan Balkan halklarına ve 1890'larda Hamidiye Alayları aracılığıyla Ermeni halkına karşı kıyımlar gerçekleştirme, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Yemen, Makedonya, Arnavutluk, Kürdistan ve Suriye halklarına baskı ve terör uygulama, Alman emperyalizminin 1914'te başlayan kanlı askerî macerasına katılma ve bu savaş sırasında ve sonrasında Ermeni, Rum, Kürt, Ezidi, Süryani halklarını kıyımlardan geçirme, 1920'li ve 1930'lu yıllarda Kürt ve Alevi halka karşı vahşi ve kanlı bir ulusal zulüm politikası uygulama, Kontrgerilla ve derin devlet örgütlenmeleri, sıkıyönetimler, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 faşist darbeleri, 1980'li yıllarda Diyarbakır Cezaevi başta gelmek üzere cezaevlerinde bir terör rejiminin uygulanması, 1990'lu yıllarda Kürt halkına karşı yürütülen "kirli savaş" sırasında aralarında Kürt aydınlarının, gazetecilerinin ve işadamlarının da bulunduğu onbinlerce insanın öldürülmesi ve/ ya da gözaltına alındıktan sonra "kaybedilmesi", özellikle 1960'ların sonlarından bu yana devrimci kadro ve sempatizanlara ve ilerici güçlere uygulanan terör, büyük işçi eylemlerinde sömürücü sınıfların çıkarlarını korumak için harekete geçme vb.

Kıvılcımlı'ya şunu sormak gerekiyor: Siz, en azından 15. yüzyılın sonları ya da 16. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı devletinin gerici ve halk düşmanı bir nitelik taşıdığını kabul ediyorsunuz. Peki, eğer Osmanlı devletinin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde âdeta "sosyalizmin beşiği" saydığınız Osmanlı ordusu Kanuni-sonrası dönemde de "ilkel sosyalist"

geleneklerini sürdürmüşse, o zaman Osmanlı devleti nasıl ve hangi mekanizmayla iktidarı elinde tutmaya ve emekçi yığınları sömürmeye devam edebilmiştir? Bu devlet Anadolu, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Balkan halklarına karşı işlediği cinayetleri, yaptığı zulmü ve kıyımları nasıl ve hangi araçlarla gerçekleştirebilmiştir? Osmanlı devletinin; Anadolu beyliklerinin yanısıra, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Balkan ülkelerinin topraklarını savaşarak işgal eden, onların zenginliklerine elkoyan, onları haraca bağlayan ve bu topraklarda yaşayan halkları boyunduruk altında tutmasını sağlayan ordusu herhangi bir devrimci geleneğin sürdürücüsü olabilir ya da herhangi bir ilericilik öğesi taşıyabilir mi? Gerekli değişikliklerle aynı soru İttihat ve Terakki dönemi ve Cumhuriyet dönemi Türkiyesi için de sorulabilir. Bu soruların yanıtı açıktır; yani sömürücü egemen sınıf ve katmanlar kendi iktidarlarını, esas olarak, herhangi bir devrimci geleneğe sahip olmayan ve olamayacak olan orduları aracılığıyla elde tutmuşlardır.

Yazar, dünün Osmanlı ordusuyla bugünün Türk ordusu arasında sözümona bir devrimci gelenek devamlılığı olduğuna da inanmaktadır. Evet, her iki ordu arasında bir gelenek devamlılığı vardır ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ordusu Osmanlı İmparatorluğu'nun ordusunun mirasının sürdürücüsüdür. Ancak bu devamlılığın konusu, var olduğu varsayılan, sözde devrimci ya da ilerici bir gelenek değil, sömürülen sınıfları ve bağımlı halkları vahşi ve kanlı bir biçimde ezme, kıyımlardan geçirme vb. karşı-devrimci geleneğidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin orijinalitesini ortaya çıkarma savında olan Kıvılcımlı, Türk ordusunu incelerken işte bunu yapamamış ve Türk ordusunun gerçek durumunu ve konumunu irdelemekte başarısız olmuştur. O bu yaşamsal önem taşıyan konuda, hem Marksist-Leninist teoriye ve hem de olgular ve gerçeklere sırtını dönmeyi ve kendi dogmalarına sımsıkı sarılmayı yeğlemiştir. Yazarın, yeniden aktif politika yapma ve düşüncelerini ilerici/ devrimci kamuoyuna duyurma fırsatına kavuştuğu 1960'larda ve 1970'lerin başında Türk ordusunun yapısını ve evrimini bilimsel bir analize tâbi tutamaması ve bu kurumdan olmadık beklentiler içine girmesi, belki kısmen, kendisini 27 Mayıs 1960 askerî darbesinin büyüsünden kurtaramamış olmasına bağlanabilir. Ancak bence burada belirleyici nokta Kıvılcımlı'nın taktiklerini, kendi anti-Marksist ordu/ devlet teorisine dayandırmasıdır. Yazarın, 1950'lerden itibaren kapitalizmin hızlı bir tempoyla geliştiği Türkiye'de ordunun, işbirlikçi-tekelci burjuvazinin, kendi deyişiyle finans kapitalin sınıfsal çıkarlarına karşı bir konum benimseyebileceğini sanması, bir devrimci teorisyen ve eylem insanı için bağışlanamaz bir hatadır.

Kıvılcımlı'nın yazılarında ABD ve Batı Avrupa emperyalistleri gibi onların saldırgan askerî paktını (NATO) bir hayli eleştirdiği ve suçladığı görülür. Ancak o, Türk ordusunun, özellikle 1950'li yıllarda tam da bu emperyalist devlet ve kurumların zayıf ülkelere karşı gerçekleştirdiği ya da gerçekleştirmeye çalıştığı askerî işgallere ve operasyonlara katılması konusunda genellikle sessiz kalmayı yeğlemiştir. Bunun en önemli ve en belirgin örneklerinden biri kendisinin, Bayar-Menderes kliğinin Türkiye'nin bu askerî pakta kabulünü sağlamak için, Haziran 1950'de başlayan Kore savaşına 5,000 asker gönderme kararına bir tepki göstermemesidir. Ama Türkiye'de, resmî rakamlara göre Türk birliklerinin 717 ölü, 5,247 yaralı, 229 tutsak verdiği ve 167 askerin de kayıp sayıldığı bu savaşa karşı çıkanlar oldu; 28 Temmuz 1950'de savaşa karşı bir bildiri dağıtan Türk Barışseverler Cemiyeti'nin kurucuları mahkemeye verildiler. 13 Haziran 1951'de askerî mahkeme, aralarında Behice Boran, Adnan Cemgil, Nevzat Özmeriç, Vahidettin Barut, Reşat Sevinçsoy, Osman Fuat Toprakoğlu ve Muvakkar Güran'ın da bulunduğu dernek kurucularını çeşitli hapis cezalarına mahkûm etti. Bu karar 18 Eylül 1951'de üst mahkeme tarafından da onandı. Ancak bilebildiğim kadarıyla Kıvılcımlı ne o yıllarda, ne de daha sonra, Türkiye'nin ABD ile omuz omuza Kore savaşına katılmasını ve Washington'un Kore halkına ve silâhlı kuvvetlerine karşı gerçekleştirdiği kıyımı ve insanlık suçlarını eleştirmediği gibi, Kore'de hizmet eden Türk subaylarının, bu savaşa ilişkin abartılı ve/ ya da uydurma kahramanlık

öykülerini ve barışseverleri yargılayan mahkemenin kararlarını da eleştirmedi.

Kıvılcımlı, tekil ya da istisnaî bir nitelik taşısaydı, o kadar da önemsenmeyebilecek olan bu tutumunu, ne yazık ki birden fazla kez yineledi. Özellikle 1950'lerde Türk ordusu, ABD ve Batı Avrupa emperyalistlerinin bölge ülkeleri ve halklarına yönelik bir dizi saldırı ve işgal operasyonlarına doğrudan ya da dolaylı olarak katılmış ya da saldırganlara üs ve lojistik destek sunmuştu. Bu gerici eylemlerin esas olarak siyasal iktidarların yönlendirme ve direktifleriyle gerçekleştirilmesi, Kıvılcımlı'nın "devrimci gelenekleri"ni göklere çıkardığı ve devrimin "vurucu gücü" rolüne uygun gördüğü Türk ordusunun sorumluluğunu belki bir nebze azaltır; ama asla ortadan kaldırmaz. Bir kaç örnek üzerinde duralım:

Mart 1957'de Türkiye, ABD ve Britanya'nın kışkırtmaları sonucu Suriye'yi tehdit etti ve sınıra askerî birlik kaydırdı. Suriye'nin konuyu BM'e götürmesi üzerine uluslararası boyut kazanan kriz, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi sert bir biçimde uyarması üzerine Ankara'nın yıl sonunda sınıra yığdığı birlikleri geri çekmesi üzerine son buldu.

1958'de, Türkiye ve Irak'ın da içinde yer aldıkları Batı-yanlısı Bağdat Paktı üyelerinin İstanbul'da yaptıkları bir toplantı sırasında Irak'ta Britanya işbirlikçisi monarşik rejim, 14 Temmuz'da, kitlelerin de desteğini alan ilerici bir askerî darbeyle devrildi. Bu gelişmeyi "şekavet" (=terörizm) olarak niteleyen Bayar-Menderes kliğinin Irak'a asker gönderme girişimi ise ABD'nin işaretiyle durduruldu.

Gene 1958'de Lübnan'da ABD-yanlısı gerici Kamil Şamun kliğinin talebi üzerine 16 Temmuz'da İncirlik üssünden yola çıkan ABD birlikleri bu ülkeye müdahale ettiler.

3 Mayıs'ta 1960'ta İncirlik üssünden kalkan ABD'ne ait bir U-2 casus uçağının Sovyetler Birliği üzerinde düşürülmesi, Moskova'nın Ankara'yı sert bir biçimde uyarmasına yol açtı.

Bayar-Menderes kliğinin 27 Mayıs 1960'ta devrilmesi, Türkiye'nin uluslararası konumunda bir değişikliğe yol açmayacaktı. Nitekim Küba'ya yerleştirilen Sovyet füzelerinin yol açtığı gerginlik Ekim 1962'de ABD ile Sovyetler Birliği'ni bir nükleer savaşın eşiğine getirdi. Küba'daki Rus füzelerinin ve Türkiye'deki ABD Jüpiter füzelerinin karşılıklı olarak geri çekilmesi yoluyla aşılan krizde, konu hakkında düşüncesi bile alınmayan Türkiye de olası bir Rus nükleer saldırısının hedefi hâline gelmişti.

Kıvılcımlı'nın bu ve benzer örnekler üzerinde durmaktan kaçınmasının bir tek nedeni olabilir: Devrimci geleneklere sahip olduğuna inandığı Türk ordusunu ve onun "saygınlığı"nı korumak. Türk ordusunun ana gövdesi ile ABD/ NATO arasındaki ilişkinin yakından da öte bir nitelik taşıdığını kabul etmesi hâlinde Kıvılcımlı'nın "devrim stratejisi" kaçınılmaz olarak ağır bir yara alacaktı. Böyle bir durumda yazar, devrimin "özgücü" olan Türkiye işçi sınıfıyla omuz omuza yürüyeceğini ileri sürdüğü ordunun, devrimin "vurucu gücü" olabileceğine kimseyi inandıramazdı. Varlığını açıkça kabul etmesi hâlinde Türk ordusu ile NATO arasındaki yakından da öte ilişkiyi mahkûm etmek zorunda kalacak olan Kıvılcımlı, "Türkiye gelişimi ve devrimler tarihinin orijinal gidişi kanunu yüzünden, Türk ordusu"nun "adamakıllı devrimci bir gelenek ve görenek kazandı"ğı[24] masalım kimc, nasıl pazarlayabilecekti?

Osmanlı Ordusu Proletaryayı mı Andırıyordu?

Kıvılcımlı, Osmanlı ordusunun sözümona devrimci geleneğini; onun komünal kökenine, sözümona proleter karakteri, üretici niteliği, halktan kopuk olmayışı ve "modern gündelikçi işçiyi andıran yığınlar"dan oluşmuş olmasına vb. bağlarken şöyle diyordu:

"Osmanlı ordusu, kapitalist ordusu gibi ekonomi hayatından ve toplum üretiminden koparılıp halktan sanıldığı kadar tecrit edilmemişti. İlk Türk ordusu, geçtiği toprakları yalnız sosyal ve ekonomik mecaz anlamında değil, gerçek toprak işleme anlamında da buldozer gibi

tesviye ede ede yol yapan, çığır açan, köprüler kuran, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, su yolları, kaldırımlar, din siteleri (cami külliyeleri: Tapınak-Pazar-Bilim üçüzü) vb. kamu yararlı bayındırlıkları işliye işliye yürüyen yayılan bir gündelikçi işçiler ve teknisyenler ordusu idi. Sonra derebeğileşip azıtınca bozuldu."[25]

"Marks'ın haklı olarak üzerinde durduğu, fakat incelemeye vakit bulamadığı Ordu olayları bakımından, Yeniçeri teşkilâtı ve düzeni modern toplum tohumu karakterini taşıyorsa, aşırılığa gitmeksizin denilebilir ki, Osmanlı Türkiyesi ücretli işçilerin **Anayasası** (Şeriatı) ve **Vurucu gücü** (Gündelikçi ordusu) ile yaratılıp örgütlenmiş bir devlet idi. Demek Türkiye'nin Tarihsel ve Ekonomik-Sosyal gelişiminde Sermaye hiçbir zaman üretici ve olumlu bir güce eremediği hâlde, modern gündelikçi işçiyi andıran yığınlar hiçbir vakit eksik olmadı. Bu yığınların çağdaş proletarya kadar hür ve bilinçli bulunamayışları, o zamanki tekniğin seviyesiyle belirli olmakla birlikte, çalışma ve yaşama şartları, örneğin maden işlerinde bugünkünden pek farklı değildi."[26]

"Yeniçerilik kaçınılmaz derebeğileşme gidişine girdi. Toprak üretiminin aşırı çapulu, dolayısiyle züyuf akçadan Demoklesin kılıcı işledi. O nedenlerle gittikçe esnaflaşan Yeniçeri hareketleri Ortaçağın bilinçsiz ve sonuçsuz esnaf ve köylü ayaklanmaları kılığına girince, kan ve ateşle bastırıldı. **Yeniçeri Ocağı** söndürüldükten sonra da kurulan Ordu sistemi gene **'Asker Ocağı'** adını almakta devam etti: Ordu sanayii, eski tarihsel özünü daha modern yeni şekillere kavuşturdu. Dört yüz yıllık sosyal gelenek-göreneklerde çok büyük değişiklikler olmadı denilebilir. Türkiyede Ordu, her modernleşme hareketine motor ve öncü kesildi. Bu özellik, ekonomik ve sosyal tarihimizin maddesine uygun, derin, köklü ve anlamlı ulusal geleneklerimizdendir. Ve geleneğin temelinde derebeği **kabuklu** gündelikçi işçi sınıfının çağdaş uygarlığa el sallıyan **özü** yatmaktadır."[27]

Yazar bir başka yerde ise Osmanlı ordusundan söz ederken şöyle diyordu:

"4- *'Tariki seyfiye'*: Kılıç ve savaş zümresidir. Bunlar kısmen, ilmiye ile aralarındaki yaman birliği maddeleştirecek şekilde imparatorluğun ilk ücretli işçileri sayılabilirler."[28]

Bu konularda söylenecek çok şey var. Her şeyden önce Kıvılcımlı'nın bu kitabında Marks'tan aktardığı alıntıya dayanarak, çok eskilere dayanan ücretli askerlik olgusunu ele alışına bakalım. Kıvılcımlı, yeniçerilerin sözümona proleter karakterine ilişkin anti-Marksist tezini kabul ettirebilmek için bu konuda şunları söylüyordu:

"Genel olarak Ordu ekonomi gelişimi için önemlidir. Örneğin, tümüyle gelişmiş gündeliği (işçi ücretini) ilkin ordu içinde buluyoruz. Romalılarda peculium castiense **(kamp askerinin ücreti) aile babası olmıyanın taşınır mülkiyetini tanıyan ilk hukuk şeklidir. Fabri (askerî işçi)lerin loncalarındaki lonca düzeni de öyledir. Makinelerin büyük ölçüde uygulanması da öyledir."**[29]

Burada sözkonusu olan Marks'ın Engels'e yazdığı 25 Eylül 1857 tarihli mektubudur. (Kıvılcımlı, bu mektubun tarihi konusunda da yanılmakta ve onu 25 Ağustos 1867 olarak göstermektedir.) Marks bu mektubunda şöyle diyordu:

"Genel olarak ordu, iktisadî gelişme için önemlidir. Örneğin, eskilerin ilk kez eksiksiz bir ücret sistemi geliştirmeleri ordu içinde olmuştur. Buna benzer bir biçimde, Romalılar arasında da *peculium castrense* (Askerlikte oğul tarafından kazanılan mülk- çevirenin notu), aile babalarının dışında kalan kimselerin taşınabilir mülk üzerindeki haklarının tanındığı ilk yasal biçim olmuştur. *Fabri* korporasyonundaki lonca sistemi de öyle. İlk kez büyük ölçekte makine kullanımı da burada."[30]

Görülebileceği gibi bu pasajın, Kıvılcımlı'nın *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi* adlı kitabında yer alan çevirisi bazı hatalar içermektedir. Örneğin o Marks'ın, "eskilerin ilk kez eksiksiz bir ücret sistemi geliştirmeleri ordu içinde olmuştur" pasajını, "tümüyle gelişmiş

gündeliği (işçi ücretini) ilkin ordu içinde buluyoruz" diye çevirmiştir. Bu iki çeviri arasındaki önemli bir fark Kıvılcımlı'nın, parantez içine koyarak eklediği "işçi ücreti" sözcükleridir. Oysa Marks'ın mektubunun orijinalinde "işçi ücreti" sözcükleri geçmemektedir. Öte yandan Kıvılcımlı, bu alıntıda yer alan *peculium castrense* sözcüklerinin yanına parantez içinde "kamp askerinin ücreti" sözcüklerini koymuştur. Bu mektubun Marks ile Engels'in *Seçme Yapıtlar*'ının 1. Cildinde yer alan Türkçe çeviri metninde "Askerlikte oğul tarafından kazanılan mülk" olarak çevrilen bu sözcüklerin anlamı, Marks ile Engels'in *Bütün Yapıtları*'nın İngilizce basısının Notlar bölümünde şöyle açıklanmaktadır:

"Babaların oğullara, askerlik hizmeti süresince ve bu hizmet için verdiği ve onların, babalarının vasiyetinden bağımsız olarak istedikleri gibi kullanabilecekleri mülk."[31] Böylesi bir mülk ile "kamp askerinin ücreti" sözcüğünün anlattığı arasında herhangi bir benzerlik olmadığı ortadadır. Gene Kıvılcımlı, sözünü ettiğim mektupta geçen "fabri" sözcüğünün yanına parantez içinde "askerî işçi" sözcüklerini koymuştur. Oysa mektubun *Seçme Yapıtlar*'ın 1. Cildinde yer alan Türkçe çeviri metninde olsun, Marks ile Engels'in yazılarının toplandığı *Bütün Yapıtları*'nın İngilizce versiyonunda (*Collected Works*) olsun *"fabri"* sözcüğünün yanında böyle bir açıklama bulunmamaktadır. Bu ikinci kaynakta "*fabri*" sözcüğünün anlamı şöyle açıklanmıştır:

"*Fabri*-Roma ordusunda, köprü yapmakla, savunma ve kuşatma istihkâmları inşa etmekle, silâh üretimiyle vb. uğraşan zanaatkâr. Bunlar özel birlikler hâlinde örgütlenmişlerdi."[32]

Kıvılcımlı'nın burada yaptığı en önemli hata şudur: O, ücretli askerlik olgusunu "işçilik" ve ücretli askeri de "proleter" gibi göstermektedir. Oysa Kıvılcımlı'nın aksine Marks ücretli askerlerin aldığı parayı "işçi ücreti" ve *peculium castrense*'yi "kamp askerinin ücreti" olarak nitelendirmemiş ve zanaatkâr anlamına gelen *fabri* terimini "askerî işçi" sözcüğüyle karşılamamıştır. Bilerek ya da bilmeyerek yapılan bu hatanın üzerinde durmamın nedeni açık olsa gerek: Kıvılcımlı, Osmanlı-Türk ordusunun yüzyıllar boyu süregeldiğini savunduğu "devrimci geleneği"ni, onun iki özelliğine yani, işte bu sözümona komünal kökenine ve bu sözümona proleter karakterine dayandırmaya çalışmaktadır. Oysa, bu ordunun, sahip olmadığı "devrimci geleneği" ile onun tarihsel ve sosyo-ekonomik niteliği arasında kurulmak istenen bağ son derece zayıftır; hattâ yoktur. Böylesi bir bağın belirli ve sınırlı bir dönem boyunca var olduğunu bir an için kabul etsek bile, Osmanlı ve Türk egemen sınıflarının siyasal ve ekonomik çıkarlarına hizmet eden, bu egemen sınıfların devlet aygıtının en önemli öğesi olan bir kurumun böylesi bir "devrimci geleneği ve niteliği", hem de yüzyıllar boyu sürdürmesi asla düşünülemez.

Bir ordunun bireylerinin ücret ya da aylık almalarının onları "işçi" statüsüne sokmaya yeteceği düşüncesinin kabul edilebilir bir yanı yoktur. Aslına bakılırsa paralı askerlik kurumu hayli eskiye dayandığı gibi tarih boyunca son derece yaygın olagelmiştir. Paralı askerlere Eski Yunan'dan Kartaca'ya, MS 3. ve 4. yüzyıllarda Roma ordularında görev yapan barbar savaşçılardan daha sonraki yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu'na hizmet sunan barbar savaşçılara, MÖ 5. yüzyılın Çini'nden MS 14. ve 15. yüzyılın Hindistanı'na ve hattâ günümüze kadar hemen hemen her yerde rastlamak olanaklıdır. Hattâ savaşçı bir topluluk olmalarından ötürü Türklerin Çin, Roma, Bizans, Abbâsîler gibi yerleşik devletlerin başka devletlerle ya da bu devletlerin kendi iç kavgalarında paralı asker olarak hizmet gördükleri biliniyor. Doğan Avcıoğlu bu konuda şunları söylüyordu:

"Ödünç kuvvet vermenin dışında Çin ve Roma, bol miktarda ücretli Türk askeri kullanır. Güçlü ve zengin soylular, özel Türk birlikleri kurarlar. Andronikos II. Paleologos, bin Türk atlısından oluşan kişisel muhafız gücüyle, Osmanlı ve Türk beyliklerine karşı savaşır. Bizans devleti hizmetinde 'Vardarlılar', 'Peçenekler', 'Fergana Türkleri' gibi 'Turkopouloi', ücretli askerî birlikleri vardır. 'Turkopouloi', Türk oğulları anlamına gelir ve bu ücretli askerler, XII.

ve XIV. yüzyıllar arasında İstanbul'da ve eyaletlerde görev yaparlar. Fâtih Mehmet İstanbul'u alırken bile, kentin savunucuları arasında Şehzade Orhan'ın başında bulunduğu ücretli Türk askerleri vardır."[33] İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın verdiği bilgilere göre bu askerlerden oluşan 600 kişilik bir Türk birliği, Şehzade Orhan'ın komutası altında surların Kumkapı-Samatya arasındaki bölümünde Osmanlı ordusuna karşı savaşmıştı. Kuşkusuz bu Türklere özgü bir durum değildi; yerleşik devletler, değişik barbar topluluklarını bu amaçla kullanmaya kalkışmışlar ve çoğu zaman onları assimile etmeyi başarmışlardı. Batı Roma'nın ve Abbâsîlerin durumunda olduğu gibi bazı durumlarda da -bir süre sonra kültürel olarak assimile edecekleri- bu paralı askerlerin siyasal boyunduruğu altına girmişler, siyasal iktidarı onların komutanlarına kaptırmışlardı.

Paralı askerleri 'işçi' statüsüne sokmaya ve öyle saymaya kalkıştığımızda; 14. yüzyılda İtalyan kent devletlerinin yaygın bir biçimde istihdam ettiği *condottieri*'leri, 16. yüzyılın Alman *landknechts*'lerini, Fransa'nın 19. yüzyılda oluşturduğu ve varlığını bugün de sürdüren Yabancı Lejyonu'nda yer alan savaşçıları, Britanya İmparatorluğu'nun gene 19. yüzyılda Nepal'li savaşçılardan oluşturduğu Gurka Tugayı'nı ve dahası, günümüzde giderek daha da yaygınlaşan özel güvenlik şirketlerinin para karşılığı askerî 'hizmet' sunan elemanlarını vb. hep 'işçi' saymak gerekecektir. Tabii aynı değerlendirme; Afganistan ve Irak'ta savaşmış olan profesyonel ABD, Britanya vb. askerleri, Blackwater gibi paralı asker şirketlerinin çalışanları, Türkiye Kürdistanı'nda para karşılığı hizmet veren uzman erbaşlar, JİTEM elemanları ve kendi halkına karşı savaşmakla görevlendirilen Kürt korucuları vb. için de geçerli olacaktır. Bugün birçok ülkede eskiden yaygın olan genel ve zorunlu askerlik hizmetinin yerine, gönüllü ve dolayısıyla ücret karşılığı askerlik sisteminin geçirilmekte olduğunu dikkate aldığımızda bu anlayış bizi, paralı askerlik sistemini uygulayan tüm orduların en azından alt ve orta düzey mensuplarını 'işçi' olarak nitelemek zorunda bırakır. Gene aynı mantıkla, burjuva devlet aygıtları içinde yer alan ve ücret/ aylık karşılığı hizmet veren polisleri, istihbarat görevlilerini vb. de "işçi" saymak, onları âdeta bir "güvenlik sektörü proletaryası" olarak nitelendirmek olanaklı, hattâ kaçınılmaz olur. Oysa görevleri; işçilere ve diğer ezilen ve sömürülen sınıf ve katmanlara karşı sömüren sınıfların çıkarlarını savunmak olan devlet aygıtının safında hizmet veren kişilerin, statüleri düşük de olsa, ücret ya da aylık aldıkları gerekçesiyle işçi sınıfının bir parçası sayılamayacakları açıktır.

Yukarda Kıvılcımlı'nın "İlk Türk ordusu"nu, "geçtiği toprakları yalnız sosyal ve ekonomik mecaz anlamında değil, gerçek toprak işleme anlamında da buldozer gibi tesviye ede ede yol yapan, çığır açan, köprüler kuran, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, su yolları, kaldırımlar, din siteleri (...) vb. kamu yararlı bayındırlıkları işliye işliye yürüyen" bir kurum olarak tanımladığını gördük. Burada neye tanık oluyoruz? Kıvılcımlı'nın, esas işlevi savaşmak olan, bu işlevini yerine getirmek için silâh taşıyan, dolayısıyla diğer devletlere ve kendi toplumunun alt katmanlarına karşı zor kullanan ve Osmanlı devleti gibi kuruluşundan en azından 16. yüzyılın sonlarına kadar başka ülkelerin topraklarını silâh zoruyla işgal eden bir orduyu "güzelleştirdiğine", onu âdeta bir bayındırlık ya da hayır kurumu gibi gösterdiğine. Bu yaklaşımın gerçeklerle bağdaşmadığı ortadadır.

Yazarın, ordusunun *bazı bölümlerinin* bayındırlık işleriyle de uğraşmasından hareketle Osmanlı'yı, "ücretli işçilerin *Anayasası* (Şeriatı) ve *Vurucu gücü* (Gündelikçi ordusu) ile yaratılıp örgütlenmiş bir devlet" ve bu ordunun mensuplarını da "modern gündelikçi işçiyi andıran yığınlar" biçiminde nitelediğini gördük. Ancak Kıvılcımlı, ücretli asker olgusuna başka ülkelerde de rastlandığını kabul etmektedir. Daha da ileri giderek, ücretli askerlerin istisnadan ziyade kural olduğunu belirten Kıvılcımlı şöyle diyordu: "Tekrar edelim. Osmanlı askerinin çelik nüvesi, **bütün kadim (antik) aylıklı ordular gibi** 'soldat' 'ecir' (ücretli asker) idi."[34]

Demek oluyor ki, hiç kimse, Osmanlı ordusunun tarihte bayındırlık işleriyle uğraşmış tek ve biricik ordu olduğunu ileri süremez ve nitekim Kıvılcımlı da böyle bir tez ileri sürmemektedir. Ama bu onun, Osmanlı ordusunun -bu tür işlerle de uğraşması nedeniyle- devrimci ve proleter bir karakter taşıdığını ileri sürmesine engel olmamaktadır. Binlerce yıl öncesinin Mezopotamya kentlerinde, antik dönemin Mısırı ve Çini'nde, Orta ve Güney Amerika'daki İnka, Aztek ve Maya devletlerinde, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda ve Memluklularda vb. devletin ve dolayısıyla onun ordusunun sulama kanalları açmak, köprüler kurmak, baraj ve kemerler yapmak ve bunları onarmak gibi işlerle uğraştığı biliniyor. Eğer bu böyleyse, yani "gündelikçi işçiler ve teknisyenler ordusu" uygulaması Osmanlı'ya özgü olmayan, yani evrensel ya da en azından yaygın bir uygulama ise, o zaman yazar, bu işlevinden kaynaklanan "ordunun devrimci geleneği" olgusunun da Türkiye'ye özgü olmadığını kabul etmek zorundadır. Ama o öyle yapmıyor.

O hâlde, yukardaki soruyu yinelemek zorundayız: Osmanlı-Türk ordusunun, sözümona devrimci geleneği denen şey neden SADECE Türkiye'de görülmekte ve neden benzer sosyo-ekonomik koşullara ve tarihsel deneyime sahip ülkelerde böyle bir geleneğe rastlanmamaktadır? Kıvılcımlı'nın bu soruya verebileceği bir yanıtı yoktur. Ama, kafası bu konuda da hayli karışık olduğu anlaşılan yazar bazan da, "ordunun devrimci geleneği" olgusunu Türkiye'nin ötesindeki başka bazı devletlere, Osmanlı egemenliği altında yaşamış Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletlerine doğru yaygınlaştırmaktadır. Ama bu yaygınlaştırma işlemi, yukardaki sorunun yanıtlanmasına, yani Türk ordusunun sözümona devrimci geleneğinin nedenlerinin aydınlatılmasına hiçbir katkı yapmaz.

Şunu da ekleyeyim: Kıvılcımlı'nın yeniçeriliği, "bir gündelikçi işçiler ve teknisyenler ordusu" biçiminde tanımlaması ve modern proletaryaya benzetmesi başka açılardan da hatalıdır. Birincisi, devşirme usulü gereği acemi oğlan denen ve yeniçeri adayları yapılmak üzere Hristiyan topluluklardan alınan çocuk ya da gençler -onların emeğinden karşılıksız olarak yararlanan- Anadolu'daki Müslüman-Türk ailelerin yanına veriliyor ve bir assimilasyona tâbi tutuluyor ve bir Müslüman-Türk genci gibi yetiştiriliyorlardı. Assimilasyon süreci tamamlandıktan sonra da bu gençler yeniçeri olana kadar ucuz işgücü olarak sömürülecekleri bir dönem daha geçiriyorlardı:

"Acemi oğlanların Türk üzerinden geri alındıktan sonra, Yeniçeri Ocağı'na intikalleri dışında saray hizmetlerinde (hassa bahçe-bostan-çamaşırhane-mutfak-fırın-ahır-mandıra-odun gemileri); ayrıca donanma gemilerinde, tophanede, suyollarında işçi olarak kemhacılar (=ipekli kumaş dokuyucuları- G. A.) yanında çalıştırılmak üzere çıkmaya tâbi tutuldukları veya 1570'te Edirne'de Selimiyye Camii inşaatında amele olmak amacıyla ulûfeli olarak kaydedildikleriyle ilgili bilgiler, kendilerinden istifade edilme (=yararlanma- G. A.) kanallarının çeşitliliğini gösterir."[35]

Aslında, Osmanlı ordusunun ücretsiz emekçiler olarak kullanılan ve belki de günümüzün işçilerine daha fazla benzeyen bir bölümü daha vardı. Ancak bunlar, ordunun kaymak katmanını oluşturan yeniçeriler değil, azaplardı. Mustafa Akdağ, özellikle İstanbul'un fethinden sonra, azapların, yani yaya savaşçıların yerlerini devşirme kökenli yeniçerilere bıraktığını belirtmesinin ardından sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Yaya ve müsellemler (=atlı, süvari- G. A.) harpçi sınıflığından düşüp, yol açmak, köprü, bina, kale yapmak gibi geri işlerde, hattâ madencilikte ve başka benzeri işlerde kullanılacaklar, hele 1453'ten evvelki yüzyıllarda, ordunun orta direği olan azap dediğimiz sınıf, yerini yeniçerilere bırakarak, kendisi deniz seferlerine yollanacak, kara ordusunda önemsiz, tamamlayıcı sınıflardan biri hâline gelecekti."[36]

Kuruluşunun ilk yüzyıllarında Osmanlı ordusu dirlik ya da timar sistemiyle çok sıkı bir ilişki

içindeydi. Devlet, mülkiyetini elinde bulundurduğu toprakların işletilmesini, kendisinin bir çeşit ayrıcalıklı memurları olan ve dirlikçi ya da eşkinci olarak da anılan timarlı sipahilere bırakmıştı. Timarlı sipahiler, kendilerine ayrılmış bulunan toprakları işleyen köylülerin vergilerini topluyor ve bir savaş durumunda gelir düzeylerine göre donattıkları ve silâhlandırdıkları şu ya da bu sayıda askerle birlikte savaşa katılıyorlardı. Ancak Osmanlı devletleştiği ölçüde ve özellikle Fâtih Sultan Mehmet döneminden itibaren, devşirme sisteminin ürünü olan ve doğrudan padişahın kişiliğine bağımlı olan yeniçerileri öne çıkaracaktı. Timarlı sipahilerin ikinci plana atılması da 16. yüzyılın sonlarından itibaren onların, -başka faktörlerin de katkısıyla- patlak verecek olan isyanlarda önemli bir rol oynamasına yol açacaktı. Akdağ bu konuda şunları söylüyordu:

"Ordunun 'Kapukulları' kesimi, sayı bakımından silâhlı kuvvetlerin ancak beşte biri olduğu hâlde, bu sınıf erlerine, yani yeniçerilere ve 'Altı Bölük' halkına yapılan ulûfe ve öteki ek ödemelerin timarlı sipahilerinkinden çok fazla olması sayesinde büyük bir ayrıcalığa sahip bulunuyordu. Ayrıca kapukullarına İstanbul'un alınmasından sonraki dönemde, özellikle Kanuni Süleyman saltanatı süresince yeni yeni haklar sağlanmış, bu da ancak timarlı sipahilere ait olagelen tarihî hakların ellerinden alınmasıyla olanaklaşmıştı. Böylece padişah ve onun Divan hükümetinin kapukulları çıkarına durmadan yaptıkları değişiklikler iki asker, yani kapukulları ile timarlı sipahiler arasında büyük bir eşitsizlik yarattı. Doğal olarak böyle bir durum timarlı askerler üzerinde olumsuz etkisini göstermekte gecikmediğinden, ordunun bu kesimindeki erleri, hele küçük timarlıları önce seferlerden kaçmaya, sancakların koruma görevi verildiğinde yapmamaya ya da soyguncuları korumaya başladılar."[37] Akdağ'ın sözünü ettiği bu olgu, yani timarlı sipahilerin statülerinin kötüleşmesi, aşağıda değineceğim Celâli isyanlarının en önemli nedenine de işaret etmektedir.

Aslında, Osmanlı ordusunun en seçkin bölümünü oluşturan yeniçeriler savaşlarda geri planda konumlandırılıyor, timarlı sipahiler ve başıbozuk denen birlikler, çoğu kez ağır kayıplar vererek düşman saldırısının ilk ateşini üzerlerine çektikten sonra çatışmaya giriyor ve sonuç alıyorlardı. Kemal Beydilli, genellikle başkentte yoğunlaşan, ordunun geri kalan bölümlerine, özellikle de timarlı sipahilere kıyasla *ayrıcalıklı* bir konuma ve *daha iyi* maddi yaşam koşullarına sahip olan yeniçeriler konusunda şunları söylüyordu:

"Zira yeniçeriler, ordu mevcudunun yüzde doksanını oluşturarak Osmanlı devletinin temel taşı ve belkemiğini teşkil eden maliyeti düşük timarlı sipahilere kıyasen eğitilmesi uzun zaman alan ve pahalıya mal olan askerlerdir. Bu durumları, ocağın devşirme sistemine dayandığı klasik dönemlerin sonuna kadar geçerliliğini korumuş olmalıdır."[38]

Gerçekten de, Osmanlı devletinin başka ülkelerin topraklarını ele geçirmesindeki katkısı abartılan yeniçeriler, öncelikle padişahın ve yakın çevresinin korunmasında rol oynayan özel birlikleri andırıyorlardı. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın savının tersine, profesyonel bir askerî kurum olan Yeniçeri Ocağı Osmanlı ordusunun, "göçebe demokrasisi"nin ve "ilkel sosyalist toleransının" kalıntılarıyla hiçbir ilgisi olmayan ya da bu kalıntıları yapısında belki de en az barındıran ve en düzen yanlısı bölümünü oluşturuyordu.

Yukarda Kıvılcımlı'nın,

"Osmanlılık, söz yerindeyse, ilkel sosyalist toleransının, göçebe demokrasisinin yarattığı Yeniçerilik **vurucu gücüyle** kurulmuş bir Devlet ve İmparatorluktur" dediğini görmüştük. O bu görüşünü, 5 Mart 1971'de katıldığı bir tartışma toplantısında şöyle yineleyecekti:

"İlkel sosyalist toleransının, göçebe demokrasisinin yarattığı Yeniçeri diyoruz... Tutuyor, devşiriyor Hristiyan ve Müslüman olmayan çocukları, küçük yaşta. Alıyor, getiriyor, evvelâ Türkmen'in yanına veriyor. Onu orada, Müslüman ve Türkçe'yi iyi konuşan insan hâline getiriyor. Sıkı bir eğitimden sonra, kendisinin en güvendiği bir silâhlı kuvvet hâline sokabiliyor.

"Bunu yapabilmek büyük bir hadise. Kendisinden olmayan, kendi unsurundan olmayan insanları alıp, kendisinin savunucusu hâline getirmek, nereden aklına gelmiş olabilir? Onu düşünmek durumunda kalıyoruz. Ve o zaman, o göçebe ataların, geldikleri zaman kafalarında hiçbir prejüje (önyargı) taşımadıkları, kendilerine göre insan kavramını esas saydıkları görülür. Ve bu insanı biz alır eğitirsek, pekâlâ istediğimiz gibi bize katılmış insan olur, diyebilmişler."(39)

Kuruluşu döneminde eli silâh tutan herkesi savaşa katan Osmanlıların, kabaca 1362'den itibaren savaşlarda tutsak aldıkları Hristiyanların bir bölümünü düzenli ve merkezî bir ordu hâlinde örgütlemeye başladıklarına ve bunun daha sonraları yerini özü, Hristiyan ailelerinin çocuklarını küçük yaşta toplama ve özel bir eğitimden geçirerek Yeniçeri Ocağı'na katma ya da diğer devlet hizmetlerinde görevlendirme olan devşirme sistemine bıraktığına değinmiştim. Devşirme sistemiyle oluşturulan yeniçeri ordusunun o dönemde güçlü ve profesyonel hazar ordularına sahip olmayan Avrupa devletleri karşısında Osmanlı İmparatorluğu'na önemli bir avantaj sağladığı ve 16. yüzyılın sonlarından itibaren yozlaşmaya başlamasına kadar işe yaradığı, bu uygulamanın "devlet aklı"nın başarılı bir ürünü olduğu doğrudur. Buna işaret etmek anlaşılabilir. Ancak, Yeniçeri Ocağı'nı "İlkel sosyalist toleransının, göçebe demokrasisinin yarattığı" bir kurum olarak göstermek ve bundan hareketle Osmanlıların "insan kavramını esas saydıkları"nı ileri sürmek, Osmanlı'yı hak etmediği bir tarzda yüceltmek ve gerçekleri tersyüz etmek ve saptırmaktan başka bir anlam taşımaz. Tam tersine Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşu, Osmanlıların gaza geleneğinden ve -varlığı kuşkulu- "göçebe demokrasisi"nden uzaklaşması ve doğrudan padişaha bağlı merkezî bir ordu ve bürokrasinin kurulmasıyla elele gidecekti. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın devşirme sistemini övmesi ancak şu anlama gelmektedir: Osmanlı toplumunda sınıf farklılaşmasının artmasını, halktan giderek kopan/ ona karşı konumlanan ve padişaha bağımlı bir kapıkulu ordusunun kurulup güçlenmesini olumlulamak. Zaten yazarın kendisi de bunu itiraf etmekte ve ilk dönemin görece eşitlikçi toplumunun özellikleriyle bezeli olduğunu ileri sürdüğü Müslüman-Türk askerinin Osmanlı yöneticilerine körükörüne itaat etmediklerini, bununsa baştakileri yeni bir askerî örgütlenme arayışına ittiğini anlatmaktaydı:

"Yayalar gidip ölsünler, baştaki kodamanlar zenginleşsinler... Eşit haklı Müslüman-Türk, buna hemen açıkça başkaldırmaktan geri kalmayacaktır. Baştakiler ise, bu başkaldırmayı hiçbir zaman haklı bulmayacaklar, o zamanın deyimiyle *'FESAT'* sayacaklardır. Nitekim öyle oldu...

"Ya başka insanlık, yaşama, yurttaşlık hakları? Baştakiler ne isterse o olacaktı. Baştakiler eşitlikten yan çizerlerse ne olacak? Yayalara gene meşhur *'körü körüne itaat'* kalacaktı. Modern demokrasilerdeki askerlere kolayca kabul ettiriliveren bu otomatlığı, ilk Türk kandaşlarına yutturmak kolay olmadı...

"Bunun yolu ne idi? Gündeliğini ömür boyu padişahtan aldığı için *boynu eğri* kalacak *daimi ordu* (aylıklı asker) birinci şarttı. *Müslüman*, kıyasıya 'materyalist'ti. Maaş oltasını yutan asker kolay başkaldıramazdı. Sonra yeni milis *Hristiyan* kökten koparıldığı için *yalımı* alçak kalacaktı."(40)

Burada Kıvılcımlı'nın bir kez daha kendi bindiği dalı kestiğini, özelde Osmanlı-Türk ordusunu ve genelde Osmanlı'yı yücelten kendi hatalı tezinin altını kendi eliyle boşalttığını görüyoruz. Maddi-toplumsal koşulları nedeniyle "kolay başkaldırama"yan ve "Hristiyan kökten koparıldığı için yalımı alçak kalacak" olan yeniçerinin Osmanlı'nın kuruluş döneminde var olduğu ileri sürülen "devrimci gelenekleri" muhafaza edebilmesi ve sonraki kuşaklara aktarabilmesi olanaksızdır. Zaten yukarda kendisinin de itiraf ettiği gibi Osmanlı, "Sonra derebeğileşip azıtınca" ordunun "devrimci geleneği" bozulacaktı. Aynı biçimde, bu sayılan niteliklerinden ötürü, 16. yüzyılın sonlarından başlayarak girdikleri esnaflaşma/ serserileşme sürecine kadar sivil halktan ayrı ve kendi kışlalarında yaşayan, dolayısıyla üretimle de hiçbir ilgileri olmayan ve kendisini padişahın kulu gören yeniçerilerin, "ilkel sosyalist toleransının, göçebe demokrasisinin" taşıyıcısı olabileceği görüşü de saçmadır.

Osmanlı'nın Hristiyan kökenli erkek çocuklarının ailelerinden zorla koparılarak padişahın kulları hâline getirilmesine Kıvılcımlı'dan bile daha "iyimser" bir biçimde yaklaşan -Server Tanilli ve Stefanos Yerasimos gibi- yazarlar da vardı. Örneğin Tanilli, çocuklarına elkonan Hristiyan halklarının devşirme sistemine hiç de soğuk bakmadıklarını ileri sürebiliyor ve şöyle diyebiliyordu:

"... Osmanlıların aldıkları gençler her yerde yalnız bedensel niteliklerine bakılarak toplanan bu çocuklar, sultanın kulları olarak 'özgür', ama bir yurtluğa bağlı köylülükten çok daha parlak bir mesleğe karışabiliyorlardı... Şu da var ki, Müslüman dininde ve İmparatorluk hizmetinde yetiştirilen bu insanlar, öyle kendi aileleri ile ilişkilerini de toptan yitiriyor değillerdi; bu aileler, çocuklarının yükselişinden kimi zaman yararlanıyorlardı da."[41] Daha da ileri giden Yerasimos ise şunları söylüyordu:

"Yönetmelikler doğru düzgün uygulandığı zaman, devşirme işinin kır ekonomisinin ve son tahlilde reaya ailelerinin çıkarlarına uygun olduğunu sanmak yanlış olmaz. Devşirme görevlilerine bir liste hazırlayıp sunan genellikle köy papazı olurdu ve birçok ana baba kendi çocuklarını gönül rızasıyla bu işe teklif ederlerdi. Böylece, hiç değilse doyurulacak bir boğaz eksilmiş olur, hem de oğulları askerî ya da idarî bir mevkiye geldiği zaman ondan nimetler sağlanacağı umudu beslenirdi."[42]

Genellikle Hristiyan toplumlardan devşirilenler arasındaki zeki ve yetenekli gençlerin devletin önemli makamlarına, hattâ sadrazamlığa kadar yükselme olanağı vardı elbet ve küçük bir azınlık olan böylelerinin aileleri herhâlde Tanilli'nin de dediği gibi "çocuklarının yükselişinden kimi zaman yararlanıyorlardı da." Ama, "köylülükten çok daha parlak bir mesleğe karışabil"mek (Tanilli) kural değil, istisnaydı. Hristiyan köylü ailelerinin "çocuklarını gönül rızasıyla" (Yerasimos) Osmanlı'ya devşirme olarak verdiği savı ise, Osmanlı-Türk resmî söyleminin bir yinelemesinden başka bir şey değildir. Devşirilen çocukların sağlam ve güçlü kuvvetli olanlar arasından seçildiğini kabul eden Yerasimos, erkek çocukların "doyurulacak bir boğaz"dan çok, ayrılmak zorunda bırakıldıkları ailelerinin geçiminde son derece önemli bir rol oynamaya aday insanlar olduğunu unutmuş gibidir.

Konuya uygulayıcılarının gözlükleriyle baktığımızda, Osmanlı devletinin 16. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa karşısındaki askerî üstünlüğünü sağlayan devşirme sisteminin hayli rasyonel ve başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu kimseyi, sözkonusu gençleri doğal aile ortamlarından koparan, onları önce Müslüman-Türk ailelerinin yanında karın tokluğuna çalıştırarak (ki buna "Türk üzerinde olmak" deniyordu) Türkleştiren, onları sadece padişaha karşı yükümlülük ve bağlılık anlayışıyla yetiştiren ve kendi halklarına karşı savaştırmak üzere eğiten devşirme sistemini idealize etmeye ve onu âdeta insanî bir sistem gibi sunmaya götüremez ve götürmemelidir. Fâtih Sultan Mehmet'in Eflak'tan vergi olarak 500 çocuk istediğine değinen Kemal Beydilli bu konuda şunları söylüyordu:

"Zamanın voyvodası tarafından reddedilen bu talebe daha sonraları olumlu cevap verilmiş olduğu belirtilmekte ve Eflak Prensi Neagoe Basarab'ın (ö. 1521) senede 600 çocuk vaat ederek Türk saldırılarından kurtulmuş olduğu ifade edilmektedir. Para vermeye gücü yetmeyenlerin vergilerini çocuk teslimatıyla yapmaları örneği yine Fâtih döneminde Arnavutluk için de sözkonusu olmuştur. Kafkaslar'dan çocuk vergisi istenmesi ise ciddiyetini çok daha geç zamanlara kadar korumuş olup nihayet 1774 tarihli Küçük Kaynarca Anlaşması'nın 23. maddesiyle bu tür taleplere son verilmiştir...

"... Sistemin ne anlama geldiğini Selânik metropoliti tarafından yazılan 1395 tarihli mektup ifşa eder: Burada, toplanan çocuklardan bahsedilmekte, onların böylece dinlerini değiştirmek zorunda kalacakları, örf ve âdetlerini kaybedecekleri, dillerini unutacakları, köleliğe sevk edilecekleri, barbarlığın derekesine düşecekleri vs. dile getirilmekteydi."[43] Beydilli bazı

ailelerin çocuklarını gönüllü olarak teslim ettiğine ilişkin savlara değindikten ve hattâ bu konuda bir örnek te verdikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Ancak bu gibi gönüllü katılımların pek fazla olmadığına kayıtlarda buna dair düşülen şerhlerin azlığı işaret etmektedir. Öte yandan bu tür gönüllü katılım söylemlerinin, Hristiyan ailelerin direnme, çocuklarını saklama, erken evlendirme, rüşvet dahil çeşitli yollara başvurma ve hattâ karşı çıkma ve resmen isyana kalkışma gibi tepki örneklemeleriyle dengelenmesinde fayda vardır."(44)

Yeniçeri Ocağı'nın Yozlaşması

Yeniçerileri "modern gündelikçi işçiyi andıran yığınlar" biçiminde tanımlayan Kıvılcımlı, aşağıda daha ayrıntılı olarak göstereceğim gibi Osmanlı devlet aygıtı çürürken onların da çürüdüğünü yer yer kabul etmektedir. Ne var ki aynı Kıvılcımlı ne hikmetse, Yeniçeri Ocağı'nın bir yandan çürürken, bir yandan da "devrimci gelenek ve özelliklerini" muhafaza ettiğini ve hattâ bu gelenek ve özelliklerini kendisinden sonra gelen askerî kurumlara ilettiğini ileri sürerken kendi tezini kendi ağzından yalanlamak ister gibidir. Örneğin o, kapıkulu askerini "imparatorluğun ilk ücretli işçileri" biçiminde tanımladığı pasajının devamında, dirlik rejiminin 16. yüzyıldan başlayarak çökmeye ve yerini kesim düzenine bıraktığını anlatıyordu. Yazar bu süreçte, "Devlet zümreleri"nin, yani sunuf-u devletin, Osmanlı'nın "ilk kuruluş ve yayılış devrinde biricik üstün tabaka" iken "Zamanla ve barışçıllaştıkça soysuzlaş"tıklarını kabul ediyordu. Dahası o, bu döneme kadar Osmanlı ordusunun ana gövdesini oluşturmuş olan ve toprağa ve üretime bağlı olan tımarlı sipahilerin yerini alan Yeniçeri Ocağı'nın çürümesini şöyle anlatıyordu:

" *'Kapu kulu'*, ulûfe alan hassa ve nizamiye askeri ile, maaş almayan, harp zamanında eyalet askerini veren *tımar* ve *zeamet erbabı* diye başlıca iki tiptir. Kapıkulu: Daimi veya hazeri ordu, tımarlar ve zeametler: ihtiyat veya sefer ordusu demektir. Seyfiye tariki de tıpkı kalemiye gibi bir gelişime uğradı. Mukadderatı (=yazgısı- G. A.) doğrudan doğruya toprağa bağlı olan tımar ve zeamet erbabı, ilkin belli başlı kuvvet iken, mukataa düzeniyle beraber arka plâna atıldılar, devlet ve toplum hayatındaki rollerini gittikçe kaybettiler. Toprağın kendisine değil de gelirine, yani hazineye bağlı olan kapıkulu ise, ilmiye gibi keyfiyetçe (=nitelik olarak- G. A.) sönerken kemiyetçe (=nicelik olarak- G. A.) çoğalarak kastlaştı. Değeri azaldığı nispette şişerek kendisi ölünceye kadar imparatorluğun da canını burnundan getirdi...

"Onun için seyfiye ile ilmiyenin kalabalık çoğunluğu, sosyal hedefi bulunmayan zamane küçük burjuvaları gibi, bitmez tükenmez şehir kargaşalıklarının kanlı irinli, biri kapanmadan ötekisi açılıp işleyen kan çıbanları oldular."(45) Gene o, aktardığım pasajlarda bir yandan yücelttiği yeniçerileri, bir yandan da asalaklıkla, gericilikle ve "çalışan halkın sırtından toplanmış değerleri paylaşmağa" çalışmakla suçladığı bir pasajında şunları söylemekteydi:

"Ne çare ki, bu 'Ecirler' sınıfı, değer yaratıcı, yani *'müstahsil'* (üretici) değildir. Modern işçi sınıfından temelli bir farkı da budur. Kellesini satarak geçinmektedir.

"Ama, kolunu ve kafasını kullanarak insan geçimine yararlı iş görememektedir. Bu bakımdan ecirlerle (ücretlilerle) efendileri arasında hemen hiç fark yoktur. Yeniçeri de, efendi ve ağaları gibi, hazır yaratılmış bir değer bulacak ki yesin. Kendi başına kaldığı zaman, ne kendisini besleyebilir, ne toplumu yaşatabilir. Binaenaleyh; eski düzeni kaldırıp, yerine daha ileri bir yeni hayat kurmaya maddeten imkân yoktur. Manen gerici kalmaya mahkûmdur.

"İşte, Osmanlı tarihindeki *yeniçeri çıkmazı* budur. Bütün dava, çalışan halkın sırtından toplanmış değerleri paylaşmağa varır. Ve kendi kendini yiyen bu kısır kavga 18. yüzyıl sonuna kadar mezbuhane (=boğazlanırcasına- G. A.) bir boğuşma hâlinde sürüp gider."(46)

IV. KIVILCIMLI OSMANLI-TÜRK ORDUSUNU NASIL DEĞERLENDİRİYORDU?

Kıvılcımlı'nın kuruluş ve yükselme çağı Osmanlı toplumunu eşitlikçi, âdil ve hattâ âdeta sınıfsız bir toplum saydığını biliyoruz; ama o, en azından 16. yüzyıl ortalarından başlayarak Osmanlı'da derebeyleşme, yozlaşma ve sömürünün ortaya çıktığını, artık eşitlikçi ve âdil olmaktan çıkan Osmanlı toplumunda bu tarihten itibaren sömüren ve sömürülen sınıfların var olduğunu, yani 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı toplum düzeninin bozulmaya başladığını söylemektedir. O, bu süreci şöyle anlatıyordu:

"Tarih sırasıyla bakacak olursak, bu derebeyleşme prosesi şöyle gelişir: Kanunî Süleyman I devrinde (16'ncı yüzyıl ortalarında) 'mahalli himmet' suistimalleri (=yerel hizmet kötüye kullanımları- G. A.) başlar. Ondan yarım asır sonra (17'nci yüzyıl başlarında) Anadolu 'ayan' ile dolar.

"Bunlar, dirlikleri sepetleyenler, yani büyük hırsızlardır. Şüphesiz bu sepetleme işi 17. yüzyıldan epey önce, hattâ bizzat I. Süleyman zamanında başlamış olmalıdır."[47] Yazar, sözkonusu tarihten sonra bu bozulmanın önüne geçilemediğini ise şöyle anlatır:

"Devleti besleyen umumiyetle toplum toprakları, hususiyle mirî topraklardı. Anılan sebep ve şekillerle şahsî mülkiyet kesimi büyüdükçe mirî topraklar *miktarca* küçüldüler. Mirîde kalan yerler derebeyleşen taşra ayanının elinde *'sepetlenmeye'* başladı. Meşru ve resmî devlet vergilerinden başka, derebey unsurlarının çiftçileri her türlü sömürüşü artınca, ister istemez çalışma şartları bozuldu. *'Üretim araçlarının yeniden üretimi'* tehlikeye düştü. Toprak çoraklaştı. Neticede üretimin verimi ve irad azaldı. Saltanatın masrafları gittikçe büyüdü. Göçebe gazilerin yerine oturaklı beyler geçtikçe, eski Roma ve Bizans beyliklerinin israfı baş gösterdi. Azalan irat büsbütün yetmez oldu ve sefahat iratsızlığı, iratsızlık sefahatı arttırarak bilinen fasit çöküş dairesi meydana çıktı."[48]

Ancak Kıvılcımlı, işte bu devletin ordusunun, geçmişten getirdiğini söylediği "devrimci" gelenek ve özelliklerini, Osmanlı'nın, 16. yüzyılda başlayan bu gerileme ve çöküşü döneminde de sürdürdüğünü ve ayakta tuttuğunu ileri sürmektedir. Peki onun, bu tarihten 1910'ların sonundaki çöküşüne kadar geçen 350 yıla yakın süre içinde, Osmanlı devletinin ve Osmanlı ordusunun da bu gerileme-bozulma sürecinin bir parçası, hattâ en önemli itici güçlerinden biri olduğunu ya da hiç olmazsa bu süreçten büyük ölçüde etkilendiğini kabul etmesi gerekmez mi? Gene onun, en azından bu 350 yıllık süre içinde ezilen/ sömürülen köylü, göçer, zanaatkâr ve işçi yığınlarıyla Osmanlı sivil ve askerî bürokrasisi, toprak ağaları, tefecileri, tacirlerinden oluşan ezen/ sömüren sınıf (lar) arasında antagonist bir çelişme olduğunu, Osmanlı toplumunda bu çelişmeden kaynaklanan bir dizi sınıf savaşımları yaşandığını, bu savaşımlarda devletin ve onun ayrılmaz bir parçası olan ordunun, esas olarak var olan düzeni ve egemen sınıfların çıkarlarını koruduğunu ve savunduğunu kabul etmesi gerekmez mi? Ama hayır. Kıvılcımlı, Osmanlı ordusunun, bu uzun bozulma-çürüme süreci boyunca "devrimci gelenek ve özelliklerini" (!!) muhafaza ettiğini savunabilmekte,

"Dört yüz yıllık sosyal gelenek-göreneklerde çok büyük değişiklikler olmadı denilebilir"[49] diyebilmektedir. Böylesi bir yaklaşımın sadece idealist olmakla kalmayıp fantezi düzeyine vardığını söyleyebiliriz. Murat Belge'nin belirttiği gibi,

"Ancak, devlet yozlaşır, toplum batarken bir kurumun yüzyıllarca tertemiz dayanması kolay anlaşılacak şey değildir. Belli ki Kıvılcımlı, 'ilkel sosyalizm' gelenekli barbarlığı orduya, yoz 'antika-tefeci-bezirgân' medeniyeti özelliklerini de toplumun geri kalan kısmına vermiştir."[50] Belge haklı. Onun bu itirazını şöyle de formüle edebiliriz: Kıvılcımlı'ya göre; İlmiyye, Seyfiye, Mülkiye ve Kalemiye olarak adlandırılan dört "sınıf"tan meydana gelen Osmanlı devletinin sadece Seyfiye "sınıf"ı ve belki bir ölçüde de İlmiye, yani Ulema "sınıf"ı sözü edilen devrimci geleneği muhafaza edebilmiştir. Yazar, Seyfiye ve İlmiye "sınıflar"ı bunu başarırken, Mülkiye ve Kalemiye "sınıf"larının bunu başaramamasının nedenlerini açıklamamaktadır.

Nasıl olmuştur da, Padişahlık kurumunun yanısıra İlmiye, Mülkiye ve Kalemiye "sınıf"ları yozlaşmış, ancak Seyfiye "sınıf"ı ve belki bir ölçüde de İlmiye sınıf"ı bu yozlaşma sürecinin dışında kalabilmiştir? Sözkonusu "devlet sınıfları"nın aynı sosyo-ekonomik formasyonun yönetici organları olduğu ve bu "sınıf"lar arasında, özellikle yöneticiler düzeyinde bir içiçelik ve geçişkenlik olduğu dikkate alındığında bu tez daha da anlamsız ve savunulamaz hâle gelir.

Burada Kıvılcımlı'nın hatalı olarak, Mülkiye ve Kalemiye'yi değil ama, İlmiye ve Seyfiye denen diğer iki "devlet sınıfı"nı "ücretli" olarak nitelendirdiğini anımsatmak gerek. O şöyle diyordu:

"Türkiye devletinin dört güdücü sınıfından ikisi: İLMİYYE (Bilginler sınıfı)nın büyük çoğunluğu ile SEYFİYYE (Kılıçlılar sınıfı)nın çelik çekirdeği olan Yeniçerilik ALUFE (yulaflık) adı verilen (Roma askerinin **peculium**'u gibi) **gündelik akçayla** çalışan ücretliler yığınıydılar."[51] Burada ipin ucunu kaçıran Kıvılcımlı âdeta Osmanlı devletinin, ÜCRETLİLERİN YÖNETTİĞİ bir devlet olduğunu söyler gibidir. Kıvılcımlı hemen devamında ise şunları söylüyordu:

"Devletin Mülkiye (İdare) ve Kalemiye (Maliye) sınıfları ile toplumun Tefeci-Bezirgân sermaye zümreleri gibi TOPRAĞA elkoymuş, üretimi kontrol eden kümeleri, Hazineyi tam takır edip '**Züyuf akça**' (Kalp para) çıkardılar mıydı (Enflâsyon) İlmiye ile Seyfiyyenin gündelikleri düştükçe kendileri '**Kazan kaldırmak' ve Şeriat** (Sosyal Adalet) aramak zorunda kalıyorlardı. Derebeğileşme yüzünden aldığı soysuzlaşma biçimleri ne olursa olsun o Şeriat uğruna Kazan kaldırmalar, Türkiye ortaçağında kopmuş ilk ücretli işçi grevleri taslağı idiler."[52]

Yeniçerilerin, çoğu kez haklı ücret sorunlarından ve -haklı haksız- başka talepleri ve hoşnutsuzluklarından ötürü zaman zaman kazan kaldırdıkları, yani silâhlı itaatsizlik ve başkaldırı eylemleri yaptıkları ve bu yolla istediklerini saraya kabul ettirdikleri, bu eylemleri sırasında çoğu zaman din âlimlerinin, yani İlmiye'nin desteğini aldıkları doğrudur. Bu eylemleri işçi sınıfının grev eylemlerine benzetmek ise herhâlde sadece Kıvılcımlı'mn aklına gelebilirdi. Ama burada yazarın daha derin bir tutarsızlıkla sakatlanmış olduğu görülüyor: Kıvılcımlı bunları söylemekle, Seyfiye denen "devlet sınıfı"nı ve onun kendi deyişiyle "çelik çekirdeği" olan yeniçerileri aynı anda hem yöneten ve hem de yönetilen, hem ezen ve hem de ezilen bir toplumsal kategori saymış olmaktadır!

Kıvılcımlı'nın ücretli işçilere benzettiği Seyfiye/ Osmanlı ordusu, Yeniçeri Ocağı hakkında söylediklerimizi, üç aşağı beş yukarı, İlmiye "sınıfı" için de söyleyebiliriz: Osmanlı devlet aygıtının bileşenleri olan ve üretici bir nitelik taşımayan bu kategorideki insanların ücret ya da aylık almaları onları hiçbir biçimde proletaryaya yakınlaştırmaz. Nasıl günümüzde profesörlerin, generallerin, polis şeflerinin, müftülerin, yargıçların vb. ücret ya da aylık almaları onları proletaryaya yaklaştırmıyorsa. Kuşkusuz bu; Osmanlı'daki "devlet sınıfları"mn tepesindeki çok küçük sayıdaki üst düzey görevli ile büyük çoğunluğu oluşturan alt düzeydeki görevliler arasındaki ayrımı, hattâ çelişmeyi dikkate almamak anlamına gelmez.

Taner Timur; Osmanlı yöneticileri ve tarihçilerinin toplumu, biri -sadece Seyfiye'yi değil, aynı zamanda İlmiye'yi, Mülkiye'yi ve Kalemiye'yi kapsayan- "askerî sınıf" ve diğeri reaya olmak üzere iki temel sınıfa ayırdığını belirttikten sonra şunları söylüyordu:

"Gerçekten Prof. Ö. L. Barkan, H. İnalcık, Sencer Divitçioğlu, Şerif Mardin gibi toplumsal araştırmada farklı yöntemler kullanan araştırıcılar bu konuda bir görüş birliği içindedirler. Osmanlı toplumunda iki sınıf vardır: Askerî sınıf ve reaya."[53]

Tam da burada Osmanlı, Türkiyeli ve yabancı burjuva tarihçilerinin kullandığı sınıf kavramının, bilimsel, yani Marksist sınıf kavramıyla tam olarak örtüşmediğini belirtmek gerek. Lenin, 28 Haziran 1921 tarih ve "Büyük Bir Başlangıç: Geri Hizmetteki İşçilerin Kahramanlığı:

'Komünist Subbotnikler' " adlı makalesinde Marksist sınıf kavramını şöyle tanımlamıştı:

"Tarihsel olarak belirlenmiş bir toplumsal üretim sistemi içindeki yerlerine ve bu üretim araçları ile (çoğu durumlarda yasalarca saptanmış ve formüle edilmiş) olan ilişkilerine, emeğin toplumsal örgütlenmesinde oynadıkları rollere ve buna bağlı olarak kullandıkları toplumsal zenginliğin boyutlarına ve bu zenginliği elde etme tarzlarına göre birbirinden ayrılan geniş insan gruplarına sınıf denir."(54) Osmanlı toplumunda "askerî sınıf" ya da "devlet sınıfları" denen dikey kategoriler, hiyerarşinin en üst noktasında bulunanlardan en alt noktasında bulunanlara kadar tüm devlet görevlilerini içermektedir. Şeyhülislâmdan sıradan imama ya da medrese öğrencisine kadar her ilmiye/ ulema mensubu, yeniçeri ağasından sıradan yeniçeriye kadar her seyfiye mensubu vb. "askerî sınıf"ın kapsamına girer; ancak genel olarak, üretici emekçileri ezen devlet aygıtının birer vidası ya da dişlisi sayabileceğimiz bu kişilerin hepsinin Osmanlı egemen sınıfının bir üyesi OLMADIĞI bellidir. Bunu; doruk noktalarında bulunanların egemen sınıfın üyeleri OLDUĞU, ancak sıradan öğelerinin egemen sınıfın üyeleri OLMADIĞI günümüzün ordu, polis vb. kurumlarının durumuna benzetebiliriz.

Kıvılcımlı'nın Osmanlı-Türk ordusuna ilişkin anti-Marksist değerlendirmesinin en zayıf yanlarından birisi de onun, egemen/ sömürücü sınıf ve hattâ bu sınıfın devleti ile onun özü ya da temel öğesi olan ordu arasındaki kopmaz bağları ve içiçe geçişi gözardı etmesi ya da yok saymasıdır. Sanki Osmanlı/ Türk egemen sınıfları İLE onların ordusu nitelik olarak birbirlerinden farklıydılar ve apayrı kategoriler içinde yer alıyorlar, hattâ apayrı evrenlerde yaşıyorlardı! Bu saptama, egemen sınıfla ordunun etle tırnak gibi kaynaşmış olduğu Osmanlı devleti ve hattâ Türkiye Cumhuriyeti için yapıldığında, normalde olduğundan daha da akıldışı bir nitelik kazanmaktadır. Daha da tuhaf olanı Kıvılcımlı'nın bu saptamasını, sadece Osmanlı devletinin kuruluş evresi için değil, bu devletin bir imparatorluk hâlini aldığı, toprakta dirlik düzeninin bozulmaya yüz tuttuğu ve doğrudan üreticinin sömürülmesinin daha ileri boyutlar kazandığı dönem için de geçerli görmesidir. Bu ise onun tezini daha da savunulamaz kılmaktadır.

Her halükârda şurası kesindir: Osmanlı-Türk DEVLETİ ile onun temel direği, esas öğesi olan Osmanlı-Türk ORDUSU arasında böylesi bir ayrım yapılamaz. Zaten, hem başka kaynakların sunduğu veriler, hem de Kıvılcımlı'nın kendi yazdıkları, bu tezi çürütmekte ve Osmanlı ordusunun da 16. yüzyılın sonlarından başlayarak hızlı bir bozulma ve yozlaşma süreci yaşadığını tartışma götürmez bir tarzda kanıtlamaktadır. Kabaca bu tarihten itibaren esnaflaşmaya yüz tutan yeniçeriler, giderek bir serseriler ve kabadayılar güruhu hâline gelmeye başlamışlardır. Kıvılcımlı ise; halkı ve esnafı haraca bağlayan, ev ve dükkân soyan, kadınlara saldıran, kendisine en çok maddi çıkar sağlayan devlet yöneticilerinin silâhlı fedaisi gibi davranan, devlet içindeki farklı klikler arasındaki sonugelmez entrikaların ve iktidar kavgalarının piyonları ve tarafları hâline gelen ve sonunda 1826'da kanlı bir biçimde ortadan kaldırılan yeniçerileri "modern gündelikçi işçiyi andıran yığınlar" olarak tanımlamakta, daha da beteri onları "ilkel sosyalist toleransının, göçebe demokrasisinin" taşıyıcısı olarak nitelemekte ve onların, kuruluş döneminin "devrimci geleneklerini" muhafaza ettiklerini ileri sürmektedir. Bu, Kıvılcımlı'nın gerçeklerden bütünüyle koptuğunu ve derin bir subjektivizme gömüldüğünü gösterir. Burada bir parantez açarak yazarın daha erken bir tarihte kaleme aldığı çalışmalarında yeniçerilere ve İlmiye'ye hiç de iyi gözle bakmadığını anımsatmak isterim. Örneğin o, "Yakın Tarihten Birkaç Madde" başlıklı çalışmasında "askerlikten çok işçilik ve esnaflıkla uğraşan yeniçeri+halk+deklaseler yığını" olarak nitelediği yeniçeriler için şöyle diyordu:

"Eski Türkiye'de, Osmanlı İmparatorluğu'nda olan bitenlerin aynası İstanbul'du. İstanbul, Türk unsurunun yapabildiği bütün yenilik hareketlerinin ya doğrudan beşiği ya da amacı olmuştur. İstanbul'da yönlendirici rol sarayla ona bağlı olan erkân ve hocegândı; güç aracı da 'Ocaklı' ismini alan, askerlikten çok işçilik ve esnaflıkla uğraşan yeniçeri+halk+deklaseler

yığınıydı. Aralıksız Moskof Nemçe savaşlarındaki bozgunlar, bir fetihler devleti olarak kurulan Osmanlılığı ta temelinden sarstıkça, sosyal reformlardan önce, her yeniliğe düşman bir güç hâline gelmiş olan yeniçeri engeliyle uğraşmak gibi somut bir konu ortaya çıkarıyordu."[55] Burada Kıvılcımlı'nın daha sonra, özellikle *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi* adlı kitabında, yücelttiği yeniçerilerin yanısıra "**gündelik akçayla** çalışan ücretliler yığını" olarak tanımladığı, ama aslında asalak bir katman olan İlmiye'ye daha doğru bir tarzda baktığını ve onu saraya bağlı "erkân ve hocegân" biçiminde nitelediğini görüyoruz.

16. yüzyıldan itibaren hem yeniçeriler ve hem de -yeniçerilerle benzer bir statüye sahip olan ve timarlı sipahilerle karıştırılmamaları gereken- kapıkulu sipahileri sayıca artacak, Osmanlı devletinin gerilemesi ve çürümesine bağlı olarak devlet aygıtı ve ülke ekonomisi içinde daha önemli bir yer işgal etmeye başlayacak, ama aynı zamanda etkili bir askerî güç olmaktan da çıkacak ve Osmanlı devleti ve toplumunun yaşadığı genel gerileme ve çürümeyi hızlandırıcı bir rol oynayacaklardı. 15. yüzyıl başlarında 12,000 dolayında olan yeniçeri sayısı zaman zaman azaltılsa da, 1595'de 27,000'i, 1597'de 30,000'i, 1598'de 35,000'i ve 1609'da 38,000'i buldu. Ancak hem yeniçerilerin ve hem de kapıkulu sipahilerinin sayısındaki bu artış, onların savaşma kapasitesindeki büyük gerilemeyle elele gidecekti. 16. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı ordusu, gerek Yeniçeri Ocağı'nın yaşadığı yozlaşmaya ve gerekse Avrupa ordularının modern savaş araçlarını ve tekniklerini geliştirmeye başlamaları nedeniyle askerî değerini yitirmeye yüz tuttu. Tarihçiler Osmanlı ordusunun 1593-1697 yılları arasında giriştiği 14 çarpışmadan 12'sinden yenilgiyle çıktığını kaydediyorlar.

Aslında Kıvılcımlı da Osmanlı ordusunun Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren yozlaşmaya başladığını ve bu arada Osmanlı'nın savaşı bir "zanaat ve bir nevi kâr kaynağı hâline getirmiş" olduğunu şu sözlerle kabul etmekteydi:

"16. yüzyıl ortasında o derece sıkı olan askerî disiplin, yüz yıl geçmeden, korkunç bir anarşiye döküldü. Artık devlet mi, orduyu idare ediyor, ordu mu devleti? Bütün geri ülkelerin ezeli soruşu başlamıştı. Derebeyleşme ve irticaın birinci alâmeti: Ordu devleti de, memleketi de, istediği uçuruma sürükleyebilirdi.

"Ordu kargaşalığının en azgın şekli, 'İkinci Viyana seferi' (1683) denilen faciada belirdi. Hüseyin Esiri'nin anlattığına göre, harbi kışkırtan sebep, ne memleketin, hattâ ne devletin hayatî bir zarureti değildi. Doğrudan doğruya harbi zanaat ve bir nevi kâr kaynağı hâline getirmiş olan zümrelerin saldırıcı şımarıklığı idi. Önüne gelen çaput cengâverliğini iş güç edinmişti...

"Kara kuvvetin şuursuzluğiyle başlayan harpten hangi sonuca varılacağı kestirilebilirdi.

"Osmanlı ordusu, yalnız geçtiği yerde ot bitirmeyen bir afet olmakla kalmadı. Bizzat kendi kendisini yiyen bir canavar hâline girdi.

"Osmanlı ordusu, irtica ordusu hâline girince şu acı büyük rezileti nefsinde topladı: 1- Yakıp yıkıcılık, 2- Çapulculuk, 3- Yırtıcılık...

"Bu üç büyük reziletin tesiri, en zaruri ve tabii aksi tesirleri getirmekde gecikmedi. Osmanlılığı canevinden vuran üç felâketi, çığ gibi ilerledikçe büyüttü: 1- Yakıp yıkıcılık: Bizzat ordunun kendisini aç bıraktı. 2- Çapulculuk: Yarattığı ateş pahası yüzünden devlet maliyesini ve ordunun beslenmesini mahvetti: 3 - Canavarca yırtıcılık: Üzerlerine varılan kavimleri ölüm dirim kavgasına girip şiddetle karşı koymağa zorladı."[56] Kıvılcımlı ardından, Hüseyin bin Şeyh Hasan'ın tanıklığına başvurarak Osmanlı ordusunun, konakladığı çevrede "ne kadar yer, kasaba, kale, köy varsa hepsinde taş üstünde taş bırakmaksızın, tarladaki ekinlere kadar her şey"in "yakılıp yıkıl"dığını ve "Silâhlı düşmanla karşılaşmaktan ise, "kız ve oğlan avcılığı yap"an ve "torbayla altın ve *'yesir'* taşımağa ve malı satmağa bak"an bu ordunun içine düştüğü ahlâksal yozlaşmayı yansıtan canavarlıkları şöyle anlatıyordu:

"Bu mânasız yakıp yıkıcılığı ordu öncüleriyle akıncılar beceriyordu. Ne yapılacağı ve nereye kadar gidileceği bir plana göre çizilmiş değildi. Bindiği dalı kesen öncüler geçtiği yeri çöle çeviriyorlardı. Arkadan gelen ordu yığını aç kalacakmış! düşünen yoktu. Gözler öylesine kararmıştı ki, ordu kendi anbarlarındaki zahiresini bile kül etmekten çekinmiyordu...

"Gayesiz, hedefsiz yakıp yıkan ve hayasızca kişisel vurgun ihtirasıyla kükreyen azgın bir kalabalıkta artık insanca her şey ölmüş demektir. En aşağılık duygular ve en yırtıcı gözü dönmüşlükler, hiçbir hayvanın yapamayacağı korkunçluklar beklenebilirdi.

"Genç kızlarla oğlanlar köle edilip, ellisi, altmışı bir altına satılırken, 'Para etmeyen' yaşlılar ve bebekler tüyler ürperten keyif için doğranıyordu."[57]

Kıvılcımlı aynı yapıtında; dirlik düzeni ile onun yerini alan kesim ya da mukataa düzeni arasındaki farkı anlatırken devletin küçük çiftçiyi kesimci, mültezim, sarraflar hesabına nasıl "kan ve ateşle" ezdiğini şöyle itiraf ediyordu:

"Dirlik düzeninde, bir *devlet*, bir de onun sağladığı şekilde çalışan *çiftçi* yığını vardı. Kesim düzeninde devlet gene devlettir. Çiftçi de aynı çiftçidir. Üretim yordamı eskiden ne ise gene odur: *Küçük çiftçi işletmesi*dir. Yalnız devletle çiftçi arasına, yeniden üç başlı bir hazır yiyici sınıf girmiştir. Kesimci, devleti emer, mültezim, kesimciyi emer, sarraf, mültezimi emer... sonra devlet bu üç zümrenin elinde bir silâh hâline gelir. Bu düzeni kan ve ateşle korurken, her üç zümre birden çalışan çiftçi tabakalarını haraca bağlarlar."[58] Yazar devletin, bu üç sömürücü zümrenin, küçük çiftçiyi "haraca bağla"masını sağlayan gerici düzeni "kan ve ateşle" koruduğunu kabul ediyor. Bu "kan ve ateşle" koruma eylemini ise öncelikle "devlet sınıfları"ndan İlmiye, Mülkiye ya da Kalemiye değil, Kıvılcımlı'nın her zaman "devrimci" olmaya ve kalmaya mahkûm ettiği Seyfiye, yani ordu yapacaktı elbet.

Yeniçerilerin ve Osmanlı ordusunun kandökücü niteliği 16. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan suhte (=medrese öğrencisi) ve onları izleyen Celâli isyanları döneminde bütün çıplaklığıyla ortaya serilecekti. Osmanlı devleti, Anadolu'da asayişi sağlama gerekçesiyle giriştiği korkunç kıyımları, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yasakçı ve korucu adları altında Anadolu'nun her yerine yerleştirilen yeniçeriler ve -taşradaki timarlı sipahilerle karıştırılmaması gereken- kapıkulu sipahileri eliyle gerçekleştirecekti. Bunun yanısıra merkezî otorite kendi kuvvetinin yetersiz olduğu pek çok durumda neredeyse eli silâh tutan herkesten, hattâ bir zamanlar kendisine karşı savaşmış olan eşkiyadan ve eşkiya şeflerinden bile yararlanma politikası izliyordu. Anadolu'da, daha Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlayan ve artan ölçüde timarlı sipahilerin ve bir ölçüde köylü kitlelerinin de katılacağı ve daha sonraki onyıllarda Celâli isyanları biçimine bürünerek yozlaşacak olan başkaldırıların bir dizi nedeni vardı. Bu nedenler arasında; tarımsal ürün artışının nüfus artışının gerisinde kalışını, Amerika'dan gelen değerli madenlerin Osmanlı topraklarına da girmesinin gümüşün değerini düşürmesini, köylülerin yoksullaşması ve işledikleri topraklarını yitirmelerini, yeniçerilerle küçük timarlı sipahiler arasındaki eşitsizliği vb. sayabiliriz. Süreyya Faruki, Mustafa Akdağ'ın bu konuya yaklaşımını değerlendirirken şunları söylüyordu:

"Akdağ, onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı merkezî yönetiminin, gittikçe artan ölçüde eyalet vâlilerinden kendi 'asayiş kuvvetleri'ni sağlamalarını beklediğini belirtir... Ne var ki eyalet vâlilerinin görev süreleri kısaydı ve böyle bir görevi devralan tarafından silâh altına alınan kuvvetler, çoğu kez halefince devralınmıyordu. Sonuç olarak başıboş çeteler, kırsal bölgelerde dolaşır, başlangıçta bastırmak üzere işe alındıkları eşkiyaya çok benzer biçimde davranır oldu."[59]

Şerif Mardin de Celâli isyanları hakkında benzer bir değerlendirme yapıyordu:

"Celâli İsyanları olarak anılan ayaklanmalar, aslında köylü ayaklanmaları değil, kendilerine

hakları olan topraklar verilmediği gerekçesiyle hoşnutsuzluk duyan küçük toprak 'soyluları' tarafından başlatılmıştır. Bu sipahiler, sipahinin yerini alan mültezimin zorbalığından kaçan köylüyü de kendi saflarına almışlardır... 'Yönetici kurum'un bu eski üyeleri, böylece devlet görevlisi iken sahip oldukları ayrıcalıklar kendilerine yeniden tanınıncaya kadar direnebilmek için halkı baskı altında tutmaktaydılar. Resmî görevliler arasındaki düşmanlık ve iktidar kavgasının neden olduğu bütün bu kargaşa ve gürültünün, köylüler arasında 'resmî' olan herşeyden nefrete yol açtığı sonucunu çıkartabiliriz."[60]

Osmanlı devleti, başını timarlı sipahilerin çektiği Celâli isyancılarına karşı savaşım gerekçesiyle Anadolu halkını terörize etti. Kimin kime karşı savaştığının âdeta belli olmadığı, Celâli isyancılarını bastırmak için gönderilen birliklerin bazan onların safına geçtiği, Osmanlı devletinin isyancıların liderlerini satın alarak başka isyancılara karşı savaştığı, birbirleriyle savaşan grupların sık sık saf değiştirdiği bu çalışmalar sonunda Kuyucu Murat Paşa gibi isimlerin komuta ettiği yeniçeri birliklerinin cezalandırma seferleriyle sona erdirilebildi. Yüzbinlerce kişinin canına mal olan bu kaos dönemi bir yandan halkı canından bezdirirken bir yandan da üretici güçlerin önemli ölçüde yıkımına yol açacaktı. Kendisinin ve başkalarının, yeniçerilerin bu kör ve amaçsız vahşetine ilişkin saptamalarından sonra Kıvılcımlı'nın özelde yeniçerileri ve genelde Osmanlı ordusunu, nasıl olup ta hâlâ "ilkel sosyalist toleransının, göçebe demokrasisinin" ve "devrimci geleneklerin" taşıyıcısı olarak nitelediği, niteleyebildiği benim için gerçekten merak konusudur.

Duraklama döneminden itibaren mirî toprak sisteminin bozulması, topraksal genişlemesi durduğu için bu yolla yeni gelir kaynaklarına erişemez hâle gelmesi ve gerek sivil ve gerekse askerî bürokrasinin hızla büyümesi, bütün kurumlarıyla birlikte Osmanlı devletini, ağır ve sancılı bir çürümeye mahkûm edecekti. Yüzyıllar sürecek olan bu duraklama ve gerileme döneminde, gösterişli ve debdebeli bir yaşam süren padişah, Saray ve yüksek bürokrasi ile geniş halk yığınları arasındaki çelişmeler keskinleşecekti. Örneğin Ahmet Refik Altınay, III. Ahmet dönemini anlatırken şöyle diyordu:

"Ordunun teşkilâtı tamamen bozulmuştu. Osmanlı tahtına, üzengisini tamir eden bir neferi, 'orduya esnaf girmiş!' diye asker saflarından çıkaran padişahlar yerine, zevk ve eğlence ile günlerini geçiren sultanlar geçmişti. Bunlar atalarının kulaklarını dolduran savaş ve çatışma seslerine karşılık, ney ve tambur sesleri ile neşe ve şenlik duygularıyla dolu, kadınlar ve cariyeler arasında ömür sürüyorlardı... Eski padişahların zaferlerinden kalan mirasları, sarayın zevk ve eğlence harcamalarına bile yeterli olamıyordu. Askerlere düzenli olarak maaş vermek şöyle dursun, düzensiz olarak verilen para bile değeri düşürülmüş paralar ile ödeniyordu. Hükümetin bu insafsızca uygulamaları, gerçekte eğitim ve disiplinden yoksun askerler arasında taşkınlıklar oluşturmuştu."[61] Yazar daha ilerde ise para ve armağan karşılığında şiir yazan saray şâirlerinin, padişah ve çevresine yaptığı övgülere ve bütün halkı güven ve rahatlık içinde gösteren pembe tablolar çizmelerine değinirken şunları söylüyordu:

"... fakat gerçek durum bunun tamamen tersi idi... Vilâyetler yokluk içinde ve perişan, ekmek lokmasına muhtaç, baskıcı vâlilerin eziyetleri altında ağlıyordu."[62]

Altınay bir başka yapıtında III. Selim'in reform girişimlerinin başarısızlığının nedenlerini anlatırken şunları söylüyordu:

"İyileştirme taraftarlarının deneyimsizlikleri, halkın düşüncelerine ilgisizlikleri, ülke için büyük bir tehlike idi. Birçokları, fırsattan yararlanarak zenginleşmenin yollarını arıyor, süslü yalılar, gösterişli konaklar inşa ettiriyordu. Rüşvet ve eğlence son düzeyine ulaşmıştı. Boğaziçi'nin mehtap şenlikleri, saz ve söz eğlenceleri, dini duyguları güçlü olanlara pek ağır gelmeye başlamıştı. Hükümet yetkilileri yiyip içmeyle zaman geçiriyor, devletin en önemli sırları, yabancı gazetelerde görülüyordu. Müzik sanatının gelişmesi bütün hükümet

görevlilerini kendisinden geçirmişti. Fakat bu sarhoşluk sırasında servetler biriktiriliyor, devlet görevlilerinin yalnız birinin mutfak giderleri üç yüz kırk bin kuruşa ulaşıyordu."[63]

Gerek yeniçerilerin ve gerekse geniş halk yığınlarının, kendi yaşam koşulları kötüleşirken padişah ve yakın çevresinin böyle yaşam sürmesine tepki göstermeleri nesnelerin doğası gereğiydi. Kim halk yoksulluk ve açlıkla boğuşurken köşklerde, yalılarda ve saraylarda alem süren sadrazamların, vezirlerin ve diğer yüksek bürokratların alaşağı edilmelerine, zenginliklerine elkonulmasına ve hattâ kafalarının uçurulmasına üzülebilir ki? Yeniçerilerin, devletin kendilerine gerçek değeri ve dolayısıyla satınalma gücü azalan bir ücret ödemeyi alışkanlık hâline getirmelerine, padişah ve yakın çevresi lüks bir yaşam sürerken halkın daha da yoksullaşmasına ve hattâ III. Selim'den itibaren girişilen reformları finanse edebilmek için yeni vergiler koymalarına karşı çıkmalarında elbette haklı ve halkçı bir öğe vardır. Dahası, 1730'da yaşanan Patrona Halil ayaklanmasının göstermiş olduğu gibi, devlet yöneticilerinin tam denetimi altında bulunmayan bir silâhlı kitlenin var olduğu bu ortamda, çürümüş Osmanlı hanedanını devirip yerine demokratik bir iktidar kurmanın -asgari düzeyde de olsa- objektif koşullarının var olduğu söylenebilir. Ancak, içinde halk kitlelerinin yer aldığı her hareketin mutlaka HALKÇI ve DEVRİMCİ olmadığı ve yeniçerilerin içinde yer aldığı ayaklanmaların büyük çoğunluğunun düzen-içi bir nitelik taşıdığı gerçeğinin de unutulmaması gerekir.

Konuya biraz daha farklı yaklaşan Yerasimos, 16. yüzyıldan itibaren yeniçerilerin tefecilik ve ticaretle uğraşmaya ve hattâ toprak sahibi olmaya başlamalarına, sayılarının ölçüsüz bir biçimde artışına ve ocaklardaki tâlim ve disiplin ölçütlerinin gevşemesine bağlı olarak bir yozlaşma sürecine girdiklerini kabul etmekte, ancak bu sürecin yeniçerileri halka yaklaştırdığını ve onların tepki ve eylemlerinin bir anlamda halkın devlet yöneticilerine karşı hoşnutsuzluğunu yansıttıklarını ileri sürmektedir. Ona göre,

"Ama yeniçeriler isteklerini kaba güçle kabul ettirebilecek araçlara sahiptir ve aynı zamanda, aşağı tabakalara yakın bir sınıf hâline gelmeye yönelmişlerdir. Yeniçeri ordusuna, İstanbul'da olduğu kadar büyük taşra şehirlerindeki halk yığınları arasında da insan toplanır. Bu ordu aynı zamanda zanaatkârlık ve ticaretle uğraşır. Büyük tüccarlar ya da büyük mülk sahipleri arasında kendine yer yapmış bazı istisnalar dışında, bu ordunun büyük bir çoğunluğu şehir orta sınıfının önemli bir kısmını oluşturur Ama bu sınıf kendinde daima söz hakkı gören ve bu hakkı kullanmaktan kaçınmayan, eli silâhlı bir orta sınıftır. Aldıkları ücrete gelince, paranın değerini kaybetmesi yüzünden durmadan düşer... Bu durumda, yeniçerilerin düzenden yararlananlar olmaya devam edip etmedikleri sorulabilir. Açıkça görülen bir şey varsa 17. yüzyıldan itibaren yeniçeriler, bir önceki yüzyılda da sipahilerde olduğu gibi yönetici sınıf için işe yaramaz hâle gelir. Ancak, başkentteki güçlü durumlarından dolayı bunların yerlerinden edilmesi çok daha güçtür.

"Böylece birbirine ters görünen iki terimi aynı olgu için kullanmamıza izin verilirse, aynı anda hem devrimci, hem de gerici bir kategoriyle karşı karşıya kalırız. Yeniçeriler devletin ekonomik güdümlülüğünün (tek amacı zenginlikleri büyük devlet memurlarının elinde tekelleştirmek olan bu güdümlülüğün) sürekli dara soktuğu bir halk sınıfı oluşturdukları, üstelik bu sömürünün bilincinde oldukları ve bu duruma bir değişiklik getirme amacıyla silâha sarıldıkları için devrimcidirler. Yeniçerilerin elebaşılık ettiği ve İstanbul ahalisinin günlerce duruma hâkim olduğu sokak ayaklanmalarıyla en azından dört padişah ve on kadar sadrazam alaşağı edilmiştir. Ama bu ayaklanmaların sonunda daima bir padişahın yerine bir başka padişah, büyük devlet erkânının yerine gene aynı kesimden yenileri geçirilmiştir. Vergilerin indirilmesi, yeniçeri üst kademelerinin ücretleri üzerinden anlaşmaya varılması ya da diğer elverişli imkânlar ve bağışıklıkların sağlanması hoşnutluk yaratmışsa da, hedefler daha uzağa gidememiştir."[64]

O dönemin İstanbulu, aslında bir karşıtlıklar kentiydi: Bir yanda geniş bir yoksul halk kitlesi, öbür yanda ise başında -eski manevi otoritesi büyük ölçüde ortadan kalkmış- padişahın olduğu ve ana gövdesi saray ve yüksek bürokrasiden oluşan kokuşmuş ve eşine az rastlanır bir zenginliğe sahip egemen sınıf bulunuyordu. Osmanlı düzeninin çürümesi, ordunun savaşlarda uğradığı yenilgiler ve halkın yaşam koşullarının giderek kötüleşmesi vb., bu düzenin tüm çelişmelerini alabildiğine keskinleştiriyordu., Ancak, toplumun bütün sınıf ve katmanlarını etkileyen bir geriliğin, siyasal ve kültürel bağnazlığın damgasını vurduğu İstanbul ve Türkiye ortamında meydana gelen isyanlar ne denli kanlı ve kapsamlı olsalar da bir kördöğüşünden öte gidemiyordu. Çıkarları birbirleriyle uyumsuz olan ya da çatışan bir dizi değişik siyasal grup, klik ve toplumsal katmanın vb. bulunduğu başkentte, yeniçeriler ve/ ya da kapıkulu sipahileri ya da bu silâhlı güçler arasında belli bir destek bulan herhangi bir klik, halkın şu ya da bu kesiminin, hattâ geniş kesimlerinin desteğini alabiliyor, en azından onların bir bölümünü rahatlıkla bir isyana sürükleyebiliyordu. Ne var ki, başını çoğu kez yeniçeri ağalarının çektiği ve çoğu kez onlarla gerici bir bağlaşma oluşturan üst düzey ulemanın fetvalarıyla kutsadığı bu hareketlerin büyük çoğunluğu, gerçekten de halkçı ve ilerici bir nitelik taşımıyordu.

Sayıları zaman zaman azaltılan ve daha sonra yeniden artan ve hepsinden önemlisi ellerinde silâh bulunan yeniçerilerin, esas olarak başkent İstanbul'da yoğunlaşmış olmaları, kapıkulu sipahileri ile karşı karşıya geldikleri bazı istisnaî durumlar dışında, onlara padişah, saray ve yüksek bürokrasi karşısında güçlü ve avantajlı bir konum kazandırıyordu. Böylelikle onlar; istemedikleri yüksek görevlilerin, hattâ sadrazamların ve padişahların görevden alınmalarını sağlayabilecek bir güce erişiyorlardı. John Kingsley Birge yeniçeriler ve onların gücü hakkında şunları yazacaktı:

"... sultanları korkutmak ve sadrazamları indirip çıkarmak için kullanıldı. 1512'de I. Selim'in zamanında başlayarak her sultandan tahta çıkışında hediyeler istediler. Kazanlarını kaldırmaları bir isyan işaretiydi ve sultan, huzuru ancak onların taleplerini karşılayarak elde edebilirdi. II. Mehmet'in 1451'de tahta ikinci çıkışında mesele çıkardılar; I. Süleyman yönetiminde başkaldırdılar, fakat sonra onun sadık destekçisi oldular; II. Osman'a karşı ayaklandılar ve onu tahttan indirdiler; IV. Murat saltanatında, sultan sonunda onlar arasında disiplini kurana kadar defalarca ayaklandılar; III. Selim'in (1789-1807) düzenli bir ordu oluşturma çabası onları o kadar öfkelendirdi ki, sadece ona karşı mücadele etmekle kalmayıp hükümdarlarını önce hapsedip sonra öldürdüler."[65]

Yrd. Doç. Dr. Tarık Özçelik, *History Studies* adlı derginin Ocak 2013 tarihli sayısında yayımlanan bir çalışmasında IV. Murat'ın padişah olduğu, ama henüz otoritesini kuramadığı dönemde padişahın en yakınındaki ve en çok güvendiği insanları zorbalıkla öldüren yeniçeri ve sipahilerin 1632'nin Şubat ve Mart aylarında yaptıklarını şöyle anlatıyordu:

"Padişahın bütün suçları bağışladığına dair bazı söylentiler yayılınca gergin hava biraz yatışmıştı. Ancak yine de İstanbul'da kargaşa ve asayişsizlik had safhada idi. Ramazan ayının ilk gününden itibaren (22 Mart 1632) bir kısım yeniçeri, sipahi ve sipahi kılığındaki şehir eşkıyaları bir araya gelerek türlü rezillikler ve şenaatler işleyerek şehirde terör havası estirdiler. Bunlar, yaptıkları türlü rezillikler yanında heykeller, kuklalar yapıp sokaklara kandillerle yer mahyaları kurmuşlar, arkalarında bir sürü kalabalıkla davul zurna sesleri içinde İstanbul sokaklarını dolaşmaya başlamışlardı. Kuklalarını, çengilerini ve köçeklerini oynatıp İstanbul halkından zorla seyir ve eğlence parası adı altında haraç topladılar. Haraç vermek istemeyenleri evlerini yakmakla tehdit ettiler. İstanbul'da o zamanlar orta-üst gelir seviyesine sahip bütün haneleri dolaşarak çok büyük bir servete sahip oldular. Bunlar yetmiyormuş gibi Ramazan Bayramı'nda, devlet adamlarına musallat olmakla kalmamışlar, küstahlıkları padişaha ve annesi Kösem Sultan'a kadar da ulaşmıştı."[66]

Osmanlı devleti ve toplum düzeninin 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşamaya başladığı ve bu kitabın başka yerlerinde ele alacağım genel duraklaması ve giderek gerilemesinden Yeniçeri Ocağı da kaçınılmaz olarak nasibini alacaktı. Burada sadece şunu söyleyebiliriz: Bu duraklamaya yol açan bellibaşlı faktörler arasında; 16. yüzyılın ortalarına kadar büyümeye devam eden Osmanlı devletinin topraksal genişlemesinin durması, onun, giderek artan savaş harcamalarını karşılamakta ve yeniçerilere ve kapıkulu sipahilerine ulûfelerini ödemede zorlanmaya başlaması ve gelişen askerî teknolojiye ayak uyduramaması bulunmaktadır.

Yeniçeri Ocağı'nın bu faktörlere bağlı olarak yozlaşması, savaş kapasitesi ve disiplininin bozulması, askerî değerini yitirmesi ve devlet-içi klik çatışmalarının âleti hâline gelmesinde yeniçerilerin 16. yüzyıl sonlarında başlayan esnaflaşmalarının da önemli bir rolü vardır. (Tabii bu esnaflaşma sürecinin, özelde yeniçerilerin ve genelde halk kitlelerinin yoksullaşmasının bir sonucu olduğu gerçeğinin unutulmaması kaydıyla.) Öyle ki, dönemin tarihçisi Selâniki 1596'da, ordunun sefere çıktığı koşullarda kentlerde esnafın azalmasından kaynaklanan bir pahalılıktan söz ediyordu. Ona göre bu, Yeniçeri Ocağı'nın piyasaya egemen oluşundan ve pazarcıların hepsinin asker kökenli (sipahi, yeniçeri, cebeci, topçu ve arabacı) olmalarından ileri geliyordu.

Bruce McGowan, yeniçerilerin esnaflaşmaları konusunda şunları söylüyordu:

"18. yüzyılda çeşitli esnaf örgütlerindeki zanaatkârların yaşamını en çok etkileyen gelişme, bu birliklere yeniçeriden sayılan kişilerin sızması oldu. Yüzyıl ortasında imparatorluk topraklarında konuşlandırılmış, pek azına gerçekten asker denebilecek, en az 50,000 sözde yeniçeri vardı. Yeniçeri maaşları artık ismi var cismi yok durumda olduğu için, bu 'yeniçeri'lerin çoğu aslında yeniçerilerin geleneksel vergi muafiyeti ve yasal dokunulmazlık ayrıcalıklarına sahip olmak isteyen zanaatkârlardı. 18. yüzyıl sonuna gelindiğinde, Belgrad, Saraybosna ve Selânik'teki lonca üyesi Müslümanların neredeyse tamamı kendilerine 'yeniçeri' ya da hiç değilse 'yamak' demekteydi."[67]

Bu esnaflaşma sürecine, aynı doğrultuda etki yapan başka faktörler de ekleniyordu. Bunlar arasında; eskiden sadece devşirmelerden, yani Hristiyan kökenlilerden oluşan Yeniçeri Ocağı'na Müslümanların da alınması, yeniçerilerin evlenmelerine ve çoluk çocuğa karışmalarına izin verilmesi, askerlikle ilgisi olmayan pek çok kişinin yeniçeri kaydedilmesi, Yeniçeri Ocağı'nın eski sıkı tâlim ve disiplin uygulamasının gevşemesini vb. sayabiliriz. Bir kaynakta şu bilgilere de yer veriliyordu:

"Evlenmeler yaygınlaştıkça şehrin çeşitli mahallelerinde kiralık evler giderek artan bir yeniçeri taallukatıyla (=akrabalarıyla- G. A.) dolmaya başlar. Hanlar, bekâr odaları ve kahvehaneler diğer pek çok yeniçerinin veya onlarla aynı hakları maaşsız olarak paylaşan yeniçeri taslakçılarının, kapağı ocağa atmak isteyen işsiz güçsüzlerin, çeşitli kanunsuzluklara karışanların, hattâ çıkacak ilk siyasî kargaşanın nimetlerinden istifadeye muntazır (= yararlanmayı gözleyen- G. A.) şehrin avami kalabalığının çekim merkezi olur. Ticarethanelere, esnafın işyerlerine, limanlara yanaşan gemilere himayeye alma adı altında kendi özel işaretlerini asarak *(Balta Asma)*, her ortanın kendi haraç kaynağını belirlemeleri gibi uygunsuzluklar, ev soygunları, her türlü hırsızlıklar yeniçeri isminin yanında giderek daha sık yer almaya başlar."[68] Bu koşullar altında, çoğu sefere bile çıkmayan ya da savaş alanına gitmeden birliğinden kaçan, savaş alanına varanları da ciddi bir performans göstermeyen yeniçerilerden oluşan Ocağın hiçbir askerî değerinin kalmamış olması hiç de şaşırtıcı değildi. Aynı kaynak bu konuda şunları da söylüyordu:

"III. Selim tahta çıktığında (Nisan 1789), savaşamayan, eğitimsiz, disiplinden tamamen yoksun, ilk bahanede meydanı düşmana terk eden, topları bırakıp atlarına binerek kaçarken

kendi ordugâhını ve yolda önüne çıkan köyleri yağmalayan, kapağı İstanbul'a attığında ise sahte kahramanlık hikâyeleri uydurarak, kabahati komutanlara ve ricale yükleyen bir *'yeniçeri ordusu'* ile karşılaştı."[69]

Yeniçeri ayaklanmalarına ilişkin değerlendirmemi şöyle özetleyebilirim:

1) Esnaflaşan yeniçeriler, toplumsal üretim sistemi içinde tuttukları yer ve sınıfsal yapıları itibariyle ilerici, yani çıkarları üretici güçlerin gelişmesinden yana olan bir katman değillerdi. Dolayısıyla onların, yaşam koşullarının iyileştirilmesi vb. amacıyla yürüttükleri savaşımın içeriği, gerçek üreticilerden, yani emekçi köylülerden ve kentlerdeki zanaatkârlardan koparılan artık ürünün, üretici-olmayan sınıf ve katmanlar arasında yeniden paylaşımını talep etmekten ileri gitmiyordu.

2) Devrimci ya da ilerici bir önderliğe sahip olmayan yeniçerilerin ayaklanmalarının, halkın ya da onun bir bölümünün Osmanlı yöneticilerinin debdebeli yaşamına ve onların paranın değerini düşürmek suretiyle halkı soymalarına ve zengin-yoksul ayrımına duyulan tepkisini yansıttığı doğruydu. Ancak, demokratik bir programa sahip olmamaları, hattâ "istemezük" sözcüğüyle özetlenebilecek bir tepkinin ötesinde herhangi bir alternatif sunamamaları, yeniçeri ayaklanmalarını kural olarak, devlet aygıtı içinde süregelen klik kavgalarının âleti hâline getiriyor ve çoğu kez de her türden reforma karşı olan gerici ulemanın vurucu gücü kılıyordu.

3) Devrimci ya da ilerici bir düşüncenin ışığıyla aydınlanmamış olan bu asker-esnaf karışımı kitlenin, Osmanlı düzeninin yaşadığı genel gerileme ve çürüme ortamında askerî disiplinini yitirmesi ve bir serserileşme/ lumpenleşme süreci yaşaması, gerek savaşlar sırasında ve gerekse barış dönemlerinde daha çok yabancı, ama aynı zamanda yerli sivil halka karşı keyfi ve kuralsız bir zor ve terör uygulamasına yol açıyordu.

Daha da ileri giderek şunu bile söyleyebiliriz: Türkiye'de askerlerin iktidara meydan okuma ve hattâ askerî darbeyle iktidarı ele geçirme yolunun İttihat ve Terakki çetesi ya da Kemalist klik tarafından açıldığı yolundaki yaygın kanının aksine yeniçeriler -ve daha sınırlı ölçüde kapıkulu sipahileri- yüzyıllar öncesinden bunun pratiğini başlatmışlar ve bir dizi saray darbesinde belirleyici bir rol oynamışlardı. Örneğin Lord Kinross yeniçerilerin, Fâtih'in tahta ilk oturuşundan kısa bir süre sonra gerçekleştirdikleri bir meydan okumayı şöyle anlatıyordu:

"Eski efendileri Sultan Murad'a sadık ve saygılı olan Yeniçeriler, onun deneyimsiz, soğuk ve burnu havada oğlundan buyruk almayı içlerine sindiremiyordu. Ücret artışı istediler. Reddedilince, ayaklanarak tehlikeli bir yangın çıkardılar. Yayılan ve Edirne çarşısını kül eden yangını yağma ve katliamlar izledi. Yeniçerilerin başlıca hedeflerinden biri, Sultan Mehmed'in özel danışmanı, Şehabeddin Paşa idi. Şehabeddin Paşa saraya sığındı. Artan baskı karşısında, ücret artışı istekleri kabul edildi."[70] Birkaç yıl önce yayımlanmış olan bir kitapta sunulan bilgilere göre ise Osmanlı devleti yeniçerilerin, 16. yüzyılın başları gibi görece erken bir tarihte, siyasal içeriği daha belirgin bir askerî eylemine tanık olmuştu. Bu tarihte Padişah II. Bayezid'in, yerine oğlu Şehzade Ahmet'i geçirme yolundaki isteği yeniçerilerin direnişiyle engellenecekti. Henüz sağ olan II. Bayezid, yeniçerilerin tehditleri sonucu padişahlıktan ayrılmak ve tahtını diğer oğlu Şehzade -Yavuz Sultan- Selim'e bırakmak zorunda kalacaktı.[71]

Bir kaç yüzyıl sonrasından bir başka örnek te Abdülaziz'in 30 Mayıs 1876'da bir darbeyle alaşağı edilmesidir. Balkanlar'da, özellikle Bulgarlar ile egemen Müslüman Türkler ve ordu birlikleri arasındaki çatışmaların, öndegelen Avrupa devletlerinin bu olayları da gerekçe göstererek Osmanlı devletini sıkıştırmalarının, medrese öğrencilerinin Avrupa devletlerinin müdahalelerine karşı kitlesel tepkilerinin gerginleştirdiği bir ortamda Serasker Hüseyin Avni Paşa, Harbokulu komutanı Süleyman Paşa ve dönemin en etkili isimlerinden Mithat Paşa'nın içinde olduğu bir grup, savaş gemilerinin ve kara birliklerinin de katıldığı bir operasyonla Abdülaziz'i tutuklayıp yerine V. Murat'ı geçirdi. 4 Haziran'da, tutulmakta olduğu Feriye

Sarayı'nda bilekleri kesilmiş olarak bulunan Abdülaziz'in ise büyük olasılıkla öldürüldüğü sanılıyor.

Osmanlı-Türkiye Cumhuriyeti ordusu, süreç içinde geçirdiği değişimlere, saflarında meydana gelen çalkantılara ve -Yeniçeri Ocağı'nın zor yoluyla kaldırılması ve yerini yavaş yavaş daha çağdaş bir orduya bırakması da içinde olmak üzere- yaşadığı yeniden örgütlenmelere rağmen tüm bu tarihsel dönem boyunca mülksahibi ve sömürücü sınıfların siperi, sopası ve yumruğu olagelmiştir. Yukarıda da gördüğümüz gibi bu çıplak gerçeği görmezden gelen Kıvılcımlı, nedenini açıklamaya girişmemekle birlikte dört "devlet sınıfı" içinde askerlerin ya da seyfiye'nin özel ve farklı bir konumu olduğunu kabul ediyor ve onun diğer "devlet sınıfları"ndan farklı olarak sömürücü sınıflardan değil, HALKTAN YANA olduğunu ileri sürebiliyordu. Yazarın, Osmanlı tarihinde yaşanan askerî isyanların hemen hemen tümünün halkın sempatisinden kuvvet aldığı yolundaki saptamasının abartılı olmasını bir yana koysak bile, bu isyanların halktan ya da onun bir bölümünden kuvvet ve destek aldığı doğruydu. Ne var ki, bunun böyle olması bu isyanların, gerçekten de halkçı ve ilerici bir nitelik taşıdığını göstermez. Bir yanıyla halk yığınlarının meşru hoşnutsuzluklarını yansıtmakla birlikte -çoğu zaman şu ya da bu egemen sınıf kliğinin bir âleti olmaktan kurtulamayan- yeniçeri ayaklanmalarına genel olarak sempatiyle bakabilen ve bir kez daha kendi kendisiyle çelişen yazar bu "orijinal" görüşlerini şöyle formüle ediyordu:

"Tarihimizde hemen her askerî isyan, halkın gizli, açık sempatisinden kuvvet almıştır. Yeniçeri isyanları bile, fetvalarla kendilerini meşrulaştırmışlardır. 'Seyfiye' ile 'İlmiye' (Ordu ile Üniversite) bütün Osmanlı 'darbe-i hükümet'lerinde tesadüfen biraraya gelmiş değillerdir. Her iki zümre de 'ulûfeci' (ücretle çalışır) durumunda idiler. 'Mülkiye' (idare amirleri) ve 'kalemiye' (maliyeciler) gibi milleti soymakta tefeci bezirgânlarla iş ve menfaat birliği hâlinde değillerdi. Onun için askerlerin yararları ve ülküleri son duruşmada halkınkilerle birleşebiliyordu.

"Tarihte Yeniçeri isyanlarının küçümsenmesi ve kötümsenmesi, 'askerî' veya 'şer'î' oluşlarından değil, hiçbir toplumsal devrime, sosyal senteze yol açmamalarından ileri gelir."[72]

Herhangi bir ilerici teori ya da programın yol göstermediği ve gerçek üretici sınıflara dayanmayan Yeniçeri isyanlarının sadece bir toplumsal devrime değil, bir siyasal devrime yol açabilmesi de olanaksızdı. 27 Mayıs askerî darbesini yapanların, Kıvılcımlı'nın kendilerini, hiç de sempati duymadıklarını sandığım Yeniçeri isyancılarına benzetmesine ne diyeceklerini duyabilmek ilginç olurdu. Ancak yazarın bu benzetmesi; hem Yeniçeriliğin de içinde yer aldığı tutucu geleneğin, III. Selim-II. Mahmut-Tanzimat-Yeni Osmanlılar-Jöntürklerin temsil ettiği "yenilikçi" çizgisinin karşıtı olduğu olgusunu gözardı etmekte, hem de kendi anlayışına ters düşmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını bir "ileri hamle" olarak gören Kıvılcımlı şöyle demişti:

"Modern Osmanlı tarihinde iki ileri hamle vardır:

"1 - Tanzimat Hareketleri:

"1826'da yeniçeriliğin kaldırılmasiyle başlar. 1839 Gülhane Hattı Humayuniyle hızlanır. 1850 ('1853-56' olmalı- G. A.) Kırım harbiyle biter."[73]

Demek ki sorunun dosdoğru bir tarzda konması bile Kıvılcımlı'nın seyfiyeyi ya da Osmanlı ordusunu devrimci bir kurum gibi görmesinin ne denli yanlış olduğunu göstermeye yetmektedir. Üstelik kendisi bir başka yerde devletin, çiftçinin, yani köylülüğün taleplerine karşı, sömürücü bir katman olan kesimcilerin -ya da mukataacıların- çıkarlarını savunduğunu kabul etmektedir:

"Padişahın Allahtan iktidar aldığı gibi, kesimci de devletten kudret ve kuvvet alır. Çiftçi, en ufak kıpırdanışı karşısına tekmil devlet cihazını dikilmiş bulur. Asıl mülkiyet sahibi devlet, istediği zaman (yani kesimci istediği zaman) tek tek çiftçileri her haktan mahrum edebilir ve ilh."[74] Devletin "tek tek çiftçileri her haktan mahrum edebil"mesinin ancak onların karşısına

silâhlı kuvvetiyle çıkması sayesinde olanaklı olduğu açıktır. Kıvılcımlı bu haklı saptamayı yaparken yeniçerilerin ve devletin diğer "güvenlik" kuvvetlerinin, esas itibariyle halkın değil, sömürücü sınıfların çıkarlarını savunduğunu kabul etmiş ve bir anlamda hem yeniçeri ayaklanmalarına ve hem de orduya ilişkin tezini kendi kalemiyle çürütmüş olmaktadır.

Kıvılcımlı'nın, Osmanlı ordusunun, göçebe demokrasisine özgü ilkel sosyalist toleransın ve devrimci gelenek ve göreneklerin taşıyıcısı olduğu ve bu özellikleri Türk ordusuna da aktardığı yolundaki saptaması gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Bu saptama, ancak kuruluş dönemi Osmanlı beyliği için sınırlı bir geçerliliğe sahiptir. Ama sınırları yeni fetihlerle genişledikçe, özellikle üst kademesi, mal, mülk, toprak ve diğer zenginliklerin sahibi hâline gelen Osmanlı ordusu hızla, sınıflı bir toplumun ordusu hâline gelecekti. Bu süreç içinde giderek kentlileşen ve maddi olarak fethettiği Bizans tarafından manevi olarak fethedilen bu devletin ve onun ordusunun -tam da bu ilkel sosyalist toleransın ve devrimci gelenek ve göreneklerin esas temsilcisi ve taşıyıcısı olan- göçebelere karşı politikası ise, bir istikrarsızlık öğesi olarak gördüğü bu toplulukları belli yerlerde iskâna zorlamak, vergiye bağlamak ve ezmek olmuştur. Demek oluyor ki, Osmanlı'ya karşı patlak veren halk ayaklanmaları hakkında sessiz kalmayı yeğleyen Kıvılcımlı, sözkonusu gelenek ve görenekleri simgeleyen Türk/ Türkmen/ Alevi halktan DEĞİL, onlara saldıran ve yer yer de onlara karşı büyük kıyımlar yapan feodal ve gerici Osmanlı ordusundan yana tavır almış olmaktadır. Onun, *Türkiye Köyü ve Sosyalizm* adlı kitapçığında, Yavuz Sultan Selim'i kınayıp Pir Sultan Abdal'ı ve Alevileri sahiplenmesi ve övmesi, kendi kafa karışıklığını, eklektisizmini ve mantıksal tutarsızlığını sergilemekten başka bir anlama gelmiyor.

Şu soruyu da sorabiliriz: Acaba Kıvılcımlı, izleyicisi olduğunu ileri sürdüğü iki ustadan birinin Osmanlı-Türk ordusunun, "göçebe demokrasisine özgü ilkel sosyalist toleransın ve devrimci gelenek ve göreneklerin taşıyıcısı olduğu"nu görememiş, hattâ tam tersine bu orduyu oldukça sert bir üslûpla eleştirmiş olmasını nasıl açıklamaktadır? Askerî konularda uzman sayılan ve bu ordunun durumunu izleyen Engels 1855 yılında kaleme aldığı "Türk Ordusu" başlıklı bir değerlendirmede, aslında Türk'ün hiç de kötü bir savaşçı olmadığını, yaratılıştan cesur, dirençli, sabırlı ve itaatkâr olduğunu vb. belirttikten sonra bu ordu hakkında şunları söylüyordu:

"Sade Türk, gâvur kurumlarından, gâvurun kendisinden tiksindiği kadar tiksinir. Üstelik, modern bir orduda istenen sert disiplin, düzenli çalışma, sürekli dikkat; uyuşuk, mütevekkil, kaderci Türk'ün son derece nefret ettiği şeylerdir. Subaylar bile, ordunun yenileceğini, kafa yormadan ve çabalamadan, önceden kabul ederler. Bu, Türk ordusunun en kötü karakter çizgisidir ve her saldırı seferinde işe yaramaz hâle getirmeye yalnız bu bile yeter.

"Erler ve assubaylar gönüllülerden ve kura ile seçilir; erattan kimselere bazan alt subay rütbeleri verilir, ama kural olarak bunlar yüksek rütbeli subayların at uşaklarından, hizmet erlerinden, çubukçulardan ve kahvecilerden seçilir. İstanbul'daki bir zamanlar o çok iyi olan askerî okullar, boş mevkiler için yeterince genç yetiştirmemektedir. Yüksek rütbelere gelince, Batılı ulusların hiç bilmediği bir iltimasçılık vardır. Generallerin pek çoğu, bir zamanların Çerkes köleleri, gençliklerinden herhangi bir büyük adamın *Mignon*'u (=gözdesi- G. A.) olmuş kimselerdir. Tam bilgisizlik, yetersizlik ve kendini beğenmişlik kesinlikle egemendir ve saray entrikaları, yükselmek için başlıca yoldur."[75]

İttihat ve Terakki Döneminin Türk Ordusunu Savunma

Şimdi de Kıvılcımlı'mn ordu-yanlısı yaklaşımının onu nasıl yakın tarihte meydana gelen siyasal olayları incelemede subjektivizme ittiğini birkaç örnek üzerinden görelim. Yazarın bu tutumu onu, İttihat ve Terakki'nin asker kanadının savunuculuğuna kadar sürüklemektedir. Örneğin o, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra ülkede yaşanan

yolsuzluk, kötüye kullanım ve vurgunculuk olaylarının sorumluluğunu İttihat ve Terakki kliğine değil, onun sivil kanadına ve diğer bazı faktörlere ("Ziraatte çalışanların azalması", Almanların kendi yurttaşlarını doyurmak için Türkiye'yi aç bırakması ve "müteahhit ve tefeci bezirgân güruhu"nun açgözlülüğü) yüklemektedir. Ona göre, "... temiz Türk subayı bütün o dalaverelerden habersizdi. Koçlar gibi dövüştüğü savaş cephelerinde mâsum kanını oluk oluk akıtmasaydı ve olanları bilseydi, vurgunculuklar o kerte rahatça kol gezemezdi." Yazarın kafasının karmakarışık olduğu, bir yandan Fırka'nın asker kanadını aklamaya çalışırken, bir yandan da onun, başında Talât Paşa'nın bulunduğu sivil kanadını kurtarmaya çalışmasından anlaşılmaktadır. Objektif bir kaynak sayılamayacak olan Talât Paşa'nın anılarına da başvuran Kıvılcımlı'nın bakış açısının daha iyi anlaşılması için şu pasajı aktarıyorum:

"Talât Paşa'ya göre: 1- **'Ziraatte çalışanların azalması... Kıtlık'** getirdi; 2 - **'Subaylar tarafından... kötüye kullanımlar'** (Suistimaller) (Talât Paşa, *Hâtıralar*; s. 27) orduyu ve halkı aç bıraktı... Gerçeğe bakılırsa, paşanın iki teşhisi de, yanlış olmamakla birlikte tekyanlıdır. 1- Kıtlığı yapan şey yalnız köylülerin askere alınmaları değil, kendisinin de sonra açıklıyacağı gibi, ardına takıldığı Alman emperyalizminin Batı anayurdunu doyurmak için, Türkiye'yi aç bırakmasıdır. (Vagonculuk vb.). 2 - **Kötüye kullanım** yalnız subaylar tarafından değil, ideal edindikleri sivil, asker herkesi kapitalistleştirecek olan 'Harp zenginliği' tarafından yapılmıştır. Belki bir avuç ordu ilgilisi de, o ara müteahhit ve tefeci bezirgân güruhu ile kaynaşarak işverenleşiyordu. Talât Paşa'nın açıklaması da bunu gösteriyordu: "Talât Paşa diyor ki: **'Kötüye kullanımları olumlu biçimde ortaya çıkan subaylar, ibret örneği olarak cezalandırılmak üzere Savunma Bakanlığına teslim ediliyor, fakat bütün şikâyet ve ricalar sonuçsuz kalıyordu. İsmail Hakkı Paşa, kendi adamlarına son derece geniş yetkiler vermiş ve bütün kudretini öyle bir harekete geçirmişti ki, sivil makamlarca ileriye sürülen iddialar sonuçsuz kalıyordu...'** (T.P.H., s. 29). "Aslında, temiz Türk subayı bütün o dalaverelerden habersizdi. Koçlar gibi dövüştüğü savaş cephelerinde mâsum kanını oluk oluk akıtmasaydı ve olanları bilseydi, vurgunculuklar o kerte rahatça kol gezemezdi. Talât Paşa'nın kendi açıklaması, geride çapulcuları iktidara getiren şeyin **'Cephelerdeki subay zayiatı'**, olduğunu itiraf ediyordu. Sistem: vurgunculuktu. Sivil-asker birkaç paşa o sisteme yalnızca maşaydı."[76]

Kıvılcımlı, kötü olan "sistem"in bir türlü kirletemediği Türk subaylarının "temiz" olduğunu ileri sürüyordu. Bu sav, küçük rütbeli ve görece dürüst subaylar için şu ya da bu ölçüde geçerli olabilir. Ama yazarın buradaki esas hatası topu, soyut bir varlık olarak göstermeye çalıştığı "sistem"e ve onun olumsuzluklarına atarak sivil ve asker kodamanların suçlarını şu sözlerle hafifletmeye çalışmasıydı:

"Asker kodamanlar mı, yoksa sivil kodamanlar mı daha çok vurgun sağladılar? sorusu, şimdi, Türk milleti için önemce sıfırdır. İş, Türkiye'de vurgunculuğun bir sistem olup olmamasıydı. Kimse sosyal sınıf determinizmine aldırmıyordu. Herkes yağmaya seyirci, birbirine düşmüştü. Egemen hürriyet sisteminin gereği budur, sayılıyordu: Kodamanını bulup çalacaksın, harp zengini olacaksın, devlet seni (teşvik ve himaye) mekanizmasıyla kışkırtacak. Böylelikle **'Servet'** birikerek 'Çağdaş uygarlık' ilerleme ve birlik (İttihat ve Terakki) yolundan ülkeyi kaplıyacak!"[77] Son çözümlemede asker kodamanların mı, yoksa sivil kodamanların mı daha çok vurgun sağladıkları, yani kimler tarafından soyuldukları ve sömürüldükleri sorusu "Türk milleti", yani halkın büyük çoğunluğu açısından hiçbir önem taşımayabilir. Ama bu halkın, aralarında üst düzey subayların da bulunduğu kodamanlar tarafından soyulması ve hattâ bir bölümünün açlığa mahkûm edilmesi hiç de önemsiz değildir. Hele sözkonusu olan Türk ordusunu ve "devlet sınıfları"nı yücelten ve onlara, yüzyıllar boyu süregelen bir devrimci misyon yükleyen Kıvılcımlı'nın siyasal görüşleriyse.

İttihat ve Terakki rejiminin ekonomik ve malî uygulamalarına, Birinci Dünya Savaşı'nın

yarattığı olağanüstü zorlukları ve olanakları, görece cılız modern Müslüman-Türk burjuvazisini daha da güçlendirmek için kullanması olgusunu bir yana bırakarak bakalım. Savaş koşullarında; ordunun gereksinimlerine öncelik verilmesi, çok sayıda genç işçi ve köylünün üretimden koparılarak cepheye sürülmesi, uluslararası ticaretin aksaması gibi nedenlere bağlı olarak üretimin azalması ve genel olarak yaşam standartlarının düşmesi bir dereceye kadar zorunlu kabul edilebilir ve anlaşılabilirdi. Ancak; memurların ve askerlerin büyük çoğunluğu da içinde olmak üzerde geniş halk yığınları yoksullaşırken zorla göçertme, kıyım ve el koymalardan aslan payını alan ve tarım üretiminin düşmesi ve besin maddelerinin kıt hâle gelmesinden yararlanan İttihat ve Terakki kodamanları ve onların yakın çevresi hızla zenginleşecek ve çok büyük servetlere konacaktı. İttihat ve Terakki Fırkası'na sıcak değilse de ılık bakan ve bu kliğin -ve onun önceli II. Abdülhamid kliğinin- Hristiyan halklara karşı işlediği ağır suçları görmezden gelen Feroz Ahmad bu konuda şunları söylüyordu:

"Ne var ki savaş öncelikle, İstanbul'daki küçük bir İttihatçı kliğine kıt malların karaborsasını yaparak muazzam kârlar elde etme fırsatını verdi."[78] Yazar, İttihatçı rejim döneminde öndegelen İttihatçıların zenginleşmelerinin yanısıra Müslüman-Türk burjuvazisinin ve hattâ 1908 devriminin iktidardan uzaklaştırdığı kişilerin devlet desteğiyle korunması ve güçlendirilmesini şöyle anlatıyordu:

"Ama Genç Türk devriminden sonra siyasî iktidarı kaybetmiş olan eski rejimin adamları da bu durumdan yararlanıyorlardı. Bu yaşlı paşalar, eski rejimde önemli miktarda servet biriktirmişler ve İttihatçılar da bu servete el koymamıştı...

"Himayeye bu kadar muhtaç olunca, İT Cemiyeti üyeleri ile Cemiyet'in himaye edebileceği bütün diğer kişilerin, ellerindeki fırsattan yararlanmaları kaçınılmazdı. Daha önce gördüğümüz gibi öndegelen İttihatçılar küçük servetler yapmak için mevkilerini kullandılar ve bu eğilim savaş yılları boyunca devam etti. Bu tür faaliyetleriyle kötü ün edinmiş kişilerin en öndegelenleri, yalnızca birkaçını sayarsak, Kara Kemal, Emanuel Karasu, Bedri Bey ve Topal İsmail Hakkı Paşa'ydı. Karasu'nun 2 milyon Türk lirası tahmin edilen bir servet yığdığı söylenmektedir."[79]

Öte yandan Kıvılcımlı, zaman zaman başka yerlerde yaptığı gibi bu konuda da sadece kendi yargı ve değerlendirmelerini sıralamakta, ama onları kanıtlamaya çalışmamaktadır. Sanki okurdan beklediği, kendisinin bu ve benzeri pasajlarda dile getirdiklerine iman etmesi, onları tartışmasız kabul etmesidir! O, Talât Paşa'nın, tarım sektöründe çalışanların azalmasının kıtlık getirdiği yolundaki tezini tekyanlı olduğu gerekçesiyle haklı olarak eleştirmekte ve bu kıtlığın sadece çok sayıda köylünün askere alınmasından değil, aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin "ardına takıldığı Alman emperyalizminin Batı anayurdunu doyurmak için, Türkiye'yi aç bırakması"ndan kaynaklandığını belirtmektedir.

Ancak yaşanan kıtlığın, Talât Paşa'nın bilerek değinmediği ve Kıvılcımlı'nın ise bilerek görmezden geldiği ya da gözden kaçırdığı, ama her objektif gözlemcinin rahatlıkla altını çizebileceği bir başka önemli nedeni daha vardı: İttihat ve Terakki çetesinin savaş ortamını, Anadolu'nun milyonlarca üretken Ermeni, Rum, Süryani köylülerini ve diğer emekçilerini zorla göçertmek ve yok etmek için kullanması. O dönemin koşullarında güvenilir veriler toplamanın zorluğunu unutmaksızın iktisatçı Vedat Eldem'in kendi hesaplamalarına dayanarak 1914-18 dönemi Türkiyesi'nde buğday üretiminin yüzde 47, tütün üretiminin yüzde 51, kuru üzüm üretiminin yüzde 54, fındık üretiminin yüzde 65, yaş koza üretiminin yüzde 69 oranında düştüğünü belirttiğini, koyun sayısının yüzde 45 ve keçi sayısının da yüzde 33 azaldığı sonucuna vardığını anımsatayım.[80] Bu üretim düşüşünün bir nedeninin, savaş nedeniyle çok sayıda köylünün askere alınması olduğu bellidir. Ancak bunda, Müslüman-olmayan halklara karşı girişilen göçertme ve yok etme politikalarının da önemli bir rol oynadığı tartışma götürmez.

Öte yandan Kıvılcımlı, asker ve sivil paşalardan oluşan ve sözkonusu dönemde mutlak

iktidarı elinde tutan İttihat ve Terakki'nin ve başında Enver Paşa'nın bulunduğu Türk ordusunun komutanlarının, dönen "dalaverelerden habersiz" olduğuna inandırmaya çalışıyor bizi. Kıvılcımlı her nedense, az çok objektif bir gözlemci olduğunu varsaydığı Talât Paşa'nın yolsuzluk ve vurgunculuğa ilişkin teşhisini de "yanlış olmamakla birlikte tekyanlı" bulmaktadır. Üstüne üstlük o, bir yandan da İttihat ve Terakki kliğinin en etkili ismi olan bu kişiyi, "İttihatçılığın en 'harama uçkur çözmez, yakın dostunu aç görünce devlet parasiyle kayırmış olmamak için cep saatini veren en idealist Talât Paşa'"[81] sözleriyle övmektedir. Ancak, Türk ordusunun üst düzeydeki subaylarının temiz ve ahlâklı olduğunu kanıtlama çabası pek de başarılı olmadığı ve inandırıcı gözükmediği için Kıvılcımlı sorunu, soyut bir kategori olarak ele aldığı 'sistem'i suçlamakla çözmeye ve "Sivil-asker birkaç paşa"nın "o sisteme yalnızca maşa" olmasıyla açıklamaya çalışmaktadır. Ama şu iki gözlem, dönemin Osmanlı paşalarının ne denli "temiz ve ahlâklı" oldukları konusunda bir fikir verebilir.

Bunlardan birincisi Hasan Pulur'un bir köşe yazısında, Osmanlı Meclisi'nin son başkanı Halil Menteşe'nin anılarına dayanarak Enver Paşa hakkında anlattığı şu öykü:

"İttihat Terakki Partisi'nin 'üç lideri' Enver Paşa, Talât Paşa, Cemal Paşa ise dördüncü sırada Halil Menteşe'yi gösterirler. Partinin aldığı her önemli kararda vardır, Birinci Cihan Savaşı'na girmek gibi...

"İttihat Terakki 'darbe' ile iktidara gelmiş, Enver Paşa üstelik 'damat'tır da...

"Halil Menteşe anılarında damatlığı şöyle açıklar:

" 'Cemiyet, Hürriyet mücahitlerinden bazılarını saraya damat vermeyi, bir sultanla evlendirmeyi düşünmüştür, Enver Paşa da Naciye Sultan'la evlenmiştir.'

"Halil Menteşe bir gün, İçişleri Bakanı Talât Paşa'nın odasında otururken Enver Paşa cepheden gelir. Siyasetten, savaştan konuşurlar, Enver Paşa, Talât Paşa'ya 'Bana bankalardan 8 bin lira bul!' der, yani kredi...

"Talât Paşa sorar:

" 'Ne yapacaksınız?'

"Enver Paşa anlatır:

" 'Naciye Sultan Erenköy'de bir köşk almak istiyor... Ne yapacak? Ne gidecek, ne görecek, kimse Sultan'ın köşkü diye kiralamayacak... Abraham Paşa da Sarıyer'deki çiftliğini 15 bin liraya satmak istiyor, içinde köşkler de var. İsmail Hakkı Paşa, 'burayı alın, hem koyun besler, hem de ormandaki ağaçlardan mangal kömürü yaparsınız', diyor. Bu çiftliği satın alacağız.'

"Talât Paşa itiraz eder:

" 'Paşam senin en büyük imtiyazın fedakârlığındır. Arkadaşların yarı aç, yarı tok dövüşürken senin çiftlik almanı doğru bulmam. Hepimiz biliyoruz ki Sultan'ın tahsisatı, kendi maaşın, bu borcu kolaylıkla ödeyebilirsin. Fakat bu 15 bin lira, İstanbul'da 150 bin, cephelere varıncaya kadar bir milyon lira olur.' "[82]

İkinci gözlem, savaş yıllarında İstanbul'da ABD elçisi olarak görev yapan Henry Morgenthau'ya ait. Elçi, evinde ziyaret ettiği Enver Paşa'nın yaşantısı hakkında şu bilgiyi aktarıyordu:

"Bu alçakgönüllü halk adamı basamakları hızlı çıkmıştı. Kentin en huzurlu ve en aristokratik semtlerinden birinde, muhteşem bir konakta oturuyordu, konak çok büyük ve çok süslüydü. Ardı ardına dört veya beş salondan geçirildim ve bir kapının yanından geçerken, Enver'in prenses karısı, kapıyı araladı ve bana bir göz attı... Sonunda Enver'in bir divanda uzanmış bulunduğu güzel bir odaya götürüldüm.... Oda çok zevkli bir duvar kağıdıyla kaplıydı; belki de en çarpıcı

şey, üstünde altın bir sandalyenin durduğu bir kürsüydü; bu, Enver'in hanedan mensubu eşinin evlilik tahtırevanıydı. Bütün bu lükse baktığımda, zihnime bazı ciddi düşüncelerin doluştuğunu ve o sıralar İstanbul'da sürekli sorulagelen bir soruyu cevaplayamadığımı itiraf etmeliyim. Enver bütün bu pahalı şeyler için parayı nereden buluyordu? Şahsî serveti yoktu -ailesi son derece yoksuldu- ve kabine üyesi olarak maaşı sadece 8,000 dolar civarındaydı. Karısının bir prenses olarak mütevazı bir tahsisatı vardı, fakat hiçbir özel kaynağı yoktu. Enver hiçbir zaman ticaretle uğraşmamıştı, yaşamı boyunca bir ihtilâlci, askerî lider ve siyasetçi olmuştu. Fakat burada çok büyük bir gelir gerektiren bir düzeyde yaşıyordu. Enver büyük ve umulmadık bir refahın kanıtlarını her şekilde gösteriyordu ve zaten bütün kentin dilinde olan gayrimenkul yatırımları hakkında çok şey duymuştum."[83]

Dahası Kıvılcımlı, ahlâkını övmeye kalkıştığı Talât Paşa'nın, diğer suçları bir yana, Alman emperyalizminin ardına takılarak Osmanlı devletini Birinci Dünya Savaşı cehennemine sokan ve bu nedenle yüzbinlerce Türk ve Müslüman emekçinin yaşamını yitirmesi, sakatlanması ve yaralanması ve ailelerinin perişan duruma düşmesinden sorumlu olan İttihat ve Terakki çetesinin beyni olduğunu unutmuş gözükmektedir. Kıvılcımh'nın unutmuş gözüktüğü bir başka nokta da şudur: O, bir yandan İttihat ve Terakki Fırkası'nı, sadece Alman emperyalizminin kuyruğuna takıldığı 1914-18 döneminde değil, 1908 Devriminden itibaren "komprador burjuvazinin örgütü" saymaktadır; ama bir yandan da bu örgütün beyni olan ve "en idealist Talât Paşa" olarak nitelediği kişiye, yani Talât Paşa'ya toz kondurmamaktadır. Tam *a la Kıvılcımlı* bir tutarsızlık!

Tabii yazarın, İttihat ve Terakki iktidarı döneminde görev yapan üst düzey subayları aklama girişimi de cabası. Evet, Kıvılcımlı bu yapıtında, kötüye kullanımın sorumluluğunu paşalara ve beylere atmamak gerektiğini ileri sürebiliyordu. Yazar bu subjektif saptamayı kabul ettirebilmek için başında İttihat ve Terakki kliğinin bulunduğu devlet aygıtının belirleyici rolünü bir yana itiyor ve topu, bu klikle içiçe olan yerli ve yabancı sömürücü sınıfların üzerine atıyordu:

"Herkesi korkutan Enver Paşa'nın Kayzer Wilhelm bıyıkları mıydı?

"Hayır. O bıyıkların ardında pusu kuran, içerde dost, dışarda düşman kılıklı Batı emperyalizmiydi. Almanya'dan gelen vagonların adresine; 'Türkiye' değil **'Enverland:** Enver ülkesi' yazılıyordu. Emperyalizmin Türkiye içindeki sadık **beşinci kolu** tefeci-bezirgân örümcekler ağı bununla övünüyordu. Paşalar, beyler göze çarpan ağaçlardı: Orman, gemi azıya alıp ordulaşmış kötüye kullanım (suistimal) sisteminin yerli yabancı finans kapital oligarşiydi."[84] Burada Kıvılcımlı'nın suçu yerli ve yabancı finans kapitalin sırtına yıkarak, iktidarın iplerini elinde tutan ve sözü edilen finans kapitalle ortak bir sınıfsal konuma sahip olan paşaları aklamaya çalıştığını görüyoruz. Onun bu tavrı, aşağıda daha geniş bir biçimde ele alacağım "kötü sermaye-iyi ordu/ devlet karşıtlığı", daha doğrusu sahte ikilemiyle yakından ilişkilidir.

Kıvılcımlı benzer bir "orduyu aklama ve kurtarma operasyonu"nu bir başka yapıtında da gerçekleştirmeye çalışıyor. O, *Hürriyetimiz ve Birinci Cihan Savaşı Faciamız* adlı kitapçığında, perişan durumdaki Osmanlı devletinin, İttihat ve Terakki kliğinin şefleri tarafından Alman emperyalizminin güdümüne sokulduğunu, "Türk Ordusu"nun "Prusya Yunkeri Von der Goltz Paşa'nın eli altında" olduğunu, bu Alman generalinin "Enver'in ordularını" elinde nasıl yoğurduğunu, Almanya'nın kendi yayılmacı emelleri uğruna Türkiye'yi yöneten çapsız liderleri nasıl "Panislâmizmden Panturanizme çevir"diğini, onları nasıl, yerini bile bilmedikleri Turan hayaliyle kendilerinden geçirdiğini, Osmanlı devletinin nasıl, sadece dört yöneticinin onayı ve kararıyla Birinci Dünya Savaşına sokulduğunu vb. ayrıntılı olarak anlatır. Kıvılcımlı haklı olarak bütün bunların, orduyu da denetimleri altında tutan İttihat ve Terakki şefleri tarafından yapıldığını söylüyordu:

"Emperyalizm için Ordu: Mustafa Kemal'in pek sevimlice takıldığı deyimle: 'Simple

Soldat' (Basit Asker) olarak her zaman kolayca tavlanıp uyutulabilirdi. Başındakilerden birkaçını 'eğitirsin' topuna yalancıktan zafer çığlıkları uçurursun. Olur, biter."[85] O, biraz ilerde ise ordunun 'Simple Soldat' olduğu ve kolayca tavlanıp uyutulabildiği yolundaki düşüncesini yineledikten sonra şu gözlemi yapıyordu:

"Ordu, kardeşim, budur. Tanrı Orduyu korusun... Ya millet mi? ORDU-MİLLET'iz biz. Ve anadan doğma... ŞÂİR-MİLLETİZ, vesselam. Öldüm Allah: DÜŞÜNCE'ye düşemeyiz."[86] Böylece yazar "devrimci Türk ordusu"nun şeflerinin, akılsız ve kafasız oldukları için katakulliye getirildiklerini söylemekte ve aslında onların ülkenin savaşa sokulmasından sorumlu olmadıklarını ileri sürmektedir:

"Birinci Cihan Savaşı'na Türkiye'yi soktular diye bizim **'büyüklük'** hastası küçücük Paşa-Bey-Efendilerimizi çok suçlarız. Gözümüze -yakından baktığımız için- büyük göründüklerinden, bu işi yapabilirlermiş gibi gelir bize. Onlar da hiç suçlu olmadıklarını savunurlarken en az suçlayanlar kadar, yerden göğe haklıdırlar. Onlar kim, milleti Cihan Savaşı'na sokmak veya sokmamak kim?"[87]

Kıvılcımlı hemen ardından, Mustafa Kemal'in Ocak 1923'te gazetecilerle yaptığı bir konuşmaya göndermede bulunuyordu. O burada Kemal'in, Birinci Dünya Savaşında Türkiye'yi yöneten İttihat ve Terakki liderlerinin, "kendi mevcudiyetimizi unutarak tamamen başkalarının esiri ol"dukları yolundaki sözlerini tanık gösteriyor ve bu sorunu çözdüğünü (!) müjdeliyordu:

"Doğrusu budur: Türkiye ne devleti, ne hükümeti, ne Millet Meclisi bilmeden cumburlop savaşa atılmıştır. Kim sorumlu tutulabilir?"[88] Ne güzel! Böylelikle, Mustafa Kemal ve Kıvılcımlı'dan, 1914'te Osmanlı devletini yönetenlerin HİÇBİRİNİN ülkenin savaşa sokulmasından sorumlu tutulamayacağını öğrenmiş oluyoruz! "Kullanılan" ya da "manipüle edilen" İttihat ve Terakki liderlerinin de, en az onları "kullananlar" ya da "manipüle edenler" kadar sorumluluk taşıdığı gerçeğini görmezden gelen yazar Osmanlı devletinin yanlış hesaplarını tümüyle İttihat ve Terakki'yi yönlendiren Prusya militaristlerine fatura etmekle kalmıyor. O, örneğin Balkanlar'ın yitirilmesini de gene şu sözlerle özellikle emperyalistlerin ve kısmen de onların uşağı olduğunu ileri sürdüğü bir kaç paşanın sırtına yıkıyor:

"Türkiye Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa (Balkanlı maşalar Rumeli'yi rahatça paylaşsınlar ve Trablus İtalya'da kalsın diye) dişe dokunur bütün otuz kırk taburumuzla Yemen İmamı'nın üzerine gönderilmişti.

"Kim gönderdi?

"Sözde 'BİZ'. Gerçekte 'İyi saatte olsunlar'; izi tozu saklanmış kim bilir hangi Emperyalist 'MUHİBBİ'...."[89] Böylece Kıvılcımlı Osmanlı'nın 1912-13 yıllarındaki Birinci ve İkinci Balkan Savaşları'nda Balkanlar'daki topraklarının yitirilmesini gerçek sorumlularının "biz olmadığını", bizi yöneten "gizli eller" olduğunu kanıtlamış oluyor!

Kıvılcımlı'nın; sistemli bir biçimde sömürücü sınıfları, onun deyişiyle finans kapitali ve tefeci-bezirgân sermayeyi ve tabii emperyalizmi vb. suçlarken, devlet aygıtını ve onun temel öğesi olan orduyu bu suçlamalardan sakındırmasına onun hemen hemen her kitabında ve pek çok yazısında rastlarız. Ona göre Osmanlı-Türk ordusunun subayları; temiz ahlâklı, simple soldat'lar, "kolayca tavlanıp uyutulabilir" kişilerdi. Zaten ona göre, "Hiçbir amiral veya generalin, bile bile Türkiye'yi Amerikan üssü yapmak isteyebileceği düşünülemez"di.[90]

Bu durumda Kıvılcımlı'ya şu soruları yöneltme hakkımız var:

1) Gerçekler böyle ise, o dönemde en azından aylar öncesinden planlanan ve sistemli bir biçimde yaşama geçirilen zorla göçertme ve jenosit uygulamalarının esas sorumlularının da Talât-Enver-Cemal çetesi ve Türk ordusu DEĞİL, "yerli yabancı finans kapital oligarşisi"

ve özellikle de emperyalist Almanya olduğunun yüksek sesle dile getirilmesi, bu güçlerin sergilenmesi ve mahkûm edilmesi ve böylece "haksız yere suçlanmakta" olan birincilerinin aklanması için çalışmak gerekmez mi?

2) Eğer gerçekler böyle ise, sorumlusu Almanya olan bu korkunç suçları asla "olumlu bir eylem" olarak nitelememek, "insan kırımları yüzünden ortaya açılmış boşluk; 1920'den sonraki açlara ve işsizlere, ters, olumsuz eksi yoldan da olsa, geçim ve iş alanları sağlamıştı" türünden bir saptamayı asla yapmamak gerekmez mi? Dahası, Osmanlı devletini yönetenleri ve bir ölçüde de Müslüman-Türk halkını böylesi son derece ağır bir suçlamayla töhmet altında bırakmamak ve bu "haksızlığa" isyan etmek gerekmez mi? (Bu konuyu IX. Bölüm'de yeniden ele alacağım)

Ama aynı Kıvılcımlı başka yerlerde bu konuya çok daha farklı bir biçimde yaklaşıyordu. Onun, yukarda da işaret ettiğim gibi 1930'ların başlarında kaleme aldığı "Türkiye'de Ulusal Sorun" adlı çalışmasında,

"İttihat ve Terakki devlet aygıtı yasadışı bir kararla başa geçti; Kürt derebeyleri milis örgütler hâlinde silâhlandırıldı. Kürtlükle Türklük, Ermenileri, dünyada ender görülmüş sinsi bir vahşet içinde katliama uğrattı"[91] dediğini görmüştük. Kıvılcımlı, 1965'te yazdığı bir başka yapıtında ise, İttihatçıların "baştan kara savaşa dal"malarının esas nedeninin "müslüman olmıyanların göçertilmeleri" olduğunu kabul ediyordu:

"Egemen elemanı Türk olan Türkiye'nin kapitalistleşmesi, Türklerin sermaye biriktirmeleriyle olurdu. O zaman Türk'ün sermaye biriktirmesi: önce emperyalist kapitülasyon cenderesini gevşetmekle, sonra Batı finans kapitalinin geleneksel sadık ajanları olan gayri-müslim kompradorların yerine geçmekle başarılırdı. Bu ortamı, emperyalistlerin birbirlerini gırtlakladıkları Cihan Savaşı yaratabilirdi. 'Kavgada şamara bakılmazdı': Her şey kim vurduya getirilebilirdi. Netekim Birinci Cihan Savaşı içinde **Kapitülasyonlar** fiilen işlemez oldular; **'Tehcir'** (müslüman olmıyanların göçertilmeleri) keskince uygulandı.

"... İttihatçılar neden o kadar baştan kara savaşa daldılar? Emperyalizmle göbek bağlılığı vardı. Hürriyet burjuvazimizin uluslararası finans kapitale karşı bağımsız kalması, balığın su dışında kalması gibiydi. Ama, yalnız başına DIŞ etki yetmezdi. Hattâ **'Panturanizm'**, **'Panislâmizm'** gibi Alman ithal malları bile başka iç eğilimlerin kabukları sayılırdı. Asıl sosyal sınıf amacı, her ne pahasına olursa olsun **'Ticarete teşvik'** sloganı altında yatan çabuk ve yaman **'Özel Sermaye Sözde Birikimi'** idi."[92]

Görülebileceği gibi Kıvılcımlı, yazılma tarihleri arasında 30 küsur yıl bulunan iki ayrı yapıtında (YOL dizisi içinde yer alan "Türkiye'de Ulusal Sorun" ile *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*), Osmanlı-Türk devletinin yapmış olduğu kötülüklerin en büyüğünden haklı olarak, öncelikle emperyalist devletleri değil, Türkiye'yi yöneten gerici klikleri sorumlu tutmuş, ancak 1960'ların sonları ya da 1970'lerin başlarında yazdığı iki makalesinde ("Hürriyetimiz" ile "Birinci Emperyalist Evren Savaşı Faciamız") sorumluluğu "yerli yabancı finans kapital oligarşisi"nin ve özellikle de emperyalist Almanya'nın sırtına yıkmayı seçmiştir. Bu analize göre "Hürriyet burjuvazimiz"in, yani İttihat ve Terakki'nin "uluslararası finans kapitale karşı bağımsız kalması" olanaksız olduğuna göre, tehcir ve jenosidin esas sorumluluğunun, herhalde Alman finans kapitalının sırtına yüklenmesi gerekiyor. Ama bu konuda bile tutarsız ve kafası karışık olan yazarın bir yandan da, "yalnız başına DIŞ etki yetmezdi" ve "... **'Panturanizm'**, **'Panislâmizm'** gibi Alman ithal malları bile başka iç eğilimlerin kabukları sayılırdı" dediğini görüyoruz.

Bu arada gözden kaçmaması gereken önemli bir nokta da şu: Kıvılcımlı'nın bu satırlarda 1915-16 tehcir ve jenosidini -utangaç bir dille de olsa- aklamaya çalıştığını görüyoruz: "O zaman Türk'ün sermaye biriktirmesi:... Batı finans kapitalinin geleneksel sadık ajanları olan gayri-

müslim kompradorların yerine geçmekle başarılırdı. Bu ortamı, emperyalistlerin birbirlerini gırtlakladıkları Cihan Savaşı yaratabilirdi. 'Kavgada şamara bakılmazdı': Her şey kim vurduya getirilebilirdi... **'Tehcir'** (müslüman olmıyanların göçertilmeleri) keskince uygulandı."

Kıvılcımlı Cumhuriyet Türkiyesi Ordusu İçin Neler Söylüyordu?

Kıvılcımlı'nın orduya ilişkin bu subjektif ve anti-Marksist yaklaşımının dışavurumlarına, Türkiye Cumhuriyeti dönemini analiz ettiği yazılarında da rastlarız. O bir yandan, burjuva partilerini ve parlamentosunu, hattâ burjuva devletinin polis aygıtını -hak ettikleri gibi- kınar, alay konusu eder, suçlar ve sergilerken, bir yandan da -çoğu kez üst düzey generaller de içinde olmak üzere- Türk ordusunu bu salvolardan özenle esirgemekte ve korumaktadır. Bir kaç örnek üzerinde duralım. Yazar, 12 Mart 1971 askerî darbesinin öngününde kaleme aldığı bir yazıda 27 Mayıs 1960 askerî darbesine göndermede bulunarak şunları söylüyordu:

"Dikkat edelim. Türkiye'de görevi, gereğince kan dökmek olan **silâhlı kuvvetler** bile kan dökmüyor da, Türkiye silâhlı kuvvetlerinin halk **çocuklarına** güvenemiyen bir avuç tekelci sermaye ve politika azlığını ('politika azlığı' olmalı-G.A.), özel kanunsuzluklarla, azıcık insan hakkı arıyanların kanını döküveriyorlar."[93]

Kıvılcımlı, 12 Mart 1971 askerî darbesinin ardından kaleme aldığı ve sonraları kötü bir ün kazanacak ve başlığı âdeta kendi adıyla özdeşleşecek olan bir yazısında ise şöyle diyecekti:

"Oradan, tepeden, bütün basını, yayını, radyoları, okulları, üniversiteleri, kışlaları ile (**memurları** nasıl olsa **'Personel Kanunu'** gibi yem borularıyla tuşa getirmiş), asıl korkunç olan Silâhlı Kuvvetlere doğru bangır bangır mıyersma saçıyor: **'Asker Siyasetle uğraşmasın'**... Ya kim uğraşsın **'efendi hazretleri'**. Sen 500 **parababası** ile 2000 **hacıağa** perde ardından orduyu gerek millet, gerek vatan, gerekse çalışan halk yığınları aleyhine kullanacaksın. Hem de en iki yüzlüce (Ekonomiyi **Ortak Pazar'a**, Politikayı **NATO**'ya, Ordu'yu **Amerikan Generali Başkumandana**) teslim ederken **'vatan, millet, Sakarya'** nutukları atarak soygununu ve ihanetini rahat rahat, **'huzur'** içinde sürdüreceksin. Onun için: **'asker siyasetle uğraşmıyacak'** ta, köpeksiz köyde sen değneksiz gezeceksin."[94]

Kıvılcımlı, bundan bir hafta sonra kaleme aldığı bir başka yazıda 12 Mart cuntasının başı faşist orgeneral Memduh Tağmaç'ın, ordunun Türkiye'yi yönetemeyeceği yolundaki açıklamasını yanıtladı. O kendisini, kraldan çok kralcı bir kişi konumuna soktuğu yorumunda Org. Tağmaç'a şöyle hitap ediyordu:

"Neden yönetemezmişsiniz? 500 Finans-Kapitalist **parababası** ile 2000 Tefeci-Bezirgân **hacıağa** 35 milyon insanı sömüre sömüre dolandırarak **'yönetecek'**. Gereğinde 1 milyon eri ölüme seve seve yönetmeyi bilen onbinlerce yüksek öğrenimli subay, 2500 soyguncu kadar olsun milleti yönetemeyecek... Bu masala nasıl inanılır?"[95] Daha sonra ise Kıvılcımlı âdeti olduğu üzere sivil burjuva politikacılarına çatacak, "halk çocukları" olarak nitelediği ve halkın "bağrından geldiği"ni ileri sürdüğü ordu ile halkın başbaşa vermesini öğütleyecekti:

"**Demokrasi:** 2500 kodamana **ordu** zoruyla 35 milyon insanımızı çapul ettirtmek midir? Yoksa, 1.5 milyonu **örgütlü** işçi olan, 6 milyon **işçi-köylü** üretmen yığınını, yüzbinlerce namuslu asker-sivil **genç** ve **aydın** ile bir atılışta kaynaştırıp, 35 milyon nüfusu insanca yaşatmak mıdır?

"... Bütün **mesele**, ordunun, bağrından geldiği çobanla, köylü ile, esnaf ile, işçi ile kendi arasına vurguncu parababalarını **'yönetici'**, hattâ **'şefâatçı'** kılığında maskeli soyguncu olarak sokmaksızın: **Halkla halk çocukları** olarak başbaşa vermekten korkmamasıdır. **Siyaset** te budur, **demokrasi** de budur...

"... Vatanı savunmak, anayasayı kollamak ordunun baş görevi ve hakkı ise, niçin bu **hak** ve **görev** biraz da gerçek **demokrasi** yönünde (yâni halk için, halkla birlikte ve halk

tarafından) işlemesin?"[96] Türk ordusunun; çobanın, köylünün, esnafın ve işçinin bağrından geldiği yolundaki bu gerici savı Kıvılcımlı'nın, işbirlikçi-tekelci Türk büyük burjuvazisinin çıkarlarının bekçisi olan bu kuruma yaklaşımının en iyi özetidir.

Kıvılcımlı aynı tarihi taşıyan bir başka yazısında ordu ve militarizm savunuculuğunu daha üst bir noktaya çıkaracaktı. O burada, elinde silâh bulundurmasının orduya, siyaseti ve ülkeyi yönetme HAKKINI VERDİĞİNİ şu sözlerle ileri sürebilecekti:

"Biz Türkiye'nin Türkleri epey **gerçekçi** insanlarızdır. Silâh benim elimde olacak başkası **hükümet** sürecek. (alafrangalığa aklımız ermez.) Dünyada da öylesi gösteriler, adam kandırmak için **parlâmentarizm-palavramantarizm** diye öne sürülür durur. Her yerde, her zaman silâh kimdeyse, **devlet te, hükümet te** ondadır... "[97]

Marksist-Leninist devlet teorisi ordunun, devlet aygıtının en önemli bileşeni olduğunu ve işçi ve sömürülen emekçilerin iktidarının burjuva devletinin bu en önemli aygıtı etkisiz hâle getirilmeden, kırılıp atılmadan, bir başka deyişle barışçı ve/ ya da parlamenter yolla kurulamayacağını söyler. Gelişmiş kapitalist toplumlar da içinde olmak üzere sömürüye dayanan bütün toplumlarda iktidarın **son çözümlemede**, orduyu elinde bulunduran ve denetleyen sınıf, katman ya da kliklerin elinde bulunduğu doğrudur. Ya da tersinden bakacak olursak, bu gibi toplumlarda ordu üzerindeki denetimlerini yitirmek, egemen sınıf, katman ya da kliklerin kural olarak yönetemez hâle gelmekte olduklarının şaşmaz göstergesidir. Ancak bundan, özellikle gelişmiş kapitalist toplumlar bağlamında "Her yerde, her zaman silâh kimdeyse, **devlet te, hükümet te** ondadır" sonucu çıkarılamaz. Örneğin bugün ABD, Almanya, Britanya, Fransa gibi ileri kapitalist ülkelerde devlet ve hükümet, ordunun doğrudan ya da dolaylı denetimi altında değildir. Bu, adıgeçen ülkelerde burjuva demokrasisinin emperyalizm koşullarında büyük ölçüde yozlaşmasına, bağrında faşizmin, derin devlet türü tohumlarını taşımasına ve giderek daha da gerici bir nitelik kazanmasına rağmen böyledir. Hattâ, askerî darbe dönemleri bir yana bırakılacak olursa, Türkiye gibi kapitalizmin orta düzeyde gelişmiş olduğu ülkelerde bile ordunun denetimi dolaylı bir nitelik taşımaktadır ve 2003'ten ve özellikle 2007'den bu yana yaşanan gelişmelerin de gösterdiği gibi zayıflama eğilimindedir. Ama bütün bunlar, sınıf savaşımının gelişmesine bağlı olarak iktidarının tehdit altına girmeye başladığını hissettiği andan itibaren en ileri burjuva demokrasilerinde bile burjuvazinin sıkıyönetim ilân etmekte, demokratik hakları askıya almakta ve iç savaş yoluna girmekte en küçük bir duraksama bile duymayacağı gerçeğini unutturamaz ve unutturmamalıdır.

Daha da önemlisi Kıvılcımlı'nın, "Silâh benim elimde olacak başkası **hükümet** sürecek. (alafrangalığa aklımız ermez.) Dünyada da öylesi gösteriler, adam kandırmak için **parlâmentarizm-palavramantarizm** diye öne sürülür durur"[98] sözlerinde anlatımını bulan eğilim, yani sömürücü egemen sınıfların muhafızı olan orduyu yüceltme eğilimidir. Tutarlı devrimciler ve enternasyonalistler, elbette burjuva parlamentarizmine karşı çıkarlar. Ama onların bu karşı çıkışı, tıpkı parlamento gibi var olan burjuva düzeninin bir diğer aygıtı olan orduyu savunma, bu iki kurumu birbirinin karşısına dikme biçimini almaz ve alamaz. Kıvılcımlı'nın orduyu yüceltme eğilimine, yukarda Murat Belge'ye de gönderme yaparak işaret etmiş ve onun, Osmanlı devletinin dört "devlet sınıfı" (ilmiye, seyfiye, mülkiye ve kalemiye) arasında seyfiyeye, yani orduya özel bir rol tanıdığını, Osmanlı devleti ve onun tüm kurumları çürür ve yozlaşırken seyfiyenin/ ordunun sözümona devrimci niteliklerini muhafaza ettiği yolundaki görüşünün hiçbir bilimsel değeri olmadığını belirtmiştim. Yazarın bu yaklaşımının ancak güce tapma ve sosyalizmle militarizmi bağdaştırma çabasıyla açıklanabileceğinin ve bu gerici çabanın temelinde ise onun Osmanlı-Türk ordusunu idealize etme eğiliminin yattığının altı çizilmelidir.

Türk halkının, orduyu yüceltme ve devlete tapınma biçimini alan egemen sınıf kaynaklı

geri bilinci ve geleneğini öven Kıvılcımlı, Türkiye'de gerçek iktidarın ordunun elinde olmasını doğal ve meşru görmekte ve tipik bir Türk milliyetçisi edasıyla ordunun 1919-22 döneminde ülkenin bölünmesine izin vermemiş olmasını alkışlamaktaydı:

"Osmanlı Devletini kuran: **'Dört yüz arslandan bu vatan kaldı bize yâdigar'** maaşlı ordudur, yıkan da ordudur. Şimdi **cumhuriyeti** kurdu ise, günaha mı girdi ordu? Anadolu burjuvazisine kalsa: **Erzurum**'da bir devlet, **Sıvas**'ta bir devlet **Adana**'da bir devlet, **Trakya**'da bir devlet, ve ilh. ve ilh. biçimleri ile son kalan bir avuç vatanı kuşa çevirecekti. Yerli-millî burjuvazi öylesine cılız, pısırık, kişiliksiz, şerefsizdi. Ordu, onun kulaklarını çeke çeke adam olmasına, vatana, millete gelmesine yardım etti. Elbet onun tepesine **ordu** tüneyecekti... "Geniş tabanı ve sağlam gövdesi halk çocuklarıyla dolu olan **ordu** bu hem hâin hem korkak İşveren sınıfını nasıl **'adam yerine kor'**?"[99]

Kıvılcımlı, 23 Mart 1971 tarihli üçüncü bir yazısında benzer görüşler savunacaktı. O bu yazısına,

"12 Mart, yerli-yabancı parababalarının kafalarına balyoz gibi inince, şaşkın ördekler gibi nereye gideceklerini şaşırdılar" gibi yanlışlığı apaçık bir saptamayla başlayacak, ama hemen arkasından kendi ağzından kendisini şu sözlerle yalanlayacaktı:

" **'En uzun 24 saat'**ın bittiğini sanan bütün bezirgân partileri hep bir ağızdan **'Demokrasi'** şarkılarını söyleyerek devrimci güçlere saldırmaya başladılar. Son 6-7 gün içinde yaratılan olaylara göz atacak olursak: "Adana da 5 devrimci genç tevkif edildi. TÖS, DEV-GENÇ ve DİSK'de arama yapıldı. Adana emniyet müdürü TÖS başkanını ölümle tehdit etti. "Gaziantep'de, yine TÖS, DEV-GENÇ ve DİSK'e bağlı şubeler arandı. Bayatlamış tertiplerle gazetecilere gösterilmek üzere sopa, bilmem ne bulunup, 11 lise öğrencisi nezarete alındı. "Sivas'dan 9 kişi **'düzeni yıkmak'** suçundan tevkif edildi.

"Muğla'da, köylülere anayasa öğreten, biri İMAM, biri yüksek mühendis, biri tekniker, biri de memur olmak üzere 4 kişi tutuklandı.

"Ve Batmanda, 3 bin işsiz **'Açız, iş istiyoruz'** diyerek miting yaptı. Batman halkının üzerine yine Mehmetçik saldırtıldı.[100] Ama yazar bütün bu tutuklama ve saldırıları yapan gücün, siyasal iktidarı eline geçiren faşist cunta olduğunu görmezden gelmekte, örneğin darbeden SONRA Batman'da "açız, iş istiyoruz!" diyerek miting yapan 3,000 işsizin üzerine askerin saldırısının sorumluluğunu sivil burjuva politikacılarının sırtına yüklemeye kalkışabilmektedir:

"Bütün bu olayları sahneye koyanlar, Finans-Kapital'in hesabına bütün Türkiye halkını ezim ezim ezen, politika canbazlarıdır."[101] Kıvılcımlı kendisinin, aynı satırlarda 12 Mart'ın, "yerli-yabancı parababalarının kafalarına balyoz gibi in"diğini yazdığını bile unutmuştur.

12 Mart darbecileri ne yerli parababalarına bir fiske vurmuşlardı, ne de yabancı parababalarına. 27 Mayıs darbesi DP iktidarına yakın bazı işadamlarını Yassıada'da yargılamıştı; ama bildiğim kadarıyla 12 Mart darbesi herhangi bir işadamına karşı herhangi bir göstermelik önlem bile almamıştır.

Yazar, reform yapamayacağını ileri sürdüğü "halk düşmanları" kategorisine gene sadece sivil burjuva politikacılarını koymakta, faşist generalleri halk düşmanı saymamaktadır:

"Ordunun verdiği muhtıranın birinci maddesinde **'son şans tanınan'** adamları ihanette birlik olan halk düşmanlarıdır. Halk düşmanlarını 35 milyonluk Türkiye halkının sırtına bindirmeye kimsenin hakkı yoktur. Halk düşmanından hükümet olmaz."[102]

Deccal Kapımızı Nasıl Çalıyor? başlıklı çalışmasında ordunun aldatıldığını ileri sürdüğünü gördüğümüz Kıvılcımlı, bu görüşünü, 12 Mart darbesinden dört gün sonra kaleme aldığı yazısında bir kez daha yineledi. O 16 Mart'ta kaleme aldığı bir yazısında, ülkenin her yanında devrimci gençlerin kanını dökenlerin finans-kapitalin yönettiği tefeci-bezirgân vurguncuları

olduğunu ve ülkeyi yönetenlerin halkın bu kandökümünün nedenini öğrenmemesi için yoğun bir çaba harcadığını belirttikten sonra şu tuhaf tümceyi kuruyordu:

"Üst sınıflar bir avuç soyguncudurlar. Ama, Türkiye'nin en muazzam ekonomi gücü olan kapitali (Sermayeyi) ve devleti tekellerinde tutuyorlar. Onun için, yenilmez bir güçmüş gibi görünerek, herkese gözdağı veriyorlar.

"Bu açık seçik oyunda en çok aldatılanlar: **'cahil halk'** değil, ne yazık ki **'okur-yazar'** geçinen kapıkullarıdır. Bu **kapıkullarının** en gözde başı İ. İ. Paşa oluyor."[103] Ama o hemen ardından İsmet İnönü'nün 40 yıldır ülke politikasını güttüğünü ileri sürüyordu:

"Paşa 40 yıldır, kimi **iktidarda**, kimi **muhalefette** kaldı. Ama, korkunç **devlet kapitalizminin** ve **devlet kapıkulluğunun** vazgeçilmez başı idi. Onun için Türkiye politikasını kimi açıkça, kimi el altından olmak üzere, her zaman **'paşa'**, yahut **'paşalar'** güttü."[104] Kıvılcımlı'ya göre, "devleti tekellerinde" tutan üst sınıflar yani finans kapital, başta İnönü gelmek üzere kapıkullarını, yani "devlet sınıfları"nı aldatmaktadırlar. Kıvılcımlı'nın bunu özenle ve altını çizerek belirtmesinden onun; ordu, istihbarat örgütleri ve sivil bürokrasinin devletin yönetiminde hiçbir rol ve etkileri olmadığını düşündüğü ortaya çıkıyor. Üstelik yazar bunu, 12 Mart askerî darbesinden dört gün SONRA yazdığı bir yazıda söylüyor. Ama Kıvılcımlı bu sefer aynı yazının içinde, hattâ bir sonraki paragrafta şu sözlerle kendisini yalanlıyor: "Türkiye politikasını kimi açıkça, kimi el altından olmak üzere, her zaman 'paşa', yahut 'paşalar' güttü."

Kıvılcımlı'nın bu ordu ve hattâ askerî-faşist darbe-yanlısı yaklaşımının bir başka sonucu da onun "erkler ayrılığı" ilkesine de karşı çıkması ve iktidarın tümünün askerî kliğin elinde toplanmasını savunmasıydı. Oysa kapitalizm koşullarında "erkler ayrılığı" kural olarak daha az gerici bir rejimin varlığına işaret eder. Kıvılcımlı ise "erkler ayrılığı"nın olmadığı ve iktidarın tümüyle Kemalist kliğin elinde bulunduğu "tek parti diktatörlüğü" rejimini çok partili parlamenter rejimlere göre "demokratik" bulabilmekteydi:

"Tekparti Parlamentarizminin, hiç değilse, kendine göre daha az saçma bir mantığı vardı. Bir yol Devlette: **(Yasama-Yargılama-Yürütme)** üçüzü, **'Güçleri Ayırtlama'** (Tefrik'i Güvâ) kargaşalığı yoktu. Her üç yetki **TBMM**'nin kişiliğinde TBM Meclisi de **Paşa**'nın kişiliğinde birleşikti. **Burjuvazinin** pısırıklığı, Sosyal **Sınıf çelişkilerinin** kütlüğü bunu olasılaştırıyordu. **'Kemalist İnkılâplar'** o ortaklıkta yürütüldü."[105] Yazarın bu sözleri başka bir zaman değil, 12 Mart askerî darbesi koşullarında söylediği dikkate alındığında onun, yürütme erkini ellerinde bulunduran gerici ve faşist generallere, yasama ve yargı üzerindeki var olan denetimlerini daha da üst bir düzeye çıkarma çağrısı yaptığı, yani bu baylara açık çek verdiği anlaşılır. Oysa aynı Kıvılcımlı, 1930'ların başlarında erkler ayrılığı "kargaşalığı"nı savunmuş ve Mustafa Kemal'in "ulusal kurtuluş" savaşı sırasında bütün yetkileri kendi elinde toplama girişimini yanlış bulmuştu! O, Mustafa Kemal'in 4 Kasım 1920'de aldırttığı "Bakanlar Büyük Millet Meclisi Başkanının (yani bu durumda Kemal'in- G. A.), Meclis üyelerinden göstereceği adaylar arasından salt çoğunluk ile seçilir" biçimindeki kararı hakkında şu yorumu yapıyordu:

"Oysa o zamana kadar Meclis Başkanının böyle bir aday dayatma hakkı henüz yoktu. Lozan anlaşması tamamlanınca, Kemalist devlet, yeni bir adımla yürütme gücünü yasama gücünden ayırma konusunda, 1920 yılında başladığı gerilemelerini de tamamladı. O zamana kadar Avrupai cumhuriyetin köhnemiş bir sistem olduğunu, Büyük Millet Meclisi hükümetinin, dünyada misli olmayan yeni ve halkçı bir rejim olduğunu gürültülü bir şekilde propaganda eden Kemalizm, kabine sistemine karşı savurduğu bu tükürüğünü hemen yaladı. Önce burjuvaziye özgü kancık bir manevrayla Fethi kabinesini istifa ettirdi."[106]

Bu konuda 1930'ların Kıvılcımlısı'nın gerisine düşen 1971'in Kıvılcımlısı'nın tutarsızlığı bununla sınırlı kalmıyordu. O, bu tarihten 11 yıl kadar önce, yani 27 Mayıs askerî darbesinden hemen sonra hazırladığı Anayasa (Teklifi) adlı kitapçığında da daha demokratik ve militarizme

daha uzak bir tutum takınmış ve erkler ayrılığını savunmuştu:

"Bugünkü Anayasamız: 'Yürütme gücü Türkiye Büyük Millet Meclisinde tecelli [oluşur] ve temerküz [toplanır]' eder. Buyurmakla gene pek tabii ve en doğru olarak yürütme hakkının yapma etme yetkisinin de MİLLET ADINA kullanıldığı gerçeğini pek güzel belirtir. Ne yazık ki, tek kişi kahramanların yüce idealistliklerine (ülkücü iyi niyetliliklerine) bırakılmış bulunan yürütme yetkisinin, -ister iyi ister kötü niyetle olsun- en sonunda DİKTATÖRLÜĞE dökülmekten kurtulamadığını bugün artık Türkiye'de kabul etmeyen sağır sultan kalmamış gibidir. Hele bugün, artık o birinci mübarek Kuvayimilliyeci dövüş ateşinden ne kadar uzak düştüğümüz göz önüne getirilirse, tek kişi ülkücülüklerinin ne dereceye kadar soğuyabildikleri, 'Âdem oğlu' sıfatı ile yaratıldığından beri Şeytan ayartmasından yakasını kurtaramamış tek kişilere (fertlere) veya onların 'Ahbap Çavuş Meclisleri'ne yahut Partilerine ve zümrelerine Yürütme Gücünü 'Kayıtsız şartsız' bırakmanın büyük tehlikeleri büsbütün anlaşılır.

"Bu açık olaylar karşısında, Yürütme gücünün önce maddi desteklerini, fakir milletimizin alçak gönüllü ölçüsüne vurmuş, sonra iki yüzü keskin kılıç gibi kullanabileceği manevi ayrıcalıklarını budayıp makul sınırlarına indirmiş en sonunda da, Avrupa'daki tanımıyla Kamu esasına uygun mahalli idare sistemiyle, gene bizzat milletin, kendisinin, bilfiil, kendi yapma gücünü kendisinin kullanmasına yol açmış bulunuyoruz. Böylelikle asıl olan milletle, VEKİL olan YASAMA-YÜRÜTME organları arasındaki ezeli boş düşme önlenebilir ve aziz milletimiz, yerden göğe kadar lâyık olduğu GERÇEK DEMOKRASİ ile evlenebilir."

Ama 1971'in Kıvılcımlısı bütün yetkilerin 12 Mart darbesini gerçekleştiren askerî -faşist kliğin elinde toplanmasını savunmakla yetinmemekte, iktidarı "anarşiyi ortadan kaldırma" gerekçesiyle ele geçiren bu faşist kliği ve onun yönetimindeki TSK'ni "Finans-Kapital'e karşı... halkla birlik olma"ya çağırabilmekte ve bu faşist kliğin halkın "ekonomik ve demokratik isteklerine cevap ver"ebileceğini düşünmekte ve böylelikle burjuva reformizminin bile gerisine düşmektedir:

"Bu durumda muhtıra'yı verenler eğer, Finans-Kapital'in halkı ezerek yarattığı **'anarşiyi ortadan kaldırmak'** istiyorlarsa **'anarşi'** yaratan Finans-Kapital'e karşı halkla bir olmalıdırlar. Halkla birlik olmakta, onun ekonomik ve demokratik isteklerine cevap vermekle olur."[107] Kıvılcımlı, ölümünden sadece 9 gün önce, yani 2 Ekim 1971'de İstanbul Birinci Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanlığına yazdığı mektubunda bile orduyu kayırırken sermayeyi suçlamayı ihmal etmiyor ve generallerin direktifleriyle çıkarılan yeni sıkıyönetim yasasının sorumluluğunu da burjuva politikacılarının omuzlarına yüklüyordu:

"... Türkiye'nin bir avuç tahakküm hasretlisi parababalarına sözcülük eden politika babaları, son sıkıyönetim kanunu ile askerî mahkemenin tarafsızlık eğilimine en büyük darbeyi indirmiştir."[108]

Görülebileceği gibi yer yer bir ajitatör üslûbuyla konuşan Kıvılcımlı; burjuva partilerini, parlamentosunu ve büyük burjuvaziyi -onun deyişiyle finans kapitali- sistemli bir biçimde "hain"likle, "korkak"lıkla, "şerefsiz"likle, "alçak"lıkla vb. suçlamaktadır. Eğer o, üretim ilişkileri içinde tuttukları yere göre davranan sömürücü sınıfları nitelemek için böylesi ahlâksal bir terminolojiye başvurmakla yetinmiş olsaydı bunun, doğru olmasa ve tarihsel materyalizmle bağdaşmasa da fazla bir sakınca taşımayabileceği söylenebilirdi. Ama aynı kişi, gene sistemli bir biçimde orduyu ve askerleri "temiz", "arslanlar", "kahramanlar", "işçiler ve teknisyenler", "korku-yalan bilmeyen", "hep ilerici, devrimci gelenekli" gibi niteler ve okurlarının kafalarına özetle, KÖTÜ SERMAYE-İYİ ORDU/ DEVLET KARŞITLIĞINI sistemli bir biçimde dayatmaya kalkarsa, burada ciddi bir sorun var demektir. Marksist-Leninist teorinin ve yaşamın gerçeklerinin de açıkça ortaya koyduğu gibi, aslında içiçe olan Osmanlı-Türk EGEMEN SINIFLARI ile Osmanlı-Türk ORDUSU/ DEVLETİ arasında böylesi bir ayrım yapılamaz ve

sadece ilki kötü ve suçlu ve ikincisi iyi ve masum gösterilemez. Yapıldığı takdirde de böyle bir ayrım yapmanın, siyasal bilinç düzeyi az çok yüksek emekçiler katında herhangi bilimsel değeri, meşruiyeti ve inandırıcılığı olamaz.

Egemen sınıf/lar ile ordu ve devlet aygıtı arasında böylesi bir yapay karşıtlığın var olduğu savının yanlışlığı Türkiye tarihi hakkında kabataslak bir düşüncesi olan herkesin gözüne çarpacaktır. Özellikle Ermeni jenosidi ve sonrası Türkiyesi'nin tarihi, üst düzey Türk subaylarının, bürokratlarının vb. burjuvalaşması tarihi olmuştur. Bu eğilim daha "ulusal kurtuluş" savaşının ortasında kendisini belli etmişti. İç ve uluslararası koşulların TBMM hükümetinden yana gelişmekte olduğunu sezen asker ve sivil bürokratlar daha 1921'de Ankara'ya akın etmeye ve kendilerine Anadolu'nun Hristiyan ve Müslüman halklarının sırtından maddi kazanç ve siyasal kariyer edinmeye koyulmuşlardı. "İstanbul" ile "Ankara" arasındaki farkın pek az önem taşıdığını doğrulayan bir-iki örnek üzerinde duralım. TBMM'nde 1921 yılı bütçesi tartışılırken, memur kadrolarının genişletilmesi, hattâ ivedi bir gereksinim olmadığı hâlde bazı ülkelerde elçilikler açılması için halkın sırtına yeni bir yük bindirecek olan 8 milyon liralık ikinci Avans Kanunu'nun, yani geçici bütçenin gündeme getirilmesi bir çok milletvekilinin ağır eleştirilerine yol açtı. Oysa, yıllar süren savaşlar halkın, zaten kronik olan açlık ve yoksulluğunu daha da pekiştirmişti. Kütahya milletvekili Besim Atalay bu konuda şunları söyleyecekti:

"Hiçbir gün geçmiyor ki, yeni bir memuriyet ihdas edilmesin, yeni bir masraf cetveli gelmesin. İstanbul'dan kopup gelenleri kayırmak yolunda. Memleket çırılçıplaktır. Para memleketindir. Her gün masraf artıyor. Bu parayı nereden vereceksiniz?. Köylü ot yiyor ot! Burada oturmakla olmaz. Git memleketi gör. Masraf artıyor, gelir aynı. Halkın masrafa tahammülü yoktur. Sivas'tan tutunuz da Kars'a kadar on para tahsil etmek, hazineye on para girmek imkânı yok...

"Şahıs değil, İstanbul'dan her postada tümen tümen şâir, alay alay edip (=edebiyatçı- G. A.), akın akın muharrir (=yazar- G. A.) geliyor. Kaç sanatkâr, kaç demirci geldi? Kaç terzi geldi? Hep yiyici, hep iltimaslı (=kayrılan- G. A.), hep sarf edici. Bu külfet (=yük- G. A.), bu milletin omuzuna yüklenmiştir. Artık tahammülü kalmadı...

"Yeni ihdas olunan müsteşarlıklar, sahipleri daha İnebolu'ya çıkmadan vadediliyor, harcırahlar oraya gönderiliyor... Bugün müsteşarlıklar ihdas ediliyor (=kuruluyor- G. A.), yarın nazırlıklar (=bakanlıklar- G. A.) ihdas edilecektir. Efendiler, İstanbul zihniyeti, Babıali zihniyeti aynen tatbik edilecektir."[109]

Yalçın Küçük, Selim İlkin'in bir araştırmasına dayanarak daha "ulusal kurtuluş" savaşı bitmeden, hattâ kurulacağı Temmuz 1922 gibi erken bir tarihte açıklanan Türkiye Millî İthalat ve İhracat Anonim Şirketi'nden söz ediyor. Selim İlkin'e göre bu şirketin kurucuları arasında 54 milletvekili ve 37 tacir yer almaktadır. Bu rakamların daha sonra yükseldiği ve çok sayıda subayın da şirketin kurucuları arasında yer aldığı anlaşılıyor. Küçük, *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Vatan* gazetelerinde yayımlanan ilânında şirketin kendisi hakkında şu bilgileri verdiğini söylüyor:

"Şirketimizin kurucuları içerisinde 115 değil, daha fazla mebus vardır. Fakat hepsi de şirketlerden ürkmüş olan halkımıza rehber olabilmek gayesi ile iştiraki kabul etmişlerdi... *Hissedarlarımızın büyük bir kısmı kahraman ordumuzun binbaşı ve daha yüksek rütbeli subaylarından ibarettir*... Düşmanla çarpışırken memleketin iktisadî istiklâlini sağlamak için kurulmuş olan şirkete dağ başlarında, siper içlerinden para göndermeyi ihmal etmeyen ve bu gibi halktan kurulu bir şirketin ne dereceye kadar inhisar yapabileceğinin hükmünü, işin içyüzünü sorup anlamadan yazı yazan beylere terk ediyoruz."[110] 19 Kasım 1922'de *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayımlanan ilanda ise şöyle deniyordu:

"Türk'ün ekmeği ile büyüyüp, Türk vatanına kazandıkları paralarla kurşun atıp, Türkiye'nin,

Türk'ün yok olmasına çalışan ve vatanımızın en zengin kısımlarını yaktırıp yıktırmaya ve kardeşlerimizin şehit olmasına yol açan ve yiğit Ordumuzun zaferi üzerine kaygıya düşerek vatanımızdan çekilip gitmekte olan Rum ve Ermenilerin uyrukluk değiştirerek dört ay sonra daha dehşetli hırs ve öç duygusuyla memleketimize gelmesini istemeyenler: Gidenlerin kalan işyerlerini kendi esnaflarımızın kendi ellerine teslim edebilmek amacıyla kurulan Türkiye Millî İthalat ve İhracat A. Ş.'den acele hisse almak için İstasyon Caddesi'ndeki büromuza başvursunlar."[111] Maddi zenginliklerini geride bırakarak Türkiye'den kaçmak zorunda kalan Rum ve Ermenilerin dönüp bu mallarının kendilerine geri verilmesini talep edeceklerinden duyduğu kaygıyı saklamayan *Hâkimiyet-i Milliye* yazarı "hem suçlu ve hem de güçlü" olan yağmacı Türk burjuvazisi ve bürokrasisinin ruh hâlini yansıtıyor. Bu ilanda, Türk "ulusal kurtuluş" savaşının esas amacının da oldukça açık bir tarzda dile getirildiğini görüyoruz. İlan, "Gidenlerin kalan işyerlerini kendi esnaflarımızın kendi ellerine teslim edebilmek amacıyla kurulan Türkiye Millî İthalat ve İhracat A. Ş.'den" söz etmektedir. Aynı kaynakta daha sonra, "sırtını milletvekillerine ve subaylara dayayan" bu şirketin "hükümetçe kayrılacağını saklama"dığı belirtiliyor ve sonra bu şirketin kurucularının bir bölümünün isimleri sayılıyordu. Çoğu önce İttihat ve Terakki rejiminin ve daha sonra Kemalist rejimin kodamanları arasında yer alan bu isimler şöyleydi:

"Gazeteci ve milletvekili Yunus Nadi, [tehcir ve jenosidin sorumlularından, Kemalist rejimin 1927-1938 yılları arasının içişleri bakanı- G. A.] Şükrü Kaya, İzmir tüccarlarından Alaiyelizade Mahmut, milletvekili Hoca Müfit, İstanbul tüccarı ve Millî Savunma müteahhidi Muzaffer Halim, Karakol kurucusu ve milletvekili Albay Kara Vasıf, Karakol kurucusu Albay Galatalı Şevket, eski vâli ve tüccar Bedrettin, eski vâli ve tüccar Memduh, milletvekili Hüseyin Avni Ulaş, İzmir suikastinde asılan milletvekili Ziya Hurşit, Osmanlı yönetiminde Tarım ve Ticaret Bakanı Mustafa Şeref, İstiklâl Mahkemesi Başkanı ve milletvekili Ali Çetinkaya, milletvekili Sivaslı Emir Paşa, Develi Kaymakamı ve Kuvayı milliyeci milletvekili Atıf Tüzün, milletvekili Albay (Çolak) Selahattin, İstiklâl Mahkemesi Başkanı ve milletvekili Topçu İhsan, Ankara tüccarı ve milletvekili Kınacızade Şakir ve bir çok Anadolu tüccarı."[112]

Baskın Oran Selim İlkin'in, *ODTÜ Gelişme Dergisi*'nin 1971'de yayımlanan iki nolu sayısında yer alan "Türkiye Millî İthalat ve İhracat Anonim Şirketi" başlıklı çalışmasına göndermede bulunurken şunları söylüyordu:

"Nitekim, İzmir'in düşmandan kurtuluşundan on gün sonra, Eylül 1922'de kurulan Türkiye Millî İthalat ve İhracat Anonim Şirketi kurucuları arasında ellidört tane milletvekili bulunmakta olup, yönetici yerlerde Gazi'nin sofrasında 'mutad zevat' (=alışıldık kişiler- G. A.) diye anılanlar yer almaktadır."[113]

Cumhuriyet'in kuruluşunu hemen izleyen yıllarda yaşananlar, Mustafa Kemal'in yakın çevresindeki asker ve sivillerin yerli ve yabancı sermayeyle işbirliğine girerek, çeşitli firmaların temsileri hâline gelerek, bu şirketlerin yönetim kurullarında yer alarak ve devlet aygıtı içindeki nüfuz ve ilişkilerini kullanarak nasıl zenginleştiklerini göstermektedir. Örneğin, Mustafa Kemal'e ve İsmet İnönü'ye en yakın isimlerden biri ve Türk "ulusal kurtuluş" hareketinin en kararlı destekçilerinden birisi olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "devrimci" kadroların hızla ve büyük bir açgözlülükle burjuvalaşmaya koyulmasından duyduğu rahatsızlık ve hayal kırıklığını şöyle dile getiriyordu:

"Nitekim, o sıralarda bence bu hadiselerin en önemlisini teşkil eden dünkü Millî Mücadeleciler ve o günkü devrimciler kadrosunun bir kazanç ve menfaat şirketi karakterini taşımaya başlamasıydı. Bunlardan kimi arsa spekülasyonları, kimi idare meclisi azalıkları, kimi taahhüt işleri, kimi de türlü şekillerde komisyonculuklar peşine düşmüş bulunuyordu."[114]

1924'te, eski İttihatçı bir yetkili olan Celâl Bayar tarafından Mustafa Kemal'in desteğiyle

kurulan İş Bankası, üst düzey Türk asker ve sivil bürokratları ve milletvekillerinin burjuvalaşmasında önemli bir rol oynayacaktı. Daha sonraki yıllarda olduğu gibi 1930'larda da ülkenin en büyük bankası olan İş Bankası'nın yönetim kurulu üyelerinin hemen hemen hepsi TBMM milletvekilleriydi. Bu banka 1930'da, sanayi kuruluşlarına yapılan iştiraklerin yüzde 50'sine ve 1937'de ulusal bankalardaki toplam mevduatın yüzde 38'ine sahipti.

Kemalist "devrim"in hayranlarından eski TKP yöneticisi Şevket Süreyya Aydemir de aynı olguya dikkat çektiği bir yerde şöyle diyordu:

"Devlete arkasını vererek, Devlet nüfuz ve imkânlarından faydalanan birtakım affairiste temayüllerin (=çıkarcı eğilimlerin- G. A.), yani işadamlığı, çeşitli yollardan iş takipçiliği, zayıf ruhlu insanların menfaatlarına göre işletilen tesis cereyanlarının da belirdiği bir gerçektir. Hemen hiçbiri iş âleminden gelmeyen, hemen hepsi de eski Millî Mücadele günlerinin asker, idareci yahut siyasetçi elemanları arasından türeyen bazı insanların yeni devrin iktisadî işlerini ve imkânlarını, az çok maskeli şekillerde, fakat daima Devletin nüfuzuna dayanarak, kendi menfaatlarına kullanma çabaları olmuştu."[115]

Ama bütün bunlarda yadırganacak bir yan yoktu. Zaten Mustafa Kemal'in kendisi daha 1923'te Türkiye'de zenginlerin -ve dolayısıyla yoksulların- sayısının artması gerektiğini savunurken şöyle demiyor muydu:

"Kaç milyonerimiz var? Hiç! Binaenaleyh (dolayısıyla=G. A.) biraz parası olanlara düşman olacak değiliz!"[116]

Bu örneklerden de görülebileceği gibi Kıvılcımlı, burjuva devleti ve düzeninin SİVİL ve ASKER yöneticileri arasında yapay ve hayalî bir ayrım yapmanın ötesinde, ekonomi ile siyaset arasında da yapay ve hayalî bir ayrım yapmakta, ikisi arasına âdeta bir Çin Seddi koymaktadır. Bu yaklaşımın Kıvılcımlı'nın, gerçeklerle de, izleyicisi olduğunu ileri sürdüğü Marks, Engels ve Lenin'in yaklaşımıyla da hiçbir ortak yanının olmadığı açıktır. Lenin, 25 Ocak 1921'de kaleme aldığı "Bir Kez Daha Sendikalar, Bugünkü Durum ve Trotski'nin ve Buharin'in Hataları Üzerine" başlıklı yazısında,

"... politika, ekonominin en yoğunlaşmış anlatımıdır"[117] diyordu. Evet, Kıvılcımlı'nın yaptığı, *son çözümlemede* ekonomik temelin ideolojik-siyasal üstyapıyı belirlediği ve politikanın "ekonominin en yoğunlaşmış anlatımı" olduğu yolundaki Marksist aksiyomun da reddidir. "Son çözümlemede" diyorum; çünkü genelde, devlet dediğimiz aygıtın egemen sınıf karşısında kısmî bir özerkliği olduğu ya da özellikle farklı egemen sınıf fraksiyonlarının birbirlerine karşı üstünlük sağlayamadıkları bazı tarihsel dönemlerde böyle bir özerklik kazandığı söylenebilir. Çoğu durumda, iktidarda olmayan değişik sınıfların ve siyasal örgütlerin/ partilerin güç, nüfuz ve siyasal aktivitesi karşısında da tümüyle kayıtsız kalamayacak, onları hesaba katmazlık edemeyecek olan devlet, mülksahibi ve sömürücü sınıfların çıkarlarının basit bir borazanı, onların herhangi bir iradeden yoksun bir piyonu ya da kuklası değildir elbet. Daha da önemlisi, Osmanlı-Türkiye tarihinde devletin, çeşitli nedenlere bağlı olarak görünüşte egemen sınıflardan büyük ölçüde bağımsız davrandığı/ davranabildiği izlenimini veren, bu izlenimi pekiştiren ve hattâ *bir yere kadar haklı kılan* olgular da bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a) Bazı sınırlı dönemler bir yana konacak olursa Osmanlı İmparatorluğu'nun 600 küsur yıllık yaşamının büyük bölümünde taşrada köklü bir feodal aristokrasisinin ve kentlerde güçlü bir burjuvazinin oluşmaması ve başlıca üretim aracı olan toprağın esas itibariyle merkezî otoritenin denetimi altında bulunması, yani bir anlamda devlet ile egemen sınıfların büyük ölçüde örtüşmesi ve içiçe geçmesi,

b) Buna bağlı olarak merkezî devlet aygıtının doğrudan üreticinin sömürüsünün ürünlerini, güçlenmelerini istemediği timarlı sipahiler ya da dirlik sahipleriyle paylaşmaktan kaçınması ve

bu yerel görevlilerin köylülere aşırı sömürü ve zulüm uygulamasına, ama sadece bu nedenle karşı çıkması,

c) Özellikle Fâtih Sultan Mehmet döneminden itibaren askerî ve sivil bürokrasinin esas olarak -kitleler arasında hiçbir toplumsal dayanağı bulunmayan ve Padişah'a tümüyle bağlı olan- kapıkullarından oluşması ve bu kişilerin ölmeleri ya da öldürülmeleri hâlinde onların hemen hemen tüm maddi zenginliklerinin devlete geçmesi,

d) 19. yüzyıldan itibaren bir yandan kapitalizmin temelleri devlet işletmeleri aracılığıyla atılırken bir yandan da, yüzbinlerce ve giderek artan sayıda askerî ve sivil personel istihdam eden Osmanlı devletinin ülkenin en büyük işvereni konumunda bulunması,

e) 20. yüzyılın ilk onyıllarında ana gövdesi itibariyle zayıf Müslüman-Türk burjuvazisinin; İttihat ve Terakki çetesi önderliğindeki Osmanlı devletinin Ermeni, Süryani ve Rum halklarına karşı gerçekleştirdiği doğrudan ve çıplak vahşet, devlet terörü ve mülksüzleştirme yoluyla serpilmiş ve güçlenmiş olması,

f) Cumhuriyet döneminde asker ve sivil bürokratların devlete yaslanarak ve kamu olanaklarını kullanarak burjuvalaşması ve bu yolla oluşan özgüvenden yoksun ve köksüz Müslüman-Türk burjuvazisinin hep "devlet ana"nın memesini emerek beslenmesi ve büyümesi. Ayşe Buğra bu özgüven yoksunluğunu şöyle açıyordu:

"Türk işadamlarının kendilerine bakış biçimlerinin en çarpıcı yönlerinden biri, maddi kazanç amacıyla girişilen faaliyetlerin meşruiyetine ilişkin güvensizlikleridir. Bu güvensizlik, kendini girişimciliği sosyal katkılarına atıfla savunmak için girişilen canhıraş çabalarda kendini gösterir. Türk işadamları otobiyografilerinde nadiren başarılı girişimlerden duydukları gururdan söz ederler. Aksine, başarıları için nerdeyse özür dileyerek kendi başarılarının toplumsal sonuçlarını ön plana çıkarırlar. Benzer bir biçimde, mülkiyet haklarının dokunulmazlığı, bu işadamlarının düşünmeden varsaydıkları bir şey değildir. Yasal haklarından da, özel mülklerini istedikleri gibi kullanabileceklerinden de, pek emin gözükmemektedirler. Dolayısıyla, 'zenginliğin utanılacak bir şey olmadığını' tekrarlamak ihtiyacını duyar ve bunu servetlerini nasıl vatan yararına kullandıklarını anlatarak kanıtlamaya çalışırlar."[118] Burjuvazinin mülkiyet hakkını; halkın feodal kurumlara, monarşiye vb. olan devrimci öfkesinden yararlanmakla birlikte az çok kendi bileğinin de gücüyle kazandığı ülkelerde ise durum farklıydı. Burjuva devrimlerinin en önemli hedef ve sloganlarından biri monarkların ya da devletin, "kutsal mülkiyet hakkı"nı çiğnemesinin ve burjuvazinin elindeki üretim araçları ve diğer zenginliklere keyfî bir biçimde el koymasının reddi idi. Örneğin, 1789 Fransız devriminin ardından 1791'de kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi şöyle diyordu:

"Mülkiyet, dokunulmaz ve kutsal bir hak olduğundan -kanunla belirlenen kamu zorunluluğu açıkça gerektirmedikçe, âdil ve peşin bir tazminat da ödenmedikçe- hiç kimse bu haktan yoksun kılınamaz."[119]

Türk burjuvazisinin devlet ve toplum karşısındaki ezik tutumuna değinen Buğra, Türkiye'nin en büyük holdinglerinden birinin kuruluşunda, yağmalanan mal ve zenginliklerin oynadığı rolü şöyle anlatıyordu:

"1920'lerin ilk yıllarında, Hacı Ömer, para kazanmak için Güney Anadolu'nun pamuk yetiştiren ve görece olarak gelişmiş Adana şehrine gider. Hacı Ömer gibi pamuk üretimi ve dokumacılığın sağlayabileceği olanaklara bel bağlayıp, Kayseri'den Adana'ya çalışmaya giden bir sürü işçi vardır. Bunların arasında, Yunanlıların ve Ermenilerin ülkeden ayrılmak zorunda kaldıklarında terkettikleri gayrimenkuller ile ticarî ve sanayi faaliyeti ile ilgili yapıları ele geçirme ihtimalini değerlendiren Kayseri'nin zengin tüccarları da vardır. Böylesi el koymaları hükümet de desteklemekteydi; yetkililerle iyi ilişkisi bulunanlar bundan fazlasıyla yararlanabildiler. Gerçi Hacı Ömer'in önemli bağları bulunmamaktaydı; ancak Türkiye'de

çok önemli olan hemşerilik bağları sayesinde, kendisi de bu fırsatın ("fırsattan" olmalı- G. A.) yararlanabildi."[120] Bir sürü toprak ağası, asker ve sivil bürokrat, tefeci ve tacir dururken Müslüman-olmayanların mallarına Hacı Ömer gibi işçi olduğu ileri sürülen yoksul birinin el koyması pek inandırıcı gözükmüyor. Büyük olasılıkla Hacı Ömer daha Adana'ya gitmeden önce de zengin biriydi ve "iyi ilişkiler"e sahipti.

Ancak bu olgu ve saptamalardan yola çıkarak Kıvılcımlı'nın devlete ilişkin anti-Marksist yaklaşımını haklı göstermek olanaksızdır. Bütün bu saydığım faktörlerin Türkiye'de çok güçlü bir devlete biat etme ve hattâ ona tapınma geleneğinin yanısıra burjuvaziyi devletin yarattığı yolunda son derece yaygın bir izlenimin/ yanılsamanın oluşmasına kaynaklık ettiği doğrudur. Bu izlenimin/ yanılsamanın bir başka uzantısı ya da sonucu da, sömürücü sınıflardan soyutlanan devletin neredeyse bütün kötülüklerin anası olduğu yolundaki sol liberal bakış açısıdır. Ne var ki, bu bakış açısını savunanlarının yaklaşımının tersine Osmanlı İmparatorluğu'nda temel çelişme ya da gerilim merkez ile periferi ya da hattâ tam olarak devlet ile halk arasındaki çelişme ya da gerilim olarak tanımlanamaz. Özellikle gerileme döneminin Osmanlı devleti, esas olarak "merkez"deki Saray'ın ve uzantılarının çıkarlarının yanısıra, "çevre"deki büyük timar/ toprak sahiplerinin, âyanların vb. çıkarlarını da savunuyordu. Dolayısıyla Osmanlı toplumundaki temel çelişme; "merkez"deki ve "çevre"deki sömürücü sınıf ve katmanlarla, ana gövdesini emekçi köylülüğün oluşturduğu kırların ve kentlerin emekçi yığınları arasındaki çelişmeydi. Kuşkusuz bu, Celâli isyanları döneminde olduğu gibi, yerel otoritelerin güçlenme, merkezin denetiminden uzaklaşma eğilimlerinin ortaya çıktığı ve ona kafa tutar hâle geldiği dönemlerde, emekçi köylülerden yana gözükmeye özen gösteren devletin onları, bu yerel güçlere karşı destekleme ve örgütleme çabalarına engel olmuyordu.

Kıvılcımlı, işte bu gerçeklikten kaynaklanan sol liberal yaklaşım ya da yanılsamanın mekaniksel karşıtı ya da tersyüz edilmiş biçimi sayılabilecek bir bakış açısına sahipti. O, nisbeten "bize özgü" olan bu tarihsel deneyimden, yani burjuvazinin devlete gebe konumundan hareketle Osmanlı-Türkiye sömürücü sınıflarını, özellikle "Tefeci-Bezirgân sermaye"yi ve "finans kapital"i neredeyse bütün kötülüklerin anası gibi göstermekte ve orduyu/ devleti ise âdeta pirüpak saymaktaydı.

Kıvılcımlı'nın bakış açısı, sadece Marksist-Leninist teoriye aykırı olmakla kalmaz; Osmanlı devletinin ve Türkiye'nin tarihsel ve ikincisinin güncel gerçekliğiyle de bağdaşmaz. Dolayısıyla, yukardan beri sayageldiğim ihtiyat paylarının ve Osmanlı/ Türkiye tarihine ilişkin özgünlüklerin, ne bizde ve ne de başka yerlerde devletin, egemen sınıfların genel çıkarlarını savunan bir zor aygıtı olduğu gerçeğini değiştirmeyeceğinin altını bir kez daha çizmek isterim.

Bu bölümü bitirirken Kıvılcımlı'nın ilk döneminde, daha sonraki tutumundan bütünüyle farklı olarak, devlet ile sömürücü sınıf arasına bir Çin Seddi koymadığını, en azından Kemalist devletin Türk egemen sınıflarının çıkarlarının muhafızı olduğunu savunduğunu da anımsatmam gerekiyor. Örneğin o, "Müttefik: Köylü" başlıklı çalışmasında şöyle diyordu:

"Türkiye'de devletin en büyük kapitalistlerden biri olduğu ve finans-kapital (bankalar ve şirketler) ile içli dışlı bulunduğu düşünülürse, köylü karşısında finans-kapitalle onun devleti olan Kemalizmi birbirinden ayırmaya kalkmak, etle tırnağı birbirinden koparmaktan daha güçtür. Şu hâlde, finans-kapital aynasına bakan orada Kemalist devletin ta kendisini pekâlâ tanıyabilir."[121]

Orduların İlerici Rol ve Potansiyeli

Bir yanlış anlamaya meydan vermemek için şunu hemen belirtmem gerek: Tarihin değişik dönemlerinde ordular ya da daha doğrusu orduların bazı bölümleri ilerici, hattâ devrimci bir rol oynayabilmişlerdir. Tarihsel deneyim 1871 Paris Komünü Devriminde Ulusal Muhafızlar'ın

ve 1917 Ekim Sosyalist Devriminde asker sovyetlerinin son derece önemli, hattâ belki de belirleyici bir rol oynadığını da göstermiş bulunuyor. Lenin, 16 Aralık 1919 tarih ve "Kurucu Meclis Seçimleri ve Proletarya Diktatörlüğü" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"Demek oluyor ki, 1917 Ekim-Kasımında silâhlı kuvvetler *yarı-bolşevikti.*

"Eğer böyle olmasaydı zafere ulaşamazdık."[122]

Bu bağlamda Marksist-Leninistlerin ordu -ve askerî darbe- sorununa yaklaşımının, bütün kötülükleri orduyla ve bütün iyilikleri de sivil kurumlarla özdeşleştiren ve devrimci zorun rol ve gereğini, dahası devrimin kendisini yadsıyan burjuva demokratlarının, pasifistlerin ve sol liberallerin yaklaşımından bütünüyle farklı olduğu biliniyor. Marksizm-Leninizm ve tarihsel deneyim ordunun; içinde yer aldığı ve sınıf farklılıkları ve çelişmeleriyle bölünmüş olan toplumun yaşadığı siyasal evrimi, çatışma ve gerilimleri yansıtmazlık edemeyeceğini ve özellikle devrimci yükseliş dönemlerinde ordunun bir bölümünün ezilen sınıfların saflarına yaklaşma ve katılma ya da en azından tarafsızlaşma eğilimi içine gireceğini göstermiştir. Gene Lenin 29 Ağustos 1906'da yayımlanan "Moskova Ayaklanmasının Dersleri" adlı makalesinde şöyle demişti:

"Aslında askerî birliklerin her gerçek halk hareketi sırasında kaçınılmaz olan yalpalaması, devrimci savaşımın keskinleştiği durumlarda gerçek bir *askerî birlikleri kazanma kavgasına* yol açar."[123] Tarihsel deneyim, yüzbinlerin ve milyonların sokaklara döküldüğü devrimci durum koşullarında, yığınların devrimci ruh hâlinden mutlaka etkilenecek olan sıradan askerlerin ve hattâ küçük rütbeli subayların silâhlarını kolay kolay halka çeviremeyeceklerini, hattâ halkın saflarına geçebileceklerini göstermektedir. Emperyalizm ve/ ya da iktidardaki gerici burjuvazi ile onun baskı aracı olan ordu ile sömürülen ve ezilen sınıflar arasındaki çelişmenin olgunlaştığı koşullarda, devrimci öncünün ve devrimci yığınların silâhlı kuvvetlerin en azından bir bölümünü kazanma olanakları artar. Bu toplumsal yasa, komünist ve devrimci-demokrat güçleri, daha devrim öncesi dönemden başlayarak egemen sınıfların ordusu içinde siyasal çalışma yapma ve devrimci yükseliş dönemlerinde ordunun bir bölümünü, özellikle tabanında yer alan erleri ve küçük rütbeli subayları devrim safına kazanma çalışması yürütmekle yükümlü kılar. Hattâ bu çalışma böylesi dönemeçlerde devrimin yazgısı bakımından büyük önem taşır. İşte bu nedenledir ki, Komintern'e katılmanın 21 koşulundan dördüncüsü, burjuva ordusu içinde kapsamlı ve sistemli bir komünist propaganda ve ajitasyon çalışmasının yürütülmemesinin, "devrimci görevlere ihanetle eş anlama" geldiğini ve "Komünist Enternasyonal üyeliğiyle bağdaşma"dığını belirtir. Bu bağlamda TKP'nin 1926 ve 1930 Programlarında, tam da bu dördüncü koşula denk düşen saptamalar vardır. Örneğin TKP'nin 1926 Programında bu konuda şöyle deniyordu:

"41. Türkiye Komünist Partisi, ordu ve donanmada sistemli bir komünist propaganda yapar ve Genç Komünistler Birliği'nin asker ve gençlik arasında faaliyetlerini sevk ve idare eder."[124] TKP'nin 1930 Programında ise 1926 Programındaki 41. maddenin, numarası da içinde olmak üzere aşağı yukarı olduğu gibi korunduğu görülüyor:

"41. TKP, ordu ve donanmada sistemli bir komünist propaganda yapar ve genç kommunist federasyonunun asker gençlik arasındaki fealiyetini sevkü idare eder."[125]

Aslında Kıvılcımlı da ilk döneminde Türk ordusunu allayıp pullamaktan uzaktı. Demek oluyor ki Kıvılcımlı'nın ordu ve devlet sorunundaki revizyonist, Kemalist ve gerici tutumunun onun iki döneminden -son çözümlemede belirleyici nitelik taşıyan- ikincisine ait olduğunu söyleyebiliriz. O, çeşitli hatalarına rağmen devrimci ve enternasyonalist bir konumda olduğu birinci döneminde Türk ordusu ve devletinin sömürücü egemen sınıflarının çıkarlarının bekçisi olduğunu kabul ediyordu. Örneğin Kıvılcımlı, "Partide Konaklar ve Konuklar" başlıklı yazısında, Rusya devrimi ile Türkiye'deki "Kurtuluş Savaşı" dönemini karşılaştırırken şöyle diyordu:

"Türkiye'de ordu kadrosu halifenin İstanbul'dan atayıp gönderdiği müfettiş 'yaver'i has' Mustafa Kemal'in emrinde olduğu gibi, burjuva savunmacılığına azmetmiş bir durumdaydı. 'Kuvva-yı Milliye' denilen milis örgütünüyse, ordu kadrosu ilk fırsatta dağıtıp emrine almak için tetikte duruyordu."[126] Gene o bir başka çalışmasında,

"Ordu, bütün köylü gençliğini baskısı altından geçiren gayet geniş bir cenderedir. Burjuvazi orduda yalnız teknik (silâh ve tâlim) bilgileri vermekle kalmaz, ayrıca köylülüğün tutucu ve batıl inançlara eğilimli psikolojisinden yararlanarak ona kapitalist düşüncelerin afyonunu, vatan millet, yasa kutsallığı, körü körüne uymak... gibi manevi hapları da yutturur"[127] demekte ve daha sonraları asla ağzına almadığı ve almayacağı bir görevi, burjuva ordusunu içinden çökertme devrimci görevini anımsatmaktadır:

"Köylü gençliğiyle aynı kışlada ve safta yaşayacak olan devrimci gençliğin görevi yalnız militarizmi yıkıcı değil, ayrıca Parti'nin köylü siyasetini ve örgütünü de yapıcı olmalıdır."[128]

Ordu içindeki ve özellikle onun alt kademelerinde yer alan küçük rütbeli subayların ve erlerin devrim ve komünizm davasına kazanılması, Türkiye devriminin de en önemli sorun ve görevlerinden biridir ve öyle olmaya da devam edecektir. 12 Mart askerî darbesi öncesinde çok sayıda küçük rütbeli subayın devrim davasına eğilim duyması ve çok sayıda teğmen, üsteğmen ve yüzbaşının THKP-C çevresinde örgütlenmiş olması, buna kısmen benzer bir sürecin 12 Eylül askerî darbesi öncesinde yaşanmış ve ordu içinde ülkedeki "sağ-sol çatışması"nı yansıtan bir kutupsallaşmanın meydana gelmiş olması, Türk ordusunun gerici ve militarist formasyonu ve geleneğinin pekâlâ kırılabileceğini gösteren somut tarihsel verilerdir. Bilindiği gibi gerek 1960'ların sonlarında ve gerekse 1970'lerin ikinci yarısında, Türkiye'de devrimci hareketin ve kitle hareketinin gelişmesine bağlı olarak devrim ile siyasal gericilik arasındaki çelişmeler keskinleşmişti. Bu çelişmelerin ordu ve -hattâ 1970'lerin sonlarına doğru Pol-Der ile Pol-Bir arasındaki saflaşmanın da gösterdiği gibi- polis saflarında da yansımaları olduğu, Türkiye devrimci hareketinin dün olduğu gibi bugün ve gelecekte de bu alanda var olan potansiyeli değerlendirme gibi bir görevinin olduğu ve olacağı biliniyor.

Ancak, burada en kaba çizgileriyle ortaya koymaya çalıştığım bu Marksist-Leninist yaklaşımın, Kıvılcımlı'nın yaklaşımıyla ortak bir yanının olmadığı açıktır. Tahmin edilebileceği gibi Kıvılcımlı, devrim stratejisinde birinci derecede yer verdiği, Türk ordusu saflarında komünist propaganda/ ajitasyon ve örgütlenme çalışmasının yürütülmesi düşüncesine çok uzak ve hattâ yabancıdır. Onun yazılarında böylesi bir yaklaşımın izine bile rastlanmaz. Aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde göreceğimiz gibi o, orduyu ve ordu içindeki genç subayları, Türkiye toplumunun temel sorunlarını ancak işçi sınıfının ve onun partisinin çözebileceğine ikna etme, iktidarı ele geçiren askerleri, bu iktidarı "işçi sınıfıyla paylaşma" amaçlı bir propaganda ve aydınlatma çalışması yapmaktan yanadır.

Ordunun ya da onun bir bölümünün devrimci ya da daha ziyade, reformist bir dönüşüm içinde yer almasında onun mensuplarının ekonomik düzeyinin de belirli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Aşağıda da göreceğimiz gibi, devletin ekonomik olarak iflâs etmiş ve gerek sivil memurlarının ve gerekse askerlerinin aylıklarını veremez hâle gelmiş olması, II. Abdülhamit rejiminin son yıllarında ortaya çıkan kitle hareketlerine askerlerin de katılmasında ve 1908 devriminde belirli bir rol oynamıştı. 17 yıl seraskerlik (=savaş bakanlığı) yaptıktan sonra 3 Temmuz 1908'de görevinden uzaklaştırılan M. Rıza Paşa Osmanlı ordusunun perişan hâlini anlatırken içler acısı bir tablo çiziyordu. Ona göre, giyim için gerekli olan milyonlarca arşın çuhanın yanısıra ayakkabı ve koşumlar için milyonlarca okka deri, başka ülkelerden getiriliyordu. Ülke içinde yeteri kadar üretilemeyen ya da üretilse bile yol yokluğu nedeniyle bir yerden bir başka yere götürülemeyen buğday ve arpa Romanya'dan ve Rusya'dan alınıyordu. Son derece düzensiz olan aylıklar yılda ancak beş altı kez ödenebiliyordu. Paşa sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Devletin ordu mevcudu 195,000 kişiydi. Ama Harbiye mektebi senede, ancak 100 subay yetiştiriyordu. Askerî binalar noksan, depolar harap, boş, subayların hâli perişan, erler ise sefil ve elden ayaktan sergerdan (= şaşkın- G. A.) düşmüş hâldeydiler.

"Maliye, toptan bir şey vermek şöyle dursun, haftalık tahsisatı bile veremiyordu...

"Hulasa (=özetle- G. A.) memleketin dayandığı Osmanlı süngülerinin hayatı bu hâldeydi ve tamamen dış memleketlere muhtaç bulunuyordu.

"Merkez vilâyetlerden ve vilâyetler merkezden daha fakir, kimsesiz, ruhsuz bulunuyordu. Nereye bakılsa, bir kasvet, redaet (ahlâksızlık) ve zulmet (karanlık) görünüyordu. Zaten 1885'te çıkan Şarki Rumeli hadisesinde (=olayında- G. A.) de, askerlerin çırıl çıplak olduğu, dost ve düşman herkesin önünde meydana çıkmıştı."[129]

Bir ölçüde benzer bir gözlemi 27 Mayıs 1960 askerî darbesine giden süreç için de yapabiliriz. Özellikle 1950'lerin ikinci yarısında enflasyon oranının yükselmesi memurların ve bu arada subayların yaşam koşulları üzerinde olumsuz bir etki yapacaktı. Bunun Demokrat Parti'nin, "her mahallede bir milyoner yetiştirme" sloganında anlatımını bulan ekonomi politikası ve dinsel gericiliği teşvik etme uygulaması gibi faktörlerle birleşerek ordunun "Kemalist duyarlılığı" yüksek orta ve alt kademelerinde yer alan subayların hükümet-karşıtı bir ruh hâli içine girmelerinde ve onların siyasal bakımdan en duyarlı katmanının askerî darbe hazırlığına doğrudan katılımında önemli bir rol oynadığı tartışma götürmez. 27 Mayıs darbesinin bazı öndegelen kişiliklerinin kaleme aldıkları anılarında, "maişet (=geçim) derdiyle gece şoförlük yapan subaylar"dan, "kuru ekmeğini çaya batırarak gıdasını sağlayan emekli albaylar"dan söz ettikleri biliniyor. Kıvılcımlı, önce DP ve daha sonra AP hükümetlerinin ordu ile burjuvazi arasındaki bağları güçlendirmek için yaptığı girişimlerden söz ederken şöyle diyordu:

"27 Mayıs bu ekonomik ve sosyal kritik durumu gidermek yerine büsbütün açığa vurdu. Menderes'in DP'si, Türk subayını lojman vb. yem borularıyla 'evcilleştireceğini' umdu. Aldığı karşılık umut verici olmadı. Demirel AP'si Orko (=1965 yılında subay, astsubay ve emekli askerler tarafından kurulan Ordu Kooperatifi- G. A.) vb. yem borularıyla DP'nin CIA'dan öğrendiklerini yeniden uygulamaya çabalıyor. Bu, hacıağa çocuklarını meclislerde 'transfer' etmek, ya da halk oylarını kasaba tezgâhında pazarlamak kadar kolay olacağa hiç benzemiyor."[130] Ne var ki, 27 Mayıs askerî darbesinden 10 yıl sonra, yani 1970'te kaleme aldığı aynı yapıtında "Türk Ordusu"nun "hanımlaşama"yacağım ileri sürebilen yazarın unuttuğu ya da görmezden geldiği önemli bir gerçek vardı. Ordu ile burjuvazi arasındaki bağları güçlendirme girişimlerinin en kapsamlısını temsil eden OYAK, DP (1950-60) ya da AP döneminde (1965-71) değil, 27 Mayıs'ın hemen ertesinde, 1 Mart 1961'de yani siyasal iktidarın askerlerin elinde bulunduğu dönemde kurulmuştu. Doğan Özgüden, "Türkiye'de Sermaye ve Militarizm" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"Bir yandan ordudaki subay fazlasını temizleyerek bozulan piramidi yeniden düzeltmek için *Emekli İnkılâp Subayları* (EMİNSU) operasyonu yürütülürken, öte yandan orduda kalan subayların maddi durumlarını iyileştirmek üzere *Ordu Yardımlaşma Kurumu* (OYAK) projesi uygulamaya sokulmuştur. Amerikalı uzmanlar tarafından Millî Birlik Komitesi'ne empoze edilen proje, başlangıçta hiç kimsenin şüphesini çekmeyecek masum bir sosyal yardımlaşma girişimi görüntüsündedir. Ama kısa zamanda dev bir finans holding hâline dönüştürülmüştür."[131] 1960'lı yıllarda ordu ile burjuvazi ve emperyalizm arasındaki bağları daha da güçlendirmek için yapılan çalışmalar hakkında aynı kaynakta şu bilgiler aktarılıyor:

"... ABD'nin tavsiyesiyle kurulan OYAK, AP'nin (1965'te- G. A.) iktidara gelmesinden sonra, başlangıçtaki 'tüketim kooperatifi' görüntüsünü bir kenara atarak subayları kapitalist sınıfa doğrudan entegre edecek bir ticarî ve sınaî holdinge dönüştürüldü... Böylece artı-değerden doğrudan pay almaya başlayan subaylar nesnel olarak işçi sınıfıyla iktisadî temelde

de uzlaşmaz bir çelişki içine girdiler. Demirel hükümeti ayrıca, Askerî Personel Kanunu'nda, değişiklikler yaparak subayların maaş ve ödeneklerini sivil personelle karşılaştırılamayacak ölçüde arttırdı, genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanları için Çankaya'da lüks köşkler inşa ettirdi. Subayların kitlesi de Ordu pazarları, dinlenme ve eğlence tesisleri, ulaşım olanakları ile öteki çalışanların ve ücretlilerin hiçbir zaman sahip olamayacakları ölçüde geçim ayrıcalıkları edinmeye başladılar. Büyük ölçekli toplu konut projeleri subay kitlesinin konut ihtiyacını öteki çalışan kitlelerin aleyhine giderirken, subayların kendi üstlerine kapanmış bir ayrıcalık adaları sisteminde sivil halkın dünyasından kopuk bir hayat tarzını benimsemelerine de yol açtı."[132] Semih Vaner ise "Ordu" başlıklı çalışmasında haklı olarak OYAK'nun oluşumunun, ordu personeli üzerindeki etkisini belirtirken şunları söylüyordu:

"Ordu kurumunun burjuvalaştırılması ne abartılmalı (çavuş ve onbaşıların eşleri yaşam standartlarındaki düşüşü protesto etmek için 1970'de gösteri yapmışlardı), ne de siyasî sonuçları açısından azımsanmalıdır. OYAK'tan yararlanan subayların sayısı çok yüksektir; 1961-75 döneminde sosyal yardımdan yararlanan 39,000 kişi, 1963-75 döneminde lojman sahibi olan 19,000 kişi ve sadece 1975'de kişisel borç alan 35,000 kişi."[133] Yazar sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Ordunun siyasî toplumla böylesine içiçe girmesi, onun ekonomik sisteme gitgide daha çok katılmasından ayrı düşünülemez. Sayısız subay emeklisinin kamu yönetimlerinde, hattâ özel şirket yönetimlerinde görev almasının ötesinde OYAK varlığının yarısından fazlasını sınaî ve ticarî yatırımlara ayırarak kendisini orta sınıf tüketicilere, ithal ikameci montaj sanayiine ve dış sermaye ortaklığına dayalı özel bir gelişme çizgisine oturttu."[134]

Özgüden'in ve Vaner'in önemli saptamalarını değerlendirmeden önce, dönemin öndegelen devrimci hareketlerinden THKP-C'nin önderi Mahir Çayan'ın OYAK karşısında aldığı tavrın Kıvılcımlı'nınkinden çok farklı olduğunu anımsatmam gerek. Çayan, "Ülkemizde Oynanan Oyun ve Bütün Küçük-Burjuva Oportünist Fraksiyonlarının İhanetleri" başlıklı yazısında şöyle demişti:

"Ordu Yardımlaşma Kurumu'nu (OYAK) kurarak kısa zamanda finans kapitalin Türkiye'deki en güçlü kuruluşlarından biri hâline getirdiler. OYAK vasıtasıyla generalleri kazanmaya, oligarşiye dahil etmeye çalıştılar ve bunda da önemli ölçüde başarılı oldular. Her alanda yatırım yapan OYAK'ın yöneticilerine bir göz atmak gerçeği bütün çıplaklığı ile ortaya koyar. OYAK'ın yöneticileri, generaller, yüksek rütbeli subaylar ve Vehbi Koç, Eczacıbaşı gibi işbirlikçi sermayenin en büyük temsilcileridir. Ayrıca OYAK birçok yabancı ve işbirlikçi şirketlerle ortaklık hâlindedir."[135] Evet, Çayan Kemalizmi "... küçük burjuvazinin en sol, en radikal kesiminin milliyetçilik tabanında anti-emperyalist bir tavır alışı" olarak tanımlamak suretiyle çok ciddi bir hata işlemişti. Dahası onun Türk ordusunun ötedenberi gerici bir kurum olduğunu, ve özellikle ordunun üst kademesinin öteden beri egemen sınıfların bir parçası, hattâ bir çeşit öncü müfrezesi olduğu gerçeğini göremediğini biliyoruz. Ancak Çayan'ın AP hükümetinin, -ABD emperyalizminin de teşvikiyle- orduyla sömürücü sınıflar arasındaki bağları güçlendirme yönelimine ilişkin uyarılarının, işte bu rezervlerle doğru olduğunu söyleyebiliriz.

Marksist-Leninistlerin özelde ordunun ve genelde burjuvazinin devlet aygıtının somut özelliklerini ve evrimini incelemek ve bundan gereken taktiksel sonuçları çıkarmak gibi çok önemli bir görevleri de vardır elbet. Evet, Özgüden'in, Vaner'in ve Çayan'ın bu önemli saptamaları mutlaka hesaba katılmalıdır; ancak onların sundukları verilerin önemi abartılmamalı ve yaptıkları saptamalar salt ekonomist bir mantıkla ele alınmamalıdır. Türk ordusu OYAK denen kurumun kurulmasının ardından bir öz ya da nitelik değişikliği geçirmemiştir. Bu ordu 1960'lardan ÖNCE DE ve 1960'lardan SONRA DA esas olarak, sömürücü egemen sınıfların muhafızıydı ve öyle kalmaya da devam etmektedir. Subaylarına ve diğer mensuplarına yüksek

aylıklar verildiği, ordunun -bazı ülkelerde görüldüğü gibi- âdeta büyük bir holding gibi çalıştığı ve ordu personelinin başka yol ve metotlarla satın alındığı koşullarda o ordunun daha da gerici olacağı ve tersine tabanı ve alt kademeleri yoksul olan orduların ana gövdesinin, özellikle devrimci bunalım dönemlerinde halktan yana tavır alma eğiliminde olacağı doğrudur elbet. Evet, sınıflı toplumlarda aylıklar ve diğer maddi özendiriciler ya da ödüller ordu, daha doğrusu ordunun üst kademeleri ile sömürücü sınıflar arasındaki bağları pekiştirir. Ancak bu faktörü tek başına belirleyici bir konuma yükseltmek te yanıltıcı olacaktır. Gerek Türkiye'nin ve gerekse başka ülkelerin tarihleri, tabanı ve alt kademeleri yoksul olan orduların işçilerin, köylülerin, gençliğin devrimci eylem ve isyanlarını kanlı bir biçimde bastırmalarının ve egemen sınıfların askerî darbelerinin âleti olmalarının istisna değil kural olduğunu sayısız kez göstermiştir. Kadroları/ mensupları arasında önemli bir geçişkenlik olan ordu üst kademesi ile sömürücü sınıflar; dünya görüşü, siyasal çizgi, statüko yanlılığı, kurumsal gelenek ve alışkanlıklar, akrabalık ve evlilik ilişkileri, yaşam tarzı, zevkler gibi bir dizi alanda ortaklaşırlar. Hattâ birini diğerinden ayırt etmenin olanaksız olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Devam edelim.

Mahir Çayan'dan farklı olarak 1970-71 dönemecine kadar, hattâ 12 Mart askerî-faşist darbesinden sonra bile ordudan umudunu kesmeyen Kıvılcımlı'nın 27 Mayıs darbesini izleyen gelişmeleri yeterince dikkate almadığı da anlaşılıyor. Aslında hiyerarşi dışı bir eylem olan 27 Mayıs darbesinin iktidara getirdiği MBK, daha Haziran 1961'de yerini, Silâhlı Kuvvetler Birliği adlı ve ağırlıklı olarak generallerden oluşan yeni bir cuntaya bırakmıştı. Başını Albay Talât Aydemir'in çektiği ve esas olarak Harbokulu öğrencilerinin ve ordu içindeki daha genç ve daha az tutucu subayların hoşnutsuzluğu zemini üzerinde yükselen 22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs 1963 darbe girişimleri iktidarın, daha statükocu ve daha gerici olan bu cuntanın, yani Silâhlı Kuvvetler Birliği'nin eline geçtiği koşullarda gerçekleştirilmişti. Ancak ordunun bu daha da sağa savrulmasının görülmesini ve kendini daha net bir biçimde açığa vurmasını güçleştiren iki önemli faktör vardı. Bunlardan birincisi; ülkede esmekte olan ilerici havayı da bir ölçüde yansıtan ve ordunun orta ve alt kademelerindeki subaylar arasında etkili olmaya devam eden "sol Kemalist" eğilimdi. İkincisi ise; gırtlağına kadar günlük politikanın içine batmış olan ve görünürde ya da söylem düzeyinde 27 Mayıs'ın hedeflerine sahip çıkan ordu içindeki tüm klik ve gruplara egemen olan ve sivil politika, parlamento ve özellikle de DP ve AP karşıtlığı biçimine bürünen "askerî ruh hâli"ydi.

Yukarda sözünü ettiğim gerici yönelim, Süleyman Demirel'in yönettiği AP hükümetlerinin, askeri rahatlatma ve satınalma doğrultusunda attığı adımlardan ibaret değildi; buna ordu üst kademesinin "27 Mayıs ruhu"nu etkisizleştirme, orduyu statüko-karşıtı öğelerden arındırma çabaları ve 1966'da genelkurmay başkanı olan faşist eğilimli Org. Cemal Tural'ın başını çektiği orduya açıkça anti-komünist bir çehre kazandırma girişimleri eklenmelidir. Aynı kaynakta bu konuda şunlar da söyleniyordu:

"1967 başında yayınladığı bir 'Cuma Emirnamesi'nde de Tural, Türkiye'de mevcut bütün kötülüklerin bir komünist ihtilâli hazırlıklarından kaynaklandığını' belirterek, 'ordunun başında bulunan generalin', yani kendisinin 'bütün bu kötülüklerin bir anda temizlemeğe muktedir olduğunu' ilân etti. Bir başka 'Cuma Emirnamesi'nde ise ordu mensuplarına açıkça 'komünist avı' yapmaları emrini verdi. 'Komünist yılanı görüldüğü her yerde ezilmelidir. Milletimizin var olması buna bağlıdır... Bu cins propaganda yapanları derhal yakalayarak emniyet makamlarına teslim etmek, herkes için bir vatan vazifesidir.' Kara Kuvvetleri Komutanlığı da 10 Şubat 1967'de *Neden Komünizme Karşıyız?* adlı bir kitabı tüm birliklere dağıttırdı. Ordunun başından alınıp (1966'da- G. A.) Cumhuriyetin başına getirilen Cevdet Sunay da, Anayasaya göre 'tarafsız ve sorumsuz' olması gereken makamında sık sık sola karşı kampanyayı destekleyen demeçler vermekten geri kalmıyordu."[136]

Kıvılcımlı, Türk ordusunun devrimciliği tezini, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu sayılan ve ilkel sosyalist geleneklerin taşıyıcısı olduğunu ileri sürdüğü Kayı boyunun toplumsal yapısı ve geleneklerine, bu devletin ilk 150 yılı boyunca temel üretim aracı olan toprağın esas olarak kamuya, daha doğrusu devlete ait oluşuna vb. bağlıyor. Yazar Osmanlı devletini idealize ediyor, bu dönemde Osmanlı toplumunun, âdil ve eşitlikçi ve âdeta sınıfsız bir toplum olduğunu ileri sürüyordu. O, toprakta özel mülkiyeti tanımayan Osmanlı'nın, toprak beyi olmanın, yani tekfurlaşmanın, çok kötü bir şey olduğunu varsaydığı "gâvurlaşmak"tan daha beter olduğunu düşünüyordu; ona göre tekfurlaşmak, "gâvurlaşmaktan daha iğrenç bir alçaklık ve şerefsizlik"ti. Yazara göre, halktan kopuk olmayan ve savaşçıları proleterleri andıran Osmanlı ordusunun kendi yapısında -her nasılsa- yüzyıllar boyu ilkel sosyalist anlayış ve gelenekleri yaşatmıştı. Dahası o, Osmanlı ordusunun bu özelliklerinin 19. ve 20. yüzyıl Türkiyesi'ndeki siyasal ve toplumsal olayları anlamada bir anahtar oluşturduğu kanısındaydı. Dolayısıyla konunun hakkıyla irdelenebilmesi ve anlaşılabilmesi için, konumuzu ilgilendirdiği kadarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna ve bu devletin ekonomik ve toplumsal yapısına kabaca göz atmak zorundayız.

NOTLAR

(1) *Kuvayimilliyeciliğimiz ve İkinci Kuvayimilliyeciliğimiz*, s. 58-59.
(2) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 43-44, italikler benim.
(3) *Deccal Kapımızı Nasıl Çalıyor!*, s. 45.
(4) *Oportünizm Nedir, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 317.
(5) *Deccal Kapımızı Nasıl Çalıyor!*, s. 99-100.
(6) "Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Gençlik", *Gençliğe Yazılar*, s. 83.
(7) aynı yerde, s. 91-92.
(8) Aktaran Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, Dördüncü Kitap, s. 1392.
(9) *Deccal Kapımızı Nasıl Çalıyor!*, s. 51-52.
(10) "Bunalım Patlıyor", 22 Aralık 1970.
(11) "Haçlılar Seferi Sökmez", 26 Ocak 1971.
(12) *Günlük Anılar*, s. 74.
(13) aynı yerde, s. 74.
(14) aynı yerde, s. 86.
(15) "Hükümet-Adalet-İnsan".
(16) Bkz. *Günlük Anılar*, s. 405.
(17) aynı yerde, s. 410.
(18) aynı yerde, s. 407, italikler benim.
(19) Bkz. aynı yerde, s. 408.
(20) aynı yerde, s. 408.
(21) aynı yerde, s. 411.
(22) aynı yerde, s. 412-13.
(23) Bkz. *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 40.
(24) Bkz. "Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Ordu", *Gençliğe Yazılar*, s. 91.
(25) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 32.
(26) aynı yerde, s. 33.
(27) aynı yerde, s. 34.
(28) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 522.
(29) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 31-32.
(30) Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar* Cilt 1, s. 639.
(31) Karl Marx-Frederick Engels, *Collected Works*, Cilt 40, s. 607.
(32) aynı yerde, s. 607.

(33) *Türklerin Tarihi*, Birinci Kitap, s. 120.
(34) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 588, boldlar benim.
(35) *Yeniçeriler ve Bir Yeniçerinin Hatıratı*, s. 16.
(36) *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Cilt 2, s.106.
(37) *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 226-27.
(38) *Yeniçeriler ve Bir Yeniçerinin Hatıratı*, s. 16.
(39) *Durum Yargılaması ve 5 Mart Toplantısı*, s. 92-93.
(40) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 147.
(41) *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası* II, s. 560.
(42) *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 1, s. 248-49.
(43) *Yeniçeriler ve Bir Yeniçerinin Hatıratı*, s. 11.
(44) aynı yerde, s. 11-12.
(45) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 522-23.
(46) aynı yerde, s. 603.
(47) aynı yerde, s. 444.
(48) aynı yerde, s. 454.
(49) Bkz. *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 33.
(50) "Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi Üzerine", *Birikim*, Sayı: 4, Haziran 1975.
(51) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 32.
(52) aynı yerde, s. 32-33
(53) *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, s. 247.
(54) *Collected Works*, Cilt 29, s. 421.
(55) *YOL* 1, s. 86.
(56) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 614-15.
(57) aynı yerde, s. 615-16.
(58) aynı yerde, s. 495.
(59) "1600 Yıllarında Anadolu Kırlarında Toplumsal Gerilimler: Bir Yorumlama Denemesi", *11. Tez, Türkiye'de Tarım Sorunu* , s. 109.
(60) Aktaran Adem Çaylak, *Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen*, s. 145-46.
(61) *Lâle Devri (1718-1730)*, s. 12.
(62) aynı yerde, s. 68.
(63) *Kabakçı Mustafa*, s. 50.
(64) *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 1, s. 382-83.
(65) *Bektaşilik Tarihi*, s. 87.
(66) *Yeniçeri Ağası Köse Mehmet Ağa ve Muhallefatı*, http://docplayer.biz.tr/7456939-Yeniceri-agasi-kose-mehmet-aga-ve-muhallefati-janissary-agha-kose-mehmet-and-his-possessions.html
(67) "Âyanlar Çağı, 1699-1812", Halil İnalcık ve Donald Quartaert, Ed., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2, s. 825-26.
(68) *Yeniçeriler ve Bir Yeniçerinin Hatıratı*, s. 35.
(69) aynı yerde, s. 38.
(70) *Osmanlı Tarihi*, s. 92-93.
(71) Bkz. E. Afyoncu, A. Önal, U. Demir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî İsyanlar ve Darbeler*, s. 20-25.
(72) *Kuvayımilliyeciliğimiz ve II. Kuvayımilliyeciliğimiz*, s. 102-03.
(73) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 439-40
(74) aynı yerde, s. 526-27.
(75) *Doğu Sorunu [Türkiye]*, s. 658-59.
(76) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 138-39.
(77) aynı yerde, s. 141.
(78) *İttihatçılıktan Kemalizme*, s. 59.

(79) aynı yerde, s. 71-72.
(80) Bkz. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1915*, s. 24.
(81) Bkz. *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 143.
(82) "Yapışık Kardeşler Siyaset ve Para! ", *Milliyet*, 17 Aralık 2012.
(83) *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü*, s. 94-95.
(84) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 143.
(85) *Hürriyetimiz ve Birinci Cihan Savaşı Faciamız*, s. 73.
(86) aynı yerde, s. 75.
(87) aynı yerde, s. 79.
(88) aynı yerde, s. 79.
(89) aynı yerde, s. 69.
(90) *Deccal Kapımızı Nasıl Çalıyor!*, s. 45.
(91) *YOL* 2, s. 321.
(92) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 136-37.
(93) "Yeter Be!", *Sosyalist*, 2 Şubat 1971.
(94) "Ordu Kılıcını Attı", *Sosyalist*, 16 Mart 1971.
(95) "Türkiye'yi Kim Yönetir?", *Sosyalist*, 23 Mart 1971.
(96) aynı yerde.
(97) "Hükümet-Ordu-Sınıf", *Sosyalist*, 23 Mart 1971.
(98) aynı yerde.
(99) aynı yerde.
(100) "Halk Düşmanlarıyla Reform Yapılamaz", 23 Mart 1971.
(101) aynı yerde.
(102) aynı yerde.
(103) "Suçlu: Ayağa Kalk!", 16 Mart 1971.
(104) aynı yerde.
(105) "Şapa Oturtulan Parlamentarizm", 30 Mart 1971.
(106) "Yakın Tarihten Birkaç Madde, *YOL* 1, s. 153.
(107) "Halk Düşmanlarıyla Reform Yapılamaz", *Sosyalist*, 23 Mart 1971.
(108) *Günlük Anılar*, s. 408.
(109) *Anadolu İhtilali*, s. 566-67.
(110) Aktaran Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler* 1, s. 62-63, italikler benim.
(111) *Millî Kurtuluş Tarihi*, Dördüncü Kitap, s. 1370-71.
(112) aynı yerde, s. 1372-73.
(113) *Atatürk Milliyetçiliği*, s. 198.
(114) *Politikada 45 Yıl*, s. 86.
(115) *İkinci Adam*, 1. Cilt, s. 454.
(116) Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'den Yazdıklarım*, s. 64.
(117) *Collected Works*, Cilt 32, s. 83.
(118) Ayşe Buğra, *Devlet ve İşadamları*, s. 15-16.
(119) Aktaran Server Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, s. 453.
(120) Ayşe Buğra, *Devlet ve İşadamları*, s. 122-23.
(121) *YOL 2*, s. 249.
(122) *Collected Works*, Cilt: 30, s. 261.
(123) *Collected Works,* Cilt 11, s. 174.
(124) *Sahte TKP'nin Revizyonist Programının Eleştirisi*, s. 62.
(125) *Türkiye'de Sol Akımlar-II*, s. 257.
(126) *YOL* 1, s. 183.
(127) "Müttefik: Köylü", *YOL* 2, s. 265.
(128) aynı yerde, s. 265.
(129) Aktaran Ş. S. Aydemir, *Enver Paşa*, Birinci Cilt, s. 186.

(130) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 238.
(131) *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 6, s. 2026.
(132) aynı yerde, s. 2029.
(133) Schick, I. Cemil / Tonak, E. Ahmet, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, s. 274.
(134) aynı yerde, s. 276.
(135) *Türkiye Halk Kurtuluş Parti-Cephesi (THKP-C) Dava Dosyası, Yazılı Belgeler*, s. 269.
(136) *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 6, s. 2026.

V. KIVILCIMLI OSMANLI DEVLETİ VE TOPLUM DÜZENİNİ NASIL GÖRÜYORDU?

Kıvılcımlı Osmanlı'yı ve Onun Kurucularını Nasıl İdealize Ediyordu?

Kıvılcımlı, özellikle kuruluş ve yükselme dönemi Osmanlı toplum ve devlet düzenini idealize etmektedir; üstelik o bunu, ortalama burjuva, hattâ bazan gerici burjuva tarihçilerinin bile cesaret edemeyeceği bir tarz ve düzeyde yapmaktadır. O, erdemlerini sayıp dökmekte sınır tanımadığı Osmanlı toplumunu âdeta sınıfsız bir toplum gibi sunmakta, Osman Bey ve ardıllarına âdeta "sosyalist bir rejim" kurdurmakta ve "sosyalist devrim" yaptırmaktadır. Temel üretim aracı olan toprağın, tüm toplumun ya da tüm üreticilerin elinde olduğunu ileri süren Kıvılcımlı Osmanlı'nın ilkel komünal topluma özgü özelliklerle donanmış olduğunu ve bu yapısını Fâtih Sultan Mehmet döneminin sonlarına kadar sürdürdüğünü savunmaktadır. Bunu yer yer İslâmî bir üslûp kullanarak yapan yazarın bakış açısını ayrıntılı bir biçimde kendi ağzından dinleyelim:

"Tüylerimiz diken diken olmasın; atalarımız da (herkesin ataları gibi) Ortaasya'da Oğuz Han çağını yaşarlarken yalnız *sürü ekonomisini* biliyorlardı. Ne tarım adını alacak biçimde toprak işlemeyi, ne toprak üstünde kişi mülkiyetini bilmiyorlardı. Kadın-erkek işbölümünü tanıyorlardı; ama, köle-efendi, zengin-züğürt ayırdım yaşamıyorlardı. Hepsi aynı Kan'dan gelmiş, eşit *kan kardeşi* olarak geçiniyorlardı."[1]

"Fâtih Mehmed'in imparatorluğu kuruluncaya değin, 'Osmanlû' adını almış *Kayı Boyu*'nun tarih öncesi *sınıfsız* sosyal toplum biçimi, kolay kolay sosyal sınıflı antika medeniyet çöküntüleri ortasında eriyememiştir.

"Osmanlı Türk'ünün sınıfsız tarih öncesi *komunası*'ndan sıyrılıp, sınıflı ve yazılı medeniyet içine boylu boyunca girişi, Fâtih'e dek 150, ondan önceki 50 yıllık Selçuk emrindeki Ertuğrul dönemi de katılırsa 200 yıllık bir gelişim sürecini kaplamıştır."[2]

"Tarım ekonomisinin başlıca üretim aracı topraktı. Oğuz Türkü için bu *toprak*, elde kılıç zaptedilmişti. Ne yapılacaktı? Toprakta yapılan *tarım* üretimi, otlakta güdülen *çobanlık* üretiminden çok üstün verimli idi. Bu nimet tepilemezdi. Ele geçen topraklar, çöken medeniyetlerde derebeylerin *kişi* mülkü idi. Oğuz Türkü için benimseme kuralı, yalnız *ortak aile mülkiyeti* biçiminde vardı.

"O zaman kendiliğinden ele geçmiş medeniyet toprakları *memleket* sayılarak, fetheden İlb-Gazilerin *ortak mülkleri* olacaktı."[3]

"Onun için, ilk Osmanlılıkta *derviş* de, tıpkı *ilb* gibi, yerine göre *kolonizatör*, yurda *bayındırlık* getirici toprak üretmeni, örnek işletmeler kuran tarım geliştiricidir. Yerine göre, yalın kılınç akıncıdır. Orta barbar *askercil komunası*nın bütün dinamizmini taşır.

"Osmanlılık, *'tarikat'* adı ile, çöken medeniyet yapısına barbar aşısı yapmış hem *ekonomik*, hem *politik* örgütler kurdu. İlk Osmanlı fütuhatındaki silâhlı güçler de, tarikat erleri dervişlerle ruh ve beden birliği yaparak gelişti. O nedenle, ilk Osmanlı silâhlı güçlerinde *ilb*i (gaziyi) *dervi*şten ayırt etmek güçtür."[4]

"*TAKSİM* (Üleştirim-Dağıtım-Bölüm): Mirî topraklar ilkin çeşit çeşit ve boy boy '*DİRLİK*'lere ayrılır. Bu dirlikler, idarecilerinin görevlerine göre, *has, zeamet, timar, ocaklık, yurtluk, vakıf* ve ilh. adlarıyla bir sıra pay edilmiş yerlerdir.

"Her dirlik, kime *'tevcih'* (yöneltim) edilirse, onun işlemi kanuna uygunca kitaba *(defiere)* geçirilir. '*Taksim*'in bu aşaması, ilkin *'sünûf'ü devlet'* (devlet sınıfları) denilen *üst kat* insanları arasında toprak gelirinin *(rant-irat)* ın dağıtılması olur.

" 'Taksim' in ikinci aşaması, *alt katlar*, politika ve savaş dışında bilfiil çalışan 'başıbozuklar' (siviller) arasında yapılır. Asıl gerçek *toprak dağıtımı* budur. Her işlenecek toprak parçasına *'ÇİFT'* adı verilir. Her dirlik, böyle bir çok *'çiftlik'*lere ayrılır."[5]

"Osmanlı toprağında birinci insan: Çiftçi ise, ikinci insan: Eşkinci veya *dirlikçi* adını alan sipahidir... Dirlikçi, kendi maaşını çiftçilerin vergilerinden toplayıp çıkarır. Dirlikçiye *(sahib-i arz)* adı da verilir. Ama, gerçekte o, toprağın hiçbir şeysine sahip değildir. Miyri toprağın tasarrufu: Doğrudan doğruya köylünündür. Miyri toprağın *Mülkiyeti* ise hiç kimsenin değil, *Beytülmal*'in, yani tekmil Müslümanlar topluluğunundur. Miyri toprak Padişahın dahi mülkü değildir."[6]

"Osmanlılar, toprak üzerinde kişisel özel mülkiyeti bilmeyen, hoş karşılamayan göçebe gelenekleriyle, tarihte rönesans görevlerini yerine getirmekle yetiniyorlardı. Öyle olmasalar Osmanlı olamaz, dünya dengesinde kıl kuyruk bir ismi var cismi yok küçük bir devletten öte geçemezler, Tuna'lardan Umman'lara uzanmış bir imparatorluğu kuru sözle hiç kuramazlardı."[7]

"Dirlik düzeninin ruhu gerçekten demokratik sosyal adalettir. Fâtih'in son çağma kadar, Osmanlı padişahı, halkın emrinde sorumluluk taşıdı...

"Dirlik düzeninin maddesi toprak sorununu, çalışan halk yararına çözmekle özetlenir. *Dirlik düzeni toprak düzeninde sınıfları lâfta değil, pratikte kaldırmıştır.* Çünkü mirî toprağın mülkiyetine kimse sahip değildir."[8]

"Kadim tarihte **gaalip** gelen akıncı azınlık üst-sınıf olmadan önce, **devlet** sınıflarını teşkil etti. Osmanlûda 'Devletlû' dört sınıf oldu: **İlmiyye** (bilim sınıfı), **Seyfiyye** (savaş sınıfı), **Mülkiyye** (idareci sınıf), **Kalemiyye** (maliyeci sınıfı). Bu dört devlet bölüğü dışında kalan **'Reaya'** yurttaşlar **'ecnebi'** sayıldı. **Osmanlı idaresi**, dördüzlü devletlûlar arasında oynanan bir oyun, satrançtı."[9]

"Türkiye insanının mayası ya da tohumu Orta Asya'dan göçebe geldi. Osmanoğulları, antika Bizans-İslâm uygarlıklarının kalıntılarından bir rönesans yarattılar.

"İlk Osmanlı, bir avuç doğru, yiğit ve eşit göçebe çelik çekirdeği oldu. Sürülerle medeniyet kalabalıklarını önüne katıp güttü. Osmanlı deyince gözönüne şu iki küme gelir: 1- Güden savaşçıl ilbler, gaziler; 2- Güdülen barışçıl köylüler, reaya... "Arapça 'raiy' sözcüğü: 'Sürüyü otlatmak', 'yaymak', 'gütmek' anlamına gelir. Osmanlı devlet sistemindeki ilke çobanlık düzeninin ürünü olur: 1- Çobanlar (savaşçıl güdücüler), 2-Sürüler (barışçıl güdülenler)..."[10]

"Osmanlılar, her tarihöncesinin ilkel komünalleri gibi, kendinden saydıklarına karşı iyi çobandılar. İyi çoban bakımlı sürü getirir. Bakım yalnız 'yönetim' değil, dişe dokunur besi bulmaktır. Koyun çobanı nasıl iyi otlakla güdümünü bağlarsa, Osmanlı da medeniyet sürüsü reayasına (eşit çiftçilere) iyi düzenlenmiş topraklar sağladı."[11]

"İlk Osmanlılar aslandılar. Yalnız kılıç aslanı değil, devrim aslanı, tarihsel devrim aslanıydılar. Yüzeyde kılıç parlıyordu, derinliklerde toprak yatıyordu. Kılıç yaldızıyla toprak temeli arasında bütün bir antika zulüm düzeni bir anda temizleniyordu.

"Osmanlı'nın en içten gelme meydan okuma çığlığı: 'Bire Melun, Şol Zâlim'di. 'Zulüm' nedir? 'İnsanın insanı ezip sömürmesi.' Osmanlı, kendi açısından, çağı çapında o zulmü

temizlemesiydi, kılıcın en iyisi göçebe çobanlardan çok zâlim uygarlıklarda keskindi. Ulus önüne DP Golyatını devirip yalın kılıç çıkan 'ihtilâlciler' onu yapabilecekler, insanın insanı sömürmesini gerçekleştirebilecekler miydi?"[12]

"Osmanlı devleti, sınıfsız toplumdan, ilkel sosyalist toplumdan (Türklerin Ortaasya'dan gelirken sınıfsız bir toplum olduğunu unutmayalım), o toplumdan sınıflı topluma doğru geçiş sırasında teşekkül etmiştir: Onun için, âdeta sınıfların tasfiye edildiği bir günde, bir devlet sınıfı kurmak zorunluğu doğmuş ve bulunmuş. 400-500-600 sene de bu devlet sınıfları, dört sınıf Türkiye'yi idare etmiş."[13]

"Gerek İslâm, gerekse Bizans Medeniyetlerinin son günlerinde toprak ilişkileri: toprakta çalışanların (köy üretmenlerinin) yaşayışını dayanılmaz işkence durumuna sokmuştu. Göçebe Türk geldi. Anadolu'nun ve Rumeli'nin ister İslâm olsun, ister Hristiyan olsun Selçuklu Bizanslı derebeğilerini kılıcı ile temizledi. Ve temizler temizlemez ele geçirdiği derebeği topraklarını bugün pek çok SOSYALİST ülkelere parmak ısırtacak eşitlikle çalışanlara dağıtıverdi....

"Osmanlı Türkleri, Türkiye topraklarını o toprakta çalışmıyana koklatmadılar. Yalnız toprakta fiilen çalışanların tasarrufuna BEDAVADAN geçirttiler.

"İşte Osmanlılığın gençlik çağı ve ilericiliği dediğimiz şey budur. Böyle köklü bir toprak ihtilâli yapan Osmanlı Türkiyesi ilk günlerinde Kadîm çağların en çiçeklenmiş, en adaletli, en insancıl düzenlerinden birini yaşadı."[14]

"Sonra da, mülkiyet, hepimizin, yani orta malıdır, demiş. Yani, bir ortak mülkiyet kurmuş âdeta. Farkına varmadan. Yani, sosyalistim ben, diyerek değil. Sosyalistin ne olduğunu bilmez. Ama yaşadığı toplum onu sosyalist yaratmış. Yani, kişi mülkiyeti bilmeyen insan olarak yaratmış. İlkel Komunadan geliyor o insanlar."[15]

"Şimdi, bütünüyle köylü yığınları, ondan önce büyük Bizans yahut Müslüman derebeylerinin kişisel mülkü olan topraklarda köle gibi çalışırken, Osmanlı gelir gelmez toprak üzerinde bir müthiş **Reform** yapmış. Hâlâ bugün bizim yapamadığımız reformu yapmış. Bedava (toprakları alır almaz: kim çalışacak, sen mi? Gel kardeşim, al sana bir çift öküz, işte bu da toprak –ne kadardır?– dönümü de belli) en âlâ topraktan 80 dönüm vermiş, orta topraktan 100 dönüm vermiş, kötü topraktan 150, 300 dönüme kadar vermiş. Al bu toprağı. Ama fazla da yok, eksik de yok. İlkin böyle kurulmuş. Ve bu nedir? Bizim **Sosyalist Devrim** dediğimiz şeydir. Yani Sosyalist Devrimden başkasının modern toplumda yapamayacağı olaydır. Toprağı bedava halka dağıtmıştır."[16]

Yazarın söylediklerini değerlendirmeden önce, "reaya" teriminin zaman içinde bir anlam değişikliğine uğradığını belirtelim. Osmanlı toplumunda bu terim uzun süre "askerî sınıf"ın karşıtı ya da dışında olan ve dini ne olursa olsun TÜM köylüleri ve yer yer de kentlilerin karşıtı olarak köylüleri karşılıyordu. Ancak 18. yüzyıldan itibaren bu terim Hristiyanları karşılayan bir terim hâline geldi. Kıvılcımlı'nın yukarda söylediklerine gelince... Bu saptamaların belirli bir doğruluk taşıdığını söyleyebiliriz. Henüz yeni devletleşmekte olan ve saflarında sınıf ayrımları ve çelişmelerinin çok keskinleşmemiş olduğu Osmanlıların, özellikle Rumeli'de ele geçirdikleri Bizans topraklarında yoğun bir vergi yükü altında ezilen köylülerin üzerindeki feodal sömürü yükünü hafiflettiği ve bölge halkına daha âdil ve daha az keyfi bir toprak rejimi getirdiği doğrudur. Aslında bu saptama, İran üzerinden Anadolu'ya akın eden Oğuz topluluklarının tümü için geçerliydi. Gordlevski şöyle diyordu:

"Selçukluların gelişinden önce, Küçük Asya'nın Hristiyan yerli halkı (Rumlar, Ermeniler), Bizans'a bağlıydı. Romen Diojen'i yenen Alparslan'ın ardılı Sultan Süleyman Kutılmış (11. yüzyıl sonunda), bir toplumsal reform gerçekleştirdi: O, Küçük Asya'daki büyük yurtluklarda çalışan köleleri ve toprak kölelerini özgür ilân etti ve bunlar kitleler hâlinde İslâm'a geçmeye

başladılar. Daha sonraları da Selçuklular, Bizans köylülerini, bu yolla kendilerine çektiler."[17]

Ama bu, doğrudan üreticinin artık-ürününe elkoyan ve onu sömüren Selçukluların ya da Osmanlı devletinin bir toprak devrimi ya da bir demokratik devrim yaptığı anlamına asla gelmez. Zaten, gerek Selçuklu ve gerekse Osmanlı yöneticilerinin giderek daha yerleşik ve "uygar" hâle gelmelerine ve daha fazla toprak ve mülk sahibi olmalarına paralel olarak bu durum hızla değişecekti. Bu konuyu aşağıda daha geniş bir biçimde ele alacağım. Burada sadece şunu belirteyim: Bir an için Kıvılcımlı'nın, Osmanlı'nın girdiği yerlerde toprağı tümüyle eşit bir biçimde dağıttığı yolundaki pek de gerçekçi olmayan savının doğru olduğunu kabul etsek bile bunun sosyalist DEĞİL, demokratik bir önlem olduğu açıktır. "Komünist" Kıvılcımlı'nın, toprağın eşit dağıtımının ve feodal sömürünün kalkmasının sosyalist bir önlem olmadığını bilmemesi ya da bilmezden gelmesi tek sözcükle tuhaftır. Lenin, "Küçük Burjuva Sosyalizmi ve Proleter Sosyalizmi" adlı makalesinde, tam da bu konuda yanılan Narodnikleri ve Sosyalist Devrimcileri eleştiriyor, feodal ve yarı-feodal beylerin mülksüzleştirilmesi ve toprakların köylülerin eline geçmesinin sosyalist değil, sadece demokratik bir önlem olduğunu ve demokratik köylü hareketinin tam zaferinin bile sömürüyü ortadan kaldıramayacağını belirtiyordu:

"Toprakbeylerinin mülksüzleştirilmesi ve tam anlamıyla özgürlük, sayısız ata ve ineğe sahip olan zengin köylü ile toprak emekçisi, yarıcı köylü arasındaki uçurumu, yani köy burjuvazisi ile kır proletaryasını ayıran uçurumu ortadan kaldıracak mı? Hayır, kaldırmayacaktır... Köylü ayaklanmasının tam zaferinin nesnel anlamı ne olacaktır? Bu zafer, serflik düzeninin bütün kalıntılarını temizleyecektir, ama hiçbir şekilde burjuva ekonomik düzenini ya da kapitalizmi ya da toplumun -zengin ve yoksul, burjuvazi ve proletarya olarak- sınıflara bölünmesini ortadan kaldırmayacaktır."[18]

Bu eleştiriye, o günün koşullarında toprağın temel üretim aracı olduğu yolundaki doğru önerme ileri sürülerek de karşı çıkılamaz. Çıkılamaz; çünkü sosyalist devrimin ve sosyalizmin inşasının maddi koşullarının bulunmadığı bir çağda ve toplumda toprağın -ve hayvan sürüleri gibi diğer maddi zenginliklerin- eşit bir tarzda dağıtımı, ancak köylülerin, göçebelerin ve/ ya da kölelerin demokratik bir iktidarının kurulmasıyla elele gidebilirdi. Dolayısıyla Kıvılcımh'nın Osmanlı toprak rejimini özü, işçi sınıfı diktatörlüğü artı tüm üretim araçlarının toplumsallaştırılması olan sosyalist devrim kategorisine sokması, tek sözcükle saçmadır ve Kıvılcımlı'nın aşağıda, X. bölümde ele alacağım sosyalizm ve sosyalist devrim anlayışının anti-Marksist niteliğini ele vermektedir.

Kıvılcımlı'nın bu savları; Enver Ziya Karal, İsmail Cem, Kemal Tahir gibi gerici ya da liberal burjuva tarihçi ve yazarlarının görüşleriyle örtüşmekte, hattâ belki onların görüşlerinden daha da büyük bir abartma payı taşımaktadır. Örneğin Karal şöyle diyordu:

"Osmanlı Türkleri'nin kurduğu devlet idaresinin temel prensibi memleketi bayındır, halkı da refahlı tutmaktı. Reaya (tebaa) (halk) Tanrı emaneti olarak kabul edildiği için devletin başlıca vazifesi onu düzenlemek ve refahını sağlamaktı... Kanuni Sultan Süleyman bir gün meclisinde bulunanlara bu memleketin hakikî efendisi sualini sorunca, **Zat-ı hazret-i Padişahileridir** diye verilen cevabı kabul etmemiş ve **hakikî efendi reayadır** demek suretiyle asırlar sonra herkesçe idrak edilecek bir hakikatı ifade etmişti."[19]

Kanuni döneminde, Anadolu ve Rumeli köylülüğünün nasıl ezildiğini ve sömürüldüğünü dikkate aldığımızda resmî tarihçinin Kanuni hakkında aktardığı bu bilginin kaba bir yalandan öte bir değeri olmadığını söyleyebiliriz. Mustafa Kemal'in "köylü milletin efendisidir" biçimindeki sahte ve demagojik anlatımının atası sayabileceğimiz bu sözcükleri ciddiye alan, İslâm diniyle "Osmanlı adaleti" arasındaki bağın altını çizen ve dolayısıyla "... bizim dinimiz, Müslüman dini devrimci, ilerici, gerçekten halkçı bir dindir" diyen Kıvılcımlı'yla rezonans

hâlinde olan İsmail Cem ise bu konuda şunları söylemişti:

"Osmanlı düzeninde İslâmın halkçı ve eşitlikçi yanları ağır basmışsa, bunun sebebi dinin bu açıdan kullanılmaya elverişli olması kadar, Osmanlıların da onu bu yönde yorumlamaları olmuştur...

"Osmanlılarda devlete ve ekonomik düzene biçim veren başlıca dinsel ilkeler **adalet**, ona bağlı olarak **eşitlik** şeklinde özetlenebilir. Adalet hem dinin, hem de devletin temel hedefidir ve İslâm düşüncesinde 'hakkı olanı vermek, hakkı olmayanı esirgemek' diye belirlenmektedir. Adalet kavramı eşitliği de özünde taşır...

"Osmanlı devletinin yapısı İslâmın eşitlik ve adalet ilkelerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu ilkelerin koyduğu amaç ve çizdiği yol devlete bazı görevler vermekte; eşitlikle adaleti sağlamak yükümlülüğü devletin mülkiyete karşı tutumunu ve devlet hizmetlerinin kapsamını belirlemektedir."[20]

İsmail Cem'in, Osmanlı gerçeğini hiçbir biçimde yansıtmayan ve resmî Türk tarihçilerinin bir bölümünün, "şanlı atamız Osmanlı"yı yücelten savlarıyla örtüşen bu görüşlerini çürütmeye çalışmak gerekmiyor. Böyle yapmaya kalkışmak bile minimum düzeyde objektif tarih bilgisine sahip okurun aklına ve akıl yürütme yetisine hakaret sayılmalıdır. Böylesi görüşler Mustafa Kemal'in 1 Mart 1922'de, TBMM'nin Üçüncü Toplanma Yılı Açış Konuşmasında, Osmanlı'nın Anadolu köylüsüne yaklaşımını -demagojik bir amaçla da olsa- sergileyen şu sözlerinde anlatımını bulan gerçeğin de gerisindedir:

"Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? (Köylüler sesleri) Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üreticisi olan köylüdür. (Şiddetli ve sürekli alkışlar) O hâlde herkesten çok bolluk, mutluluk ve varlığa hak kazanan ve buna lâyık olan köylüdür. (Sürekli alkışlar) Bundan dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin ekonomik politikası bu önemli amacının sağlanmasına yöneliktir.

"Efendiler,

"Diyebilirim ki, bu günkü felâket ve yoksulluğun tek nedeni bu gerçeği ihmal etmiş olmamızdır.

"Doğrusu yedi yüzyıldan beri dünyanın çeşitli yörelerine gönderilerek kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi yüzyıldan beri emeklerini ellerinden alıp gereksiz yere harcadığımız ve buna karşılık daima onurunu kırdığımız ve hor gördüğümüz ve bunca özveri ve iyiliklerine karşılık nankörlük, küstahlık ve zorbalıkla uşak durumuna indirmek istediğimiz bu ülkenin gerçek sahibi huzurunda bu gün büyük utanç ve saygı ile gerçek durumumuzu alalım."[21]

Ama ben gene de Kıvılcımlı'nın, Osmanlı-yanlısı resmi tarihçilerin görüşlerine yakın olan bu son derece subjektif savlarına yanıt verme tatsız görevini yerine getirmekle yükümlüyüm. O hâlde şimdi bu işimize başlayabiliriz.

Kıvılcımlı'nın Bu Savlarının Yüzeysel ve Subjektif Niteliği

Her şeyden önce, Osmanlı devletinin kökenini araştırır ve bu devleti ve onun kurucularını idealize ederken Kıvılcımlı'nın çoğu kez yetersiz, tarafgir ve doğruluğu ve bilimselliği tartışma götürür kaynaklara dayandığına işaret etmek gerekiyor. Yazarın bu tür kaynaklarda yer alan bilgileri genellikle, herhangi bir eleştiri süzgecinden geçirmeksizin doğru kabul etmesi ve kullanması metot açısından çok ciddi bir eksikliktir. Ciddi tarihçiler bu konuda bugün, yani Kıvılcımlı'nın bu satırları yazmasından onlarca yıl ve Osmanlı tarihini ele alan pek çok yeni araştırma yapıldıktan sonra bile çok net bilgilere sahip olmadığımızı kabul ediyorlar. Bunun nedeni, konuya ilişkin bilgilerin doğal olarak çok sınırlı ve güvenilmez olması, yani

büyük ölçüde Osmanlı'yı yüceltme eğilimi taşıyan *Anonim Vakayinameler* ile Oruç'un ve Aşıkpaşazade'nin *Tarih*'leri gibi objektifliği tartışmalı kaynaklara dayanıyor olmasıdır. (Bu arada Aşıkpaşazade'nin, Osman Bey'in soyunu Oğuz'a ve oradan da Nuh Peygambere çıkardığını anımsatayım.) Kaldı ki Aşıkpaşazade'ye göre bile Osman Bey, Anadolu Selçuklu sultanı için şöyle konuşmaktaydı:

"Eğer o, ben Selçuk hanedanındanım derse, ben de Gök Alp oğluyum derim. Eğer bu ülkeye ben onlardan önce geldim derse Süleyman Şah dedem de ondan evvel geldi."[22]

Aslında Kıvılcımlı'nın kendisi de Osmanlı devletinin Fâtih'e kadar uzanan ilk dönemleri hakkında "çok az belge bili"ndiğini şu sözlerle kabul etmekteydi:

"Osmanlı devleti... bir değil ikidir.

"1- Birincisi: *Timurlenk* tarihcil devrimine (yani 1402'ye- G. A.) dek uzanan ilk *'tavaifülmülük'* (feodal) karakterli Osmanlı devletidir. Onun devlet örgütü üzerine çok az belge biliyoruz. Çünkü o ilk devlet *'yazılı'* olmaktan hayli uzaktır. Lis'gilden Tevkıy'i Mustafa oğlu Mehmed'in dediği gibi, Fâtih'ten önce *'Kavaniyn'i mazbûta defter olunmayıp'* ağızdan kulağa geçer, gelişigüzel uygulanırdı."[23] Gene o bu yapıtında şunları söylüyordu:

"O zamana (15. yüzyılın sonları- G. A.) dek gözü kara bir atılış ve boğuş içinde bulunan Osmanlı, yazı ile pek başı hoş olmadığı için, başından geçenleri not etmeye bile vakit bulamıyordu.

"Onun için 1. *Osmanlı Devleti* (Osman Gazi'den Yıldırım Beyazıt'a dek), karda gezip izini belli etmemiş gibidir. Ancak, 2. Osmanlı devleti... Mehmet İstanbul'u ele geçirince, insanlığın uygarlık tarihinde çığır açtığını sezmiş, ne olduğunu, nasıl olduğunu artık araştırıp *'kitaba'* geçirmek gereğini daha temellice göze almıştır."[24]

Kıvılcımlı, Viyana'da bulunan ve "yazarı bilinmeyen ilk Osmanlı tarihi" olan *Tarih-i Al'i Osman* adlı yapıtın 1470'de, yani Fâtih Sultan Mehmet'in ölümünden 11 yıl önce, bir başka anlatımla, Osmanlı beyliğinin kuruluşundan tam 170 yıl SONRA yazılmış olduğunu da kabul ediyor ve sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Devletin tarih yazdırma görevini açtığı çağ, tefeci-bezirgân ekonomisinin Osmanlı toprak ekonomisine egemen olmaya başladığı Kanuni Süleyman zamanlarıdır. Bu da *'Şehnamehan'* (Padişahın Eylemleri yazısını okuyan) biçiminde belirir...

"Tarihçi denecek tarih yazarları, *Vak'anüvis* adını aldılar. Bunların yazıları 16. yüzyılın sonu ile birlikte başladı. İlk *Vak'anüvis*, Halepli bir hoca olan Naima'dır. Yazdıkları 1591'de başlar, 1662'de biter. Başlangıç yılı III. Murat dönemidir."[25]

Osmanlı toplumunda uzun süre, yani 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar yazılı tarih geleneğinin oluşmadığı, bu tarih yazıcılığının oluşmaya başladığı dönemde de az çok objektif bir tarihçilik pratiğinin olmadığı, vakanüvis denen bu tarih yazıcılarının esas olarak bellibaşlı olayları kaydetmenin ötesine pek geçmediği ve hepsi de "resmî tarih" niteliği taşıyan bu kaynakların çoğu kez Osmanlı'yı ve yaşamlarını anlattığı padişahları yücelttiği bellidir. Zaten Kıvılcımlı da, "Devletin tarih yazdırma görevini açtığı çağ" sözcüklerini kullanmak suretiyle Osmanlı tarihçiliğinin subjektif niteliğini kabul etmiş olmaktadır.

Öte yandan, son dönemine kadar Osmanlı'da bir aydınlanma yaşanmadığı ve devletten bağımsız bir entellektüel etkinlik olmadığı dikkate alındığında, bu kaynakların sunduğu bilgilerin ve güvenilirliklerinin -iyimser bir anlatımla- çok sınırlı olması hiç de şaşırtıcı değildir. Günümüzden 70 yıl önce yaşanmış olan olaylar hakkında bile, değişik sınıfsal ve siyasal bakış açılarından hareketle çok farklı, hattâ karşıt ve bilimselliği tartışmalı değerlendirmeler yapıldığı, yapılabildiği gözönüne alındığında, yüzlerce yıl önce yaşanmış olan olaylar hakkında yapılacak değerlendirmelerin doğruluğu ve bilimselliğinin çok daha tartışmalı olabileceğini

peşin olarak kabul edebiliriz. Bu subjektif tarih yazımının, devlete karşı halk direnişleri sözkonusu olduğunda tam bir suskunluk ve otosansüre dönüşmüş olduğunu tahmin etmek de zor değil. Bir örnek üzerinde duralım. Halil İnalcık'ı kaynak gösteren Osmanlı tarihçisi Donald Quataert "Islahatlar Devri 1812-1914" başlıklı çalışmasında, 19. yüzyıl Türkiyesi'ndeki köylü hoşnutsuzluğu ve direnişlerinden sözederken şöyle diyordu:

"1880'de Orta Anadolu'daki köylüler vergi bakiyelerini tahsil etmeye çalışan bir çok hükümet memurunu öldürdüler. Anadolu'nun daha batısında da açlıktan sefâlet içinde olan köyler, hububatı başka yerlere sevk etmeye çalışan idarecilere mukavemet ettiler... Protestoların çoğu sert ve çok yaygın olmadıklarından ne dikkat celbettiler, ne de tarihe kaydedildiler."[26]

Ne var ki, güvenilir materyal kıtlığı, bu kitap boyunca göreceğimiz gibi Kıvılcımlı'nın Osmanlı gerçekliği ve mirası hakkında çok kapsamlı çıkarsamalar yapmasına ve bu çıkarsamalar temelinde Osmanlı'yı idealize etmesine hiç de engel olmamıştır. Mehmet Ali Kılıçbay Kıvılcımlı'nın, Osman Gazi'nin çevresinde bulunan ve alp ya da ilb olarak adlandırdığı savaşçıları, "çökkün medeniyeti yıkmaya gelmiş idealist kimseler" biçiminde tanımlamasını haklı olarak "roman malzemesiyle bilim yapmanın örneklerinden biri" olarak nitelemektedir.

Örneğin Kıvılcımlı, kuruluş dönemi Osmanlı toplumunun eşitlikçi bir karakter taşıdığını ve Osmanlı devletinin kurucularının ilk İslâmın ilkelerine göre davrandığını savunmaktadır. O bu savı pek çok yerde yinelemekte, ancak onu somut olgulara dayandırmaya, bilimsel verilerle doğrulamaya girişmemektedir. Bir başka anlatımla o, bu dönemin Osmanlı toplumunda üretim araçlarının ve hayvan sürüleri gibi diğer maddi ve parasal zenginliklerin eşit bir tarzda üleşilip üleşilmediği üzerinde durmamakta, sadece soyut savlar ileri sürmekle yetinmektedir. Hattâ o bir yandan bu tür savları ileri sürerken, bir yandan da bu savları kendi kalemiyle çürütmektedir. Oysa Anadolu Selçuklu devletinin dağılmasından sonra 14. yüzyılın başında Bizans'a komşu bir uç beyliği olarak kurulduğu söylenen Osmanlı devletinin, kuruluş evresinde "ilkel sosyalist geleneklere" sahip olduğu, Osmanlı beyliğinin Kıvılcımlı'nın anlatımıyla "bir avuç doğru, yiğit ve eşit göçebe çelik çekirdek" olduğu savının doğruluğu çok kuşkuludur. Örneğin o bir yerde şöyle diyordu:

"Medeniyet *'sürü'*sünün içine 'kurt gibi' dalan, ve dalar dalmaz *'çoban'* oluveren Kayı Boyu'nun Osmanlı kolu göz önüne getirilsin. Olay, kendiliğinden, hiçbir plan güdülmeksizin hemen *devletleşme* görüntüsünü almıştır.

"Devlet nedir? Toplum yığınlarından ayrı bir *Silâhlı güç* ve *Cezaevi* sistemidir. Osmanlı, Uç Beyliğine varan birkaç Gazâ'da başarı sağlar sağlamaz: Kayı *Kan* örgütü, fethedilen yerlerin yığınlarından apayrı bir *silâhlı* güç olmuştur. Yenik düşen yığınlar kendiliğinden silâhsızlandırılmışlardır. Silâh imtiyazı Osmanlı'nın elindedir. Silâhı elinde tutan, ister istemez *Ceza* yetkisini de elinde tutar. Ceza verilen yerde, ölüm cezasından başka türlüsü de olasılaşınca *Cezaevi* kendiliğinden taslaklaşır."[27] Eğer bir yerde, halk yığınlarından ayrı bir silâhlı güç, yani devlet varsa ve bu silâhlı güç ceza yetkisini elinde tutuyorsa, orada sömüren/ ezen bir azınlıkla sömürülen/ ezilen bir çoğunluk var demektir. Bu konuya aşağıda yeniden döneceğim.

Gene Kıvılcımh'nın kendisi, en azından bir yerde, barbarların "ülkücü karakter"lerinin aşınmaya başladığı durumlara ilişkin bilgi verirken, genellikle yere göğe sığdıramadığı Osman Bey'in bile çok doğru, yiğit vb. bir kişi olmadığını itiraf ediyordu. Yazar, en önemli yapıtlarından birinin "Kan Yerine Devletin Geçişi" başlıklı altbölümünde Osman Bey'in, "eski kandaş demokrasiyi yok edip, zorba tek kişiyi toplumun üzerinde sivriltme" sürecini nasıl yaşadığını hem de hayli detaylı bir biçimde anlatıyordu:

"Başbuğun çevresini medeniyet artığı köle, uşak, azatlılar sarmakla kalmaz, medeniyeti yükselten de, çökerten de bütün o hinoğluhin düşünce kumarbazlıkları da en meşru, hattâ en kutsal kılıklarıyla sarmış bulunur."[28] Kıvılcımlı Osman Bey'in baştan çıkmasının ve zorbalaşmasının

sorumlusunun, "kutsal kılı"ğıyla, başbuğun, yani bu durumda Osman'ın çevresini kuşatan ve kızını Osman Bey'e veren Şeyh Edebali olduğunu belirtiyordu. Ona bakılırsa, gördüğünü ileri sürdüğü o ünlü düşü anlatarak damadının hırsını kamçılayan Şeyh Edebali Osman'a, üreticileri haraca bağlamanın yolunu öğretmişti. Yazar daha sonra ise Germiyan vilâyetinden bir kişinin Osman gaziyi, pazara gelenlerden vergi alması gerektiğine inandırdığını belirtecekti. Bunu da artık Osmanlı'nın devletleşmesi izleyecekti. Kıvılcımlı'ya göre uygarlık temsilcileri, emeğiyle geçinen üreticiden haraç almayı düşünemeyen ve kendine yediremeyen barbar şefleri kandırıp kötü yola sürüklüyorlardı:

"Bu çeşitli etkiler altında, eşit gaazilerden, şövalyelerden seçilmiş savaş başbuğu beyleşir -senyörleşir, padişahlaşır- krallaşır. Fetihler ona yarar."[29] Kıvılcımlı'nın anlattıklarına inanacak olursak Osman adlı bu dürüst, doğru ve yiğit kişinin hep çevresine topladığı olumsuz kişilikler tarafından ayartıldığına ve baştan çıkarıldığına inanmamız, ama onun kendisine herhangi bir kusur yüklemememiz gerekiyor.

Yazar daha sonra, üstelik kendisinin aşiretin şefi olarak seçilmesini desteklemiş olan öz amcası Dündar'ı sadece, Osmanlı beyliğinin çevresindeki diğer beyliklerin tehdidi altında olduğu bir sırada yeğenine, Bilecik tekfuruna karşı savaşa girişilmesini yanlış bulduğunu söylediği için öldürmesini bir yandan eleştiriyor, ama bir yandan da meşru göstermeye çalışıyordu:

"Osman gaazi 'bey' seçildi. Şeyh Edebali'nin kızını aldı. Bunun üzerine Kulaca kalesini yakmak, Karacahisar'ı almak, Göynük ve Tarakçı Yenicesi'ni talan etmek, Köprühisar tekfurunu esir almak gibi başarılar kazanınca ilk işi, seçiminde kendisine oy vermiş olan öz amcası Dündar'ı bir bahaneyle öldürtmek oldu...

"Amca Dündar'ın söylediğinde öldürülecek kadar bir suçu yok. Osman'ın amcası değil, herhangi bir gaazi, vaktiyle, bundan çok daha yaman eleştiriler yapmıştır. Kimse kılına dokunmamıştır. Besbelli Naima'nın burada bahsettiği 'devleti ortaklardan koruma emrinde müstakil' olmak için, karşı koyacakların 'burunlarını kırmak ve gözlerini sındırmak' asıl hedeftir."[30] Kıvılcımlı hemen ardından ise Osman'ın kendisine "kul, köle yoldaşlar edinmiş" olduğunu belirtiyordu.

Ancak burada amcası Dündar'ın öldürülmeyi gerektirecek bir suçu olmadığını belirten Kıvılcımlı, bir başka kitabında bunun tam tersini, yani "Devletin bütünlüğü adına" bunun kabul edilebileceğini söyleyebiliyordu:

"Doğu'da, antika medeniyetin baskısı üstün geldiği zaman, İmparatorluğun veya Devletin bütünlüğü adına baba oğulu, kardeş kardeşi canavarca öldürmüştür: Osman Gazi, ilk ağızda amcası Dündar'ı okla vurmasaydı, belki Osmanlılık kurulmazdı; Osmanlı padişahları, tahta çıkar çıkmaz bütün öz kardeşlerini boğdurmuşlardır."[31] Yazarın, Osman Bey'in bu öldürme eylemini, "medeniyetin baskısı üstün geldiği zaman" yaptığını ve aynı anlama gelmek üzere uygar toplumların şefleri gibi davrandığını kabul etmesi, kendisinin Osmanlı'nın "ilkel sosyalist geleneklere" sahip ve "bir avuç doğru, yiğit ve eşit göçebe çelik çekirdek" olduğu yolundaki savıyla çeliştiği ve o savı geçersiz kıldığı açıktır.

Yazar, Osmanlı beyliğini kuran Kayı boyundan göçebelerin, "Orta barbar *askercil komuna*sının bütün dinamizmini taşı"dığını söylüyordu. Ancak Osman Bey zamanında henüz devletleşmemiş olan bu göçebelerin, ilkel sosyalist geleneklerini ne ölçüde muhafaza ettikleri, hattâ hepsinin aynı aşiretten, yani Kayı boyundan olduğu vb. tartışmalıdır. Paul Wittek'in de haklı olarak işaret ettiği gibi,

"Ahilerin varlığı, iç bölgelerden çok sayıda kentli unsurun Osmanlılara iyice erken bir dönemde katılmış olduğunu göstermektedir."[32] Gerçekten de Osmanlı beyliğini ve diğer

Anadolu Türkmen beyliklerini oluşturan aşiretlerin Anadolu'ya, en azından 11. yüzyılın ortalarından beri dalgalar hâlinde girmekte oldukları, Osmanlı beyliğinin kurulduğu 14. yüzyılın başında bu aşiretlerin önemli bir bölümünün tam göçebe olmayıp en azından kısmen tarımla, hayvancılıkla, hattâ yer yer ticaretle uğraştıkları ve kentlileştikleri, yöneticilerinin Anadolu Selçuklu devletiyle şu ya da bu düzeyde süzeren-vassal ilişkisi içinde oldukları dikkate alındığında, onları Kıvılcımlı'mn yaptığı gibi "bir avuç doğru, yiğit ve eşit göçebe çelik çekirdek" biçiminde tanımlayamayız. Wittek göçebe toplulukların nasıl yerleşik topluluklar hâline gelmekte olduklarını şöyle açıklıyordu:

"Kabilelerin Küçük-Asya'ya geldikleri zamandan beri geçen iki asır içinde pek tabii olarak bu göçebelerin epeyce bir kısmı göçebelikten tamamen çıkmış, yahut yarı-göçebe olmuştu. Eski etnografik vahdetler (birlikler, bütünlükler=G. A.) yerlerini siyasî, askerî karakterde hudut mücadelesini münferit (=tekil- G. A.) reisleri etrafında toplanmış klanlara bırakarak parçalanıp dağıldılar. Bu reisler hudut arazisinin beyleri ve sahipleri olduğu gibi maiyetleri de, hiç olmazsa büyük bir kısmı, köylerde ve kasabalarda köylü yahut daha küçük arazi sahipleri olarak yerleştiler."[33]

Gelelim yazarın bir başka tutarsızlığına... Osmanlı beyliğini böylesine idealize eden Kıvılcımlı Anadolu'da o tarihlerde, kendileri de Osmanlı beyliğinin oluşumuna yol açan büyük göç dalgasının ürünleri olan bir dizi başka Türk/ Türkmen beyliği bulunduğundan söz ederken bu beyliklerin sosyo-ekonomik ve etnik karakterlerinin de Osmanlı beyliğininkiyle AYNI olduğunu kabul ediyordu:

"Bu, modern deyimi ile *TOTALİTER* savaşta, sonra 'Osmanlı' adını alacak olanlarla, öteki Oğuz oymak ve boylarından Rum ülkesine (Anadolu'ya) akın etmiş olanlar arasında en küçük sosyal ve askercil ayrılık yoktu. Osmanoğlu da, *Kermiyan* (Kütahya), *Karasi* (Balıkesir), *Saruhan* (Manisa), *Aydın*, *Menteşe* (Muğla), *Hamid*, *İsfendiyar*, *Ramazan*, *Zulkadriye*, *Edene*, *Murgan* ve ilh. oğulları da aynı Orta Asya göçebe oymak ya da boylarının kolları idiler."[34] Ama, "öteki Oğuz oymak ve boyları" ile Osmanlılar "arasında en küçük sosyal ve askercil ayrılık" olmadığını söyleyen Kıvılcımlı, hem de aynı yapıtının daha önceki sayfalarında bunun tersini, yani "1300 yılındaki Müslümanlardan çok, 622 yılındaki Müslümanlara yakın" olduğunu ileri sürdüğü Osmanlı'nın Anadolu beyliklerini, hem de "kılıçtan geçire geçire" rönesansa uğrattığını savunmuştu:

"Osmanlılık, ikisi de çöken iki kadim orijinal medeniyetin, Roma ve İslâm medeniyetlerinin yıkıntılarından yepyeni bir sentez olarak doğdu. İslâmdan, onun en sağlam temelini, ilk *"Hülefayi Raşidin"* (cennetle müjdelenmiş ülkücü halifeler) çağındaki *toprak* düzenini aldı; derebeğileşmiş Doğu soysuzluklarını attı...

"Osmanlı yaşadığı çağdaki İslâmlığa hiç benzemiyordu. Hülefayi Raşidin çağındaki İslâm Araplığına çok benziyordu. Osmanlı Türk, 1300 yılındaki Müslümanlardan çok, 622 yılındaki Müslümanlara yakındı. Onun için, Osmanlı, çevresindeki bütün Müslüman devletçiklerini kılıçtan geçire geçire temizler, ezerken, Müslümanlığın en son ve en büyük Rönesansını yarattı."[35]

Kıvılcımlı'nın kendi Tarih Tezi uyarınca barbar toplumların genel olarak, yerleşik ve çürümeye yüz tutmuş olan sınıflı ve uygar toplumların devletlerini yıktığını, bu toplumlara barbar aşısı yaptığını ve böylelikle onları yeniden canlandırdığını, bir rönesansa uğrattığını ileri sürdüğünü biliyoruz. Ama burada yazar tam tersini ileri sürmekte ve kendi Tarih Teziyle çelişmektedir: O, barbarların yerleşik ve uygar toplumlara yapageldiğini ileri sürdüğü barbar aşısını Osmanlı'nın, -kendi değerlendirmesine göre- barbar nitelikli diğer topluluklara, yani Anadolu beyliklerine yaptığını ve ONLARI rönesansa uğrattığını ileri sürmektedir. Hem de, Osmanlı beyliğiyle Anadolu beylikleri arasında, kendi anlatımıyla "en küçük sosyal ve askercil

ayrılık" olmadığı hâlde! Aslına bakılırsa Kıvılcımlı'nın burada içine düştüğü tutarsızlık ilk başta gözüktüğünden daha derindir. Neden? Şundan: Osmanlı, yorgun ve tükenmiş Bizans'ın son topraklarını ele geçirdiği ve Rumeli'de yayıldığı ölçüde Türk/ Türkmen karakteri zayıflarken, daha fazla uygarlaşıyor, Bizans'ın siyasal ve kültürel etkisine giriyor ve "derebeğileşmiş Doğu soysuzlukları"yla daha içli dışlı hâle geliyordu. Bir başka anlatımla, halkının çoğunluğu Hristiyan olan ve sınıfsal ayrımların daha fazla gelişmiş olduğu Rumeli'de daha kuvvetli bir temele sahip hâle gelmiş ve halktan ayrı bir ordu ve devlet inşa etmede daha ileri bir düzeye erişmiş olan Osmanlı devleti, Bizans'ın ve Rumeli'nin kent uygarlığı adına Anadolu'nun görece eşitlikçi barbarlarına karşı savaşıyordu. Kıvılcımlı ise Osmanlı'nın, Hristiyan vassal devletlere ve Hristiyan kökenli devşirme güçlere de dayanarak Anadolu'nun "eşitçil göçebe ruhla" donatılmış olduğunu belirttiği Türkmen beyliklerine karşı savaşmasını ne kınamakta, ne de olumsuzlamaktadır. Tersine o, bu çatışmada, sınıfsal farklılaşma ve devletleşme açısından daha ileri bir evreye varmış olan Osmanlı'yı tutmaktadır. Yazarın bu somut durumda Anadolu beyliklerine karşı Osmanlı'dan yana tavır alması, teorik düzeyde kendi Tarih Tezini yadsıması ve siyasal düzeyde de Osmanlı yayılmacılığını desteklemesi anlamına gelmekte ve onun Osmanlı-yanlısı önyargılarını ele vermektedir.

Bu tutarsızlığı savunmak zorunda kalması yazarı yer yer daha da tuhaf, hattâ gülünç bir konum almaya zorlayacaktı. Örneğin Kıvılcımlı, Osmanlıların Bursa'yı fethettikten sonra "ordu-boy" olmaktan çıkıp "ordu-devlet" durumuna geldiğini kabul etmekte, Bizans'a saldırılarını sürdürdüğünü belirtmekte ve Karasi beyliğinin zorla Osmanlı topraklarına katılmasını ise bir "aksilik"le ya da bir "talihsizlik"le açıklamakta ve şöyle meşrulaştırmaya çalışmaktadır:

"*Kocaeli* Türklerin olmuştu. Oradan doğru Bizans'ın ana yuvasına gidilemezdi. Onu arkadan, karadan çevirmeli idi. Greklerden, Perslerden ve Makedonyalılardan beri Bizans'ın yolu Çanakkale'den geçiyordu.

"Aksi gibi Çanakkale yolu üstünde Müslüman Türk Beyliği vardı: *Karasi*. Karasi'ye egemen olan Aclân Bey, oğlunu Bizans Serhaddinde çarpışan Orhan Gaazi'nin yanına göndermişti. Aclân Bey ölünce, onun *'Dergâh'ı Orhanî'deki oğlundan bil'istifade'*, Karasi, Şehzâde Murat eliyle Osmanlı ülkesine katıldı. Ve bir ay kuşatıldıktan sonra *Gemlik* kalesi de ele geçti.

"Bu göz kamaştırıcı ve göz karartıcı yıldırım zaferleri hangi güçten geliyordu? Osman'gilin, derebeyi kafalı, toprak budalası ve sömürü bunağı olmayan eşitçil göçebe ruhlarından."[36] Burada yazarın, "Oğuz oymak ve boylarından Rum ülkesine (Anadolu'ya) akın etmiş olanlar arasında en küçük sosyal ve askercil ayrılık yoktu" biçimindeki kendi sözlerini yani diğer beylikler gibi Karasi beyliğinin de Osmanlı beyliği gibi "derebeyi kafalı, toprak budalası ve sömürü bunağı OLMAYAN eşitçil göçebe ruhla" donatılmış olduğu yolundaki kendi saptamasını bir kez daha unuttuğunu görüyoruz. Karasi beyliğinin silâh zoruyla Osmanlı topraklarına katılması ise, onun "Aksi gibi Çanakkale yolu üstünde" bulunması gibi hiç de inandırıcı olmayan bir gerekçeyle açıklanıyor. Kıvılcımlı aynı mantıkla Dulkadiroğlu Beyliği'nin, 1515 yılındaki Turnadağ Muharebesi'ni yitirdikten sonra Osmanlı devletinin bir parçası hâline getirilmesini de, Memluk Sultanlığı üzerine sefer yapan Osmanlı ordusunun "yolu üstünde" bulunmasıyla açıklayabilirdi! Tabii bu zorlama gerekçenin, Bizans'la sınırdaş olmayan diğer Müslüman Türk beyliklerinin de bir biçimde aynı akıbete uğramalarını açıklamaya yetmeyeceği bellidir. Şimdi Osmanlı'nın diğer Anadolu beyliklerini kendi topraklarına katmasına ilişkin örnekler üzerinde duralım.

Aslında, Orhan Bey, I. Murat ve Yıldırım Bayezid döneminde topraklarını daha çok Rumeli ve Balkanlar'da yaptığı fetihlerle genişleten ve esas desteğini de buralarda bulan Osmanlı devleti, Anadolu beyliklerini uzun ve karmaşık bir dizi sefer sonucu boyunduruk altına alabildi. Anadolu beylikleri, Osmanlı'nın kendilerini boyunduruk altına alma çabalarına uzun süre direndiler ve

her fırsatta ona karşı ayaklandılar. Örneğin I. Murat döneminde, Osmanlılarla Anadolu'nun en güçlü beyliği sayılan Karamanoğulları arasında 1387'de yapılan ve iki tarafın da diğerine üstün gelemediği savaşta Osmanlı ordusunun sol kanadı, Bizans, Sırp ve Bulgar birliklerinden oluşmuştu. Osmanlı devletinin 1390'da, yani Yıldırım Bayezid'in hükümdarlığı döneminde, Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Germiyanoğulları, Hamitoğulları ve Menteşeoğulları gibi Türkmen beyliklerini yenerek onların topraklarını ele geçirmesi de bu Hristiyan birliklerinin yardımıyla gerçekleşecekti. 1390 yılında Karamanoğullarına karşı yaptıkları bir diğer savaşı Hristiyan ağırlıklı Rumeli kuvvetlerinin yardımıyla kazanan Osmanlılar, Bayezid'in yeniden Rumeli'ye dönmesinden yararlanan Kastamonu beyi Süleyman'ın ayaklanmasını da aynı Hristiyan vassallarının askerî birliklerinin yardımıyla bastırabilmişlerdi. Bu koşullarda Timur'un 1398'de Sivas'ı ele geçirmesi ve Anadolu içlerine yürümesi, Timur ile bağlaşmaya giren Anadolu beylerine bir kez daha Osmanlı'ya karşı ayaklanma fırsatı verdi. İki taraf arasında 1402'de meydana gelen Ankara Savaşı'nda Anadolu beylikleri Timur'la birlikte savaşmış ve Osmanlı ordusunda yer alan Anadolu sipahileri savaş sırasında saf değiştirerek Osmanlı ordusunun yenilmesine katkıda bulunmuşlardı.

Burada Karamanoğullarının da, esas itibariyle aşiretlere dayanan bir siyasal örgütlenme olduğunu, dolayısıyla Kıvılcımlı'nın Karamanlı-Osmanlı çatışmasında "barbar" Karamanoğullarından değil görece "uygar" Osmanlılardan yana çıkmış olduğunun altını bir kez daha çizmek isterim. Mustafa Akdağ, Karamanoğullarının esas olarak aşiretlere dayandığını söylüyordu:

"... sosyal tarih yönünden bilinmesi gereken taraf, Karamanoğulları dediğimiz hükümetin siyasî düzeni ile, Konya, Kayseri, Akşehir gibi şehirleşmiş ve etraflarında önemli kasabalar da bulunan eski bir kültür çevresinin hiçbir zaman bağdaşmadığıdır. Çünkü, Karamanlılar sonuna kadar aşiret yapılı kaldılar. Bulgar Dağı'na ve İçel dağlık bölgesine dayanan Türkmen oymakları siyasî kuvvetlerinin esas kaynağı hâlinde devam etti."[37]

Uzun sözün kısası Osmanlı devleti, hem de oldukça uzun bir dönem boyunca Kıvılcımlı'nın, "derebeyi kafalı, toprak budalası ve sömürü bunağı OLMAYAN eşitçil göçebe ruhla" donatılmış olduğunu ileri sürdüğü Anadolu beyliklerine karşı önemli bir kısmı Balkan Hristiyanlarından oluşan bir orduyla savaşmıştı. Mehmet Ali Kılıçbay bu konuda şu haklı saptamayı yapıyordu:

"(Yıldırım- G. A.) Bayezid'in Müslüman beylerin topraklarını ele geçirmek için güce başvurması, onun 'gazilerin sultanı' unvanını tartışmalı hâle getirmiştir. Müslüman gazilerin Müslümanlara karşı savaşmak istememeleri, Bayezid'in giderek artan bir oranda, bu savaşları Sırp, Rum ve devşirme güçlerle yürütmesine neden olmuştur. Bayezid'in bu 'imparatorluk siyaseti' onun 'Rum sultanı', yaptığı işin de 'gâvur işi' olarak görülmesine neden olmuştur."[38] Germiyanoğulları, Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Menteşeoğulları, Hamitoğulları gibi Anadolu beyliklerinin topraklarını ele geçiren Bayezid'in ordusunun 1402'de Timur'un ordusu karşısında uğradığı yenilgiyi bir fetret (=kargaşa) devri izlemiş, Osmanlı'nın kendisini toparlamasından sonra Bayezid'in torunu II. Murat, 1402 yenilgisinden sonra bağımsızlaşmış olan Karamanoğulları beyliği ile Batı Anadolu'daki diğer Türkmen beyliklerini yeniden Osmanlı devletinin boyunduruğu altına almaya girişmişti. Dahası Osmanlı'nın işgalci ve yayılmacı politikası, bu Türkmen beyliğine ve onun halkına karşı uygulanan kapsamlı bir vahşete tanık olacaktı. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, II. Murat'ın Karamanoğullarına karşı yaptığı "öç seferi"ni şöyle anlatıyor:

"Öç seferini bizzat Sultan Murat, ulemadan aldığı fetvalara istinaden Karaman ülkesine pek fena tahribat yaptırdı. Yapılan tahribat, o zamana kadar görülmemiş bir şekil ve derecedeydi. Türklerin şimdiye değin Hristiyan ülkelerinde dahi kadınlara tecavüzlerine rastlanmamışken, yağma ve tahripten başka Karamanoğlu'nun yaptıklarına, bu neviden çirkin şeylerle müdahale

edildi. O devri yaşamış olan Aşıkpaşazade, kaleme aldığı meşhur tarihinde, bu tecavüz senesinde gebe kalan kadınlardan doğan çocuklar....''[39] Murat'ın yerine geçen Fâtih Sultan Mehmet, öncellerinin Karamanoğullarına karşı güttüğü saldırgan politikayı sürdürecekti:

"...Fâtih, tıpkı babasının intikam seferi gibi Karaman üzerine çok daha acımasız bir sefer yaptırır; insanlar salt yıldırmak amacıyla kitlesel kırıma uğratılır, kadınlara tecavüz edilir, evler yıkılır, camiler dahil Karaman ülkesi talan edilir."[40]

Karamanoğulları başta gelmek üzere beyliklerin bu direnişi, Osmanlı devlet terörüne rağmen bir süre daha devam edecek ancak, onlara destek veren Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in 1473'te Otlukbeli muharebesinde Osmanlılara yenilmesinden ve Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Memluk Sultanlığı'nı yenerek Suriye ve Mısır'ı ele geçirmesinden sonra hemen hemen tümüyle sona erecekti. Ama bu, Anadolu'nun Türk/ Türkmen halkının Osmanlı despotizmine karşı direniş ve isyanlarının sona erdiği anlamına gelmeyecekti.

Bütün bu veriler Kıvılcımlı'nın Osmanlıların, "Yanı başlarında eksik olmayan İslâm havarileri 'anveten' (zorla) ele geçirilmiş topraklar üstüne, ilk İslâm ışığı Hülefay'i Raşidiyn çağında kurulmuş mirî toprak düzeni ilkelerini yayma aşkıyla dopdolu" bir toplum ve devlet olduğu yolundaki savının objektif ve bilimsel bir nitelik taşımadığını göstermektedir.

Osmanlı devleti Rumeli'ye ayak bastıktan sonra daha güvenli hâle getirmek amacıyla bu bölgenin Hristiyan ağırlıklı niteliğini değiştirmeye ve bu amaçla Rumeli'ye Anadolu'dan Müslüman nüfus aktarmaya girişirken, Rumeli'de yaşayan Hristiyan nüfusun bir bölümünü de Anadolu'ya taşımaktaydı. Ancak ilginç olan, Osmanlı'nın bu metodu, yenilgiye uğrattığı Anadolu Türk/ Türkmen beyliklerine de uygulamasıydı. Fuat Dündar bu konuda şunları söylüyordu:

"Osmanlı diğer Anadolu Türk beyliklerini yenip topraklarına kattıktan sonra onlara da sürgün usulünü uygulamıştı. Türk beylikleri ayrı mıntıkalara dağıtılarak iskân edilmişlerdi. Böylece Osmanlı kendi iktidarına alternatif, geleneksel odakları etkisiz kılmış oluyordu."[41] Utangaç Osmanlı hayranı Server Tanilli ise bu tür toplu sürgünlerin ya da nüfus transferlerinin varlığını kabul etmekle birlikte bunları olağan ve "ilgililere" zarar vermeyen uygulamalar gibi göstermeye çalışıyordu:

"Kuşkusuz, kimi halklar için yer değiştirmeler oldu: Stratejik bölgelerde, yerli halktan alınan topraklar üzerine Türkler yerleştirildiler; kimi Slav ya da Grek topluluklar Küçük Asya'ya gönderildiler. Bu yerleştirmeler âdetti o zamanlar ve ilgililere de zarar vermiyordu; çünkü yerleri değiştirilen köylüler, gittikleri yerlerde bıraktıklarına denk düşecek bir toprak alıyorlar ve bir Anadolu bölgesinde bir Slav şefin otoritesi altında bulunuyorlardı. Bir yerde sınırlıydı da bu hareketler; çünkü Trakya bir yana, hiçbir yerde ülkenin Türkleştirilmesine kadar varmadı gelişmeler."[42] Tanilli'nin mantığı ilginç. Ben o dönemde, böylesi planlı toplu sürgünlerin "âdet" olduğunu, yani sistemli bir tarzda uygulandığını gösteren herhangi bir veriye sahip değilim. Ancak, Rumeli'nin nüfus bileşimini Müslümanlar lehine değiştirme ve Anadolu'ya transfer edilen nüfusu Müslümanlaştırma amacını güden bir uygulamanın "âdet" olması onun, "ilgililere" zarar vermediğini kanıtlamaz. 14. ve 15. yüzyılda bir yerden başka ve uzak bir yere gitmenin hangi koşullar altında yapıldığı üç aşağı beş yukarı bilindiğine göre bu toplu sürgünler sırasında çok sayıda insanın hastalandığı, yerleştirildiği bölgenin fiziksel ortamına uyum sağlayamadığı ve yaşamını yitirdiği tahmin edilebilir. Gittikleri yerlerde kendilerine toprak verilse bile, bir halkın önemli bir bölümünün yüzyıllardır oturmakta olduğu ülkeden -çok büyük olasılıkla- kendi isteklerine aykırı olarak zorla çıkarılması ve assimile edilmek üzere hiç bilmedikleri ve yabancısı oldukları bir başka ülkeye transferinin allanıp pullanacak bir yanı olmasa gerek.

Bu altbölümde Kıvılcımlı'nın, özü Osmanlı beyliğini ve devletini idealize etme anlamına

gelen görüşlerinin ve onun tutarsızlık ve hatalarının bir bölümünü gösterdim. Şimdi de yazarın değerlendirmelerini tümüyle geçersiz saymak yerine onları, kendi iç tutarlılıkları açısından ele almaya diğer kaynaklardan gelen tarihsel verilerle karşılaştırmaya ve Marksist-Leninist bakış açısıyla yorumlamaya ve eleştirmeye çalışacağım.

Osmanlı'nın Kurucuları Hakkında Neler Söylenebilir?

Aslında burada, küçük bir göçebe aşiretinin nasıl olup da yerleşik, ileri ve gelişkin kurumları olan, kent kültürünün damgasını vurduğu uzun ömürlü ve güçlü bir devlet kurabildiği sorusuyla, Kıvılcımlı'nın kendisinin de inandırıcı bir yanıt veremediği bir soruyla karşı karşıya bulunuyoruz. Tarihçiler bu soruya değişik yanıtlar vermiş bulunuyorlar. Bunların bir kısmı Osmanlıların Anadolu Selçuklu devletinin geleneklerini miras aldığını ve o temel üzerinde geliştiğini ileri sürerken, bazıları da Osman ve ardıllarının, görece erken bir tarihte komşusu oldukları Bizans'ın siyasal ve kültürel etkisi altına girdiğini ve aslında Osmanlı devletinin bir Türk-Rum devleti olduğunu ileri sürüyorlar. Kesin olarak söyleyebileceğimiz bir şey varsa o da, Kıvılcımlı'nın, bazı Türk milliyetçi çevreleri tarafından da paylaşılan görüşünün, yani Osmanlıların bir aşiretten "cihângirâne bir devlet" çıkardığı savının bir söylenceden öte bir değeri ve herhangi bir bilimsel temelininin olmadığıdır. Zaten aşağıda sunacağım veriler de, Osmanlıların köken olarak dayandıklarını ileri sürdükleri Oğuzlar'ın daha Orta Asya'dayken, yani Osmanlı beyliğinin kuruluşundan yüzyıllar önce bile sınıf çelişmeleriyle parçalanmış olduğunu ve dolayısıyla ordu ve devlet gibi baskı aygıtlarıyla çok daha önceden tanıştığını gösterecektir.

Kıvılcımlı'nın görüşlerini paylaşmayan tarihçilerden Mustafa Akdağ, Osmanlı devletinin hiçbir zaman aşiret yaşamı ve geleneklerinin etkisini hissetmediğini, göçebe aşiretlerle ilişkisinin Türkmen boylarından asker kaynağı olarak yararlanmasından ibaret olduğunu belirttikten sonra şunları söylüyordu:

"... Selçuki sultanlığının yıkılmasından sonra, Türkiye'de yeni bir siyasî-içtimaî hamleye önayak olan Osmanlı Oğullarının üstün muvaffakiyetleriyle (=başarılarıyla) tekrar kurulan devlet, gerek karakteri ve gerek her türlü müesseseleriyle (=kurumlarıyla- G. A.) birlikte, en ileri bir şehir kültürünün ifadesi olduğuna göre, bu netice Osmanlı ailesinin fiilen bir aşiretin başında reis olduğu ve dolayısıyla yarı göçebe bulunduğu hakkındaki rivayetlerle tam bir tezat teşkil etmektedir."(43)

Namık Kemal'in deyişiyle bir aşiretten "cihângirâne bir devlet"in nasıl olup ta çıktığı/çıkabildiği sorusunun tarihçileri uzun süre meşgul ettiğini belirten Akdağ, aslında bu savın hemen hemen herkes tarafından sorgulanmadan kabul edilen bir söylenceden başka bir şey olmadığını söylüyor, Osman ve diğer uç beylerinin ve bu arada diğer Osmanlı ileri gelenlerinin büyük arazilere, hattâ kentlerde çeşitli işyerlerine sahip olduklarını belirtiyordu:

"... Osmanlı Beyliği'nin ilk kurucuları olan Osman ve babası Ertuğrul, bütün idare ve siyaset usullerine vakıf birer Selçuki devlet adamıydılar. Bunların fiilen aşiret beyi imiş gibi kabul olunmaları, Osmanlı Devleti'nin doğuşuna esas olan tarihi şartların yanlış tasavvur edilmesine sebep olmuş bulunmaktadır. Halbuki, yerinde bahsettiğimiz üzere, asırlardan beri yerleşmiş bulunan 'Türk uç geleneği' âdeta bir mektep hâlinde kaidelere bağlanarak, devlet bünyesi içinde yerini almış ve uç beylerinin yetişme usulü kanunlaşmıştı. Bu vaziyete göre, uç beyliği, şurdan veya burdan gelip uç'taki Türk-Rum iktisadî münasebetlerinin yarattığı refahtan faydalanmak üzere yaylalara konan aşiretlerin basit reislerine değil, eskiden beri tanınmış aristokrat ailelere veriliyordu... [bu beylerin- G. A.] uç sahasında da malikâne suretinde arazileri vardı. Bu arazi içinde oturan bütün Müslüman ve Hristiyan halktan alınan vergi hasılatı kendilerine ait bulunuyordu. Selçuki rejimi zamanından beri rical (=devlet büyükleri- G. A.), muhitlerinin

iktisadî faaliyetlerine katılarak, bizzat ticaret etmekteydiler. Büyük şehirlerde, han, hamam ve dükkân, işlek yollarda kervansaraylar tesis etmek, ricalin bu türlü teşebbüslerinin ifadesidir."[44] Akdağ sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Ayrıca, ister tarihî hakikat olsun, ister aslı olmayıp ancak rivayet şeklinde bize kadar gelmiş bulunsun, en eski Osmanlı vekayinamelerinde anlatılan bir sürü tarih olayları arasında Osmanlıların reisi oldukları aşirete (Kayı kabilesine) atfolunan (=bağlanan- G. A.) bir tek hadise bile mevcut değildir... Hattâ uzun zaman, Osmanlılara muhtaç oldukları devlet adamlarını veren büyük aristokrat aileler de tamamıyla şehir muhitlerine mensuptular ve hiçbirisi, üzerinde -ne isim, ne sıfat olarak- bir aşiret hatırası taşımıyordu. Bunlar, ilk sıralarda, şüphesiz Ertuğrul veya Osman Bey'in maiyet memuru idiler, yahut da diğer uç beylerinin maiyetinden ayrılıp gelmiş bulunuyorlardı. Hele, Bursa zaptolunur olunmaz, ilk defa şehre giren askerlerden ileri gelenlerin, geniş ölçüde arazi (arsa) spekülasyonu yaparak, bunları vakfetmeleri sayesinde, bu gibilerin hepsini ismen tesbit edebiliyoruz ki, içlerinde hiçbir aşiret mensubu yoktur."[45] Osmanlı yöneticilerinin, daha devletin kuruluşu evresinde ticaretle, arsa spekülasyonuyla, han, hamam ve dükkân ve kervansaraylar kurmakla vb. uğraştıkları doğrultusundaki verilerin, Kıvılcımlı'nın çizmeye çalıştığı "ilkel sosyalist ve eşitlikçi" Osmanlı tablosuyla hemen hemen hiçbir ortak yanının olmadığı açıktır.

Osmanlıların kendi soylarını Oğuz Han'a dayandırma savlarına değinen Halil İnalcık bunu bir kendini meşrulaştırma çabası olarak değerlendirmekte ve şöyle demekteydi:

"... ve teori II. Murad döneminde Osman'ın kabilesinin Kayılardan olduğu, Kayı'nın da Oğuz Han'ın büyük oğlu Günhan'ın oğlu olduğu şeklinde daha ayrıntılı biçimde Yazıcızade Ali'nin *Tarih-i Al-i Selçuk* adlı kitabında geliştirilmiştir. Osman ve Orhan zamanında böyle bir iddianın ortaya atılmış olması inandırıcı değildir. Her önemli Türk hanedanı egemenliğini meşru göstermek için ailesini Oğuz Han soy kütüğüne bağlama çabasındadır."[46] Tanınmış araştırmacı Claude Cahen de böyle düşünüyordu. O bu konuda şunları söylüyordu:

"Orta Asya Türkleri, tıpkı diğer göçebe kavimler gibi hiç şüphesiz bir çeşit aşiret örgütlenmesine sahipti; ancak bu örgütlenmeyi anlamak için efsanelere dayanan tasvirlerin peşinden gitmemek gerekir. Efsaneler bize eski Oğuzlar'ın 24 boya ayrıldığını söylüyor; tarihse örneğin Dokuz Oğuz'u biliyor. Diğer taraftan incelediğimiz dönemde yazılmış hiçbir metin, Oğuzlar arasındaki gerçek aşiret örgütlenmesini bize nakletmiyor."[47]

Görülebileceği gibi Kıvılcımlı, genel olarak kuruluş ve yükseliş dönemi Osmanlı devletini değerlendirirken, vakanüvis adı verilen Osmanlı ideolog-tarihçilerinin "kendi" devletlerine ilişkin saptamalarını esas almayı yeğlemiştir. Bu koşullarda Kıvılcımlı'nın, kendileri de Osmanlı'yı pozitif bir önyargıyla ele alan ve bir çeşit resmî tarih damgası taşıyan doğruluğu kuşkulu kaynaklardan hareketle geniş kapsamlı ve kesin sonuçlara varma çabasının rasyonel olması olanaksızdır. Çoğu hayal ürünü öyküleri ve söylenceleri, hem de doğruluklarını sorgulamadan esas alması Kıvılcımlı'yı, kaçınılmaz olarak subjektif bir tarih inşasına götürmüştür.

Öte yandan Kıvılcımlı'nın, Osmanlı'nın kurucularının gâvurlaşmayı alçaklık ve onursuzluk olarak gördüğü ve neredeyse salt İslâmî motiflerle savaştığı yolundaki savı da anlamsızdır. Tersine hem Osman Bey ve hem de oğlu Orhan son derece pragmatik savaşçılardı. Onlar, iyice zayıflamış olan Bizans devletinin merkezî otoritesini tanımayan bir dizi Rum tekfuruyla işbirliği yapmakta asla duraksamadılar. Irene Beldiceanu "Başlangıçlar: Osman ve Orhan" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"Bütün vakayınamelerde ve destansal eserlerde, *gazi*, inanç uğruna mücadele eden kişi teması, durup durup tekrarlanır. Osman ve Orhan, tek amaçları İslâm dinini yaymak olan şefler olarak sunulmuştur. Çevrelerindeki herkes de aynı ülkü adına harekete geçmişlerdir: İslâmın

üstünlüğünü kabul etmek istemeyen başeğmez kâfirleri yok etmektir bu ülkü...

"Dinin gücünü yadsımak sözkonusu olmasa bile, geniş yankılar uyandırmış bu bir parça dar açılı düşünce, Osman'la Orhan'ın dönemi için güçlükle savunulabilir...

"Anadolu'da Hristiyanlar, Osmanlı ordusunun saflarında savaştılar. Köse Mihal, Müslüman olmadan önce, Osman'ın yanında yıllarca at üstünde dolaştı durdu."[48]

Gerçekten de, oluşum hâlindeki Osmanlı devletinin, ganimet elde etmek için Anadolu'nun her yanından gelen savaşçıların biriktiği ve dağılmanın eşiğinde olan Bizans kökenli toprak ağaları ve savaşçılarla pragmatik bir kaynaşma yaşayan ve dolayısıyla ta başından itibaren belli bir Bizans öğesi taşıyan bir uç beyliği olduğu anlaşılıyor. Mehmet Ali Kılıçbay bu konuda şu bilgiyi aktarıyordu:

"Ele geçen topraklar, hiçbir gerçeğe dayanmadan iddia edildiği gibi, aşiret mensuplarına dağıtılmamakta, Osman'ın vassali (nöker) hâline gelen Bizans soylularına bırakılmaktadır. Daha sonra Osman'la kişisel bağımlılık ilişkileri içine giren bu Bizanslılar Osman'ın fütuhat hareketine onun yanında katılarak Osmanlı Devleti'nin kurucu unsurlarından bir kanadı oluşturmaktadırlar."[49] Kılıçbay sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Böylece bazı kaynaklarda alp, bazı kaynaklarda da gazi adını alan bu unsurların, topraksız ve eski kişisel bağımlılık ilişkilerinden koparılmış silâh adamları oldukları anlaşılmaktadır.

"Bunlar, Anadolu'nun büyük bölümünün Moğol egemenliğine düşmesiyle kapılanacak bir bey bulamayan, Moğollar tarafından da istenmeyen ve bu nedenle de uçlara toprak ve kapılanacak kapı umuduyla gelen unsurlardır... alpler göçebe kandaşlık ilişkilerinin bozulmasıyla ortaya çıkan nökerlik kurumunun unsurlarıdır. Bunlar da şefsiz ve topraksız kalınca uçlara gelmektedirler."[50]

O daha ilerde ise şöyle diyordu:

"Fethedilen toprakların bey ailesinin ortak mülkü olduğuna dair inanç ta yanlıştır ve Osman Bey'in bir aşiret reisi olduğu yanlış inancına dayanmaktadır. Bu konuda çok fazla kanıt vardır. Örneğin Osman Bey, oğlu Orhan'a Karacahisar'ı, Orhan da kardeşi Alaeddin'e Fodora köyünü mülk olarak vermişlerdir...

"Aslında başlangıçta ele geçen toprakların mülkiyeti konusunda tam belirlenmiş bir kural yoktur, herşey güç dengelerine göre oluşum hâlindedir. Örneğin Osman, bizzat kendine bağlı ve büyük bir olasılıkla nökeri olan Samsa Çavuş'a Lefke köylerinden birini mülk olarak vermiştir."[51]

Taner Timur ise, Osmanlı devletinin Balkanlar'ı fethetmesinin bu bölgedeki yönetici ve aristokrat zümrelerin önemli bir bölümünün ayrıcalıklarının yok edilmesi, ama bir kısmının ise kazanılması sayesinde gerçekleştirildiğini, bunların arasında İstanbul'daki merkezî Bizans iktidarına karşı olanların önemli bir yer tuttuğunu belirtiyor. Burada konumuz açısından önemli olan, bu karşılıklı işbirliği sırasında sözkonusu yerel Bizans yönetici ve aristokratlarının önemli ayrıcalıklar elde etmeleri ve büyük zenginliklere kavuşmalarıdır. Timur, Balkanlar'ın özelde Rum ve genelde Hristiyan emekçilerinin sömürülmesiyle elele giden bu süreci, "Yönetici Zümre ve Zımmiler" başlıklı çalışmasında şöyle anlatıyor:

"Osmanlı fetihleri Balkan yönetici zümrelerinin önemli bir kısmının yok edilmesi, diğer bir kısmı ile de işbirliği yapılması biçiminde gerçekleşmiştir... En verimli işbirliği alanı ise Bizans'ın klasik maliye araçlarından iltizam ve tekel yöntemleri oldu. II. Mehmet iktidarını pekiştirdikten sonra, imparatorluğun gümrük vergileri, maden ocakları, tuzlaları vb. gibi en zengin gelir kaynakları bunlara iltizama verilmişti. Özellikle meşhur Paleolog ailesi bu paylaşımda aslan payını almıştı. Bu aileden Mesih Paşa gibi Müslüman olarak legalize olmuş ve büyük haslar elde etmiş olanların dışında, Hristiyan kalan Paleologlar da çeşitli

mukataalar elde ettiler. Bunlar Selânik, Serez ve çevresinde sahip oldukları çeşitli iltizamlardan sonra İstanbul, Galata ve Gelibolu gibi önemli gümrük mukataalarının mültezimliğini de ele geçirdiler... Kısaca Osmanlı yönetici zümre, yükseliş döneminin idarî ve malî sorunlarının çözümünde Bizans aristokrasisi kalıntılarından geniş ölçüde yararlandı."[52]

Osmanlılar bu, Hristiyan kökenli toprak ağaları ve savaşçılarla işbirliği politikalarını daha sonraları, birbiriyle kavga hâlinde çok sayıda feodal beyin varlığının damgasını vurduğu Rumeli'de de uygulamış ve bölgede hızla ve kolaylıkla yayılmışlardır. Bunda onların, bir çoğu gönüllü olarak Müslümanlığı seçen bu soyluların ayrıcalık ve topraklarına dokunmaması çok önemli bir rol oynamıştır. Burada önemli ve belirleyici olan dinsel kökenden ziyade Osmanlı'ya sadakatti. Osmanlı devletinin kuruluşu sırasında Müslümanlığı seçen ve Osmanlı'ya önemli hizmetler sunan Mihal Bey, Evrenos Bey, Lala Paşa gibi Rum aristokratları buna örnek verilebilir. Hattâ varlıklı Bizanslıların önemli bir bölümü İstanbul'un Osmanlı tarafından fethinden sonra da ekonomik ayrıcalıklarını sürdürmüşlerdi. Ancak bunun, Rumeli'de aynı feodal boyunduruk altında yaşamaya devam eden emekçi köylülerin konumlarında radikal bir değişiklik anlamına gelmediği, ya da onlar bakımından ancak kısmî bir ilerleme anlamına geldiği de açıktır.

Son çözümlemede Osmanlı beyliği, 11. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya akan ve kısa bir süre önce çatısı altına girdikleri İslâm'ı yüzeysel bir biçimde benimsemiş, Şamanizmin etkisinden kurtulamamış ve dolayısıyla İslâmın heterodoks yorumlarına açık olan Türkmenlerin ardarda gelen göç dalgalarının bir ürünüydü. Dünyanın her yanındaki benzer topluluklarda olduğu gibi, çoğu zaman açlık tehlikesiyle yüzyüze olan bu yarı-göçebe Türkmenler, zaman zaman yerleşik köylü halka karşı yağma eylemlerine girişiyor ve bu yağma geleneği üzerinde yükselen devlet ve devletçiklerin vurucu gücü olabiliyor, hattâ kendileri böylesi devlet ve devletçikler kurabiliyorlardı. Bu Türkmen grupları biçimsel olarak bağlı oldukları Anadolu Selçuklu devletinin 1243'de yapılan Kösedağ savaşında Moğollara yenilmesinin ve otoritesini yitirmesinin ardından daha özerk bir nitelik kazanmışlardı. Osman ve Orhan'ın yaptığı; Anadolu'nun bir çok yöresinden gelen savaşçı ve maceracı öğeleri kendilerine çekmeleri, yarı-göçebe Türkmen topluluklarının savaş ve yağma geleneğini, dinsel bir görüntü altında sistemleştirmeleri ve çökmekte olan bir başka devletin, yani Bizans'ın komşusu olma avantajını kullanarak topraklarını Batı'ya doğru yayabilmeleriydi.

Gaza ideolojisi, işte bu yayılma, ganimet alma ve yağma pratiğinin ideolojik örtüsünden başka bir şey değildi. Bu pratik insanların tutsak alınmasını ve onların köle olarak istihdamını ya da satılmasını da içeriyordu. Osmanlı beyliğinin kuruluşunu izleyen yıllarda başlayan ve zamanla Bursa'nın Ortadoğu'nun en önemli köle pazarı hâline gelmesini sağlayan bu uygulama, daha sonraki yüzyıllarda da devam edecek ve Osmanlı ekonomisine önemli katkı yapacaktı. Dolayısıyla, Kıvılcımlı'nın aşağıdaki satırlarda yaptığı gibi, üretici köylünün yarattığı maddi ürünleri zorla gasbetmeyi ve Hristiyan köylülerini öldürmeyi ve boyunduruk altına almayı meşrulaştırmak, hattâ bu pratiği bilinçli bir adalet eylemi gibi göstermek ve ona bambaşka ve hattâ yüce ve sosyalistimsi değerler yüklemeye kalkışmak anlamsızdı:

"Osmanlı, tefeci-bezirgân kördüğümlü derebeyleşmenin, toprak gibi insanı da nasıl çürüttüğünü biliyor, görüyor ve bundan öç alırca davranıyordu. Ancak, modern bilginlerden çok önce, ilkel sosyalizm içgüdüsü ile, insan çürümesini *fatal* (mukadder ve meşum) bir kaçınılmazlık saymıyordu.

"Rahat Müslüman realizmi ile, bir insanın Hristiyan kilisesince damgalanmak istendiği gibi, doğuştan *'günahkâr'*, suçlu ya da ahlâksız bulunacağına inanmıyordu. Çürümüş insanı acı duymadan, 'tavuk keserce' kılıçtan geçiriyordu. Ama, Hristiyan çocuklarını küçük yaşta Türkmen evinde yetiştirerek Müslümanlığın o zamanki en keskin kılıcı olan *'Yeniçeri'* durumuna sokabiliyordu."[53] Daha sonraki satırlarda bu pratiğin Osmanlıların "ırkçı olmadıkları"nın

kanıtı olduğunu ileri sürebilen ve Kıvılcımlı, bu yağmacı ve yayılmacı politikayı, onların ilkel sosyalizm güdüsünün ürünü olarak nitelemek suretiyle kutsamakta hiçbir sakınca görmüyordu. Anlaşılan o "çürümüş insan" kategorisine yerleştirdiği kişilerin tercihinin, "tavuk keserce" kılıçtan geçirilmekten değil de "suçlu ya da ahlâksız bulun"maktan yana olabileceğini aklına bile getirmiyordu!

Ancak Kıvılcımlı'nın Osmanlı'nın kurucularına bir "ilkel sosyalizm içgüdüsü" yükleme çabaları gerçeklerle hiçbir biçimde bağdaşmamaktadır. Osmanlı devletinin ve onun başında bulunanların, giriştikleri işgal ve yağma savaşlarında ganimet ve haraçlar sağlamak, yeni fethedilen topraklarda yaşayan köylülerin artık ürünlerine el koymak ve arsa spekülasyonu yapmak suretiyle zenginleşmeleri de, onların esas amaçlarının ne "tefeci-bezirgân kördüğümlü derebeyleşmenin, toprak gibi insanı da" çürütmesini önlemek ve hattâ ne de İslâm dinini yaymak olduğunu açıkça gösteriyordu. Arap gezgini İbn Batuta'nın "Orhan'ın Türkmenlerin 'en zengin ve güçlü kralı' olduğunu, 100 kadar şatoya sahip olduğunu ve 'hiçbir şehirde bir ay kadar bile kalmadığını' not ettiğini belirten Taner Timur, *İslâm Ansiklopedisi*'ne katkıda bulunan Şehabettin Tekindağ'dan aktardığı aşağıdaki parçada, gazilerin zenginleşmesinin şu "tipik" örneğini sunuyordu:

"Timurtaş Paşa Osmanlı devletinin ilk döneminde yükselen Osmanlı gazilerinin tipik bir örneğidir. Başlangıçta 3,000 akçelik bir timar sahibiyken, askerî başarılarıyla Rumeli beylerbeyliğine kadar yükseldi. Osmanlı-Karaman savaşından sonra da üç tuğlu paşa oldu. İlk kapıkulu süvari ocağını kuran da kendisidir. Çok güçlü, soylu bir ailenin kurucusudur. Aileden bir çok vezirler çıkmıştır."(54)

Osmanlı tarihi üzerine yaptığı gözlemlerine yukarıda değindiğim Mustafa Akdağ ise Anadolu'nun, Kıvılcımlı'mn "bir avuç doğru, yiğit ve eşit göçebe çelik çekirdek" biçiminde nitelediği yeni sahiplerinin zenginleşmenin tadına çoktan vardıklarını gösteren şu ilginç bilgileri aktarıyordu:

"Ayrıca, Osmanlıların ilk fethettikleri Yenişehir, Bursa, İznik, İzmit gibi şehirlerde hususî şahıslar tarafından birer harp ganimeti olarak yapılan arazi spekülasyonları, vakıf hâlinde hep birer hayır müessesesine bağlanmış oldukları için, bu arazilerin ilk sahiplerini bugün bilmekteyiz."(55)

"Gibbons'a göre, şehrin (yani Bursa'nın- G. A.) zaptolunduğu yıl olan 1326'dan üç nesil önce, İznik ile birlikte Bursa'da Müslümanlar (yani Türkler) yerleşmiş bulunuyorlardı. Fakat, bunlar sırf ticaret için gitmiş idiler ve miktarlarının sınırlı olduğu muhakkaktır. Halbuki fetihten sonra, şehrin Türklerle dolup taştığı görülüyor. Bu haller arsaların kıymetini pek yükselttiği için, bizzat rical ile ordu mensupları veya orduyla birlikte ilk gelenler şehrin gelişmesine elverişli semtlerdeki bütün toprakları mülk edinerek, kitle hâlinde gelip yerleşenlerin ev yapmaları için buraları bu gibilere ya satıyorlar veya 'mukataa'ya veriyorlardı."(56)

Dahası, yazara göre,

"Akıncılara ve ordulara kumanda ederek, ömürlerini hep Dar-ül'Cihad'da geçiren ve her biri bir şehre yerleşerek, oranın idaresini eline alan, kendine geniş ölçüde emlak ve servet edinen büyük Türk kumandanlarının da, bulundukları şehirlere fazla Müslüman-Türk ahali çekmekteki rolleri az değildi."(57)

Osmanlıların, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen gazilerle saflarını genişletmelerine, -bir kısmı kendilerine katılan- Bizans tekfurlarının zenginliklerine el koymalarına ve çöküşün eşiğinde olan Bizans aleyhine topraklarını büyütmelerine paralel olarak halktan ayrı bir askerî aygıt oluşturmaları ve zamanla onu daha profesyonel hâle getirmeye yönelmeleri nesnelerin doğası gereğiydi. Eldeki sınırlı bilgiler Osman Bey döneminde genel olarak tüm halkın silâhlı

olduğu ve eli silâh tutan herkesin çatışmalara katıldığı, ancak Orhan'la birlikte ve kabaca 1330'larda esas işlevi savaşmak olan ve yaya ve süvarilerden oluşan bir ordunun kurulmasına başlandığını göstermektedir. Aslında, Osmanlı toplumunu idealize eden ve ilk 150 yılında onun, âdil ve eşitlikçi bir nitelik taşıdığını ve âdeta sınıfsız bir toplum olduğunu ileri süren Kıvılcımlı'nın kendisi de, daha Orhan zamanında halktan ayrı bir ordu-devlet aygıtının ortaya çıkmaya başladığını kabul ediyordu. Ona göre,

"Bununla birlikte, bağımsız beylik gelişmeye başlar başlamaz, *medeniyet*in, Kayı boyu toplumu gibi, Osmanlı silâhlı güçleri üzerine de etkisi aldı yürüdü. O zaman ilk defa tümü silâhlı, toplumdan ayrı ve gittikçe silâhlanma imtiyazını tekelleştirecek yeni yeni güçler icat edildi."[58] Bu dönemde, "ilk defa tümü silâhlı, toplumdan ayrı ve gittikçe silâhlanma imtiyazını tekelleştirecek yeni" güçlerin icat edildiğini, yani, işlevi, oluşmakta olan egemen sınıfın konumunu korumak olan ve sıradan halktan ayrı bir baskı aygıtının ortaya çıkmaya başladığını kabul eden yazar sözlerini şöyle sürdürecekti:

"Bursa fethedilince, *ordu-boy* birdenbire *ordu-devlet* durumuna girdi. Bursa kenti, Bizans'ın en güvendiği ileri karakolu idi. Bursa Tekfuru'nun kalesi, hazinesi, sarayı içine girilir girilmez, DEVLET'in de içine girilmiş bulunuluyordu."[59] Tanrının Osmanlı'ya "yürü ya kulum!" dediğini de belirten Kıvılcımlı biraz ilerde şunları ekleyecekti.

"Fetih gibi güdümün de tek şartı *Silâhlı Güç Örgütü*'ne dayanacaktı. Bu örgüt, Bursa fethedilir edilmez ele geçmiş *hazinelerden* ve *Kan* gelenek-göreneklerinden yararlanılarak kuruldu. Ve bir anda Osmanlı *Ordusu* ile birlikte Osmanlı *Devleti* de bütün orijinal elemanlarıyla biçimlenmeye başladı."[60]

Bu "gelişme", I. Murat döneminde daha da belirginleşmiştir. Paul Wittek'e göndermede bulunan Sencer Divitçioğlu bu konuda şu bilgiyi aktarıyor:

"Vefat ettiği vakit herhâlde büyük bir servete sahip olmayan Osman Gazi'nin torunu I. Murat'ın 80,000 altın karşılığı Hamitoğulları Beyliği'nden altı şehri satınalmasına şaşmamak elden gelmez. Satınalınmıştır çünkü, I. Murat 'Batı'da akınlara devam eden gazilerin büyük ganimetleri ile çok zengin olmuştur.' "[61] Herhâlde tek başına bu olgu bile, ideolojik kılıfı İslâm'ı yaymak olan gaza etkinliğinin asıl amacının topraksal-siyasal genişleme/ güçlenme ve maddi zenginlik kazanma olduğunu kanıtlamaya yeter. Ünlü *Aşıkpaşazade Tarihi* adlı yapıt da I. Murat'ın, özellikle Osmanlı devletinin Müslümanlara karşı sözümona âdil davranırken Müslüman-olmayan uyruklarının zenginliklerine el koyma konusunda herhangi bir sınır tanımadığını ortaya koyuyordu. Aşıkpaşazade kitabında, İran'dan gelen Fazlullah adlı bilge bir kişinin I. Murat'a vezir olduğunu anlattıktan sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Fazlullah gördü ki padişahın zaman zaman helal mala ihtiyacı olur. Dedi ki: 'Devletlu Sultanım, padişahlara hazine gerektir. Eğer Sultanım buyurursa hazine toplayayım.' Padişah 'nasıl toplarsın?' dedi. Fazlullah dedi ki: 'Sultanım, bu memleketin halkında çok mal vardır. Padişahlara âdettir ki o maldan bir sebeple padişahın hazinesine getireler.' Padişah sordu: 'Bu dediğin mal nerelerden hasıl olur?' Fazlullah dedi ki: 'Bu memleketin halkının çoğu zekât vermez. O hâlde bütün memleketinden bu halkın zekâtlarını zorla almak gerektir. Bu sebeple çok mal toplanır.' Padişah ona şöyle cevap verdi: 'Bre hey ebleh köftehor. Bu ne sözdür ki söylersin? Zekât ve sadaka yoksullarındır. Ben zekât yemeğe mi layığım ki Müslümanlardan zorla zekât alayım ve yiyeyim? Benim memleketimde üç helal lokma vardır; başka ülke padişahlarında yoktur. Birisi gümüş madenleri, biri kâfirlerden alınan haraç, biri de gazadan hasıl olan ganimet maldır. Bu benim Tanrı yardımı gören askerim bu helal lokma ile yaşar. Bunlara bu zorla alınan lokma ancak haram olur. Askerime haramı yedirip haram kabul etmem' dedi. O zaman Fazlullah'ı azletti."[62]

Herhâlde, Kıvılcımlı'nın tutumunu; yiğitliğini ya da erdemini anlatırken hırsızlığını ya

da erdemsizliğini itiraf eden kişilerin tutumuna benzetmek haksızlık olmayacaktır. Onun ilkel komünal topluma özgü dürüstlük, eşitlik, adalet gibi erdemlerle donanmış olduğunu ileri sürdüğü ilk Osmanlılar gümüş madenlerinde çalışan işçilerin işgücünü sömürmeyi ve "kâfirlerden haraç alma ve gazadan ganimet elde etme"yi tümüyle meşru görmekte ve bu anlayışlarını yaşama geçirmektedirler. Tabii Osmanlı devletleştiği, topraklarını genişlettiği ölçüde Osmanlı yöneticileri daha da zenginleşecek ve ayrıcalıklı bir katmana dönüşecek ve Müslüman emekçileri vergileme ve soyma konusundaki çekincelerini de bir yana bırakacaklardı.

Tutarsızlıktan bir türlü kurtulamayan Kıvılcımlı ise, I. ya da Çelebi Mehmet ve II. Murat örneklerinden hareketle Osmanlı'nın "sınıfları lâfta değil, pratikte kaldır"dığı yolundaki kendi tezini kendi kalemiyle çürütmeyi şu sözlerle sürdürecekti:

" *'Fetret'* dönemi atlatılır atlatılmaz, Şeyh Bedrettin Simavi'yi çırılçıplak astıran ve öz kardeşlerini kirişle boğdurduğu için *'Kirişçi Mehmet'* ününü kazanan, Yıldırım Beyazıt oğullarından son ayakta kalmış Çelebi Mehmet, anası *'Devlet'* Hatun'un adı gibi, yeni İkinci Osmanlı Devleti'ni kurdu. Melankoli kâbusları geçire geçire öldü (1421).

"Yerine geçen II. Murat, Birinci Osmanlı Devleti katastrofundan edinilmiş dersleri uzun saltanat boyu (31 yıl) uyguladı. Uygulanan şey, bezdirici basitlikte itici kulluktu."(63)

Zaten Padişah II. Murat'ın (1404-1451) kendisi de görüşlerini gizleme gereği duymamıştı. O, oğlu Fâtih Sultan Mehmet'e verdiği öğütleri içeren *Nasihat-ı Sultan Murat* adlı yapıtında şöyle demişti:

"Herkes kendinden küçüğüne aynı biçimde davranmalıdır. Beyin beyliği kul iledir, zenginin zenginliği de yoksul iledir. Çünkü Tanrı kullarını iki bölük eylemiştir, nafaka verici ve nafaka alıcı, yani biri zengin, biri yoksul, biri bey, biri kul. İşte insanlar bunu bilmeli, Allah'ın buyruğuna uymalı, verdiği rızk için şükretmelidir."(64) Tabii "talihli kullar" da kendilerine bağışlanan rızktan ötürü Tanrılarına şükredecek ve onun buyruğuna göre günlerini gün edeceklerdi. Süreyya Faruki, Babinger'e dayanarak Fâtih Sultan Mehmet'in düğünü hakkında şu bilgiyi veriyordu:

"18. yüzyılın ortalarına kadar en görkemli şenlikler şehzadelerin sünnet törenleri dolayısıyla düzenlenenlerdi. O kadar büyük harcamalar yapılmasa bile, hanım sultanların düğünleri de göz alıcı olurdu. Padişah düğünlerinin, Osmanlı sultanlarının komşu ya da rakip beyliklerden hâlâ kız aldıkları 15. yüzyıl ortalarına kadar yapıldığı biliniyor. Fâtih Sultan Mehmed'in, Dulkadiroğullarından Sitti Hatun'la evlenmesi dolayısıyla yapılan düğün töreni (1449) üç aydan fazla sürmüştü."(65)

Demek oluyor ki, Osmanlı beyliğinin kuruluş evresinde, "ilkel sosyalist geleneklere" sahip bulunduğu, "bir avuç doğru, yiğit ve eşit göçebe çelik çekirdek" olduğu ve "ilk İslâm ışığı Hülefay'i Raşidiyn (=Dört büyük halife, yani Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali- G. A.) çağında kurulmuş mirî toprak düzeni ilkelerini yayma aşkıyla dopdolu" olduğu yolundaki varsayım yanlıştır. Bir an için bu çok tartışmalı ve aslında hatalı varsayımı kabul etsek bile, bir yandan Anadolu'da ve bir yandan Rumeli'de hızla genişleyen, ele geçirdiği yeni topraklar ve diğer ganimetlerle zenginleşen, giderek daha geniş Müslüman ve Hristiyan köylü kitlelerinin ve zanaatkârlarının yarattığı artık ürüne el koyma olanağı bulan vb. Osmanlı devletinin öyle kalmaya devam edeceği ileri sürülemez. Hele onun, 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar, yani 150 yıl boyunca bu sözümona "eşitlikçi" özelliklerini muhafaza ettiği asla.

Yukarda Kıvılcımlı'nın,

"Tarım ekonomisinin başlıca üretim aracı *toprak*tı. Oğuz Türkü için bu toprak, elde kılıç zaptedilmişti. Ne yapılacaktı? Toprakta yapılan *tarım* üretimi, otlakta güdülen *çobanlık* üretiminden çok üstün verimli idi. Bu nimet tepilemezdi. Ele geçen topraklar, çöken

medeniyetlerde derebeylerin *kişi* mülkü idi. Oğuz Türkü için benimseme kuralı yalnız *ortak aile mülkiyeti* biçiminde vardı.

"O zaman kendiliğinden ele geçmiş medeniyet toprakları *memleket* sayılarak, fetheden İlb-Gazilerin *ortak mülkleri* olacaktı"[66] dediğini aktarmıştım. Yazarın başka yer ve zamanlarda da yinelediği bu sözler onun, İslâm akıncılarının ya da gazilerin, başka halklara ve devletlere ait olan toprakları kılıç zoruyla ele geçirmesini meşru gördüğünü ortaya koymaktadır. Kıvılcımlı, İslâm dininin kurucusu olan Muhammed'in, cihat ve fetih anlayışını benimsemekte ve askerî bakımdan güçlü olanların, toprağı ekip biçenler üzerinde egemenliğini, tartışma götürmez bir hak saymaktadır. Bunun, Osmanlı-Türk egemen sınıflarının fetihçi ve yayılmacı politikasını onama anlamına gelen gerici ve şoven bir yaklaşım olduğu açıktır. Bu "hak"kın Bizans gibi çürümüş ve doğrudan üreticiler üzerinde dayanılmaz bir sömürü ve baskı uygulayan klerikal-feodal rejimlere karşı kullanımı bir süreliğine de olsa doğrudan üreticileri bir parça rahatlatmış olabilir ve öyle de olmuştur. Ancak Osmanlı'nın kılıç zoruyla genişlemesinin sadece, Bizans kilisesinin de önemli bir bileşenini oluşturduğu feodal mülk sahiplerini hedef aldığı varsayımı gerçekleri tam olarak yansıtmamaktadır. Bizans ve Rumeli topraklarında çok sayıda bağımsız küçük üretici de bu kılıç zoruyla el koyma eyleminin hedefi oldu. Halil İnalcık, Balkanlar'da Osmanlı egemenliği altında yaşayan Hristiyan köylülerin durumunu anlatırken şöyle diyordu:

"Balkanlar'ın Hristiyan köylüsü için özellikle ağır bir koşul, kaçakların ve ölenlerin *cizye*'sinin kollektif sorumluluğunun köy topraklarına yüklenmesinden kaynaklanıyordu. II. Mehmet döneminde kaçakların *cizye*'sini, *timar* sahibiyle köylüler yarı yarıya paylaşmak zorundaydılar. Daha sonra bu, sadece topluluğun sorumluluğu hâline geldi. Bazan bu uygulama, bütün bir köyün perişanlığına ve boşalmasına yol açabiliyordu."[67]

Ya Osmanlı Öncesi?

Kıvılcımlı'nın Osmanlı devletini kuran Kayı boyu ve onun bağlı olduğu Oğuzlar için, "Kadın-erkek işbölümünü tanıyorlardı; ama köle-efendi, zengin-züğürt ayırdını yaşamıyorlardı. Hepsi aynı Kan'dan gelmiş, eşit *kan kardeşi* olarak geçiniyorlardı"[68] dediğini gördük. Eğer Osmanlı'nın kurucularının kendileri böyle tanımlanabilirse, nesnelerin doğası gereği onların önceli olan toplulukların da çok büyük olasılıkla gene aynı biçimde tanımlanması gerekecektir. Yukarda da Kıvılcımlı'nın,

"Osmanlı devleti, sınıfsız toplumdan, ilkel sosyalist toplumdan (Türklerin Ortaasyadan gelirken sınıfsız bir toplum olduğunu unutmayalım), o toplumdan sınıflı topluma doğru geçiş sırasında teşekkül etmiştir"[69] dediğini görmüştük. Zaten yazara göre Osmanlı devlet olmak istememiş, ama olayların gidişi onu devlet olmaya zorlamıştı:

"Osmanlı filozof değildi, pratik savaşçıydı. Kendisine kalsa, ne *devlet* olur, ne o devlette *sınıflar* tanırdı. *'Ya devlet başa, ya kuzgun leşe'* deyip saldırmıştı. Bir de bakmıştı ki, Birinci Osmanlı Devleti, Osman Gazi'nin başına konmuştu."[70]

Oysa, Osmanlı'nın kurulduğu 13. yüzyıl sonlarından çok daha. hattâ yüzyıllar önce Oğuzlar ve diğer Orta Asya Türk ve Moğol toplulukları arasında sınıfsal ayrımların ortaya çıktığını ve bu toplulukların asla "imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kütle" olmadıklarını gösteren çok miktarda veri var. Büyük olasılıkla Kıvılcımlı, -haberdar olmadığını düşünemeyeceğimiz- bu verilerin en azından bir bölümünü, tezlerini kaleme aldığı sırada da biliyordu. Dolayısıyla yazarın, kendi Tarih Tezini haklı çıkarmak için bu verileri önemsememiş ya da görmezden gelmiş olabileceğini kabul etmek zorundayız. Bilimsel ve entellektüel dürüstlükle bağdaşmayan bu tutuma işaret ettikten sonra bu verilere bir göz atalım.

Kıvılcımlı hemen hemen her zaman yaptığı gibi Orta Asya Türk ve Moğol topluluklarını

ele alırken de; insanlığın artık orta barbarlık aşamasına geldiğini, sınıfların ortaya çıkmaya başladığını unutmakta ve bu dönemi, artık çözülmüş olan ilkel komünal toplumun özellikleriyle donatmaktadır. Engels, askerî bir şefin otoritesi altında toplanan barbar halkları anlatırken şöyle diyordu:

"Askerî -çünkü savaş ve savaş için örgütlenme, şimdi halk yaşamının düzenli görevleri hâline gelmiştir. Servet sahibi olmayı, yaşamın başlıca ereklerinden biri gibi gören halklarda komşuların serveti tamah uyandırır. Bunlar barbar halklardır; yağma etmek, onlara, çalışarak kazanmaktan daha onurlu görünür. Eskiden yalnızca bir zorbalığın öcünü almak ya da daralan bir toprağı genişletmek için yapılan savaş, şimdi yalnızca yağma için yapılır ve sürekli bir sanayi kolu durumuna gelir."[71]

Yazılı kayıtlara geçen ve aslında bir aşiretler konfederasyonu olmaktan çok öteye geçemeyen ilk Türk devleti, MS 6. ve 8. yüzyıllar arasında yaşayan Göktürk İmparatorluğu'ydu. Ama daha o dönemde bile, Göktürk imparatorlarının maiyetleriyle birlikte debdebeli bir yaşam sürdürdükleri biliniyordu. 569 yılında İmparator İştemi'nin, Tiyenşan Dağları yöresinde bulunan Altın Dağ'daki kış kampını ziyaret eden Bizans elçisi Zemarkos, huzuruna çıkarıldığı İştemi'nin, "gerektiğinde bir atın çektiği iki tekerlekli bir altın taht"ta oturduğunu yazacaktı. İmparatorla ertesi gün ipek asmalar ve çok sayıda heykelle süslenmiş bir başka konutta görüşen Zemarkos'a göre burada, "Sizabul [İştemi] som altından yapma bir sedirde oturuyordu. Odanın ortasında altın semaverler ve sulakların yanısıra altın maşrapalar vardı."[72] Bu imparatorlukta -ve benzer bozkır imparatorluklarında- krallık ailesi ve soylular/ beyler dışında iki katmanın daha olduğunu söyleyen yazar, Türk toplumunun sınıfsal yapısını kabaca şöyle betimliyordu:

"Olağan bir Türk toplumunda, kral ailesi ve soylular ya da 'beyler'in altında iki katmam daha saptayabiliriz: genç erkekleri Türk ordularında savaşan ve *er* ya da 'savaşçı' olarak bilinen çobanlar ile çoban olamayacak kadar yoksul insanlar. Daha yoksul çobanlar çoğu zaman zengin soyluların koruma görevlileri ya da hizmetçileri oluyorlardı. Ancak, atları bile olmayan yoksullar, çiftçilik yapmak üzere küçük köylere yerleştiriliyorlardı... Türk hiyerarşisinin en dibinde ise, ezici çoğunluğu kadın savaş tutsakları olan köleler bulunuyordu. (Kendilerini ele geçirenlerin, daha tehlikeli bulmaları nedeniyle erkek tutsaklar çoğu kez öldürülüyorlardı.) Onların (köle kadınların- G. A.) ve özgür Türk kadınlarının emeği, Türk erkeklerin çoğunluğunun dikkatlerini, düzenli bir tutsak-köle kaynağı sağlayan savaş üzerinde yoğunlaştırmalarına olanak veriyordu. Orhun yazıtlarının da gösterdiği gibi Türk kağanları bu hiyerarşinin sürdürülmesini Türk halkının ve devletinin varkalmasında kilit önemde sayıyorlardı."[73]

Aynı konuyu ele alan Server Tanilli, Avrasya'nın büyük bölümünü kapsayacak olan imparatorluklarını kurmalarından önce bile Moğol toplumunun dört sınıfa (yönetici aristokrasi, özgür insanlar ya da savaşçılar, ortak insanlar ve köleler) bölünmüş olduğunu anlatıyordu.

Orhun yazıtlarından, Göktürklerin daha 8. yüzyıl gibi erken bir tarihte göçebelik, hayvancılık ve avcılıktan tarıma geçmeye başladığını ve madencilikle de uğraşmaya başladıklarını öğreniyoruz. Muzaffer Sencer bu konuda şu bilgileri aktarıyordu:

"Oğuzlar, 10. yüzyılda genellikle göçebe yaşamakla birlikte... yabgularının oturduğu, İnci'nin ağzına yakın bir yerde, Yeni Kent adlı bir şehirleri de olmuştur Mesudi'ye göre, Oğuzlar gerek adı geçen şehir, gerekse ona yakın yörelerde 'oturak hayatı' yaşamaktadırlar... 11. yüzyılda, Karaçuk dağlarının eteği ve Sirderya'nın kıyılarındaki şehirlerin Oğuzlar'a ait olduğu ve bir kısım Oğuzlar'ın bu şehirlerde oturduğu görülmektedir...

"Gerçekten, eski Çin ve Arap kaynaklarının bozkır Türkleri'nden ayrı olarak bir de şehirli Türklerden söz ettikleri görülmektedir... Arap gezginlerinin İslâmlık öncesi Oğuzlarında kısmen bir şehirleşme olayının bulunduğunu göstermeleri yanında, çeşitli tarım araçlarının, ekilen bitkilerin ve çeşitli tarım eylemlerinin ve madenlerin öz türkçede karşılıklarının

bulunması, Türklerin İslâmlığı benimsemelerinden önce yerleşik bir hayatı gerektiren tarım ve madencilikle uğraştıklarına belge sayılabilir."[74]

Yoksullarla zenginler arasında bir sınıf ayrımının oluştuğu bu koşulların Çin yöneticilerine, Türk beylerini assimile etme ve Çinlileştirme ve onların önemli bir bölümünü zaman zaman yoksul Türk halkına karşı kullanma olanağı verdiğini biliyoruz. Çin yöneticileri, kendi uygar toplumlarının daha yüksek yaşam standartlarının Orta Asya'nın barbar topluluklarını "yumuşatma" ve zararsız hale sokmada ne denli yararlı olduğunu biliyor ve "beş yem" olarak adlandırdıkları bu metodu etkili bir biçimde kullanıyorlardı. Bir kaynakta bu "beş yem" şöyle betimleniyordu:

"1. Gözlerini baştan çıkarmak için özenle hazırlanmış giysiler ve arabalar; 2. ağızlarını baştan çıkarmak için lezzetli yiyecekler; 3. kulaklarını baştan çıkarmak için müzik, 4. midelerini baştan çıkarmak için yüksek tahıl ambarları ve köleler; 5. teslim olan Hunlar için armağanlar ve kıyaklar."[75] Buna karşılık, en azından daha uzak görüşlü Türk ve Moğol barbar şefleri ve onların danışmanlarının, uygar Çinlilerin bu baştan çıkarma metotlarını ve bunların kendi toplumları için taşıdığı tehlikeyi bildikleri anlaşılıyor. Doğan Avcıoğlu Bilge Kagan'ın şu sözlerini aktarıyor:

"Bunca yere kadar ordu yürüttüm. Ötüken ormanından daha iyisi hiç yokmuş. İl tutacak yer Ötüken ormanı imiş...

"Çin budunun sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak budunu öylece yaklaştırırmış... (Çin'in) tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk budunu, öldün. Türk budunu öleceksin! Güneyde Çogay ormanına, Togültün ovasına konayım dersen, Türk budunu öleceksin."[76]

Oğuz boylarının, Orta Asya'ya doğru ilerleyen İslâm ordusunun da baskısı altında Müslümanlığı kabule zorlandıkları ve tümüyle göçebe bir nitelik taşımadıkları, bunların bir bölümünün yerleşik hâle geldikleri artık kesinleşmiştir. Kül-Tigin yazıtlarına dayanan Taner Timur, demir işlemeciliği, halı üretimi vb. yapan ve Çin'le ve hattâ Bizans'la ticaret ilişkileri geliştiren Göktürklerdeki sınıfsal ayrımları anlatırken şöyle diyordu:

"Gök-Türklerde sınıf ayrılıklarının ortaya çıkması, artı-ürünün yaratılması ve mal üretimiyle birlikte yürümüştür. Çin kaynaklarına göre, daha Orta Asya'da siyasî egemenliklerini kurmadan, Gök-Türkler Çin'in kuzeyindeki yurtlarında demircilik yapmakta idiler. Bunun dışında hayvancılık ve halıcılık başlıca ticarî olanakları sağlıyordu... Gök-Türk devletinin en zengin çağında evcil köleliğin de ortaya çıktığını anlıyoruz. Kül-Tigin yazıtı 'o zamanda uşakların bile uşakları, hizmetçilerin bile hizmetçileri olmuştu' demektedir."[77] Timur 1071'de, yani Osmanlı beyliğinin kurulmasından 230 yıl kadar önceki bir tarihte, Anadolu'ya giren Türk ya da Oğuz topluluklarının, salt göçebe olmaktan çok yarı-göçebe bir nitelik taşıdıklarını, hattâ yerleşik öğeler de içerdiklerini söylüyordu:

"Türklerin daha Gök-Türkler döneminde kısmen tarıma geçtiklerini biliyoruz. Selçukluların doğrudan atalarını teşkil eden ve X. yüzyılda Sir-Derya kenarında, Aral Gölü kıyıları ile bunların kuzeyindeki bozkırlarda yaşayan Oğuz Türkleri'ni, Arap yazarları kısmen göçebe, kısmen de yerleşik hayat yaşayan bir halk olarak görüyorlardı. Daha sonra Türkler Arap-İran kültürüyle ve yerleşik uygarlıklarla temasa geldiler. Anadolu'ya gelirken bu unsurları da beraberlerinde taşıdılar. Bu konudaki tartışma açıklığa kavuşmuştur ve artık hiçbir tarihçi Türkleri tüm göçebe unsurlardan oluşan bir ulus olarak görmemektedir."[78]

Yukarda da değindiğim gibi, zenginlerle yoksullar arasındaki bu sınıfsal farklılaşmanın ortaya çıkışı daha da eskiye gidiyordu. Oğuzlar da içinde olmak üzere Orta Asya steplerinde yaşayan topluluklar arasında 9. yüzyılda, hatta daha öncesinde bir zengin-yoksul farklılaşmasının olduğu

biliniyor. 9. yüzyılda bile, steplerdeki otlakların kollektif mülk sayılmasına rağmen hayvanlar üzerindeki mülkiyet çoktandır özel bir karakter taşır olmuştu. Zenginleşen aşiret üyeleri artık ürünü başka mallarla mübadele ediyor, ticaret yapmaya başlıyor, hattâ kervanlara tacir olarak katılıyorlardı. Bu topluluklarda, daha fazla hayvana sahip olan ve kendi hayvanlarının talan edilmesini önlemek için yoksul aşiret üyelerini kendi hizmetine alan ve ak kemik olarak adlandırılan şeflerle, kara kemik (="kara kamıg budun") olarak adlandırılan yoksul ya da hiçbir hayvanı olmayan aşiret üyeleri bulunuyordu. F. Sümer, 920 yıllarında Aral ve Kuzey-Hazar kıyıları ile Sir-i Derya'nın aşağı ovalarında yaşayan göçerleri ziyaret eden Arap gezgini İbn Fadlan'a göndermede bulunduğu *Oğuzlar* adlı kitabında şunları belirtiyordu:

"Her boyun başında 'beğ' unvanlı asilzadeler vardı. Beğlerin kırk kişiden mürekkep silâh arkadaşları vardı ki, bunlara yoldaş denildiği anlaşılıyor. Her kavmin asilzadesi gibi Oğuz beğleri de çok varlıklı idiler. İbni Fadlan Oğuz beğleri arasında yüz bin koyuna ve on bin ata sahip kimseleri gördüğünü söylüyor."[79]

Oğuzlar'ı ve onun bir parçasını oluşturan Kayı boyunu, sınıfsız bir toplumsal varlık sayan Kıvılcımlı'nın tezini çürüten ve daha Osmanlı öncesinde Türk toplulukları içinde sınıfsal farklılaşmanın hayli gelişmiş olduğunu gösteren araştırmacılardan biri de Alman tarihçi Ernst Werner'di. Werner ünlü yapıtında, V. A. Gordlevski'nin Oğuzlar'ın "eski Aşiret Yasasının daha Orta Asya'da iken çözülmüş olduğunu tahmin" ettiğini aktardıktan sonra S. P. Tolstov'a göndermede bulunarak şunları söylüyordu:

"Tolstov; bundan, Sir-i Derya bölgesindeki kentlerde canlı bir meta alış-verişinin olması gerektiği sonucunu çıkarır; daha 8. ve 9. yüzyıllarda bozkır ve ova arasında bir işbölümü oluşmuş ve Step Devletleri askerî üstünlükleri sayesinde yerleşik halkı egemenlikleri altına alıp haraca bağlamışlardır. Bunun doğal sonucu olarak, göçerler arasında keskin bir farklılaşma ortaya çıktı."[80] Gene Werner, bu kez S. G. Agadzanov'a göndermede bulunarak şunları söylüyordu:

"S. G. Agadzanov 10. yüzyıldaki Oğuzlar konusunda, mülkiyetin Aşiret ve Boy Aristokrasileri tarafından gasp edildiğini ve bunun, otlaklar temelinde örgütlenen toplulukların çöküşüne yol açtığını ve kara budunu, yani basit halkı, bozkır aristokrasisi ile karşı karşıya getirdiğini savunuyor. Elkonulan otlaklar, üründen rant alma için ekonomik bir yaptırım aracına ve komşular arası yardımlaşma bir sömürü biçimine dönüşür."[81] Werner daha sonra, D. E. Eremeev'in şu değerlendirmesini aktaracaktı:

"Türk halklarında Boy'un ya da aşiretin örf ve âdet gereği, ortak kullanım ve yönetimine tâbi olan otlakların büyük bölümü aslında *fiilen* zengin sürü sahiplarinin, bozkır aristokratlarının tasarrufu altında bulunmaktadır."[82] Yazar daha ilerde, gerek Moğollar ve gerekse Oğuzlar arasında daha 10. yüzyılda gelişmiş bir hiyerarşinin oluştuğunu ve buna bağlı olarak sadece bireyler değil, boylar arasında da eşitsizlik ve farklılaşmanın ve egemen ve köle boyların ortaya çıktığını söylüyordu. Werner'e göre,

"Boyların kendi içinde, daha 11. yüzyılda ataerkil feodalizm, yani yoksul ailelerin emek ve ürün rant yoluyla sömürüsü sözkonusuydu. Zengin bozkır aristokrasisi, merkezî iktidarın yüklediği vergileri iktisaden güçsüz boydaşlarının sırtına yıkma eğilimindeydi ki, bu da, bir yanda beyler ve boy önderleri, öte yanda ise, basit çobanlar arasındaki toplumsal gerilimi keskinleştirdi."[83]

Sadri Maksudi Arsal, aristokrat kökenli bir yazar olan Yusuf Has Hacib'in 11. yüzyılda kaleme aldığı ünlü ve Karahanlı hükümdarı Tabgaç Kara Buğra Han'ın huzurunda okuduğu söylenen ünlü yapıtı *Kutadgu Bilig* üzerine yaptığı çalışmada yoksul Türkler hakkında şu aşağılayıcı sözcükleri kullanıyordu:

"Bunlar, muayyen (=belirli- G. A.) sanatı olmayan şehir halkı, mesleği olmayan amele,

şehir proleteri. Bunlar hakkında *Kutadgu Bilig* müellifi (=yazarı- G. A.) pek yüksek fikirde değildir. Onlar karınlarını doyurmaktan başka bir şey düşünmezler. Onlara fazla yüz vermek, onlarla çok konuşmak faydasızdır. Bu kara halkın karnı doydu mu dili açılır. Eğer han onları inzibat altında tutmazsa onlar derhal şımarırlar."[84]

Bütün bu örneklerin de gösterdiği gibi, Kıvılcımlı'nın ilk dönemin Osmanlı devletini ve doğal olarak Osmanlı öncesi dönemin Türk aşiretlerini ve devletlerini âdil, eşitlikçi ve hattâ âdeta sınıfsız topluluklar ve rejimler gibi görmesinin ve onları idealize etmesinin hiçbir bilimsel temeli yoktur. Ama o, 1967'de yazdığı ve daha sonra genişleterek 1970'te bir broşür hâlinde yayımladığı bir yapıtında, yukarda sunduğum ve çoğu o dönemde de bilinen bütün bu olgu ve verileri görmezden geliyordu. Hemen arkasından ise o, ezen ve ezilen katmanların varlığını dolaylı ve ürkek bir tarzda itiraf ederken bu eşitsizliği, üzerine tanrısallık şalı örterek meşrulaştırmaya çalışıyordu:

"Türk toplumunda sosyal sınıf olsa, hemen o açıdan kanunlar çıkarılır, Yunan kentlerindeki Tiran oyunlarıyla, bir avuç silâhlı adam, nüfus çoğunluğunu Köle durumuna getirir ve idare ederdi. Türk toplumunda ne Köle, ne Efendi yaşayamazdı. Geriye yenenlerin bir YERSU veya SOY üstünlüğünü tanımak ve sürdürmek kalıyordu. Üstün geliş, Tanrıcıl bir olay değil miydi? Toplumda bir SOY'un üst sayılışı da, Allah'ın çizdiği alın yazısı olabilirdi. Toplum düzeninde üstlük, astlık kimseyi sömürme aracı olmadığı, tersine, her an kopabilen savaşlarda bir disiplin ve teşkilât hiyerarşisi sağladığı için, SOY üstünlüğü, yenilmiş alt insanlarca bile, tabii ve yararlı bir kutsallık sayılabilirdi."[85] Yazar, "her an kopabilen savaşlarda bir disiplin ve teşkilât hiyerarşisi sağladığı" ve "SOY üstünlüğü, yenilmiş alt insanlarca bile, tabii ve yararlı bir kutsallık sayılabil"diği gerekçesiyle köleliği makul ve kabul edilebilir buluyor. Herhalde, duymuş olmaları hâlinde, bir zamanların ırkçılık esasına göre kurulu Güney Afrika gibi devletlerinin yöneticileri, Kıvılcımlı'nın bu argümanını büyük bir şevkle alkışlarlardı.

Kıvılcımlı Kendi Savlarını Kendi Kalemiyle Çürütüyor

Daha da ilginci, Kıvılcımlı'nın kendisinin, Osmanlı toplumu ve devletine ilişkin görüşünü gene kendi ağzından çürütecek verileri sunmasıdır. Yukarda kendisinden aktardığım alıntıların ve burada sunacağım alıntıların dikkatli bir biçimde incelenmesi bile bunu göstermeye yeter.

Yazar şöyle diyor:

"Osmanlı İmparatorluğu'nun padişah tepesinden bakınca, her şey iki *büyük* ve epey *SOYUT* altlı üstlü bölünüm biçiminde yaygınlaşmış görünür:

"1- SÜNUF'U DEVLET (Devlet Sınıfları): *Üstte egemen*'dirler.

"2- NÜFUS'U DEVLET (Devlet Nüfusu): altta *gemlenmiş*'tirler.

"Bu görünüş bizim yakıştırmamız değildir. 'Osmanlû'nun *Dünya Kavrayışı*'dır. O herşeyi *DEVLETLEŞTİRMİŞ*'tir. Daha doğrusu, DEVLET, Osmanlı'ya göre, toplum içinden çıkıp insanların üstüne yükselmiş, *sosyal sınıf çelişkilerini* egemen sınıflar yararına dengeleştirerek, gemlenmiş-alt sınıfları kendi statükosu altında tutan bir ayrıcalı *avadanlık* (cihaz) değilmiş gibi gelir. Osmanlı'ca, yalnız egemen-üst sınıflar değil, gemlenmiş-alt sınıflar da DEVLET'in bir bölümüdürler.

"Bu görüşün tarihcil, ekonomik ve sosyal nedenleri, hep gelir: *Tarihcil Devrimler* çağındaki *üretim* ilişkilerine, Osmanlılıkta *dirlik düzeni* adlı *mirî toprak* düzenine dayanır. O düzende devlet, sınıflar arası *ULU HAKEM* durumunu uzun süre saklamayı başarır. Üst sınıflar *mülkiyet sahibi*dirler. Ama, nitelik ve nicelikçe 'devede kulak kabilinden'dirler. Alt sınıflar *mülkiyetsiz*dirler. Ama, *tasarruf* haklarıyla, toplumun en yaygın toprak ekonomisine elkoymuş, nicelikçe muazzam bir yığındırlar. Nitelikler ne denli küçümsenirse küçümsensin,

sayı büyüklüklerinin ağır basışı, devleti her an onlarsız olunamayacağına inandırır."[86]

Sömürücü azınlığın denetimi altındaki devletlerin hemen hepsinde olduğu gibi Osmanlı'nın da, devleti mistifiye ve idealize etmesinde, "yalnız egemen-üst sınıflar"ın değil, "gemlenmiş-alt sınıflar"ın da "DEVLET'in bir bölümü" olduğu yanılsamasını yaratmaya ve kendisini sınıflarüstü ve tarafsız bir kurum görünümüne büründürmeye çalışmasında tuhaf ya da şaşılacak bir yan yoktur. Tabii emekçi yığınları ve onların Kıvılcımlı gibi siyasal öncülerini bu masala inandırmaya çalışmasında ve bunda bir ölçüde başarılı olmasında da. Sömürücü egemen sınıfların "nitelik ve nicelikçe 'devede kulak kabilinden' " olmaları ise nesnelerin doğası gereğidir. Anlaşılabilir nedenlerle tarih şimdiye kadar, sömürücü sınıf mensuplarının *çoğunlukta olduğu* bir topluma tanıklık etmemiştir ve etmesi de olanaksızdır. Burada bizim için önemli olan Kıvılcımlı'nın, Osmanlı devletinde "egemen-üst sınıflar"ın ve "gemlenmiş-alt sınıflar"ın varlığını ve birinciler mülkiyet sahibi iken ikincilerin mülkiyetsiz olduğu gerçeğini kabul etmiş olmasıdır.

O aynı yapıtında daha Osmanlı devletinin ilk kuruluşu döneminde bile iki küme insanın, ("Güden savaşçıl ilbler, gaziler" ile "Güdülen barışçıl köylüler, reaya...") bulunduğunu kabul etmekteydi. Kıvılcımlı, "üst kat" olarak nitelediği Sünuf'u Devlet (=devlet sınıfları, yani esas olarak a) savaşçılar-gaziler/ seyfiye ve b) şeyhler-dervişler/ ilmiye) ile "alt kat" olarak nitelediği çalışan "başıbozuklar", yani, köylü, esnaf, zanaatkâr ve göçebelerden oluşan üretici halk arasında bir ayrım, daha doğru bir anlatımla bir "karşıtlık" olduğunu kabul etmektedir. Dahası Kıvılcımlı'nın kendisi de, yukarda sunmuş olduğum şu alıntıda, fethedilen yeni toprakların dağıtım ve paylaşımında önceliğin "üst kat"tan insanlara verildiğini de şu sözleriyle itiraf etmekteydi:

" *'Taksim'* in bu aşaması, ilkin *'sünûf'ü devlet'* (devlet sınıfları) denilen *üst kat* insanları arasında toprak gelirinin *(rant-irat)*ın dağıtılması olur.

" 'Taksim' in ikinci aşaması, *alt katlar*, politika ve savaş dışında bilfiil çalışan 'başıbozuklar' (siviller) arasında yapılır. Asıl gerçek *toprak dağıtımı* budur."[87]

Bu veriler ve alıntılardan çıkan sonuç net ve açıktır: Osmanlı'nın "Dirlik düzeni toprak düzeninde sınıfları lâfta değil, pratikte kaldırmış" olduğu savı bir safsatadan öte bir değer taşımamaktadır. Sınıflı bir toplum olan Osmanlı toplumunda bir yanda "çoban" ya da "güden" olarak tanımlanan "devlet sınıfları"nın (seyfiye, ilmiye, kalemiye, mülkiye) üst kademeleri, öte yanda ise doğrudan üretici konumunda bulunan ve devlet tarafından "SÜRÜ" ya da "HAYVAN SÜRÜSÜ" olarak görülen ve "başıbozuk" olarak nitelenmek suretiyle aşağılanan Müslüman ve Hristiyan köylüler ve göçebelerle daha az sayıda olan ve genellikle kentlerde yaşayan zanaatkârlar bulunmaktadır. Bu bölünmede en üstte padişah ve onun altında yüksek askerî ve sivil bürokrasi ve onun farklı işlevlere sahip kolları bulunmaktadır. Dirlik düzeninin bozulmaya ve yerini mukataa/ kesim düzenine bırakmaya başladığı 16. yüzyıldan itibaren, önemli bir bölümü devletin üst kademelerinden gelen kesimciler, mültezimler ve sarraflar gibi katmanların da bu egemen sınıfın bir parçası hâline geldiğini unutmamak gerekiyor. İdealize ettiği ve yücelttiği "devlet sınıfları"nın güdümü altında yaşayan ve reaya diye anılan emekçi köylülükten söz ederken "ecnebi" (=yabancı) sıfatını kullanması da hem de "devlet sınıfları"nın halka nasıl baktığını ve hem de bu "devlet sımfları"nın önyargılarını benimseyen Kıvılcımlı'nın Osmanlı halkına nasıl baktığını ele vermektedir.

Ama, dahası da var: Kıvılcımlı onca idealize ettiği dirlik düzeninde de sömürünün olduğunu kendisi de kabul ediyor ve böylelikle bir kez daha kendi tezlerini kendi kalemiyle çürütüyordu. O, dirlik düzeninden kesim düzenine geçişin sonuçlarını anlatırken aynen şöyle diyordu:

"... Çünkü Dirlik düzeni esnasında yalnız derebeyleşen 'Sahip arz'ların soygunu vardı. Kesim düzeni ile beraber, evvelki soygun kalkmak şöyle dursun, bir de onun üzerine daha

evrensel bir tefeci-bezirgân sisteminin soygunu ve baskısı binmişti. Sömürü katmerlenmişti."[88]

Osmanlı toplumunun temel çelişmesi; başlıca üretim aracı olan toprağı ve diğer zenginlikleri elinde tutan ve vergi ödeme yükümlülüğü bulunmayan egemen sınıflar ile kırların ve kentlerin değişik etnik ve dinsel kökenlerden sömürülen halk yığınları arasındaki çelişmeydi. Birincisi, yani devletlû sınıfın doruğu ile onun toprak ve sermaye sahibi ortakları, ikincisinin yarattığı artık ürünü çeşitli vergiler yoluyla ondan alıyor ve onu zamanla daha da güçlenen bir boyunduruk altında tutuyordu. Üretici sınıf ve katmanlardan vergi vb. yollarla alınan artık ürün belirli ellerde toplanmakta, esas olarak padişah ve çevresinin gösterişli tüketimi ve esas olarak yeniçerilerle kapıkulu sipahilerinden oluşan merkezî ordunun gereksinimleri için kullanılmaktaydı.

Yazar bir başka yerde de kendi tezini kendi kalemiyle çürütmekteydi. O burada aynen şöyle diyordu:

" **'Devlet'** sözcüğünün hem en soyut, hem en somut anlamı kısaca şudur: **'Devlet silâhlı adamları ve cezaevleri bulunan örgüttür.'** Osmanlı Türkleri, daha cezaevlerine ve zindanlara kalkışmadan önce, silâhlı **ilb**'ler (şövalyeler - gaziler) idiler. Türk olup da içlerinde **'silâhsız adam'** yoktu. Hepsi, tepeden tırnağa olabilecek bütün silâhlarla silâhlı idiler. İnsanların sonradan silâhsızlandırılmaları, bir avuç silâhlıya kul köle edilmeleri için yapıldı...

"İlk Osmanlı Devletini o Türk İlbleri, yalnız **'silâhlı adam'** olarak kurdular. O nedenle **devlet demek, silâhlı adamlar demek** oldu. Osmanlı Devletinin **'reâyâ'** (güdülenler) adlı çiftçilerini **'devlet sınıfları'** denilen: **Seyfiyye-ilmiyye-mülkiye-kalemiye** zümreleri güderdi."[89]

Görülebileceği gibi Kıvılcımlı bu alıntının ilk paragrafında, "daha cezaevlerine ve zindanlara kalkışmadan önce" BÜTÜN Türklerin silâhlı olduğunu söylüyor. Ama o, hemen bunun ardından gelen ikinci paragrafta insanların daha sonra "bir avuç silâhlıya kul köle edil"diklerini, reayanın, yani güdülenlerin bu silâhlı adamlardan ayrı olduğunu ve onlar tarafından güdüldüğünü belirtiyor. Güden ve güdülenin, yani yöneten ve yönetilenin olduğu yerde sınıflara, yani yapıları ve işlevleri birbirinden farklı toplumsal katmanlara ayrılmanın ve sömürünün var olduğu ya da en azından oluşmaya başladığı açıktır. Hem reayanın, yani güdülenlerin ve "devlet sınıfları"nın, yani güdenlerin, dolayısıyla sınıf ayrımlarının varlığını kabul etmek, hem de devletin var olmadığını ileri sürmek olanaksızdır. Kıvılcımlı burada, ilk Osmanlı devletinde işi esas olarak üretimle uğraşmak olan reaya ile ondan ayrı, esas işlevi savaşmak ve yönetmek olan ve reayanın üstünde bir konuma sahip olan "devlet sınıfları"nın (seyfiye, ilmiye, mülkiye, kalemiye) var olduğunu kabul etmektedir. Osmanlı devletinin kuruluş evresinde güden-güdülen, sömüren-sömürülen ayrımının henüz olgunlaşmamış ve kalın ve keskin çizgiler kazanmamış ve güden ve yönetenlerin sıradan halktan tümüyle kopmamış, ona tümüyle yabancılaşmamış olması vb. bu ayrımın olmadığı anlamına gelmez.

Yazarın, boyutlarını büyük ölçüde abarttığı sözkonusu ilkel sosyalist gelenekler Bizans kent ve kasabalarının fethedilmesine bağlı olarak kaçınılmaz bir biçimde ortadan kalkmaktaydı. Aslında, sorumluluğunu -İslâmın ve Bizans'ın sırtına yıkmakla birlikte- Osmanlı'da, daha ilk kuruluş döneminde bile böyle bir yozlaşmanın, yani sınıfsal farklılaşmanın yaşandığını Kıvılcımlı'nın kendisi de şu sözleriyle kabul etmektedir:

"Osmanlı daha ilk *'400 arslan'*lık bir oymakcağız iken iki orijinal antika medeniyetin; *İslâmlığın ve Bizans*'ın çöküş bataklığı içine düştü. Her iki uygarlık da, tefeci-bezirgân ağları ile sımsıkı sarılmış bir derebeylik soysuzlaşmasına batmıştı. O soysuzlaşma, ekonominin temelini belirlendiren *tarihcil ve coğrafyacıl* üretici güçleri baltalamış, özellikle *toprağı* ve *insanı* bütün varlıkları ve ilişkileri içinde çürütmüştü."[90] Kıvılcımlı bu yargısını, bir başka yerde yineliyordu:

"İlk Osmanlı 'gazi'leri sahici İlb kaldıkları müddetçe, dünya malında gözü olmayan, tok gönüllü, faziletli birer idealisttiler.

"Fakat, bu ilk barbar sadeliği ve kuvveti çok sürmedi. Fethettikleri yerlere ilkin tutumluluk ve doğruluk bakımından örnek olan İLB'ler, yerleşip kökleştikçe, kendilerinden evvelki saltanatların efendilerine özendiler. Rahat, ihtiyaçları çoğalttı. Hâkimiyet ve işsizlik lüks ve sefahati arttırdı.

"Ve gün geldi ki, o mütevazi, kanaatkâr döğüşçülerin yerine zenginliğe tapan bir kadro geçti...

"İlk Osmanlılarda büyük ideal: Din uğruna gaza idi. Bu sonrakilerde bütün gaye şahsî zenginlik oldu."[91] Ancak o bizleri, "tümüyle masum" ve "tutumluluk ve doğruluk bakımından örnek olan" Osmanlı yöneticilerinin "uygarlaşması"nın ve derebeyleşmesinin sorumluluğunun asla kendilerine ait olmadığına inandırmaya çalışıyordu. Kıvılcımlı'ya göre bu gerileme sürecinin sorumluları, onları baştan çıkaran tefeci-bezirgânlar, yani "kötü sermaye"nin ta kendisidir:

"Gel zaman git zaman ilk idealist Osmanlı İLP'leri (Gaazileri: Şövalyeleri) ele geçen Osmanlı topraklarında yerleşip oturaklaşınca, açılan ticaret yolları üzerinde bezirgânlık ve tefecilik alabildiğine gelişti.

"Gittikçe daha zengin para-babası kesilen Tefeci-Bezirgânlar, başta Padişah gelmek üzere bütün Gaazileri savaş yapacaklarına keyif çatmaya, 'bina ve zina' yapmaya, borçlanmıya alıştırdılar. Borcun altından kalkamıyan devlet, en sonunda Müslümanlar Hazinesi adına kontrol ettiği toprakları para-babası Tefeci-Bezirgânlara teslim etti."[92]

Bu bağlamda Kıvılcımlı, daha ikinci padişahın, yani Orhan Bey'in ele geçirdiği Bursa'da, kalenin içindeki bir sarayda oturduğunu kabul ediyor, ama bir yandan da bu adımın önemini hafifletmeye ve Orhan'ı aklamaya, hattâ okuru Osmanlı sultanlarının "saraysız" kaldığına inandırmaya çalışıyordu. Ona göre,

"Besbelli, kale içindeki saray, eski Bizans tekfurundan kalmadır. Anlaşılan Orhan Gazi, boş duracağına, ele geçen Kale sarayına ilk adımını atan Osmanlı ilbidir. Medeniyet, eline esir düştüğü tarihöncesi toplumu böyle etkilemeye başlar yahut zehirler.

"Osmanlı niçin 'saraysız' kalmıştır? Bir yol alıştığı çadırdan kolay ayrılamadığı ortadadır. Ama asıl neden, eşit gaziler arasında kişi olarak sivrilmenin pek güç olduğudur...

"Osmanoğulları ilk yüzyıllar boyu, saray kurmayı, hem kullara, hem Allah'a karşı işlenmiş ayıp-günah saymıştır."[93] Oysa yukarda da görmüş olduğumuz ve kendisinin de kabul ettiği gibi Osmanlı yöneticileri sadece saraylara girmeye alışmakla kalmamış, akınlar ve savaşlarla ele geçirdikleri ülkelerin halklarını soymak ve diğer maddi zenginliklerini yağmalama konusunda hayli becerikli olduklarını göstermişlerdi.

Aslında Kıvılcımlı'nın Osmanlı'yı "saraysız" göstermesi, içinde bir sembolizmi saklıyordu. Ona göre Osmanlı, İstanbul fethedilene kadar sözcüğün gerçek anlamında bir devlet olmamış ve dolayısıyla Osmanlı toplumu içinde bir ezen/ sömüren ile ezilen/ sömürülen çelişmesi yaşanmamıştı. O bu görüşünü açıklarken kuruluş ve yükselme dönemi Osmanlı devletini âdeta bir izci örgütü derekesine indirecekti:

"Burada bir *'devlet'* var mı? Var. Kime karşı? Açıkça, *dışarıya-yabancılara* karşı. Medeniyetin köleliğe yatkın sürüleri güdülecek. Dört yan Bizans keferesi dolu. O gibilere karşı birkaç muhafız, toplumun bütün ocaklarına gerekli olayları duyuracak birkaç haberci. Ve gaziler 'yazı' bilinmeyen bir toplumdan geldikleri için, bir tek de katip...

"Cihangirliği, gökleri tutmuş ulu çınar gibi gönlünde yaşatan Osmanlılığın bütün devleti bu oldu. Ve bu gidiş, Bizans'ın ele geçtiği güne dek ana çizgilerinde değişmedi. Saray yok, *kır evi* vardı. Devlet her şeysiyle *köylü devleti* kaldı."[94]

Osmanlı beylerinin saraylara yerleşmeye başlamaları, onların, sahip oldukları varsayılan

değerlerinden, yani ilkel komünizmin kalıntılarını taşıyan geçmişin mirasından ve halktan kopma ve devletleşme yolunda attıkları adımların en önemlilerinden biridir. Zaten yazarın kendisi de bunu kabul etmekte ve Orhan Bey döneminde halktan ayrı bir ordu örgütünün kurulmaya ve sınıf ayrımlarının ortaya çıkmaya başladığını şu sözlerle itiraf etmekteydi:

"Fetih gibi, güdümün de tek şartı *Silâhlı Güç Örgütü*'ne dayanacaktı. Bu örgüt, Bursa feth edilir edilmez ele geçmiş *hazinelerden* ve *Kan* gelenek-göreneklerinden yararlanılarak kuruldu. Ve bir anda Osmanlı ordusu ile birlikte Osmanlı *devleti* de bütün orijinal elemanlarıyla biçimlenmeye başladı...

"Bizans'la içiçe girme, artık Osmanlı topluluğu içinde farklılaşmayı gerektirmiştir. Bu ayırtlanma, silâhlıları silâhsızlardan, askeri sivilden ayırmak biçimine girmiştir."[95]

Öte yandan Sabri F. Ülgener, zaman zaman Kıvılcımlı'nın da başvurduğu bambaşka bir kaynağa göndermede bulunmakta ve ilk Osmanlı yöneticilerinin de mal-mülk ve servet edinme peşinde koştuğunu göstermektedir. Ne Marksist ve ne de devrimci olan Ülgener, önemli çalışmasında "imtiyazlı tabakalar"a değinirken önce şu saptamayı yapıyordu:

"Yerine göre; büyük toprak mülkiyetinin verdiği nüfuz ve iktidardan kuvvet alan 'feodal' sınıflar (eşraf ve ayan); devlet teşkilâtının daha fazla merkezî-bürokrat bir veçhe gösterdiği hallerde idare edenler (yüksek paye ve mansıp sahibi memurlar) sınıfı; yine yerine göre, bunların yanında ve bazan üstünde olmak üzere, ruhani tarik mensupları... **Ağalık ve efendilik** şuurunun (=bilincinin- G. A.) izlerine hepsinde rastlayabiliriz. Konak hayatı ve onun etrafında -sahibinin siyasî veya manevi nüfuzile mütenasip (=orantılı- G. A.)- bir **yanaşma veya mürit halkası**; ruhani aristokraside belki üstü örtülü kalmakla beraber, hepsinde **mal mülk, bol tüketim ve gösteriş** hevesi, **altın** ve **gümüş** tutkusu!"[96] Ülgener hemen ardından sunduğu dipnotta, "Ağalık ve paşalık şanı, mevki icapları iktidar sahiplerini daima bolluk ve gösteriş peşinde koşturmuştur"[97] dedikten sonra, Osmanlı beyliğinin kuruluşundan Fâtih Sultan Mehmet dönemine kadar geçen süreyi anlatan bir kaynakta yer alan bir şiire göndermede bulunuyordu. Bu tarih kitabında geçen şiirde şöyle deniyordu:

"Paşaların derdi kumaş veya filori
Gözetirler ne zaman alacaklar öbürünü
Eğer güzel bir cariye gelse veya oğlan
Hemen onun gizli huy ve yaşantısı ortaya çıkar
Kapı görevlileri gelenin elini gözetir
Bulaşır ellerine dünya kiri
Aşıki armağanı bil duadır
Ulaşır cümle dünyaya nuru"[98]

Kıvılcımlı, bazan yapmakta olduğu gibi kendisini, Osmanlıların "iyi çoban" olduklarını ve "İyi çoban"ın "bakımlı sürü getir"diğini söylemek suretiyle savunmaya kalkabilir. Çobanın "iyi" olmasıyla "kötü" olması arasında elbette bir fark olacaktır; ama doğrudan üreticiler açısından hiç de niteliksel-olmayan bu farkın, "sömürücü çoban" ile "sömürülen sürü" arasındaki ilişkinin özünü asla değiştirmediği ve değiştiremeyeceği açıktır. Bu iki tür çoban arasındaki fark, rasyonel davranan ve işgüçlerini sömürdüğü işçilere bazı haklar tanıyan bir kapitalist ile onları acımasızca sömüren ve ezen bir kapitalist arasındaki farka benzetilebilir. Kendisini devrimci ya da komünist olarak nitelendiren bir parti, çevre ya da kişi asla işçi ve sömürülen emekçi "sürü"lerinin "iyi çoban"lar tarafından güdülmesini savunmayacak; çoban-sürü ya da güden-güdülen ilişkisinin kendisine karşı çıkacak ve bu kategorilerin ortadan kalkması için kavga verecektir.

Osmanlı'da Mülkiyet ve Timar Sistemi

Kıvılcımlı'nın ilk dönemin Osmanlı devletini âdil, eşitlikçi ve hattâ âdeta sınıfsız bir toplum gibi görmesinin kaynağında, temel üretim aracı toprağın esas olarak kamunun/ devletin mülkiyetinde olması yatmaktadır. (Onun, Hruşçov ve Brejnev döneminin Sovyetler Birliği'ni sosyalist bir ülke ve bu ülkeyi yöneten partiyi "komünist" olarak görmesinin altında da benzer bir hatalı kavrayış yatmaktadır.) Yazarın anlayışına göre, kapitalizm-öncesi sosyo-ekonomik formasyonlarda üretim araçlarının kamu/ devlet mülkiyetinde olması hâlinde adalet ve eşitlik vardır; buna karşılık, ancak üretim araçlarının feodal beylerin, ağaların, aristokratların özel mülkiyetinde olması hâlinde adaletsizlik, eşitsizlik ve sömürü vardır. Onun bu saptamasının ikinci bölümü doğru olmakla birlikte yetersiz iken birinci bölümü çoğu zaman doğru değildir. Evet, Osmanlı toplumu bu açıdan Batı Avrupa feodalitesinden farklıydı. Batı Avrupa'da, dönemin temel üretim aracı olan toprağın mülkiyet hakkı esas olarak feodal soyluların ve kilisenin elindeyken, Osmanlı'da toprağın mülkiyeti esas olarak -kollektif sömürücü organ olan- devletin elindeydi. Ama bunun böyle olması, kamu/ devlet mülkiyetinin BÜTÜN HALKIN mülkiyeti olduğu anlamına gelmediği gibi, doğrudan üreticinin sömürülmediği anlamına da gelmiyordu. Batı Avrupa'da feodal beyler, resmen sahibi oldukları topraklarında çalıştırdıkları serflerin ürettiği artık ürüne doğrudan elkoyarken, Osmanlı devleti artık ürüne daha farklı bir mekanizmayla, yani doğrudan üretici üzerindeki vergi ve diğer yükümlülükler yoluyla elkoyuyordu. Devlet aygıtının kural olarak sömürücü azınlığın egemenlik aracı olduğunu da unutan Kıvılcımlı, toprağın mülkiyetinin esas olarak sömürücü sınıfların devletinin elinde olmasının, doğrudan üreticinin sömürülmesine engel olmadığını kavramış olan burjuva tarihçilerinin bile gerisine düşmektedir.

Yazarın bu hatasının temelinde, Asya'nın pek çok ülkesinde olduğu gibi Osmanlı'da da rastlanan toprağın ortak ya da kollektif mülkiyeti örnekleriyle, aynı üretim aracının ilkel komünal toplumda görülen ortak ya da kollektif mülkiyeti arasında yanıltıcı bir paralellik kurması yatmaktadır. Halil Berktay, bu iki mülkiyet tarzını birbirine karıştırma hatasına dikkat çekerken şunları söylüyordu:

"Hem belli bir sınıf farklılaşmasını ve bir şefler zümresinin aristokratlaşmasını yaşayan, hem de göçebe-otlatıcı oldukları için bir türlü toprağı ilkel sınırsızlığı içinde görmekten, yani toprak tesahübünün (=sahiplenilmesinin- G. A.) ortak biçimlerinden sıyrılamayan savaşçı-yağmacı kabileler, henüz bu düzeyde iken, yerleşik (feodal) uygarlıkların bulunduğu bölgeleri istilâ edip bu istilâ sayesinde kendileri devlete geçiş hamlesini yaptıklarında, bu gelişim çizgisi de ortaya 'mirî mülkiyet' dediğimiz devlet rakabesi biçimini çıkarmaktadır... Bazı tarihçiler, mirî mülkiyeti, yani devletin hükümdar tarafından temsil edilen mülkiyetini, ilkel toplumun ortak mülkiyetiyle bir tutarlar... Bize göre ise mirî mülkiyet, ilkel toplumun gerçek ortaklaşacılığının sadece biçimsel devamıdır; bu görüntü altında yeni bir içerik; Toprak üzerindeki bütün belirleyici yetkileri eline geçirmiş olan istilâcı kavmin aristokrasisinin sınıf tekeli saklanıyor."[99]

Yukarda, "Ya Osmanlı Öncesi?" başlıklı altbölümde bu konuyu bir dizi tarihsel örneğe göndermede bulunarak açıklamıştım. Bu örneklerden de görülebileceği gibi, daha Osmanlı beyliğinin, hattâ Anadolu Selçuklu devletinin ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kurulmasından yüzyıllar öncesinden başlayarak, otlakları ortaklaşa kullanan göçebe Türk topluluklarında bir sınıfsal farklılaşma oluşmuş, meta üretimi ve ticaret filizlenmiş, sürülerin büyük çoğunluğunun sahibi hâline gelen beylerle yoksul çobanlar, zengin aşiret ve kabilelerle yoksul aşiret ve kabileler arasında bir sömürü ve egemenlik ilişkisi yaşanmaya başlamıştı.

Merkezî devletin, toprak üzerindeki özel mülkiyeti bütünüyle yadsımasa da önemli ölçüde sınırlandırdığı ve toprak rantının kullanım ve bölüşülme biçimini belirlediği Osmanlı toplumunda egemen üretim ilişkisinin merkezî bürokratik mi, Asya tipi mi, vergisel mi ya da

merkezî feodal mi olduğu yolundaki tartışma konumuz açısından çok büyük bir önem taşımıyor. Dolayısıyla burada bu tartışmanın ayrıntılarına girilmeyecek. Ancak şunu söyleyebiliriz: Bir sosyo-ekonomik formasyonun niteliğini saptamada kullanılacak belirleyici ölçüt, artık-ürünün doğrudan üreticilerden alınma ya da koparılma biçimidir. Marks bu konuda şunları söylemişti:

"Ödenmemiş artı-emeğin doğrudan üreticilerden çekilip alınmasının özel iktisadî biçimi, doğrudan üretimin kendisinden doğan ve kendisi de belirleyici bir öğe olarak onu etkileyen, yönetenler ve yönetilenlerin ilişkisini belirler. Ama, bunun üzerine de, üretim ilişkilerinin kendilerinden doğan iktisadî topluluğun tüm oluşumu, böylece de aynı zamanda onun özel siyasal biçimi yerleşmiştir. Tüm toplumsal yapının ve onunla birlikte egemenlik ve bağımlılık ilişkisinin siyasal biçiminin, kısacası buna uygun düşen özel devlet biçiminin, en içteki sırrını, gizli temelini açığa vuran şey, her zaman, üretim koşullarına sahip olanlar ile doğrudan üreticiler arasındaki ilişkidir."[100] Bir başka deyişle, bir sosyo-ekonomik formasyonun niteliği öncelikle, devlet örgütlenmesinin biçimine yani ortada küçük beylikler/ dükalıklar/ prensliklerin mi yoksa güçlü bir merkezî devletin mi bulunduğuna bakılarak saptanamaz. Artık-ürünün doğrudan üreticinin elinden alınması işlemi, genelde güçlü merkezî devletlerin bulunmadığı Batı Avrupa'da feodal senyörler tarafından yapılırken, güçlü bir merkezî devletin bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda Saray'a bağlı olan timarlı sipahiler tarafından ya da onlar aracılığıyla yapılıyordu. Artık-ürün birincisinde esas olarak angarya ya da emek-rant biçimini, ikincisinde ise esas olarak ürün-rant ve ayni vergi biçimini alıyor, her iki durumda da toprağa bağlı olan doğrudan üreticinin, yani köylünün (serfin ya da reayanın) elinden ekonomi-dışı zor yoluyla alınıyordu. Her iki durumda da, sömürülen yığınların para-rant yoluyla sömürülmesi feodalizmin çözülmesi ve kapitalizmin gelişmesine ya da gelişmesinin koşullarının olgunlaşmasına denk geliyordu. Bu bilgilerin ışığında Osmanlı devletinde egemen olan sosyo-ekonomik formasyonun merkezî feodal olarak nitelendirilmesi daha akla yakın gözüküyor.

Şunu da ekleyelim: Devletin, kapitalizm-öncesi sosyo-ekonomik formasyonlarda temel üretim aracı olan toprağın mülkiyetini kendi elinde bulundurması hiç de Osmanlı'ya özgü değildir; Osmanlı, Asya'da istisnadan ziyade norm olan bu geleneği Anadolu Selçuklu devletinden ve Bizans'tan devralmıştır. Bu koşullarda Osmanlı devletini yönetenler, Niyazi Berkes'in deyişiyle "... ekonomik üretimin herhangi bir kolunda bulunan bir sınıf olmadan, sınıfların tepesinde bir 'süper sınıf' hâline gelirler, devleti bu nitelikte güderler."[101] Konuya Berkes'inkine benzer bir tarzda yaklaşan Mustafa Akdağ ise şöyle diyordu:

"Gerçekleyin devlet, Anadolu'da daha kurulduğundan beri, 'kâfirlerden gazilerin aldıkları toprakları' devlet mülkü olarak ilân etmiş, özel mülkiyete yalnız şehirlerdeki arsalar ile bağ ve bahçeler bırakılmıştı.

"İş böyle olunca, bu toprakları ekip biçen çiftçi halk, bundan böyle devletin yarıcısı ya da icarcısı durumuna giriyordu. O hâlde, Türkiye tarihinde devlet, şu hâli ile, *tek başına bütün ülkenin toprak ağası* niteliği kazanmış, bu durumda özel kişilerin toprak ağalığına yer kalmadığından dolayı tarımcı halkı kendi çıkarına çalıştıran derebeyi tutumlu zümrenin doğmasına ve gelişmesine imkân kalmamıştı."[102] Padişahın yakınlarının bu yağmadan yararlanmanın ötesine geçerek, yer yer kendilerinin de bir tacir, bir girişimci gibi davranmaları hiç de şaşırtıcı değildi. Akdağ, Rumeli'den Anadolu'ya büyük kentlerin et gereksinimini karşılamak için hayvan geçirilmesinin izne bağlı olduğunu ve bu işlemin büyük bir kazanç kaynağı olduğunu belirttiği bir dipnotunda şunları söylüyordu:

"Örneğin, Fâtih Mehmed'in halası Selçuk Hatun Gelibolu'dan yılda 14 bin koyun geçirme hakkı almıştı. Kendisine, bu hakkı satın alanların üç yıl için 1479'da ödedikleri 'mukataa=kesim hakkı'nın 42 bin koyun karşılığı 26,500 akçe olduğu görülüyor. 1485'de Selçuk Hatun'un

yıllık hakkı 10 bin koyun idi ve bunun da üç yıllığını 15 bine satmıştı."[103] Yazar, Osmanlı zenginlerinin lüks kumaş tutkusunu anlatırken bu katmanın yaşam tarzını reayanın yaşam tarzıyla karşılaştırmakta ve bu arada şu bilgileri vermekteydi:

"Anadolu beylerbeyi Hersekzade Ahmet Paşa'nın, 1486'da Bursa'dan satın aldığı 65,400 akçelik ipekli ve yünlüler arasında yukarıda adlarını saydığımız Avrupa kumaşlarının da bulunduğu, bedel hesapları yapılırken, fiyat ve miktarları ile birlikte gösterilmiştir. Bu önemli satın almada, yukarıki paranın 36,910 akçesi yabancı kumaşlara ödenmiş bulunmakta idi. Böylece bu alışveriş, sancakbeyleri, beylerbeyleri, vezirler ve 'askerî' sınıfın öteki ileri gelenlerince Frenk yapısı mallara ödenen akçelerin yılda milyonlarca tuttuğunu ifade etmiş oluyordu.

"Öte yandan, reaya sınıflarının servetleri hakkında bize çok doğru fikir veren tereke defterlerini (ölen kimselerin servetlerini akçe olarak değerlendirip vereseleri arasında pay etme işlemini) incelediğimizde, bunlardan çok azının varlığı 50,000 akçenin üzerine çıktığına, büyükçe çoğunluğununki 10,000 akçenin altında kaldığına göre, Ahmet Paşa'nın, içkapı halkı (köle ve cariyeleri) için satın aldığı kumaşlara bu kadar parayı bir anda sayması, 'askerî' sınıf üst tabakalarının servetlerindeki ölçüsüz kabarıklığı ortaya koyuyor."[104]

Toprakların genellikle devlet mülkiyetinde olmasının, toprakta özel mülkiyete hiç rastlanmadığı anlamına gelmediğine, devlet mülkiyetinin de devlete egemen olan SÖMÜRÜCÜ SINIFIN KOLLEKTİF MÜLKİYETİnden başka bir anlam taşımadığına değindim. Kıvılcımlı'nın Osmanlıları, "bir lokma, bir hırka dışında dünya malına bak"mayan ve "toprak üzerinde kişisel özel mülkiyeti bilmeyen, hoş karşılamayan" kişiler olarak tanımlamak suretiyle güzellemesinin gerçek durumu hiçbir biçimde yansıtmadığını göstermeye devam edelim.

Divitçioğlu bu konuda şunları söylemekteydi:

"Osmanlı toplumunda şeyh ve dervişlerin mülkiyet ilişkileri hakkında asıl kaynağımız, Ö. L. Barkan'ın yapmış olduğu önemli araştırmadır. Osmanlı devletinin **Arazi Tahrir Defteri**'ndeki kayıtların incelenmesinden çıkan sonuçlara göre, Osmanlı sultanları yaptıkları hizmetlere karşılık şeyh ve dervişleri daima mükafatlandırmışlardır. Bu mükafatlandırma 'birtakım arazinin mülkiyet veya sade toprağın ettiği menafinin', yani toprak rantının kurulan zaviyelere terki şeklinde olmuştur. Mirî arazinin, toprak, zaviye ve köy olarak tarikat şeyhlerine geçirilişi çoklukla ikta-istiğlal yoluyla yapılmakta ve karşımıza bazan hayri, bazan da aile vakıfları olarak çıkmaktadır. Bu vakıfların bazan öşürü alınmakta, fakat bazan öşürü bile zaviyeye terkedilmektedir."[105] Yazar sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Osmanlı toplumunda, mülkiyet açısından rüçhanlı (=ayrıcalıklı- G. A.) olan zümreler sadece ülema içindeki seçkinler değildir. Askerî zümrenin de rakabesi devlete ait topraklar üzerinde malikâne ve vakıflar tesis ettiklerini biliyoruz. Özellikle akıncı beylerinin Trakya'da sahip oldukları malikâneler çok geniştir."[106]

Yukarda, Kıvılcımlı'nın ileri sürdüğünün aksine, Osmanlıların, "Yanı başlarında eksik olmayan İslâm havarileri 'anveten' (zorla) ele geçirilmiş topraklar üstüne, ilk İslâm ışığı Hülefay'i Raşidiyn çağında kurulmuş mirî toprak düzeni ilkelerini yayma aşkıyla dopdolu"[107] olmadıkları gibi ilk Osmanlılarda büyük idealin "Din uğruna gaza" falan olmadığına değinmiştim. Gerçekten de yapılan akınlarla amaçlanan, daha geniş topraklar elde etmek, buraların halkını önce haraca bağlamak, köle ve ganimet elde etmek ve ardından da bu topraklarda -olanaklı olduğu ölçüde- Osmanlı mirî toprak düzenini yerleştirmekti. Bu akınlara katılmış olanların bir gaza ideolojisiyle/ İslâm'ı yayma motifleriyle davranmaları, eylemlerinin içeriğini değiştirmediği gibi, zamanla zenginleşmelerine de asla engel olmuyordu. Bu akınların esas itibariyle, Kıvılcımlı'nın bize anlattığı gibi birtakım İslâmî ilkeleri yayma aşkıyla yapılmadığının bir başka kanıtı daha bulunuyor. Gene yukarda değinmiş olduğum gibi

pragmatik bir çizgi izleyen Osmanlılar, esas düşman olarak gördükleri Müslüman ve Hristiyan köylülere karşı yer yer Bizans tekfurlarıyla ve diğer Hristiyan senyörlerle geçici ya da uzun süreli bağlaşmalar kurmuş, onların bir bölümüne dirlikçi/ timarlı sipahisi statüsü vermiş, hattâ bazan ele geçirdikleri ülkelerde eski, klasik feodal ilişkilerin -bir süreliğine ya da uzun süreli olarak- devam etmesine izin vermişlerdir. Ömer Lütfü Barkan, Bosna örneğinden hareketle şöyle diyordu:

"Bu bölgede asiller sınıfının her yerdekinden daha kuvvetli bulunması, merkezî devlet iktidarının çeşitli müdahalelerine açık bulunması lâzım gelen bir timar usulunun kabulünü önlemiş oluyordu. Bu bölge asilzadelerinin aile mülkü (baştina) şeklindeki mülk timarları, eski sahiplerinin tasarrufunda olarak Osmanlı hâkimiyeti devrinde de uzun süre yaşadı."[108] Halil İnalcık'ın, Osmanlı belgelerine dayanarak verdiği bilgilere göre, 1454-55 yıllarında Tırhala livasındaki 182 timarlı sipahiden 36'sı, 1466-67 yıllarında aynı livadaki 343 timarlı sipahiden 20'si, II. Murat döneminde Kırçava, Pirlepe yöresinde 90 timarlı sipahiden 26'sı, gene 1454-55 yıllarında Vılk vilâyetindeki 170 timarlı sipahiden 27'si Hristiyandı.[109]

Ömer Lütfü Barkan'ın çalışmalarına dayanan Stefanos Yerasimos ise şunları söylüyordu:

"Rumeli'de ilk Osmanlı sultanları, büyük beylerle, imparatorluğun yapılaşmasında fazlasıyla emeği geçen Derviş ve Ahi gibi kategorilerin mensuplarına, fethedilen toprakların bir kısmını geniş bağışıklıklarla tam mülkiyet hâlinde ihsan etmek gereğini duydular. Bu ihsanlar, arazinin idaresi ve vergi toplama konusunda mülk sahibine tam bir serbestlik bahşediyordu. Devlet görevlileri bu tür araziye giremiyor ve gelirin ihsanda belirtilen meblağı aşıp aşmadığını denetlemek amacıyla, tutulan hesapları isteyemiyorlardı. Bu mülk sahipleri, dışardan adam getirip yeni köyler kurmakta pek ustaydılar ve bu çok işlerine geliyordu. Mülkler mirasçılar arasında bölüşülmüş, satılmış, satın alınmış ve vakfedilmiş olabiliyordu. Bunlar ne askerî, ne de diğer yükümlülüklere bağlıydı."[110]

Aslında vakıf kurumu daha Osmanlı devletinin yükselme döneminde, elinde belli bir servet birikimi olan kişilerin bu serveti devletin ve padişahın el koyma uygulamalarından korumanın ve onu kendi çocuklarına ve torunlarına aktarmanın hayli yaygın bir yolu olarak gündeme gelmişti. İslâm hukuku kişilerin, ellerindeki mülkü hayır amacıyla ya da kamu yararı gözetmek için vakıf hâline getirmesine olanak veriyordu. Belli bir mülkü vakıf hâline getirmek isteyen kimse, vakfın amaçlarını ve hangi amaçlarla kullanılacağını belirledikten sonra kadıya başvuruyor ve onun onayını aldıktan sonra vakfa bir yönetim kurulu atıyordu. Normal koşullar altında devletin yargı organları tarafından denetlenmekle birlikte devletin müdahale etmediği/ edemediği vakıflar bir çeşit ticarî, hattâ sınaî kurum gibi çalışabiliyor, yani yatırım yapabiliyor, birtakım imalâthaneler işletebiliyor, hattâ faizle ödünç para verebiliyordu. Demek oluyor ki, görünüşte çoğu kez hayır işleri yapmak için kurulan ve pratikte böylesi etkinlikler sürdüren vakıflar aslında kişilerin zenginliklerini korumaya hizmet edebiliyorlardı.

Kuruluşunun üzerinden fazla zaman geçmeden Osmanlı devletinde, sadece Saray ve onun çevresinde kümelenmiş olan seyfiye, kalemiye, mülkiye ve ilmiye ile doğrudan üreticiler arasındaki sınıfsal farklılaşma büyümekle kalmamıştı; merkezdeki egemen sınıfla onun alt kademelerdeki temsilcileri olan dirlikçiler/ timarlı sipahiler arasındaki mesafe de büyümüştü. Köylü üreticinin ve diğer emekçi katmanların vahşi sömürüsü ve baskısı üzerine kurulu olan sınıflı Osmanlı toplumunda bu kaçınılmaz bir gelişmeydi. Taner Timur'un Babinger'den aktardığı bilgilere göre, İstanbul'un fethinden sonra,

"...Fâtih yüksek yöneticilerin aylıklarını da cömertçe arttırdı. Örneğin o devre kadar 100,000 akçe maaş alan vezirlerin aylıkları 200,000 akçeye çıkarıldı."[111]

Nicoara Beldiceanu ise, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Örgütü" başlıklı yazısında, 15. yüzyılda üst düzey devlet görevlilerinin gelirleri hakkında şu bilgiyi veriyordu:

"Sancakbeyinin topladığı gelirlerin yıllık tutarı onbinlerce Osmanlı altınına erişebilir (bir altın para=3.57 g). XV. yüzyılın ilk yarısında, Arnavutluk yöneticisinin geliri, 9,249 altına varıyordu. Tesalya sancakbeyinin eline 1454-1455 yıllarında 8,684 altın para, Batı Makedonya yöneticisinin eline ise 19,075 altın para geçiyordu. 1464-1465 yıllarında Bursa livasının yöneticisi 15,000 altın para alırken, Trabzon yöneticisi, 1486-1487 yıllarında 5,128 altın paradan yararlanabiliyordu."[112] Halil İnalcık, 1500'lü yıllarda bir sancakbeyinin 4,000 ila 12,000 düka arasında değişen bir yıllık gelire sahip olduğunu belirtiyor. Sencer Divitçioğlu ise, Ömer Lütfü Barkan'ın yayımladığı 1527-1528 Osmanlı bütçesi çalışmasına dayanarak artık ürünün devleti temsil eden zümreler arasında nasıl bölüşüldüğünü şöyle anlatıyordu:

"Görüldüğü gibi, padişahın yıllık gelirinin 274,343,793 akça olmasına karşılık dirlik sahiplerinin yıllık ortalama geliri sadece 5,723 akçadır. Böylece, artık-üründen padişaha tahsis edilen gelir, ortalama dirlik gelirinden 52,028 misli fazladır. Her ne kadar bu hesapta, padişah gelirlerine, tahsil ve sarfı hususları merkezî idareye bırakılmış gelirler de dahil edilmekte ise de, padişahın bu parayı sarfetmekteki mutlak yetkisi, onun iktisadî gücünün azametini göstermeye yetmektedir."[113]

Divitçioğlu'nun burada padişah ile küçük dirlikçi arasındaki eşitsizliğe dikkat çekerken çok sayıda düşük ve orta gelir sahibi dirlikçi ile az sayıda yüksek gelir sahibi dirlikçiyi tek bir "dirlikçi" kategorisi içinde toplamış olması bir yanlış anlamaya kapı aralayabilir. Klasik dönemin Osmanlı egemen sınıfı; padişah, yakın çevresi ve sadrazam (=veziriazam), şeyhülislâm, beylerbeyi, kazasker, sancak beyi, yeniçeri ağası vb. görevlilerden oluşmaktaydı. Toplam gelirin, en geniş anlamıyla yönetici katman ya da "askerî sınıf" içindeki dağılımını ölçmenin yolu; padişah, yakın çevresi ve diğer üst düzey görevlilerin yanısıra yıllık geliri 100,000 akçeden fazla dirlik geliri elde eden has sahiplerinin artık-ürünün ne kadarını gaspettiklerinin hesaplanmasından geçer. Devlet aygıtının öğeleri olan küçük dirlikçilerle, aynı zamanda egemen sınıfın öğeleri sayılması gereken ve yıllık gelirle 100,000 akçenin üzerinde olan has sahiplerini bir saymak ve aynı sepete koymak doğru olmayacaktır. Konumu ve yaklaşımı Divitçioğlu'nunkinden daha geri olan Kıvılcımlı'nın kendisi de bu konuda benzer bir metot hatası işlemekte ve TÜM dirlikçileri aynı kategoriye sokmaktadır. Osmanlı'yı, âdeta egemen sınıfı olmayan bir toplum gibi göstermeye çalışan yazarın şu sözleri, Osmanlı gerçekliğini çarpıtmakta ve tanınmaz hâle getirmektedir:

"Bizim Dirlikçilerimizin çiftçi karşısında Derebeyi hâline girebilmesi için, toprağın mülkiyetine sahip olması lâzım... Böyle bir mülkiyeti yok Dirlikçinin...

"**Dirlikçi** kim? Padişah da dirlikçi... Osmanlı toplumunda böyle... Beylerbeyi de dirlikçi. Vezirler de dirlikçi.... Hepsi dirlikçi... Bir kere böyle üst tabaka."[114]

Şimdi gelelim timar sistemine...

Osmanlı toprak düzeni ve timar sistemi, Büyük Selçukluların ve Anadolu Selçuklularının ikta ve Bizans'ın pronoia sistemlerinin bir benzeri, bir devamı gibiydi. Timar sistemi şöyle kurulmuştu: Fethedilen ve devlet mülkiyeti hâline gelen topraklar önce kayda geçiriliyor, ardından bu toprağın -ve üzerinde bulunan bağ, bahçe, değirmenin vb.- ne kadar gelir getireceği hesaplandıktan sonra, eşkinci ya da dirlikçi adı da verilen timarlı sipahilere bırakılıyordu. Bu toprağın mülkiyetine sahip olmayan ve daha çok, ayrıcalıklı bir devlet memuru konumunda bulunan dirlik sahiplerinin görevi, kendilerine ayrılan topraklarda çalışan reayanın, yani köylülerin, ödemekle yükümlü oldukları vergileri toplamak ve savaş hâlinde gelir düzeylerine göre saptanan belli sayıda silâhlı askerle savaşa katılmaktı. Timarlar, gelir tutarlarına göre üç kategoriye ayrılıyorlardı. Geliri 10,000 akçeden 19,999 akçeye kadar olan timarlara timar, geliri 20,000 akçeden 99,999 akçeye kadar olan timarlara zeamet ve geliri 100,000 akçeden fazla olan timarlara da has deniyordu. Tepe noktasında padişahın bulunduğu Osmanlı devletinin kollektif

feodal mülkiyeti sayılan timarlar halktan insanlara değil, Kıvılcımlı'nın Sünuf'u Devlet dediği seyfiye, kalemiye, mülkiye ve ilmiye mensuplarına, yani yönetici sınıftan bireylere veriliyordu. Özellikle has kategorisine giren timarlar ise yüksek devlet memurlarına ayrılmıştı.

Stefanos Yerasimos timarı şöyle tanımlıyordu:

"Timar kelimesi, hem merkezî idarî sistem tarafından mal ve insan kaynaklarının sayımı yapılıp gelirleri belirlenmiş bir toprak parçasını; hem de, Devletin tayin ettiği bir ya da birçok kişinin bu toprağın rantını kendi üzerine geçirmesini sağlayan bir sömürü biçimini ifade eder. Bu kişi ya da kişiler, buna karşılık orduya, bu rantın tutarı nisbetinde teçhiz edilmiş (donatılmış- G. A.) savaşçı sağlarlar."[115] Osmanlıların, ele geçirdikleri toprakların büyük bölümünü devletin mülkiyetine geçirmeleri ve yerel otoritelerin güçlenmesine, yani derebeyileşmeye izin vermemeye özen göstermeleri, Saray ve merkezî otorite ile dirlikçiler/ timar sahipleri arasında bir çelişmenin ya da en azından bir çelişme potansiyelinin bulunduğu anlamına da geliyordu. Yani timarlar kural olarak babadan oğula geçtiği için sistem kendi içinde, timar sahiplerinin bir toprak aristokrasisine dönüşme olasılığını barındırıyordu. Fuad Köprülü herhâlde bu yüzden daha da ileri gidiyor ve şu saptamayı yapıyordu:

"Babadan oğula kalan bu sipahilik, memlekette çok sağlam esaslara dayanan bir toprak aristokrasisi vücuda getiriyordu."[116]

Bunun çok abartılı ve dolayısıyla hatalı bir saptama olduğunu söyleyebiliriz. Devlet güçlü olduğu sürece bu doğrultudaki gelişmeleri kesin önlemler alarak frenliyordu. Osmanlı padişahları, kalıcı bir toprak aristokrasisinin oluşmasını önlemek için bazan sipahilerin elindeki timarlara şu ya da bu gerekçe ya da bahaneyle (örneğin; toprağı ekmeme, askerî yükümlülüklerini yerine getirmeme, savaşa gitmeme gibi durumlarda) elkoyuyor, sözümona reayanın/ köylünün timarlı sipahiler tarafından aşırı sömürüsünü önlemek amacıyla adaletnameler çıkarıyor, kadılar gibi merkezden gönderilen görevliler aracılığıyla hem yargı yetkisini elinde tutuyor ve hem de dirlik sahiplerinin işlerini ve hesaplarını zaman zaman denetliyor ve bu vesileyle köylünün savunucusu oldukları izlenimini vermeye çalışıyorlardı. Ciddi bir usulsüzlük hâlinde tüm maddi zenginliğini yitirebilen timarlı sipahilerin, herşeyin sahibi sayılan padişah karşısında herhangi bir yasal/ hukuksal ya da geleneksel güvencesi yoktu. Ancak 16. yüzyılın sonlarından itibaren devletin zayıflaması ve otoritesini eskisi kadar hissettirememesi bu durumu edimsel olarak değiştirmeye başlayacaktı. Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın ilk onyıllarına kadar geçen dönemde, devletin zayıfladığı ya da otoritesini hissettiremediği yerlerde âyan denilen güçlü yerel otoriteler ortaya çıkacaktı. Bu dönemin en önemli âyânları arasında şunları sayabiliriz: Kayseri, Sivas, Amasya, Tokat, Ankara, Konya, Niğde ve çevresinde Çapanoğulları, Manisa, İzmir ve Aydın'da Karaosmanoğulları, Gümülcine'de, Tokatçıklı Süleyman, Rusçuk'ta Trisnikliođulları Ömer ve İsmail, Silistre ve Deliorman'da Yıllıkoğlu Süleyman. Bu âyanlar 19. yüzyılın başlarında Osmanlı tahtında oturan II. Mahmut döneminde büyük ölçüde ortadan kaldırıldı ve etkisizleştirildiler.

Aslına bakılırsa Osmanlı tarihinde devlet ya da merkezî otorite her zaman emekçi köylü yığınlarını timarlı sipahilere/ dirlik sahiplerine ve yerel otoritelere karşı savunmuş ya da öyle bir görüntü vermeye özen göstermiştir. Bu tümüyle pragmatik nedenlere dayanıyordu. Bu nedenlerden birincisi, timarlı sipahilerin ve yerel otoritelerin gereğinden fazla zenginleşerek ve güçlenerek kalıcı bir toprak aristokrasisine dönüşmesini, yani alternatif bir siyasal iktidar çekirdeği hâline gelmesini önlemek ve ikincisi artık ürünün kendisine düşen payının bu yerel sömürücü katman tarafından emilmesine olanak vermemekti. Belki merkezî otoritenin bu tutumuna, tıpkı sürü sahiplerinin ya da çobanların koyun ve keçilerine nisbeten iyi bakarak onların verimlerini muhafaza etme, hattâ arttırma türünden "iyicil" bir kaygıyı da ekleyebiliriz. Dolayısıyla, dirlik düzeninin yapısı Osmanlı padişahına kendisini, timarlı sipahilerin yaptığı

haksızlıklara karşı köylüleri kollayan bir koruyucu otorite, sert, ama âdil ve güçlü bir baba ya da bir "devlet ana" gibi gösterme, onlarda böyle bir yanılsama yaratma olanağı da veriyordu: Köylünün yüzyüze olduğu dirlik sahibi zaman zaman adaletsizlik ve haksızlık yapabilirdi; ama uzaktaki o erişilmez yüce padişah, reayasının ezilmesine izin vermez ve haberdar olduğunda bunu yapanları cezalandırırdı!

Demek oluyor ki Kıvılcımlı'nın, "Dirlik düzeninin ruhu gerçekten demokratik sosyal adalettir" biçimindeki saptamasının gerçeklerle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. 29 yıl boyunca Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun iki hükümdarına (Alparslan ve Melikşah) vezirlik yapan Nizamülmülk, *Siyasetname* adlı ünlü yapıtında sultanların; toplumun haklarına saygı göstermesi, halkı mağdur etmemesi, mazlumların ve adalet isteyenlerin şikâyetlerini dinlemesi, halkı âdil bir biçimde yönetmesi gerektiğini söylüyor, hattâ zâlimden hakkı alıp mazluma vermesini öğütlediği sultanın halkına sunacağı en büyük armağanın adalet olduğunu belirtiyordu. Tabii, pratikte ne ölçüde uygulandığı son derece tartışmalı olan ve aslında devletin uzun ömürlü olması için verilen bu öğütler, ne Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun, ne Anadolu Selçuklu devletinin ve ne de Osmanlı devletinin âdil, eşitlikçi vb. bir devlet olduğu anlamına geliyordu.

Padişahın dirlikçilere bağışladığı, toprağın mülkiyeti değildi; belli hizmetleri yerine getirmek kaydıyla toprağın gelirinden yararlanma hakkıydı. Teoride mirî toprakların rakabesi, ya da çıplak mülkiyeti devlete, kullanım hakkı ise reayaya aitti. Ancak buraya kadar anlatılanlar, her şeyin kâğıt üzerindeki kurallara göre yapıldığı, gerek devletin ve gerekse timar sahiplerinin doğrudan üreticiyi koruduğu, ona kendi toprak kölesi gibi bakmadığı ve onu ek sömürüye tâbi tutmadığı anlamına gelmiyordu elbet. Pratikte dirlik sahiplerinin, yasaların kendilerine tanıdığı hak ve yetkilerin sınırlarını aştığını tahmin etmenin hiç de zor olmadığı kanısında olan Ömer Lütfü Barkan bu konuda şunları söylüyordu:

"Bizzat reayanın, her türlü murakabeden uzak dağ başlarında devleti temsil ederek türlü hâkimiyet hak ve imtiyazlarını kullanan, silâhlı bir harp adamı olan sipahilere karşı, mahalli örf ve âdetlerin kabul edebileceği şekilleriyle her türlü hizmet ve ikrama itirazsız katlanabileceği, sipahilerin de halk nazarında haiz oldukları bu itibarı sonuna kadar istismar edecekleri de şüphesizdir."[117] Zaten timar sisteminin Osmanlı devletinin egemen olduğu bölgelerin hepsinde uygulanmaması bir yana timarlı sipahiler de, kendilerine ayrılan hassa çiftlikleri ve hassa çayırlarında kendi hesaplarına tarım ve hayvancılık yapmaktaydılar. Öte yandan Osmanlı devleti; Balkanlar, Kürdistan ve Suriye gibi bölgelerde var olan büyük arazi sahiplerinin varlığını kabul ettiği gibi malikâne-divani sistemi uyarınca toprağın özel mülkiyetine kapı aralıyordu. Dolayısıyla toprakların büyük kısmının tüm toplum adına padişahın mülkü olduğu, mirî toprak sayıldığı savı daha çok teorik bir değer taşıyordu.

Osmanlı'da Kölelik

Statüleri bir ölçüde tartışma konusu olsa da Osmanlı toplumunda köleler ve kölelik vardı. Asıl önemlisi ise, Kıvılcımlı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun altın çağı saydığı ve âdeta sınıfsız bir toplum örneği olarak göstermeye çalıştığı 13.-15. yüzyılların, köleliğin ve köle ticaretinin en yaygın olduğu dönem olmasıydı. Yukarda yeniçerilerin durumunu tartışırken Osmanlıların, savaş tutsaklarının yanısıra özellikle Balkanlar'da ele geçirdikleri bölgelerde ve Anadolu'da Hristiyan ailelerden çok küçük yaşlarda alınan çocukları askere almadan önce âdeta köle olarak kullandığına değinmiştim. Ordunun, yeniçeri adı verilen kara birlikleri, esas olarak bu yolla devşirilen kişilerden oluşuyordu. Padişahın kulu olan ve kapıkulu adı verilen bu kişiler arasından zamanla çok önemli mevkilere gelenler olsa da bu sistem özünde bir kölelik sistemiydi. Ama kulluk olarak nitelendirilen bu kölelik sisteminin kurbanları, sadece acemi oğlan statüsündeki geleceğin yeniçerileri değildi. Kul ya da kölelerin bir bölümü; ordu ve saray hizmetlerinde

(cariyeler, içoğlanları vb.) çalışmakla birlikte, bu ezilen yığının ana gövdesi çeşitli üretim sektörlerinde (büyük çiftliklerde, terkedilmiş tarım alanlarının ıslahında, sürü yetiştiriciliğinde, zanaat atölyelerinde, ev hizmetlerinde, inşaatlarda, taşımacılıkta, dokumacılıkta vb.) istihdam ediliyorlardı. Sahiplerine ait bir nesne sayılan kölelerin herhangi bir hakları yoktu. Sahipleri onları istediği gibi cezalandırabiliyor ve onları öldürdüğü takdirde herhangi bir cezai yaptırımla karşı karşıya kalmıyordu. Avrupa ülkelerine köle satan ve kölelerin alınıp satıldığı pazarlara sahip olan İmparatorlukta, kölelerin belirli sürelerle başkalarına kiralanması gibi uygulamalar da vardı. Halil İnalcık bu konuda şu bilgileri veriyor:

"Sonuçta güvenle söylenebilir ki, kölelik Osmanlı toplumu için yaşamsal öneme sahip bir kurumdu. Yalnız devlet örgütü değil, ekonominin değişik kesimleri -ipek sanayii, çiftlik tarımı, uzak mesafeli ticaret ve ayrıca kalabalık yüksek sınıf aileleri- de köleliğe dayanıyordu. Müslüman bir toplumda kölelik dış kaynaklardan beslenmek zorunda olduğundan, bunların hepsinin dışardan düzenli ve büyük ölçekli köle arzının var olmasına bağlı olduğu belirtilmelidir."[118] Dahası, "dışardan", yani çevredeki Hristiyan topluluklar üzerine yapılan akınlarda tutsak edilen insanların köle olarak satılması elbette, salt Osmanlılara özgü bir uğraş değildi; Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu öncesinde de bir dizi Anadolu beyliği bu sektörden kazanç sağlıyordu. Ama Osmanlı devletinin büyümesi ve Anadolu'da egemen güç konumuna yükselmesi onun, köle ticaretinin odak noktası hâline gelmesine yol açacaktı. İnalcık sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"1260'tan 1390'a uzanan dönemde Anadolu Türklerinin Batı Anadolu ve Trakya'da Bizans toprakları ile Makedonya ve Bulgaristan içlerine yayılma çağında çok büyük sayılarda tutsak Osmanlı topraklarına akıyordu. Hattâ, bu dönem boyunca İslâm iç bölgelerinden gelen büyük köle talebi ve artan fiyatlar akınların yayılmasında ve sonuçta Batı Anadolu'da bayındır gazi beyliklerinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadı. Yeterince paradoksal bir olay olarak, yalnızca İtalya'daki köle pazarları için değil, Yakın Doğu kolonilerindeki tarımsal emek için de Venedikliler ve Cenovalılar/ Cenevizliler bu beyliklerin düzenli müşterileri oldular. I. Bayezid (1389-1403) ve II. Mehmed (1451-1481) zamanlarında olduğu gibi, özellikle hızlı büyüme dönemlerinde yaşanan artan köle ihtiyacı sonucunda ve ayrıca iç bunalımlar köle akışını yavaşlattığında Osmanlı Devleti köle kıtlığı yaşamış ve yukarda açıklandığı gibi Müslüman-olmayan reaya arasından erkek çocuk toplama, kitlesel köleleştirme ve yeni fethedilen topraklardan kitlesel sürgün gibi olağanüstü önlemlere başvurmak zorunda kalmıştır."[119] "1470'lerde merkezin elinde en az 500,000 köle olduğunu"[120] ileri süren Mehmet Ali Kılıçbay, aynı sayfada yer alan bir dipnotunda, Türkiye'yi ziyaret eden İngiliz elçilik katibi Rycaut'nun, "17. yy.da sadece Kırımlılar'ın İstanbul pazarına getirdiği köle sayısı"nın[121] yılda 20,000 dolayında olduğunu bildirdiğini aktardıktan sonra şunları eklemektedir:

"Savaşların daha sık ve verimli olduğu 15. yy.da bu rakamın daha yüksek olduğu tahmin edilir. 1554'de Türkiye'ye gelen Busbecq ise savaşta her askerin mutlaka 2-3 esir aldığını ve bunların satışının büyük gelir kaynağı olduğunu bildirmektedir."[122]

Bu bağlamda, köle ticaretiyle uğraşan ve genellikle sınır illerine yerleşmiş bulunan köle tacirlerinin Osmanlı ordusuyla birlikte sefere çıktıkları ve ele geçirdikleri köleleri Üsküp, Edirne, İstanbul, Bursa gibi yerlerdeki köle pazarlarında sattıklarını anımsatmakta yarar var. Dolayısıyla Kıvılcımlı, köle tacirlerine muhafızlık eden ve mensupları, savunmasız sivilleri de tutsak alan, satan ve böylelikle köle ticaretinden kazanç sağlayan bir orduyu "devrimci" olarak nitelemek tuhaflığına düşmekle kalmamaktadır; o aynı zamanda, köleliğin ve köle ticaretinin sadece var olmakla kalmayıp yaygın olduğu kuruluş ve yükselme dönemi Osmanlı toplum düzenini âdeta sınıfsız olarak nitelemek tuhaflığına düşmektedir. Yaygın bir kulluk ve/ ya da kölelik uygulamasının olduğu bir toplumsal düzeni süsleyip püslemek ve idealize etmek,

herhâlde işçi sınıfının temsilcisi olduklarını ileri sürenlere düşmez. Burada okurun dikkatini bir kez daha şu noktaya çekmek isterim: Ortakçı kulların sömürüsü, Kıvılcımlı'ya göre "toprakta dirlik düzeninin bozulmaya ve doğrudan üreticinin sömürülmesinin başladığı" 16. yüzyıl, yani Kanuni Sultan Süleyman dönemi öncesinde, yani ona göre Osmanlı ülkesinde sözümona ideal ve âdeta sınıfsız bir sistemin egemen olduğu dönemde "çok daha geniş bir alana yaygın"dı.

Araştırmalar, kölelerin yerleştiği ve çalıştığı bazı büyük çiftliklerde köle nüfusunun çoğalması sonucu, nüfusu kölelerden olan köylerin oluştuğunu da gösteriyor. Böylesi köylerde oturanlara ortakçı köle ya da ortakçı kul deniyordu. Kimi yazarlara göre statüleri kölelerinkinden farksız, kimi yazarlara göre de reaya ile köle arasında görülen ve daha çok savaş tutsağı kaynaklı ortakçı kullar da reayadan çok daha ağır bir sömürüye tâbi tutuluyorlardı. Örneğin toprak sahibi, arazisini işleyen reayadan ürünün en fazla sekizde birini alabilirken, aynı işi yapan köleden ürünün yarısını alabiliyordu. Mustafa Akdağ, kulluk ya da ortakçı çiftlikleri denen topraklarda genellikle yarıcı usulüyle devlet hesabına çalışan ortakçı kullar için şunları söylüyordu:

"Bundan başka Marmara çevresinde, sayıları kabarık bulunan ortakçı çiftliklerinde devlet ile yarıcılık koşulları altında hububat tarımı ve hayvancılık yapan çiftçilerin az olmadığı görülüyor. Bunların çoğu da azadlı ya da azatsız kullardan (kölelerden) ibaret idiler."[123] Suat Aksoy ise, aslında sadece mirî haslarda, yani devlete ait topraklarda değil, Bursa'da ve Rumeli'de olduğu gibi özel mülklerde ve vakıf topraklarında da çalıştırılan ve 16. yüzyıldan itibaren giderek önemini yitiren ortakçı kulların statüsü hakkında şu bilgileri aktarıyordu:

"Ö. L Barkan'ın bu konuda yaptığı araştırmalardan edindiğimiz bilgilere göre... XVI. yüzyılın başlarına doğru Türkiye'de ancak mahdut (=sınırlı- G. A.) bazı bölgelerde rastlanabilen bu ortakçı kulların eskiden çok daha geniş bir alana yaygın oldukları anlaşılmaktadır."[124]

Aksoy, ortakçı kullara ilişkin yasaya göndermede bulunarak ortakçı kulların reayadan daha düşük bir statüye sahip olduklarını belirttikten sonra bu katman hakkında şu bilgileri veriyordu:

"Bunlar resmen azad edilmedikçe sahiplerinin köleleri kalmakta devam etmektedirler. Ortakçı kulların bu durumları, defterlerdeki adları üzerine kayıt ve işaret edilmektedir. Yani bu kullar, köleler gibi sahiplerinin malı sayılmaktadırlar."[125] Dahası ilgili yasa bu kölelerin çocuklarının da köle statüsünün sürdürülmesini güvence altına almak ve bu çocukların hür insan statüsü elde etmelerini önlemek için onların dışardan evlenmesini yasaklamıştı.

Ancak kul statüsünde olanların unutulmaması gereken ve kölelerden yukarda da işaret ettiğim önemli farkının altını çizmek gerekiyor. Bunların büyük çoğunluğu kölelerden farksız koşullarda yaşayan sömürülen bir katman oluştururken, içlerindeki en zeki ve yetenekli öğeler azad edilebiliyor, özel eğitime tâbi tutulabiliyor ve devletin -sadrazamlık da içinde olmak üzere- en önemli mevkilerine gelebiliyorlardı. Hattâ Fâtih Sultan Mehmet'in Çandarlı Halil Paşa'nın başında bulunduğu ve simgelediği Türk/ Türkmen aristokrasisinin hegemonyasını kırması, yukarda da işaret etmiş olduğum gibi kul kökenli yönetici katmanın, daha doğrusu bu katmanın içinden gelen yetenekli kişilerin yükselmesi anlamına geliyordu. Türk/ Türkmen aristokrasisinden farklı olarak herhangi bir toplumsal tabanı bulunmayan bu kul/ devşirme kökenli yöneticiler, mevkilerini, zenginliklerini ve hattâ yaşamlarını neredeyse tümüyle padişaha borçlu ve dolayısıyla ona her bakımdan daha bağımlıydılar. Batı Avrupa'da monarkların belli bir toplumsal tabanı ve yerel dayanakları olan bir aristokrasiyle karşı karşıya bulunması, onların manevra özgürlüğünü bir ölçüde kısıtlarken, böylesi bir fren mekanizmasının hemen hemen bulunmadığı Osmanlı rejimi, kullarına karşı daha despotik ve daha keyfi davranabiliyordu.

Anadolu, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da hayli yaygın olan kölelik sistemini başlatanlar Osmanlılar değildi elbet. Onlar bunu Anadolu Selçuklularından, Anadolu Selçukluları da Bizans'tan almışlardı. Bizans ise, tarihte en kapsamlı kölelik uygulamasına sahne olmuş olan

Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı ve sürdürücüsüydü. Kuşkusuz kölelik ya da ona benzer statüye sahip emekçilerin tarihi çok daha öncesine, üretici güçlerin gelişme düzeyinin köle emeğini rantabl ya da yararlı hâle geldiği evreden itibaren dünyanın hemen hemen her yerinde görülmüştür. Antik Yunan, Mısır ve Mezopotamya'da ortaya çıkan görkemli uygarlıkların temelinde köle emeğinin büyük bir katkısı olduğu biliniyor. Konumuz genel olarak kölelik kurumunu tartışmak olmadığı için ben burada köleliğin, Osmanlı devletinin önceli olan Anadolu Selçuklularındaki görünümüne kısaca göz atmakla yetineceğim. Gordlevski bu konuda şu bilgileri aktarıyordu:

"Askerî seferler, canlı işgücü yedeklerini sürekli olarak bütünlüyordu; savaş ganimeti olarak bu güç, feodala ucuz, bedava veriliyor ve tutumsuzca harcanıyor, çabucak azalıyordu. Fethedilen kentlerin ve bölgelerin halkı (çoğunlukla Hristiyanlar), köle topluluğuna dönüşüyor, kalabalıklar hâlinde, ülke içinde oradan oraya sürülüyordu...

"Savaştan sonra kentlerin pazarlarını, köleler ve tutsaklar dolduruyordu. Bunlar, hem Kıpçak bozkırlarından, hem Akdeniz kıyılarından getiriliyordu. Ama barış zamanında da, köle akını daima sürüyordu; köle ticareti büyük kârlar sağlıyordu.

"Abulfeda'nın yazdığına göre, Akdeniz kıyısında, Antalya yakınında yaşayan Türkmenler, Hristiyan çocuklarını kaçırıyor ve bunları Müslümanlara satıyorlardı; burada kuşkusuz, ülke dışına, Mısır'da bir yerlere, Memlükler'e satış sözkonusudur. Ama, kolay zenginleşme sağlayan bu uğraş, ülke içinde de ileri boyutlardaydı...

"Feodallar bu insanları, evlerinde, askerî timar toprağı tarlalarında çalıştırmak için alıyorlar, onları her anlamda sömürüyorlar, birbirlerine armağan ediyorlardı vb. Köle, tümüyle sahibinin malıydı, sahibi onu istediği gibi kullanırdı. Ağır işler kölenin üzerindeydi; maden ocaklarında onlar çalışır, mezarları onlar kazarlardı (toprak kazmak ise o zamanlar utandırıcı bir işti.)"[126]

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Eldeki bütün veriler, reaya/ köylü, köle ve kul statüsündeki emekçiler ile timar sahipleri ve özellikle de Saray çevresinde kümelenmiş olan Osmanlı yönetici katmanı arasında tam bir gelir uçurumu olduğunu göstermektedir. Ancak Osmanlı tarihini inceleyen burjuva tarihçilerinin büyük çoğunluğu, esas üretici sınıf olan köylülüğün ve kölelerin ve kulların Osmanlı'nın ilk 150-200 yılını kapsayan dönemde nasıl ve hangi koşullarda yaşadığı, nasıl sömürüldüğü, ne tür haksızlık ve baskılara hedef olduğu konusunu atlamakta, hemen hemen tüm zenginliklerin yaratıcısı olan bu dev yığını görmezden gelmekte ya da hattâ onun yaşam koşullarının olduğundan daha iyi olduğunu ima etmektedirler. Osmanlı tarihi üzerine yazılmış ve sayıları giderek artan pek çok yapıt olmakla birlikte, başta reaya, yani emekçi köylülük gelmek üzere Osmanlı emekçileri üzerine yazılmış bellibaşlı bir yapıt yok gibidir. Oysa Osmanlı devletinin büyümesi ve genişlemesi ve belirli alanlarda önemli başarılar elde etmesinin temelinde, tarih sahnesini tümüyle işgal etmiş gözüken padişahları, paşaları, komutanları vb., yani bu asalak katmanı yüzyıllar boyu omuzlarında taşımış olan milyonlarca emekçinin teri ve kanı yatıyordu. Bu emekçilerin payına düşen, ömür boyu çalışarak timarlı sipahileri ve özellikle yönetici katmanı beslemek ve sonu gelmez savaşlarda onlar için canını vermekten ibaretti. Bir anonim şiirde yer alan şu dörtlük, halkın Osmanlı devleti hakkında beslediği duyguları dile getiriyordu:

"Şalvarı şaltak (süslü) Osmanlı

"Eğeri kaltak (çıplak Tatar eğeri) Osmanlı

"Ekende yok, biçende yok

"Yemede ortak Osmanlı"[127]

Üzücü olan bir başka önemli nokta şudur: Kıvılcımlı gibi kendisini komünist olarak gören ve yüreği ezilen ve sömürülen yığınlardan yana atması gereken biri Osmanlı sistemini

övmekten, Anadolu, Rumeli vb. köylülerinin ve sayısı 500,000'in üzerinde olan kölelerin hangi koşullarda yaşadıklarını, nasıl ezildiklerini ve sömürüldüklerini ve Osmanlı ordusunun tutsak ele geçirmek ve onları köleleştirmek için nasıl askerî seferler düzenlediğini anlatmaya fırsat bulamamıştır. Gerçekten de, *Osmanlı Tarihinin Maddesi* adlı önemli yapıtı başta gelmek üzere kitap ve makalelerini okuyanlar, onun bu konuya hemen hemen hiç değinmediğini şaşırarak göreceklerdir. Bu ilgisizliğin ender istisnalarından biri yazarın *Sosyalist* gazetesinde yayımladığı bir dizi yazısında yer alır. Kıvılcımlı burada, Bedrettin ayaklanması öncesinde halkın durumunu şöyle anlatmaktadır:

"Osmanlı Devleti, padişah tarafından yönetilir; padişahın soyca yakınları olanlar; sultan, han, hünkâr ve hünkâr beyleri vb. adlarla ülkenin verimli topraklarını aralarında paylaşıp, topraksız köylüleri köle gibi çalıştırırlardı. Bu köylüler savaşlarda da asker olurlardı."[128] Yani o burada, kırk yılda bir kez de olsa, Bedrettin'in ağzından da olsa doğru bir saptama yapmakta ve yükselme dönemi Osmanlı toplumunun da, ezen/ sömüren egemen sınıfla ezilen/ sömürülen yığınlar arasındaki keskin çelişmelerle parçalanmış olduğunu kabul etmektedir. Kıvılcımlı; Börklüce Mustafa'nın önderlik ettiği Aydın ve Manisa yoksul köylülerinin, "ağa-bey takımını atarak, toprağı hep beraber işlemeye, sosyal adaleti uygulamaya" giriştiklerini, "Durumdan endişelenen Sultan Mehmet"in, "Saruhan (şimdiki Manisa) vâlisini üzerlerine gönderdi"ğini, "Börklüce Mustafa'nın çok güçlü olduğunu öğrenen Sultan Mehmet'in bu sefer de Sultan Murad'ı büyük bir kuvvetle onların üzerine gönderdi"ğini, bu çarpışmada Börklüce Mustafa yandaşı onbin yoksul köylüden sekizbininin öldüğünü ve geri kalanların esir alındığını ve daha sonra boyunlarının vurdurulduğunu, Börklüce Mustafa'nın çarmıha gerildiğini, "Manisa dolaylarındaki Torlak Kemal"in de "aynı akıbete uğratıldı"ğını, Deliorman'da yakalanan Bedrettin'in kendisinin de asıldığını vb. söylemektedir. Ancak yazar bir yandan da şunları söyleyebilmekteydi:

"Dirlik düzeninin ruhu gerçekten demokratik sosyal adalettir. Fâtih'in son çağına kadar, Osmanlı padişahı, halkın emrinde sorumluluk taşıdı...

"Dirlik düzeninin maddesi, toprak sorununu, çalışan halk yararına çözmekle özetlenir. Dirlik düzeni toprak düzeninde sınıfları lâfta değil, pratikte kaldırmıştır. Çünkü mirî toprağın mülkiyetine kimse sahip değildir."[129] Kıvılcımlı'nın, "halkın emrinde sorumluluk taşı"ma ve "sınıfları lâfta değil, pratikte kaldırma" erdemiyle donattığı padişahlar arasında kuşkusuz yukarda kendisinin sayıp döktüğü zulüm ve kıyımları uygulayan ve "Çelebi" lakaplı I. Mehmet de vardı. Ve I. Mehmet bu zulüm ve kıyımları Kıvılcımlı'nın; "padişahın soyca yakınları olanlar; sultan, han, hünkâr ve hünkâr beyleri vb. adlarla ülkenin verimli topraklarını aralarında paylaşıp, topraksız köylüleri köle gibi çalıştırırlardı" sözleriyle betimlediği gerici düzeni ayakta tutmak için gerçekleştirmişti. Demek oluyor ki Kıvılcımlı'nın, bu istisnaî ve görece olumlu tutum alışı bile kararsızlık ve duraksamayla sakatlanmıştır. Hem Şeyh Bedrettin'i, onun müritlerini ve onların arkasında yürüyen yoksul köylüleri, hem de onları işkencelerle katleden Osmanlı devletini ve sultanlarını savunamazsınız.

Osmanlı'da Üretici Köylü Yığınlarının Konumu

Şimdi gözlerimizi 20. yüzyılın başlarına kadar, nüfusun yüzde 90'ına yakınını oluşturmuş olan köylü yığınlarının durumuna çevirebiliriz.

Yukarda Kıvılcımh'dan aktardığım alıntılardan da anlaşılacağı üzere Osmanlı devleti, daha ilk kuruluşundan itibaren köylüyü/ raiyeti güdülmesi ve sağılması gereken bir SÜRÜ ve kendisini de bu sürünün ürünlerinden yararlanma hakkına sahip ÇOBAN olarak görüyordu. Bu terimlerin kendileri bile Osmanlı yönetici katmanının emekçi halka nasıl baktığını göstermektedir. Evet, kimi yazarlar Osmanlı İmparatorluğu'nda köylünün Batı Avrupa feodal

toplumunda olduğundan daha farklı bir statüye sahip olduğunu ve serf/ toprak kölesi değil özgür köylü sayılması gerektiğini savunmuşlardır. Ne var ki, Batı Avrupa'daki sınıf kardeşlerinden bir ölçüde farklı bir statüye sahip olmakla birlikte, Osmanlı devleti sınırları içinde yaşayan köylü özgür köylü sayılamazdı. Ata binmesi ve kılıç kuşanması yasak olan köylü, kendisine işlemesi için verilen toprağı ekmekle yükümlüydü. O, işlediği toprağın mülkiyetine sahip değildi; bu yüzden onu satamaz, kiralayamaz, hibe edemez ve bu toprakta istediği ürünü yetiştiremezdi. Öldüğünde yerini oğlu aldığı/ alacağı için köylü, sürekli bir kiracı gibiydi. Toprağa bağlı olan köylü kayıt edildiği köyde oturmak zorundaydı. Bağlı olduğu timarlı sipahiyi terkedip başka yere kaçan köylü yakalandığında kural olarak zorla geri getirilirdi. Ancak on yıl süreyle başka yerde kaçak olarak kalan köylü geri getirilmez, ama buna karşılık toprağını boş bıraktığı sipahiye "çiftbozan" adı verilen özel bir vergi ödemekle yükümlü tutulurdu. İstisnai durumlar bir yana daha ileri bir toplumsal statü edinme olanağından yoksun olan köylü için Osmanlı, "raiyet oğlu raiyettir" kuralını uyguluyordu.

Köylünün dirlikçiden toprak kiralayabilmek için, tapu resmi adı verilen ve toprağın bedeline yakın bir miktarı ödemesi gerekiyordu. Toprağı kendi araçlarıyla işleyen köylü, geçerli bir gerekçe göstermeksizin boş bıraktığı takdirde toprağını yitiriyor ve bu durumda ödemiş olduğu tapu resmi de yanıyordu. Tapu resmini ödedikten sonra miktarı sabit olan bir çift akçesinin yanısıra miktarı ürünün onda birinden yarısına kadar olabilen öşür adı verilen bir vergi ödeyen köylü, ayrıca olağanüstü durumlarda devlete bir de avarız vergisi ödemekle yükümlüydü. Suat Aksoy şöyle diyordu:

"Reayanın bu bellibaşlı vergiler dışında, ödemekle yükümlü olduğu daha birçok vergiler vardı. Osmanlılarda reaya üzerine konulan vergiler o kadar çok ve çeşitliydi ki bunların sadece isimlerini sıralamak sayfalarla yer alır. Örnek olarak bunlardan bazılarını zikretmekle yetiniyoruz: Resim-i mücerred (evli olmayanlar vergisi), resim-i arus (evlenme vergisi), 'gelinin kız veya dul olmasına göre değişir,' cizye (İslâm olmayanlardan askerlik hizmeti karşılığı alınan vergi), resim-i ağnam (her koyun ve keçiden bedelen alınan vergi), resim-i otlak, resim-i kışlak (otlak ve kışlak vergileri), resim-i kovan (arı vergisi), resim-i değirmen, toprak bastı parası, deve resmi, inek resmi, vb... "[130] Bunların yanısıra köylü; gerdek resmi, diyet resmi, yakalanan köle ve cariye için alınan müjde resmi, cinayet resmi gibi vergiler de ödüyordu. Dahası o, bir dizi angaryayı yerine getirmek, yani dirlikçiye ve devlete emek-rant ödemek zorundaydı. Örneğin reayanın, köyü ziyarete gelmesi hâlinde timarlı sipahiyi üç gün ağırlama yükümlülüğü de vardı. Geçerken Osmanlı devletinin 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, reayanın olağanüstü durumlarda, özellikle savaş vb. durumunda ödemekle yükümlü olduğu ve nakit olarak ödenmesi gereken avarız vergisini daha sık almaya başladığını ve bunun da hem reayanın ve hem de timarlı sipahilerin yoksullaşmasına yol açtığını belirteyim. Halil İnalcık'ı kaynak gösteren Muzaffer Erdost reayanın ödediği vergiler hakkında şöyle demekteydi:

"Şahsî-hizmet ve angaryalar, çift-resmi (ya da *kulluk akçesi* vb.) adı altında, paraya çevrilmiş olmakla birlikte, imparatorlukta angaryalar tümüyle kaldırılmamıştır. Bunlar, reayanın, sipahinin aşarını (bir günlük mesafeyi geçmemek koşuluyla) ambarına kadar taşımak, sipahinin aşarını koyacak bir ambar yapmak, sipahiler üzerine hassa kaydolunan çayırları biçmek ve yığmak, ayrıca Hristiyan reayanın, sipahi üzerine kaydolmuş beylik bağında üç gün çalışmak gibi angaryalar, Kanun-i Osmani'ye girmiş ve yerleşmiş angarya ve âdetlerdir. Bazı bölgelerde, ayrıca sipahi için ev yapmak, veya kışın ot ve odun vermek (hane başına bir araba veya bir yük), sipahinin bağında ve tarlasında üç gün çalışmak gibi angaryalar devam edegelmiştir."[131]

Osmanlı devleti, ortalamadan, yani bir çift öküz tarafından işlenebilecek olandan daha az toprağı olan yoksul ve topraksız köylülerden de vergi almayı unutmamıştı. Erdost bu konuda şu bilgileri aktarıyor:

"Yarım-çiftten aşağı toprağı olanlar ve topraksızlar, farklı olmakla birlikte, çift-resmini ödemekle yükümlüdürler. Çifti ve hiçbir yeri olmayan, ya da pek az bir toprağı olan 'fukara-i reaya' (yoksul köylü), 'ez-af-i reaya' (pek yoksul köylü), 'ekinlü veya çiftlü bennak' (yarım çiftten az toprağı olan evli köylü), 'caba bennak' (topraksız evli köylü), kara veya mücerred (topraksız bekâr) adları altında çift-resmi öder... Benlak (ya da bennak), yarım-çiftten az ya da hiç toprağı olmayan kimsedir ve böyle reayaya, yalnızca 'hizmet' koşulmuştur; çünkü ot, saman, odun taşıyacak ya da arabasıyla hizmet edecek arabası ve öküzü yoktur..."[132] Resmî Osmanlı kaynaklarında da belirtildiği üzere köylü, mülkiyeti devlete ait olan toprakları işlemek ve "öşür adına haraç-ı mukasemesini ve çift akçası adına haraç-ı muvazzafını" devlete vermek zorundadır. Tabii, yukarda Barkan'ın da değindiği gibi burada adı geçen vergi ve diğer yükümlülükler yasada yazılı olan ve teorik olarak geçerli olması gereken vergi ve yükümlülük miktarları ve çeşitleridir. Pratikte devlet yetkililerinin bu sınırları sık sık aştığı ve devletin korumasından yoksun olan üretici köylünün bu tür hak çiğnemelere karşı ciddi bir savunma ve direniş kapasitesinin olmadığı tahmin edilebilir.

Bu koşullar altında, Osmanlı toplumundaki doğrudan üreticilerin büyük çoğunluğunu temsil eden ve bir yandan merkezî otorite ve bir yandan da onun kolları konumundaki dirlik sahipleri tarafından ezilen ve acımasızca sömürülen köylülerin büyük çoğunluğunun yoksulluk içinde yaşadıklarını tahmin etmek hiç de zor değil. Eldeki verilere dayanarak 15. yüzyılda, sipahilere ait köylerde yaşayan köylülerin yıllık gelirini hesaplayan Stefanos Yerasimos, kişi başına Karaman eyaletinde 655, Trabzon eyaletinde 609 ve Bulgaristan sancağında 518 akçe gibi son derece düşük rakamlara ulaşmıştı. Yukarda, emekçi köylülerin yoksulluğuna karşılık üst düzey görevlilerin aldıkları aylıkların berikilerin geliriyle kıyas kabul etmeyecek ölçüde yüksek olduğunu söylemiş ve bu arada şunu belirtmiştim:

"...Fâtih yüksek yöneticilerin aylıklarını da cömertçe arttırdı. Örneğin o devre kadar 100,000 akçe maaş alan vezirlerin aylıkları 200,000 akçeye çıkarıldı."[133]

Bütün bu olguları dikkate aldığımızda Kıvılcımlı'nın,

"Miyri toprağın *tasarrufu*: Doğrudan doğruya köylünündür. Miyri toprağın *Mülkiyeti* ise hiç kimsenin değil, *Beytülmal*'in, yani tekmil Müslümanlar topluluğunundur. Miyri toprak Padişahın dahi mülkü değildir"[134] biçimindeki saptamasının gerçeklerle hiçbir biçimde uyuşmadığını görürüz. Yazar, üretim ilişkilerinin gerçek durumunu ve toplumun 'üst katı'yla 'alt kat'ı arasındaki aşılmaz mesafeyi görmezden gelmekte, Osmanlı devletinin ve onun savunucularının emekçi halkı aldatmak için kullandıkları "Miyri toprağın Mülkiyeti,... Beytülmal'in, yani tekmil Müslümanlar topluluğunundur" türünden yaveleri, yani Osmanlı'nın kendi konumunu meşrulaştırmak için ileri sürdüğü ideolojik gevezelikleri yinelemekten öteye gitmemektedir. Tabii Kıvılcımlı'nın,

"Osmanlı Türk'ünün sınıfsız Tarihöncesi *komunası*ndan sıyrılıp, sınıflı ve yazılı medeniyet içine boylu boyunca girişi, Fâtih'e dek 150, ondan önceki 50 yıllık Selçuk emrindeki Ertuğrul dönemi de katılırsa 200 yıllık bir gelişim sürecini kaplamıştır"[135] biçimindeki saptaması da aynı ölçüde subjektif bir nitelik taşımaktadır. Yazar yapıtlarında kuru savlar dışında, Osmanlı toplumunun 1450'li yıllara değin sınıfsız toplum koşullarında yaşadığını kanıtlayacak herhangi bir veri sunmamış, sunamamıştır. Zaten sunması da olanaksızdır. Buna karşılık ben, sözü edilen dönemde Osmanlı toplumunun, en azından Orhan Bey'den bu yana bir sınıfsal farklılaşma yaşadığını ve buna paralel olarak bu toplumda halktan ayrı bir ordu ve devlet aygıtının meydana geldiğini yukarda göstermiş ve üstelik bunu Kıvılcımlı'nın, bu anti-Marksist tezlerini çürüten kendi açıklamaları da içinde olmak üzere çeşitli kaynaklara dayanarak yapmış bulunuyorum.

19. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı egemen sınıfı ya da sınıfları, bir ölçüde içiçe geçmiş olan şu gruplardan oluşuyordu:

a) Padişah ve "askerî sınıf"ın üst kademesi,

b) 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlayan kesimci, sarraf ve -devlete ödedikleri belirli bir peşin para karşılığında bir yörenin vergi gelirini toplama hakkını satın alan- mültezimlerin en irileri,

c) Uzun mesafe ticaretiyle uğraşan ve devlet tarafından dışalım ve dışsatım yapma yetkisiyle donatılan büyük tacirler ve büyük tefeciler. Bunlara, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlayan, ancak 19. yüzyılın ilk yarısında ortadan kaldırılan âyanları ekleyebiliriz. Özet olarak Osmanlı toplumunun, belki ilk kuruluş dönemi bir ölçüde bir yana konmak kaydıyla, hemen hemen kuruluşundan bu yana hep keskin çelişmelerle bölünmüş sınıflı bir toplum olmuş olduğunu söyleyebiliriz. Stefanos Yerasimos'un dediği gibi,

"Bir yanda, üretim araçları olmayıp da bir intifa (yararlanma- G. A.) hakkına sahip olan toprak emekçileri, yani reayayla; öte yanda, toprak rantı hakkına sahip ama, buna karşılık bazı yükümlülükleri bulunan 'askerî' sınıf. Bunların hepsi de, çoğuna doğrudan doğruya sahip bulunduğu ülke topraklarının hemen hepsi üzerindeki üstün mülkiyet hakkını saklı tutan ve askerî sınıfın yönettiği toprakların çok büyük bir kısmını fiili denetimi altında bulunduran Devlet'in gözetimindeydi. Öyleyse sipahiler imtiyazlı, sömürücü bir sınıf meydana getirirler, ama yönetici bir sınıf olamazlar. Merkezî bürokrasinin dışında bulunurlar ve onunla çelişki, sonunda da zıtlık içindedirler."[136] Altını yeniden çizelim: Yerasimos'un sunduğu tablo gerçek durumu esas itibariyle doğru olarak yansıtmaktadır. Onun söylediği gibi "Merkezî bürokrasi" ile timarlı sipahiler arasındaki ilişkiye gelince... Bu ilişki, bir "çelişki" ya da "zıtlık" olarak nitelenebilir elbet; ama bu "çelişki" ya da "zıtlık" tüm üretici sınıf ve katmanları kucaklayan reaya ile sömürücü katmanlar arasındaki çelişmeden farklıydı ve sömürücü sınıf ve katmanların kendi saflarındaki bir "çelişki" ya da "zıtlık"tı.

Osmanlı toplumunun çelişmeleri, bir yanda emekçi köylüler, zanaatkârlar vb. İLE öte yanda merkezî otorite/ "askerî sınıf"ın üst kademesi/ toprak ve para beyleri arasındaki temel çelişmeden ibaret değildi elbet. Bu toplumda bunun yanısıra; -belirli bir dönemle sınırlı kalmak kaydıyla- Türkmen kökenli bey aileleri ile devşirme aristokrasisi arasında yaşanan çelişme ve Yerasimos'un yukarda işaret ettiği merkezî otorite ile timarlı sipahiler ve yerel iktidar odakları arasındaki çelişme gibi sömürücü sınıf içi çelişmeler de vardı. Bu çelişmelerden birincisi Fâtih döneminde, başında Çandarlı Halil Paşa'nın bulunduğu Türkmen kökenli bey ailelerinin nüfuzunun kırılması ve iktidarın, padişah ile devşirme kökenli yeniçeriler-kapıkulu sipahileri-ulema koalisyonunun eline geçmesiyle çözülecekti. İkinci çelişme ise, Osmanlı'nın gücünün doruğuna ulaştığı ve bir gerileme sürecine girdiği 16. yüzyılın sonlarında, Celâli isyanları diye bilinen büyük bir toplumsal patlamaya yol açacaktı; ülkenin ekonomik koşullarının kötüleşmesine ve nüfus artışına bağlı olarak yoksullaşan ve/ ya da timarları ellerinden alınan dirlikçilerle merkezî otorite arasındaki çelişmenin keskinleşmesi birkaç onyıl boyunca Anadolu'da tam bir kaosa ve yüzbinlerce insanın ölümüne yol açacak ve ülke ekonomisine ağır bir darbe vuracak olan bir kördöğüşünün fitilini tutuşturacaktı. 18. yüzyılın ikinci yarısında bu çelişmelere, giderek zayıflayan merkezî otorite ile âyanlar arasındaki çelişme ve gene zayıflamakta olan merkezî otorite Mısır gibi az çok bağımsız gelişme yolu tutan eyaletler arasındaki çelişmeler eklenecekti.

Müsadere (=Elkoyma) ve Osmanlı Kapitalizmi Sorunu

Kıvılcımlı, Osmanlı merkezî zorbalık rejiminin ve onun başındaki padişahın; diğer üst düzey feodal zorbaların, yüksek memurların ve başkalarının servetlerini müsadere yoluyla kendi eline geçirmesini de idealize ediyor ve hattâ bu uygulamayı bir sosyal adalet metodu olarak değerlendiriyordu. O bu konuda şunları söylüyordu:

"Avrupa'da derebeylik zamanı, Osmanlı'da son yıllara dek, burjuvalarca en çok şikâyet edilen korkunç *'haksızlık'*, (Cinci Hasan Efendi olayına benziyen) *'zapt'* ve *'müsadere'*lerdir. Kapitalizm, ezelî ve ebedî kişi mülkiyeti getirmedi mi ya?

"Bunların, haklı veya haksız aşırı kullanımları ne olursa olsun, sosyal anlamları: Kamu hırsızının, kişi mülkiyeti dokunulmazlığına sığınıp soygununa devam edemeyişidir. En tepedeki sadrâzamından, en alçak gönüllü sipahisine dek, bütün Osmanlı *dirlikçileri* bu *'sıkı yönetim'* içinde bulunurlar...

"Onun için burjuva bilimi, hırsız beyleri, efendileri, paşaları padişahın mülksüzleştirdiğini gördükçe, dehşet içinde kalır. Ya kapitalistin de başına böyle bir şey gelirse?"[137] O, aynı yapıtının bir başka yerinde ise bu konuda şunları belirtiyordu:

"Biliyoruz, padişahın fermanı önünde hiçbir kuvvet, hattâ şahsî mülkiyet bile dayanamaz. En dokunulmaz bilinen mirî topraklar dahi, padişah emriyle temlik adı altında satılabilir. Sonra, bir Osmanlı âdeti var: ölenin *'muhlefatı'* (bu sözcük, 'bıraktığı mülkü' anlamına gelen "muhallefatı" olmalı- G. A.) onbin akçeden daha fazla ise has beytülmalı, onbinden azsa avam beytülmali hesabına zabtolunurdu.

"Sonra, herhangi şahsiyet, yaşarken milyoner olsa, çocuklarına hiçbir şey bırakamayacak derecede boyuna müsadere tehdidi altındadır. Halbuki, mülkiyet şahsın bir şeye diriyken olduğu kadar, öldükten sonra dahi sahip olması demektir.

"Padişahın birkaç yüzlü müsadere kılıcı durmadan işler. Ona karşı ise hiçbir kuvvet duramaz. Nihayet, belki bir bakıma padişah da haklı. Ve şimdikinden daha mantıki sosyal bir geleneğe uymaktadır. Çünkü, vaktiyle hasırı bulunmayanların, devlet hizmetlerile geçen hayatlarından sonra ölürken milyonlar bırakmaları, elbet alın teriyle yapılmış bir kazancı gösteremez.

"Osmanlı rejimi, haklı (mirî toprağın mahiyeti ve sosyal adalet bakımından haklı) olarak, şahsî servet birikişleri karşısında gayet kaygısız bir müsaderecidir. Ölen, hiçbir faninin tek başına ve kendi emeğiyle kazanamıyacağı zenginliğe sahiptir. Bu zenginlik, devlet ve rejim imkânları zorlanarak başkalarını soymakla elde edilmemiş midir? O başkalarından toplanmış mülk, asıl sahiplerine geri verilmese bile, aşırandan pekâlâ alınabilirdi. Dinsizin hakkından imansız gelirdi. Padişah, her vakit: 'Size veren, ben değil miyim?' Yahu, '*mülk* zaten Allah'ın değil mi? Sizde ne arıyor?' diyebilirdi. Şer'an, kanunen, örfen, ahlâken bu emri kimse çürütemezdi."[138]

Burada öncelikle, Osmanlı'da padişahın mutlak ve tartışılmaz bir otoriteye sahip olduğu saptamasının, en azından eksik ve dolayısıyla yanıltıcı olduğunun altını çizmek gerek. Teoride böyle olmakla birlikte pratikte, özellikle Kanuni Sultan Süleyman sonrası dönemin padişahlarının çoğu güçlü kişilikler olmamış ve var olan çeşitli klikler arasındaki güç dengesinin izin verdiği ölçüde özerk davranabilmiş, hattâ bazıları bu kliklerden birinin ya da diğerinin âleti/ kuklası durumuna düşmüştü. Dahası, Kanuni'ye kadar uzanan çizgide yer alan genellikle güçlü padişahlar bile mutlak ve tartışılmaz bir otoriteye sahip olamamış ve güçlü sadrazamlarla uzlaşmak ve özellikle de uzun ve yorucu savaşlar sırasında ya da sonrasında yeniçerileri hoş tutmak zorunda kalmışlardır. Şimdi gelelim müsadere (=el koyma) sorununa.

Belirli bireylerin büyük zenginliklere sahip olmalarının, hele "vaktile hasırı bulunmayanların, Devlet hizmetlerde geçen hayatlarından sanra ölürken milyonlar bırakmaları"nın her zaman ve her koşul altında lânetlemeyi ve suçlamayı hak ettiği söylenebilir ve söylenmelidir. Ama bundan hareketle, Osmanlı'da ya da başka herhangi bir pre-kapitalist toplumda devletin/ merkezî otoritenin zaman zaman, özellikle de gözden düşmeleri/ güçlerini yitirmeleri hâlinde bu bireylerin maddi zenginliklerine el koyması bir sosyal adalet metodu olarak gösterilemez; toplumsal ilerlemenin bir aracı olarak ise hiç değerlendirilemez. Padişahların, esas olarak yüksek

düzeyli askerî ve sivil görevlileri hedef alan bu uygulamasının, onların sosyal adaleti sağlama kaygılarıyla da hiçbir ilgisi yoktur. Bu uygulama; padişahın merkezî otoritesini pekiştirme, kitlelerin hoşnutsuzluklarını giderme, rakip güç odaklarının ortaya çıkmasını önleme, devletin ve ordunun, hattâ kişi olarak padişahın parasal gereksinimlerini karşılama ya da düpedüz kişisel hesaplaşma vb. amacıyla yapılmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yüzyıllarında çok daha sınırlı bir uygulama alanı olan bu kurumun zaman içinde evrildiğini ve kapsamının daha da genişlediğini belirtmek gerek. Sevgi Gül Akyılmaz, 2008'de Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması" başlıklı çalışmasında şöyle diyordu:

"Müsadere uygulaması... başlangıçta bazı istisnaî haller dışında yalnızca bir ceza olarak uygulanmıştır. Bu dönemde müsadere yalnız devlet malını zimmetine geçirenlerle, isyancılar hakkında uygulanan bir ceza olmuştur. Fâtih'e kadar sadece Musa Çelebi'nin keyfi müsadere uygulamalarına rastlanmıştır. Hattâ kul sisteminin kurulmasına kadar müsadere bir ceza hukuku müessesesi olarak da çok büyük bir kabul görmemiştir. Bu nedenle Şeyh Bedrettin gibi önemli bir isyancının dahi malı haram sayılarak dokunulmamış, Osmanlı Devleti açısından dönüm noktası olan ve kul sisteminin ilk adımını teşkil eden vezir-i azam Çandarlı Halil Paşa'nın katliyle birlikte müsadere edilen mal varlığı mirasçılarına iade edilmiştir."[139] Yazar sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Çandarlı olayından sonra II. Mehmet devrinde kul sistemi genişletilerek Müslüman-Türk kökenli devlet adamları yönetimden uzaklaştırılmış, kul statüsündeki devşirme kökenliler onların yerine tayin edilmiştir. Devşirme kökenli devlet adamları İslâm hukuku prensipleri çerçevesinde bir çeşit köle kabul edildikleri için sultanın kulu sayılmışlardır. Kul statüsünde olmanın anlamı ise bu statüde olanların iktidara, yüksek konum ve zenginliğe kendi bağımsız kimlikleriyle değil devlete ve padişaha sıkı sıkıya bağlılıkla ulaşabilmeleridir. İlke olarak kulların mirasçısı padişahtır ve uygulamada devlet hazinesinin kulların mal varlıklarına el koyması (müsadere) şeklinde karşımıza çıkmaktadır."[140] Osmanlı devletinin zayıfladığı ve bunun da savaş alanlarında uğranan yenilgilerle somutlaştığı, devletin gelirlerinin giderlerini karşılayamaz hâle gelmeye başladığı 18. yüzyıldan itibaren el koyma uygulamaları daha da keyfi ve yaygın bir nitelik kazanmış, çok sayıda devlet yetkilisinin uydurma gerekçelerle, hattâ bazan hiçbir gerekçe gösterilmeksizin idam edilerek mallarına elkonması sıradan bir uygulama hâline gelmişti. Elkoyma uygulamasının ortadan kaldırılması için 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasını beklemek gerekecekti.

Osmanlı'nın yüzyıllar öncesinin bu uygulaması bugün burjuvalara ve onların medya ve akademyadaki temsilci ve uşaklarına; devlet yetkililerinin ve mülk sahiplerinin ellerinde bulundurdukları üretim araçlarına ve diğer maddi zenginliklere devrimci proletarya ve onun partisi tarafından sosyalist tarzda elkonmasını anımsatıyor ve onları dehşete düşürüyor olabilir. Ancak toplumsal gelişmenin yasalarını bilenler ve Osmanlı devletini/ toplumunu ve onun uygulamalarını Kıvılcımlı'nın yaptığı gibi idealize etmeyenler, bu *'zapt'* ve *'müsadere'* metoduna özel bir değer biçmeyeceklerdir. Hattâ tam tersine padişahın ve merkezî otoritenin böylesi bir metoda sistemli bir biçimde başvurması ya da başvurabilmesinin toplumsal gelişmeyi yavaşlattığını/ frenlediğini bile söyleyebiliriz. Neden?

Özel/ kişisel mülkiyetin ve parasal zenginliğin dokunulmazlığı, özellikle de devlet yöneticilerinin keyfi ve kuralsız uygulamalarının en azından büyük ölçüde sınırlanması ve "evrensel", daha doğrusu burjuva hukuk normlarının oluşmaya başlaması, kapitalizmin gelişiminin olmazsa olmaz bir önkoşuludur. Daha da önemlisi şu: Pre-kapitalist sosyo-ekonomik formasyonlardan kapitalizme geçiş, var olan parasal sermaye yığınının sermayeye dönüşmesi dışında bir yolla gerçekleşemezdi. O koşullarda feodalizmden ya da benzeri pre-

kapitalist sosyo-ekonomik formasyonlardan doğrudan sosyalizme geçilemeyeceği, yani insanlığı kapitalizm evresinin üzerinden bir "uzun atlama" yapamayacağı açıktır. Bu bakımdan -kapitalist adaylarının- özel/ kişisel mülkiyetinin ve parasal zenginliğinin dokunulmazlığı ilkesinin ve buna uygun bir ahlâk ve hukuk anlayışının yavaş yavaş da olsa yerleşmesi, insanlığın ilerlemesi için zorunlu bir önkoşuldu. Bu, kapitalist üretim ilişkilerinin egemen hâle gelişine eşlik edecek olan korkunç yıkımlara ve kırın ve kentin küçük üreticilerinin ellerindeki üretim araçlarına edimsel olarak elkonmasına rağmen böyleydi. Bu bakımdan Kıvılcımlı'nın Osmanlı'yı idealize etme biçimindeki hatalı eğiliminin onu bir kez daha tarihsel materyalizme karşıt bir konum almaya, Marks ile Engels'in *Komünist Partisi Manifestosu*'nda kullandıkları bir anlatımla "feodal sosyalist" bir yaklaşımı savunmaya mahkûm ettiğini söyleyebiliriz.

Osmanlı'da merkezî otoritenin ve özellikle padişahın yasa ve hukuk tanımaması ve -elbette gücü yetiyorsa- başkalarının maddi zenginliklerine elkoyabilmesi ve bu zenginliklerin sahiplerini sürgüne gönderebilmesi ve öldürtebilmesi, öteden beri sermaye birikiminin ve burjuvazinin oluşumunun önünde ciddi bir engel oluşturmuştu. İsmail Cem şöyle diyordu: "Bu paşalar, öteki vezirler ve devlet büyükleri, imtiyazlı durumlarına rağmen özledikleri can ve mal emniyetine, politik güce asla kavuşmamışlardı. Padişah, bu zümreyi hemen her dönemde hor kullanmıştır. Fazla sivrilenlerin rütbesi geri alınmış, öldürtülmüş, mallarına ve gittikçe artan servetlerine elkonmuştur... Osmanlılarda, vezirlerle paşaların kurbanı oldukları çok yaygın bir müsadere uygulaması vardır. Bu zümreler, saray baskınının yanısıra bir de yeniçeri, esnaf, ulema hoşnutsuzluklarının ve isyanlarının kaçınılmaz hedefidir. Bütün Padişahlar, kendilerinden 'baş' istendiğinde, birkaç veziri, defterdarı, yüksek memuru harcayıp isyancıları yatıştırmak yolunu seçmişlerdi."[141]

Tabii Osmanlı İmparatorluğu'nda sadece yüksek bürokratlar değil, büyük tacirler de biriktirdikleri parasal zenginliğin yatırıma dönüştürmenin ve üretici güçlerin gelişmesini sağlamanın en önemli önkoşullarından birinden, yani mal ve can güvenliğinden yoksundular. Osmanlı'da zenginleşmenin ve servet sahibi olmanın asıl yolu, devlet kademelerinde yükselmekti. Avrupa'da gelişen kapitalizmin Osmanlı İmparatorluğu'nda ve başka Doğu ülkelerinde gelişememesinin ya da çok cılız bir gelişme göstermesinin asıl ve belirleyici nedeni, elbette esas olarak -sözcüğün en geniş anlamıyla- ekonomik faktörlerdi.

Öte yandan, konuyu inceleyen yerli ve yabancı yazarlar, bu doğrultuda etki yaptıklarını düşündükleri siyasal ve kültürel faktörlere de dikkat çekmişlerdir. Örneğin bu yazarlardan Sabri F. Ülgener şöyle diyordu:

"Sermayeciliğin bizdeki belirtileri de Batı Avrupa memleketlerindekilerle hemen aynı asırlara rastlar. Fakat netice çok farklı olmuştur. Şöyle ki: Kapitalist inkişafın gerek teknik, gerek hukukî, gerek manevi unsurlarından hiçbirisi meydanda olmadığı için, sermayeci sınıf bizdeki şeklile: 1. İş ve istihsal (=üretim- G. A.) sahasında herhangi bir değişme ve yenilenmeye yol açamadan daha fazla istismarcı (=sömürücü- G. A.) ve ihtikarcı (=vurguncu- G. A.) bir zümre hâlinde kalmış ve kısmen bunun neticesi olarak: 2. Gittikçe sertleşen lonca kayıtlarının ve hiçbir suretle merkantil politikaya meyillenmeyen dar çerçeveli bir iktisat politikasının baskısı altında ufalmıştır."[142] Osmanlı'da parasal zenginliğin "sabırlı ve devamlı bir tasarruf sonunda üremiş, yoktan var edilmiş değil, bilakis mevcut bir servet yığınının başkası sırtından alınması, yani sadece el değiştirmesi suretiyle meydana çıkmış" olduğunu söyleyen yazar şu analizi yapıyordu:

"Servet her şeyden önce **politik bir kategori** olduğuna göre, gelir inkısamında (=bölüşümünde- G. A.) gündelik maişet haddini (geçim sınırını- G. A.) aşan bir pay sahibi olabilmenin en emin ve kestirme yolu üst kademelerden birine çıkmak, yahut daha kolayı oradakilere **intisap etmektir**. (=bağlanmaktır- G. A.)"[143] Ülgener sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Mal ve parayı bekleyen akibet: İktisadî bir maksat uğruna harcanmak, yahut iktisadî bir talihsizliğin kurbanı olmak (mesela ticarette batırılmak) değil, daha ziyade siyasî bir gaye uğruna veya siyasî bir nikbete (=talihsizliğe- G. A.) uğrayarak harcanmak ve tüketilmektir; en fazla rastlanan şekillerile: **gözden düşme, göze gelme** (servetiyle dikkati çekme), nihayet **göze girmek** için harcama! Hülasa, kazanmak gibi tüketmek de iktisadî hayatın dışında ve ötesindedir."[144]

Tutucu bir zihniyete sahip olan, sırtını devlete yaslayarak ticarî etkinlik gösteren, risk almaktan kaçınan ve -egemen sınıfın genelinde olduğu gibi- zihinsel tembellikle sakatlanmış Müslüman ticaret burjuvazisinin, 19. yüzyılın başlarından itibaren artmaya başlayan Avrupa ticaretine ve genelde Batı Avrupa'da yaşanan ekonomik gelişmelere ayak uydurmakta başarılı olamaması ve konumunu giderek Müslüman-olmayan ticaret burjuvazisine bırakması, herhâlde onun devletle ve devlet adamlarıyla yakınlığı, statükoculuğu ve yeni düşüncelere kapalılığıyla da bağlantılı olmalıdır. Ülgener, sırtını devlete dayamaya alışmış ve âdeta devletin bir uzantısı olmuş olan Müslüman burjuvazinin tutucu ruh hâli ve pratiğini Batı'nın girişimcileriyle kıyaslarken şunları söylüyordu:

"Ne var ki, Batı'da tüccar ve özellikle sermayeci uzun bir gelişme sonunda yine de ayrı bir sınıf olarak belirme şansını elde etmiş; hattâ kendilerinden pek de hoşlanmayan devlet ve kilise karşısında yerine göre dik başlı bir topluluk hâlinde mevki alabilmiştir. Bizde ise, görünüşe bakılırsa, işadamı diyebileceğimiz bir tabaka nüfuz ve iktidar sahiplerinin (ümera ve ulema'nın) kâh kayırıcı, kâh kahredici davranışı karşısında ufala ufala istiklâline hiçbir zaman kavuşamadan sinsi ve sığıntı hâlini daha uzun zaman sürdürecektir."[145]

Bu tutucu ve statükocu anlayışın Osmanlı devlet yöneticileri ve Müslüman-Türk burjuvazisi saflarında sanıldığından daha yaygın ve köklü olduğu anlaşılıyor. Taner Timur Osmanlı döneminde çok etkili olan ve biri 11. yüzyılda yazılan *Kâbusname* ve diğeri 12. yüzyılda yazılan *Pendname* adlı iki yapıttan söz ederken şunları söylüyordu:

"Bu Nasihatnameler özellikle iktisadî felsefeleri itibariyle tutucu bir dünya görüşü içermektedirler. *Pendname* sadeliği ve fakirliği överken, *Kâbusname* meşru kazanılmış servetleri savunuyor, fakat borcu ve faizi şiddetle eleştirdikten sonra fertlere fazla paralarını gömmelerini öneriyordu. Bu fikirler, eserlerin yazıldıkları tarih gözönünde bulundurulursa bir ölçüde normal karşılanabilirler. Fakat bunların Osmanlı uleması tarafından 19. yüzyılda bile beğenildikleri ve benimsendikleri düşünülürse sözü edilen tutuculuğun anlamı anlaşılır."[146]

Mustafa Akdağ, yukarda değindiğim faktörlere ve özellikle de devletin güçlü ve baskın niteliğine bağlı olarak Osmanlı toplumunda kapitalist girişimcilik ruhunun gelişmediğine değinir ve 'askerî sınıf'ın üst katmanının "servetlerindeki ölçüsüz kabarıklığı" eleştirirken şu gözlemi yapıyordu:

"Bu demektir ki, koskoca bir toplumun ekonomik örgütünün devlete doğru akıntılı bir biçimde çalışması yüzünden, bütün üretim artımı, doğal olarak, askerîlere bölüştürülüp onların yüksek yaşama harcamalarında tüketildiğinden, Türk iş hayatının bu gidişat ile bir sermaye birikimi yapması olanağı sözkonusu edilemezdi."[147] Gelir dağılımının böylesine eşitsiz, sömüren ile sömürülen sınıf ve katmanlar arasındaki mesafenin böylesine büyük olması ve dahası maddi zenginliklerin ciddi bir güvencesinin bulunmaması, yani her güçlü padişahın sömürücü sınıfın mensuplarının varlıklarına her an elkoyabilmesinin bir sonucu da, servet sahiplerinin ölçüsüz ve gösterişli tüketim harcamaları yapmalarıydı.

Aslında kapitalizmin gelişmesi her yerde; korsanlık, savaş, yağma, köle ticareti, küçük köylü yığınlarının zorla mülksüzleştirilmesi ve maddi zenginliklere zorla el koymanın diğer biçimlerinin yaygın, hattâ baskın olduğu ve kabaca, "sermayenin ilk(s)el birikimi" diye adlandırılan bir döneme tanık olmuştu. Ama burada belirleyici olan; a) feodal sistemi sarsan

ve feodal baronların nüfuzunu zayıflatan gelişmelerin gerek kırlarda ve gerekse kentlerde yeni bir girişimci sınıfın oluşumuna olanak hazırlaması ve b) yoksullaşan, ellerindeki basit ve kısıtlı üretim araçlarını yitiren ve çok düşük ücretler karşılığında ve çok çetin koşullarda manüfaktür atelyelerinde çalışmaya hazır bir nüfusun ortaya çıkmasıydı. Bunlar olmasaydı, yani, güçlü bir merkezî otoritenin ekonomiye keyfi ve sınırsız müdahalesini ve artık-ürüne el koymasını önleyen bir siyasal-kültürel ortam ve hukuksal normlar vb. oluşmasaydı, herhangi bir toplum salt para-sermayenin şu ya da bu yolla birikimi yoluyla modern kapitalizm doğrultusunda evrilemezdi. Osmanlı'da Ülgener'in değindiği ve kapitalizmin gelişimini zorlaştıran ve önemleri asla küçümsenmemesi gereken bu siyasal-kültürel faktörün/ faktörlerin temelinde bu devlet ve toplumun maddi gerçekliği yatıyordu. Neydi bu maddi gerçeklik?

Osmanlı devleti, kapitalizmin esas beşiği olan Batı Avrupa ülkelerinde olduğundan farklı olarak hep askerî fetihler yoluyla genişleyen ve ele geçirdiği ülkelerden haraç ve vergi alan bir devlet olmuştu. 17. yüzyıla kadar Osmanlı devleti; çoğu derme-çatma Avrupa ordularından daha/ çok daha güçlü bir merkezî devlet aygıtına ve çekirdeğinde profesyonel asker konumundaki yeniçeri birliklerinin bulunduğu disiplinli bir orduya sahipti. Savaş yoluyla elde edilen gelir, askerî-emperyal bir devlet olan Osmanlı'nın ekonomisinde önemli bir yer tutmaktaydı. R. Grousset'nin *Empire de Levant (=Levant İmparatorluğu)* Osmanlı beyliğini bir "savaş şirketi" olarak gördüğünü anımsatan Divitçioğlu şunları söylüyordu:

"... Osmanlı Devletini temsil eden hâkim sınıfın amacı, hâkim sınıf olarak, ekonomide yaratılan toprak rantı ile karışık artı-ürünü kendisine çekmektir... Böyle olunca hâkim sınıf ekonomi içinde yaratılan artık ürünü, vergi marifeti ile kendine aktarmak isteyeceği gibi, ekonomi dışında yaratılan artık-ürünü de savaşlar marifeti ile, yine kendisine aktarmak isteyecektir...

"Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları belirlendikten sonra ordunun yaptığı dış talanların ve devlete ödenen haraçların reel geliri arttırdığı muhakkaktır."[148] Savaşın, gerek yeniçeriler ve gerekse sınırlarda konuşlanmış olan akıncılar için bir geçim kapısı olması da, ganimetten pay alan bu birliklerin, barış dönemlerinin uzun sürmesinden ve dolayısıyla kazançlarının azalmasından rahatsız olmalarına yol açıyor, bu ise padişahlar üzerinde -rasyonal olmasa da- bir sefere çıkma baskısı oluşturuyordu. Kıvılcımlı haklı olarak şöyle diyordu:

"İmparatorluğu bir yığın seferler kurdu, başka bir yığın seferler yıktı. Osmanlılığın zamanla kaybettiği şey; sefer, savaş, harb âdeti değildi. Sefer, harb, Osmanlı'nın başucundan demokles'in kılıcı gibi hiç eksik olmadı. Ve hâlâ bugüne kadar, başımıza ne geldiyse hep o *'sefer âdeti'*mizden, kendimizi ebedi bir aşiret seferinde, aşiret reisi emrinde tabiî bulmamızdan geldi."[149]

Marks, parasal zenginlik birikimine başka toplumlarda da rastlandığına, ancak bunun kapitalizme geçiş için yeterli olmadığına işaret ederken şunları söylüyordu:

"Gerçek anlamda sermayeye, sınaî sermayeye dönüşen servet, asıl olarak tefecilik -özellikle de toprak mülkiyetine dayanarak yürütülen tefecilik- ve ticarî kazançlar yoluyla biriktirilen menkul servet -parasal servet-tir."[150] O sözlerini şöyle sürdürecekti:

"Sermaye oluşumu, o halde, kökeninde toprak mülkiyetine ya da loncaya değil (...) tüccar ve tefeci servetine dayanır. Ama bu servetin özgür emeği satın alabileceği koşullar, ancak emek kendi nesnel varoluş koşullarından, tarihî süreçler içinde kopartıldığı zaman oluşabilir... Parasal servetin sermaye hâline gelmesini mümkün kılan, bir yandan özgür işçilerin hazır bulunması, bir yandan da şimdi nesnel varlıklarını kaybetmiş bulunan kitlelerin eskiden şu ya da bu tarzda **mülkü** olup, şimdi **serbest** ve satılabilir hale gelen ihtiyaç maddelerinin, hammaddelerin vb. bulunmasıdır."[151] Kapitalizmin doğuşunun, aynı zamanda "eski üretim ve emekçinin emeğin nesnel koşullarıyla ilişkiye giriş tarzlarının **çözülme** çağı" olduğunu belirten Marks daha sonra

şunları söylüyordu:

"Parasal servetin kendisi bu çözülmeyi doğuran etkenlerden biri olduğu gibi, çözülme süreci de onun sermayeye dönüşmesinin önkoşuludur. Ama ne olursa olsun, **parasal servetin sırf varolması** ve hattâ belli bir üstünlük kurması, bu çözülmenin **sermaye** ile sonuçlanmasına kesinlikle yetmez. Yetseydi eski Roma, Bizans vb.'nin, tarihlerini sermaye ve özgür emekle bitirmeleri ya da daha doğrusu, yeni bir tarihe başlamaları gerekirdi. Eski mülkiyet ilişkilerinin çözülmesi, oralarda da parasal servetin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Ama bu çözülme, sonuç olarak sanayii değil, kırın kent üzerinde egemenlik kurması sonucunu doğurmuştur."[152]

Aslında gerek üretici güçlerin düzeyi ve gerekse çok zengin tacirlerin elinde biriken ve sermayeye dönüşme potansiyeli taşıyan büyük parasal zenginlik, Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalizmin gelişmesi için gereken maddi koşulların en azından bir bölümünün bulunduğunu gösteriyordu. Örneğin, Seyfettin Gürsel'in A. Giz'den aktardığına göre,

"XVII. yüzyılda İstanbul'un en büyük 26 tekstil atölyesinde ortalama işçi sayısı 19'du. Bu ortalama, cam atölyelerinde 32 idi ve bir tek havlu kumaş atölyesinde 400 işçi çalışıyordu."[153] Gene A. Giz'e göre 18. yüzyılda devlete ait tersane, baruthane, yünlü dokuma sektöründe aktif olan 29 işletmede onbinin üzerinde işçi çalışıyordu. Ancak az çok özerk ya da hukuksal güvencelere sahip burjuvaların elinde olmayan ve kapitalist kâr mantığına göre değil, merkezî-feodal devlete hizmet mantığıyla çalışan böylesi işletmelerin varlığı Osmanlı toprağında kapitalizmin gelişmesi için yeterli olmayacaktı. Kapitalizmin gelişmesi; üretici güçlerin düzeyi belli bir düzeye erişmesinin ve parasal zenginliklerin birikmesinin yanısıra, gerek kentlerdeki zanaatkâr ve gerekse kırlarda köylü yığınları arasında bir yoksul-zengin farklılaşmasının ortaya çıkmasını, yani ellerindeki geçim araçlarını yitirerek mülksüzleşen bir proletarya ya da önproletarya yığınının yanısıra lonca ustalarının ve köylülerin bir bölümünün zenginleşerek geleceğin burjuvaları hâline gelmesini ve devletin kapitalist gelişmeyi desteklemesini, en azından bu doğrultudaki gelişmeyi boğup engellememesini gerektirir. Osmanlı devletinde böyle bir gelişme yaşanmadı; devlet tarafından korunan ve denetlenen lonca ve gediklerin güçlü olması, köylülerin devlet ve sonraları onun yanısıra -toprağın mülkiyetine sahip olmayan ve devlete ödedikleri peşin vergiyi bir an önce ve en kârlı biçimde değerlendirmeye çalışan- mültezimler tarafından aşırı düzeyde sömürülmesi, gerek kentlerde ve gerekse kırlarda büyük-ölçekli bir proleterleşmenin yaşanmaması, devletin burjuvalaşma eğilimi gösteren öğeleri ağır bir biçimde vergilemesi ve fiyatları sıkı bir biçimde denetlemesi vb. kapitalizm doğrultusundaki gelişmelerin önünü etkili bir biçimde tıkadı.

Böyle bir toplumda, askerî alanda elde edilen başarıların; ekonomi, ticaret, bilim, sanat, felsefe vb. alanlarında elde edilecek başarılara göre daha ya da çok daha geçerli sayılması ve dolayısıyla özelde askerî görev ve makamların ve genelde devlet aygıtı ve bürokrasisi içindeki görev ve makamların, alternatiflerine göre daha ya da çok daha çekici olması nesnelerin doğası gereğiydi. Kabaca 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın o zamana kadarki başarısının, onun daha sonraki yüzyıllardaki başarısızlığı ve çöküşünün hızla olgunlaşan tohumlarını içinde taşıdığını ve daha o günlerde kendi karşıtına dönüşmeye başladığını söyleyebiliriz. Hattâ, bu alandaki "büyük" başarısı ve haklı olarak döneminin bir tür askerî süper devleti olmasının, Osmanlı'nın daha sonra bir duraklama ve gerileme dönemine girmesinin temel nedeni olduğunu bile söyleyebiliriz. Askerî ve yönetsel alanlardaki başarısı, deyim yerindeyse Osmanlı yöneticilerini ve ordusunu şımartmış, tutuculaştırmış ve rehavete sürüklemiş ve onlara statükocu bir nitelik kazandırmıştı. 16. yüzyılın ortalarından itibaren artık doğal sınırlarına kavuşması, Avrupa'da ortaya çıkan yeni silâhlara ve savaş teknolojilerine ayak uyduramaması, diğer bazı faktörlerin de katkısıyla Osmanlı'nın duraklama ve çöküş sürecini başlatacaktı.

14. yüzyılda bir dizi felâketle (ekonomik bunalım ve ona eşlik eden veba salgını, feodalizmi

sarsan köylü ayaklanmaları, irili ufaklı savaşlar vb.) boğuşan ve o döneme kadar bir başarı öyküsü sayılabilecek olan Osmanlı'nınkine ters sayılabilecek bir evrim geçiren Batı Avrupa ise özellikle 15. yüzyıldan başlayarak bir atılım dönemine girecekti. Bunun en önemli işaretleri ya da köşetaşları; tarım tekniğinde ilerlemeler, kentlerin feodal beylerden bağımsızlaşmaya başlaması, İkinci Rönesans, basımevlerinin kurulması, okuryazarlığın yaygınlaşmaya yüz tutması, Grek, Roma ve Arap filozof ve düşünürlerinin yapıtlarının az çok sistemli bir biçimde Latinceye çevrilmesi, ateşli silâhların bulunması ve geliştirilmesi, daha dayanıklı ve nitelikli gemilerin yapılmaya başlanması, yeni deniz yollarının ve "Yeni Dünya"nın keşfiydi vb. Önünde çok geniş ufuklar açılan Avrupa artık yükselişe geçmekteydi. Osmanlı'nın Avrupa'nın bu çok yönlü yükselişi ve meydan okumasına karşılık verememesi, sınırdaş hâle geldiği devletlere -doğuda İran ve batıda Avusturya- karşı giriştiği pahalı ve getirisi götürüsünden az ve uzun yıllara yayılan savaşlara girişmesi, dirlik düzeninin bozulmasıyla birleşerek dışardan bakıldığında çok güçlü ve görkemli gözüken Osmanlı'yı içinden çürütmeye başlayacaktı. Aralarında, yetkileri son derece geniş olan padişahın ve merkezî devlet aygıtının, girişimcileri ve girişimciliği teşvik etmek bir yana, bireylerin zenginliklere istediği zaman el koymasına olanak vermesinin de bulunduğu bütün bu faktörler Osmanlı devletinde yerel inisiyatiflerin, girişim ruhunun ve dolayısıyla kapitalizmin gelişmesine olanak vermiyordu. Tıpkı Çin, Bizans gibi kapitalizm-öncesi toplumlarda olduğu gibi Osmanlı'da da ticaret, girişimcilik gibi işlere toplumsal saygınlığı olmayan ya da az olan işler gözüyle bakılıyordu. Ülgener'in deyişiyle bu koşullarda devlet katında bir görev ya da mevki edinmenin zenginleşmenin "en emin ve kestirme yolu" olması, bir Müslüman-Türk burjuvazisinin oluşmasını güçleştiriyor ve yavaşlatıyordu.

Askerliğin ve devlet memurluğu görevlerinin çekiciliğinin köklerini Osmanlı öncesine kadar uzatan ve Orta Asya Türk topluluklarının çobanlık ve akıncılık biçimini alan yaşam tarzına bağlayan ve ardından İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1908'den sonra Müslüman-Türk burjuvazisini güçlendirmek için aldığı önlemlere değinen Ahmet Cevdet Emre şöyle diyordu:

"Bu göçebe çoban hayatı içinde insanlar ve sürüler çabuk çoğalırlar, bir grubun silâhlanıp başka memleketlere akın etmesine ihtiyaç hasıl olurdu. Silâhlanma ihtiyacı önce savunma hedefiyle başlamıştı; sonra akıncılık gayesiyle ayrılan silâhlı grup, çiftçilik hayatiyle yerleşmiş bir topluluğu hâkimiyeti altına alır, bir vergi mukabilinde (=karşılığında- G. A.), o yerleşmiş çiftçileri başka akıncılara ve düşmanlara karşı müdafaa ederdi (=savunurdu- G. A.). Çok kuvvetli akıncı grupları patriarkal devlet şeklini alır, o devlet içinde herkes **beyden** (padişahdan) iş ve maaş bekler. Bizdeki maaş göreneği işte böyle, tarih öncesi asırlar boyunca gelişmiş bir müessesedir...

"Hristiyan ve Yahudi çocuklarına gelince, bunlara hiçbir zaman Devlet maaşı kapısı açılmamıştır; onlar için aileleri ve etnik grupları içinde, küçükten şahsî teşebbüse atılmak göreneği vardır. Kibrit veya karamela satmaya başlıyan Yahudi çocuğu hem okuluna devam edebiliyor, hem de 16-17 yaşında babasına yük olmıyacak kadar para kazanabiliyor. Orta tahsilini bitiren bir Rum, Ermeni veya Yahudi çocuğu için bu etnik grupların işlettiği ticarî müesseselerde hiç olmazsa çıraklık ve tezgâhtarlık hazırdır: işte bu şahsî teşebbüs göreneğinin imkânları alınan tedbirlerle ve yazılan teşvik ve nasihat makaleleriyle yaratılamazdı."(154) Osmanlı öncesi Türk topluluklarında, temelinde göçebe yaşam tarzının bulunduğu askerî değer yargılarının ticarî ve kapitalist zihniyetin gelişmesini zorlaştırdığı söylenebilir; ancak bu tarihsel arkaplanın önemini gereğinden fazla önemsemek te insanı farklı bir hataya götürebilir. Benzer değer yargılarının tarihin farklı dönemlerinde Batı Avrupa, Japonya, Rusya gibi yerlerde de egemen olduğunu, fakat bu ülke ve bölgelerde kapitalizmin gelişmesini engellemediği unutmamalı. Islahat/ reform sürecine 100-150 yıl önce girebilmiş, ardı ardına birkaç güçlü padişah çıkarabilmiş ve ulema başta gelmek üzere tutucu güçlerle ve çürümüş olan Yeniçeri Ocağıyla hesaplaşabilmiş olması halinde Osmanlı toplumunun da kapitalist gelişme yolunu

tutması olanaklıydı.

Emre'ninkine benzer bir yaklaşıma sahip olan TKP lideri Şefik Hüsnü Deymer, "Türklerin ekonomi bakımından gayrimüslim unsurlara nazaran pek aşağı bir durumda kalmış olmalarını" yabancı devletlerin himayesini ya da Osmanlı devletinin ihmalini gerekçe göstererek açıklamanın yanlış olduğunu belirttikten sonra şunları söylüyordu:

"Umumiyet üzere (=genellikle- G. A.), nispeten nüfusları az olup büyük istilâlarda bulunan uluslar daima sanayi ve ticaret alanlarında ilerlemeden yoksun kalmışlardır. Zira bu gibi memleketlerde daimi bir faaliyet hâlinde bulunan büyük orduların kadrolarını münhasıran (=sadece- G. A.) hâkim ulusa mensup fertler doldurur. Bu ulusun geriye kalan en canlı ve en kabiliyetli unsurlarını da pek geniş olan devlet teşkilâtı ve idare makinesi işgal eder. İlk zamanlar bir ihtiyaç sonucu olan bu durum sonraları; köklenmiş bir alışkanlık, bir gelenek, bir uyuşukluk ilcasiyla (=zorlamasıyla- G. A.) sürüp gider."[155]

Girişimciliği, ekonomik etkinliği, verimliliği, üretimi vb. küçümseyen ve yüzyıllar boyu süren bu devletçi ve askerî-feodal zihniyet giderek pekişecek, Osmanlı toplumunun hemen hemen tüm katmanlarını paralize edecek, 19. yüzyıldan itibaren başlayan yenilenme çabalarını köstekleyecek ve zehirli etkisini günümüz Türkiye toplumunda bile hissettirecekti. *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*'ne gönderme yaparak ticaretin "lâyık olduğu hürmeti" göremediğini belirtten Zafer Toprak Osmanlı toplumunun sadece üst katmanlarına değil, genel olarak Müslüman-Türk ahaliye de egemen olan emeği ve çalışmayı önemsemeyen, hattâ aşağılayan bu yaklaşımı şöyle betimliyordu:

"Osmanlı Müslümanı yüzyıllarca kılıç kuşanmış, ülke fethetmiş, devlet yönetmişti. Tüm yaşamı boyunca ticaret ve san'at aşağılanmış, 'kapukulu' olma ya da 'devlete kapulanma' özlemi her Osmanlı Müslümanı'nın temel kaygusu olmuştu. İkinci Meşrutiyete değin zabitlik ve katiplik, gerek parasal ve gerekse statü açısından en geçerakçe mesleklerdi...

"Bunun nedeni Osmanlı çocukları henüz ana kucağında iyiyi kötüyü ayırmaktan âciz iken cahil analar tarafından 'oğlum paşa olasın, kâtip olasın, kızım paşa familyası, bey hanımı, katip haremi olacaksın' gibi sözlerle büyütülmeleri, okşanmalarıydı. Hattâ kızlarını evlendirecek bazı 'cahil aileler', san'at ve ticaretle uğraşan genç damat adaylarını 'adi esnaf kalfası, adi bir tüccar parçası' gibi sözlerle geri çeviriyor, bir, ikiyüz kuruş maaşlı katipleri onlara tercih ediyorlardı."[156]

Kıvılcımlı bu olguyu kabul etmekte, ancak daha da yozlaşarak hazıryiyicilik, hâline dönüşen üretim etkinliklerine mesafeli durma tutumunu sadece ya da öncelikle, 16. yüzyıla kadar süren dirlik düzeninin bozulması ve yerini kesimcilik/ mukataa denen düzenine bırakmasına bağlamaktadır:

"Kesimci, sadece *inhisar* (=tekel- G. A.) veya *imtiyaz* sahibidir: Toprağın işletme inhisarını veya imtiyazını eline geçirmiştir. Kesimcinin aynı zamanda *para* veya *sermaye* sahibi olması şart değildir. Hattâ parası olsa bile, kesimci, toprağı işletme imtiyazını eline alınca; onu bizzat işlemek şöyle dursun, işletmek ile uğraşacak kadar bile *'vakti'* yoktur. Bu vakit olmayış birçok mânaya gelir: Kesimcilerin çoğu, genellikle devlet kapısına bilfiil veya unvanca mensupturlar. Onun için, yani güya devlet işleriyle uğraşmaktan toprak işlerine bakmaya *vakit bulamazlar*. 2- Gerçekte ise, uzak yakın saltanat mensuplarında *derebeyleşme* o kadar almış yürümüştür ki, herhangi bir işte çalışmak şöyle dursun, başkalarını *çalıştırmakla* bile uğraşmak artık 'şerefsizlik' sayılmaktadır. Eski ilb (=dirlik düzeninin timarlı sipahisi- G. A.), samimi olarak toprak ekonomisini çiftçilere düzenlice işlettirmeyi 'vazife'lerinden biri sayardı. Kesimcilik çağında, üst tabaka o kadar hazır yiyicileşmiştir ki, işletme vazifesini bile angarya sayar. Onun için vakit bulsa bile -ki akşamlara kadar boştur, elbet bulur- onu bu işe harcayamaz. 3- İnhisar toprağı işletememekte maddi bir sebep daha var ki, en mühimi bu olacaktır: Kesimcilik

devrinde üst tabaka rahata ve süse iyice alışmıştır. O yüzden esasen, kendisi daima para sıkıntısı çekmektedir...

"Onun üzerine Osmanlı cemiyetinin artık iyice hazır yiyici, amelimanda (iş göremez) derebeyler hâline gelmiş, yani 'asilleşmiş' olan 'mensubiyn taifesi', sözde *'mehamı umur* (önemli işler)'dan baş kaldıramadıkları için, gerçekte, her normal insanın biricik saadeti çalışmayı *'şeref'*lerine, 'hanedanlık'larına sığdıramayacak kadar 'aylak hayvan' hâline geldikleri için... fakat işin iç yüzünde üstü yaldızlı boş bir züğürtlüğe düştükleri için, kesim topraklarının işletimini, gözüpek, her işe girişkin müteşebbislere (=girişimcilere- G. A.) devrederler. İşte bu kesim topraklarının işletimini üzerine alan müteşebbislere umumiyetle *'mültezim'* denir."[157] Oysa yukarda da değindiğim gibi, yöneticilerinin klasik üretim etkinliklerine mesafeli durma tavrının en önemli nedeni -ve sonucu- Osmanlı devletinin savaşı âdeta bir çeşit üretim etkinliği hâline getirmesi, boyunduruk altına aldıkları halkların yarattığı artık-ürüne zorla el koyması ve dolayısıyla askerî değerleri yüceltmesiydi.

Bu altbölümü bitirirken şunu söyleyebiliriz: Kıvılcımlı'nın düşüncelerine damgasını vuran "kötü sermaye-iyi ordu/ devlet karşıtlığında", yani sermayeyi bütün kötülüklerin kaynağı olarak gösterirken, özellikle orduyu ve bir ölçüde de devleti aklama ve yüceltme anlayışında Osmanlı-Türk egemen sınıfının zihniyet dünyasına damgasını vuran ideolojik biçimlenmenin önemli bir rol oynadığını söylemek abartma olmayacaktır.

İslâm'a ve Asr-ı Saadete Göndermeler

Kıvılcımlı İslâm'ı ilerici, devrimci, gerçekten halkçı bir din biçiminde tanımlamakla kalmamakta, onu neredeyse sosyalizmle özdeşleştirmektedir. Muhammed ve Hülefayi Raşidiyn (=Dört Halife) dönemini Asr-ı Saadet (=altın çağ) olarak niteleyen yazar bu savını; sözkonusu dönemde fethedilen toprakların ve buralarda ele geçirilen taşınır ganimetlerin eşit bir biçimde paylaşıldığına dayanarak kanıtlamaya çalışırken şunları söylüyordu:

"İşin aslına, yani *'Kuran'*casına (Allah'ın Kitabındaki buyruğuna) bakılırsa, daha iyi anlaşılır. Müslümanlık, her gerçekten *devrimci* sosyal doktrin gibi, sosyalizme dek varır. Hz. Muhammed'in temsil ettiği ilk İslâmlık ve şeriat, değil fethedilen toprakları, *taşınır ganimetleri* bile, hattâ fetihten sonra ortaya çıkan *'fey'*leri bile, Müslümanlar arasında ortaklaşa benimsemek prensibine dayandırır. Ganimeti olduğu gibi bütünüyle ve toptan Tanrı'ya adar, yani *ortak Müslüman mülkü* yapar. Kişiler arasında hemen paylaşmaya gitmez."[158]

Görüldüğü gibi "materyalist" Kıvılcımlı okuru Kuran'ın dünyevî bir yapıt değil de gerçekten de "Allah'ın Kitabı" ve devletin ve onun yöneticilerinin eline geçen ganimet mallarının "ortak Müslüman mülkü" olduğuna inandırmaya kalkıyordu. Dahası o, aslında Mekkeli tacirlerin bir kervanının silâhlı çatışma sonucu soyulmasından başka bir şey olmayan Bedr gazvesini övüp göklere çıkarıyor, ama hemen ardından yaşanan ganimet paylaşımı kavgasının, bu gazvenin yücelikle ya da kutsallıkla hiçbir ilişkisi olmadığını ve müminlerin yağmaladıkları malları paylaşma hırsıyla birbirlerine girmek üzere olduklarını itiraf etmekten kendini alamıyordu:

"O zamana dek sırf platonik (Eflatunî) sözlerle vaiz (konferans) ve nasihat (öğüt) vermekten öteye geçmeyen İslâmlık, ilk kez Bedr Kuyusu başında, Mekke mütegallibesinin Şam'dan yeni zenginlikler getiren kervanını vurmakla lâftan işe geçmiştir... Onun için, küçük Bedr Gazvesinin anlamı, dünya ölçüsünde en büyük yüceliş, kutsallık kazanır.

"Bedr Gazvesinde zafer Müslümanlarda kalıp da, orada ele geçen değerlere sıra gelince, ilk ayrılık belirdi. Gençler *'Cengi biz ettik!'*, yaşlılar *'Bozulsanız bize sığınacaktınız!'* diyerek ganimeti bir türlü paylaşamıyorlardı. Hz. Muhammed, inandığı ve elçisi bulunduğu Allah önünde bu çıkar çekişmesine içerledi. Müslüman'ın din uğruna ülkücül dövüşünü bekliyordu.

'Müminler' (İnanmışlar) ise, açıktan açığa *dünya* malına kavuşma hırsıyla parlamışlardı."[159] Kıvılcımlı, bunun üzerine Muhammed'in, ganimetin Allah'a ve onun peygamberine, yani kendisine ait olduğunu belirten yeni bir vahiy indirdiğini ve böylelikle, sadece talan amacıyla Müslümanlığa katılanları disiplin altına almaya çalıştığını belirtecekti. Bu amaçla indirilen vahiyde (Enfal sûresinin 1. âyeti) şöyle deniyordu:

"Senden Ganimet soruyorlar. De ki: Ganimet TANRININ ve PEYGAMBERİNDİR. Eğer siz inanmış (mümin) iseniz Tanrı'ya boyun eğiniz. İşi aranızda düzenleyiniz. Ve Allah ile Peygamberine itaat ediniz."[160]

Kıvılcımlı, 7. yüzyıl başlarında Kuran'ın öngördüğünü ileri sürdüğü sosyalizmin uygulanmasının "sosyal olanaklar"ının olmadığını belirtiyor. Ona göre bunun nedeni, bir yandan kendisinin "insanların en şiddetlisi" diyerek kötülediğini gördüğümüz Bedeviler ile açgözlü Kureyşli tacirlerdi. Ama aynı Kıvılcımlı, "Barbar'a Araplarda 'Bedevi' denirdi. Hemen tüm komüncül gelenekleri güçlüce taşıyorlardı. İnandıklarına, çıkarlarına ölümüne inanırlardı" diyor.[161] Yazar Kureyşli tacirler hakkında şunları söylüyordu:

"Evren ticaretinin tıkanmış *Orta Yolu* (Bağdat-Basra şahdamarı) yerine, *Güney Yolu* (Umman-Hicaz) işliyordu. Bu yolun kervancıları olan haris *Kureyş'liler*, sadece çöken komşu antika medeniyetlerin zenginliklerini takım takım, kişi kişi talan etmek amacıyla Müslümanlığa katılıyorlardı.

"Bu ağır basıcı eğilim, Kur'an âyetlerinin içine bile *'Müellifet'ül Kulup'* (gönülleri uzlaştırılanlar) biçiminde yankılanmıştı. O *'gönülleri yapılmış'* sürüyle adam, sırf çil akça ödenerek *Müslümanlığa 'satın alınmışlar'* idi."[162] Yani Kıvılcımlı'ya göre Muhammed, "yalnız çapul, gene çapul" istediklerini söylediği Bedevilere ve "çil akça ödenerek" Müslümanlığı -kendi anlatımıyla- satın alınmış Kureyş tacirlerine dayanarak kurmuştu düzenini. Mekke ticarî aristokrasisinin zenginlik ve ayrıcalıklarına dokunulmadığı ve Muhammed ve çevresinin onlarla uzlaştığı ve giderek kaynaştığı bir düzenin sosyalizmle, hattâ sosyal adaletle uzaktan yakından bir ilgisi olmayacağı da açık olmalıydı. Bu gerçekliği yadsıyamayan ve kurulan "yeni" düzenin, Arap mülk sahiplerinin egemen olduğu bir düzen olduğunu üstü örtülü ve kaçamak bir tarzda da olsa kabul etmek zorunda kalan Kıvılcımlı bunu kaçınılmaz bir ödün sayacak ve sözlerini şöyle sürdürecekti:

"Allah ve 'elçisi' Muhammed, o alıp yürümüş eğilimleri görmezlikten gelemezdi. Başka da yolu yoktu. Kur'an her mülkiyetin biricik sahibi olan Tanrı'nın sosyalizmine bir kompromi aradı. O kaçınılmazlıkta, Allah'ın (yani Muhammed ve çevresinin- G. A.) payı küçüle küçüle beşte bire inmek zorunda kaldı...

"Bu tarihcil gerçekliklere göre, büyük bir çelişki önündeyiz. İslâmlık, bir yandan Araplığı barbarlıktan medeniyete çevirdiği için; Arap toplumunun tarih öncesindeki *ilkel komuna*, yani sosyalizm ilişkilerini, sınıflı toplumun kişicil ilişkilerine çeviriyor. Öte yandan, gelmiş geçmiş medeniyetlerin korkunç yıkılışları ortadadır. Kur'an'ın hemen her sayfası, Muhamed'in kervan yolları üzerinde rastladığı ve besbelli ibretle seyrettiği binbir *medenileşme* yıkıntılarının izlenimleriyle yüklüdür."[163]

Bu durumda, kurulduğu varsayılan sosyalizmden geriye ne kaldığını irdelemekten kaçınan Kıvılcımlı, Muhammed'in bu olumsuz deneyimlerden, yani sosyal sınıflaşma, bencillik, zulüm gibi olgulardan ders çıkardığını ileri sürüyor ve sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"İslâm dini bunu görmüştür. Ve o görgüsüne dayanarak İslâmlığı aynı yıkıntıya uğratmamak için, ilkel de olsa, ilk komunanın *sosyalist* gelenek ve göreneklerini, yeni doğacak İslâm medeniyetinde yaşatma çabalarına son derece önem vermiştir. Medeniyet *'tefeci-bezirgân sermaye'*nin 'veledi zinası' iken, Kur'andaki en yalın kılınç *'Mekkî'* sûrelerin hepsinde

boyuna *'rıbâ'*nın (tefeciliğin) en ağır günah sayılması bundandır. Bu *ekonomi temeli* üzerinde zekât gibi, sadaka gibi, fitre gibi, beşte bir 'Müslümanların malevine pay' gibi; dula, yetime, yolcuya resmen yardım gibi, hattâ hacılık gibi ve daha yüzlerce başka *üstyapı farzları, vâcipleri, sünnetleri, helâlleri, haramları (tabu'ları)* hep o yitirileceği sezilen ilkel sosyalizmin yaşatılması için konulmuş tedbirlerdir.

"Demek İslâmlık: İlkel sosyalizmi hem kaldırmak, hem sürdürmek gibi çelişkili bir sistem kurma doktrinidir. Daha doğrusu *objektif* olarak ilkel sosyalizmi kaldırırken, *subjektif* olarak ilkel sosyalizmin yazılı olmayan anayasasını bir kerteye dek yazılı biçime sokmaya çalışır."[164]

Yazarın, tutarsızlıkla sakatlanmış bu savının tersine İslâmın sosyalizmle hiçbir ilgisi yoktu. Onun, gerek kapitalizmde ve gerekse kapitalizm-öncesi sınıflı toplumlarda siyasal liderlerin, sömürü düzeninin en kaba ve en rahatsız edici yanlarını törpülemek suretiyle emekçi yığınların öfke ve hoşnutsuzluğunu azaltma, saptırma ve etkisizleştirme yolundaki çabalarının hiç de ender olmadığını ve bunun sosyalizmle, hattâ az çok tutarlı bir sosyal adaletle hiçbir yakınlığının olmadığını bilmesi gerekirdi. Bu bakımdan Kıvılcımlı'nın İslâmlık için, "İlkel sosyalizmi hem kaldırmak, hem sürdürmek gibi çelişkili bir sistem kurma doktrinidir" biçimindeki saptaması, bir safsatadan öte bir değer taşımaz. Devam edelim.

Kıvılcımlı, 1957 seçimleri sırasında yaptığı bir konuşmasında bu görüşlerini şöyle açıyordu:

"Nerede toplanıyoruz? Toplayıcı olan Cami'de... Niçin toplanıyoruz, vatandaşlarım? Hak için değil mi?.. İşte o büyük ve necip (=soylu- G. A.) dava, bugün dünyada insanlığın arıya arıya henüz bulabildiği, henüz güçlükle çalışabildiği Demokrasi dediğimiz gâvurca lakırdının ta kendisidir...

"Ne zaman mübarek bir camiin, mübarek bir mescidin önünde bulunsam, daima Hülefayi Raşidiyn zamanındaki vatandaşların siyasî hayatları gözüm önüne geliverir. Bilirsiniz, o zamanlar, camiler Müslümanların siyasî toplantı yerleri idi. Yani her Cuma, Halife bizzat camiin içerisine gelir, karşısındaki vatandaşlara bütün memleketin Umur ve Hususu hakkında hesap verirdi. Gene çok iyi bilirsiniz ki, devlet başkanı olan Halife, bizzat halk tarafından **biat** suretiyle reis olur, yani seçimle iktidara gelirdi. Bizzat Halifeler seçilmiş devlet başkanı idiler. Bu seçilmiş başkanlar, her hafta bütün Müslümanları önüne toplıyarak, camide onlara memleket işleri hakkında hesap verirlerdi..."[165]

Burada önce Kıvılcımlı'nın, "ganimet elde etme"yi mahkûm etmek bir yana yüceltme ve âdeta doğal bir hak gibi sunmasının, Osmanlı'dan devralman egemen-ulus şovenizmine özgü tipik bir refleks olduğunu belirtmek isterim. Yazar Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllar boyunca, topraklarını işgal ettiği Anadolu, Balkan, Ortadoğu ve Kuzey Afrika halklarının sadece maddi zenginliklerini yağmalamakla, onları ağır vergilere tâbi tutmakla kalmadığını, özellikle Balkan halklarının küçük yaştaki erkek çocuklarının kendilerini, devşirme sistemi uyarınca "ganimet" konusu hâline getirdiğini unutmuş gözüküyor. Kıvılcımlı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Ermeni, Rum ve Süryani halklarının yanısıra başka halkları sadece kıyımlara uğratmaktan değil, aynı zamanda bu halkların maddi ve kültürel zenginliklerini de "ganimet" konusu hâline getirmekten sabıkalı bir geleneğin mirasçısı ve sürdürücüsü olduğunu da unutmuş gözüküyor. Dahası o. bu konuşmayı yaptığı kentte, çok değil sadece iki yıl önce, 1955'te tezgâhlanan ve esas olarak Türkiye Rumlarını hedef alan 6-7 Eylül pogromunda da cinayet, ırza geçme ve yıkım eylemlerinin yanısıra, özü itibariyle 1400 yıl öncesini anımsatan bir "ganimet elde etme" eyleminin yaşandığını aklına bile getirmiyor.

Yazarın Halife'nin, "bizzat halk tarafından **biat** suretiyle reis ol"duğu, yani seçimle iktidara geldiği yolundaki savı gibi her Cuma günü camiye gelip halka hesap verdiği ve memleket işlerinin halka birlikte tartışıldığı yolundaki savının da gerçeklerle hiçbir ilgisi yoktur. Evet, Muhammed döneminde, Bedevi kabile geleneğinin bir çeşit uzantısı olan ve sahabelerden, yani

Peygamber'in çok yakın dostlarından oluşan belli bir danışma mekanizması vardı; ancak ne Halifeler'in seçimi halkoyuyla yapılıyordu, ne de Muhammed ve onu izleyen Halifeler halka hesap veriyorlardı. Eyüp Sultan konuşmasında Kıvılcımlı'nın, İslâmî literatürde biat ya da beya olarak bilinen uygulamayı da çarpıttığını görüyoruz. Aslında biat ya da beya iktidardaki kişinin halka değil, uyrukların iktidardaki kişiye bağlılık belirtme işlemidir. Bu uygulama bir kaynakta şöyle tanımlanıyordu:

"Bir hükümdarı tanıma ve ona uyruk olma... Herhangi bir satış anlaşmasının el sıkmayla tamamlanmasını dilegetirir, bu davranış herhangi bir şey üstündeki yetkinin bir başkasına devrinin simgesidir... Bu tören, hükümdarın açık eline elkonmasıyla yapılır ki bir çeşit sadakat yeminidir."[166]

"Osmanlılığın İslâmın rönesansı" olduğunu söyleyen Kıvılcımlı bu devletin yaklaşık ilk 150 yılına damgasını vurduğunu ileri sürdüğü sosyal adalet yanlısı, hattâ eşitlikçi ve sosyalist yaklaşımı Osman Bey ve ardıllarının esinlerini Kuran'dan almasına bağlıyordu:

"İlk Osmanlı toprak kanunlarına ve *insan* ilişkilerine bakınca ne görüyoruz? Onlar, *benimsedikleri* İslâmlığın da içinden *Hülefâyi Râşidîyn* çağının gidişini seçip aldılar. Neden? İlk ve son İslâm toplumunu ve kültürünü baştanbaşa inceleyip araştırdıktan sonra, en doğrusu ilk Müslümanlıktır diyen bir dâhi bilgin padişah çıktı da ondan mı? İlb'ler okuma yazma bile bilmiyorlardı. *Göçebe* ilkel sosyalizmi ile ilk *kent* (Mekke-Medine) yukarı barbarlık ilkel sosyalizmi birbirine daha yakın olduğu için, *ilk Müslümanlık* kurallarını uygun buldular."[167]

Kıvılcımlı'nın "Osmanlılığın İslâmlığın rönesansı" olduğunu ileri sürmesi ve Osmanlılar için "Onlar, *benimsedikleri* İslâmlığın da içinden *Hülefâyi Râşidîyn* çağının gidişini seçip aldılar" demesi nasıl yorumlanmalı? Bu sözlerin Osmanlıların, yozlaşmış ve doğru yolundan saptırılmış olduğu ileri sürülen İslâm dininin orijinal hâlini benimsedikleri anlamına geldiği bellidir. Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu 13. yüzyılın sonları ve 14. yüzyılın başlarında İslâmın görkemli çağı artık gerilerde kalmıştı. 661-750 yılları arasında hüküm süren Emevî devleti ve 750-1258 yılları arasında hüküm süren Abbâsî devleti çoktan tarih olmuş, siyasal bakımdan parçalanmış olan İslâm, İberya'daki Endülüs devleti bir yana konacak olursa 10. yüzyıldan itibaren entellektüel-kültürel düzeyde de bir gerileme dönemine girmişti. En azından Emevî egemenliğinden bu yana, ezen ve ezilen sınıflar arasındaki çelişmelerin keskinleşmiş olmasına bağlı olarak ortaya İslâmın farklı yorumları çıkmış ve resmî İslâm Muhammed ve Dört Halife döneminin İslâmına kıyasla daha tutucu bir nitelik kazanmıştı. İslâm'ı MS 7. ve 9. yüzyıllar arasında, özellikle de Emevî ordularıyla süregelen uzun ve karmaşık savaşlar sonucu kabul etmek zorunda kalan Orta Asya Türk topluluklarının ise bu yeni dini hem hayli yüzeysel bir tarzda kabul ettikleri ve hem de onun katı kurallarını daha önceki Şamanist inançlarıyla yumuşattıkları biliniyor.

Konumuz açısından önemli olansa şu: Daha sonraları Osmanlı Beyliği de içinde olmak üzere Anadolu beyliklerini oluşturacak olan ve 10. ve 11. yüzyıllarda İran üzerinden Anadolu'ya giren Türkmen yığınları genel olarak İslâmın heterodoks yorumlarını benimsemişlerdi. Bu İslâm anlayışının İslâmın orijinal hâline, Kıvılcımlı'nın deyişiyle *"Hülefâyi Râşidîyn* çağının gidişi"ne denk düşüp düşmediği tartışılabilir. Ancak yazarımızın akıl yürütmesinde yanlış olan onun bu "İslâmlığın rönesansı" dediği şeyi, Osmanlılarla başlatmasıdır. Oysa sözünü ettiğim ve önemli bir bölümü Anadolu'ya Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan çok önce göç eden Türki toplulukların İslâm anlayışı Osmanlıların İslâm anlayışının bir benzeri, hattâ aynısıydı. Dahası bu beyliğin kurulduğu tarihlerde Anadolu'da Osmanlılarla aynı etnik, sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri taşıyan Türkmen toplulukları ve onların oluşturduğu bir dizi başka beylik bulunuyordu. Hattâ, Bizans'a komşu olması nedeniyle Osmanlı Beyliğinin diğer beyliklere göre daha fazla "kirlenmiş", yani uygar Bizans'la karşılıklı etkileşim içinde olmuş ve dolayısıyla

İslâm dininin orijinal hâline diğer beyliklere kıyasla daha uzak düşmüş olduğu bile söylenebilir. Demek ki bu "buluşun patentini", sözünü ettiğim bu olguları unutmak ya da görmezden gelmek suretiyle Osmanlılara ve bir tek Osmanlılara vermeye kalkışması, Kıvılcımlı'nın bir kez daha kendi önyargılarının kurbanı olduğunu gösteriyor.

Tartışmamıza devam edecek olursak, İslâm'ı idealize eden ve onu sosyalizme yakın akraba bir dünya görüşü sayan Kıvılcımlı'nın bu görüşleriyle İslâmın klasik savunucularının görüşleri arasında neredeyse hiçbir fark olmadığını söyleyebiliriz. Örneğin Dr. Müçteba Uğur, "Asr-ı Saadet'te Sosyal Hayat" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"Bilindiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatta olduğu, özellikle peygamberlik görevi yaptığı döneme özel deyişiyle Asr-ı Saadet denilmesi âdet olmuştur. Allah Resûlü'nün ebedî hayata göçetmesinin ardından gelen yaklaşık kırk yıllık Raşit Halifeler dönemi buna eklenirse yine yaklaşık üç çeyrek asırlık bir dönem eder. Sözkonusu dönem insanlık tarihinin çok az yaşadığı gerçek bir huzur, güven ve saadet devri olmuştur."[168] Uğur ardından, Muhammed'in nasıl olağanüstü niteliklere sahip olduğunu sayıyordu:

"Görülüyor ki Hz. Peygamber (s.a.v.) insanî vasıfları itibariyle yumuşak huylu, ağırbaşlı, ciddi ve vakurdu. Şefkat ve merhameti, buna ek olarak yumuşak kalpliliği kişiliğinde birleştirmişti. Bunların yanısıra hilm ve tevazu sahibiydi. Karşılaştığı eziyetlere ve haksız muamelelere karşı sabır ve tahammül gösterirdi, insan ilişkilerine riayet eder aralarında fark gözetmezdi. Dürüstlüğü ve ahde vefayı kişiliğini oluşturan önemli hasletler hâline getirmişti...

"Şüphe yok ki, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çağının çok ilerisinde bulunan adalet anlayışı, insanlık tarihi boyunca başta asabiyet olmak üzere pek çok sebebin yol açtığı zulüm ve haksızlığı tam anlamıyla ortadan kaldırmıştır."[169]

Ancak burjuva Uğur'un İslam peygamberini övmede "Marksist" Kıvılcımlı'nın çok gerisinde kaldığı da bir gerçektir. Kıvılcımlı'ya göre Muhammed; mala-mülke düşkün olmayan, hümanist, kollektivist, âdil, duyarlı, hoşgörülü, şefkatli, insansever, cinsel yasaklı vb. bir önderdi. Onun Muhammed için söylediklerinden ortaya çıkan her bakımdan kusursuz ve insan soyunun asla görmediği ve bir daha da göremeyeceği bir insan tipiydi. Dahası o, "Yaşadıkça bu özelliklerini geliştir"mişti. Herhâlde İslâm'a en fazla bağlı Müslüman düşünür ve aydınlar bile Muhammed'i bu denli büyük erdemlerle donatmaktan çekinirlerdi. Şimdi "materyalist ve Marksist" Kıvılcımlı'nın, yere göğe sığdıramadığı ve Marks ve Engels'ten daha büyük bir devrimci saydığı anlaşılan Muhammed hakkında yaptığı subjektif ve ölçüsüz değerlendirmeleri kendi ağzından dinleyelim:

"Muhammed 40'ına kadar yoksulluğu da zenginliği ile dünya ahvalini (medeniyeti) de yaşayıp doymuş, artık maneviyat, hümanizm arıyor. Ve bildiği, kaybettikçe özlediği komün kollektivizmine sarılıyor. *Kur'an* o bezeyişlerle doludur."[170]

"*Allah-Kur'an* ve Muhammed'in bize yakın gelişini; barbarlıkla-medeniyetler çelişkisini yöresel ve evrensel ölçülerde derinlemesine içinde bulan ve onlara karşılık verebilen öksüz bir aşiret çocuğu olan Muhammed'in engin hümanizmine ve bu yüzden Allah sistemini tarihsel determinizme: Gerçeklere yaklaştırmasına borçluyuz.[171]

"Bu yüzden Muhammed'in ve İslâmın en kalıcı mirası: Kollektivizm, adalet, hoşgörü, merhamet yani hümanizm olmuştur. İnandığı Allah'ı bu sistemden uzak düşebilir miydi?"[172]

"Muhammed, İsa kadar hassas; Musa kadar keskin; Yusuf kadar cinsel yasaklı; İbrahim kadar şefkatli ve sabırlı; Davut kadar savaşçı; Yunus kadar maceracı, Süleyman kadar kuş dilinden anlar ve kadınsever, insansever; Hacer ile İsmail kadar maceracı; Süleyman kadar teşkilâtçı ve öksüz; Nuh kadar babacan ve atahan, Lut kadar çaresiz ve yalnız; Şuayib kadar adalete yatkındır. Yaşadıkça bu özelliklerini geliştirir... 50 yaşlarına geldiğinde artık Miraç

manevi merdiveniyle göklere yükselip Allah'ın Levh-i Mahfuz'unu (Ana kitabını) görecek, Peygamberlerle tanışıp sentez olacak kadar; Allah'ın kelamını kendisinden işitmek üzere Sidretûl-Münteha'yı (bilgilerin sonunu) aşacak ve cennet ile cehennemi gezecek kadar 'Arif': Bilge kişiliği sentezleştirmiştir."[173]

"Muhammed insan için en zaruri ihtiyaçlar dışında hiçbir mala mülke-süse-geçime gerek olmadığını anlamış bilge ve alçakgönüllülerdendi. Ama eşleri, kadınlar, daha o zamandan içine düşürüldükleri erkek malı olma yolunda süs-ev ve debdebe düşkünlüğünü geliştirmekten başkaca bir yol güdemiyorlardı.

"Zafer ve ganimet paylaşımında peygamber eşleri de bu düşkünlüklerini apaçık belli edince, şu âyetler *Kur'an*'ın en temel gerçeğini bir kez daha hatırlatmaktan geri durmadı..."[174]

"Hz. Muhammed'in bir lokma bir hırka hasır üzerinde - kerpiç mescidde ve birkaç hurmayla yetinmesinden, kendisini, malını, mülkünü davasına adamasından daha fazlası şudur: En olmayacak insanı bile yola getirme çabalarından yılmayışıdır. (Tükenmez hümanizmidir)."[175]

"Başta Peygamber olmak üzere bütün çekirdek teşkilâtı bu emirlere uygun davranacak komün geleneklerini taşıdıkları içindir ki, kurdukları medeniyet kişi mülkiyetinin yozlaştırıcı ve öldürücü etkilerinden uzunca müddet uzak tutulmuştur."[176]

"*Kur'an* ve Hz. Muhammed, daima, barbarlarla-medeniyetler güreşinde komüncül gelenekleri koruyarak medeniyete geçişin yollarını prensipleştirmeye çalışırken, temel olarak (en içten duygu, düşünce, inanış ve davranışlarını) hep komüncül düzenden (manevi-kollektif değerlerden) yana geliştirmiştir.

"*Kur'an* ve Peygamberi bunu sıradan her insan için yaparken aslında gönlü daha fazla maneviyattan ve kollektivizmden yanadır. Bu yüzden medeniyete (kişi mülküne) geçişi kurallaştırırken bile, kişi mülkünü hep 'dünya metaı', 'geçici geçim' olarak kötüler."[177]

"*Kur'an* ve Peygamberi her an, her âyette bu inancını; insanlığın sevgi-paylaşım dolu komün özünün ölümsüzlüğünün ve gelecekteki galibiyetinin mutlaklığını yinelemekten bıkmaz-usanmaz. Tek kurtuluş O'nun yaşatılmasındadır. Bunu kuvvetle sezer. Bugün için de bundan önce de, bütün sosyal sınıf örtüleri altındaki mücadelelerin ve devrimlerin asıl özü: Bu insanlık özünü yeniden üreterek yaşatmak olmuştur."[178]

"Marksist ve materyalist" Kıvılcımlı bir başka yapıtında, halkın büyük insanlar için hemen hemen her yerde ve her zaman uydurduğu söylencelerden birine inandığını itiraf ediyor ve âdeta okurlarından da bunlara inanmalarını bekliyordu:

"Muhammed'in doğduğu gün İslâm efsanesinin saydığı olağanüstü olaylar (göllerin kuruması, ırmakların yatak değiştirmesi ve ilh.), o sezginin zamane alametleriydi. Güneybatı'dan *Arap-İslâm*, kuzeydoğudan *Türk-Şaman* akınlarıyla iki ateş arasına düşen Fars imparatorluğu, yıldırım savaşları ortasında yıkılmayıp da ne yapacaktı?"[179]

Yukarda değindiğim ve aşağıda değineceğim sav ve olgular, Kıvılcımlı'nın bu son derece abartılı Muhammed övgülerinin içinin boş olduğunu göstermeye yetecektir. Burada sadece şu üç noktaya işaret edeyim. Birincisi, gerek Yahudi aşiretlerine ve gerekse diğer siyasal rakiplerine karşı aldığı tutum Muhammed'in "şefkatli", "insansever" gibi terimlerle nitelenmesine asla izin vermez. İkincisi, peygamberin eşlerinin "süs-ev ve debdebe düşkün"ü olduğu ve bu hanımların "Zafer ve ganimet paylaşımında... bu düşkünlüklerini apaçık belli" ettiği bir düzen ya da rejimin nasıl olur da "komün geleneklerini taşıdı"ğı, "hep komüncül düzenden (manevi-kollektif değerlerden) yana" olduğu ileri sürülebilir? Üçüncüsü yazarın, bir bölümü siyasal nedenlere dayanmakla birlikte pek çok evlilik yapmış olan ve aralarında yaşı küçük olanlar da olmak üzere pek çok karısı bulunan Muhammed'i, cinsel perhizin simgesi sayılan "Yusuf kadar cinsel yasaklı" diye niteleyebilmesidir. Bilindiği gibi din tarihi metinleri ve Kuran'ın kendisi

Yusuf peygamberin gerek fiziksel olarak çok güzel ve gerekse eşine rastlanmayacak düzeyde dürüst bir ahlâka sahip olduğunu belirtmişlerdir. Yusuf bu nitelikleri nedeniyle, köle olarak yaşadığı Mısır'da, başta Züleyha gelmek üzere toplumun en üst katmanlarında yer alan kadınlar tarafından baştan çıkarılmak istenmiş, ama böylesi girişimlere hep direnmişti. Delikanlılık çağında olmasına rağmen, iradesine ve duygularına egemen olmak suretiyle bu kadınların tutkulu önerilerini reddeden Yusuf ile karşı cinsle ilişkilerinde "çok rahat" olan Muhammed'i karşılaştırmak gibi, en bağnaz Müslümanların bile kolay kolay cesaret edemeyecekleri bu tuhaflığa imza atmak ise, herhâlde ancak Kıvılcımlı'ya nasip olabilirdi. Herhâlde Kıvılcımlı Muhammed'in, bu yaklaşımını gerekçelendirmek için bir âyet indirmiş olduğundan haberdar olmamış olamazdı. Diğer müminlere değil ama kendisine hayli geniş bir cinsel özgürlük alanı tanıyan Muhammed Kuran'ın Ahzab sûresinin 50. âyetinde şöyle diyordu:

"Ey Peygamber! Mehirlerini (Mehir, İslâm hukukunda erkeğin evlenirken kadına verdiği para ve/ ya da mal- G. A.) verdiğin hanımlarını, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber göç eden kızlarını sana helal kıldık. Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini peygambere hibe eden mümin kadını, diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere *(helal kıldık.)*"[180]

Gene de Kıvılcımlı'nın bu savlarının ne ölçüde doğru olduğunu ya da doğru olup olmadığım anlamak ve sınamak için İslâmın teorisine ve Muhammed ve dört halife döneminin pratiğine biraz daha yakından bakmamız gerekiyor. Teoriden başlayalım: Eşitlikçi ve sosyalist bir nitelik taşıdığı ileri sürülen bu uygulamaların dayanak noktası olarak gösterilen Kuran ne diyordu? Acaba, Tanrı'nın sözlerini ve direktiflerini insanlığa ilettiği ileri sürülen İslâmın bu kutsal kitabı eşitsizliğe, üretim araçlarının özel mülkiyetine ve bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde baskı va sömürü uygulamasına karşı mı çıkıyordu? Elbette hayır. Kuran'ın bu konulara değinen âyetlerinden birkaçına göz atalım.

İslâm, savaşlarda ya da akınlarda esir alınan kişiler ve köleler için asla "biçimsel ya da hukukî eşitlik" öngörmemekte, onları hür kişilerden daha aşağı bir statüye mahkûm etmektedir. Bu kitapta, erkekler için helal kıldığı köle statüsündeki cariyeler için şöyle deniyor:

"*(Harp esiri olarak)* sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı."[181]

Aynı sûrede şu da söyleniyor:

"İçinizden, imanlı *hür* kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan imanlı genç kızlarınız *(sayılan)* cariyelerinizden alsın."[182] Nahl sûresinde ise şunları okuyoruz.

"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan (hür) bir kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olurlar mı?"[183]

İnsanlığın yarısını oluşturan kadınları ikinci sınıf insan konumuna koyan Kuran erkeklere birden fazla eş edinme hakkını tanımaktadır:

"Eğer *(kendileriyle evlendiğiniz takdirde)* yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz *(veya size helal olan)* kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın."[184]

Aynı sûrede kadınlara karşı zor kullanılması onanmaktadır. Burada şöyle deniyor:

"Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli *(miras vermenizi)* emreder."[185]

Daha ilerde ise şunları okuyoruz:

"Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur... Baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın ve *(bunlarla yola gelmezlerse)* dövün."[186]

Kuran başka bir yerde kadını, erkeğin istediği gibi kullanacağı bir "tarla" olarak niteliyor: "Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın."[187]

Aynı sûrenin bir başka âyetinde erkeğin kadından üstün olduğu belirtiliyor: "Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler."[188] Kuran, kadının erkek karşısındaki daha aşağı konumunu, bütün peygamberlerin erkek olmalarına işaret etmek suretiyle de doğruluyor:

"Senden önce de şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik."[189]

Kuran; "insan" olmadığını ima ettiği kadını "insan"ın, yani erkeğin "nefsani arzuları"nın konusu ve diğer değerli nesneler türünden bir varlık olarak görür:

"Nefsani arzulara, *(özellikle)* kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir."[190]

Öte yandan Kuran'da, genel olarak insanların birbirlerine eşit olmadıkları ve zenginlerin ayrıcalıkları da açıkça savunulmaktadır. Muhammed Kuran'ın pek çok âyetinde, zengin-yoksul ayrımının ve insanların bazılarının diğerlerinden üstün kılınmış olmasının Allah'ın iradesinden kaynaklandığının altını çizmektedir. Eh, bütün bu eşitsizlikler, adaletsizlikler ve farklı statüler Allah tarafından belirlenmişlerse inançlı bir Müslüman'ın bu buyruklara karşı çıkması, zâlim bir yöneticiye direnmesi, köle ile hür insan, kadın ile erkek ve yoksul ile zengin arasındaki ayrımı tanımaması ya da sosyal adalet talep etmesi de beklenemez ya da beklenmemelidir. Çünkü o bunları yaptığı takdirde Allah'ın buyruklarına karşı çıkmış olacaktır! Buna bağlı olarak Kuran, inananların Allah'tan kaynaklanan bu değiştirilemez yazgıyı sorgulamamaları ve kendilerini yöneten egemen sınıf mensuplarına itaat etmeleri ve boyun eğmeleri gerektiğini ima eder ve söyler. Bu âyetlerin içeriği Muhammed'in mülk sahibi ve sömürücü sınıfların çıkarlarını savunmada ne denli kararlı olduğunu gösterir. Şimdi bu âyetlerin en önemlilerine göz atalım:

"Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık."[191] Bir başka yerde aynı konuda şunlar söyleniyor:

"Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği *(nimetler)* hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur."[192]

"Allah kiminize kiminizden daha bol rızık verdi. Bol rızık verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilere verip de bu hususta kendilerini onlara eşit kılmazlar."[193]

"Bilmiyorlar mı ki Allah, rızkı dilediğine bol bol verir, dilediğinden de kısar. Şüphesiz bunda inanan bir kavim için ibretler vardır."[194]

"Görmediler mi ki Allah, rızkı dilediğine bol bol vermekte, dilediğininkini de daraltmaktadır. Şüphesiz imanlı bir kavim için bunda ibretler vardır."[195]

"Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Dilediğine rızkı bol verir, dilediğinden de kısar."[196]

"Zengin eden de yoksul kılan da odur."[197]

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ülülemre *(idarecilere)* de

itaat edin."[198]

"Allah'ın, *(fethedilen)* ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir... Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir."[199]

Zaten Kuran da beklendiği üzere, Allah'ın buyrukları sayılan kendi temel önermelerinin ya da hükümlerinin eleştirisi ve sorgulanması bir yana, gözden geçirilmesini bile hiçbir biçimde kabul etmemekte, böyle yapılmasını çok ağır bir suç olarak görmektedir. Ve o, kâfirlere, yani Muhammed'e ve İslâm'a inanmayanlara ve müşriklere, yani Tanrı'ya ortak koşanlara ve başka bir dine geçenlere çok sert tehditler savurmakta ve çok ağır cezalar vadetmektedir. Bunu bir kaç örnekle gösterelim:

"*(Âyetlerimizi)* inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüşlere gelince, işte Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların lâneti onların üzerinedir."[200]

"Onlar ebediyen lânet içinde kalırlar. Artık ne azapları hafifletilir ne de onların yüzlerine bakılır."[201]

"... yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır."[202]

"İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince onlar cehennemliklerdir."[203]

"Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resulünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın."[204]

"Şüphe yok ki kâfir olanlar, yer yüzündeki her şey ve bunun yanında da bir o kadarı kendilerinin olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için onu fidye verseler onlardan asla kabul edilmez; onlar için acı bir azap vardır."[205]

"Ateşten çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı azap vardır."[206]

"İnkâr edenler, yüzlerinden ve sırtlarından *(saran)* ateşi savamayacakları, kendilerine yardım dahi edilmeyeceği zamanı bir bilselerdi! "[207]

"İnandıktan sonra kâfirliğe sapıp sonra inkârcılıkta daha da ileri gidenlerin tevbeleri asla kabul edilmeyecektir. Ve işte onlar, sapıkların ta kendisidirler."[208]

"Ehl-i kitap ve müşriklerden olan inkârcılar, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem ateşindedirler. İşte halkın en şerlileri onlardır."[209]

"Ardından da *(o inatçı zorbaya)* cehennem vardır; kendisine irinli su içirilecektir!"[210] "Onu yudumlamaya çalışacak, fakat boğazından geçiremeyecek ve ona her yandan ölüm gelecek..."[211]

"Onların gömlekleri katrandandır, yüzlerini de ateş bürümektedir."[212]

"Ey iman edenler! *(Biliniz ki)*, hahamlardan ve rahiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve *(insanları)* Allah yolundan engellerler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele! "[213]

"Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ediyorlarsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi *(bile)* veli edinmeyin. Sizden kim onları dost edinirse, işte onlar zâlimlerin kendileridir."[214]

"Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin."[215]

"Şu muhakkak ki, Allah kâfirleri rahmetinden kovmuş ve onlara çılgın bir ateş hazırlamıştır."[216]

Peki Muhammed ve dört halife döneminin pratiğine baktığımızda neler görüyoruz? Acaba

bu dönem gerçekten bir Asr-ı Saadet miydi? Bu dönem, Arap halkının çoğunluğu bakımından "insanlık tarihinin çok az yaşadığı gerçek bir huzur, güven ve saadet devri" mi olmuştu? Muhammed yaşadığı dönemde (MS 570-632), İslâmiyeti kurmuş, bu dini Mekke'de yoğunlaşan zengin tacir katmanının en irilerinin inatçı direnişine rağmen bugünkü Arabistan halkının çoğuna kabul ettirmiş, büyük çoğunluğu, ilkel komünal topluma özgü özellikler taşıyan, esas olarak çölden ve steplerden ve kısmen de vahalardan oluşan ülkelerinde deve, at, keçi ve koyun besleyerek yaşayan Bedevi Arap halkını birbirleriyle savaşan bir topluluk olmaktan çıkarmayı ve birleşik bir Ümmete dönüştürmeyi başarmıştı.

MS 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, dönemin iki güçlü devleti olan Bizans ve Sâsâni İmparatorlukları arasındaki savaş vb. nedenlerle rakip ticaret yolları kullanılamaz hâle gelecekti. Buna bağlı olarak, daha Muhammed'in MS 570'de doğumu öncesinden başlamak üzere Mekke önemli bir ticarî merkez hâline gelmiş, bu kentte önemli bir sermaye birikimi oluşmuştu. Bu ise kaçınılmaz olarak, bir yandan zenginlerle yoksullar arasındaki mesafenin açılması, bir yandan da tacir sınıfının kendi içindeki, yani zengin ve güçlü Ümeyye (=Emevî) ve Mahzum kabileleriyle, aralarında Muhammed'in bağlı olduğu Haşimi kabilesi de olmak üzere daha zayıf ve nüfuzları daha sınırlı olan diğer sekiz kabile arasındaki sürtüşmelerin artmasına yol açmıştı. Muhammed'in başını çektiği hareket, esas olarak işte bu toplumsal temel üzerinde yükselecekti. Medine ve hattâ Mekke yoksullarının, kölelerin ve yoksul Bedevilerin vb. desteğini almasına rağmen Muhammed bu süreçte esas olarak, çıkarları Mekke'deki zengin Kureyş kabilesi kökenli tacir katmanının çıkarlarıyla çelişen tacir katmanının çıkar ve özlemlerinin temsilcisi olarak öne çıkacaktı. Bu bakımdan Faik Bulut'un,

"... İslâm akımının kalbinin şehir ahalisinden oluşması çok olağandı. Bedeviler ise, sömürücü şehir tüccarlarının keskin kılıcı rolünü oynamışlardı"[217] biçimindeki saptaması yerinde ve isabetlidir.

W. M. Watt bu tacir katmanı içindeki farklılık konusunda şunları söylüyordu:

"Bu sosyal sınıf iki rakip gruba ayrılmıştı; rakiplik bazı defa eski soplar ittifaklarının yolundan gidiyor, bazı defa da bunu aşıyordu. Bu sınıf hayli şiddetle Muhammed'e muhalefet ediyordu. Muhammed'in eshabının (=sahiplerinin, en yakın arkadaşlarının- G. A.), idare edici sınıfın hemen altındaki sosyal sınıfa mensubolduklarını söylersek bunları tamamen tarif etmiş oluruz. Mekke halkının çoğunluğu onun dinine girmemiş olduklarına göre bunların hâkim sınıfın ticaret teşebbüslerine adamakıllı bağlı oldukları ya da herhangi bir yoldan bunlarla bağlantıları bulunduğu düşünülebilir. Muhammed'in peşinden gidenlerse hâkim sınıf karşısında az çok bir özgürlüğe sahibolanlardı. En önemli tüccarların genç kardeş ve yeğenleri herhâlde zengindiler... Böylece görüyoruz ki doğan İslâmlık hareketi bir 'genç adamlar' hareketi idi, fakat asla bir 'elinde avucunda bir şey bulunmayan kişiler' hareketi değildi."[218] Faik Bulut, başını Muhammed'in çektiği hareket hakkında şu benzer değerlendirmeyi yapıyordu:

"Denilebilir ki İslâm, kendisinden önce çözülmeye uğrayan kabile toplumunun bağrından çıkan sınıfsal ayrışmayı bir disiplin altına alıp gelişmesine yardımcı oldu.

"Kuşkusuz İslâm önderi Muhammed, döneminin büyük bir devrimcisi sıfatıyla, altüst olan toplumsal ilişkilerin yol açtığı tarihsel boşluğu iyi yakaladı: Aşırı oranda ticarîleşmiş Mekke Site devletini ya da ticarî aristokrasinin oligarşisini devirebilmek için şu kesimleri yanına aldı: Medine'de yerleşik tarım toplumundaki zengin katmanlar (...), Mekke'deki yoksullaşan özgür halk tabakaları, köle sınıfı ve kabile toplumunun çözülüşünden sonra ortada kalan aile ve aile bireyleri (...), bu arada ticarî oligarşiye isyan ederek aynı serveti ve dolayısıyla Site/ Devlet yönetimini ele geçirmeyi isteyen zengin sınıfın genç kesimi, ayrıca tek tek zengin kişiler ile siyasî şahsiyetler (Ebubekir, Ömer, Osman gibi)...

"İslâm, Mekke ticarî oligarşisine karşı geniş katılımlı, toplumsal ve siyasal (özellikle

siyasal) bir devrimdi."[219]

Ancak, Muhammed ve çevresinin Mekke'deki bu zengin tacir katmanına karşı kavgası, yer yer silâhlı çatışma biçimine varmakla birlikte bir uzlaşmayla sonuçlanacaktı. Kıvılcımlı bunu şöyle anlatıyor:

"İslâm toplumunda Mekke'nin Tefeci-Bezirgân kodamanları ilkin Ebu-Süfyanlar, sonra oğulları Muaviyeler idi. Bunlar ülkücü 'MUŞTULANMIŞ HALİFELER' (Hülefa'i Raşidin) iktidarını ele geçirmek istedikleri zaman ne yaptılar? Biliyoruz, Mekke kodamanlarını çoğu 'GÖNÜLLERİ UZLAŞTIRILMIŞ' (Müellifetül-kulup) denilen Müslümanlardı. Gönülleri neye uzlaştırılmıştı? Müslümanlığa... Nasıl uzlaştırılmıştı? Para ile.

"Yani pratik gerçekçi olan Hazreti Muhammed, Mekke kenti içinde bir an önce birliği sağlamak istiyordu. Ancak o birlikle cihan görevine daha çabuk girişebilirdi. Müslüman olmamakta inatla direnen Mekke mütegallibesinin paraya taptığını biliyordu. Onları para ile Müslüman etmişti. Ganimetten bu kodamanlara da bir pay ayırmayı Kur'ana kadar soktu."[220] Kıvılcımlı İslâm "devrimi"nin en önemli yanlarından birini gayet güzel özetlemiş: Bu, "Mekke kodamanları"nın "Müslümanlığa... para ile uzlaştırıldığı bir devrim"di! Yani kölelerin, Bedevilerin ve kent yoksullarının değil, mülk sahibi sınıfların bir "devrimi"ydi.

Muhammed'in "İslâm devrimi", ticarî sermaye birikiminin gelişiminin gereksinimleri ile göçebe yağmacılığı gelenekli Bedevi toplulukların yaşam tarzı arasındaki çelişmelerin keskinleşmesinin yarattığı ciddi toplumsal gerilimlerin giderilmesine de hizmet ediyordu. Kabileler arasındaki çatışmaların sürmesi ve kervanlara saldırıların artması, çok sayıda erkeğin yaşamına mal olan kan davaları, tacir katmanı ile yoksul Bedeviler arasındaki çelişmelerin keskinleşmesi vb., siyasal ve toplumsal istikrarı tehdit edecek bir düzeye varmıştı. Arap toplumunun istikrarı ve ticarî sermaye birikiminin çıkarlarının güvence altına alınması; bir yandan kabileler arası çekişmelerin sona erdirilmesi ya da hafifletilmesini ve hızla zenginleşen Mekke tacirlerinin ölçüsüz hırslarının frenlenmesini ve bir yandan da Bedevilerin, ticaretin gelişmesine zarar veren yağma eylemlerine son verilmesi ve onların enerjilerinin dışa çevrilmesini gerektiriyordu. Bu da üretim araçlarının özel mülkiyetine ve sömürüye değil ama, "aşırı sömürü"ye karşı tavır alınmasından ve İslâm bayrağı altında birleşen Arap halkının yeni dini yayma gerekçesiyle başka ülkeleri ve toplulukların boyunduruk altına alınmasından geçiyordu. Kuran'ın görünürdeki sosyal adalet yanlısı havasının, haksızlık ve adaletsizliği lânetlemesinin ve Müslümanlar, yani esas olarak Araplar arasında görece eşitlikçi bir düzen öğütlemesinin altında yatan işte bu maddi gerçeklikti.

Maxime Rodinson haklı olarak şu saptamayı yapıyordu:

"Bütün Arabistan'ı birleştirerek, edinilmiş servetlerin ve ticaret yaşamının selâmetini sağlayacak ve şimdi bizzat Arapların ticaret yaşamı için tehlike teşkil etmeye başlayan yoksul Bedevilerin hırsını dışarıya döndürecek kudretli bir devlet... Bir Arap ideolojisinden güç alan, hem yeni koşullara uygun, hem de kadroya alacağı Bedevi ortamına yatkın, büyük imparatorluklarla eşitlik içinde pazarlık edebilen bir Arap Devleti... Dönemin gereksinmesi işte budur. Bu gereksinmeyi karşılayacak olan deha sahibine açıktır artık bütün yollar."[221] Demek oluyor ki, Muhammed'in başını çektiği "İslâm devrimi" sosyalizmle hiçbir ilgisi ya da yakınlığı olmayan bir siyasal-toplumsal hareketti. İslâm; Arabistan'ın kabileler arasındaki bölünmüşlüğünün ve ekonomik geriliğinin ideolojik plandaki yansıması olan çok tanrılılığı aşarak tektanrılı Müslümanlığı getirdi; yükselen ticarî sermayenin gereksinimleri uyarınca bir ekonomik ve siyasal merkezîleşme sağladı. O, Bedevi kitlelerinin savaş tutkusu ve enerjisini "cihad" adı altında başka ülkelerin fethedilmesi ve onların zenginliklerinin yağmalanmasına kanalize etti ve büyük bir Arap-İslâm imparatorluğunun kurulmasına giden yolu açtı. Bir "İslâm devrimi"nden ancak bu anlamda söz edilebilir. Dolayısıyla, Muhammed'in başını

çektiği "İslâm devrimi" tarih sahnesine, bir devrim olarak DEĞİL, ama bir askerî ya da silâhlı bir reform hareketi olarak çıktı ve kısa süre içinde de yayılmacı bir İslâm imparatorluğunun kurulmasını sağladı. İslâm'a sempati ve saygıyla yaklaşan T. W. Arnold şöyle diyordu:

"Serbestçe ve kalben Hz. Muhammed'e ve O'nun tebligatına tâbi olanların sayısı pek azdı. Diğer taraftan başka tazyiklerle veya dünyevi bazı şeyler elde etmek ümidiyle Müslümanların saflarına katılanların sayıları daha yüksekti. Seyfullah -Allah'ın kılıcı- lakabını alan Halid 'kendisi gibi benzerlerini Allahü Teala'nın hem kalplerinden hem de saçlarından tutup Peygamberin eserini takibe sevk eylediğini' söylemekle, hem kendisinin hem de Kureyşîlerden çoğunun ihtidasında ikna ile icbardan mürekkep (=din değiştirmesinde inandırma ile zorlamadan oluşan- G. A.) bir hâl bulunmuş olduğunu göze çarpar bir şekilde göstermiştir. Emin bir surette bol ganimet kazanmak, yeni din için harp ederek, kendilerine pek fakir bir geçim temin edebilen kuru ve taşlı çöllere karşılık, ekilebilen ve meyve yetiştiren Suriye, İran ve Mısır arazilerine sahip olmak gibi cazibeler daha kuvvetli sebeplerdendirler.

"Arap İmparatorluğu'nun kurulmasını meydana getiren bu harikulade fetihler elbette sadece İslâmiyet'in yayılması emrinde yapılmış cihatlardan ileri gelmiş değildir...

"Arapların bu yayılışı -açlık ve yoksulluk ile heyecan hâlinde bulunan gayretli bir halkın pek çorak olan sahraları bırakarak- komşularının daha zengin, daha verimli topraklarını ele geçirmek istemelerine daha galip bir ihtimalle bakılabilir."(222)

İslâm, Devrim ve Sosyalizm

Şimdi gelelim Kıvılcımlı'nın İslâm ile sosyalizmi bağdaştırma çabalarının ciddiye alınabilecek bir yanı olup olmadığı sorununa... Aslında bu konunun belli bir güncel önem de taşıdığı ortadadır.

İslâmın ve onun çeşitli renk ve eğilimdeki temsilcilerinin ortak noktası, bu dinin temelinin, Allah'ın kelamı olduğu kabul edilen -ve dolayısıyla sorgulanamaz ve tartışılamaz olan- Kuran'da yattığıdır. Peki, Kuran nedir? Kuran; MS 7. yüzyılda "indirilmiş" ve çeşitli araştırmacılara göre, ancak uzun yıllar sonra düzgün bir yazılı metne döndürülmüş bir kitaptır. Kuran'a, Muhammed'e ve İslâm dinine olmadık erdemler, yücelikler ve güzellikler yükleyen Kıvılcımlı bile bunu kabul ediyordu. O, Tevrat'ın "İbrahim'den 1000 yıl kadar sonra kaleme alın"dığını söyledikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Bir yüzyıla 4 kuşak sığdığına göre 40 kuşak boyunca olay değiştirilmeden nasıl yazıya ulaşmıştır? *Tevrat*'a ne kadar inanabiliriz?

"8) *Kur'an* ve *İslâm* mitolojileri de *Tevrat* kadar önemli bir kaynaktır. Ama onlar da Tevrat yazılımından en az 1600 yıl sonra kaleme alınmaya başlanmıştır. *Tevrat* yazılımı İsa'dan önce 400 yıllarında sona erer. *Kur'an* 1000 yıl sonra kitaplaşır. Bu kaynaklara ne derece güvenilebilir? Aradaki farklılıklar nasıl yorumlanabilir gibi birçok genel ve ayrıntılara inen sorular akla gelir."(223)

Kuran'ın indirildiği ya da yazıldığı çağ ve mekânın sosyo-ekonomik formasyonu, bırakalım kapitalizm öncesini, feodalizm öncesine denk düşmektedir. Bu dönemde; farklı insan toplulukları arasındaki ilişki ve iletişim olsun, dünya halklarının birbirleri ve hattâ kendi ülkeleri hakkındaki bilgileri olsun, çok sınırlıdır. Hristiyan ve Yahudi kaynaklarına dayanan Kuran'ın geldiği ve İslâmın doğduğu Arabistan, çağın kültürel ve entellektüel bakımdan ileri ülkelerinden biri değildi. Bu kitap Muhammed'in Arabistan'da çeşitli din ve mezheplerden din adamlarıyla ve Suriye, Yemen, Filistin, Irak, İran gibi ülkelere yaptığı yolculuklarda değişik insanlarla yaptığı tartışmalar ve görüş alışverişleri sonucu eriştiği bilgi birikiminin ürünüdür. Belki daha da önemlisi, bugün geçerli sayılan Kuran'ın içeriğinin, Muhammed'e

geldiği varsayılan sureleri ne denli doğru bir tarzda yansıttığıdır. Bilindiği üzere Muhammed'in sağlığında bu vahiyler oldukça düzensiz bir biçimde kayda geçiriliyor, hurma yapraklarına, taşlara, hattâ hayvan kemiklerine yazılıyordu. Bu arada, şiir de içinde olmak üzere sözlü kültürün çok yaygın olduğu Arabistan'da belleği güçlü bazı Müslümanların da bu vahiyleri, hattâ Kuran'ın pek çok bölümünü ve bazılarının ise tümünü ezberlediğini de anımsatmak gerekiyor. İslâm geleneğine bakılırsa, değişik yerlere yapılan kayıtlar ve Kuran'ın değişik bölümlerini ezberleyen Müslümanlar'ın anımsadıkları vahiylerin biraraya getirilmesine Ebubekir döneminde başlandı. Halife Ömer döneminde de sürdürülen bu toplama işlemi ancak Halife Osman döneminde tamamlanabildi. Ancak, Osman zamanında resmî bir Kuran'ın kabul edilmesinden önce, aralarında belirli farklılıklar bulunan, ama bugün artık kopyaları bulunmayan dört ayrı Kuran metninin olduğu söyleniyor.

Muhammed ve dört halifenin iktidarda bulunduğu dönem özellikle, birleşik ve güçlü bir Arap ordusu ve devletinin oluşması ve büyümesi sonucu elde edilen ganimet sayesinde daha da zenginleşen Arap tacirleri ve devlet yöneticileri açısından bir Asr-ı Saadet, yani "insanlık tarihinin çok az yaşadığı gerçek bir huzur, güven ve saadet devri" gibi görülebilir. Hattâ İslâmın kılıcına boyun eğen ve/ ya da katledilen Yahudi, pagan topluluklardan elde edilen ganimetten küçük te olsa bir pay alan Bedevi savaşçılara da bir ölçüde böyle gözükmüş olabilir. Ama bu siyasal-askerî yayılma ve ganimet elde etme eyleminin kurbanları olan Arap ve Arap-olmayan topluluklar açısından böyle bir saptama yapılamayacağı açıktır. Demek oluyor ki Kıvılcımlı'nın bu dönemin, "ilk komunanın sosyalist gelenek ve göreneklerini" yaşattığı biçimindeki yaklaşımının gerçeklerle hiçbir ilgisi yoktur.

Asr-ı saadet olarak adlandırılan dönemde ve onu izleyen devletin görece demokratik ya da cumhuriyetçi bir karakter taşıdığı, (özellikle Hazreti Ömer gibi) yöneticilerin görece sade bir yaşam sürdürdükleri, ordunun toplumdan bütünüyle ayrı ve kopuk olmadığı, Bedevilerin eşitlikçi geleneklerinin bir ölçüde yaşatıldığı doğrudur. Ancak bu asla, Muhammed ve Dört Halife döneminde âdeta sınıfsız bir toplumun var olduğu anlamına gelmez. Daha Muhammed öncesinde, yani Cahiliye döneminde sınıflı topluma evrilmeye başlamış olan Arap toplumunda, kabaca üç sınıf ya da katmandan söz edilebilir. Bunlar; a) Arap toplumunun ayrıcalıklı katmanını oluşturan özgür insanlar, b) köleler ve cariyelerden oluşan, alınıp satılan esirler ve c) azat edilen esirlerden oluşan ve genel olarak, kendilerini azat eden özgür insanların uşağı ya da yanaşması olan mevalilerdi. Tabii, en üstün konuma sahip olanlar, özgür insanlar arasında da küçük bir azınlık konumunda olan Mekke ticarî aristokrasisiydi. İslâm "devrimi" ezilen sınıf ve katmanlar yararına köklü bir değişikliğe yol açmadı; ancak Arap toplumunu birleştirmek ve İslâm dinini yayma görüntüsü altında onun enerjisi ve savaş yetisini dışarıya yöneltmek suretiyle dünya tarihine damgasını vuracak bir İslâm uygarlığının temelini attı ve işgal edilen ülkelerin maddi zenginliklerinin yağmalanması ve haraca bağlanması yoluyla Arap toplumunun genelinin refah düzeyini yükseltti. Turgut Akpınar bu konuda şunları söylüyordu:

"Elde edilen ganimetlerin, mücahidler arasında paylaştırılması İslâm ordusuna katılmanın en cazip taraflarından birini teşkil ediyordu. Alman iktisatçısı Ruhland, Arap ordularının ele geçirdiği ganimetlerin akıllara durgunluk veren ölçülere vardığını yazar... Onun yazdıklarına göre: Arapların Sâsâniler'e karşı giriştiği savaşlarda sadece Kadisiye Zaferi sonunda ele geçirilen hazinelerden 900 milyon franklık bir servet elde edildiği resmen açıklanmış ve bundan her mücahide 12,000 (oniki bin) franklık bir pay düşmüştür ki, yapılan hesaplara göre bu miktarın değeri, o devrin en zengin Mekkeli tüccarının (yıllık?) gelirini aşmakta imiş."[224]

Öte yandan Asr-ı Saadet denen dönem, bu ada hiç de uygun düşmeyen başka gelişmelere de tanık oldu, Bunlar arasında; Medine'ye göç etmesinin ardından Muhammed ve yandaşlarının kervan soygunları yapmalarını ve Medine'deki üç Yahudi kabilesini yok etmeleri ya da mal

ve zenginliklerine elkoyarak sürmelerini, Müslümanlığı kabul etmeyen Arap kabilelerine karşı uygulanan zoru, Halife Ebubekir döneminde meydana gelen -ve İslâmdan dönenlere karşı yapılan- Ridde savaşlarında, Halife Osman'ın ölümünden sonra meydana gelen Deve ve Sıffin savaşlarında ve Ali ve yandaşlarının Haricîlere karşı sürdürdükleri savaşlarda onbinlerce Müslüman'ın yaşamını yitirmesini sayabiliriz. Unutulmaması gereken bir başka nokta da asr-ı saadette halifelerden üçünün (644'de Ömer'in, 656'da Osman'ın ve 661'de Ali'nin) cinayetlere kurban gitmiş olması gerçeğidir. Asr-ı Saadette bir yandan topraklarını, çürümeye yüz tutmuş Bizans ve Sâsâni İmparatorlukları aleyhine genişleten Arap-İslâm imparatorluğunu yöneten güçlü bir Arap aristokrasisi oluşurken, bir yandan da mülksahibi-mülksüz, zengin-yoksul, özgür insan-köle ayrım sürmekte, hattâ giderek derinleşmekteydi. Daha Suriye'nin, İran'ın, Mısır'ın, Libya'nın, Doğu Anadolu'nun, İran'ın ve Kafkasya'nın Arap boyunduruğu altına girdiği Ömer'in halifelik döneminde bile buralardan gelen ve köle pazarlarında satılan tutsakları da içeren ganimetin eşitsiz paylaşımı iyice gözle görünür hâle gelmeye başlamıştı. Will Durant, içeriği başka kaynaklar tarafından da doğrulanan şu örnekleri veriyor: "Aklın çoğuna sahip olan küçük azınlık çok geçmeden, hızla artan bu Arap servetinin çoğunu ele geçirdi. Kurcyş soyluları Mekke ve Medine'de görkemli saraylar inşa ettiler; Zübeyr'in (Zübeyr bin el-Avvam- G. A.) bir dizi kentte sarayları, 1,000 tane atı ve 10,000 kölesi vardı. Abdurrahman'ın (Abdurrahman b. Avf- G. A.) 1,000 tane devesi, 10,000 koyunu ve 400,000 dinar parası vardı. Ömer, halkının lükse batmasını üzülerek izliyordu."[225] Burada adıgeçen Zübeyr ile Abdurrahman, cennete gideceği söylenen on İslâm büyüğü arasında yer almaktadırlar. Erdoğan Aydın ise üçüncü halife Osman hakkında şu bilgiyi aktarmaktadır:

"10. yüzyıl önemli Arap tarihçilerinden el-Mesudi, 'Halife Osman'ın öldürüldüğü gün özel varlığının yüzbin dinar (Roma ve Bizans altını) ve bir milyon dirhem (Pers gümüş sikkesi) olduğunu, mülklerinin de yüzbin dinar hesaplandığını ve pek çok at ile deve bıraktığını' söyler."[226]

Bu zenginleşmeden doğal olarak Muhammed ve ailesi de paylarını alıyorlardı. Faik Bulut bu konuda şu bilgileri aktarıyor:

"Muhammed'in zenginliği ilk eşi Hatice'nin malı, Ebubekir'in sağladığı mal, Medineliler'in sağladıkları mallar ve düşünülemeyecek kadar çok olan ganimetler (...) yoluyla olmuştu. Ayrıca yukarda da belirtiğimiz gibi, Muhammed'e verilmek üzere Aişe'ye teslim edilen çeşitli armağanlar da vardı...

"Bir kere İslâm anayasasında bile yazılı madde hâlinde bulunan fetih ve ganimetler yoluyla elde edilenlerin beşte biri (hums) resmen Muhammed'e verilirdi. Sözgelimi Beni Nadir Yahudi kabilesinin bulunduğu diyardan sürgün edilmesinden sonra geriye kalan yağma mallardan Fedek hurmalığı, resmî pay olan 'Hums bedeli' diye Muhammed'e verilmişti.

"Gerek savaş ganimetleri, gerekse devlet başkanı sıfatıyla başka yollarla elde ettiği mallar sayesinde zengin bir aile reisiydi Muhammed. O kadar ki, 60'ı aşkın kölesi, 20 cariyesi vardı... Yine 'yoksulluk içinde öldüğü' ileri sürülen Muhammed, son haccında kendi develerinden 100 deve kesmiş ve kestirmiştir... Kaldı ki peygamberin odalıkları, çok sayıda sağmal devesi, atı ve katırı da vardı."[227]

Kıvılcımlı'nın Muhammed'in, yaptığı kervan seferleri sırasında "gelmiş geçmiş medeniyetlerin korkunç yıkılışları"nı gördüğü için Kuran'ın sayfalarında, "İslâmlığı aynı yıkıntıya uğratmamak için, ilkel de olsa, ilk komunanın *sosyalist* gelenek ve göreneklerini, yeni doğacak İslâm medeniyetinde yaşatma çabalarına son derece önem ver"diği ve bundan ötürü tefeciliği günah saydığı, zekât, sadaka, fitre ve dula, yetime, yolcuya resmen yardım gibi sözümona sosyalist önlemler aldığı savı, bir masaldan öte bir değer taşımaz. Sınıf ayrımlarını ve sınıfların kendilerini muhafaza eden ve üretim araçlarının özel mülkiyetine son vermeyen

böylesi önlemler, hakkıyla uygulanmış olsalar da sömürü ve eşitsizliği ortadan kaldırmaz; olsa olsa bu kötülükleri hafifletirler. Muhammed'i ve onun dört halifesini sosyalist sayanlar, hayırsever kişi ve kurumları da sosyalist saymak zorunda kalacaklardır. Uzun sözün kısası, ne teorisi Asr-ı Saadet İslâmı'nın eşitlikçi ve sosyalist bir nitelik taşıdığını gösterir, ve ne de onun pratiği.

Sosyalizm, daha doğrusu komünizm, sınıfların ortadan kaldırılmasını ve insanlığın özgürlük ve eşitlikle nitelenen bir toplumsal düzene erişmesini hedefler. İslâm dininin hiçbir zaman böyle bir hedefinin olmadığı açıktır. Herkesin de bildiği gibi, kadın ile erkeği, köle ve esir ile özgür insanı, yoksul ile zengini, "kâfir" ve müşrik ile Müslüman'ı eşit görmeyen İslâm asla özgürlük ve eşitlikten yana olmadığı gibi, onun inşa etmeyi tasarladığı toplumsal düzen burjuva demokrasisinin ve onun sunduğu biçimsel ya da hukukî eşitliğin de gerisindedir. Daha sonraki onyıllarda ve yüzyıllarda, -Karmatîlik, Babekîlik, Babaîlik, Zencîlik gibi- İslâm'ı devrimci bir yoruma tâbi tutan ve yoksul emekçi Müslüman yığınlarının siyasal çıkarlarını savunan hareketler ortaya çıkmıştır. Ancak ne Kuran'da ve İslâmın temel öğretisinde ve ne de pratiğinde üretim araçlarının özel mülkiyetine karşı çıkmayı ve siyasal iktidarın dönemin yoksullarının eline geçmesini öngören bir yaklaşım yoktur. Evet Kuran, insanın, "kendinden önce komşusunu düşünmesi" ya da onun, "elindekini başkalarıyla paylaşması" türünden ahlâksal öğütler vermiş, faizi haram kılmış ve zenginleri; fitre, zekât, sadaka vb. vermek suretiyle yoksulların acılarını hafifletmeleri için uyarmıştır. Ancak, uygulanması hâlinde bile böylesi bir önlemler demetini "sosyalizm", "komünizm" olarak sunmaya kalkışmak kabul edilemez.

Özelde İslâmın kuruluşu döneminde ve genelde pre-kapitalist sosyo-ekonomik formasyonlarda çok sayıda devrimci ve eşitlikçi akım ortaya çıkmıştır. Ancak o dönemde ve/ya da buralarda, ne üretici güçler gerçekten âdil ve eşitlikçi bir toplum kurulmasına elverecek ölçüde gelişmiş, ne de böylesi bir toplumun kuruluşu çalışmasının taşıyıcısı olan bir sömürülen sınıf, yani modern işçi sınıfı ortaya çıkmıştı. Bu maddî temelin oluşmadığı koşullarda, bu maddî temelin zihinsel plandaki karşılığı olan ve böylesi bir toplumun kuruluşu çalışmasına ışık tutacak olan bilimsel sosyalizm düşüncesinin ortaya çıkması da olanaklı değildi. Zaten geçmişte eşitlikçi bir toplum kurmak için zaman zaman ortaya çıkan ve hattâ bazıları zafere ulaşarak siyasal iktidarı ele geçirmiş eşitlikçi hareketlerin hep yenilmeleri ve daha da önemlisi yenilgiye mahkûm olmaları bundandır.

Bir üstyapı öğesi olarak dinin ve bu bağlamda İslâmın bazı koşullarda göreli bir ilerici rol oynayabileceği yadsınamaz elbet. Özellikle kapitalizmin ve kapitalizme özgü sınıfların ve sınıf çelişmelerinin görece az gelişmiş olduğu koşullarda kitle hareketine İslâmın ya da diğer dinlerin daha radikal ve daha devrimci yorumlarının eşlik ettiğini gösteren örnekler olduğu biliniyor. Dahası bu olgu, komünist partilerinin, sınıf savaşımında objektif olarak ilerici bir işlev üstlendikleri sürece ve ölçüde dini referans alan siyasal parti ve hareketlerle taktiksel bağlaşmalar kurabileceği anlamına da gelir. 27-29 Eylül 2012 tarih ve "Emperyalizmin Masumiyeti ve İslâmî Öfkenin Nedenleri" başlıklı yazımda şöyle yazmıştım:

"Dinin şu ya da bu sınıf ya da katmanın siyasal tutumunun biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynamadığı ve sınıflar ve siyasal güçler arasındaki savaşımın gereksinimlerine göre değişme ve farklılaşma eğiliminde olduğu genellemesi, İslâm için de geçerlidir; Anadolu Selçuklu devleti yöneticilerinin İslâmı'yla ona karşı çıkan Babai isyancılarının İslâmı, Osmanlı devleti yöneticilerinin İslâmı'yla Şeyh Bedrettin ve müritlerinin İslâm'ı aynılaştırılamaz. Yakın tarih de bu saptamayı doğrular. Örneğin, her zaman siyasal gericiliğin bağlaşığı, destekçisi ve avukatı gibi hareket etmiş olan Vatikan'ın Katoliklik anlayışı ile 1950'lerin sonlarında Latin Amerika'da ortaya çıkan ve yoksul halkların çıkarlarının savunusunu Hristiyanlık öğretisiyle bağdaştırmaya çalışan Kurtuluş Teolojisi hareketinin Katoliklik anlayışı birbirine neredeyse

taban tabana karşıttır. Benzer bir saptamayı, Suudi gericiliğinin ve Vahhabiliğin pro-emperyalist İslâm anlayışı ve pratiğiyle Lübnan Hizbullahı'nın anti-emperyalist İslâm anlayışı ve pratiği arasındaki fark için de yapabiliriz.

"Yineleyelim: Toplumsal olaylara biricik doğru yaklaşımı sunan tarihsel materyalizm; din, mezhep gibi ideolojik formların, siyasal savaşımlar ve onlar karşısında alınan tutumlar üzerindeki etkisini asla yadsımaz; ancak bu süreçlerde belirleyici olan öğenin, çeşitli sınıflar, katmanlar ve partilerin maddi-ekonomik konumları, siyasal çıkarları ve tarihsel deneyim ve gelenekleri olduğunu söyler. Bu özellikle, dinin egemen ideolojik form olduğu kapitalizm-öncesi tarihsel dönem için fazlasıyla geçerlidir; bu dönemin 'olağan' koşullarında, yoksul halk kitleleri egemen sınıfların sadece siyasal değil, aynı zamanda ideolojik-kültürel boyunduruğu altında oldukları için egemen dinin farklı yorumları her zaman açık bir tarzda ya da siyasal bir gündemle yüklü olarak ortaya çıkmazlar. Dinlerin, 'halk dini' diye adlandırılabilecek bu versiyonları, 'olağan' koşullarda halkların kollektif bilincinin derinliklerinde âdeta bitkisel bir yaşam sürdürür ya da salt dinsel bir tarikat görünümünde kalırlar. Ama, seyrek aralıklarla meydana gelen kendiliğinden-gelme ya da yarı-devrimci kalkışmalar sırasında ayağa kalkan kitleler ve özellikle de onlara önderlik eden parti, grup ve bireyler şaşmaz bir biçimde, egemen ideoloji olan dinin farklı ve ezilen kitlelerin ekonomik çıkarları ve siyasal duruşlarına denk düşen versiyonlarını/ yorumlarını canlandırırlar ve bu yorumları anti-feodal ve anti-klerikal siyasal taleplerle birleştirirler. Anadolu'daki Babai isyanı (13. yüzyıl) ve Şeyh Bedrettin hareketi (15. yüzyıl), Şahkulu isyanı (16. yüzyıl), Kalender Çelebi isyanı (16. yüzyıl), Bohemya'da başını Jan Hus'ün çektiği hareket (15. yüzyıl) ve Almanya'da Thomas Münzer'in önderlik ettiği devrimci köylü hareketi (16. yüzyıl) bu olgunun akla ilk gelen örnekleridir."

Katı bir Sünniliği benimsemediği ilk onyılları bir yana bırakılacak olursa, gerek Osmanlı döneminde ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde devlet, toplum yaşamının diğer bölümlerini olduğu gibi dini de sürekli bir biçimde kendi denetimi altına almaya ve bu amaçla devletin bir parçası olarak örgütlediği din adamlarını bir memur statüsünde tutmaya, İslâmın resmî yorumu dışında kalan diğer İslâm yorumlarını (Şiilik, Alevilik, rafızilik, yoksul şeyh ve dervişler vb.) susturmaya, etkisizleştirmeye ve hattâ yer yer ezmeye özen göstermiştir. Osmanlı'daki medrese sistemi ve ulema-yı rüsum (=resmî ulema) ile Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığı, bu çaba ve yönelimin ürünüydü ve ürünüdür.

Daha tutarlı olmuş olması hâlinde Kıvılcımlı'nın, Türk gericilerinin İslâm dinini işçileri ve diğer sömürülen emekçileri boyunduruk altında tutmak için kullanmasına İslâmî argümanlar kullanarak karşı çıkmasını, bu amaçla bir şeyler yapmak istemesini ve dinsel duyarlılığı yüksek olan emekçilere seslenme çabasını anlayışla karşılayabilirdik. Ancak, farklı yorumları ve varyantları bulunmakla birlikte din ya da milliyetçilik gibi ideolojileri, devrimci amaçlar için kullanma çabası, yazarın kendi siyasal deneyiminin de göstermiş olduğu gibi hemen hemen her zaman, yığınların gerici yanları ve önyargılarını pekiştirmekten başka bir sonuç vermemiştir ve veremez. 3 Kasım 2002 seçimlerini kazanmasından bu yana hükümeti elinde bulunduran Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kabaca 2010'dan itibaren devlet aygıtının denetimini de eline geçirmesi, Türkiye siyasal İslâmının gerici, emperyalizm-yanlısı ve emek-düşmanı niteliğini bir kez daha, ama daha önce görülmedik düzeyde gözler önüne sermeye hizmet etmiş ve İslâmî hareket saflarında -şimdilik cılız da olsa- anti-faşist ve devrimci bir eğilimin filizlenmesine yardımcı olmuştur. Her şey gibi Türkiye Müslümanlarının da değişmekte oldukları ve bu kitlenin saflarında böyle bir eğilimin ortaya çıkışının olumlu ve sevindirici bir gelişme olduğu açıktır. Ancak bu eğilimin henüz son derece zayıf olduğu ve daha da önemlisi Türkiye koşullarında ciddi bir güç hâline gelmesinin objektif koşullarının olmadığı da unutulmamalıdır. Sami Hocaoğlu'nun Türkiye Müslümanları hakkında 13 yıl kadar önce yapmış olduğu şu saptama hâlâ geçerliliğini korumaktadır:

"Evet, bu ülkede Müslümanların çoğunluğu anadan doğma 'sağcı' ve 'muhafazakâr'dır. Yanlış anlaşılmasın, Kur'an'daki ifadesiyle 'ashab-ı yemin' olma kaygısıyla sağcı olmuş değildirler. Devlet, soğuk savaş döneminde kendilerini 'solcularla', 'komünistlerle' korkuttuğu için sağcıdırlar. Sağcıdırlar, çünkü çok çok eskiden beri güvenliği adalete önceleyen geleneksel din anlayışı sayesinde 'din ü devlet' tesniyesine inandırılmışlardır.

"Devletin güvenliği sağcılığı gerektiriyorsa, sağcılık da kutsallar arasına girer, muhafazakârlık da. Bu yüzden de, sivil bir akılla değil, militer bir akılla düşünüyor olmaları doğaldır. En sıkı gördüğünüzü, Kur'anî anlamıyla 'millet', 'ümmet', 'adalet', 'emanet', 'fıtrat' kavramlarının içeriği hakkında bir imtihana tâbi tutun, dökülecektir.

"Böyleleri, özgürlük taleplerine soğuk, hattâ bir tür 'zevzeklik' olarak bakarlar. Devlet boyunlarına ipi geçirse, 'Allah devlete zeval vermesin' diye dua ederler. Hasbelkader özgürlük isteseler bile, bu isteklerinin sınırı devletin 'dur' dediği alana kadardır. Memura 'kendisinin' değil 'devletin memuru' olarak bakmasının bilinçaltı nedeni de budur. Konuşurken 'milletin malı' diye değil de, 'devletin malı' diye başlamasının nedeni de... Milletle başının derde girmesini hiç umursamazken, devletle başı derde girmesin diye çok özel ve rafine bir dil geliştirmesinin nedeni de... "[228]

NOTLAR

(1) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 28.
(2) aynı yerde, s. 116.
(3) aynı yerde, s. 121.
(4) aynı yerde, s. 141.
(5) aynı yerde, s. 216.
(6) *Fetih ve Medeniyet*, s. 19.
(7) *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 178-79.
(8) aynı yerde, s. 179, italikler benim.
(9) *Tarih Tezi*, s. 69.
(10) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 40.
(11) aynı yerde, s. 40-41.
(12) aynı yerde, s. 143-44.
(13) *Finans Kapital ve Türkiye*, s. 64.
(14) *Üretim Nedir?*
(15) *Durum Yargılaması ve 5 Mart Toplantısı*, s. 99-100.
(16) *Üç Seminer*, s. 210.
(17) *Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 170.
(18) *İşçi Sınıfı ve Köylülük*, s. 218-19.
(19) *Osmanlı Tarihi*, VI. Cilt, s. 191.
(20) *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 71-72.
(21) https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/1d3yy.htm.
(22) *Aşıkpaşazade Tarihi*, s. 23.
(23) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, 84.
(24) aynı yerde, s. 211.
(25) aynı yerde, s. 211-12.
(26) Halil İnalcık ve Donald Quartaert, Ed., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2, s. 993.
(27) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, 119.
(28) *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 162.
(29) aynı yerde, s. 164.

(30) aynı yerde, s. 164.
(31) *İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere*, s. 63.
(32) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, s. 60.
(33) Aktaran Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 1, s. 154.
(34) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 135.
(35) aynı yerde, s. 47.
(36) aynı yerde, s. 143.
(37) *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Cilt 2, s. 139.
(38) *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s. 257.
(39) Aktaran Erdoğan Aydın, *Fâtih ve Fetih*, s. 162.
(40) aynı yerde, s. 164.
(41) *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası*, s. 42.
(42) *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası* II, s. 556.
(43) *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî* Tarihi, Cilt 1, s. 141.
(44) aynı yerde, s. 142.
(45) aynı yerde, s. 143-44.
(46) *Osmanlılar*, s. 96.
(47) Bkz. *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 109.
(48) Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* I, s. 35.
(49) *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s. 243.
(50) aynı yerde, s. 244.
(51) aynı yerde, s. 247-48.
(52) *Osmanlı Çalışmaları*, s. 34-35.
(53) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 57.
(54) Bkz. Taner Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, s. 208.
(55) *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Cilt 1, s. 256.
(56) aynı yerde, s. 482-83.
(57) aynı yerde, s. 484-85.
(58) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 142.
(59) aynı yerde, s. 143.
(60) aynı yerde, s. 144.
(61) *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, s. 85.
(62) Aktaran Erdoğan Aydın, *Osmanlı Gerçeği* , s. 288-89.
(63) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 156.
(64) Emir Unsurü'l-Maali Keykavus b. İskender b. Kâbus b. Verşmgir b. Ziyar, *Kâbusname*.
(65) Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, s. 185.
(66) Bkz. *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 121.
(67) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 1, s. 108.
(68) Bkz. *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 28.
(69) Bkz. *Finans Kapital ve Türkiye*, s. 64.
(70) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 88.
(71) *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 196.
(72) David Christian, *A History of Russia, Central Asia and Mongolia*, Cilt I, s. 255.
(73) aynı yerde, s. 255-56.
(74) *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, s. 59-60.
(75) Thomas Barfield, *Perilous Frontier*, s. 51.
(76) *Türklerin Tarihi*, Üçüncü Kitap, s. 679.
(77) Taner Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, s. 42-43.
(78) aynı yerde, s. 73.
(79) Aktaran Stefanos Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 1, s. 97.
(80) Bkz. *Büyük Bir Devletin Doğuşu* 1, s. 27.

(81) aynı yerde, s. 28.
(82) Bkz. aynı yerde, s. 30.
(83) aynı yerde, s. 50.
(84) Aktaran Çetin Yetkin, *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, s. 18.
(85) *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, s. 50.
(86) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 85.
(87) aynı yerde, s. 216.
(88) aynı yerde, s. 625
(89) "Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Ordu".
(90) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 338.
(91) aynı yerde, s. 408.
(92) *Üretim Nedir?*
(93) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 130.
(94) aynı yerde, s. 131.
(95) aynı yerde, s. 144.
(96) *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, s. 101-02.
(97) aynı yerde, s. 102.
(98) *Aşıkpaşazade Tarihi.*
(99) *Kabileden Feodalizme*, s. 149.
(100) *Kapital*, Üçüncü Cilt, s. 829-30.
(101) *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi*, 1. Cilt, s. 12
(102) *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Cilt 2, s. 123-24, italikler benim.
(103) aynı yerde, s. 201.
(104) aynı yerde, s. 435-36.
(105) *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, s. 59-60.
(106) aynı yerde, s. 61.
(107) Bkz. *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 178.
(108) "Timar", *İslâm Ansiklopedisi*, s. 295.
(109) Bkz. Çetin Yetkin, *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, s. 66-67.
(110) *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 1, s. 214.
(111) *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, s. 143.
(112) *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* 1, s. 149.
(113) *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, s. 84.
(114) *Üç Seminer*, s. 210-11.
(115) *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 1, s. 199.
(116) *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s. 78.
(117) Aktaran Taner Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, s. 29-30.
(118) *Osmanlılar*, s. 173.
(119) aynı yerde, s. 174.
(120) Bkz. *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s. 299.
(121) aynı yerde.
(122) aynı yerde.
(123) *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Cilt 2, s. 127.
(124) *100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi*, s. 39.
(125) aynı yerde, s. 39-40.
(126) *Anadolu Selçuklu Devleti* , s. 166-67.
(127) *Aktaran* Burhan Oğuz, *Türk Halk Düşüncesi ve Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri* II, s. 314.
(128) "Kadı İsrailoğlu Simavnalı Şeyh Bedreddin", *Sosyalist* 1-7, 20 Ocak 1966-22 Aralık 1970.
(129) Bkz. *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 179.
(130) *100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi*, s. 29.

(131) "Asya Üretim Biçimi ve Kapitalist Üretime Geçiş Koşulları ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Üretim
İlişkilerinin Feodal Niteliği ve Sonuçları", *Ülke*, Sayı: 2, 1978, s. 188.
(132) aynı yerde, s. 187.
(133) *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, s. 143.
(134) Bkz. *Fetih ve Medeniyet*, s. 19.
(135) Bkz. *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 116.
(136) *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 1, s. 245-46.
(137) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 225.
(138) aynı yerde, s. 434-35.
(139) http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_15.pdf.
(140) aynı yerde.
(141) *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 243.
(142) *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, s. 151.
(143) aynı yerde, s. 178.
(144) aynı yerde, s. 180.
(145) aynı yerde, s. 198.
(146) *Osmanlı Kimliği*, s, 94-95.
(147) *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Cilt 2, s. 436.
(148) *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, s. 85-86.
(149) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 46.
(150) *Grundrisse-Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*, s. 572-73.
(151) aynı yerde, s. 573.
(152) aynı yerde, s. 575.
(153) "Osmanlı Toplum Yapısı ve Kapitalizm", *Yapıt*, Sayı: 46, 1983, s. 25.
(154) *İki Neslin Tarihi*, s. 117.
(155) Aktaran Kerim Sadi, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, s. 624.
(156) *Türkiye'de 'Millî İktisat' 1908-1918*, s. 49.
(157) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 493-94.
(158) aynı yerde, s. 285.
(159) aynı yerde, s. 285.
(160) aynı yerde, s. 285-86.
(161) Bkz. *Allah, Peygamber, Kitap*, s. 38.
(162) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 286-87.
(163) aynı yerde, s. 287.
(164) aynı yerde, s. 288.
(165) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Eyüp Sultan Konuşması*, s. 14-15.
(166) Orhan Hançerlioğlu, *İslâm İnançları Sözlüğü*, s. 43.
(167) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 356.
(168) http://www.ilimdunyasi.com/asri-saadette-islam/asr-i-saadette-sosyal-hayat/?wap2.
(169) aynı yerde.
(170) *Allah, Peygamber, Kitap*, s. 29.
(171) aynı yerde, s. 36.
(172) aynı yerde, s. 37.
(173) aynı yerde, s. 81.
(174) aynı yerde, s. 251.
(175) aynı yerde, s. 276.
(176) aynı yerde, s. 280.
(177) aynı yerde, s. 331-32.
(178) aynı yerde, s. 334.
(179) *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, s. 56-57.

(180) *Kuran-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*, s. 423.
(181) Nisa sûresi, 24. âyet, aynı yerde, s. 81.
(182) Nisa sûresi, 25. âyet, aynı yerde, s. 81.
(183) Nahl sûresi, 75. âyet, aynı yerde, s. 274.
(184) Nisa sûresi, 3. âyet, aynı yerde, s. 76.
(185) Nisa sûresi, 11. âyet, aynı yerde, s. 77.
(186) Nisa sûresi, 34. âyet, aynı yerde, s. 83.
(187) Bakara sûresi, 223. âyet, aynı yerde, s. 34.
(188) Bakara sûresi, 228. âyet, aynı yerde, s. 35.
(189) Yusuf sûresi, 109. âyet, aynı yerde, s. 247.
(190) Al-i İmran sûresi, 14. âyet, aynı yerde, s. 50.
(191) Zuhruf sûresi, 32. âyet, aynı yerde, s. 490.
(192) Enam sûresi, 165. âyet, aynı yerde, s. 149.
(193) Nahl sûresi, 71. âyet, aynı yerde, s. 273.
(194) Zümer sûresi, 52. âyet, aynı yerde, s. 463.
(195) Rum sûresi, 37. âyet, aynı yerde, s. 407.
(196) Şûra sûresi, 12. âyet, aynı yerde, s. 483.
(197) Necm sûresi, 48. âyet, aynı yerde, s. 527.
(198) Nisa sûresi, 59. âyet, aynı yerde, s. 86.
(199) Haşr sûresi, 7. âyet, aynı yerde, s. 545.
(200) Bakara sûresi, 161. âyet, aynı yerde, s. 23.
(201) Bakara sûresi, 162. âyet, aynı yerde, s. 23.
(202) Bakara sûresi, 24. âyet, aynı yerde, s. 3.
(203) Maide sûresi, 10. âyet, aynı yerde, s. 108.
(204) Tevbe sûresi, 29. âyet, aynı yerde, s. 190.
(205) Maide sûresi, 36. âyet, aynı yerde, s. 112.
(206) Maide sûresi, 37. âyet, aynı yerde, s. 113.
(207) Enbiya sûresi, 39. âyet, aynı yerde, s. 324.
(208) Al-i İmran sûresi, 90. âyet, aynı yerde, s. 60.
(209) Beyyine sûresi, 6. âyet, aynı yerde, s. 597.
(210) İbrahim sûresi, 16. âyet, aynı yerde, s. 256.
(211) İbrahim sûresi, 17. âyet, aynı yerde, s. 256.
(212) İbrahim sûresi, 50, âyet, aynı yerde, s. 260.
(213) Tevbe sûresi, 34. âyet, aynı yerde, s. 191.
(214) Tevbe sûresi, 23. âyet, aynı yerde, s. 189.
(215) Tevbe sûresi, 5. âyet, aynı yerde, s. 186.
(216) Ahzâb sûresi, 64. ayet, aynı yerde, s. 426.
(217) Bkz. *Tarikat Sermayesinin Yükselişi*, s. 151.
(218) *Hazreti Muhammed*, s. 43.
(219) *Allah Devletinde Demokrasi*, s. 169-70.
(220) *Genel Olarak Sosyal Sınıflar ve Partiler*, s. 45.
(221) *Hazreti Muhammed*, s. 46.
(222) *İntişar-ı İslâm Tarihi*, s. 86-87.
(223) *Allah, Peygamber, Kitap*, s. 126.
(224) *Türk Tarihinde İslâmiyet*, s. 57-58.
(225) *The Age of Faith*, s. 190.
(226) *Öteki Tarih*, s. 45.
(227) *Allah Devletinde Demokrasi*, s. 183-84.
(228) "Militer Müslümanlık Üzerine", *Yeni Şafak*, 14 Şubat 2003.

VI. GERİCİ LİDERLERDEN REFORM / DEVRİM BEKLEME

Yukarda, aralarındaki kimi önemli ve kimi önemsiz bir dizi farka rağmen, yaşamsal önem taşıyan bu konuda TKP yöneticilerinin çizgisiyle Kıvılcımlı'nın, 1930'ların sonlarından itibaren izlediği çizginin esas olarak aynı olduğunu göstermiştim. Ancak burada Kıvılcımlı'nın önemli bir farkına işaret etmek gerekiyor: O, gerici siyasal önderlere ve kliklere umut bağlamada ve onlar hakkında boş hayaller yaymada, alışılagelmiş Menşevik ve kuyrukçu sosyalist kişi, çevre ve partilerin, hattâ bazan burjuva düşünürleri ve akademisyenlerinin ötesine geçmekte ve kuruluş dönemi Osmanlı devletinin yöneticilerinden Fâtih Sultan Mehmet'e, Mustafa Kemal'den İsmet İnönü'ye, Adnan Menderes'ten 27 Mayıs 1960 askerî darbesini gerçekleştiren subaylara kadar iktidara gelen hemen her kişi ve kliği -en azından iktidarda oldukları dönemde- övmekte, hattâ 12 Mart 1971 askerî-faşist darbesini yapan generallere umut bağlayacak denli ileri gitmektedir. Şimdi bu tarihsel örnekleri sırasıyla ele alalım.

Fâtih Sultan Mehmet'e İlişkin Yanılsamalar

Kıvılcımlı'nın "devlet büyükleri"ne sempatik ve sıcak yaklaşımının nesnelerinden biri Fâtih Sultan Mehmet'tir. O, olağanüstü bir değer biçtiği İstanbul'un fethi ve onun fâtihi için şunları söylüyordu:

"İstanbul'un Türkler eline geçişi, dünya tarihi için o zamanlar hiç kimsenin ummadığı ölçüde yaman sosyal dönüşümlere yol açtı. Batı'da, derebeyliğin temelleri sarsıldı. Doğu'da, 'Tavaifülmüluk' (ömrü yüz yılı geçmez krallık) durumu ortadan kalktı."[1] Kıvılcımlı aynı kitabının bir başka yerinde bu görüşünü şu sözlerle pekiştiriyordu:

"Ulu Peygamberin övgüsünü yaptığı koca *'Konstantiniye'*yi zaptedip, tarihte (şu veya bu ulusçuk sınırları içinde değil) insanlık ölçüsünde gerçekten ÇIĞIR açmış Fâtih Mehmet, Bizans lüksünün son perdesine büründüm sandığı gün, *'32 tane'*cik *'Has Oda Oğlanı'* ile yetinebiliyor."[2]

Yazar 1953'de, yani İstanbul'un fethinin 500. yıldönümünde kaleme aldığı bir broşürde ise, bu tarihsel olay için şunları söylüyordu:

"İstanbul'un fethini sırf bir Müslümanlık ve Hristiyanlık savaşına bağlamak, en az beşyüz yıl evelki kafa ile düşünmek olur.

"İstanbul'un fethi bir dinin öteki dine karşı zaferi değil, ilerlemenin gerilemeye karşı zaferidir. Din, kadim savaşlar için başta gelen bir bayraktır. Ama, sade bir bayrak...

"Demek, İstanbul'un fethi, yalnız Türklerin değil, bütün dünyanın kutluyabileceği, kutlamakta haklı, -hattâ bir dereceye kadar, insan olarak- vazifeli sayabileceği büyük *Tarihsel Devrim*lerden biridir."[3] Osmanlı'nın rolünün "Doğu ile Batı arasındaki geleneksel ticaret yollarını temizleyip muhafaza etmek" olduğunu belirten yazar daha ilerde ise şunları söyleyecekti:

"Osmanlılık ve İstanbul'u fetni, yalnız kadim büyük medeniyet yollarını açıp, insanlığın

eski kazançlarını geliştirmekle kalmadı. Belki, üzerinde ne Doğu, ne Batı ilminin hâlâ bir türlü duramadığı bambaşka ve inkâr edilmez bir netice daha verdi: *Batı medeniyetinin* doğuşu:

"Bu iddia hislere değil, olaylara uygundur.

"Avrupa'da, bugünkü Batı medeniyetinin doğuşu tohumlarına: 'Rönesans' (Diriliş) adı verilir. Avrupa'da rönesans , dikkat edilirse görülür ki: Bir tek değil, ikidir; ve her iki rönesans da bizim: 'Binbir kocadan artakalan bivyei bakir' (=bakir dul kadın- G. A.) İstanbulumuz'la sıkı sıkıya bağlıdır. Mübalağa mı?...

"Eski Akdeniz -ve dolayisile de en eski yakın doğu ve doğu,- medeniyetlerinin, elhasıl, o zamana değin gelmiş geçmiş tekmil medeniyetin ölmez ruhi kazançlarını insanlığa yaymak için, bu zavallı hayvanın inci saklıyan midye kabuğunu delmek; Bizans'ın küflenmiş tunç zırhını kırmak, hattâ, -kanını akıtıp, parçalarını tohum gibi dünyaya saçmak lâzımdı...

"Ve öyle oldu. Çünkü Ortaçağda, kapalı kutuların hep kanlı vasıtalarla açılması âdet, yahut zaruretti. Darbeler önce Batı Hristiyanlarından, sonra Doğu Müslümanlarından geldi.

"Avrupa *Rönesansının* birinci hamlesi: Haçlılar seferinde Hristiyan barbarlar tarafından İstanbul'un birinci açılışı ile oldu. Bu ilk Rönesans gelgeç kaldı. Yalnız birkaç İtalyan tüccar kentine inhisar etti (=ile sınırlı kaldı- G. A.). Belde Rönesansları Cenova, Venedik sınırlarını güç aştı. Çünkü Bizans kökten tasfiye edilmemiş, üstün körü *barbar aşısına* tâbi tutulmuştu.

"*İkinci Rönesans*: Ve Osmanlı İmparatorluğu ölçüsünde geniş, tamamen köklü bir tasfiye olduğu için, Bizans'tan kopan tohumlar, birkaç kente ya da memlekete inhisar etmedi. Hemen bütün Batı Avrupa'yı kapladı. O sayede, saman alevi gibi gelip geçmedi. Modern Avrupa tarihinin ve Batı medeniyetinin gelişme başlangıcı oldu."[4]

Kıvılcımlı bu tezini başka yerlerde de yineliyor. Örneğin o, 1967'de *Sosyalist* gazetesinde yayımlanan "Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi Üzerine" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"İkinci rönesans, Osmanlıların İstanbul'u fetihleriyle başladı. Böylece, iddia ettik ki, batı medeniyetinin doğuşu sağlanmış oldu. Osmanlıların İstanbul'u fetihleri ile başlâyan ikinci rönesans, Osmanlı İmparatorluğu ölçüsünde geniş, tamamen cezri (radikal, kökten) bir tasfiye olduğu için, Bizans'tan kopan tohumlar birkaç kente veya bir memlekete inhisar etmedi. Hemen bütün Avrupa'yı kapladı...

"... İstanbul'un fethiyle Bizans bilginleri Avrupa'ya saçılmış ve Batı Rönesansı'na tohum olmuşlardır. İstanbul'un fethinin coğrafi keşiflerdeki yerini ise burada tekrarlamaya lüzum yoktur."[5]

Bu savlar, en iyimser anlatımla son derece tartışmalı bir nitelik taşırlar. Herşeyden önce 1453'e gelindiğinde, giderek daralan, birbirinden kopuk Mora Despotluğu, İstanbul ile Trabzon Rum İmparatorluğu'ndan ibaret kalmış olan ve iç kavgalarla bölünmüş bulunan Bizans, genişleyen ve güçlenen Osmanlı'nın baskısı ve kuşatması altındaydı. 1453'e yaklaşıldığında İstanbul'un düşmesi zaten beklenmekteydi. Fetih öncesinde Osmanlılarla Avrupa devletleri arasında yaşanan ve çoğunda Osmanlı kuvvetlerinin üstün geldiği savaşlar (1364 Sırp Sındığı, 1389 I. Kosova, 1396 Niğbolu) İstanbul'un akıbetinin ne olacağını gösteriyordu. Dolayısıyla, siyasal ve ekonomik çöküşün eşiğinde olan bu kentin Osmanlı'nın eline geçmesinin Batı Avrupa'da belli bir şaşkınlık ve moral bozukluğu yarattığını kabul etsek bile, bu olayın, "hiç kimsenin ummadığı ölçüde yaman sosyal dönüşümlere yol açtı"ğı ve "Batı'da, derebeyliğin temelleri"ni sarstığı yolundaki savlar çok büyük bir abartma payı taşırlar. Zaten Kıvılcımlı'nın kendisi de bu savını kanıtlamak için ciddi bir çaba harcamamıştır. Onun bu yaklaşımının yoğun bir Türk milliyetçiliği kokusu yaydığını ve daha çok siyasal İslamcıların ve Türk şovenlerinin sahiplendiği resmî tarih görüşünden pek de farklı olmadığını söyleyebiliriz. Örneğin tarihçi Reşat Ekrem Koçu İstanbul'un fethini şöyle nitelendiriyordu:

"Tarihte eski bir devri kapayıp yeni bir devir açan yüce Fâtih'in hayatı ve yaptığı, başardığı işler dünya durdukça göğüslerimizi kabartacak, bizi övündürecektir."[6] Güven Gürkan Öztan ise, "Fetih'in Cazibesi: Çocuk Edebiyatında İstanbul'un Fethi ve Çağrıştırdıkları" başlıklı çalışmasında bu milliyetçi yaklaşımı şöyle betimliyordu:

" 'Fetih'in kendisi bir 'inanç ve medeniyet göstergesi' olarak resmedildiği gibi fetih ile başlayan yeni dönem de 'İstanbul'un maddi ve manevi kirlerinden temizlenmesi' ve 'Bizans'ın enkazıyla tıkanmış medeniyet yollarının yeniden açılması' şeklinde nitelendirdirilmiştir. Osmanlı'nın 'medeniyete yeni ufuklar açtığı', Türk-İslâm kültürünü dünyaya duyurduğu, Bizans'tan kaçan bilim adamlarının ise Batı uygarlığına katkıda bulunduğu savı sık sık tekrarlananlar arasındadır. Bir başka deyişle bu anlatıda Batı'mn 'Batı' olmasında temel unsurlardan biridir İstanbul'un fethi. Fatih ve Osmanlı medeniyeti methiyeleri bunlarla da sınırlı kalmaz. 'Fetih' ile imparatorluk hâline gelen Osmanlı'mn, Boğazları 'dünya ticaretine açtığı', İstanbul'u Türk-İslâm eserleri ile 'zenginleştirdiği' ve şehre 'gerçek kimliği'ni kazandırdığı iddia edilir."[7]

Dolayısıyla Kıvılcımlı'nm bu yaklaşımı ve Haçlılar'ın 1204'te Konstantinopolis'i işgal etmelerini *"Avrupa Rönesansının birinci hamlesi"* olarak nitelemesi de gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Bu evlere şenlik sava ve Venediklilerin yönlendirdiği ve katıldığı Haçlılar'ın Konstantinopolis'te giriştiği yağma ve yıkım olayına I. Bölüm'de değinmiştim. Sözümona Kutsal Topraklar'ı Müslümanların elinden kurtarmak için çıktıkları seferlerin dördüncüsünde Haçlılar tarafından işgal edilmesinden sonra 1261'e kadar Latinlerin elinde kalan İstanbul ve dolayısıyla Bizans, daha o yıllarda eski hâlinin bir gölgesinden başka bir şey değildi. O, eski şanını çoktan tüketmiş, Bulgaristan, Makedonya, Sırbistan gibi eski topraklarını yitirmiş, topraklarının bir bölümü, Bizans'ı ekonomik boyunduruk altına almış olan Venediklilerin ve Cenovalıların eline geçmiş, ekonomisi ve maliyesi iflâs etmiş, hanedan çatışmaları ve diğer iç karışıklıklar nedeniyle siyasal bir kaos içinde bocalayan bir kent-devletti.

1453'e gelindiğinde Osmanlı devletinin mengenesine sıkışmış, onun süzerenliğini zaten kabul etmiş olan, ona haraç ödeyen ve bugünkü İstanbul'dan daha küçük bir araziye sahip bulunan Bizans, bir Osmanlı işgalini önlemek için her tür ödünü vermeye hazır ve mahkûmdu. Kıvılcımlı'nın, o günün koşullarında bu kent devletinin yöneticilerinin "Uzak ve Yakındoğu ile Tuna ve Akdeniz ticaretine engel" olabileceği ya da olmaya kalkışabileceği yolundaki savı zerrece inandırıcı değildi. Lord Kinross haklı olarak şöyle diyordu:

"Gerçekte İstanbul bir yüzyıldır kaybedilmişti; düşüşü, bu son dakikada sadece ertelenmiş bir olayın gerçekleşmesinden başka bir şey değildi... Güneydoğu Avrupa'nın en büyük bölümündeki Osmanlı işgali, başkenti sadece kültür dışında, coğrafi, politik, ekonomik ve askerî açılardan yalıtmış, orasını istihkâm olmaktan çıkararak sadece Batı'nın bir ileri karakoluna, İslâm okyanusunun ortasındaki bir Hristiyan Adası'na dönüştürmüştü."[8]

İstanbul'un fethinin; "dünya tarihi için o zamanlar hiç kimsenin ummadığı ölçüde yaman sosyal dönüşümlere yol açtı"ğı, "Batı'da, derebeyliğin temelleri"ni sarstığı, "İkinci Rönesansı başlattığı", "insanlık ölçüsünde gerçekten çığır aç"tığı, "Batı medeniyetinin doğuşu"na yol açtığı türünden böbürlenmelere değindim. Ve bunların, ancak Türk şoven tarihçilerinin sistemli olarak ileri sürdüğü ve sürmeye cesaret edebileceği saçmalıklar olduğunu gösterdim. Batı Avrupa'da feodalizmin yıkılışı ve kapitalist uygarlığın doğuşu gibi insanlık tarihinin rotasını değiştiren gelişmelere gelince... Bir dizi faktörün biraraya gelişinin ürünü olan bu çok geniş kapsamlı ve karmaşık konuyu burada detaylı bir biçimde tartışamayacağımız açık. Kıvılcımlı'nın, İstanbul'un fethine bağlayarak karikatürize ettiği bu son derece önemli konuya burada ancak en genel çizgileriyle değinebileceğim.

Batı Avrupa'da feodalizmin zayıflamasının ve kapitalizmin filizlenmesinin, özellikle

1300'lerin başlarından 1450'lere kadar uzanan dönemde yaşanan ve olağanüstü sıfatını hak eden ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişme ve altüst oluşlarla ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Tek tümceyle anlatacak olursak bu dönemde nüfus, ticaret hacmı, ekilen toprak miktarı azalırken feodal soyluların ve Kilise'nin toplumun alt katmanları üzerindeki nüfuz ve otoritesi zayıfladı ve feodal senyörlerin boyunduğundan kaçan köylülerin sığındığı kentler büyür ve güç kazanırken yeni kentler kuruldu. 11. yüzyıldan 14. yüzyılın ortalarına kadar uzanan dönemde, tarım tekniklerinde sağlanan bazı ilerlemeler sayesinde Batı Avrupa'da ekilen toprak miktarı ve nüfus sürekli olarak artmış, ticaret düzenli bir biçimde büyümüş, yeni kentler kurulmaya başlanmıştı. Ancak bu gelişmelerin farklı bir yanı da vardı. 1000-1350 yılları arasında Batı Avrupa nüfusunun 35 milyondan 80 milyona çıktığını tahmin eden tarihçiler bu gelişmenin tarımın nüfusu besleme kapasitesini zorlar hâle geldiğini ve verimi düşük toprakların ekimine yol açtığını düşünüyorlar. Bu koşullarda durumları giderek zorlaşan köylülerin feodal soyluların boyunduruğundan kurtulmak için kaçtıkları ve genellikle kalın duvarlarla korunan kentler; zanaatların, ticaretin ve bir kent burjuvazisinin nüvelerinin oluştuğu bir yer, durgunluğun, ayrıcalıkların ve geriliğin damgasını vurduğu kırlara alternatif bir mekân hâline gelmeye başlıyorlardı.

14. yüzyılda Avrupa'da yaşanan iklim felâketi ve onu izleyen ve "Kara Ölüm" diye adlandırılacak olan veba salgını ve sonuçları "Batı'da, derebeyliğin temelleri"ni sarsacak ve bu sisteme yeni ve daha ağır darbeler indirecekti. Önce; çok seyrek görülen bir iklim felâketi yaşandı: 1315-1317 yılları arasında yoğunlaşan, ama etkisini 1322'ye kadar sürdüren bu felâket, Britanya, Fransa, Almanya, İskandinavya ve Hollanda'yı içine alan Batı ve Kuzeybatı Avrupa'da, aşırı ve uzun süreli yağmurlu yazlar ve onu izleyen çok soğuk kışlar ve yer yer de çok kurak yazlar biçimini aldı. Bu olağanüstü kötü hava koşulları üretimi olumsuz bir biçimde etkiledi. Başta tahıl ürünleri gelmek üzere tarım üretiminde belirgin bir düşüşe yol açan, koyun ve sığır sürülerini kırıp geçiren, hattâ balık üretimini bile etkileyen ve çeşitli hastalıkların yayılmasına yol açan bu iklim felâketi milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanan bir kıtlık ve açlığa yol açtı.

Ama asıl felâket, "Kara Ölüm" diye adlandırılan büyük veba salgınının 1346'da Avrupa'yı vurmaya başlamasıyla ortaya çıkacaktı. Hastalığın Avrupa'ya, Yakındoğu'dan ya da Kırım'dan gelen gemilerde bulunan ve veba mikrobu taşıyan fareler ve pireler aracılığıyla ulaştığı sanılıyor. Salgın hızla Fransa, İtalya, İspanya, Almanya, Güney Britanya ve Orta Avrupa'ya yayıldı. Bilim insanları en fazla sayıda kurbanını 1346-50 yılları arasında almakla birlikte daha sonraki onyıllarda da kıtanın değişik yörelerinde yeniden ve yeniden patlak veren veba salgınının Batı, Kuzeybatı ve Orta Avrupa nüfusunun kabaca üçte birinin ölümüne yol açtığını düşünüyorlar. Veri eksikliği nedeniyle, Avrupa'nın her tarafında aynı ölçüde yıkıma yol açmayan "Kara Ölüm"ün Doğu Avrupa'da ne kadar insanın ölümüne yol açtığı konusunda güvenilir tahminler yapılamıyor.

Kısmen Britanya'yı ve daha çok Fransa'yı ve özellikle bu iki ülkedeki halk yığınlarının yaşamını daha da çekilmez hâle getiren bir başka faktör bu iki ülke arasında 1337-1453 yılları arasında süren ve esas itibariyle Fransa topraklarında yaşanan Yüzyıl Savaşıydı. Deniz ablukaları, korsanlığın ve haydutluğun yaygınlaşması, vergilerin arttırılması, tarım alanlarının yıkımı ve yağmalanması ve zaman zaman yapılan ateşkesler sırasında ücretleri ödenmeyen paralı askerlerin köyleri basması ve soyması gibi olaylar, açlığın ve "Kara Ölüm"ün yol açtığı ekonomik daralmanın etkilerini daha da pekiştirdi. Bütün bu olaylar; daha sonraki yıllarda toplumsal huzursuzlukların ve köylü ayaklanmalarının zeminini oluşturdu ve feodal soyluluğun nüfuzunun zayıflamasına hizmet etti.

Nüfusta ve dolayısıyla elemeğinde meydana gelen daralma, serf statüsündeki emekçi

köylülerin feodal soylular ve toprak ağaları karşısındaki konumunu güçlendirdi. "Kara Ölüm"den önceki kıt ve pahalı toprak-bol ve ucuz emek denkleminin tersyüz olması, daha avantajlı hâle gelen köylülerin feodal sömürüyü sınırlama doğrultusundaki çabalarını arttırdı; bir çok yerde köylüler feodal soylulara daha düşük kira, daha fazla ücret ve daha az hizmet türünden -kendileri açısından- daha elverişli koşulları kabul ettirebildiler. Ama bu dönem bir yandan da feodal soylular ve hattâ hükümetlerin eski statükoyu sürdürmeye çalışmalarına tanık oldu. Bu ise ciddi çatışmalara ve Kıvılcımlı'nın pasif ve "kollektif aksiyon" yetisinden yoksun olarak gördüğü işçi, köylü ve zanaatkârların ayaklanmalarına yol açtı. Fransa Kralı V. Philip'in Kutsal Topraklar'ı kurtarmak bahanesiyle düzenlemeye çalıştığı ve Çobanlar Haçlı Seferi olarak anılan girişim daha 1320 yılında Paris'teki ve ülkenin diğer bazı bölgelerindeki resmî makamlara saldırılar biçimini alan bir ayaklanmayı tetiklemişti. Daha önemli bir köylü ayaklanması ise, 1323-1328 yılları arasında Flandra'da yaşandı. Flandra köylüleri ve dokuma işçileri, daha önceki yıllarda Fransa ile Flandra arasındaki savaş sonucunda ödenmesi gereken zarar ödemelerin yükünün halkın sırtına bindirilmesi girişimine karşı çıktılar. Fransa'ya ve onu destekleyen feodal beylere karşı başlayan halk direnişi ancak 6 yıl süren çabalardan sonra bastırılabildi. Bunu, otuz yıl aradan sonra 1358'de Fransa'nın Paris bölgesinde yaşanan ayaklanma izledi. Emek kıtlığı koşullarında sarayın güttüğü malî politikaların (vergi yükünün ağırlaştırılması, paranın değerinin düşürülmesi vb.) feodal soylularla burjuvazi arasındaki çelişmeleri de keskinleştirdiği koşullarda, tarihe *Jacquerie* olarak geçecek olan köylü ayaklanması patlak verdi.

Ama ayaklanmaların asıl yoğunlaştığı dönem 1380'li yıllar oldu. Bu dönem bir dizi Batı Avrupa ülkesinde köylülerin, zanaatkârların ve diğer yoksul halk katmanlarının katıldığı önemli ayaklanmalara tanık oldu. Bunlar arasında; Floransa'daki *Ciompi* (1378), Bruges ve Ghent'teki dokumacılar (1379-82), Britanya'nın değişik bölgelerindeki köylü (1381), Rouen'deki *Harelles* (1382) ve Paris'teki *Maillotins* (1382) ayaklanmalarını sayabiliriz. Bu ayaklanmaların en önemlisi Britanya'da yaşananıydı; 1381'de daha çok köylüleri vuran kelle vergisine karşı çıkışla başlayan köylü ayaklanmasının temel talepleri, serfliğin kaldırılması, kiraların azaltılması ve kendilerine yapılan ödemelerin arttırılmasıydı. Britanya'nın doğusunda patlak veren ve feodal soyluları ve onları destekleyen hükümeti hedef alan ayaklanma kısa bir süreliğine de olsa köylülerin Londra'yı ele geçirmeleriyle taçlandı. Zaferle, yani siyasal iktidarın köylülerin ve zanaatkârların eline geçmesiyle sonuçlanmasalar da bu ayaklanmalar, feodal sisteme ağır darbeler indirdi.

George Holmes bu ayaklanmalar hakkında şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"Bu ayaklanmaların hepsi de geleneksel egemen sınıfların, alışılagelmiş politikalarının yönetimindeki güçlüklerle ilişkiliydi ve bir ölçüde geleneksel devlet yapılarının siyasal ve malî yapılarından kaynaklanıyordu. Fakat bunların hepsinde, göreli olarak boyunduruk altındaki sınıfların, efendilerine karşı hoşnutsuzluğu öne çıkıyordu. Bir bütün olarak bunları, ortaçağ toplumunun bir genel bunalımı olarak değerlendirebiliriz. Bu ayaklanmalardan hiçbiri çok etkili olamadı. Eski düzen yeniden istikrara kavuştu. Ancak bu genel bunalım, feodal toplumun genel zayıflamasının habercisi ve Avrupa tarihinin bunu izleyen 70 yılı boyunca toplumsal piramidin derece derece eşitlenmesinin simgesi oldu."[9]

Göreli emek kıtlığı ve köylülüğün feodal soylular karşısındaki konumunun güçlenmesi, en azından Britanya başta gelmek üzere Batı Avrupa'da ürün-rantın ve emek-rantın, yani angaryanın yerlerini yavaş yavaş para-ranta bırakmasının yolunu açtı. Kentlerin büyümesi ve besin talebinin artması da feodal soylular üzerinde aynı doğrultuda bir etki yaptı. Feodal soyluların bu besin talebini karşılamak, topraklarını işletebilmek ve gelir elde edebilmek için köylüler üzerindeki baskılarını hafifletmek zorunda kalmaları ise serfliğin ve feodal üretim ilişkilerinin

çözülmesine ve ücretli emeğin yaygınlaşmasına yol açacaktı. Köylülerin zenginleşmekte olan bölümü zamanla, ektikleri toprak üzerindeki haklarını genişlettiler ve giderek daha çok pazar için üretim yapan küçük meta üreticilerine dönüşmeye başladılar. Bu koşullarda 15. yüzyıldan itibaren kapitalizm, sadece kentlerde değil, saflarındaki zengin-yoksul farklılaşmasının ortaya çıktığı kırlarda da gelişmeye başladı. Bu sürecin en çıplak ve hızlı bir biçimde geliştiği ülke ise Britanya oldu. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın, *İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş*: İngiltere adlı kitabında ileri sürdüğü gibi bu ülkede kapitalizmin gelişmesi, binlerce yıl öncesinin komünal geleneklerinin güçlü olmasından ya da hattâ İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethinden değil, sözünü ettiğim maddi ve ekonomik gelişmelerden, yani esas olarak emekçilerin aşırı sömürüye karşı direnişinin feodal sistemi zayıflatmasından kaynaklandı.

Kıvılcımlı'nın, "Bizans'tan kopan tohumlar"ın Batı Avrupa'yı kaplayarak "Batı medeniyetinin gelişme"sini sağladığı ve İkinci Rönesans'ı başlattığı biçimindeki savı onun, Batı Avrupa feodalitesinin yıkılışının İstanbul'un fethinin sonucu olduğu yolundaki savı kadar subjektif bir nitelik taşır. Bizans'tan İtalya'ya kaçan aydınların, özellikle Grek kültürünün ürünlerinin İtalya'ya ve ardından Batı Avrupa'ya aktarmasına bağlı olarak Rönesans'a belli katkıları olduğu tartışma götürmez. Ama bu, asla Rönesans'a yol açan tek, hattâ esas faktör değildi ve olamazdı da.

Kökü 12. yüzyıla dayanan ve Rönesans adı verilen entellektüel, kültürel ve sanatsal aydınlanma süreci, birkaç yüzyıl süren uzun ve öncelikle İtalya merkezli bir evrimin sonucuydu; İtalya ve Batı Avrupa'da nüfusun artması, Amalfi, Venedik, Cenova gibi kentlerde hızla zenginleşen yeni bir ticarî ve malî aristokrasinin ortaya çıkışı gibi maddi temellere dayanan bu süreç, çok uzun bir süredir bir dizi başka ve daha önemli kaynaklardan (Endülüs, Toledo Çevirmenler Okulu vb.) beslenmekteydi. Kıvılcımlı'nın İstanbul'un fethinin Grek kültürünün ürünlerinin İtalya'ya ve ardından Batı Avrupa'ya aktarmasına yardımcı olmasından hareketle, Osmanlı devletinin İkinci Rönesans'ın arkasındaki en önemli itici güç olduğu anlamına gelen savları son derece abartılı ve subjektif bir nitelik taşımaktadır. Yazarın bu görüşünün yanlışlığı şuradan da anlaşılır: Fethin hemen öncesinde bazı Bizanslı aydınlarının İtalya'ya vb. kaçmasına rağmen bunların bir bölümü de kaçmamış ve İstanbul'da kalmıştı. Hattâ asla darkafalı ve bağnaz bir kişi olmayan Fâtih Sultan Mehmet bu aydınları belirli alanlarda görevlendirmişti de. Ancak, İtalya ve diğer bazı Avrupa ülkelerinde yaşanan Rönesans'a benzer bir süreç Osmanlı'da asla yaşanmadı. Eğer Rönesans'ın ortaya çıkışında belirleyici faktör "Bizans'tan kopan tohumlar" olmuş olsaydı, daha zayıf ta olsa, benzer bir gelişmenin Osmanlı toplumunda da yaşanması gerekirdi. Oysa, Kıvılcımlı da içinde olmak üzere hiç kimse bu dönemde Osmanlı toplumunda, Batı Avrupa'da yaşanana benzer herhangi bir gelişmeden söz etmiyor.

İstanbul'un fethine ve Rönesans'a dönecek olursak, Kıvılcımlı'nın bu akıl yürütmesine damgasını vuran bir başka tuhaflığa tanık oluruz. Evet, genel olarak uzak ve yakın tarihte, bir ülkenin başka ülkeleri askerî gücüne dayanarak fethetmesi nedeniyle ya da başka nedenlerle bu ülkelerin aydın, düşünür ve sanatçılarının başka ülkelere göç etmelerine rastlanmış ve bu beyin göçü, göç alan ülkelerin entellektüel-kültürel yaşamına belli, hattâ yer yer önemli katkılar yapmıştır. Buna, 13. ve 14. yüzyıllarda Cengiz Han'ın ve ardıllarının yönettiği Moğol ordularının Orta Asya'yı ve İran'ı fethetmesi üzerine bu ülkelerdeki âlimlerin ve diğer entellektüellerin, Fransız monarklarının 17. yüzyılda ve 18. yüzyılda baskı altına almaları üzerine çoğu eğitim düzeyi yüksek Huguenot'ların, yani Fransız Protestanlarının, dinsel toleransın daha ileri düzeyde olduğu başka ülkelere kaçmalarına yol açmalarını örnek gösterebiliriz. ABD'nin 19. yüzyılda ve hattâ 20. yüzyılın ilk yarısında hızla yükselişinin arkasında bu ülkenin bir "özgürlük ülkesi" olarak tanınması ve ulusal ve dinsel nedenlerle baskı altında olan insanlara kapılarını açık tutmuş olmasının payını kim yadsıyabilir? 1915-16 Ermeni jenosidi, Rum kıyımı ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki 1923-24 mübadele anlaşması ile Türkiye'deki

Ermeni ve Rum kökenli entellektüellerin, Almanya'da 1930'larda Nazizmin yükselişi ile Yahudi ve diğer anti-faşist ya da liberal entellektüellerin başka ülkelere göç etmelerinin de benzer sonuçlar doğurduğu rahatlıkla söylenebilir. Buna; günümüzde Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın geri ve bağımlı ülkelerinden çok sayıda entellektüelin ve eğitimli insangücünün Batılı emperyalistlerin desteklediği gerici ve faşist yönetimlerin baskı ve terörü ya da IMF ve Dünya Bankası'nın dayattığı acı ekonomik reçetelerin eğitim sistemi ve yaşam koşulları üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle ileri Batı ülkelerine göç etmeleri ve kaçmalarını, ya da günümüzde ABD'nin 2003'de Irak'ı işgal etmesinin ve 2011'de Suriye'ye dolaylı saldırısının ardından bu ülkelerdeki akademisyen ve entellektüellerin başka ülkelere göç etmelerini, yani 1960'lardan bu yana beyin göçü olarak adlandırılan fenomeni ekleyebiliriz.

Bütün bu göç hareketlerinin, göç veren ülkelerin entellektüel-kültürel yaşamını ve ekonomik gelişmesini olumsuz yönde etkilerken göç alan ülkeler açısından tersi bir sonuç verdiği ve vereceği açıktır. Ama herhâlde aklıbaşında hiç kimse; böylesi zorunlu göçlerin göç alan ülkeleri olumlu bir yönde etkilemesinden ötürü Cengiz Han'ı, Fransız monarklarını, İttihat ve Terakki liderlerini, Alman Nazilerini, ABD ve Batı Avrupa emperyalistlerini, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki gerici ve faşist rejimleri ve IMF ve Dünya Bankası'nı kutlamayı, yüceltmeyi ve alkışlamayı düşünmeyecektir. Fâtih Sultan Mehmet ve 1450'lerin Osmanlı İmparatorluğu; 1915-16'nın İttihat ve Terakkisi, 1930'ların Nazizmi ve 2000'lerin ABD emperyalizmiyle kıyaslanabilecek düzeyde bir gericiliği temsil etmiyordu elbet. Ancak bunun böyle olması benim itirazımın özünü etkilemiyor: Bir ülkenin işgal edilmesi ve yıkıma uğratılması ya da despotik yöneticilerinin baskıları nedeniyle bu ülkedeki entellektüellerin başka ülkelere göç etmeleri ve kaçtıkları ülkenin entellektüel-kültürel gelişimine katkı yapmaları, işgalci devletin/devletlerin ya da despotik rejimlerin hanesine olumlu bir puan olarak yazılamaz.

Öte yandan Kıvılcımlı İstanbul'un âdeta "halkın gönlü ile fethedil"diğini ileri sürerken Türk-İslâm gericiliğinin konumuna yaklaşmaktadır. O bu konuda şöyle diyordu:

"Orada Hristiyan Müslüman bütün geniş halk yığınlarının, âdeta farkına varmadan, hattâ belki istemeyerek, elbirliği ettikleri görülür... İstanbul'un açılışı hem içeriden, hem dışarıdan olmuştur. İstanbul'un kapıları, dışarıdan alelumum Türkler ve Müslümanlar, içeridense Hristiyanlar ve Museviler elile açılmıştır."[10] Bu sözlerin, Başbakan R. Tayyip Erdoğan'ın 6 Aralık 2012'de Türkiye İnovasyon Haftası vesilesiyle yaptığı konuşmada söylediği şu sözlerle benzerlik taşıması ilginçtir:

"Birileri, bizim tarihimizin savaştan, kılıçtan, entrikadan, iç çekişmelerden, maalesef haremden ibaret olduğunu iddia ediyor. Bizden olmayan birileri, son derece kasıtlı şekilde, bizim tarihimizi bize böyle anlatmaya çalışsa da biz, kendi tarihimizi böyle göremeyiz ve görmeyeceğiz. Fetih dediğiniz kavram, kusura bakmayın, savaşarak, birilerinin boynunu kopararak, işgal ederek, sömürmek için yeni topraklar elde etme girişimi değildir. Fetih, tam tersine, kapılardan önce kalpleri açma girişimidir. Fetih, bir medeniyeti, sevgi medeniyetini yakın ya da uzak diyarlara taşımaktır. Fetih, kılıcın değil, kalemin egemenliğine inanmaktır.

"İstanbul'un fethinde Bizans'ın hanımları Fâtih Sultan Mehmet'i, Akşemsettin'i karşılarken, 'Başımızda kardinal külâhı görmektense, Osmanlı sarığı görmeyi arzu ederiz' demişlerdir. Çünkü birinde adalet vardır, birinde zulüm vardı. Onlar bunu çok iyi biliyordu. Bizim tarihimiz konuşulurken, sadece savaşlar gündeme getiriliyor. Sanki tarihimiz savaşlardan, sanki tarihimiz entrikalardan, haremden ibaretmiş gibi gösteriliyor. Ama, bizim tarihimizi şekillendiren, bizim tarihimize damga vuran, bizim medeniyetimize yön veren kalemden ve kitaptan hiç kimse bahsetmiyor, bahsetmek istemiyor."[11]

Burada bir düzeltmeye gereksinim var. Herşeyden önce böyle bir sözün söylenip söylenmediği bilinmiyor. Ancak, Konstantinopolis'in fethine öngelen yıllarda Bizans Kilisesi,

yöneticileri ve halkı arasında bir kamplaşmanın olduğu biliniyor. Bu taraflardan biri, Osmanlı tehdidine karşı Avrupa'nın askerî desteğini alma umuduyla Ortodoks Bizans Kilisesi'nin Katolik Roma Kilisesi'yle birleşmesine ve hattâ ona bağımlı hâle gelmesine rıza göstermeyi yeğliyordu. Diğer taraf ise Osmanlıların Ortodoks Hristiyanlık ta içinde olmak üzere diğer din ve mezheplere karşı -Katolik Kilisesi'ne kıyasla- daha hoşgörülü olduğunu ve dolayısıyla böylesi bir "birleşme"den yana olunması gerektiğini savunuyordu. 1204'te Haçlı ordusunun Konstantinopolis'i ele geçirip yağmaladığını ve Bizans topraklarında 1261'e kadar ayakta kalan bir Katolik devleti oluşturduğu gerçeğini ve Katolik Batı'nın Bizans'ı kendi hegemonyası altına alma eğilimini anımsatan bu ikinci taraf, Osmanlı işgalini, iki kötü seçenekten daha az kötüsü olarak görüyordu. Ancak bu Bizanslıların ya da özel olarak Bizanslı hanımların Osmanlı işgalinden yana oldukları biçiminde yorumlanamaz.

Kıvılcımlı bir başka bir yerde de İstanbul'un fethedilebilmesinde Osmanlı'nın ülkücü gazi geleneğinin ve dirlik düzeninin belirleyici bir rol oynadığını ileri sürüyordu:

"İlk ülkücü, sapma kadar müslüman gaziler aşındıkça, dirlik düzeni de yıprandı. Yıldırım Bayezit, dirlik düzeninin derebeyleşmesi yüzünden Timur'a yenildi. Fâtih Mehmet dirlik düzeninde rönesans yapabildiği için İstanbul'u fethedip imparatorluğu cihangir etti."[12]

Oysa İstanbul'un nasıl olup da fethedilebildiğini anlamak için, Osmanlı'ya güzellemeler düzmeye ve böylesi teorik açıklamalar yapmaya hiç de gerek yok. Kıvılcımlı'nın savının aksine İstanbul pekâlâ Fâtih'in büyük dedesi Yıldırım Bayezid ya da babası II. Murat döneminde de fethedilebilecek ölçüde zayıf ve güçsüzdü. Bu iki sultanın dikkatlerini iç sorunlara ve Anadolu'daki ve özellikle de Rumeli'deki fetihlerine vermeleri ya da vermek zorunda kalmaları Bizans'a kısa bir soluk alma süresi tanımıştı. Aslında Bayezid, zaten Osmanlı'nın vassalı konumunda olan ve ona her yıl belli bir miktar fidye ödemek zorunda olan Bizans'a karşı 1391'de bir sefere girişmiş ve İstanbul'u 7 ay süreyle kuşatma altında tutmuştu. Bu kuşatma ancak; İmparator Manuel; İstanbul'un içinde bir semtin Müslümanların yerleşmesi için ayrılması, İstanbul'da bu Müslümanlar için bir Osmanlı mahkemesi kurulması ve bir kadı atanması, kentteki iki camiden ezan okunması, Osmanlı'ya ödenen yıllık fidyenin arttırılması, Galata limanının bir bölümünde bir Osmanlı garnizonunun konuşlanması, Osmanlıların kent dışındaki bağ, bahçe ve bostanların ürünlerinden pay alması vb. gibi koşulların kabul edilmesi koşuluyla kaldırılacaktı. Lord Kinross Bayezid'in 1399'da İstanbul'u bir kez daha kuşattığını, ancak bir Haçlı gücünün Osmanlı donanmasını yenilgiye uğratması yüzünden kuşatmanın kaldırıldığını, Bizans'ın daha sonraki yıllarda nasıl bir izolasyon ve çaresizlik yaşadığını belirtiyor ve tahtını yeğenine bırakmak zorunda kalan eski İmparator Manuel'in, Hristiyan dünyasından yardım istemek için Avrupa'ya yaptığı yolculuğu şöyle anlatıyordu:

"İtalya, Fransa ve İngiltere'de bir imparatora lâyık şekilde karşılanınca umutlandı, fakat eli boş olarak İstanbul'a döndü. Bundan böyle ağza alınmaya değecek bir haçlı seferi olmayacaktı. Bu arada altı yıldır kuşatılmış durumda olan imparatorluğunun başkenti açlığın pençesindeydi. İstanbullular iplerle surlardan aşağı kayıyor ve Osmanlılara teslim oluyorlardı. İmparatorluk hazinesi boş, şehrin teslim olması yakındı. Her yerde ve burada, Mora'da, Arnavutluk'ta ve Adriyatik'te Bayezit, Bizans İmparatorluğu'na son darbeyi indirmeye hazırdı."[13] 1402 yılında Timur'un ordusuyla giriştiği Ankara Savaşı'nda yenilmiş olmasaydı I. Bayezid'in İstanbul'u ele geçirmek için yeni bir girişimde bulunacağını ve belki de amacına ulaşacağını söyleyebiliriz. Şunu da söyleyebiliriz: I. Bayezid'in ardından yaşanan fetret devrini (1402-1413) kardeşlerini yenerek sona erdiren I. Mehmet ile fetret devrinde Anadolu'da ve Rumeli'de yitirilen toprakları geri alan oğlu II. Murat, Osmanlı gücünün restorasyonuyla uğraşmak zorunda kalmasalardı, İstanbul belki de daha erken bir tarihte fethedilmiş olacaktı.

Fethin hemen öncesinde gerçek durumun ne olduğunu anlamak için iki taraf arasındaki

siyasal ve askerî güç dengesine şöyle bir göz atmak yeter. 1453 yılına gelindiğinde Bizans eski görkemli günlerinin sadece bir karikatürüydü; bu devlet ve onu yöneten Bizans aristokrasisi büyük ölçüde çürümüş, hattâ ekonomik ve askerî bakımdan neredeyse tükenmiş bir varlıktı. Bu kent-ülke, uzun bir süredir gerek Anadolu ve gerekse Rumeli yönlerinden Osmanlı devleti toprakları tarafından kuşatılmıştı ve eski tarımsal hinterlandlarından yoksundu. Buna rağmen o tarihte 60,000 kişinin yaşadığı İstanbul, kent sakinlerinin Bizans rejimine karşı direnişi ve ihaneti vb. yoluyla değil, iki ay kadar süren ve her bakımdan son derece eşitsiz bir savaş sonunda fethedilmişti. Fetih; İstanbul'u 150,000 kişilik bir kuvvetle kuşatan, kentin dışardan herhangi bir yardım almasını engelleyen ve başta güçlü toplar gelmek üzere daha üstün bir askerî tekniğe ve donanıma sahip Osmanlı kuvvetlerine karşı savaşan -2,000'i Ceneviz ve Venedikli- toplam 7,000 kişiden ibaret bir savunma kuvvetinin yenilgiye uğratılması sonucu gerçekleşti. Osmanlı ordusu ise bu savaşta 60,000 dolayında ölü ile onbinlerce yaralı verdi. Bu olgular Türk şovenlerinin ve İslâmî gericilerin, Bizans halkının ve hanımlarının kentin kapılarını Osmanlı askerlerine açtıkları ve Osmanlı sarığı görmeyi arzu ettikleri yolundaki bayağı yalanlarının olduğu gibi İstanbul'un fethini görkemli ve eşi görülmedik bir askerî zafer olarak pazarlama çabalarının da pek inandırıcı bir nitelik taşımadığını gösterir.

İstanbul'un kapılarının, içeriden Hristiyanlar ve Museviler eliyle açılması şöyle dursun, kent halkının büyük çoğunluğu Osmanlı ordusuna karşı direnişe aktif ya da pasif bir destek vermiş ve daha sonra da bunun bedelini ödemişlerdir. Gerek bu faktör, gerek kuşatma geleneği ve gerekse Osmanlı kuvvetlerinin bu kuşatma süresi içinde önemli kayıplar vermeleri; fethin ardından kentin ve kent halkının olağanın ötesinde bir saldırı ve yağmaya hedef olmasına, küçük çocukların ve yaşlıların öldürülmesine ve çok sayıda genç kız ve erkeğin tutsak alınmasına vb. yol açtı. Fâtih'e sempatiyle yaklaşan Grek tarihçi Michael Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror* (=*Fâtih Sultan Mehmet Tarihi*) adlı yapıtında bu saldırıları şöyle anlatıyordu:

"... yataklarında uyuyan kadınlar karabasanlar yaşamışlardır Elleri insan kanıyla boyanmış kılıçlı insanlar, bir rastlantı sonunda biraraya gelmiş olan bu her ırk ve milletten oluşan kalabalık, vahşi hayvanlar gibi evlere girmişler, kadınları acımasızca sürükleyerek caddelere çıkarmışlar ve orada kendilerine her türlü kötülüğü yapmışlardır... Ve kiliselerin kirletilmesi ve yağmalanması... böyle bir şey nasıl anlatılabilir ki? İkonaları ve kutsal emanetleri ve diğer eşyaları saygısızca yerlere fırlattılar... bazılarını ateşlere atarken diğerlerini parçalayıp sokaklara saçtılar. Eski zamanın kutsal ölülerinin mezarları açıldı ve kemikleri parça parça edilip sokaklara atıldı... Kutsal kupaların kimi içmek için kullanıldı, kimi eritilip satıldı."[14] Erdoğan Aydın, Fâtih'in askerlerine -binalara zarar vermemek kaydıyla- İstanbul'u yağmalamak için üç gün süre tanıdığını, bu süre içinde Osmanlı askerlerinin daha sonra satmak üzere binlerce oğlan ve kızı tutsak almanın ve genç kız ve kadınların namuslarına saldırmanın yanısıra çok miktarda değerli maden ve ziynet eşyasına elkoyduklarını belirtiyordu. Aydın asıl yağmanınsa üst düzeydeki yöneticiler tarafından gerçekleştirildiğini Evliya Çelcbi'ye dayanarak şöyle anlatıyordu:

"3 gün 3 gece süren toydan sonra bütün asker ocaklarının ağaları, yazıcıları ve padişahın üç defterdarı biraraya gelip önce deniz üstünden Fransa kralının dopdolu yirmi parça gemisinden alınan malları Tersane bahçesinde küme küme yığıp döktüler. İslâm'a geçen Baba Mehmet'in Ayasofya'da gösterdiği Hazreti Süleyman'ın hazinesi malını da dağlar gibi tepe tepe, öbek öbek yıktılar. İstanbul içre yedibin deyr ve manastır ile sardaplardan alınan toyumlukları Tersane bağının ağaçlarının tepelerine dek yığarak katar katar asker içre hizmet eden hekim gözcülere, cerrah ve gasallere, mezarcılara ihsan ettiler. Ondan sonra sırasıyla, şeriflere, bilginlere, olgun kişilere, imamlara, hatiplere, şeyhlere, molla ve kadılara, onlardan sonra da serdengeçti gazilere, karada gemi çeken azeplere ki, bulundukları yerde onlara olunmakla Levent Çiftliği adı verilmiştir. Bunların ardından yeniçerilere, sipah atlılarına, orducuyana, sözün kısası 170

bin kişiye birer arakiye para ve öteki toyumluklardan başka şehir içinde de 63 bin ev dağıtıldığı defterinde kayıtlıdır...

"Bütün gaziler aldıkları toyumluk maldan onda birini Allah'ın farzı gereğince padişaha sundular. Cümle tutsaklardan 3,800 tutsak padişahın hissesine düştü... Ayasofya Camii ve 7 büyük manastırı Fâtih Sultan Mehmet'e verdiler. (...) sözün kısası bütün İstanbul bu düzenle gazada bulunan gazilere ve Fransız kralının kızı da yukarda yazıldığı gibi padişaha verilerek akça dağıtımı yapıldı."[15]

Ancak hakkını yememek için Fâtih Sultan Mehmet'in işgalin ilk günlerinin kargaşası durulduktan sonra daha dengeli davranmaya özen gösterdiğini belirtmek gerekir. Bu dönemde Fâtih; İmparatorluğun başkenti yaptığı İstanbul'u salt bir Müslüman-Türk kentine dönüştürme politikası izlememiş, sağ kalan/ bırakılan Bizans soylularının bir bölümüne kentin yerel yönetiminde sorumluluk vermiş, Georgios Skholarios Gennadios adlı Rum din adamını gereken yetkileri ve desteği vererek patrik yapmış, çatışmalardan zarar gören kentin imarı yolunda çaba harcamış, kendi payına düşen tutsakları azat etmiş ve onları Fener semtine yerleştirmiş, kentten kaçıp giden Greklerin geri dönmesini teşvik etmiş, onların ev ve mallarının geri verileceğini ilân etmiş ve kiliselerinde özgürce ibadet etmelerini sağlamış, Bursa başta gelmek üzere diğer büyük Osmanlı kentlerinden zanaatkârları ve tacirleri İstanbul'a yerleşmeye zorlamıştı. Tabii Fâtih bütün bunları hümaniter motiflerle değil, değişik inançlardan insanların yaşadığı büyük bir imparatorluğun başı sıfatıyla ve Ortodoks Kilisesi'nin manevi otoritesini gerek Balkanlar'da ve gerekse Avrupa'da Osmanlı'nın yararına kullanmak amacıyla yapıyordu.

Kıvılcımlı'nın Fâtih Sultan Mehmet'e ilişkin değerlendirmelerindeki bir başka tuhaflık ta şu: O, *Fetih ve Medeniyet* adlı broşüründe Fâtih'in; "İkinci Rönesans'ı" başlattığını, "Batı medeniyetinin doğuşuna yol açtı"ğını vb. ileri sürmekte ve onu yere göğe sığdıramamaktadır. Öte yandan Kıvılcımlı bu padişah hakkında, bunun tersi yönde değerlendirmeler de yapmaktadır. Örneğin o 1940'lı yıllarda yazdığı kapsamlı bir yapıtında, Fâtih'in İstanbul'un fethinden sonra "büyük adam" havasına girmesini, öncellerinin sofrasını diğer gazilere açık tutma adetinden vazgeçmesini ve vezir, kazasker ve defterdar gibi öndegelen devlet yetkililerinin yaptığı toplantıları kafes arkasından izlemeye başlamasını şöyle anlatıyordu:

"Fâtih, *Kanunnâmesi* ile, bu iki yönde kalabilmiş her türlü ilkel sosyalizm kandaşlık gelenek ve göreneklerini siler. Bir yol önüne geleni yemeğine sokmaz olur. Tabii bu kendini herkesten ayırma, tersine bir karantina olur...

"Kendi sarayının ve devletinin adamlarından böylesine çekinen padişah, halkın önüne nasıl çıkar? Egemen sosyal sınıflar, göçebe gelenekli padişahı, *Bizans* mirasına oturur oturmaz halka karşı kullanmayı 'Büyük adamlar herkese görünmez' prensibi ile sağlar."[16] Padişaha dilekçe vermenin yolunun da tıkandığını anlatan Kıvılcımlı sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"İlk gazilik deminde Fâtih, başına buruşuk bir keçe külâh geçirir, kafası üstünden kaşlarına inmiş sarık sarar, tepesine bir kuş tüyü dikerdi. Şimdiki 'Bitnik'ler gibi değirmi genç sakallı, patlak gözlü, bodoslama burunlu, bıyıkları terlememiş... bir Türkmen delikanlısıydı. (örnekleri İngiltere'de kalmış sikkelere bakıla.) Şimdi onlar geçmiştir. Bellini'nin tablosunda Fâtih artık olta burunludur. Değirmen taşı kadar iri, kat kat kavuğu ile kürk mantoludur. Bizans oyalı işlemeleri içinde boğulmuştur. Üst üste altı taçlı, altın taklı, gümüş çekmeceli bir Paleolog kılığındadır.

"Yanına *'yanaşmak'* her kula nasip olamaz...

"Fâtih o çığırı açmıştır. Bugün o çığırın ne kerte sökeceği söylenemezse de, zamanı için gerek KİŞİNİN, gerekse DÜZENİN boşluğu ve kokmuşluğu başka türlü gizlenemezdi."[17]

O aynı yapıtında Fâtih'i, kardeş katlini kurumsallaştırdığı gerekçesiyle şöyle eleştirmişti:

"Fâtih Kanunnâmesi, Türkiye'de *göçebe* toplumdan sosyal *sınıflı medeniyete* kesince geçişin belgesidir. Bu geçiş başlıca iki alanda gerçekleşir: 1- *Padişahın tabulaştırılması* (ideolojik devletleşme); 2 - Devletin *Padişah çevresinde örgütlenmesi* (organik devletleşme).

"Birincisi *ideolojik*, ikincisi *örgütçül* olan bu iki olayın taçlanışı bir canavarlıkla tümlenir. Bu canavarlıkta, devlet başkanının ilk içtiği kan *kardeş kanı*'dır, ilk yediği baş *kardeş başı*dır. Yol böyle açılır. Yamyamlık, devlet başına geçirilende aranan birinci karakter olur. Kendi öz kardeşinin başını yiyenin, kanını içenin, artık toplum içindeki *alt sınıfların* başlarını yiyip, kanlarını içmekte gözünü kırpmayacağı kendiliğinden anlaşılır.

"Bu, kendinden olan insan başı yiyip, insan kanı içmek prensibi ile özetlenebilen medeniyetin ana karakterini, Fâtih'in *'Kanunnâme'*si kadar açık, duru ve keskin bir basitlikle bir cümlecikte koyan kural belki de hiç yoktur. Fâtih Mehmet, ömrünün sonuna doğru, sırf imparatorluğu ayakta tutmak uğruna, kendi sarayını şu kanun maddesi ile kendi dölünün salhanesine çevirir:

" *'Ve her kimesneye evlâdumdan Saltanat müyesser ola karındaşların Nizâm'ı âlem içün katletmek münasiptir. Ekser ülemâ dahi tecviz etmiştir. Anınla âmil olalar.'* "[18] Bu tümce Türkçeye şöyle çevrilebilir: "Devletin istikrarı bakımından, Tanrı'nın sultanlığı kendisine lâyık gördüğü oğlumun diğer erkek kardeşlerini öldürtmesi yasaya uygundur. Bu karar âlimlerin çoğunluğu tarafından onaylanmıştır. Bu kuralı uygulasınlar." Kendisi de buna uygun davranan Fâtih, babası II. Murat'ın ölümünden sonra eski sultanın, kendisine başsağlığı dileklerini sunmaya gelen dul eşini zorla bir paşayla evlendirip Anadolu'ya sürmüş ve babasının bu eşinden olan üvey kardeşini, yani Ahmet adlı küçük bebeğini boğdurtmuştu.

Geçerken Kıvılcımlı'nın yukardaki pasajda olduğu gibi, diğer şeylerin yanısıra Osmanlı devletini yönetenlerin, "toplum içindeki *alt sınıfların* başlarını yiyip, kanlarını içmekte gözünü kırpmayacağı"nı söylemek suretiyle Osmanlı toplumunun antagonist sınıflara ayrılmış olduğunu dolaylı bir tarzda da olsa kabul ettiğini görüyoruz. Bunun, yazarın kendi savlarını kendi kalemiyle çürütmesi ve reddetmesinin bir başka örneği olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak, bu kardeş katli bahsinde de Fâtih Sultan Mehmet'e bir "haksızlık" yapmamak için, bu uygulamanın onunla başlamadığını, ondan önce de var olduğunu belirtmek gerekir. Osmanlı tarihi örneğin; Osman Bey'in amcası Dündar Bey'i, I. Murat'ın kardeşleri Halil'i ve İbrahim'i ve oğlu Savcı'yı, Yıldırım Bayezid'in kardeşi Yakup Çelebi'yi, II. Murat'ın kardeşi Mustafa'yı ve "Düzmece Mustafa" olarak bilinen amcasını, Fâtih Sultan Mehmet'in kardeşi Ahmet'i ve şehzade Orhan'ı, II. Bayezid'in kardeşi Cem Sultan'ın oğlu Oğuz Han'ı, Yavuz Sultan Selim'in kardeşleri Korkut ve Ahmet'i ve sekiz yeğenini, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Mustafa'yı ve onun küçük oğlu Mehmet'in yanısıra diğer oğlu Bayezid'i ve onun beş oğlunu, III. Murat'ın, beş kardeşini, III. Mehmet'in, 19 kardeşini ve oğlu Mahmut'u, II. Osman'ın, kardeşi Mehmet'i, IV. Murat'ın, kardeşleri Bayezid, Süleyman ve Kasım'ı, III. Osman'ın, amcazadesi Şehzade Mehmet'i öldürtmesine tanık olmuştur. Erdoğan Aydın; Fâtih Sultan Mehmet'in babası II. Murat'ın ve Fâtih'in kendisinin de zehirlenerek öldürülmüş olması olasılığının çok yüksek olduğunu söylemektedir.[19] Bunu, Kıvılcımlı'nın kendisi de doğrulamaktadır. O, "Osmanoğullarının, gitgide hükümdarlaşmaları"nda söz ederken *Mufassal Osmanlı Tarihi* adlı yapıtın 356. sayfasından aşağıdaki alıntıyı aktarmaktadır:

"Fakat, Osmanoğulları bu hakkı (kamu mülkiyetine dayanan seçimle iktidara gelme görevini) *yalnız hükümdarla onun erkek evlâtlarına hasretmişler ve başa geçenler ilk iş olarak erkek kardeşlerini ortadan kaldırmak suretiyle, devletin ve millî vahdetin* (=ulusal birliğin- G. A.) *parçalanmamasını te'mine çalışmışlardır. Zira Osmanlı Beyliği'nde baştan beri muntazam ve müstakar* (düzenli ve istikrarlı- G. A.) *bir veraset sistemi mevcut değildi. Devlet ricalinden ileri gelenler ve askerî kuvvetler kime tâbi olursa o devlet reisi olurdu."*[20] Kıvılcımlı, hemen ardından yaptığı kendi yorumunda,

"Ancak 14. yüzyılın ikinci yarımını kaplayan I. Murat çağında (Osmanlı'nın kuruluşundan 60 yıl sonra) Osman Gazi'nin açtığı *amca katilliği* yolu, *kardeş katilliği* biçiminde tam *'devletçiliğe'* girdi"[21] demekte ve ardından Mufassal Osmanlı Tarihi'nin 359. sayfasından şu tümceyi aktarmaktadır:

"Murat bey hükümdar olunca küçük kardeşleri Ahmet, Mahmut, Yusuf'un gözlerine mil çektirmiş, kendisine isyan eden Mustafa Çelebi'yi (Hamid Sancağı, Teke) ise, ele geçirip idam ettirmiştir."[22]

Bence bu konuyu, günümüzün bakış açısı ya da insan hakları standartlarını değil, o dönemin siyasal gerçekliğini esas alarak değerlendirmek gerekir. Hattâ bu uygulamanın, Osmanlı hanedanının farklı üyelerini destekleyecek olan gruplar ve fraksiyonlar arasında binlerce ya da onbinlerce insanın ölümüne yol açacak olan iç çatışma ve savaşları önlediği için daha az kötü bir seçenek olduğunu bile rahatlıkla söyleyebiliriz. Öte yandan hiç kimse, rakiplerini acımaksızın harcayan ya da öldürten ve güçleri yettiğinde hem başka ülkeler halklarının ve hem de "kendi" halklarının kanını oluk oluk akıtan günümüzün burjuva devletlerinin yöneticilerinin acıma duygularının daha gelişkin olduğunu ileri süremez. Dahası o çağlarda, taht ve taç hemen hemen bütün devletlerde sadece çeşitli entrikalar, ayak oyunları, şantajlarla değil, cinayetler, şiddet uygulamalarıyla elele gidiyor ve iktidar savaşımı, daha büyük ölçekli çatışmalara, hattâ bazan isyanlara ve iç savaşlara kadar varıyordu. Örneğin Gordlevski şöyle diyordu:

"İç savaşlar Selçukluları, oldum olası parçalıyor ve güçsüzleştiriyordu. Selçuklular sarayının tarihi, saray darbeleriyle, şiddet kullanarak öldürümlerle (zehirlenmelerle, boğmalarla) ve bunlara benzer ilgili bilgilerle doludur. Bunlar, siyasal karşıtlar sözkonusu olduğu ya da yol üzerindeki birini ortadan kaldırmak gerektiği zaman, Selçukluların kullandığı yöntemlerdir..."[23] Gene de şunu söyleyebiliriz: Evet, Fâtih Sultan Mehmet başta gelmek üzere, Osmanlı yöneticileri ve onların savunucuları, kardeş katlini, toplumun düzeni/ istikrarı, bir başka anlatımla devletin ayakta kalması için gereken bir önlem olarak gösteriyorlardı. Gene de bunun, sözü edilen düzen ve istikrarın sürdürülmesinin ve iç çatışma ve savaşlardan kaçınmanın biricik yolu olmadığını, benzer tarihsel koşullarda yaşamış olan diğer bazı devletlerin deneyimlerinden biliyoruz. Osmanlı devletini bu konuda özgün ve istisnaî kılan, padişahın kardeşlerini ve diğer erkek yakınlarını öldürtmesinin sistemli bir nitelik kazanmış ve Fâtih Kanunnamesinde görüldüğü gibi yasal bir temele oturtulmuş olmasıdır.

Bu uygulamanın Kıvılcımlı'nın, "sosyalist barbarlar" demek suretiyle idealize ettiği kuruluş ve yükselme dönemi Osmanlılarına ilişkin subjektif saptamalarının altını boşaltan faktörlerden biri olduğunu da söyleyebiliriz. Bu saptamayı Kıvılcımlı'nın Fâtih Kanunnâmesi'nden söz ederken, "Yamyamlık, devlet başına geçirilende aranan birinci karakter olur. Kendi öz kardeşinin başını yiyenin, kanını içenin, artık toplum içindeki *alt sınıfların* başlarını yiyip, kanlarını içmekte gözünü kırpmayacağı kendiliğinden anlaşılır" demesi için de yineleyebiliriz. Demek oluyor ki Kıvılcımlı'nın savlarının aksine, kuruluş ve yükselme dönemi Osmanlı hükümdarları da kendi siyasal ve ekonomik çıkar ve ayrıcalıklarını koruma güdüsüyle hareket ediyor, giderek artan ölçüde "köle-efendi, zengin-züğürt ayırdını" yaşıyor ve "dünya malına bak"ıyorlardı. Bütün bunlara Fâtih Sultan Mehmet'in giriştiği savaşlarda, hiç de gerekli ya da zorunlu olmadığı hâlde sivil halkı hedef alan kırımlara girişmiş olduğunu eklememiz gerekir.

Tek Parti Rejimine İlişkin Yanılsamalar

Kıvılcımlı, 20 Eylül 1937'de Başbakan İsmet İnönü'nün bu görevinden ayrılacağının ve 25 Ekim 1937'ye kadar başbakan vekili olarak görev yaptıktan sonra yerini Ekonomi Bakanı Celâl Bayar'a bırakacağının resmen açıklanmasından sonra bir broşür hazırlamıştı. Kıvılcımlı, 28 Eylül 1937 tarihli bu broşüründe Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'i yüceltiyor, Başbakan İsmet

İnönü'yü bir yandan alkışlarken bir yandan da "anlayışlı" bir dille eleştiriyor ve dünün Ekonomi Bakanı ve yeni Başbakan Celâl Bayar hakkında boş hayaller yayıyordu. Kurtuluşu "yabancı finans kapitalin kovulması"yla ve devrimi de "Türkiye'yi modernleştirmek"le özdeşleştiren yazar, gerici burjuva-toprak ağası rejiminin anti-emperyalist demokratik devrimin görevlerini yerine getirmesini beklediğini şöyle açıklıyordu:

"Cumhurbaşkanlığı Bürosu'nun gazetelerde çıkan genelgesini okudum. Ondan, ciddi memleket meselelerinin açık ve kollektif tartışılması devrine girdiğimiz anlamını çıkardım. Memnun oldum."[24]

"Türkiye Cumhuriyeti tarihi, *millî* kurtuluş şeklinde bir *demokratik devrim* tarihidir. Kurtuluş: Ecnebi [yabancı] *finans kapitali* kovmaktır; devrim: Türkiye'yi *modernleştirmektir.*

"Modernleşmenin başında *millî* sanayi gelir. *Millî* sanayinin anası *modern* teknik, babası *modern iş kuvveti* (işgücü)dir. Bu iki üretici güç birbirinden ayırdolunamaz...

"Modern teknik, Türkiye'ye anti-emperyalist bir şekilde girerse kurtuluşu sağlamlaştırır...

"*Yerli özel sermayenin* 'tedricen' [yavaş yavaş] birikerek sanayi kurmasını beklemek, *geç kalmaktı.* Nitekim Cumhuriyetten yüz milyonlarca himaye ve ikramiye çeken özel sermaye, ancak *on* milyona varan değerde *cılız* bir sanayi kurdu...

"Onun için, İsmet İnönü, yerli ve yabancı sermayelerin teşkil ettikleri *iki uç* arasında bir *Etatizm*, yani devletçilik politikası güttü.[25]

"Şurası var ki devletçilik, şimdiye kadar *yabancı finans kapitaline* karşı özel sermayeden daha derli toplu bir *savunma sistemi* gözüktü. Fakat, bizce etatizm değil, bu savunma sistemi önemlidir. *Emperyalizmden* ancak o sayede kesin surette korunuruz."[26]

Yazar daha sonra Celâl Bayar'ın söylediklerine dayanarak; işçinin demokratik haklarının ülkenin sınaîlçşmesi için yaşamsal önem taşıdığını, bunun sermayenin de çıkarına olduğunu ve dahası ülkenin gelişmesi gereği olduğunu belirtiyor ve

"Onun için C. Bayar İş Kanunu'na dört elle sarıldı"[27] diyordu. Bunun hemen arkasından ise ılımlı bir İnönü eleştirisi geliyordu:

"Görülüyor ki, İ. İnönü âdeta teknik aşku şevkinden, işçi meselesini, yani İNSANI UNUTMUŞTU. Temenni edelim, vatanın gelişmesi adına, yukarıki üç *gerçek* (endüstri, toprak, barış- G. A.) de gözetilerek, işçinin demokratik hakları verilsin ve böylece *millî kurtuluşun en önemli bir safhası daha gerçekleştirilsin.*"[28]

Kıvılcımlı daha sonra tarımın ve emekçi köylü yığınlarının içinde bulunduğu zor ve dayanılmaz koşullara ve bankaların, tefecilerin ve tarım kapitalistlerinin sömürüsüne değindikten sonra şunları söylüyordu:

"İ. İnönü, Millî Mücadele ateşi içinde yetişmiş bir politikacı sevkitabiisiyle [içgüdüsüyle] seziyordu ki, klasik mânasıyla *demokrasi* demek, umumiyetle *köyde ve şehirde her türlü derebeyi artıklarını temizlemek, özellikle köylüyü toprak sahibi etmektir.* Köyde derebey artıklarını kaldırmanın tek yolu, *toprak meselesini* halletmektir. Köye *demokrasiyi* sokmakla, *finans kapitali* sokmak iki bambaşka davadır."[29] Yazar biraz ilerde ise İnönü'yü ihtiyatlı bir dille şöyle eleştirecekti:

"Fakat, *'yeni âletlerle harman makineleri, sürme ve sulama tertipleri'* aşkıyla coşan İ. İnönü, bir prensibine daha sadık kalıyor, gene İNSANI UNUTUYORDU."[30]

Kıvılcımlı, broşürünün "Barış" başlıklı III. bölümüne şu gerçek dışı sözlerle başlayacaktı:

"Cumhuriyet Türkiyesi, cihan yangınını çıkaran emperyalistler elinden millî varlığını kurtararak doğmuştur. İkinci bir cihan savaşından kazanacak hiçbir şeyi olmadığı için, iliklerine kadar barışçıdır."[31] O daha sonra dünyanın, özellikle faşist devletlerden kaynaklanan yeni bir

emperyalist savaş tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu belirtiyor ve özellikle de asıl saldırgan konumunda olan Almanya, İtalya ve Japonya gibi faşist devletlerle içlerinde Sovyetler Birliği, Fransa, ABD, İngiltere gibi devletlerin bulunduğu barış cephesi arasındaki ayrıma işaret ediyordu. Kıvılcımlı, Almanya'nın Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yer tuttuğunu rakamlarla gösterdikten, yani İsmet İnönü'nün başbakanlık koltuğunda oturduğu yıllarda Türkiye'de Alman nüfuzunun artışına dikkat çektikten sonra broşürünü şu sözlerle bitiriyordu:

"Cumhuriyet Türkiyesi'nin de *yüksek millî menfaatleri*ne eksen, demokrasidir. Ve biz, bu ülkede, herhangi bir gericinin gafil avlayamayacağı kadar uyanık demokratik cumhuriyetçi kuvvetlerin *artık var* olduğuna kaniiz."[32] Şimdi bu broşürde öne sürülen düşünceleri ana çizileriyle ele alalım.

Başbakanlığa İnönü'nün yerine Bayar'ın getirilmesini Kemalist rejimin yumuşaması belirtisi olarak algıladığı anlaşılan Kıvılcımlı'nın, bu alıntılarda dile getirdiği görüş ve önerilerin, su katılmamış bir reformizmin de ötesine geçtiği ve Kemalist gericiliği ve Bayar kliğini olumlulama ve pazarlama anlamına geldiği açıktır. Daha da beteri bu reformizm, Osmanlı-Türk gericiliğinin ürettiği ve beslediği "devletlû" önyargıları yazarın da benimsediğini gösteren ve burjuva demokratizminin de gerisinde kalan "devletlû" bir reformizmdir; yani Türkiye toplumunun, gerici/ faşist devletin eli, önderliği ve iradesiyle yapılacak reformlar yoluyla bağımsızlık ve demokrasi yolunda ilerleyeceği safsatasını dayatan türden bir alaturka reformizmdir. Devrimi "Türkiye'yi modernleştirme" olarak tanımlayan ve böylece bu kavramı açıkça çarpıtan ve kaba bir ekonomizme düşen Kıvılcımlı, "Türkiye Cumhuriyeti tarihi, *millî* kurtuluş şeklinde bir *demokratik devrim* tarihidir" derken 1923-37 dönemini kutsamış, -daha önce kendisinin kıyasıya suçladığı ve yerin dibine batırdığı- gerici Kemalist rejimin bu dönemdeki anti-demokratik, şoven ve halk düşmanı uygulamalarını ve hattâ beyaz terörünü alkışlamış ve böylelikle menşevizmin bile gerisine düşmüştür.

Burada Kıvılcımlı'dan aktardığım saptamaların hangisi savunulabilir? Hemen hemen hiçbiri. Ne "Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi, millî kurtuluş şeklinde bir demokratik devrim tarihi"ydi, ne de "Kurtuluş: Ecnebi [yabancı] finans kapitali kovmak"tan ibaretti. Ne "devrim: Türkiye'yi modernleştirmek" biçiminde tanımlanabilirdi, ne de "devletçilik,... yabancı finans kapitaline karşı... derli toplu bir savunma sistemi"ydi. Ne İnönü "köyde ve şehirde her türlü derebeyi artıklarını temizlemek" peşindeydi, ne de "Cumhuriyet Türkiyesi... iliklerine kadar barışçı"ydı. Ve ne de 1937 Türkiyesi'nde -hem de Kıvılcımlı'nın söylemek istediği gibi devletin içinde ve başında- "herhangi bir gericinin gafil avlayamayacağı kadar uyanık demokratik cumhuriyetçi kuvvetler... var"dı. Kurtuluşu, "Ecnebi [yabancı] finans kapitali kovmak" biçiminde tanımlayan yazar, Manuilski'nin 1922'de Komintern toplantısında eleştirmiş olduğu Şefik Hüsnü'nün "yabancı kapitalizme karşı ulusal kapitalizmin gelişmesini destekleme" hatasını, hem de daha çarpıcı bir biçimde yinelemiş oluyordu. Türkiye'de hem de en koyu gericiliğin hüküm sürdüğü koşullarda bu savları ileri sürmüş ve İsmet İnönü'nün yerini Celâl Bayar'ın almasını bir yumuşama belirtisi sanmış ve sunmuş olması, Kıvılcımlı'nın ne denli derin bir subjektivizmle sakatlanmış olduğunu da gösterir. Bu savların yanlış olduğunu kanıtlamaya kalkışmak bile asgari düzeyde siyasal bilinçle donanmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi konusunda kabataslak fikir sahibi okuru âdeta aptal yerine koymak anlamına gelecektir.

Rahatlıkla görülebileceği gibi alternatif olarak Türkiye burjuvazisine, biraz daha demokratik/ ya da en azından daha az gerici bir kapitalist rejim ve gelişme yolu öneren Kıvılcımlı burada proletaryanın ya da halkın değil, "ulusun", yani ona egemen olan burjuvazinin bir temsilcisi gibi konuşmaktadır. Üstelik o, önerdiği sınırlı demokratik reformların, emperyalist burjuvaziyle bağlarını hiçbir zaman koparmamış olan ve değişik ulus, milliyet, din ve mezheplerden Türkiye halklarını acımasızca ezen ve sömüren gerici Türk burjuva devletinin önderliği altında

gerçekleştirebileceğini savunmaktadır. Oysa Kıvılcımlı'nın, sermaye birikimini devletin sopasının yardımıyla, yasal ve yasadışı yollarla ve en hızlı bir biçimde gerçekleştirmek isteyen ve bunun için de işçileri ve emekçileri en vahşi yöntemlerle soyan Kemalizmin ve Türk kapitalizminin asla böyle bir yola giremeyeceğini bilmesi gerekirdi. Türk yöneticilerinin "iliklerine kadar barışçı" olduklarına inanmamızı isteyen, onlardan insanı unutmamalarını, işçiye demokratik haklarını ve köylüye toprak vermelerini ve derebeyi artıklarını kaldırmalarını dileyen yazarın bu söyledikleriyle, dönemin revizyonist ve sol-Kemalist TKP yöneticilerinden bile daha sağda konumlandığı açıktır.

Yukarda da gördüğümüz gibi Kıvılcımlı, *Demokrasi: Türkiye Ekonomisi ve Politikası Hakkında* adlı broşürün yayımlanmasından çok değil, sadece BİRKAÇ YIL ÖNCE Mustafa Kemal'i ve Kemalist rejimi çok ağır bir dille eleştiriyor, hattâ "faşist" olarak niteliyordu.

O hâlde Kıvılcımlı'ya ya da onun savunucularına sormak gerekir: Acaba o, bu 180 derecelik dönüşü Kemalist rejimin, sayılan gerici özelliklerini aynen sürdürdüğü koşullarda nasıl yapabilmişti? Acaba o, sadece bir kaç yıl önce saldırgan, sömürücü, despotik ve halk-düşmanı yüzünü en acımasız ve çarpıcı bir biçimde sergilediği Kemalist rejimi övmeye başladığında hiçbir vicdan azabı duymamış mıydı? Acaba 1931/32'den 1937'ye kadar geçen 5-6 yıllık süre içinde Kemalizm ve Türk kapitalizmi, Kıvılcımlı dışında kimsenin haberdar olmadığı olağanüstü bir dönüşüm mü geçirmişti? Acaba 1931/32'de işçilerin, emekçi köylülerin ve Kürt halkının can düşmanı olan Kemalizm ve onun temsil ettiği gerici ve sömürücü katmanlar bu konumlarından uzaklaşmış mıydılar? Eğer böylesi olağanüstü bir dönüşüm yaşandıysa bu neden ve nasıl olmuştu? Tabii Kıvılcımlı bu soruların hiçbirine yanıt vermemiştir ve sağlığında da vermesi olanaklı değildi. Tam tersine YOL'un tamamlanmasını izleyen yıllarda Türk burjuvazisi, hoşnutsuzluğunu eyleme dönüştürebileceğinden korktuğu işçiler ve diğer emekçiler üzerindeki denetimini daha da sıkılaştırma ve onlara karşı devlet aygıtını daha da güçlendirme gereğini duyuyordu. Bir kaynakta şöyle deniyordu:

"1934'te kabul edilen Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu'nun 18. maddesi ise polise şüpheli gördüğü kişiyi dilediği kadar gözaltında tutma yetkisi veriyor ve bu süreyi uzatma kararını da en büyük mülkî amire bırakıyordu. Aynı yıl çıkarılan İskân Kanunu'yla Kürtler yüzyıllarca yaşadıkları topraklardan uzaklaştırılarak zorunlu göçe tâbi tutuluyorlardı. Ceza Kanunu'nda 1936'da yapılan değişikliklerde 1930 tarihli İtalyan Ceza Kanunu esas alındı. Yeni düzenlemeyle devlete karşı işlenen suçlarla ilgili hükümler değiştirilerek devlet çıkarlarının korunması sistemleştirildi. 141. ve 142. maddeler ilk kez bu yıl yapılan değişikliklerle Ceza Kanunu'na girdi. Toplumun sınıf düzenini korumayı amaçlayan bu maddeler daha sonra birkaç kez değiştirilerek ağırlaştırıldı."(33)

Peki, acaba 1937, Türkiye'yi yönetenlerin "demokratik bir açılım" yapacaklarına ilişkin ipuçlarının sezildiği, böylesi belirtilerin ortaya çıktığı bir yıl mıydı? Acaba 1937, Kıvılcımlı'nın böylesi umutlar beslemesine ya da en azından Cumhurbaşkanlığı Bürosu'nun genelgesinden "ciddi memleket meselelerinin açık ve kollektif tartışılması devrine gir"ildiği anlamını çıkarmasına uygun bir yıl mıydı? Hayır; tam tersine 1937, halk üzerindeki boyunduruğunu sürdüren, işçi sınıfının sendikal ya da siyasal örgütlenmesi bir yana, rakip burjuva fraksiyonlarının ve hattâ herhangi bir derneğin örgütlenmesine bile izin vermeyen, geniş köylü yığınlarını jandarma dayağı ve dipçiğine, yoksulluğa ve geriliğe mahkûm eden ve Kürt halkına karşı acımasız bir devlet terörü uygulayan Kemalist burjuvazinin tek parti diktatörlüğünün en koyu yıllarından biriydi. 1937 yılı, CHP ile devlet aygıtının daha da kaynaştığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin âdeta bir faşist diktatörlük görünümü kazandığı bir yıldı. Sadece bir yıl önce, yani 1936'da Başbakan Recep Peker, işçi sınıfının sendikal örgütlenmesini de yasaklayan 3008 sayılı İş Yasası'nın amacını anlattığı Meclis konuşmasında şöyle diyordu:

"... Bu kanun ile yurttaşların sınıflaşarak parçalara ayrılmasına karşı bir kale duvarı örüyorsak, Türkiye'de müstehlik ve müstahsil unsurlar mücadelesinin (=tüketici ve üretici öğeler savaşımının- G. A.) ruhunu da ortadan kaldırmış oluyoruz. Yeni Kanun sınıfçılık şuurunun doğmasına veya yaşamasına imkân veren hava bulutlarını silip süpürecektir."[34] 1938'de Kemalist rejim 1909'da çıkarılmış olan yasayı değiştirerek, daha katı hükümler içeren 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nu yürürlüğe koyacaktı. Bu yasa; "a- Devletin mülkî bütünlüğünü, siyasî ve millî birliğini bozma amacı güden; b- Din, mezhep, tarikat esaslarına dayanan; c- Aile, cemaat, ırk esasına dayanan; d- Gizli tutulan veya gayesini saklayan; e- Bölgecilik amacı güden veya bölgeci bir ünvan taşıyan siyasî dernekleri kurma"yı, yani edimsel olarak neredeyse tüm dernekleri yasaklıyor, var olan dernekler üzerinde tam ve açık bir polis denetimi oluşturuyordu.

1937 aynı zamanda, Kemalist rejimin Suriye'nin Antakya ilini, -o sıra bu ülkeyi mandası altında bulunduran- Fransa'dan koparark Türkiye'ye katma yolundaki manevralarını yoğunlaştırdığı bir yıldı. Kıvılcımlı'nın "iliklerine kadar barışçı" olarak nitelediği Kemalist rejim bu ilhak eylemini, bir dizi demagojik manevra ve kentin Arap-Alevi ve Hristiyan halklarına yönelik zor ve terör yoluyla gerçekleştirecekti. Dahası 1937, Kemalist rejimin Cumhuriyet'in kuruluşunun hemen ardından devreye konan Hristiyan-karşıtı politikalarını uygulamaya ve Hristiyan ve Musevi kökenli yurttaşlarını çeşitli kısıtlamalarla bunaltmaya devam ettiği bir yıldı.

Belki hepsinden de önemlisi, Türk burjuva basınından da rahatlıkla izlenebileceği gibi 1937'nin Kemalist rejimin, Dersim'in Kızılbaş halkına karşı sürdürdüğü kuşatma ve zulüm politikasını büyük-ölçekli bir kıyıma dönüştürme hazırlıklarını tüm hızıyla sürdürdüğü bir yıl olmasıydı. Bir kaynakta bu konuda şunlar söyleniyor:

"1937-38 Dersim direnişi Kemalist devletin Dersim'i işgal ve dağıtma girişimine karşı bir savunma savaşı olarak patlak verdi...

"25 Aralık 1935'te Tunceli Kanunu çıkarılır. Bu kanunla birlikte Dersim'in adı Tunceli olarak değiştirilir. Hemen sonra daha önce Birinci Genel Müfettişlik kapsamında bulunan Elâzığ, Tunceli, Erzincan ve Bingöl'ü içeren Elâzığ merkezli Dördüncü Genel Vâlilik kurulur (6 Ocak 1936). Bu genel vâliliğin başına Dersim Vâlisi ve Kumandanı sıfatıyla (Korgeneral- G. A.) Abdullah Alpdoğan atanır. Elâzığ'da İstiklâl Mahkemesi adı verilen bir askerî mahkeme kurulur. Bu mahkeme özel olarak Dersim için teşkil edilir. Tunceli Kanunu'nun geçerlilik alanı sadece Dördüncü Genel Vâlilik kapsamına giren illerle sınırlı kalmaz. Sivas, Malatya, Erzurum ve Gümüşhane illeri de bu kanunun geçerlik alanına dahil edilirler. Böylece Tunceli Kanunu merkezi Dersim olmak üzere Kızılbaşlarla yerleşik tüm sahayı kapsamına alır. Dersim, bu kanunla 'Yasak Bölge' ilân edilir. Ülkeye giriş çıkışlar özel izne tâbi tutulur. "Alpdoğan, 1936'da Dersim'in Amutka, Pulur, Karaoğlan, Sin, Haydaran, Danzig ve Burnak gibi stratejik merkezlerinde askerî kışlalar ve karakollar inşaa ettirmeye başlar. Bu merkezlerden biri de eskiden Mazgirt'e bağlı olan Mamikan (Mameki) köyüdür. Bu köy adı Tunceli olarak değiştirilen Dersim'in yönetim merkezi olarak seçilir. "Demenan aşireti ile bazı Nazımiye aşiretleri kendi bölgelerinde yapımı başlatılan karakollara baskınlar düzenlemeye başlarlar. Çatışma böyle başlar (1936). "Seyit Rıza, askerî vâli Alpdoğan'dan tekrar tekrar Tunceli Kanunu'nun iptalini (olağanüstü rejimin lağvını) ve Dersim'in ulusal haklarının tanınmasını talep eder. Alpdoğan'ın buna yanıtı işgalci orduları Dersim'e sürmek olur. Diyarbakır'dan kalkan uçaklar Dersim'e bomba yağdırır. Çatışmalar her tarafa yayılır. Kışın gelmesiyle zorunlu olarak kesilen çatışmalar 1937'de tekrar başlar. "Kemalist devletin Dersim'e dönük bir stratejisi ve programı vardı. Amacı Dersim'i kesin şekilde ilhak etmek ve insansızlaştırmaktı. Hazırlıklar çok yönlüydü ve Musul ve Hatay gibi sorunlar nedeniyle bir-iki kez ertelenmek zorunda kalınan Dersim harekâtı ancak 1937 yılında başlayabildi."[35]

Metin Kayaoğlu, "Teorik-Politik Bir Marksizm İçin" başlıklı çalışmasında Kıvılcımlı'nın bu broşürde sergilediği tutumu haklı olarak, devlete bir "arzuhal" verme olarak niteliyor ve şöyle eleştiriyordu:

"1937 gibi erken bir tarihte, Cumhurbaşkanlığı Bürosu'nun yaptığı bir açıklama üzerine politik taktik izlemeye yöneliyor ve 'Demokrasi' broşürünü yayınlıyor. Bunun 'yeni hava', yeni bir 'devir' olduğunu kabul ediyor. İsmet İnönü başbakanlıktan alınmış ve bu mevkiye Celâl Bayar atanmıştır. Kıvılcımlı, bu olayı âcilen politik değerlendirme konusu yapar! Ama ortada ne bu olayı politikleştirecek bir örgüt, ne örgütün kitlesi vardır, ve ne de egemenler arasındaki klik mücadelesi sandığı ölçüde derindir.

"Demokrasi broşürü, TC'nin burjuva demokratik bir cumhuriyet olması hususunda bir arzuhal sayılabilir. Kıvılcımlı, güya, endüstrileşme, toprak reformu ve uluslararası alanda barışçı politikayla, Türkiye'nin bir demokratik cumhuriyet olacağını, bunun da, yerini bir işçi demokrasisine bırakacak zincirleme reaksiyonu başlatacağını umuyor.

"Ona göre, Türk devrimi, anti-emperyalist olmak zorunda olan bir 'millî endüstri' sürecine girmeli, buna bağlı olarak, kırlarda topraksız köylüye toprak dağıtacak bir reform hareketiyle süreç ivmelenmelidir. Bütün bunlar, uluslararası arenada barışçı bir dış politikayla ve özellikle 'demokratik' ülkeler cephesinde yer alarak sağlanabilecektir. İşçi sınıfının demokratik mücadelesinin yolunun açılması ve ona demokratik haklarının verilmesi güçlü bir burjuva ekonomisi için de zorunlu önkoşuldur."[36]

Burada Kıvılcımlı'nın bir başka tutarsızlığına değineceğim. Yazar, ölümünden sadece 70 gün önce kaleme aldığı 2 Ağustos 1971 tarihli bir notunda 1937'yi çok daha farklı bir biçimde değerlendirecek, İnönü ile Bayar arasında yukarda yaptığı karşılaştırmayı tersyüz edecek ve bu kez, İnönü'nün yerini Bayar'a bırakmasının Kemalist rejimin daha da gericileştiği anlamına geldiğini söyleyecekti. (Halbuki yazar, *Demokrasi: Türkiye Ekonomi ve Politikası* adlı broşüründe Bayar'a olumlu yaklaşıyor ve onun, insanı unuttuğunu söylediği İnönü'nün yerini almasını Kemalist rejimin sertleşmesini değil, tam tersine yumuşamasını simgelediğini düşünüyordu.) Kıvılcımlı 2 Ağustos 1971 tarihli notunda ise şöyle diyecekti:

"Ölüm döşeğinde Mustafa Kemal, kendisini çoktan öldürmüş, mumyalamış ve içinden çıkılmaz bir mezar-ehrama gömmüş bulunan finans-kapitale en son hizmetini yaptı: Toprak Reformu geveleyen İnönü'yü düşürdü.

"Yerine, İş Bankası haydut yatağında; 'Bir torba altın verdim. Bana bir çuval altın getirdi' dediği Celâl Bayar'ı Başvekil yaptı..."[37] O hemen arkasından ise, Mustafa Kemal'in bunu yapmak suretiyle Türkiye'yi Nazi Almanyası'nın rotasına soktuğunu ileri sürecekti:

"1937 Darbesi, Naziliğin Türkiye'yi finans-kapital dehlizlerinden teslim alış prosesini taçlandırmıştı."[38]

Özellikle ikinci döneminde Mustafa Kemal'i hemen hemen sistemli bir biçimde öven ve göklere çıkaran yazarın Cumhuriyetin kurucusunu, 1937 darbesiyle "finans-kapitale en son hizmetini yap"tığını ve Türkiye'yi Britanya-Fransa bağlaşmasının rotasından uzaklaştırarak Alman Nazizmine teslim ettiğini ileri sürmesi hayli ilginç ve şaşırtıcı. Onun bu saptamasını, büyük burjuvazinin ve toprak ağalarının siyasal temsilcisi olduğunu sonunda kabul ettiği Mustafa Kemal hakkında sürdüregeldiği hatalı yaklaşımından bir kopma olarak değerlendirip alkışlayabilir miyiz? Bence hayır. 12 Mart askerî darbesini yapan ve kendilerini Atatürkçü çizgide olduklarını ileri süren generalleri övdüğü bir dönemde, Kıvılcımlı'nın Mustafa Kemal'i daha doğru bir tarzda değerlendirmesi olanaklı gözükmüyor.

Öte yandan Kıvılcımlı, 2 Ağustos 1971'de yaptığı ve Mustafa Kemal'in ölüm döşeğindeyken Türkiye'yi, geleneksel rotasından çıkardığı ve Nazi Almanyası'nın rotasına soktuğu yolundaki

savını herhangi bir kanıtla desteklemiyor. Desteklemesi de olanaksız. Çünkü, bu savın gerçeklerle örtüşmemesi bir yana, Kemalist rejimin 1937-38 yıllarında izlediği dış politika alanında İnönü ile Bayar arasında ciddiye alınabilecek herhangi bir yaklaşım farklılığı yoktu. 1937'ye gelindiğinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile Başbakan İsmet İnönü arasında, Kemal'in İnönü'yü başbakanlıktan alması ve yerine Celâl Bayar'ı geçirmesine yol açacak belli bir gerginliğin olduğu biliniyordu tabii. Ancak bu nöbet değişikliğinin arkasında Nazi Almanyası-yanlısı Kemal ve Bayar ile Britanya-Fransa-yanlısı İnönü arasında var olduğu ileri sürülen bir çelişme aramak gerçekçi değildi. Mustafa Kemal ile Başbakan İnönü arasında uzun süredir gerilmekte olan iplerin bir anlamda kopmasının nedenleri başkaydı: Bunlar arasında; Başbakan İnönü'nün Cumhurbaşkanı Atatürk'ün hükümet işlerine sık sık müdahale etmesine duyduğu tepki, Hatay sorununun ele alınış tarzına ilişkin farklılıklar ve daha da önemlisi devletin ekonomiye müdahalesinin boyutlarına ilişkin anlaşmazlıklar bulunuyordu. Zaten 28 Ekim 1937-11 Kasım 1938 döneminde işbaşında bulunan Celâl Bayar hükümeti, bir bakan dışında son İnönü hükümetinde yer alan bakanlardan oluşmuştu.

Nazi Almanyası, Hitler kliğinin 1933'te iktidara gelmesinden itibaren hızlı bir silâhlanma yarışına başlamış, kendisine -Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkışını simgeleyen- Versay Anlaşması'yla dayatılan kısıtlamaları aşmaya girişmiş ve bu arada 1930'ların ikinci yarısından itibaren Türkiye'yle ekonomik ilişkilerini hızla geliştirmişti. Almanya'nın bu yükselişi; İspanya İç Savaşı'nda Franko faşizminin yanında yer alan Hitler ile Mussolini'yi el altından destekleyen ve baş tehlike olarak gördükleri sosyalist Sovyetler Birliği'ni faşizmin sopasıyla dövmeyi hedefleyen Britanya, Fransa ve ABD'nin açık ya da üstü örtülü onayı ve desteğiyle gerçekleşmekteydi. Ancak, İnönü'nün başbakanlık koltuğunu Bayar'a bırakacağının açıklandığı 1937 Eylülünde, faşist blokta yer alan devletlerle Britanya, Fransa ve ABD arasındaki çelişmeler henüz çok keskin hâle gelmemişti. Dahası Almanya ve İtalya bu tarihte Britanya ve Fransa gibi eski emperyalist ülkelere kafa tutabilecek bir konumda değillerdi. Bunu, Eylül 1937'de toplanan Nyon Konferansı'nın sonuçlarına bakarak görebiliriz. Bu tarihte İspanya İç Savaşı'na doğrudan katılmakta olan İtalya ve Almanya, Akdeniz'deki denizaltılarını kullanarak çok sayıda ticarî gemiyi batırmış, ancak Nyon Konferansı'na bağlı olarak Britanya ve Fransa'nın Akdeniz'de karşı askerî önlemler alması sonucu, bu korsanca eylemlerinden vazgeçmek, yani geri adım atmak zorunda kalmışlardı.

1937'de Türkiye, Sovyetler Birliği'nden yavaş yavaş uzaklaşırken, Britanya-Fransa ekseni ile Nazi Almanyası arasındaki yarışmada hâlâ birincilere, yani statükocu emperyalist devletlere yakın duruyordu. Almanya'nın Türkiye'deki nüfuzunun o tarihte sınırlı olduğunun göstergelerinden biri, diplomatik temsilcilerinin yoğun çabasına rağmen Karabük'te Nisan 1937'de inşasına başlanan demir-çelik fabrikasının Krupp'a değil, İngiliz-Amerikan H. A. Brassert firmasına verilmesiydi. Öte yandan Türkiye 8 Temmuz 1937'de, Afganistan, Irak ve İran'la birlikte, Britanya'nın Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak için kurulan Sadabad Paktı'nda yer alacaktı. İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'a saldırması ve Mussolini kliğinin Türkiye'nin güneybatı illerine ilişkin yayılmacı emelleri Türk gericilerinin faşist bloka mesafeli durmasında rol oynayan başka bir faktördü. Türkiye ile Britanya işte bu koşullarda 12 Mayıs 1939'da, savaş hâlinde iki ülkenin karşılıklı yardımlaşmasını öngören bir anlaşma imzaladılar. Hatay sorununun Ankara'nın isteği doğrultusunda çözüme kavuşturulması üzerine Türkiye ile Fransa arasında da 23 Haziran 1939'da benzer bir anlaşma imzalanacaktı.

Bu anlaşmalara ek olarak 19 Ekim 1939'da Türkiye, Britanya ve Fransa arasında Karşılıklı Yardım Anlaşması'nın imzalanması ise Ankara'nın daha çok statükocu emperyalist devletlere yakın durmaya çalıştığını gösteriyordu. 1920'lere ve 1930'ların ilk yarısına kıyasla daha mesafeli olmakla birlikte Sovyetler Birliği'yle ilişkilerini sürdürmeye de özen gösteren Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra hızla anti-Sovyet bir rotaya savrulacaktı. Savaş

patlak verene kadar iki emperyalist blok arasında yalpalamaya devam edecek olan Türkiye, Almanya'nın askerî üstünlüğü ortaya çıkana kadar Londra-Paris eksenine daha yakın duracaktı. Bu bağlamda Türkiye 1 Eylül 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın resmen başlamasından ve özellikle 1940'ta Almanya'nın Fransa'ya saldırmasından sonra Londra ile Paris'in 19 Ekim 1939 tarihli anlaşma uyarınca savaşa girme ya da hiç olmazsa Almanya ile ilişkilerini kesme çağrılarına kulak asmayacaktı. İrlanda kökenli ve denizcilik tarihi uzmanı olan bir Britanyalı araştırmacı ve politikacının 1940 başlarında kaleme aldığı bir kaynakta Türkiye ile Britanya arasındaki ilişkiler şöyle betimleniyordu:

"Britanya-Türkiye anlaşmasının imzalanması, en üst düzeyde diplomatik ve askerî bir öneme sahipti. Aslına bakılırsa bu, son yılların en önemli ve en doyurucu diplomatik başarısıydı...

"Romanya ve Polonya'nınkinden farklı olarak Türkiye'nin dostluğu bizim stratejimiz için son derece büyük bir önem taşıyordu. Bizim Türkiye'yle ilişkilerimiz Paktın imzalanmasından uzun bir süre öncesinden bu yana gayet dostçaydı. Almanya ile Türkiye arasındaki ticaret hayli büyük boyutta olmakla birlikte, Almanya bundan zarar ediyor ve Türkiye ise epey kârlı çıkıyordu. Bu ticaretin siyasal bakımdan herhangi bir önemi yoktu. Stratejik bakımdan tüm Yakındoğu bizim için yaşamsal önem taşımakta olup bu bölgede herhangi bir siyasal huzursuzluk ya da diplomatik belirsizlik bizi çok yakından ilgilendirir."[39] Yazar daha sonra Britanya'nın Doğu Akdeniz sahilinde çok güçlü bir savunma hattına sahip olması gerektiğini ve bunun Londra'nın denetimindeki Irak ve İran'daki petrol kuyularının ve Süveyş Kanalı'nın güvenliği açısından çok önemli olduğunu belirtiyordu.

Demek ki Kıvılcımlı'nın, "Mustafa Kemal'in ölüm döşeğindeyken Türkiye'yi, geleneksel rotasından çıkardığı ve Nazi Almanyası'nın rotasına soktuğu yolundaki" savı gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Eylül 1937 tarihi itibariyle ülke içi güç dengeleri Mustafa Kemal'in ve Türk yöneticilerinin Türkiye'yi Nazi Almanyası'nın rotasına sokmasını gerektirmediği gibi uluslararası güç dengeleri de böyle bir değişikliğe elverişli değildi. Yinelemek gerekirse Türkiye savaşa aktif olarak katılmamakla birlikte, ancak Fransa'nın Mayıs 1940'ta başlayan Alman saldırısı karşısında hızla çöküşünden sonra, Nazi Almanyası'yla ilişkilerini geliştirmeye ve anti-Sovyet tutumunu daha da derinleştirmeye başlayacaktı.

Bu bölümü kapamadan önce Kıvılcımlı'nın Kadro ve YÖN hareketleri karşısındaki konum ve tutumuna değineceğim. Yukarda, "Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi" başlıklı I. Bölüm'de yazarın, özel girişimcilik ile ekonomik devletçilik arasında, ikincisinin yararına bir ayrım yaptığını ve kapitalizmi özel girişimcilikle özdeşleştirme eğiliminde olduğunu ve onun, "Bir yanda kapitalizm (özel teşebbüsü) savunulurken" ve "Çünkü ÖZEL TEŞEBBÜS demek, KAPİTALİZM demektir" türünden sözlerinin bunu gösterdiğini belirtmiştim. Tabii, "kötü sermaye-iyi ordu/ devlet" sahte karşıtlığında kendisini "iyi ordu/ devlet"e yakın bir yerde konumlandırdığını da.

Kıvılcımlı'nın gerek 1930'ların başlarında ortaya çıkan Kadro hareketine ve gerekse de 1960'ların başlarında ortaya çıkan YÖN hareketine yönelik eleştirileri, hattâ suçlamaları elbette büyük ölçüde doğru ve haklıydı. Bilindiği gibi Kadro hareketi adını, Ocak 1932-Aralık 1934 tarihleri arasında 32 sayısı yayınlanmış olan aylık *Kadro* Dergisi'nden almaktaydı. Önemli bir kısmı, artık egemen sınıfın saflarına geçmiş bazı eski solcular ve TKP yöneticileri olan bir dizi aydının (Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu) oluşturduğu Kadro hareketi dergilerini tek parti diktatörlüğü ortamında ve basının, rejimin tam denetimi altında tutulduğu koşullarda çıkaracaklardı. Burjuva diktatörlüğünün izin ve onayıyla harekete geçen ve kendilerine Kemalist "devrim"i sözümona ideolojik-teorik bir temele kavuşturma misyonu biçen Kadrocular, esas itibariyle, dönemin zor koşullarının dayattığı ekonomik devletçilik siyasetinin meşrulaştırılmasına hizmet edeceklerdi.

Kemalist rejim büyük olasılıkla bu hareketi aynı zamanda, siyasal ortamı ve rejime yönelik potansiyel tehditleri ölçmeye ve denetlemeye hizmet eden bir keşif kolu olarak tasarlamıştı. Kadro hareketinin ortaya çıktığı dönemde gerek dünyada ve gerekse Türkiye'de yaşanan önemli gelişmeleri şöyle sıralayabiliriz:

1) Dünyada 1929-33 yıllarında yaşanan büyük ekonomik bunalım Türkiye'de kentin ve özellikle kırın emekçi yığınlarının yaşam koşullarını hızla kötüleştirmiş, bu da önemli işçi eylemlerinin patlak vermesine yol açmıştı. Buna TKP'nin daha aktif ve militan bir havaya girmesi eşlik ediyordu.

2) Mustafa Kemal'in gene halkın nabzını tutmak için Ağustos 1930'da kurdurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi, rejimin temelinin pek de sağlam olmadığını göstermişti: Kemal'in yakın arkadaşı olan Fırka başkanı Fethi Okyar'ın Eylül 1930'da düzenlediği Ege gezisi, İzmir'de devlete karşı küçük-ölçekli bir ayaklanmaya tanık olacak, bir süre sonra da rejim bu partiyi kapatacaktı.

3) Ağrı dağı çevresinde Kürt ulusal hareketiyle Türk ordusu arasındaki çatışmalar 1930 yılında gerçek bir savaş düzeyine yükselmiş, Türkiye 1932'ye kadar sürecek olan bu isyanı bastırmak için 60,000 askeri seferber etmek, 200 savaş uçağı kullanmak ve önemli bir harcama yapmak zorunda kalmıştı.

İşte bu ortamda ortaya çıkan Kadrocular, sözümona Kemalizmle sosyalizmin bir sentezini yapmaya girişmişler, göklere çıkardıkları ve yalnız siyasal değil, ekonomik bağımsızlık yolunu açtığını söyledikleri "Türk devrimi"nin tüm Doğu ülkeleri için bir örnek ve öncü olacağını ileri sürmüşler ve Mustafa Kemal'in ve onun yakın çevresinin önderlik konumunu ve rolünü yüceltmeye girişmişlerdi. Dolayısıyla, Kıvılcımlı'nın kendilerine lâyık gördüğü "kuyruk yalayıcı" sıfatını fazlasıyla hak etmiş olduklarını söyleyebileceğimiz Kadroculara göre, 20. yüzyılın temel çelişmesi teknolojiye egemen sömürücü ileri kapitalist ülkelerle sömürge ve/ ya da yarı sömürge ülkeler arasındaki çelişmedir. Gene onlara göre geri ve sömürge ülkelerde ana görev, teknolojik bakımdan daha üstün olan ileri kapitalist ülkelerin boyunduruğundan kurtulmak ve bunun için de ekonominin devletçilik/ devlet işletmeciliği yoluyla gelişmesini sağlamaktı. Dahası onlar Türkiye gibi geri ülkelerde işçi sınıfının ve diğer sınıfların bulunmadığını ya da hemen hemen bulunmadığını ve dolayısıyla devletin bir sınıfın baskı aracı olmadığını da ileri sürüyorlardı. Kadroculara göre bu olgu, Batı'da yaşanan sınıf savaşımı olgusunun bu ülkelerde yaşanmayacağını ve dolayısıyla Marksizmin Türkiye gibi ülkelerin gelişim seyrini açıklamada yetersiz kaldığını da gösteriyordu. Bu ülkelerin ve bu arada Türkiye'nin ekonomik gelişmesini özel girişimciliğe dayanan kapitalizm sağlayamayacağına göre, modern teknolojinin edinilmesi ve ekonomik gelişmenin sağlanması, ancak devletin önderliğinde uygulanan bir plan yoluyla gerçekleştirilebilecekti. O hâlde yapılması gereken devletin öncülüğü altında sözde ne kapitalist ve ne de sosyalist olacak bir ekonomi inşa etmekti.

Kadrocuların teorik gevezeliklerinin Kemalist rejimi zerrece ilgilendirmediğini söylemeye gerek bile yok. Dolayısıyla devletin resmî izin ve onayla başlatılmış olan Kadro hareketi, işlevini tamamladığına inanılan 1934 sonunda, gene aynı rejim tarafından sona erdirilecekti.

Yaklaşık 30 yıl sonra Aralık 1961'de ortaya çıkan YÖN hareketinin başını ise Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal gibi sol Kemalist aydınlar çekiyordu. Kadro hareketinin yeni bir versiyonu olan bu hareket, kapitalizmin daha fazla gelişmiş, sınıf ayrımlarının daha da keskinleşmiş olduğu koşullarda doğmuştu. Ama Kadrocular'ın entellektüel mirasını sürdürdüğünü söyleyebileceğimiz YÖN hareketi de işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki temel çelişmeyi ve devletin egemen sömürücü sınıfın bir baskı aracı olduğu gerçeğini görmezden geliyordu. YÖN hareketi de Kadrocularınkine benzer bir yol, yani ekonomik devletçilik yoluyla kalkınma yolunu öneriyor ve sosyal adalet ve çağdaş uygarlık gibi hedeflere böylelikle

ulaşılabileceğini savunuyordu. Bu hareketin 20 Aralık 1961 tarihli bildirisinde şöyle deniyordu:

"Türkiye'nin iktisadî hayatında özel teşebbüsü ve devlet teşebbüsünü birlikte yaşatan karma bir sistem kalacaktır. Fakat ağırlık merkezi özel teşebbüs olan bir iktisadî sistemin, bugünkü yapısıyla Türkiye'yi, hızla ve sosyal adalet içinde çağdaş uygarlık seviyesine eriştirebileceğini sanmıyoruz. İktisat ilminin ve tarihin ışığında, inanıyoruz ki, özel teşebbüse dayanan kalkınma yavaştır, ıstıraplıdır, israflıdır ve sosyal adaletle bağdaşması, az gelişmiş bir memlekette, imkânsızdır. Böyle bir kalkınma, siyasî gücü geniş ölçüde, iktisadî güce tâbi kılması yüzünden, demokratik de değildir."

Teorik ve ideolojik süslerinden arındırıldığında, Kadro ve YÖN hareketlerinin temel önermesi şu olmaktadır: "Türkiye ilerleme ve çağdaşlaşma hedeflerine özel sektör ya da özel girişim (cilik) yoluyla varamaz. Kuşkuyla bakılması gereken özel girişimcilik Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal gerilikten ve emperyalizmin hegemonyası ve denetiminden kurtulmasını da sağlayamaz. Dolayısıyla, temel sorunumuz olan ekonomik gelişme, sosyal adalet, çağdaş uygarlık gibi hedeflere ancak, başını devletin çekeceği bir seferberlikle ulaşılabilir." Bu kaba özetten de anlaşılabileceği gibi ne Kadro ve ne de YÖN hareketi kendilerini özellikle toplumun alt sınıf ve katmanlarından yana hareketler olarak tanımlıyorlardı. Devleti, sınıflardan bağımsız ya da sınıflarüstü bir aygıt sayan, hattâ Türkiye toplumu içindeki ezen/ sömüren ve ezilen/ sömürülen sınıflar arasındaki temel çelişmeyi görmezden gelen ya da önemsiz bir ayrıntı olarak gören bu hareketlerin belirleyici yanı ekonomik devletçiliktir.

Kıvılcımlı, gerek 1930'ların başlarında ortaya çıkan Kadro hareketine ve gerekse 1960'ların başlarında ortaya çıkan YÖN hareketine ağır eleştiriler yöneltmiştir. Onun, özellikle bu iki hareketin işçi sınıfının varlığını ve ayırıcı özelliklerini tanımamaları ya da önemsememeleri noktasında yaptığı eleştirilerin haklı olduğu söylenebilir ve söylenmelidir. Ama özelde bu Bölüm'de sunduğum örnek ve alıntılardan ve genelde bu kitap boyunca yaptığım değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi onun siyasal konumu ve görüşleri, özü itibariyle bu iki devletçi hareketin görüşlerinden çok farklı değildi. Değildi; çünkü burada asıl tartışma konusu, ülkenin ekonomik gelişmesinin nasıl sağlanabileceği değil, esas olarak Türkiye'de demokratik devrimin nasıl ve hangi sınıfın önderliğinde ve hangi sınıflara karşı savaşım verilerek gerçekleştirileceği ve hattâ böyle bir devrimin ve burjuva devlet aygıtının yıkılmasının gerekli olup olmadığı sorunudur. Kıvılcımlı İLE Kadro ve YÖN hareketlerinin aralarında var olan ikinci plandaki görüş ayrılıklarına rağmen şu temel nokta üzerinde birleştiklerini söyleyebiliriz:

"Türkiye'de iktidardaki burjuvazi devrilmeksizin ve bu sınıfın devlet aygıtı çökertilmeksizin halkın temel ekonomik (ve siyasal) talepleri karşılanabilir ve temel ekonomik sorunları çözülebilir. Buna bağlı olarak, ekonomik gelişmenin gereksinimlerini karşılamada ve ülkenin ekonomik kalkınmasını sağlamada ekonomik devletçilik özel girişimcilikten daha etkili ve daha başarılıdır ya da öyle olma potansiyeline sahiptir." Örneğin onun, yukarda değindiğim *Demokrasi* broşüründe şöyle dediğini görmüştük:

"Türkiye Cumhuriyeti tarihi, *millî* kurtuluş şeklinde bir *demokratik devrim* tarihidir. Kurtuluş: Ecnebi [yabancı] *finans kapitali* kovmaktır; devrim: Türkiye'yi *modernleştirmektir*."[40]

"*Yerli özel sermayenin* 'tedricen' [yavaş yavaş] birikerek sanayi kurmasını beklemek, geç kalmaktı. Nitekim Cumhuriyetten yüz milyonlarca himaye ve ikramiye çeken özel sermaye, ancak *on* milyona varan değerde *cılız* bir sanayi kurdu...

"Onun için, İsmet İnönü, yerli ve yabancı sermayelerin teşkil ettikleri *iki uç* arasında bir *Etatizm*, yani devletçilik politikası güttü."[41]

Demek ki, kendisini kapsamadığı sürece, yazarın Kadro ve YÖN hareketlerine yönelttiği

eleştiriler özünde haksızdır. Yukarda Kıvılcımlı'nın, Osmanlı devletinin kuruluş ve yükselme döneminde halkın büyük çoğunluğunu oluşturan emekçi köylülerin hayvan ya da koyun sürüsü sayılarak "Devlet Sınıfları" tarafından güdülmesinden ve yönetilmesinden ve elbette ezilip sömürülmesinden hiç de rahatsız olmadığını görmüştük. Gene bu kitap boyunca gördüğümüz ve göreceğimiz gibi Kıvılcımlı hemen hemen her iktidar değişikliğinde Türkiye'yi yöneten çeşitli gerici kliklerden halk yararına işler yapma beklentisi içine girmiştir. Dolayısıyla o her zaman kendisini, "memleketi satmaya kalkışan" finans-kapital ile tefeci-bezirgân sermayeye, yani "kötü sermaye"ye uzak görürken, "iyi ordu/ devlet"e daha yakın hissetmiştir. Yaklaşımı böyle olan birinin özel girişime ve girişimciliğe soğuk bakarken devletin ekonomiye müdahalesine ve ekonomik devletçiliğe ılık ya da sıcak bakması nesnelerin doğası gereğidir. Bir kez daha yinelemek gerekirse Kıvılcımlı'nın bu Menşevik ve anti-Marksist yaklaşımının temelinde onun, bu kitap boyunca işleyeceğim temel yanılgısı, yani orduyu ve devleti tarafsız ya da en azından potansiyel olarak tarafsız kurumlar olarak görmesidir. Onun, askerî ve sivil bürokrasiden söz ederken söylediği şu sözler duruşunu bir ayna sadakatıyla yansıtmaktadır:

"Kapıkulu modern bir 'sosyal sınıf' değildir. Hangi sınıf maaşını ve konforunu sağlarsa ona 'kul' olur. Gerçek bu!"[42]

Bayar-Menderes Kliğine İlişkin Yanılsamalar

Aynı Kıvılcımlı tek parti diktatörlüğünün, 1950 seçimlerinin ardından yerini Demokrat Parti hükümetine bırakmasından sonra, Mustafa Kemal'in iki numarası ve ülkeyi 1923'ten 1950'ye kadar yöneten CHP ve onun "Millî Şefi" İsmet İnönü hakkında kullandığı dili değiştirecek ve VP Programı'nda şöyle diyecekti:

"Tek Parti Şefliği, yumruğunu masaya vurarak:

'İdaremiz bütün mânasiyle halk idaresidir' (Meclis, 2.11.944 nutku) tehdidiyle herkesi susturuyordu. Demokrasi *'Vatanda anarşi ve sözü ayağa düşürmek'* (Meclis, 24.5.945) sayılıyordu... Böylece, Hamit saltanatı kadar uzun süren yıllarda, Anayasamız kendisine zıt kanunlarla muhasaraya (=kuşatmaya-G. A.) alındı."[43]

Kıvılcımlı bu metne, 3 yıldan fazla bir süre sonra, yani 15 Ağustos 1957'de iki sayfalık bir Önsöz yazdı. O, "Kuvayımilliyeciliğimiz (Gerekçe)" adıyla yayımlanan bu Önsöz'de Başbakan Adnan Menderes'i şu sözlerle göklere çıkarıyordu:

"Bugün, Sayın Başvekilimiz Adnan Menderes aynen şöyle buyuruyor:

'İçte ve dıştaki siyaset bezirgânları, elele vermek suretile, Türk milletini bu itila (yükselme) yolundan saptırarak, onu ekonomik ve dolayısı ile siyasî istiklâlinden kısmen olsun mahrum etmek istemektedirler.' (9 Ağustos 1957, İnebolu)

"Demek, Birinci Kuvayımilliye savaşımızdan 38 yıl sonra, çok partili demokrasi denemelerimizden 12 yıl sonra, Vatan Partisi 'GEREKÇE'sinden 4 yıl sonra *'iktisadî ve dolayısıyla siyasî istiklâlimize'* kastedebilecek kuvvetler vardır. Başvekil devam ediyor:

" *'Memleketin ekonomik inkişafını [ekonomik gelişmesini] önlemek suretile, onu dış pazarlara açık bir istismar sahası hâlinde teslim etmek ve siyasî istiklâlimizi bu yoldan tazyiklere [baskılara] maruz bırakmak istikametinde içli dışlı çalışanları, Türk milleti mutlaka mağlup edecektir.'* (İnebolu nutku)

"Vatan Partisi o tehlikeye karşı, bu ümitle kurulmuştu. O zaman, açtığımız kutsal millî davamızı feci bir telaş içinde lekelemeye çabalıyanların hangi iç ve dış millet düşmanları olduklarını çok iyi tanıyorduk. Bunlar gayet sinsice, DP'nin iyi niyetlerini 'açık bir istismar'a uğratmak istiyorlardı. Fakat, idealist ve gerçek vatansever DP'lilerin er geç tepki gösterecekleri muhakkaktı.

"Menderes'in son hamlesini, yaklaşan seçimlerin demagojisi zannedenlere hak verdirmeyecek sebepler var. Menderes Hükümetleri, (CHP'nin hazırladığı ve öğünme vesilesi yaptığı) LİBERASYON tuzağını atlatır atlatmaz, her ne pahasına olursa olsun sanayileşme gayreti güttü. Bu uğurda, TEFECİ-BEZİRGÂN şebekelerine kaptırılan fırsatları herkesten iyi gördü. 1955'ten beri, müspet ne yaptıysa, toptan hepsini çamura bulamak isteyenleri bizzat teşhis etti. Menderes'e göre; o tefeci bezirgânlar şimdi: *'Ne diye Anadolu'nun köylerine ve köylülerine su getiriyorsunuz, bent yapıyorsunuz, fabrika kuruyorsunuz? Ne diye bu işlere bu kadar masraf ediyorsunuz', demektedirler. 'Onlar size yaptıklarımızı çok görüyorlar, çünkü onlar, sizin nafakanıza göz dikmişlerdir.'*

"Menderes: *'Beynelmilel* (=uluslararası- G. A.) *siyaset karaborsacılarının müseccel* (=sicilli, kayda geçmiş- G. A.) *simsarlarını'* teşhir ederken diyor ki: *'Demokrat Parti köylünün ve halkın ve aziz Türk milletinin menfaatlerini en üstün tutan ve onu koruyan partidir.* 'İnşallah, köylünün kitlece teşkilâtlanıp topraklandırılması ve cihazlandırılması, ziraî kalkınmamıza temel yapılır. Menderes: 'Ağır Sanayi İşçileri Sendikası Başkanı' seçiliyor. İnşallah, ağır sanayi maddesiyle, demokratik işçi ruhu sınaî kalkınmamıza temel yapılır. Derebeyi artığı tefecilerle et-tırnak olan komprador bezirgânlar, inşallah, bilinçli ticaret ve ucuz devlet ihtiyacımız önünde imana getirilirler. İnşallah Menderes, köylülerin Başbakanı, işçilerin sendika Başkanı kalır. Her yiğidin bir yoğurt yeyişi olur."[44]

Kıvılcımlı; "DP'nin iyi niyetleri"ne, bu partinin "idealist ve gerçek vatansever" olduğuna ve "her ne pahasına olursa olsun sanayileşme gayreti güttü"güne güvenmektedir. O, 27 Mayıs sonrası yapılan yargılamalar sırasında hiç de "yiğit" olmadığı ortaya çıkmış olan Başbakan Menderes'i ölçüsüz bir biçimde övmekte ve bu bayın, "iç ve dıştaki siyaset bezirgânları"na ve "TEFECİ-BEZİRGÂN şebekelerine" karşı olduğuna ve onun, "köylülerin başbakanı, işçilerin sendika başkanı kal"acağına inanmaktadır. Dahası o, Bayar-Menderes kliğinin DP ile kendisinin kurduğu VP arasında bir amaç birliği olduğunu ilân etmekte ve her ikisinin de "o tehlikeye", yani Türkiye'nin ekonomik gelişmesini önlemek isteyen iç ve dış güçlere karşı kurulmuş olduğunu söylemektedir. Bu gerici parti ile aslında reformist-demokrat VP arasında nasıl bir amaç birliği olabilirdi? Kaldı ki, aşağıda da göreceğimiz gibi Kıvılcımlı Vatan Partisi'ni "Sosyalist Çelik Çekirdek" olarak niteliyor ve 1970'lerin başında işçi sınıfının öncülerine ve devrimci güçlere, işte BU PARTİNİN model alınması çağrısı yapıyordu. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın 1960'ların ikinci yarısının genç devrimci kuşaklarını, VP deneyimini görmezden ve bilmezden gelmelerinden ya da model saymamalarından yakınmasını haklı sayamayız. Aslında yazar bu genç devrimcilere sitem edeceğine onların neden VP deneyimini bir devrimci miras gibi algılamadıkları ya da neden VP'ni bir model olarak görmedikleri üzerinde düşünmeli ve önce kendisinin ve ardından VP'nin bu sağcı ve sınıf uzlaşmacı çizgisinin kapsamlı bir özeleştirisini yapmalıydı.

Kıvılcımlı, 1 Mayıs 1954'te "Vatan Partisi'nc fikri zemin olan" ve "Program Gerekçesi" başlığını taşıyan bir metin kaleme almıştı. Yazar bu metinde işçi sınıfının ne denli cumhuriyetçi ve milliyetçi olduğunu kanıtlamaya girişiyor ve partisini şu sözlerle DP kliğine pazarlamaya çalışıyordu:

"Kuvayı Milliyeciliğin bütün ruhu İSTİKLAL ve CUMHURİYET'tir. Tarihimizde, işçi sınıfımız hiçbir vakit istiklâlimizi 'manda' veya 'yabancı müzahereti' (=koruması- G. A.) ile değiş tokuş etmeyi aklından geçirmemiştir. İşçi sınıfımız, hiçbir vakit, cumhuriyetimiz yerine 'Hilâfet' veya 'İRTİCA' hasreti çekmemiştir. Fakat, sosyal bünyemizin üsttekileri kolayca mandalaşmaya, alttakileri kolayca irticaa kaymışlardır. Demek, cemiyetimizin 'Hayrül umur cvsatuha'sı [hayırlı orta yolu], altlı, üstlü kaymalara karşı sigortalı merkez mihveri işçi sınıfımızdır. İşçi sınıfımız, milletimiz içinde İstiklâl ve Cumhuriyetin mutlak kalesidir."[45]

Hızını alamayan Kıvılcımlı, "ulusal kurtuluş" savaşını işçi sınıfına yaptırdığı gibi, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü vb. kaşarlanmış gericiler tarafından kurulan Demokrat Parti örgütünü de işçi sınıfına kurduruyor ve Türkiye tarihyazımında tuhaf bir "devrim"e imza attığı daha sonraki satırlarında şöyle diyordu:

"Görüyoruz: Türkiye'de ilk Kuvayimilliyecilik hareketi gibi ilk Demokrat Parti teşkilâtını da, adsız işçi sınıfımız kurmuştur. Neden İkincikuvayimilliyeciliğimiz ondan gelmesin? BUGÜN, işçi sınıfımızın sosyal gücü ve değeri artık mütearife (=doğruluğu belli- G. A.) ortaya çıkmış olmuştur. Kimse onu inkâr edemiyor. En son Tek parti diktatörasının devrilişinde, Türkiye'nin siyasî hareketini gene o mübarek işçi sınıfımız, hem de adı anılarak, eli öpülerek mânalandırmıştır."[46]

Peki Menderes'i "köylülerin başbakanı" ilân eden Kıvılcımlı, ABD emperyalizminin uşağı ve toprak ağalarının sözcüsü olan ve zaten kendisi de toprak ağası kökenli bu politikacının, CHP döneminde hiç de ilerici olmayan amaçlarla açılmış olmasına rağmen köylü gençliğin aydınlanmasına önemli katkılar yapmış olan Köy Enstitüleri'nin köküne kibrit suyu döktüğünü ve bunu yaparken emekçi yığınları uyutmak için İmam Hatip Okullarının açılmasına hız verdiğini bilmiyor muydu? Elbette biliyordu. Bunu bildiğini kendisinin kaleme almış olduğu bir kitapçıkta yaptığı şu değerlendirmeden anlıyoruz:

"İkinci Cihan Savaşı boyunca Köy Enstitüleri'nden köye eğitim ve üretim götürecek köy çocukları çığ gibi ilerlediler. Savaş bittiği gün 14,464 öğrencisi olan Köy Enstitüleri hemen dizginlendi. Öğrenci sayısı 1948-49 yılı 12,017 ye düştü; 1951-52 de yeniden 13,173 e çıktı. O zaman DP iktidarının şantaj ağalığı harekete geçirildi: Enstitüler aleyhine çıkarılan korkunç iftiralarla zemin hazırlandı. Ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın aleste bekliyen ırkçı kadrosu baskın yaparak o iftiraların en iğrençlerini zorla belgelemiye çalıştı. Bu da yetmeyince, köyün son umudu vurulup kırıldı.... Köy Enstitüleri'nin 12,193 öğrencisi ansızın gökte yaralanmış kuşlar gibi kan içinde yerin dibine doğru düşürülürken, insafsız avcının yeraltında olgunlaştırdığı 'İmam-Hatip Okulları' birden 846 öğrenci ile ağaların emrine geçip yükseliverdi. 1954-55 yılı İmam okullarının 2 yıllık öğrenci sayısı, Cumhuriyetin kurulduğu günden beri tıknefes bırakılmış olan 25 yıllık Tarım okulları kadar öğrenci besliyordu."[47] Bu koşullarda Kıvılcımlı'ya, "bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu?" demek hakkımız değil mi?

Bayar-Menderes kliği, daha 1950'de Kore'ye ABD emperyalistlerinin yanında savaşmak üzere asker göndermiş, 1952'de Türkiye'yi -CHP muhalefetinin de desteğiyle- NATO denen saldırgan askerî pakta sokmuş, ABD ile kamuoyundan gizli bir biçimde bir dizi ikili anlaşma yapmış, 1954'den başlayarak ülkeyi ABD-NATO üsleriyle donatmıştı vb. Kıvılcımlı, sözkonusu Önsöz'ü yazdığında, DP hükümetinin ve Kontrgerilla'nın esas olarak Rum halkını hedef alan 6-7 Eylül 1955 pogromunu tezgâhlamasının ve bu olaydan "komünistler"i sorumlu tutarak bir dizi ilerici aydını hücrelere tıkmasının üzerinden sadece 23 ay geçmişti. Yazar DP iktidarının, ABD'nden beklediği krediyi alamadığı için Kıvılcımlı'yı, Eyüp Meydanı'nda yaptığı seçim konuşmasından bir süre sonra, yani 15 Ekim 1957'de dini siyasete âlet etmek ve komünizm propagandası yapmak suçlamasıyla tutuklattığını, ardından 24 üyesi daha tutuklanan Vatan Partisi'ni kapattırdığını ve bu partinin yönetici ve üyelerini,

"Harbiye zindan hücrelerinde aralıksız 1 yıl gündüz ışığı göstermemecesine her türlü insan haklarından yoksul ("yoksun" olmalı- G. A.), her işkenceye her an uğratılarak ölüme bırak"tığını[48], "Vatan Partililerden, 7-8 ay geceli gündüzlü gün ışığı görmeyen, karanlık mezar darlığında hücrelerinde, sağlam dişlerinin peynir gibi kırıldığını görenler oldu"ğunu vb.[49] haklı olarak belirtmiştir. Ama bilebildiğim kadarıyla Kıvılcımlı, aynı iktidarın Kore'ye asker göndermesine karşı çıktıkları için 29 Temmuz 1950'de tutuklanan ve 15'er ay hapis cezasına çarptırılan Türk Barışseverler Cemiyeti üyelerinin olsun, 6-7 Eylül 1955 pogromu gerekçe

gösterilerek tutuklanan ve beş ayı hücrede olmak üzere toplam dokuz ay cezaevinde tutulan demokrat ve sol aydınların olsun benzer bir davranışa hedef olmasına karşı herhangi bir tepki göstermemiştir.

Kıvılcımlı, DP'ne siyasal kredi açmayı bu partinin tüm muhalefete karşı baskı önlemlerini arttırdığı, ipliğinin artık iyice pazara çıktığı ve bu partinin sonunun yaklaşmakta olduğunun hissedilmeye başlandığı 1957 yılında yapılan bütçe tartışmaları sırasında da sürdürecekti. Yazar, bu tartışmalar vesilesiyle hazırladığı bir broşürde sanayiye ve özellikle ağır sanayiye önem verilmemesini eleştirirken şöyle diyordu:

"İnşaallah DP bu anomalinin farkına varmıştır. Maliye Vekili:

'AYRICA İKİNCİ BİR AĞIR SANAYİ MERKEZİ KURMAK ÜZERE ÇALIŞMALARA DEVAM' edildiğini müjdeler. Vatan Partisi, hükümetimizi, velev eksik de olsa başardığı sanayi teşebbüsleri için olduğu kadar, geç de kalsa yeni ağır sanayi teşebbüsünden dolayı tebrik eder."[50] Yazar daha sonra yatırım israfı konusunu tartışırken şunları söyleyecekti:

"Bu müthiş israf neden? Meclis muhafetine kalırsa, D.P.'nin KÖTÜ niyetinden veya hükümetin İLİMsizliğinden, hattâ sırf Menderes'in DİKTATÖRlüğünden. Hayır efendiler! Meseleyi o kadar küçültmeyelim. Ne bir şahıs, ne bir hükümet, ne bir parti o kadar çabuk ve kolay hürriyetsizliğe kayamaz. Teşhisi yanlış korsak, yarınki tedavimiz de karanlığa kubur sıkmak olur. D.P.'nin yerinde kim olsa, bu görüşle başka şey yapamazdı. Vatan Partisine göre asıl sebep: Osmanlı mirası tefeci ve bezirgân tesirlerin iktisadî siyasî münasebetlerimize ağır basmasıdır. Halbuki, aziz milletimiz içinde, köylerden, şehirlere zehir gibi çalışmak için akın eden, şehirlerde arı gibi teşkilâtlanan taze bir İÇTİMAÎ KUVVETİMİZ gelişmiştir. İşçi sınıfımız; ne tembeldir, ne müsriftir, ne sanayi düşmanıdır, ne ecnebi hayranıdır.. ne de başka herhangi bir sınıf ve zümreden daha az VATANSEVERDİR. Bilakis.

"Ona itimat etmenin (=güvenmenin- G. A.) zamanı gelmiş, geçmiştir bile. Böyle temiz, çalışkan ve gürbüz bir içtimaî kuvvetimizi, millî ve tarihî vatandaşlık vazifesinden uzak tutmak, onu sadece İKTİSADÎ BİR ELEMAN ve SİYASÎ BİR ÂLET durumunda muhafaza, etmek, demokrasi gelişmemizin en büyük kaybıdır. İşçi sınıfına da -yalnız kitapta değil- hayatta: Sınıf imtiyazını yasak eden Anayasamıza uygun, tam ve kâmil SİYASÎ HAK ve VAZİFELER tanımak, başka her memleketten çok Türkiyemiz için ölüm kalım davasıdır...

"Dava, içtimaî ve millidir. Onu kazanmak için iktisat, siyaset, hattâ basın cephelerinde büyük meydan muharebeleri ister. Çete harbi yetmez. Ne tanrılaşmış bile olsa, bir fert, ne bir hükümet, ne bir parti, ne bir zümre veya sınıf insan işin hakkından gelemez. Ancak BÜTÜN vatandaşların İKİNCİ BİR KUVVAYİ MİLLİYE SEFERBERLİĞİ başarı getirebilir...

"İnsanca çözülmeyecek dava BİLKUVVE kalmadı. Geri ve fakir milletiz. Sen ben kavgasıyla kısırlaşmamalıyız. Fakat hatalarımızı savunmakla da çıkmazdan kurtulamayız. Millete ve birbirimize NASILSAK ÖYLECE görünmek fazilet ve şerefini göstermekliğimiz MÜMKÜN ve ZARURİdir.

"Ham zorbalık çağı can çekişiyor. Dünyanın en eski medeniyetlerinde yoğrulmuş çelebiliğiyle, ağırbaşlı, uslu ve candan milletimiz: Muhalif, muvafık, bütün partilerden horoz döğüşü, kayıkçı döğüşü, -Başbakanın tabiriyle- kör 'döğüşü' beklemiyor. Milletimize YARAŞIR ve YARAR olmak için: Partiler arası bir ' SİYASÎ FORUM' yaratılmalı, o SİYASÎ ER MEYDANINDA milletle beraber, her şeyin izahı ve çaresi aranmalı, bulunmalıdır. Demokrasi lâftan işe geçirilmeli, bütünüyle gerçekleşmelidir."[51]

Her dikkatli okuyucunun da rahatlıkla görebileceği gibi bu görece uzun pasajın ruhu/ içeriği ve üslûbu/ biçimi Marksist ya da proleter-sınıfsal bir nitelik taşımadığı gibi devrimci-demokratik, hattâ reformist-demokratik bir nitelik te taşımamaktadır. Kıvılcımlı, kaynakların

israfı, yani boşa harcanmasından DP iktidarının sorumlu OLMADIĞINI, bunun asıl nedeninin "Osmanlı mirası tefeci ve bezirgân tesirlerin iktisadî siyasî münasebetlerimize ağır basması" olduğunu söylemektedir. Yani o bu israfın sorumluluğunu elle tutulur/ gözle görülür bir nitelik taşımayan bir geleneğin sırtına yıkmakta ve bu demagojik saptamadan hareketle Bayar-Menderes kliğini aklamaya kalkışmaktadır. O daha sonra, kentlere akan işçi sınıfını övmekte ve onun tembel, müsrif, sanayi düşmanı ve ecnebi hayranı olmadığını, tersine yurtsever olduğunu, hem de altını çizerek belirtme gereği duymaktadır. Hemen ardından ise, "demokrasinin lâftan işe geçirilme"sini Bayar-Menderes kliğinden bekleyen Kıvılcımlı'nın işçi sınıfını pazarlamaya, DP gericilerine beğendirmeye, âdeta görücüye çıkarmaya ve onun ne denli "uslu ve akıllı" olduğunu göstermeye giriştiğini görüyoruz. Sanki işçi sınıfının kendisini sınıfın ve halkın bu azgın düşmanlarının beğenisine sunması gerekiyormuş gibi! Burada bir kez daha yineleyeceğim şu tümceler, Kıvılcımlı'nın, Bayar-Menderes kliğine şöyle bir çağrıda bulunabildiğini göstermektedir:

"Ona (=işçi sınıfına- G. A.) itimat etmenin zamanı gelmiş, geçmiştir bile. Böyle temiz, çalışkan ve gürbüz bir içtimaî kuvvetimizi, millî ve tarihî vatandaşlık vazifesinden uzak tutmak, onu sadece İKTİSADÎ BİR ELEMAN ve SİYASÎ BİR ÂLET durumunda muhafaza, etmek, demokrasi gelişmemizin en büyük kaybıdır. İşçi sınıfına da -yalnız kitapta değil- hayatta: Sınıf imtiyazını yasak eden Anayasamıza uygun, tam ve kâmil (=yetkin- G. A.) SİYASÎ HAK ve VAZİFELER tanımak, başka her memleketten çok Türkiyemiz için ölüm kalım davasıdır..."[52]

Bayar-Menderes kliğinden işçi sınıfına güvenmesini dileyen, ona Türkiye'de demokrasinin gelişmesinden yana olduğunu söylediği işçi sınıfını "sadece İKTİSADÎ BİR ELEMAN ve SİYASÎ BİR ÂLET" olarak görmemesini salık veren ve bu sınıfa siyasal hak ve ödevler tanımanın Türkiye için yaşamsal önem taşıdığını rica minnet anlatan bu sözlerin ne sosyalizmle bir ilgisi ve yakınlığı vardır, ne de demokratizmle.

Kıvılcımlı daha sonra "BÜTÜN vatandaşların" katılacağı "İKİNCİ BİR KUVVAYİ MİLLİYE SEFERBERLİĞİ"nin başlatılmasını önermekte ve "Sen ben kavgasıyla kısırlaşma"ya karşı çıkmaktadır. O bu görüşünü bir sonraki paragrafta da yinelemekte ("... milletimiz: Muhalif, muvafık, bütün partilerden horoz döğüşü, kayıkçı döğüşü, -Başbakanın tabiriyle- kör 'döğüşü' beklemiyor"), partilerarası bir forumun yaratılmasını ve orada "her şeyin izahı ve çaresi"nin aranması ve bulunması gerektiğini savunmaktadır. İşçi ve yoksul emekçisinden büyük burjuvası ve toprak ağasına kadar bütün yurttaşların katılacağı bir siyasal seferberlik önerisinin, Kıvılcımlı'nın reklamını yaptığı en berbat türünden bir reformizm anlamına geldiği bellidir. Evet, Marksist-Leninistler, hatalı saflaşmalara ve o anlamda "kör döğüşü"ne karşıdırlar. Ancak, onların "kör döğüşü" anlayışı ve "kör döğüşü"ne karşı çıkışıyla Menderes gibi gerici bir politikacının "kör döğüşü" anlayışı ve "kör döğüşü"ne karşı çıkışı arasında hiçbir benzerlik yoktur. "Demokrasi"nin "lâftan işe geçirilme"si ve "bütünüyle gerçekleşme"si görevinin, içinde VP'nin yanısıra değişik gerici burjuva partilerinin yer alacağı böylesi bir partilerarası forumda yapılacak tartışmalarla yerine getirilebileceğini sanmak ise Kıvılcımlı'nın savunduğu bu en bayağı türünden reformizmin bir başka yansımasıdır.

Öte yandan 1957, DP önderliğindeki Türk gericiliğinin ABD'nin Ortadoğu'daki tabancası rolünün iyice belirginleştiği bir yıldı. Nisan 1956'da, ABD ve Britanya'nın inisiyatifiyle kurulan Bağdat Paktı'na katılan Türkiye, Mısır'ın Süveyş Kanalını ulusallaştırmasının ardından, 29 Ekim'de bu ülkeye saldıran Britanya, Fransa ve İsrail'den yana tutum almıştı. Mart 1957'de Türkiye gene ABD ve Britanya'nın kışkırtmaları sonucu Türkiye-Suriye sınırına asker yığacak ve ancak Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi uyarması üzerine geri adım atacak ve sınıra yığdığı birlikleri yıl sonuna doğru geri çekecekti. Türkiye 14 Temmuz' 1958'de ise, Irak'taki İngiliz işbirlikçisi monarşik rejimin, kitlelerin de desteğini alan ilerici bir askerî darbeyle devrilmesini

"şekavet" (=terörizm- G. A.) olarak niteleyecek ve bu kez de Irak'a asker gönderme girişiminde bulunacaktı.

1957, ülke ekonomisinin hızla başaşağı gittiği, işçilerin ve diğer yoksul katmanların yükselen enflasyon altında ezildiği, toplumun siyasal bakımdan ileri öğeleri katında tüm saygınlığını yitiren DP'nin her tür ve renkten muhalefete karşı daha da sertleştiği, iktidarını pekiştirmek için bir dizi anti-demokratik ve gerici önlem aldığı ve siyasal yaşamının son dönemecine girdiği bir yıldı. Kıvılcımlı, tam da böyle bir dönemde ilkesiz bir tavır benimseyerek Menderes'i göklere çıkarmakla pratikte, DP iktidarını giderek daha sert bir tarzda eleştiren CHP, Hürriyet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi gibi burjuva muhalefet partilerinden daha geri bir çizgiye düşmüş oluyordu. İşçi sınıfının yakın ve uzak hedef ve çıkarlarını savunan bir komünist, hattâ bir demokrat, iktidara gelmeden önce işçi sınıfının grev hakkı da içinde olmak üzere sendikal haklarını vereceğini birçok kez yineleyen, ama bu sözünü yerine getirmeyen azılı anti-komünist bir lideri, "İnşallah Menderes, köylülerin Başbakanı, işçilerin sendika Başkanı kalır" sözleriyle övmez, tersine onun işçi-düşmanı ve emekçi-düşmanı politikasını sergilerdi.

Kıvılcımlı DP liderliğinin, partileri muhalefetteyken işçilerden yana bir tutum aldığını, grev hakkını savunduğunu, hattâ iktidara geldikten sonra bir Grev ve Lokavt Yasa Tasarısı Taslağı hazırladığını ve bunu görüşlerini bildirmeleri için Temmuz 1951'de sendikalara gönderdiğini, ancak daha sonra bu konuyu bir daha ağzına almadığını bilmiyor muydu? O DP liderliğinin, 1954 seçimlerini kazandıktan sonra CHP ile sendikalar arasındaki ilişkilerin gelişmeye başlaması üzerine sendikalara karşı daha sert bir tutum aldığını, muhalefetteki Hürriyet Partisi'nin Temmuz 1957'de bir Grev ve Lokavt Kanun Teklifi hazırladığını, CHP lideri İsmet İnönü'nün 18 Kasım 1958'de yaptığı bir konuşmada, grev hakkının kabul edilmesi gerektiğini söylediğini ve CHP'nin 1959'da, Hürriyet Partisi'nin 1957'de hazırladığına benzer bir yasa önerisinde grev ve lokavt haklarının kabul edilmesi gerektiğini savunduğunu bilmiyor muydu? Herhalde onun, bütün bu gelişmelerden haberdar olmadığını ileri sürmek, Kıvılcımlı'nın zekâsına hakaret etmek anlamına gelecektir. Bu söylediklerime Kıvılcımlı'nın, VP hakkında dava açılması üzerine 5 Kasım 1957'de tutuklanmış ve tahliye edildiği 2 Aralık 1959'a kadar cezaevinde olduğu anımsatılarak karşı çıkılabilir. Ancak yazarın, gerek bakış açısı ve gerekse hem bu tarihten önce ve hem de sonra yazdıkları ve söyledikleri dikkate alındığında burada kendisine bir haksızlık yaptığım söylenemez.

Bir kaynakta bu konuda şunlar söyleniyordu:

"Hükümete ve burjuva partilerine bağlı sendika yöneticileri, sendika yönetimini ele geçirmek için, işçilerin çıkarına yapılan her teşebbüsü baltalamakta, bu tavırlarıyla, işçilerin sendikalarda örgütlenip güçlenmelerine engel olmaktaydılar. Bayar-Menderes grubu, iktidarı ele geçirmeden önce, grev hakkını tanıyacaklarına dair bol bol vaatlerde bulunmuşlar, ancak iktidara gelir gelmez, ülkede sendika hareketinin henüz yeterince olgunlaşmadığını ileri sürerek, grev hakkını tanımaktan yançizmişlerdir... Grev hakkının tanınması üzerine tartışmalar devam ederken İstanbul, İzmir, Ankara, Mersin, İskenderun gibi merkezlerde grev hareketleri başlar. Hükümet, bu grevleri düzenleyenler ve yönetenler hakkında sert tedbirler alır. Bir çok işçi ve greve katılan eylemciyi 'kanunsuz grev yapmak', 'kanunsuz işçi sendikaları ve grev komiteleri' kurmakla ve komünist faaliyette bulunmakla itham edip (=suçlayıp- G. A.) tutuklar."[53] Şevket Süreyya Aydemir ise, tam da bu 1957 yılında DP hükümetinin sendikalara karşı giriştiği saldırı hakkında şu bilgiyi aktarıyor:

"1957 Nisanında Demokrat iktidar, Sendikalara karşı 'taarruza geçti.' 20 Nisan'da İşçi Sendikaları Konfederasyonu kapatıldı. Arkasından, İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerde ayrıca 5 Sendika Birliği daha aynı muameleye uğradı. Bunlar, Demokrat iktidarın, Meclis'te fiilen kurduğu Tek Parti rejimi ile yetinmeyerek, Otoriter Devlet sistemine doğru da yönelmesinin

işaretleri gibiydi."[54]

"Proletarya devrimcisi" Kıvılcımlı ve onun -1960'ların ikinci yarısının devrimcileri tarafından örnek alınmasını ısrarla salık verdiği- Vatan Partisi bu koşullarda bile, DP iktidarının, işçi sınıfına ve sendikal harekete karşı aldığı polisiye önlemler ve tutuklamaları kınamadı ya da eleştirmedi. Oysa, en önemli niteliklerinden biri bağnaz bir anti-komünizm olan Bayar-Menderes kliği, her türlü muhalefetin, hattâ burjuva muhalefetinin altında bile "komünist parmağı" arıyordu. Örneğin Menderes, daha 10 Nisan 1956'da yaptığı bir konuşmada şöyle diyecekti:

"Muhalefet ve basının açmış olduğu şiddetli ateşin himayesinde birtakım komünist birliklerin hareket hazırlıklarında oldukları görülüyor... Kanunlar kâfi gelmiyorsa kanun teklifleri getireceğiz. Eğer adalet mekanizması, mevcut kanun hükümlerini anlamakta müşkilat (=zorluk- G. A.) çekiyorsa, bunları sarahate götüreceğiz (=açıklığa kavuşturacağız- G. A.). Ta ki bu ihtilâlci metodlar, bu fitne artık bitsin!"[55]

Aslında DP hükümeti, daha 1954 gibi görece erken bir tarihten itibaren her türlü muhalefeti susturmak ve devlet aygıtını tümüyle kendi denetimine almak için bir dizi girişimde bulunmaya yönelecekti. Bunlar arasında; muhalefete oy veren Malatya'nın ikiye bölünerek Adıyaman ilinin oluşturulması ve Kırşehir'in ilçe yapılmasını, radyonun siyasal partilere kapatılmasını, Temmuz 1954'te çıkarılan bir yasayla bütün kamu görevlilerinin görevlerinden uzaklaştırılmalarının kolaylaştırılmasını, emeklilik için gerekli en az hizmet süresinin 30 yıldan 25 yıla indirilmesi ve emekliye sevk kararına itiraz yolunun tıkanması suretiyle -çoğu CHP yanlısı- yüksek mahkeme üyelerini ve üniversite öğretim üyelerini denetim altına alma çabalarını, muhalif basına karşı sert önlemler alınmasını ve çok sayıda basın mensubunun hapse tıkılmasını, CHP'nin gençlik örgütü işlevini gören Halkevleri'nin 1955'te kapatılması ve mal varlığına elkonmasını, Menderes'in Şubat 1956'da CHP'ni "komünistlik"le ve "ulusal çıkarları kundaklamak"la suçlamasını, DP hükümetinin Haziran 1956'da kabul edilen bir yasayla siyasal partilerin seçim dönemleri dışında açık hava toplantısı yapmalarını yasaklamasını, 24 Haziran 1957'de dokunulmazlığı kaldırılan Cumhuriyetçi Millet Partisi lideri Osman Bölükbaşı'nın tutuklanmasını, 27 Aralık 1957'de TBMM İçtüzüğü'nün değiştirilerek muhalif milletvekillerinin hükümete ve bakanlara soru yöneltme haklarının kısıtlanmasını ve milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasının kolaylaştırılmasını vb. sayabiliriz. Daha sonraki yıllarda bu baskılar daha üst bir düzeye çıkacak, Bayar-Menderes kliği 1959 baharında yaptığı yurt gezileri sırası ve sonrasında, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye karşı taşlı, sopalı saldırılar ve hattâ linç girişimleri düzenleyecek ve Nisan 1960'ta TBMM'nde, olağanüstü yetkilerle donatılan ve DP'li milletvekillerinden oluşan bir Tahkikat (=Soruşturma) Komisyonu oluşturacaktı. Zaten niyetini hiç de gizlemeyen dönemin Cumhurbaşkanı Celâl Bayar 29 Kasım 1958'de Çorlu'da yaptığı bir konuşmada muhalefeti ve halkı şöyle tehdit etmişti:

"Millî kalkınmaya mani olmak isteyenler, millî irade karşısında karınca gibi ezilecekler-dir."[56]

Dahası bu hükümet, 15 Ekim 1957'de Vatan Partisi'ne karşı bir tutuklama operasyonu gerçekleştirecek ve Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın "bin kişiyi sallandıralım" biçimindeki sözleri üzerine 1959'da 50 öndegelen Kürd'ü tutuklayacaktı.

Bayar-Menderes kliği'nin, sosyalizmin anayurdu saydığı Sovyetler Birliği'ne karşı düşmanca bir politika izlemesi de Kıvılcımlı'nın bu kliğe yaklaşımını etkilemeye yetmemişti. Oysa bu klik; Türkiye'yi Kore savaşına sokmuş, NATO'ya üye yapmış, ülkeyi ABD üsleriyle donatmış, ABD ile bir dizi ikili anlaşma yapmış, ülke topraklarına ABD nükleer füzeleri yerleştirmek suretiyle ülkeyi Sovyetler Birliği'nin askerî misillemelerine açık hâle getirmiş, Ortadoğu'da ABD/ NATO hegemonyasına boyun eğmeyen ülkelere karşı saldırgan bir politika

izlemiş, bölgede Batı-yanlısı bir siyasal-askerî blok oluşturma çabalarının başını çekmiş, uluslararası alanda sömürgeciliğe direnen ulusal kurtuluş hareketlerine karşı sömürgeci ve emperyalist ülkelerin yanında yer almıştı vb. Bu politikaların altında koyu bir siyasal gericilik, anti-komünizm ve Sovyetler Birliği düşmanlığı yatıyordu. CHP muhalefetinin zaman zaman ikiyüzlü ve ürkek bir tarzda da olsa DP hükümetinin maceracı dış politikasını eleştirmesine rağmen Kıvılcımlı'nın ve VP'nin bu olguları bilmezden ya da görmezden gelmesi ve DP hükümetinin pro-emperyalist dış politikasını eleştirmek bir yana, Başbakan Menderes'i göklere çıkarması, en iyimser bir anlatımla tuhaftır. Kıvılcımlı'nın DP hükümeti karşısında sergilediği ve sadece ilkesel açıdan bütünüyle yanlış olmakla kalmayan bu "olumlu" yaklaşım, taktiksel ya da güncel pratiğin gerekleri açısından da hiçbir değer taşımıyor, işçi sınıfını ve halkı aydınlatmaya değil, tam tersine onları aldatmaya hizmet ediyordu.

Kıvılcımlı, Bayar-Menderes kliğinin 27 Mayıs 1960'da devrilmesinden hemen sonra, tutumunu 180 derece değiştirdi ve bu sefer DP iktidarını en ağır bir biçimde eleştirmeye ve mahkûm etmeye girişti. O 1957'de, Başbakan Menderes'i övmüş ve onun, "Derebeyi artığı tefecilerle et-tırnak olan komprador bezirgânlar"ı, "bilinçli ticaret ve ucuz devlet ihtiyacımız önünde imana getir"eceği yolundaki umudunu belirtmişti. Üç yıl sonra ise, bu temelden yanlış saptamasını unutmuş olan yazar bu kez Bayar-Menderes kliğini, "bir avuç tefeci-bezirgân çetesi" ve "milletten kopmuş bir oligarşi..." diye tanımlayacaktı. O, 27 Mayıs askerî darbesinden sonra kaleme aldığı *MBK'ya Birinci Açık Mektup* başlıklı metinde DP'nin bu iki şefini yerden yere vuracak ve "Gestaposuyla, çapuluyla, DP'den daha aşırı sağ parti mi olur?" diyecek ve bu egemen sınıf kliği hakkında şu değerlendirmeyi yapacaktı:

"... Batı'daki sermaye birikişinin korsanlık devrine rahmet okutacak bir utanmazlıkla kendi yurdunu ve halkını, hem de 'demokratlık' perdesi altında 'görülmemiş kalkınma' diye görülmemiş çapula uğratan ve (böl ve güt) fetvasınca köylere kadar soktuğu siyaset maskeli fitne ile millî birliğimizi sarsan bir avuç tefeci-bezirgân çetesine, geniş ülkemizi değil, yüz küsur metrekarelik Yassıada kayalığını bile kaplayamayacak derecede azlık ve milletten kopmuş bir oligarşi..."[57]

O 1970 yılında yazdığı bir kitabında ise 27 Mayısçıların, sadece DP hükümetini değil, finans kapitalin kendisini devirdiklerini söyleyebiliyordu:

"Devrilen finans kapital iktidarı mıydı? Açıkça oydu. 27 Mayısçılar öyle sanmadılar. 'Kişileri' devirdiklerine inandılar."[58]

Ama daha da ilginç olanı şu: Kıvılcımlı, bu kliği ağır bir biçimde eleştirdiği ve mahkûm ettiği 1960'lı yıllarda bile onun, örneğini verdiğim bu suçlarının çoğuna değinmemeyi ve onları görmezden gelmeyi yeğlemiştir. Dahası o, 5 Mart 1971'de Ankara'da *Sosyalist* Gazetesi Bürosu'nda verdiği bir konferans sırasında kendisini, vaktiyle Menderes'e düzmüş olduğu övgülerden ötürü eleştiren birini yanıtlarken, bu ağır hatalarını mazur göstermeye kalkışacaktı. Yani o, VP Programı'na, 15 Ağustos 1957'de ek olarak yazdığı ve "Kuvayı milliyeciliğimiz (Gerekçe)" adıyla yayımlanan Önsöz'ü yıllar sonrasında bile savunacaktı. Kıvılcımlı 5 Mart 1971 tarihli konuşmasında, Menderes'in "dış güçler"i ve onların destekçilerini hedef alır gözüken ve sözümona işçiler ve köylülerden yana çıkan sözlerine sahiplenmesini şöyle açıklayacaktı:

"Birinci pasaj: Menderes'in ağzından çıkmış, ikrar ettiği, yani bizim için o zaman düşman sayılan bir Partinin baştaki adamının itiraf zorunda kaldığı pasajdır. Onu koyduk.

"İkinci pasaj: bundan netice olarak çıkıyor. Menderes bir de bakıyoruz: *'Biz köylücüyüz'* diyor, *'Köylü Partisiyiz'* diyor. Yalan söylüyor. Ama söylüyor ya bunu. Hani 'söyleyene bakma, söyletene bak' derler eskiler. Bütün mesele, Menderes'i sıkıştırıp da bunları söylemek zorunda bırakan ortamda o sırada...

"Ve o arada da... Menderes, Ağır Maden Sanayii Sendikasının Fahri Başkanı seçiliyor. Böylece, Menderes: bir anda bakıyorsunuz... hem işçi, hem köylücü oluveriyor. Biz de o söze 'Maşallah' diyoruz. Aşkolsun. İnşallah bu işte samimidir Menderes. İnşallah sonuna kadar sendika başkanı kalır. İnşallah Köylü Partisi olur. Dediğimiz bu."[59] Yazar, burjuva politikacılarının gereksinim duyduklarında daha kuyruklu yalanlar söyleyebileceğini, daha rafine demagojilere başvurabileceğini, hattâ kendilerini en keskin "komünistler" olarak bile pazarlayabileceğini bilmiyor olamaz. Tabii, komünist ve devrimci güçlere düşen görevlerden birinin de böylesi sahte ve demagojik açıklamaları desteklemek değil, onları sergilemek olduğunu da. Dolayısıyla onun, Adnan Menderes'in bu sade suya tirit lâflarına olmadık anlamlar yüklemesinin ve oportünizmin doruğu anlamına gelen bu kaba hatasını inatla savunmayı sürdürmesinin kabul edilebilir hiç, ama hiçbir yanı yoktur.

Ama, bu konu burada kapanmıyor. Kıvılcımh'nm Bayar-Menderes kliğine ve özellikle de Menderes'e ilişkin yanılgıları ve zikzaklı değerlendirmelerine yenilerini eklenecekti. Yazar 1967'de, bir kaç bölüm hâlinde kaleme aldığı bir yazının "Menderes Neden Asıldı?" başlıklı bölümünde şöyle diyordu:

"Silâhlı kuvvetlerin şahdamarı içinde **'NATO'** kılığı ile yerleşip başkomutan olmuş bulunan Amerikan sermayesi Menderes'i tüketmişti. Yeni kartlarla oynamak istiyordu. Bunu Menderes de sezmişti. Amerika'ya nispet, Kruşçof'u Ankara'ya çağırmıştı ve kendisi de Moskova'ya gidecekti...

"Menderes'e bir şeyler olmuştu. İktidara geldiği günden beri bir daha ağzına almadığı sözleri, yeniden ve ansızın öne sürüyordu **'Demokrat Parti köylünün ve halkın menfaatlerini koruyan partidir'** diyordu. **'Ağır Sanayi İşçileri Sendikası Başkanı'** oluyordu. İnebolulular'a: **'Onlar size yaptıklarımızı çok görüyorlar, çünkü onlar, sizin nafakanıza göz dikmişlerdir'** diyordu. **'Onlar'** dedikleri kimlerdi?

" **'Dışta'** dedikleri, içimize kendi elceğizleriyle soktuğu Amerikan kılıklı FİNANS KAPİTAL'di. **'İçte'** dedikleri, yabancı kapitalin, Türkiye'deki bankalar ve şirketler kanalıyle kullandığı tefeci hacıağalar ile acente bezirgânlardı. DP bunların Türkiye'de örgütledikleri parti, Menderes gene onların bir anda kahraman ettikleri lider idi. Şimdi: **'İçteki ve dıştaki bezirgânlar'** diye damgaladığı velinimetlerine karşı gelen Menderes Demokrat Partiyi nereye götürüyordu?...

"Menderes sanayi kurmak, Türkiye fabrikalarından çıkacak mallarla silâhlı kuvvetlerimizi donatmak istiyordu. Bu işin parasını da, utanmadan Amerika'ya ödetmiye kalkışıyordu: 300 milyon dolar diye tutturmuştu. Amerika, kendi lâstik tekerlekleri için gerekli asfalt yolların yapımına para, malzeme ve hele bol bol **'uzman'** yollamıştı. Amerika, kendisinin kullanmadığı silâh ve makineleri Türkiye'ye satıp hibe etmişti. Bunları bozulunca onaracak tamirhaneleri Türkiye'de yaptırmak üzere sermaye ortaklıklarına elverişli **'Sınaî Kalkınma Bankası'**nı dahi kurdurmuştu. Türkiye'nin dışarıdan aldığı her mal için Türk parası yerine Amerikan doları ödemesini de sağlamıştı. Gelmiş, Türkiye'yi sevabına savunmak için dört bucağımıza silâhlı üsleri de yerleştirmişti devletin sivil-asker bütün subaşlarını **'UZMAN'**larıyle kesmişti. Daha ne isteniyordu?

"Bütün bu **'Amerikan yardımlarını'** Menderes'in sonradan **'açık bir istismar'** sayması nankörlüktü. Hele **'istiklâlimizi tazyiklere maruz bırakmak istikametinde içli dışlı çalışmaları, Türk milleti mutlaka mağlup edecektir'** tehdidini savurması cinayetti. Bu cinayeti işliyenin cezası verilmeliydi. Bu ceza usulünü Amerika çok denemişti. Geri ülkelerde silâhlı kuvvetler, sivil hükümetleri kabak çekirdeği gibi çıtır çıtır yiyordu. Çünkü dar gelirli silâhlı kuvvetler hergün artan pahalılık yüzünden yoksul halktan daha az hoşnutsuz değildi. Bu hoşnutsuzluğun patlaması için, ordu tetiğine en ufak bir parmağın dokunması yeterdi. Böyle

parmakları Amerika'dan ithal etmiye hiç lüzum yoktu. Silâhlı kuvvetler otomatik işlerdi."[60]

Rahatlıkla görülebileceği gibi Kıvılcımlı burada Menderes'in işçi-yanlısı, köylü-yanlısı demagojisini ciddiye almayı sürdürmekte, onun, temsil ettiği sömürücü sınıf ve katmanlardan bağımsızlaşabileceğini ima etmekte ve kendi manevra alanını bir miktar genişletmek amacıyla Sovyetler Birliği'yle ilişkileri normalleştirme çabalarını bağımsız bir dış politika izleme yolunda adımlar atma çabası olarak görmektedir. Ama o daha da ileri gitmekte ve hattâ 27 Mayıs darbesinin arkasında ABD'nin bulunduğunu ima etmektedir. ABD emperyalistlerinin, önemli ölçüde yıprandığını gözönüne alarak 1950'lerin sonlarına doğru Bayar-Menderes kliğine daha mesafeli durdukları, hattâ onun 1960 yılında Sovyetler Birliği'yle ilişkileri tazeleme işaretleri vermesinden rahatsız olduğu söylenebilir. Ancak ABD'nin Bayar-Menderes kliğini; Türkiye'de sanayi kurmaya, Türk ordusunu Türk fabrikalarından çıkacak mallarla donatmaya, kendisine meydan okumaya ve Sovyetler Birliği'yle ilişkileri geliştirmeye kalkmak gibi nedenlerle devirdiği ya da devrilmesine yeşil ışık yaktığı savı hiç de inandırıcı değildir. Bu kitapta ortaya konan veriler, bu savın temelsiz olduğunu yeterince göstermiştir ve gösterecektir. Zaten o günden bu yana hiçbir ciddi araştırmacı 27 Mayıs darbesinin ABD tarafından kışkırtıldığı ya da tezgâhlandığı yolunda bir sav ileri sürmemiştir. Dahası böyle bir sav, yaşamının sonuna kadar özelde Millî Birlik Komitesi'ni ve genelde Türk ordusunu övmeye devam eden, -aşağıda da göreceğimiz gibi- 27 Mayıs darbesini bir "millî demokratik devrim" olarak değerlendiren ve Türk ordusunun sosyalizmden yana olabileceğini savunan Kıvılcımlı'nın kendi yaklaşımıyla da hiçbir biçimde bağdaşmaz.

27 Mayıs Darbesi ve MBK'ne İlişkin Yanılsamalar

Kıvılcımlı'nın Adnan Menderes'i ve DP hükümetini öven yukardaki satırları kaleme almasından sadece 32 ay sonra gerçekleşen 27 Mayıs 1960 askerî darbesi, yazarın bu kez de, devrilen DP hükümetini ağır bir biçimde suçlamasına, darbeyi gerçekleştiren Millî Birlik Komitesi'ni göklere çıkarmasına ve hattâ bu komiteden bir devrim yapmasını beklemesine ve talep etmesine tanık olacaktı. Yazdıklarından onun, 27 Mayıs askerî darbesine çok büyük umutlar bağladığını görüyoruz. Kıvılcımlı, 27 Mayıs 1960 askerî darbesinin ertesi günü, yani 28 Mayıs'ta darbeyi gerçekleştiren Millî Birlik Komitesi'ne çektiği telgrafta şunları söylüyordu:

"Millî Birlik Komitesi Başkanı ve TC Devlet ve Hükümet Başkanı

ANKARA

"Sayın Orgeneral Cemal Gürsel;

"Tarihimizde daima kuvvetle çarpan kalbimizin, yiğit ordumuzun kötülüğe başeğdirişini huşuyla selamlarım. İkinci Kuvayı Milliye Gazamız kutlu olsun. Gerçek Demokraside Allah yanıltmasın.

Vatan Partisi Genel Başkanı

Dr. Hikmet Kıvılcımlı"

Daha sonra Kıvılcımlı, MBK'ne iki açık mektup gönderdi. O bu mektuplardan birincisinde şöyle demişti:

"Bu şartlar altında, Millî Birlik Komitesi (İkinci Meşrutiyetçilerin Hürriyet ü İtilâf ve İttihad ü Terakki Fırkalarına bakmıyan Atatürk'ün Halk Partisi gibi), bütün milleti prejüjesiz çağıracağı bir İkinci Kuvayimilliye Partisi kurmalıdır."[61] Kıvılcımlı, MBK'ne gönderdiği ikinci açık mektupta ise şöyle diyecekti:

"M.B.K. yoksul Anadolu köylüsü için yürekten kan ağlayan, halka inanmış, halk çocukları

topluluğudur."[62] Daha ilerde ise o şunları söyleyecekti:

"Siz millet hayatının yüzlerce yılında bir görünen güçlü HAKEM'siniz. Teker kişi olarak -Arab'ın 'Halitatül hata ven-nisyan'- (yanlışlar ve unutkanlıklar katışığı) dediği birer insan olabilirsiniz. Ama, KOMİTE olarak -Halk dilindeki kutlu 'ÜÇLER', 'YEDİLER', 'KIRKLAR' gibi,- 'OTUZSEKİZLER' adı ile tarihe geçecek işler yapmaya çağrılı evliyalarsınız."[63]

Kıvılcımlı, daha radikal ve yeni bir 27 Mayıs darbesi beklentisi içinde olduğu 1970 yılında kaleme aldığı bir kitabın "Türk Ordusu Hanımlaşamaz" başlıklı altbölümünde ise şunları yazacaktı:

"Ne Türkiye genlikli bir modern kalkınmış ekonomi temeline sahipti, ne finans-kapital oturaklı ve tutarlı bir kapitalist sınıfın bütünlüğünü ve kendince haklılığını, meşruluğunu temsil ediyordu. O yüzden Türk ordusu gerek maddesi, gerek ruhuyla, finans-kapitalin ne ayrıcalıklı metropol kastı, ne sömürge aylıklı askeri olamadı...

"O zaman Türk ordusuna tek yol kalıyor. Halk ordusu olmak. 27 Mayıs ve sonrası, o çabanın bir denemesidir. Bilince çıkamadığı için kördövüşüne dönmüştür."[64] Oysa, bu satırların yazıldığı yıllarda Türk ordusuna bağlı komando birlikleri Kürt illerinde çok sayıda köye baskınlar yapıyor ve köylüleri ağır işkencelere ve aşağılayıcı davranışlara tâbi tutuyor, 5-6 Mart 1971'de ise gerçek mermiler kullanan askerî birlikler, iki öğrenci ile bir işçinin yaşamını yitirdiği bir operasyonla ODTÜ öğrenci yurdunu zorla ele geçiriyordu. Generallerin bundan kısa bir süre sonra yapacakları 12 Mart 1971 askerî darbesi ise "Türk ordusu"nun, "gerek maddesi, gerek ruhuyla, finans-kapitalin.... ayrıcalıklı metropol kastı" olduğunu ve onun, Kıvılcımlı'nın anlatımıyla çoktan "Hanımlaş"mış olduğunu gösterecekti.

Yazar 27 Mayıs'a ilişkin anti-Marksist değerlendirmelerini daha sonraki yıllarda da sürdürecekti. Örneğin o, *Halk Savaşının Planları* adlı kitabında şöyle diyecekti:

"27 Mayıs 'İKİNCİ KUVAYİMİLLİYE' denilen 'Demokratik İnkilâp' idi. Atatürk devrimlerinin savunucusu olmakta samimî ise, tıpkı BİRİNCİ KUVAYİMİLLİYE denilen 'Demokratik Devrim' üzerine Mustafa Kemal'in yaptığı gibi, Türkiye'de yeni bir SİYASÎ PARTİLER ayarlamasına gidilmesi gerektiği örnekleriyle anlatıldı."[65] O daha ilerde ise şöyle diyecekti:

"27 Mayıs nasıl bir devrimdir?

" 'DEMOKRATİK DEVRİM'dir.

"27 Mayıs 'MİLLÎ' midir? Bütünüyle milleti kapladığına göre millîdir... 27 Mayıs, Mustafa Kemal'in güttüğü Birinci Kuvayımilliye, Birinci Kurtuluş Savaşı adlı 'Millî Demokratik Devrim'in açtığı yolda, İkinci Kuvayımilliyecilik, yahut İkinci Kurtuluş Savaşı, yahut 'YENİ KURTULUŞ MÜCADELESİ' diyebileceğimiz 'İkinci Millî Demokratik Devrim'in bir konağı olmuştur."[66] Ancak yazar, emperyalizme, işbirlikçi-tekelci burjuvaziye ve toprak ağalığına karşı olmayan 27 Mayıs askerî darbesini nasıl ve neden millî demokratik devrim olarak tanımladığını gösterememekte, yukarda alıntıladığım yüzeysel sözcükler dışında herhangi bir inandırıcı argüman sunamamaktadır.

Herşeyden önce burada Kıvılcımlı'nın "millî devrim" kavramını da doğru kullanmadığını görüyoruz: "Bütünüyle milleti kapladığına göre millîdir." Böylesi bir devrimin ulusun bütününü kaplaması ya da kucaklaması olanaklı mıdır? Acaba tarih böylesi bir "millî devrim"e tanıklık etmiş midir? Hayır. "Millî devrim" kategorisi içine konabilecek olan toplumsal ve siyasal hareketlerin istisnasız hepsinde, o ulustan oldukları hâlde bu devrime karşı çıkanlar olmuştur. Yazarın örnek olarak gösterdiği "Birinci Kuvayımilliye, Birinci Kurtuluş Savaşı" da ulusun tümünü kapsamıyordu. Öte yandan 27 Mayıs hareketinin kendisi Kıvılcımlı'nın bu tanımının yanlışlığını ortaya koyan bir başka örnekti. Bu askerî darbeyle devrilen DP kliğinin

mirasçıları ve destekçileri bir süre sinmiş, ama neredeyse 27 Mayıs'ın hemen ardından önce gizli, daha sonra da açık bir biçimde MBK'ne ve giderek TSK'ne muhalefet etmeye girişmiş ve bunu yaparken de gerek özel olarak MBK ve gerekse genel olarak TSK içindeki ayrılıklardan yararlanmışlardır. Dahası 1957 genel seçimlerinde -CHP'nin yüzde 41.1'ine karşılık- oyların yüzde 47.9'unu alan DP'nin seçmen kitlesi darbeyle birlikte buharlaşmamış ya da ancak kısmen ve geçici olarak DP-karşıtı partilere yönelmiştir. 27 Mayıs hareketinden sonra yapılan ilk genel seçimlerde CHP oyların yüzde 36.7'sini alırken, DP'nin devamı olan AP oyların yüzde 34.8'ini alacaktı. Oyların yüzde 14'e yakını Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne ve yüzde 13.7'si ise Yeni Türkiye Partisi'ne gidecekti.

Özellikle siyasal sonuçları bakımından 27 Mayıs askerî darbesinin; kendisinden yaklaşık 11 yıl sonra gerçekleşecek olan 12 Mart 1971 ve 20 yıl sonra gerçekleşecek olan 12 Eylül 1980 askerî-faşist darbelerinden farklı olduğu ve onlarla aynı kategoriye yerleştirilemeyeceği tartışma götürmez. Orta ve kısmen de alt kademe subaylar tarafından gerçekleştirilen hiyerarşi dışı bir eylem olan ve ardında göreli ileri hükümler içeren bir anayasa bırakmış olan 27 Mayıs darbesi, öncelikle ve ilk planda işçi sınıfını ve emekçi yığınları hedef almıyordu. Bu bakımdan, proletarya-burjuvazi çelişmesinin çok keskinleşmemiş ya da öne çıkmamış olduğu 1950'lerin sonu Türkiyesi konjonktüründe olgunlaşan bu darbe, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinden farklıydı. Objektif olarak 27 Mayıs askerî darbesinin esas içeriği, büyük toprak sahipleri ile -1950'li yıllarda dışa bağımlı kapitalizmin görece hızlı bir tempoyla gelişmesi sonucu güçlenen- sanayi burjuvazisi arasındaki çelişmenin zor yoluyla çözülmesiydi. O tarihsel momentte; Bayar-Menderes kliğinin uzlaşmaz tutumu, ordu içinde oluşmakta yeni subay kuşağının, eski ve küflenmiş ordu hiyerarşisine karşı tepkileri, subay maaşlarının düşüklüğü, üniversite gençliğinin, ilerici aydınların ve küçük ve orta memurların DP hükümetinin ekonomik politikasının sonuçlarına ve siyasal baskılarına karşı öfkesi gibi başka faktörlerin de devreye girmesi, bu çelişmenin barışçı ve parlamenter yoldan çözümünü olanaksız kıldı. Ve belki hepsinden önemlisi, egemen sınıfların saflarında bir çatlamanın ürünü olan ve bu çatlağı bir süre için genişletmeye devam edecek bir anayasa yapan 27 Mayıs askerî darbesini izleyen dönemde her türden ilerici düşüncenin, sol hareketin ve işçi sınıfı ve gençlik hareketinin gelişmesi için oldukça geniş kanallar açıldı.

Bir dizi revizyonist politikacı ve parti, esas işlevi büyük sanayi burjuvazisinin çıkarlarını kollamak olan ve burjuvazinin bu fraksiyonunun ve onun arkasında duran emperyalizmin gereksinimleri uyarınca iç pazarı genişletmek olan 27 Mayıs hareketini alabildiğine yüceltmiş ve ona olmadık misyonlar biçmişlerdi. Ancak Kıvılcımlı'nın bu konuda bütün bu kişi ve partileri solladığını söyleyebiliriz. Evet, 27 Mayıs darbesi, mimarlarının iradesinden bağımsız olarak bazı olumlu gelişmelere yol açmıştır. Ne var ki bundan hareketle, gerçekleştirilmesinin hemen ardından NATO'ya ve CENTO'ya, yani Batı emperyalist blokuna bağlılığını MBK üyesi Albay Alparslan Türkeş'in ağzından yüksek sesle açıklayacak olan bu darbenin halkçı ve demokratik bir hareket olduğu, emperyalizme karşı olduğu ya da 27 Mayısçıların sola ve devrime yakınlık duydukları sonucu asla çıkarılamaz. Bayar-Menderes kliğini devirmekle ve en iyi olasılıkla mülksahibi sınıfların bu kliğe en yakın öğelerini iktidardan uzaklaştırmakla birlikte büyük burjuvazinin ve büyük toprak sahiplerinin iktidarını yıkmak ve Türkiye'yi kapitalist-emperyalist sistemin dışına çıkarmak gibi bir amacı asla olmayan 27 Mayıs hareketini bir "millî demokratik devrim" olarak nitelemek olanaksızdır.

27 Mayıs darbesinin böyle bir nitelik taşımadığını anlamak için, onu gerçekleştirenlerin Müslüman-olmayan halklara ve Kürt halkına karşı, Türk burjuva devletinin geleneksel şovenist politikasını sürdürdüklerini anımsamak yeter. 27 Mayısçılar çıkardıkları genel aftan DP döneminde tutuklanan 50 öndegelen Kürd'ü yararlandırmamış ve Kürt milliyetçisi olduğundan kuşku duyulan 485 Kürd'ü 1 Haziran 1960'ta tutuklayarak Sivas'ta açık arazide kurulan bir

kampa kapatmışlardı. Ankara Radyosunun 18 Ekim 1960 tarihli bir raporunda ise şu bilgi aktarılıyordu:

"MBK Doğu Anadolu'daki ağaların ve şeyhlerin nüfuzunu kırmak için bir kanun çıkardı. Bu kanuna göre bu şahıslar hükümet emriyle kendi nüfuz bölgelerinden çıkarılabilecek ve herhangi bir memurluk yapmaları yasaklanabilecekti."[67] Tabii bu şoven, keyfi ve saldırgan tutum, MBK'nin sözümona ağalık karşıtı ya da anti-feodal tavrı gibi gösterilemez.

27 Mayıs Darbesi Anti-Emperyalist miydi?

27 Mayıs darbesinin böyle bir yanı olmadığı gibi, onun sözcülerinin de böyle bir savı olmamıştır. Şimdi konuya biraz daha yakından bakabiliriz.

Aslında ABD yetkilileri ve Ortadoğu uzmanları, Bayar-Menderes kliğinin konumunun ve desteğinin giderek zayıfladığını ve ülkede bu kliğe karşı muhalefetin yaygınlaşmakta olduğunu biliyorlardı. 1960 yılının Nisan ayında ABD basınında bu konuda haber ve yorumlar yayımlanmaktaydı. Bu darbeyi destekledikleri yolunda herhangi bir kanıt olmamakla birlikte ABD emperyalistlerinin Türk burjuva devleti ve ordusu içindeki istihbarat kaynakları yoluyla darbe doğrultusundaki gelişmelerin kokusunu aldıklarını varsayabiliriz. ABD Devlet Başkanı Eisenhower'ın 6-7 Aralık 1959'da Ankara'ya yaptığı ziyaretten birkaç ay sonra, DP hükümetinin Sovyetler Birliği'yle daha yumuşak ve normal ilişki geliştirme sinyalleri vermesi ve 11 Nisan'da Ankara'da yayımlanan ortak bildiride Başbakan Menderes'in Temmuz ayında Moskova'yı ziyaret edeceğini açıklaması da herhâlde birileri tarafından bir yerlere not edilmişti.

Yalçın Küçük darbeci subayların 27 Mayıs sabahı saat dörtte radyoda okuyacakları ve işbaşına gelecek olan Millî Birlik Komitesi'nin NATO'ya, ABD'ne vb. karşı olmadığını açıklayan ilk bildirisini sabahın çok erken saatlerinde, yani darbenin kamuoyuna duyurulmasından önce Kavaklıdere'deki ABD büyükelçiliğinin bahçe kapısından içeri attıklarını belirtmişti. Böylelikle 27 Mayısçılar ABD Elçisi Fletcher Warren'a darbenin Türkiye'nin bağlaşıklarına yönelik olmadığını bildirmiş oluyorlardı. Küçük, "27 Mayıs'la Menderes rejimine nihai darbeyi indirenler"in, "Birleşik Devletler yöneticilerine güvence vererek işe baş"ladıklarını, "27 Mayıs darbesinden sonra da Türkiye'nin soğuk savaşı kızıştırmaya devam ettiği"ni ve 27 Mayıs hareketinin bir programa dayanan bilinçli bir halk desteğinden yoksun olduğunu söyledikten sonra sözlerine şöyle devam etmişti:

"Bu yüzden Menderes rejimine karşı muhalefet dış politika açısından bir programdan yoksun ve içi boş bir muhalefetti. Bu yüzden yerine geçen rejim, sahip olduğu halk desteği ile, eskisinden daha fazla Amerikan yörüngesinde bir dış politika izleme şansına sahip oldu."[68]

ABD'nin en önemli gazetelerinden *The New York Times*'ın 28 Mayıs tarihli başyazısında şöyle deniyordu:

"Kuvvetli komünizm karşıtı tutumu sürdürecek olan yeni yönetim NATO ve CENTO'ya bağlı olduğunu ilân etmiştir. Ayrıca, diktatörlük kurma hevesinde olmadıklarını ve en kısa zamanda özgür seçimlerin yapılacağını belirtmişlerdir. Yeni rejimin, bu sözünü tutacağı ümit edilmektedir.... Eğer böyle olursa hür dünyanın bir parçası olarak Türkiye, içinde bulunduğu karışık durumdan kurtulma ve parlak bir geleceğe doğru gelişme şansına sahiptir."[69]

30 Mayıs 1960'ta Orgeneral Cemal Gürsel'in başkanlığında ilk toplantısını yapan yeni hükümetin aldığı yedi karardan altıncısında aynen şöyle deniyordu:

"DP hükümeti tarafından yabancı devletler hakkında alınmış olan bütün kararların yürürlükte tutulması..."[70]

MBK'nin dışişleri bakanlığına getirdiği Selim Sarper 1 Haziran'da yaptığı bir açıklamada, yeni rejimin ABD ile askerî bağlaşma da içinde olmak üzere, imzaladığı tüm uluslararası

anlaşmalara bağlı kalacağını yineledi. Sarper bu açıklamasında, Türkiye'den kalkan ve Sovyetler Birliği üzerinde istihbarat uçuşları yapan U-2 uçaklarının çalışmalarını sürdüreceklerini de belirtmişti. Buna ek olarak MBK'nin, Bayar-Menderes kliği döneminde, başta İncirlik ve Çiğli olmak üzere Türkiye'de kurulan ABD-NATO üsleri hakkında herhangi bir açıklama yapmamış olmasını da anımsatmak gerek.

12 Eylül darbesinden sonra Barış Derneği davasında yargılanacak olan eski büyükelçi Mahmut Dikerdem bu konuda şöyle diyordu:

"Türkiye'deki 27 Mayıs Devriminin üzerinden iki aya yakın bir zaman geçmiş, Millî Birlik Hükümeti'nin NATO ve CENTO'ya bağlılığı dünyaya ilân edilmiş, eski dostlukların -ve eski düşmanlıkların- olduğu gibi süreceği, Amerikan Hükümeti'nin tam güvenini kazanmış bir diplomat olan Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'na getirilmesiyle açıkça belli olmuştu."[71]

Devlet Başkanı Cemal Gürsel 4 Temmuz'da yaptığı bir basın toplantısında, Türkiye'nin ödemesi gereken borç miktarının çok yüksek olduğunu ve bu durumun ülkenin saygınlığını zedelediğini belirttikten sonra ABD ve Batı'dan daha fazla yardım talep edecekti:

"Amerikan yardımının arttırılması keyfiyetine gelince, Amerika bizi anladığı takdirde bu yardımı arttırabilir ve arttırılmalıdır... Birçok yerlerden bana avuç dolusu yardım teklifleri geliyor ama Amerika'nın bu yardımı yapması daha iyi olur zannediyorum."[72] Gürsel'in burada, Hruşçov'la kendisi arasındaki mektuplaşmaya göndermede bulunduğunu tahmin edebiliriz. Hruşçov'un 28 Haziran tarihli mektubunda Gürsel'e, Türkiye'nin tarafsız bir yol izlemesi hâlinde Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinin çok daha içten olacağını, Türkiye'nin askerî harcamalarının azalacağını, bununsa ekonomik zorlukların azalmasına katkıda bulunacağını belirttiği anlaşılıyor. Gürsel ise 4 Temmuz tarihli yanıtında özetle, iki ülke arasında iyi ilişkilerden yana olmakla birlikte Türkiye'nin Batı bağlaşması içinde yer almaya devam etmesinin iyi komşuluk ilişkileriyle bağdaşabileceğini bildirecekti.

Türkiye'nin Batı emperyalist kampında yer almakta kararlı oluşunun bir başka göstergesi de MBK'nin BM'de, önceli olan DP hükümetinin izinden gittiğini ortaya koyması olacaktı. 1961 yılında BM "Güvenlik" Konseyi'nin geçici üyelerinden biri olan Türkiye, Konsey'in önüne gelen sömürgecilik ve onun tasfiyesi ile ilgili konularda sistemli bir biçimde sömürgeci devletlerin çıkarları doğrultusunda ve sömürgeciliğe karşı savaşım veren halklara ve ülkelere karşı oy kullandı.

Eski Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a yöneltilen bir suçlama, 27 Mayıs darbecilerinin anti-komünist ve ABD/ Batı-yanlısı önyargılarının ne denli güçlü olduğunu bir kez daha gösterecekti. 12 Temmuz 1960 tarihli gazeteler, Yüce Divan'da yargılanacak olan eski Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın, Anayasayı değiştirmek ve ona aykırı davranmak, Türk halkını iç savaşa sürüklemek ve Türkiye topraklarının bir kısmını yabancı bir devletin egemenliğine bırakmakla suçlandığını yazıyordu. Ancak, burada sözkonusu edilen yabancı devlet ülkenin dört bir yanında askerî üs ve tesisler kurmuş olan ABD değildi. Hayır; Bayar-Menderes kliği, alacağı yardım karşılığında Doğu Anadolu'nun bir kısmını Sovyetler Birliği'ne bırakmaya girişmekle suçlanıyordu!

27 Mayıs rejiminin ABD-yanlısı Dışişleri Bakanı Selim Sarper 4 Ekim'de New York'ta Sovyetler Birliği Başbakanı Hruşçov'la görüşürken ABD 6. Filosu Boğazlar'dan geçerek Karadeniz'e giriyor ve Türk limanlarını ziyaret ediyordu. Bunu ABD ve Türk filolarının ortak askerî tatbikatı izleyecekti.

Bu bağlamda ele alınması gereken bir diğer konu da, 1959'dan itibaren "Sovyet tehdidi"ne karşı Türkiye'ye konuşlandırılmasına başlanan Jüpiter füzeleriydi. Bu füzelerin isimleri daha çok, Ekim 1962'de patlak veren ve Sovyet füzelerinin Küba'ya yerleştirilmesi sonrasında ortaya çıkan ABD-Sovyetler Birliği geriliminin bir nükleer savaş olasılığını gündeme getirmesi

vesilesiyle duyulacaktı. Bu bunalım, Sovyet füzelerinin Küba'dan ve Jüpiter füzelerinin de Türkiye'den çekilmesiyle atlatılacaktı. Bizi burada ilgilendiren nokta; MBK'nin Sovyetler Birliği yöneticilerini hayli rahatsız eden bu füzelere ilişkin tutumunun DP hükümetinin tutumundan farksız oluşu ve tıpkı DP hükümeti gibi halkı ve kamuoyunu bu gerçeklerden haberdar etmemesidir.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı, ABD Kara Kuvvetleri tarafından 1956'da geliştirilen Jüpiter adlı balistik füzeleri Sovyetler Birliği'ne karşı bazı ülkelere yerleştirmek için girişimlerde bulunduğunda, bu öneriyi NATO ülkelerinden sadece Britanya, İtalya ve Türkiye kabul edecekti. Başbakan Menderes 9 Aralık 1957'de yaptığı bir açıklamada bu füzelerin Türkiye'ye yerleştirilmesini kabul ettiklerini söyleyecekti. İtalya 1958 sonlarında ve Türkiye ise Ekim 1959'da, üstelik TBMM'nin onayına sunulmaksızın bu füzelerin kendi topraklarında konuşlandırılmasını resmen onayladı. Aslında bu füzelere ev sahipliği yapmakla Türkiye ciddi bir risk altına girmiş oluyordu. Nitekim Sovyet Başbakanı Hruşçov 1959 sonuna doğru yaptığı bir konuşmada Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yerleştirilen orta menzilli Jüpiter füzelerinden duyduğu kaygıyı belirtmiş ve şöyle demişti:

"Türkiye'ye yardım vadedilmiştir. Türkiye bu yardımı alabilmek için toprağında üsler kurdurmaya razı olmuştur. Türkiye NATO'nun ve CENTO paktının azasıdır. Bu suretle Türkiye bir silâh deposu hâline gelmiş bulunmaktadır."(73)

27 Mayıs darbesinden sonra Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde herhangi bir yakınlaşma olmadı. Dahası Türkiye, Sovyetler Birliği'nin 3 Şubat 1961'de bu füzelerle ilgili olarak verdiği notaya klasik bir karşılık vermekle, yani bu füzelerin Sovyetler Birliği'ne karşı olmadığını, savunma amaçlı olduğunu, bu füzelerin varlığının iki ülke arasında iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine engel olmadığını söylemekle yetindi.

Yukarda sıraladığım olgu ve açıklamaların hepsinden değilse de çoğundan haberdar olması gereken Kıvılcımlı, üstelik bir "millî demokratik devrim" olarak nitelediği 27 Mayıs darbesinin anti-emperyalist bir yan taşımadığına ve başını ABD ve ortaklarının çektiği emperyalist bloka karşı asla herhangi bir tavır sergilemediği olgusuna değinmemeyi yeğlemiştir. Kendisini "komünist" olarak nitelendiren bir insan için bu hem çok ciddi bir hatadır; hem de onun yaşamsal önem taşıyan sorunları ele alışındaki tutarsızlığın bir başka örneğidir. Yazar, esas konusu 27 Mayıs olan -ve ilk basısı 1970'de, yani 27 Mayıs darbesinden 10 yıl sonra Ant Yayınları tarafından *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Eleştirisi* adıyla yayımlanan- kitabında (*27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*) bu hata ve tutarsızlığı sürdürmüştür.

Hattâ 27 Mayıs 1960 askerî darbesini böylesine yücelten Kıvılcımlı, Menderes'in 17 Şubat 1959'da Londra yakınlarında geçirdiği ve yanında bulunan bir çok milletvekili, bürokrat, koruma görevlisi ve uçuş personelinin öldüğü ya da yaralandığı uçak kazasını hafif yaralı olarak atlatmasının ve 27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra göreli bir siyasal özgürlük ortamının oluşmasının ve solun önünün açılmasının vb. ardında CIA'nın olduğunu ima edebilmiştir. (Bu konuya VIII. Bölüm'de yeniden döneceğim.) Sonuç olarak şunu söyleyebilirim: Makale ve kitaplarına, kaba bir Türk milliyetçiliğine varan abartılı ve çarpık bir anti-emperyalizm anlayışının egemen olduğunu gördüğümüz Kıvılcımlı'nın bu olguları görmezden gelme tutumunu daha da vahim kılan bir başka faktör ise şudur: Gerek DP hükümetinin ve gerekse MBK yönetiminin; askerî üslere, ikili anlaşmalara, U-2 uçuşlarına, Jüpiter füzelerine ilişkin ABD-yanlısı politikası ve ABD/ NATO bağlaşmasına en sıkı bağlılığı en başta Sovyetler Birliği'ni hedef alıyordu. Peki ama, acaba Kıvılcımlı, "sosyalist" saydığı ve görünüşte büyük değer verdiği ve zarar görmesini istemediği Sovyetler Birliği'ni savunmasıyla bu ülkeyi hedef alan, DP ve MBK iktidarlarını övgülere boğmasını nasıl bağdaştırabiliyordu? Bu çelişme ve tutarsızlıkları açıklamak, herhâlde en bağnaz Kıvılcımlı yanlıları için bile çok zor olmalı.

12 Mart Darbesine İlişkin Yanılsamalar

Kıvılcımlı'nın 12 Mart darbesine yaklaşımını ele almadan önce onun, bu darbenin öngünü sayılabilecek bir tarihte CHP hakkında söylediklerine göz atmamız gerekiyor. Yazar 1970 yılında kaleme aldığı *Halk Savaşının Planları* adlı kitabında halkın örgütlenmesi sorununu tartışırken şöyle diyordu:

"Ona rağmen Türkiye'de halkla, halk için, halk tarafından kurulmuş örgütler yok mudur?

"Bu yönde başlıca iki eğilim göze çarpıyor.

"1- Halk Partisi:

"Pek eskidir. Geçmişteki uzun denemelerinden çıkmış acı sonuçlarla her gün biraz daha irkilerek karşılaşıyor. Bu SONUÇLAR yalnız CHP için acı değildir, memleket için büsbütün acıklıdır. Dünyada hiçbir yabancı baskısı altında kalmamak için Kurtuluş Savaşında zafer kazanmış Türkiye, Cumhuriyeti kuran Halk Partisi'nin elinde: 30 bin Amerikalı'nın emrinde yüzlerce yabancı üssü olmak durumunda, sömürgeleştirme çabalarına açık alandır. O yüzden CHP içindeki ülkücüler: artık Finans-Kapitalin Türkiye yüzeyinde yaygın bir hacıağalar örgütü olmaktan kurtulma savaşındadır. 'ORTANIN SOLU': Birinci Kuvayimilliyecilik denemelerinden güç almaya çalışması gereken bir RÖNESANS olsa, yakışır.

"Böyle bir gelişme ancak köylere dek dağılmış CHP örgütlerinin ve CHP yedeğindeki örgütlerin içine ve güdümüne sayısız köylü yurttaşlar girerlerse gerçekleşebilir."[74] Gene o, 1970'in son günlerinde kaleme aldığı bir başka yazıda, "CHP belki sol yoldan bir esnaf öncüsü olabilir" dedikten sonra şöyle buyuruyordu:

"CHP'nin başarı şansı:

"1- Aşağıda **Toprağı**;

"2 - Yukarıda **Devleti**.

"Finans-Kapital ve Tefeci-Bezirgân Hacıağalar tehakkümünden kurtarmakta yatıyor. Bu kurtarış, **İkinci Kuvayimilliyecilik** hamlesi ister. CHP'nin başında **Birinci Kuvayimilliyeciliğin** sayılı ve saygılı liderlerinden en realist olanı var. Ona uzun ömürler dilemek yetmez. Doğa kanunlarının kimse önüne geçemez. O lider sağken, CHP: Devleti ve Toprağı, Antika ve Modern Tekelci Sermaye derebeğiliğinin pençesinden ve tırnağından kurtarabilir mi?

"O zaman **'Ortanın Solu'** veya **'Sosyal Demokrat Gençlik'** girişimleri ciddiye alınabilir. Şehir ve Köy Küçük burjuva yığınları ilk kez rahat bir nefes alarak gözlerini açabilir. Türkiye'nin büyük devrimci **İşçi Sınıfı,** o gerçekten demokratik Kurtuluş Savaşına bütün yaratıcı gücü ile dayanak olur. Bütün Türkiye **Devrimci Güçleri**, Birinci Kuvayimilliyecilik liderini, yeniden çizmelerini çekmiş olarak, başa geçmiş görmenin güvencini duyar. **'Anarşi'** durur. Bizantizmler tavsar."[75]

Doğrusu bu çalışmaya başlamadan önce bir insanın, hele de Kıvılcımlı gibi bir düşünce ve eylem insanının birkaç paragrafa bu kadar çok hatayı sığdırabileceğini hiç tahmin edemezdim. Burada önce okura, hemen hemen hiçbir ilerici yanı olmayan Birinci Kuvayimilliyeciliğin bir burjuva diktatörlüğünün kurulmasıyla sonuçlandığını ve 1920'li, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda kent ve köy küçük burjuva yığınlarının anasının ağlatılmasının sorumluluğunu taşıdığını bir kez daha anımsatacağım. Bütün bunları unutmuş gözüken Kıvılcımlı, Türkiye halklarına, hem de başında işçi sınıfının ve öğrenci gençliğin bulunduğu devrimci dalganın yükselmekte ve burjuvazi-proletarya çelişmesinin keskinleşmiş olduğu 1970'in siyasal ortamında bir İkinci Kuvayimilliyecilik önerebilmektedir!

Daha da önemlisi şu: Kıvılcımlı toprak ile devleti yanyana ve aynı kategori içine koymakta ve bunların ikisini de kurtarılacak/ kurtarılması gereken nesneler olarak görmektedir. Peki,

bir devrimci kişi ya da parti önüne, Devleti ve Toprağı "Finans-Kapital ve Tefeci-Bezirgân Hacıağalar tehakkümünden kurtar"ma ya da "Devleti ve Toprağı, Antika ve Modern Tekelci Sermaye derebeğiliğinin pençesinden ve tırnağından kurtarma" diye tanımlanan bir görev koyabilir mi? Demokratik devrimin bir öğesi olarak toprağı yarı-feodal ve bir ölçüde de kapitalist toprak ağalarından kurtarma görevini anlayabiliriz. Ama ya devleti kurtarma neyin nesi oluyor? Var olan devlet aygıtı Kıvılcımlı'nın, finans-kapital ve tefeci bezirgân zümresi diye nitelediği sömürücü sınıfların damgasını taşımaktadır; onlarla içiçedir ve onlardan ayrılması, koparılması ve arındırılması olanaksızdır. Yazar burada devleti, HERHANGİ bir araç, âlet, aygıt gibi algıladığını, onu siyasal/ sınıfsal nitelikten yoksun bir nesne olarak gördüğünü ele vermektedir. Bu aygıtın sömürücü sınıfın egemenlik aracı olduğu gerçeğini kavramamış olan yazar onu hem sömürücü ve hem de sömürülen sınıflar tarafından kullanılabilecek tarafsız bir organ saymaktadır. Bir Marksist-Leninist ve bir devrimci-demokrat, var olan devletin değil, toprağın/ ülkenin ve özellikle de halkın kurtuluşu için çalışır Bunun da olmazsa olmaz önkoşulu sömürücü sınıfların devlet aygıtının yıkılması, kırılması ve ortadan kaldırılması ve yerine ezilen ve sömürülen sınıfların yeni devlet aygıtının kurulmasıdır.

Sunduğum bu paragraflar, Kıvılcımlı'nın CHP'ne ilişkin yanılsama ve temelsiz beklentilerini de açık-seçik bir biçimde ortaya koymaktadır. CHP ya da ilk adıyla Halk Fırkası/ Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kökü, esas olarak Grek ordusunun 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmasının ardından Anadolu ve Trakya'nın değişik yörelerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk derneklerine dayanır. Bu dernekler, Eylül 1919'da yapılan Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 1921'de de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu ve Eylül 1923'te de Halk Fırkası adını almıştı. Türk "ulusal kurtuluş" savaşıyla özdeşleşen, kendisini haklı olarak "devlet kuran parti" olarak anan ve İttihat ve Terakki geleneğinden gelen asker-sivil bürokratların Anadolu eşrafının desteğini alarak kurduğu bu burjuva partisini "halkla, halk için, halk tarafından kurulmuş örgütler" kategorisi içine koyması, Kıvılcımlı'nın Kemalist yanılsamalarının ne denli derin olduğunu göstermektedir. Yazara göre CHP içindeki ülkücülerin ve "Ortanın Solu" hareketinin bu partiye bir rönesans yaşatabilme ve bu partiyi "sol yoldan bir esnaf öncüsü" hâline getirme olanağı vardı.

Ona göre, "... köylere dek dağılmış CHP örgütlerinin ve CHP yedeğindeki örgütlerin içine ve güdümüne sayısız köylü yurttaşlar girerlerse" böyle bir rönesans yaşanabilirdi. Gene ona göre, böyle bir durumda, "**Şehir ve Köy Küçük burjuva** yığınları ilk kez rahat bir nefes alarak gözlerini açabilir" ve "Türkiye'nin büyük devrimci **İşçi Sınıfı**, o gerçekten demokratik Kurtuluş Savaşına bütün yaratıcı gücü ile dayanak olur"du. Dahası, "bütün Türkiye **Devrimci Güçleri**, Birinci Kuvayimilliyecilik liderini, yeniden çizmelerini çekmiş olarak, başa geçmiş görmenin güvencini duyar"dı. Kıvılcımlı; onyıllardır sömürücü sınıfların sözcülüğünü yapmış olan CHP'nin saflarını "sayısız köylü yurttaşlar"la doldurmak suretiyle sınıfsal karakterini değiştirebileceğini ve bunun gerçekleşmesi hâlinde bütün Türkiye işçi sınıfı ve devrimci güçlerinin, hem de Kemalist rejimin, iki numaralı isminin, İnönü'nün önderliği altına girmesini ve onun önderliği altında yürümesini umuyordu! Daha da tuhaf olanı Kıvılcımlı'nın bütün bunları, 15-16 Haziran 1970 büyük işçi direnişinden sadece bir kaç ay sonra, Türkiye'de işçi, emekçi köylü ve gençlik yığınlarının ekonomik ve siyasal savaşımlarının yükselmekte, siyasal gericiliğin devrimci güçlere karşı saldırılarını arttırmakta ve ülkenin bir devrimci bunalıma sürüklenmekte olduğu bir dönemeçte söyleyebilmesiydi!

Bu dönemde, tüm devrimci halk muhalefetini bir potada birleştirecek gerçek bir devrimci öncü müfrezenin inşası gerekiyordu elbet. Ancak, kapitalizmin orta düzeyde gelişmiş ve burjuvazi-proletarya çelişmesinin keskinleşmiş olduğu 1970 yılının Türkiyesi'nde ayağa kalkan yığınları kucaklayacak ve onlara önderlik edecek bir parti, asla saflarını köylü yurttaşlarla doldurmak suretiyle yenileneceği ve "Birinci Kuvayimilliyecilik denemelerinden güç almaya"

girişeceği varsayılan bir CHP olamazdı. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın CHP ve onun lideri İnönü için beslediği umutların hiç, ama hiçbir sağlam dayanağı yoktu. Tarihinin hiçbir döneminde demokrat ya da halkçı bir nitelik taşımamış olan CHP ne ülkenin emperyalizmin nüfuzundan ekonomik kurtuluşu -Kıvılcımlı'nın deyişiyle "İkinci Kuvayimilliyecilik"- doğrultusunda adımlar atabilir, ne de ülkeyi ve toplumu finans kapitalin ve tefeci bezirgân zümresinin egemenliğinden kurtarabilirdi. Ne CHP'nin ve onun lideri İsmet İnönü'nün Türkiye işçi sınıfı ve halklarına karşı işlenmiş ağır suçlarla yüklü tarihi böylesi beklentileri haklı çıkarıyordu; ne de Bülent Ecevit'in başlattığı ve İnönü'nün, bazı çekinceleri olmakla birlikte en azından 12 Mart askerî darbesine kadar desteklediği "Ortanın Solu" hareketinin programı ve siyasal çizgisi. Buna bağlı olarak işçi sınıfının böylesi bir CHP'ne "bütün yaratıcı gücü ile dayanak ol"masını önermek de asla devrimci bir tutum olmazdı.

Burada Kıvılcımlı'nın, CHP örneğinden hareketle burjuva ya da sömürücü sınıf partilerinin "halk" partilerine dönüşmesini olanaklı saydığını da görüyoruz. Bu savın da tarihsel deneyime ters düştüğü ve böylesi bir dönüşümün olanaksız olduğu açıktır. Olağanüstü koşullarda, örneğin devrimci bir ortamda burjuva-demokratik bir partinin büyük bir iç savaşım sonucu daha sol bir çizgiye çekilmesi düşünülebilir belki. Ama bu hipotetik durumun, Kıvılcımlı'nın önermesiyle hiçbir yakınlığı yoktur. Kapsamı, siyasal konjonktüre göre bir miktar daralan ya da genişleyen "halk" kavramının bazı özel durumlarda ve sınırlı ölçekte ve koşullu olmak kaydıyla, ulusal/orta burjuvazi gibi bazı sömürücü katmanları ya da bu sınıf kökenli bazı grupları da kapsadığı kabul edilebilir; ama "halk" dendiğinde kural olarak ve esas itibariyle ezilen ve sömürülen sınıf ve katmanlardan oluşan bir kitle anlaşılır. Ezilen ve sömürülen sınıf ve katmanlarla ezen ve sömüren sınıf ve katmanlar arasındaki çelişmelerin antagonist bir nitelik taşıması olgusu, bir burjuva ya da sömürücü sınıf partisinin bir "halk" partisine dönüşmesini olanaksız kılar.

Şimdi artık Kıvılcımlı'nın 12 Mart'a yaklaşımını ele alabiliriz.

Kıvılcımlı'nın 27 Mayıs askerî darbesine büyük umutlar bağlamasını, eleştirmekle birlikte, bu darbenin -en azından sonuçları itibariyle- görece ilerici bir yan taşıdığını dikkate alarak bir yere kadar, ama sadece bir yere kadar anlayışla karşılayabiliriz. Ancak onun 12 Mart 1971 askerî-faşist darbesine olumlu yaklaşmasını ve umut bağlamasını kabul edemeyiz. Yazarın "Ordu Kılıcını Attı!.." başlıklı yazısı, Türkiye sol literatüründe haklı olarak olumsuz anlamda "seçkin" bir yer edinmiştir; ancak, bazan ima edildiğinin tersine Kıvılcımlı'nın 12 Mart darbesine ilişkin yanılsamaları asla bu yazıda söyledikleriyle sınırlı değildir. O hâlde önce, onun bu konuda söylediklerine kabaca göz atalım.

Kıvılcımlı 12 Mart öncesinde kaleme aldığı bir yazısında, "finans-kapital"in ölümüne yaklaştıkça zulmünü arttırdığını belirttikten sonra şöyle diyordu:

"Oysa, ölüm korkusu artınca nasıl zulüm artarsa, tıpkı öyle, zulüm arttıkça ölüm yaklaşır. Bu rezil çenber, ölen bozuk düzenin boğazını biraz daha çok sıkar. Türkiye Finans-Kapitali o çıkmaz içindedir. Kendisine bedavadan iktidar teslim eden 27 Mayıs ile onun Anayasası'na can düşmanı kesilmiştir. Zulmünü arttırmakla, bindiği dalı (anayasayı ve ordunun iyi dileğini) kesiyor."[76] O bu yazısında Türk büyük burjuvazisini, Adnan Menderes'in sonunu anımsatarak uyarıyordu:

"Menderes zavallısı da bir milyon **'Vatan Cepheli'** üye yazmıştı. Ne oldu?"

27 Mayıs 1960 darbesinin bir benzerinin beklentisi içinde olan Kıvılcımlı, 25 Mayıs 1971'de, yani darbenin üzerinden iki aydan fazla bir süre geçtikten sonra bile şunları söyleyebiliyordu:

"Parababalarımız, özellikle 'Vatan kurtarıcısı' olduğu her gün baş söylev teması yapılmış Orduya, Vatanı haraç mezat sattığını kolayca yutturamayacak durumla karşılaştı. **'Sol'** düşünceler, düpedüz oynanan bu elçabukluğunu Gençliğe ve oradan Orduya doğru az çok açıklamaya başlamıştı. Daha doğrusu, Ordu Gençliği, kendiliğinden o sinsice Vatanı satma

gidişini sezmeye başlıyordu. Ya ikinci bir 27 Mayıs olursa? O gelmeden, Parababaları ellerini çabuk tutmalı idiler. Seçme Komutanları kandırmak için, Vatanı ve huzuru tehlikeye sokacak sansasyonel olaylar yaratılmalıydı."[77]

Yazarın burada işlediği bir başka önemli hata onun, 27 Mayıs 1960 darbesi ile 12 Mart 1971 darbesinin meydana geldiği siyasal ve ekonomik koşullar arasındaki farkları hesaba katmamasıdır. Bu ise, yaklaşan darbenin 27 Mayıs'ın biraz daha ileri bir versiyonu olacağı beklentisi biçimini almaktadır. Oysa 1960-71 döneminde,

a) 15-16 Haziran 1970 direnişinin doruğunu oluşturduğu bir dizi grev, işgal vb. işçi eylemlerinin de gösterdiği gibi Türkiye'de kapitalizm görece hızlı bir tempoyla gelişmiş ve işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki çelişme daha da keskinleşmişti.

b) İşçi sınıfı hareketinin yanısıra üniversite -ve kısmen lise- gençliği saflarında yaşanan kitlesel devrimcileşmeye, toplumun emekçi köylüler, Kürt halkı aydınlar, memurlar gibi diğer katmanları arasında yaşanan bir hareketlenme eşlik etmeye başlamıştı.

c) Bu koşullarda meydana gelebilecek sol eğilimli bir askerî darbe ve ona eşlik edebilecek bir kitle hareketi Türkiye'nin ABD-NATO blokundan kopmasına yol açabilecekti. Dolayısıyla, 27 Mayıs'ta sessiz ya da tarafsız kalan ABD ile Batı Avrupa'nın, Türkiye'yi kendilerinden koparabilecek böylesi bir gelişmeye karşı duracakları açıktı.

d) Yukarda, IV. Bölüm'de değindiğim -27 Mayıs askerî darbesinden sonra OYAK'nun oluşturulması ve emekli subayların devlet ve özel sektör işletmelerinin yönetim kurullarına oturtulmaları- önlemler ordu ile burjuvaziyi birbirlerine daha da yakınlaştırmaya ve ordu içindeki devrimci eğilimleri köreltmeye yaramıştı. Devam edelim.

Kıvılcımlı genellikle yaptığı gibi "Ordu Kılıcını Attı!.." başlıklı yazısında da, ordudan ve devletten bütünüyle ayrı ve soyutlanmış birer varlık olarak tanımladığı ve "500 **parababası** ile 2000 **hacıağa**"dan ibaret saydığı Finans Kapital ile Tefeci-Bezirgânları, Türkiye'deki bütün kötülüklerin TEK VE BİRİCİK sorumlusu gibi göstermekte ve burjuva ordusunun politikaya karışma "hak"kını şu sözlerle savunmaktadır:

"Yutar mı bunu **'asker'**? Eğer Ordu kadrosu İngiltere'de olduğu gibi antika hacıağa (Lord) çocukları, Fransa'da olduğu gibi modern işveren (Burjuva) çocukları tekelinde olsaydı, belki seninle her kumpası saman altından yürüterek: **'siyasetle uğraşmaz'** maskesini takabilirdi. Türkiye Silâhlı Kuvvetlerinin büyük çoğunluk kadrosu **'subay oluncaya dek yamasız pabuç giymemiş'** HALK ÇOCUKLARIdır."[78] Ama Kıvılcımlı bunları söylemekle yetinmiyordu. O, Türk ordusunun siyasal tutumunu kural olarak, artık çok da yoksul sayılamayacak olan düşük rütbeli subayların DEĞİL, emperyalizm ve büyük burjuvaziyle bağlaşma hâlindeki yüksek rütbeli subayların belirlediği gerçeğinin üzerini örtmeye kalkışıyor ve ardından Türk ordusunun gerici ve karşı-devrimci niteliğine işaret edenlere karşı saldırıya geçiyordu:

"Kimi kendilerini **'keskin marksist'** sanan sosyalist beycikler, devlet üzerine bilimcil sosyalizmin alfabetik doğrularını tekerlemekle teoriyi skolastiğe, pratiği beyinsiz işgüzarlığa çevirmek için çok ajitasyon yaptılar. Onların dedikleri uygulanınca: **'asker siyasetle uğraşmasın'** gerici tezini ters yüz etmek oluyordu. Kendilerini gençlik saydıkları hâlde ordunun da bir gençliği bulunduğunu unutturmak, ordu ile gençliğin arasını açmak, en sonunda parababalarının istedikleri biçimde: Orduyu halka karşı çıkarmak oyununa çanak açıyorlardı."[79] "En azgın alaturka faşist Finans-Kapital ajanı Demirel kabinesini deviren" 12 Mart muhtırasına karşı, en azından olumlu tarafsızlık olarak niteleyebileceğimiz bir tutum alan yazarımız bu belgede **"Atatürkçü bir görüşle** ve **İNKILÂP KANUNLARINI"** ele alarak iş yapmaktan söz edilmesini olumlu bir işaret sayabiliyordu.

Türk ordusunun tarihinin aynı zamanda bir komplolar ve provokasyonlar tarihi olduğunu

unutmuş gözüken yazar, 12 Mart darbesinden sonra iktidarı ele geçiren Memduh Tağmaç kliğinin "sol cunta" olarak bilinen kanat içinde yer alan subayları tasfiye hamlesini ona "yakıştırmıyor" ve faşist Türk generallerine bu hamleden ötürü şu duygusal sitemde bulunabiliyordu:

"Öyleyse bu oyun, -Talât Aydemir olayı gibi,- bir provokasyon tertibidir. Maksat, ordunun devrimci gençliğini temizlemek için, hazırlıksız davranışlara kışkırtmaktır. İçlerinde devrimci maskesiyle sokulup, asıl devrimcileri avlamaktır.

"Yakışır mı? Bu metotlar, Bizans çağında aylıklı askerlere uygulanırdı. Türkiye'nin halk çocukları ordusu herhâlde antika istibdatların aylıklı askeri değildir. Onun yurtsever gençlerini yanlışa düşürüp ezmek, önce günahtır. Ondan sonra tehlikelidir de. Hem Ordu Görev Tüzüğüne: **'Anayasayı kollama ve koruma'** maddesini yaz; hem ordu anayasayı korumak isteyince Bizantizmle provokasyonlar kışkırt. Kimde kime güven kalır?"[80]

Kıvılcımlı, bir başka yazısında, "bizde" hükümetin ordu demek olduğunu ve askerlerin sivillere buyurması gerektiğini söylemekte ve bütün iktidarın ordunun elinde toplanmasını savunmaktaydı. Kapitalizm koşullarında bütün iktidarı tek elde toplayan bir rejimin kural olarak, kuvvetler ayrılığı ilkesini uygulayan bir rejime kıyasla daha gerici olduğunu unutan yazar, özelde 12 Mart darbesini ve genelde askerî yönetimleri âdeta meşrulaştırmaya çalışıyor gibiydi:

"Doğrusu da, elinde silâh bulunmayan adamların, eli silâhlılara buyurması denli komik burjuvaca güçler dengesi olamazdı. Tetiği benim parmağım çekecek, buyuruyu karşımdaki silâhsız başıbozuk verecek. Niye? Bizim **silâhlı kuvvetlerimiz**: Burjuva **'çağdaş uygarlık düzeyi'** adına öyle gerekse de, bu işi hiçbir zaman ciddiye almadılar. Hem niçin alsınlar? Batı kapitalizminin kara kaplı kitabı öyle yazarmış. 'Tefrıyk'ı Kuvâ: **Güçleri ayırdetme**' kuralı kutsalmış. Bize ne? **'Biz bize benzeriz!'** "[81] Yani Kıvılcımlı, seçimle işbaşına gelen siyasal partilere karşı, temsili bir niteliği olmayan askerî kliğin ayrıcalıklı konumunu, hem de onun **siyasal iktidarın tümünü kendi elinde toplama "hakkı"nı savunuyordu. Aslında o daha da ileri** gidiyor ve Türkiye'nin özel koşullarında siyasal iktidarın hep "silâhlı adamların tekelinde kaldı"ğını ileri sürüyor ve bunu olumluluyordu:

"Bu alanda Türkiye'nin büsbütün özel bir karakteristiği göze batar. Osmanlı devleti çimçiy **silâhlı adamlarca** kuruldu. Orada hükümet ve ordu ister istemez o silâhlı adamların tekelinde kaldı. Silâhsız 'başıbozuk'un hükümette işi ne olabilirdi? Bu gerçekçi gerekçeyle **hükümet** demek, **ordu** demek oldu. O tutum, Batı kapitalizminden taklit devletçilik ve sözde kanun aktarlarıyla **'çağdaşlaştırılmak'** istenildi. Tutmadı. Devlet de, hükümet te ya **padişah'ın (ordu başbuğunun)**, yahut **paşanın (ordu komutanının)** babasından miras kalmış malı bilindi."[82]

Kıvılcımlı burada, Osmanlı'dan bu yana var olan, Cumhuriyet döneminde de değişmeyen ve 1971 yılında da geçerli olan geleneğe göre, yasama ve yargı erklerinin "silâhlı adamlar", yani ordu karşısında gerçek bir ağırlığı olmadığını söylemekle kalmıyor. O, hükümetin ordu anlamına gelmesini doğal karşılıyor ve ordu komutanlarının ve generallerin devleti, "babasından miras kalmış malı bil"mesini meşru görüyor. Zaten ona göre, Türkiye'de esas güç devlet yürütme organının ve o organın içinde de ordunun elinde olagelmişti:

"Çünkü Türkiye'de **'devlet'** ötedenberi çimçiy ve yalınkat **silâhlı adamların** görevi olarak işlemiştir. Onu herkes olağan bulur.

"Devletin **yasama** bölümü (Parlamento) da, adliyeden başka türlü değildir. Toplumda binlerce yıl, devlet başındaki tek kişinin iki dudağı arasından çıkacak her söz: **Kanun** adını almıştır. Osmanlı devletinde altı yüzyıl Padişahın her dediği, karşı gelenin kellesini uçuran buyrultu (İrade'i Seniyye) olmuştur. Padişahlık kaldırılıp da cumhuriyet kurulduktan sonra, bir değişiklik olmuş mudur? Görünüşte belki. Gerçekte her şey. **Batı** taklitçiliği biçimleriyle

maskelenmiş eski tas, eski hamam kalmıştır...

"Bunun **tarihcil, ekonomik, sosyal** köklerini boşuna tekrarlamıyalım. Bunun politik sonucu ortadadır. Türkiye'de devlet denildi mi, YÜRÜTME organları dışında kalan her şey **gölge**'dir. **Yürütme** organları da: Biri organların **kendisi**; öteki organların gölgesi olmak üzere ikiye bölünüyor. Yürütme organlarının kendisi nazikâne **'silâhlı kuvvetler'** denilen **ORDU**'dur; Yürütme organlarının gölgesi ise, ordu önünde her zaman **'başıbozuk'**, **'sefil-sivil'** kalmış **'silâhsız kuvvet'** durumundaki **HÜKÜMET**tir."[83] O hâlde kahrolsun Batı taklitçiliğinin ürünü olan erkler ayrımı ilkesi ve yaşasın "binlerce yıl, devlet başındaki tek kişinin iki dudağı arasından çıkacak her söz"ün yasa sayıldığı şanlı Osmanlı geleneğimiz! Herhâlde bütün faşist diktatör ve diktatör adayları yazarın bu sözlerini onayacak ve coşkuyla alkışlayacaklardır.

Bir abartma payı taşısa da Kıvılcımlı'nın Türkiye'ye ilişkin bu saptaması, yani iktidarın her zaman ordunun doğrudan ya da dolaylı denetimi altında olduğu savı büyük ölçüde doğrudur. Ancak Kıvılcımlı bunu söylemekle kendi bindiği dalı kesmekte, Meclis'e ve hükümetlere yönelttiği eleştiri ve suçlamaların altını kendi eliyle boşaltmakta ve onları değersizleştirmektedir: Eğer yazarın deyişiyle Meclis ve hükümet bir gölgeden başka bir şey değillerse, "başıbozuk", "sefil-sivil", "silâhsız kuvvet" konumunda iseler ve iktidar hep ordunun elindeyse, o zaman olup biten haksızlık, kötülük ve olumsuzluklardan ötürü birincileri suçlamak tümüyle anlamsız olacaktır. Bu durumda Kıvılcımlı'nın, öteden beri sivil burjuva politikacılarına yönelttiği korkaklık, ihanet, emperyalizm uşaklığı gibi bir dizi ağır hakareti geri çekmesi ve bu suçlamaların hemen hemen hepsini gerçek iktidar sahibi olan orduya ya da ordu üst kademesine yöneltmesi gerekecektir. Ama o öyle yapmıyor, bir kez daha tutarsız bir konuma düşüyor. Uzun sözün kısası Kıvılcımlı'nın, kendi eliyle yarattığı ve kendisini içine hapsettiği bu "kötü sermaye-iyi ordu/ devlet karşıtlığını" labirentinden çıkabilmesi olanaklı değildir.

Bir başka yerde ise yazar TİP'nin, hızla ve serbest bir ortamda genel seçimlere gidilmesini talep eden bir bildirisini eleştiriyordu. O bu talebin tefeci-bezirgânların ve finans-kapitalin işine yarayacağını (!!) ileri sürüyor ve TİP yöneticilerini "Tabandan gelen **ordu tepkisin**"e karşı çıkmak ve bu tepkiyi "şapa oturtmak ist"emekle suçluyordu. Kıvılcımlı, bütün eksikliklerine rağmen az çok serbest seçimlerin yapılabildiği ve bazı burjuva-demokratik hakların kullanılabildiği gerici bir rejimin, işçi sınıfının ve halkın savaşımının geliştirilmesi açısından hemen hemen herşeyi yasaklayan askerî-faşist bir rejime kıyasla daha elverişli olduğunu ve dolayısıyla daha az kötü sayılması gerektiğini unutuyordu. Yazar şu söylediklerıyle bir kez daha 12 Mart darbesi ve cuntasının destekçisi konumuna düşüyordu:

"Bütün 'partiler üstü' yeni Mehmedağalar ağızlarını açmışlar. Bizim Mehmedali Ağa'dan Behice Ağa'ya, Nihad Ağa'dan Süleyman Ağa'ya, İsmet Ağa'dan Kayserili ve Bozbeyli Ağalara dek bütün eski, yeni, gerici, ilerici kurtlar, hep T. İşçi Partisi'nin **'faşist eğilimlere kapılmayan'** şu bildirisinde toplanıyorlar:

" 'Demokratik haklarla ilericilerin can güvenliğini teminat altında tutarak, BÜTÜN SOSYAL SINIFLARIN (yani Tefeci-Bezirgân ve Finans-Kapitalistlerin de en başta tabii) **siyasî AĞIRLIK'larını serbestçe ortaya koyacakları bir ortamda SÜRATLE genel seçimlere gidilmesini istiyoruz**....

"Hayır, baylar bayanlar, sizin ne istediğinizi biliyoruz: Tabandan gelen **ordu tepkisini**, tepeden gelen **kartları değiştirme** yönünde kazasız belâsız şapa oturtmak istiyorsunuz. Tehlikeli perende."[84] Bu yazının yazıldığı tarihte 12 Mart darbesinin ABD-yanlısı ve faşist bir nitelik taşıdığı ve ordunun kendi içindeki "sol" cuntayı bütünüyle tasfiye ettiği, yani "tabandan gelen ordu tepkisini" etkisizleştirdiği çoktan ortaya çıkmıştı. Kıvılcımlı'nın bu somut durumun bilincinde olduğunu varsayabiliriz.

Kıvılcımlı "Kimin Ağırır O Bağırır başlıklı" yazısında orduya ilişkin hayallerini ayakta tutmakta diretiyordu. O, 12 Mart askerî darbesinden bir ay sonra kaleme aldığı ve tipik Türk milliyetçiliği ve militarizm kokuları saçan bu yazısında şöyle diyordu:

"Hepsi köyden kentten gelmiş **halk çocukları**. Ne denli Amerika'ya gönderilenleri, NATO'da, şurada, burada yolluklananları olursa olsun, çoğunluğu Türkiye halkı ile yanyana, cancana, içiçe, gözgöze yaşıyor. Kaç sivil memuru rüşvet'le vurguncu parababasına **suçortağı** yapabildin? Asker için rüşvet kapısı da kapalı. Müteahhitle Mehmetçiğin kıt rızkından bin belâ kırışan üç beş levazımcı, ordunun her an alay konusu, yarım başıbozuk sayılır. Savaş subayı çoğunluğu o pis ve değmez dalaverelerden iğreniyor. Üstelik tepeden tırnağa en son sistem silâhlı olan da bu subay.

"Sen istediğin kadar **'siyaseti yasak'** et askere. Asker, siyaset topunun her gün ağzında. Sen **vatan** topraklarını Amerikan Emperyalizmine Üs yap: İçine Türk sokma. Sen millet çıkarlarını şu veya bu yabancı parababalarına hem sat, hem borçlan. Başına Amerikan Generalini **'Başkumandan'** yaptığın Ordu'ya: **'Vatan, milleti koru!'** de. Asker bu oyunu anlamasın. Yağma yok. Yalancının mumu yatsıya kadar yanarmış, vaktiyle. Şimdi **Ordu**, alacakaranlık çökerken, siyasetin şafağını söktürüyor: Siyaset ya **parababalarına** yahut **halka** hizmet etmeyi ayırdetmek bilimi ve sanatıdır."(85)

Sunduğum bu alıntılarda dile getirilen görüşlerin gerçeklerle hiçbir biçimde uyuşmadığını ve ne Marksist, ne devrimci, hattâ ne de demokratik bir nitelik taşıdığını anlamak için bir siyaset dehası ya da teorisyen olmaya gerek yok. Türk ordusuna ilişkin subjektif önyargılarının Kıvılcımlı'yı, en çıplak olguları bile kavrayamaz hâle getirdiği anlaşılıyor. Örneğin o, 12 Mart darbesiyle devrilen Demirel kabinesi için "En azgın alaturka faşist Finans-Kapital ajanı" nitelemesini yapmakta, ancak, kritik önem taşıyan 1971 yılına girildiğinde Türkiye burjuvazisinin, başında Demirel'in bulunduğu AP hükümetini gözden çıkardığını ve bir askerî darbe beklentisi içine girdiğini gözardı etmekteydi. Türkiye burjuvazisinin en büyük mesleki örgütü olan TOBB'nin (=Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği ya da şimdiki adıyla Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) yayın organı *Türkiye İktisat Gazetesi*'nde 12 Şubat 1971'de yayımlanan ve AP hükümetinin "anarşi"yi, yani devrimci hareketi bastırmada yetersiz kaldığından yakınan bir yazıda şöyle denmekteydi:

"Elinde kanun ile beraber top-tüfek tutan koskoca bir devletin icra mümessilleri (=yürütme temsilcileri- G. A.), kanuna ve devlet kuvvetlerine karşı yürütülen fiiliyatı daha 'kuvvede' (niyet evresinde- G. A.) iken bastırmak üzere harekete geçmeyi düşünmek dahi istemezler. Ne için?

"Çünkü memleket kaderi ellerine mevdu (emanet edilmiş- G. A.) siyasî heyetin, iktidar ve muhalefet birarada siyasî heyetin işbaşında dikkat mihrakı (odağı- G. A.), ortadaki anarşiden ziyade iktidar koltuğunun el değiştirmesi korkusuna veya ümidine bağlı bulunmaktadır.

"Tıpkı geçen asrın sonlarına doğru, bir vilâyetimiz olan Mısır'da patlak vermiş anarşiyi bastırmak üzere bir-iki tabur asker gönderilmemesi yüzünden bu mümtaz (=seçkin- G. A.) memleket parçasının bir İngiliz işgali altına düşmesini intaç eden evham (sonucunu veren kuruntu- G. A.) ile karışık mülahazalar (=düşünceler- G. A.) gibi... "(86)

Belki daha da ilginç olanı yıllar sonra, yani 15 Mayıs 1979'da başlattığı gazetelere ilan verme kampanyasıyla Ecevit hükümetini zayıflatmış ve böylelikle önce 12 Kasım 1979'da AP azınlık hükümetinin kurulmasına ve ardından 12 Eylül 1980 askerî darbesinin yapılmasına katkıda bulunmuş olan TÜSİAD'nin, 12 Mart 1971 askerî darbesinin hemen ardından kurulmuş olmasıdır. 12 Mart darbecilerinin iktidarı elinde bulundurdukları 1971-73 döneminde büyük sermayenin daha da güçlenmesine ve işçi sınıfının, yoksul, küçük ve orta köylülerin, küçük esnaf ve zanaatkârların daha da yoksullaşmasına yol açan bir ekonomi politikası izledikleri gözönüne alındığında bunun hiç de şaşırtıcı olmadığı anlaşılır. Yukarda Kıvılcımlı'nın, 1970

yılında yazdığı bir kitapta, "Türk ordusu"nun "gerek maddesi, gerek ruhuyla, finans-kapitalin.... ayrıcalıklı metropol kastı" olmadığını ve kendi anlatımıyla "Hanımlaş"mayacağını söylediğine işaret etmiştim. İşte 12 Mart 1971 askerî darbesi tam da bunun karşıtını, yani Türk ordusunun, Kıvılcımlı'nın deyişiyle "finans-kapitalin.... ayrıcalıklı metropol kastı" olduğunu kanıtladı. Aslında yazarın kendisi de 1971 yılına gelindiğinde büyük burjuvazinin asıl tercihinin AP hükümeti değil, askerî cunta olduğunu itiraf ediyordu. Ama o, hayli sık karşılaştığımız kafa karışıklığının bir başka örneğini sunuyor, bir yandan "finans kapital"in parlamentonun işine karışılmamasından yana olduğunu, yani parlamenter rejimi savunduğunu, ama bir yandan da bunun TAM TERSİNİ ileri sürüyor, "parababalığı"nın herkesin "asker usulü uygun adımla yürümesini bildir"diğini, yani askerî cuntadan YANA olduğunu söylüyordu:

"Finans-Kapital böyle **'subay'** yahut **'subap'** istemiyor. **Allahın** işine nasıl karışılmazsa, **parlamentonun** işine de öyle karışılmamalıdır kanısında. Parlamento öyle insanüstü bir varlıktır ki, ona el kaldıran, önünde hemen secdeye kapanıp çarpılmalıdır....

"B. Vehbi'ye göre:

'Toplumun içine düştüğü bunalıma parlamento çare bulamayınca ordu muhtırası' verilmiştir....

"Parababalığı:

'Herkesin KÜÇÜK HESAPLARI bırakarak' asker usulü uygun adımla yürümesini bildiriyor..."[87]

Kıvılcımlı'nın "finans kapital"in/ büyük burjuvazinin/ "parababalığı"nın, **"subay"** yahut **"subap"** istemediği, "**Allahın** işine nasıl karışılmazsa, **parlamentonun işine** de öyle karışılmamalıdır kanısında" olduğu savı hem dönemin gerçekleriyle taban tabana karşıttır ve hem de çok geri bir saptamadır. Evet, 12 Mart darbesiyle Demirel hükümetini deviren cunta parlamentoyu kapatmamış, ancak bu kurumun varlığını biçimsel olarak sürdürmesine izin vermekle birlikte iktidarı kendi tekeline almıştır. Türkiye'de olsun, başka ülkelerde olsun büyük burjuvazi hiçbir zaman bir parlamento fetişizmi içinde olmamış, tam tersine daha çok askerî ya da faşist rejimleri yeğlemiştir. Nitekim kendisi de, bir önceki tümcede söylediklerini bile unutarak B. Vehbi'nin, yani Vehbi Koç'un ve genel olarak parababalarının herkesin, "asker usulü uygun adımla yürümesini bildir"diğini belirtmektedir.

Kıvılcımlı'nın 12 Mart darbesine ilişkin hayallerinin ne denli boş olduğunu gösteren bir olgu da generallerin grevleri yasaklamaları, işçi örgütlerini kısıtlamaları ve işçi ücretlerindeki artış oranlarını enflasyon oranlarının altında tutmalarıydı. Döneme ilişkin istatistikler 1971-1973 yılları arasında fiyatlar yüzde 60 artarken gerçek ücretlerin yüzde 5 azaldığını gösteriyor. Aynı şekilde, tarım ürünlerinin taban fiyatlarındaki artış oranı sınaî malların fiyatlarındaki artış oranının altında tutulmuş ve böylelikle büyük sanayi burjuvazisine daha fazla artık değer aktarılmıştır. Dr. Ahmet Aker, 12 Mart dönemi ekonomi politikasını inceleyen kitabında askerî cuntanın ekonomi politikasının büyük sanayi burjuvazisinin çıkarlarını gözetmesini şöyle anlatıyordu:

"Türkiye'de bir çok sanayi dalında montajdan sanayie geçiş sıçramasının 1967-71 yılları arasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 1971-73 dönemi ise, tekelleşme sürecinin pekiştirilmesi dönemidir. Bu son dönemde, büyük sanayi sermayesi gerek sanayideki, gerekse tarımdaki küçük üreticiyi ve işçiyi daha önce görülmemiş nispette baskısı altına almış; iflâslar, yoksullaşmalara ve mülksüzleşmelere sebep olmuştur."[88] Yazar, kitabının Sonuç bölümünde ise şunları belirtiyordu:

"12 Mart döneminde göze çarpan özelik, dışa bağımlılıktaki artışın tekelleşme sürecine yardımcı olmasıdır. Teşvik tedbirleri, enflasyon, düşük ücret ve tarım ürünleri fiyatı politikasıyla

büyük sanayi sermayesine aktarılan fonların önemli bir kısmı, patent v.s. ile bağımlı yüksek teknoloji içeren ithal sanayi mallarına yatırılmış ve bu yatırımlar, daha küçük üreticileri piyasada güç duruma sokmak için kullanılmıştır. İthalatta büyük sanayie tanınan ayrıcalıklar ve ihracat yoluyla yaratılan hammadde kıtlıkları, bir çok küçük sanayi üreticisini iflâsa itmiştir."[89]

Kıvılcımlı'ya gelince.... 12 Mart darbesine ilişkin hayalleri suya düşen yazar bir süre sonra, el yordamıyla da olsa gerçekliğin farkına varmaya başlayacaktı. Ama o, bu evrede bile, üst kademesini eleştirdiği ve sergilediği orduyu, kurum olarak savunmaya ve aklamaya özen gösteriyordu. Onun *Anılar*'ının 18 Mayıs 1971 tarihli bölümünde şu satırları okuyoruz:

"Türkiye'nin Lâtin Amerika'dan geri kalır nesini bıraktılar? O da lâf, Latin Amerika'nın **'Gorilleri'** (Gerici Generalleri) bile, ellerinde olmayarak halka yaklaşıyorlar. Bizimkilerin henüz... **'yapmayacakları'** ne kaldı? Bilinemez. Türkiye'yi Endonezya **yapmayacakları** söylenemez. Belki de alttan alta onun hazırlığı içindeler."[90] Yazar sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"27 Mayıs'ın **'Paşa bırakmamak'** gereğini düşünmüş olmasını bile affedemeyen üç beş amelmanda [iş göremez] 'hırs'ı piri'li, yaşlılık bunaması yerli malı 'Goril'i, uzun yıllar CIA tezgâhından geçirttiler. Sirk hayvanı gibi 'eğittikten' sonra, Şark kurnazlığı ile gençlere karşı **'Ordu'** imişler gibi genel saldırıya kaldırttılar. Türkiye'yi Endonezya yapmak istemiyor değiller: Şimdiye dek henüz yapamadılar...."[91] Kıvılcımlı biraz ilerde de şunları söylüyordu:

" 'Kazandık' diye bağırıyorlar. Sıkıyönetim veya Mahkemesi bu yıkılışı önleyebilecek mi? Tersine: Şimdi görünen köy, o yıkılışı ve teslim oluşu biraz da derinleştirmek ve kesinleştirmek doğrultusundadır. Öyleyse? Türk Ordusu'nu yeniden Mütareke yıllarının ak sakallı, müzelik, naftalinli sandıktan çıkarılmış gardrop Paşaları emrindeki **'Kuvvayi İnzibatiyye'** durumuna getirebilirler mi? Getirseler bile, İstanbul'daki **'Kürt Mustafa Paşa Divan'ı Harbi'**: Anadolu'nun 'İstiklâl Mahkemesi' yerine geçebildi mi?..."[92] Kıvılcımlı biraz ilerde ise ordunun onların, yani yerli ve yabancı finans kapitalin buyruğunda olmadığını ve dahası CIA tarafından gözaltına alınmış "Halk Çocukları" olduğunu söylemektedir:

" 'Ordu' mu ellerinde? Adam sen de. Ordu da Halk Çocukları'nın CIA'ca en sonsuz **'Gözaltına'** alınmış bir parçası değil mi?"[93] Yani Kıvılcımlı'ya göre ordu, "CIA tezgâhından geçirtil"diği ve onun tarafından "gözaltına alınmış" olduğu için gerici bir politika izlemekte ve bundan ötürü, aslında kendisinin de bir parçası olduğu (!) halkın çocuklarına saldırmaktadır!

Burada Kıvılcımlı'nın, genellikle Kemalizmin etkisi altındaki ilerici aydınların pek sık düştükleri hataya düştüğünü görüyoruz. Bu hatanın; CIA, Gladio, Kontrgerilla, Seferberlik Tetkik Kurulu konularını ele alan bir dizi yazarın, örneğin Talât Turhan'ın, düştüğü hatanın bir benzeri olduğunu söyleyebiliriz: Konuya bu tarzda ele alanlara göre, Kontrgerilla türü örgütlerin kurulması, Türkiye'nin 1952'de NATO denen saldırgan askerî pakta üye olmasından sonra ortaya çıkmıştır. Bugünkü hâliyle Kontrgerilla'nın, 1952'den sonra oluşturulduğu saptaması doğru olabilir. Ama bu, Türkiye'de bu tarihten önce benzer gizli devlet aygıtları bulunmadığı, Türk gericilerinin bu işleri Amerikalılar'dan öğrendikleri anlamına gelmiyor. Bu yaklaşım, ister istemez savunucularını bütün kötülüklerin dışardan ve özellikle de Batı'dan ve ABD'nden geldiği sonucuna götürmekte ve dolayısıyla Osmanlı-Türk devlet aygıtının kirli sicilinin unutulmasına ya da görmezden gelinmesine hizmet etmektedir.

Türk devletinin ve onun yöneticilerinin, az çok çağdaş bir istihbarat örgütü ve Kontrgerilla tipi örgütler oluşturma pratiğinin Türkiye'nin NATO denen örgüte üye olmasıyla başlamadığı bellidir. II. Abdülhamit döneminin daha ilkel istihbarat/ derin devlet örgütünü bir yana bırakırsak bu geleneğin, 1913'de İttihat ve Terakki kliği tarafından kurulan ve Süleyman Askerî ve Hüsamettin Ertürk gibi tanınmış isimler tarafından yönetilen Teşkilât-ı Mahsusa (=Özel Örgüt- G. A.) ile başladığını söyleyebiliriz. Bu örgüt, gerek Birinci Dünya Savaşı öncesinde Ege bölgesi Rum nüfusunun korkutularak kovulmasında ve savaş sırasında ve Ermeni tehciri

ve jenosidinde ve gerekse Türk "ulusal kurtuluş" savaşının örgütlenmesinde çok önemli bir rol oynadı. Osmanlı devletinin savaşı yitirmesinden sonra resmen ortadan kalkan bu örgüt, çalışmalarını 1919'dan itibaren Karakol Örgütü çatısı altında sürdürdü. 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarında, henüz yaşamakta olan Teşkilât-ı Mahsusa kadrolarıyla yaptığı görüşmeler sonunda bu konuda bir tez hazırlayan Amerikalı Dr. Philip H. Stoddard'a göre örgütün saflarında çalışanların sayısı 1916 yılında 30 bini buluyordu. Ona göre,

"... örgüt ajanlarinin büyük bir kısmı, uzmanlardan oluşmaktaydı. Örgütte doktorlar, mühendisler, gazeteciler, politikacılar ve subayların yanısıra, geçmişi oldukça karanlık ama sadakatlerinden kuşku duyulmayan gerilla savaşı uzmanları da yer alıyordu. Böylesine zengin bir 'ajan kadrosu'na sahip olmasına rağmen Türkçe ve yabancı dillerde yayınlanan kitaplarda Teşkilât-ı Mahsusa'dan pek sözedilmemesi, sözedenlerin de yeterince bilgi vermemesi, Stoddard'a göre teşkilâtın faaliyet alanı ve personel sayısını gizli tutmakla yükümlü olan Osmanlı devlet adamlarının bir taktik başarısıydı. Bu asrın (yani 20. yüzyılın- G. A.) ilk çeyreğinde faaliyet gösteren Teşkilât-ı Mahsusa, o yıllarda dünyanin en güçlü ve en etkin örgütlerinden biriydi. Ortadoğu ve Kuzey Afrika başta olmak üzere üç kıtada örgütlenen Teşkilât-ı Mahsusa ajanlarının pek azı örgüt mensubu olarak tanınıyordu."[94]

Geçerken, Osmanlı devletinin son yıllarında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında çok önemli bir rol oynayan Teşkilât-ı Mahsusa hakkında yayınlanan akademik çalışmaların çok sınırlı olduğunu, yayınlanan çalışmalarınsa daha çok anı türü yapıtlar olduğunu anımsatmak isterim. Vikipedi bu konuda şunları yazıyor:

"Teşkilât ileri gelenlerinden Eşref Kuşçubaşı ve Hüsamettin Ertürk'ün anıları yayımlanmıştır. Rauf Orbay'ın anılarında da İran-Afganistan operasyonları hakkında bilgi bulunur. Galip Vardar'ın *İttihat ve Terakki İçinde Dönenler* (1960) kitabı, yanlı olmakla birlikte değerli bir bilgi kaynağıdır. Hamza Erkan, *Bir Avuç Kahraman* (1946) kitabında, Süleyman Askerî'nin Irak macerasına ilişkin geniş bilgi verir. Mustafa Balcıoğlu'nun da Teşkilât-ı Mahsusa ile ilgili kitapları vardır.

"Teşkilât-ı Mahsusa arşivi elde değildir; 1918'de İttihat ve Terakki liderlerinin yurt dışına gitmeden önce imha edildiği ileri sürülür. Mütareke döneminde İstanbul'da yapılan Divan-ı Harb-i Örfi mahkemelerinde teşkilâta ilişkin birçok iddia dile getirilmiş ve tanıklar dinlenmiştir. Divan-ı Harp tutanaklarının bir kısmı Taner Akçam tarafından yayımlanmıştır."[95] Devam edelim.

Kıvılcımlı'nın bir başka hatası, Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesinden sonra Ermeni ve Rum halklarına karşı işlenen insanlık suçlarını yargılamak için kurulan Kürt Nemrut Mustafa Paşa Divan'ı Harbi diye anılan Divan-ı Harb-i Örfî mahkemelerini, İstiklâl Mahkemesiyle kıyaslayarak yermesinde yatmaktadır. Daha çok Britanya hükümetinin baskısıyla kurulan ve Türk şovenlerinin üzerinde büyük bir fırtına kopardıkları ve koparmaya devam ettikleri Divan-ı Harb-i Örfî mahkemeleri savaş ve tehcir suçlarını soruşturmak amacıyla kurulmuşlardı. Ayşe Hür, sanıkları yargılamaya 5 Şubat 1919'da başlayan bu mahkemelerde açılan davalar hakkında şu bilgiyi veriyor:

"Duruşmalar, basına ve izleyicilere açık olarak yapıldı. 1921'e kadar toplam 63 dava açıldı, Bunlardan 8'i dava açılma aşamasında 'gereksiz' görülerek reddedildi. Kalan 55 davanın 34'ünde sanıklar çeşitli cezalara çarptırıldılar. 21 dava ise beraatla sonuçlandı."[96] İstanbul ve Türkiye kamuoyu ve basınının açıkça sahip çıktığı sanıklara savunma hakkının tanındığı bu mahkemeler, 13 kişi için yokluklarında idam cezası kararı almış ve sadece üç kişiyi (Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Erzincan Jandarma Komutanı Hafız Abdullah Avni Bey ve Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey) idam etmişti.

Sanıklara ne savunma, ne de temyiz hakkı tanıyan İstiklâl Mahkemeleri ise, "ulusal

kurtuluş" savaşı sırasında çoğu asker kaçağı olan binlerce kişiyi ve cumhuriyetin kuruluşundan sonraki yıllarda da 660 kişiyi darağacına göndermişti. Kıvılcımlı'nın, insan kıyımı ve jenosit suçu işleyen Osmanlı devlet yetkililerinden sadece birkaçını yargılamakla yetinen birincisini, ezici çoğunluğu yoksul Türk ve Kürt köylüleri olan binlerce sanığı acımasızca ölüme yollayan İstiklâl Mahkemesiyle kıyaslayarak yermesi, onun Türk milliyetçisi konumunu bir kez daha ele vermektedir.

Artık 12 Martçılara ilişkin gerçekdışı beklentilerinin boşa çıktığını anlamaya başladığı hissedilen Kıvılcımlı, 21 Mayıs 1971 tarihli notlarında 12 Mart darbesini, 1965-66 Endonezya'da anti-komünist bir jenosit gerçekleştiren faşist generallerin darbesine benzetir gibi yaparken şöyle diyecekti:

"Yap bir **'Devrim'** kendin. Endonezya usulü: Birkaç aşama başlıklı devrim. 'Sol'dan gösterip, 'Sağ'dan vur. Gerisinden korkma. Önce Parlamento ve Hükümeti ve Partileri yerin dibine geçir. Sonra gene o Parlamento ve Partilerine, kendilerinden üstün **'Atatürk Devrimleri'**ni açıkça: **'Devrim Kanunları'** ile yaptır..."[97] Parlamento ile hükümeti hem de sistemli bir biçimde yerin dibine batıranın Türk generalleri ile birlikte kendisi olduğunu unutan Kıvılcımlı hemen ardından ise -aldatıldıklarını ileri sürerek- 12 Mart askerî-faşist darbesinin başı Orgeneral Memduh Tağmaç'ı ve ortaklarını bir kez daha aklamaya kalkışmaktadır:

"Bana öyle geliyor ki, Yüksek Komutanlar çok fena bir oyuna getirildiler. Adlî tek tük olayları yurt çapında alabildiğine yaymakla, farkına varmaksızın Komünizmi yayıyorlar."[98] Okurlarını ve izleyicilerini âdeta aptal yerine koyan Kıvılcımlı, 23 Mayıs 1971 tarihli notlarında, gerici tutumlarının sorumluluğunu, emperyalistlerin ve yerli ve yabancı parababalarının sırtına yıkmaya çalıştığı 12 Mart generallerini ve Türk burjuva devletini aklama çabasını şu sözlerle sürdürecekti:

"İstiklâli tam (tüm bağımsızlık) dersen, NATO'dan SEATO'ya dek uzanmış bir emperyalist zincir: Türk ordusunu da, Türkiye halkına karşı ikide bir Sıkıyönetim biçiminde yabancılaştırıp Ulusal-uluslararası Parababalarının bekçisi durumuna sokmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyor."[99]

Daha sonra, "Türkiye gençliğine, yabancı üsleri, şirketleri, doktrinleri kaldırma savaşı için çağrı yap"masını istediği Türk ordusuna, daha doğrusu 12 Mart generallerine seslenen yazar sözlerini şöyle sürdürüyor:

"Türk Ordusu, **dış** düşmanlara çevrilmiş bir silâhtır. **İçeride**, yalnız Anayasa bekçisidir...

"Ordu hep Türkiye yurttaşını tehdit eden, kanunlar üstü Kralcıklar yahut Padişahçıklar üreten bir mekanizma, bitmez tükenmez sıkıyönetim silâhı yapılmak isteniyor. Zor, çiy güç yetseydi, Abdülhamitler ölünceye dek saltanatlarını sürmezler miydi? Parababaları er geç yanlış kapı çaldıklarını anlayacaklardır. Ama belki de işleri işlerinden geçtikten sonra."[100] Herhâlde salt bu son tümceler bile Kıvılcımlı'nın Marksizm-Leninizmin devlete ilişkin bakış açısını kavramamakla kalmadığını, burjuva demokratlarının bile gerisine düştüğünü ve Osmanlı-Türkiye gerçekliğine son derece subjektif bir tarzda yaklaştığını göstermeye yetmelidir.

Türk ordusunun komuta kademesinin halk düşmanı niteliğini görmezden gelen Kıvılcımlı'nın subjektivizmi o denli derindir ki o, 12 Mart darbecilerinin gerçek yüzlerini yeterince açık bir biçimde göstermiş olduklarını bile unutmuştur! Oysa, öncelikle ordu içindeki "sol" cuntaya bağlı subayları tasfiye eden ve kendi gerici ve anti-komünist niteliklerini saklamayan darbeciler 21 Nisan'dan itibaren, sadece bir kısmına değindiğim şu baskı önlemlerini yaşama geçireceklerdi:

21 Nisan: Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş hükümetin yasalara karşı gelenlere savaş açtığını söyledi.

27 Nisan: 11 ilde sıkıyönetim ilân edildi.

28 Nisan: Dev Genç, Devrimci Doğu Kültür Ocakları ve Ülkü Ocakları kapatıldı.

1 Mayıs: *Ant* dergisi ile *Bugün* ve *Sabah* gazeteleri süresiz olarak kapatıldı. Sıkıyönetim ilân edilen illerde çok sayıda insan gözaltına alındı.

3 Mayıs: Ankara'da, çoğu öğrenci derneği olmak üzere 22 dernek kapatıldı.

4 Mayıs: Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı grev ve lokavtı yasakladı.

7 Mayıs: Terör olayları ile ilgili aramalarda polise yardım edenlere ikramiye verileceği açıklandı.

9 Mayıs: 222 kişinin arandığını duyuran İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 91 kişiyi gözaltına aldı.

11 Mayıs: TBMM gözaltı süresini 30 güne çıkarma, basına sansür uygulama ve basımevlerini kapatma gibi hükümler içeren Sıkıyönetim Yasa Tasarısını kabul etti.

18 Mayıs: THKP-C'nin İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'u kaçırması üzerine harekete geçen yetkililer 19 ilde 427 kişiyi gözaltına aldı.

20 Mayıs: Çeşitli illerde TÖS, İlk-Sen, Dev-Genç ve TİP üyesi 352 kişi gözaltına alındı.

22 Mayıs: İstanbul'da saat 24:00'ten ertesi gün saat 15:00'e kadar sokağa çıkma yasağı kondu. 30,000 asker ve polisin katıldığı bir operasyonda kent ev ev arandı ve yüzlerce kişi gözaltına alındı.

Kıvılcımlı İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın, 18 Mayıs'ta yayımladığı bir bildiriyle çok sayıda ilerici, solcu ve sol Kemalist aydını teslim olmaya çağırdığından da âdeta habersiz gibi davranmaktadır. Bu aydınlar arasında; Uğur Mumcu, Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Mümtaz Soysal, Cemal Reşit Eyüboğlu, İlhami Soysal, Bülent Nuri Esen, Uğur Alacakaptan, Tarık Zafer Tunaya, Münci Kapani, Mukbil Özyörük, Azra Erhat, Vedat Günyol, Sabahattin Eyüboğlu, Çetin Özek, Fakir Baykurt, Uluç Gürkan, Çetin Altan, Şiar Yalçın, Şadi Alkılıç gibi isimlerin yanısıra, Kıvılcımlı'nın görüşlerini savunan ve 1968'de gene onun görüşleri doğrultusunda çalışacak olan İPSD'nin (=İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği) kurucusu ve ilk genel başkanı Prof. İsmet Sungurbey de bulunuyordu. Gözaltına alınan ilerici aydınların sayısı 20 Mayıs itibariyle 600'e ulaşacaktı. Bunlar arasında; bir kısmı 12 Mart darbesi öncesinde tutuklanan Tarık Ziya Ekinci, Musa Anter, Mehdi Zana, Mümtaz Kotan, Hikmet Bozçalı, Yümnü Budak, Naci Kutlay, Ferit Uzun, Ahmet Melik, Yusuf Ekinci, Faruk Aras, Niyazi Tatlıcı, Bahattin Eryılmaz, Erdoğan Teomete, Zülküf Şahin, Edip Karahan, Cemil Fazlı, Mehmet Emin Bozarslan, Sıraç Bilgin, Abdurrahman Uçaman, İbrahim Güçlü, Nezir Şemikanlı, İhsan Aksoy, Fikret Şahin, Sabri Çepik, Ali Beyköylü, İhsan Yavuztürk gibi Kürt aydınları da vardı.

Ama bütün bunlar Kıvılcımlı'nın *Günlük Anılar*'ının 23 Mayıs tarihli bölümünde sanki zaten öyle değilmiş gibi ordunun, âdeta zorla "Türkiye yurttaşını tehdit eden... bir mekanizma", "bitmez tükenmez sıkıyönetim silâhı" yapılmak istendiğini yazmasına engel olmayacaktı. Onun bu sözcükleri yazmasından sadece dört gün sonra cuntanın başı Org. Tağmaç, 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı vesilesiyle yaptığı açıklamada, "Kızıl ideoloji mensuplarının Millî Varlığı yok ederek ve vatan topraklarını parçalayarak ulusu bir köle hâline getirmek istediklerini"[101] söyleyecekti.

Mart 2013'te *Zaman* gazetesinde Oktay Pirim ve Süha Arabacıoğlu imzasıyla yayımlanan "12 Mart'ın Gizli Tarihi" başlıklı yazı dizisinde, bu dönemde Kürt halkını hedef alan kapsamlı operasyonların da gündeme geldiği anlaşılıyor. Uygulamaya konmayan bu operasyonlar, geçmişte Ermeni, Rum ve Süryani halklarına karşı uygulanan zorunlu göçleri andıracaktı. Bu araştırmada yer alan bilgilere göre, MİT Müsteşarı Fuat Doğu, 12 Mart askerî darbesinden sonra Haziran 1971'de toplanan Millî Güvenlik Kurulu toplantısına bir yazı sunmuştu. Doğu bu yazıda, Kürdistan'a çeşitli yollarla silâh sokulduğuna dikkat çekiyor, 12 Mart darbesinin sol cunta girişiminin önünü kesmemesi hâlinde bu bölgede bir silâhlı ayaklanmanın meydana

geleceğini ileri sürüyor ve sözlerine şöyle devam ediyordu:

"Tehlike Şeyh Said'in meydana getirdiği isyan tehlikesinden çok daha vahimdir. Anayasanın değişikliğe götürüldüğü şu sırada Anayasa maddeleri içerisine bu tehlikeyi de önleyecek bazı maddelerin konulması belki düşünülebilir. İskân politikası, tehcir politikası, aşiretleri bölgeden uzak tutma politikası gibi. Bu bakımdan konunun partiler üstü âcil bir tedbire artık ihtiyaç gösterdiğine ve bu tedbiri alacak yetkili komisyonun toplanarak en kısa zamanda Türk dilinin hâkim kılınması başta olmak üzere bu bölgeye Türklüklerinin, bölge halkına Türk olduklarının kabul ettirilmesinde zaruret duymaktayız."

İşin ilginç, ama hiç de tuhaf olmayan bir yanı da, parlamenter rejim koşullarında sol ve ilerici hareketle kapsamlı bir hesaplaşmaya giremeyen AP'nin, generallerin bu anti-demokratik uygulamalarını sonuna kadar desteklemesi ve hakkında Kıvılcımlı'nın da olumlu bir dil kullandığı askerî cuntayı alkışlamasıydı. Süleyman Demirel ve arkadaşları, 27 Mayıs 1961 anayasasını "lüks" bulan 12 Mart kliğinin, bu anayasanın çok sayıda maddesinin olumsuz yönde değiştirilmesinde olsun, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam kararlarının TBMM'nde onanmasında olsun faşist cuntayı hararetle desteklemişlerdi. Dahası Demirel, 12 Mart kliğinin en gerici figürlerinden biri olan ve kötü ünlü Ziverbey Köşkünde yapılan işkencelerle tanınan dönemin İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Org. Faik Türün'ü 1977 seçimlerinde AP'inden Manisa milletvekili yapacaktı. AP sözcüsü Orhan Dengiz o günlerde yaptığı bir açıklamada şöyle diyordu:

"... kendi tedbirleri ile örgütlenmiş bir komünist cephesinin sapık aydınlardan meydana gelmesi ve bu gibilerin teşviki ile faaliyet göstermeleri iyice anlaşılmış bulunmaktadır."[102]

Demek oluyor ki Kıvılcımlı'nın bu döneme ilişkin analizlerindeki bir başka önemli hatası, başını Süleyman Demirel'in çektiği AP ile faşist generaller çetesinin bir dizi ortak hedefte birleşmiş olduğunu görememesidir. Nitekim, halka ve devrimci harekete karşı kapsamlı bir saldırıya girişen ve TİP, MNP (=Millî Nizam Partisi) gibi partileri kapatan 12 Mart cuntası, parlamentoyu ve parlamentodaki diğer düzen partilerini kapatmamış ve gerici kararlarını çoğu zaman, tam da bu düzen partilerinin onayıyla almış ve göstermelik bir parlamentarizm şovu aracılığıyla bu kararları meşrulaştırmaya çalışmıştır. 12 Mart darbesi öncesinde, ABD'nin ve Türk büyük burjuvazisinin en azından bir bölümünün AP hükümetinden rahatsız olması ve onu yetersiz bulması, Demirel kliğinin özellikle 1969'dan itibaren devrimci gençlik hareketine ve onun önderlerine karşı terör estirmesiyle çelişmiyordu. Tabii Demirel ve ortaklarının, iktidarın iplerinin 12 Mart generallerinin elinde bulunduğu sırada onların karşı-devrimci eylemlerini desteklemesinde de şaşılacak bir yan yoktu.

12 Mart Darbesinin Dış Boyutu

Kıvılcımlı'nın 12 Mart'a ilişkin en önemli yanılgılarından biri de, pro-Kemalist ve orduyanlısı önyargılarından ötürü onun, bu askerî darbenin ABD emperyalizmiyle ilişkisini görememesi ya da daha doğrusu, görmezden gelmesi olmuştur. Bu onun, finans kapital olarak adlandırmayı yeğlediği Türkiye büyük burjuvazisini kökü dışarda bir sınıf olarak görürken, -üst kademesi de içinde olmak üzere- Türk ordusunu yurtsever ve devrimci olarak nitelemesinin kaçınılmaz bir sonucu ve mantıksal bir uzantısıydı. Oysa olgular ABD'nin, 12 Mart 1971 faşist darbesinden önce iktidarda bulunan AP hükümetinin dış ve iç politikalarından bir ölçüde rahatsız olduğunu ve generallerin iktidarı ele geçirmesinden ise hiç de rahatsız olmadığını, hattâ bu darbeden önceden haberdar olduğunu ve onu desteklediğini gösteriyor. Yalçın Küçük, 12 Mart 1971 darbesinin ardından tasfiye edilen "sol" cuntanın öndegelen üyelerinden emekli tümgeneral Celil Gürkan'ın *12 Mart'a Beş Kala* adlı kitabından şu pasajı aktarıyordu:

"12 Mart'a yaklaşıldığı sıralarda, (Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin- G. A.) Batur'un ABD Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı (Komutanı) Orgeneral Ryan'ın resmî davetlisi olarak Birleşik Amerika'ya yaptığı ve içyüzünü, amacını bilmediğimiz -zaten kendisi de bunu hiçbir zaman bizlere açıklamak istememişti- ilginç bir geziye tanık oluyoruz. Ankara'da Havacılar kanadındaki arkadaşlarımızdan bizlere iletilen doğru ise Batur, bu geziye alışılagelenin tersine, yanına karargâhından hiçbir yardımcı almadan, deyim yerindeyse tek başına çıkmıştır."[103]

AP'nin öndegelen isimlerinden ve Demirel hükümetinin dışişleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in, İsmail Cem'e verdiği mülakatta söylediği şu sözler de böyle bir rahatsızlık ya da gerilimin varlığını doğruluyordu:

"12 Mart'ta CIA vardır. Büyük ölçüde vardır. 12 Mart'ta haşhaş vardır. CIA, Papadopulos'ta vardır. CIA Gizikis'te vardır. CIA'nın nasıl hareket edeceği tahmin edilemez"[104] dedikten sonra şu çok önemli saptamayı yapıyordu:

"U-2 meselesi, Ortadoğu sorunu, haşhaş anlaşmazlığı, vesaire.

"Bakınız İsmail Cem Bey, Amerika şuna aldırmaz: Bir memlekette demokratik idare olmuş, şoven idare olmuş, faşist idare olmuş, ona hiç bakmaz.

"Amerika o memleketin kendisine ne derece tâbi olduğuna, kendi politikasına ne dereceye kadar satelit (uydu) hâline gelebileceğine bakar.

"Amerika, bir Albaylar Cuntası ile Yunanistan'da istediğini yaptırabiliyorsa, Albaylar Cuntası Yunanistan için biçilmiş kaftandır. Amerika eğer bir Nihat Erim hükümeti ile haşhaşı menettirebilecekse, Türkiye'nin lâyık olduğu idare tarzı Nihat Erim hükümetidir."[105]

Evet, gerçekten de 12 Mart darbesinin, -belirleyici olan- ülke içindeki siyasal güçler arasındaki çelişme ve çatışmaların yanısıra ABD ile Türkiye arasındaki anlaşmazlıkların da bir ürünü olduğunun altı çizilmelidir. Neydi bu anlaşmazlıklar? Bunları üç başlık altında toplayabiliriz:

1) AP hükümeti 1960'ların ikinci yarısında Bayar-Menderes kliğinin 1950'lerde uyguladığı ABD'ne kölece bağımlı dış politika çizgisinden uzaklaşmaya ve Sovyetler Birliği'yle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştı. Bu, Sovyetler Birliği'ne giden Irak'a ait MİG savaş uçaklarına Türkiye'de yakıt ikmali yapma izni verilmesi, Türkiye'den kalkan ABD'ne ait U-2 casus uçaklarının Sovyetler Birliği üzerinde istihbarat uçuşları yapmasının durdurulması ve ülkedeki ABD ve NATO üslerinin kullanımına -1970'de ABD uçaklarının Ürdün'e askerî yardım götürmesine izin verilmemesinde olduğu gibi- belirli kısıtlamalar getirilmesi biçimini de alıyordu. Başbakan Demirel bu konuda şöyle konuşmuştu:

"Türkiye'nin ittifaklarının gereği olmayan herhangi bir meseleye müdahil olması ve o vaziyete düşürülmesine daima karşı çıktım ve çıkmaya da kararlıyım."[106] ABD 6. Filo Komutanı Koramiral Campbell Kidd 1970'te Ürdün'de Filistinli gerillalarla Ürdün ordusu arasındaki çatışmalara dış güçlerin müdahalesine karşı olduğunu açıkça belirten Türkiye'nin tutumunu şöyle eleştirmişti:

"... Dünya savaşını başlatabilecek bir buhranda, özellikle İskenderun limanından yararlanamayışımız, bizi çok güç duruma düşürmüştür. Eğer Türkiye bir buhran anında, ikmal malzemesi getirecek gemilerin kendi topraklarına ulaşmasını istiyorsa, bize limanlarından yararlanma imkânı vermelidir."[107]

Bunlara, Sovyetler Birliği Başbakanı Aleksey Kosigin'in 20-27 Aralık 1966'da Türkiye'yi ve Başbakan Süleyman Demirel'in 19-29 Eylül 1967'de Sovyetler Birliği'ni ziyaretinin ardından iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da geliştiğini ve Moskova'nın verdiği elverişli kredilerle Türkiye'de Aliağa Petrol Rafinerisi, İskenderun Demir-Çelik Fabrikası ve Seydişehir

Alüminyum İşletmesi gibi önemli sınaî kuruluşların yapılmasını eklemek gerekir. Kuşkusuz Türkiye'nin ABD'ne daha mesafeli bir tutum takınması, AP hükümetiyle başlamamıştı. ABD'nin, 1964'de Kıbrıs'ta Rum ve Türk toplumları arasında yaşanan gerginlikte Türkiye'ye karşı soğuk bir tutum takınması üzerine devrin başbakanı İsmet İnönü *Time* dergisine verdiği mülakatta şu tarihsel açıklamayı yapmıştı:

"Bir gün yeni şartlarla yeni bir dünya kurulur. Türkiye da bu dünyada kendisine yeni bir yer bulur."[108] Haziran 1964'de ise ABD Başkanı Lyndon B. Johnson, Başbakan İnönü'ye gönderdiği mektupta Kıbrıs'a çıkarma yapmaya hazırlanan Ankara'yı tehdide varacak bir biçimde uyarmıştı.

2) 1960'ların ikinci yarısında ve özellikle -Altı Gün Savaşı olarak bilinen- Haziran 1967 Arap-İsrail savaşından sonra Türkiye, Arap-İsrail anlaşmazlığında, Arap devletlerine daha yakın bir tutum takınmış ve İsrail'in kuvvet zoruyla topraklarını genişletme eğilimini açık bir biçimde eleştirmiş, BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamalarda İsrail'e karşı Arap devletlerinden yana oy kullanmıştı. Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 22 Haziran'da BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada şunları söyleyecekti:

"Türkiye'nin politikası daima bütün komşuları ve bölge memleketleri ile siyasî bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne riayet şartına dayanan iyi münasebetler geliştirmeye yönelmiştir... Burada Arap ülkeleri halklarına beslediğimiz derin dostluk ve sempatimizi tekrarlamak isterim. Onların tarihlerindeki bu ağır ve güç devreden sür'atle geçmeleri ümidini izhar ediyoruz... Türk Hükümeti... kuvvete başvurulması sonucunda meydana gelen toprak iktisaplarını kabul edemeyeceğini derhal beyan eylemiştir... Genel Kurul'un işgal ettikleri topraklardan geri çekilmesi hususunda ısrar etmesi gerekmektedir."[109] ABD'nin Ortadoğu politikasının mihenk taşı olan İsrail'in güvenliğinin -açıkça söylenmemekle birlikte- NATO açısından da son derece önemli olduğu dikkate alındığında, bu saldırgan blokun Ortadoğu ülkeleriyle komşu olan biricik üyesinin Arap-İsrail anlaşmazlığı ve çatışmasında böylesi bir tutum takınmasının birileri için çok rahatsız edici olduğu anlaşılabilir.

Türkiye bu tutumunu Altı Gün Savaşı'ndan sonra da sürdürdü. İsmail Cem'e göre,

"Kudüs şehrinde statükonun korunması ve İsrail'in bunu değiştirecek girişimlerden sakınması için 27 Haziran 1967'de BM Genel Kurulu'na sunulan ve 99 oyla kabul edilen tasarı, beş ülke ile beraber Türkiye tarafından hazırlanmıştır."[110] Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 30 Haziran 1967'de gazetecilere verdiği mülakatta, İsrail'in BM kararlarına meydan okumasını, Doğu Kudüs'te yaşayan Arapların ev ve topraklarına el koymasını ve onları kendi yurtlarından zorla sürmesini vb. eleştirirken aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 24 İslâm ülkesi 21 Ağustos 1967'de Kudüs'teki El Aksa camisine yapılan sabotajı kınamış ve olayı vandalizm olarak nitelemişlerdi. Dahası Türkiye 22 Eylül 1969'da Fas'ın Rabat kentinde yapılan ve İsrail'in sert bir biçimde eleştirildiği Birinci İslâm Doruk Konferansı'na katılmış ve bu konferansta kabul edilen ve "Sovyetler Birliği hükümetinin, Ortadoğu sorunundaki âdil tutumunun memnunlukla not edildiği"nin bildirildiği bir muhtırayı imzalamıştı. Başbakan Demirel 9 Haziran 1969'da ABD'nde yayımlanan *The US News and World Report* adlı dergiye verdiği demeçte şu önemli saptamalarda bulunuyordu:

"Dünyanın bu bölgesinde Türkiye önemli bir ülkedir. Bölgenin öteki ülkeleriyle ortak bir inancımız (dinimiz) ve ortak bir kültürümüz var. Stratejik bir coğrafi durumdayız. 34 milyon insanımız var. Geniş kaynaklarımız var. Şimdi biz bununla ne yapmak istiyoruz?

"Her şeyden fazla istediğimiz barış'tır; komşularımızla barış. Komşularımızla ilişkilerimizi daha iyileştirmek, etrafımızda bir çeşit barış çemberi kurmak istiyoruz."[111]

3) Türkiye-ABD ilişkilerinin kötüleşmesine, hattâ gerginleşmesine yol açan faktörlerden

birisi de, 1969'da Lyndon B. Johnson'ın yerine başkanlık koltuğuna oturan Richard Nixon kliğinin Ankara'ya, haşhaş üretiminin tümüyle yasaklanması yolundaki baskısıydı. ABD yöneticileri, ülkelerinde uyuşturucu kullanımının hızla artmakta olmasının Türkiye'de üretilen haşhaştan kaynaklandığını ileri sürüyorlardı. ABD Adalet Bakanı John Mitchell 21 Temmuz 1970'de Kongre'de yaptığı bir konuşmada önlem almadığı takdirde Türkiye'nin cezalandırılacağını söyleyecekti. Başkan Nixon ise Başbakan Demirel'e özel ve gizli bir mektup yazarak Türkiye'de üretilen haşhaştan yapılan eroinin ABD için çok ciddi bir sorun olduğunu söyledi ve aksi takdirde ABD'nin Türkiye'yle olan askerî ve stratejik bağlaşmasını bozabileceğini ima etti. AP hükümeti ise bu baskıya boyun eğmiyordu. Bir kaynakta Başbakan Süleyman Demirel'in bu baskılara karşı tutumu kendi ağzından şöyle anlatılıyordu:

"Gayet yüksek seviyeli birisi geldi. 'Yasaklayın' diyor. Ona dedim ki 'Biz bu afyonu yasaklayamayız. Biz bunu yasaklarsak sizin gençliğinizi zehirleyenin Türkiye olduğunu kabullenmiş oluruz. Halbuki Türkiye'de 120 ton afyon yetişiyor. bu, sizin gençliğe bir hafta yetmez. Sizi zehirleyen başka yerler. Bizi suçlamayın."[112] Kitapta daha sonra şunlar söyleniyordu:

"Tabii bu yanıt Washington'un hiç hoşuna gitmedi. Demirel Beyaz Saray'da 'İstenmeyen adam' ilân edildi. Beş yıl önce Demirel için Ankara'da kulis yapanlar, şimdi esrar yüzünden 'esrarengiz' faaliyetlere girişiyorlardı. Ne yapılıp edilmeli ve Hükümet ikna edilmeliydi.

"Ya da ikna olacak bir Hükümet gelmeliydi."[113]

Evet, "ya Hükümet ikna edilmeliydi" ya da "ikna olacak bir Hükümet gelmeliydi." Ancak, sorunun aslı, afyon, haşhaş ya da esrar-eroin değildi. Gerçekten de olgular ABD'nin Türkiye'de üretilen haşhaş ve Türk eroini üzerinde kopardığı fırtınanın ve bu temelde Ankara'ya karşı uyguladığı baskının bir bahaneden, yukarda değinmiş bulunduğum anlaşmazlıkların üzerini örtmeye yarayan bir incir yaprağından başka bir şey olmadığını göstermektedir. Herhâlde normal koşullar altında ABD gibi küresel ihtirasları olan bir emperyalist ülkenin, Türkiye gibi kadim ve önemli bir bölgesel dostuyla olan "askerî ve stratejik bağlaşmasını", haşhaş sorunu nedeniyle bozabileceği düşünülemezdi.

AP hükümetinin bu sözünü ettiğimiz görece esnek tutumu, elbette onun ne iç ve ne de dış politikasının gerici özünü değiştiriyordu. Ama bunun böyle olması, Türkiye'nin ve AP hükümetinin ABD karşısında daha mesafeli bir tutum almasının anlam ve önemini zerrece azaltmıyordu. Yalçın Küçük, bu dönemde Türkiye-ABD ilişkilerinin serinlemesini ele alırken haklı olarak şu gerçekçi değerlendirmeyi yapıyordu:

"Süleyman Demirel'in imzaladığı 1967 Türkiye-Sovyetler Birliği Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması, yeni bir başbakan için cüretli bir açılımdır; önemi açısından ancak 1921 Anlaşması ile karşılaştırılabilir. Ekonomik alanlarda sınırlı tutuluyor; fakat getirdiği bakış açısı ile daha geniş alanları etkileyebiliyor."[114] Türk büyük burjuvazisinin temsilcisi AP hükümetini dış politika alanında bu görece esnek çizgiyi izlemeye yönelten ya da zorlayan başka bir dizi faktör vardı elbet. Türkiye'de, Ortadoğu'da ve dünyada bir sol dalganın yükselmekte, özellikle Arap Ortadoğusu'nda güçlü bir İsrail-karşıtı havanın esmekte oluşu ve çoktandır devrimci bir odak olmaktan çıkmış olan Sovyetler Birliği'nin ABD hegemonyasını sarsan yeni bir süper devlet adayı hâline gelmesi gibi. Ancak kritik 1971 yılına girdiğimizde Türkiye büyük burjuvazisinin yanısıra ABD'nin de, yükselen devrimci işçi ve gençlik hareketi ve ordu içindeki kaynaşma nedeniyle artık yönetemez hâle gelmekte olan AP hükümetine bir alternatif aramaya başladığını söyleyebiliriz. 12 Mart darbesi işte bu iç ve dış faktörlerin sonucu olarak gündeme geldi.

Peki, Kıvılcımlı'nın önce kredi açtığı 12 Mart generalleri iç ve dış politika alanında neler yaptılar? Onların içerde neler yaptıklarını biliyoruz. Öte yandan 12 Mart cuntası tahmin

edilebileceği gibi; öncelikle Sovyetler Birliği'yle ilişkileri "normal rotası"na çekmek suretiyle ABD'ni rahatlattı. Üç aşağı beş yukarı devletin resmî görüşünü yansıtan bir kaynakta bu konuda şöyle deniyordu:

"... bir yandan Batı ile, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'yle olan ilişkilerde 'kan kaybının durması', öte yandan Sovyetler Birliği ile gelişmekte olan ilişkilerde endişe verici durumlar meydana gelmesi, Türk dış politikasının 1970'lerin başından itibaren girdiği bir 'durgunluk' döneminin nedenleri olmuştur."[115]

İkinci olarak generaller ABD'nin istediği haşhaş ekimi yasağını yürürlüğe koydular. İsmail Cem bu konuda şunları kaydediyordu:

"Ancak hemen ilâve edelim ki, 12 Mart'ın getirdiği 'Partilerüstü güçlü hükümet'in aldığı ilk karar 400 yıldan beri ekilen, Türk köylüsünün büyük bir kesiminin gıdası, yağı, hayvan yemi ve gelir kaynağı olan haşhaşı yasaklamak oldu."[116] Bütün bu olgulardan habersiz gözüken Kıvılcımlı ise ABD yanlısı faşist darbe koşullarında bile askerlere toz kondurmama ve onlar hakkında hep saygılı bir tarzda konuşma geleneğini sürdürmeye özen gösterecekti. O, 12 Mart askerî-faşist darbesinin gerçekleşmesinin üzerinden 2 ay kadar sonra, yani 21 Mayıs 1971'de bile sergileme ve suçlama mızrağının sivri ucunu eski Başbakan Demirel'e ve AP hükümetine yöneltmekte diretecekti. Generallere bir şey söylememeye özen gösteren ve gerçek durumla bağdaşmayan saptamalar yapmakla yetinen yazar Demirel kliği hakkında şu alaylı ve aşağılayıcı sözleri söyleyecekti:

"Onlar evel ezel satılıktırlar. 'Gel!' derlerse gelir. 'Git!' derlerse giderler. Her gün, her saat, adım başında tekrarlar: **'Biz Batıcıyız!'** Bizim **'bizliğimiz'**, **'kişiliğimiz'** olamaz. Batı ne derse, ne yaparsa: Biz onu söyler, onu yaparız. 'Va mı' bunun ötesi? der Sülü Bacanak."[117] Ancak, Demirel'e ve AP hükümetine karşı genel tavrı, yukardaki paragrafta yazılanların özüyle örtüşen Kıvılcımlı, çok değil bu tarihten sadece 1 yıl kadar önce, yani 6 Mart 1970'te verdiği bir seminerde ABD'nin, artık hoşnut olmadığı AP hükümetinin yerine bir AP-CHP koalisyon hükümeti kurmak için çaba harcadığını kabul etmişti. O, bir gazetenin 10 Ocak 1970 tarihli nüshasında yer alan bir yazıda "İç sorunlar yanında dış sorunların da, özellikle Amerika ile olan ilişkilerin, Amerika aleyhinde bir çizgiye geldiği, bununsa Amerika'da AP yönetimine karşı bir hoşnutsuzluk uyandırdığını öne süren çevreler, Amerika'nın AP-CHP koalisyon zemini yaratılmasına çalışıldığını da belirtmektedirler" dendiğini aktarıyor ve sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Demek ki, Türkiye'nin Emperyalist Sektör içinde tuttuğu yer işte bu havadislerin ışığı altında açıklanıyor. Amerika, AP'nin iktidardaki ekibini değiştirmek, onun yerine CHP ile AP arasında bir kombinezon yapmak istiyor. E bunu, Türkiye'de bir hükümet değişmesini, partiler arasında koalisyon yapılmasını kim tayin edecek? 'Şartsız kayıtsız egemen olan Türk Milleti', diyoruz. Halbuki, olaylara baktık mı, Türk Milletinin haberi bile olmadan, Amerika, Türkiye'nin milletini değil de Parlamentosunu bile aşarak, Parlamentoya da duyurmak suretiyle, Türkiye'de artık Demirel hükümetinin çekilmesini, onun yerine CHP ile AP'nin koalisyon yapmasını istiyor. 'Çünkü, ben Demirel'den artık hoşnutsuzlaştım' diyor."[118]

Kıvılcımlı, 12 Mart 1971 askerî darbesinden sekiz gün sonra kaleme aldığı bir başka yazısında da Türkiye'de iktidarın iplerinin kural olarak askerlerin elinde olduğunu ve sivil politikacıların askerlere dayanmadan bir şey yapamayacaklarını doğru bir biçimde belirtmişti. Yani o burada, ABD'nin desteklediği 12 Mart generallerinin Başbakan Demirel'i, Moskova'yla yakınlaşma çabası nedeniyle devirdiklerini itiraf etmişti. Ama kendisinin ordu-yanlısı önyargıları öylesine güçlüydü ki Kıvılcımlı bu ABD bağlantısına rağmen, iktidarı ele geçirmiş olan generalleri değil, gerçek iktidara sahip olmadığını belirttiği Başbakan Demirel'i öncelikli hedef saymaktan vazgeçmiyor ve onu **"faşizmle bolşevizmi karmalamaya"** kalkışmakla

vb. suçluyordu. Kıvılcımlı, bir Türk hükümetinin, gerici bir manevra yapmak için de olsa, ikiyüzlü ve güvenilmez bir tarzda da olsa baş düşman konumundaki ABD'nden uzaklaşmasını kötünün iyisi sayarak olumlulamak ve ABD'nden uzaklaşma yönünde ilerlemeye teşvik etmek yerine Demirel'i Menderes öcüsüyle korkutmaya çalışıyordu. O Demirel'i; "Moskova'ya gitmek ve Kruşçof'u Ankara'ya çağırmak işleri" yüzünden devrildiğini söylediği Menderes'in başına gelenlerden ders almamakla ve Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin ile "mektuplaşmak küstahlığı"ndan ötürü şöyle suçlayabiliyordu:

"Derdimend Isparta kasabası tefeci-bezirgânının oğlu Amerikan U.S. şirketinden diplomalı 'Süleyman bacanak': Gümüşpala Paşa'nın Adalet Partisi'ne sığınmasa, **hükümet** başbakanlığı gibi bir **'paşa-katı'**na zor sivrilivereceğini çabuk unuttu. İ.İ. Paşa **'kuyudan adam çıkarma'** sevdası ile, ikide bir koltuğuna girmese, hükümet sivrisinde kaç dakika tutunabileceğini de düşünmez oldu. Üstelik **'sandıktan çıktım'** diye: **faşizmle bolşevizmi** karmalamaya kalkıştı. Menderes'in başına Moskova'ya gitmek ve Kruşçof'u Ankara'ya çağırmak işlerinin ne çorap ördüğüne de bakmadı. **Kosigin**'le mektuplaşmak küstahlığını gösterir mi? İşte böyle, o mektuplaşmanın yazıları TRT'de okunurken bir 'muhtıra'yla, AP iktidarının 'musalla taşına' yatırılmış cenazesinin hoparlörlü Meclis minaresinden **'Essalât'ü Vesselâm'ı** okunur."[119]

Yazarın bu söyledikleri bir komünist için en iyimser anlatımla "tuhaf"tır. Bir kapitalist ülkenin liderinin, bir sosyalist ülkenin lideriyle görüşmesi ve her iki tarafın bazı konularda işbirliği yapması, "faşizmle bolşevizmi karmalama" olarak nitelenemez. Zaten Kıvılcımlı da "faşizmle bolşevizmi karmalama" derken neyi kastettiğini söylememektedir. Dahası, dönemin Sovyetler Birliği'ni sosyalist sayan bir insan ya da parti, Menderes'in "Moskova'ya gitmek ve Kruşçof'u Ankara'ya çağırmak işleri" yüzünden devrilmesinden ders çıkarmadığını söylediği Demirel'in başına gelenlere sevinmemeliydi. Ama onun bu konuda bir başka ilginç iç tutarlılığa sahip olduğunu da söyleyebilirim. Örnekleyeyim: Kıvılcımlı; 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Bayar-Menderes kliğini eleştirmiş, ama bunu asla bu kliğin Kore savaşma asker göndermesi, Türkiye'yi NATO üyesi yapması, ülkeyi ABD üsleriyle doldurması, Sovyet toprakları üzerinde istihbarat uçuşları yapılmasına izin vermesi gibi önemli konulara değinmeksizin yapmıştır. O; 27 Mayıs darbesinden sonra iktidara gelen MBK'nin, DP hükümetinin ABD/ NATO yanlısı politikasını sürdürmesini eleştiri konusu yapmamıştır. O; Demirel hükümetinin (1965-71) -bir dizi iç ve dış faktöre bağlı olarak- ABD/ NATO ile daha mesafeli bir ilişki sürdürmeye ve Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmaya yöneldiğini görmezden gelmiş, Türk generallerini göklere çıkarırken Demirel'in ve AP hükümetinin konumunu çarpıtmış ve onları Batı'nın basit bir kuklası gibi göstermeye çalışmıştır. Yani o, 1950'lerden 1971'de ölümüne kadar geçen süre içinde, başta ister askerler olsun ister siviller, Türk egemen sınıflarının en ABD/ NATO yanlısı ve en "anti-Sovyet" fraksiyonlarına övgüler düzmüş ve onlara yakın bir konum almıştır. Hruşçov, Brejnev gibi liderleri komünist ve bu liderlerin başta bulunduğu dönemin Sovyetler Birliği'ni sosyalist sayan bir politikacı ve aydın için ilginç bir iç tutarlılık!

Kıvılcımlı'nın 1930'ların ikinci yarısından itibaren izlemeye koyulduğu reformist çizgiyi, gene onun 1930'ların başlarında TKP'nin içinde ve çevresinde yer alan oportünist ve kuyrukçu öğelere karşı yönelttiği eleştirilerle karşılaştırmak ilginç olacaktır. Yazar devrimci döneminde, tam da olması gerektiği gibi, burjuvazinin devrimci potansiyelini abartanları ya da bu sınıfta, aslında olmayan bir devrimci potansiyel görmeye kalkanları en sert bir tarzda eleştiriyordu. O, "devrimci CHP"nin düşmesi hâlinde iktidara karşı-devrimcilerin geleceğini söyleyen kuyrukçuları şöyle eleştiriyordu:

"a) Kuyrukçular Parti'nin bütün sosyal hoşnutsuzlukları sistemleştirerek işçi sınıfının öncülüğü altında açılacak devrim savaşının kurmayı olduğunu kavrayamamış ya da kavramak istememişlerdir. Bu, Parti'nin devrim kurmaylığına imansızlıktır...

"Kuyrukçuluk önce işçi sınıfının bağımsız bir siyasetini inkâr eder. Sonra, doğal ve

mantıksal bir sonuç olarak, politikada burjuvaziyi öncü ve işçi sınıfını artçı duruma düşürür. Daha doğrusu, işçileri burjuva politikasının pasif aracı düzeyine indirir."[120]

Devrimci Kadrolara Karşı Sekter Tavır

Verilen örneklerde Kıvılcımlı'nın çeşitli gerici kliklere ve gerici siyasal liderlere çok büyük siyasal krediler açtığını, onları övgülere boğduğunu, üstelik onlardan beklentilerinin hemen hemen her zaman boşa çıkmasına rağmen bu tutumunu inat ve dirençle sürdürdüğünü gördük. Öte yandan yazarın, Türk ordusuna, Mustafa Kemal'e ve -Cumhuriyetin kurucusuyla takışmamış, çatışmamış ve onun hışmına uğramamış olmak kaydıyla- diğer askerî kişiliklere karşı da saygı beslediğini ve onları da çoğu zaman eleştiri oklarından korumaya çalıştığını göstermiş bulunuyorum. Onun gerici askerî ve siyasal kişiliklere sahip çıkma ve onları koruma tutumunun, 12 Mart askerî darbesi döneminin cunta şeflerini ve bir bölümü kendisini yakalamak için uğraşan dönemin askerî yargıçlarını bile kapsadığına tanık olduk. Ne yazık ki Kıvılcımlı, neredeyse tüm siyasal ömrü boyunca sürdürdüğü bu tutumunun bir özeleştirisini de vermeden yaşama gözlerini yumdu.

Bu madalyonun diğer yüzünde ise Kıvılcımlı'nın, bazı devrimci ve ilerici kişilere ve gruplara karşı sekter tavrı bulunuyor. 1930'lu yıllarda Abidin Nesimi'ye vb. yönelik polemiklerinde söyledikleri bir yana konacak olursa Kıvılcımlı'nın özellikle 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında Türkiye devrimci hareketinin içinde yer alan bazı kişileri ve grupları ağır, hattâ çok ağır bir biçimde eleştirmekle kalmadığını ve bunun da ötesine geçtiğini görüyoruz. Örneğin Kıvılcımlı, 14 Haziran 1971 tarihli notlarında, kendisiyle birlikte yola çıkmış olan, ama ona göre "kalıbının adamı" olmayan kişilere karşı aldığı tavrı şöyle anlatıyordu:

"...aşırı sapıklıklara sonuna dek susup, meydanı -İşçi sınıfını,- avantüryelerin insaflarına bırakmamak için zaman zaman saldırılara geçmek sentezlerini yaptım. Onları, gene Lenin'in meşrebince: 'Meydan Savaşı' olarak verdim. *'İnkilâpçı Münevver Nedir?' ve 'Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?' lerden, 'Atma Avcıoğlu, Din Kardeşiyiz' başlangıçlı 'Uyarmak İçin Uyanmalı...' ve en son 'Devrim Zorlaması, Demokrasi Zorlaması'*na dek, kimsenin gözünün yaşına bakmadım. Gene de 'kişi' olarak eleştiriyle ezilenlere, içimde bir 'ezik insana acıma' duygumu silemedim. Objektifliğin giyotiniyle kellesini uçurduklarıma, 'öbür dünya'larında rastladıkça, sübjektifliğin gül sularıyla gönül alma tutumlarını dizginlemedim." [121] Kıvılcımlı sadece sert ve acımasız eleştiri yapmakla yetinmiş olsaydı bu kadarına rahatlıkla "eyvallah!" diyebilir ve -içeriği doğru olmasa da- bu eleştirilerin devrimci meşruiyet sınırları içinde kaldığını duraksamaksızın söyleyebilirdik. Ama onun başkalarını eleştirirken kabul edilebilir eleştiri sınırının ötesine geçtiğini, hayli kırıcı olabildiğini, hattâ karşısındaki insanları rahatlıkla "provokatör", "polis devrimcisi", "oligarşi veletleri", "CIA ajanı", "CIA sosyalisti" vb. olmakla suçlamakta duraksamadığını biliyoruz.

Uluslararası alanda ise, Hruşçov ve Brejnev gibi revizyonist ve anti-Marksist kişiliklere herhangi bir eleştiri yöneltmekten özenle kaçınan Kıvılcımlı Stalin'e karşı sövgü düzeyine varan saldırılar yapmıştır. Şimdi bazı örnekler üzerinde duralım.

Kıvılcımlı Vatan Partisi'nin, objektif bir gözlemcinin reformist olarak nitelemekte bile zorluk çekeceği programını eleştirenleri şu ağır hakaretlerle yanıtlamıştı:

"Kimi yobazcıklar **"Vatan"** sözcüğü ile şok geçirmişler. Uğradıkları **şokun** siyasî **'erken bunaklık'**larına bir ilâç (şok terapi) olmasını dilemekle yetindik. Kimi **'Sosyalizm'** esnafı, 30-40 sayfayı geçmeyen Tüzük-Programda **'Sosyalizm'** sözcüğünün bir kez bile geçmediğine yakındılar. Vatan Partisi'nin Yenicami seyyar satıcıları tablalarında satılır halis muhlis **'Avrupa Malı'** ithalât incik boncuğu için sergileme dükkânı olmadığını kavramayanlara ne

söylenebilirdi?

" **'Eleştiri'** lâfı o zaman icat edilmemişti. Fare deliği mızıldanmaları arasında komiklik yarışını hangisi kazandı? Araştırmadık. **Program** dediğinin: Madde 1, Madde 2, Madde 3, 4, 5 ve ilh. olarak baştan sona dek birbirini kovalayan sıra numaraları ile yazılabileceğini, Vatan Partisi Programı'nın ise öyle rakamlanmadığı için 'dünyada görülmedik' bir 'acayiplik' ile insanı dehşete düşürdüğünü, **'böyle programın olamayacağını'** söyleyenlere bile rastladık. İşçi Sınıfı Partisinin **'Numara yapmak'** olmadığını anlatmakla uğraşmadık. Ve bütün sıçanları kakalarıyla başbaşa bıraktık...

"Şimdi o kakaların meraklıları ve karasevdalıları türedi. İstedikleri kadarını koklayıp yalıya dursunlar. Sıçanların mide ve beyin sağlığını biz düşünecek değiliz. Vatan Partisi'nin doğuşundan 6 yıl sonra, bir **27 Mayıs** gecesi iktidara gelenler, 28 Mayıs sabahı ne yapacaklarını bilemediler. Üniversite müzesinin Avrupa ithalât malı eczahanesinden **Farmasötik** (ilâççil) **iktidar** reçeteleri istediler. **Farmasonik 'Adem'i İktidar'** haplarından başka bir şey bulamadılar. O yaldızlı hapları yuta, yuttura, Antika ve Modern Parababalarına daha büyük vurgun mutlulukları sağlamış duruma düştüler.

"Neden? Çünkü **'Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı'** 25 yıl önce yazıldığı hâlde, gözlerine çarpmamıştı. "**'Köy'**lerinin ötesini göremiyorlardı. İşçi Sınıfı Partisinin **Minima Programı** olan Vatan Partisi Programını ise, en çok 'Keskin Solcular' hasıraltı etmek uğruna ellerinden geleni yapıyorlardı. Parababaları ile Keskin Solcuların bu değme **'işbirlikçiliği'** hangi **'sosyalizm'** sebzelerini buram buram püskürttü? Hiç değilse 1971 yılı başında, hepsi en kör göze batarca ortaya çıktı."[122] O daha ilerde ise şunları söyleyecekti:

"Bütün Büyük Parababalarının veya Küçük Burjuvaların ve de İrili ufaklı 'Sosyalist' beğciklerin Vatan Partisi Tüzük ve Programı önünde **Aşağılık Komplekslerini** skandal, rezâlet kertesine çıkarışlarını anlıyoruz. Bindikleri her dalı kestikçe tepetaklak tekerlenip düştüklerini bile ayırdedemiyecek beyinsiz işgüzarlıklarından küçüle kütleşe çamura dek cüceleşmelerini anlıyoruz...

" **'Bilgin'** pozuna bayılan bir CIA'cı **Cici Sosyalizm** kılkuyrukluğu (Proleter (!) Aydınlık) V. P. Programını sözde **'Eleştirirken'** bilmeyeni aldatmak için, Köylülüğe **pek az yer** verildiği yalanını utanmadan kıvırtmıştı. Yayınlıyoruz. KÖYLÜLÜK: Programda İşçi Problèminin 2 katı yer tutmuştur. Ancak bu yer, elbet **İşsizlik-Pahalılık-Sanayileşme-İşçi** problemleriyle içli dışlı ve eşit ölçüde konulmuştur. Sahtekârlıklarından kızarırlar mı dersiniz Oligarşi veletleri?"[123]

Oysa Kıvılcımlı, programının içeriği Vatan Partisi'nin programının hiç de gerisinde olmayan TİP'nin yöneticilerini eleştirirken şu ağır sözcükleri kullanmayı kendine hak biliyordu:

"Öylesine bir gözü dönmüş hamakat (ahmaklık, beyinsizlik, alıklık, bönlük) ve provokasyan gerizinde (lağım) yüzüyorlardı."[124]

Kıvılcımlı, "Ak-Aydınlıkçılar" diye adlandırdığı Proleter Devrimci Aydınlık çevresini eleştirirken şu ağır dili kullanmıştı:

"Bütün o zincirleme tarih olayları en kör gözün bile görmezlikten gelemiyeceği gerçekliklerdir. Hacıağa yahut Finans-Kapital veletlerinin paşa keyiflerince uyduracakları sosyalizm kalpazanlığı ile görmezlikten gelinemezdi."[125]

"Bizim cici sosyalist kılkuyruklar, bunları okumamış mıdırlar? Tarih Tezi, **antika** tarihi böyle **batıp çıkan** sonsuz çelişkileri içinde buluyor: Beyciklerin, yayınladıkları burjuva feodalizm anlayışının **skolastik** batağından burunlarını çıkarıp Tarih Tezi'ni **dümdüz bir gelişme, metafizik bir tez** olarak ilân etmeleri neye benzer? Onlardan daha özürlü olan isterik salon kokotunun, kendi pisliğini levantalarla örtmesine... Yahut, onlardan daha haklı olan sokak fâhişesinin, aşağılık kompleksi ile, bütün komşu kadınların namuslarından şüpheyle

konuşmasına, ve herkese pislik atmasına... Kadıncıklar mecbur. Bu beycikleri yalana, dolana, namussuzluğa zorlıyan yok, sanırız."[126]

"Finans-Kapitalin bilinçli-bilinçsiz oyuncakları 'yeni' bir **'aydınlık'** getirdiklerini sanırlar. Oysa gölgedeki kurşunî efendileri yüzyıllardır, bile bile lâdes oynarlar. Bugün adına **'CIA sosyalizmi'** dediğimiz oyun ne ilktir, ne sondur. Oyunun aktörleri gizli ajan siciline yazılmış mıdırlar? Kıçlarında polis tabancaları var mıdır?... Orası ikinci kertedir. Aktörlerin objektif olarak yaptıkları **derlenilebilecek** her noktaya yalan dolan bombaları atmaksa, rolleri CIA sosyalizmi içindedir. Bizim için olayda hiçbir yenilik yok."[127]

Tabii Kıvılcımlı sadece, başını Doğu Perinçek'in çektiği Proleter Devrimci Aydınlık çevresini hedef almıyordu. O 1971'de, koşulları olgunlaşmamış bir silâhlı savaşıma girişen THKO ve THKP-C'li genç devrimcileri, kısmen haklı olarak eleştirirken de çok sert ve acımasız bir üslûp kullanıyor ve işi onların provokatör olduğu noktasına kadar götürüyordu:

"Çoğu nereden çıktıkları bilinir veya bilinmez sürü sürü keskin **'lider'** ve avantürye **'ideolok'** zibidileri ortalığı kavram mahşerine çeviriyorlar. Halkın da, gençliğin de **bilinçsizliğini-bilgisizliğini-örgütsüzlüğünü-davranışsızlığını** son kertesine dek sömürüyorlar... Ve hepsi birden, denizin dibine atılmak üzere çuvala doldurulmuş kedilerle köpekler gibi hâlâ birbirleriyle dalaşıyorlar. İçlerinde **'mârifet'** yapmadıklarına inanmıyan da çıkmıyor.

"Kanlı Faşizmle, antidemokratik Finans-Kapital diktatörlüğü ile her araçtan yararlanıp savaşmak en birinci ilke (prensip)... Şu anda, ondan önemli yakıcı **ilke** (prensip) olabilirmiş gibi: Türkiye için uydurma **'ilke-tilke'** havlayışlarıyla iki kişiyi bir araya gelemez kılıyorlar. Bu tür düşünceler ve davranışlar Tarihin her döneminde **yenik** düşmüş anıtsal beyinsizlikler midir? Yoksa, firavunlardan çarlara ve padişahlara dek her müstebidin binlerce yıl besleyip yetiştirdiği en başarılı provokatörlükler midir?

"Halk bir damla **iş** ve bir lokma **ekmek** için kıvranıyor. Halkı o **işsizlik** ve **pahalılık** cehenneminde aydınlatacak **bilinçli örgütlenme** günün biricik problemi. Herif durmuyor, dinlenmiyor. İktidar canavarına birkaç yüz gencin daha sıcak kanını içirme fırsatını ve keyfini vermek isterce, horoz dövüşü çapında ve yazıyla, çiziyle: **'silâhlı savaş devrimciliği'** kışkırtmalarını **aklınca** 'teori'leştiriyor. Silâh sözcüğünün salavatla ağıza alınacağını, onu da ancak ehil olanın, yerinde alabileceğini **pratikçe** kavramıyor.

"Silâh kim, sen kimsin, a gönüllü polis devrimcisi hödük? Silâhlı kuvvetin ne olduğunu hiç mi kimse bilemez sanırsın a hebenneka! Silâhın ve silâhı kullanmanın ne olduğunu senden mi öğrenecek Kuvayımilliyecilikle yoğurulmuş bu millet, bu halk, bu işçi sınıfı, bu köylü yığını, a hâin değilse soytarı **cici devrimci!**"[128] Bir başka yerde benzer değerlendirmeler yapan Kıvılcımlı, silâhlı savaşımdan yana olan devrimcileri, bir kez daha *gönüllü polis devrimcisi* ve *CIA sosyalisti* gibi terimler kullanarak eleştiriyordu:

"Cici ve keskin Sosyalistler gözüm önüne geliyorlar. Tartışmak bile onlara **'Revizyonizm'** geliyordu. Hele esmer delikanlının afili numaraları ve alınan paraların yanlarında bırakılışı hepsini çılgına çevirmişti: **'Halk Savaşı başladı!'** Tam **'Aş taştı, çömceye paha bulunmaz'** heyecanı içinde, en ufak yargıyı Devrimciliğe ihanet sayıyorlardı. Bütün küçük burjuvazi olsalar, ne iyi. Hiç değilse Arap dünyasının sosyal mayalanışı umulurdu. Bunlar, en darkafalı Aydın Küçükburjuvazinin de en yüzeyde yüksek öğrenim dalına tünemiş. Amerikan filmlerine 5 yaşından beri alıştırılmış, beş, on, yüz ne oldum delisi delikanlı. Yaptıkları, kendi aralarında kovboyculuk gösterilerine döndü. **'İşçi Sınıfı'** diyorsun: onu ceplerinde biliyorlar. 'Ordu' diyorsun: 'Vay! Onun Burjuva Devletine baskı aracı olduğunu bilmiyor. Halk Ordusu onu parçalayacak!' diye, mart kedisi azgınlığıyla yüzünüze pıfkırıyorlar. Tereciye tere satışı mutluluklarından donlarına işiyorlar. Şimdi: **'Bunlar Türkiye'de Turist. Uykuda gezer CIA Sosyalistleri'** sözümüzün anlamına geldiler mi? Sanmam. Marksizm'in alfabetik 'Devlet'

teorisini ispatlamış olmanın ezikliği içinde: **'Hem dayak yemiş, hem memnun koca'** pozundadırlar. 'Biz demedik miydi?' Neyi dediklerini, onlara neyin denildiğini bile fark edemeyecek kadar küçük dükkâncı rekabetinin Mahmutpaşa seyyar satıcılığı ve 'Sosyalizm tellâllığı' ve çığırtkanlığı batağında hepsi kerte kerte zilzurna anarşizm sarhoşu. Başka ülkelerin yüz yıl geride bıraktıklarını 'eşsiz örneksiz inkılâp' diye yuttuklarını, hattâ yutamayıp boğulduklarını olsun kavrayacaklar mı?

"Hepsi, daha donlarını bağlamayı öğrenmeye tenezzül dahi etmeksizin, tutuldukları Devrimci Abrakadabranlık ishalleriyle ortalığı da, birbirlerini de sıçtılar, sıvadılar. Bunu olsun onlar, kendileri mi yaptılar? Yoksa, yaptırıldılar mı? Elbet sıçıp sıvamak **zorunda** bırakıldılar."[129]

Kıvılcımlı'nın, 1971 dönemecinin Türkiye devrimci hareketi içindeki önde gelen kadroların sığlıklarını, ilkelliklerini, stratejik ve taktiksel hatalarını eleştirmesi ve onları, bu harekette 1970'ten itibaren daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmaya başlayan "sol" ve maceracı eğilimlere karşı hem de sert bir tarzda uyarması yerindeydi elbet. Ancak, anti-Marksist ordu ve devlet anlayışında anlatımını bulan sağ oportünizmi ve anlaşılması pek de kolay olmayan dili onun, dönemin özgüveni fazlasıyla yüksek, devrimci dinamizmi abartılı ve öncü savaşı anlayışını esas almış olan devrimci gençliğiyle anlamlı bir iletişim kurmasına engeldi. Bu koşullarda Kıvılcımlı'nın hakaret düzeyine varan saldırgan üslûbunun, anılan objektif ve subjektif engelleri daha da aşılmaz hâle getirdiğini, onun yazılarını okuyan ve uyarılarını işiten devrimci kadrolar üzerinde itici bir etki yaptığını, hattâ ona duyulan saygıyı zayıflattığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kıvılcımlı ve Stalin

1930'lu yıllarda kaleme aldığı yazılarında Stalin'i öven Kıvılcımlı, her nedense ömrünün son yıllarında Lenin'in bu öndegelen silâh arkadaşına dozu gitgide yükselen bir saldırıya girişecekti. O, 1970 yılında yazdığı *Oportünizm Nedir?* adlı kitabında, "Lenin'in ölümünden birkaç yıl sonra, aynı Stalin bir ülkede sosyalizmin kurulamayacağını ağzına alanların kellesini uçurur"[130] türünden uçuk bir karalama tümcesinin ardından anti-Marksist Hruşçov'un yanında yer aldığını ve Hruşçov kliğinin **"destalinizasyon"** olarak sunulan kapitalist restorasyon politikasını desteklediğini açıklıyordu:

"Koca Sovyetler Birliği, hâlâ: 'Destalinizasyon' (Stalinleşmeyi giderme) çabasını bitiremedi. Adam o denli ağır bastı. Temel konuda bir yanıltı, sonra, Parti tepesinde olmanın verdiği güçle, o yanıltıyı başkalarında yakalama, bu sonucu kaçınılmaz kılmıştı."[131]

Kıvılcımlı aynı yapıtında Stalin'e şu ağır eleştirileri yöneltiyordu:

"... Kaç devrimci kuşağın Lenin Partisi ve Proletarya İktidarı üzerine Stalin bir oturdu, pir oturdu. Deliksiz otuz yıl, Abdülhamit tahtından indirildi, Stalin ölünceye değin kılına dokunmayı aklından geçireni cehenneme yolladı. Proletarya Diktatörlüğü demek sanki o yumuşak çizmeli, sert alaboz saçlı çiçek bozuğu Gürcü demek oldu.

"Doğru muydu, yanlış mıydı? Konumuz o değil... Ne var ki biz, Bilimcil Sosyalizmi kuran ve önceden görüşlerin en yanılmazlarını veren Marx-Engels'lerin kaç kez aldandıklarını kıyasıya yazılarında sık sık okuduk. Emperyalizm çağının her karakteristiğini kendi ülkesinin orijinalitesiyle dünyanın alt-üstlükleri içinde şaşmaksızın çizen **'Devrimler Kartalı'** Lenin, her gün kendi kendisinde ve partisinde birçok yanlışları yakalar ve satranç tiryakiliğiyle göze batırmakta ısrar ederdi... Stalin ömür boyu beş yaşındaki çocuklara dek yanılmaz papalığını ezberletti. Kimin haddine düşmüş Stalin'in burnundan kıl koparmak?

"... Oysa bir insan yanılmazlık kuruntusuna düştü müydü artık ondan korkulurdu. Aslına bakılırsa Stalin'in yanılmaz görünüşü ancak ve yalnız Lenin'in metinlerini harfi harfine

izleyebildiği ölçüde gerçeğe uygundu. Lenin olmasa, Stalin diye bir yaratık bulunamazdı. Jozif Visaryonaviç Çıkvaşvili adında bir Tiflis eskicisi kalırdı. Stalin olmasa, Lenin'in şahikalığından zerre eksilmezdi..."[132] Kıvılcımlı, Stalin hakkındaki değerlendirmesini daha ileride şöyle sürdürecekti:

"Papaz okulundan sonra Marksizmden başka hiçbir konuya baş vermemiş olan Stalin kimdi?

"26 yaşında birinci silâhlı devrime katılmış, 38 yaşında ikinci silâhlı devrime katılmış, tam altı yıl, er olarak katıldığı ordular içinde, o cephe senin, bu cephe benim, en ufağı **Ordu** olan büyük birliklere siyasal Komiserlik yapan, Strateji-Taktik plânları çizip başarıyla uygulayan en kritik kumandanlıklar etmiş bir profesyonel ihtilâl ve İç Savaşlar eri idi.

"Aynı adamın, ayağının tozu ile, daha yumuşak Kafkas çizmelerini ve kaba asker kaputunu çıkarmaya vakit bulamaksızın, 42 yaşında Lenin'in yerine geçtiğini düşünelim. Altı yıllık Tarihin yazdığı en müthiş İç ve Dış yıldırım savaşlarında tek öğrendiği ve uyguladığı yeni bilim Askerlik sanatıdır. Güttüğü Parti, Sovyetler Devleti, Sovyet Milletleri, yüzmilyonlarca İşçi-Köylü halk yığınları toptan henüz **'Savaşçıl Sosyalizm'**in ateşi içindedir. Yani, Askercil Savaşla Sınıfcıl Savaş, Harple sosyalizm etle tırnaktan çok daha içli dışlı birbirine kaynaşıktır... Böyle bir ortamda, başka hangi insan: Orduların Cepheye yedilmesi ile **Sınıfların** cepheleşmeleri arasında **Strateji** benzerlikleri, **Orduların** harp cephesinde kapışmaları, ileri, geri, yandan, arddan savaşmaları ile, **Sınıfların** sosyal cephede tutuşmaları, saldırıları, gerilemeleri, savunmaları arasında **Taktik** benzerlikleri bulmaktan geri kalabilir?

"Stalin ister istemez Leninizmin en canlı Sosyal Savaş düşünce ve davranışlarını, epey mekanik Askercil Strateji ve Taktik çerçeveleri içinde özetleyip şemalaştırdı. Ne denli dâhiyane özet yapılırsa yapılsın, her **şema**, az çok ölü **kalıp**'tır."[133]

Kıvılcımlı daha sonra Lenin'in en önemli özelliği saydığı alçakgönülülüğün öneminin altını çizdikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Lenin doğru bildiğini savunurken, iki yüzlü **'Tevazu'**a metelik vermezdi. Ama, poz, çalım, atmasyon, kırıcılık, **'böbürlenme, kendini beğenme'** de bilmezdi.

"Stalin: **'Bu sadeliğin ve alçakgönüllülüğün, bu göze çarpmamaya çalışmanın, veya hiç değilse göze çarpmıya çalışmamanın ve kendi yüksek mevkiini belirtmemenin... İnsanlığın 'en derin katlarının' yeni tip Lideri olarak Lenin'in en güçlü yanı olduğunu ancak sonraları anlıyabildim'** der.

"Ne var ki, **'anlamak'** başka, **'uygulamak'** başka şeydi. Stalin de ilkin Kremlin'deki hizmetçi odasında seyyar karyolada yattı. Git gide o **'en güçlü yanı'** epey unuttu. **'Hişşt!.. Susun! Geliyor'** dedirtti."[134] Kıvılcımlı bir başka yapıtında Kuran'ın ve Muhammed'in sözümona "nefislerin bu dünya malı mülküne kan"anları, ateşle boğulacaklarını söyleyerek tehdit ettiklerini anlattıktan sonra sözlerini şöyle sürdürecekti:

"Bir tek Lenin ölüp gidince, arkadan gelenlerin nefisleri, kapitalizmin madde ve ruhunu yenecek gücü gösteremediler.

"Oysa ideoloji Stalin'in tapmaydı. Çok geçmedi bu tapınç, alttan sinsice işleyen yoksul Gürcü çocuğunun yaşamadığı parıltılı tüketimlerle yer değiştirmeye başlayarak zaten ezberci papaz (skolastik) akılcılığını iyice zayıflattı. Paranoyaları, ideoloji ve pratiğini gütmeye başladı."[135] Kıvılcımlı aynı yapıtında Stalin'in Allah'lığa özendiğini bile ileri sürüyordu:

"Gerçi Marx-Engels-Lenin gibileri dışındakiler daha çok 'rahman'lığa, hattâ Allah'lığa özenirler. Toplumun ve sınıfların üzerinde 'Allah'lığa özenip, kendilerini tapınç konusu yaptırmak istemişlerdir. Stalin bunun en dramatik örneği olmaktan kurtulamayanların başında gelir, ama hepsinin kendi zayıf paranoyaklıklarını gizlemek için bunu şuur altlarıyla yaptıkları artık herkesçe sezilmekte ve bilinmektedir."[136] Yazarın burada, sadece Stalin'i değil, "Marx-Engels-Lenin gibileri dışındakiler"i hedef aldığını görüyoruz. Yani ona göre sadece Stalin

değil, adını belirtmediği bir dizi başka devrimci önder de "Allah'lığa özen"mektedir!

Burada konumuz genel bir Stalin değerlendirmesi yapmak değil. Ancak gene de Kıvılcımlı'nın, maddi hatalar ve çarpıtmalarla süslenmiş olan bu son derece haksız eleştiri ve suçlamalarına ana çizgileriyle de olsa yanıt vermemiz gerekiyor.

Her şeyden önce Kıvılcımlı'nın çöküş hâlindeki yarı-sömürge yarı-feodal Osmanlı İmparatorluğu'nun başındaki II. Abdülhamit ile yükselmekte ve güçlenmekte olan ve kapitalist-emperyalist sisteme meydan okuyan sosyalist Sovyetler Birliği'ni yöneten Stalin'i kıyaslamaya kalkışması, hem çok ciddi bir politika ve hem de aynı ölçüde ciddi bir metot hatasına işaret eder. Demagojik bir nitelik taşıyan bu hatayı Stalin'i, İttihat ve Terakki kalıntısı Mustafa Kemal'le karşılaştırmaya kalkan Türkiyeli Trotskistler, sol liberaller ve başkaları da sistemli bir biçimde işlemektedirler. Oysa, sosyo-ekonomik yapıları ve siyasal sistemleri birbirinden çok farklı ülkeler/ toplumlar arasında böylesi ilkel paralellikler kurmanın hiçbir bilimsel yanı yoktur. Sadece, Sovyetler Birliği'nde kapitalist üretim ilişkilerinin ortadan kaldırıldığını, buna karşılık Türkiye'de -şu ya da bu ölçüde emperyalizme bağımlı- geri bir kapitalizmin egemen olduğunu anımsamak yeter.

Öte yandan Kıvılcımlı, "Pudingin kanıtı onun yenmesindedir" sözünde dile getirilen ilkeyi de unutmuştur: Nisan 1922'de Stalin SBKP Genel Sekreteri olduğunda Sovyet Rusya Avrasya'nın en geri ülkelerinden biriydi; O'nun öldüğü 1953'de ise Sovyet devleti dünyanın ekonomik, siyasal ve askerî bakımdan ikinci güçlü devleti hâline gelmişti. II. Abdülhamit'in Osmanlı devletinin başında bulunduğu 1876-1908 dönemi için böyle bir şeyin asla söylenemeyeceği, hattâ belki de tersinin söylenebileceği bellidir. Üstelik Sovyetler Birliği bu büyük başarıyı; dönemin "büyük" devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı uyguladıkları saldırı ve toprak koparma çabalarından çok daha büyük bir dizi emperyalist ve faşist müdahale, saldırı ve iç ayaklanma ve sabotajlara hedef olduğu koşullarda gerçekleştirmişti. Stalin ile Hitler arasında bazı benzerlikler bulacak kadar ileri giden Trotskist tarihçi Isaac Deutscher bile bu gerçeği şu sözlerle teslim ediyordu:

"Stalin'in yönetimini eline geçirdiği millet, sayıları pek az olan okumuş kimseler ile ileri fikirli işçiler istisna edilecek olursa, ilkel insanların teşkil ettiği bir milletti... Ünlü bir deyişi yeniden kullanmak gerekirse şunu söyleyebiliriz. Stalin, barbar insanlara dayanarak barbarlığı Rusya'dan kovmak işini üzerine almıştı. Kullandığı araçların mahiyetinden ötürü, Rusya'nın dışına atılmış olan barbarlığın çoğu, yeniden gizlice geriye dönmüştü. Ne var ki, Rus halkı, bir çok alanlarda ilerlemekten de geri kalmamıştı. Üretimin maddi cihazı (...) öylesine süratle genişlemiş ve güçlenmişti ki, Rusya, Avrupa'nın en önde gelen sanayi gücüne sahipti şimdi ve dünyada ikinci geliyordu. On yıldan pek az fazla bir süre içinde, şehirlerinin ve kasabalarının sayısı iki misline ulaşmıştı. Her dereceden okulların sayısı büyük çapta artmıştı. Halkın tümü eğitim görmüştü ve zihni öylesine uyanmıştı ki, onu yeniden uyutmak imkânsızdı. Halkın bilgi, bilim ve sanat öğrenmek konusundaki açlığı ve isteği Stalin hükümeti tarafından o ölçüde uyarılmıştı ki, tatmin edilemeyecek ve tedirginlik veren bir duruma gelmişti. Şunu da belirtmek gerekir ki, Stalin, Rusya'yı, Batı'nın o günkü etkilerinden uzak tutmakla birlikte, Batı'nın 'kültür mirası' diye adlandırdığı şeye karşı duyulan her çeşit ilgiyi desteklemiş ve teşvik etmişti. Belki de başka hiçbir ülkede, genç insanlar, öteki milletlerin klasik sanatına ve edebiyatına karşı, Rusya'da olduğu kadar büyük bir sevgi ve saygı duymamışlardı."[137] Aslında Kıvılcımlı'nın kendisi de bir yandan Stalin'e olan kinini kusarken bir yandan da Stalin'in liderliği döneminde Sovyet Rusya'nın çok büyük bir ilerleme kaydettiğini itiraf ediyordu. Yazar Stalin'in, tek ülkede sosyalizmin kurulamayacağını ileri sürenlerin kellelerini uçurduğu karalamasını yaptığı tümcenin hemen arkasından şunları söylemekten kendini alamıyordu:

"Hayat, çarçabuk, kötümser kehanetlerden üstün çıkar. Ondan sonraki gelişim temposu ise, bir ülkedeki çabaların **'kesin Sosyalizm zaferine'** yani **'Sosyalist üretimin örgütlenmesine'**

yeterli olduğunu yerden göğe dek ispatlamıştır. Sovyetler'in **'Sosyalist üretimi'**: bütün dallarıyla, Avrupa'da birincidir. 20 üretim dalındaki Dünya üretim yarışmasına gelince, aynı Sosyalist Üretim 11 dalda gene dünya birincisidir, yalnız 9 dalda dünya ikincisidir."[138] Kıvılcımlı'nın bir sonraki tümcesi ise onun kafasının ne denli karışık, hem de karmakarışık olduğunun hayli ilginç bir göstergesidir:

"Bu olay bize neyi öğretiyor?

"Bütün sıkı Leninci kaliteleri ile birlikte, Stalin ayarındaki bir kimsenin, sosyal olayları değerlendirmede nasıl yanıldığını öğretiyor."[139]

Kıvılcımlı'nın Stalin için, *"Hazır: Devlete ve Partiye kondu"* sözlerini kullanması da açık bir çarpıtmadır. Yazar herhâlde Rusya Komünist Partisi (B)'ni İttihat ve Terakki Fırkası ve Cumhuriyet Halk Partisi ile karıştırmaktadır. Sovyetler Birliği'nde hiç kimsenin gelip "devlete ve partiye kon"amayacağı açıktır. Özellikle Stalin'in manevi otoritesinin ve liderliğinin pekişmiş olmaktan uzak olduğu koşullarda bunun böyle olabileceğini ancak Marksizm'den, dönemin Rusyası'nın koşullarından ve RKP (B)'nin demokratik iç işleyişinden haberi olmayan cahiller ya da kötü niyetli kişiler ileri sürebilir. Kıvılcımlı'nın; Lenin'in önermesi üzerine Partinin genel sekreterliğine getirildiği 1922 yılında Stalin'in karşısında Buharin, Trotski, Zinovyev, Kamenev gibi güçlü siyasal rakiplerin bulunduğunu ve O'nun Parti içindeki konumunu ve liderlik yetisini demokratik bir yarış içinde kabul ettirdiğini bilmezden gelmesi şaşırtıcıdır.

Yazarın Stalin'i kişisel bir diktatörlük uygulamakla suçlaması ve "kılına dokunmayı aklından geçireni cehenneme yolla"yan bir kişi olduğu yolundaki gülünç savı da burjuvazinin, anti-komünizmin ve Trotskizmin cephaneliğinden alınmış, ama çoktan çürütülmüş savlardır. Burjuva ideologlarının öteden beri Stalin döneminde, milyonlarca muhalifin çalışma kamplarına atıldığı ve öldürüldüğüne ilişkin yaygara kopardıklarını biliyoruz. Burada sapla samanın birbirine karıştırılmaması gerekir. Herşeyden önce İkinci Dünya Savaşı'nın o korkunç koşullarında Sovyetler Birliği halkları sadece cephelerde milyonlarca askerini yitirmekle kalmıyordu; ülkenin önemli bir bölümünü ele geçiren Nazi ordularının üretim araçlarını ve ülkenin altyapısını yakıp yıkmasının yanısıra, eldeki maddi olanakların hemen hemen tümünün cephenin hizmetine konulması nedeniyle çok sayıda Sovyet sivil yurttaşı da açlık, yetersiz beslenme, hastalık, bakımsızlık nedeniyle yaşamını yitiriyordu. Bu koşullarda, çalışma kamplarında bulunan tutuklu ve mahkûmlar arasında da önemli bir can kaybı olmasında şaşılacak bir yan olmasa gerek. Cephe gerisinde savaşa canla başla çalışarak destek veren Sovyet emekçilerinin ne denli büyük zorluklar yaşadıklarını ve ne denli çok can yitirdiklerini anlamak için o yılları anlatan belgesellerin ve romanların birkaç tanesini okumak yeter de artardı bile.

İkincisi Sovyet Rusya halklarının kapitalist-emperyalist kuşatma altında ve olağanüstü zor koşullarda sosyalizmi inşa ettikleri dikkate alınmalıdır. Bu dönemde, Parti ve devlet aygıtı içinde yuvalanan ve daha sonraları açığa çıkarılan ve suçlarını itiraf eden revizyonist ve yıkıcı öğelerin provokatif çalışmaları ve Parti ve devlet aygıtının gerici güçlere ve sabotörlere karşı yürüttüğü savaşım sırasında işlediği hatalar nedeniyle küçümsenmeyecek sayıda masum insanın yaşamını yitirdiği, cezaevlerine ya da çalışma kamplarına gönderildiği doğrudur elbet. Ancak bu can kayıplarının boyutlarının anti-komünist çevreler tarafından ölçüsüzce abartıldığını ve başında Stalin'in bulunduğu Parti ve devlet aygıtının ve özellikle güvenlik birimlerinin tüm muhalif öğelere ve Sovyetler Birliği halklarının kendisine karşı toplu bir kıyım gerçekleştirdiği yalanı biçimine büründürüldüğünü biliyoruz. Hattâ bu döneme ilişkin yalan ve karalama üretiminin çok geniş kapsamlı ve gerici burjuva aydınları için hayli kazançlı bir sektör hâline getirildiği de bir gerçektir. Kendisi de bir Stalin karşıtı olan Roy Medvedev, Sovyet arşivlerine dayanarak hazırladığı *On Stalin and Stalinism* (= Stalin ve Stalinizm Üzerine) adlı kitabında,

Stalin döneminde siyasal suçlardan ötürü idam edilenlerin sayısını 1,461 olarak saptamıştı. Bunların büyük çoğunluğu kendilerine atılı suçları işlemiş olan kişilerdi.

Öte yandan, Kıvılcımlı'nın gülünç savlarının aksine, Britanyalı Marksist-Leninist Bill Bland'ın ve başka araştırmacıların, Stalin'in asla mutlak otorite sahibi bir lider ya da diktatör olmadığını ortaya koymasından bu yana onyıllar geçti. Evet, Stalin zaman içinde, gerek Parti saflarında ve gerekse halk arasında büyük bir saygınlık edinecekti. Ancak burjuva aydınları ve tarihçilerinin yaratmaya çalıştığı izlenimin tersine Stalin, ülkeyi ve devleti kendi bireysel kararları ya da kaprisleri temelinde yönetmiyordu. O, kollektif bir tarzda ve belli kurallara göre çalışan Parti yönetiminin öndegelen ve liderlik kapasitesi en yüksek üyesiydi. Dolayısıyla Stalin, 1920'lerin sonlarından itibaren gizli revizyonist çoğunluğun egemen olduğu bir Politbüro ve Merkez Komitesi'yle birlikte çalışmış, bir çok durumda azınlıkta kalmış ve çoğunluğun iradesine boyun eğmek zorunda kalmıştı.

Mustafa Kemal'in kendisini putlaştırmasına, özellikle ikinci döneminde, hiçbir itirazı olmayan Kıvılcımlı'nın bir başka hatalı saptaması Stalin'in "yanılmazlık hatası"na, "yanılmazlık kuruntusu"na düştüğü savıydı. Ona göre,

"Stalin ömür boyu beş yaşındaki çocuklara dek yanılmaz papalığını ezberlet"mişti.

Çeşitli burjuva, revizyonist ve Trotskist kaynakların ileri sürdüğünün tersine "kişiye tapınma"nın gerçek mimarı Hruşçov ve ortakları gibi gizli revizyonistlerdi. Bu konuda oluşturulan yaygın izlenimin aksine Stalin kendisini hiçbir zaman kusursuz bir önder ve komutan vb. görmemiş ve her zaman "Lenin'in bir öğrencisi" olarak değerlendirmişti. Örneğin O, Haziran 1926'da katıldığı bir toplantıda şöyle demişti:

"Yoldaşlar; hakkımda söylenen övücü sözlerin yarısını bile hak etmediğimi mutlaka söylemem gerek. Söylenenlere bakılırsa ben Ekim Devrimi'nin bir kahramanı, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin lideri, Komünist Enternasyonal'in lideri, efsanevi bir savaşçı-şövalyeyim ve daha neler nelerim. Yoldaşlar; bunlar saçma ve tümüyle gereksiz abartmalar. Bunlar genellikle yaşamını yitiren devrimcilerin mezarlarının başında söylenen şeyler. Ama benim şimdilik ölmeye niyetim yok...

"Ben Tiflis demiryolu atelyelerinin ileri işçilerinin öğrencilerinden biriydim ve hâlâ da öyleyim."[140] Stalin bu tutumunu, aradan geçen onyıllarda kazandığı başarılar ve haklı olarak edindiği büyük saygınlığa rağmen değiştirmeyecekti. O, Şubat 1938'de yayımlanan "Tüm Birlik Komünist Gençlik Merkez Komitesi'ne Çocuklar İçin Yayınlar Hakkında Mektup"unda şöyle demişti:

"Ben, *Stalin'in Çocukluğuna İlişkin Öyküler*'in yayımlanmasına şiddetle itiraz ediyorum.

"Bu kitap çok sayıda maddi çarpıtmalar, yalanlar, abartmalar ve hakedilmemiş övgülerle dolu...

"Ama bu çok önemli değil. Asıl önemli olan, bu kitabın Sovyet çocuklarının (ve genel olarak halkının) kafalarına, liderlerin ve yanılmaz kahramanların kişiliklerine tapınma eğilimini kazımasıdır. Bu, tehlikeli ve zararlıdır. 'Kahramanlar' ve 'güruh' teorisi Bolşeviklere değil, Sosyalist-Devrimcilere özgüdür...

"Size bu kitabı çöpe atmanızı öneririm."[141]

Stalin Ekim 1952'de, yani ölümünden sadece 4.5 ay önce yapılan bir Merkez Komitesi toplantısında Molotov'un kendisini, Stalin'in sadık bir öğrencisi olarak tanımlamasını şöyle yanıtlayacaktı:

"Benim hiçbir öğrencim yok. Biz hepimiz büyük Lenin'in öğrencileriyiz."[142]

Gene Kıvılcımlı'nın bir başka temelsiz savı onun Stalin'in saraylarda yaşadığına ilişkindi.

O şöyle diyordu:

"Maddiyatın maneviyatı ezişi ve tüketişi sürmektedir. Demek modern proletarya da modern büyük-küçükburjuvalar gibi nesnelerin tapıncının potansiyel tehdidi ve tehlikesi altında bulunur. Konu bu kadar ciddi ve ebedi gibi görünmektedir. Stalin ve Mao'ların saraylara taşınmakta gecikmeyişleri tesadüf sayılabilir mi? İrice 'Marksist-Leninistler' böyle yaparsa, ufakları kimbilir neler yapmazlar?"[143] Oysa, hemen hemen herkesin kabul ettiği gibi Stalin son derece sade bir yaşam sürüyordu. Stalin'in, Sovyetler Birliği'nden kaçarak ABD'ne sığınan ve sosyalizme düşman bir konuma gelen kızı Svetlana, *Bir Dosta Yirmi Mektup* adlı kitabında babasının yaşadığı daça ya da kır evini şöyle anlatıyordu:

"Kuntsevo'daki daça'da durum farklı değildi...

"Babam zemin katta kalıyordu. Hattâ O bir odada yaşar ve bütün işlerini orada görürdü. O, geceleri yatağa çevrilen bir kanapede uyurdu... Büyük yemek masasında tepeleme belgeler, gazeteler ve kitaplar yığılıydı. O, tek başına olduğu zamanlarda masanın bir ucunda yemek yerdi."[144]

Kıvılcımlı'nın bir başka savı Stalin'in "daha yumuşak Kafkas çizmelerini ve kaba asker kaputunu çıkarmaya vakit bulamaksızın, 42 yaşında Lenin'in yerine geçtiği" ve "Altı yıllık Tarihin yazdığı en müthiş İç ve dış yıldırım savaşlarında tek öğrendiği ve uyguladığı yeni bilim"in askerlik sanatı olduğu ve bu nedenle her şeye "askerî" açıdan baktığıydı. Aslında yanıt vermeye kalkışmayı hak etmeyen bu sava karşı şunu söylemekle yetineceğim: Yazar, bu aptalca savı ileri sürmek suretiyle bir kez daha herkesin gözü önündeki maddi olguları çarpıtmış ve burjuva, revizyonist ve Trotskist tarihçilerin bile gerisine düşmüştür. Stalin'in tek öğrendiği şeyin askerlik sanatı olduğu ve her şeye askerî açıdan baktığı savı gerçeklerle hiçbir biçimde bağdaşmaz. Olgulara bakalım. Stalin daha 1898 yılında, yani henüz 19 yaşındayken, içinde farklı eğilimlerden Marksistlerin bulunduğu Messameh Dassy adlı bir sosyalist çevreye üye olmuş ve işçi sınıfı içinde siyasal çalışma yapmaya girişmişti. Pratiksel devrimci eğitimine Tiflis'teki ileri demiryolu işçileri arasında başladığını belirten Stalin,

"İlk devrimci vaftizim burada, bu yoldaşlar arasında yapıldı... İlk öğretmenlerim Tiflis işçileriydi"[145] diyordu.

Ancak, okumakta olduğu papaz okulunun yetkilileri, diğer öğrencileri olduğu gibi Stalin'i de izliyorlardı. Sonuçta Stalin 1899'da bu okuldan kovuldu. Artık o profesyonel bir devrimci olarak çalışacaktı. Giderek Tiflis'teki illegal sosyal-demokrat örgütün önemli isimlerinden biri hâline gelen ve Messameh Dassy grubu içindeki oportünist çoğunluğa karşı kararlı bir savaşım sürdüren Stalin'in çalışmaları Çarlık siyasal polisinin dikkatinden kaçmadı. Yetkililerin, daha 21 yaşında olan Stalin hakkında hazırladıkları bir raporda şöyle deniyordu:

"1901 yılının sonbaharında RSDİP'in (Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi) Tiflis Komitesi, üyelerinden biri olan ve Tiflis'deki Papaz Okulu'nun eski altıncı sınıf öğrencisi İoseb Visarionoviç Cuğaşvili'yi fabrika işçileri arasında propaganda yapmak üzere bir petrol merkezi olan Batum'a göndermiştir. Cuğaşvili'nin faaliyetlerinin sonucunda... başlangıçta Tiflis Komitesi'nin yönlendiriciliğindeki sosyal demokrat örgütler Batum'un tüm fabrikalarına yayılmaya başlamıştır. Sosyal demokrat propagandanın sonuçları Batum'daki Rothschild fabrikasında 1902 yılında yapılan uzun grev ve sokak kargaşalıklarında da görülmektedir."[146]

1901'in 1 Mayısı'nda Tiflis'te güçlü bir gösteri örgütleyen Stalin ve Kafkasyalı devrimci sosyal demokratlar, Eylül 1901'de *Brdzola* adlı illegal yayın organının ilk sayısını çıkaracaklardı.

1901'den itibaren polis tarafından aranmaya başlayan Stalin ise, cezaevinde ve sürgünde geçirdiği yıllar dışındaki zamanını 1917 yılına kadar artık yeraltında geçirecekti. Nisan 1902'de Rothschild grevinin ardından tutuklanan ve cezaevine atılan Stalin 1903 sonbaharında

Sibirya'ya sürgün edildi. O cezeavindeyken 1903 Martında, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi Kafkasya Birliği'nin merkez komitesi üyeliğine seçildi. Stalin cezaevindeyken Ağustos 1903'te Londra'da toplanan İkinci Kongresinde partinin Bolşevikler ile Menşevikler arasında ikiye bölündüğünü öğrendiğinde hiçbir duraksama göstermeksizin Bolşeviklerden yana tutum aldı. Ocak 1904'te sürgünden kaçan ve Şubat ayında Kafkasya'ya geri dönen Stalin yeniden illegal koşullarda siyasal çalışmalara katıldı. Baku işçilerinin Aralık 1904'te Stalin ve Çaparidze'nin önderliğinde gerçekleştirdikleri büyük grev, petrol şirketlerine geri adım attıracak ve Rusya işçi sınıfının tarihinde ilk toplu iş sözleşmesinin imzalanmasına tanık olacaktı. Stalin'in önderlik ettiği Kafkasyalı Bolşevikler Kasım 1903 ile Nisan 1906 arasında Tiflis'te çalıştırdıkları gizli basımevinde diğer devrimci literatürün yanısıra Lenin'in çok sayıda yapıtını bastılar. 1905 Rusya devriminin alevleri Kafkasya'yı da sardığında Stalin ve yoldaşları kitlelere silâhlı ayaklanma çağrısı yaptılar ve Menşeviklerin oportünist taktiklerini sergilediler. Stalin'in devrimci çalışmalarının kısa bir özeti olan bu liste daha da uzatılabilir. Ama bu kadarı Kıvılcımlı'nın, Stalin'in askerlikten başka bir şeyden anlamadığı yolundaki gülünç savını çürütmeye yeter. Yazarın Stalin için,

"26 yaşında birinci silâhlı ihtilâle katılmış, 38 yaşında ikinci silâhlı ihtilâle katılmış...." demek suretiyle O'nun, en azından 1898-1905 yılları arasındaki siyasal yaşamını gözlerden saklamaya ve bu yaşamı 1905 devrimiyle başlatmaya kalkması, maddi olgularla taban tabana karşıttır. Dahası Stalin, giriştiği bazı kamulaştırma eylemleri bir yana bırakılırsa "hep askerlik yapmamış", 1905-1917 yılları arasında da esas olarak ya işçiler arasında illegal siyasal-örgütsel çalışma yapmış ya da Sibirya'da sürgünde yaşamak zorunda bırakılmıştı.

Kıvılcımlı, ölümüne yakın günlerde kaleme aldığı 22 Ağustos tarihli notlarında Stalin'e daha da acımasız bir biçimde saldıracak ve aşağıdaki zırvalarını sıralarken Stalin'in, "Çar'ın en hain satılık köpekleriyle" işbirliği içinde olduğunu bile ima edecekti:

"Lenin'in Cihan ölçüsünde genişliği doldurulamaz devrimci koltuğuna, bir Şark Sultanı'nın hırsı ile bir an önce rakipsiz oturabilmek ve 'Müthiş İvan', 'Deli Petro' gibi gerçek çarların otoritelerini sağlamak için neler çevirmemiş? Daha Lenin sağ ikenden söz ediyorum. Lenin acep natürel eceliyle mi öldü? Gürcü Cigvaşvili'nin sonra yaptıklarına bakınca, Lenin'in yıkılışı önünde, neden o denli cani soğukkanlılığını koruyabildiğini insan kendi kendisine sormadan edemiyor. Stalin, daha Lenin'in beyni herkesinkinden daha üstünce ve aydınca işlerken, onu bir daha yatağından kalkamayacak bir ölüm mahkûmu gibi atlatıp, kendi yuvasını sağlama bağlamaktan başka her şeye boşveriyor. Hem de en kabaca haydutlarda bile az bulunan bir hoyratlıkla marifetlerini döküyor.

"Acep Lenin'in yüzde yüz öleceğini, işkilsiz nereden ve nasıl garantilemişti? Bu ihtimal düşündürüyor insanı. Savaş öncesinden kalma Avrupa eskisi kılığında peygamber yüzlü Lenin'in yanına, sivil savaşın er kılığı ile fotoğraf çektirip ortalığa yaymayı hiç ihmal etmeyen palabıyık Stalin, son döneminde Lenin'i, karısına hakaret yağdırmacasına ölmüş sayma küstahlığını nereden bulabilirdi? Elinde, sinsice edinilmiş bir ölüm belgesi mi taşıyordu?

"Kendisi hekim değildi. İstemediğini Lenin'in yanına sokmamak gaddarlığını ise gücünün son yetimine dek kullanmaktan çekinmiyordu. Ya bir gün Lenin yeniden ayağa kalkarsa? Hekimler bile sık sık bu ihtimali görüyorlardı. Stalin hangi hekimler-üstü bilgisine güvenip, o ihtimal bitmiş, kendisini her hergeleliği yapmakta serbest görür sayabiliyordu? Kendisinin Lenin'den sonra üstüste her gizli polis erişilmez liderini, en çıt çıkmaz esrar karanlığı içinde yok edi ediverişi, en sonra Beria gibi birisiyle canciğer olan türlü canavarlıkları gözönüne geldikçe, bu adamın Lenin'in hayatına karşı o denli umursamaz davranışında başka nedenler akla gelememezlik edemiyor. Çevre, Çar'ın en hain satılık köpekleriyle dopdoludur. Çar'a yar olmayıvermişlerin, Lenin'e niçin yar olacakları açıklanamaz. Tersine bu köpekler burunlarının

o yanılmaz koku alışlarıyla, Ayyaş ve Delirium Tremens'li [Alkol krizi] Gürcü ayakkabı eskicisinin Paranoid [saplantı derecesinde kuşkucu] çiçekbozuğu oğlunda çok şey sezmişlerdir. Ve yanılmamışlardır.

"Yanılsalar ne olurdu? Lenin ayağa kalktı mı, kendi eliyle sağlam çelik temellerini kurduğu Bolşevik Partisi demir disiplin ruhuna herkesten önce kendisi saygı göstermek için, Kafkas keskin sirkesi Stalin'i bir dinleyecekti. Genel Sekreter olmuştu herif bir yol. **'Yozip'** adını 'Çeliközü'ne (Stalin'e) çıkartmış olan Gürcü kurnazı ise, akla gelebilecek ve gelmeyecek her ikiyüzlülüğü, sürü sürü yalancı tanık ve uydurma belge ile Lenin'in önüne dökecekti. Ve o, sözü özünden ayırma sahtekârlığında kullanılabilecek en elverişli yan, Gürcü kalleş kekelemesi bozuk Rusçası ile, kendisinin Leninizme adanmış en alçak gönüllü, fedai kapıkulu olduğunu 'saptayacak'tı.

"Lenin bu yalanın altında yatan halis-muhlis Şark zehirli Gürcü kokorozunu yutacak mıydı? Hayır. Ne yazık ki, bütün o içten insan geniş yürekliliğinin bir türlü kırıcı olamayan kişisel ilişkilerdeki ölçüsüz toleransı ile bir an anlamazlıktan gelecekti. Pis oyunla parmaklarının ucunu dahi kirletmemek için, uygulamayı daha uygun güne bırakacaktı. Gürcü paranoyak için o bir an, bir gün daha kazanmak ise yeter artardı. Domuz topu olmuş külâh kapıcı sosyalizm cinovnikleriyle elele verince, o günü ay, ayı yıl yapmak işten değildi. Lenin'in beyni ise, o dayanılmaz teori ve pratik yükün altında nasıl olsa bir yol esnemişti, çöküntü vermişti. Yıllar boyu iflah edemezdi."[147]

Okurun sabrını zorlamayı göze alarak aktardığım bu pasajlarda Kıvılcımlı'nın, en azından yaşamının son demlerinde, 12 Mart askerî darbesini yapan gerici ve faşist Türk generallerine, emperyalist burjuvaziye, hattâ en nefret eder gözüktüğü Demirel, Türkeş gibi gerici ve faşist burjuva politikacılarına yapmadığı hakaretleri Stalin'e yapar, O'na bu sınıf düşmanlarının hepsinden daha çok kin duyar hâle gelmiş olduğunu net bir biçimde görüyoruz. Öyle ki bu kin Kıvılcımlı'nın üslûbuna damgasını vurmuş ve onu Stalin'e karşı, en azılı gericilerin ve sokak serserilerinin ağzından duymaya alıştığımız ve nefret söylemi kategorisine sokulmayı hak eden şu sövgü sözcüklerini kullanacak kadar etkilemiştir: "Cani soğukkanlılığı","en kabaca haydutlarda bile az bulunan bir hoyratlık","palabıyık Stalin","her hergeleliği yapmakta serbest", "herif", "Gürcü kurnazı", "Gürcü kalleş" ,"Şark zehirli Gürcü kokorozu", "Gürcü paranoyak" vb.

Dahası, kendilerinden devrim, hattâ sosyalist devrim beklediği eli kanlı Türk generalleri hakkındaki değerlendirmelerinde son derece nazik olduğunu gördüğümüz Kıvılcımlı okuru, Stalin'in Lenin'i öldürdüğü türünden bir kuyruklu yalana inandırmaya çalışmaktadır. Kıvılcımlı'nın bu "savı"nı, ortalama burjuva tarihçilerinin ve entellektüel dürüstlüklerini tümüyle yitirmemiş Trotskist ve revizyonistlerin ağızlarından bile işitmediğimizi söyleyebilirim. Bu bağlamda kendisine şunu da sorabiliriz: Acaba, özellikle 1920'lerin ikinci yarısı ve 1930'ların başlarında Stalin'e karşı savaşım veren ve O'nu Kıvılcımlı'dan çok daha iyi tanıyan Buharin, Zinovyev, Kamenev, Trotski gibi muhalif kişilikler neden böyle bir saptama yapmadılar? Herhâlde bunun nedeni, onların hepsinden "çok daha zeki ve çok daha bilgili" olan Kıvılcımlı'nın, bu bayların ve başkalarının göremediğini görebilen, anlayamadığını anlayabilen bir deha olması değildir.

Burası bu konunun ayrıntılı bir biçimde tartışılacağı yer değil. Ancak yazarın, Trotski'nin ve Hruşçov'un Stalin'e yönelik beş paralık bir değer taşımayan saldırılarından yola çıkarak ya da daha doğrusu cesaret alarak böyle bir sav ileri sürmesi, bu kitap boyunca eleştiregeldiğim genel yaklaşımını dikkate aldığımızda hiç de şaşırtıcı değil. Bir yanlış anlama olmasın: Evet, Hruşçov SBKP'nin 1956'da toplanan kötü ünlü 20. Kongresi'nde Stalin'e karşı pek çok içi boş karalama yapmış ve bu arada hiçbir kanıt göstermeksizin Stalin'in, yakın çalışma

arkadaşı Politbüro üyesi Sergey Kirov'un 1 Aralık 1934'te Leningrad'da öldürülmesinden sorumlu olduğunu da ima etmekle yetinmişti. Ancak bazı anti-komünist yazarların Kirov'un öldürülmesinden Stalin'in sorumlu olduğu yolundaki temelsiz suçlamasını net ve kararlı bir biçimde savunamayan bu baş revizyonist bile O'nu hiçbir zaman Lenin'i öldürmekle suçlamadı. Stalin'in, Lenin'in ölümünden sorumlu olduğu yolunda en küçük bir belirtiye rastlamış ya da böyle bir suçlamanın en küçük bir inandırıcılığı olduğunu düşünmüş olması hâlinde, ondan ölesiye nefret eden ve onu karalamak için binbir yalan uyduran Hruşçov'un yeri göğü inletmekte zerrece duraksamayacağı açık değil mi? Dahası 1920'lerin ikinci yarısında Lenin'in, Stalin'e karşı Kamenev-Zinovyev muhalefetini desteklemiş olan eşi Nadejda Krupskaya da kendisine duyduğu antipatiye ve yaptığı bazı karalama girişimlerine rağmen Stalin'i asla böyle bir cinayet işlemekle suçlamamıştı. Bunlara Lenin'in ölümünü, ondört ciltlik *A History of Soviet Russia* (= Sovyet Rusya Tarihi) adlı dev yapıtının *The Interregnum* 1923-1924 (=Ara Dönem 1923-1924) başlıklı dördüncü cildinde ele alan Britanyalı tarihçi Edward Hallett Carr'ın tanıklığını ekleyebiliriz. 1917-1929 dönemi Rusyası'nı inceleyen çok kapsamlı çalışmasını hazırlarken diğer bellibaşlı Avrupa dillerindeki kaynakların yanısıra esas olarak Rusça kaynaklara dayanan ve Stalin'e dostça yaklaşmayan Carr da, tıpkı tanık gösterdiğim diğer kişiler gibi ne böyle bir cinayet savı ileri sürmüş/ böyle bir imada bulunmuş, ne de dönemin Sovyet Rusyası'nda böyle bir tartışmanın varlığından söz etmiştir.

Burada Kıvılcımlı'nın Stalin için, gerek "Kendisi hekim değildi. İstemediğini Lenin'in yanına sokmamak gaddarlığını ise gücünün son yetimine dek kullanmaktan çekinmiyordu" ve gerekse de "... palabıyık Stalin, son döneminde Lenin'i, karısına hakaret yağdırmacasına ölmüş sayma küstahlığını nereden bulabilirdi?" biçimindeki devrimci üslûba yabancı sözleri üzerinde de duracağım. Zaten her iki olay arasında bir bağlantı olması da bunu gerektiriyor. Sosyalist-Devrimciler'in 30 Ağustos 1918'de giriştikleri suikastten yaralı olarak kurtulan Lenin 1921 sonlarında hastalanmış ve bu arada haftalarca çalışamamış ve dinlenmek zorunda kalmıştı. 23 Nisan 1922'de, bedeninde kalan bir merminin çıkarılması için ameliyat masasına yatan Lenin 26 Mayıs'ta felç geçirdi. Bunu 16 ve 23 Aralık 1922 ve 10 Mart 1923 tarihlerinde geçirdiği felçler izledi.

Bu arada Parti Merkez Komitesi'nin bir plenumu 18 Aralık 1922'de aldığı bir kararla Stalin'i doktorların, Lenin'in sağlığına kavuşmasını kolaylaştırmak için koydukları kuralların uygulanmasını denetlemekle görevlendirdi. Bu kurallara göre Lenin'in sağlığının etkilenmemesi için O'nunla herhangi bir siyasal konu konuşulmayacak, O'na gazetelerdeki haberler bile okunmayacak ve Lenin, doktorları, yakın aile bireyleri ve sekreterleri dışında hiç kimseyle görüştürülmeyecekti. Yani Kıvılcımlı'mn Stalin'in, istediğini Lenin'in yanına soktuğu ve istemediğini de sokmadığı yolundaki savı bir safsatadan ibarettir. Zaten Parti yönetiminin görevlendirmiş olmasına rağmen Stalin'in kendisi de 13 Aralık 1923'ten 21 Ocak 1924'te gözlerini yaşama yummasına kadar Lenin'i göremeyecekti. Ne var ki Lenin'in, -kendisini Parti yönetiminde Stalin'e karşı olan isimlere yakın hisseden- eşi Krupskaya bu karara uygun davranmıyor ve eşinin heyecanlanmasına yol açacak bazı siyasal haberleri, hem de tek taraflı bir biçimde onun kulağına fısıldıyordu. Bunun farkına varan ve Parti yönetimi tarafından Lenin'in sağlığına ilişkin kuralların uygulanmasıyla görevlendirilen Stalin 23 Aralık akşamı telefonla eriştiği Krupskaya'yı eleştirmiş ve böyle davranmayı sürdürmesi hâlinde onun bu olumsuz tutumunu Parti'nin Merkezî Denetim Komisyonu'na taşıyacağını bildirmişti. Kıvılcımlı'nın Stalin'in, Lenin'in karısına hakaret yağdırdığı yolundaki revizyonist-Trotskist savının özü buydu. Nitekim Krupskaya Lenin'in ölümünden sonra 1924'te açıkça muhalefet saflarına katılacak, Kamenev, Zinovyev ve Sokolnikov'la birlikte Parti'nin resmî politikasını eleştiren bir belgeye imzasını koyacak, Aralık 1925'te yapılan 14. Kongre'de muhalefetin sözcülüğünü yapacak ve 1926'da Trotski-Zinovyev muhalefetinin 13'ler Deklarasyonu olarak

anılan siyasal manifestosunu imzalayacaktı.

Kıvılcımlı'nın Lenin'in ölümü için, "Lenin'in beyni ise, o dayanılmaz teori ve pratik yükün altında nasıl olsa bir yol esnemişti, çöküntü vermişti. Yıllar boyu iflah edemezdi" yolundaki saptaması da yanlıştır. Lenin'in esas olarak 1918'de uğradığı suikaste ve bir ölçüde de yoğun çalışma temposuna bağlı olarak bir dizi felç geçirdiğine değinmiştim. Nitekim Ekim Devrimi'nin mimarının ölümünden bir gün sonra, yani 22 Ocak 1924'te yapılan otopsisi, onun felç geçirmesinin ve sağlığının bir daha düzelmeyecek biçimde bozulmasının nedenlerini ortaya koyacaktı. Otopsi raporunda şöyle deniyordu:

"Ölünün temel rahatsızlığı, kandamarlarının zamanından önce yıpranması temelinde gelişen yaygın damar sertleşmesiydi. Beyne ait arterlerin lumeninin daralması ve beyne giden kan miktarındaki düzensizlik, beyin dokusunda, hastalığın bütün belirtilerini (felç, konuşma bozukluğu) açıklayan fokal yumuşamaya yol açtı."[148]

Stalin'in Lenin'i öldürttüğünü savunanların arasında Trotski'nin de bulunması, herhâlde kimseyi şaşırtmayacaktır. Ancak Trotski bu savı, daha önce değil, Lenin'in ölümünden 15-16 yıl SONRA, yani 1939-40 yıllarında, Stalin hakkında bir kitap çalışması yaptığı sırada ortaya atmıştı. Stalin'e olan antipatisini saklamayan tanınmış Trotskist yazar Isaac Deutscher bu konuda, Trotski'nin *Stalin* adlı yapıtına da göndermede bulunarak şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"Troçki, Stalin'in, Lenin'i zehirlemiş olabileceğini ileri sürmektedir. Ama, kendisinin de belirttiği gibi, pek zayıf bir tahmindir bu. Ayrıca, Troçki'nin Stalin'e karşı yaptığı uzun mücadele süresince, bu ithamı ilk olarak açıkladığı 1939-40'a kadar (Troçki, *Stalin*, s. 372-82) hiç ağzına almaması, hattâ bu konuda bir imada bile bulunmaması, sözü geçen ithamın gerçek olmadığını göstermektedir... Stalin'i Lenin'i zehirlemekle itham etmesinden sonra bile, Troçki, 1924 yılının Stalini'ni, esas bakımından namuslu ama dar görüşlü bir kimse olarak ele almaktadır; bu teşhis, yapılan itham ile çelişme hâlindedir. Ayrıca, Troçki Rusya'dayken, Stalin'in kendisine karşı bu çeşit bir suikast yapmamış olduğunu da unutmamak gerekir; oysa, Stalin, Lenin'i öldürmeye muktedir olsaydı, aynı şeyi Troçki'ye de yapabilirdi şüphesiz."[149]

Kıvılcımlı'nın bu bağnaz ve gözü dönük Stalin karşıtlığını onun Hruşçov'a ve Brejnev'e karşı tutumları ile karşılaştırdığımızda ne görüyoruz? Neredeyse tam tersini. Evet, o, hiçbir yerde Hruşçov'un ve Brejnev'in siyasal kişilik ve çizgileri üzerinde az çok ayrıntılı bir açıklama yapmamıştır. Ancak bu iki siyasal kişilik hakkında yazdığı bir-iki pasajdan Kıvılcımlı'nın onları "yoldaş" olarak gördüğü ve kendini onlara çok daha yakın saydığı bellidir. Benim, Kıvılcımlı'nın yazılarında Hruşçov'un adına rastlayabildiğim iki üç pasajdan birinde şöyle deniyordu:

"Demokrat Parti'nin **'Demirkırat'ı**, **Finans Kapital** sağdıcı **Bayar** ile **Tefeci-Bezirgân** Hacıağa tohumu Menderes gibi sivil beycikleri sırtına alıp Parlamento'da bağdaş kurmuş **Ordu**'cuları tekmeleyip kovar oldu. Beyciklerin paltosunu tutup giydirmeyi **'Şeref'i Askerî'**sine aykırı bulmayan Paşaları, **Ordu geleneklerine** karşı çıkardı. **Aşırı Çapuluna** Amerika sadakası yetmeyince Kruşçef Bolşeviğini Ankara'ya çağırdı."[150] Hruşçov'un Partinin ve devletin başında bulunduğu dönemde (1950'lerin ikinci yarısı ve 1960'ların ilk yılları) Sovyetler Birliği'nin bir duraklama sürecine girdiğini, ülkede kapitalizmin restorasyonuna başlandığını, Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve siyasal alanlardaki performansının Stalin döneminkinin çok daha gerisinde kaldığını, gene Hruşçov'un döneminde, "kapitalizmden sosyalizme barışçı yoldan geçiş", "kapitalist ve sosyalist sistemlerin barış içinde birarada yaşayabileceği" türünden revizyonist tezlerin dayatıldığı dünya komünist hareketinin çöküşe doğru gitmeye başladığını biliyoruz. Stalin'i bir anti-Bolşevik, ama Hruşçov'u bir Bolşevik olarak görmek suretiyle Kıvılcımlı, dünya ve Türkiye komünist ve devrimci hareketi içinde

kendini ilginç ve çok özel bir konuma yerleştirmiştir. Böylelikle Hruşçov'u onurlandıran yazar aslında pek çok revizyonist parti ve çevrenin yanısıra küçük-burjuva devrimci-demokrasisinin de gerisine düşmüştür. Ancak biraz düşündüğümüzde onun bu tavrının pek de şaşırtıcı sayılmaması gerektiği sonucuna varabiliriz. Burjuvazi ile proletarya arasındaki antagonist çelişmenin barışçı yoldan çözülebileceğini, kapitalizmden sosyalizme barışçı yoldan geçilebileceğini, kapitalist ve sosyalist sistemlerin barış içinde birarada yaşayabileceğini ileri süren ve Hruşçov ve ardıllarının destalinizasyon politikalarını vb. savunan Kıvılcımlı ile Sovyet revizyonistleri arasında yakın bir ideolojik akrabalık olduğu ortadadır. (Yazarın Sovyet revizyonistlerinin, burjuvazi ile proletarya arasındaki antagonist çelişmenin barışçı yoldan çözülebileceği yolundaki hatalı ve oportünist yaklaşımını, X. Bölümde daha geniş bir tarzda ele alacağım.)

Kıvılcımlı Brejnev ve ekibine ise, Hruşçov'a yaptığından da sıcak bir tarzda yaklaşıyordu. (Ama, aşağıda da değineceğim gibi bu Kıvılcımlı'nın, 12 Mart askerî darbesinden sonra Türkiye'den kaçmak zorunda kaldığı koşullarda Sovyet bloku ülkelerinden birine sığınma talebinin reddedilmesine hiç de engel olmayacaktı.) Oysa Brejnev-Kosigin dönemi (1964-82) Hruşçov döneminde başlayan kapitalist restorasyonun tamamlandığı, Sovyetler Birliği'nin bir ekonomik çöküş süreci yaşadığı ve böylelikle Gorbaçov kliği döneminde başlatılan ve glasnost ve perestroyka adlarıyla simgelenen çıplak kapitalizme geçişin maddi zemininin hazırlandığı bir dönemdi. Brejnev-Kosigin kliğinin; ABD ile sürdürülemez bir silâhlanma ve emperyalist nüfuz alanları yarışmasına girmesi bu çöküş sürecini daha da hızlandırdı. Bu kliğin 1979'da işgal ettiği Afganistan'da 1989'a kadar süren ve bu yoksul ülkede yüzbinlerce insanın ölümüne yol açan bir haksız savaş sürecini başlatması, bir yandan sosyalizmin saygınlığına dünya ölçeğinde ağır bir darbe indirirken, bir yandan da bugün Ortadoğu ve dünya halklarının başına bela olan İslâmî gericiliğin besleneceği bir siyasal bataklık yaratacaktı. Ancak, sosyalizmin zaferden zafere koştuğu dönemin lideri Stalin'i "düşman" olarak gören Kıvılcımlı, bunun tam tersinin yaşandığı dönemin lideri Brejnev'i "yoldaş" sayıyordu. O, Yugoslavya'da yattığı hastanede, ölümünden sadece 12 gün önce, yani 30 Eylül 1971'de Brejnev'e yazacağı sitem dolu mektubunda şunları söyleyecekti:

"Yoldaş,

"Sovyet Sosyalist adaletine göre: Hiç kimse mahkemenin verdiği bir karar gereği olmadıkça suçlu sayılamaz.
"Bir yanda, gerçi formalite bakımından ben bir Sovyet yurttaşı değilim.
"Ancak, ben 70 yaşındayım, ve 50 yıllık süreden beri Marksizm-Leninizm sancağı altında dövüşüyorum.
"50 yıldanberi, durmak ve silâh bırakma nedir bilmeksizin, Türk burjuvazisince 'Azılı Komünist. Moskova'ya git!' diye bağırılarak işkenceli koğuşturmalara uğradım.
"Ben, gene bir 'Azılı Komünist. Moskova'ya git!' diye bağırılarak, 40 yıldan fazla ağır cezalara mahkûm edilip, tüm 22 yıl yarıderebeyi Türkiye'nin zindanlarında kaldım.
"Gene ben, Mart 1971'den beri, CİA'nin yönettiği faşisto militarist İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesince tezgâhlanmış bulunan ölüm cezası altında, hep 'Azılı Komünist. Moskova'ya git!' diye bağırılarak, yeniden koğuşturuluyorum ve bütün Türkiye radyoları ve gazeteleri tarafından afişleniyorum."[151] O daha sonra, Bulgaristan ve Demokratik Almanya polislerinin Moskova'ya danıştıktan sonra kendisini iki arkadaşıyla birlikte hiçbir açıklama yapmaksızın topraklarına almayı reddettiğini anımsatacak ve sözlerini şöyle sürdürecekti:

"Bu sosyalist adalet midir? Cinayetim ne idi? O ilâm hükmünü kim vermişti?
"Sosyalist adalette, hattâ bayağı câniler için bile kimi esaslı haklar tanınır: Savunma Hakkı gibi...

"Bütün bu tedbirler, sırf burjuvazinin 50 yıldır bana karşı ('Azılı Komünist. Moskova'ya git!' diye) savurduğu suçlamaları yalanlamak için alındı ise... teşekkür ederim.
"Ancak, bu hakikaten bir sosyalist adalet ve meşruiyet midir?
"İşlediğim cinayet: 'Moskova'ya kovulan 'Azılı Komünist' olmak değildi ise, ne idi?
"Bir yanda, 50 yıldanberi Komünist olarak suçlanmış bulunmak; öte yanda tam 51. yıl, (kendilerine 'Komünist' denilen) birkaç 'Sosyalist' ve 'Demokrat' devletin sınırları üstüne fırlatılıp atılınca Anti-Komünist olarak suçlanmak.. bu anlaşılır şey olabilir mi? Bu ne cehennemcil 'saçma diyalektik'tir? 'Kader'in ne iblisçe sarakaya alışıdır? Yahut, nasıl bir en bürokratça zihin tenbelliğinin otomatizmidir.
"Benim idam hükmümü kim verebilmişti? Sosyalist adalet içinde de, hattâ bayağı câniler için bile, Savunma Hakkı gibi geri alınamaz kimi haklar tanınmaz mı?"(152)

Bulgaristan ve Demokratik Almanya'nın, Sovyetler Birliği yönetiminin ve mülteci ve revizyonist TKP yöneticilerinin telkinleriyle, komünizme inanmış, ömrünü bu dava uğruna harcamış ve yaşı 70'e dayanmış bir insanı, hem de ölümle pençeleştiği koşullarda ülkelerine kabul etmemelerinin asla kabul edilebilir bir davranış olmadığı ortadadır. Bu sığınma başvurusunun, sosyalist saydığı/ sandığı bu ülkelerin komünist saydığı/ sandığı yöneticileri tarafından reddedilmiş olmasının Kıvılcımlı'yı ruhsal bakımdan da çok yaraladığı ve sarstığı tahmin edilebilir. Bu verilerin ışığı altında baktığımızda Mehmet Güneş'in şu söyledikleri hem tutarsızlıkla sakatlanmıştır ve hem de ciddi bir kafa karışıklığını ele vermektedir:

"Doktor net ve açık olarak Sovyetçi kampta yer alır. Sovyetler Birliği'ni direkt eleştiren yazılarını hatırlamıyoruz. Ömrünün sonuna kadar Ekim Devrimi'ni ve Sovyetler Birliği'ni savunmuştur. Sovyetler için söyledikleri Stalin eleştirileriyle sınırlıdır... Doktor'un Sovyetler Birliği'ni eleştirmemesini büyük bir kusur olarak görmek, eleştiricinin konumu açısından problemlidir."(153)

Kıvılcımlı, devlet ya da siyasal kurum olarak Sovyetler Birliği'ni eleştirmemiş olabilir. Ama o, yukarda da göstermiş olduğum gibi, yaşamı, düşünceleri ve eylemi Sovyet devletinden asla ayrı tutulamayacak olan ve 30 yıl boyunca Sovyet devleti ve toplumunun lideri konumunda bulunan Stalin'e en ağır bir biçimde saldırmıştır. O zaman şunu sormak gerekir: Stalin'e, burjuvazinin ve Trotskistlerin beslediğinden daha büyük bir kinle saldırmak ve bu uğurda gerçekleri çarpıtmayı göze almak, dahası bunları yaparken Hruşçov ve Brejnev gibi isimleri yoldaş kabul etmek, Sovyetler Birliği'ne yöneltilmiş sinsi ve gerici bir saldırı değilse nedir?

NOTLAR

(1) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 59.
(2) aynı yerde, s. 166.
(3) *Fetih ve Medeniyet*, s. 9.
(4) aynı yerde, s. 35-36.
(5) *Gençliğe Yazılar*, s. 39.
(6) *Fâtih Sultan Mehmet'in On Fedaisi*, s. 9.
(7) İnci Özcan Kerestecioğlu-Güven Gürkan Öztan (der.), *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, s. 368.
(8) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü*, s. 110.
(9) *Europe: Hierarchy and Revolt, 1320-1450*, s. 128-29.
(10) *Fetih ve Medeniyet*, s. 10.
(11) "Başbakan: Sanki Tarihimiz... ", *Habertürk*, 6 Aralık 2012.
(12) *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 180.
(13) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü*, s. 68-69.

(14) Aktaran Andre Wheatcroft, *Osmanlılar*, s. 36.
(15) *Fâtih ve Fetih*, s. 121-22.
(16) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 72.
(17) aynı yerde, s. 74-75.
(18) aynı yerde, s. 71.
(19) Bkz. Erdoğan Aydın, *Fâtih ve Fetih*, s. 25-27.
(20) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 151.
(21) aynı yerde, s. 151.
(22) aynı yerde, s. 151
(23) *Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 152.
(24) *Demokrasi: Türkiye Ekonomisi ve Politikası Hakkında*, s. 9.
(25) aynı yerde, s. 11-12.
(26) aynı yerde, s. 14.
(27) aynı yerde, s. 15.
(28) aynı yerde, s. 16.
(29) aynı yerde, s. 23.
(30) aynı yerde, s. 24.
(31) aynı yerde, s. 25.
(32) aynı yerde, s. 30.
(33) *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt, 6, s. 1916.
(34) Aktaran Dr. İhsan Keser, *Türkiye'de Siyaset ve Devletçilik*, s. 121.
(35) Seyfi Cengiz, "Dersim Soykırımının Kronolojisi".
(36) *Teori ve Politika*, Sayı: 40, Güz 2015-Kış 2016, s. 28-29.
(37) *Günlük Anılar*, s. 303.
(38) aynı yerde, s. 303.
(39) John de Courcy, *Searchlight on Europe,* s. 200.
(40) *Demokrasi: Türkiye Ekonomisi ve Politikası Hakkında*, s. 11.
(41) aynı yerde, s. 11-12.
(42) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 68.
(43) *Vatan Partisi Tüzük ve Programı*, s. 33.
(44) *Kuvayımilliyeciliğimiz ve II. Kuvayımilliyeciliğimiz*, s. 13-14.
(45) aynı yerde, s. 45-46.
(46) aynı yerde, s. 52.
(47) *Türkiye Köyü ve Sosyalizm.*
(48) Bkz. *Vatan Partisi Tüzük ve Programı*, s. 17.
(49) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 111.
(50) *Siyasetimiz (Bütçe Dolayısı İle).*
(51) aynı yerde.
(52) aynı yerde.
(53) Dimitir Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi,* s. 170.
(54) *İhtilalin Mantığı*, s. 268.
(55) Aktaran Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, s. 104.
(56) Aktaran Ş. S. Aydemir, *İhtilalin Mantığı*, s. 298.
(57) *Kuvayımilliyeciliğimiz ve İkinci Kuvayımilliyeciliğimiz*, s. 59.
(58) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 113.
(59) *Durum Yargılaması ve 5 Mart Toplantısı*, s. 63-64.
(60) "M.B.K.'nın 'Azameti ve İnhitatı', *Sosyalist* ", Şubat-Mart-Mayıs-Haziran 1967.
(61) *Kuvayımilliyeciliğimiz ve İkinci Kuvayımilliyeciliğimiz*, s. 67.
(62) aynı yerde, s. 88.
(63) aynı yerde, s. 107.
(64) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 238.

(65) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Plânları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 155.
(66) aynı yerde, s. 160.
(67) Aktaran Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi* 1945-1971, s. 224.
(68) *Türkiye Üzerine Tezler 2*, s. 539.
(69) Aktaran Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara, AÜ SBF, 1979, s. 201.
(70) *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi* 1945-1971, s. 216.
(71) *Bir Büyükelçinin Anıları*, s. 30-31.
(72) *Olaylarla Türk Dış Politikası* (1919-1995), s. 326.
(73) aynı yerde, s. 413.
(74) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Plânları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 150.
(75) "Ortanın Solu ve Küçük Üretmenlerimiz", 29 Aralık 1970.
(76) "Haçlılar Seferi Sökmez", 26 Ocak 1971.
(77) *Günlük Anılar*, s. 85.
(78) *Sosyalist*, 16 Mart 1971.
(79) aynı yerde.
(80) "Türkiye'yi Kim Yönetir?", 23 Mart 1971.
(81) "Hükümet-Ordu-Sınıf", *Sosyalist*, 23 Mart 1971.
(82) aynı yerde.
(83) "Hükümet-Adalet-İnsan", *Sosyalist*, 27 Nisan 1971.
(84) "Karma Değil Karmakarışık", 6 Nisan 1971.
(85) *Sosyalist*, 13 Nisan 1971.
(86) Aktaran İsmail Cem, *Tarih Açısından 12 Mart*, s. 431-32.
(87) " 'Büyük Hesaplar' 'Küçük Hesaplar' ", 20 Nisan 1971.
(88) *12 Mart Döneminde Dışa Bağımlı Tekelleşme*, s. 10.
(89) aynı yerde, s. 109.
(90) *Günlük Anılar*, s. 56.
(91) aynı yerde, s. 57.
(92) aynı yerde, s. 60.
(93) aynı yerde, s. 61.
(94) M. Ali Eren, "Cumhur yeti Teşkilât-ı Mahsusa Kurdu", *Aksiyon*, Sayı: 49, 1995.
(95) https://tr.wikipedia.org/wiki/Te%C5%9Fkil%C3%A2t-%C4%B1_Mahsusa.
(96) "İstanbul Divan-ı Harb-i Örfî Yargılamaları", 28 Aralık 2008.
(97) *Günlük Anılar*, s. 72.
(98) aynı yerde, s. 74
(99) aynı yerde, s. 81.
(100) aynı yerde, s. 84.
(101) Bkz. Muzaffer Gökman, *50 Yılın Tutanağı*, s. 276-77.
(102) Aktaran Zafer Üskül, *Siyaset ve Asker*, s. 149.
(103) *Türkiye Üzerine Tezler* 3, s. 193.
(104) İsmail Cem, *Tarih Açısından 12 Mart*, s. 298.
(105) aynı yerde, s. 299.
(106) Aktaran İsmail Cem, aynı yerde, s. 273-74.
(107) aynı yerde, s. 291.
(108) Aktaran Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, s. 264.
(109) *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, s. 536.
(110) Bkz. İsmail Cem, *Tarih Açısından 12 Mart*, s. 279.
(111) Aktaran Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, s. 389.
(112) M. Ali Birand, C. Dündar, B. Çaplı, *12 Mart, İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, s. 189-90.
(113) aynı yerde, s. 190.
(114) *Türkiye Üzerine Tezler* 3, s. 45-46.

(115) *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, s. 539.
(116) *Tarih Açısından 12 Mart*, s. 296.
(117) *Günlük Anılar*, s. 69-70.
(118) *Üç Seminer*, s. 124.
(119) "Hükümet-Ordu-Sınıf", *Sosyalist*, 23 Mart 1971.
(120) "Partide Konaklar ve Konuklar", *YOL* 1, s. 227-28.
(121) *Günlük Anılar*, s. 98-99.
(122) "İşçi Sınıfı Partisi'ne Giriş", 1 Nisan 1971.
(123) aynı yerde.
(124) *Uyarmak İçin Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarmalı.*
(125) "CIA Sosyalizmi Tarih Kalpazanları", 9 Mart 1971.
(126) aynı yerde.
(127) "CIA Sosyalizmi Nasıl Yapılır?", 9 Mart 1971.
(128) "Yeter Be!", 2 Şubat 1971.
(129) *Günlük Anılar*, s. 38-39.
(130) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 66.
(131) aynı yerde, s. 67.
(132) aynı yerde, s. 22.
(133) aynı yerde, s. 62-63.
(134) aynı yerde, s. 72.
(135) *Allah, Peygamber, Kitap*, s. 51-52.
(136) aynı yerde, s. 222.
(137) *Stalin* II, s. 390-91.
(138) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 66-67.
(139) aynı yerde, s. 67.
(140) J. V. Stalin, *Works*, Cilt 8, s. 182.
(141) J. V. Stalin, *Works*, Cilt 14, s. 327.
(142) "SBKP Merkez Komitesi Plenumunda Konuşma", *Northstar Compass*, Nisan 2000.
(143) *Allah, Peygamber, Kitap*, s. 12.
(144) Svetlana Alliluyeva, *Twenty Letters to a Friend*, s. 26.
(145) *J. Stalin, A Short Biography*, s. 8.
(146) Aktaran Kenneth Neill Cameron, *Stalin, Çatışkıların Adamı*, s. 19.
(147) *Günlük Anılar*, s. 369-71.
(148) Robert Payne, *The Life and Death of Lenin* , s. 632.
(149) *Stalin* I, s. 367.
(150) "Şapa Oturtulan Parlamentarizm", *Sosyalist*, 30 Mart 1971.
(151) *Günlük Anılar*, s. 394.
(152) aynı yerde, s. 395-96.
(153) "Kilit Halka: Hikmet Kıvılcımlı", *Teori ve Politika*, Sayı: 40, Güz 2015-Kış 2016, s. 84-85.

VII. MUSTAFA KEMAL, ANTİ-EMPERYALİZM VE "ULUSAL KURTULUŞ" SAVAŞI

Kıvılcımlı'nın Mustafa Kemal'e ve "Ulusal Kurtuluş" Savaşına İlişkin Tezleri

Kıvılcımlı Mustafa Kemal'e ve Türk "ulusal kurtuluş" savaşına büyük bir değer biçmekte, Kemal'in önderlik ettiği bu savaşı ve bu savaş sonucu kurulan Kemalist rejimi anti-emperyalist saymaktadır. Yazarın bu konuya ilişkin tutumunun sol-Kemalist bir çizgi benimsemiş olan TKP'nin geleneksel tutumuyla örtüştüğünü söyleyebiliriz. Gene de Kıvılcımlı'nın Kemalizme, devrimci dönemindeki yaklaşımıyla reformist-oportünist dönemindeki yaklaşımı arasında belli bir fark bulunduğunu belirtmek gerekir.

Yukarda, III. bölümde de göstermiş olduğum gibi Kıvılcımlı 1930'ların başlarında -Kemalistlerin İttihat ve Terakki çetesiyle ve emperyalistlerle kopuştukları ve anti-emperyalist oldukları gibi- bazı çok önemli hatalarına rağmen bu konuda görece eleştirici ve devrimci bir tutum benimsemişti. Kıvılcımlı'nın Kemalistlerin, İttihatçılarla kopuştukları yolundaki hatalı savını yukarda ele aldım. Şimdi ise önce onun, Kemalistlerin emperyalizmle kopuştukları ve Türk "ulusal kurtuluş" savaşının emperyalizme karşı bir direniş olduğu yolundaki hatalı savını ele alacağım. Kıvılcımlı'nın ilk döneminde bu konuda nasıl bir tutum aldığına kısaca değindikten sonra dikkatimi onun ikinci dönemindeki daha sağ, daha milliyetçi ve daha gerici tutumu üzerinde yoğunlaştıracağım.

YOL döneminin Kıvılcımlısı, 1923'te kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'ne hayli abartılı bir anti-emperyalist rol biçmekteydi. O, "Genel Düşünceler" başlıkla çalışmasında şöyle diyordu:

"... dış ilişkilerinde, yani uluslararası ilişkilerinde Türk burjuvazisi yarı-sömürgelikten kurtuluş zoruna 'anti-emperyalist'tir. Türk burjuvazisi yerli olarak bir ülkede kapitalist ilişkilerin en ateşli gelişimi için her şeyi feda ediyor. Ötede genel olarak bütün dünya kapitalizminin yıkılışı için... dünya devrimi cephesinin ezilen uluslar yedek güçleri sırasında neredeyse oldukça aktif sayılabilecek bir rol oynar."[1] Ancak bunları söyleyen Kıvılcımlı Türk burjuvazisinin, "genel olarak bütün dünya kapitalizminin yıkılışı için" ne yaptığı ve hangi "aktif sayılabilecek" rolü oynadığı konusunda bizi aydınlatmamaktadır.

Cumhuriyet'in kuruluşunu izleyen yıllarda ve hattâ 1930'ların ilk yarısında Kemalist Türkiye ile başta Britanya (Musul sorunu vb.) gelmek üzere emperyalist ülkeler arasındaki ilişkilerin hâlâ "normal"leşmediği, buna karşılık Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin "iyi" olduğu, her iki taraf arasında üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirildiği, Moskova'nın Türkiye'nin ekonomik gelişmesi için bazı önemli yardımlarda bulunduğu vb. doğruydu. Buna ek olarak Türkiye'nin 1920'lerde ve 1930'larda emperyalist Britanya ve Fransa'nın Sovyet rejimini devirmek için giriştikleri bir dizi komplo, entrika ve yıkıcılık eylemleri içinde yer almadığını söyleyebiliriz. Ancak, 1929-33 büyük ekonomik krizinin etkisiyle belli ölçüde içe kapanan öndegelen emperyalist devletlerle Türkiye arasındaki ilişkilerin "normal"leşmemiş olması ve

bu dönemde Ankara'nın, 1950'lerden itibaren izleyeceği aktif pro-emperyalist bir konumda olmaması onun, anti-emperyalist bir dış politika izlediği anlamına gelmez. Kemalist rejim bu dönemde de, kısmen ulusal kurtuluş savaşı dönemindeki pragmatist yaklaşımını anımsatır bir biçimde Batılı emperyalist ülkeler ile Sovyetler Birliği arasında mekik dokuyacak ve 1930'ların ikinci yarısında belirgin bir biçimde birinci kampa yaklaşmaya başlayacaktı.

Halbuki o, "Yakın Tarihten Birkaç Madde" başlıklı yazısında şu daha ihtiyatlı ve Kemalizmin devrimci rolünü 1923'e kadar olan dönemle sınırlayan saptamayı yapmıştı:

"Kemalizm ezilen uluslar için 3. Enternasyonal'in ilân ettiği sömürge kurtuluşu ideolojisini, önce (1923'e kadar) sadık bir yardımcı güç gibi uygulayan, sonra (1923'ten sonra) bu ideolojiyi biçimsizleştirerek ve soysuzlaştırarak burjuva diyalektine çeviren ve en küflü, en bayat burjuva ideolojisiyle gizleyen, tebdil-i kıyafet ettiren bir yarı-sömürge 'hareket'idir."[2]

Ne var ki o "Türkiye'de Ulusal Sorun" adlı çalışmasında Türkiye'nin dışta emperyalizm tarafından ezilen ve içte Kürt ulusunu ezen bir ülke olduğunu ileri sürüyordu:

"1. Türkiye'nin kendisi, Doğu'nun su götürmez ezilen 'ulus'larından biridir. Buna inanmayan ve bunu bilmeyen kalmamıştır. Fakat:

"2. Türkiye kendi içinde, örtbas edilemez bir, Doğu'nun ezen ulusudur. Buna inanan ve bunu bilense, sanıldığından pek azdır."[3]

Yazar aynı çalışmasında, Kemalizmin "dünya komünizmi"nin yanında yer almak suretiyle anti-emperyalist bir rol oynadığı yolundaki görüşünü bir kez daha yineliyordu:

"*Kemalizm anti-emperyalisttir:* Gerçekten Türk burjuvazisi kısa tarihçesine küçük bir göz atmayla anlaşılacağı gibi, şimdiye kadar eğer istikrarlı bir bağımsızlık havası içinde yaşayabildiyse, ülkede ekonomik ve kültürel egemenliğini kurmaya zaman bulduysa, bunu ancak dünya komünizminin ezilen uluslar safında, emperyalizme karşı yaptığı savaşa borçludur."[4]

1930'ların başlarında Türkiye Cumhuriyeti'nin işçi sınıfına, emekçi köylülüğe, Kürt halkına vb. karşı tutumunu da çok sert bir biçimde eleştirdiğini bildiğimiz Kıvılcımlı, bir dizi başka konuda olduğu gibi zamanla bu konuda da, daha geri, hattâ çok geri ve Kemalist burjuvaziyle uyumlu bir çizgiye, Türkiye sol hareketi içindeki klasik revizyonist figür ve çevrelerin daha sağında sayılabilecek bir çizgiye gelecekti. Şimdi "olgunluk dönemi" Kıvılcımlısı'nın Kemalizme ve "ulusal kurtuluş" savaşına yaklaşımına bir göz atabiliriz.

Kıvılcımlı 1968 yılında, Cumhuriyet bayramını kutlarken şunları söylüyordu:

"Cumhuriyet Saltanat kazanım devirip, emperyalizmin ateşini Türkiye'de söndürdüğü için bir Millî Kurtuluş yarattı.

"Cumhuriyet emperyalizme, yani Cihan finans Kapitalizmine ve Saltanat'a, yani Osmanlı tefeci-bezirgânlığına karşı savaşarak doğdu...

"Burada, nükleer başlıklı Amerikan üslerine sırtlarını dayamış bulunan finans kapital oligarşisi, Mustafa Kemal'in 'EMPERYALİZM' dediği BATI GERİCİLİĞİ'dir.

"Burada köylerimizi inlete inlete sömürdükçe biti kanlanan tefeci hacıağalık, Mustafa Kemal'in 'Saltanat' dediği DOĞU GERİCİLİĞİ'dir.

"Her iki gericilik de, 48 yıl önce Kuvayı-Milliyeci atalarımızın savaş açtıkları aynı iki başlı ejderhanın bugünkü gelişimidir, iki kahredici, iki lânet olası büyük baş belamızdır...

"İkinci Kuvayı Milliyecilikte, cephe ne denli baş döndürücü, strateji ve taktik ne denli karmakarışık, hedef ne denli güç anlaşılır olursa olsun, Birinci Kuvayı Milliyeciliğin devrimci, kutsal Mustafa Kemal gelenekli CUMHURİYET BAYRAĞI başımızdadır."[5]

Aslında görüşleri Türk burjuva devletinin anlayışıyla çakışan Doğu Perinçek'le şovenizm

yarışına girmiş gözüken Kıvılcımlı, iki emperyalist kamp arasında geçen Birinci Dünya Savaşı'nın bir parçası olan ve asla ilerici ve/ ya da ulusal kurtuluşçu bir nitelik taşımayan Çanakkale Savaşı'nı göklere çıkarmayı da ihmal etmeyecekti. Türk "ulusal kurtuluş" savaşının Çanakkale Savaşı'yla başladığını bile ileri sürebilen yazar bu savaş hakkında şöyle diyecekti:

"Bir kumandanımız: Çanakkale Savaşı'nı Osmanlı İmparatorluğu'nun SON zaferi,

Türkiye Cumhuriyeti'nin İLK zaferi saydı. Yanlış değil. Eksik. Çanakkale Zaferi; kalp akçe gibi kullanılan ezik milletlerin, Emperyalizme karşı ilk zaferleri idi."[6]

Yazar, "Bir kumandanımız" derken gerici burjuva ordusunun bir kumandanını "kendi kumandanı" gibi hissettiğini ve saydığını dile getirmekle kalmıyordu. O, 1969'da kaleme aldığı *Halk Savaşının Planları* adlı kitabında Türk "ulusal kurtuluş" savaşını bir "millî demokratik devrim savaşı" sayıyor ve burada; eşraf, din adamları ve İttihat ve Terakki kalıntısı asker ve bürokratlardan oluşan Büyük Millet Meclisi'nin âdeta kendisini yadsıyarak bir işçi-köylü-küçük esnaf meclisine dönüşmesinden yana olduğunu ileri sürmeye kalkışıyordu:

"Türkiye'de : **Birinci Millî Kurtuluş Savaşı,** her türlü eksik artıklarıyla bir **Millî Demokratik Devrim** savaşıydı. Netekim Birinci Büyük Millet Meclisine sunulan ilk Anayasa **(Teşkilât'ı Esâsiyye)** taslağının **'Dibâce'**si (Önsözü), sonra **'Halkçılık Programı'** adını aldı. Halkçılık : **'Demokrasi'**nin sözde Türkçesi idi. Köylüler **'mübarek orakları'** ile, Esnaflar **'meşin önlükleri'** ile İşçiler **'kasketleri'** ve **'çekiçleri'** ile Millet Meclisine girsin, deniyordu. (Meclis Söylevleri)."[7]

Bununla da yetinmeyen yazar, "Atatürk devrimleri"nin amacını "Batılılaşmak" olarak tanımlayan YÖN Bildirisinden hareketle Doğan Avcıoğlu gibi "sol" Kemalist bir figürü, Kemal'in "devrimci" niteliklerini görmezden gelmekle, yani daha da sağ bir konumdan eleştiriyordu:

"Atatürk devrimleri ulusal kurtuluş ateşi içinde başladı. Bu devrimler 'Batılılaşmak' mıdır, 'Batılılaşmamak' mıdır? Onu, 42 yıl sonra yazı alanına girecek 'Yöncü'lerden öğrenmek yerine, Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki ilk açış söylevinden okumak daha yerinde olur.

"Mustafa Kemal Paşa, dünya önünde giriştiği devrimin bir kurtuluş savaşı olduğunu söyledi. Bu ulusal kurtuluşun iki amacı bulunduğunu belirtti: 1- Emperyalizme ve kapitalizme karşı gelmek, 2- Zorbalığa (Osmanlı derebeyliğine) karşı gelmek... "[8] Yazar daha ilerde ise şöyle diyecekti:

"Kurtuluş Savaşçılığı: Her millet, hele geri ülkelerde emperyalizme karşı savaştı. Kimileri bizden çok önce savaştı. Ama Türk silâhlı ve aydın gençleri, 'Genç Türk' geleneği ile savaşarak, ilk büyük anti-emperyalist zaferi kazandı. Bunda, uzak tarihimizin ilkel komüna gelenek ve göreneklerinden kalmış Genç Türkler düşünce ve davranışının özü rol oynamıştır. Onun için, anti-emperyalist savaşlarda Türkiye'nin kurtuluş savaşı anılır."[9] Tabii Kıvılcımlı Kemalist hareketin; emperyalizme, kapitalizme ve zorbalığa/ feodal gericiliğe karşı hangi somut önlemleri aldığı ve hangi somut adımları attığı konusunda sessiz kalmayı yeğlemektedir. Yazar aynı yapıtında Kemalist "devrim"i 1911 Çin Devrimiyle karşılaştırıyor ve her ikisinin de anti-kapitalist olduğunu ileri sürüyordu:

"Çin'de daha önce Sun Yat-sen, Türkiye'de daha sonra Mustafa Kemal adına açılan ulusal kurtuluş hareketleri, anti-emperyalist ve anti-kapitalist birer savaş olmakta birbirlerinden zerrece farklı değillerdi."[10]

Görülebileceği gibi Kıvılcımlı Mustafa Kemal'i ve Türk "ulusal kurtuluş" savaşını allayıp pullamakta, bu savaşı anlatırken resmî ideolojinin savunucularını bile sollamakta, kendi devrimlerini "millî demokratik devrim"den çok bağımsızlık savaşı, çağdaşlaşma vb. olarak

niteleyen kurucu Kemalist kadroyu Kemalistlerden daha fazla övmekte ve onurlandırmaktadır vb. Oysa Türk "ulusal kurtuluş" savaşının ilk yılları, yani 1919 ve 1920, Kemalistlerin görece zor koşulların basıncı altında yoğun bir toplumsal demagojiye başvurmak zorunda kaldığı yıllardı. (Bu konuyu aşağıda daha geniş bir biçimde ele alacağım.) Yazar bu noktayı dikkate almamakta, okurlarına Mustafa Kemal'in TBMM'ni açış konuşmasını okumasını salık vermekte ve onun bu konuşmada emperyalizme ve kapitalizme karşı olduğu yolundaki sözlerini, Kemalist hareketin gerçekten de böyle olduğunun kanıtı saymaktadır. Kıvılcımlı, kendi Türk milliyetçisi konumu ve duyguları nedeniyle bu Kemalist demagojiye kanmakta ve bunun kaçınılmaz sonucu olarak kendi izleyicilerini de hatalı bir tarzda yönlendirmektedir.

Kendisine şunları sorabiliriz: Acaba o, 1919'a gelindiğinde, ardarda gelen savaşlardan bıkmış ve tükenmiş olan Anadolu köylüsünün Kemalist kliğin "ulusal kurtuluş" savaşına katılma konusunda son derece isteksiz bir tutum takınmış olduğunu, Kemalistlerin bundan ötürü "savaş" sözcüğünü kullanmaktan özenle kaçındıklarını ve onun yerine "millî mücadele" sözcüğünü kullanmayı seçtiklerini bilmiyor muydu? Ya da o, bu savaşın emperyalizme ve kapitalizme karşı yapılmadığını ve ona önderlik edenlerin emperyalizme ve kapitalizme karşı olmadıklarını, bu kişilerin sınıfsal konum ve niteliklerinin bunu olanaksız kıldığını bilmiyor muydu? Ve hepsinden önemlisi o, bu savaşın sözcüğün gerçek anlamıyla bir anti-emperyalist savaş olmayıp, İttihat ve Terakki çetesinin ve Anadolu eşrafının -Kürt feodal ağalarının önemli bir bölümünün de katılımıyla- Hristiyan halklara karşı gerçekleştirdikleri insanlık suçlarının üzerini örtme, bu halklardan sağ kalanların topraklarına ve ülkelerine geri dönmelerini önleme ve özellikle bu halklardan vahşet ve zorla alınmış olan maddi zenginlikleri muhafaza etme savaşı olduğunu, Grek işgali ve yayılmacılığına karşı haklı direnişin bu savaşın ancak ikincil ve hiç de belirleyici olmayan yanı olduğunu bilmiyor muydu?

Geçerken Kıvılcımlı'nın Kemalist "devrim"i, 1911'de gerçekleşen Çin demokratik devrimiyle karşılaştırmasına ve onun önderi Sun Yat-sen hakkında söylediklerine katılmanın olanaksız olduğunu belirteyim. Lenin, "Çin'de Demokrasi ve Narodizm" başlıklı yazısında Sun Yat-sen'in Çin'in kapitalizm yoluna girmekten kaçınabileceği ve Çin'in geri koşullarının bu ülkeye doğrudan sosyalizme geçme olanağı sunacağı türünden Narodnik yanılgı ve argümanlarını eleştiriyor; ancak bu gerici teoriyi savunmasına rağmen Sun Yat-sen ve partisinin platformunu "militan bir demokrasi" olarak niteliyordu:

"Sun Yat-sen'in platformunun her satırı militan ve içtenlikli bir demokrasinin soluğunu taşıyor... O, (Sun Yat-sen'in platformu- G. A.) tam demokrasi ve cumhuriyet talebini savunuyor. O, kitlelerin ve kitle savaşımının koşullarını dosdoğru koyuyor. O, ezilen ve sömürülen halka duyduğu sıcak yakınlığı, onların gücüne ve onların davasına olan inancını dile getiriyor."[11] Lenin, "subjektif sosyalist" olarak nitelediği Sun Yat-sen'in savunduğu "ekonomik devrim"in özünün, toprak rantının feodal ağalardan alınarak devrimci-demokratik devlete aktarılması, yani toprağın ulusallaştırılması anlamına geldiğini, bunun ise kapitalizmin en özgür bir tarzda gelişmesinin yolunu açacağını belirtiyordu. Sun Yat-sen'i "büyük bir yurtsever" ve "büyük bir demokrat" olarak niteleyen bir Çin kaynağı, hedeflerine tam olarak varamayan 1911 demokratik devrimi hakkında şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"Devrimin yakın hedefi, çoktandır emperyalist devletlerin Çin üzerindeki egemenliğinin âleti hâline gelmiş olan Qing Hanedanı hükümetinin yıkılmasıydı. Demek oluyor ki devrim özünde anti-emperyalistti. Devrim, Çin'de ikibin yıldır egemen olmuş olan feodal monarşinin yıkılması çağrısı yapıyordu."[12] Aynı kaynakta şunlar da söyleniyordu:

"1911 Devriminin patlak vermesi ve bu devrimin eriştiği başarı, emperyalist devletlerin Çin'in yazgısını keyfi bir tarzda denetleyemeyeceklerini kanıtladı."[13] Şunu da anımsatmakta yarar var: Yukarda sunduğum alıntıda Lenin, Sun Yat-sen'in çizgisini militan demokrasi

olarak tanımlamanın ötesine geçmiyor, yani Kıvılcımlı'nın yaptığı gibi 1911 devrimine anti-kapitalist bir nitelik yükleme hatasına düşmüyordu. Dolayısıyla Lenin, Çin işçi sınıfının sayıca büyümesine bağlı olarak hem işçi sınıfının çıkarlarını ve hem de Sun Yat-sen'in devrimci-demokratik programının özünü savunacak bir Çin Sosyal-Demokratik (=Komünist- G. A.) partisinin kurulacağını söylüyordu. Kıvılcımlı ise Kemal'in, ondan çok daha ileri bir konumda olan Sun Yat-sen'in ve partisinin bile yapamayacağı anti-kapitalist, yani sosyalist bir devrimin ancak bir "sosyal-demokratik", yani komünist partisinin önderliğinde yapılabileceğini unutmuştu.

Mustafa Kemal'i hatalı olarak Sun Yat-sen'le karşılaştıran Kıvılcımlı, birincisinin anti-feodal ve demokratik bir platforma sahip olmak bir yana "ulusal kurtuluş" savaşını, İttihat ve Terakki'den devralınan askerî ve sivil bürokrasinin yanısıra feodal ve yarı-feodal eşrafla elele ve omuz omuza yürüttüğünü ve "millî mücadele"nin hedefinin Osmanlı hanedanını kurtarmak olduğunu savunduğunu görmezden geliyordu. O Kemalist rejimin, "köylü milletin efendisidir" türünden arasıra gevelenen bazı beylik açıklamalar dışında anti-feodal bir retorik kullanmaktan bile kaçındığını görmezden geliyordu. Oysa, Doğan Avcıoğlu gibi sol Kemalist yazarlar bile bu savaşın eşrafa dayanarak yapıldığını kabul ediyorlardı:

"Mustafa Kemal, millî direnişi güçlendirmek için, ısrarla şeyhlerin, dedelerin, aşiret başkanlarının ve öteki kent ve kasaba ileri gelenlerinin işbirliğini sağlamaya çalışır. Batıdaki Nazilli, Balıkesir ve Alaşehir kongreleri ile Doğudaki Erzurum Kongresi, eşraf toplantılarıdır. Kongreye katılan aydınların önemli bir kısmı dahi, yüksek öğrenim görmüş eşraf çocuklarıdır."[14] Savaşın sona ermesi ve Cumhuriyet'in kurulması, ülkede görece bir toprak bolluğu bulunmasına rağmen, kırlarda büyük toprak sahiplerine dayanan Kemalistlerin yoksul köylülerin durumunu iyileştirmek için hiçbir adım atmayacaklarını gösterecekti. Kemalist rejimin en öndegelen figürlerinden biri olan Şükrü Kaya 1937 yılında Meclis'te yaptığı bir konuşmada bunu şöyle itiraf edecekti:

"Arkadaşlar, 18 milyon Türk'ün 15 milyonu çiftçidir. Bu 15 milyonun birçoğu kendi topraklarında çalışmaz. Çiftçiyi, Türk çiftçisini toprak sahibi yapmak demek, Türk çiftçisini, yani Türk çoğunluğunu kendi ekonomik kaderine sahip kılarak, bu memleket için hayırlı ve aktif bir unsur yapmak demektir. **Bu büyük kitleden, eğer büyük bir çıkar bekliyorsak, ötekinin berikinin toprağında çalışmaktan kurtarmalı, kendisini, kendinin olacak topraklara egemen kılmalıyız.**"[15]

Kemalist "devrim", esası itibariyle anti-emperyalist ve anti-feodal bir nitelik taşımıyordu. Bu "devrim"in özü, çok-etnili bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten Müslüman-Türk yönetici katmanın, bu İmparatorluğun kalıntısı üzerindeki egemenliğini sürdürmek ve onun, Hristiyan halkların sürgünü ve yok edilmesi sonucu elde ettiği maddi zenginliklerin üzerine oturmak ve onları muhafaza etmek kavgasıydı. Osmanlı'dan farklı olarak ciddi bir etnik bölünme ve karşıtlık yaşamayan Çin halkı, ezici çoğunluğu itibariyle Han Çinlileri'nden oluşuyordu ve bundan ötürü de önemli bir ulusal sorunla karşı karşıya değildi. Doğal olarak Çin, Osmanlı devletinde yaşanan ve jenosit boyutlarına varan insan kıyımlarıyla da karşı karşıya değildi. O hâlde Çin iki bakımdan da Türkiye'den farklıydı; hem, Çin üzerindeki feodal ve emperyalist boyunduruğu kırmak hedefleyen 1911 Çin devriminin önderliğinin niteliği bakımından ve hem de, Çin'in objektif koşulları bakımından. Stalin 1927'de, "Sun Yat-sen Üniversitesi Öğrencileriyle Bir Konuşma"sında Türkiye ile Çin ve Kemalist "devrim"le Çin devrimi arasındaki farkı şöyle koyuyordu:

"Türkiye ile ilgili olarak emperyalizm, Suriye, Filistin, Mezopotamya ve emperyalistler için önemli olan başka bölgeleri Türkiye'nin elinden alarak daha şimdiden tüm bir dizi temel talebini gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Türkiye şimdi 10-12 milyon nüfuslu küçük bir devlet

konumuna indirgenmiştir. Emperyalizm için ne ciddi bir pazar, ne de önemli bir yatırım alanı oluşturmaktadır. Bunun böyle olmasında, diğer şeylerin yanında, eski Türkiye'nin, bir milliyetler konglomerası (yığışımı) olması, kompakt bir Türk nüfusun sadece Anadolu'da bulunması etkili olmuştur.

"Çin'de durum başkadır. Birkaç yüz milyon nüfusuyla tüm dünyada en önemli sürüm pazarını ve sermaye ihracı pazarını oluşturan Çin, ulusal bakımdan kompakt bir ülkedir. Emperyalizm orada, Türkiye'de, doğuda bir dizi çok önemli bölgeyi Türkiye'den koparmakla yetinirken,... burada, Çin'de eski konumlarını muhafaza etmek ya da bu pozisyonların en azından bir bölümünü elde tutmak için, bıçağı ulusal Çin'in kalbinin ta orta yerine saplamak, Çin'i parça parça etmek ve koskoca eyaletleri onun elinden almak zorundadır."[16]

"Ulusal Kurtuluş" Savaşının Öngününde Türkiye'nin Hâli

Kıvılcımlı'nın Kemalist ve ulusal kurtuluş savaşına ilişkin yanılsamalarını çürütmek için Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerine dönmemiz gerekiyor. O günlerde 7. Ordu Komutanı olan Mustafa Kemal; Talât, Cemal ve Enver Paşalara 20 Eylül 1917'de gönderdiğini ileri sürdüğü bir raporda, ülkenin genel durumunu şöyle tanımlıyordu:

"Ahali ile idare arasındaki bağlar sarsılmıştır. Memleket umumî bir anarşiye sürüklenmektedir. Umumî hayat her köşede ve beldede esasından çürümektedir.

"Mülkî idare tam bir acz hâlindedir. Halkın bu idareye karşı nefreti gittikçe artmaktadır...

"Her taraftan çürüyen muazzam saltanat binasının bir gün dahilen birdenbire ve hep birden çökmesi ihtimali, karşısında bulunduğumuz en büyük tehlikedir."[17] 29 Eylül'de, VIII. Ordu Komutanı Erich von Falkenhayn'a yazacağı mektupta bu gerici savaşı, ordudan kaçmak suretiyle protesto eden aç ve çıplak askerlerin "otomatik" olarak cezalandırılmasını, yani yargısız infazını talep edecek olan Mustafa Kemal, askerlerin bu pasif isyanının altında yatan nedenler üzerinde durmamayı yeğleyecekti. Oysa bu nedenler arasında, Osmanlı ordusunun Anadolu'nun Müslüman halkına karşı uyguladığı zulüm de önemli bir rol oynuyordu. Sait Çetinoğlu, "İttihat ve Terakki'nin Gizli Ajandası" başlıklı çalışmasında, Kayserili Ragıp Bey adlı bir subayın bu konuya ışık tutan şu anılarını aktarıyordu:

"İçinden geçtiğimiz köyleri düşmanın işine yaramasın diye yakıyoruz. Ocaklar, halı ve kilimler, kap kacak, giysiler... halkın göz bebeği gibi koruduğu her şey yok oluyor, gençler canlarını kurtarmak için kendilerini dışarı atıyorlar. Birazdan, mallarının yoğun bir kara duman çıkartarak ateşler içinde yok olup gittiğini görecekler. Geçtiğimiz her köyün, her kasabanın nüfusu aynı kadere maruz kalıyor."[18]

Asker kaçakları sorununun ele alan Erik Jan Zürcher, İttihat ve Terakki liderlerinin kendi siyasal hırsları ve Alman emperyalizminin çıkarları uğruna aç ve çıplak durumda savaşa sürdükleri Osmanlı askerlerinin savaş sonrasındaki durumu hakkında şu bilgileri aktarıyordu:

"Osmanlı ordusu açlık ve hastalıkla boğuşuyordu. Kışın, saç ve giysilerdeki bitler tifüs taşıyordu... Yazın sıtma vurmuştu; özellikle ıslak kıyı ovalarında veya suların durgun olduğu yerlerde. Yaz sonu veya sonbahar başlarında içme suyuna bulaşarak ortaya çıkan kolera, en ölümcülüydü. Ayrıca vitamin eksikliği yaygın şekilde iskorbüte sebep oluyordu... 1917'de askere paçavra olmuş giysiler giydiriliyordu ve çoğu kez yalınayak yürüyorlardı. Koşullar o kadar kötüydü ki, askerler kitlesel olarak firar ediyordu. İstanbul'dan cepheye (çoğu kez bir buçuk aylık bir yolculukla) giderken yolda tümenlerin kuvvetlerinin yarısını ya da daha fazlasını yitirdikleri görülüyordu; savaşın sonunda kaçak askerlerin sayısı 500 bini bulmuştu. Ordunun azami asker gücü 1916'da 800,000'e ulaşmıştı. 1917'de gücü yarı yarıya inmiş ve Ekim 1918'de savaş alanında geriye yalnızca 100,000 kişi kalmıştı. Ordunun en büyük

sıkıntısı ulaşım zorluğuydu. Demiryolları tek hatlıydı ve bunlar daha henüz Toros ve Amanos dağlarından geçmiyorlardı, bu yüzden Anadolu (ve başkent) ile cephe arasında doğrudan demiryolu bağlantısı yoktu."[19] Yazar bir başka yazısında, Osmanlı ordusundaki asker kaçakları oranının, İtilâf devletlerinin ve Almanya'nın ordusunda rastlanılandan çok daha fazla olduğunu belirtiyordu. Zürcher'e göre,

"Savaşın sonunda asker kaçaklarının sayısı yarım milyona ulaşmıştı; ki bu savaş alanında kalan asker sayısından çok daha fazlaydı. Bu çok daha kalabalık olan Alman ordusundaki asker kaçaklarının üç katından daha fazlaydı. Avrupa'da seferber edilen orduların yüzde 0.7 ile yüzde 1'i kadarını asker kaçakları oluştururken, Osmanlı İmparatorluğu'nda bu oran yüzde 20'lere varıyordu. Türklerin genel kabul gören savaşçı nitelikleri göz önüne alındığında (pek çok meslektaşının anılarında Liman von Sanders'in Türkler için 'mükemmel askerî malzeme' dediği aktarılmaktadır) insan bunun nedenlerini sormadan edemiyor."[20]

Aynı konuyu ele alan Sabahattin Selek, Türk ordusunda görev yapan Alman Danışma Kurulu Başkanı General Liman von Sanders'in 1917 sonlarında hazırladığı raporda "Bir çok yanlış tedbirler neticesi olarak Türk Ordularının umum savaşçı kuvvetinin pek çok azalmış" olduğunu söylediğini ve "Türk ordularının kaçak erat miktarı bugün 300,000'i çok aşmaktadır. Bunlar düşman tarafına geçmek üzere kaçmış olmayıp, büyük çoğunluğu geriye, memleket içine kaçmıştır ve orada yağma ve hırsızlıkla emniyet ve asayişi bozmaktadır" dediğini aktardıktan sonra sözlerini şöyle sürdürmekteydi:

"Anadolu'da artık kadınlar, ihtiyarlar ve 16 yaşından küçük çocuklar kalmıştı. Maddi kaynaklar ise tükenmek üzereydi... Erzak ya altın pahasına veya silâh kuvvetiyle elde edilebiliyordu...

"Askerler karınlarını doyurmak için çapulculuk ediyorlardı. Harpten bıkmışlardı. Fırsat bulan silâhını alıp kaçıyordu...

"Devlet hazinesi bomboştu... Cephelerde olduğu gibi bütün memlekette büyük bir kıtlık hüküm sürüyordu.

"Maddi sıkıntılardan fazla olarak halkın morali son derece bozulmuştu... "[21]

Aslına bakılacak olursa, bu belgelerde anlatılan sorunlar hiç de yeni değildi. Tam bir ekonomik durağanlık, salgın hastalık, yarı-açlık, cehâlet ve kendi yazgısına terkedilmişlik yaşayan ve Osmanlı ordusunun giderek daha ağırlıklı bir bölümünü oluşturmak zorunda kalan Anadolu'nun Müslüman-Türk halkı onyıllardır devlete karşı bir çeşit pasif direniş içindeydi.

Bu pratik ve yaklaşım 19. yüzyılın son onyılları ve 20. yüzyılın başlarında da değişmedi. Köylülerin askere alma uygulamalarına pasif direniş göstermelerinin elbette haklı nedenleri vardı. Her şeyden önce, ordunun belkemiğini oluşturan Anadolu'nun Müslüman-Türk halkı, savaşlardan gerçekten de bıkmış ve usanmıştı. Yemen'de 1870'ten bu yana süren hoşnutsuzluğun 1920'da açık bir isyana dönüşmesi, 1911-12 Trablusgarp (Libya) savaşı, 1911-12 Arnavut isyanı, 1912-13 Birinci ve İkinci Balkan savaşları ve hepsinden beteri 1914-18 Birinci Dünya Savaşı gibi trajik olayların korkunç bir maddi ve manevi yorgunluğa ve tükenişe yol açtığı koşullarda yoklukla boğuşan bu halkın yeni bir savaşa katılmaya ne gücü ve ne de isteği vardı. Bütün bunlara Ermeni, Pontus Rum ve Süryani jenosidinin yol açtığı toplumsal travma eklenecekti. İkincisi, Osmanlı ve Türk orduları, ne Birinci ve İkinci Balkan Savaşları'nda, ne Birinci Dünya Savaşı'nde ve ne de "ulusal kurtuluş" savaşının ilk yıllarında, askerlerinin yiyecek, giyecek, sağlık ve hattâ silâh ve mermi vb. gereksinimlerini karşılayacak donanıma ve örgütlenmeye sahipti. İttihat ve Terakki şeflerinin Aralık 1914-Ocak 1915'te gerçekleştirilen ve kimi kaynaklara göre 60,000, kimi kaynaklara göre de 90,000 dolayında askerin donarak ölümüne yol açan Sarıkamış harekâtının da gösterdiği gibi "kendi" insanlarına karşı bu denli

acımasız ve kayıtsız olması, doğal olarak Osmanlı askerlerinin savaşma kararlılığını olumsuz yönde etkiliyordu. Üçüncüsü, halk ve askerler, daha önceki savaşlar, sürgünler ve Hristiyan halkı hedef alan kıyımlar nedeniyle, ülke ekonomisinin çökmüş olduğunu seziyor, devletin geride kalan yakınları için hiçbir şey yapmadığını ve dahası bu yakınlarının savaşa gitmeyen zengin köylülerin, toprak ağalarının ve kasaba ve kent eşrafının acımasız ellerine terkedildiğini biliyorlardı. 1918 yılına gelindiğinde tam bir bitkinlik içinde olan ve büyük çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu savaş yorgunu emekçi yığınlar artık yabancı devletlerin işgaline karşı bile duyarsız hâle gelmişlerdi. Dahası bu yığınlar, Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni vb. kırımlarını, kendi siyasal ve ekonomik güçlerini arttırmak için değerlendiren eşrafın ve büyük toprak sahiplerinin boyunduruğu altında bir kat daha ezilmekteydiler.

Bekir Eliçin'in *Onlar Savaşırken* adlı romanında asker kaçağı Şükrü, annesine ve çocuklarına Sarıkamış felâketinden şu çarpıcı tümcelerle söz ediyordu:

"Karların içinde kazdığımız siperlerde birbirimize sokulup ısınmaya çalışıyoruz. Uyku tünek yok. Dayanamayıp uyuyanlardan çoğu donup ölüyor... Çoğu kez karavana diye birer avuç darı bile dağıttıkları oluyor... Düşman kurşunundan çok açlıktan kırıla, soğuktan dona Sarıkamış'a... vardığımızda askerden çok dilenciye benziyorduk. Üstümüz başımız lime lime dökülüyordu. İç giysilerimiz muşamba gibi olmuş sırtımıza yapışmıştı. Kirden kokudan bitler bile dışarı uğramıştı. Saçımızdan sakalımızdan kepenek gibi yerlere dökülüyordu. Gözlerimiz çukuruna oturmuş, avurtlarımız çökmüştü... Askerin arasına bir de bit humması yayılmasın mı? Eh artık buna da dayanılmazdı doğrusu... Yozgat uşağı ile ağız birledik te kaçtık ana. Hiç de iyi etmedik biliyorum..."[22]

Falih Rıfkı Atay, 1919 başı Türkiyesi'nin ruh hâlini anlatırken şu benzer gözlemleri yapıyordu:

"Halk bıkkın ve bitkin hâlde idi. Yurdu Erzurum'a dönen Cevat Dursunoğlu'nun geçtiği köyler bomboş, ot yok, ocak yok. Geçen dört yılın kışında insan eti yemeye alışan kurt sürüleri akın etmekte. Birçok günler yavan ekmek bile bulamaz. Kaldığı her köy ışıksız ve ateşsiz. 80,000 nüfuslu eski Erzurum yıkık, harap, kalanlar üç dört bin kılıç artığı köylü göçmenler. Doğu savaş bölgeleri hep böyle.

"Trakya ve Anadolu halkının Balkan savaşından beri kıtlıktan, seferlerden, eşkiyadan çekmediği kalmamıştır. Mustafa Kemal halk yığınları hareketsizliğinin millet için iyi yorumlanmayacağını anlatmak ister."[23]

Zaten, varlığını iyi kötü sürdüren subay kademesi bir yana, ortada Birinci Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkmış olan İtilâf devletlerine karşı duracak bir askerî aygıt ta yok gibiydi. Mustafa Kemal'in kendisi 1927 yılında okuduğu ünlü Nutuk'unda, ülkenin 1918 sonundaki durumunu anlatırken ordunun, adı var, kendi yok durumda olduğunu, sadece halkın değil, seçkin denilen insanların da büyük devletleri gücendirmemek gerektiği ve onlardan biriyle bile başa çıkılamayacağı kanısında olduklarını anlatıyordu.

Bu koşullarda direniş ancak, önce Ege bölgesinde Grek ordusunun işgali ve daha sonra topraklarına elkonmuş olan Ermeni gönüllülerin Fransız işgal kuvvetleriyle birlikte Maraş ve Antep bölgesine gelmelerinin ardından başlayabilecekti. Buna rağmen işgale karşı Teşkilât-ı Mahsusa ve yerel eşrafın bir bölümü tarafından örgütlenen direniş uzunca bir süre ciddi bir kitle desteği edinemeyecek ve Türk "ulusal kurtuluş" savaşı halka âdeta zorla dayatılacaktı. Bunda Ege bölgesinde ilk Kuvayı Milliye nüvelerini oluşturan kişilerin ve özellikle liderlerin halka karşı olumsuz ve baskıcı tutumlarının da önemli bir payı vardı. Kemalist tarihçi Sabahattin Selek bu konuda şunları söylüyordu:

"... Kuvayi Milliye silâhlı halk kuvvetleri kuruluşunda olduğu hâlde gerçek anlamda halkla

fazla ilgisi yoktur, diyebiliriz. Çünkü, Kuvayi Milliye halkı korkutmuş, yıldırmış, soymuş, halka fena muamele etmiştir. Kuvayi Milliye hemen her yerde terör havası yarattığı için halk tarafından sevilmemiştir...

"Kuvayi Milliye'nin faaliyetinde, yağma, talan, gasp gibi olaylara bol bol rastlanır. Özellikle ayaktakımı kimselerden müteşekkil ve eşkiya reisleri tarafından idare edilen müfrezelerin bu gibi hareketleri hiçbir zaman önlenememiştir. Kanun dışı bir hayat sürerken, Kuvayi Milliye'ye katılan eşkiya çetelerinden namuslu davranmaları esasen beklenemezdi. Bunlar, düşmana karşı savaşa girmekle, takibata maruz kalmadan sanatlarını daha rahat icra etmek imkânını bulmuş oluyorlardı."(24)

Savaşlardan bıkmış ve tükenmiş olan halkın ilgisizlik ve hoşnutsuzluğunu 1920'de TBMM'nde kabul edilen ve asker kaçaklarını hedef alan Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun şu maddelerinden de anlayabiliriz:

"3- Seferberlik emrine uymayanların malları alınır, evi yakılır, ailesi sürülür ve inat edenler yakalanınca idam olunur.

"Birliğinden silâhlı veya silâhsız olarak kaçanlar hakkında 3. madde hükmü tatbik olunur.

"Her köy ihtiyar heyeti kendi köylerindeki kaçakları yakalamaya ve hükümete teslim etmeye mecburdur. Bunda kasıt ve gevşekliği anlaşılanlar 3. madde hükümlerine göre cezalandırılırlar.

"Kaçakları saklayanlar ve kaçmalarını teşvik edenler ve kolaylık gösterenlerin malları alınır, evi yakılır ve aileleri sürülür."(25)

"Ulusal kurtuluş" savaşı döneminde çok sayıda TBMM hükümeti karşıtı ayaklanmanın patlak vermiş ve Kuvayı İnzibatiye (=Asayiş Kuvvetleri) adlı padişah-yanlısı bir askerî kuvvetin ortaya çıkmış olması da, asla sadece İstanbul hükümetinin kışkırtmalarıyla açıklanamaz. Halkın geniş katmanlarının savaş bıkkınlığı ve TBMM hükümetine güvensizliği sözkonusu olmasaydı, 1919-21 yılları arasında bu ayaklanmalar yaşanmayacaktı. Askerî bir kaynak (*Türk İstiklâl Harbi*, Cilt 4) bu isyanları şöyle sıralamaktadır:

"Ali Batı ayaklanması (Mayıs-Ağustos 1919), Ali Galip olayı (Ağustos-Eylül 1919), Birinci Bozkır Ayaklanması (Eylül-Ekim 1919), İkinci Bozkır Ayaklanması (Ekim-Kasım 1919), Şeyh Eşref (Hart) ayaklanması (Ekim-Aralık 1919), Birinci Anzavur ayaklanması (Ekim-Kasım 1919), İkinci Anzavur ayaklanması (Şubat-Nisan 1920), Birinci Düzce ayaklanması (Nisan-Mayıs 1920), İkinci Düzce ayaklanması (Temmuz-Eylül 1920), Üçüncü Anzavur ayaklanması (Mayıs 1920), Birinci Yozgat ayaklanması (Mayıs-Ağustos 1920), İkinci Yozgat ayaklanması (Eylül-Aralık 1920), Zile ayaklanması (Mayıs-Haziran 1920), Milli Aşireti olayı (Haziran-Eylül 1920), Cemil Çeto olayı (Mayıs-Haziran 1920), İnegöl olayı (Temmuz-Ağustos 1920), Çopur Musa (Çivril) olayı (Temmuz 1920), Kula olayı (Haziran 1920), Konya ayaklanması (Ekim-Kasım 1920), Demirci Efe ayaklanması (Aralık 1920), Çerkes Ethem ayaklanması (Aralık 1920-Ocak 1921), Koçkiri ayaklanması (Mart-Haziran 1921), Pontos ayaklanması (savaş boyunca.)"

Ancak, bu ayaklanmaların hepsinin aynı kategoriye konamayacağı da bellidir. Bu ayaklanmaların çoğu Padişah ve İstanbul hükümeti-yanlısı eylemlerdi. Bunların bir bölümü Kemalistlerin Kürt ve Rum halklarına karşı saldırgan tutumundan kaynaklanmaktaydı. Daha da önemlisi, "Çerkes Ethem ayaklanması" diye bir şey olmadığının altı çizilmelidir. Başında Çerkes Ethem adlı Teşkilât-ı Mahsusa kökenli bir küçük subayın, bugünkü deyişle assubayın bulunduğu Kuvayı Seyyare 1919-20 yıllarında hem Padişah-yanlısı gerici ayaklanmaların hemen hemen hepsini bastırmış ve hem de Ege Bölgesi'ni işgal eden Grek ordusuna karşı başarılı bir gerilla savaşı vermişti. Ulusal kurtuluş savaşının başında Kemalistler gerçek bir orduya sahip değillerdi. Mustafa Kemal'e en yakın isimlerden Kılıç Ali anılarında, 1920

ortalarındaki durumu anlatırken şöyle diyordu:

"Ankara'ya 70 kişilik bir süvari müfrezesiyle gelmiştim. O tarihte Ankara'da bu kuvvetten başka hemen hemen hiçbir kuvvet yoktu.

"Benim 70 kişilik kuvvetim o gün için hakikaten mühim bir kuvvetti...

"Ankara'ya geldiğim o günlerde, ayrıca Bursa da Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Vaziyet o kadar sıkışıktı ki, Mudurnu civarında başgösteren isyan Ankara kapılarına yaklaşmış bulunuyordu."[26] Dolayısıyla Kemal ve arkadaşları, kendisine gereksinim duydukları bu yıllarda -daha sonra haksız yere ihanetle suçlayacakları- Çerkes Ethem'i övüp göklere çıkartıyor ve ona görünüşte büyük bir saygı gösteriyorlardı.

"Öte yandan ordunun hem maddi gücünün ve hem de saygınlığının yerlerde süründüğü 1919-20 yılları, dünya ölçeğinde olduğu gibi Anadolu'da da anti-emperyalist ve komünist düşüncelerin etkisinin güç kazandığı yıllardı. Kemalistleri bile radikal bir söylem tutturmaya zorlayan, hattâ bir sahte Türkiye Komünist Partisi kurmaya zorlayan ve TKP (Eylül 1920) ve THİF (Aralık 1920) gibi örgütlerin kurulmasında da somutlaşan bu sola kayma eğiliminin, Kuvayı Seyyare üzerinde de belli bir etkisinin olduğu biliniyor. Osmanlı İmparatorluğu'ndan geride kalan Anadolu'da bir burjuva devleti kurmak isteyen ve çekirdeğini İttihat ve Terakki'den devralınan üst düzey askerî ve sivil bürokrasinin oluşturduğu Kemalist hareket, "devlet otoritesi"nin iyice zayıfladığı, hattâ bir anlamda ortadan kalktığı bu durumdan son derece rahatsızdı. Dolayısıyla Kemalistler, kendi askerî örgütlenmelerini daha tam olarak tamamlamayı beklemeksizin, Anadolu'daki sol damarla birleşmesi hâlinde mülksahibi sınıflar ve onun Kemalist öncüsü açısından ciddi bir tehdit oluşturma potansiyelini taşıyan Kuvayı Seyyare'yi tasfiye etmeye giriştiler. Onlar, Grek ordusuyla işbirliği yaptığı ve Ankara hükümetine karşı ayaklandığı gerekçesiyle Ocak 1921'de Kuvayı Seyyare üzerine yürüdüler. Bunun üzerine herhangi bir çatışmaya girmeyen ve kendi savaşçılarını serbest bırakan Çerkes Ethem az sayıdaki arkadaşlarıyla Grek ordusuna sığındı; ama hiçbir biçimde de Kemalistlere karşı bir tutum içine girmedi. Resmî tarihte "Çerkes Ethem ayaklanması" diye anılan olayın özü bundan ibaretti. Devam edelim.

Bu altbölümü İsmet İnönü'nün çarpıcı bir gözlemiyle tamamlayalım. Kemalist rejimin iki numaralı adamı, 1968'de *Ulus* gazetesinde yayımlanan *Hatıralar*'ında, İkinci İnönü Savaşı sırasında Bursa'dan geriye doğru göçen ve içinde subaylar ve ailelerinin de bulunduğu bir kafileye rastladığında onlara şöyle dediğini anlatır:

"Kafileyi durdurdum. Subayları bir kenara topladım: İçinde bulunduğumuz vaziyeti bilesiniz. Bundan başka subay olarak da yerinizi bilmelisiniz. Padişah düşmanınızdır. Yedi düvel düşmanınızdır. Bana bakın, dedim. Kimse işitmesin, millet düşmanmızdır."[27]

Anadolu'nun Müslüman-Türk halkının, büyük ölçüde haklı temellere ve savaş yorgunluğuna dayanan bu kayıtsız tutumu, Anadolu eşrafının uzlaşmacı ve teslimiyetçi tutumuyla örtüşüyordu. Doğan Avcıoğlu, dönemi ele alan kitabının "Emperyalist Devletlere Karşı Çıkmadan Antiemperyalist Bir Savaş" gibi anlamlı ve gerçekçi bir başlık taşıyan Birinci Bölümü'nde, Ege bölgesinin tümünü temsil eden Alaşehir Kongresi'nin 23 Ağustos 1919'da İngiliz General Milne'e şu telgrafı çektiği bilgisini aktarıyor:

"İzmir İli ve Karesi (Balıkesir) Bağımsız Sancağı Türk ve Müslümanlarının birlik olarak düzenli örgüte bağlı millî kuvvetleriyle savundukları nokta, sadece Yunanlılar'ın haksız ve hilekâr saldırılarına ve bu işgal ve saldırılarında işledikleri cinayet ve kötülüklere karşı olmaktan ibarettir. *İtilâf Devletleri'ne karşı çıkma fikri, hiç kimsenin aklından geçmeyen boş bir düşüncedir.* Bundan dolayı Büyük Kongre (Alaşehir),... Kuvayı Milliye eylemlerinden Müttefik birliklerine karşı saldırı anlamı çıkarılmasını... büyük bir insafsızlık sayar."[28]

Bu koşullar altında Anadolu halkının, Anadolu'nun çeşitli bölgelerine çıkan İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetlerine karşı herhangi bir tepki göstermemiş, hattâ bazı yörelerde onları âdeta bir kurtarıcı gibi karşılamış olmasında şaşılacak bir yan yoktu. Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalandığı 30 Ekim 1918'den, Grek ordusunun İzmir'e çıktığı 15 Mayıs 1919'a kadar Anadolu'nun değişik bölgelerine çıkan küçük İngiliz, Fransız ve İtalyan birliklerine ve kontrol subaylarına karşı herhangi bir direniş olmayacaktı. 1918 sonlarında Fransızların Mersin ile Adana'yı, 1919 yılı başlarında İngilizlerin Antep ile Maraş'ı ve 1919 Martı'nda ise İtalyanların Antalya'yı ve Akdeniz sahil şeridindeki diğer limanları ele geçirmeleri sırasında rastlanan tablo da bundan farklı değildi. Bu tutum 15 Mayıs 1919'dan sonra da hemen değişmeyecekti.

Bu olgu ve saptamalar Kemalist tarihyazımının, "20. yüzyılın ilk ulusal kurtuluş savaşı", "ezilen halklara esin kaynağı olmuş bir direniş" gibi sözlerle süsleyip püslediği Türk "ulusal kurtuluş" savaşının sözcüğün gerçek anlamında bir halk seferberliğine ve böylesi bir halk desteğine dayanmadığını göstermeye yeter de artar bile.

Bütün bu olumsuz faktörlere ve İttihat ve Terakki liderlerine duyulan güvensizliğe rağmen, bu partinin örgütlü yapısı ve onun özellikle ordu, istihbarat örgütleri ve sivil bürokrasi içindeki etkisi varlığını koruyordu. Bunda, İttihat ve Terakki'nin rakibi olan Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın zayıflığının da önemli bir rolü vardı. Emin Türk Eliçin bu konuda şöyle diyordu:

"Harp yenilgi ile bitince memur sınıfı arasında da İttihatçılardan kopanlar çoğaldı, ama İtilâfçılar bütün bu hoşnutsuz elemanları kendine çekecek durumda değildi, hattâ eskiden beri kendine bağlı emekliler ve kovulmuşlar ile beslenme zorlukları yüzünden sızlanıp kıvranan İstanbul yoksullarını bile birleştirip sözcülüğünü edemedi. Öyle ki, Mütareke'den sonra bile İttihatçılara muhalif bir hükümet işbaşına gelemedi. Ali Kemal'in doğru olarak söylediği gibi, Mütareke'den sonra kurulan hükümetler yine dolayısıyla İttihat ve Terakki hükümetleri idi, yalnızca bir kaçı yansız 'Memur kabineleri' sayılırdı."[29]

Mustafa Kemal'in Tutumu

Resmî tarihin/ Kemalist tarihyazımının yanısıra pek çok aydın ve araştırmacının ileri sürdüklerinin aksine o günlerde -diğer arkadaşları gibi- karamsar ve teslimiyetçi bir ruh hâli içinde olan Mustafa Kemal İngiliz işgalcilerinin gözüne girmeye çalışıyor, hattâ onlara sömürge vâlisi olarak hizmet sunabileceğini söylüyordu. Avcıoğlu yukarda adıgeçen yapıtının bir dipnotunda şu bilgileri aktarıyor:

"Mütareke günlerinde her olanağı araştıran Mustafa Kemal, İngilizlere yakın görünmeye önem vermiştir. Ünlü casus Rahip Frew ile ahbaplık etmiş, İngiliz yetkilileriyle temas kurmaya çalışmıştır. Perapalas'ta *Daily Mail* muhabiri Ward Price'tan kendisini İngiliz yetkilileriyle konuşturmasını istemiştir. Ward Price'a göre Atatürk şöyle der: 'Eğer İngilizler, Anadolu için sorumluluk kabul edecek olurlarsa, İngiltere yönetiminde bulunan tecrübeli Türk vâlileriyle çalışmak gereğini duyacaklardır. Böyle bir yetki çerçevesinde hizmetlerimi sunabileceğim uygun bir yerin mevcut olup olamayacağını bilmek isterim.' "[30]

Avcıoğlu adıgeçen yapıtında Mustafa Kemal'in 17 Kasım 1918'de *Minber* gazetesinde yayımlanmış olan şu demecine yer vermişti:

"İngilizlerin Osmanlı milletinin özgürlüğüne dikkatte gösterdikleri saygı ve insanlık karşısında, yalnız benim değil, bütün Osmanlı milletinin İngilizlerden daha çok iyiliğini isteyen bir dost olamayacağı inancıyla duygulanması pek doğaldır."[31] Gene o, 18 Kasım'da *Vakit* gazetesine verdiği bir demeçte,

"Britanya Hükümeti'nin Osmanlılara karşı olan iyiniyetinden kuşku duymak istemem"[32] diyordu. Mustafa Kemal bu çizgisini daha sonraki yıllarda da sürdürecekti. Örneğin

Avcıoğlu'nun, yakın arkadaşlarından Müfit Kansu'nun *Atatürk'le* adlı yapıtından aktardığına göre Mustafa Kemal şöyle demişti:

"İngilizler Merzifon'da bulunan kuvvetlerinin geri alınmasından hoşnut olup olmayacağımızı sormuşlar, pek hoşnut olacağımızı bildirdiğimizden derhal oradaki kuvvetlerini bütün ağırlıklarıyla beraber Samsun'a çekmişlerdir."[33] Avcıoğlu daha sonra, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* adlı yapıtın IV. Cildinden şu pasajı aktarıyordu:

"İtilâf Devletleri ve İngilizler dahi, amacımız ve hareketlerimizdeki meşruiyeti ve milletin kesin kararlılığını anlayarak, en sonundu tarafsız kalacaklarını ve iç işlerimize karışmayacaklarını bildirmişlerdir. Ve hattâ milletimizi hoşnut etmek için Merzifon'u boşalttıkları gibi Samsun'u dahi tahliyeye başlamışlardır."[34]

Özellikle bu olgularla yüzleşmek istemeyen sol Kemalist aydın ve araştırmacılar, "devrimci ve tam bağımsızlıkçı Mustafa Kemal" imgesini korumak için başka bir yol tutturmuşlardır. Onlar, Mustafa Kemal'in uzlaşmacı ve teslimiyetçi sözlerini "taktiksel esneklik" gereği alınan bir tutum gibi göstermeye çalışmaktadırlar. Ama nedense onlar, bu "taktiksel esneklik" gerekçesini Mustafa Kemal'in benzer demeçler veren yakın arkadaşları için kullanmaktan kaçınmakta, Kemal'e gösterdikleri hoşgörüyü onlardan esirgemektedirler. Onlar, çevresindekilerin ve en yakın arkadaşlarının çoğunun "korkak, uzlaşmacı ve teslimiyetçi" bir tutum benimsediğini ve başta ABD olmak üzere emperyalist devletlerin koruması altına girmeye hazır olduğunu, ancak neredeyse yapayalnız kaldığını ileri sürdükleri Mustafa Kemal'in kararlı ve tutarlı bir bağımsızlık yanlısı olduğunu söylemektedirler. Örneğin bizi Mustafa Kemal'in tutumunun, en yakın arkadaşlarının "uzlaşmacı ve teslimiyetçi" tutumundan ayrı olduğuna inandırmaya çalışan Kemalist Doğan Avcıoğlu bir yerde şöyle diyordu:

"Bütün bunları, Kurtuluş Savaşı'na değerli katkıları bulunan vatansever kişileri küçültmek için yazmadığımız açıktır. Fakat Atatürk'ün nasıl bir yalnızlık içinde bulunduğunu doğru değerlendirmek bakımından bunları bilmek gereklidir. *Atatürk, emperyalizme karşı savaşı, emperyalizmle her an için uzlaşmaya ve onu dost görmeye hazır kadrolarla yapmıştır.* İngilizlere karşı bir teslimiyet ve bir uzlaşıcılık, Kurtuluş Savaşı'nın ön plandaki kadrolarında derece derece gözükmektedir."[35]

Oysa, yukarda sunduğum açıklamaları ve benzer veriler Mustafa Kemal ile Rauf Orbay, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy gibi yakın arkadaşları arasında bu konuya ilişkin ciddi bir farklılık olmadığını gösteriyor. Dahası Mustafa Kemal'in, yakın arkadaşları üzerinde otoritesi ve liderliğini görece erken bir tarihte kurmuş olduğunu dikkate aldığımızda, bu kişilerin Kemal'in yaklaşımlarına ters düşebilecek demeçler vermeyecekleri de rahatlıkla söylenebilir.

Demagojik söylemleri bir yana Kemal ve Kemalistler, Alaşehir Kongresi'nin 23 Ağustos 1919 tarihli telgrafında dile getirilen uzlaşmacı ve teslimiyetçi tutumu, "ulusal kurtuluş" savaşı boyunca sürdürecekti. Yinelemek gerekirse Kemalist "devrim"in esas içeriği, yıkılan ve Balkanlar'dan sonra Arap vilâyetlerini de yitiren İmparatorluğun yıkıntılarından geriye kalan son bölümünü, yani Anadolu'yu kurtarmak ve İttihat ve Terakki çetesinin başlattığı Anadolu'nun Türkleştirilmesi, Hristiyan toplulukların tasfiyesi sürecinin "kazanımları"nı korumaktı. (Çoğu, feodal önderlerinin rehberliğinde Türk gericiliğiyle geçici bir bağlaşma kurmuş olan Kürtlerin ezilmesine ve asimilasyonu çabalarına ise sıra daha sonra gelecekti.)

Olgular Mustafa Kemal'in; işgal kuvvetlerine, Padişah Vahdettin'e ve özellikle savaşın bitmesinin ardından kurulan İstanbul hükümet(ler)ine karşı da genelde olumsuz bir tavrı olmadığını oldukça net bir biçimde gösteriyor. Bunun en önemli kanıtlarından biri, pek çok askerî ve sivil İttihatçı tutuklanırken Mustafa Kemal'e kimsenin dokunmaması ise, bir diğeri de onun ısrarla bu savaş-sonrası hükümetlerde görev almak için uğraşmasıdır. Osmanlı devletinin savaştan yenik çıkması üzerine Talât Paşa hükümeti 8 Ekim 1918'de görevi bırakmış ve yerine

14 Ekim'de içinde, Fethi Bey (Okyar), Rauf Bey (Orbay) ve Cavit Bey gibi tanınmış İttihat ve Terakki üyelerinin de bulunduğu Ahmet İzzet Paşa hükümeti geçmişti. Savaşı kazanan Britanya, Fransa vb. ile Osmanlı devleti arasında 30 Ekim'de Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasından bir süre sonra da İzzet Paşa hükümeti 8 Kasım'da görevden çekilmiş ve 11 Kasım'da yerini Tevfik Paşa hükümetine bırakmıştı. İsmet İnönü anılarında Mustafa Kemal'in, İzzet Paşa hükümetinin görevden çekildiği sıralarda İstanbul'a geldiğini ve kurulacak hükümetlerde önemli bir yer edinmeye çalıştığını şöyle anlatıyordu:

"Önce Ahmet İzzet Paşa'nın istifasını durdurmak, sonra Tevfik Paşa hükümetinin Mebusan Meclisinde itimat (=güven- G. A.) oyu almasına mani olmak ve tekrar Ahmet İzzet Paşa riyasetinde (=başkanlığında- G. A.) bir kabine kurdurmak gibi teşebbüslere geçti... Daha cephede iken Harbiye Nazırı olmayı düşünmüş ve bunu telgrafla Ahmet İzzet Paşa'dan istemiş, ayrıca padişaha yazmıştı. Öğrendiğime göre Ahmet İzzet Paşa, Atatürk'ü oyalamış ve kabineye almamıştı."(36)

İnönü'nün anlattıklarından Mustafa Kemal'in Britanya, Fransa vb. ile uzlaşma ve anlaşma eğiliminde olduğunu da öğreniyoruz:

"Atatürk'ün düşüncesine temel teşkil eden bu esasa göre istediği gibi bir hükümet kurulur, kendisi de Harbiye Nazırı olursa, galip devletlere karşı yeni bir politika takip etmek, Türk olmayan yerlerden zaten sarfınazar etmiş (= vazgeçmiş- G. A.) olan Türkiye'yi kurtarmak mümkündür. Kurulacak haysiyetli bir hükümet, buna göre bir dış politika takip ederek büyük devletleri yeni bir istikamete çevirebilirdi."(37)

Tıpkı geleceğin genelkurmay başkanı Fevzi Çakmak gibi Anadolu'ya geç çıkan ve bu arada işgal döneminin Osmanlı devletinde görev alan, geleceğin iki numaralı ismi ve başbakanı İnönü Mustafa Kemal'in, İstanbul'da bulunan işgal güçleriyle bir sorunu olmadığını da doğruluyor:

"Atatürk'ün, İstanbul'da bulunurken bir tecavüze uğramaması hakikaten şaşılacak bir şeydir. Ancak benim kanaatimce bu, herhangi bir kimsenin himayesi ve koruması sebebiyle değil, bizzat kendisinin herkesle ve bütün ecnebilerle (=yabancılarla- G. A.) icap ederse karşı karşıya insan gibi, müsavi (=eşit- G. A.) insan gibi konuşacak, çekişecek tabiatta olduğunun bilinmesindendir."(38)

Ancak İnönü'nün, kendisinin de pek inandırıcı bulmadığı anlaşılan bu değerlendirmesinin aksine o dönemde Mustafa Kemal'in başına bir şey gelmemesinin nedeni onun karşısındakilerle, "insan gibi konuşacak, çekişecek tabiatta olduğunun bilinmesi" değildi ve olamazdı da. Osmanlı devletinin savaştan yenik olarak çıkmasının ardından tutuklanan pek çok politikacı ve askerin arasında da böyle bir karaktere sahip başka kişiler de vardı kuşkusuz. Mustafa Kemal'i tutuklamanın kimsenin aklına gelmemesinin esas nedeni -resmî tarihin yakıştırmalarının tersine- onun o yıllarda pek de tanınmış ve öne çıkmış bir figür olmamasının yanısıra İttihat ve Terakki şeflerine pek yakın olmayan bir isim olarak bilinmesiydi.

Öte yandan Britanya hükümeti ve askerî yetkilileri de Mustafa Kemal'e karşı "iyiniyetli" bir tutum içinde olduklarını saklamamışlardır. Bunun bir nedeni vardı elbet. 1918 sonrası dönemde Enver Paşa, Sovyet Rusya ile Britanya arasındaki çelişmeden de yararlanarak ve Moskova'nın da desteğini alarak, önemli bir nüfus barındıran İran, Hindistan, Afganistan gibi ülkelerde sözde anti-emperyalist devrimler gerçekleştirme hayalleri peşinde koşuyordu. O, Panislâmist ve Panturanist bir çizgi izlemek suretiyle, sömürge boyunduruğu altında tuttuğu Müslüman halkları Britanya emperyalizmine karşı ayaklandırma projeleri yapıyor ve bu amaçla Teşkilât-ı Mahsusa'nın adını Umum Âlem-i İslâm İhtilal Teşkilâtı (= Tüm İslâm Dünyası Devrim Örgütü- G. A.) olarak değiştiriyordu. Dünyada devrimci bir havanın egemen olduğu, emperyalistlerin yeni proleter devrimleri korkusu yaşadığı ve Enver Paşa'nın İslâm dünyasında gözardı edilemeyecek bir kişisel karizması olduğu o günlerde, savaş yorgunu

Britanya yöneticilerinin bu "Asya Napolyonu" karikatürünü kendileri açısından bir tehdit öğesi olarak algılamaları anlaşılabilirdi. Yukarda sunduğum açıklamalarından da görülebileceği gibi Mustafa Kemal daha gerçekçi ve daha alçakgönüllü bir çizgi izliyor, Panislâmist ve Panturanist bir çizgi izlemeyi reddettiğini ve Britanya'yla uzlaşmaya hazır olduğunu ilân ediyordu.

Dolayısıyla Anadolu'ye geçmeden önce İngiliz ve Fransız subaylarıyla kaynayan Pera Palas'ta kalan Kemal'in; Padişah Vahdettin'in ve dönemin hükümetinin inisiyatifi ve İngiliz işgalcilerinin onayıyla asayişi sağlamak amacıyla Samsun'a gönderilmesinde şaşılacak bir yan yoktu. Savaş Bakanı Şakir Paşa'nın Genelkurmay İkinci Başkanı Diyarbakırlı Kâzım Paşa aracılığıyla Mustafa Kemal'e ilettiği direktifte şöyle deniyordu:

"Maksat Samsun taraflarında Rumlara saldıran Türkleri yola getirmek, sonra Anadolu'da birtakım millî teşkilâtlanmalar oluyormuş, onları da ortadan kaldırmak! Mustafa Kemal'i bunun için yolluyoruz. Kendisine Sadrazam (Damat Ferit- G. A.) Paşa ile beraber bir selahiyetname vereceğiz."[39] Böylelikle, geniş yetkilerle Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine atanan Mustafa Kemal Samsun'a hareket etmeden önce Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı, İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'i ve daha sonra da Padişah Vahdettin'i ziyaret edecekti. Aynı kaynakta bu konuda şunlar yazılmıştı:

"Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya gitti. Pek güler yüzlü idi. Kendisinden çok şeyler beklediğini söyledikten sonra, her istediğinizi doğrudan doğruya bana yazabilirsiniz, dedi. Sonra Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'i gördü. O da pek samimi davrandı."[40] Selek, dönemin içişleri bakanı Mehmet Ali Bey'in, Samsun'a gitmek için vapurla hareketinden az önce yanında bir emniyet şube müdürü olduğu hâlde Mustafa Kemal'i görmeye geldiğini ve ona kendi eliyle bakanlığın örtülü ödeneğinden 25,000 lira verdiğini de yazmaktadır.

Yalçın Küçük bir çalışmasında Kâzım Karabekir'in aynı dönemde, Erzurum merkezli Dokuzuncu Ordu'nun komutanlığına atanmak için çok uğraştığından sözettiğini aktarır. Karabekir *İstiklâl Harbimiz* adlı yapıtında,

"Ordu kumandanları hapse tıkılırken benim Erzurum'a, eski kadroma ve bütün dokuzuncu ordu birlikleri kumandanlığına gönderilmemin, hakkımda İttihatçı damgası vurulmamasından ve emre itaat eder, Doğu halkının hürmetini kazanmış ve İstanbul'un hesabına her emri orada kolay tatbik edeceğimi zannetmek gibi budalalıktan ileri geldiğini"[41] öğrendiğini belirtmektedir. Yani Britanya işgal yetkilileri, Anadolu'ya gönderilecek Türk subaylarının durumunu değerlendirirken çok titiz davranmakta, elden geldiğince ince eleyip sık dokumaktadırlar. Küçük aynı çalışmasının bir başka yerinde şöyle diyordu:

"Kuşkusuz Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul'dan gemiyle ayrılıp Samsun'a çıkabilmesi, Sultan Vahdettin ve Sadrazam Ferit'in dışında Büyük Britanya işgal kuvvetlerinin de tasvibini gerektiriyordu. Türk tarihçilerinin, anlaşılması zor nedenlerle, 1920 yılı başındaki İstanbul'un resmen işgalini abartmaları ayrı, İstanbul ve giriş çıkışları, o zaman da, İngilizler tarafından kontrol ediliyordu. Nitekim, çıkış kağıdında, İngiliz işgal kuvvetlerinin damgası vardır."[42]

Tamer Çilingir bir söyleşisinde, Genelkurmay'ın ATASE arşivindeki bir belge de içinde olmak üzere tarihsel belgelere dayanarak, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Samsun'a İngiliz işgal yetkililerinin ve İstanbul hükümetinin izniyle gittiğini gösteriyor; o sözkonusu belgede, resmî tarihte anlatılandan farklı olarak hiç de kırık dökük olmayan "Bandırma vapuruna 20 subay, 5 memur, 50 küçük subay (silâhlı), 51 küçük subay (silâhsız) bindirilecek. Yanlarına 17 binek hayvanı, 49 katır, 4 tane de otomobil verilecektir" dendiğini belirtiyor.[43] Çilingir haklı olarak, Türk "ulusal kurtuluş" savaşı sırasında resmî rakamlara göre sadece 9,000 dolayında Türk askeri yaşamını yitirirken başını kötü ünlü Sakallı Nurettin Paşa ve Mustafa Kemal'in yakın koruması olacak olan Topal Osman'ın başını çektiği kıyımda yüzbinlerce Pontus Rumunun öldürüldüğüne işaret ediyordu. Ona göre, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının

Samsun'a çıkmalarının ardındaki esas amaç, İttihat ve Terakki çetesinin başlattığı Pontus ve Anadolu Rumlarını sürme ve yok etme politikasını sürdürmekti. Pontus Rumlarının sürgünü ve yok edilmesini İzmir Rumlarının kıyımının ve 1923 Rum-Türk nüfus mübadelesinin izlediğini ve bütün bunların Anadolu'nun Hristiyan halklardan arındırılması politikasının farklı halkaları olduğunu belirten Çilingir sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a vardığında İngiliz vizeli 34 Osmanlı askeri, tarihin karanlık sayfalarına bir yenisini daha ekledi. Bu tarihe kadar İttihat ve Terakki'nin 1915'de Ermeni Soykırımı ile başlayan 'Anadolu'yu Müslüman olmayanlardan temizleme operasyonu'nun Pontos Rumlarına karşı da bu kez daha 'deneyimli' olarak devam edildi; yani Anadolu'nun Müslümanlaştırılmasında 'ikinci etap' başladı. 3 bin yıldan fazladır bu topraklarda yaşayanların kanları üzerinde kuruldu cumhuriyet. Cumhuriyetle birlikte ilân edilen yeni 'Türk devleti'; Kürdistan, Ermenistan, Lazistan, Asur ve Pontos halklarını yok ederek veya yok sayarak kuruldu."[44]

İngiliz işgal kuvvetlerinin izin ve onayıyla Samsun'a çıkan Mustafa Kemal'in hem Britanya ve hem de Saray karşısında sergilediği uzlaşmacı ve hattâ teslimiyetçi tutum asla "taktiksel esneklik"le açıklanamaz. Dolayısıyla bütün bu veriler, resmî tarihin ve sol Kemalist araştırmacı ve yazarların Mustafa Kemal'e yüklediği tutarlı anti-emperyalist ve bağımsızlıkçı niteliğin, Kemalist tarihyazımının Ebedi Şef'i ve eşsiz bir siyasal figür olarak sunma çabasının bir ürünü olduğunu ortaya koymaktadır.

Tabii bütün bunlardan, Anadolu'ya geçtikten ve konumunu az çok pekiştirdikten sonra dönemin Türk "ulusal direniş" hareketinin başına geçen ve Britanya ile Bolşevik Rusya arasındaki çelişmelerin ve emperyalist devletler arasındaki çelişmelerin sunduğu manevra olanaklarını değerlendirmeyi becerebilen ve son derece pragmatist bir kişilik olan Mustafa Kemal'in, Britanya emperyalistlerinin ve Saray'ın adamı ya da ajanı olmuş olduğu sonucu çıkmaz. Ancak, 1919'u izleyen yıllarda Cumhuriyetin gelecekteki lideriyle yakınlaşma yollarını arayan Londra'nın Kemal'i Enver'e kıyasla daha uzlaşmacı, daha realist ve maceracılıktan uzak bir figür olarak gördüğü tartışma götürmez. Bu bakımdan Britanya emperyalistlerinin İstanbul'daki -savaş suçu işleme töhmeti altında bulunan- İttihat ve Terakki siyasal ve askerî figürlerinin önemli bir bölümünü Malta'ya sürmesinin, en azından objektif olarak Kemal ve çevresinin konumunu güçlendirdiği ve onların önünü açtığı belirtilmelidir. Selek bu konuda şunları söylüyordu:

"İtilâf Devletleri, 16 Mart 1920 günü İstanbul'u resmen ve fiilen işgal etmek suretiyle Anadolu İhtilalinin başarısına büyük ölçüde yardım etmişlerdir. 2.5 aydan beri Ankara'da bulunan Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgalini kaçırılmayacak bir fırsat bilerek kesin teşebbüslere girişmek imkânını bulmuş oluyordu. Hele Osmanlı Mebusan Meclisi'ne işgal kuvvetleri tarafından tecavüz edilmesi ve bazı mebusların Meclis'ten zorla alınarak tevkif edilmeleri, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisin İstanbul'da toplanmasına taraftar olmayışını haklı çıkarmıştı." [45]

Kıvılcımlı ise, "Yakın Tarihten Birkaç Madde" başlıklı çalışmasında aynı konuda şunları söylüyordu:

"Osmanlı ünlülerinin, Malta'ya boylatılarak temizlenme sorunu... Heyet-i Temsiliye ve özellikle M. Kemal Meclis'in İstanbul'da toplanmasına pek içerlemişlerdi: Oysa olaylar öyle oldu ki, Meclis bülbüllerinden en tutucuları, mandacılar, İttihatçı kodamanları ve saraydan kopuşamayan aslanlar kafese sokulup ulusal hareketten yıllarca uzaklaştırıldılar. Bu olumsuz olaydan iki olumlu sonuç çıktı: 1) Ulusal harekette ikide bir uzlaşmacı bozgunlar çıkarabilecek Meşrutiyet burjuvazisinin ideoloji putları eksik oldular; 2) Ulusal hareketi güdecek genç, yeni ve epey ileri unsurlar kadrosu yetişti.

"a) Meşrutiyet burjuvazisinin yalıtılması: İttihatçı kodamanlardan bir kısmı ateşkesle birlikte ülke dışına kapağı atmıştı. Fakat geri kalan kadro henüz faaliyetini kaybetmemişti. İngilizler bunların da ileri gelenlerini bir pundunu düşürüp apardı... İttihatçılığın Kemalizme ne çoraplar örebileceğini ve İngilizlerin İttihatçıları Malta'ya sürmekle Anadolu mücadelesine farkına varmadan ne hizmetler ettiğini anlamak için şunları hatırlayalım:..."[46] Gerçekten de 17 Şubat 1920'de Misak-ı Millî'yi kabul eden Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın, 16 Mart'ta İstanbul'u işgal eden İtilâf devletlerinin askerleri tarafından 18 Mart'ta basılması ve milletvekillerinin bir kısmının tutuklanarak Malta adasına sürgün edilmesi, Anadolu'da bir siyasal merkez kurmaktan yana olan Mustafa Kemal ve arkadaşlarının konum ve meşruiyetini güçlendirecek ve onların 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'ni açarak ulusal hareketin biricik temsilcisi olarak ortaya çıkmalarını kolaylaştıracaktı.

Burada Kıvılcımlı'nın bir başka tutarsızlığına tanık oluyoruz. O bir yandan İtilâf devletlerinin Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nı kapatmak suretiyle Kemalistlere önemli bir hizmette bulunduğunu kabul ediyor. Ama pro-Kemalist önyargıları ilk döneminde bile güçlü olan yazar bir yandan da, Meclis'in "en tutucuları, mandacılar, İttihatçı kodamanları ve saraydan kopuşamayan aslanlar" olarak nitelendirdiği milletvekillerinin ulusal hareketten yıllarca uzaklaştırıldıklarını itiraf ediyor. Eğer Malta sürgününe gönderilenler milletvekillerinin en tutucuları, en mandacıları ve en saray yanlıları olmuş olsalardı Britanya emperyalistlerinin en çok onları gözetmesi, koruması ve öne çıkarması gerekirdi. Oysa bildiğimiz gibi gerçekte yaşanan bunun tam tersi oldu.

İtilâf Devletlerine Karşı Olumlu, Ermeni ve Rumlara Karşı Olumsuz Tutum

Zaten "ulusal kurtuluş" savaşı için ayağa kalkmaya başlayan çeşitli dernekler de niyetlerini gizlemiyor ve açıklamalarında amaçlarının, emperyalizme DEĞİL, Rumlara ve Ermenilere KARŞI direniş olduğunu özellikle vurguluyorlardı. Örneğin, 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi'nin kararlarında şöyle deniyordu:

"... terk ve ihmal olunduğu tahakkuk eylediği hâlde mukaddes hilâfet ve Osmanlı saltanatına olan bağlılığımızı muhafaza ve temin etmek ve vatanımızı Rum ve Ermeni ayakları altında çiğnetmemek üzere derhal Doğu Anadolu'da geçici bir idare teşekkül edecektir."[47] 4 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi bu tavrı aynen sürdürecekti. Bu Kongre'nin kararlarından birinde şöyle deniyordu:

"Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa (=özellikle- G. A.) *Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf* (=oluşturulması hedefini güden- G. A.) *harekâtın reddi hususlarında da müttehiden müdafaa ve mukavemet* (=birlik hâlinde savunma ve direniş- G. A.) *esası kabul edilmiştir."*[48] Yani karşımızda, Hilâfete, Osmanlı saltanatına ve emperyalizme karşı olmayan, ama "bölgenin Rumluk ve Ermenilik iddialarına karşı maddi manevi bütün vasıtalarla müdafaası"nı öngören ve "sözde" sıfatını fazlasıyla hak eden bir "ulusal kurtuluş" savaşı bulunuyor.

Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919) sırasında delegeler arasında adıgeçen maddeye ilişkin bir tartışma da yaşanmıştı. Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarından Mazhar Müfit, Erzurum Kongresi kararının ikinci maddesinde sadece "Rumluk ve Ermenilik iddialarına karşı" direnişin öngörülmüş olmasının, Antalya ve Konya'nın İtalyanlar tarafından işgalini kapsamadığını belirterek bu maddenin oraları da kapsaması ve "genel bir biçime" sokulması gerektiğini savunmuştu. Sözde anti-emperyalist Mustafa Kemal ise Mazhar Müfit'e verdiği yanıtta, Britanya, Fransa, İtalya ile de karşı karşıya gelinebileceğini söylemeleri hâlinde Türkiye'de kimsenin "millî mücadele"ye destek vermeyeceğini söyleyecekti. Kemal, Mazhar Müfit'in maddenin "genel bir biçime" sokulması önerisine neden itiraz ettiğini şöyle açıklayacaktı:

"... herhangi bir müdahale ve işgalin Ermenilik ve Rumluk kurma amacına yönelmiş sayılacağından söz ediliyor, oysa Mazhar Bey'in söyledikleri biçimde olursa, Mütareke anlaşmasının işgal hakkı fıkrasına karşıt bir tutum almış oluruz ki, bu da bizim için tehlikelidir. Memleketi güç bir duruma sokmuş oluruz."[49] Sadece, emperyalist devletleri kızdırmamayı gözeten bu açıklamalar daha doğrusu itiraflar bile, herhâlde Türk "ulusal kurtuluş" savaşının yedi düvele karşı verilmiş görkemli ve neredeyse eşi görülmemiş bir direniş olduğu söylencesini yerle bir etmeye yeter.

Erzurum Kongresi'nden sonra Kemalistler bu kongrenin bildirisinin bir kopyasını İngiliz istihbarat subayı Yarbay Rawlinson'a elden teslim etmişler ve bu belgenin İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı'na ve daha sonra da Londra'ya teslimini sağlamışlardı. Emperyalist devletleri rahatsız etmeyecek bir dil kullanmaya özen gösteren Kemalistler, Sivas'ta toplanacak kongre hazırlıkları çerçevesinde Sivas Vâlisi Reşit Paşa'ya gönderdikleri 21 Ağustos 1919 tarihli telgrafta bu tutumlarını ve "büyük" devletlerle uzlaşma eğilimlerini bir kez daha vurguluyorlardı. Heyeti Temsiliye adına Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf, Raif, Hüsrev ve 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir tarafından imzalanan bu telgrafta aynen şöyle deniyordu:

"(...) Fakat milletin azim ve iradesi Allah'ın yardımıyla Kongre'nin yapılmasını kolaylaştırdığından Beyannamenin yayımlanması üzerine İtilâf devletleri, milletin bağımsızlığını ve varlığını kurtarmak meşru emeliyle toplandığını, hiçbir fikri tecavüz beslemediğini görerek İngilizler bile memnuniyet gösterdiler. Hattâ bu konuda ayrıntılı bilgi vermek üzere Erzurum Temsilcisi Kaymakam (Yarbay) Rawlinson Londra'ya hareket etti ve yazdığı mektubunda aynen şunları söylemektedir. 'Daha sonra tekrar gelmem mümkündür. Bu hâlde daha mesut şartlar altında görüşmek hazzına ulaşacağım.' Dersaadet'ten (=İstanbul'dan- G. A.) aldığımız bilgide de, bütün İtilâf devletlerinin meşru ve makul olan bu millî cereyanı pek tabii gördükleri, bilhassa Amerikalılar'ın milletin genel fikirlerini anlamaya son derece önem verdikleri, genel bir şekilde toplanacak olan Sivas Kongresi kararlarının beklendiği, hattâ milletle doğrudan doğruya temas için Sivas'a İstanbul'daki heyetten iki Amerikalı siyasî memuru göndermeye karar verdikleri bildirilmektedir... "[50]

Mustafa Kemal'in başından beri mandaya karşı olduğu ve tam bağımsızlık çizgisini savunduğu yolundaki resmî söylencenin doğru olmadığını burada da görüyoruz. Evet, gerek Erzurum Kongresi ve gerekse Sivas Kongresi, "Rumluk ve Ermenilik iddialarına karşı", ABD'nin mandası altına girmeyi de tartışmıştı. Hattâ Sivas Kongresi, "ulusal kurtuluş" savaşının en öndegelen isimlerinden Rauf Orbay'ın hazırladığı bir ABD mandası önerisini de oybirliğiyle kabul etmişti. Sabahattin Selek bu konuda şu bilgiyi aktarıyor:

"Rauf Bey, Amerika Kongresi'nden, memleketimizi tetkik edecek (=inceleyecek- G. A.) ve hakikati görecek bir kurul davet edilmesini teklif olarak ileri sürmüştü. Teklif ittifakla (=oybirliğiyle- G. A.) kabul edildi. *Bu suretle manda meselesi Kongrece karara bağlanmış oluyordu.*"[51]

Kemalistlerin gene Eylül 1919'da "İngiltere, Amerika, Fransa, İtalya, Sırbistan siyasî mümessilleri ile Felemenk, İsveç, Danimarka ve İspanya elçiliklerine verilmek üzere" hazırladıkları memorandumda şöyle deniyordu:

"Bu suretle gerek milletimizin ve gerekse Avrupa ve Amerika'nın gelecekteki yüksek menfaatlerine uymakta olan bugünkü millî vaziyetimizin asayişi ihlâl edecek (=huzuru bozacak- G. A.) *hiçbir fikre dayanmadığını ve umumî emniyeti* (=genel güvenliği-G.A.) *bozacak hiçbir hadise zuhur etmeyeceğini* (=olay meydana gelmeyeceğini- G. A.) *ve bütün mânasiyle müslihane* (=iyileştirici- G. A.) *bir hareket hattı takip edileceğini, Sivas'ta toplanan Umumî Anadolu ve Rumeli murahhaslarından müteşekkil* (=görevlilerinden oluşan- G. A.) *Umumî*

Kongre kati surette tekeffül ve temin ederek (=kesin bir biçimde kefil olup güvence vererek- G. A.) *kesbi fahrile* (=onur kazanmak için- G. A.) *cihana adalet vaadeden büyük devletlerin manevi müzaheretinden emin olduğunu da ayrıca arzeder."*[52]

İşin ilginç yanı, Mustafa Kemal'i ve Kuvayı Milliye'yi göklere çıkaran Kıvılcımlı'nın kendisi de bazı yerlerde Türk "ulusal kurtuluş" savaşının, esas itibariyle Rum ve Ermeni halklarına ve ikincil olarak da Grek işgaline karşı bir savaş olduğunu, -dolaylı bir tarzda da olsa- kabul ediyor. O, 12 Nisan 1919'da Gülcemal vapuru ile Anadolu'ya geçen Kâzım Karabekir'in şu sözlerini aktarıyor:

"19'da Trabzon'a vardık. Vâli Galip Bey... dehşetli İttihatçılar aleyhinde olmakla beraber, yaşı ilerlemiş ve kuvvette muhalefet edemiyecek bir insandı... Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti Merkezi eşraftan 21 kişi imiş. 11'i heyet-i merkeziye, 10'u heyet-i idare. Belediye Reisi Barutçu Ahmet efendi aynı zamanda Müdafaa-i Hukuk reisi. Heyet vaziyetin dehşetinden yılgın. Ahvali olduğu gibi değil, müthiş ve gayri kabili izale (=giderilmesi olanaksız- G. A.) *felâketli görüyorlar. Bütün ümitleri Avrupa'ya yalvaracak heyette. Bu muhterem insanlara dedim ki: İtilâf kuvvetlerinden korkmayınız. Daha geçen hafta Londra'dan memleketimize getirilmek istenilen olaylar* ("alaylar" olmalı- G. A.) *işi anlayınca, biz gitmeyiz diye silâh çatılarını bırakıp savuştular. İtilâf milletleri Harb-ı Umumîden* (=Birinci Dünya Savaşı'ndan- G. A.) *o kadar yorgun çıktılar ki, memleketimizde tek bir nefer bile öldürmeye razı değillerdir. Karşımızda Rum, Ermeni'den başka kimseyi görmeyeceğiz. İstanbul'da İtilâf kuvvetleri bostan korkuluğundan başka bir şey değildir."*[53]

"Ulusal kurtuluş" savaşının en önemli figürlerinden biri olan Karabekir'in saptaması tümüyle doğruydu. Gerçekten de Birinci Dünya Savaşı'ndan alabildiğine yorgun çıkan, cephedeki askerleri arasında "Bolşevizm mikrobu"nun yayılmasından kaygılanan ve esas dertleri kendi ülkelerinde bir proleter devriminin patlak vermesini önlemek ve Sovyet iktidarını boğmak olan Britanya, Fransa ve İtalya burjuvazisi, Anadolu'nun değişik yerlerine göstermelik bir biçimde asker çıkarmakla yetinmişlerdi. Sabahattin Selek, işte bu Mondros sonrası Türkiyesi'nin ruh hâlini şöyle anlatıyordu:

"Beri taraftan Anadolu, ciddi bir refleks göstermeden, mağrur ve emperyalist Avrupalılar tarafından yutulmaya hazır, duruyordu. Üç beş aydının şurada burada vücuda getirdikleri 'Müdafaai Hukuk' teşekküllerini umursayan yoktu... Yalnız, huzursuzluk kaynağı olmak istidadındaki bazı bölgelere dikkat etmekten başka yapılacak iş yoktu. Önemli yerlerin küçük müfrezelerle işgali, diğer yerlerde birer ikişer irtibat subayı bulundurulması, her şeyin yolunda gitmesine yetiyordu."[54] O daha ilerde şu saptamayı yapıyordu:

"Kuzeydoğu sınır bölgesinden İngilizler çekilmişler ve yerlerini Ermeni kuvvetlerine bırakmışlardı. Bu cephede yalnız Ermeniler ile dövüşmek sözkonusu idi. Güneyde ise İngilizler Antep, Maraş, Urfa gibi birkaç yeri işgal etmişler ve sonra yerlerini Fransızlara terk etmişlerdi. İtalyanlar büyük bir istilâcı kuvvet olarak görünmüyorlardı. Antalya ve Konya'da bulundurdukları küçük müfrezeler fazla endişeyi mucip olamazdı. İngiliz, Fransız ve İtalyanların Anadolu'nun muhtelif yerlerinde bulundurdukları kontrol subayları ve Samsun ve Ankara gibi bazı yerlerdeki küçük işgal müfrezeleri bu devlet[ler- G. A.]in Türkiye ile yeni bir harbe girişmiyeceğini gösteriyordu. Zaten harb sonrası, durumları icabı İngiltere'nin, İtalya'nın, hattâ Fransa'nın yeni bir harbi göze almıyacakları belli olmuştu."[55]

Lord Kinross İtalya'nın Türkiye'ye karşı savaşma niyeti olmadığını, daha Mustafa Kemal İstanbul'dayken belli ettiğini belirtiyor. Britanya'nın Grekleri desteklemesinden rahatsız olan İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza 1919'da Mustafa Kemal'le görüşmüş ve ona Greklere karşı direniş amacıyla silâh yardımı yapabileceklerini söylemişti. Kemal'e İtalya'nın desteğine güvenebileceğini söyleyen Kont ona,

"Başınız sıkıştığında Elçiliğimizin emrinize amade olacağından emin olabilirsiniz"[56] demişti.

Dolayısıyla, Osmanlı devletinin yenilgisini belgeleyen Mondros Ateşkesi'nin 30 Ekim 1918'de imzalanmasının ardından başlayan "ulusal kurtuluş" savaşı döneminde Britanya ve İtalya kuvvetleriyle Türk birlikleri ya da Kuvayı Milliye arasında herhangi bir silâhlı çatışmanın yaşanmamış olması hiç de şaşırtıcı değildir. Ancak Fransa'nın tutumu farklı olacaktı. Aralık 1918'den itibaren Türkiye'ye, 500 dolayında Ermeni lejyoner tarafından desteklenen 500 er, 12 makinalı tüfek ve bir süvari takımından ibaret bir kuvvet getiren Fransa ile Kemalistler arasında Adana, Antep, Maraş ve Urfa yörelerinde silâhlı çatışma yaşanacaktı. 1920 sonlarından 1921 ortalarına kadar süren bu çatışmalar, iki tarafın birbirleriyle flört etmelerine hiç de engel olmamıştı. Kemalist rejimin dışişleri bakanı Bekir Sami Mart 1921'de Fransa ve İtalya ile, TBMM tarafından onanmayan iki anlaşma imzalayacaktı. Silâhlı çatışmalar ise, Kemalistlerin Ağustos-Eylül 1921'de yaşanan Sakarya Muharebesinde Grek kuvvetlerini yenmesi üzerine sona erecekti. Aslına bakılırsa, Ocak 1920'de işbaşına gelen Millerand hükümeti, kamuoyunun ezici çoğunluğunun eğilimini dikkate alarak daha 16 Şubat 1920'de "Fransa'nın Kilikya'da kalıcı olmaya niyeti olmadığını" açıklamıştı. Sonuçta Fransa, 20 Ekim 1921'de Kemalistlerle Ankara Antlaşması'nı imzalayarak Anadolu'dan çekilmeyi kabul etti. Fransı'nın, askerî birliklerini Türkiye'den çekerken Ankara Hükümeti'ne 10,089 adet tüfek, 1,505 sandık cephane ve 10 adet uçağı karşılıksız olarak bıraktığını anımsatan Yalçın Küçük bu konuda şunları söylüyordu:

"Ankara'yı legalize eden devletlerin başında Fransa geliyordu. Yalnız bu kadar değil, hep yakınlık duyduğu yerel Ermenileri şaşkınlık içinde bırakarak, 1922 yılı Ocak ayında Kilikya'daki askerlerini çekme kararı alıyordu. Kilikya'nın boşaltılması, Fransız askerlerine güvenerek eski husumetleri doğrultusunda hareket eden Ermenileri, Suriye ve Yunanistan'a doğru göçe zorlarken, Ankara'daki Kemalist karargâhı da son derece rahat bir konuma sokuyordu."[57] Aynı konuyu ele alan Toynbee şöyle diyordu:

"Fransız kuvvetlerinin Adana bölgesinden çekilmesinin Mustafa Kemal'in kuvvetlerinin 80,000 kişiyle takviyesi demekti...

"Ayrıca Fransızların çekilirken Türklere 40,000 kişiyi donatacak silâh ve malzeme bırakmış oldukları söylenmektedir. Bu, yalnız Yunanlılar'a indirilmiş büyük bir darbe olmakla kalmamış, Fransızların Türklerin davasını desteklemeye başlamaları ile Yunanlılar'ı Anadolu'ya yerleştirmek için Müttefikler arasındaki işbirliği de sona ermişti."[58]

Fransız kuvvetlerinin Anadolu'dan çekilmesinin nedenleri sadece, Fransız halkının savaş yorgunluğu ve "Bolşevizm tehlikesi" değildi. Britanya'daki sınıf kardeşlerinden farklı olarak Fransız tekelci burjuvazisi, Almanya'nın yeniden toparlanıp Fransa'yı tehdit edecek hâle gelmesi olasılığından kaygı duyuyordu. Dahası, Ortadoğu'nun paylaşılmasında Londra'nın oyununa geldiğini ve Sykes-Picot Anlaşması'nın aslan payını Britanya'ya verdiğini düşünen Fransa Anadolu'dan çekilecek ve askerî varlığını Suriye'deki konumunu pekiştirmek için kullanmaya öncelik verecekti. Ocak 1920'de işbaşına gelen Millerand hükümeti, kamuoyunun ezici çoğunluğunun eğilimini dikkate alarak daha 16 Şubat 1920 gibi görece erken bir tarihte "Fransa'nın Kilikya'da kalıcı olmaya niyeti olmadığını" açıklayacaktı.

Benzer bir durum, Anadolu'dan Fransızlardan da önce, yani Haziran-Temmuz 1921'de çekilen İtalyanlar için de geçerliydi. Britanya, Fransa ve İtalya arasındaki Nisan 1917 tarihli Saint Jean de Maurienne Anlaşması uyarınca Mersin, Antalya, Konya, Aydın ve İzmir'i alması gereken İtalya bu hedefine ulaşamamıştı. Rusya'nın da onaması gereken bu anlaşmanın Ekim devrimi ve Sovyet iktidarının kurulması nedeniyle belirsiz bir hâl alması, Britanya'nın İzmir'e Grek kuvvetlerinin çıkmasını özendirmesi ve Britanya ile Fransa'nın İtalya'nın Antalya, Kuşadası, Fethiye, Bodrum ve Marmaris'e asker çıkarmasını soğuk karşılaması, ülke içindeki

siyasal istikrarsızlıkla birleşince İtalya'nın Temmuz 1921'de kuvvetlerini Anadolu'dan çekmesine yol açtı. Bu arada, tıpkı Fransa gibi İtalya'nın da Anadolu'dan çekilirken Ankara hükümetine çok miktarda silâh bıraktığının ve bunlar arasında 20 savaş uçağı ile 20,000 tüfek bulunduğunun altı çizilmeli.

Grekleri Batı Anadolu'ya asker çıkarmaya teşvik eden, Anadolu'nun işgalinin başını çeker gözüken dönemin en güçlü emperyalist devleti Britanya'nın konumu da çok farklı değildi. Herşeyden önce bu ülkede de dört yıl süren savaşın yorgunluğu yaşanıyordu. Daha da önemlisi, Britanya'da ve Avrupa'da işçi sınıfının devrimcileşme ve -önemli bir bölümü Britanya'nın boyunduruğu altındaki- sömürgelerde ortaya çıkan devrimci mayalanma süreçleriydi. Bu savaş yorgunluğu ve "Bolşevizm tehlikesi" paniği ve onun yol açtığı ülke içi muhalefet Londra'nın Kemalistlere karşı yumuşak bir tutum benimsemesinde belirleyici rol oynayacaktı. İngiliz burjuvazisinin Başbakan Lloyd George'un politikasına karşı olan bir bölümü Türkiye'nin "Bolşevizm tehlikesi"ne karşı bir duvar işlevi görebileceği kanısındaydı.

Bu yaklaşım Türk tarafında da karşılık buluyordu. Kemalistlerin, diğer emperyalist devletlere olduğu gibi Britanya'ya karşı da uzlaşmacı bir çizgi izlemeleri iki taraf arasındaki gerilimin tırmanmasını önleyecekti: Zaten Türk milliyetçi hareketinin hedeflerini ortaya koyan Misak-ı Millî, çöken Osmanlı İmpatorluğu'nun Arap halklarının yaşadığı bölgeleri üzerinde herhangi bir hak talebinde bulunmuyordu. Bu, dikkatlerini esas olarak önemli petrol kaynaklarına sahip olan Irak üzerinde yoğunlaştırmış olan Britanya açısından çok önemliydi. Daha sonraki yıllarda yaşanan gelişmelerin de göstereceği gibi, tek anlaşmazlık noktası olan Musul'un denetimi sorununda da Türkiye kendi taleplerini Britanya'ya kabul ettirebilecek durumda değildi.

Öte yandan, Mustafa Kemal'in Hilâfet kurumuna soğuk baktığı bilgisine sahip olmaları, Britanya emperyalistlerini rahatlatmaktaydı; çünkü onlar yeni Türk devletinin, gerek II. Abdülhamit'in ve gerekse İttihat ve Terakki'nin yaptığı gibi, özelde Hindistan Müslümanları ve genelde sömürge boyunduruğu altındaki diğer Müslüman halklar üzerindeki manevi nüfuzunu kullanması olasılığından kaygı duyuyorlardı. Bütün bunlara, Britanya ve bağlaşıklarının kendilerini daha çok sıkıştırmaları hâlinde Kemalistlerin, görece iyi ilişki içinde oldukları Bolşeviklere daha fazla yaklaşabilecekleri yolundaki kaygıları eklenmelidir. Zaten Ankara'daki TBMM hükümetinin de Batılı emperyalistleri "Bolşevik olmak"la, yani Sovyet Rusya'yla daha yakın bir ilişki içine girmekle korkuttuğunu biliyoruz. Bütün bunların sonucu da Kemalistlerle herhangi bir silâhlı çatışmaya girmeyen Britanya'nın Grek istilâcılarına verdiği desteği azaltması ve giderek sona erdirmesi olmuştu. Bu da Kemalistlerin, haksız ve kamuoyu desteğinden olduğu gibi Britanya'nın desteğinden de yoksun bir savaş yürüten Grek ordusu karşısında zafer kazanmasını kolaylaştıracaktı. Çağlar Keyder, "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politiği" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"İtalya ve Fransa'nın sessiz onayı ile Britanya'nın müdahale etmeyici tavrı olmasaydı Mustafa Kemal'in öncülük ettiği 1919-23 bağımsızlık mücadelesi bu kadar kısa sürede başarıya ulaşamazdı. Anadolu'da sürekli olarak toprak işgal etme fikrini Yunanlılar'dan başka bir tek İtalyanların beslemiş olduğu görülüyor. Yunan ordusunun İngiliz vesayeti altında Batı Anadolu'nun istilâsına girişmesi onları da yansızlaştırdı."[59]

Britanya askerî yetkililerinin, işgal altında tuttukları İstanbul'da bile Kemalistlerin üzerine gitmediklerini Sabahattin Selek gibi Kemalist bir yazar da kabul ediyordu:

"Millî Mücadele boyunca İstanbul'da büyük ölçüde bir yeraltı faaliyeti devam etmiştir. Anadolu'ya sayısız silâh ve cephane kaçırılmış, yüzlerce sivil ve askerî şahıs hemen hemen büyük güçlüğe uğramadan Anadolu'ya geçebilmiştir. İngiliz yüzbaşısı Armstrong'un acı yakınmalarına rağmen, eğer İstanbul'daki İngiliz makamları kesin olarak isteselerdi, yeraltı faaliyetini tamamen değilse bile büyük ölçüde önleyebilirlerdi...

"İstanbul ellerinin altında bulunuyordu. Kan dökmeden, Türkleri tahkir etmeden (=aşağılamadan- G. A.) ve İstanbul'un işgal edildiğini ilân etmeden, yine de diledikleri tedbirleri alabilirlerdi."[60]

İşte bu nedenledir ki Selek, dönemin Britanya Başbakanı Lloyd George'un Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, kendi ülkesinin çıkarlarıyla çok da uyuşmayan bir Türkiye politikası izlediğini belirttikten sonra şunları söylüyordu:

"Fakat, İngiltere'de Lloyd George politikasını, Türkiye lehinde baltalayan kuvvetler de eksik değildi. Ve bunların çalışmaları Türklerin lehine işliyordu. Bu sebeple, İstiklâl Harbinde yalnız Yunanlılar'la değil, bunların gerisinde asıl İngiltere ile harbettiğimiz yolunda öteden beri söylenip duran sözler gereğinden fazla ciddiye alınmamalıdır."[61] Selek istemeden de olsa, Türk resmî tarihyazımının bir başka söylencesini daha boşa çıkarıyor ve Türkiye'deki üst düzey Britanyalı askerî yetkililerin daha 1920 Ekimi gibi görece erken bir tarihte İstanbul hükümeti ile TBMM hükümetini uzlaştırmak için çaba harcadıklarını ve bu amaçla Ankara'ya karşı olduğu bilinen Damat Ferit Paşa kabinesini düşürmek için uğraştığını ve bunda da başarılı olduklarını şöyle anlatıyordu:

"İngiliz yüksek askerî çevrelerinin gayreti ile ve hele (General Charles- G. A.) Harrington'un İstanbul'a tayini ile başlayan bu gelişme, İngiltere'nin Türkiye hakkındaki politikasını doğru yola sokmak çabasının en belirli işaretleridir. Özellikle 1920 yılı Ekim ayında kesif bir hâl alan (=yoğunlaşan- G. A.) bu çalışmalar, Anadolu millî hareketinin en amansız düşmanı olan Damat Ferit Paşa Kabinesini düşürmek ve İstanbul ile Ankara'yı anlaştırmak hedefleri güdüyordu. Gerçekten İngiltere'nin gayreti ile Ferit Paşa Kabinesi 17 Ekim'de istifa etti."[62]

Kıvılcımlı'nın kendisi, *Halk Savaşının Planları* adlı yapıtında 5 Ekim 1920'de Sadrazam İzzet Paşa ile Mustafa Kemal'in Bilecik'te buluştuğunu ve İstanbul Hükümeti'nin 23 Kasım'da Ankara'ya: "Yeni gelen İngiliz Elçisi"nin: "Ermenistan, Gürcistan ve bir zaman sonra İzmir önemli meselelerinde Osmanlı Hükümeti yararına bir çözüm biçimi sağlanaca"ğını söylediğini aktarıyordu. Yazar aynı yerde Stalin'in, *Pravda*'nın 30 Kasım 1920 günlü sayısında çıkan ve Kemalistlerle Britanya emperyalistleri arasındaki yakınlaşmayı doğrulayan şu sözlerine göndermede bulunuyordu:

"Son olarak Türkiye, genel olarak Türkiye'ye ve özellikle Kemalistlere yöneltilmiş olan Sevres anlaşması dönemi, şüphesiz sona ermektedir. Bir taraftan Kemalistlerin İtilâf Devletlerine karşı mücadelesi ve İngiliz sömürgelerinde bu mücadele temeli üzerinde güçlenen kaynaşma, öte yandan Vrangel'in ezilmesi ve Yunanistan'da Venizelos'un düşmesi, İtilâf Devletlerinin Kemalistlere karşı olan siyasetini önemli derecede yumuşatmasını gerektirmiştir. İtilâf Devletlerinin kesin 'tarafsızlığı' ile Ermenilerin Kemalistlerce yenilmesi, Trakya ve İzmir'in Türkiye'ye geri verilme planı söylentileri, İtilâf Devletlerinin ajanı Sultan ile Kemalistler arasında görüşme söylentileri, İstanbul'un boşaltılması planı ve son olarak Türk Batı Cephesindeki durgunluk... bütün bunlar İtilâf Devletlerinin Kemalistlere ciddi olarak kur yaptığının ve Kemalistlerin belirli bir sağa dönüş yaptıklarının belirtileridir. İtilâf Devletlerinin iltifatlarının ne şekilde sonuçlanacağı ve Kemalistlerin sağa dönüşlerinde ne denli ileri gideceklerini söylemek güçtür."[63] Daha sonraki gelişmeler Kemalistlerin giderek daha da sağa kayacaklarını, daha doğru bir anlatımla, "ulusal kurtuluş" savaşının zor yıllarında zoraki olarak takındıkları sol pozları bir yana bırakarak sağcı ve gerici yüzlerini sergileyeceklerini gösterecekti.

Bütün bu veriler, Britanya'nın Ankara'daki TBMM hükümetine karşı asla uzlaşmaz bir düşmanlık politikası gütmediğini ve Grek ordusunun sonal bir yenilgiye uğratılmasından çok daha önce Kemalistlerle uzlaşma politikasına yöneldiğini gösteriyor. Bu veriler Kemalist "devrim"in ne gerçek bir devrim ve ne de gerçek bir ulusal kurtuluş savaşı olduğunu da

gösteriyor. Bu savaş, Osmanlı-Türk bürokrasisinin, toprak ağalarının ve burjuvazisinin; a) Ermeni, Rum ve Süryani kıyımı ve sürgünü sırası ve sonrasında elkoyduğu maddi zenginlikleri korumak ve b) Osmanlı çokuluslu yarı-feodal imparatorluğunun yıkıntılarından bağımsız bir devlet çıkarmak için yürüttüğü bir kavgaydı ve dolayısıyla özünde gerici bir nitelik taşıyordu. Ancak bu kavganın ikincil bir nitelik taşımakla birlikte bir başka boyutu daha vardı: Objektif koşullar bu kavganın, Batılı emperyalistlerin Rus Beyaz Muhafızlarıyla elele, beşiğinde boğmak istedikleri Sovyet Rusya'nın kendisini savunması kavgasıyla bir ölçüde örtüşmesini getirdi ve dayattı. Sovyet Rusya ile bu geçici ve zikzaklı bir siper yoldaşlığı ve Grek ordusunun Anadolu'yu ve onun ağırlıklı olarak Türk nüfusunun yaşadığı bölgelerini işgaline ve Türk halkına karşı uyguladığı teröre karşı direniş, Kemalistlerin önderliğinde yürütülen savaşıma kısıtlı bir devrimci meşruiyet kazandırdı.(64)

Son olarak, Türk "ulusal kurtuluş" savaşının, öbür taraflarından biri olan ve giriştiği işgal eylemiyle bu savaşa, kısıtlı da olsa bir devrimci meşruiyet kazandıran Yunanistan'a bakalım. Bu dönemin Yunanistanı'na baktığımızda, genelde Grek toplumu ve özelde Grek yönetici çevreleri içinde, "Büyük Bölünme" diye anılan bir kamplaşma yaşandığını görürüz. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Yunanistan, onun savaş kapasitesini büyük ölçüde zayıflatan iki büyük kampa bölünmüştü. Bu iki kamp arasındaki görüş ve politika farklılıklarının yanısıra Grek halkının savaşa karşı tutumu da Kemalistlerin zaferinde önemli bir rol oynayacaktı. Bu kamplar; yayılmacı ve maceracı bir çizgi izleyen ve Britanya ile Fransa'ya yakın duran Venizelos yanlıları ile Almanya'ya ve Çarlık Rusyası'na yakınlık duyan ve başlarında Kral Konstantin'in bulunduğu monarşi yanlılarından oluşuyordu. Monarşi yanlıları savaşta tarafsız bir tutum almaktan yanaydılar. 1915 seçimlerini kazanarak başbakan olan Venizelos ise, ülkeyi savaşa ve özellikle Çanakkale muharebesine sokma çabaları, kral ve ordu tarafından engellenince 1916'da görevinden istifa etmiş ve parlamento dışı bir muhalefet yapmaya başlamıştı. Bu koşullarda, Sırbistan'a yardım etmek ve Almanya'nın bağlaşığı olan Bulgaristan'a karşı Balkanlar'da bir cephe açmak isteyen İtilâf devletleri Venizelos'u, Ekim 1916'da askerî birlik yolladıkları Selânik'te rakip bir hükümet kurmaya teşvik ettiler. Böylece Yunanistan, iki ayrı hükümetle yönetildiği bir dönem yaşamaya başladı. İki taraf arasında silahlı çatışmaların yaşanmasının ardından Britanya ve Fransa birliklerinin desteklediği Venizelos yanlılarının Atina'ya girmesi üzerine Kral Konstantin Haziran 1917'de, tahtı oğlu Aleksandr'a bırakarak görevinden ayrıldı ve Venizelos kliği yeniden iktidara geldi.

Almanya ve bağlaşıklarının yenilmesi ve Osmanlı devletinin 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkesi'ni imzalaması, Venizelos yanlılarının yayılmacı ve maceracı politikalarını yaşama geçirmeleri için uygun bir ortam yarattı. Ocak 1919'da Paris'te toplanan Barış Konferansı Grek tarafının toprak talepleri konusunda kesin bir sonuca varamamıştı. 1919'da İtilâf devletleriyle birlikte Sovyet iktidarını boğmak için Güney Rusya'ya 24,000 kişilik bir kuvvet gönderen Venizelos kliği, 15 Mayıs 1919'de de Britanya ve Fransa savaş gemilerinin desteğiyle 20,000 askerden oluşan bir orduyu İzmir'e çıkardı. İtilâf devletleri de 1920 Sevr Anlaşması'yla, Temmuz 1917'de savaşa katılmak suretiyle Bulgaristan'ın ve dolayısıyla Almanya'nın da yenilgisini hızlandıran ve anti-Sovyet cephede yer alan Yunanistan'ı ödüllendirdiler. Bu anlaşmanın hükümlerine göre, Doğu ve Batı Trakya, Bozcaada ve İmroz'un yanısıra İzmir ve hinterlandı Yunanistan'a bırakılıyordu. Kral Aleksandr'ın 25 Ekim 1920'de ölümü üzerine 1 Kasım'da yapılan seçimlerde savaş yorgunu Grek halkı iktidarı, kampanyalarını, iki kıtayı ve beş denizi kapsayacak bir "Büyük Yunanistan" hayali peşinde koşan Venizelos kliğine değil, "Küçük, fakat onurlu Yunanistan" sloganıyla yürüten monarşistlere verdi. Seçimi kazanmalarının ardından yaptıkları plebisitle Konstantin'i yeniden tahta çıkaracak olan monarşistler ise gelinen noktada "Küçük Asya macerası"nı benimsemiş gözüküyorlardı. Ancak; ordu içindeki Venizelos ve Kral Konstantin yanlıları arasındaki kavga ve çekişmeler, Kemalistlerle anlaşma yolu arayan

Britanya ile Fransa'nın, güven duymadıkları Konstantin'e destek vermeyi durdurmaları, Türk halkının ve Kemalistlerin direnişi ve Grek halkının savaşa karşı tutumu bu maceranın hüsranla sonuçlanmasına katkı yapacaklardı. Zaten Konstantin de bu utanç verici yenilginin yükünü taşıyamayacak ve Anadolu'dan çekilen birliklerin başındaki subayların çağrı ve tehdidi üzerine tahtını bir kez daha bırakmak zorunda kalacaktı.

Bu altbölümü kapatırken Türk milliyetçilerinin ve burjuva tarihçilerinin üzerinde onyıllardır kulakları sağır edecek ölçüde yaygara yaptıkları ve "yedi düvele karşı" yürütüldüğünü ileri sürdükleri Türk "ulusal kurtuluş" savaşının bir başka yönü üzerinde, bu "görkemli" savaşta verilen kayıplar duralım. Fikret Başkaya, bu savaş sırasında verilen kayıplar hakkında şu bilgileri veriyordu:

"Cephelerde ölen asker sayısı 9,167 olduğuna göre, Millî Mücadele'nin abartıldığı kadar önemli olmadığı anlaşılır. Cephelerde hayatını kaybedenler dokuz bin kadar olmasına rağmen, çeşitli hastalıklardan hastahanelerde ölenler 22,543 kişidir. İstiklâl Mahkemeleri'nde mahkûm edilenlerin sayısını bilmek de ilginç olurdu. Bazı yazarlar İstiklâl Mahkemeleri'nde idam edilenlerin savaşta ölenlerden daha fazla olduğunu ileri sürüyorlar."[65] Sabahattin Selek ise, çeşitli hastalıklardan hastanelerde ölen ordu mensuplarının 22,690, yaralanma sonucu ölenlerin 1,718, askere alma mıntıkalarında ölenlerin 2,956 ve değişik nedenlerle ölenlerin sayısını 668 olarak veriyor.[66] Bu rakamların toplamı 28,032'dir. Bu rakama cephelerde ölen asker sayısını (9,167) kattığımızda 37,199 rakamına ulaşıyoruz. Bu rakamları derleyen Genelkurmayın; Çerkes Ethem'in ve diğer Kuvayı milliye yanlısı çetelerin Padişah-yanlısı silâhlı gruplara ve Grek işgalcilerine karşı girdiği çatışmalarda verdiği kayıpları saymadığı dikkate alındığında bu rakamın gerçek durumu tam olarak yansıtmadığı ve biraz daha yüksek, örneğin 40,000 dolayında olduğu söylenebilir. Selek, savaş sonunda sakat kalanların ise 159'u subay ve 1,284'ü er olmak üzere 1,443 kişiden ibaret olduğunu söylüyor.

Tabii sonal rakam ne olursa olsun gene de Türk ordusunun ve Çerkes Ethem kuvvetlerinin 1919-22 yılları arasındaki çatışmalarda verdiği kayıpların sayısının çok düşük olduğu ve 20. yüzyılda özellikle Asya ve Afrika'da sürdürülen diğer ulusal kurtuluş savaşlarında verilen kayıplarla asla boy ölçüşemeyeceği bellidir. Vikipedi'nin rakamlarına göre, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun toplam asker kaybı 763,153'tü. Bunların 243,598'i çatışmalarda yaşamını yitirmiş, 61,487'si çatışmalarda kaybolmuş ve 466,759'u tifüs başta gelmek üzere hastalıklardan ölmüştü. Savaştan geriye kalan yaralı sayısı 763,753'ü ve savaş tutsağı sayısı da 145,104'ü buluyordu. Tabii o döneme ilişkin objektif verilere erişme olanaklarının ne denli kısıtlı olduğu gözönüne alındığında bu rakamların fazla güvenilir olmadığı dikkate alınmalıdır. Sabahattin Selek'in sunduğu verilere göre, sadece Çanakkale savaşları sırasında çatışmalarda yaşamını yitiren, hastalıklardan ölen ve kaybolan asker sayısı ise 86,688 ve yaralanan asker sayısı 100,177'ydi. Öte yandan bütün bu rakamlar çok büyük olasılıkla, askere alınan ve orada öldürülen ya da amele taburlarında korkunç koşullarda ve ölesiye çalıştırılmak suretiyle öldürülen Ermeni askerleri kapsamamaktadır.

Kemalistler Emperyalist Sömürüye Karşı mıydı?

Türk ulusal kurtuluş savaşının serüvenini incelerken bu sorunun yanıtını kısmen ve bizzat bu savaşın en öndegelen liderlerinin ağzından vermiş oldum. Ancak Kemalist hareketin, anti-kapitalist olmasa da anti-emperyalist olduğu, Türk "ulusal kurtuluş" savaşının önderinin tam bağımsızlıktan yana olduğu kanısının ilerici çevrelerde yaygın olduğu biliniyor. Bu bağlamda Kıvılcımlı'nın da böyle düşündüğü, hattâ bununla yetinmeyip Kemalizmin kapitalizme de karşı olduğunu söylediğini biliyoruz. Ama aynı Kıvılcımlı bu savaşın, bırakalım kapitalizme karşı olmasını, emperyalizme bile karşı OLMADIĞINI zaman zaman dolaylı bir tarzda da olsa

itiraf ediyordu. Örneğin o, **"yerli millî burjuvazi"** olarak tanımladığı Kemalist hareketten söz ederken şöyle diyordu:

"Fakat biraz gerçeğe bakan yerli millî burjuvazi; mandalaşmakla, ortada Türkiye denilecek bir şeyciğin kalmadığını sezmekte gecikmedi.

"Onun için finans-kapitalin İstanbul'u kendi topu tüfeği ile işgal etmesine gık demedi de, maşa gibi kullandığı Yunan'a İzmir'i işgal ettirişi önünde ayaklandı. Hele Yunan Bursa'ya girdiği gün, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde; **'şeytan da oluruz, bolşevik de oluruz!'** çığlığını koparmaktan geri kalmadı.

"Blöf tuttu. Uluslararası finans-kapital, Anadolu'nun **'Şûrâlar Hükümeti'** kurmaması için Yunan önünde tarafsız kaldı."[67] Kıvılcımlı'nın anlatımıyla, "... finans-kapitalin İstanbul'u kendi topu tüfeği ile işgal etmesine gık deme"yen, ancak onun "maşa gibi kullandığı Yunan'a İzmir'i işgal ettirişi önünde ayaklan"an bir burjuvazinin ve onun siyasal hareketinin anti-emperyalist sıfatını taşıyamayacağı açıktır.

Bu blöfün tuttuğu savı abartılıdır. Britanya emperyalistleri Kemalistlerin siyasal hedefleri hakkında yeterli bilgiye sahiptiler. Osmanlı devletinin son sadrazam ve savaş bakanlarından olan ve Kemalistleri Kıvılcımlı'dan çok daha gerçekçi bir biçimde değerlendirdiği görülen Ahmet İzzet Paşa anılarında şu ilginç bilgiyi vermişti:

"Bir gün, birkaç İngiliz subayı ziyaretime gelerek uzun uzadıya sohbet ve siyasî fikirlerimi ve Anadolu ile gizli münasebetim bulunduğunu sandıkları için Anadolu ricalinin Bolşeviklere ne derecede bağlı olup olmadıklarını benden öğrenmek istediler. Büyük çoğunluğu yüksek rütbeli askerlerden ve memleketin eşrafı ile arazi sahiplerinden ve aydınlardan mürekkep (=oluşan- G. A.) *olan bu heyetin Komünizm nazariyelerine* (=teorilerine- G. A.) *eğilim gösterecekleri umulamaz. Ancak, batı devletleri tarafından haksız yere yapılan baskılar artarsa Rusya'nın kucağına atılmaları uzak bir ihtimal değildir, şeklinde cevap verdim."*[68]

Dolayısıyla bu blöfün tuttuğunu kabul etsek bile bunu esas olarak Kemalist harekete bağlamak doğru değildir. Burada belirleyici faktör, Kemalistlerin blöf ve şantajları değil, Avrupa'da, dünyada ve Anadolu'da esmekte olan ve kapitalist-emperyalist sistemi ve yerel gerici klikleri tehdit eden devrimci havaydı. Aslında Mustafa Kemal'in ve diğer bazı liderlerin "ulusal kurtuluş" savaşının sıcak ortamında işte bu havadan yararlanarak yer yer radikal, hattâ komünistimsi bir söyleme başvurmuş olduklarını biliyoruz. Bu söylemin amacı; o sıralar "Bolşevizm öcüsü"nden duydukları korkuyla hareket eden Britanya ve Fransa gibi emperyalist devletlere, onları tarafsızlaştırmak amacıyla bir tür şantaj yapmak ve Sovyet Rusya'nın siyasal, askerî ve ekonomik desteğini kazanmak ve ülke içindeki devrimci muhalefet akımlarını denetim altına almak ve giderek etkisizleştirmekti.

Bu dönemde ve tabii daha sonraki yıllarda yapılan resmî açıklamalar, Mustafa Kemal ve çevresinin emperyalist ülkelerle ekonomik ilişkilere ve yabancı sermayeye karşı olmadığını da yeterince açık bir biçimde göstermektedir. Örneğin, Erzurum Kongresi'nin kararlarında,

"Milliyet esaslarına saygılı ve Türkiye'ye karşı istilâ arzusu beslemeyen herhangi bir devletin, teknik, ekonomik ve endüstri sahalarında yapacağı yardımın memnuniyetle kabul edileceği"[69] belirtiliyordu. 9 Mayıs 1920'de, yani savaş ortamında kurulan ilk hükümetin programında ise aynen şöyle deniyordu:

"Dostluğunu fiilen ispat edecek devletlerin menafii iktisadiyesini (=ekonomik çıkarlarını- G. A.) memleketimizin menafii esasiyesiyle telif ederek (=temel çıkarlarıyla uzlaştırarak- G. A.) kabule taraftarız."[70]

Korkut Boratav Kemalistlerin daha savaş biter bitmez, hattâ "ulusal kurtuluş" savaşı sürmekteyken, hem de sözümona resmen savaş hâlinde oldukları emperyalistlerle ekonomik

işbirliğine girişme çabaları konusunda şunları söylüyordu:

"Millî mücadele sonunda İstanbul'daki Türk sermaye çevrelerinin, Batı sermayesi ile mevcut iktisadî ilişkileri kökten değiştirmek değil, sadece bu ilişkileri gayrimüslim burjuvazinin yerine bizzat yürütmek; azınlıkların yerine geçmek çabaları içinde olduklarını yukarda görmüştük.

"Yeni rejimin liderleri, esas olarak bu tavra uyan politikalar izlemişlerdir. Sadece, ileride de anlatılacağı gibi, yabancı sermayenin kapitüler imtiyazlar aramaması, siyasî bağımsızlığımıza saygı göstermesi konularında duyarlı idiler...

"Daha 1920 yılı içerisinde iken, yeni kurulmuş olan Büyük Millet Meclisi'nin ikinci başkanı ve adliye vekili olan Celâlettin Arif'in, siyasî nüfuzunu İtalyan sermayesi lehine kullandığını görüyoruz. Celâlettin Arif, Ereğli kömür havzasında, bir maden arama ve işletme imtiyazına sahiptir ve 1919 yılında İtalya'ya giderek Terni şirketine bu imtiyazı yüzde 10 hisse karşılığında devreder. 1920 Eylülünde, henüz savaş hâlinde bulunduğumuz İtalyanlara ait 25 kişilik bir grup, maden imtiyazını işletmek üzere Ereğli'ye gelir ve o tarihlerde Meclis ikinci başkanı ve adliye vekili olan C. Arif, iktisat vekiline, İtalyanlara gereken kolaylığı göstermesi dileğiyle bir telgraf çeker. İktisat Vekili Mahmut Celâl, İtalyanların çalışmalarına engel olmakla birlikte, birkaç ay sonra konu Meclis'e getirildiğinde, C. Arif'e verilmiş olan imtiyazın kaldırılmasına ait bir öneri BMM tarafından reddedilmiştir. Burada önemli olan husus Millî Mücadelenin henüz başında iken, Türkiye ile açıkça muhasım (=düşman- G. A.) olan bir ülkeye ait şirketlerle pervasızca işbirliğine ve ortaklığa girişmiş bir şahsın en yüksek siyasî mevkilerden bazılarını işgal etmekte bulunmasıdır...

"Kişisel bir çıkar unsuru taşımamasına rağmen benzer bir olay, hariciye vekili Bekir Sami'nin 1921 Martında Fransızlarla ve İtalyanlarla imzaladığı iki anlaşmadır. Bu anlaşmalar, Güney illerinde, bu iki ülkeye iktisadî imtiyazlar verilmesini, örneğin Fransızlara madenlerde ve demiryollarında öncelik ve işletme hakları sağlanmasını öngörüyordu. Gerçi B. Sami bu metinleri yetkisini aşarak imzalamıştır ve imtiyazcı ve teslimiyetçi nitelikleri yüzünden anlaşmalar M. Kemal ve BMM tarafından reddedilmiştir; ama, önceki örnekte olduğu gibi burada da, Millî Mücadele yılları içerisinde iken dahi en üst düzeydeki bazı siyasî liderlerin emperyalizme karşı tutumlarında gözlenen işbirliği ve teslimiyet tavrı önemlidir.

"Nitekim benzer tavırlar, kuvvetli bir Amerikan mandacılığı akımının en üst düzeydeki liderlere kadar yayılmış olmasında; Refet (Bele) Paşa'nın 1921 Kasımında İngiliz generali Harrington'a, İngiltere'nin siyasî desteğine karşı İngiliz sermayesine kolaylık gösterileceğini vadetmesinde ve nihayet Lozan'da Rıza Nur'un (Britanya Dışişleri Bakanı- G. A.) Lord Curzon'a, 'Biz, Rus'a karşı sizin için bir savunma siperi oluruz. Irak'ta para harcayacağınıza biz size parasız jandarmalık ederiz' demesinde de tezahür etmiştir."[71]

Yukarda sunmuş olduğum açıklamalarından da anlaşılabileceği üzere Mustafa Kemal'in yaklaşımıyla Bele ve Nur gibi isimlerin bu açıklamaları birbirlerini tamamlamaktadır; her ikisi arasında asla bir karşıtlık, hattâ farklılık yoktur. Yukarda Mustafa Kemal'in daha 14 Kasım 1918 günü *Daily Mail* gazetesi muhabiri Ward Price'tan kendisini General Harrington'la görüştürmesini istediğini aktarmıştım. Price'a göre Mustafa Kemal kendisine diğer şeylerin yanısıra şunu da söylemişti:

"Bu harpte yanlış cephede savaştık, dedi, eski dostumuz Britanyalılar'la asla kavga etmek istemezdik... Biliyoruz, partiyi kaybettik... Anadolu'nun Müttefik Devletler tarafından işgal edileceğini tamamen biliyordum... Bu topraklar üzerindeki bir Britanya idaresinden o kadar hoşnutsuzluk gösterilmemesi gerektir."[72]

Özellikle "ulusal kurtuluş" savaşının başlarında ciddi bir kaynak sıkıntısı çektiği anlaşılan Kemalistlerin, Türkiye'nin Avrupa sermayesine malî tutsaklığının simgesi olan ve 1919 yılında

hâlâ Anadolu'da etkinlik göstermeye ve bazı yörelerin vergilerini toplamaya devam eden Düyun-u Umumiye'ye karşı tavrının, onların emperyalizme karşı tutumunun bir mihenk taşı olacağını herhâlde hiç kimse yadsımayacaktır. Eğer Türk "ulusal kurtuluş" savaşı gerçekten de yedi düvele karşı verilen ve tüm ezilen uluslara örnek bir direniş olmuş olsaydı, bu hareketi yönetenlerin, adıgeçen soygun örgütüne karşı kesin bir tavır alması ve egemen oldukları alanlarda onun çalışmasına vb. izin vermemesi ve onun elindeki malî kaynaklara el koyması gerekirdi vb. Ama Mustafa Kemal ve arkadaşlarının böyle davranmadığını tahmin etmek zor olmasa gerek. Sabahattin Selek bu konuda şu bilgiyi aktarıyor:

"Çok çetin şartlar altında başarılacak bir mücadelenin başlangıcında bulunan Ankara hükümeti, basiretli hareket etmek zorunda idi. Onun için Düyun-u Umumiye teşkilâtına dokunulmadı. Mesele politik bir formül ile halledilmeliydi. Bir gün, Düyun-u Umumiye'nin Ankara mümessili Ali Cevdet Beyi makamına davet eden Maliye Vekili ona şöyle dedi:

" 'Biz harp hâlindeyiz. Vergileri toplayıp bize verin. Ancak masrafınızı alın. Sulh olunca hesaplaşırız.'

"Bu teklif Düyun-u Umumiye'nin de işine gelmişti. Böylece B. M. Meclisi hükümeti Düyun-u Umumiye gelirine el atmış oldu."[73] Bu anekdotu ilginç kılan bir başka nokta da, Düyun-u Umumiye örgütünü denetimleri altında tutan ve sözümona o sırada Kemalistlerle savaş hâlinde olan Britanya, Fransa vb. emperyalist ülkelerin -Kemalist hareketi destekleme anlamına gelen- bu uygulamaya karşı çıkmamış olmalarıdır.

Kemalistlerin sözümona anti-emperyalizminin içyüzünü gözler önüne seren bir başka çarpıcı örnek, 19 Eylül 1922'de, yani Türk ordusunun İzmir'e girmesinden sadece 10 gün sonra 54 milletvekili, 37 tacir ve bazı yüksek düzeyli memur ve subaylar tarafından kurulan Millî İthalat ve İhracat Şirketiydi. Boratav; kurucu ve yöneticileri arasında Yunus Nadi, Şükrü Kaya, Ali Çetinkaya, Kılıç Ali, Hilmi Uran, Mustafa Şeref, Tunalı Hilmi, Soysallıoğlu İsmail Suphi gibi Mustafa Kemal'in en yakın çevresini oluşturan asker ve politikacıların da bulunduğu bu şirket için şunları söylüyordu:

"Bu şirket, Lozan Andlaşması'nın imzalanmasından 40 gün kadar önce ve yine Lozan'da David Urquhart'ın kurduğu bir İngiliz şirketiyle, dış ticaret ve Zonguldak kömürleri üzerinde imtiyaz belirtileri taşıyan, ancak dış (ABD) ve iç tepkiler yüzünden uygulanamayan bir anlaşma imzalar. İç tepkiler, yabancı sermayeyle girilen işbirliğinin özüne değil, o günlerde baş muarızımız (=karşıtımız- G. A.) olan İngilizlerle yapılmasına yönelmiştir."[74]

Yani, sözümona yedi düvele karşı eşi görülmedik bir bağımsızlık savaşı sürdürdüklerine ilişkin yaygara yapan Kemalistler, daha bu savaş sürerken emperyalist devletlerle çeşitli ekonomik anlaşmalar yapmaya girişmişlerdi.

Kemalistlerin gene aynı dönemde ABD emperyalistleriyle de işbirliği yapma eğiliminde olduğu biliniyor. Yalçın Küçük, 1922 başlarında Anadolu'yu ziyaret eden Julian Gillespie adlı bir Amerikalı'nın Mustafa Kemal ve Rauf Orbay tarafından kabul edildiğini yazıyor. Küçük'ün, Orhan Duru'nun *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları* adlı kitabından aktardığına göre Gillespie ABD hükümetine gönderdiği resmî raporunda şunları söylüyordu:

"Milliyetçi Türk Hükümeti, gerçekten Birleşik Devletler'le yakın ticarî ilişkiler kurmak istiyor. Hem hükümet çevrelerinde, hem de halk arasında Amerikalılar'a karşı uygun bir davranış var. Bu tutumun nedenleri şunlardır: 1) Milliyetçi Hükümet hemen malî yardım istemektedir. Bu, verilecek bir imtiyaz karşılığı avans, kredi ya da özel bir borç biçiminde olabilir. 2) Hükümet yetkilileri, Amerikan sermayesi yatırım yaparsa Amerikalılar'ın Misak-ı Millî'de yazılı amaçlara müdahalede bulunmayacağına, siyasal amaçlarla hareket etmeyeceğine inanmaktadır. 3) Ayrıca Avrupa'da, ilerde yapılacak bir barış konferansında ticarî ve iktisadî

haklar konusunda sorun çıkabileceğinden çekinmektedirler... Açıkça ticarî imtiyazların, Amerika gibi siyasal bir güç tarafından desteklenen güçlü finans gruplarına verilmesinden yanadırlar."[75]

Kemalistlerin emperyalist burjuvaziyle işbirliğine ilişkin iştahının en önemli göstergelerinden biri de 8 Nisan 1923'te, yani daha Lozan anlaşması imzalanmadan, TBMM'nde kabul edilen Chester ayrıcalığıdır. Türkiye bu anlaşmayla; bu gruba, hem henüz statüsü belli olmayan Musul'daki petrol yataklarını işletme hakkını, hem de Ankara'dan Kerkük'e, Samsun'a ve Doğubeyazıt'a kadar uzanan 4,400 km. uzunluğunda bir demiryolu ağı döşeme hakkının yanısıra üç adet liman inşa etme hakkını veriyordu. Anlaşmaya göre Chester grubu 99 yıl boyunca; demiryolu hatlarının çevresindeki 40 kilometrelik şerit içinde kalan bütün maden ve petrol kaynaklarını işletme hakkına sahip olacaktı. Grup gene 99 yıllığına bu demiryollarını ve limanları işletme hakkına sahip olacaktı. Ancak ilk başta ABD hükümetinin de destekler gözüktüğü bu projeden bir şey çıkmayacak, Chester grubu elindeki ayrıcalığı çok düşük bir fiyatla Kanadalı bir gruba satacak ve Bayındırlık Bakanı Muhtar Bey 17 Aralık 1923'te bu ayrıcalığın sona erdirildiğini açıklayacaktı.

Kemalist rejimin yabancı sermayeye karşı bir tutum içinde olmadığının somut örneklerinden biri de 1920-30 yılları arasında çok sayıda yabancı şirketin kurulmuş olmasıdır. Baskın Oran bu konuda Gündüz Ökçün'ün *1920-30 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye* adlı çalışmasından şu rakamları aktarıyordu:

"Gündüz Ökçün'ün saptamasına göre 1920-30 arasında kurulan 210 anonim şirketin üçte biri yabancı sermayeli olup, bunların ödenmiş sermayeleri bütün bu şirketlerin ödenmiş sermayelerinin yarısına yakın bir rakama ulaşmaktadır. Resmî kuruluşlarla (çoğu zaman sermayenin yüzde 51 kontrolünü alarak) girişti̇ği ortaklıkların sonucu tekellere de sahip olan yabancı sermaye çoğunlukla Türkiye'den hammadde satın alma ve karşılığında işlenmiş mal satma gibi Osmanlı İmparatorluğu zamanında modelleşmiş bir ilişkiyi sürdürmekte, böylece yabancı sermayenin Türkiye'de bulunmayan teknolojiyi getirme gerekçesi gerçekleşmemektedir."[76] Kemalist tarih yazıcılığı ise, 1920'ler ve 1930'lar Türkiye Cumhuriyeti'nin yabancı sermayeye karşı olduğu ve ekonomik bağımsızlıktan yana bir çizgi izlediği öyküsünü inandırıcı kılmak için Türkiye'nin 1920'lerin sonlarından itibaren demiryolu, tramvay gibi taşıma hizmetlerini ve liman işletmelerini ulusallaştırmasını ve gene 1930'ların başlarından itibaren hız kazanan devletçilik politikasını öne çıkarmaktadır.

Kıvılcımlı'nın kendisi bir yapıtında 1920'lerin sonu Türkiyesi'nin ekonomik görünümünü anlatırken şunları söylüyordu:

"Bu, Finans-Kapitalist zümresinin yalnız kârını, o anda ele geçireceği kârı düşünüp, memleketin kalkınmasını, üretim yapısının gelişimini falan hiçe saydığını gösteriyor. Şirketler çoğalsın... O şirket ecnebi olmuş, Türk olmuş önemi yok. Onları memnun edelim. Sermaye gelsin. Ama gelen sermaye kim? İşte bu şirket sermayesidir. Onu hesaba katmıyor.

"Bu arada, bizdeki Plütokrasi için, o zamanki bir etütte şu neticeleri hesaplamışız: 28 sanayi şirketinde 20 mepus; 38 bankada 31 mepus var, milletvekili. Yani, hemen hemen her büyük yerli millî şirketin millet meclisinde bir mepusu var. Her şirkette bulunan birçok eski temyiz azaları, büyük askeriye, mülkiye erkânı da ayrı."[77] Geçerken, Kıvılcımlı'nın sunduğu bu verilerin, yani milletvekili, asker ve mülkiye erkânının büyük sermaye ile içiçe girmesi olgusunun, onun "kötü sermaye-iyi ordu/ devlet" formülünü bir kez daha çürüttüğünü anımsatayım.

Emperyalist devletlerle hemen hemen hiçbir ciddi çatışma yaşanmaksızın yapılan açık-gizli pazarlıklar, Antant (=İtilâf) emperyalistleriyle Sovyetler arasında mekik dokumalar, karalama, yalan ve demagojik açıklamalar, yurtdışındaki ve yurt içindeki İttihat ve Terakki liderleriyle -çekişmeyle elele giden- bir yol arkadaşlığı ve işbirliği, TKP ve THİF gibi devrimci güçlere

saldırılar, Padişah yanlısı gerici ayaklanmaları bastıran ve Ege bölgesinde Grek işgaline karşı direnişin başını çeken Çerkes Ethem'i ve onun birliklerini arkadan hançerleme ve tasfiye etme gibi eylemlerle süslü Türk "ulusal kurtuluş" savaşı, burjuva devletinin ve ideologlarının yaygaralarının aksine ne "20. yüzyılın ilk kurtuluş savaşı" ünvanını hak ediyordu ve ne de emperyalistlere ve onların yerli ortaklarına karşı görkemli bir direniş anlamına geliyordu.

Kıvılcımlı'nın; Mustafa Kemal ve arkadaşlarının emperyalizme ve feodal gericiliğe karşı bir "millî demokratik devrim" gerçekleştirdikleri ve daha da ileri giderek onların kapitalizme de karşı oldukları yolundaki savları gerçeklikle ve yaşananlarla taban tabana karşıttır. Türk "ulusal kurtuluş" savaşının ne denli anti-emperyalist bir nitelik taşıdığına ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kapitalist-emperyalist sistemden kopmaya yönelip yönelmediğine aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde değineceğim. Ancak burada; emperyalizme, toprak ağalığına/ feodal kalıntılara ve komprador/ işbirlikçi burjuvaziye karşı bir tavır almamış olan Kemalistlerin bir "milli demokratik devrim" gerçekleştirdiklerini gösteren herhangi bir veri olmadığını söyleyebiliriz. 1920-21 yıllarının olağanüstü koşulları altında kapitalizme karşı olduklarını söyleyen ve Bolşevizmle flört eden Kemalistlerin, daha sonraki yıllarda bu söylemi bütünüyle bir yana attıkları ve Kemalizmin en ateşli ve en radikal savunucularının bile ona anti-kapitalist bir rol ve işlev yüklemedikleri gözönüne alındığında Kıvılcımlı'nın böyle bir sav ileri sürmesi onu, Kemalizm konusunda kraldan çok kralcı konumuna düşürmekten başka bir işe yaramamıştır. Dolayısıyla burada bir kez daha şu gerçekliğin altını çizmemiz gerekiyor: Gerek demokratik devrimin kazanımlarının kalıcı bir biçimde güvence altına alınması ve gerekse de -küçük burjuvazinin ve köylülüğün emekçi yığınları da içinde olmak üzere- tüm emekçilerin gerçek ve sonal kurtuluşu ancak, sosyalist devrim ve proleter diktatörlüğü altında sosyalizmin kesintisiz bir biçimde inşasıyla olanaklıdır. Emin Türk Eliçin haklı olarak "Atatürk'ün çoktan unutulmuş birkaç cümlesini yakalayıp ondan yanlış ahkâm çıkaran bugünkü toplumcu aydınların iddiasına aykırı olarak, devrim literatürümüzün hiçbir durağında ciddi bir kapitalizm düşmanlığı görülmemiştir"[78] diyordu.

TCF, SCF ve İstiklâl Mahkemeleri

Kıvılcımlı'nın 1930'ların başlarında, yani devrimci bir konumda bulunduğu sırada da, genel olarak mahkûm ettiği Kemalizmi yer yer alkışladığı ve şoven tutumlar takındığı biliniyor. O bu bağlamda sadece Kürt ayaklanmalarını değil, Mustafa Kemal'e karşı çıkan diğer burjuva siyasal akımlarını da emperyalizm ajanlığı ya da yanlılığıyla suçluyordu. Yazarın bu yaklaşımı 1950'lerden itibaren çok daha katı ve sistemli hâle gelecekti.

Burada öncelikle belirtilmesi gereken Kıvılcımlı'nın da diğer Türk sosyal-şovenleri gibi Kemalist rejime karşı çıkan şu ya da bu siyasal hareketi emperyalizm ajanlığı ya da yanlılığıyla suçlarken herhangi bir kanıt gösterme gereği ve yükümlülüğü duyumsamamasıdır. Türkiye gibi bir ülkedeki ezilen ulusun kurtuluş hareketi, bu ülke yönetimiyle anlaşmazlık hâlinde olan bir emperyalist devletin ya da gerici bir komşu burjuva devletinin işine yarayabilir ve bu konumdaki devletlerin elini güçlendirebilir. Hattâ bu devletler böylesi bir hareketi alkışlamakla kalmayıp, kışkırtabilir ve silâhlandırabilir de. Peki, bu koşulları yerine getiren tüm ulusal hareketlerin karşı-devrimci hâle geldiğini ya da kendisine destek veren emperyalist ya da emperyalist-olmayan devletin ajanı konumuna düştüğünü söyleyebilir miyiz? Bu soruya her zaman kesin ve net bir evet yanıtı verilemez. Öyle olmuş olsaydı; 1760'lı ve 1770'li yılların Amerikan bağımsızlık hareketinin Fransa'nın, 1920-21 yılı Kemalist hareketinin Sovyet Rusya'nın, 1950'lerin ve 1960'ların Cezayir ulusal hareketinin Mısır'ın, 1960'lı ve 1970'li yılların Vietnam ulusal direnişinin Sovyet Rusya'nın ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin, 1980'li yılların Kürt ulusal hareketinin Suriye'nin ajanı olduğu sonucuna varılabilirdi.

Demek ki bu soruya net bir yanıt verebilmek için somut koşulların somut analizi silâhına başvurmak zorundayız. Ancak, belli bir ulusal hareketin emperyalist ya da bir başka gerici burjuva devletinin güdümüne girmesi, onun kuklası olması hâlinde böylesi bir suçlama yapılabilir. Ama daha da önemlisi, sözkonusu ulusal hareketin dünya ölçeğindeki güç dengeleri bakımından nasıl bir rol oynadığı, dünya ölçeğinde siyasal gericiliğin ve kapitalist-emperyalist sistemin konumunu güçlendirip güçlendirmediği sorusuna verilecek yanıttır. Kıvılcımlı, somut koşulların somut analizini yapmamakta, savlarını destekleyecek kanıtları sunmamakta ve 1920'lerin ve 1930'ların Türkiyesi'nin Sovyetler Birliği'yle ilişkileri hakkında yaptığı abartılı pozitif değerlendirmeden hareketle tüm Kürt ulusal hareketlerini gerici ve karşı-devrimci ilân etmektedir. O, Mustafa Kemal'i ve onun yakın arkadaşlarını âdeta gözü kapalı savunurken, Türk "ulusal kurtuluş" hareketinin, özellikle Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Kemal'le sürtüşen ve onun tek adam olma eğilimine karşı çıkan Karabekir, Cebesoy, Orbay gibi öndegelen siyasal figürlerini karalama biçimini alan bir ilkel ve geri tutum da sergilemektedir.

Kıvılcımlı, Şubat 1970'de yayımlanan bir broşüründe Millî Şef'i de eleştiriyor, çabuk kızmakla ve "aşırı sol" ile "aşırı sağ"ı suçlamakla durumun aydınlanamayacağını söyledikten sonra sözlerine şöyle devam ediyordu:

"Ama emperyalizmin NATO ve Amerika'nın 'Komünizmle Mücadele Derneği' adlı Truva atı Türkiye'nin göbeğine sokulmuştur. Sevgi ve saygı değer Truva atı, Mustafa Kemal sağken de Terakkiperver ve Serbest Fırkalar biçimlerinde, Osmanlı Meşrutiyetinin İttihat ve İtilâf Fırkaları gibi hortlatılmak istenmişti. Millî Kurtuluş Savaşının taze gelenekleri ve görenekleri, Mustafa Kemal'in suikastler önünde asker uyanıklığı emperyalizmin Truva atını birdenbire Türkiye'nin yapısına sindirmekten uzak tutabildi.

"Bugün Türkiye emperyalist Truva atını nasıl bağrında tepiştiriyor? Burada, ne denli erken olursa olsun, hiç kimseyi kişi olarak suçlamak yeterli değildir. Burada, şu fakir memleketin insanlarını seven herkes telaşa kapılmadan, birbirini suçlamadan önce emperyalist Truva atının nasıl bir yana, neden böyle kolayca ve derinliğine girdiğini objektif sosyal olaylarla araştırmalı ve bulmalıyız. Hele Sayın İnönü gibi tarihe mal olmuş, toplum ölçüsünde etken kişilerimizin araştırma ve bulma sorumluluğu, herkesten büyüktür.

"Çabuk kızmakla, 'aşırı'ları suçlamakla durum aydınlanamaz. Şu veya bu gibi kimselerin kişiliklerinden önce toplum yapımızın özellikleri önemlidir. 'Aşırı' uçlar 1923-38 yıllarında yok muydular? Olmamazlık edemezdi. Terakkiperver Fırka, Şeyh Sait isyanları ve Gazi'ye suikastlerle dolu bir ortamda geçti. Serbest Fırka, Kubilay olayı gibi trajedilerle birlikte doğdu battı. Ondan sonra 'aşırı' eğilimler uzun yıllar Türkiye'nin huzurunu bozamadılar.

"Demek millet huzurunu bozmak için aşırı uçlar yetmez. O uçları kışkırtan sosyal ortam gerekir. Terakkiperver ve Serbest Fırka çağının huzursuzlukları, meşrutiyet Türkiye'sinin komprador burjuva denilen sınıfı, emperyalizmce Türkiye içine sokulmuş Truva atı rolünü oynuyordu. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının en başında Sayın İsmet Paşa, canlarını dişlerine takıp, Türkiye'de emperyalizme Truva atı hizmetini gören komprador burjuvazinin egemen olmasını ortadan kaldırdılar."(79)

Kıvılcımlı burada da Mustafa Kemal'in ve Kemalist devletin dili ve üslûbuyla konuşmakta ve Terakkiperver Fırka'yı (=TCF), Şeyh Sait isyanını, Atatürk'e karşı hazırlanan sözde İzmir suikastını, Serbest Fırka'yı (=SCF) ve Menemen-Kubilay olayını vb. hep emperyalistlere ve "aşırı uçlar"a mal etmekte, hattâ TCF ile SCF'nı 1960'ların "Komünizmle Mücadele Dernekleri" ile özdeşleştirmektedir. Kendisi de devletin saldırısının doğrudan hedefi olan ve ikinci döneminde Kemalist rejim için asla kullanmadığı bu tanımlamayı TCF ve SCF için kullanan Kıvılcımlı böylelikle, Kemalist tarihyazıcılığının en bağnaz örnekleriyle yarışabilecek, hattâ yer yer onları geçecek bir tutum sergilemektedir. Üzerinde aşağıda duracağım İzmir suikasti

konusunu şimdilik bir yana bırakarak diğer konuları sırasıyla ele alalım:

1) 1924'te kurulan TCF içinde yer alan asker ve sivil burjuva politikacılarıyla Kemalist klik arasındaki görüş ayrılıkları, asla esasa ilişkin değildi ve bir nüanstan öte bir anlam taşımıyordu. Bu partinin başını çeken Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele, Adnan Adıvar gibi isimler "ulusal kurtuluş" savaşı sırasında Mustafa Kemal'in en yakın silâh arkadaşlarıydı. Bu kitapta sunulan değişik verilerin de gösterdiği gibi Kemalistlerin ve CHF'nın anti-emperyalist olduğu ve ulusal burjuvaziyi temsil ettikleri, buna karşılık TCF'nın pro-emperyalist olduğu ve komprador burjuvaziyi temsil ettiği yolundaki görüşün hiçbir bilimsel temeli yoktur. Kraldan çok kralcı ya da Kemalistlerden çok Kemalist konumundaki Kıvılcımlı'nın ima ettiğinin tersine TCF ile SCF'nın, CHF'den daha bağnaz anti-komünist partiler olduklarını gösteren herhangi bir veri yoktu. Zaten, 1960'ların ikinci yarısının Türkiyesi'nden farklı olarak 1920'lerin ortalarının ve 1930'ların başlarının Türkiyesi'nde ciddi boyutlarda ve belli bir kitleselliğe sahip bir devrimci hareket, yani yakın bir "komünizm tehlikesi" de yoktu. Dolayısıyla TCF ile SCF gibi doğası gereği anti-komünist olan partilere bir de "Komünizmle Mücadele Derneği" rolü yüklemeye kalkışmanın herhangi bir maddi temeli bulunmadığı gibi tümüyle düzen yanlısı olan bu partileri "aşırı uçlar" olarak nitelendirmek de saçmadır ve yazarın pro-Kemalist yanılsamalarını ele vermektedir.

Programına bakılacak olursa, 17 Kasım 1924'te CHF'ndan ayrılan 32 milletvekili tarafından kurulan TCF; iktidarın merkezî otoritenin ve küçük bir elitin ve tek bir adamın elinde toplanmasına karşı çıkıyor, İslâm dinine daha ılımlı yaklaşıyor, reformların yavaş yavaş yapılmasını ve dış borçlanmayı da içeren bir ekonomi politikasını savunuyordu. TCF'nin kuruluşunu tepkiyle karşılayan ve ona karşı çeşitli önlemler alan Kemalistler, Şeyh Sait isyanının ardından 25 Şubat 1925'te Kürdistan illerinde sıkıyönetim ilânından ve 4 Mart'ta Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılmasından sonra 3 Haziran'da bu partiyi kapattılar. Kâzım Karabekir bu konuda şunları söylüyordu:

"Mustafa Kemal Paşa... hakikatleri gizledi ve bu suretle şahısların tarihî haklarını vermedi. Tabii onların kıymetleri örtbas edildiği gibi -şuna buna servet ve makam dağıtılır gibi- İstiklâl Harbi'nin hizmetleri de serpiştirildi ve bu suretle 'herşeyi kendi düşündü ve yaptı gibi görünme sevdasına' düştü... Bundan sonra mütehassısların (=uzmanların- G. A.) fikirlerine lüzum görmeyerek 'Milleti ben kurtardım, bundan sonrasını da ben yapacağım!' diyerek tam bir 'başına buyruk' oldu. Bütün kendisini seven fedakâr ve vefakâr arkadaşlarını kötüledi, onları kırdı döktü; kendinden uzaklaştırdı. Bunlardan biri de benim."[80]

2) Şeyh Sait isyanını emperyalist devletlerin ve özellikle Britanya'nın kışkırtmaları ve teşvikiyle gerçekleştirildiği, Türk burjuva devletinin Kürt-karşıtı propagandasının etki alanı içinde kalan TKP'nin ve Mihri Belli gibi sosyal-şoven Türk solcularının öteden beri ileri sürdüğü, ama hiçbir zaman da temellendiremediği bir savdır. 8 Şubat 1925'te patlak veren isyanın Türkiye ile Britanya arasında süregelen Musul'un statüsüne ilişkin anlaşmazlığın gündemde olduğu bir zaman diliminde gerçekleşmiş olmasına özel bir anlam yüklenemez; hattâ, bu isyanı yönetenlerin birtakım emperyalist devletlerin desteğini aradığı ve onlarla temas kurduğu yolundaki hayalî varsayım gerçek olmuş olsaydı bile bu, 1925 isyanının emperyalizmin işbirlikçilerinin bir eylemi olduğu, Şeyh Sait ve yakın çevresinin İngiliz ajanı olduğu savını kanıtlamaya yetmezdi. Eğer bir ulusal hareketin başka bir devletten silâh alması onu o devletin ajanı yapmaya yetseydi o zaman Kemalist hareketi de bir yandan Fransa ajanı, bir yandan İtalya ajanı ve bir yandan da Sovyet ajanı olarak nitelememiz gerekecekti. Dolayısıyla "aşırı uçlar" nitelemesini, radikal bir ulusal hareket bile olmayan ve dinsel renkli ve geleneksel-muhafazakâr önderlikli Şeyh Sait isyanı için kullanmak da saçmadır.

3) "Aşırı uç" olarak nitelenmesi ya da bir tehdit öğesi olarak değerlendirilmesi olanaksız olan

SCF'nın durumu TCF'nın durumuna kıyasla daha da nettir. TCF'ndan farklı olarak bu parti 12 Ağustos 1930'da, Mustafa Kemal'in inisiyatifi ve direktifiyle ve onun en yakın arkadaşlarından Fethi Okyar tarafından kurulmuş bir danışıklı dövüş partisidir. Türkiye tarihine az çok objektif bir tarzda yaklaşan bütün tarihçiler Mustafa Kemal'in bu partiyi, rejimin toplumsal desteğinin ve ona karşı toplumsal muhalefetin boyutlarını test etmek amacıyla kurdurduğunu kabul ederler. Bu partiye aralarında yakın arkadaşlarından Nuri Conker ve Ahmet Ağaoğlu'nun da bulunduğu bir dizi CHP milletvekilinin ve kızkardeşi Makbule Atadan'ın da girmesini sağlayan Mustafa Kemal'in kendisiydi. Böylesi bir deneyime gerek duyulmasının nedeni, zaten yoksulluk içinde kıvranan ve 1929'da başlayan dünya ekonomik bunalımının etkisiyle durumu daha da kötüye giden halk çoğunluğunun nabzını yoklamaktı. Nitekim kurulmasının hemen ardından onbinlerce kişinin üye olduğu SCF, yöneticilerinin frenleme ve denetim altında tutma çabalarına rağmen Kemalist rejimin ve CHF'nın uygulamalarından memnun olmayan halk kitlelerinin hoşnutsuzluk ve öfkesini dile getirmesinin bir aracı hâline gelecekti. Fethi Okyar'ın partiyi tanıtmak ve yaklaşan yerel seçimlere hazırlanmak amacıyla Eylül 1930'da düzenlediği Ege gezisi halkın büyük coşkusuyla karşılanacak, İzmir'de "güvenlik" kuvvetleriyle SCF'nı destekleyen halk arasında çatışmalar çıkacak ve 6 Ekim 1930'da başlayan yerel seçimlere sadece 37 ilde katılabilen SCF, CHF'nın denetimindeki devletin azgın terörüne rağmen yurt çapında 502 belediyeden 42'sini kazanacaktı. Mustafa Kemal ve tek parti rejiminin diğer yöneticilerinin SCF'nın, halkın hoşnutsuzluk ve öfkesinin ortaya çıktığı bir kanal hâline geldiğini görmeleri üzerine bu parti 17 Kasım 1930'da kapatılacaktı.

Geçerken, 1929-33 genel ekonomik bunalımı Türkiye'yi de ciddi bir biçimde etkilemeye başladığı koşullarda Kemalist rejimin halkın nabzını yoklamak için böyle bir siyasal denemeye girişmesinin bir maddi temeli olduğunu belirtmek isterim. Kıvılcımlı "Müttefik: Köylü" başlıklı çalışmasında bu dönemde halkın ve özellikle emekçi köylü yığınlarının yoksullaşmasını şöyle anlatıyordu:

"... son gümrük oyunlarından kolayca anlaşılabilir ki, Türkiye'de tarım ürünleri tepesi aşağıya yıldırım hızıyla düşerlerken, sanayi ürünleri, inmek şöyle dursun, tam tersine yavaş yavaş yükseliyorlardı. Nitekim 1931 Kasım ayının sonlarında genel olarak manifatura eşyasının fiyatları birden %20 artıvermişti. Fakat bu artış kuşkusuz toptan eşya alışverişi fiyatları içindir. Perakendeciler, yani halkın ve özellikle köylünün başvurduğu yerler, aynı tarihteki yayınlara göre 10 kuruşluk malı 15 kuruşa satıyorlardı. Yani toptan artışa karşılık perakende (gerçek fiyatlar) %50'ye kadar artabiliyor!

"Bunalım karşısında Türk köylüsünün bu durumunu bu bir iki düşünceden anlamak güç değildir. Bu duruma düşen köylünün sonu ne olur? ilk alacaklı-borçlu boğazlaşması, nihayet borçluların yukarıdan gördüğümüz şekillerde alacaklıların çağdaş köleleri hâline düşmeleri..."[81]

4) Kıvılcımlı'nın, 23 Aralık 1930'da meydana gelen Menemen olayını emperyalistlere ve/ ya da "aşırı uçlar"a mal etmesi de gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Burada 1930'ların Kıvılcımlısı ile 1960'ların Kıvılcımlısı'nın bir kez daha karşı karşıya geldiğini görüyoruz. Yazar, "Müttefik: Köylü" adlı çalışmasında Kubilay/ Menemen olayını resmî tarihten ve 1960'ların Kıvılcımlısı'ndan çok daha farklı ve kısmen daha doğru bir biçimde değerlendiriyordu. Menemen olayını bir köylü/ küçük burjuva isyan olarak gören 1930'ların başlarının Kıvılcımlısı bu çalışmasında şöyle diyordu:

"Menemen isyancılarının programları ve düşünceleri hakkında burjuva basınından bir şey öğrenilemedi. Fakat,... Menemen olayı, tipik bir küçük-burjuva isyan hareketidir. Hareketin başında daha çok şehir küçük burjuvaları geliyor. Fakat olay,... mahkemenin ve olayın gidişinden de anlaşılacağı gibi, köy küçük burjuvalarının en önemli derecede katılımıyla oluşmuştur. Bizzat mehdi, eski Manisa Cumhuriyet Nikâh Memurluğu'ndan alınmış bir derviştir. Olayın öteki altı kahramanı sütçü, köy çerçisi, nalıncı, tatlıcı gibi esnaf."[82]

Kıvılcımlı, Nakşibendi tarikatına mensup hoca ve dervişlerin önderliğinde gelişen bu isyan için şunları da söylüyordu:

"Menemen isyan girişiminin harekete geçirici gücü nedir? Dedik, genellikle orta sınıfların ve özellikle köylülerin uğradığı şiddetli sınıfından olma, sınıf farklılaşmasıdır. Bu isyan girişiminden bizi burada ilgilendiren kısmı köylülükle ilgili ve ilişkilidir. Fakat buradaki köylü sorunu üstünde durmadan önce, iki kelime din kisvesi hakkında söyleyelim: İsyan girişiminin güdücüleri doğrudan ya da dolayısıyla Nakşibendilik tarikatı oldu... Nakşibendilik evel ezel bir küçük-burjuva muhalefeti özelliği taşıdı, fakat herşeye hâkim zehiriyle için için zehirlenmeyi bilen derebeylik Nakşiliği de çarçabuk etkisi altına aldı."[83]

Kıvılcımlı'nın, tutucu-gerici bir İslâmî tarikat olan Nakşibendiliği değerlendirirken bir kafa karışıklığı yaşadığını görüyoruz. O bir yandan, bu tarikatın "evel ezel bir küçük-burjuva muhalefeti özelliği taşıdı"ğını söylemekte, bir yandan da onu derebeyliğin etkisi altında bir akım olarak göstermektedir. Menemen isyanına girişenlerin, halkın bir bölümünün çarpık ya da yarı-bilinçli tepki ve hoşnutsuzluğunu yansıttığı söylenebilir elbet. Ama böyle bir tepki ve hoşnutsuzluğun varlığı o hareketi ilerici ya da devrimci kılmaya yetmez. Bir tarikatın ya da bir siyasal partinin küçük-burjuva katmanlar arasında örgütlenmiş olması da, onun ilerici ya da devrimci bir nitelik taşımasının kanıtı olamaz. Bağrında; Müceddidiye, Halidiye gibi farklı ekoller barındıran ve Sünniliğin ve şeriatın katı bir yorumuna dayanan Nakşilik Türkiye'ye 15. yüzyılda gelmişti. Bu tarikat zaman zaman Osmanlı devletinin hedefi hâline gelmekle birlikte genel olarak onun yanında durmuş ve onun desteğini almıştı. Bu tarikat ve onun uzantısı sayılan Nurculuk Osmanlı sonrasında da geleneksel sağcı/ gerici Türk burjuva partilerini desteklemiştir. Şerif Mardin, "Türk Tarihinde Nakşibendi Tarikatı" başlıklı yazısında bu tarikat için,

"Nakşibendilerin Osmanlı sultanlığının meşruluğunu ya da doğruluğunu sorguladığı hiç görülmemiştir"[84] diyordu.

Yalçın Küçük bir yapıtında Kubilay/ Menemen olayı'nın tümüyle Kemalist rejim tarafından "düzenin oturması için" düzenlenen bir provokasyon olduğunu inandırıcı bir biçimde göstermiştir.[85] Gerçekten de Menemen isyanı olarak adlandırılan olayda assubay öğretmen Kubilay'ın, ellerindeki tüfeklerin içinde mermi bulunmayan acemi askerlerden oluşan yetersiz bir askerî güçle isyancıların üzerine yollanması ve yaşamını yitirmesi üzerine devlet Menemen'de ve çevre illerde bir terör havası estirmişti. Menemen isyanının hemen ardından toplanan TBMM; Menemen, Balıkesir ve Manisa'da sıkıyönetim ilân edecek, Menemen'de sıkıyönetimin kaldırıldığı Mart 1931'e kadar olan dönemde 2,200 kişi sorgulanacak, 660 kişi yargılanacak ve bunlardan 28'i idama ve onlarcası da çeşitli hapis cezalarına çarptırılacaklardı. Aslında devlet bu yargılamalar ve idamlarla Menemen olayı üzerinden 6 Ekim yerel seçimlerinde SCF'ne oy vermek suretiyle Kemalist kliğe tepkisini dile getiren Ege ve Anadolu halkına gözdağı veriyordu.

Burada, 1930'ların başlarında Menemen isyanına nisbeten ılımlı ve iyimser bir gözle baktığını görmüş olduğumuz Kıvılcımlı'nın bir başka tutarsızlığına değinmeden geçemeyeceğim. Yazar AYNI DÖNEMDE yaptığı bir başka çalışmada -Şeyh Sait isyanıyla vb. birlikte- Menemen isyanı hakkında çok farklı bir değerlendirme yapıyor ve bu isyanı bu kez de emperyalizmle ilişkilendirmeye kalkıyordu. O yukarda, III. Bölüm'de de aktardığım bir pasajında aynen şöyle diyordu:

"Şeyh Said isyanından Menemen olayına kadar, birbirini kovalayan irili ufaklı sarsıntılar, emperyalizmin Türkiye'yi yarı-sömürgelikten sömürgeliğe doğru sürüklemek için doğrudan ya da dolayısıyla tuttuğu, alkışladığı, kışkırttığı ve çok kere hazırladığı, bazen bizzat silâhlandırdığı girişimlerden başka nedir?"[86]

Kıvılcımlı'nın uç boyutlara varan Mustafa Kemal hayranlığının en çarpıcı örneklerinden

birisi de onun, İstiklâl Mahkemelerinin estirdiği gerici terörü şu sözlerle onamış olmasıdır:

"İkinci Meşrutiyet çağının Komprador burjuvazisine öncülük eden İttihatçılık, Sıvas Kongresi'nde Kuvayımilliyeciliğe, açıktan açığa **'Filipin'** tipi Demokrasi tapşırmıştı. Birinci Kurtuluş Savaşının keskinliği bu projeleri altüst etti. O projelerin sahiplerini **'İstiklâl'** (Bağımsızlık) Mahkemelerinde temizledi. Modası çoktan geçmiş 19. yüzyıl modeli **Komprador** burjuvazi silindi."[87]

Yazarın, İttihatçılık ile Kemalizmi birbirinden ayırması, birincisini "komprador burjuva" ilân ederken ikincisini "keskin", yani radikal ulusal kurtuluşçu gibi göstermesi gerçeklerle hiçbir biçimde bağdaşmamaktadır. Burada ve yukarda, III. Bölümde sunulan bir dizi veri, gerek ideoloji, gerek uygulama ve gerekse kadro bileşimi bakımından Kemalizmin İttihatçılığın devamı ya da bir varyantı olduğunu kanıtlamıştır. Ancak İttihatçı öncellerinin yol açtığı çöküşün kalıntıları üzerinde yeni bir devlet kurmaya girişen Kemalistlerin "keskin" ve maceracı değil, tam tersine ihtiyatlı bir dış politika izlediklerini biliyoruz. Zaten, 1911'den 1922'ye kadar süren savaşların Anadolu halkını her bakımdan tüketmiş, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkmış ve ordunun neredeyse tümüyle çökmüş olması onlara farklı bir yol izleme olanağı da vermiyordu. Türk "ulusal kurtuluş" savaşının önder kadroları elbette, savaştan bıkmış olan yoksul halka, komünist ve devrimci güçlere ve zorla elkonan mallarını geri almak isteyen Müslüman-olmayan halklara karşı "keskin" ve saldırgan bir tutum sergilemişlerdi. (Onlar, İttihat ve Terakki çetesinin Kemalist kliğe karşı çıkan kalıntılarına ve diğer burjuva rakiplerine karşı da aynı "keskin" tutumu sergileyeceklerdi.)

Emperyalist burjuvazi karşısında sergilenen ve görece zor geçen ve toplumsal demagojinin en üst düzeye çıktığı 1919-20 yıllarında bile geçerli olan bu hiç de "keskin"-olmayan tavır, Türk "ulusal kurtuluş" savaşını izleyen yıllara da damgasını vuracaktı. Kemalistler, -Damat Ferit Paşa hükümeti bir yana bırakılırsa- arkasında padişahın durduğu İstanbul hükümetlerine karşı da benzer bir "ılımlı" tavır sergilediler. Onlar; Halifeyi ve Padişahı İstanbul'u işgal etmiş bulunan düşmanın baskısından kurtarma amacıyla silâha sarıldıklarını ileri sürüyor ve zaman zaman sergiledikleri sahte radikalizme rağmen Türk toprak ağalarının, yüksek bürokrasisinin ve burjuvalarının iktidarını sürdürmekten yana olduğunu pek de saklamıyorlardı. TBMM'nin 25 Nisan 1920'de yayımladığı bir bildiride şöyle deniyordu:

"İzmir vilâyetinin, Antalya'nın, Adana'nın, Antep'in ve Maraş ve Urfa havalisinin düşmanlar tarafından işgali üzerine silâha sarılan milletdaş ve dindaşlarımızı yine size mahvettirmek için padişah ve halifeye isyan sözünü ortaya atıyorlar. Millet Meclisi, halife ve padişahımızı düşman tazyikinden kurtarmak, Anadolu'nun şunun bunun elinde parça parça kalmasına mani olmak, payitahtımızı (=başkentimizi- G. A.) *yine anavatana bağlamak için çalışıyorlar. Biz vekilleriniz, Cenab-ı Hak ve Resulüekremi namına yemin ederiz ki, padişaha ve halifeye isyan sözü bir yalandan ibarettir ve bundan maksat vatanı müdafaa eden* (=savunan- G. A.) *kuvvetleri, aldatılan Müslümanların elleriyle mahvetmek ve memleketi sahipsiz bırakarak elde etmektir."*[88]

Özetlemek gerekirse Türk "ulusal kurtuluş" savaşı, savaş alanlarında elde edilen sözümona büyük zaferler sayesinde değil, Kemalistlerin; Birinci Dünya Savaşı'nın Britanya, Fransa, İtalya gibi emperyalist ülkelerde yarattığı maddi ve manevi yorgunluktan ve Büyük Ekim Devrimi'nin bu ülkelerde yarattığı proleter devrimi korkusundan yararlanmayı becerebilmesi ve Sovyet Rusya'nın maddi ve siyasal desteğini arkasında bulabilmesi sayesinde kazanılmıştır.

İstiklâl Mahkemelerinin, "19. yüzyıl modeli komprador burjuvaziyi" sildiği savına yeniden dönecek olursak... 1920'lerin ortalarında rejim belki yaşamsal bir tehditle karşı karşıya bulunmuyordu; ancak 17 Kasım 1924'de kurulan TCF'nın temsil ettiği gerçek bir siyasal yarışma potansiyeli, Şubat 1925'de patlak veren Şeyh Sait isyanı ve onu izleyen isyan

belirtileri ve Kemalist "devrim"lerin karşılaştığı direniş onun, güçlü bir toplumsal temele sahip olmadığını da gösteriyordu. Aynı şeyi 1930'de rejim tarafından danışıklı olarak kurulan ve yöneticileri Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşları olan Serbest Fırka'nın, dile getirilmesine aracılık ettiği tepkiler için de söyleyebiliriz. Bu bağlamda Haziran 1926'da Mustafa Kemal'e, İzmir'de bir suikast düzenleneceği savıyla açılan davada TCF'nı kurmuş olan Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele, Cafer Tayyar, İsmail Canbulat, Adnan Adıvar, Bekir Sami gibi, çoğu Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarının ve "ulusal kurtuluş" savaşının en öndegelen isimlerinin yargılanmalarının bir mantığının olduğu söylenebilir. Tabii bu davayı, aralarında eski İttihatçıların da bulunduğu bir başka grubun bu kez Ankara'ya taşınan İstiklâl Mahkemesinde yargılanmasının izlemesinin de.

Ancak, aralarında milletvekillerinin ve İttihat ve Terakki'nin eski yöneticilerinin de bulunduğu ve sanıklardan bazılarının idam edilmesiyle sonuçlanan bu yargılamalar, Kıvılcımlı'nın ileri sürdüğünün tersine "komprador-olmayan burjuvazi" ile "komprador burjuvazi" arasında bir hesaplaşma değildi. Bu yargılamaların amacı, İstiklâl Mahkemesi üyelerine doğrudan direktif veren Mustafa Kemal'in, potansiyel rakiplerini tasfiye ederek hem Kemalist kliğin diktatörlüğünü ve siyasal iktidar tekelini pekiştirmek ve hem de Kürt halkına ve İslâmî muhalefete, ama aynı zamanda işçi sınıfına ve halka gözdağı vermekti. Zaten İsmet İnönü bile anılarında -korkak ve ikiyüzlü bir tarzda da olsa- bu yargılamanın hukuksal bir yanı olmadığını şu sözleriyle kabul ediyordu:

"İzmir'de Atatürk'e karşı suikast yapılacak ve Terakkiperver Fırka mensupları bununla ilgili olacaklar... Birden bu durum bana gayri tabii (=anormal- G. A.) geldi."[89] İnönü daha sonra bu konuya ilişkin görüşünü Mustafa Kemal'e söylediğini belirttikten sonra -dolaylı bir üslûpla da olsa- bu tasfiye operasyonunun Mustafa Kemal'in "insafsız"lığından kaynaklandığını söylüyordu:

"Bununla beraber, Terakkiperver Fırka'nın başında bulunanlara karşı uzun zamandan beri birikmiş olan duyguların, bu hadiseden dolayı insafsız davranmaya istidatlı (=eğilimli- G. A.) olduğu anlaşılıyordu."[90]

İnönü'den daha fazla Kemalist geçinmeye soyunan Kıvılcımlı'nın bu mahkeme karikatürüne ilerici ya da kendi deyişiyle "bağımsızlıkçı" bir nitelik yüklemesi insana gerçekten de "pes!" dedirtiyor. Dahası, bu yargılamaların rejimin, Şeyh Sait isyanının ardından çıkardığı Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanarak TKP'ne karşı giriştiği tutuklama kampanyasının ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın 5 Haziran 1925'de kapatılmasının devamı olduğu gözönüne alındığında Kıvılcımlı'nın, kendi işkencecisini/ celladını savunan ve alkışlayan bir kişi konumuna düştüğü görülür. Bir kaynakta bu konuda şu bilgi veriliyor:

"Şevket Süreyya Aydemir idaresinde çıkan *'Orak Çekiç'* Kürd isyanına karşı daha ilk günden Ankara Hükümeti'ni destekleyen yazılarla çıkmasına rağmen, 4 Mart 1925'te kabul edilen 578 sayılı Takrir-i Sükûn kanunu, Türk komünistlerinin tevkifine yol açtı. İlk olarak *'Aydınlık'* ve *'Orak Çekiç'* dergileri kapatıldı. Bursa'da yayınlanmakta olan *'Yoldaş'* gazetesinin de yayınlarına Bakanlar Kurulu kararı ile son verildi... TKP mensuplarından 38 kişi mahkemeye sevkedilmek üzere Ankara'ya getirildiler ve İstiklâl Mahkemesi'nin huzuruna çıkarıldılar."[91]

Oysa Kıvılcımlı ilk döneminde bu konuda devrimci bir tavır almış ve şöyle demişti:

"Partiyi (TKP'ni- G. A) gebe bırakan tohum neydi? Tam 1925 karşı-devrimi vesilesiyle cumhuriyet burjuvazisinin her türlü 'demokrasi' uygulamasını rafa koyarak, en köpekçe faşist teröre geçişi! Karşı-devrimden fırsat bulan Türk cumhuriyet burjuvazisi, devrime karşı nasıl satır atmıştı? Ayrıntılarını hepimiz biliyoruz: En geniş komünist tevkifatı, illegaliteyi tam uygulayamayan bütün unsurların yedişerden onbeşer yıla mahkûm edilişi; partinin bütün legal faaliyet şekillerinin, bütün gazetelerinin (...) bir emirle kapatılışı... "[92] Böylece 1930'ların

başlarının devrimci Kıvılcımlısı ile 1960'ların reformist ve Kemalist Kıvılcımlısı bir kez daha karşı karşıya geliyorlardı.

Burada, dönemin TKP'nin İstiklâl Mahkemelerine karşı tutumunun da, Kıvılcımlı'nın tutumuyla üç aşağı beş yukarı çakıştığını, yani onun da kraldan çok kralcı bir davranış sergilediğini ve İstiklâl Mahkemeleri üzerinden, halkçı ve demokratik önlemler alması için(!) çağrıda bulunduğu Kemalist rejim hakkında boş hayaller yaydığını eklemek gerek. Bir kaynakta bu konuda şu bilgi aktarılıyor:

"1926 Haziranında İzmir'de Atatürk'e karşı düzenlenen suikast girişimi üzerine TKP genel sekreteri Vedat Nedim, 'Mehmet Süleyman' takma adıyla *Balkan Federasyonu* dergisine yazdığı bir makalede, İstiklâl Mahkemesinin olayı kişisel tutkularla açıklamaya çalışmasını eleştirmekte ve kendisi sınıfsal bir çözümleme yaparak, TPCF'nı (=Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'm- G. A.) emperyalizm yardakçılığıyla suçlamakta ve Halk Fırkası iktidarını, halk yararına bir ekonomi politikası izlemeye, emekçi kitlelerinin geniş demokratik haklarını tanımaya çağırmaktadır. Yazara göre, halka dayanmayan bir devrim anlamsızdır, oysa bugün Türkiye'de o yönde bir eğilim başgöstermiştir."[93]

Ayşe Hür, bu mahkemelerin gerçek niteliğini sergilediği "Rejimin Terör Aygıtı: İstiklâl Mahkemeleri" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"İstiklâl Mahkemeleri, kanunla kuruldukları için hukukî idi, ancak yargılama usulleri açısından hukuk dışıydılar. Çünkü üyeleri, Meclis içinden seçiliyordu, ama savcı hariç üyeleri hukukçu değildi. Kapılarının üstünde 'İstiklâl Mahkemesi Mücadelesinde Yalnız Allahtan Korkar' yazan mahkemeler verdikleri kararlardan sorumlu değildiler, ancak cezaların gecikmeden infazından sivil ve asker bütün bürokratlar sorumluydu. Kararın verilmesi için delile gerek yoktu. Sanıkların avukat tutmaları çok nadir bir durumdu, zaten ne buna vakit vardı, ne de bu görevi üstlenmeye cesaretli avukatlar. Kararlar hâkimlerin vicdani kanaatine göre verilirdi ve temyiz edilemezdi. Verilen cezalar (ve idamlar) derhal infaz edilirdi. Kararlar o kadar acele ile alınır ve yerine getirilirdi ki, yanlışlıkla başkasının yerine idam edilenler bile olurdu...."[94] Hür daha sonra şu bilgileri aktaracaktı:

"Mahkeme heyeti üyelerinin anılarından ve resmî belgelerden açıkça görüldüğü gibi İsmet İnönü ve Mustafa Kemal'le doğrudan temas hâlinde çalışan bu mahkemelerde esas olarak 1925'de Şapka Kanunu'na karşı çıkanlar, 1926'da Mustafa Kemal'e İzmir'de suikast teşebbüsünde bulunanlar ve İttihatçılık davası güdenler, Saltanat ve Hilâfet'i geri getirmeye çalışanlar, komünist örgütlenmelere katılanlar, yolsuzluk, casusluk, hükümete muhalefet suçlarına katılanlar vb. olmak üzere yaklaşık 7,500 kişi yargılandı, bunların yaklaşık 3,280'i çeşitli cezalara çarptırıldı. 660 kişi idam edildi. Başlangıçta süresi iki yıl olan bu İstiklâl Mahkemeleri 4 Mart 1929'da hukuken sona erdiler, ancak 31 Temmuz 1922'de çıkarılan İstiklâl Mahkemeleri Kanunu ve ekleri, 1949 yılına kadar yürürlükte kaldı. Böylece İstiklâl Mahkemeleri, tüm Tek Partili dönem boyunca, rejim muhaliflerinin korkulu rüyası olmaya devam etti."[95]

1927 yılına gelindiğinde, artık astığı astık, kestiği kestik bir kurum görüntüsü vermeye ve hükümete alternatif bir iktidar odağı hâline gelmeye başlayan İstiklâl Mahkemeleri, Başbakan İnönü'nün isteği doğrultusunda Cumhurbaşkanı Kemal tarafından kaldırıldı. Lord Kinross'un, Atatürk üzerine yazdığı biyografik yapıtında aktardığı şu konuşma, hem İstiklâl Mahkemeleri'nin ne ölçüde bağımsız bir yargı organı olduğu konusunda ve hem de Mustafa Kemal'in yönetim tarzı hakkında yeterince fikir vermektedir:

"Bir akşam Çankaya'da bir davet sırasında Gazi, Kel Ali'ye gelişigüzel bir şey söyler gibi, 'Mahkemenizi lağvetmeye karar verdim; artık gerekli değil' dedi.

"Ali yanıtında, konuyu inceleyeceğini ve efendisine bir rapor sunacağını söyledi.

"Bunun üzerine Kemal, 'Rapor mu?' diye bağırdı. 'Ne raporu? Ben konuyu kendim inceledim; yarından itibaren mahkemeniz sona erecektir.'"[96] Üzücü ve ilginç olan, burjuva Lord Kinross'un gördüğünü "komünist" Hikmet Kıvılcımlı'nın görememesidir.

Mustafa Kemal'in "Çaresizlik ve Seçeneksizliği"

Kıvılcımlı bir broşüründe Mustafa Kemal'in, Türkiye toplumunun "imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kütle" olduğu ya da olması gerektiği yolundaki demagojik sözlerini mazur ve hattâ doğru göstermeye çalışıyor ve okuru, Kemal'in bu gerici açıklamasını, "bilgi eksikliği"yle açıklamaya girişiyordu. Her zaman olduğu gibi burjuvaziyi ve finans-kapitali suçlarken orduyu ve Kemalistleri aklamaya özen gösteren Kıvılcımlı'nın anti-Marksist bakış açısını sergilemek için bu broşürden bazı pasajları burada genişçe aktarmam gerekiyor. Yazar şöyle diyordu:

"O zaman, Türkiye toplumuna *en uygun rejimi arayan* Mustafa Kemal, bir sosyoloji bilgini, yahut doktrin politikacısı değildi. Pratik, atılgan asker zekâsıyla, sosyal güçleri ayırt etmeyi biliyordu. Türkiye'ye bakınca yeni tasfiye edilmiş bulunan komprador burjuvazi dışında yaşayan insanlarımızı şöyle sıralıyor ve birbirinden ayırt etmiyordu."[97]

Yazar daha sonra Afet İnan'ın *M. Kemal Atatürk'den Yazdıklarım* adlı kitabından "Ebedi Şef"in şu sözlerini aktarıyordu:

"Bizim nazarımızda çiftçi, çoban, amele, tüccar, sanatkâr, asker, doktor velhasıl herhangi bir sosyal kurumda aktif bir vatandaşın hak, menfaat ve hürriyeti eşittir. Devlete bu anlayış ile azami yararlı olmak ve milletin emniyet ve iradesini, mahalline sarf edebilmek, bizce, bizim anladığımız anlamda HALK HÜKÜMETİ idaresi ile mümkün olur."

Kıvılcımlı sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"40 yıl öncesi için, hele komprador burjuvazi tasfiye edilirken, sosyal durumu, bir askerin başka türlü görmesi beklenemezdi. Devletleştirilen yabancı sermaye şirketlerinin altından neyin çıkacağı, ancak bir sosyal ve tarihcil ekonomi doktrini açısından konulursa kestirilebilirdi. Yeni doğmaya başlayan yerli finans-kapital, sermayenin her yerde yatkın becerisini gösterdi. Devlet devrimcileri ile doktrin görüşleri arasına en hinoğluhince fit sokmayı inanılmaz kanallardan yürütüp başardı.

"Ayrıca, millî devrimcilere 'ideolog' çalımı ile sokulanlar da, ya kurnaz finans-kapital 'uzmanları' idiler yahut ciğeri beş para etmez satılık küçükburjuva kariyeristleri idiler. Mustafa Kemal, kendi el yazısı ile 'Demokrasiye muhalif modern cereyanlar' başlıklı yazısında, üç türlü akım sayıyordu:

" '1) Bolşevik teorileri,

"2) İhtilalci siyasî sendikalizm nazariyeleri,

"3) Menfaatlerin temsili nazariyesi.'

"Mustafa Kemal, Bolşevikliği: 'Bireysel hürriyeti' sağlamadığı için 'doğal ve makul' bulmuyordu. İhtilalci sendikalizmi: 'Millet meclisi yanında, iktisadî mahiyette' bularak yaptığı iyiliği ürküttüğü kurbağaya değmez sayıyordu. 'Bizde de Ali İktisat Meclisi vardır' diyerek haklı olarak, benimsemiyordu.

"Gerçekte bu iki doktrinden birincisi, işçi sınıfının iktidara geldiği ülkede gerçekleşirdi. İkincisi, geri kapitalizmin işçi sınıfını çarçur etmesine yarayan bir sapıtmaydı. Tek gözle her iki doktrin proletarya açısından incelenebilirdi. Bu açı kurtuluş devrimcileri için konulamıyordu...

"Bu nedenlerle, Mustafa Kemal, hiçbir doktrine girmeyen 'HALK HÜKÜMET İDARESİ'nden başka çıkar yol bulamıyordu. 1917 ile 1969 arasında geçen 52 yıllık uluslararası

deneme ortada yoktu. Modern toplumun ya kapitalizm yahut sosyalizm şıklarından birine sürekli taban olabileceği iki kere iki dört ederce göze batmamıştı. Bir üçüncü yolun çıkar olamayacağı, üçüncü yolun ergeç ya kapitalizme ya sosyalizme dökülmek zorunda kaldığı dünya örnekleri ile herkes için ispatlanmış değildi. Bugün o köprülerin altından çok sular geçti. Mustafa Kemal'in 35 yıl önce bir 'Çığlığı' gibi 'imtiyazsız, sınıfsız' toplum ülküsü, en başta siyasî iktidarlarca hasır altı edilip yasaklandı. En keskin Kemalist geçinenler bile, güzel bir marş olarak olsun 'Onuncu Yıl Marşı'nı ağızlarına almamaya son derece dikkat ediyorlar.

"Yalnız bu olay bile yeterince ilginç ve anlamlı değil midir?

"Kendi kendimize olduğu gibi, imkân olsa, Sayın İsmet İnönü'ye sormak ve karşılığını beklemek yararlı olurdu. Onuncu Yıl Marşı, yasak edilmek cesareti gösterilemediği hâlde, niçin yasak edilmişten beter bir inat ve ısrarla resmî günlerde göklere çıkarılmıyor? Çünkü, onu kendi gerçekliğine ve çıkarına aykırı bulan bir sosyal zümre yıllardan beri siyasî iktidarı şartsız kayıtsız tekelinde tutmak için her şeyi yapabiliyor. O sosyal zümre, daha 1929 yılı, modern Türkiye ekonomisinin bütün önemli kilit noktalarını tutmuş, bütün subaşlarını kesmiş, büyük 50 sanayi, 50 ticaret, 50 banka şirketi biçiminde var olan finans-kapital zümresidir.

"Ağa babası komprador burjuvazi nasıl Cumhuriyetin ilk yıllarını, onun kurucusu olan kurtuluş devrimcilerine zehir zemberek etmeye çalıştı ise, şimdi kompradorların 'Veled-i Zinası' olan finans-kapitalizm de demokrasimizin bütün yollarını onun kurucusu olan kurtuluş devrimcilerinden çoğu gibi Sayın Paşa'larımıza da zehir zemberek etmenin bin bir yolunu bulmaktadır. Çünkü, finans-kapital, Emperyalizmin Türkiye toplumu içine yerleştirdiği 'Komünizmle Mücadele Derneği', 'Nurculuk Tarikatı', 'Süleymancılık Doktrini', 'Hizbüttahrircilik gizli cemiyeti' ile ilh ve ilh... kılıklarında çiçekler açan Truva atıdır. Mesele budur. Teşhis budur.

"Bu teşhise göre; finans-kapitalin, kendi diktasına boyun eğmeyen gerçekten demokratik bir düzene katlanması beklenemez. Atatürk'e katlanması, Terakkiperver ve Serbest Fırkalar denemesinden sonra, zora başvurmanın ters sonuç vereceğini, Kemalizmi daha köklü devrimlere götüreceğini öğrenmesinden ve Atatürk'ün onulmaz bir hastalıkla çok yaşamayacağını bilmesinden ileri gelmiştir. İnönü'ye katlanması; kapıyı kırarca çalan 2. Emperyalist Evren Savaşı arifesinde İsmet Paşa'dan daha istikrarlı bir statükocu bulamayacağını anlamasından ileri gelmiştir."[98]

Bu uzun alıntı, içerdiği pek çok önemli hatanın, Kıvılcımlı'nın tarihsel determinizmi yadsıması ve onun yerine volontarizm ve subjektivizmi geçirmesinin yanısıra maddi olguları açıkça çarpıttığını da gösteriyor. Bunları sırasıyla ele alalım.

Mustafa Kemal'in "Bolşevik teorileri"ni, "Demokrasiye muhalif modern cereyanlar" arasında saymasından hiç de rahatsız olmuş gözükmeyen Kıvılcımlı'ya göre, "Ebedi Şef" ve yakın çevresinin kapitalist bir toplum inşa etmeye girişmelerinin nedeni, onların asker olmaları ve "sosyal ve tarihcil ekonomi doktrinini", yani Marksizm-Leninizmi bilmemeleriydi. Bu koşullarda "40 yıl öncesi için, hele komprador burjuvazi tasfiye edilirken, sosyal durumu, bir askerin başka türlü görmesi beklenemezdi." Böylece, "yeni doğmaya başlayan yerli finans-kapital" devreye girmiş ve "Devlet devrimcileri ile doktrin görüşleri arasına en hinoğluhince fit sokmayı... başar"mıştı. Dahası, kendilerini ideolog göstererek devrimcilere sokulanlar "ya kurnaz finans-kapital 'uzmanları' idiler yahut ciğeri beş para etmez satılık küçükburjuva kariyeristleri idiler."

Kıvılcımlı Kemalistlerin 1920'li yıllarda kapitalist bir toplum inşa etmeye girişmelerini "hata" olarak niteliyor ve bu gerici politikaları, "bilgi eksiklikleri" ile ve onların finans-kapital uzmanları ve küçük-burjuva kariyeristleri tarafından kuşatılmış olmalarıyla açıklıyor. Mustafa Kemal'in ve Kemalistlerin aslında "insanlarımızı.... birbirinden ayırt etm"ediğine inanmamızı

isteyen yazarın bu sözlerinin altında yatan anti-Marksist varsayım şudur: "Eğer Mustafa Kemal ve arkadaşları, doğru bilgiyle donanmış olsalardı ve çevrelerinde dürüst ve aklıbaşında aydınlar bulunsaydı, halkın çıkarlarını koruyan bir rejim kurarlardı ya da kurabilirlerdi."

Mustafa Kemal'in değişik siyasal akımları incelediğini ve "hiçbir doktrine girmeyen 'HALK HÜKÜMET İDARESİ'"ni uygun gördüğünü söyleyen Kıvılcımlı'ya göre,

"1917 ile 1969 arasında geçen 52 yıllık uluslararası deneme", yani sosyalist devrim ve inşa deneyimi ortada olmadığı, "Modern toplumun ya kapitalizm yahut sosyalizm şıklarından birine sürekli taban olabileceği iki kere iki dört ederce göze batma"dığı ve "Bir üçüncü yolun çıkar olamayacağı, üçüncü yolun ergeç ya kapitalizme ya sosyalizme dökülmek zorunda kaldığı dünya örnekleri ile herkes için ispatlanmış" olmadığı için Türkiye sosyalizm yolunu seçememişti. Yoksa, bir mucize gerçekleşebilir ve "kapitalizme karşı" olan Mustafa Kemal Türkiye'yi pekâlâ "imtiyazsız, sınıfsız bir toplum", yani sosyalizm yoluna sokabilirdi.

Kıvılcımlı bu anti-Marksist yaklaşımını başka bir yerde şu sözlerle sergiliyordu:

"1917 yılındanberi insanlığın önüne iki yol çıkıyordu : 1- Kapitalizm, 2 - Sosyalizm... İkisi ortası gelişen geri ülkeler için, varılacak yol bu iki rahmetten biriydi. İnsanlık 7 bin yıl önce ilkel sosyalizmi bırakmış, yedi bin yıl sonra yeniden ele almıştı. Türkiye hangi yolu tutacaktı? F. R. Atay diyor ki : **'Ben Rusya'ya gidip geldikçe, daha çabuk vardırıcı halk ve gençlik eğitimi metodları olduğunu yetkili arkadaşlara anlatamıyordum.'** (Fâ., 415). Demek o zaman sosyalist metod yolu kapanıktı. Kapitalist metodun bizdeki en az yarım yüzyıllık uygulanışı ise, ister istemez, modern finans kapitalle kaynaşık tefeci bezirgân düzeninin spekülâsyonu ve vurgunculuğu olacaktı."[99]

Burjuva ordusu ve devletini sınıf-üstü, hattâ sınıf-dışı kurumlar olarak sunan Kıvılcımlı, bu idealist ve anti-Marksist anlayışını başka yerlerde de dile getirmişti. Örneğin o bir kitapçığında, Mustafa Kemal'in Ordu Kumandanı ve İsmet İnönü'nün da Kolordu Kumandanı sıfatıyla hazırladıkları ve İttihat ve Terakki şeflerine gönderdikleri ileri sürülen 7 Eylül 1917 tarihli Rapor'dan söz ediyordu. Bu Rapor'da, ordunun artık tükendiği, Osmanlı devletinin ve saltanatın tümden çökme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu belirtiliyor ve Türkiye'nin savaştan çekilmesi öneriliyordu. Süregelen savaşta karşı karşıya gelen iki kamp dışında üçüncü bir seçeneğin olduğunu ileri süren Kıvılcımlı, bu rapora değinirken şu yorumu yapıyordu:

"Gerçi Rapor'ların yazıldığı günler Dünyamızda bir **'ÜÇÜNCÜ YOL'** açılmıştı. **Sosyal Devrim** yolu. Ama, kimse onu anlamış değildi... "[100] Kıvılcımlı daha sonra Ekim devrimine göndermede bulunarak "bizim askerler"in bu gelişmeyi henüz kavrayamadıklarını belirtiyor ve sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Gaz, ne kadar boş yer bulursa, o kadarını kaplar. Bundan ötürü gaza ne yaptığı sorulamaz. Gazlığını yapıyor. Askerler de öyledirler. Askerliklerini yaparlar. Ne yaptıkları sorulamaz. 1919 baharında Havza buluşmasına gelinceye değin, kumandanlarımız 'ÜÇÜNCÜ YOL' üzerine askerlik dışı hiçbir şey düşünemediler. Düşünemezlerdi. Nitekim, Havza'dan sonra da, gene yalnız askerlik yaptılar. Askercil Strateji ve Taktik dışına çıkamadılar."[101] Aşağıda, X. Bölüm'de kapitalist-olmayan yoldan sosyalizme geçiş çizgisini eleştirirken daha ayrıntılı bir biçimde göstereceğim gibi, özel olarak 1919-23 döneminde kapitalizm ile sosyalizm dışında üçüncü bir yol olmadığı gibi genel olarak çağımızda da böyle bir yol yoktur.

Aslında tarihsel determinizmin yadsınmasına dayanan bu yaklaşımın burjuva politikacıları ve aydınları arasında hayli yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Bülent Ecevit, CHP genel sekreterliği koltuğunda oturduğu 1970 yılında yazdığı *Atatürk ve Devrimcilik* adlı kitapçığında, sahip çıktığı ve övdüğü Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra "altyapı devrimleri"ne girişmemesini, Kıvılcımlı'nınkine benzer bir gerekçeyle, yani bilgi ve deneyim eksikliğiyle açıklıyordu:

"Öte yandan, o dönemde, altyapı devrimciliği düşüncesi, kavramı, daha dünyada yeni yeni gelişiyordu. Henüz çok karanlık bir kavramdı bu. Yolu yöntemi belirsiz bir kavramdı. Gene daha önce belirttiğim gibi, az gelişmiş veya yoksul ülkeler için tutarlı ve geçerli gelişme yöntemleri de henüz o yılların dünyasında oluşturulmamıştı. O yılların Türkiye'sinde, ekonomik ve sosyal sorunları derinliğine inceleyip çözümleyebilecek, bu alanda devlet adamlarına inandırıcı öneriler sunabilecek, yeterli ve geniş bir iktisatçı ve sosyolog kadrosu da yoktu."(102)

Okuru Mustafa Kemal'in, "hak, menfaat ve hürriyet" bakımından eşit yurttaşlardan oluşacak bir "halk hükümeti"nden yana olduğu masalına inandırmaya çalışan Kıvılcımlı, Kemal'in bu ülküsünü temsil ettiğini ileri sürdüğü ve sözleri Faruk Nafiz Çamlıbel ile Behçet Kemal Çağlar tarafından yazılmış olan Onuncu Yıl Marşı'na da sarılıyor ve sahip çıkıyor. Oysa, Cumhuriyetin kuruluşunun 10. yıldönümü vesilesiyle Cemal Reşit Rey tarafından bestelenen ve bir dizesinde, "imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz" yalanını yineleyen bu marş, tahmin edilebileceği gibi burjuva milliyetçi bir marştır ve Mustafa Kemal'e bilinen övgüleri yağdırmakta ve Türk ulusunun ne denli yetenekli olduğunu ve ne üstün niteliklere sahip olduğunu (!) anlatmaktadır. Kıvılcımlı bu hatalı argümanlarını bir kez daha hep "masum olmaya ve kalmaya mahkûm" ettiği devlet ve ordu kadrolarını aklamak için de kullanıyor. Böylelikle "Kemalist devrimciler"in burjuvalaşmalarının ve işçi sınıfına, devrimci güçlere, Kürt halkına ve Müslüman-olmayan halklara karşı işledikleri suçların ve cinayetlerin tüm sorumluluğu bir kez daha her taşın altından çıkan o "kahrolası" sermayenin ve finans-kapitalin ve sadece onun sırtına yıkılıyor. Burjuva sınıf bilinci son derece yüksek olan Mustafa Kemal'in, Türk ulusunun "imtiyazsız sınıfsız toplum" olduğu yalanını yineleyen, onun ne denli yetenekli olduğunu ve ne üstün niteliklere sahip olduğunu (!) anlatan ve "Ebedi Şef"e övgüler düzen bu marşa sahip çıkması anlaşılır; ama kendisini komünist olarak niteleyen bir kişinin böyle yapması, hiçbir koşul altında kabul edilemez.

Öte yandan yazar burada bir yandan komutanların sadece askerlik yaptıkları ve askerlik dışı bir şey düşünemedikleri gerekçesiyle, Mustafa Kemal'in -ve Rauf Orbay, Kâzım Karabekir gibi diğer önemli askerî ve siyasal kişiliklerin- yaşam deneyimlerinin çok açık bir biçimde yalanladığı tümüyle hatalı bir saptama yapıyor. Yani onların salt askerlik yaptıkları, başka bir şey yapamadıkları, politikadan anlamadıkları türünden ve aslında kendisinin de başka yerlerde yalanladığı son derece geri ve ilkel bir saptama. Peki ama, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının İstanbul'dan ayrılarak önce Samsun'a gelmeleri, hattâ 1917 yılında yazıldığı ileri sürülen raporu kaleme almaları da askerî olmaktan çok siyasal nitelikli eylemler değil miydi? Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, 28 Mayıs 1919'da Havza Genelgesi'ni ve 22 Haziran'da Amasya Genelgesi'ni yayımlamaları siyasal nitelikli eylemler değil miydi? Onların "ulusal kurtuluş" savaşını yürütmek amacıyla Erzurum ve Sivas Kongrelerini düzenlemeleri, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde kurulan Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk derneklerini biraraya getirmeleri, çeşitli bağlaşmalar kurmaları, Ankara'da bir hükümet ve TBMM'ni oluşturmaları, İstanbul hükümetiyle, Sovyetler'le, Batılı emperyalist ülkelerle vb. görüşmeleri hep öncelikle siyasal nitelikli eylemler değil miydi? Demek oluyor ki Kıvılcımlı'nın Kemal ve yakın arkadaşları için, "Nitekim, Havza'dan sonra da, gene yalnız askerlik yaptılar" demesi, gerçeğin bütünüyle tersyüz edilmesi anlamına gelmektedir. Kaldı ki kural olarak, salt askerî bir nitelik taşır gözüken eylemlerin hemen hemen hepsi, aynı zamanda siyasal eylemlerdir. Ünlü stratejist Carl von Clauswitz'in deyişiyle, "savaş politikanın başka araçlarla, şiddet araçlarıyla sürdürülmesidir." Kıvılcımlı'nın sınıflı toplumlarda orduların, savaşların ve diğer askerî kurum, karar ve eylemlerin hiçbir zaman siyasal bakımdan nötr olamayacağını ve savaşla politikanın birbirlerinin karşıtı ya da yadsınması olmadığını kavraması gerekirdi.

Ama Kıvılcımlı, Kemal ve arkadaşlarının "sosyal devrim" yolunu anlamaları için henüz yeterince zaman geçmediğini söylerken askerlerin sadece politikadan anlamakla

kalmadığını, önlerinde açılan bir üçüncü yolu, yani sosyal devrim yolunu tutma yetisi ve potansiyeliyle donanmış olduklarını söylemiş oluyor. Ona göre sorun, askerlerin HENÜZ bunu anlamamış olmalarıydı. Eğer daha çok zamanları olmuş, dünya politika sahnesini daha fazla gözlemleyebilmiş olsalardı bunu anlayabilirlerdi. Böyle olması hâlinde onlar ve dolayısıyla Türkiye kapitalizm yolunu tutmayabilir ve sosyalizme yönelebilirdi! Kıvılcımlı'nın bu anti-Marksist yaklaşımına sadece 27 Mayıs 1960 askerî darbesi bağlamında tanık olmuyoruz. Onun pek çok makalesi ve yapıtında kendini gösteren bu hatalı yaklaşımını kısmen yukarda, VI. Bölüm'de gösterdim ve aşağıda, "İşçi Sınıfı Değil Ordu Merkezli Bir 'Devrim' Stratejisi" başlıklı X. Bölümde daha ayrıntılı biçimde yeniden göstereceğim.

Hakkını yememek için Kıvılcımlı'nın çok geç de olsa Kemalizme ilişkin derin yanılsamasını bir ölçüde kavradığına, bu gaflet uykusundan uyanır gibi olduğuna işaret etmek gerekir. Belki, "bir ölçüde" demek te aşırı iyimser bir niteleme olacak; çünkü bu "uyanır gibi olma" durumu, bu kez Baas Partisi'ne ilişkin anti-Marksist bir saptamayla elele gitmektedir. O, Türkiye'den kaçmak zorunda kaldığı sırada, yani Haziran 1971'de geçici olarak bulunduğu Suriye'de resmî makamlara sunduğu bildiride şöyle diyecekti:

"Daha Tıbbiye'de iken Sosyalizm teori ve pratiğine başlamıştım. Millî Kurtuluş Savaşı Zafere ulaşınca, Ankara'nın vaadetmiş göründüğü Sosyalizm yerine Kapitalizm yoluna girişi beni şoke etti."[103] Ama, Kıvılcımlı'nın bu özeleştirel açıklamasında bir başka tuhaflık daha var. Türk "ulusal kurtuluş" savaşı sırasında Kemalistlerin sosyalizme yöneleceği türünden bir yanılsamaya düştüğünü itiraf eden bir komünistten beklenen, bu savaştan sonraki yıllarda bu yanılsamasını -neden ve kaynaklarını da ortaya koymak suretiyle- bir yana bırakmaktı. Ancak, öyle olmadığı anlaşılıyor. Kıvılcımlı 1920'lerde ve 1930'ların ilk yıllarında bu yanılsamanın etkisinden bir ölçüde kurtulmuş, ancak 1930'ların sonlarından itibaren kaleme aldığı yazılarda Kemalizmi ve Mustafa Kemal'i yüceltmeye devam etmiş ve aşağıda da göreceğimiz gibi Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopan Irak, Suriye, Libya gibi ülkelerde de ilerici subayların önderliğinde kapitalist-olmayan yoldan sosyalizme geçilebileceği revizyonist tezini savunmuştur.

Suriye'de resmî makamlara sunduğu bildiride söylediklerini dikkatli bir biçimde okuduğumuzda Kıvılcımlı'nın bu sözlerinin, Kemalizmin anti-sosyalist niteliği konusunda olumlu doğrultuda köklü bir kavrayış değişikliğinden çok -Suriye'de bulunmasından kaynaklanan- pragmatist bir tavır değişikliği anlamına geldiğini görüyoruz. Yukarda yazarın, Türk "ulusal kurtuluş" savaşının, onun deyişiyle zorbalığa ya da Osmanlı derebeyliğine karşı çıkmanın yanısıra "emperyalizme ve kapitalizme" de karşı çıktığını ileri sürdüğünü görmüştük. Burada onun bu akıl yürütmesini sürdürdüğünü görüyoruz. Bu "şoke" olma tutumunu başka türlü nitelendirmek olanaksızdır.

Türk "ulusal kurtuluş" savaşından sonra Ankara'nın, "sosyalizm yerine kapitalizm yolu"na girmesinin kendisini "şoke et"tiği yolundaki açıklamasını, tüm bilgi birikimine rağmen Kıvılcımlı'nın aslında Marksizm-Leninizmi ve tarihsel materyalizmi kavramamış olduğunun tartışma götürmez kanıtlarından biri sayabiliriz. Mustafa Kemal ve yakın çevresinin; bilgi eksikliği, finans-kapitalistlerin hileleri, çevrelerinde dürüst ve ileri görüşlü aydınların bulunmaması ve/ ya da dünyada sosyalist rejimlerin yaygın olmaması yüzünden sosyalizm yolunu tutmadığı görüşü tek sözcükle saçmadır. Sömürüye dayanan toplumlardaki devletleri ve sömürücü sınıf partilerini yönetenler, ne denli güçlü olurlarsa olsunlar, âdeta karpuz seçer gibi sistem seçemezler; onlar, içinde bulundukları sınıf ilişkilerine egemen/ sömürücü sınıfın ya da sınıfların çıkarlarına göre davranmak zorundadırlar. Yazar sanki, "Partide Konaklar ve Konuklar" başlıklı çalışmasında yer alan şu doğru saptamayı kendisinin yaptığını unutmuş gibidir: "Sosyal gelişim, sınıf mücadelesinin gelişimi nasıl belirli yasalara bağlıysa, tıpkı öyle, sınıf mücadelesinin en yüksek belirtisi ve ifadesi demek olan siyasal parti mücadelesi de elbet yasaların determinizmine bağlıdır."[104]

Dahası, egemen sınıfların temsilcilerinin ya da öndegelen öğelerinin, içinde yaşadıkları toplumun sınıfsal yapısını ana çizgileriyle kavramaları ve bu sınıfın ya da sınıfların çıkarlarına uygun davranmaları için "bir sosyoloji bilgini, yahut doktrin politikacısı" olmaları gerekmez. Öyle olmuş olsaydı, özellikle eğitimin yaygın olmadığı kapitalizmin ilk evrelerinde ve kapitalizm-öncesi toplumlarda, genel olarak sömürücü sınıfların, kendi sınıfsal çıkarlarını kavramakta zorluk çekeceklerini, hattâ sıklıkla bu çıkarlara aykırı bir tarzda davranabileceklerini kabul etmek zorunda kalırdık. İlk dönemin Kıvılcımlısı bu konuda Kürt ağalarının Kürt yoksul köylülerine karşı uyguladığı hileleri anlatırken, Makyavel'in *Prens* ya da *Hükümdar* adlı yapıtına göndermede bulunuyor ve şu çok doğru saptamayı yapıyordu:

"Ağalar, 1933'de Türkçeye çevrilen *Hükümdar*'ı ömürlerinde ellerine almamış oldukları hâlde, sosyal-doğal yetenekleriyle en kusursuz Makyavelizm pratisyenleridir."[105] Gerçekten de içinde büyüdükleri ve yetiştikleri toplumsal koşullar, ana-babalarının ve yakın çevrelerinin aktardıkları deneyimler ve öğrettikleri kuralların yanısıra farklı sınıflar ve katmanların konumlarına ilişkin gözlem ve özdeneyimleri egemen sınıfların genç kuşaklarına neredeyse bebekliklerinden itibaren bu sınıf bilincini verir ve onları "eğitir." Tekil egemen sınıf mensuplarının bu çemberi kırıp ezilen/ sömürülen sınıf ve katmanların davalarını benimsemeleri olanaklıdır elbet. Ama böyle bir durumda da içinden çıktığı sınıf ve onun çeşitli toplumsal ve siyasal kurumları sözkonusu egemen sınıf mensubunu izole edecek ve şu ya da bu biçimde etkisizleştirmeye girişecektir.

Rahatlıkla arttırılabilecek olan bütün bu örneklerden de görülebileceği gibi Kıvılcımlı Mustafa Kemal'in sadece emperyalizme, Osmanlı'ya ve feodal gericiliğe karşı olduğunu ileri sürmekle kalmıyor; o bizi Kemalist "devrim"in önderinin, KAPİTALİZME DE karşı olduğuna inandırmaya kalkıyor. Bu "gerçeği" kavramamakla eleştirdiği Avcıoğlu'na Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki ilk açış söylevini okumasını salık veren Kıvılcımlı'ya ben de, Marks'ın, *Ekonomi Politiğin Eleştirilmesine Katkı* adlı yapıtının ünlü Önsöz'ünde yer alan şu sözlerini anımsatmak isterim:

"Nasıl ki, bir kimse hakkında, kendisi için taşıdığı fikre dayanılarak bir hüküm verilmezse, böyle bir altüst oluş dönemi hakkında da, bu dönemin kendi kendini değerlendirmesi gözönünde tutularak bir hükme varılamaz."[106] Kıvılcımlı'nın kendisi, devrimci döneminde kaleme aldığı "Türkiye'de Ulusal Sorun" adlı çalışmasında işte bu Marksist anlayışı şöyle savunmuştu:

"Fakat burjuvazinin sözüne değil, özüne; palavrasına değil, yaptığı işe bakmak Bolşeviklerin âdetidir."[107] Demek ki biz de, Marks'ın ve "eski" Kıvılcımlı'nın tavsiyelerine uymalı, "burjuvazinin sözüne değil, özüne; palavrasına değil, yaptığı işe bakma"lı ve "ulusal kurtuluş" savaşı dönemi liderlerinin, ya da önemli burjuva liderlerinin amaç ve eylemlerini, bu bay ve bayanların "kendileri için taşıdıkları fikirlere" ve kendi haklarında yaptıkları açıklamalara değil, gerçek niyet ve düşüncelerine ve özellikle de eylemlerine bakarak değerlendirmeliyiz.

Sınıflı toplumu yıkıp yerine sınıfsız bir toplum kurma savaşımının son derece önemli bir evresi olan ve üretim araçlarını sömürücü azınlığın elinden alarak o zamana değin sömürülen emekçi çoğunluğun eline veren bu son derece köklü devrim ancak ve ancak komünist partisinin önderlik ettiği proletarya ve diğer yoksul emekçiler tarafından gerçekleştirilebilir. Bunu anlayamamak, herhâlde herhangi bir hata değildir. En radikal burjuva-demokratlarının ya da küçük-burjuva devrimci demokratlarının bile -sınıfsal niteliklerinden ötürü- asla gerçekleştiremeyecekleri böylesi bir devrimin, Mustafa Kemal gibi, gerici bürokrasi, burjuvazi ve toprak ağalarının bir temsilcisi ve Osmanlı-İttihat ve Terakki gericiliği ekolünden bir siyasal kişilik ve onun yakın çevresi tarafından yapılmasını beklemek, en hafif deyişle aymazlık ve sokaktaki insanda bulunabilecek sağduyudan bile yoksun olmaktır. Aslında Kıvılcımlı burada bir ara Türkiye devrimci hareketi içinde yaygın olan ve izleri hâlâ silinmiş olmaktan uzak olan bir başka

yanılsamayı yinelemektedir: Bu, demokratik devrimin işçi ve emekçilerin baskı ve sömürüden kurtuluşunu sağlayacağı yanılsamasıdır. Oysa bu, hiç de doğru değildir. Marksizm-Leninizm, küçük burjuvazi ve köylülüğün kendi talepleri ve programı çerçevesinde örgütlenebileceğini, hattâ bazı özgün koşullarda bir devrim yaparak iktidarı ele geçirebileceklerini kabul eder. Ancak, çağımızda yaşanmış olan bir dizi devrim deneyimi şunu yeniden ve yeniden doğrulamıştır: En radikal, en devrimci küçük burjuva demokratik bir hareket bile küçük meta üretiminin ve kapitalizmin sınırlarını aşamaz ve sosyalizmi inşa edemez. Dahası böylesi hareketler kapitalist-emperyalist sistemden bütünüyle ve kalıcı bir kopuşu sağlayamayacakları gibi, gerçekleştirmiş olabilecekleri demokratik devrimin kazanımlarını da görece uzun bir süre boyunca koruyamazlar.

Kıvılcımlı ise Mustafa Kemal'in devrimin derinleşmesinden yana olduğu, ancak içinde bulunduğu toplumsal koşulların buna olanak vermediği kanısındadır. Cumhuriyetin kurulmasından sonraki yıllarda, subayların ve bürokratların da içinde yer aldıkları alaturka kapitalist inşa dönemini ele alırken de, "halk çocuğu" diye nitelediği Mustafa Kemal'i aklamaya çalışan Kıvılcımlı, onun hükümet işlerini İsmet Paşa'ya ve orduyu da Fevzi (Çakmak) Paşa'ya bıraktığını belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"En basit dil işinde: **'İşi başkalarına bırakamam'** diyen Atatürk mizacında bir insanın tümüyle devlet işini başkalarına bırakması kahredici sosyal determinizmdendi. Var olan sosyal 'DÜZEN'e ve 'HİYERARŞİ'ye kart blanş verilmezse yaşanmazdı."[108] Kıvılcımlı, kızkardeşi Makbule hanımın Atatürk için,

"Daha çok şeyler yapmak, daha büyük inkılâplar yaratma niyetindeydi" dediğini belirttikten sonra şunları ekliyordu:

"Atatürk'ü içki intiharına götüren içgüdü ne idi? **'Daha büyük inkılâplar yaratma niyeti'**ni gerçekleştirememek baskısı...

"Sosyal sınıf eğilimleri önünde tek kişinin trajedisiydi bu. Ne kadar ULU olursa olsun, ergeç, kişinin rolü sosyal sınıfların etkisiyle yönetiliyor, yahut eziliyordu."[109] Yazar, Falih Rıfkı Atay'ın ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, ilk Büyük Millet Meclisi'nin, yurda yaptığı hizmetlerden ötürü Mustafa Kemal'e 1 milyon liralık bir ödül verilmesi için bir yasa tasarısı hazırladığına ilişkin anılarından yola çıkarak şöyle bir yargıya varıyor:

"Yâni, tefeci-bezirgân sosyal sınıf, 'Bakla tarlasında karga kovalamış' halk çocuğu Mustafa Kemal'e: 'Zaferi kazandın, artık bizim sınıfa geç!' demek istiyordu... Bu aşırıca ivedilikli davranışlar, zafer sonrasında daha temkinli, daha akıllıca ve 'meşru' görünen sistem kılığına sokuldu."[110] Bu saptamaların keyfi, subjektif ve zorlama bir nitelik taşıdığı açıktır. Açıktır; çünkü yukarda -yazarın kendi değerlendirmelerine dayanarak- gösterdiğim gibi Mustafa Kemal'in sermayeye ve kapitalizme karşı ilkesel bir duruşundan ya da toplumun yoksul ve ezilen sınıf ve katmanlarından yana göstermelik bir duyarlılığından bile söz edebilmek olanaksızdır. Askerî ve siyasal kariyerinin neredeyse ta başından itibaren safını seçmiş olan Kemal'den 'halk çocuğu' diye söz etmekse, en iyimser anlatımla anlamsızdır.

Sovyet Desteği ve Anti-Emperyalist/ Anti-Kapitalist Toplumsal Demagoji

Gerek Türk "ulusal kurtuluş" savaşını başlatan ve onun yükünü omuzlayan İttihat ve Terakki'nin yönetici kadroları ve gerekse bu savaşı adıgeçen kadroların desteğiyle yürüten Kemalistler özellikle 1919-21 döneminde -Kıvılcımlı'nın fazlasıyla ciddiye aldığı- bir dizi radikal anti-emperyalist ve hattâ anti-kapitalist gevezelikler ve açıklamalar yapmışlardı. Ancak bu eğilim esas olarak, onların en umutsuz oldukları bu kritik yıllar için geçerliydi. Bu dönemde İttihat ve Terakki'nin kalıntıları ve onlarla içiçe olan Kemalistleri böyle konuşmaya ve davranmaya zorlayan bellibaşlı üç nokta vardı.

Bunlardan birincisi, askerî bakımdan çok zayıf bir konumda bulunan ulusal hareketin savaşı kazanan İtilâf devletleri tarafından desteklenen Padişah/ Halife ve İstanbul hükümetinin kışkırttığı isyanlar karşısında çaresiz ya da görece güçsüz durumda oluşuydu. İkincisi ulusal hareketin yöneticilerinin, uzlaşmaya can attıkları Britanya ile Fransa'yı Bolşevizm öcüsüyle korkutmak ve Ege bölgesini işgal etmekte olan Grek ordusuna ve kovuldukları topraklarına geri dönmekte olan Ermenilere karşı savaşmak için Sovyet Rusya'dan silâh ve para desteği sağlama gereksinimiydi. Üçüncüsü ise onların, Türkiye'nin hemen yanıbaşındaki bir ülkede patlak veren Ekim Devrimi'nin etkisiyle oluşmakta olan devrimci havayı dağıtmak ve TKP gibi devrimci örgütlenmeleri etkisizleştirme hesaplarıydı. Bu, Kemalistlerin ve onların İttihatçı bağlaşık/ rakiplerinin hayli karamsar ve gelecekten umutsuz oldukları ve bir çıkış yolu bulmak için daha radikal metotlara başvurmayı düşündükleri ve bu doğrultuda adımlar attıkları/ blöfler yaptıkları bir dönemdi. Örneğin Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir ile kurmayları 13 Nisan 1920'de Mustafa Kemal'e şu ortak görüşlerini iletmişlerdi:

"Kur'an-ı Kerim, fakirlere, işçiye ve emeğe ilişkin ve bizce bilinebilen ne kadar Bolşevik ilkeleri varsa hepsini içine almaktadır. Bu nedenle de Müslümanlar Bolşevikliği kolay ve munis kabul etmekte ve karşılamaktadır."[111]

Kâzım Karabekir 23 Nisan 1920'de Mustafa Kemal'e gönderdiği bir mesajda Türkiye ile Sovyet Rusya'nın birlikte hareket etmesini öneriyordu:

"Bugün Anadolu'nun halâsı (kurtuluşu) için Bolşevik ordularıyla elele vererek hareketten başka çaremiz kalmamıştır."[112]

Aynı gün, yani TBMM hükümetinin kurulduğu 23 Nisan 1920 günü Mustafa Kemal Lenin'e gönderdiği mesajda şöyle diyordu:

"... Bütün çalışmalarımızı ve askerî hareketlerimizi Rus Bolşevikleri'yle birleştirmek zorunluluğunu kabul etmekteyiz. Bolşevikler'in emperyalist hükümetlere karşı savaşmayı ve bütün ezilen milletleri emperyalistlerin hegemonyasından kurtarmayı amaç edinmiş olduklarına inanıyoruz."[113]

Mustafa Kemal, 24 Temmuz 1920 tarihli *Le Temps* gazetesinde yayımlanan açıklamasında ise şöyle diyordu:

"Müslüman kardeşlerim, komünist arkadaşlar! Korkunç bir haksızlık işlenmektedir. Büyük Devletler, yeni bir müslüman kurbanı boğazlıyorlar, onu yok etmek azmindedirler. Fakat biz elde silâhımız anavatan topraklarını savunarak ve haklarımızı haykırarak ölmesini bilenlerdeniz. Köylülerimiz topraklarını, yurtlarını ve köylerini istilâcıya karşı savunurken, şehit düşerken güvenebilirler ki, yakın bir zamanda bütün İslâmiyet, komünizm ile birlik olarak onlardan intikamını alacaktır."[114]

İlerici herhangi bir yanı olmayan koyu muhafazakâr Kâzım Karabekir ise Mustafa Kemal'e 5 Mart 1920'de gönderdiği telgrafta şöyle demişti:

"Bolşevizmin sari [bulaşıcı] olan kudret ve harekâtı... *er geç memleketimizi dahi sürükleyecek ve yegâne aman ve halâsın* [kurtuluşun] o kuvvetle beraber tevhid-i mukadderat olunmasını [kaderini birleştirmeyi] icap ettirecektir."[115]

Bu dönemde, Mustafa Kemal'in ve onun yakın çalışma arkadaşlarının buna benzer bir dizi açıklama yapmasının bir başka nedeni de, bir yandan ulusal hareketi desteklerken bir yandan da hareketin önderliğini ele geçirme hesapları içinde olan İttihat ve Terakki şeflerinin çabalarıydı. Yurtdışında bulunan Enver, Talât ve Cemal gibi liderleri ve yurtiçinde bulunan Kara Kemal, Kara Vasıf gibi yöneticileriyle İttihatçılar İstanbul'da ve Anadolu'da geniş bir örgüt ağına sahiptiler; Çerkes Ethem'in Kuvva-i Seyyare adıyla anılan askerî birliklerinde, TBMM'nde ve hattâ Kemalistlerin arasında belli ölçüde etkisi olan İttihatçıların daha sol bir söylem tutturması

Mustafa Kemal ve çevresini de böyle bir tutum almaya zorlayan ek bir etkendi. Örneğin TBMM içindeki İttihatçı milletvekillerinin oluşturduğu Halk Zümresi'nin 8 Eylül 1920'de, İslâm ile komünizm karışımı bir program yayınlaması üzerine Mustafa Kemal ve çevresi de bir Halkçılık Programı yayınlayacaklardı. Bu Program'da şöyle deniyordu:

"- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, halkın yaşam ve bağımsızlığını kurtarmayı tek maksat ve amaç bilir.

- Bu amaca, halkı, emperyalizm ve kapitalizmin zorba egemenliğinden ve zulmünden kurtararak yönetim ve egemenliğin gerçek sahibi kılmakla erişileceğine inanır.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, milletin yaşam ve bağımsızlığına suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların saldırılarına karşı savunma ve dış düşmanlarla işbirliği edip milleti ayartmaya ve bozmaya çalışan içerdeki hainleri cezalandırma için Ordu'yu güçlendirmeyi ve onu milletin bağımsızlığının dayanağı bilmeyi ödev bilir."[116]

Ancak Mustafa Kemal sol ve anti-emperyalist, hattâ yer yer anti-kapitalist bir söylem kullandığı zamanlarda bile, iplerin hep kendi kliğinin ve TBMM'nin elinde bulunmasının ve bağımsız bir komünist örgütlenmeye asla izin verilemeyeceğinin altını kalın çizgilerle çizmeye özen gösteriyordu. Örneğin o, 23 Haziran 1919 gibi erken bir tarihte 15. Kolordu komutanı Kâzım Karabekir'e Amasya'dan gönderdiği şifreli bir haberde şunları söylemişti:

"Yalnız 17 Haziran 1919 tarihli numarasız şifrenizdeki yüksek görüşleriniz etrafında düşünülerek, gerçekten Bolşeviklerin daha etkili bir duruma girmeleri hâlinde tarafsız görünmek kararıyla İtilâf Devletleri'ni, memleketimizden uzaklaşmaya zorlamak ve uzaklaşmadıkları takdirde vatanımızın Bolşevik istilâsı altında kalma tehlikesine yol açacaklarını iddia etmek ve ona göre gerekeni yapmaya kalkışmak uygun olacaktır. Öte yandan ilk önerinin herhangi bir biçimde Bolşevikler tarafından yapılmasını beklemiyerek, derhal o bölgeden (Doğu'dan) içeriye doğru, kimliklerini belli etmeden gönderilecek birkaç değerli kişi aracılığıyla (Bolşeviklerle) hemen görüşmelere girişmek, anlaşmak pek uygun olur. Böylece, Bolşeviklerin bizim memleketimiz içine çok sayıda ve kuvvetli girmesine gerek kalmaz. İşbu amaç için, zaten memleketin millî gücünün hazır olduğu belirtilerek, yalnız şimdilik kimliklerini belli etmeden örneğin bazı delegelerinin kabulü ve gelecek durumlarımız, silâh, cephane, teknik araçlar, para ve gerekirse insan vermek gibi işler üzerinde görüşmeler yapılabilir. Böylece anlaştıktan sonra, kendilerini sınırda tutmak ve İtilâf Devletleri'nin Türkiye'yi terketmeleri için bir silâh olarak kullanmak, yüksek görüşleriniz üzere, pek yerinde olur."[117] Yeterince açık. Mustafa Kemal, "Bolşeviklerin bizim memleketimiz içine çok sayıda ve kuvvetli girmesine" karşıdır; ama o, "silâh, cephane, teknik araçlar, para ve gerekirse insan vermek gibi işler üzerinde görüşmeler yapıl"masına ve bu Sovyet desteğini "İtilâf Devletleri'nin Türkiye'yi terketmeleri için bir silâh olarak kullanma"ya asla karşı değildir.

Evet, Mustafa Kemal yer yer Türk "ulusal kurtuluş" savaşının "emperyalizme ve hattâ kapitalizme karşı" olduğunu söylemekle kalmadı. O, özellikle durumun umutsuz gözüktüğü 1920 yılı sonlarında daha da ileri gitti ve içinde yakın arkadaşlarının da bulunduğu ve üyelik için Komünist Enternasyonal'e başvurmaktan bile çekinmeyen bir sahte Türkiye Komünist Partisi kurdurdu. Bu ve benzer manevraların hedefinin; bir yandan Sovyet Rusya'dan silâh ve diğer maddi kaynakların yanısıra siyasal destek almak ve bir yandan da Anadolu'da oluşmakta olan komünizan hareketlerin büyümesi ve güçlenmesini engellemek olduğunun altını bir kez daha çizelim. Nitekim o, Moskova'ya elçi olarak gidecek olan Ali Fuat Paşa'ya yazdığı 16 Eylül 1920 tarihli mektupta tutumunu şu sözlerle açıklığa kavuşturuyordu:

"4- Bolşevikler aynı zamanda memleketimizde Bolşevik teşkilâtı kurmak için olağanüstü faaliyete başlamışlardır. Bakü'ye gönderdikleri Mustafa Suphi ve arkadaşları vasıtasıyla Türkiye Komünist Genel Merkezini meydana getirdiler. Tamamen bolşevik fikirlerine kazanılan saf ve

saf olmayan kişileri sahilin her noktasına çıkardıkları gibi, içerde de Eskişehir ve Ankara'ya kadar göndermişlerdir. Amaçları memlekette bir sosyal devrim yapmaktır...

"5- Biz bu durum karşısında önce memleketi elimizde muhafaza etmek ve ne ıslahat gerekiyorsa hükümet vasıtasıyla yaparak anarşi ve devrim suretiyle Rus bağımlılığına engel olmak ve Moskova'daki temsilci heyetimizin görüşmelerinin olumlu veya olumsuz bir sonuca erişmesi için acele etmek, Ruslar ne yardım ederlerse miktarına bakmıyarak kabul etmek, Ermenilerle elverişli bir savaş vermek ve Azerbaycan'la bitişmeyi oldubitti yapmak için Rusların kabulüne hareketimizi bağlamamak kararını ve talimatlarını verdik."[118] Kemal sözlerini şöyle sürdürecekti:

"8- Açıklamamdan anlaşılmıştır ki, kayıtsız şartsız Rus tabiiyeti demek olan dahildeki komünizm teşkilâtı amaç olarak tamamen bizim aleyhimizdedir. Gizli komünizm teşkilâtını her surette durdurmak ve uzaklaştırmak zorundayız... Durum arzettiğim gibi Doğu ve Batı ile belirli bir sonuca varmadan devrimlerden kaçınmak ve bu münasebetle Mustafa Suphi yoldaşa da yazdığım gibi ne yapılacak ise hükümet vasıtasıyla yapmaktır. Tabiatıyla komünizm ve Bolşevizme açık olarak aleyhtarlığı uygun görmem."[119] Aynı Mustafa Kemal, gerçek niyet ve eğilimlerini ortaya koyan bu mektuptan sadece üç gün önce, yani 13 Eylül 1920'de Mustafa Suphi'ye yazdığı ve sahte ve ikiyüzlü bir içerik taşıyan mektupta ise şöyle demişti:

"Bakû'de Türk İştirakiyyun Komitesi Merkez Heyeti Başkanı Mustafa Suphi Bey ve azadan Mehmet Emin yoldaşlara,

"... Ezici çoğunluğu rençber ve köylülerden teşkil edilmiş olan milletimiz Batı emperyalizm ve kapitalizminin mahkûmiyetinden kendini kurtarabilmek için bunlara karşı birleşmiş olarak mücadeleye, savaşmaya karar vermiştir ve bu kararını uygulamaktadır.

"Türkiye İştirakiyyun Teşkilâtı'nın da aynı kanaat ve amaç ile çalışmakta olmasını büyük bir kıvançla karşıladık...

"Amaç ve ilke yönünden bizimle tamamen birlik olan Türkiye İştirakiyyun Teşkilâtı'ndan maddi ve manevi yönden hakkıyla yararlanabilmemiz için teşkilâtınızın sadece Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'yla irtibat kurma ve muhafaza eylemesi gerekir. Türkiye dâhilinde uygulanacak her çeşit teşkilât ve devrimler ancak bu kanal aracılığıyla yapılabilir.

"Aynı hedefe doğru yürüyen Türkiye İştirakiyyun Teşkilâtı'yla tamamen işbirliği edebilmek için Büyük Millet Meclisi'ne tam yetkiye sahip bir temsilci göndermenizi ve Büyük Millet Meclisi tarafından Azerbaycan Hükümeti'ne temsilci olarak Bakû'ye gönderilmiş Memduh Şevket Bey'le ilişki kurmanızı ve işbirliği eylemenizi rica eder ve bu vesile ile samimi hürmet ve selamlarımı sunarım.

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

"Mustafa Kemal"[120]

Görece zayıf olduğu bir dönemde, siyasal deneyimi sınırlı Suphi ve yoldaşlarına tatlı sözlerle hitap eden, ama yakın arkadaşı Ali Fuat Paşa'ya yazdığı mektuptaki sözlerinden de -"Gizli komünizm teşkilâtını her surette durdurmak ve uzaklaştırmak zorundayız"- anlaşılacağı üzere, burjuva sınıf bilinci tam olan Mustafa Kemal'in, çiçeği burnunda TKP'nin lider kadrolarının trajik akıbeti konusunda herhangi bir sorumluluğu olmadığı düşünülebilir mi? Elbette hayır. Zaten Mustafa Suphi ve yoldaşlarını öldürenlerin başına gelenler, sanıkları yönlendirenlerin Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir olduğunu göstermektedir. 15'leri öldüren Yahya Kâhya ve çetesi bu cinayetten sonra, Kâzım Karabekir tarafından tutuklanıp askerî mahkemede göstermelik bir tarzda yargılanıp aklandılar. Ancak Yahya ve adamları 3 Temmuz 1922'de Trabzon kışlasının yanında güpegündüz uğradıkları bir saldırıda öldürüldüler.

Mustafa Kemal'in bir dizi kirli işinde kullandığı, ama işi bitince ya da çok şey bildiği için

öldürttüğü katillerin arasında, 1921-23 yılları arasında onun yakın koruması olarak görev yapmış olan Topal Osman da bulunuyordu. Kemal, TBMM'ndeki muhalifi ve İkinci Grup olarak bilinen milletvekili topluluğunun öndegelen isimlerinden birisi olanTrabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'i de 26 Mart 1923'te Osman'a öldürtecek ve ardından da isyan ettiği yaygarasıyla, başında yüzbaşı İsmail Hakkı Tekçe'nin bulunduğu TBMM Muhafız Alayı'nı Topal Osman ve çetesi üzerine yollayacaktı. Dahası Osman bu çatışmada yaralı olarak ele geçirildiği hâlde sorgulanmaksızın Tekçe tarafından kafasına kurşun sıkılmak suretiyle öldürülecek ve gizlice gömülecekti. Osman ve adamlarına karşı saldırıyı yöneten ve daha sonra uzun yıllar Mustafa Kemal'in muhafızlığını yapan emekli general İsmail Hakkı Tekçe'nin anıları, kendisinin 1975 yılında ölümünden sonra, 1977'de *Günaydın* gazetesinde yayımlandı. Tekçe bu anılarında Yahya Kâhya'yı -Topal Osman'ın adamlarıyla birlikte- kendisinin öldürdüğünü de kabul edecekti. Hem Yahya Kâhya'nın ve hem de Mustafa Kemal'i korumakla görevli olan Topal Osman'ın ve İsmail Hakkı Tekçe'nin böylesi eylemleri kendi inisiyatif ve iradeleriyle gerçekleştirmelerinin olanaksız olduğu bellidir. Dolayısıyla Yahya Kâhya'nın, Suphi ve yoldaşlarının öldürülmesiyle ilgili bildiklerini anlatmaması ve Topal Osman'ın da çok büyük bir olasılıkla Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi olayını ve Kemalistlerin diğer cinayet ve kıyımlarını bir sessizlik perdesiyle örtmek için ortadan kaldırıldıkları rahatlıkla söylenebilir. Devam edelim.

Mustafa Kemal, Türkiye'de Bolşevizmin uygulanmasına uygun bir zemin bulunmadığını göstermek için işçi sınıfı ile burjuvazi, yoksul köylülerle toprak ağaları ve genel olarak ezilen halklarla askerî ve sivil bürokrasi arasındaki uzlaşmaz karşıtlıkların üzerini örtme gereği duyuyordu. O, 1 Aralık 1921'de TBMM'nde yaptığı ve Türk ulusunu âdeta bir "proleter ulus" olarak göstermeye çalıştığı konuşmada toplumsal demagojinin doruğuna çıkıyor ve şöyle diyordu:

"Fakat sosyal doktrin bakımından dahi düşündüğümüz zaman, biz hayatını, bağımsızlığını kurtarmak için çalışan emekçileriz, zavallı bir halkız! Ne olduğumuzu bilelim. Kurtulmak, yaşamak için... çalışan ve çalışmak zorunda olan bir halkız! Bundan dolayı herbirimizin hakkı vardır, yetkisi vardır. Fakat çalışmakla bir hakkı elde ederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını çalışmadan geçirmek isteyen insanların bizim toplumumuzda yeri yoktur (alkışlar)! O hâlde söyleyiniz efendiler! Halkçılık sosyal düzenini emeğin hukukuna dayandırmak isteyen bir sosyal doktrindir efendiler! Biz bu hakkımızı korumak, bağımsızlığımızı güven altında bulundurabilmek için toptan, milletçe, bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı milletçe savaşmayı uygun gören bir doktrini izleyen insanlarız."[121]

Ama Kıvılcımlı'ya bakılırsa Kemalistlerin böylesi söylem ve havaları hiç de sahte ve ikiyüzlü bir nitelik taşımıyor, tersine onların demokratik devrimle yetinmediklerini ve hattâ sosyalist devrime yöneldiklerinin kanıtları oluyordu! (Tabii, aynı dönemde benzer ve daha radikal bir söylem tutturmaları, onların İttihatçı rakip/ ortaklarına -olması gerektiği gibi- en küçük bir ilericilik katmıyordu.) O, *Halk Savaşının Planları* adlı kitabında Kemalistlerin Anayasalarının giriş bölümüne, "Halkçılık Programı" adını verdikleri demagojik belgenin bir bölümünü koymuş olmalarını bunun kanıtı olarak sunarken şöyle diyordu:

"Böylece Antifeodalizm ve Antiemperyalizm sloganları, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Bildirisi oldu...

"O zaman, sahnede rol oynayanların, içinde bulundukları gidişe hangi ön, son ve yön'ün ağır basacağını hesaplamaları beklenemezdi. Yalnız, daha o zamandan, Demokratik Devrimin, Sosyalist (Antikapitalist) Devrimle iç içe girdiği, unutulmaz olaylarla kendini gösterdi. İki Devrim konağının etle tırnak oluşu, çok ilginç dekorlarla sahneye konuldu."[122] Yazar hemen arkasından, George S. Harris'in, o sıralar *Türkiye'de Komünizmin Kökleri* adıyla Türkçeye

çevrilen ve bir gazetede bölüm bölüm yayımlanmakta olan kitabına göndermede bulunuyor ve Harris'in şu sözlerini aktarıyordu:

"Ankara'da bir moda almış yürümüş. Milletvekilleri birbirlerini 'Yoldaş' diye çağırmakta. Hattâ kırmızı tepeli kalpaklar giymekte, Bakanlıklara da 'Komiserlikler' denilmekte idi."[123] Kıvılcımlı hemen ardından şunları ekleyecekti:

"Bu bir oyun muydu?

"Sonradan öyleye benzetildi. Biz o Devrimciler kadar ciddi insanların Kurtuluş Savaşıyla alay ettiklerine katılamayız."[124] Kıvılcımlı'nın aktardığı sözleri, George S. Harris'in bu kitabının 1979'da basılan versiyonunda aynen şöyle geçiyordu:

"O heyecanlı günlerde Atatürk'ten tutun en küçük rütbeli insana kadar, Ankara milliyetçileri arasında, komünistler gibi giyinip kuşanmak -geçici bir moda- olmuştu. Kemalistler birbirlerini, çoğunlukla 'yoldaş' diye çağırmakta, bakanlıklara 'Halk Komiserlikleri' demekte ve Bolşeviklere olan yakınlıklarını göstermek için tepesi kırmızı kalpak giymekteydiler."[125]

Burada söylenenler, Marksizm-Leninizmden sapmanın ve kendi önyargılarında diretmenin insanları ne denli hatalı ve subjektif yargılara sürükleyebileceğini gösteriyor. Ankara'daki milletvekillerinin orta oyununu ciddiye alan Kıvılcımlı'ya karşılık onun, -haklı ya da haksız bir tarzda- Amerikan casusu, CIA ajanı olarak niteledi̇ği Harris, Mustafa Kemal hakkında yaptığı ve Kıvılcımlı'nınkinden çok daha mantıklı ve gerçekçi olan değerlendirmesinde aynen şöyle diyordu:

"Türk milliyetçi liderlerinin, içerideki komünistlere karşı daima derin bir kuşku beslemiş ve Sovyet devletiyle olan dostlukla memleketteki komünist hareketin teşvik edilmesi hususunu kesin bir şekilde ayırd etmiş oldukları muhakkaktır. Mustafa Kemal Atatürk, sırası gelince komünist argosu ile konuşur, Sovyet rejimini bol bol methedip göklere çıkarır ve bu rejimin ne mânaya geldiğini anlatırken, kendi ülkesindeki komünistlere karşı tutumunda herhangi bir taviz vermiyor, bir gevşeme göstermiyordu."[126]

Yukarda da gördük: Mustafa Suphi ve yoldaşlarının 28-29 Ocak 1921'de alçakça öldürülmelerinden de çok büyük olasılıkla -Kâzım Karabekir ile birlikte- doğrudan sorumlu olan Mustafa Kemal'in özelde Kıvılcımlı'ya ve genelde komünistlere ilişkin düşünceleri de, Kıvılcımlı'nın Mustafa Kemal'e ilişkin düşüncelerinden çok daha berrak ve çok daha gerçekçiydi. Türk burjuva devletinin lideri, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra anti-komünist ve gerici yüzünü çok daha net olarak sergileyecek, ama bu, Kıvılcımlı'nın ve TKP liderlerinin kendisi hakkında boş hayaller beslemelerine engel olmayacaktı. Örneğin Mustafa Kemal, çok zayıf bir kitle tabanı olan TKP'nin etkisiz siyasal çalışmasından bile büyük bir rahatsızlık duyduğunu 1929'da Eskişehir'de verdiği bir demeçte şöyle açıklayacaktı:

"Türk milletinin içtimaî nizamını ihlâle müteveccih (=toplumsal düzenini çiğnemeye yönelik- G. A.) didinmeler boğulmaya mahkûmdur. Türk milleti kendisinin ve memleketinin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak isteyen müfsit (=bozguncu- G. A.), sefil, vatansız ve milliyetsiz sebükmağızların hezeyanlarındaki (=ahmakların sayıklamalarındaki- G. A.) gizli ve kirli emelleri anlamayacak ve onlara müsamaha gösterecek bir heyet değildir. O şimdiye kadar olduğu gibi, doğru yolu görür. Onu yolundan saptırmak isteyenler ezilmeye, kahredilmeye mahkûmdur. Bunda köylü, amele ve bilhassa kahraman ordumuz beraberdir."[127]

Kıvılcımlı, yukarda da göstermiş olduğum gibi, Mustafa Kemal'in bu konuşmasını yaptığı dönemde ve onu hemen izleyen yıllarda kaleme aldığı ve YOL adı altında topladığı çalışmalarında Mustafa Kemal'i hakettiği biçimde eleştirmiş ve sergilemişti. Ancak o daha sonraki tarihlerde yazdığı yazılarda bu tutumunu köklü bir tarzda değiştirdi ve tıpkı TKP liderleri gibi Mustafa Kemal'i ve Türk "ulusal kurtuluş" savaşını göklere çıkarma klasik

revizyonist rotasına girdi. Dolayısıyla, ikinci dönemin Kıvılcımlısı'nın, gerici burjuva-toprak ağası rejiminin şefinin 1929'da TKP ve komünistler hakkında söylediği bu sözlerden, yani onun kendi partisini hedef alan bu doğrudan saldırısından bile gereken dersi ve sonuçları çıkarmadığı anlaşılır. Tabii bu saptama, siyasal mazohizmle sakatlanmış olduğunu söyleyebileceğimiz TKP'lilerin ve o geleneğin görüş açısını benimseyenlerin hemen hemen tümü için olduğu gibi günümüzde de Mustafa Kemal'de anti-emperyalist ve ilerici bir damar keşfetme çabalarından bir türlü vazgeçmeyen ilerici çevre ve kişiler için de geçerlidir.

Hem Marksizm-Leninizm ve hem de işçi sınıfı ve halkların tarihsel deneyimi bize, sömürücü sınıfların siyasal önder ve temsilcilerinin özellikle olağanüstü ve çetin koşullarda, kendi egemenliklerini sürdürebilmek için her türlü toplumsal demagojiye ve alışılmadık taktiklere başvurabileceklerini gösteriyor. Mustafa Kemal'in yaptığı da bundan başka bir şey değildir. Geniş ve zengin bir siyasal repertuara sahip "devlet sınıflarımız"ın Osmanlı'dan günümüze değin uzanan serüvenini kapsamlı bir tarzda incelemiş olan Kıvılcımlı'nın böylesi bir hataya düşebilmesini ve bu açıklamalara değer biçebilmesini herhâlde ancak onun ideolojik önyargılarıyla açıklayabiliriz.

Weimar Almanyası Örneği

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan ve Kasım 1918 devrimiyle yıkılan Alman İmparatorluğu'nun yerini 1919'da, başında Alman Sosyal-Demokrat Partisi'nin bulunduğu Weimar Cumhuriyeti almış, savaştan zaferle çıkan Fransa, Britanya gibi emperyalist devletlerse, 28 Haziran 1919'da imzalanan Versailles Anlaşması'yla Almanya'ya çok ağır koşullar dayatmışlardı. Dahası Paris ve Londra daha sonraki yıllarda Alman burjuvazisinin kendisini cezalandırmayı amaçlayan diğer Batılı devletlerle ilişkilerini düzeltme çabalarını kibirli bir edayla reddetmişlerdi. Kitlesel yoksulluk, çökmüş bir ekonomi, ödenmesi gereken çok ağır bir savaş tazminatı, kitlelerin sola kayışı/ devrimci çalkantılar ve güçlü Alman ordusunun eskisinin karikatürü sayılacak bir düzeye indirilmesi vb. Alman tekelci burjuvazisi ve onun ordusunun saflarında ciddi bir karamsarlık, öfke ve çaresizlik duygusu doğurmuştu. İşte bu olağanüstü sayılabilecek koşullarda, Prusya militarizmi geleneğinden gelen ve anti-komünist ve monarşist bir dünya görüşüne sahip olan Alman ordusunun saflarında Sovyet Rusya'yla yakınlaşma düşüncesi oluşmaya başladı. Daha somut bir anlatımla koşullar, Alman tekelci burjuvazisinin öncüsü sayılabilecek olan Alman ordusu üst kademesinin bir bölümünü, Türkiye'de İttihat ve Terakki önderlerinin ve Kemalistlerin tuttuğu yola benzer bir yol izlemeye itti; yani onlar bir yandan komünizme ve Almanya'da proleter devrimi olasılığına ve bu doğrultudaki silâhlı ayaklanma girişimlerine karşı olmaya devam ederken, bir yandan da -tıpkı kendileri gibi uluslararası bir izolasyona tâbi tutulan- Sovyet Rusya'yla bağlaşma kurma politikasına yöneldiler. Örneğin bu yönelim, Ocak 1919'da Almanya Komünist Partisi'nin Berlin'de başlattığı erken devrimci ayaklanmanın ezilmesi, iki önderinin -Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht- öldürülmesi ve Mart 1921'de bu partinin yanısıra bazı aşırı sol grupların katıldığı bir diğer ayaklanmanın bastırılması politikasıyla pekâlâ birarada gidebiliyordu.

Aslına bakılacak olursa bu yıllarda Almanya Sosyal-Demokrat Partisi dışındaki Alman siyasal partilerinin hemen hemen hepsi, Britanya, Fransa ve ABD gibi Batılı devletlere karşı ve Sovyet Rusya'yla yakınlaşmadan yana bir tutum benimsemeye yönelecekler, daha doğrusu zorlanacaklardı. Sağcı, milliyetçi ve gerici partilerin bir Sovyet Rusya'yla yakınlaşma politikasına yönelmelerinin esas nedeni, bu partilerin arkasındaki esas güç olan ordu ile ağır sanayi tekellerinin, uğranan yenilginin intikamını alma isteği, Batılı emperyalistlerin dayatmış olduğu onur kırıcı ve aşağılayıcı barış anlaşmasına duyulan derin öfke ve Batı ve yurtdışı pazarlarından dışlanmış olan Alman ağır sanayisinin Rusya pazarına girme hesabıydı. Weimar Almanyası'nın

23 Ekim 1919'da Reichstag'da yapılan görüşmelerde, Britanya ile Fransa'nın açık çağrısına rağmen Sovyet Rusya'ya karşı uygulanmasına başlanan ablukaya katılmayı reddetmesi işte bu gelişmelerin ürünüydü. Sovyet Rusya'ya yakınlaşma eğiliminin başını, Prusya militarizminin en seçkin temsilcilerinden General Hans von Seekt ve arkadaşları çekiyordu. 1917'de Osmanlı Genelkurmayında Enver'le birlikte çalışan, Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman ordusunun son genelkurmay başkanı olan von Seekt, Versailles Anlaşması uyarınca yeniden düzenlenen ve Reichswehr olarak anılan Alman ordusunun da komutanıydı. Von Seekt, daha Ocak 1920'de Rusya'yla siyasal ve ekonomik bir anlaşmanın Almanya'nın politikasının geri döndürülemez amacı olduğunu ve bu tutumun Almanya'da Bolşevizme karşı bir duvar örmekle çelişmediğini belirtiyordu. Rusya devriminin, sadece komünizmi benimsemiş olan çevreler üzerinde değil, bir çaresizlik hissinin basıncı altında bulunan ve komünizme düşman olan Alman egemen çevreleri üzerinde de önemli bir etki yaptığını belirten Britanyalı tarihçi E. H. Carr, Almanya'nın içinde bulunduğu durumdan ancak bir devrimle kurtulabileceğine inanan Alman subaylarına egemen olan ruh hâlini şöyle anlatıyordu:

"Alman Samsonu, yenilgi ve aşağılanma anında tapınağın sütunlarını yıkmak ve Filistinliler'i zaferlerinden etmek için, Bolşevizmin karanlık güçlerini yardımına çağıracaktı. Fakat bu vizyonun, Rusya devriminin amaçlarıyla çatışması ille de gerekmeyen olumlu yanları da vardı. Darbe, Batı'ya ve liberal demokrasiye karşı yöneltilecekti; bu darbe otoriter olacaktı, ama kent proletaryasının yeni gücünü de tanıyacaktı; ve onun amacı, Alman ulusal askerî gücünün canlandırılması olacaktı. Böylece milliyetçi Almanya ile Bolşevik Rusya arasında bu ikisinin, Batı devletlerine ideolojik antipatilerinin ve onlarla olan çıkar çatışmalarının belirlediği bir bağlaşma kurulabilirdi."[128] Almanya'daki gelişmeleri yakından izleyen Lenin RKP (B)'nin 22 Eylül 1920'de yapılan Dokuzuncu Tüm-Rusya Konferansında bu "anormal" duruma değinirken Antant emperyalistlerinin ezdiği ülkelerin burjuvazisinin Sovyet Rusya'ya yakınlaştığını belirtecek ve şöyle diyecekti:

"Almanya'da da, Kara 100'lerle Bolşevikler arasında anormal bir blokun oluşmasına tanık olduk."[129]

Carr böylesi görüşlerin Alman solunda da belli bir yankı bulduğunu belirtiyor. Ona göre, Ekim 1919'da yapılan Heidelberg kongresinde Almanya Komünist Partisi'nden atılan ve bir ara aşırı sol bir çizgi izleyen KAPD (=Almanya Komünist İşçi Partisi) saflarında yer alan "sol" kanat liderlerinden Laufenberg ve Wolffheim, "ulusal bolşevizm" adı verilen gerici bir öğreti ileri sürmüşlerdi. Onlar, emperyalizm koşullarında saldırgan devlet-kurban devlet ayrımının ortadan kalktığını kabul etmelerine rağmen, savaşın "toplumsal ekonomi"yi tehdit ettiği koşullarda "ulusal savunma" çizgisini benimsemek gerektiğini ileri sürüyorlardı. Laufenberg ve Wolffheim'a göre, Alman burjuvazisi/ ordusu ile Alman proletaryası arasında bir "toplumsal barış" yapılmalıydı; bu öğretiye göre Alman komünistleri bir "proleter Wehrmacht"ı kurmalı, herkesin nefret ettiği Versailles Anlaşması'na, yani Britanya ile Fransa'ya karşı bir "devrimci halk savaşı" açmalı ve böylelikle Alman milliyetçilerinin proleter devrimine destek vermelerini sağlamalı ve onlarla bir bağlaşma kurmalıydılar! Lenin, *Sol Komünizm - Bir Çocukluk Hastalığı* adlı broşüründe "ulusal bolşevizm" öğretisini şu sözlerle reddediyordu:

"Uluslararası proleter devriminin bugünkü koşullarında, Antant'a karşı savaş (açmak) için Alman burjuvazisiyle bir blok kurulmasını savunmaya kadar ileri giden 'Ulusal Bolşevizm'in (Laufenberg ve diğerleri), akıl almaz saçmalıklarını reddetmek yetmez. (Yakın gelecekte bir Alman Sovyet Cumhuriyetinin kurulması hâlinde) Sovyet Almanyası'nın bir süreliğine Versailles Anlaşması'nı tanımasını ve ona rıza göstermesine izin vermeyi reddetmenin bütünüyle yanlış bir taktik olacağını kavramak gerekir."[130]

Bu konuda Kıvılcımlı da "Partide Konaklar ve Konuklar" başlıklı çalışmasında şu saptamayı yapmıştı:

"Emperyalizm düşmanlığıyla gerçek sosyalizmi birbirine karıştırmak da o kadar yeni bir şey değildir. Almanya'da Wolfheim'lerin (ve onun sol kanadı Lauffenberg, Otto Rovelle) 'ulusal Bolşevizm'i Schröder'lerin 'Hamburg akımı' vb. proletarya devrimiyle burjuva devrimini çorba etmenin babalarıdırlar. Onlar da 'herkes Bolşevik olsun. Fransızlara saldıralım' diyorlardı. Bu şekilde kayzerin de gönlüşâd olmaz mıydı?"[131]

Tahmin edilebileceği gibi, Versailles Anlaşması'nın zincirlerinden kurtulmak isteyen Alman burjuvazisi bu konuya çok daha soğukkanlı bir tarzda yaklaşıyordu. Bu noktada, Aralık 1918'de Almanya'ya yasadışı yollardan girmiş ve Almanya Komünist Partisi'nin oluşumunu hazırlayan konferanslara katılmış, Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht'in öldürülmelerine yol açan Ocak 1919 Spartakist ayaklanmasından sonra 12 Şubat 1919'da tutuklanarak cezaevine konmuş olan Karl Radek önemli bir rol oynayacaktı. Bir süre sonra cezaevinden çıkarılarak "ulusal bolşevizm" öğretisinin savunucularından emekli general Eugen von Reibnitz'in evinde konuk edilecek olan Radek ile bazı Alman askerî ve sivil yetkililer arasında bir dizi görüşme yapıldı. Radek'i ziyaret edenler arasında, koyu sağcı General Erich Ludendorff'un eski istihbarat şefi Albay Max Bauer, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Rusya'da ve Meksika'da diplomatik görevlerde bulunan ve savaşın son evresinde (Temmuz-Ekim 1918) Almanya'nın dışişleri bakanı olan Amiral Paul von Hintze, ünlü AEG elektrik şirketinin kurucusu ve Şubat-Haziran 1922'de dışişleri bakanı olarak görev yapacak olan -Yahudi kökenli Alman işadamı- Walter Rathenau gibi önemli isimler vardı. O sıralar Almanya'da yaşayan Talât Paşa ile Enver Paşa da Radek'i ilk ziyaret edenler arasında bulunuyorlardı. Radek daha sonra *November* (=*Kasım*) adı altında kaleme alacağı anılarında şöyle diyordu:

"Eğer gerçekten Antant'a karşı bir savaşım vermek istiyorlarsa Sovyet Rusya'nın yeni ve büyümekte olan bir dünya gücü olduğunu hesaba katmaları gerektiğini Alman militaristlerine ilk açıklayan, bozgunun ardından Sovyet Rusya üzerinden yasadışı yollardan Almanya'ya kaçmış olan Enver'di."[132] Radek anılarında, Talât Paşa'nın ise kendisine, "Müslüman Doğu'nun kölelikten kurtuluşunun ancak halk yığınlarının desteği ve Sovyet Rusya'yla bağlaşma sayesinde olanaklı olabileceğini yeniden ve yeniden" söylediğini belirtecekti.

Bolşeviklerle Alman yetkilileri arasındaki görüşmeler Radek'in Ocak 1920'de serbest bırakılması ve Rusya'ya dönmesinden sonra da devam edecekti. 1920 Nisanında her iki taraf ta birbirine sözümona savaş tutsaklarının geri verilmesi görüşmelerini yönetecek birer temsilci gönderdi. Bu temsilcilere Temmuz ayında diplomatik ayrıcalıkların tanınması ise, her iki ülkenin resmen değilse de edimsel olarak diplomatik ilişki kurdukları anlamına geliyordu.

Sovyet Rusya, Batı Avrupa'da ve özellikle Almanya'da yeni bir proleter devriminin patlak vermesine ilişkin umutların sönmeye yüz tutmasına ve ülke içinde yaşanan -açlık felâketi, Kronstadt ayaklanması gibi- zorluklara bağlı olarak Mart 1921'de kısaca NEP olarak bilinen ve taktiksel olarak devlet kapitalizmine dönüşü içeren yeni bir ekonomik politikaya yöneldi. Kapitalist-emperyalist sistemin çok yakın gelecekte çökmeyeceği kanısına vardıkları bu dönemde Bolşevikler, ülke ekonomisini canlandırmak amacıyla bir dizi önlem aldılar. Bunlar arasında, Rus zengin köylülerine ve özel girişimcilerine belli bir özgürlük alanı açmak, ülkeye yabancı sermaye yatırımlarını çekmek, yabancı ülkelerle ticareti yeniden canlandırmak vb. bulunuyordu. Buna bağlı olarak, kapitalist devletler arasındaki anlaşmazlık ve çelişmelerden yararlanmaya çalışan işçi-köylü devleti, kendisine karşı uygulanan ekonomik-siyasal ambargoyu kırmak için başta 16 Mart 1921'de Britanya ile olmak üzere bir dizi ülkeyle ticaret anlaşmaları yaptı. Moskova'nın bu ambargoyu kırma çabasında, Britanya ve Fransa'nın dargörüşlü bir yaklaşımla uluslararası bir parya konumuna soktukları ve öndegelen kapitalist

ülkelerle ilişkilerini normalleştirme çabaları sistemli bir biçimde reddedilen Weimar Almanyası önemli bir yer tutacaktı.

Buna karşılık 16 Nisan 1922'de İtalya'nın Rapallo kentinde Sovyet Rusya ile Almanya dışişleri bakanlarının imzaladığı anlaşma, diplomatik olarak izole edilen iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını ve ekonomik işbirliğinin yoğunlaşmasının başlangıcı oldu. Bu anlaşma uyarınca iki taraf ta birbirlerine karşı -3 Mart 1918 tarihli- Brest-Litovsk Anlaşması'ndan ve Birinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran Versailles Anlaşması'ndan kaynaklanan tüm malî, parasal ve topraksal hak taleplerinden vazgeçtiler. Bunun kadar önemli olan bir başka nokta da Rapallo Anlaşması'nın gizli bir ekinde saklıydı. Bu ek, iki ülke arasında, aslında 1921'de başlamış olan askeri işbirliğinin boyutlarının genişletilmesini karara bağlıyordu. Bu karar uyarınca Alman ordusunun Rusya topraklarında askerî tatbikat ve manevralar yapmasına izin veriliyordu. Böylelikle Alman ordusu Versailles Anlaşması'nın getirdiği kısıtlamaları aşar ve Rusya topraklarında savaş simülasyonları yapma ve kendi askerlerini eğitme olanağı bulurken, Sovyet Kızılordusu da üstün Alman askerî teknolojisinden ve Alman mühendisliğinin birikiminden yararlanma olanağı buluyordu. 1926'ya gelindiğinde Rapallo Anlaşması, Berlin Anlaşması'nın imzalanmasıyla onaylandıysa da, Almanya'nın Britanya ve Fransa ile ilişkilerinin gelişmesine bağlı olarak edimsel olarak geçerliliğini yitirdi.

Geçerken aynı dönemde İtalya'da da benzer düşüncelerin yaygınlık kazandığını belirtmem gerek. Enrico Corradini gibi bazı emperyalist düşünürler, Britanya gibi "plütokratik" uluslarla İtalya gibi "proleter" uluslar arasında doğal bir çatışma olduğunu, birincilerin ikincilerin büyümesinin önüne takoz koyduğunu ileri sürüyorlardı. İtalya'nın, kendisi de bu düşünceleri benimseyen faşist diktatörü Mussolini şöyle diyecekti:

"Biz, daha üst düzeyde bir toplumsal adaleti kurmak için savaşıyoruz. Diğerleriyse, kendi kast ve sınıf ayrıcalıklarını muhafaza etmek için savaşıyorlar. Bizler, plütokratlara karşı ayaklanan proleter uluslarız."[133]

Kıvılcımlı bu görüşün bir başka versiyonunu "geri" ve bağımlı ülkeler için savunacaktı. O; 1950'li ve 1960'lı yıllarda Irak, Mısır, Libya ve Sudan'da kurulmuş olan, ama asla sosyalist olmadığı gibi radikal demokratik bir nitelik de taşımayan ulusal burjuva rejimlerden sözederken şöyle diyordu:

"Bugün, Mısır'daki sağır Nâsır'ın bile işittiği gibi: Çin'den Endonezya'ya, Cezayir'den Küba'ya dek, bütün yeryüzünün 'bağımsızlığını' gerçekten elde etmiş halkları 'Sosyalizm karargâhına' atlamış, geçmiş genç Osmanlılardır.... Emperyalizm silindiri yeryüzünü öylesine **'tesviye'** etmiştir ki, karşısında her millet ister istemez bütünüyle -söz yerinde ise **'Proleterleşmiş'**tir; sömürge soygunun sofra artığı ile soysuzlaştırılmış emperyalist anayurt proletaryalarından çok daha ileri ölçüde **'devrimcileşmiş'**tir."[134] Bu sözleri Kıvılcımlı'nın, revizyonist kapitalist-olmayan yol tezinin daha da uç bir versiyonunu savunduğunu gösteriyor. Tarih Tezi'ni incelediğim I. Bölüm'de kısmen değindiğim bu konuyu aşağıda, X. Bölüm'de daha geniş bir biçimde ele alacağım. Bu bölümü Metin Kayaoğlu'nun Kıvılcımlı'nın reel politiker tavrını eleştiren bir notuyla bitiriyorum. Kayaoğlu, "Teorik ve Politik Bir Marksizm" başlıklı yazısında Kıvılcımlı'nın, egemen sınıf ve onun çeşitli fraksiyonları hakkında yanılsamalar yaratmaktan başka bir işe yaramayan bu tavrını, haklı olarak şöyle eleştiriyordu:

"Kıvılcımlı, politika yapmak adına, 1930'ların sonunda İsmet İnönü'yü, 1953'te 500. yıl münasebetiyle Fâtih Sultan Mehmet'i, 1950'lerde DP'yi, 1960'larda 27 Mayısçıları, 1971 12 Martında darbecileri savunuyor. Bu dönemlerin hiçbirinde elinde bir örgütsel mekanizma yok. Hiçbirinde bir hareketin içinde veya önünde değil. Hiçbirinde ezilen kitlelerin herhangi bir kesimiyle iç içe olamıyor; genellikle İstanbul Cağaloğlu'nda tecrit edilmiş bir halde yaşıyor."[135] Ama şu uyarıyı da yapmak gerek: Bu girişimleri yaptığı sırada Kıvılcımlı'nın "elinde bir

örgütsel mekanizma" olsaydı, o "bir hareketin içinde veya önünde" bulunsaydı ya da "ezilen kitlelerin... bir kesimiyle iç içe" olsaydı ortaya daha olumlu bir sonucun çıkacağını kesin bir biçimde söyleyemeyiz. Hattâ, böylesi hipotetik bir durumda kitlelerin aktif ve devrimci bölümleri üzerinde etkili olması hâlinde Kıvılcımlı'nın kuyrukçu ve Menşevik çizgisi onların zararına olabilir ve büyük olasılıkla bu kitlelerin iktidardaki egemen sınıf kliğinin kuyruğuna takılması, devrimci kitle hareketinin bir çıkmaza saplanması ve hattâ onun ağır siyasal ve örgütsel kayıplara uğramasıyla sonuçlanabilirdi.

NOTLAR

(1) *YOL* 1, s. 47.
(2) aynı yerde, s. 144.
(3) *YOL* 2, s. 318-19
(4) aynı yerde, s. 468-69.
(5) "Cumhuriyet Bayramı Nedir? ", *Türk Solu*, 29 Ekim 1968.
(6) *Hürriyetimiz ve Birinci Cihan Savaşı Faciamız*, s. 35.
(7) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 241.
(8) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 30.
(9) aynı yerde, s. 44.
(10) aynı yerde, s. 100.
(11) *Collected Works* , Cilt 18, s. 164.
(12) *A Concise History of the Communist Party of China* , s. 5.
(13) aynı yerde, s. 6.
(14) *Millî Kurtuluş Tarihi*, Üçüncü Kitap, s. 988.
(15) Aktaran *Millî Kurtuluş Tarihi*, Dördüncü Kitap, s. 1408.
(16) *Eserler*, Cilt 9, s. 205.
(17) *Anadolu İhtilali*, s. 14-15.
(18) Fikret Başkaya (der), *Resmî Tarih Tartışmaları-4. 1908 Darbe mi? Devrim mi?*, s. 219.
(19) *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 182-83.
(20) "Osmanlı'nın Son Dönemi ve Millî Mücadelede Asker Kaçakları", *BİA Haber Merkezi*, 14 Mayıs 2011.
(21) *Anadolu İhtilali*, s. 20.
(22) Aktaran Korkut Boratav, "Anadolu Köyünde Savaş ve Yıkım", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 15-16, Güz 81-Kış 82, s. 65.
(23) *Çankaya*, s. 240-41.
(24) *Anadolu İhtilali*, s. 129-30.
(25) Aktaran Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası*, s. 45-46.
(26) *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*, s. 39.
(27) Aktaran İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 96.
(28) *Millî Kurtuluş Tarihi*, Birinci Kitap, s. 21.
(29) *Kemalist Devrim İdeolojisi*, s. 190.
(30) *Millî Kurtuluş Tarihi*, Birinci Kitap, s. 121.
(31) aynı yerde, s. 121-22.
(32) aynı yerde, s. 122.
(33) Bkz. *Millî Kurtuluş Tarihi*, Birinci Kitap, s. 246.
(34) aynı yerde, s. 246
(35) aynı yerde, s. 245.
(36) *İsmet İnönü, Hatıralar*, s. 160.
(37) aynı yerde, s. 160.
(38) aynı yerde, s. 163-64.
(39) Aktaran Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, s. 171.
(40) aynı yerde, s. 171.
(41) Bkz. *Sırlar*, s. 54.

(42) aynı yerde, s. 121.
(43) Bkz. "Katledilen 350 bin Pontus Rumundan haberdar mısınız?", 1 Temmuz 2015.
(44) aynı yerde.
(45) *Anadolu İhtilali*, s. 327.
(46) *YOL* 1, s. 165-66.
(47) Aktaran S. Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 274.
(48) Aktaran S. Selek, aynı yerde, s. 286.
(49) *Millî Kurtuluş Tarihi*, Birinci Kitap, s. 13-14.
(50) Aktaran Sinan Tavukçu, "Sivas Kongresi Kararlarında 'Manda' Reddedilmiş miydi?", 1 Mayıs 2012.
(51) *Anadolu İhtilali*, s. 287, italikler benim.
(52) aynı yerde, s. 298.
(53) K. Karabekir'in *İstiklâl Harbimiz* adlı kitabından Aktaran H. Kıvılcımlı, *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 101, italikler benim.
(54) *Anadolu İhtilali*, s. 209.
(55) aynı yerde, s. 233.
(56) Bkz. *Atatürk, The Rebirth of a Nation*, s. 143.
(57) *Sırlar*, s. 160.
(58) *Türkiye*, s. 126.
(59) I. Cemil Schick/ E. Ahmet Tonak, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, s. 43-44.
(60) *Anadolu İhtilali*, s. 442.
(61) aynı yerde, s. 434-35.
(62) aynı yerde, s. 444-45.
(63) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 282.
(64) Toynbee, Grek ordusunun Anadolu'yu işgal ettiği sırada yaptıklarını şöyle anlatıyordu: "Yunanlılar, yabancı ve düşman bir ulusun oturduğu geniş toprakları yönetmenin ciddi sorunları karşısında âciz kalmışlardı. Yunanlılar Türk topraklarına ayak basar basmaz Türk halkına karşı merhametsiz bir savaşa girişmişler ve tabii bu arada Yakındoğu'ya özgü vahşet hareketlerini de ihmal etmemişlerdi. Verimli Menderes vadisini işgal etmişler ve binlerce evsiz kalmış Türk'ü elkoydukları toprakların ötesine sürmüşlerdi." (*Türkiye*, s. 114)
(65) *Paradigmanın İflası*, s. 47.
(66) Bkz. *Anadolu İhtilali*, s. 116.
(67) "Finans-Kapital Tahakkümünün Üçüncü İkiyüzlülüğü", 2 Şubat 1971.
(68) Aktaran Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 444.
(69) aynı yerde, s. 275.
(70) İsmail Arar, *Hükümet Programları, 1920-1965*, s. 10.
(71) *Türkiye'de Devletçilik*, s. 41-42.
(72) Bkz. Kadir Çandarlıoğlu, "M. Kemal Atatürk'ün İngiliz İstihbaratıyla İlişkisi Deşifre Oldu."
(73) *Anadolu İhtilali* , s. 136.
(74) *Türkiye'de Devletçilik*, s. 43.
(75) Aktaran Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler* 2, s. 155.
(76) *Atatürk Milliyetçiliği*, s. 241.
(77) *Finans Kapital ve Türkiye*, s. 37.
(78) Bkz. *Kemalist Devrim İdeolojisi*, s. 216.
(79) *Sayın İ. İ. Paşaya Açık Mektup.*
(80) *Paşaların Hesaplaşması* , s. 19.
(81) *YOL* 2, s. 282-83.
(82) aynı yerde, s. 298-99.
(83) aynı yerde, s. 299.
(84) *Çağdaş Türkiye'de İslâm*, s. 88.
(85) Bkz. *Türkiye Üzerine Tezler* 1, s. 233-40.
(86) "Strateji Planı", *YOL* 2, s. 30.
(87) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s.242.
(88) *Anadolu İhtilali*, s. 341.

(89) *İsmet İnönü, Hatıralar*, s. 474.
(90) aynı yerde, s. 475.
(91) Aclan Sayılgan, *Türkiye'de Sol Hareketler*, s. 205-06.
(92) "Legaliteyi istismar", *YOL* 2, s. 491.
(93) Aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II*, s. 31.
(94) *Öteki Tarih* II, s. 351.
(95) aynı yerde, s. 359.
(96) *Atatürk, The Rebirth of a Nation*, s. 434.
(97) *Sayın İ. İ. Paşaya Açık Mektup*, italikler benim.
(98) aynı yerde.
(99) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 193.
(100) *Hürriyetimiz ve Birinci Cihan Savaşı Faciamız*, s. 112.
(101) aynı yerde, s. 113.
(102) https://www.facebook.com/notes/b%C3%BClent-ecevit/atat%C3%BCrk-ve-devrimcilik-b%C3%BClent-ecevitin-kaleminden/426558185131/
(103) "Suriye Makamlarına Sunulan Bildiri."
(104) *YOL* 1, s. 207.
(105) "Türkiye'de Ulusal Sorun", *YOL* 2, s. 370.
(106) Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, Cilt 2, s. 609.
(107) *YOL* 2, s. 393.
(108) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 191.
(109) aynı yerde, s. 191-92.
(110) aynı yerde, s. 197.
(111) Aktaran Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, İkinci Kitap, s. 454.
(112) aynı yerde, s. 454.
(113) Aktaran Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm*, s. 102.
(114) aynı yerde, s. 125.
(115) Kâzım Karabekir'in *İstiklâl Harbimiz* adlı kitabından Aktaran Emel Akal, *Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki ve Bolşevizm*, s. 296.
(116) Aktaran Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, İkinci Kitap, s. 475.
(117) aynı yerde, s. 689-90.
(118) Aktaran Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm*, s. 151.
(119) aynı yerde, 152-53.
(120) aynı yerde, s. 145-46.
(121) aynı yerde, s. 243.
(122) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 265.
(123) aynı yerde, s. 265-66.
(124) aynı yerde, s. 266.
(125) *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, s. 96-97.
(126) aynı yerde, s. 12.
(127) *Türkiye'de Sol Akımlar-II* , s. 68.
(128) *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, Cilt III, s. 311.
(129) *Collected Works*, Cilt 31, s. 276.
(130) *Collected Works*, Cilt 31, s. 75.
(131) *YOL* 1, s. 221.
(132) https://www.marxists.org/archive/radek/1926/november/index.html.
(133) https://en.wikipedia.org/wiki/Proletarian_nation.
(134) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 208.
(135) *Teori ve Politika*, Sayı: 40, Güz 2015-Kış 2016, s. 32-33.

VIII. KIVILCIMLI'NIN KİTLE HAREKETİNE KARŞI TUTUMU

Marksist-Leninistleri ve tutarlı devrimcileri; burjuva demokratlarından, liberallerden, reformistlerden, pasifistlerden ve onlarla aynı kulvarı paylaşan menşeviklerden ve oportünistlerden ayıran en önemli noktalardan birisi de şudur: Birinciler kesinkes işçi sınıfının ve diğer ezilen/ sömürülen sınıf ve katmanların devrimci kitle eylemlerinden YANA tutum alırken ikinciler kural olarak bu eylemlere KARŞI çıkar ya da onlara mesafeli dururlar. Devrimci kitle hareketine ve devrimci kadrolara karşı tutumu bu ikinci kategoride yer alanlarınkini andıran Kıvılcımlı'nın yaşamı ve yazılarında bu olumsuz tutumun değişik örneklerine rastlamak olanaklıdır. Bunlara sırasıyla değinelim.

Şeyh Bedrettin Örneği

Bu alanda ele alacağım ilk örnek Kıvılcımlı'nın, Şeyh Bedrettin'in müritlerinin, yani Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in gerçekleştirdiği ayaklanmaya yaklaşımı olacak. Yazar bu konuyu 20 Ocak 1966 ile 22 Aralık 1970 tarihleri arasında yayımlanan bir dizi yazısında ele almış bulunuyor. Yazıyı Kıvılcımlı'nın, bu son derece önemli toplumsal hareket hakkında ciddi bir analiz ve değerlendirme yapacağı beklentisiyle okumaya koyulanlar çok geçmeden hayal kırıklığına uğradıklarını göreceklerdir. Neden? Çünkü Kıvılcımlı, çok önemli bir tarihsel kişilik saydığı Bedrettin'i yer yer, altını doldurmaksızın övmekle yetinmekteydi. Örneğin o, bu yazı dizisinde şöyle diyordu:

"Şeyh Bedrettin bu şuursuz medeniyet yıkılışları yerine, insanlığın biricik ve sürekli gelişimini sağlayacak şuurlu devrimi, başka deyimle: Tarihsel devrim yerine sosyal devrimi geçiren en şuurlu ve en orijinal büyük devrimcidir. O bakımdan, sosyal devrimler çağı demek olan modern çağın ilk en önemli müjdecisidir.

"Şeyh Bedreddin, kendi çağdaşları sayılabilecek olan İslâm medeniyetinin Aristotales'i İbni Haldun (1332-1406) dan da, Batı dünyasında Wiclef'ten sonra ilk din reformcusu Çek papazı Jean Huss'ten de önemli kişidir...

"**Jean Huss** (1369-1415) yalnız Hristiyanlar için İsa dininde reformu öngörmekle yetindi. Şeyh; Müslüman, Hristiyan, Yahudi ayırdı yapmadı, bütün din ve ulus sınırlarının izafiliğini göstererek, her türlü insan ayrılıklarını 'İptal' etti. Tümüyle insanlığı yücelten bir kurtarıcı Humanitarisme yarattı. Batı'da ünlü 'Reform' hareketi: Zengin papazların mülklerini müsadere etmekle kaldı. Bunun sonucu Almanya'da büyük derebeyilerin, Fransa ve İngiltere'de işveren burjuvaların ekmeklerine yağ sürdü. Şeyh; öyle dar bencil sınıf ve sınır çerçevelerinden üstün uluslararası sosyalizmin gözünü budaktan esirgemez ülkücüsü idi. Huss kancıkca yakıldı, Şeyh kancıkça asıldı. Hüss'çü hareket, kendisi öldükten sonra başladı. Şeyh onlarca yıl hazırlanmış Anadolu ve Rumeli hareketinin başına geçti. Huss antika bezirgânlığın yerine modern bezirgânlığı tutmuş oldu. Şeyh her bezirgân çıkarcılığına karşıydı."[1]

Peki, eğer Bedrettin belirtilen özelliklere sahip çok önemli bir devrimci idiyse Kıvılcımlı'nın onun düşüncesi ve eylemi hakkında çok daha fazla şey söylemiş olması gerekmez miydi? Gerekirdi elbet. Ancak Kıvılcımlı bunu yapmıyor ve yazı dizisinin büyük bir kısmını Bedrettin'in soyu sopu, sülâlesi, soykütüğü vb. konusunda dönemin çeşitli -bilimsel niteliği tartışmalı- tarih kitaplarında ortaya konan bilgileri karşılaştırmaya ve değerlendirmeye, Bedrettin'in atalarının başlarından geçenleri anlatmaya ve daha da ilginci onların, Osman Gazi'ye ve Osmanlı devletinin kuruluşuna nasıl yardım ettiklerini hikâye etmeye ve bu vesileyle Osmanlıları bir kez daha övmeye ve göklere çıkarmaya ayırıyor. Yazar bu bölümde şunları söylüyordu:

"Âdil oğlu Oruç'un yazdığı 'Tevârih'i Al'i Osman'a göre, Osman henüz adsız binlerce gaaziden biri iken, yeğeni Aktimur ile Selçuk Sultanı Alâeddin'den (şeyhin dedesinin kardeşinden) silâh yardımı alarak Karahisar'ı ele geçirdi... Demek Osman Gaazi'nin tarihe ilk girişi, Şeyhgilin eliyle olmuştur. Öyleyken, Şeyhgil en ufak mevki hırsı gözetmediler. Din düşmanı saydıkları Hristiyanlığa karşı savaşmak onlara yetiyordu. Saltanatın ne olduğunu öğrenmişlerdi. Batıya karşı Osman oğullarına kavga yoldaşı olmaktan başka amaç akıllarına gelmedi.

"Osmanlılığın kuruluşu gibi, en cesur fetihlerinde de Şeyhgilin payı hiçbir tarihte yazılmadık kertede büyük oldu. Osmanlı akıncısı olarak Çanakkale önüne geldikleri vakit, Şeyhin dedesi Abdülâziz yüz yaşını aşkın bir pirdi. Çoğu gaaziler gibi hem derviş, hem kılıç eriydi."[2]

Acaba Kıvılcımlı bütün bunları; müritlerini kılıçtan geçireceği, onların kafalarını keseceği ve kendisini asacağı Bedrettin ile Osmanlılar arasında "ortak bir devrimci geçmiş" olduğunu ima etmek için mi anlatmaktadır? Bunu kesin olarak bilemeyiz; ancak onun burada Bedrettin ve onun atalarıyla Osmanlı'nın kurucuları arasındaki ortak noktaları öne çıkarması bu izlenimi doğurmaya hizmet ediyor. Şeyh Bedrettin'in 100 yaşını aşmış olan dedesinin elinde kılıç Hristiyanlara karşı savaştığına inandığı ve okurlarının da inanmasını beklediği anlaşılan Kıvılcımlı sadece bu yazının son bölümünde Şeyh'in kişiliği ve yaşamı hakkında bir miktar bilgi vermekle yetinmiştir. Ama o, bu önemli ayaklanmayı ve ona yol açan ekonomik ve siyasal koşulları değerlendirmemiş, bu siyasal hareketin sınıfsal niteliğini, taleplerini, itici güçlerini, nasıl geliştiğini ve neden yenildiğini, o sıralar bir fetret devri yaşayan Osmanlı devletinin değişik fraksiyonlarının bu hareket karşısında aldıkları tutumları vb. tartışmaya girişmemiştir. Kıvılcımlı ayaklanmanın kendisine şöyle bir değinmekle yetinmiş ve bu konuda okura, neredeyse sokakta dolaşan sıradan insanın bildiği bazı genel geçer bilgiler vermekten öteye gitmemiştir. Eğer, Marks onun gibi yapmış olsaydı, *Fransa'da İç Savaş* adlı kitabında Paris Komünü'nü anlatırken ayaklanmanın öngünü, başlaması, ilerlemesi, Komünarların burjuvazinin saldırısına karşı kahramanca direnmesi ve ayaklanmadan çıkarılması gereken dersler vb. yerine Komün'ün liderlerinin soykütüğünü araştıran ve pek de bir işe yaramayan bir broşür yazmış olurdu.

Kıvılcımlı'mn bu yazısında dikkat çeken bir nokta da şu. O yazının son bölümünde, I. Mehmet'in (=Çelebi Mehmet- G.A.) Deliorman'da toplanan Bedrettin yanlılarının arasına ajanlarını gönderdiğini, kendilerini Şeyh'in müridi olarak gösteren bu kişilerin bir fırsatını bulup yakaladıkları Bedrettin'i Serez kentinde bulunan ve kendisini asacak olan padişahın yanına götürdüklerini anlatıyor ve yazısını şöyle bitiriyor:

"İşçi kardeş,
"Şeyh Bedrettin'in eyleminden çıkaracağımız şudur:
"Bizi sömüren emperyalist ve kapitalistler, kendilerine karşı birleştiğimizi, teşkilâtlandığımızı görünce çeşitli oyunlar oynamaya çalışırlar. Kendi adamlarını aramıza bizdenmiş gibi göstererek sokarlar ve çalışmalarımızı sabote etmeğe uğraşırlar. Böyle kötü maksatla aramıza girmiş kimseleri hareket içinde devamlı kontrolla meydana çıkarmalıyız."[3]

Allah aşkına sayın Kıvılcımlı! İşçilerin, "Şeyh Bedrettin'in eyleminden çıkaracağı" ESAS DERS bu mudur? Herhâlde değildir ve olmamalıdır da. Evet, işçiler burjuvazinin ve siyasal gericiliğin provokasyonlarına karşı uyanık olmalı ve devrimci öncüleri tarafından eğitilmelidirler. Ancak bu; değişik milliyet, din ve mezheplerden yüzbinlerce insanı harekete geçiren ve kuşaklar boyu Osmanlı emekçilerini etkileyen görkemli bir toplumsal hareketten çıkarılması gereken derslerin belki de en sonuncusudur. Bir Marksist-Leninist teorisyen ya da politikacının işçilere Şeyh Bedrettin'in eylemini anlatmak amacıyla kaleme almış olduğu yazıyı böyle bir değerlendirmeyle bitirmesi, bu eylemin tarihsel önemiyle hiçbir biçimde bağdaşmaz. Böylesi birinin altını çizmesi ve öne çıkarması gereken ilk nokta, o dönemin yoksul Anadolu ve Rumeli emekçilerinin Osmanh'nın "böl ve egemen ol!" politikasını boşa çıkarmış, milliyet, din ve mezhep ayrımı yapmaksızın biraraya gelmiş, yeni ve eşitlikçi bir toplumsal düzen kurmayı düşlemiş ve güçlü Osmanlı ordusuna karşı ender görülen bir cesaretle savaşmış oldukları gibi olgulardır. Böylesi bir araştırma elbette bunların yanısıra Osmanlı devletinin bu hareketi bastırmak için hangi metotları kullandığını, ayaklanmayı yönetenlerin ne türden stratejik ve taktiksel hatalar işlediklerini de ele almalıdır. İşçilerin ve diğer sömürülen emekçilerin, Marks'ın deyişiyle "gökyüzünü fethetmeye" cüret etmiş olan Bedrettin'in ve onun Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal gibi müritlerinin eyleminden çıkaracağı ve çıkarması gereken dersin belkemiği ya da isterseniz esas öğeleri bunlar olmalıydı.

Görebildiğim kadarıyla Kıvılcımlı iki önemli kitabında daha Şeyh Bedrettin'den ve onun -en azından manevi ve ideolojik- önderi olduğu hareketten sözetmektedir. Bunlardan biri yazarın; *Tarih, Devrim, Sosyalizm* adlı yapıtı, diğeri ise *Osmanlı Tarihinin Maddesi* adlı adlı yapıtıdır. O birincisinde, Timur'un barbar saldırısının Osmanlı devletinin altından girip üstünden çıktığını anlatırken şöyle diyordu:

"Nice sunturlu derebeyi kalıntıları varsa açıkladı ve birbirine düşürüp kırdırdı. Öylesine kökten bir temizlikle kan gövdeyi götürüyordu ki, 1420'de modern Avrupa'nın Jan Housse'larını gölgede bırakan Simavnalı Şeyh Bedreddin'ler yer ve gök sınırlarını 'iptal' mücadelesine çıktılar...

"I.Mehmet'in 8 yıllık dönemi, Müslüman Anadolu derebeylerini ve Türk toplumsal devrimini boğdu. 30 yıl süren II. Murat dönemi, Hristiyan Rumeli derebeylerini geri attı. Ancak Fâtih II. Mehmet, önce içeride köklü toprak ve düzen reformu gerçekleştirdi. Sonra eskimiş orijinal Bizans İmparatorluğu ile, farkına varmadan Batı Avrupa derebeyliğinin ölüm çanını çaldı."[4] Bu temel yapıtında Kıvılcımlı'nın, modern Avrupa'nın köylü-halk hareketlerini gölgede bıraktığını ve yer ve gök sınırlarını iptal mücadelesine çıktığını söylediği Bedrettin hareketi hakkında söylediklerı işte bu birkaç satırdan ibaret.

Yazar, en hacımlı ve belki de en önemli kitabı olan *Osmanlı Tarihinin Maddesi*'nde pek çok konuyu ayrıntılı ve bazılarını son derece ayrıntılı bir biçimde ele aldığı halde Şeyh Bedrettin'e ve onun adının simgelediği harekete kısaca ve dolaylı bir biçimde değinmekle yetinmiştir. O bu yapıtının "Fâtih ve Osmanlı Rönesansı" başlıklı altbölümünde, toprağı ve insanı çürüttüğünü söylediği Bizans ve Anadolu Selçuklularının, derebeyliği/ feodalizmi yaygınlaştırdığını belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Hattâ, Osmanlılık bile bu ufunet (=çürüme, kötü kokma- G. A.) ortasında Yıldırım Beyazıt'la patlak veren soysuzlaşmaya kurban gitmişti. Timur Moğollarının barbar akını, kahir yüzünden lütfetti: Osmanlı'daki derebeğileşmeyi paramparça etti. Osmanlı'nın ilk göçebe gelenekleri, Simavnalı Şeyh Bedrettin kuşağı Akşemsettin gibi Horasan çırasını elinden düşürmeyen bilginlerin ışığı altında rönesansa uğradı.

"Fâtih Mehmet, Bizans'a çuvaldızı sokmadan önce, Osmanlı'ya iğneyi batırdı: Dine ve Kayıhan töresine aykırı Tefeci-Bezirgân soygunlu toprak ağalığının kökünü kazıdı. Halkı

yoksulken, 'özel sermaye' diye tutturup, 'her mahallede bir milyoner' cambazlığına çıkmadı."[5]

Burada Kıvılcımlı, Fâtih Sultan Mehmet'in Çandarlı Halil Paşa'nın ve onun simgelediği Türk/ Türkmen aristokrasisinin hegemonyasını kırmasından ve yerine devşirme kökenli kullardan oluşan bir yönetici katmanı geçirmesinden söz ediyor. Yukarda V. Bölümde de işaret etmiş olduğum gibi Kıvılcımlı II. Mehmet'in devletin doruğunda yaptığı bu düzenlemeyi anti-feodal bir önlem olarak değerlendiriyor. Yazar aslında Fâtih Sultan Mehmet'in Bizans'ın geleneklerini devralma doğrultusunda attığı adımları aklamakta ve yüceltmekte, Bedrettin'le Fâtih'in hocası Akşemsettin arasında hayali ve zorlama bir bağlantı kurmakta ve hepsinden beteri bu adımları Bedrettin'in adına bağlayarak meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak Kıvılcımlı Şeyh Bedrettin'i ve onun manevi ve ideolojik önderi olduğu hareketi değerlendirme konusunda sınıfta kalmış, daha doğrusu bu hareketin içerdiği devrimci potansiyel ve olanakları görmezden gelmeyi yeğlemiştir. Aslında onun bu konuda oldukça tutarlı olduğunu söyleyebiliriz. Yukarda IV. Bölüm'de de belirtmiş olduğum gibi kafası, ordu yanlısı köklü önyargılarla yüklü olan Kıvılcımlı, özellikle 15. ve 16. yüzyılda patlak veren Türk/ Türkmen/ Alevi halk ayaklanmaları karşısında da suskun ve özünde Osmanlı ve Osmanlı-ordusu yanlısı bir tutum içinde olmuştur.

1908 Devrimi Sonrası İşçi Eylemleri ve Kıvılcımlı

Ele alacağım ikinci örnek Kıvılcımlı'nın, II. Abdülhamit rejimini deviren 1908 burjuva-demokratik devrimine ve onun ardından meydana gelen kitle eylemlerine yaklaşımıdır. Bu konuda 1930'ların ilk yıllarının Kıvılcımlısı ile daha sonraki onyılların Kıvılcımlısı arasında pek bir fark yok. Örneğin o "Yakın Tarihten Birkaç Madde" başlıklı çalışmasında, haklı olarak ayaktakımı ya da lumpenproletarya için şöyle diyordu:

"İşçi sınıfının ilk ve en büyük gerçek idealisti koca Marx'ı bile korkutan bu 'ayaktakımı', kuşkusuz yeni işçi sınıfının değil, eski işçinin bile karikatürü olamaz. Bu tipin şehirlerde, başka sınıflar ad ve hesabına, bir bardak suya atılmış çamur gibi, kâh en küçük entrika rüzgârıyla ortalığı bulandırması, kâh birdenbire dibe çöküp tortu gibi uyuşuk ve pasif kalması, bundan 80 yıl önceki manzarasıyla Marx'ın gözüne çarpmıştı."[6] Daha sonra kâh İttihat Terakki'nin, kâh gericiliğin "bu şehir kalabalığını birbirleriyle yaptıkları düelloda duygusuz, bilinçsiz birer hançer gibi kullandı"klarını söyleyen Kıvılcımlı sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Türk işçilerinin hayat ve sınıf mücadeleleri *daima* kendi yolundan sapıtmış, yabancı ve düşman sınıfların uğruna oldu. 1908 devriminden önce de, o devrimden sonra da, Türk işçisi zâlim sınıfların afyonuyla asıl hedefinden uzaklaştırıldı. Baskıcı derebeyi sisteminde de, meşrutiyetçi burjuva rejiminde de bu böyle oldu.

"Acaba meşrutiyet devrimiyle Türkiye işçi sınıfının tarihinde hiç mi bir şey değişmedi? Hayır, bir şey değişti. At gene o at, fakat ata binen değişti: Egemen sınıf başkalaştı."[7] Ancak bundan hemen sonra, sanki bu iki kategori eş anlamlıymış ya da aynı şeymiş gibi "işçi sınıfı"nın yerine "ayaktakımı"nı geçiren yazar şunları ekliyordu:

"Türkiye'nin ayaktakımı, *1908'den önce karşı-devrim cephesindeydi, 1908'den sonra devrim cephesine geçti* -kuşkusuz proletarya devriminin değil, başka burjuva devriminin, fakat ne de olsa devrimin cephesine geçti.

"1908'den önce karşı-devrim cephesindeydi: Çünkü zorba Osmanlılıkta egemen sınıf, kodaman ve yabancı burjuvaziyle derebeylikti. Derebeylikle devrimci burjuva arasındaki mücadelede, ezen karşı-devrim Müslüman ve ezilen devrimci hareket Hristiyan olduğundan -daima 'Asya'da hazır bulunan yedekler bir yana'- Müslüman ve ayrıcalıklı geçinen ayak takımı Türkler, devrimci Hristiyanlıktan çok karşı-devrimci Müslümanlığı tutuyordu.

"1908'den sonra devrim cephesine geçti: Çünkü iktidarı paylaşsa bile, en büyük hisseyi kendisine ayırmak zorunda olan burjuvazi derebeyliğe karşı ayaktakımı arasında daha yeni yöntemlerle demagoji yapmada başarılı oldu. Onun için, örneğin hamallar arasında İttihat ve Terakki'nin güçlü propaganda ve örgüt faaliyeti hiç eksik olmadı."[8]

Kıvılcımlı'nın, özellikle Osmanlı toplumunun özgün koşullarında hamalların maddi yaşam koşullarının onları ayaktakımına yaklaştırdığını belirtmesi doğru. 1826'da ortadan kaldırılana değin yeniçerilerin önemli bir bölümünün esnaflık ve seyyar satıcılığın yanısıra kayıkçılık ve hamallık gibi işlerde çalıştığı biliniyor. 1908 devriminden sonra ise İttihat ve Terakki çetesinin, hem ayaktakımı ve hem de maddi yaşam koşulları kendilerini ayaktakımına yaklaştıran hamallar arasında milliyetçi propaganda ve örgütlenme çalışması yürüttüğüne ve onları Ermeni halkına ve ulusal hareketine karşı saldırılar için kullandığına işaret etmesi de doğru ve önemli bir saptama. Ancak yazarın, farkında olarak ya da olmayarak, işçi sınıfı ile ayaktakımını -üstelik bu ikincisinin "yeni işçi sınıfının değil, eski işçinin bile karikatürü olama"yacağını söylediği hâlde- birbirine karıştırdığını görüyoruz. Oysa, aralarında geçişler olmakla birlikte bu iki toplumsal katman birbirinden farklıdır. Engels 1870'te, *Almanya'da Köylü Savaşı* adlı yapıtının ikinci basısına yazdığı Önsöz'de şöyle diyordu:

"*Lumpenproletarya*, bu karargâhını büyük kentlerde kurmuş, bütün sınıflardan gelen en bozulmuş bireyler tortusu, olanaklı tüm müttefikler içinde, en kötü olanıdır. Bu ayaktakımı, tamamen satılık ve küstahtır. Fransız işçileri, devrimler sırasında, evlerin duvarına: 'Hırsızlara ölüm!' yaftasını yapıştırdıkları ve hattâ bunlardan birçoğunu kurşuna dizdikleri zaman, bu işi, kuşkusuz, mülkiyet aşklarından ötürü değil, ama herşeyden önce, bu güruhtan kurtulmanın gerektiği bilinci ile yaptılar. Bu serserileri, savunucu olarak kullanan ya da bunlara dayanan her işçi önderi, sadece harekete ihanet ettiğini kanıtlar."[9]

1908 devriminin tersyüz edildiği ve bir karşı-devrime dönüştüğü koşullarda işçi sınıfının en geri katmanlarının da İttihat ve Terakki çetesinin güdümüne girdiği söylenebilir; ancak bu olgudan hareketle ne 1908 siyasal devrimi kınanabilir ve ne de bu devrimden önce ve ondan sonra, "Türk işçisi"nin ana gövdesinin "zâlim sınıfların afyonuyla asıl hedefinden uzaklaştırıldı"ğı ileri sürülebilir. (Tabii bu sav, işçi sınıfından bambaşka bir sınıfsal karaktere sahip ayaktakımının tutumu örnek gösterilerek ileri sürülemez.) İttihat ve Terakki kliğinin Birinci Dünya Savaşı ortamında, insanların en geri, en vahşi güdülerini harekete geçirmesi ve işçi sınıfının da bir bölümünü devlet eliyle tezgâhlanan insan kıyımlarına kattığını biliyoruz. Ancak bunun salt Osmanlı Türkiyesi'ne özgü bir olay olduğu sanılmamalı. Savaş patlak verdiğinde Batı Avrupa'nın her bakımdan çok daha gelişkin, uzun sayılabilecek bir geçmişe sahip ve önemli bir bölümü sosyalist/ sosyal-demokrat partilerde ve sendikalarda örgütlü işçi sınıflarının çoğunluğu da, "kendi" emperyalist burjuvazilerinin kuyruğuna takılmış ve diğer ülkelerden üniformalı işçi ve emekçi köylü kardeşlerini öldürmüştü. Dolayısıyla İmparatorluğun, siyasal ve kültürel düzeyi Avrupa'daki kardeşlerinden daha/ çok daha geri olan ve köylülükten ve kent yoksulları yığınından yeni kopmuş Müslüman-Türk işçilerinin yollarını şaşırmaları çok da tuhaf görülmemeli. Marksizm, üretim süreci içindeki yerinin işçi sınıfını devrimci ve anti-kapitalist bir sınıf kıldığını söyler; ama bundan asla, işçi sınıfının kendiliğinden anti-kapitalist ve komünist bir bilinç edineceği ve kendiliğinden devrimci siyasal eyleme girişeceği sonucunu çıkarmaz.

Aslına bakılacak olursa Kıvılcımlı, gene bu devrimci döneminde kaleme aldığı "Partide Konaklar ve Konuklar" başlıklı çalışmasında, TKP içindeki "kuyrukçu"ları, hamalların ve mavnacıların burjuvaziye direnişine uzak durmalarından ötürü şu sözlerle eleştirmişti:

"Liman tekeli kurulurken, aç kalan hamallarla mavnacılar İstanbul'da kitle hâlinde kanlı ufak bir çarpışma yaptılar. Kavga doğrudan doğruya tekelci sermayeye karşı patlamış bir

tepkiydi. Kuyrukçular açlığın ayaklanışını 'ortaçağa özgü' bir tepki olmakla damgaladılar. Hamalları işçiden saymadılar. Mavnacıların sosyalizmle ilgili olamayacağını bildirdiler!"[10]

Öte yandan aynı Kıvılcımlı'nın, özellikle 1908 devriminden sonra meydana gelen grev dalgasını küçümsediği, hattâ karaladığını görüyoruz. O, "Türk işçilerinin hayat ve sınıf mücadeleleri"nin "daima kendi yolundan sapıtmış, yabancı ve düşman sınıfların uğruna oldu"ğu türünden olgularla bağdaşmayan bir sav ileri sürüyor, yani işin içine bir de "DAİMA" vurgusu katıyordu. Oysa bir komünistin işçi sınıfının bu uyanışı ve eyleme geçişinden sevinç duyması ve bunu selamlaması gerekirdi! Evet, işçi sınıfının, özellikle maddi yaşam koşulları bakımından ayaktakımına yakın belli bölüklerinin farklı sömürücü sınıf klikleri arasındaki kavgalarda kâh bir tarafın, kâh diğer tarafın piyonları olarak kullanıldıkları vb. haklı olarak ileri sürülebilir. Ama böyle bir savı ileri sürenler asla yukardaki gibi bir genelleme yapamayacakları gibi, olmuşsa eğer şu ya da bu tarih dilimindeki, şu ya da bu sektördeki grevlerin böyle gerici bir nitelik taşıdığı/ gericiliğe hizmet ettiği savını kanıtlamakla yükümlüdürler. Yazarımız ise bu grevlerin "kendi yolundan sapıtmış" olduğunu, "yabancı ve düşman sınıfların uğruna oldu"ğunu kanıtlamaya gerek bile duymuyor.

1908 devriminden sonra grev yapan maden, demiryolu, tuğla fabrikası, tramvay, pamuklu dokuma fabrikası, tütün mağazası vb. işçilerinin ve gazete mürettiplerinin grevlerinin "düşman sınıfların uğruna oldu"ğu nasıl ileri sürülebilir? Böyle bir tavır olsa olsa 1905 Rusya Devrimi sırasında ayaklanan ve Çarlık rejimiyle çarpışan işçiler için "silâha sarılmamalıydılar" diyen Plehanov'un tavrıyla karşılaştırılabilir. Ayrıca bu grevlerin gerek 1908 devriminden önce ve gerekse özellikle bu devrimden sonra işçi sınıfının yaşam koşullarının az da olsa iyileştirilmesine, yerli ve yabancı kapitalist sınıfa ve onların muhafızı olan devlete karşı savaşım içinde belli bir deneyim edinmesine, onun daha sonraki yıllarda siyasal ve sendikal örgütler kurmasına ve ileri öğelerinin siyasallaşmasına katkı yaptığını söyleyebiliriz. Ahmet Makal, 1908 yılında bir dizi sektörde yapılan grevlerin ücretler üzerindeki olumlu etkisini şöyle anlatıyordu:

"1908 grevlerinin ücretler üzerindeki olumlu etkileri, sadece sanayi kesiminde değil, diğer kesimlerde, örneğin madencilikte de gözlenmiştir. Ereğli Kömür Havzası'nda yabancı sermayeli Ereğli Şirketi'nin işçileri, 1908 sonrası 4 grev gerçekleştirdiler. Bu grevler sonucunda, şirket tarafından işçi ücretlerine ortalama yüzde 30 dolaylarında zam yapıldı. Anadolu Demiryolu Şirketi'nde gerçekleştirilen grevde de, işçiler ücret artışı taleplerinin bir bölümünü elde ettiler."[11]

1887'de Cenevre'de kurulan Hınçak Partisi, 1907'de İstanbul'da kurulan ve değişik uluslardan işçileri barındıran Demiryolu İşçileri Sendikası, 1908 devriminden sonra Selânik'te kurulan Tütün İmalat İşçileri Sendikası, gene aynı yıl İstanbul'da kurulan ve değişik uluslardan işçileri barındıran Matbaa Sendikası, 1909'da Selânik'te kurulan Yahudi ağırlıklı Selânik İşçi Federasyonu, gene 1909'da İstanbul'da kurulan Rum ağırlıklı Türkiye Sosyalist Merkezi vb. örgütleri, işçi sınıfının diğer kazanımlarına örnek verebiliriz.

Tabii işçi sınıfının 1908 ve onu izleyen yıllardaki konumunu değerlendirirken şu bir dizi faktörü gözönüne almak zorundayız: a) Kapitalist üretim ilişkilerinin cılız olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda, sayıca çok küçük olan işçi sınıfı, kır ve kent küçük burjuvazisiyle bağlarını yeni yeni koparmaktaydı. b) Henüz çok genç olan işçi sınıfı sadece devrimci önderlikten değil, güçlü bir devrimci savaşım geleneğinden de yoksundu. c) Bu işçi sınıfı daha çok devlet işletmelerinde ve yabancı sermayeye ait işletmelerde çalışıyordu. d) İmparatorluğun, İstanbul, İzmir, İzmit, Adana, Bursa, Beyrut ve Selânik gibi kentlerinde yoğunlaşan işçi sınıfının çoğunluğu Hristiyan ve Yahudi kökenliydi.

19. yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu işçi sınıfında etnik ve dinsel farklılıklar çoğu kez birinci planda rol oynuyor ve sınıfsal farklılıkları gölgeliyordu. Bunun bir nedeni; imalât sanayisinin,

yani bir anlamda modern kapitalizmin, esas itibariyle toplumun Müslüman-olmayan katmanları içinde filizlenmiş olması, hem sanayicilerin ve hem de işçilerin büyük çoğunluğunun bu katmanlardan gelmesi ve burjuvazi-proletarya çatışmasının bu alana sıkışmış olmasıydı. Bunun bir diğer nedeni ise, İzmir ve Adana gibi kapitalist ilişkilerin daha hızlı geliştiği yörelerde ticaret ve tarım burjuvazisi içinde Müslüman-olmayan katmanların giderek güçlenmesi ve bu yeni patronların çoğu Müslüman olan tarım işçileri, yoksul ve küçük köylülerle karşı karşıya gelmesiydi. Bu koşullarda, sömüren ve sömürülen sınıf ve katmanlar arasındaki çelişme Müslüman-olmayanlarla Müslümanlar arasındaki bir çelişme görünümüne bürünebiliyordu. (Bu konuya, IX. Bölüm'de yeniden döneceğim.) Ama kapitalizmin gelişmesi bu durumu yavaş yavaş değiştiriyor ve zaman zaman binlerin, hattâ onbinlerin katıldığı eylemler gerçekleştiren ve gelişen işçi hareketi gelecek için umut vadediyordu. Balkan Savaşlarının ve onun kışkırttığı milliyetçilik ve ulusal düşmanlıkların ortaya çıkmaması ve Birinci Dünya Savaşının ve ona eşlik eden felâketlerin yaşanmaması hâlinde bu hareket ülkenin yazgısını olumlu bir yönde değiştirme potansiyelini taşıyordu. İbrahim Yalımov, "1876-1923 Döneminde Türkiye'de Bulgar Topluluğu ve Sosyalist Hareketin Gelişmesi" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"Geçen (ondokuzuncu- G. A.) yüzyılın sonlarında kurulmaya başlayan oldukça büyük devlet işletmelerinde yetişen birçok Türk gitgide özel teşebbüse dönük belli bir yön tuttular. Benzeri etkenler sonucu sanayi burjuvazisi oluşmaya başladı.

"Yeni doğan diğer sınıf proletaryaydı. Bu sınıf İstanbul, İzmit, Selânik, Kavala, Beyrut, Adana gibi bellibaşlı sanayi merkezlerinde belirgindi. Ama sanayi iyice gelişmediği için nicel bakımdan güçlü değildi. Birinci dünya savaşı önceleri imparatorluktaki işçi sayısı 100 bin civarındaydı. Bunlar manifatura, tütün, maden ve ulaşım işçileriydi. Aralarında Türk asıllı olmayanlar oldukça kabarıktı. Örneğin, Ereğli kömür madenlerinde birçok Hırvat işçi çalışıyordu. Hele İstanbul, Edirne ve Selânik'de azınlıklara mensup işçiler çok fazlaydı. İşçi sınıfına katılan Türkler genellikle son yıllarda topraksızlaşan köylülerdi. Öyle ki, onlar hâlâ köylü zihniyeti taşıyan yarı-işçi, yarı-köylü tipleriydi.

"İttihatçılar işçilerin çalışma ve yaşam koşullarında gereken düzenlemeleri yapmadılar. İşçilerin işgünü önceki gibi 12-14, hattâ bazı durumlarda 16 saat sürüyordu. Bulgar sosyalistlerden Vlahov'un belirttiğine göre, fırın işçileri günde 18, tütün işçileri ise 9-9.5 saat çalışıyorlardı. Buna karşılık aldıkları ücret 8-16 kuruşu geçmiyordu. Kadın ve çocuk işçiler ise daha da az alıyorlardı. Oysa Rum, Yahudi ve Ermeni işçiler arasında kadınlar hiç de az değildi. Emekçiler çok ağır koşullarda yaşamak zorunda kalıyorlar; bu da tepki ve direnişlere neden oluyordu."[12]

1908 devriminin ardından genç Türkiye işçi sınıfı bir grev ve eylem patlaması yaşadı. Donald Quataert "Islahatlar Devri 1812-1914" başlıklı çalışmasında, 1908-14 döneminde Türkiye'de yüzlerce grevin patlak verdiğini söylüyordu. Kesin rakamlar vermek çok güç olmakla birlikte, sadece 1908 yılında Osmanlı toprakları üzerinde 100 bini aşkın işçinin grevlere ve diğer direniş eylemlerine katıldığını söyleyen Oya Sencer S. Velikov'un bir yapıtından şu bilgileri aktarıyor:

"Şark Demiryolları'nda 3,000'den fazla işçi işi bırakmış, İstanbul liman işçilerinin birkaç bini grevlere katılmış, Selânik'te 1908'de, herbirinde beşyüz-ikibin arasında işçinin yer aldığı ortalama 25 grev çıkmış, Reji'de 500 işçi, Olimpos fabrikalarında 120 işçi, Selânik Demiryolu'nda 1,500 işçi, Selânik'te 1,000 fırın işçisi, ayrıca 500 sabun, 2,000 tuğla, 800 dok işçisi ve 95 mağaza müstahdemi işi bırakmıştır. Bu rakamlar görüldüğü gibi grevlerin ancak pek az kısmını içine almakta, böyle olduğu hâlde toplam 35 bini bulmaktadır. Demek ki bütün Osmanlı toprakları üzerinde, 1908 yılında 100 bini aşkın işçi hareketlere katılmıştır."[13]

Kırılcımlı yıllar sonra, yani 1965'te kaleme aldığı bir başka yapıtında, 1908 burjuva devriminin ardından patlak veren işçi grevleri karşısında almış olduğu olumsuz tutumu

sürdürdü. O, grevlerin arka arkaya patlak verdiği süreci anlatırken önce bu eylemlere sahip çıkar gözüküyor ve şöyle diyordu:

" **'Hürriyet'** 1908 yılı Temmuzunda açıklandı. Ağustosta Türkiye'nin -sonra tam yarım yüzyıl **'YOK'** sayılacak olan- **Modern İşçi Sınıfı** tek vücut olarak insan haklarını ararken, gerçekte, asıl Millet ve Vatan kurtuluşunu da sağlamak için ayaklandı. Alâtini TUĞLA fabrikası, Selânikte TÜTÜN mağazaları işçileri, Varna'da TİCARET işçileri, Selânik ve Manastır boylarınca DEMİRYOL işçileri, Demirkapı-Mitroviça-Üsküp'te DEMİRYOL işçileri, İstanbul'da GAZETE MÜRETTİPLERİ, Bağdat DEMİRYOLU müstahdem ve işçileri, İstanbul TRAMVAY işçileri, ŞİRKET'İ HAYRİYE işçileri... 14 Eylülde EREĞLİ KÖMÜR, Zonguldak MADENKÖMÜRÜ işçileri, Balya Karaaydın MADEN işçileri, Adana PAMUK FABRİKA işçileri... Sözleşmişçe, ardarda, birbirini tutarak grev yaptılar...

"Türkiye işçi sınıfı ne istiyordu? Tarihin hazin cilvesidir: egemen Türk aydınlarının yabancı sermayeye paravanalık ettikleri gün, Türk olmayan doktor Arhangelos'un, işçi öncüsü olarak 17 Ağustos günü dediği gibi: **'Dayanılmaz olan yaşayışlarına bir parça refah saçılmasını diliyorlardı.'** Bütün dilekleri ağlanacak kadar ilkeldi."[14]

Türk Ordusu ile İşçi Sınıfı Arasında

Ama biraz sonra devletçi önyargı ve içgüdüsü devreye giren Kıvılcımlı, -önemli bir bölümü Avrupa sermayesine ait işletmelerde yaşanan- bu eylemlerden sadece Avrupa finans kapitalini sorumlu tutuyor ve onun için şunları söylüyordu:

"Kendi işçisini ayaklandırmamak için, Türk milletini sağmal yapacaktır...

"En insafsızca hakaret ve kışkırtmaların üstadı olan modern sermaye Türkiye işçi sınıfına KARŞI Devleti, Milleti hattâ işçi sınıfının bile bir parçasını kışkırtmak için şu dört başlı provokasyonlarını başarıyla yürüttü...

"Özel Sermaye, Hürriyet uman işçi sınıfının 'gözünün kurdunu kırmak için' onu zorla greve itmiştir."[15] Yani Kıvılcımlı'ya göre, bu grevler dönemin işçi sınıfının, 1908 burjuva devriminin sunduğu sınırlı özgürlük ortamından yararlanarak son derece kötü olan yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirmek için kendi iradesiyle giriştiği eylemler DEĞİLDİ. Ona göre bunlar; Avrupa finans kapitalinin ve özel sermayenin, işçi sınıfının "gözünün kurdunu kırmak (=korkutmak- G. A.) için" işçileri yapmaya zorla ittiği eylemlerdi. Kıvılcımlı burada, "Devletle milletin arasının açılması"ndan üzüntü ve rahatsızlık duyan bir 'komünist' konumundadır! İşçi sınıfının ve diğer sömürülen emekçilerin ordu ve devletle karşı karşıya gelmesinden rahatsızlık duyan ve büyük olasılıkla nasıl bir tutum takınacağını kestiremeyen yazar bunun ardından, konuyla pek de ilgisi olmayan bazı haber ve bilgileri sunduktan sonra ağzındaki baklayı çıkarıyor. Yazar devletin Avrupa sermayesine bağımlı olduğunu söylüyor ve Eylül 1908'de greve giden ve bu arada hapse atılan arkadaşlarını kurtarmaya çalışan Anadolu Demiryolları işçileriyle askerler arasında yaşanan ve bir işçinin öldüğü çatışmayı **'Türk ordusunu Türk işçisine karşı kışkırtmak'** altbaşlığı altında ve şu milliyetçi yorum eşliğinde aktarıyordu:

"Gene borç girtlağı aşmıştı. Devlet kıskıvrak Finans Kapitale bağlıydı...

"Devletin yapabileceği tek şey, sermayeyi silâhla korumaktı. Türk Ordusunun Viyana önünde Avrupayı titrettiği durum tersine dönmüştü. Türk Ordusu, Kuvayımilliye savaşındaki denemesiyle bizdeki sermayenin ne kadar Vatan ve Millet haini kesilebileceğini henüz görmemişti. İşçi sınıfı hareketinin millî kurtuluş anlamına geldiği kavranılmayınca, bir kargaşalık olduğu sanıldı. İşçi sınıfına karşı silâhlı kuvvetler yürütüldü."[16]

Kıvılcımlı burada bir yandan "Devlet kıskıvrak Finans Kapitale bağlıydı" derken, bir yandan da, onun en önemli bileşeni olan orduya toz kondurmamak için âdeta çırpınmaktadır.

O, "Türk Ordusunun Viyana önünde Avrupayı titrettiği" günleri özlediğini, yani Osmanlı yayılmacılığını onadığını ima etmekle kalmamaktadır. Kıvılcımlı burada aynı zamanda idealist yaklaşımı uyarınca Türk ordusunun, gerçek görevini yani yerli ve yabancı sermayenin bekçiliğini yaparak işçi sınıfına karşı yürümesini bir yanlış anlamaya bağlamaktadır! Ona göre işçilerle Türk ordusu ve devletinin arasını açanlar; "işçi sınıfını kışkırtan", "işçi sınıfını bölünmeye kışkırtan", "i'an parasıyla milleti kışkırtan", "malî baskı ile devletçiliğimizi kışkırtan", "Türk ordusunu Türk işçisine karşı kışkırtan" hep yabancı sermaye ve finans kapital idi. Yani yazar hem Dr. Arhangelos'un tanıklığına da başvurarak grevlerin nedeninin, işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının son derece kötü olması olduğunu kabul ediyor; yani işçileri eyleme geçmeye "kışkırtan"ın son derece kötü yaşam koşulları olduğunu söylüyor. Ama aynı Kıvılcımlı sermayenin, özellikle de yabancı sermayenin işçilerin "gözünün kurdunu kırmak", yani kendilerini korkutmak için onları "zorla greve it"tiğini ileri sürüyor. Tabii o, bu savını kanıtlamak için herhangi bir kanıt ileri sürme zahmetine de katlanmıyor.

Gene o, bir yandan işçilerin "asıl Millet ve Vatan kurtuluşunu da sağlamak için ayaklan"dıklarını söylerken öte yandan da onların kendi iradeleriyle hareket etmediklerini söylemeyi de başarıyor. Kıvılcımlı'nın -büyük olasılıkla çoğu Hristiyan kökenli olan- bu işçilerin eylemlerinin "millî kurtuluş anlamına" geldiğini söylemesinin bir başka tuhaflık ve zorlama bir yorum olduğunu da ekleyebiliriz. Ona göre Türk ordusunun işçilerin üzerine yürümesi onun, "sermayenin ihanetini" görmemiş ve işçi sınıfı hareketinin "millî kurtuluş anlamına geldiği"ni kavramamış olmasında aranmalıdır! Kıvılcımlı'nın yarattığı bütün bu düşünce kargaşasının, mantık tutarsızlıkları ve zorlamalarının nedenini tahmin etmek zor değil: Kendi gözbebeği Türk ordusunun Avrupa finans kapitalinin ve yerli sermayenin çıkarlarını korumak için işçilere karşı harekete geçmiş olduğu gerçeğini gözlerden saklama ve bu kurumun "devrimci" niteliğine ilişkin anti-Marksist safsataları ne pahasına olursa olsun sürdürme gayretkeşliği. Kıvılcımlı milliyetçi at gözlüklerini çıkarmış olsaydı, bu işçilerin "asıl Millet ve Vatan kurtuluşunu da sağlamak için ayaklan"madıklarını ve adıgeçen grev vb. eylemleri sermayenin ya da başka birilerinin provokasyonuna geldikleri için yapmadıklarını anlayabilirdi. Onun ordunun, "sermayenin ne kadar Vatan ve Millet haini kesilebileceğini henüz görme"diği için işçilerin üzerine yürüdüğü biçimindeki tuhaf saptaması ise gerici bir nitelik taşımakla birlikte, kendisinin genel yaklaşımıyla uyumludur.

Burada söylenenlerden çıkarsanabilecek bir başka sonuç ta şu olmaktadır: "Türkiye, yabancı sermayenin ve finans kapitalin boyunduruğu altına girmiş olmasaydı, Türk ordusu ve devleti ile Türkiye işçi sınıfının arası açılmayacak ve bu iki taraf arasındaki ilişkiler barışçı ve dostça bir nitelik taşıyacaktı!" Okura, o bilinen "kötü sermaye-iyi ordu/ devlet" sahte karşıtlığının da ötesine geçen bir analiz dayatan Kıvılcımlı, 1908-09 döneminde asker, jandarma ve polisin, yani yerli ve yabancı sermayenin baskı aygıtı olan Osmanlı devletinin bir dizi greve hem yabancı ve hem de yerli sermaye adına müdahalede bulunduğunu unutmuş gözükmektedir. Bu grev dalgasının altında bambaşka nedenler aramak tümüyle abestir: Olan biten genç Osmanlı işçi sınıfının ekonomik taleplerle sürdürdüğü son derece meşru bir savaşımdı. Dr. Arhangelos'un anlatımıyla işçiler "Dayanılmaz olan yaşayışlarına bir parça refah saçılmasını diliyorlardı." Ve kendisini komünist ya da devrimci olarak değerlendiren her kişi, grup ve çevrenin gönlü kayıtsız koşulsuz bu işçilerden yana olurdu ve olmalıydı.

Kıvılcımlı'nın Avrupa finans kapitalinin ve özel sermayenin, işçi sınıfını korkutmak amacıyla kışkırttığını ileri sürdüğü bu grev eylemlerinin çoğunun, tam da bu yabancı sermayeye ait işyerlerinde yaşanmış olması da onun eleştirisinin sığlığını, mantıksal tutarsızlığı ve yanlışlığını bir kez daha göstermektedir. Eylemlerin yabancı sermayeye ait işyerlerinde yapıldığını o zaman yayın yapan burjuva basını da teslim ediyordu. Örneğin *İkdam* gazetesi, 16 Eylül 1908

tarihli sayısında yer alan ve işçi eylemlerini olumsuz bir biçimde değerlendirdiği yazısında şöyle diyordu:

"İki ay evveline kadar, gazete sayfalarına geçmediği için grev kelimesinin ne demek olduğu bilinemediği gibi, grev dediğimiz hâlet (=durumlar- G. A.), yani terk-i eşgal (işi bırakma) dahi mecburen gayri vaki idi (=görülmüyordu- G. A.). Bugün grevler âdeta bir salgın hastalık hâlini aldı, grev yalnızca şirketle amele arasında meydana gelen bir anlaşmazlık olmakla kalmaz, memleketin ahvali iktisadiyesi (=ekonomik durumu- G. A.) üzerinde de tesir yapar. Bundan maada (=başka- G. A.) memleketimizde mevcut cesim (=büyük- G. A.) sanayi ecnebi sermayeleriyle vücuda gelmiştir. Demek ki grevler dolayısıyla itibarı malîmiz üzerinde tesir icra eder (=malî saygınlığımızı etkiler- G. A.). Şirketin hisse senedatı düşer."[17] İşçilerin sermayenin provokasyonuna âlet olarak bu grevlere giriştiklerini ileri sürmek suretiyle Kıvılcımlı, *İkdam* gazetesinin bu satırlarda dile getirdiği gerekçelere meşruiyet kazandırmaktadır.

Ama Kıvılcımlı burada da kendi ağzından kendisini yalanlamayı başarmaktadır. O aynı yapıtında, Hüseyin Avni Şanda'mn *1908'de Ecnebi Sermayeye Karşı İlk İşçi Ayaklanmaları* adlı kitabına göndermede bulunuyor. Ve Şanda'ya dayanarak jandarmanın ve ordunun; Şark demiryollarında, Ereğli şirketi ocaklarında, Balya-Karaaydın madenlerinde, Aydın demiryolu hattında meydana gelen grevleri nasıl zorla bastırdığını aktarıyor. Burada, peri masalları anlatmak yerine sınıf savaşımının gerçek verilerini aktaran Kıvılcımlı böylelikle, kendisinin orduya ilişkin milliyetçi ve oportünist yanılsamalarını gene kendi eliyle yerle bir ediyordu. Okuyalım:

"a) **Kara kuvvetleri: 'Askerî bir kıt'a Şark demiryollarının en önemli dairelerini, telgrafhaneyi işçilerin elinden almıştır.' (HA, 26) b) Deniz kuvvetleri:** (Sermayenin Zonguldakta tehlike geçirdiği Fransız sefirliğine bildirilir bildirilmez) **'Ereğli Şirketi ocaklarında işçilerle zabıta arasında kavgalar olmuş, işçilerden 15 kişi maden ocaklarına kömür taşıyan lokomotifleri tahrip etmiştir. Bu suretle büyüyen olayı bastırmak için Nevşehir gambotu ile Zonguldağa asker gönderilmiştir.'** c) Jandarma ve zırhlı: **'Aydın hattındaki grev de sâkin geçmemiştir. İşçiler Develü köyünde istasyonda, lokomotifi durdurmuş, yoldan çıkarmıştır. Öte yandan Punta istasyonundaki depolar da yakılmıştır. Bu yüzden jandarmalar olay yerine gelmiş, grevcilerin daha çok tahripler yapmalarına engel olmuşlardır... Punta istasyonundaki işçiler yığını bir gün önce hapse atılan grevci arkadaşlarını kurtarmak istemişlerdir. Bu arada bir müfreze ile işçiler arasında çarpışma olmuş, birkaç kişi yaralanmış, bir işçi de ölmüştür... Bu olaylar karşısında İzmir vâlisi, daha çok kuvvete ihtiyaç olduğunu Başbakanlığa bildirmiş, Mecidiye zırhlısı İzmir'e giderek karaya asker çıkarmıştır.'** (HA, 27, 28)"[18]

Tabii İttihat ve Terakki rejimi, sadece işçileri acımasızca sömüren yerli ve yabancı kapitalistlerin bekçiliğini yapmakla kalmıyordu. Bu rejim, nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan Müslüman-Türk emekçi köylülerinin yaşam koşullarını iyileştirmek için de hiçbir şey yapmamış, onların yüzyıllardır altında ezildikleri ağır baskı ve sömürüyü sürdürmüş ve onlara karşı büyük toprak sahiplerini desteklemişti. Feroz Ahmad'in, 1908 devriminden kısa bir süre sonra, yani 1909-10 yıllarında Anadolu'nun bazı yörelerini gezen Ahmet Şerif adlı gazetecinin gözlemleri üzerine söyledikleri, emekçi köylülük açısından hiçbir şeyin değişmediğini ortaya koyuyordu. Şerif'e göre yaşlı bir köylü, beklentileri ile gerçek durum arasındaki karşıtlığı şöyle anlatıyordu:

"...artık herşeyin düzeleceğini, vergilerin kolaylıkla [yani, zorlama olmaksızın] toplanacağını; köydeki kanlı, katil ve hırsızların terbiye edileceğini; askere giden çocuklarımızın senelerce aç, çıplak bekletilmeyerek vaktinde tezkerelerinin verileceğini; memurların keyiflerince iş göremeyeceklerini ve herşeyin değişeceğini zannetmiştik. Fakat hâlâ bir şey olmadı... Devlet

dairesine, mahkemeye gidiyoruz, dert anlatamıyoruz. Onlar yalnız, zamanı gelince vergi toplamayı düşünüyorlar... Bütün sene çalışır, her sene vergilerimizi veririz, zaten vermesek de kazanımızı, yorganımızı bile satarak zorla alırlar. Böyle iken yine borçtan kurtulamayız. Birkaç senedir, köyde ekecek tohumluk bulamayanlar çoktur. Başka hiçbir taraftan yardım olmadığından ister istemez ağalardan bir kile tohumluğu, 100-120 kuruşa, yahut üç kileye karşılık alır ekeriz. Artık o ağalar başımıza bela kesilir, köylüyü hep edepsizlerden olan adamlarına dövdürür, hapse attırır, bazan devlet aracılığıyla korkutur da veremeyenlerden alacağını öyle alır."[19]

Ahmad daha ilerde ise şöyle diyordu:

"Toprak ağası sınıfının tersine köylülüğün durumu Genç Türklerin döneminde kötüye gitmiştir. Birbiri ardınca gelen hükümetler, köylünün yakındığı yükleri ve haksızlıkları ortadan kaldırmak şöyle dursun, bunlara yenilerini eklediler. Üretim giderek daha fazla pazar -iç ve dış- için yapıldıkça, çiftçinin artığın daha fazlasına el koyması nedeniyle sömürü oranı da yükseldi... Ulaşımın ve sulamanın gelişmesi dolayısıyla kârlılığın artması yüzünden toprak fiyatlarının sürekli yükselmesi, yerel eşrafın, ortak araziyi ya da kendi haklarını savunamayacak durumda olan köylülerin topraklarını gaspetmesini teşvik ediyordu."[20]

Ama bütün bunlarda zaten şaşılacak bir yan yoktu. Bu, esas görevi sömürücü egemen sınıfların çıkarlarını ve var olan düzeni korumak olan Türk ordusunun işçi sınıfının ve diğer ezilen/ sömürülen sınıf ve katmanların karşısına dikildiği ne ilk olaydı; ne de son olay olacaktı. İşçi sınıfımızın tarihinden birkaç örnek verelim.

5 Eylül 1908: "5 Eylül'de Şirket-i Hayriye'nin fabrika amelesinin terk-i eşgali (=çalışmayı durdurdukları- G. A.) bildirilmektedir. İşçilerin istedikleri, işinden istifa etmiş olan müdür Reşit Bey'in tekrar işine verilmesi ve 'maaşat ve tekaüdiye (=aylıklar ve emekli aylıkları- G. A.) hakkında evvelce cari (=daha önce yürürlükte- G. A.) olan usul ve nizamın tekrar mevkii tatbikinden' (=uygulamaya konmasından- G. A.) ibarettir. Şirket müdürü Zaptiye Nezareti'ne başvurmuş, jandarma ve polisler grevcileri dağıtmışlardır."[21]

15 Eylül 1908: "Anadolu Demiryollarında grev başladığı gün, Harbiye Nezareti'nden Haydarpaşa'ya askerî bir kıta gönderilmiş, işçilerin işgal ettikleri telgraf dairesi ve öteki daireler askerin eline geçmiştir."[22]

1 Temmuz 1924: "İstanbul'da tramvay şirketinde çalışan işçiler bir kondüktörün işten atılmasını protesto ettiler. İşçiler üzerine jandarma kuvvetleri gönderildi. Bir çok işçi yaralandı; bir çoğu tutuklandı."[23]

Ocak 1927: "3,000 kayıkçı, liman işletmesinin kendilerine borcu olan 25,000 lirayı ödememesi üzerine direnişe başladılar. Nakliyat şirketi polise başvurarak işçilerin zorla çalıştırılmalarını istedi. Asker ve polisle çıkan çatışmaya şehirden başka işçiler de grevcileri desteklemek üzere katıldı. 10 işçi öldürüldü, 50 işçi ve polis yaralandı, 370 kişi tutuklandı. Direniş bastırıldı."[24]

Ağustos 1927: "Adana-Nusaybin demiryolu hattında çalışan 850 yapı işçisi isteklerini 31 maddelik bir liste hâlinde şirkete sundular.... Şirket 1.5 ay sonra bu dilekçeyi reddetti. İşçiler bayram öncesi istedikleri avansın da ödenmemesi üzerine direnişe başladılar. Direniş 20 gün sürdü. Fransız şirketinin grev kırıcılara yardım olarak gönderdiği trenin önüne yüzlerce işçi karıları ve çocukları ile yatarak trenin geçmesini önlediler. Bunun üzerine hükümet buraya askerî birlikler göndererek silâhsız işçilerin üzerine ateş açtırttı. Bir çok kişi öldü. 22 elebaşı tutuklandı. Grev, yabancı kapitalistler ve hükümet tarafından ezildi."[25]

Türk ordusu ve devletinin işçi sınıfına karşı tutumu 1960'larda da farklı değildi. Dimitır Şişmanov, 1965 yılında patlak veren maden işçilerinin savaşımı konusunda şu bilgileri aktarıyordu:

"27 Mayıs 1960'tan sonra Türkiye'de en büyük işçi grevi, Mart 1965'de, 40 binden fazla işçinin çalıştığı Zonguldak kömür havzasında patlak verir. Grev, 9 Mart'ta Kozlu maden ocağında başlar, oradan Karadon, Kilimli ve diğer ocaklara sıçrar. 12 Mart'ta 6 bin işçi, ücretlerinin azlığını ve kendilerine ayrılan 6 milyon liralık primin yüksek memurlar arasında paylaşılmasını protesto etmek için büyük bir gösteri yaparlar. Hükümet Karabük ve Adapazarı askerî birliklerinden getirttiği askerî birlikleri, ağır topçu taburunu ayaklanan maden işçilerinin üzerine salar, çıkan çatışmada iki maden işçisi ölür, 10 işçi yaralanır. İlerici, demokrat basında çıkan haberlere göre, çatışma yerinde daha sonra 2000 mermi kovanı bulunmuş, askerî ve jandarma birliklerinin saldırısı, askerî uçaklar tarafından desteklenmişti."[26]

Tabii Kıvılcımlı 15-16 Haziran'da İstanbul ve Kocaeli'de patlak veren ve resmî rakamlara göre üç kişinin öldüğü, 42 kişinin ağır ve 50 kişinin de hafif yaralandığı büyük işçi eylemine karşı ordunun harekete geçirildiğini, bu iki ilde sıkıyönetim ilân edildiğini, 162 işçinin tutuklanıp sıkıyönetim askerî mahkemelerinde yargılandığını da gözardı ediyor. 16 Haziran 1970'te ilân edilen ve 16 Eylül 1970' kadar sürecek olan sıkıyönetimin komutanlığına atanan Birinci Ordu Komutanı Org. Kemal Atalay, 17 Haziran'da yayımladığı bildirilerde sokağa çıkma, gösteri yürüyüşü, toplantı, silâh taşıma vb. konularında bir dizi yasak ilân etmiş ve ardından grev ve lokavt haklarının askıya alındığını duyurmuştu.

Belge Düşmanlığı ve Bir Bellek Tazelemesi

Geçerken, Türkiye işçi sınıfı hareketinin tarihi üzerine belgelere ve orijinal kaynaklara dayalı yapıtların çok az olduğunu, olanların küçümsenmeyecek bir bölümünün ise (Şnurov'un *Türkiye Proletaryası*, Şişmanov'un *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, Zürcher'in Mete Tunçay'la birlikte yazdığı *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik* gibi) çoğu yabancı yazarların yazdığı kitaplar olduğunu anımsatmak isterim. Bu utanç verici durumun bir dizi nedeni olduğu söylenebilir. Ancak bence bunlar arasında en önemlisi, Türk gericiliğinin köklü ve yerleşik geleneğinin sonucu olarak Türkiye toplumunda tarihsel belleğin çok zayıf ve unutkanlıkla sakatlanmış olmasıdır. Mesut Gülmez, bir kitabının Önsözünde şu hayli ilginç, öğretici ve çarpıcı bilgiyi aktarmaktaydı:

"Yaklaşık birbuçuk yıl kadar önce, günlük gazetelerden birinin Pazar ekinde, yalnızca ilgilenenlerin dikkatini çekebilecek ölçüde yer alan **'Neler Kâğıt Oluyor, Neler!...'** başlıklı bir yazıda 'CHP arşivindeki M. Kemal ve İnönü'den Cebesoy ve Günaltay'a kadar tarihsel kişilerin yazışmaları(nın) ve imzaları(nın) da SEKA'ya kâğıt hamuru olmaya' gittiği haber veriliyordu. Yazıda, 'kamyonlar ve kamyonlar dolusu arşiv belgesi, kitap, dergi, gazete ve evrak-ı matbua'nın, kağıdın doğal hammaddesi olarak kullanılan ağaç tomrukları dışında, SEKA'nın İzmit Kâğıt Fabrikası'nın kâğıt hamuru yapım servisine geldiği açıklandıktan sonra, Türk sosyal politika yakın tarihi, özellikle sendikacılık açısından taşıdığı önem tartışılamayacak kadar açık olan 'Türk-İş'in depolara sığmayan, eski yıllara ait arşiv(inin) ve kullanılmayan yayınları(nın) hep kâğıt hamuru olmak üzere SEKA'ya yollandı(ğı)' da bildiriliyordu. Bu küçük yazıdan anlaşılıyordu ki, 'kuruluşundan bu yana CHP'nin ve AP'nin kongre tutanakları(nın), yayınları(nın) da kâğıt hamuru olmak üzere SEKA'ya gönderil(mesi), 'özellikle Cumhuriyet tarihimizle yaşıt CHP'nin arşivinin tarihî belge olarak saklanmaması, Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Celâl Bayar, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Hilmi Uran, Şemsettin Günaltay gibi tarihimize mal olmuş şahısların imzalarının ve parti içi konuşma ve yazışmalarının da kâğıt hamuru yapılma(k)' üzere SEKA'ya gönderilmesi, öteden beri sürdürülegelen tutumun yeni bir halkasından başka bir şey değildir."[27]

Türkiye toplumunda tarihsel belleğin çok zayıf ve unutkanlıkla sakatlanmış olmasına bir başka örnek te, 1963 yılında yayınladığı, ancak Türkçeye ancak 30 yıl sonra, yani 1993'te

çevrilebilen *Teşkilât-ı Mahsusa* adlı kitabın yazarı Amerikan akademisyen Philip H. Stoddard'ın şu gözlemi. Stoddard, Teşkilât-ı Mahsusa'nın o tarihte yaşayan en önemli isimlerinden Eşref Kuşçubaşı ile yaptığı söyleşilerden ve diğer bazı sınırlı kaynaklardan hareketle hazırladığı bu çalışmasında, çoğu 1950'lerin sonlarında bile hâlâ bilimsel bir tarzda sınıflandırılmamış olan ve gizli tutulan Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin Türk belgelerinin yetersizliğini şöyle anlatıyordu:

"Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin İngilizce, Fransızca ve Almanca muazzam genişlikteki literatürle karşılaştırıldığında (örneğin, New York Public Library'de Dünya Savaşı koleksiyonu katalogunda 61,000'den fazla kaynak ismi bulunur; İngiliz resmî kayıtları ise, 25,000'den fazla dosya kutusunu doldurmaktadır, ayrıca 90,000 harita bulunmaktadır), Türkçe'deki dokümantasyon fevkalade eksiktir. Bu eksikliği açıklayan bir çok faktör vardır: Osmanlı genelkurmay arşivlerinde savaş boyunca sürekli görülen karışıklık; Osmanlı ordularının savaş meydanlarında yok edilmesi, çeşitli karargâh birliklerinin ve dosyalarının alelacele daha güvenli yerlere taşınması; bu geri çekilişler sırasında evrakın yok edilmesine dair sürekli emirler; kilit önem taşıyan pek çok kişinin Mütareke'den hemen önce İstanbul'dan kaçması ve birçoğunun anılarını yazmaması; 1918 sonrasında İstanbul işgal altındayken birçok önemli resmî evrakın kaybolması."[28] Bu arada, Birinci Dünya Savaşı'nın ve "ulusal kurtuluş" savaşının kaotik ortamından çıkılmasından sonra geçen onyıllarda neden hiçbir Türk araştırmacı ya da gazetecinin Kuşçubaşı ile ya da yaşamakta olan diğer Teşkilât-ı Mahsusa liderleri ya da kadrolarıyla bir söyleşi yapma ve onların bildiklerini kayda geçme gereği duymamış olduğunu da sormak ve sorgulamak gerek.

Tabii bütün bunlara devletin ve onun çeşitli kurumlarının elinde bulunan arşivlerin çoğunun, zaman zaman yapılan açıklamalara rağmen araştırmacılara genellikle kapalı tutulmakta olmasını ekleyebiliriz. Bu konuya ilişkin doğru bir yaklaşım için EK 3'e bakınız.

Türk İşçileri mi, Türkiye İşçileri mi?

Peki, işçi sınıfının varlığının görmezden gelinmesinden pek çok kez ve haklı olarak yakınmış olan Kıvılcımlı'nın, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarının Osmanlı devletindeki Türk-olmayan ulus ve milliyetlerden işçi sınıfının varlığını ve bu işçi sınıfının kitlesel eylemlerini görmezden gelme ve hattâ yer yer karalama tutumunu nasıl açıklamalı? Yazarın o dönemdeki işçi sınıfının büyük bir bölümünün Hristiyan ve kısmen de Yahudi kökenli olduğunu bilmemesi olanaklı mı? Bu soruların yanıtının karmaşık olmadığı kanısındayım. Evet, Kıvılcımlı bu gerçeği bildiği hâlde yazı ve yorumlarında görmezlikten/ bilmezlikten gelmiştir. Bunda yazarın, ortodoks komünist görünümüne rağmen aslında kitle hareketinden ürken menşevik niteliği önemli bir rol oynamıştır. Onun bu niteliğini bu bölümde yeterince gösterebildiğimi sanıyorum. Ama bunda Kıvılcımlı'nın burjuva-milliyetçi ve Hristiyan-karşıtı yaklaşımının da önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. Onun, Türkiye işçi sınıfından söz ederken hemen hemen her zaman "Türk işçisi" terimini kullanmayı yeğlemesinin başka bir açıklaması olamaz. Oysa, özellikle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarının Türkiyesi'nin işçi sınıfı, değişik ulus, milliyet, din ve mezheplerden oluşuyor, Hristiyan ve Yahudi işçiler, sınıfın çok önemli ve çok daha örgütlü bir bölümünü meydana getiriyordu. Bu bakımdan, şimdi de yanlış olan "Türk işçisi" terimi, o zaman daha da yanlıştı. Dahası bu terim, Osmanlı'nın son onyılları için olduğu gibi, tüm Cumhuriyet dönemi için de yanlıştı. Çünkü bu dönemde; uğradıkları kıyımlar, ülkeden kovulmaları ve sınır değişiklikleri nedeniyle sayıları büyük ölçüde azalmış olan Ermeni, Rum vb. kökenli işçilerin yanısıra Kürt, Arap, Laz, Çerkes vb. kökenli işçiler vardı. Daha sonraki onyıllarda ise kapitalizmin gelişmesine ve iç pazarın büyümesine paralel olarak bu Müslüman kökenli, ama Türk-olmayan işçilerin sayısı ve oranı giderek artmış olmalıdır.

Kıvılcımlı'nın bu milliyetçi ve Hristiyan-karşıtı yaklaşımı onu, 19. yüzyıl sonları ve 20.

yüzyıl başlarında ortaya çıkan Bulgar, Rum, Yahudi, Ermeni, Makedon sosyalist hareketleri ve sendikal örgütlerini de neredeyse tümüyle görmezden gelmeye itiyordu. Örneğin o, 1970 yılında yayımlanan bir kitabının "Türkiye'de Sosyalist Kuşaklar" başlıklı bölümünde şöyle diyordu:

"Bizim anabildiğimiz kadarıyla, Türkiye'de başlıca dört *konak*, yahut *Kuşak*, yahut *Aşama* Sosyalistler oldu. Bunları zaman aşımları açısından şöyle adlandırabiliriz:

"1. **Eneski** Sosyalistler: Bunlardan adı kalanlar Dr. Şefik Hüsnü Değmer ile Dr. Hikmet Kıvılcımlı oldu.

"2. **Eski** Sosyalistler: Bunlardan gene adı kalanlar Şâir Nâzım Hikmet Ran ile rahmetli Reşat Fuat Baraner oldu."[29] Yazar sözlerini şöyle sürdürecekti:

"Bu açıklama üzerine somut sayı ile yıl rakamı da verebiliriz:

"**Eneski** Sosyalistler: Savaşa 1920-1925 yılları arasında katılanlardır.

"**Eski** Sosyalistler: Savaşa 1925'ten sonra, İkinci Emperyalist Evren Savaşına dek katılanlardır.

"Bu ayrıma göre genel olarak **Eneski** ve **Eski** Sosyalistler **Birinci Emperyalist Evren Savaşı** sonucu Bilimcil Sosyalizm Savaşına giren kuşaklardır...

"**Eneski** Sosyalizmin matrisi, Dünyada: **Emperyalizmin** ilk yıkılışı ve Sosyalizmin altıda bir yeryüzünde güç ile kuruluşu; Türkiye'de: **Osmanlı** Imparatorluğunun yıkılışı ve **Cumhuriyet**'in kuruluşu ile damgalıdır. Eneski Sosyalizmin gücü bu damgayı taşımaktan gelir. Hiyerarşisi o nedenle tartışılmamıştır. O kadar ki, bir bakıma **Eski** Sosyalistlerin **Eneski** Sosyalizm sınırında savaşa katılan Nâzım Hikmet Ran bile, hiç değilse **'Şâir'** olduğu sürece (çünkü bizde edebiyatçılar ün aldıkça başka şey de kesilirler), bu sürece, Eneski Sosyalizmin hiyerarşisine karşı, -kimi gülünçlüğe dek varan,- aşırı bir duygululuk 'prejüjesi' (önyargısı) sayılacak eğilimlerini gösterileştirirdi.

"3. **Yeni** Sosyalistler: Bunlardan Türkiye'de yaşayıp duyulan arasında Mihri Belli ile Mehmet Ali Aybar'lar anılabilir.

"4. **Enyeni** Sosyalistler: bunlardan en 'serbest güreşen'lerden Vahap Erdoğdu ile Doğu Perinçek'ler anılabilir."[30]

Kıvılcımlı'nın bu sıralamasına Türkiyeli devrimci ve sosyalistlerden bazı eleştiri ve karşıçıkmaların geldiğini biliyoruz. Ama daha da önemlisi yazarın, "Eneski Sosyalistler"i sayarken, bir bölümü önemli bir kitle tabanına sahip olmuş olan ve bazılarının kökleri 1880'lere dayanan Bulgar, Rum, Yahudi, Ermeni, Makedon işçi sınıfı örgütlerini, sosyalist parti ve gruplarını ve onların liderlerini anmaması, hattâ 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başı Türkiyesi'nde böylesi örgütler olduğu gerçeğini tümüyle görmezden gelmesidir. Gerek onun ve gerekse diğer Türkiyeli devrimcilerin ve araştırmacıların, dil engeli nedeniyle, bu halkların devrimci kavgalarını ve onların siyasal öncülerinin çalışmalarını izlemede güçlük çektiğini kabul edebiliriz. Nitekim Mete Tunçay bu konuya değinirken şöyle diyordu:

"Rumlar gibi, Türk-olmayan toplulukların bu ülkede yayımladıkları gazete, dergi, risale, kitap vb. koleksiyonları Türkiye kütüphanelerinde bulunmadığı gibi, zaten olsalardı da, bizim bilimadamlarımız onlardan yararlanamazlardı. Çünkü aramızda, Ermenice, Rumca, Bulgarca, Sırpça/ Boşnakça, Arnavutça, (İbrani alfabesiyle) Yahudi İspanyolcası, Arapça gibi anasır dillerini bilen yok."[31]

Tunçay'ın sözünü ettiği güçlüğü hesaba katmamız gerekir elbet. Ancak bunun böyle olması, Türk devrimcileri ve araştırmacılarının bu görmezden gelme tutumunu ve bu arada Kıvılcımlı'nın Türkiye sosyalist hareketinin soykütüğünde Türk-olmayan devrimcilere ve

komünistlere yer vermemesini bağışlatmaz. Bu tutumun altında Kıvılcımlı'nın, devrimin en önemli öznesi olduğuna inandığı "proletarya aydınları"nın/ ordu gençliğinin yanısıra, Türk burjuvazisinin ve halkın geri katmanlarının milliyetçi duyarlılıklarını gözönüne alma kaygısının ve kendi zihin dünyasına damgasını vuran Türk milliyetçiliğinin ve hattâ "millet-i hâkime" anlayışının yattığını söyleyebiliriz.

Evet, kapitalist ilişkilerin hayli geri olduğu koşullarda ve ezilen ulus ve milliyetlerin saflarında oluşmaları nedeniyle bu sözünü ettiğim parti ve örgütler ezilen ulus milliyetçiliğinin izlerini taşıyorlardı; İkinci Enternasyonal'in çizgisinden etkilendikleri için bu parti ve örgütler tutarlı Marksist bir çizgiye sahip değildiler ve giderek çoğu burjuva ve küçük-burjuva milliyetçiliği doğrultusunda evrileceklerdi. Bazıları Kıvılcımlı'nın bu örgütleri ve onların liderlerini işte tam da bu nedenle "Türkiye'de Sosyalist Kuşaklar"ın içine katmadığını düşünebilir. Ancak bu argümanın hiçbir geçerliliği yoktur; çünkü aynı itiraz, Kıvılcımlı'nın sosyalist kuşaklar içinde saydığı isimlerin hemen hemen hepsi için VE Kıvılcımlı'nın kendisi için de pekâlâ ileri sürülebilir. Dolayısıyla yazarın, "Eneski Sosyalistler" arasına SADECE Türk ve Müslüman kökenli sosyalistleri katmasının ve diğerlerini bu listeden dıştalamasının asıl nedeninin, onun milliyetçi bakış açısı olduğunu söyleyebiliriz.

Geçerken bu bakış açısının, Türk kökenli sosyalistler arasında kural denecek ölçüde yaygın olduğunu belirtmek isterim. Bir örnek olması için, Kerim Sadi'nin benzer bir hatayla sakatlanmış olan *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı* adlı 800 küsur sayfalık yapıtını ele alalım. Kerim Sadi (A. Cerrahoğlu) bu yapıtında, 1870'lerin başlarından 1920'lerin sonlarına kadar uzanan sürede, esas olarak Osmanlı devleti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki sol eğilimli düşünce, yayın ve daha sınırlı ölçüde olmak kaydıyla örgüt ve hareketleri ele almış. Bu kitapta ele alınan kişiler arasında Bohor İsrail Efendi, Vlahof Efendi, Zohrap Efendi gibi sol eğilimli kişilerin görüşlerine ve bu arada Osmanlı kadınları arasında da sosyalist düşüncelerin yayılmakta olduğunu söyleyen Margerit Hanım adlı kişinin bir mektubuna yer verilmiş. Kerim Sadi bunun yanısıra, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Türkiye Sosyalist Fırkası, Sosyal Demokrat Fırkası gibi gruplara ise şöyle bir değinip geçmekle yetinmiş. Daha sonra ise o, Kemalistler tarafından kurulan resmî Türkiye Komünist Fırkası'na ve onun dönemine hayli uzun (136 sayfa) bir yer ayırmış. Bunu, Mustafa Suphi ve partisine ayrılan 25 sayfadan ibaret bir bölüm ve Şefik Hüsnü Deymer'in *Aydınlık* çevresine ayrılan 132 sayfalık bir başka uzun bölüm izliyor. Ancak yazar 800 küsur sayfalık yapıtında, 1880'lerden 1920'lere kadar uzanan dönemde Osmanlı topraklarında kurulan çok sayıda sosyalist eğilimli Bulgar, Rum, Yahudi, Ermeni, Makedon vb. işçi sınıfı örgütlerini, sendikalarını, sosyalist parti ve gruplarını, onların liderleri, eylemleri ve yayınlarını anmamış, onları âdeta yok saymıştır.

Türkiye sosyalist hareketini Mustafa Suphi'lerle başlatma ve Türk-olmayan etnik topluluklardan sosyalist hareket ve partileri görmezden gelme hatasını 1930'ların başlarının devrimci ve enternasyonalist Kıvılcımlısı'nda da görüyoruz. O, "Başlangıç Konak ve Konukları: Ütopizm" adlı çalışmasında Türkiye sosyalist hareketini ve onun evrimini, kendince Rusya'daki sosyalist parti ve gruplar ve onların evrimiyle paralellikler kurarak incelemekte, ama bu çalışmasının hiçbir yerinde Rum, Yahudi, Ermeni sosyalist gruplarından söz etmemektedir. Bu etnik kökenden devrimcilerin TKP içinde de yer aldıklarını bilen, hattâ Rum kökenli komünistlere bazı eleştiriler de yönelten Kıvılcımlı'nın, gerek 1908 devriminden önce ve gerekse bu devrimden sonra ülkedeki Rum, Yahudi, Ermeni vb. sosyalist gruplarının varlıklarından haberdar olmaması düşünülemez. Tek bir örnek vermekle yetinelim: Biz derken tüm Türkleri ya da Müslümanları, onlar derken de tüm Türk/ Müslüman-olmayanları anlayan ve böyle davranmakla Marksizmin ABC'sini reddeden yazar, 1887'de Cenevre'de kurulmuş olan Hınçak Partisi'nin tam da böyle doğru bir biz-onlar ayrımı yaptığından da

habersiz gözükmektedir. Bu partinin 1888'de yayımlanan ve sosyalist hedefler içeren Azami Programı'nda şöyle deniyordu:

"Şimdiki toplumsal sistem adaletsizlik, baskı ve kölelik üstüne kuruludur... Bu eşitsizlik, yaşamın ekonomik, siyasal, toplumsal ve maddi bütün alanlarında ortaya çıkmaktadır. İnsanlığın küçük bir azınlığı, emek gücünün teri ve kanı pahasına iktidarı eline geçirmiş ve pekiştirmiş, toplumsal, siyasal ayrıcalıklar edinmiştir.

"Özel mülkiyet bütün insanlığın türlü biçimlerdeki köleliğine dayanmaktadır. Bugün dünyayı yöneten azınlığın temel ilkesi ve başlıca niteliği budur.

"Bu acıklı ve haksız duruma, ancak sosyalist örgütlenme, halkın doğrudan iktidarını kurup koruyarak, herkese toplumsal işlerin düzenlenmesine gerçekten katılma olanağı vererek çare bulabilir."[32]

Önceleri Ermeni Devrimci Federasyonu (Daşnak Partisi) ile birlikte hareket ederken daha sonra Hınçak Partisi'ne yakınlaşan Tigran Zaven adlı bir başka Ermeni devrimci ise şöyle demişti:

"Biz 'Ermeni Milleti' adına konuşmak istemiyoruz, çünkü bizim için halkları ayıran ırklar ya da diller değildir, sınıflar, toplumsal, ekonomik ve siyasal kategorilerdir. Ermeniler ve Türkler yoktur; sadece ezenler ve ezilenler, sömürenler ve sömürülenler vardır."[33]

Türk-olmayan sosyalistleri görmezden gelme yaklaşımını Yalçın Küçük'te de görüyoruz. Yazar, "Türkiye tarihinin kaydettiği ilk sosyalist" olarak nitelediği, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurucusu ve lideri "sosyalist Hilmi" için şunları söylüyor:

"Hilmi nereden aklına getirip de 'sosyalist Hilmi' olmuş?... Türkiye tarihinin kaydettiği ilk sosyalist, keşke 'sosyalist Hilmi' olmasaydı... Bu kırmızı yelek giyen, hiç kimsenin ciddiye almadığı, kırmızı arabalarda gezen ve bir ara bol para harcayan adamın, Türkiye tarihinin kaydettiği ilk 'sosyalist' olması çok acı."[34] Devam edelim.

Kıvılcımlı'nın milliyetçi bir yaklaşıma sahip olması ve Müslüman/ Türk-olmayan sosyalistleri görmezden gelmesi, "TÜRK sosyalistleri"ni değerlendirirken âdil davrandığı anlamına gelmiyordu elbet. Onun sosyalist kuşaklar listesinde, Marksizm-Leninizme formel olarak da hayli uzak olan Mehmet Ali Aybar gibi isimler yer alırken, Türkiye devrimci hareketinin bileşenlerinin çoğunun -kuşkusuz önemini bir ölçüde abartarak- çıkış noktaları saydığı 1920 TKP'sinin önderleri ve Mustafa Suphi'nin yer almamış olması ilginçtir. "Partide Konaklar ve Konuklar" başlıklı yazısında yer alan aşağıdaki sözlerinden Kıvılcımlı'nın Mustafa Suphi ve yoldaşlarını komünist saymadığını biliyoruz:

"Mustafa Suphi ve yoldaşları, Marx'ın Paris komünarları için dediği gibi 'göklere sıçrayan kahramanlık' timsalidirler. Tıpkı gene Paris komünarlarını kasıp kavuran sınırsız 'saf çocukluk' niteliklerine kurban olup gittiler.

"Paris Komünü'nde 1. Enternasyonal'in en ateşli yandaşları büyük etki göstermişlerdi. Fakat bu yandaşlar azınlıktaydılar. Çoğunluk hep ütopist (Blankici, Proudhoncu) küçük-burjuva sosyalistlerindeydi.

"Mustafa Suphi ve yoldaşları da en büyük hızlarını, 1. Enternasyonal'in bütün devrimci geleneklerini yaşatan 3. Enternasyonal'den alıyorlardı. Ne yazık ki hareketlerine egemen olan taktik ve strateji ilkelerinde hem öznel, hem de nesnel koşullar yeterli derecede değildi. Leninist yöntemi ve taktiği uygulamadılar. Leninizm üslûbundan yalnız 'uçkun devrimcilik' (devrimci kanatlanış) aldılar, 'yapkın devrimciliği' (Amerikanvari işçiliği) unuttular.

"Onbeşlerde yeteri kadar devrimci hazırlık yoktu. Onbeşler, içinde devrim yaratmaya giriştikleri çevreyi devrimci mücadeleyle işlemiş değillerdi. Bu yüzden düşünceleri ne kadar

enternasyonalci ve devrimci olursa olsun, yaptıkları nesnel olarak ve fatalman Blankici ya da Bakuninci bir hareket şeklinde kaldı. Yani anarşik hareketten ileriye geçemedi. Ve Türkiye'de Paris Komünü'nün bir minyatürü oldu...

"... Mustafa Suphi hareketi de özü itibarıyla bir Bakuninizmden ibaretti. Burjuva paşasının hilesine kanarak Bolşevik devriminin serbest bıraktığı tutsak Türk subay ve erlerinden alelacele yaptığı bir alayla Türkiye'de Bolşevizmi kurmaya yürüdü...

"Mustafa Suphi bir anarşist miydi?

"Bu noktada henüz elimizde yeterli belge yok. İleride bu nokta da işlenirse açıklaşır. Fakat her hareketi dediğiyle değil, ettiğiyle ölçmek kaçınılmazsa, Mustafa Suphi hareketini ütopik sosyalizmden ve Bakuninizmden ayırdetmek oldukça güçleşir."[35]

Yukarda yazarın bu sözleri 1970 yılında, Türkiye'deki sosyalist kuşakları değerlendirirken bir kez daha yinelediğini gördük. Kıvılcımlı'nın, ölümünün üzerinden yarım yüzyıl geçmiş olan bir siyasal figürün anarşist olup olmadığını belirlemeye yetecek ölçüde belge olmadığı yolundaki savı pek inandırıcı değil. Suphi ve yoldaşlarının pratikte "sol" ve maceracı bir taktiksel çizgi izledikleri doğru; ama anarşizm denen akımın teorik ilke ve aksiyomlarını benimsediği söylenemeyecek olan bir kişi ya da çevrenin, salt bu olgudan hareketle anarşist olarak nitelenemeyeceği açıktır. Kıvılcımlı'nın diğer söylediklerine, özellikle onun, 15'lerin Leninist strateji ve taktiği özümsemedikleri yolundaki saptamasına ise katılmamak olanaksız. Evet, M. Suphi'nin önderlik ettiği TKP, Komünist Enternasyonal'in yardımıyla hazırlanmış Marksist-Leninist bir programa sahipti. Ancak bu parti Leninist strateji ve taktiği özümsememişti. Türk "ulusal kurtuluş" savaşı ortamında kabaran devrim umutlarının 15'leri son derece ihtiyatsız bir biçimde harekete geçmeye itmesi ve erken ölümlerine yol açması, sadece onların Leninist strateji ve taktiği özümsememiş ve "Blankici ya da Bakuninci" bir çizgi izlemiş olmalarıyla açıklanamaz. Burada son derece önemli bir başka faktör de Suphi ve yoldaşlarının Türk milliyetçiliğinin ideolojik nüfuzundan henüz kopamamış ve bunun sonucu olarak da Kemalistler hakkında ölümcül bir yanılsamaya düşmüş olmalarıdır. Dolayısıyla onları sadece, kendi güçlerini abartmalarına ve Kemalist kliğin gücünü küçümsemelerine yol açan taktiksel maceracılıkları, yani "sol" hataları nedeniyle eleştirmek yeterli değildir. Suphi ve yoldaşlarınının, daha önemli ve belki de asıl ve stratejik hatalarının altında onların, Anadolu'daki siyasal durumu, Türk "ulusal kurtuluş" savaşını ve ona önderlik eden kliği hatalı bir tarzda değerlendirmeleri yatmaktadır. Kıvılcımlı'nın sorunun işte bu yanını görmemiş/görmezden gelmiş ve 15'leri bu açıdan eleştirmemiş olması, kendi pro-Kemalist ve milliyetçi duruşu dikkate alındığında kesinlikle rastlantısal değildir.

Öte yandan, Mustafa Suphi'nin anarşist eğilimine, "Leninist yöntemi ve taktiği uygulama"da yetersiz oluşuna haklı olarak dikkat çeken yazar aynı titizliği; Vahap Erdoğdu, Doğu Perinçek, Mehmet Ali Aybar, Mihri Belli, Nâzım Hikmet ve hattâ Şefik Hüsnü Deymer ve Reşat Fuat Baraner gibi isimler için asla göstermemekte, onların da "Leninist yöntemi ve taktiği uygulama"da yetersiz oluşuna ve onların çoğunun anti-Leninist bir konumda olduklarına değinmemektedir. Mustafa Suphi'nin "sol" hatalarına kıyasla bu saydığım isimlerin -farklı derece ve düzeylerde olsa da- Leninist yöntemi ve taktiği uygulamada ve hattâ kavramada içine düştükleri sağ hataları görmezden gelmek ve Mustafa Suphi'yi Marksist saymazken adı anılan bu diğer kişileri Marksist saymak, âdil bir davranış sayılamaz. Kıvılcımlı'nın; Vahap Erdoğdu, Doğu Perinçek, Mehmet Ali Aybar, Mihri Belli, Nâzım Hikmet, Şefik Hüsnü Deymer ve Reşat Fuat Baraner'i ve hattâ kendisini hangi ölçütlere dayanarak Marksist saydığı ve hangi ölçütlere dayanarak M. Suphi ve arkadaşlarını Marksizm-dışı saydığı belli değildir. (Genç okurlar burada, sosyal-şoven ve Kemalist Doğu Perinçek'in adının niçin geçtiğini merak edebilir ve onun burada ne işi olduğunu sorabilirler. Bunun nedeni 1970'lerin ortalarına kadar Perinçek'in,

genel olarak "devrimci" sayılabilecek bir konumda olması ve bugünkü pespaye konumuna 1977'den itibaren savrulmuş olmasıdır.)

Kıvılcımlı'nın 1908 Devrimine Yaklaşımı

Bu anımsatmalardan sonra Kıvılcımlı'nın 1908 devrimine ilişkin ve tutarsızlıklarla sakatlanmış yaklaşımına dönelim. O bir yerde şöyle diyordu:

"Türkiye 1854'ten 1914'e kadar 60 yılda 40 istikraz (= ödünç alımı- G. A.) yaptı: her 3 yılda 2 Ödünç! İstikrazların uzun yıllar durduğu iki devir vardır: İlki: 1874 ile 1886'da Düyun-u Umumiye Saltanatını Türkiye içine yerleştirme pazarlığının sürdüğü 12 yıldır. Türkiyenin belli başlı gelir kaynakları üzerine finans kapitalin demir eli konulur konulmaz, istikrazlar çağı yeniden açılmış, 1886'dan 1896'ya kadar 10 yılda tam 9 istikraz yapılmıştır. Fakat ondan sonra gene epey ansızın bir tökezleme göze çarpar: 1896'dan 1909'a kadar geçen 13 yıl içinde finans kapital hazretleri Türkiye'ye 2 istikrazdan başkasını yapamayıverir. Bu, o zaman için tesadüf gibi görünse bile, bugün, olayların muhasebesi yapılırken açıkça görünüyor ki finans kapital tam o yıllarda artık Abdülhamid'e resmen rest çekmiş ve koynunda yetiştirip beslediği Con Türklerin gölgesinde gizli gizli kışkırtılan 1908 devrimini beklemiştir. 1908'le birlikte 'Bekleyiş' biter. Sermaye efendimiz, istediği düzen kuruluncaya kadar sıkıca kapattığı istikraz kesesinin ağzını 1908 devrimi ile birlikte yeniden açar. Ve tâ 1914 yılına kadar hemen her yılda bir defa (hattâ 1911 yılı 2 defa) ödünç verir."(36)

"1908 yılı finans kapitalin artık iyice tekelci ve kozmopolit karakter aldığı gözönünde tutulursa, Türkiye'de rol oynama bakımından sermayenin yerli olmasiyle yabancı olması arasında pek fark kalmamış sayılabilir. Netekim ünlü 'Hürriyet' devrimi, Batı başkentlerinde tezgâhlanıp en kritik anda Türkiye içine sokularak patlatılmıştır."(37)

1908 devriminin, Avrupa finans kapitalinin kışkırttığı genç subayların marifeti olduğuna inanan Kıvılcımlı, bu eylemin komprador burjuvaziyi iktidara getirdiği ve dolayısıyla herhangi bir ilerici yanının olmadığı biçimindeki hatalı savını, 12 Ocak 1971'de kaleme aldığı bir makalede şu sözlerle yineleyecekti:

"Türkiye'de burjuvazinin iktidara gelmesi, böyle işçileri ve köylüleri devrimci eyleme sokan bir girişkin işveren sınıfının kendi iç ve öz gücü ile olmadı. Alacaklı Avrupa Finans-Kapitali'nin yıllarca hazırlayıp kışkırttığı altüstlükler, savaşlar, bozgunlar ortamında, 'vatan elden gidiyor!' çığlığını koparan ordu gençliği'nin dağa çıkıp isyan bayrağını kaldırması ile oldu.

"İktidara getirilen, devleti eline geçiren Türkiye işveren sınıfının en ağır basan bölüğü: Komprador burjuvazi idi. Ama, o iktidara getirişte ve devleti ele geçirişte (Uluslararası Finans-Kapitalin dış kontenjanları bir yana bırakılırsa), vurucu güç ordu oldu... Dünyada kapitalizm ölüm döşeğine (emperyalizm aşamasına) girdiği gün, sömürgeleştirilmeye doğru dörtnal koşturulan bir yarım-sömürge ülkede, tarihcil rolü bitmiş bir sınıfın (burjuvazinin), hiç yer kalmamış bir zümresi (kompradorları) başka türlü de iktidara çıkarılamazdı."(38)

Bu alıntılarda Kıvılcımlı'nın 1908 devrimini, aslında bir devrim değil, Avrupa finans-kapitalinin kışkırttığı ve komprador burjuvazinin iktidara gelmesiyle sonuçlanan bir eylem, ordu aracılığıyla gerçekleştirilen bir çeşit askerî darbe olduğunu düşündüğünü görüyoruz.

Ancak Kıvılcımlı ilk döneminde yazdığı YOL dizisi içinde yer alan "Yakın Tarihten Birkaç Madde" başlıklı çalışmasında, bu konuda doğruya çok daha yakın bir değerlendirme yapmakta ve 1908'i "kapitalist devrim", "iktidarın kapitalistlere geçmesi", "burjuvazinin iktidara geçmesi" vb. olarak nitelendirmektedir. Yani o bu çalışmasında 1908 hareketini; derebeylikle ve saltanatla uzlaşma, II. Abdülhamit'e ve bakanlarına dokunmama, halktan

korkma, emperyalizmle uzlaşma vb. ile suçlamakla birlikte bu tarihte iktidarın derebeylik rejiminden burjuvaziye geçtiğini kabul etmektedir. Ama Kıvılcımlı sadece birinci döneminde değil, ikinci döneminde de 1908 devrimini onayan ve olumlulayan, hattâ bunu hayli abartılı bir biçimde yapan yazı ve açıklamalara da imza atacaktı. Örneğin o, 1957'de kaleme aldığı Program Gerekçesi'nde şöyle diyordu:

"Selim III'ten Meşrutiyet inkılabına kadar geçmiş bütün ıslahat [reformlar], en güzel miraslarımızdır."[39]

Yazar bu yaklaşımını, 27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra kaleme aldığı 7 Temmuz 1960 tarih ve "MBK'ya Birinci Açık Mektup" başlıklı yazısında da yineleyecek ve 1908 devrimini olumlulayacaktı. Kıvılcımlı, yukarda IV. Bölüm'de de aktardığım bu metinde şöyle diyecekti:

"Alemdar Mustafa Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya, Cemal Gürsel Paşa'ya kadar; Rusçuk yaranından Millî Kurtuluş Komitesi'ne kadar, ileri gidişimizin vurucu gücü, halk çocuklarımızın güttüğü ordu oldu... 1876'da Abdülaziz'i tahtından indiren, 1908'de meşrutiyeti dağda ilân edip Abdülhamit'i tahtından indiren, 1919-1923'de İstiklâl Savaşı'yla saltanatı müzeye kaldıran hep o genç ordumuzdu."[40]

O, temel yapıtlarından bir başkasında "Modern Osmanlı tarihinde iki ileri hamle" olduğunu ve bunlardan birincisinin "1826'da yeniçeriliğin kaldırılmasıyla başla"yan ve "1839 Gülhane Hattı Hümayun'iyle hızlan"an Tanzimat hareketi olduğunu söyledikten sonra sözlerini şöyle sürdürecekti:

"Siyasî gürültüsü 1908'de olmakla beraber asıl inkılâpçıların iktidar mevkiine geçmeleri Balkan (Rumi 1328: 1912) ve Birinci Cihan Harpleri (Rumi 1330-1334: 1914-1918) yıllarında fiiliyata geçer."[41]

Yazarın burada da "asıl inkılâpçılar" demek suretiyle İttihat ve Terakki'yi ve dolayısıyla onun zorbalık yoluyla iktidarı tümüyle ele geçirişini olumluladığını görüyoruz. Onun bu paragraftaki diğer saptamaları başka ciddi hatalar da içeriyor. Özetle Kıvılcımlı bu partinin, 1908 devrimini gerçekleştirdiğinde ve onu izleyen aylarda sınırlı bir ilerici nitelik taşıdığını doğru olarak vurgulamakta, ama, kitle hareketinin yükseldiği 1909'dan itibaren ise gericileşmeye başladığı gerçeğine gözlerini kapamaktadır. Daha da beteri o, 1912 ve hele dc 1914-18'i "asıl inkılâpçıların iktidar mevkiine geç"tikleri dönem olarak tanımlamakta yani İttihat ve Terakki kliğinin bu *en kötü ve en gerici* dönemini övmektedir. Oysa, bu kliğin savaş yıllarında giriştiği "etnik arındırma" suçlarını bir an için hesaba katmasak bile, özellikle 1914-18 dönemi, bu partinin liderlerinin egemen sınıfların asıl temsilcisi hâline geldikleri, komprador burjuvazi konumuna yaklaştıkları, Almanya'nın güdümünde savaşa soktukları ülkenin Müslüman halklarını da açlık, sefâlet ve ölüme mahkûm ettikleri ve kendilerini ve İttihatçılığı halk katında bir nefret nesnesi hâline getirdikleri yıllardır. Görülebileceği gibi kafası hayli karışık olan Kıvılcımlı burada da olguları tepetaklak etmektedir.

İttihatçıları ve onların iktidarın tümünü ele geçirmelerini öven bir başka isim de Yalçın Küçük'tür. Küçük, Enver ile Talât'ın 23 Ocak 1913'te bakanlar kurulunun toplantısı sırasında düzenledikleri ve iktidarın tam olarak İttihat ve Terakki çetesinin eline geçmesiyle sonuçlanan Babıali baskınına şöyle bir güzelleme yapıyor:

"Başta Talât ile Enver'in düzenledikleri bu akıl-almaz cüretteki saldırı ile Kamil Paşa istifaya razı oluyor."[42] Oysa bu olayda herhangi bir cüret ya da kahramanlık bulunmuyor. Teşkilât-ı Mahsusa Başkanı Hüsamettin Ertürk'e göre Enver ve onun komuta ettiği silâhlı grup Başbakanlığı korumakla görevli Uşşak taburunun subaylarının elde edilmiş olması nedeniyle herhangi bir ciddi direniş olmaksızın Babıali'ye girmişti. Enver'in silâhşörlerinden Yakup

Cemil elinde herhangi bir silâh bulunmayan Savunma Bakanı Nazım Paşa'yı vurarak öldürmüş, ardından Enver Başbakan Kamil Paşa'ya silâh tehdidiyle "askerlerden ve ahaliden gelen teklif üzerine" görevinden ayrıldığını bildiren bir kâğıt imzalatmıştı. Demek oluyor ki, bu olayı, "akıl-almaz cüretteki saldırı" olarak nitelemek ve yüceltmek, en iyimser bir anlatımla tuhaftır. İşin daha da tuhafı, İttihatçı triumviranın üyelerinden Cemal Paşa'nın, bu konuyu ele alırken kraldan çok kralcı bir tarzda yaklaşan Küçük'e kıyasla şu daha ihtiyatlı üslûbu kullanmasıdır:

"Kalbimde derin bir sıkıntı vardı. Bulgarlar Çatalca önüne gelmiş, Yunan donanması Çanakkale Boğazı'nı kapatmış, düvel-i muazzama savaş gemileri her an İstanbul'u işgale hazır bir hâlde Beşiktaş önünde demirlemiş, biz devlet yönetimini âciz ve beceriksiz idareciler elinden kurtarabilmek için kanuni bir çare bulamayıp bir hükümet darbesi yapmışız. Bunun sonucu olarak da Harbiye nazırı ve özellikle ordunun başkomutanı olan bir zatın ölümüne sebep olmuşuz. Bütün bu teşebbüs ve fedakârlıklardan sonra ülkeyi kurtarabilip kurtaramayacağımız ise meçhul!.."[43] Devam edelim.

Kıvılcımlı'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ilişkin yalpalamalarını ve hattâ birbirine taban tabana karşıt değerlendirmelerini bir yana bıraktığımızda şunu görürüz: O *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi* adlı yapıtında 1908 devriminin dış kışkırtmaların, öndegelen kapitalist devletlerin II. Abdülhamit'e rest çekmelerinin vb. ürünü ve Jön Türklerin de bu dış güçlerin âleti olduğunu söylemektedir. Bu yaklaşımıyla onun, ortalama burjuva tarihçilerinin bile gerisine düştüğü ve kendi önyargı ve yanılgılarını yinelemekten öteye geçemediği açıktır. Nasıl?

Her şeyden önce, dönemin bellibaşlı kapitalist-emperyalist devletlerinin Jön Türk-İttihat ve Terakki muhalefetine karşı her zaman ortak bir tutumu yoktu ve olamazdı da. Dolayısıyla "Avrupa finans kapitali"nin şunu ya da bunu yaptığı türünden ve Türk "ulusal kurtuluş" savaşının, aralarında birleşik bir cephe kurmuş olan yedi düvele karşı verilmiş olduğu söylencesini anımsatan savlar en azından, yaşanan olayları fazlasıyla basite indirgemekle sakatlanmışlardır. Öndegelen Avrupa devletlerinin gerek sömürgecilik döneminde ve gerekse 19. yüzyılın sonlarından itibaren içine girilen tekelci kapitalizm/ emperyalizm dönemindeki ilişkilerine şöyle kabaca bir göz atış bile, ne Osmanlı'ya, ne de Cumhuriyet Türkiyesi'ni kuracak güçlere karşı böylesi bir ortak "Avrupa Finans-Kapitali" tavrı olmadığını hemen gösterecektir. Hem Osmanlı devleti karşısında ve hem de diğer uluslararası sorunlarda Avrupa'nın bellibaşlı kapitalist ve emperyalist devletlerinin tavrı zaman zaman ortak davranma, ama çoğu zaman da birbirlerini zayıflatmaya çalışma, karşı karşıya gelme, hattâ yer yer de savaşma biçimini almıştır. Şu örneklere bakmak yeter:

*Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın, 1848 devriminin yenilgisinin ardından Osmanlı'ya sığınan Macar devrimcilerinin geri gönderilmesini sağlamak için yaptıkları savaş tehdidine Britanya ile Fransa'nın savaş filolarını göndererek karşı tavır almaları;

*Rusya ile Britanya-Fransa-Türkiye arasında 1853-56 yılları arasında yaşanan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Prusya'nın tarafsız kaldığı Kırım savaşı;

*Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve bağlaşıkları ile Prusya Krallığı ve bağlaşıkları arasında 1866'da meydana gelen ve Alman Konfederasyonu'nun kurulmasına yol açan savaş;

*1870-71'de meydana gelen, Almanya'nın ulusal birliğinin sağlanmasıyla sonuçlanan ve 1871 Paris Komünü'ne ebelik eden Fransa-Prusya savaşı;

*1875-98 yılları arasında Afrika'da Britanya ile Fransa arasında yoğunlaşan nüfuz savaşımına bağlı olarak 1898'de bu iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren Faşoda Olayı;

*1898'de Türkiye'nin Berlin-Bağdat Demiryolu Projesini Almanya'ya vermesi üzerine 1911 yılında kısmî ve geçici bir uzlaşmanın sağlanmasına rağmen Almanya, Rusya ve Britanya arasında bu konuya ilişkin anlaşmazlıkların 1914'e kadar sürmesi, hattâ giderek yoğunlaşması;

*1899-1902 yıllarında Güney Afrika'da Britanya ile Hollandalı sömürgeciler arasında yaşanan Boer Savaşı;

*Almanya'nın; Britanya, Fransa, İtalya gibi ülkelerin 1904'te Makedonya'ya bir uluslararası jandarma kuvveti yerleştirilmesine sıcak bakmaması;

*1905'te bir yanda Almanya ve Britanya ile öte yanda Fransa'nın neredeyse birbirleriyle savaşa girmelerine yol açacak olan Birinci Fas Krizi;

*gene 1905'te Çarlık Rusyası ile Japonya arasında yaşanan ve 1905 devriminin patlak vermesinin koşullarını olgunlaştıran savaş,

*1908'de Britanya'nın, Avusturya ile Rusya'nın Makedonya'da adalet reformu için hazırladıkları projeyi reddetmesi;

*Birinci Dünya Savaşma yaklaşıldığı günlerde Avusturya-Macaristan ve Osmanlı devletlerini potansiyel bağlaşık olarak gören Berlin'in, Rusya'nın ve diğer Batılı devletlerin Türkiye'nin içişlerine karışma girişimleri karşısında mesafeli ya da olumsuz bir tutum takınması vb.

Lenin, emperyalist devletler ve malî sermaye (=finans kapital) grupları arasındaki anlaşmazlık ve çelişmelerin barışçı metotlarla çözülebileceğini savunan Kautsky'nin ültraemperyalizm teorisini eleştirirken şunları söylüyordu:

"Diyelim ki, bütün emperyalist devletler bu Asya ülkelerini 'barışçı' yoldan bölüşmek için aralarında birlik kurdular. Bu birlik, 'uluslararası düzeyde birleşmiş bir malî sermaye' birliği olacaktır. 20. yüzyılda böylesi birleşme örneklerine rastlanmaktadır; örneğin Çin karşısında büyük devletlerin birbirleriyle ilişkileri böyle olmuştur. Kapitalist düzenin sürüp gitmesi koşuluyla (...), bu ittifakların kısa süreli olmayacakları, olanaklı olan her biçimde ortaya çıkacak sürtüşmeleri, anlaşmazlıkları, savaşımı önleyecekleri düşünülebilir mi?

"Yanıtın yalnızca olumsuz olabileceğini görmek için sorunu açıkça ortaya koymak yetecektir. Çünkü kapitalist düzen içinde, nüfuz bölgelerinin, çıkarların, sömürgelerin paylaşılması konusunda, paylaşmaya katılanların *gücünden*, bunların genel ekonomik, malî, askerî vb. gücünden başka bir esas düşünülemez."(44)

İkincisi, 1908'e yaklaşılırken bellibaşlı emperyalist devletlerin, Türkiye'nin yeniden canlanmasına ve kendini toparlamasına olanak verecek bir burjuva-demokratik devrimden yana olabileceklerini söylemek bütünüyle yanlıştır. (Bu, 1908 devrimini gerçekleştiren Jön Türkler ve bağlaşıkları arasında yaygın bir yanılgıydı.) Kıvılcımlı'nın baş rol biçtiği Batı Avrupa'nın "büyük" devletlerinin, "Avrupa'nın hasta adamı"nın topraklarını kemirmeye, fırsat bulunca koparmaya ve Düyun-u Umumiye aracılığıyla onu soymaya devam etmekle birlikte, monarşik rejimi devirmek ve yerine daha ileri bir rejim getirmek gibi bir planları asla yoktu ve olamazdı da. Evet, 1880'lerde ve 1890'larda Jön Türk önderleri Paris, Cenevre, Londra gibi yerlerde yaşamış, II. Abdülhamit-karşıtı yayım etkinliği sürdürmüş, hattâ Avrupa'da faaliyet gösteren ve Jön Türkler olarak bilinen muhalif çevreler 1895'te Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti adı altında birleşmişlerdi vb. Evet, Jön Türk-İttihat ve Terakki muhalefetinin önderleri genel olarak Fransa'nın manevi ve kültürel etkisi altındaydılar. Ne var ki Britanya ile Fransa'nın, ne anti-monarşik muhalefetin herhangi bir ciddi gücünün olmadığı 1880'lerde ve 1890'larda, ne İttihat ve Terakki'nin konumunun büyük ölçüde güçlendiği 1908'in öngününde ve ne de 1908 devriminden sonra bu hareketi özel olarak koruduğu ve desteklediği söylenemeyeceği gibi, "Avrupa'nın hasta adamı"nın dirilmesinden yana oldukları da söylenemez.

Öteden beri, Boğazlar'da ve İstanbul'da gözü olan Çarlık Rusyası ile Britanya ve Fransa arasındaki ilişkiler 20. yüzyılın başlarında değişmeye başlamıştı. Aralarındaki yüzyıla yaklaşan çekişmeyi bir süreliğine de olsa bir yana bırakan Britanya ile Fransa hızla yükselen ve bir yeniden paylaşım talep eden Almanya'ya karşı 1904'te *Entente Cordial* (= içtenlikli anlaşma)

adını verdikleri bir bağlaşma kuracaklardı. Gerek Almanya'nın ve gerekse, 1905 savaşında Rusya'yı yenilgiye uğratan Japonya'nın yükselişi, Britanya ile Rusya'yı onlarca yıldır süregelen ve uluslararası diplomaside Great Game (=Büyük Oyun) adı verilen gerilim politikasını bir yana bırakmaya ve birbirlerine yaklaşmaya zorluyordu. İttihat ve Terakki, Haziran 1908'de Reval kentinde gerçekleşen Britanya-Rusya görüşmesini, birincisinin Rus yayılmacılığına karşı Osmanlı devletini ve İran ve Afganistan'ı tampon güçler olarak ayakta tutma yolundaki geleneksel politikasından vazgeçmesinin işareti olarak algılamakta büyük ölçüde haklıydı. Nitekim 1908 devrimi, Osmanlı eyaletlerini aralarında paylaşma politikalarından vazgeçmemiş olan Avrupa burjuvazisinin niyetlerini ortaya dökecekti. Lenin, "Balkanlar'daki ve İran'daki Olaylar" başlıklı makalesinde, Batı Avrupa basını, diplomatları ve burjuva hükümetlerinin 1908 devrimini ve İttihat ve Terakki'nin bir anayasal monarşi kurma çabalarını ikiyüzlü bir tarzda överken, aslında onun başarısız olmasından yana tutum takındıklarını söylüyor ve sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Çünkü gerçek şu ki, kendisine demokrasi diyen hiçbir Avrupa ülkesi, demokratik, ilerici, liberal, radikal olduğunu öne süren hiçbir Avrupa burjuva partisi, Türk devriminin başarısı ve kökleşmesi için gerçek bir istek göstermemiştir. Tam tersine, hepsi Türk devriminin başarısından *korkmaktadır*. Çünkü böyle bir başarı kaçınılmaz olarak, bir yandan Balkan uluslarında özerklik ve demokrasi isteğini besleyip yüreklendirmesinin yanısıra, bir yandan da İran devriminin zaferini güven altına alabilir, Asya'daki demokratik harekete yeni bir hız katabilir, Hindistan'ın bağımsızlık savaşını yoğunlaştırabilir, Rus sınırının geniş bir kesimi boyunca özgür kurumlar ortaya çıkarabilir ve bunun sonucu olarak Rusya'da Kara-100'ler çarlığının siyasetini köstekleyen ve devrimin ortaya çıkışını kolaylaştıracak olan yeni koşullar yaratabilir.

"İşin aslında, bugün Balkanlar'da, Türkiye'de ve İran'da gördüğümüz şey, Asya'da yükselmekte olan demokrasi akımına karşı, Avrupa devletlerinin karşı-devrimci koalisyonudur."[45]

Lenin'in bu saptaması tümüyle doğruydu. Avusturya-Macaristan 1878 Berlin Anlaşması'yla işgal etmiş olduğu Bosna-Hersek'i resmen kendi topraklarına katmaya hazırlanırken, Britanya ile Rusya, 1908 devriminin ilerlemesi ve derinleşmesinin, kendi boyundurukları altında yaşayan Müslüman halkların özerklik ve bağımsızlık isteklerini körükleyeceğinden korkuyorlardı. Görünüşte Jön Türk devrimini destekleyen Britanya'nın Dışişleri Bakanı Edward Grey, 31 Temmuz 1908'de İstanbul'daki İngiliz elçisine yazdığı mektupta şöyle diyordu:

"Şayet Türkiye gerçekten Meşrutiyeti kurar ve bunu yaşatıp kuvvetlendirirse, bunun sonuçları, şimdiden hiçbirimizin tahmin edemeyeceğimiz derecede önemli olabilir. Bunun Mısır'da tesirleri müthiş olur. Ta Hindistan'da dahi kendini duyurur. Şimdiye kadar Müslüman tebaamıza daima diyebildik ki, dinlerinin başkanı (halife) tarafından idare edilen ülkelerde, hiç de şefkatli olmayan (sert) bir istibdat idaresi vardır. Halbuki bizim istibdadımız yumuşak ve şefkatlidir.

"Fakat şimdi Türkiye'de Meclis açılırsa, Mısır'da da meşrutiyet isteği çok kuvvetlenecek ve bizim bu isteğe direniş gücümüz çok azalacaktır. Ve orada Meşrutiyet isteyeceklere karşı silâh kullanmamız çok güçleşecektir."[46]

Üçüncüsü, 1908'i komprador burjuvazinin darbe yoluyla iktidara gelmesi olarak gören Kıvılcımlı, Jön Türk-İttihat ve Terakki muhalefetinin başından beri hep aynı siyasal çizgi ve konuma sahip olmadığını ve zaman içinde, özellikle iktidara geldikten sonra olumsuz yönde bir siyasal-örgütsel evrim geçirdiği gerçeğini dikkate almamaktadır. 1889'da İstanbul'da Askerî Tıbbiye'de doğan ve ilk adı İttihad-ı Osmanî Cemiyeti (ya da Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti) olan bu dernek ardından diğer askerî okullarda ve sivil aydınlar arasında yaygınlık kazanacak, ancak 1895'ten itibaren gerçek bir örgüt biçimini almaya başlayacaktı.

Neredeyse tek ortak noktaları İmparatorluğu çöküşten kurtarmak olan ve bileşenleri çok değişik çevrelerden gelen bu hareketin, derinlemesine tartışılmış ve üzerinde uzlaşılmış bir programı da yoktu. Jön Türk-İttihat ve Terakki muhalefeti; 1876'da ilân edilen, ama daha sonra 1877'de başlayan Osmanlı-Rus savaşı bahane edilerek askıya alınan Kanun-ı Esasi'nin, yani anayasanın uygulanmasının, yani padişahın yetkilerinin bir ölçüde kısıtlandığı ve parlamento tarafından bir ölçüde denetlendiği bir meşruti -ya da anayasal- monarşi rejimi istemenin ötesinde bir programa sahip değildi. 1902 Paris Kongresi'nin de gösterdiği gibi daha o yıllarda hareket içinde başını Prens Sabahattin'in çektiği ve Britanya ve Fransa'nın reformlardan yana müdahalesini, özel girişimciliği ve federalizmi savunan bir kanat ile başını Ahmet Rıza'nın çektiği ve merkezî otoriteyi güçlendirmeyi amaçlayan, dış müdahalelere karşı çıkan daha milliyetçi kanat arasında derin görüş ayrılıkları vardı. II. Abdülhamit'e gelince... O, ılımlı ve devletlu muhaliflerinin bu son derece alçakgönüllü taleplerini bile karşılamayı reddediyordu. Rejimin baskıları nedeniyle ülke içinde tutunamayan ve -daha sonraları bazıları monarşik rejim tarafından satın alınan- önderleri Avrupa'da siyasal mülteci olarak yaşayan Jön Türk muhalefeti uzun süre gerçek bir güç olmaktan uzak kalacaktı.

Bu muhalefetin gerçek bir iktidar alternatifi hâline gelmeye başlaması ancak 1906'da, İmparatorluğun siyasal ve ekonomik bakımdan en ileri bölgelerinden biri olan Selânik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulması, Makedonya'daki askerler ve sivil aydınlar arasında hızla güç kazanması ve 1907'de yurtdışındaki Jön Türklerin (Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti) Ahmet Rıza kanadıyla birleşip İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almasıyla oldu. Bu noktaya ise, bir dizi önemli iç ve dış gelişmenin ardından gelindi: 1905: Çıkan savaşta Japonya'nın Çarlık Rusyası'nı yenmesi. 1905: Rusya'da burjuva-demokratik devrim. 1906: İran'da anayasa devrimi. 1906-08: Rumeli ve Anadolu'da, askerleri de içine alan kitlesel protesto eylemleri. 1908: Britanya Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola'nın Estonya'nın Reval kentinde yaptıkları Balkanlar'ın paylaşımı görüşmesi.

1908 burjuva devrimi zayıf ya da yarım-yamalak bir devrim olacak ve başta duyurulmuş olan oldukça belirsiz amaçlarının çoğuna ulaşamayacaktı. Dahası o, giderek ve özellikle 1909'dan itibaren bir karşı-devrime dönüşmeye ve İttihat ve Terakki çetesi de Ocak 1913'de iktidarı tümüyle ele geçirmesine ve daha sonra Alman emperyalizminin savaş arabasına sımsıkı bağlanmasına bağlı olarak işbirlikçi bir nitelik kazanacaktı. Nitekim Lenin, daha 29 Ekim 1908 tarihini taşıyan yukardaki yazısında devrimin bu zayıflığını şu sözlerle saptıyordu:

"Jön-Türkler, ılımlılıklarından ve çizmeden yukarı çıkmayışlarından dolayı övülüyorlar; Türk devrimi övülüyor, çünkü zayıftır, çünkü Türk devrimi halk yığınlarını gerçekten bağımsız bir harekete itmiyor, çünkü Osmanlı İmparatorluğu içinde baş gösteren proletarya savaşımının düşmanıdır."[47]

Ancak bütün bunlar 1908'in, 20. yüzyılın ilk yıllarından başlayarak gelişen ve onbinlerce emekçinin katıldığı ve devlet aygıtını işlemez hâle getiren ve askerî birlikleri de etkisi altına alan bir siyasal devrim olduğu gerçeğini yadsımanın bahanesi olamaz. Kitle katılımının ve radikalizminin sınırlı olması, monarşik rejimin devrilmesine ve onun öndegelen temsilcilerinin görevden alınmasına ve tutuklanmasına ve ülkede uzun süreli olmasa da bir özgürlük rüzgarının esmesine yol açan 1908 devrimini bir askerî darbeye ya da "ordu gençliği'nin dağa çıkıp isyan bayrağını kaldırması"na indirgemenin gerekçesi de olamaz. Kitle eylemliliği bakımından 1908'in çok daha gerisinde olan 27 Mayıs 1960 askerî darbesini demokratik devrim olarak nitelemesi, ama 1908'i bir siyasal devrim olarak görmemesi, hattâ komprador burjuvaziyi iktidara getirdiğini ileri sürmesi Kıvılcımlı'mn bir başka tutarsızlığıdır.

Kıvılcımlı 1908 devriminin, halkın, II. Abdülhamit rejimine karşı onyıllar boyu biriken öfke ve hoşnutsuzluğunun ve bu öfke ve hoşnutsuzluktan kaynaklanan bir savaşımın ürünü

olduğu gerçeğini görmezden gelmektedir. Makedonya ve Trakya'daki askerî birliklerin gerçekleştirdiği bir ordu hareketi biçimini almış olsa da 1908 devrimi, içinde 19. yüzyılın son onyıllarında ve 20. yüzyılın başlarında kurulan değişik örgütlerin yer aldığı ve özellikle 1906-1908 yıllarında Anadolu'da ve Rumeli'de değişik ulus, milliyet ve dinlerden geniş kitlelerin katıldığı bir dizi rejim-karşıtı eylemin oluşturduğu zemin üzerinde yükseldi. 1905 Rus ve 1906 İran devrimlerinin de etkisi altında gelişen kitle hareketi; hükümeti protesto eden bildirilerin dağıtılması, postanelerin işgal edilmesi ve Saray'a çeşitli talepler içeren telgrafların çekilmesi, sevilmeyen vâlilerin görevlerinden alınmasının istenmesi, tutuklanan insanların karakollardan zorla alınması, vergilerin indirilmesinin talep edilmesi, un depolarının yağmalanması, vilâyet konaklarına saldırılar, gerilla eylemleri, halkla askerî birlikler arasında çatışmalar, hem Ermeni halkına ve hem de zaman zaman Türk ve Kürt sivil halka saldıran Hamidiye Alaylarını protesto eylemleri vb. biçimini almıştır. Bu eylemler, sadece Rumeli'de değil, Anadolu'da da gerçekleşmiştir. Bunlardan belki de en önemlisi, daha sonraki yıllarda siyasal gericiliğin kalesi hâline gelecek olan Erzurum'da patlak veren isyandır. Bir kaynakta bu konuda şu bilgilere yer veriliyordu:

"Erzurum isyanı, Anadolu'da 1906-1908 döneminde görülen ayaklanmaların en büyüğü ve en önemlisidir. Bir seneden fazla süren isyan, önderlerinin sonradan tutuklanıp mahkûm edilmelerine rağmen hükümetin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. İsyanın nedeni olan iki yeni vergi, 'hükümetin beş parasızlığına rağmen bütün Rumeli ve Anadolu'da' kaldırılmış, Erzurum'da baskı, zulüm ve yolsuzluğun simgesi olan vâliler görevlerinden alınmışlardır."[48] Daha da önemlisi, özelde Karadeniz'deki Rus donanması denizcilerinin devrimci çıkışlarının ve genelde 1905 Rusya devriminin yanısıra Anadolu'daki devrimci kitle hareketinin, Türk ordusundaki erleri ve subayları da etkilemiş olmasıdır. Bu dönemde çok sayıda genç subay, II. Abdülhamit rejiminin yoğun baskı ve tutuklamalarına rağmen Jön Türk hareketine katılmaktaydı. Örneğin Mart 1906'da, aralarında 5 generalin de bulunduğu 200 karacı Türk subayı tutuklanmıştı. Petrosyan bu konuda şu bilgiyi veriyordu:

"1906-1907 yıllarında, Türk kara ve deniz ordusunda, asker ve tayfalar, komutanlarına karşı açıkça bir dizi gösteride bulundular. Örneğin, 1906 Aralığında, ücretlerinin ödenmesinin gecikmesinden ve görev sürelerinin fazlalığından hoşnutsuz 450 kadar tayfa Bahriye Komutanı Ahmet Paşa'nın evini bastılar, 3 subayını dövdüler, ev sahibi de yaralandı... Bundan çok daha önemli bir olay daha oldu. Askerler, hükümete karşı hareketleri bastırmak için çıkılacak olan cezalandırma seferine katılmayı reddederek, komutanlarına itaatsizlikte bulundular. İstanbul garnizonundan 800 asker, 1906 yılında, Türklere karşı ayaklanan Arapları bastırmak üzere Yemen'e gitmeyi reddettiler. Tüm bu olayları değerlendirirken, bunların kendiliğinden meydana gelen olgular olduğunun belirtilmesi gerekir."[49]

Bir başka kaynakta ise bu konuda şöyle söyleniyor:

"1906-1907 kışı pek sert geçer, fiyatlar yükselir, un, yakacak odun, kömür yetmez olur, ürün ortadan aşağıdadır. 1907-1908 kışı boyunca da sürer iktisadî bunalım. Yiyecek maddeleri (fiyatları- G. A.), 'dayanılmaz düzeye' varır. 3 Şubat tarihli *Moniteur Ottoman*'a bakılırsa, Haziran'da, Sivas'da, dolaydaki köylerin kadınları ekmek istemek için bir araya gelirler ve toplantı ayaklanmaya dönüşür. Rejim için en ağır olanı da şudur: Kışlaları sarar hoşnutsuzluk! İmparatorluğun hemen hemen her yanında, askerler, ücretlerinin ödenmesindeki gecikme nedeniyle başkaldırırlar: 1906'da 4, 1907'de 13 ve 1908 yılının ilk altı ayında da 28 ayaklanma görülür."[50]

Evet, Lenin'in de belirttiği gibi 1908 devrimi güdük bir devrimdi; ama Kıvılcımlı'nın subjektif savlarının aksine bu asla onun, "Batı başkentlerinde tezgâhlan"an ve Avrupa finans kapitalinin kışkırttığı bir tür darbe olduğu ve komprador burjuvaziyi iktidara getirdiği

anlamına gelmiyordu. Kendi içlerindeki farklılıklara rağmen İttihat ve Terakki yetkilileri, hem kapitülasyonlardan ve Düyun-u Umumiye'nin sembolize ettiği dışa bağımlılıktan kurtulmayı, hem de çökmekte olan devleti kurtarmayı ve ayağa kaldırmayı hedefliyorlardı. İttihat ve Terakki liderleri bu amaçla bir yandan Britanya ve Fransa, hattâ Çarlık Rusyası'yla daha iyi ilişkiler kurmak, bir yandan da Almanya'nın nüfuzunu diğer emperyalist devletlerin nüfuzuyla dengelemek istiyorlardı. Ama buna herşeyden önce, öndegelen emperyalist ülkeler arasındaki yoğunlaşan ve savaşa doğru evrilen çelişmeler izin vermeyecekti. Öte yandan İttihat ve Terakki çetesinin teorik ve siyasal sığlığı, diğer halklar üzerindeki egemenliği ayakta tutmayı öngören Osmanlı devlet geleneğini sürdürmesi, siyasal miyopluğu ve 1909'dan itibaren işçi sınıfına, boyunduruk altındaki halklara ve diğer siyasal partilere zorbalık uygulamaya başlaması, onun yaklaşan fırtınayı daha az zararla atlatacak çapta olmadığını açığa vuracaktı. Artık hiçbir güç ya da parti ölümün eşiğine gelmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nu diriltemez ya da ayakta tutamazdı.

Kıvılcımlı'mn subjektif savlarının aksine 1908 devrimi ilk evresinde, "Komprador burjuvazi"yi iktidara taşımamıştı. Tam tersine II. Abdülhamit rejimi, 1908 devrimini gerçekleştiren güçlere kıyasla çok daha feodal-komprador bir nitelik taşıyordu. "Büyük" devletlerin malî tutsağı durumunda bulunan eski rejim; genellikle Müslüman olan yüksek rütbeli askerî ve mülkî memurların, büyük emlak ve toprak sahiplerinin yanısıra Rum ve Ermeni sarraflarının, büyük müteahhit ve mültezimlerin çıkarlarını koruyan bir rejimdi. 1908 devriminin ardından iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki'nin denetimi altında olan yeni rejimin cılız da olsa bazı demokratik önlemler aldığı biliniyor. Bunlar arasında; padişahın otoritesinin ortadan kaldırılması ve ona bağlı bakanlıklarda, yüksek bürokraside ve saray personelinde önemli tasfiyelerin gerçekleştirilmesini, bu kişilerin mal ve servetlerine elkonmasını, padişahın kişisel hazinesinin ve devlet bütçesinden ona ayrılan ödeneklerin maliyeye devredilmesini, II. Abdülhamit'in kötü ünlü hafiye örgütünün dağıtılmasını, Türkiye'nin başka ülkelerdeki elçi, maslahatgüzar ve diğer üst düzey diplomatik personelinin görevden alınmasını vb. sayabiliriz. Sadece, içinde farklı, hattâ karşıt konumdaki siyasal partilerin yer aldığı 1908-14 dönemi Osmanlı meclisindeki tartışmalara ve hemen hemen her siyasal eğilimden basının görece özgür bir ortamda sürdürdüğü etkinliğe şöyle bir göz atmak bile 1908 devriminin ilk başta kısmî bir siyasal özgürlük ortamı getirdiğini gösterir.

Emin Türk Eliçin bu konuda şunları söylüyor:

"Abdülhamit saltanatının son zamanlarında askerî ve mülkî memurlardan bir bölüğü yüksek maaşları ve burjuvazi ile işbirliği etmekten sağladıkları kazançlar sayesinde devlet egemenliğinden yetesiye yararlanırken, başka bir bölüğü, yani taşrada yalnız kendi ufak maaşları ile geçinmek zorunda bulunan memurlar ve küçük rütbeli subaylar hallerinden memnun değillerdi ve hükümete karşı homurdanıyorlardı. 'İttihat ve Terakki' işte bu yoksul (proleter) askerî ve mülkî memur tabakasına dayanarak tarih sahnesine çıktı ve gizli örgütüne aldığı kişiler daha çok bunlardı. Müslüman ve Türk olmayan bazı ulusal demokrat partileri ve komiteler de (özellikle Ermeni Taşnakları ve Bulgar ihtilâlcileri) İttihat ve Terakki'yi desteklediler, çünkü ulusal davalarına bu yoldan hizmet etmeyi umuyorlardı. Büyük bir ticaret yeteneğine ve çıkar sezgisine sahip olan Selânik tüccarları da geleceği, yani ihtilâlin başarı kazanacağını kestirerek partiyi desteklediler. Hükümet değişikliği olur, Abdülhamit rejimi yıkılırsa, iç ve dış ticareti, özellikle hükümet müteahhitliklerini tekellerinde bulunduran İstanbul Rum ve Ermeni işadamlarının yerini alacaklarını düşünüyorlardı."(51)

Ne var ki, önce dolaylı ve daha sonra doğrudan iktidar olma İttihat ve Terakki'yi hızla gericileştirecekti. Bu olumsuz gelişmeyi üç boyutuyla tanımlayabiliriz.

1) Siyasal gelişmeler (1908-09 işçi hareketi dalgası, 1911 Arnavutluk isyanı, 1911'de

Libya'nın yitirilmesi, 1912 ve 1913'de yeni toprak kayıplarıyla sonuçlanan Birinci ve İkinci Balkan Savaşları), temel hedefi devleti kurtarma ve Müslüman-Türk öğenin egemenliğini sürdürme olagelmiş olan İttihat ve Terakki'yi şoven ve saldırgan bir Türk milliyetçiliğine ve Anadolu'yu Türk-olmayan halklardan "arındırma" kararı almaya itti.

2) Siyasal iktidara gelmesi, zamanla bu partinin yöneticilerinin ve yakın çevrelerinin zenginleşmelerine ve onların II. Abdülhamit rejiminin dayanağı olan sömürücü sınıf ve katmanlara yakınlaşmalarına olanak sağladı. Dahası bu onların, Birinci Dünya Savaşı sırasında "etnik arındırma"ya tâbi tutulan Hristiyan halklardan gaspedilen mülkler sayesinde oluşan yeni burjuvazinin temsilcisi hâline gelmesine ve kendilerinin de aynı yoldan yeni bir bürokratik burjuvaziye dönüşmesine yol açacaktı.

3) 1914'e yaklaşılırken Britanya ve Fransa ile yakınlaşma çabaları boşa çıkan ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde Alman emperyalizminin güdümüne giren İttihat ve Terakki yöneticileri ülkeyi savaş cehennemine sürüklediler ve tam bir yıkımın eşiğine getirdiler. Böylelikle, 1908 devrimi öncesinde ve bu devrimin hemen sonrasında objektif olarak ulusal burjuva bir konuma sahip olan bu parti süreç içinde işbirlikçi, şoven ve azılı gerici bir nitelik kazanacaktı. Eliçin bu başkalaşımı şöyle betimliyordu:

"İttihat ve Terakki artık hoşnutsuz memurların partisi olmaktan çıkmıştı, daha çok kendi yetiştirdiği, geliştirip zenginleştirdiği, sermayedarlaştırdığı, burjuvalaştırdığı büyük memurların partisi olmuştu. Ermeni ve Bulgar komitelerinin (partilerinin) ayrılıkçı amaçlarını görerek onlardan yüz çevirmişti, ama Rumeli'deki emlak ve toprak sahipleriyle Selânikli tüccarların çıkarlarını temsil etmekte devam ediyordu, bunların temsilcileri de partide önemli yerler tutuyordu. Eski yoksul askerî ve mülkî memur zümresi de şimdi zenginleşmiş ve post kapmış olduğundan 'İttihat ve Terakki' kuruluştaki demokratik nitelikten uzaklaşmıştı."[52] Kıvılcımlı'nın, başından beri komprador nitelik yüklemek suretiyle İttihat ve Terakki Fırkası'mn zaman içinde geçirdiği değişimi dikkate almadığını söyleyebiliriz. Bu hatanın yazarın, Mustafa Kemal'i yüceltme ve Kemalistlerle İttihatçılar arasındaki -yukarda, III. Bölüm'de değindiğim- yakın akrabalığı görmezden gelme eğiliminden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Eliçin'in; İttihat ve Terakki'nin kuruluş evresinde "demokratik" bir nitelik taşıdığı yolundaki değerlendirmesine katılmak ta olanaksız. Kuruluş evresinde Osmanlı egemen sınıflarının "sol" kanadını oluşturduğunu söyleyebileceğimiz bu parti, başından itibaren statükocu ve "devletçi" bir yaklaşıma sahipti ve bu niteliği giderek daha da pekişecek ve netleşecekti. Kuruluşu ve ilk evresinde Jön Türk hareketinin ve İttihat ve Terakki'nin kadro bileşimleri itibariyle küçük-burjuva ya da orta burjuva bir nitelik taşımaları onları otomatik olarak ilerici kılmaz ve kılmamıştır da. Örneğin İttihat ve Terakki'nin, Ermeni devrimci milliyetçilerinin 1894 kırımlarını protesto etmek amacıyla Osmanlı Bankası'na baskın yapmaları karşısında aldıkları tutum son derece öğreticidir. O sıra İttihad-ı Osmanî Cemiyeti adını taşıyan ve başında İbrahim Temo, İshak Sükuti, Dobrucalı İsmail İbrahim gibi isimlerin bulunduğu örgütün yayımladığı bildiride aynen şöyle deniyordu:

"Müslüman ve yurtsever Türkler!... Ermeniler öylesine yüz buldular ki, tüm yabancılarca saygıdeğer ve devletimizin en yüksek katı olan Babıali'yi basıyorlar. Başkentimizi tir tir titretiyorlar. Bu küstahça hareketler, yurtsever ordumuzun üzüntü nedeni olmaktadır."[53]

Bu noktada şunu söyleyebiliriz: Çıkış noktası ve temel hedefi "devleti kurtarmak" olan İttihat ve Terakki 1908 devrimi öncesinde olduğu gibi, bu devrimi izleyen ve henüz iktidarı tekeline alamamış olduğu dönemde de objektif olarak ulusal burjuva bir siyaset izliyordu. Ancak, İttihat ve Terakki'nin şefleri iktidarı ele geçirdikten sonra tutuculaşacak, zenginleşecek, daha da gericileşecek ve geleneksel Osmanlı yönetici katmanından farklı özellikler taşıyan yeni bir sömürücü sınıf katmanı hâline geleceklerdi. İttihat ve Terakki çetesi, 1914'ten itibaren, bir

yandan kendi özgün yayılmacı hırs ve hedeflerini korurken bir yandan da Alman emperyalizminin güdümüne girecek ve artık komprador ya da işbirlikçi bir katman hâline gelecekti. Öte yandan İttihat ve Terakki yöneticileri, gerici, anti-komünist ve karşı-devrimci niteliklerini korumakla birlikte Anadolu'nun Grekler tarafından işgaline karşı direnişi örgütledikleri ve emperyalist Britanya'ya vb. karşı Sovyet Rusya ile bağlaşma tutumunu benimsedikleri 1918-sonrası dönemde yeniden objektif olarak ulusal burjuva bir çizgi izlemişlerdir. Bu hiç de şaşırtıcı olmamalıdır: Tarihsel deneyim; gerek Türkiye'de ve gerekse başka geri ülkelerde ulusal burjuvazinin de tıpkı komprador ya da işbirlikçi burjuvazi gibi gerici, şoven, saldırgan ve emperyalist uşağı politikalar izleyebileceğini ve büyük kıyımlar gerçekleştirebileceğini göstermiştir.

Son olarak Kıvılcımlı'nın bu altbölümün en başında yer alan savına değinelim. Anımsanacağı üzere yazar burada, II. Abdülhamit'e karşı olduğu ve ona "resmen rest çekmiş" olduğu için "Avrupa finans kapitali"nin 1896-1909 döneminde Türkiye'ye sadece 2 kez istikraz yaptığını, yani para ödünç verdiğini ve bu durumun finans kapitalin, kendisinin deyişiyle "koynunda yetiştirip beslediği" Jön Türklerin 1908 devrimiyle birlikte sona erdiğini ileri sürmüştü. Ancak Kıvılcımlı'nın bu savı doğru değildir. Osmanlı devletinin yaptığı istikrazların tarihi incelendiğinde, 1896-1909 döneminde böyle bir durgunluk ya da kesinti yaşanmadığı, tam tersine bu dönemde de istikrazların sürdüğü görülür. Sağlam ve güvenilir kaynaklardan yoksun da olsa Kıvılcımlı'nın en azından Almanya'nın, gerek inşaatına 1903'te başlanan Berlin-Bağdat Demiryolu Hattı Projesi ve gerekse silâh satışları için Osmanlı devletine bir dizi kredi açtığını bilmesi ve hesaba katması gerekirdi. Onun bu gerçeklikten habersiz gözükmesini iyimser bir deyişle, "şaşırtıcı" bulduğumu belirtmem gerekir.

Emine Kıray'ın ve Biltekin Özdemir'in yaptığı çalışmalarda bu dönemde alınan -ve Osmanlı altın lirası olarak gösterilen- borçlar ve bu borçları veren kurumlar konusunda şu bilgiler verilmektedir:

Emine Kıray'a göre[54]

1896'da	3,278,000	Osmanlı Bankası
1902'de	8,580,000	Osmanlı Bankası
1903'te	2,596,000	Deutsche Bank
1903'te	32,736,000	Düyun-u Umumiye
1904'te	2,750,000	Osmanlı Bankası ve Comptoir d'Escompt
1905'te	5,302,000	Osmanlı Bankası
1905'te	2,640,000	Deutsche Bank
1906'da	9,537,000	Osmanlı Bankası
1908'de	10,010,000	.....
1908'de	4,708,000	Osmanlı Bankası
1909'da	6,996,000	Osmanlı Bankası

Biltekin Özdemir'e göre[55]

1896'da	3,272,720	Osmanlı Bankası
1902'de	3,467,000,	Osmanlı Bankası
1903'te	2,376,000,	Deutsche Bank ve Bağdat Demiryolları Şirketi
1903'te	2,640,000	Deutsche Bank
1903'te	32,738,722	Düyun-u Umumiye

1904'te	2,750,000	Osmanlı Bankası ve Comptoir d'Escompt
1905'te	5,306,664	Osmanlı Bankası
1905'te	2,640,000	Deutsche Bank
1906'da	2,751,000	Osmanlı Bankası
1908'de	9,988,000	Deutsche Bank ve Bağdat Demiryolları Şirketi
1908'de	4,711,124	Osmanlı Bankası
1909'da	7,000,000	Osmanlı Bankası

Kürt Ulusal Hareketine ve Ayaklanmalarına Karşı Tutum

Yukarda Kıvılcımlı'nm, "Türkiye'de Ulusal Sorun" başlıklı çalışmasında genel olarak Kürt ayaklanmalarını nasıl değerlendirdiğini görmüştük. O burada,

"Şimdiye kadar Kürdistan'da olan ayaklanmalar, genellikle dünya emperyalizminin ekmeğine yağ sürmek için dünya emperyalizmine âlet ve oyuncak olmak, ona dayanmak şekliyle olup bitti. Şu hâlde karşı-devrimci içerikteydiler"[56] diyor, yani Türk gerici ve şovenlerininkini andırır bir değerlendirme yapıyordu. Burada onun gene aynı dönemde, 1926'da Hoybun adlı örgütün önderliğinde başlayan, 1930 sonlarına kadar süren görkemli isyanı emperyalist devletlerin, "Türkiye"nin "Osmanlı borçlarına moratoryum yap"masına bağladığını ve dolayısıyla emperyalist kışkırtmaların ürünü gibi gösterdiğine işaret etmiştim.

Ancak, "Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi" başlıklı I. Bölüm'de daha ayrıntılı bir biçimde değinmiş olduğum gibi bu tür önemli hataları, 1930'ların başlarının Kıvılcımlısı'nın Türk-Kürt sorununa esas itibariyle enternasyonalist bir tarzda yaklaştığı gerçeğini ortadan kaldırmıyordu. Örneğin o "Türkiye'de Ulusal Sorun" başlıklı önemli çalışmasında Kürdistan'ın kapsamlı bir sosyo-ekonomik analizini yapmanın yanısıra, Kemalist devletin Kürdistan'da gerçekleştirdiği zulmü acımasız ve ayrıntılı bir tarzda sergilemiş, Kürt halkının Türkiye devriminin en önemli yedek gücü olduğunu yazmış ve partisini de bu gerçekliği dikkate almaya ve strateji ve taktiklerini bu gerçeklikle uyumlu bir biçimde oluşturmaya çağırmıştı. Anımsanacağı üzere sorunun adını koyan ve Kürt halkına karşı takınılacak tavrı TKP'nin devrimciliğinin ölçütü sayan yazar bu çalışmasında şöyle demişti:

"Ve eğer Lenin'in deyimiyle 'Joli Marksistler' -yani burjuvazinin hoşafına giden 'Marksistler'- olarak kalmak istemiyorsak, bu sorunu olduğu gibi koymaya, 'anonim esrar perdesi' altındaki somut maddeyi, adıyla sanıyla çağırmaya zorunluyuz: *Türkiye'deki Doğu sorunu ve Doğu illeri nesnesi bir milliyet davasıdır!*"[57] O aynı çalışmasında partisini ulusal sorunda çok daha aktif ve militan bir tutum almaya çağırıyordu:

"Sorundan yalnız kaçmamak, kaçamamak da yetmez. Fıkır fıkır kaynayan davadan çekinmek bal gibi oportünizmdir. Amenna! Fakat dahası var: Sorun aceledir, sanıldığından çok daha aceledir. Bunu basit bir örnekle anlatmak için şunu hatırlayalım. Batı'da bildiri dağıtıyoruz, Doğu'da ayaklanıyorlar... Doğu'da Türk burjuvazisinin yapmadığı ve yapmayacağı demokratik burjuva devrimi böyle boğuluyor. Böyle bir durum ne bizim ne kimsenin keyfini bekleyemez. Ergeç kendine bir çığır açar."[58]

Daha sonraları ise, Kıvılcımlı'nın bu konumdan uzaklaştığını ve tipik bir Türk milliyetçiliği konumuna evrildiğini görüyoruz. Kıvılcımlı'nın, 1935 yılında yazdığı bir kitapta (*Emperyalizm Geberen Kapitalizm*) 1926'da Ağrı dağı çevresinde küçük, ancak bağımsız bir devletin kurulmasına yol açan Kürt isyanını, üstelik ciddi bir kanıt göstermeksizin karalamaya kalkma yolundaki zavallıca girişiminin, bu yeni yönelimin başlangıcı olduğunu söyleyebiliriz.

1950'lerde ve daha sonraki yıllarda ve onyıllarda ise Kıvılcımlı, bazı istisnalar dışında Türk-

Kürt sorununa değinmemeyi yeğlemiştir. Onun, 1970'lerin başlarında Türkiye'de proletarya partisi çalışmalarında bir örnek ya da model olarak gösterdiği Vatan Partisi'nin programında olsun, Program Gerekçesi'nde olsun bu sorunun adı bile geçmemektedir. Kıvılcımlı'nm legal alanda politika yapmaya çalıştığı 1954 yılının zor koşullarında kurulan Vatan Partisi'nin, egemen sınıfların çok duyarlı olduğu ulusal soruna değinmemeyi bu nedenle yeğlediği ileri sürülebilir. Onun bu koyu gericilik koşullarında Kürt sorununa değinmemesini çok önemli bir eksiklik olarak görsek de bir yere kadar anlayışla karşılayabiliriz.

Ama yazar siyasal gericiliğin basıncının azaldığı ve devrimci hareketin serpildiği 1960'ların ikinci yarısında ve 1970'lerin başında da bu tutumunu sürdürmüştür. O sözügeçen dönemde bu soruna ancak birkaç kez ve âdeta geçerken değinmiş ve bu istisnaî durumlarda da olumsuz ve Türk milliyetçisi ve Kürt-karşıtı bir tutum sergilemiştir. Oysa hem Marksizm-Leninizmin ilkeleri ve hem de Türk gericiliğinin Kürt halkına karşı işlenmiş suçlar ve kıyımlarla süslü tarihi, bu konuda net ve tutarlı bir enternasyonalist tutum benimsemeyi buyuruyordu. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nm, 1960'ların ikinci yarısı ve 1970'lerin başında, Kürt halkının ayrılma ve ayrı devlet kurma hakkını savunmak şöyle dursun, bu halka uygulanan zulmü sergileme ve kınama görevini bile yerine getirmemesi asla anlayışla karşılanamaz ve kabul edilemez.

Dahası o dönemde siyasal konjonktür de bu konuya eğilmeyi kolaylaştırıyor ve daha olanaklı hâle getiriyordu. 1960'ların ikinci yarısı Türkiyesi'nin "ruhu" hayli radikaldi ve giderek daha da radikalleşiyordu. Bu yıllarda işçilerin, yoksul ve küçük köylülerin, üniversite gençliğinin vb. savaşımları daha kitlesel hâle gelmiş ve yüzeysel ve milliyetçilikle, Kemalizmle bulaşık bir nitelik taşımakla birlikte "sosyalist düşünce" âdeta bir ideolojik hegemonya kurmaya başlamıştı. Belki Türk-Ermeni sorunu henüz konuşulamıyordu; ama TİP'nin (=Türkiye İşçi Partisi) de katkılarıyla 1967'den başlayarak Türkiye Kürdistanı'nda "Doğu mitingleri" düzenlenmiş, Kemalizmle sosyalizmi harmanlayan ve sosyal-şoven bir çizgiyi savunan Mihri Belli bile Mart 1969 tarih ve "Millet Gerçeği" adlı yazısında Türk-Kürt ulusal sorununa değinmişti. Burada geçerken bir parantez açarak Mihri Belli'nin bu konuyu tipik bir Türk sosyal-şoveni gibi ele aldığını anımsamak gerek. Örneğin o, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde 5 Aralık 1968'de verdiği konferansta,

"Kemalizmle sosyalizm arasında aşılmaz duvarlar yoktur. Atatürk'ün en büyük çabası, genç kuşaklara Türk millî gururunu telkin etmek olmuştur. Millî gurur iyi şeydir. Millî gurur insanı sosyalizme götürür" diyor ve Turancılığı bile övmeye kalktığı "Millet Gerçeği" başlıklı yazısında şunları da söylüyordu:

"Turancılık, feodal-teokratik Osmanlılık bilincine karşı milliyetçilik bilincini temsil ettiği ölçüde olumlu, ilerici bir akımdı. Kısas-ı Enbiya'nın yerini Türk mitolojisinin alması yolunda çabalar bizce olumlu, ilerici nitelik taşır."[59]

Öte yandan TİP 1970 yılındaki 4. Büyük Kongresi'nde ulusal soruna ilişkin bir karar kabul etmiş, devrimci gençliğin ileri öğeleri yavaş yavaş ulusal soruna eğilmeye yönelmiş ve daha da önemlisi Türkiye Kürdistanı'nda protesto eylemleri başlamıştı. Kıvılcımlı'nm 1967 ve 1969 yıllarında; jandarma ve polis terörüne, işsizliğe, yoksulluğa, Kürtçe üzerindeki baskı ve yasaklara vb. karşı Diyarbakır, Silvan, Siverek, Batman, Dersim, Ağrı ve Ankara'da yapılan ve yüzbinlerce emekçinin katıldığı bu eylemlerden haberdar olmadığı düşünülemeyeceği gibi onun 1970'de, silâh ve kaçak arama bahanesiyle Kürdistan'ın bir çok ilinin köylerinde, halka terör estirmek için başlatılan askerî komando baskınlarından haberdar olmadığı da düşünülemez. Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın 15 Mayıs 1970'te Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a sunduğu "Kürt Raporu"nda, askerî birliklerin Diyarbakır, Mardin, Siirt ve Hakkâri'deki Kürt köylerine yaptığı ve "komando baskınları" olarak adlandırılan operasyonlar şöyle anlatılıyordu:

"Ocak ayı sonlarından bu yana Doğu'da özel askerî birliklerce tatbik edilen toplu indirme

harekâtına özellikle Diyarbakır, Mardin, Siirt, Hakkari yörelerinde girişilmiş ve halen eşkiya avı maskesi altında devam etmektedir. Her köy aynı saat ve aynı şekilde basılmakta, her köyde aynı işkence biçimleri uygulanmaktadır. Köyün etrafı motorlu araçlarla sarılmakta; helikopterlerle köyün üzerinde uçuşlar yapılmakta; köylülere hiçbir şey sorulmadan dövülerek, evlerinden alınarak belli alanlarda kadın-erkek ayrı ayrı toplanmaktadır. Bu özel kamp yerlerinde onlara 'silâh getirin' denilmekte, köylü silâh olmadığını söyleyince falakaya yatırılmakta, yerlerde süründürülüp koşturulmakta, piramitler kurdurularak birbirlerine bindirilmekte, bunlarla da yetinilmeyerek köylüler çırılçıplak soyundurulmakta, kadınların mahrem yerlerine el atılıp iğrenç muameleler yapılmaktadır. Bu işkencelerde ölenlerin sayısı fazladır. Çırılçıplak soyunan kadın ve erkeklerin üzerlerine su dökülerek, saatlerce kamçılanarak sehpalardan başaşağı astırılmaktadır. Bu işkenceler sonucunda intihara teşebbüs eden köylüler oldu. Yer yer çıplak edilen erkeklerin tenasül uzuvlarına (=cinsel organlarına- G. A.) ip bağlanıp kadınların eline verilerek, bu şekilde bütün köy gezdirilmektedir. Yine çırılçıplak edilen kadınların köy içinde bütün gün boyu dolaştırılmaları olayına sık sık rastlanmaktadır. Yine bu baskınların birçoğunda köylülerden kadın istenmiş ve bunun için kadınlarını vermeyen köy halkı işkenceye tâbi tutulmuştur."[60]

Türk-Kürt sorununun tartışılmasını olanaklı kılan bu olumlu konjonktür, CHP'ni bile etkiliyor, parti içindeki sağ kanadın etkisini zayıflatıyor ve başını Bülent Ecevit'in çektiği sol kanadın konumunu güçlendiriyordu. Bu ortamda, bir yandan Atatürk "devrimlerini" savunmaya devam ederken, bir yandan da bu sözde devrimleri "altyapı devrimleri"yle desteklemenin gereğinden söz etmeye başlayan CHP, "toprak işleyenin, su kullananın", "düzen değişikliği" gibi daha radikal reformist söylem ve sloganlar belirlemeye girişecekti. Daha da önemlisi, CHP buna paralel olarak Türk-Kürt sorununda da, tutarsız, ürkek ve üstü örtülü de olsa daha ileri bir tutum takınmaya başlamıştı. Bu parti, Ekim 1969 genel seçimleri öncesinde, "Doğu'nun düzeninin mayınla, jandarmayla, silahla değil, fabrikayla, okul vs. ile değiştirileceği"ni ileri sürmüş ve dolayısıyla devletin geleneksel şoven politikasından uzaklaşma işaretleri vermişti.

Ancak, Türkiye'deki siyasal havanın değişmesine bağlı olarak 1960'ların ikinci yarısından itibaren bir dizi kitap ve çok sayıda yazı yayımlayan ve çeşitli konferanslar veren Kıvılcımlı inat ve ısrarla, Türk-Kürt sorununu görmezden gelmeye devam etmişti. 1930'ların başlarında "Türkiye'de Ulusal Sorun" adlı çok önemli bir çalışmaya imza atmış olan yazar, Türkiye'nin yavaş yavaş bir devrimci duruma sürüklendiği 1960'ların sonlarında devrim cephesinde ve stratejisinde tartışma götürmez bir yer tutacağı belli olan Kürt halkını görmezden gelmeyi yeğleyecekti. Oysa, geçmişte Kürdistan'ın Türkiye'nin sömürgesi olduğunu bile ileri sürebilmiş olan yazar, Marksizm-Leninizmin ulusal soruna yaklaşımını teorik düzeyde bilme ve Kürdistan'ın özgül durumunu kavrama bakımından 1960'ların deneyimsiz ve teorik birikimi zayıf olan genç devrimci kuşağından daha/ çok daha avantajlı bir konumdaydı. Ve o bu avantajını, o günlerin genç ve Kemalizmin ve Türk milliyetçiliğinin etkisi altındaki devrimci hareketini daha doğru bir rotaya çekmek için kullanabilirdi. Ama o bunu yapmamayı ve bu alanda üzerine düşen devrimci görevi yerine getirmemeyi yeğledi. Dahası Kıvılcımlı'nın bununla da kalmadığını, Türk devleti ve burjuvazisinin geleneksel şovenist çizgisine doğru gerilediğini biliyoruz. O bu dönemde, Türk-Kürt sorununu, Türk gericiliğinin sözcük hazinesinden ödünç aldığı "bölücülük" gibi kavramlarla birlikte anmaya ve Kürt halkını ve onun yurtsever öncülerini emperyalizmin potansiyel ajanları ve gerici güçlerin manipülasyon ve provokasyonlarının nesnesi olarak göstermeye başlamıştı. Örneğin o, 1970'te kaleme aldığı bir yapıtında şöyle diyordu:

"Türkiye'de 27 Mayıs ispatladı, İÇ DEVRİM 2 stratejik şehrin eseri olur: İSTANBUL-ANKARA... Türkiye'de Finans-Kapital her şeyden önce karşıdevrimi organize etmekle görevlidir. Karşı-Devrim'in en son silâhı, Türkiye'yi bir DIŞ SAVAŞ içine atmaktır. Finans-

Kapital Türkiye'yi her türlü İç Devrimden sakındırmak ve her türlü Karşı-Devrime zorlamak için, söz yerinde ise, bir DIŞ DEVRİM plânlamıştır. Bu dış-devrimin de 2 stratejik şehrini seçmiştir: ADANA-DİYARBAKIR... Bu iki şehrin mihveri, Arapça-Kürtçe konuşan Türklerin mihveridir. Amerikan Emperyalizmi, eski İngiliz casusluğunun izinden yürüyerek, devrimci Türkiye'yi o mihvere basarak ikiye parçalamak yolunu daha açıkça ortaya koyamazdı."[61]

Kıvılcımlı'nm burada, devletten fazla devletçi bir tutum takındığı görülüyor. O bir yandan Arap ve Kürt kökenli halkı Türkleştirirken ("Arapça-Kürtçe konuşan Türkler"), bir yandan da Türk şovenlerinin o kara "bölücülük" korkuluğunu sallıyordu. 1930'larda Kürt halkının Kemalist rejim tarafından vahşi bir biçimde ezildiğini anlatan ve onun kendi yazgısını belirleme hakkını savunan Kıvılcımlı, hem de devrim dalgasının ülke ölçeğinde yükseldiği bir konjonktürde, Türkiye'nin "birlik ve bütünlüğü"nden yana olacak ve "bölücülüğe" karşı çıkacaktır; yani o ne Kürt halkının ayrılma ve ayrı devlet kurma hakkını ve ne de onun -kendi ana dilini kullanma gibi- diğer demokratik haklarını savunacaktır. Hattâ ona göre ADANA, yani Arap kökenli halk ve DİYARBAKIR, yani Kürt kökenli halk, ezilmesi gereken güçleri temsil etmektedirler; çünkü onlar, ABD emperyalizminin potansiyel ajanları ve potansiyel karşı-devrim odakları hâline gelmişlerdir!

Burada bir parantez açacak ve olgulara dayanarak 1960'lar sonu ve 1970'ler başında ne Adana'nın, yani Çukurova'nın ve ne de Diyarbakır'ın, yani Türkiye Kürdistanı'nın bir karşı-devrim odağı OLMADIĞINI göstereceğim. Bir işçi ve üniversite kenti olan İstanbul'un devrimin mihverlerinden biri, hattâ en önemli mihveri olduğu ve/ ya da olma potansiyeli taşıdığı saptaması doğruydu. Ancak bu yıllarda Adana ile Diyarbakır'ın KARŞI-DEVRİMİN mihveri olduğu, emperyalizmin "Türkiye'yi her türlü İç Devrimden sakındırmak ve her türlü Karşı-Devrime zorlamak için", Arapların ve Kürtlerin yaşadığı Adana-Diyarbakır'ı seçtiği yolundaki şovenist sav, herhangi bir bilimsel temelden yoksundu. Zaten Kıvılcımlı da, 1960'ların sonlarında Adana ile Diyarbakır'ın KARŞI-DEVRİMİN mihveri olduğu yolundaki savını kanıtlama yolunda hiçbir çaba göstermiyordu ve gösteremezdi de. Çünkü o tarihlerde gerek Adana/ Çukurova ve gerekse Diyarbakır/ Türkiye Kürdistanı, Türkiye genelinde yaşanan devrimci yükselişe paralel sayılabilecek bir kitlesel hareketlilik içindeydi.

Bunun kanıtlarını 1967-71 yıllarında Çukurova ve Kürdistan'da yaşanan grevlerden ve diğer kitle eylemlerinin bir bölümüne ilişkin somut verilerden görebiliriz. Aynı dönemde bu bölgeler, 1967 ve 1969 yıllarında gerçekleştirilen ve onbinlerce insanın katıldığı Doğu mitinglerinin yanısıra bir dizi başka işçi ve köylü eylemine sahne olmuştu. Burada görece önemli olanlarını sunacağım ve belleğimizi tazelemeye yardımcı olacağına inandığım bu veriler Tüm İktisatçılar Birliği'nin 1976'da yayımladığı *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi* ve Ethem Direhşan tarafından derlenen *İbrahim Kaypakkaya: Fırtınalı Yıllarda 'Bilinmeyen' Yazılar* adlı kitaplardan ve *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*'nin 7. Cildinden alınmıştır.

Adana/ Çukurova

4 Nisan 1967: Adana, İskenderun ve Mersin'de Sosyal Sigortalar Kurumu'nda çalışan Tez Büro-İş Sendikası'na üye 200 işçi, toplu sözleşmedeki bir anlaşmazlık nedeniyle greve başladılar.

2 Ekim 1967: Tarsus Kadıncık Barajı inşaatında çalışan 800 işçi, ücret artışı, iş güvenliği ve iş sağlığı talepleriyle greve gittiler.

11 Mayıs 1968: Reyhanlı'da çeşitli çiftliklerde çalışan 1,500 pamuk işçisi, ücretlerinin 5 liradan 7 liraya çıkarılması için greve başladılar.

31 Mayıs 1968: Antakya'da Ak-İş Fabrikası'nın patronunun 4 ay önce fabrikayı kapayarak 800 işçisine yol vermesi ve fabrikadaki hurdaları satışa çıkarması üzerine işçiler, verilmemiş

olan kıdem, ihbar tazminatı gibi haklarını almak için fabrikayı işgal ettiler.

13 Kasım 1968: Adana'da 74 fırında çalışan 650 işçi greve başladı.

9 Nisan 1969: İstanbul ve İzmir'de TUSLOG adlı Amerikan şirketinde çalışan işçilerin, zam, angaryanın kaldırılması, işveren-işçi idarî işbirliği komitesinin kaldırılması gibi taleplerle başlattığı grev Adana İncirlik üssüne de sıçradı. NATO-İş ve Harb-İş gibi sendikaların sürdürdüğü grevde polis ve ABD "güvenlik" görevlileriyle işçiler arasında çatışmalar yaşandı.

20 Ağustos 1969: Adana ve Çukurova Çimento Sanayii'nde çalışan Çitos-İş üyesi 483 işçi greve başladı.

12 Eylül 1969: Hatay'ın Kırıkhan ilçesinde tefecilere karşı düzenlenen mitinge Amik ovasındaki 56 köyden 4,000 kişi katıldı. Kozan köylüleri ise traktörlerle Adana-Ceyhan yolunu kapatarak iktidarı protesto ettiler.

5 Mayıs 1970: Devlet Su İşleri'nin Malatya, Adana, İskenderun, İzmir, Manisa, Akhisar, Salihli, Nazilli, Denizli'deki 20 işyerinde çalışan 1,858 Ges-İş üyesi greve başladı.

6 Ekim 1970: Güney Sanayi Fabrikası'nda çalışan 3,500 işçi, fabrika planlama müdürünü protesto etmek için direnişe geçti ve 200 memuru rehin aldı.

10 Kasım 1970: Adana'daki Bossa Fabrikası'nda Türk-İş'e bağlı TEKSİF sendikasından ayrılıp DİSK'na geçen 1,000 işçi fabrikayı işgal etti. Buldozerlerle fabrika duvarlarını yıkarak saldırıya geçen ve gaz bombaları ve ateşli silâh kullanan toplum polisi ve jandarmanın müdahalesi sırasında 60 işçi ve 27 polis yaralandı. 160 işçi gözaltına alındı ve 12 işçi tutuklandı.

Diyarbakır/ Türkiye Kürdistanı

7 Şubat 1967: Batman'da rafinaj, garaj, nakliyat, tamirhane ve idare ve Malatya'da satış deposunda çalışan 3,000 işçiden Petrol-İş'e bağlı 1,900'ü toplu sözleşmeden çıkan anlaşmazlık sonucu greve başladılar. 7 Şubat'ta işyerinin kapılarını kapamak isteyen işçilerle polis ve jandarma arasında çatışma çıktı. 8 Şubat'ta kapıları tutan işçiler, greve katılmayan işçilerin işyerine girmesini önlediler. Polis ve jandarmayla çıkan çatışmada 14 polis, 4 jandarma yaralandı, 13 sendikacı mahkemeye verildi. 9 Şubat'ta bir binbaşının verdiği ateş emrini askerler dinlemedi. 22 Şubat'ta tutuklanan işçi sayısı 16'ya yükseldi. 24 Şubat'ta işverenin yasadışı çalışma ile ürettiği malı satışa çıkarmasını protesto eden işçilerden bazıları tutuklandı.

3 Temmuz 1967: Gaziantep'te Belediye Otobüs ve Temizlik İşleri, Park ve Bahçeler Müdürlüğü, Mezbaha, Atelye, Buzhane ve Asfalt şantiyesinde çalışan Genel-İş üyesi 982 belediye işçisi greve başladı.

18 Kasım 1967: Keban barajı gövde inşaatında çalışan Yapı-İş üyesi 740 işçi, ücret artışı ve sosyal haklar talepleriyle greve başladı.

Mart 1968: Urfa'nın Bozova ilçesine bağlı Ortatepe köyünde, büyük toprak sahipleriyle köylüler arasında meydana gelen çatışmada 3 kişi öldü.

22 Şubat 1969: Malatya'da devrimci derneklerin düzenlediği "Emperyalizmi, açlık ve pahalılığı telin mitingi"ne, çoğu köylü olmak üzere 10,000'e yakın kişi katıldı.

13 Nisan 1969: Urfa'nın Hilvan ilçesinde, Ziraat Bankası kredilerininin haksız dağıtımını protesto eden köylüler bankaya saldırdılar.

19 Nisan 1969: Midyat'ta 5,000 işçi ve genç işsizliği protesto etmek için bir yürüyüş yaptı.

Nisan 1969: Gaziantep'in Oğuzeli ilçesinin Karadibek köylüleri, ağaların toprakları başkasına kiraya vermeye kalkışması üzerine 3,000 dönümlük araziye elkoydular.

15 Haziran 1969: Türk-İş'e bağlı 12 sendika Diyarbakır'da işçi emeklilik kanununun bir an önce çıkarılması için bir miting yaptılar.

16 Ocak 1971: Diyarbakır, Urfa, Siirt, Bitlis ve Mardin Yol Su Elektrik işyerlerinde çalışan işçiler işbaşında işi aksatma eylemi başlattılar.

Demek oluyor ki bu dönemde "Adana" ile "Diyarbakır", Kıvılcımlı'nın savlarının tersine, hiç de öyle karşı-devrimci bir ruh hâli içinde değildi. Bu bölgelerde, özellikle de Diyarbakır/ Kürdistan'da karşı-devrimci bir odak aranacaksa gözler AP hükümeti, Türk ordusu, MİT, MHP gibi odaklara çevrilmeliydi. Şunu da eklemek gerek: Kıvılcımlı'nın, "Amerikan Emperyalizmi"nin, "eski İngiliz casusluğunun izinden yürüyerek, devrimci Türkiye'yi o mihvere (yani Adana-Diyarbakır mihverine- G. A.) basarak ikiye parçalamak yolunu" seçtiği yolundaki sözlerinin de gerçek durumla hiçbir ilişkisi yoktu. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında ABD ve ortaklarının, "Adana" ile "Diyarbakır"ı kullanarak Türkiye'yi bölme doğrultusunda herhangi bir planları yoktu ve olamazdı da. Tam tersine, ABD ve ortakları, yeni canlanmaya başlayan Kürt ulusal hareketi de içinde olmak üzere devrimci gençlik ve işçi hareketinin ezilmesi ve Türkiye'de "siyasal istikrar"ın sağlanmasından yanaydılar. Onlar tam da bu nedenle, Kıvılcımlı'nın kendisinden demokratik, hattâ sosyalist devrim beklediği faşist cuntanın gerçekleştirdiği 12 Mart 1971 askerî darbesini desteklediler. Çünkü onlar, başında Demirel'in bulunduğu AP hükümetinin bir dizi nedene bağlı olarak bu görevi yerine getiremeyeceği konusunda Türk generalleriyle aynı düşüncedeydiler. Ordu içindeki sol eğilimli öğeleri tasfiye etmiş, işçi ve öğrenci hareketini bastırmış olan bir Türkiye, ABD/ NATO/ İsrail eksenine daha sıkı bağlarla bağlanacak, Rus sosyal-emperyalizminin Ortadoğu'da artan nüfuzu, Filistin halkının ve diğer Ortadoğu halklarının direnişi nedeniyle giderek daha "öngörülemez" hâle gelen bu bölgede kendisinden beklenen hizmetleri yerine getirmede daha az zorlanacaktı. Demek ki, bu dönemde ABD ve ortaklarının Türkiye'yi bölmek ve bu amaçla da Çukurova ve Kürdistan'daki "Arapça-Kürtçe konuşan Türkler"i kullanarak bir karşı-devrim tezgâhlamayı kurduğu düşüncesi tam bir fanteziydi.

Kıvılcımlı'nın bu dönemde Kürt halkı üzerinde uygulanan ulusal zulme ve Kürt ulusal sorununa değinmemiş olmasının bilinçli bir tercihin ürünü olduğu açıktır. Oportünist ve pragmatist bir nitelik taşıyan bu tercihin özü, Kıvılcımlı'nın "devrim" stratejisinin merkezinde ordu ya da ordu gençliğinin bulunuyor oluşuydu. Türk-Kürt sorununu gündeme taşımak yazarın, Türk burjuva devletinin çekirdeğini oluşturan ve kurumsal karakteri -Ermeni, Rum vb. düşmanlığının yanısıra- Kürt düşmanlığıyla yoğrulmuş Türk ordusunun "devrimci potansiyelini" harekete geçirme hedefiyle çeliştiği için bir kenara atılmıştı. Kıvılcımlı "Kürt sorunu"na değinmekten kaçınmasını Prudonist/ sosyal-şoven argümanlarla gerekçelendirmekten de geri kalmıyordu. O, 1970'de yazdığı ve 27 Mayıs hareketini değerlendirdiği bir yapıtında MBK'nin Kürt dinadamlarını ve ağalarını hedef alarak onları "mazlum" durumuna, "yoksul halk önünde ezilen kahramanlar rolüne it"mek suretiyle hata yaptığını söylüyor ve sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Antika sömürü sistemi, genellikle tüm Türkiye'de nasıl 'din' konusu ile karıştırılıyorsa, tıpkı öyle özellikle Doğu'da 'Kürtçülük' sorunu ile maskeleniyordu. Ne var ki, bizim (...) paşalarımız, yerli-yabancı (antika+ultra-modern) sömürüyü değil, ona giydirilen kaftanı önemsiyorlardı."[62] Yazar hemen ardından Org. Cemal Gürsel'in, "ağalara karşı tedbir" almayı düşündüğü yolundaki bir açıklamasına değiniyor ve toprak ilişkilerini değiştirmeksizin, yani toprak ağalığına son vermeksizin alınacak önlemlerin hiçbir sonuç vermeyeceğini söylüyordu:

"Ne tedbiri? Doğudaki toprak ilişkilerinin kılına dokundurmaksızın, İ. İnönü Paşa'nın zamanında yaptığı gibi, birkaç ağayı Batıya sürgün edip 'modernleştirmek.'"[63]

Yani Kıvılcımlı'ya göre Türkiye'de bir ulusal zulüm, bir "Türk-Kürt sorunu" ya da onun -ve Türk şovenlerinin- anlatımıyla bir "Kürtçülük sorunu" yoktur. Ona göre, esas olan "antika", yani pre-kapitalist/ feodal sömürü sistemi ve modern kapitalist sömürü sistemidir; "Türk-Kürt" ya

da "Kürtçülük sorunu" ise bu sistemin yüzüne geçirilen bir maske, ona giydirilen bir kaftandır o kadar! Onun bu yaklaşımı, daha sonraları TKP geleneğinden gelen "eski tüfekler"in, 1960'ların taze devrimci hareketine aktardığı ve aşıladığı Prudonist ve sosyal-şoven tutumun daha geri bir versiyonundan başka bir şey değildi. Buna göre, Cumhuriyet dönemindeki Kürt isyanları emperyalist devletlerin kışkırtmalarının ürünüydü. Türk-Kürt sorununun temelinde toprak ağalığı ve yerli/ yabancı sömürü yatıyordu ve önemli olan işte bu sömürüye son vermek, daha doğrusu onu hafifletmekti. 1960'larda egemen olan bu yaklaşımın sahiplerinin varabileceği en ileri nokta, Türk-Kürt sorununu devrimin zaferinin çözeceği, bu nedenle de bu soruna özel bir ilgi göstermenin ve Kürt ulusu üzerindeki zulmün ortadan kaldırılması ve hafifletilmesi için özel talepler ileri sürmenin gerekli olmadığı savıydı. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında sadece İbrahim Kaypakkaya bu sosyal-şovenist boyunduruğu kırmayı başarmıştı.

Aslında Kıvılcımlı'nın yaklaşımı tek parti diktatörlüğünün, Kürt halkı üzerindeki vahşi zulmünü meşru göstermek için başvurduğu demagojiden, yani Türk devletinin misyonunun "Kürt köylülerini ağaların ve şeyhlerin boyunduruğundan kurtarma ve onlara çağdaş uygarlığın nimetlerini götürme" olduğu yolundaki savından çok da farklı değildir. MBK'nin, sol Kemalistlerin, hattâ Bülent Ecevit türünden burjuva politikacılarının şoven yaklaşımıyla TKP'nin ve Kıvılcımlı, Belli gibi siyasal figürlerin sosyal-şoven yaklaşımının ortak noktası, Kürt halkı üzerindeki ulusal zulmün olduğu gibi bu halkın devrimci potansiyelinin de görmezden gelinmesidir.

Lenin, "Devrimci Proletarya ve Ulusların Kendi Yazgılarını Belirleme Hakkı" adlı yazısında Prudonistler için şöyle diyordu:

"Prudonistler, toplumsal devrimin ivedi görevlerini ele alırken ulusal sorunu ve ulusların kendi yazgılarını belirleme haklarını tümüyle 'yadsıdılar'. Marks, Fransız Prudonizmini alaya aldı ve onunla Fransız şovenizmi arasındaki akrabalığı ortaya koydu."[64]

Özelde pre-kapitalist ya da feodal sömürü ve genelde işçi sınıfının ve kent ve kır yoksullarının sömürüsü ortadan kaldırılmaksızın ulusal zulmün ortadan kalkmayacağı ve ulusal sorunun kalıcı ve kesin bir çözüme kavuşturulamayacağı doğrudur. Ancak bu, ulusal sorunun çözümünü, sömürü ve baskının bütün biçimlerini ortadan kaldıracak olan sosyalist devrim sonrasına ertelemenin, hattâ ulusal zulmün varlığını gözardı etmenin ya da küçümsemenin bir gerekçesi olamaz. Olamaz; çünkü devrimci proletarya, zulüm ve haksızlığın tüm biçim ve belirtilerine ve bu arada ulusal zulme karşı savaşım vermeksizin devrimci bir sınıf olamayacağı gibi, genel olarak sömürülen ve ezilen yığınları tutarlı demokratizm ve enternasyonalizm ruhuyla eğitemeyecektir.

1970 yılına gelindiğinde Kıvılcımlı'nın, -bir demokratik devrim saydığı- 27 Mayıs askerî darbesinin deneyiminin ikinci versiyonu türünden bir gelişme yaşanacağına inandığına ve ağırlıklı olarak Türklerin yaşadığı İstanbul-Ankara'nın bu "devrim"in mihveri olacağını düşündüğüne değindik. Gerek 12 Mart askerî-faşist darbesinden önce yazdığı makaleler ve gerekse bu darbeden sonra tuttuğu notlarında yazdıkları, onun böyle bir beklenti içinde olduğunu yeniden ve yeniden doğrulamaktadır. Kıvılcımlı, orduya ve kendi anlatımıyla ordu gençliğine egemen olan Türk milliyetçiliğini, Kemalizmi ve Kürt-karşıtlığım eleştirmek bir yana Türkiye'de bazı devrimci çevrelerin Türk-Kürt sorunu üzerine yazıp çizmelerinden ve orduyu eleştirip sergilemelerinden bile çok rahatsız oluyordu. O, Türk-Kürt sorununun, sadece CIA ve "Parababaları" tarafından Türkiye'yi bölmek için kullanılageldiğini ileri sürüyor ve gerici ve faşist generalleri "samimi" olarak nitelerken bu sorunu ele almaya başlayan solcuları ve sosyalistleri provokatörce davranmakla suçlayabiliyordu. Örneğin Kıvılcımlı anılarının, 13 Mayıs 1971 tarihli bölümünde, yani 12 Mart darbesinden iki ay sonra şunları söylüyordu:

"CIA'dan başka kim, nasıl bölebilir Türkiye'yi?... Oysa 'Anarşi'nin **bölücülüğü** en çok

nerede toplanıyor? 50 yıldır Emperyalizmin: İçli-dışlı Parababalarına dayanarak kışkırttığı ve kundakladığı **'Kürtlük'** meselesinde toplanıyor. Üç tane Ankara kılkuyruğu, iki buçuk okunmaz paçavra 'sol' yayınında, tam indikatörce ve provokatörce **Kürtlük** meselesine değer değmez, ülke yangın yerine dönmüşmüş! Öyle gösterilmek isteniyor. Ve ne yazık ki, aktör birkaç yüz öğrenci ile aktör birkaç General de gerçekten o düpedüz alçakça yalana inanmış, kanmış görünüyorlar. Yani, üç buçuk ateşli öğrenci de sahiden marifet saydıkları o bölücülük işini kendileri yaptıklarına inanıyorlar, üç buçuk soğukkanlı General de bu işi öğrenciler yapıyor, biz önleyeceğiz kanılarında besbelli son derece samimi ve kararlıdırlar."[65]

Kıvılcımlı Türk-Kürt sorununun, CIA'nın ortaya çıkışından ya da ABD, Britanya vb. emperyalistlerinin pençelerini Türkiye'ye uzatmalarından çok daha önceden beri ve onlardan bağımsız olarak var olduğunu unutmayı yeğlemiş gözükmektedir. Kürt halkına karşı uygulanan ulusal zulmün baş sorumlusunun öncelikli olarak, kendisine Kemalizmi bayrak edinmiş olan askerî klik olduğunu unutmayı yeğleyen yazar, bu sorunun varlığını bile Türkiye'ye karşı kurulan kumpaslara bağlamakta ve bu konuyu ele alan sosyalistleri provokatörlükle suçlamaktadır:

"Ancak Türkiye'de Kürtçülük meselesini kimlerin, hangi 'sosyalist'lere, niçin işlettirdikleri ara sıra başka amaçlarla ortaya atılan yazılarda sırıtmaktan geri kalamazdı ve kalamıyor. Türkiye'de Kürtlük meselesi, Parababaları kumpaslarıyla başlıca iki kast güdülerek 50 yıldan beri işletilmektedir:

1- Türkiye'de hiçbir zaman en pis burjuvaca **Demokrasi**'ye bile soluk aldırtmamak;

2 - Bunun için daima: a) Komünizm, b) Kürtçülük.. korkuluklarını her an, her yerde çan çalarak dolaştırmak..."[66] Diyelim ki birileri gerçekten de "kötü amaçlarla" ya da "provokasyon amacıyla" bu konuyu ele alıyor; yani yazarın deyişiyle "Kürtçülük" yapıyor. Peki bu, Türk komünistlerinin bu konuyu "iyi amaçlarla", yani devrimci ve enternasyonalist ölçütlerle ele alma yükümlülüğünü ortadan kaldırır mı? Ve komünist kişi ve örgütlerin, ulusal zulüm ve ayrımcılığa karşı durma ve onların egemen ulus kökenli işçileri böylesi ölçütlerle eğitme yükümlülüğünü ortadan kaldırır mı? Kaldırmaz elbet. Bütün bunları unutan Kıvılcımlı ise daha ilerde, "Kürtçe konuşanlar"a karşı bir ayrım -sadece ayrım mı?- uygulandığını kabul etmekte, ama bunun sorumluluğunu sadece "parababaları"nm ve CIA'nın sırtına yüklemekte diretmekte, yani bu halka karşı işlenen ağır suçların ve kanlı kıyımların esas sorumlusu olan orduyu/ askerî kliği ve devleti aklamaktadır:

"Parababalığı 50 yıldır Kürtçe konuşanları herşeyde en feci **ayrıma tâbi** tutmakla, milletten kopmaya zorlamıştır. Ve kapitalizmin **'böl ve hükmet'** bizantizmini bir sömürge ideolojisi biçiminde sürdüren eşitsiz gelişimini resmen **'Mahrumiyet Bölgesi Doğu'** teriminde özetlemiş, bütün Millet içinde özellikle Doğu'yu en gerici ağalık sisteminde boğdurarak meşhur **'Çağdaş uygarlık seviyesi'**nden uzak tutmaya önemle bilinçle özen göstermiştir. Ve bugün CIA'nın at koşturduğu meydan olarak, Türkiye insanlarını böyle düşman kardeşler durumunda sömürmesine taban hazırlamıştır."[67]

Kıvılcımlı, 12 Mart'ın faşist generallerinden kaçtığı günlerde yazdığı günlüklerine 21 Mayıs 1971'de değinirken düştüğü şu notlarda da aynı yaklaşımı yineliyordu:

"Kabahatim ne? Gençleri tethişçilikten, kendi deyimimle **'Narodnikicilikten'** sakındırmak. Demek yerli-yabancı gizli ajanların efendileri gençlerin tethişçilik yapmalarını kışkırtanlara değil, önleyenlere karşı idi. Onun belki bir numaralı düşmanı ben oldum. 'Türkiye Halkları' lâfı altında açık seçik provokasyon yattığını nefesim tükeninceye dek ben açıkladım. En çok bana içerledikleri saklanamadı. Ordunun geniş tarafsız yığını 'Kürtlük' umacısı ile ürkütülerek, 'Vatan bölünüyor' çığlığı altında Faşizme çekilecekti.

"CİA'nm milyarları bizden daha baskın çıktı. Kendi planlarına en uygun gelen Gerillacılığı,

tethişçiliği sosyalizm imişçe inanç prensibi yapmış üç-beş genci Latin Amerika taklitçiliğinde sonuna dek kışkırtmayı becerdi. Maksat, sosyalizmi kökünden kazımak için, küçük burjuva yırtınmalarını terörizmle karıştırmaktı. Karıştırıldı: Ve bugünkü ortam fazlasıyla kotarıldı.... Sosyalizm düşmanlığı en ustaca ve en sinsice yollardan, bıkmaksızın, usanmaksızın monte ediliyordu."[68]

Emperyalist devletlerin, Türkiye gibi bağımlı ülkeler üzerindeki denetimlerini sürdürmek ya da bu ülkeleri kendi gerici planlarıyla uyum hâlinde davranmaya zorlamak için ezilen ulus ve milliyetlerin demokratik özlemlerini kullanmaya çalıştıkları doğrudur elbet. Bu bağlamda gerek EZİLEN ve gerekse EZEN ULUS KÖKENLİ komünistlerin, "böl ve egemen ol!" stratejisini izleyen emperyalist devletlerin, farklı etnik gruplardan, dinlerden ve mezheplerden işçileri ve diğer emekçileri birbirine düşürme yolundaki gerici planlarına işaret etmeleri de ilke olarak reddedilemez. Ancak bu ikincileri bunu yaparken ezen ulus kökenli komünistler olduklarını bir an bile akıllarından çıkarmamak ve ezen ulus burjuvazisinin "bölücülük", "ülkenin birliği ve toprak bütünlüğü" vb. demagojilerine destek verme anlamına gelecek herhangi bir şey söylememeye ve yapmamaya özen göstermekle yükümlüdürler. Buna bağlı olarak ezen ulus kökenli komünistler, "kendi" burjuvazisi/ egemen sınıflarının bu konuya ilişkin söyleminden olabildiğince uzak durmak, onlara karşı kesin ve uzlaşmaz bir tavır almak, onların zulmünü ve şovenist demagojisini duraksamasız bir biçimde sergilemek ve ezilen ulus ya da ulusların haklarını ve ulusal eşitlik ilkesini kararlılıkla savunmak zorundadırlar. Bu topraklarda Türk halkı/ ulusu adına büyük insanlık suçlarının işlenmiş ve başka halklara karşı büyük kıyımlar gerçekleştirilmiş olduğu dikkate alındığında, Türk kökenli komünistlerin bu konuda iki kat daha dikkatli ve titiz olmaları gerektiği anlaşılır. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın, ezilen ulusların ve özellikle de Kürt ulusunun en sıradan taleplerini "bölücülük" olarak nitelendiren Türk şovenlerinin yanında yer alması, onların dalgalandırmakta oldukları bu kara gericilik bayrağına sahip çıkması asla kabul edilemez. Yazarın bir Kürt ulusal hareketinin mutlaka emperyalizm-yanlısı bir hareket olacağını varsayması ise onun, ideolojik-siyasal evriminin bu ikinci döneminde sistemli bir tarzda yaptığı gibi, "kendi" burjuvazisine ve devletine yakın durmasının doğrudan sonucu ve açık göstergesidir.

Kıvılcımlı'nın 1960'lı yıllarda ve 1970'lerin başında Türk-Kürt sorununa yaklaşımının nasıl bir gerilemeyi temsil ettiğini anlamak için kendisinin 1930'larda yazmış olduklarından iki paragrafı anımsatmak ve burada yazdıklarını onun ikinci döneminde yazdıklarıyla karşılaştırmak yeterli olacaktır. Yukarda da değindiğim gibi o, "Türkiye'de Ulusal Sorun" adlı yazısında, "ulusal kurtuluş" savaşının önderi Mustafa Kemal'in Ekim 1919'da İstanbul hükümetinin Denizcilik Bakanı Salih Paşa'yla imzaladığı Amasya Protokolu'ndan söz ederken şöyle diyordu:

"Artık ondan sonra, doğru ya da yanlış, haklı ya da haksız, her Kürt hareketinin alnına ünlü damgalar basıldı: 1- Karşı-devrimcidir; 2- Yabancı parasıyladır."[69] Kıvılcımlı'nın bu sözleri gerçek durumu çok daha doğru betimlemektedir. Aslında 1930'lardaki esas itibariyle enternasyonalist tutumundan hareketle onun, özellikle de 1940'lardan itibaren sergilediği ve daha çok Türk-Kürt sorununa değinmeme, bu sorunu ağzına almama/ görmezden gelme biçimini alan kaba Türk milliyetçiliğini rahatlıkla mahkûm edebiliriz. 1930'larda esas olarak anti-Kemalist bir konumda olan Kıvılcımlı biyolojik ve siyasal yaşamının sonuna yaklaştığında, Türk-Kürt sorununda ne yazık ki sıradan Türk şovenlerinin konumuna gerilemişti.

Hal böyleyken Demir Küçükaydın, 2001 yılında kaleme aldığı "Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Kürt Ulusal Hareketi" başlıklı yazısında, bir yandan yazarın, ancak Türk milliyetçisi olarak tanımlanabilecek bir konumda durduğunu kabul eder gözükürken, bir yandan da onun düşüncelerinin çok dolaylı yollardan Kürt ulusal

hareketini ve özellikle Öcalan'ı ve PKK'yı etkilediğini ileri sürüyor ve şöyle diyordu: "Hikmet Kıvılcımlı bundan otuz yıl önce öldü. Kuzey Kürdistan'daki Kürt ulusal hareketi ise seksenlerin ortasından itibaren gerçek bir kitlesel politik hareket olarak ortaya çıktı. Bunların arasındaki bir ilişkiden söz etmek ve bu ilişkiyi incelemeye kalkmak saçma değil mi? Kıvılcımlı ve Kürt Ulusal Hareketi, bunların ilişkisi olarak değil, Kıvılcımlı'nın 'Kürt Sorunu'ndaki görüşleri olarak da ele alınabilir. O zaman da ortaya çok karışık bir tablo çıkar. Örneğin, Kıvılcımlı 1930'larda Kürdistan'ın sömürge olduğundan, ayrı bir Kürdistan Komünist Partisi kurulmasından söz eder. Ama aynı Kıvılcımlı daha sonra, gerek otuzlu yılların legal yayınlarında gerekse ellili yıllardaki politik çalışmalarında Kürtlerden hemen hemen hiç söz etmez. 1950'lerde kurduğu ve yönettiği Vatan Partisi Programı'nda ulusların kendi kaderini tayin hakkından, ilke düzeyinde olsun söz yoktur. Aynı durum altmışlı yıllarda da sürer. 1930'larda Kürdistan'ın sömürge olduğundan söz eden Hikmet Kıvılcımlı, 12 Mart öncesi günlerde, bir konferanstan sonra kendisine Kürt sorunu hakkında görüşlerini soran dinleyiciye, bu konuda konuşmaya 'maçam sıkmıyor' der." O sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"İşte Kıvılcımlı'nın etkisi bu türden, Jüpiter'in yeryüzündeki hayatın gidiş yönünü etkilemesi türünden bir etkidir. Derinden derine işleyen, ilk bakışta hiçmiş gibi görünen ama ona niteliğini veren, uzun vadeli bir etki. Bu bakımdan incelenmeye değer. Bu bizlerin sadece Kıvılcımlı'yı değil, Kürt hareketini de daha iyi anlamamızı sağlar. Ve işin ilginci, daha ilerde görüleceği gibi, bu etki halen de sürmektedir."

Kıvılcımlı'nın Kürt ulusal hareketi üzerinde, Demir'in ileri sürdüğü türden bir etkisinin olduğunu ileri sürmek bilimin değil, olsa olsa spekülatif düşüncenin alanına girer. 1940'lardan itibaren bu konuya değinmemeyi yeğleyen ve 1960'larda da Kürt ulusal hareketine karşı antipatisini gizlememiş olan Kıvılcımlı'nın bu hareket üzerinde "Derinden derine işleyen, ilk bakışta hiçmiş gibi görünen ama ona niteliğini veren, uzun vadeli bir etki"sinden söz etmek ve bu kanıtlanması olanaksız savdan hareketle Kıvılcımlı'yı olumlulamak, ancak onun sosyal-şoven konumunu örtbas etmeye hizmet eder. Kaldı ki, yukarda sunduğum alıntılar sorunun, sadece Kıvılcımlı'nın 1940'larda ve daha sonrasında Kürtlerden söz etmemesi, Kürt halkının kendi yazgısını belirleme hakkı da içinde olmak üzere haklarını ağzına bile almamasından ibaret olmadığını gösteriyor. Bu alıntılar Kıvılcımlı'nın Kürt ulusal hareketine karşı düşmanca bir tutum aldığını ve onu karşı-devrimci ve emperyalizmin hizmetinde bir güç olarak değerlendirdiğini, hiçbir kuşkuya yer vermeyecek tarzda ortaya koyuyor.

Ezilen ve Boyunduruk Altındaki Halkların Ayaklanma Hakkı

Bu konuyu kapamadan önce şunu söyleyeyim: Özellikle ikinci dönemin Kıvılcımlısı Kürt halkı da içinde olmak üzere ezilen halkların/ ulusların kendilerini ezenlere karşı ayaklanma hakkını kabul etmek bir yana, böylesi ayaklanmaları genellikle "bölücülük"le ve sık sık da "yabancı devletlerin/ dış güçlerin âleti" olmakla damgalamakta ve suçlamaktadır. Onun bu yaklaşımının temelinde, ezilen sınıf ve halkların kendilerini ezenlere karşı direnme ve ayaklanma hakkını yadsıması yatmaktadır. Emperyalist ve gerici burjuvazinin sözcüleri zaten bunu her zaman yapmakta ve zorla boyunduruk altmda tuttukları halkların siyasal özgürlük özlemlerini kanla bastırmak için hep bu argümana sığınmaktadırlar. Yüzyıllardır başka halkları siyasal egemenlikleri altında tutan Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olan Türk gerici ve şovenlerinin de bu paslı ideolojik silâhı sistemli bir tarzda kullandığı bilinıyor. Örneğin onlar 1915-16 Ermeni jenosidini, Ermenilerin "Birinci Dünya Savaşı sırasında isyan ettikleri ve Çarlık Rusyası'yla işbirliği ederek Türk ordusunu arkadan vurdukları" gerekçesiyle meşrulaştırmaya çalışmışlardı. Halbuki, kıyım girişimlerine karşı yapılan bir kaç silâhlı direniş bir yana bırakılacak olursa Ermeni halkının büyük çoğunluğu, Birinci Dünya Savaşı sırasında

Osmanlı devletine karşı herhangi bir ayaklanmaya girişmemişti. Aslına bakılırsa yazarın Ermeni-karşıtı tavrı onun, Osmanlı İmparatorluğu'nun boyunduruğu altında yaşayan halklara karşı genel tutumunun bir parçasıdır. Kıvılcımlı bu gerici ve milliyetçi tavrını daha çok ya da esas olarak, Türk-Ermeni sorunu çerçevesinde açıkça ortaya koymuştur.

O, geçmiş tarihi ayrıntılı olarak işlediği *Osmanlı Tarihinin Maddesi* adlı yapıtı da içinde olmak üzere yapıtlarında, Osmanlı devletinin boyunduruk altında tuttuğu ve ezdiği Müslüman ve Hristiyan halkların ayaklanma hakkından herhangi bir biçimde söz etmediği gibi, bu halkların Osmanlı sarayı ve yönetici sınıfı tarafından ezilmesini ve "millet-i mahkûme" konumunda tutulmasını da ne eleştirmiş, ne de kınamıştır. Aynı Kıvılcımlı, Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalist Batı'nın ekonomik, askerî vb. ilerlemesi ve saldırısına bağlı olarak yarı-sömürgeleşmesini, bu ülkelerin diplomatik manevraları ve yarışmalarının basit ve acınası bir oyuncağı hâline gelmesini haklı olarak eleştirmekte ve sergilemektedir. Ne var ki, kapitalist Batı'nın sömürgeci politikalarının tutarlı bir tarzda eleştirisi mutlaka, çok-etnili bir yarı-feodal imparatorluk olan Osmanlı devletinin, kendi egemenliği altındaki halkları ezmesini eleştirme ve sergilemeyle elele gitmeliydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun başka ulus ve milliyetleri ZOR yoluyla boyunduruk altında tutan despotik bir devlet olduğunu gözardı eden yazarın, ezilen ulus ve milliyetlerin kendilerini boyunduruk altında tutan rejimlere karşı direnme ve ayaklanma HAKKINI açık ya da üstü örtülü bir biçimde reddetmesi, tutarlı demokratizmle bağdaşmaz. Ermeni halkının ya da başka bir ezilen halkın Osmanlı devletine, Hindistan ve İrlanda halklarının Britanya emperyalizmine, Kuzey Afrika halklarının Fransız emperyalizmine ya da Nazi Almanyası'nın boyunduruğu altında tutulan halkların vb. kendilerini ezen bu ülkeye karşı ayaklanma hakkı vardı. Tıpkı bu halkların kendilerini ezenlere karşı silâhlı direniş hakkı ve kendi bağımsız ulusal devletlerini kurma ya da yeniden kurma hakkı olduğu gibi. Bu gibi durumlarda -tıpkı PKK'nın 1984'te Eruh ve Şemdinli eylemleriyle gerilla savaşını başlatmasında olduğu gibi- "ilk adımı" kimin attığının da hiçbir önemi yoktur. Yoktur; çünkü ezen ulus ve onun devletinin, bir başka halkı/ ulusu boyunduruk altında tutması, zaten o halka/ ulusa saldırmış, savaş açmış, ona karşı zor kullanmış olduğu anlamına gelir. Bu da ikincilerin birincilere karşı ayaklanmasını meşru kılar. Herhâlde hiçbir Balkan, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesi halkı Osmanlılara, gelip kendi topraklarını işgal etme ve onları yönetme çağrısı yapmamıştır.

Daha çok, eşit haklar ve en fazla da özerklik talebinde bulunmakla yetinen Ermeni halkının büyük, hattâ ezici çoğunluğunun jenosit döneminde bile bu silâhlı direniş hakkını kullanmaya kalkmadığını biliyoruz. Ancak bu gerçeği özenle belirtmek ve İttihat ve Terakki çetesinin herhangi bir Ermeni ayaklanması olmadığı hâlde, giriştiği kıyımı böylesi bir sözde ayaklanmanın varlığı savıyla meşrulaştırmaya kalkması ayrı bir şeydir; her ezilen halk/ ulus gibi Ermeni halkının da Osmanlı devletinin zulüm ve boyunduruğuna karşı ayaklanma hakkını açık ve üstü örtülü bir biçimde yadsımak ayrı bir şey. O hâlde, ulusal zulme şu ya da bu ölçüde karşı çıkan reformistlerin ve liberallerin yaptığı gibi, Ermeni halkının 1915 dönemecinde Osmanlı'ya karşı silâhlı direnişe geçmemiş olduğu gerçeğinin altını kalın bir çizgiyle çizmek ve bu olguyu onun suçsuz ve masum oluşunun âdeta belirleyici kanıtı gibi göstermek eksik ve dolayısıyla yanlıştır. Soruna böyle yaklaşanlar, -bilerek ya da bilmeyerek- sadece zulme karşı direnme hakkını değil, ulusal eşitlik ilkesini ve ezilen ulusların ayrılma ve ayrı devlet kurma hakkını da reddetmekte, objektif olarak egemen ulusların, sömürgeci ve emperyalist devletlerin ayrıcalıklarını ve ezilen ulusları "boyunduruk altında tutma hakkı"nı savunmaktadırlar.

Bu söylediklerim Balkan halklarının Osmanlı egemenliğine karşı isyanları için de geçerlidir. Bilindiği gibi Türk milliyetçi literatürü, Balkan halklarının 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında giriştikleri ulusal kurtuluş savaşımlarının karalanması ve Balkan ülkelerindeki

Müslüman-Türk nüfusa uygulanan zulmün abartılı örnekleriyle dolup taşar. Tabii Çarlık Rusyası başta gelmek üzere başka devletlerin müdahalelerinin rolünün abartılmasının örnekleriyle de. Ne var ki, Balkanlar'da yaşayan Müslüman-Türk halka karşı zaman zaman "etnik arındırma" boyutlarına varan kanlı misilleme ve terör eylemleriyle elele gitmelerine ve bir çok durumda "büyük" devletlerin jeopolitik hesaplarına hizmet etmelerine rağmen bu halkların ulusal -ve bazan aynı zamanda toplumsal- kurtuluş amacıyla giriştikleri ayaklanmalar, esas itibariyle meşru bir nitelik taşıyorlardı. Proletaryanın ve/ ya da yoksul köylülerin değil, burjuvazinin önderliğinde gerçekleşmeleri nedeniyle, dar milliyetçi motiflerle hareket eden Bulgar, Sırp, Grek vb. ulusal direnişlerinde böylesi trajik ve olumsuz öğelerin oluşu hiç de şaşırtıcı değildi; hattâ, nesnelerin doğası gereğiydi. Çoğu kez Çarlık Rusyası'nın ve bazı durumlarda Avusturya-Macaristan, Britanya ve Fransa'nın da desteklediği ulusal hareketlerin, Balkan halklarını yüzyıllardır sömürmüş ve ezmiş olan Osmanlı devletine ve onun dayanağı olan Müslüman-Türk nüfusa karşı, misilleme eylemleri ve hattâ "etnik arındırma" anlamına gelen terör eylemleri gerçekleştirdikleri doğrudur elbet. Marksist-Leninistler bu ulusal hareketlerin Müslüman-Türk nüfusa karşı gerçekleştirdikleri misilleme ve terör eylemlerini asla onamaz ve net bir biçimde kınarlar. Bu bağlamda Balkanlar'da yaşanan bu trajik sürecin, yüzyıllardır Rumeli'de yaşayan ve özellikle 19. yüzyılın son ve 20. yüzyılın ilk onyıllarında Anadolu'ya göç etmek zorunda bırakılan Müslüman-Türk nüfusun kollektif belleğinde silinmez bir iz bırakması elbette anlaşılabilir. Ama madalyonun, daha önemli olan öbür yüzüne baktığımızda ise şunları görüyoruz:

1) Balkan halkları yüzyıllar boyunca, kendilerini ikinci sınıf insan sayan Osmanlı devletinin, esas itibariyle zora dayanan vahşi boyunduruğu altında yaşamak zorunda bırakılmışlardı.

2) Osmanlı devleti 19. yüzyıl boyunca, bu halkların, 1789 Fransız devriminin de etkisi altında gelişmeye başlayan ulusal kurtuluş özlemlerini uzun süre, zor, terör ve kıyımlarla bastırmaya çalışmıştı.

3) Osmanlı egemenliği etnik-dinsel bakımdan farklı bir egemen katmanın, Hristiyan halklar üzerindeki boyunduruğundan ibaret değildi. Balkanlar'ın daha ayrıcalıklı bir konuma sahip bulunan yerleşik Müslüman-Türk ahalisinin önemli bir azınlığı sömürücü sınıf niteliği taşıyordu.

Dimitrov, "Balkanlar'da Millî Hareket ve Türk Feodal Hâkimiyeti" başlıklı yazısında bu konuda şunları söylüyordu:

"Türk imparatorluğuna karşı savaşlar, burjuva-demokratik devrime ait görevlerin kısmen çözümüne yol açtı. Çünkü bu, elbette kapitalizmin Balkanlar'a girmesinin menfaatineydi. Böylece feodalizm, Sırbistan ve Bulgaristan'da tamamen, Yunanistan'da kısmen yok edildi. Birbiri arkasına Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk millî devletleri doğdu. İktidar, büyük devletlerin Balkan ülkelerine zorla kabul ettirdikleri hanedanlarla ittifak hâlinde olan millî burjuvazinin eline geçti."[70] İttihat ve Terakki kökenli Hüseyin Kâzım Kadri, Müslüman-Türk beylerinin Balkanlar'daki ayrıcalıklı konumunu doğruluyordu. 1913'teki İkinci Balkan savaşı öncesi Osmanlı Makedonya'sının en önemli sorununun toprak sorunu olduğunun altını çizen Kadri, 1930'da kaleme aldığı kitabında şunları söylüyordu:

"Gerçi bu memleketin hemen her tarafında arazi umumiyetle Müslümanların ellerindeydi. Bulgarlar bu arazide yarıcılık ediyorlar ve ölmeyecek kadar bir miktarla geçiniyorlardı."[71] Müslüman beylerin Bulgar burjuvaları karşısında sahip olduğu üstün durumu ve Balkanlar'daki bu statükonun değişimi anlatan bir romanda şöyle deniyordu:

"Eskiden, Müslüman eşrafı, Hristiyanları iş konuşmaları için çağırırdı bu kahveye. Gelen Bulgar, otur dendiği zaman oturur, ancak gerektiği kadar konuşabilirdi. Hiçbir çorbacı burada bir Müslüman'a kahve ısmarlamaya cesaret edemez, bütün çay, kahve paraları da Müslümanların

hesabına yazılırdı. Hem reayaya üstünlüğü, hem de İslâmın hoşgörüsünü belirten bir düzendi bu. Ama gitgide, iki taraftan hatırlıların buluşma yeri olmaya başladı kahve."[72]

Balkanlar'daki ulusal hareketlerin ortaya çıkışı ve gelişmesi, bu ülkelerde kapitalizmin ve ulusal burjuvazinin gelişmesinin ve buna paralel olarak bu ezilen ulusların milliyetçi ve cumhuriyetçi aydınlarının ve ulusal kiliselerinin oluşmasının ürünüydü. Ama bu ulusal hareketlerin asıl itici gücünü Balkan halklarının yoksul sınıf ve katmanları oluşturuyorlardı. Örneğin İlber Ortaylı, Yunan ayaklanmasını anlatırken şöyle diyordu:

"Ancak gerek toprak sahiplerinin, gerekse tüccarların büyük kısmının Yunan İhtilali'ni başlatan değil, başladıktan sonra katılan zümre olduğu bilinmektedir. Çoğu gemilerdeki tayfalar, gemi sahiplerini ihtilâle katılmaya zorlamıştı. İhtilâle katılan köylüler, ön planda Müslüman beylerin ve Rum kocabaşların elindeki toprakları paylaşmayı umuyorlardı. Ortodoks kilisesinin başındakiler ise, Fransız Devrimi'nin düşüncesini taşıyan ve benzer sloganları kullanan ihtilâlcilere karşı en azından kuşkuyla bakıyorlardı."[73] Ortaylı, Bulgar ulusal hareketinden söz ederken ise şunları söylüyordu:

"... 19. yüzyıldaki bu ayaklanmalar, rastgele köylü direnişleri ve haydut hareketleri değildi; modern çağın ideolojilerinin biçimlendirdiği, doğmakta olan ulusal burjuvazi ve aydın sınıfın hareketleri hâline dönüşmekteydiler. 19. yüzyılda bu hareketlere geniş köylü kitlelerinin de yer yer örgütlenmiş gruplar hâlinde ve ideolojik önderleriyle katıldığı görüldü. Bu nedenle büyük devletlerin müdahalesi olmasa da on veya yirmi senelik gecikmelerle Osmanlı yönetimi Balkanlar'daki eyaletlerini terk etmek zorunda kalacaktı."[74]

Aslında ilk dönemin devrimci Kıvılcımlısı da "Yakın Tarihten Birkaç Madde" başlıklı çalışmasında, Balkan halklarının zulme ve işgale karşı ayaklanma hakkını şu sözlerle teslim etmişti:

"Osmanlı İmparatorluğu'dan ayrılan bugünkü Balkan ülkelerinin tarihini gözden geçirirsek, bunların ulusal kurtuluşlarını başarmak için, önce ya yerli ya da yabancı büyük toprak sahiplerinin hakkından gelmeye zorunlu kaldıklarını anlarız. Sırplarla Bulgarlar Osmanlı asilzadelerini, Romanyalılar'la Yunanlılar ise kendi Boyarlarıyla muteberanlarını (=itibarlı kimseler, eşraf- G. A.) tepeleyerek bağımsızlıklarını kurdular."[75]

Çeşitli "büyük" devletlerin, geniş köylü kitlelerinin de katıldığı bu ulusal hareketlerden yararlanarak Balkanlar'da nüfuzlarını arttırmaya ve Osmanlı'dan toprak koparmaya girişmeleri, bu hareketlerin demokratik ve ulusal kurtuluşçu genel özünü zedeler, ama ortadan kaldırmaz. Yeter ki bu ezilen ulus hareketi bir sömürgeci ya da emperyalist ülkenin maşası/kuklası durumuna düşmesin ve dünya genelinde siyasal gericiliği güçlendirmesin. Ortaylı'nın da belirttiği gibi bu hareketler, böylesi müdahaleler olmasaydı gene gerçekleşecekti.

Demek oluyor ki Türk-Ermeni ya da Türk-Kürt vb. sorunu tartışılırken konuya, "önce kim silâh sıktı?" biçiminde özetlenebilecek bir perspektifle yaklaşmak hatalı olacaktır. (Bu tutum, ezen ve ezilen ulusların karşı karşıya geldiği hemen hemen her durum için geçerlidir.) Dolayısıyla, 1914'te ya da daha önceki onyıllarda, gerçekleşmiş olması hâlinde Osmanlı devletine karşı olası bir Ermeni ulusal ayaklanması da meşru bir nitelik taşıyacaktı. Aşağıda da değineceğim gibi, Kıvılcımlı'nın bu gerici ve şoven yaklaşımı, onun Türk-Kürt sorununu ele alışına da kaçınılmaz olarak yansımaktadır. Tutarlı demokrat ve enternasyonalistler, bu hakkın kullanımının objektif olarak dünya ölçeğinde emperyalizmi ve siyasal gericiliği güçlendirdiği bazı özgül durumlarda, sözkonusu ulusal harekete karşı çıkarlar. Ancak onlar, ezilen ulusların sömürgeci ve emperyalist boyunduruğu atma savaşımını kural olarak desteklerler ve bazı somut durumlarda şu ya da bu ezilen halkın siyasal hareketinin objektif olarak gerici bir nitelik taşıması ve o somut durumda reddedilmesinden yola çıkarak ezilen ve bağımlı halkların kendi yazgılarını kendilerinin belirleme haklarını asla ve hiçbir koşul altında reddetmezler.

1968'e İlişkin Notlar

Kıvılcımlı, Avrupa ve ABD'ni sarsmakla kalmayıp Latin Amerika, Afrika ve Ortadoğu'yu da kapsayan öğrenci ağırlıklı 1968 kitle eylemleri karşısında da benzer bir tutum sergiledi. İnanılmaz gözükse de o 1968'i, bir yerde ABD'nin, bir başka yerde ise ABD, İngiltere ve Almanya'nın bir PROVOKASYONU olarak görüyordu. Yazar bir çalışmasında, ABD'nin Vietnam halkına karşı sürdürdüğü savaşın malî yükünü IMF aracılığıyla Batı Avrupalı ortaklarına ödettiğini, ancak bir süre sonra bu ülkelerin yönetimlerinin buna karşı çıkmaya başladıklarını ve işte o zaman da bu gençlik olaylarıyla karşı karşıya kaldıklarını şöyle anlatıyordu:

"İlk açıkça isyan bayrağını çeken De Gaulle oldu. Syngman Rhee'den beri Kore'de denenmiş yolla, Fransa'da tekrarlatılan bir 'gençlik ayaklanması' patlamaya hazır barut fıçısı gibi bir fitille yeri yerinden oynattı. Bir haftada milyarlarca altın ve döviz yedeğine böbürlenen Fransa'nın bütün hazineleri tamtakır oldu.

"Yok, Amerikan emperyalizmi bunlara bir ders vermelidir. Efendileri olduğunu... bir daha bağımsızlık gösterisi yapamayacaklarını, onlara sözle değil, anlamazlar, işle, eylemle, ispatlamalıdır... 1969 Aralık ayının ortalarında İtalya'nın grev havası, Türkiye'nin bayram havası tam yankı yapacak sıradır. İtalya'da Sosyalist Partisi Haziran'dan beri paramparça edilmiştir. Türkiye'de 'Biricik Sosyalist Partisi' TİP hurdaya çıkarılmıştır.

"Sayın Ana-Muhalefet Partisi'nin baba lideri İ. İ. Paşa, bu İtalya ile Türkiye'nin aynı yıl, aynı ay, aynı günlerde başına gelenler arasındaki paralelliği görmeyebilir mi?...

"Türkiye gibi durgun ülkede aynı 14 ay içindeki bombaların, dinamitlerin, grevlerin, işgallerin sayısını kimse özetlemiyor. Ama 6 ay içinde, yüzlercesi yaralanarak, 8 üniversiteli gencin, katili tutulmaksızın öldürüldüğünü bilmeyen yok."[76]

İtalyan işçi sınıfının, 1967-1971 yıllarında gerçekleştirdiği görkemli grevler ve diğer eylemlere ve Batı Avrupa ülkelerindeki ve başka yerlerdeki benzer büyük kitlesel hareketlerin ABD emperyalizminin ajanları tarafından tezgâhlandığı yolundaki revizyonist ve gerici savlara aşağıda değineceğim. Burada öncelikle Kıvılcımlı'nın, "İtalya'nın grev havası"nın "İtalya'da Sosyalist Partisini... paramparça" ettiği ve "Türkiye'de 'Biricik Sosyalist Partisi' TİP"ni "hurdaya çıkar"dığı yolundaki saptamasını ele alacağım.

Önce İtalya. Adı "Sosyalist" olmasına rağmen, işçi sınıfının kitle eylemlerine göstermelik bir destek vermenin ötesine geçmeyen ve çoğu zaman da onlara köstek olan İtalya Sosyalist Partisi'nin (= İSP) herhangi bir devrimcilik savı olmamıştı. Bu parti, 1950'lerin ortalarına kadar İtalya Komünist Partisi'yle (= İKP) bir bağlaşma hâlindeyken, 1955'de yapılan Torino Kongresi'nden başlayarak yüzünü, İtalyan tekelci burjuvazinin ana partisi olan Hristiyan Demokrat Parti'ye dönecek ve yapılmasını gerekli gördüğü reformları bu partiyle birlikte hareket ederek gerçekleştirmeyi savunacaktı. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın, revizyonist bir çizgi izlemekle birlikte daha solda duran İKP üzerinde değil de, bilimsel sosyalizmle ilişkisi biçimsel olmanın ötesine geçmeyen İSP üzerinde durmasının, iyimser bir anlatımla tuhaf olduğunu belirtmeliyim. İlgi alanımıza giren dönemde, yani 1960'larda ve 1970'lerin başlarında bu "sosyalist" düzen partisi, 4 Aralık 1963 ile 24 Haziran 1968 arasında, içlerinde Hristiyan Demokrat Parti'nin de bulunduğu burjuva partileriyle birlikte koalisyon hükümetlerinde ve ardından 12 Aralık 1968 ile 5 Ağustos 1969 arasında görev yapan bir başka burjuva koalisyon hükümetinde yer almıştı. 1967-71 dönemine damgasını vuran kitle eylemlerine mesafeli duran İSP, Kıvılcımlı'nın dediği gibi "paramparça" olmamış, ama kitle desteğinin azalması olgusuyla yüzyüze kalmıştı. Bu partinin genel seçimlerde aldığı oyların oranı 1963'de yüzde 13.84'ten 1968'de yüzde 14.48'e yükselmiş ve 1972'de yüzde 9.61'e düşmüştü. Ancak, İtalya'da -İtalyan Demokratik Sosyalist Partisi ve İtalyan Proleter Birlik Sosyalist Partisi gibi- başka sosyalist partilerin de varlığı ve oyları hesaba katılmaksızın yapılacak bir hesaplama gerçek durumu

doğru bir biçimde yansıtmayacaktır. Hesaplarımızı bu durumu dikkate alarak yaptığımızda İtalyan sosyalist partilerinin oy oranlarının toplamının aynı yıllarda sırasıyla yüzde 19.94, yüzde 18.93 ve yüzde 16.69 olduğunu görürüz. Bu da, İtalyan sosyalistlerinin oy kaybına uğradığı, ancak bu kaybın sanıldığı kadar da dramatik bir düzeye varmadığı anlamına gelir.

Aynı yıllarda İKP'nin oyları ise sırasıyla yüzde 25.26, yüzde 26.90 ve yüzde 27.15 olmuştu. Bu dönemde yaşanan devrimci kitle eylemliliğine merkezî düzeyde, İSP gibi mesafeli durmakla birlikte üyelerinin ve esas olarak bu partinin çizgisinde olan CGIL'nun (=İtalya Genel İşçi Konfederasyonu) ve partinin taban örgütlerinin -kuyrukçu bir tarzda da olsa- katılımı, İKP'nin oy oranlarında bir düşüş yerine sınırlı bir yükselişe yol açmıştı.

Akla şu soru da geliyor: Acaba Kıvılcımlı'nın burada, bir dil sürçmesi sonucu, kendisinin de çok büyük değer biçtiği revizyonist SBKP'nin yakın yol arkadaşı İtalyan Komünist Partisi yerine İtalyan Sosyalist Partisi demiş olabilir mi? Bence bu çok zayıf bir olasılık. Çünkü başında Pietro Nenni'nin bulunduğu İSP 1956'da, Macaristan'daki karşı-devrimci ayaklanmaya asker göndererek müdahale etmesini bahane ederek Sovyetler Birliği'ne karşı tutum almış ve NATO örgütüne üyelik, kapitalist Avrupa'nın ekonomik ve siyasal bütünleşmesi ve Hristiyan Demokrat Parti'yle koalisyon gibi öğeleri içeren bir sınıfsal işbirliği çizgisine yönelmişti. Ama, çok zayıf da olsa bu olasılığı da dikkate almak gerektiği kanısındayım. Bu nedenle İKP'nin siyasal çizgisine kabaca göz atmamız ve aslında bu partinin de Marksizme aykırı bir konumda olduğunu göstermemiz gerekecek.

Fransa Komünist Partisi'yle (=FKP) birlikte kapitalist dünyanın -üye sayısı, seçimlerde aldığı oy sayısı, kendine bağlı örgütleri, basın ve yayın aktivitesi vb. bakımlarından en güçlü komünist partisi ünvanını taşıyan bu parti, özellikle Hruşçov revizyonizminin ortaya çıkışından itibaren onun anti-Marksist çizgisini kucaklamış ve desteklemişti. Başında Palmiro Togliatti'nin bulunduğu İKP, revizyonist çizgisini 1962'de yapılan 10. Kongresi'nde daha sistemli hâle getirecekti. Şimdi bu tezlere kabaca bir göz atalım.

Çin Komünist Partisi'nin yayım organı *Hongqi* (=*Kızıl Bayrak*) Yazı Kurulu'nun 1963'te yayımlanan 3-4. sayısında yer alan "Bir Kez Daha Togliatti Arkadaşla Aramızdaki Farklılıklar Üzerine" başlıklı yazıda İtalyan Komünist Partisi'nin 1962'de yapılan 10. Kongresi'ne sunulan revizyonist tezler eleştiriliyordu. *Hongqi* Yazı Kurulu'nun eleştirisinde şunlar söyleniyordu:

"1. Burjuva diktatörlüğü devlet aygıtının parçalanarak, yerine proletarya diktatörlüğü devlet aygıtının konmasını öngören temel marksist-leninist tez, hâlâ tümden geçerli midir? Togliatti'ye ve öteki arkadaşlara göre, bu, 'tartışılacak bir konu'dur. Bu arkadaşlar şöyle diyorlar: 'Dünyada yer almış olan ve hâlâ da gerçekleşme süreci içinde bulunan değişmeleri dikkate alarak, bu düşünde bazı düzeltmeler yapacağımız açıktır.

"2. 'Bugün İtalyan işçilerinin karşısında, Rusya'da yapılmış olanları yapmak diye bir sorun yoktur...'

"3. İtalyan işçi sınıfı 'anayasal sistemin sınırları içinde egemen sınıf olarak örgütlenebilir ...'

"4. İtalyan Anayasası, 'emek güçlerine yeni ve üstün bir yer vermekte' ve 'yapısal değişimler öngörmektedir.' 'İtalyan demokrasisine sosyalist nitelikte yeni bir öz kazandırmak için girişilen savaşım, anayasamız içinde yeterince gelişme olanağı bulacaktır.'

"5. 'Ciddi sosyal dönüşümleri gerçekleştirmek için, yasal yolların ve parlamentonun geniş ölçüde kullanılabilmesi olanağından sözedebiliriz...'...

"7. 'İtalyan toplumunun en geri ve en köhne yapılarının ortadan kaldırılması, bunların demokratik ve sosyalist anlamda değişmeye başlaması, işçi sınıfıyla bağlaşıklarının iktidara gelecekleri güne dek ertelenemez, ertelenmemelidir de...'

"8. Devletleştirilmiş ekonomi, yani tekelci devlet sermayesi, İtalya'da 'tekellere karşı'

durabilir, 'halk yığınlarının özlemlerinin anlatımı' olabilir ve 'tekelci gelişmeye karşıkomakta daha etkin bir araç' olabilir. 'Başlıca üretim güçlerinin tekelci mülkiyetini yıkmak ve ortadan kaldırmak ve... devletleştirme yoluyla, bunu kollektif mülkiyete dönüştürmek' mümkündür.

"10. 'Bir zamanlar sosyalistlere özgü sayılan ekonomik planlama ve program kavramları' kapitalist sistemde, burjuva diktatörlüğü altında da kabul edilebilir..." "(77)

Burada özetlenen görüşleri savunan bir partinin, adı ne olursa olsun, işçi sınıfı yığınlarının eylemine militan ve aktif bir tarzda ve bir devrimci iktidar perspektifiyle katılmayacağı, katıldığı ölçüde de onların eylemini ve taleplerini düzen sınırları içinde tutmaya çalışacağı açıktır. Milyonlarca işçinin içinde yer aldığı bu harekete CGIL ile İKP'nin taban örgütleri ve sıradan üyeleri de katılmaktaydı. Bu devrimci kabarış koşullarında adıgeçen örgütlerin merkezî yönetimlerinin bu kitle hareketine cepheden tavır almaları, hattâ işçilerin taleplerine sahip çıkmamaları olanaksızdı; böylesi bir tutum yöneticilerin tümüyle izole edilmelerine, sergilenmelerine ve hattâ kendi konumlarını yitirmelerine yol açardı. Zaten CGIL ile İKP'nin pratiği de bu parametrelerin belirlediği düzeyde ve daha çok kitle hareketinin peşinden sürüklenme tarzında bir katılım olmuştur.

İtalya-Türkiye Paralelliği mi?

Kıvılcımlı İtalya ile Türkiye arasındaki paralelliğe dikkat çekmekte ve 1969 yılı olaylarının "Türkiye'de 'Biricik Sosyalist Partisi' TİP"ni "hurdaya çıkar"dığını ve İtalya'daki Sosyalist Parti'nin başına gelenin bu partinin de başına geldiğini söylemektedir. Tabii o, Türkiye-İtalya paralelliğine dikkat çekerken sadece bombalamaların ve cinayetlerin değil, grevlerin, fabrika ve toprak işgallerinin vb. arkasında ABD emperyalizminin vb. bulunduğunu ve olup biten bu olayların genel olarak işte bu gücün ve onun ajanlarının provokasyonlarının ürünü olduğunu da söylemiş oluyor. Tümüyle subjektif bir nitelik taşıyan bu saptamaya katılmanın olanaksız olduğu ortadadır.

Eğer Kıvılcımlı, 1968-70 gibi kitle hareketinin yükseldiği ve yeni devrimci örgütlerin biçimlenmeye başladığı bir dönemi değerlendirirken esas olarak, ABD emperyalizminin ve/ya daTürk gericiliğinin provokasyonlarına ve dönemin genç ve deneyimleri sınırlı devrimci kadrolarının erken bir silâhlı savaşım yönelimine ve hattâ devrimci güçlerin hareket hâlindeki işçi ve emekçi yığınlarından kopma eğilimine işaret etmiş ve bu bağlamda uyarılarda bulunmuş olsaydı, bu eleştirisi anlayışla karşılanabilirdi. Ama o, İtalya örneğinde ve başka yerlerde olduğu gibi, harekete geçen işçi ve öğrenci yığınlarının grev, işgal gibi eylemlerinin kendisini de "provokatif eylem" kategorisi içine yerleştiriyor. 1968-71 dönemi Türkiyesi'ni yaşamış ya da incelemiş olan herkes, böylesi bir saptamanın gerçeklerle taban tabana karşıt olduğunu, bu yıllara işçi sınıfının, üniversite öğrencilerinin, Kürt halkının ve küçük köylülüğün kitlesel direnişlerinin damgasını vurduğunu söyleyecektir.

Bu yıllarda Türkiye hızla, literatürde "devrimci durum" diye tanımlanan bir ortama sürükleniyordu. 1969'dan itibaren Türkiye kapitalizminin yeni bir ekonomik bunalıma sürüklenmeye başlaması, bir yandan egemen sınıflar cephesinde yeni bölünmelere ve Demokratik Parti, Millî Nizam Partisi, Cumhuriyetçi Parti gibi yeni gerici burjuva partilerinin doğmasına yol açarken, bir yandan da işçi ve köylü kitlelerinin eylemleri, başını üniversite gençliğinin çektiği ve anti-emperyalist yanı ağır basan hareketin yerini almaya başladı. 1967'de 8,612, 1968'de 8,098 olan grevci işçi sayısı 1969'da 23,190, 1970'de 25,963 ve -12 Mart askerî darbesine rağmen- 1971'de 20,016 oldu. Bu hızla yükselen rakamlara proletaryanın eyleminin niteliksel düzeyinin yükselişi, yani işçi eylemlerinin olağan grev biçimini aşarak işgal, yasadışı grev, yürüyüş ve çatışma gibi daha militan biçimler kazanması eşlik etti. Türk burjuvazisi ve burjuva devleti, sadece işçi sınıfı hareketinin, 15-16 Haziran 1970 eylemiyle doruğuna

çıkan direnişiyle karşı karşıya değildi; 1969-70 yılları aynı zamanda yoksul köylülerin toprak işgalleri, küçük ve orta köylülerin taban fiyatlarının yükseltilmesi ve tefeci sömürüsüne son verilmesi istemleriyle miting ve yürüyüşler yapmalarına tanık oldu. Bunlara; 1967 ve 1969 yıllarında TİP'nin de katkısıyla düzenlenen "Doğu mitingleri"ni ve Mayıs 1969'da Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın kurulmasının simgelediği Kürt halkının uyanışını, askerî okullarda ve burjuva ordusunun alt kademelerindeki genç subaylar arasında, demokratik ve anti-emperyalist bir tavrın gelişmeye başlamasını ve büyük çoğunluğu üniversite kökenli bir devrimci kuşağın yetişmesini ekleyebiliriz.

TİP'nin ne ölçüde ve hangi anlamda bir "sosyalist parti" olduğu tartışmasını ve Kıvılcımlı'nın, 1969 yılında olup biten eylemlerin bir provokasyon olduğu savını bir an için bir yana bırakmak kaydıyla onun bu olayların, "Türkiye'de 'Biricik Sosyalist Partisi' TİP"ni "hurdaya çıkar"dığı yolundaki saptamasının, önemli bir doğruluk payı taşıdığını söyleyebiliriz. Evet, 1960'ların ikinci yarısındaki toplumsal ve siyasal hareketlenme TİP'nin, daha önceki yıllarda başlayan gerileme ve etkisizleşme sürecini daha üst bir düzeye çıkarmıştı. Ancak bunun nedenleri, yaşanan toplumsal ve siyasal hareketlenmede, yani işçi, gençlik ve köylü eylemlerinin yükselişinde değil, TİP'nin harekete geçen kitlelerin gerisinde kalışında aranmalıdır. Örneğin, TİP'nin gençlik örgütü olan FKF'nin yayım organı *Kavga*'nın 25 Ocak 1967 tarihli ikinci sayısında çıkan bir yazıda "pasifizm" eleştirilerine yanıt verilirken şöyle deniyordu:

"Bugün Türkiye önemli günlerini yaşıyor. İki bölük gibi gözüken egemen güçler, aslında ortak bir oyun oynuyorlar. Bu işi gençlik hareketleri ile yapıyorlar. Yakında işçileri de bu işe karıştırıp sokağa dökmek isteyecekler. Sokak kavgasının ise Türkiye'yi nereye götüreceği açıktır. Bu davranışlar faşizmi çağırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Türkiye sosyalist gençliği bu oyuna gelmeyecektir."(78)

1961'de kurulan TİP 1965 seçimlerinde 276,000 oy (oyların yüzde 2.96'sı) almasına rağmen yürürlükteki milli bakiye (= ulusal kalıntı) sistemi sayesinde TBMM'ne 15 milletvekili sokmayı başarmış ve kitle hareketinin görece durgun olduğu bu yıllarda burjuva parlamentosunun çatısı altında oldukça başarılı bir siyasal aydınlatma ve sergileme çabası yürütmüştü. Ancak bu kısmi başarı, Türkiye düzeninin anti-demokratik siyasal doğasını hesaba katmayan ve Partinin, dayanması gereken sınıf ve katmanlar konusunda olsun, programı ve stratejik hedefleri konusunda olsun kafaları yeterince net olmayan TİP liderlerinde yersiz bir özgüven duygusu yaratmıştı. Öyle ki onlar TİP'nin 1969 seçimlerinde başa güreşeceği ve 1974 seçimlerinde iktidara geleceği gibisinden fazlasıyla subjektif saptamalar yapmışlardı. Dahası dikkatlerini tek yanlı bir biçimde parlamento ve seçimler üzerinde odaklaştırmaları ve parlamentarist bir çizgiye girmeleri TİP liderlerinin, 1968'den itibaren yükselmeye başlayan öğrenci ve işçi eylemlerine hazırlıksız yakalanmalarına yol açmıştı. Bu koşullarda 12 Ekim 1969 genel seçimlerinde Partinin sadece 244,000 oy (oyların yüzde 2.68'i) alması ve seçim sisteminin değiştirilmiş olması nedeniyle TBMM'ne milletvekili sokamaması, bu yersiz özgüvene ağır bir darbe indirdi ve Parti içindeki çelişmelerin ve iç savaşımın daha da yoğunlaşmasına katkıda bulundu.

Adına layık bir "sosyalist parti"nin yapması gereken bu işçi, öğrenci ve emekçi köylü eylemlerine önderlik etmek ya da en azından bu kitle hareketinin içinde yer almak, onu savaşımın ateşi içinde bilimsel sosyalizmin ışığıyla aydınlatmak ve daha ileri bir noktaya çekmekti. Ama, kendileri gerekli Marksist-Leninist teorik birikimden yoksun olan bu liderler, "sosyalist" olarak nitelendirdikleri, ancak içeriği itibariyle reformist-demokratik bir nitelik taşıyan ve Kemalizmle Marksizmi harmanlayan bir çizgiye sahiptiler. Dolayısıyla onlar, ne teorik duruşları ve ne de pratikteki yerleri itibariyle 1968 ve sonrasında bu savaşımın başını çeken ve küçük-burjuva devrimciliğinin damgasını vurduğu gençlik hareketinin -mutlaka eleştirilmesi gereken- zaaflarını devrimci bir bakış açısıyla eleştirebilecek bir konumda

değildiler. Bu koşullarda TİP'nin giderek küçülmesi ve kendi kabuğuna çekilerek marjinal bir hareket hâline gelmesi kaçınılmazdı.

Bu konuyu ele almışken, *İ. İ. Paşaya Mektup* adlı broşüründe "İtalya ile Türkiye'nin aynı yıl, aynı ay, aynı günlerde başına gelenler arasındaki paralelli"kten söz eden Kıvılcımlı'nın bazı olgulardan yola çıkarak İtalya'daki gelişmelerle Türkiye'de yaşananlar arasında bir benzerlik kurmaya çalışmasının da gerçek durumu yansıtmadığını kabaca anımsatmak isterim. Her şeyden önce İtalya, burjuva-demokratik rejimin ve onun normlarının oldukça sağlam bir biçimde yerleşmiş olduğu gelişmiş kapitalist ve kendi çapında emperyalist bir ülkeyken Türkiye, gerçek iktidarın askerî kliğin ve onunla yer yer işbirliği yapan ve yer yer çatışan dar bir burjuva politikacıları zümresinin egemenliği altında bulunan ve burjuva-demokratik normların çok uzağında olan geri bir kapitalist ülkeydi. Bu farklılığın tarihsel arkaplanında ise iki ülke halklarının savaşım gelenek ve pratikleri arasındaki önemli farklar yatıyordu: Türkiye'de 1920'lerin ortalarından 1960'ların ortalarına kadar uzanan dönemde -Kürt halkının isyanları dışında- hemen hemen hiçbir önemli kitle hareketi olmamıştı. İtalya'da ise işçi sınıfı 1919-1920 yıllarında çok büyük-ölçekli grevler ve fabrika işgalleri gerçekleştirmiş, 1920'li, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Mussolini faşizmine karşı barışçı ve silâhlı direniş içinde olan İtalyan anti-faşistleri 1936-39 yılları arasındaki İspanya İç Savaşı'na katılmış, 1950'li yıllarda CGİL, İKP ve İSP'nin önderliğinde bir dizi grev ve işçi gösterileri yapılmıştı. Öte yandan, genel olarak sol hareketin 1960'lı yıllarda Türkiye'deki gücüyle İtalya'daki gücü arasındaki büyük fark da böylesi bir karşılaştırmayı anlamsız kılar. Türkiye'de sol hareketin gücünü kısmen de olsa yansıttığını söyleyebileceğimiz TİP'nin oy oranları 1965 seçimlerinde yüzde 2.96 ve 1969'da yüzde 2.68 iken, İtalya'da komünist ve sosyalist partilerin oy oranlarının toplamı 1963'te yüzde 45.20, 1968'de yüzde 45.83 ve 1972'de yüzde 43.84'tü. Buna bağlı olarak İKP'ni ve İSP'ni kapsayan İtalyan solunun işçi sınıfı ve sendikalar üzerindeki etkisinin Türkiye sol hareketinin bu alanlardaki etkisinden her zaman çok daha geniş ve derin olmuş olduğunu söylemek gerekir.

Yukarda Kıvılcımlı'nın 1968 olaylarını, Batı Avrupa devletlerinin "ABD'nin Vietnam halkına karşı sürdürdüğü savaşın malî yükünü IMF aracılığıyla" kendilerine ödetmesine karşı çıkmaları üzerine başlatıldığını, yani bir ABD-Batı Avrupa çatışması ya da en azından anlaşmazlığından kaynaklandığını ileri sürdüğünü görmüştük. Ama o, birkaç ay sonra, yani Haziran-Temmuz 1970'de yazdığı bir kitabında ise, 1968 hareketini provokasyon olarak görmeyi sürdürmekle birlikte 1968'i daha farklı bir biçimde değerlendiriyor, onu ABD-Fransa çatışması zemininde açıklamaya kalkıyordu. Ona göre bu olayların nedeni, Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle'ün ABD ve NATO'dan bağımsız davranma ve Sovyetler Birliği'yle daha yakın ilişkiler kurma yanlısı olmasıydı. Kıvılcımlı şöyle diyordu:

"Kocaman burnuyla, gerizde herkesten önce boğulmaya isyan bayrağını kaldıran devletlerin birincisi De Gaulle Fransası oldu. NATO adlı ölüm tuzağını kendi toprağından itelemeye girişti. De Gaulle Demirperde gerisine gidince: 'gençlik isyanı', tefecilik tiryakisi Fransız burjuvazisinin paracığını tepesi üstü getirdi. Alacaklı Fransa, birden bire sermayelerin Almanya'ya kaçtığını ve borçlu düştüğünü gördü."[79] O sözlerini şöyle sürdürecekti:

"Geçen yıla dek Fransa da az çok alacaklıydı. De Gaulle, Amerika'nın çapulcu musallatlığını, NATO'nun ölüm saçan bağımsızlık düşmanlığını (yani Amerikan uşaklığını), ve Amerika'nın sâdık ajan olarak Ortak Pazar'a sokmak istediği İngiliz Emperyalizmini pek hoş karşılamayınca, patlatılan ardarda talebe, işçi, solcu, kolcu olayları ile sermayeler Fransa'dan kaçırılınca, bir haftada Fransız Bankası hemen hemen bütün ihtiyatlarını yitirdi. Alman piyasası bir kat daha dünyanın en büyük kredi gücünü tekelinde tuttu."[80]

Gene o, 13 Mayıs 1971'de 1968 olaylarını aynı biçimde açıklayacak ve şöyle diyecekti:

"... de Gaulle'ü alaşağı eden 68 Fransa öğrenci olaylarında, derin patlayıcı maddeler ne

olursa olsun, onları fitilleyip ateşleyen planın görünmez uygulayıcısı Amerika U.S. damgalı evren provokatörler örgütü CIA ve yerli-yabancı ajanlarıdır."[81]

Geçerken Yalçın Küçük'ün de, Kıvılcımlı'nınkine benzeyen şu saptamayı yaptığını belirteyim:

"XX. yüzyılın en ilginç simalarından birisi olan General'in (yani Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün- G. A.), Raymond Aron'un acımasız, ancak özünde haksız olmayan yakıştırmasıyla, 'sokak tiyatrosu' ciddiyetini aşamayan '68'li' devrimiyle politikayı terk etmek zorunda kalması, Avrupa'daki Amerikan yayılmacılığına karşı tek etkin barajın da yıkılması demek oluyordu."[82]

Fransa ve İtalya'daki 1968 toplumsal hareketini; ABD'nin İtalya'ya ders vermek ve/ ya da ABD, Britanya, Batı Almanya'nın Fransa'yı görece bağımsız dış politikasından ötürü cezalandırmak amacıyla tezgâhladığı provokasyonlar olarak nitelemesi, Kıvılcımlı'nın sınıf savaşımına yaklaşımının oportünizm ve subjektivizmle ne denli sakatlanmış ve içinden çıktığı TKP'nin sağcı yaklaşımından kopamamış oluşunun en çarpıcı örneklerinden biridir. Aynı değerlendirme, Küçük için de geçerlidir. Sovyetler Birliği'nin Paris elçiliğinin ve -aşağıda göreceğimiz gibi- FKP'nin tutumu da üç aşağı beş yukarı Kıvılcımlı ve Küçük'ün tutumunun benzeriydi. Adıgeçen elçilik, yaptığı açıklamada Fransa öğrencilerin eylemini, Pekin'den para alarak Çin'deki "Kültür Devrimi"nin bir benzerini Paris'te gerçekleştirmek isteyen aşırı devrimcilerin eylemi olarak nitelemişti.

Peki, 1968 Neydi?

Oysa sözkonusu olan, esas itibariyle ABD üniversite gençliğinin Vietnam savaşına ve bu ülkenin Zenci halkının ırk ayrımcılığına karşı protestolarıyla başlayan, ama ardından çok sayıda ülkeye yayılan ve onmilyonlarca öğrencinin, işçinin ve -Zenciler, kadınlar, Kızılderililer gibi- diğer ezilen katmanlar mensuplarının katıldığı devasa bir kitle hareketiydi. Kıvılcımlı ve Küçük; en büyük kitlesellik ve militanlık düzeyine Fransa'da erişmekle birlikte bu kitlesel protesto eylemlerinin asla bu ülkeyle sınırlı olmadığını görmezden gelmenin yanısıra onun işçi bileşenini de görmezden geliyorlar. Dahası onlar dikkatleri emperyalistler arası çelişmeler üzerine (H. Kıvılcımlı) ve/ ya da öğrenci hareketinin liderlerinin küçük-burjuva devrimci bakış açısına (Y. Küçük) çekerek 1968 hareketini küçümsemeye kalkışıyor ve De Gaulle'ün kendine özgü dış politikasından hareketle bu bayı âdeta anti-emperyalist ilân etme noktasına yaklaşıyorlar. Bu onların, kitlelerin devrimci savaşımından hiç, ama hiçbir şey anlamadıklarını ve içgüdüsel olarak ya da yarı-bilinçli bir tarzda tekelci ve diğer burjuvazinin yanında saf tuttuklarını göstermektedir.

Zencilere karşı uygulanan ayrımcılığa, ABD ordusunun Vietnam'da işlediği savaş suçlarına ve üniversitelere egemen olan statükocu zihniyete ve anti-demokratik işleyişe karşı çıkışla başlayan ve Vietnam'daki başta gelmek üzere ulusal kurtuluş hareketlerinden ve bir ölçüde Çin'de yaşanan "Büyük Proleter Kültür Devrimi"nden etkilenen 1968 hareketi anti-otoriter, anti-emperyalist ve demokratik bir nitelik taşıyordu. Proleter devrimci önderlik yoksunluğu, düzenle barışık sendikal önderliklerin uzlaşmacı-teslimiyetçi çizgisi ve 1945 sonrası dönemde yaşam koşullarının görece düzelmiş olması gibi nedenlerle ileri ülkeler işçi sınıfının ana gövdesi 1968'e karşı görece mesafeli bir duruş sergiledi. Dolayısıyla bu hareket ortaya çıkan devrimci olanakları tam olarak değerlendiremedi; hattâ yer yer uyguladığı hatalı taktikleri ve ültra sol söylemi nedeniyle zamanla kendisini potansiyel bağlaşıklarından izole etti ve tekelci burjuvazinin "istikrar"ı yeniden sağlamasını önleyemedi. Yani 1968 hareketi; bir dizi maddi-sınıfsal ve ideolojik-siyasal-kültürel faktöre bağlı olarak zamanla tıkandı ve tekelci burjuvazinin düzeni yeniden kurmasına engel olamadı. Ama tüm bu zaafları 1968 hareketinin devrimci niteliğini ortadan kaldırmamaktadır. Bu hareket objektif olarak, geniş öğrenci ve kısmen de

işçi kitlelerinin ve diğer ezilen katmanların burjuva düzeninin anti-demokratik niteliğine, düzeniçi reformist ve revizyonist partilerin sınıfsal işbirliği politikalarına ve özellikle de ABD emperyalizminin Çinhindi halklarına karşı sürdürdüğü vahşi saldırıya ve onun peşinden sürüklenen Avrupa tekelci burjuvazisine karşı önemli bir çıkıştı. Örneğin, Şubat 1968'de Batı Almanya'da SDS (=Almanya Sosyalist Öğrenci Birliği) adlı gençlik örgütünün Berlin'de düzenlediği uluslararası toplantının çağrısında şöyle deniyordu:

"Anti-emperyalist direniş hareketini... ABD emperyalizmine ve onun Batı Avrupalı yardımcılarına karşı birleşik kitlesel eylemler gerçekleştirmeye devam etmeye çağırıyoruz. Bu birleşik savaşım süreci içinde, Batı Avrupa'nın devrimci hareketlerinin siyasal ve örgütsel eylemli birliği yoğunlaştırılmalı ve bir Birleşik Cephe inşa edilmelidir."[83]

Aslında 1968, Fransa'dan önce ABD, İtalya, İspanya gibi ülkelerde başlamıştı. ABD'nde 1950'lerin ortalarında başlayan ve 1960'larda daha kitlesel ve militan bir nitelik kazanan sivil haklar hareketi, dünya ölçeğindeki 1968 hareketinin en önemli bileşenlerinden biriydi. 1967 ise, ABD tarihinin en büyük Zenci getto ayaklanmalarına tanık olacaktı. Resmî nitelik taşıyan Kent Karışıklıkları Ulusal Danışma Komisyonu'nun raporuna göre 1967'de Zenci gettolarında beyaz egemenliğine ve onun sembollerine karşı 8 büyük ayaklanma, 33 ciddi ve 123 önemsiz "karışıklık" meydana gelmişti. Vietnam savaşına karşı yürütülen devrimci kitle muhalefetiyle karşılıklı etkileşim içinde gelişen hareketin gücü, Martin Luther King Jr. gibi pasifist önderleri bile radikalleştiriyordu. 1968 baharına gelindiğinde Vietnam savaşma ve dolayısıyla ABD emperyalizmi ve militarizmine karşı açıkça tavır almaya başlayan King'in, 4 Nisan 1968'de temizlik işçilerinin direnişini desteklemek için gittiği Memphis kentinde FBI (=Federal Soruşturma Bürosu) tarafından öldürülmesi, ABD'nin çeşitli yerlerinde 39 kişinin yaşamını yitirdiği bir dizi ayaklanmaya yol açacaktı. ABD'nde savaş-karşıtı hareket de Fransa'daki öğrenci-işçi eylemlerinden çok daha önce başlamış ve Fransa'daki eylemler sona erdikten sonra da devam etmişti. Bu hareket; askere gitmeyi reddetme, yürüyüşler, oturma eylemleri, hattâ yer yer kendini yakma eylemleri biçimini almış ve giderek büyümüştü. 1969'da ülke çapında 2 milyona yakın insan savaş-karşıtı gösterilerde yer almıştı. Savaş-karşıtı eylem ve gösteriler 1970'li yılların ilk yıllarında da sürecekti. ABD'nin Vietnam'ın ardından 30 Nisan 1970'de Kamboçya'yı da işgal etmesi üzerine savaş-karşıtı gösteriler daha da yaygınlaştı. Mayıs ortalarına gelindiğinde 500'den fazla üniversite ve yüksek okul grevdeydi. Ay sonuna gelindiğinde ise ülkedeki 2,827 yüksek öğrenim kurumundan en az üçte biri greve gitmişti. Katsiaficas'a göre,

"ABD'ndeki üniversite ve kolejlerin yüzde 80'inden fazlasında protestolar yaşandı ve ülkedeki 8 milyon öğrencinin ve 350,000 öğretim görevlisinin hemen hemen yarısı grevlere aktif olarak katıldı."[84]

İtalya

Kitlelerin Fransa'dan önce harekete geçtiği yerlerden biri de, çok yetenekli küçük bir azınlık dışında öğrencilerin devletten herhangi bir burs ya da malî yardım almadığı ve çoğunun bir yandan yarım zamanlı ve eğreti işlerde çalışırken bir yandan da eğitimini sürdürmeye çalıştığı İtalya'ydı. Dahası bu ülkedeki kitle hareketi çok daha uzun bir süreye yayılacak, 1973'e kadar sürecek ve Fransa'da olduğundan daha büyük kazanımlarla sonuçlanacaktı. İtalya'daki ilk önemli öğrenci eylemleri Kasım 1967'de Milano ve Torino Üniversiteleri'nde başlamış ve Şubat 1968'e gelindiğinde neredeyse ülkenin tüm üniversiteleri ve büyük kentlerdeki liselerin bir kısmı harekete katılmıştı. Ama artık sıra işçilere gelmişti. Mart 1968'de sendikaların çağrısı üzerine 300,000 metal işçisinin, -önemli sayıda akyakalı işçinin de desteklediği- emeklilik aylıklarının yükseltilmesi için başlattıkları ulus ölçeğindeki grev bir işaret fişeği oldu. 1968 yılı

boyunca grevlerin ve oturma eylemlerinin Floransa, Torino, Piza, Bologna, Venedik, Milano, Napoli, Padua, Palermo Üniversiteleri'ni kapsamına alması sonucunda patlak veren siyasal kriz Başbakan Aldo Moro'nun ve hükümetinin görevden çekilmesine yol açtı. Daha da önemlisi İtalyan öğrencileri kendilerine asla "ulusun kurtarıcısı" türünden bir rol biçmiyor ve İtalyan toplumunun radikal bir tarzda değişiminin ancak işçi sınıfının inandırılması ve kazanılmasına bağlı olduğuna inanıyorlardı. Fransa'da pek de başarılamayan bir şeyin İtalya'da başarılması ve saflarında geleneksel sol partilerden ayrı yeni devrimci örgütlerin kurulduğu öğrenci hareketi ile işçi hareketi arasında ciddi bir dayanışmanın meydana çıkması, işte bu nedenle olanaklı oldu. Bu dayanışma ilk meyvesini Haziran 1969'da Pirelli fabrikasında, Avanguardia Operaia (= İşçi Öncüsü) adlı devrimci örgütle Pirelli işçilerinin Birleşik Taban Komiteleri kurmasıyla verdi.

1968 ve 1969'da yaygınlaşan ve genellikle sendikaların denetimi dışında gerçekleştirilen grevlerde İtalyan işçileri, bir dizi yeni savaşım biçimi geliştirdiler. Bunlar arasında; sendikalarla işverenler arasında görüşmeler sürerken grevi sürdürme, işyerinin değişik bölümlerinde grev yapma (satranç grevi), tüm işyerinde kısa sürelerle işi bırakma ve ardından yeniden başlatma, tek tek işçilerin değişik zamanlarda işi bırakması, öğrencilerle birlikte işyerinin önünde birikme, işyerinin içinde gösteri yürüyüşü yapma, yöneticilere uzun söylevler verme hattâ işçilere kaba davranan ustabaşıları ve alt yöneticileri dövme ve işyeri yöneticilerini kaçırma vb. sayılabilir.

1969 yazında FIAT'ın Torino'daki Mirafiori fabrikasında başlayan ve Torino Üniversitesi'nin Tıp Fakültesi'nde toplanan bir işçi-öğrenci kurulu tarafından yönetilen grev İtalyan kitle hareketinin en yüksek noktalarından biri olacaktı. 3 Temmuz 1969'da, İtalyan burjuvazisini korkutan "Neyi istiyoruz? Her şeyi!" sloganını atan ve başka fabrikalardan gelen binlerce işçinin ve devrimci öğrencinin de desteklediği Mirafiori işçileri fabrikanın önünde büyük bir gösteri yaptılar. Polisin müdahalesine karşılık veren ve barikatlar kuran işçilerle polis arasında çıkan çatışmalar gecenin geç saatlerine kadar devam etti. "Corso Triano çarpışması" adı verilen bu eylemin ardından FIAT ve diğer Torino fabrikalarından gelen onbinlerce işçi, öğrencilerin de katıldığı dev toplantılar düzenlediler. Sendikaların yardımı ve denetimi olmadan da haklarını alabileceğini gösteren İtalya işçi sınıfının militan ve kararlı savaşımı, İtalyan Komünist Partisi ile İtalyan Sosyalist Partisi'ne yakın CGIL (=İtalya Genel İşçi Konfederasyonu), Hristiyan-Demokrat Parti'ye yakın CISL (=İtalya İşçi Sendikaları Konfederasyonu), hattâ Sosyal-Demokrat ve Cumhuriyetçi partilere yakın olan ve "patronların sendikası" olarak bilinen UIL (=İtalyan İşçi Birliği) gibi işçi örgütlerini daha radikal bir eylem çizgisi izlemeye ve tutumlarını sınıfın devrimci ruh hâline göre değiştirmeye zorlayacaktı. Bu, 1969'un "sıcak güz" olarak adlandırılan militan savaşım döneminde net bir biçimde görüldü. Ancak bu sendikalar bir yandan da işçilerin eylemlerini daha ılımlı bir hatta çekmeye, sendikal ve ekonomik hedeflerle sınırlamaya çalışıyorlardı.

Kasım-Aralık 1969'da 1.5 milyon metal işçisinin katıldığı grevler sonucunda işçiler önemli haklar elde ettiler. Bunlar arasında; bütün işçilere eşit oranda ücret arttırımı, 40 saatlik işgünü, iş saatleri içinde işyerlerinde kitlesel toplantı yapma hakları bulunuyordu. İşverenlerin işçilerin taleplerinin önemli bir bölümünü kabul etmesi, kitle eylemliliğinin radikalizm düzeyinin düşmesi ve sendikaların sol kanatlarının inisiyatiflerinin güçlenmesine yol açtı. Metal işçilerini 1970-71'de, kimya endüstrisi, inşaat, demiryolu sektörlerindeki işçilerin, ardından akyakalı işçilerin, teknisyenlerin, posta işçilerinin, öğretmenlerin, sağlık ve kamu emekçilerinin ve işsizlerin eylemleri izledi. Eylemler, İtalya'nın görece geri olan Güney bölgesindeki küçük sanayi işletmelerinde ve tarım işletmelerinde çalışan işçileri de kucaklamaya başladı. Hattâ grevler ve protesto eylemlerinin; barlar, oteller, küçük mağazalarda çalışan ve çoğunluğu kadın olan emekçileri bile harekete geçirmeye başladığı görüldü.

Genel olarak kitle eylemliliğinin radikalizm düzeyinin düşmesine rağmen 1970 ve 1971 yılları İtalya'da, kitle hareketinin niceliksel olarak yüksek kalmasına ve hattâ bazan yeniden ve yer yer radikal biçimler almasına tanık olacaktı. 1969'da grevlere katılan işçi sayısı 7.5 milyon ve grevlerde geçen işgünü sayısı 37.8 milyon iken grevlerde geçen gün sayısı 1970 yılında 18.2 milyon ve 1971'de 12.9 milyon oldu. Kitle eyleminin momentumunu nisbeten yitirmiş gözüktüğü 1972'de grevlere katılan işçi sayısı 4.5 milyona düştü; ama 1973'te yeniden 6.1 milyona yükseldi. 1972'nin sonunda metal işçilerinin yeni toplu sözleşme yapmalarının zamanı geldiğinde kendilerini daha güçlü hisseden işverenlerin sendikaları bölme umuduyla görüşmeleri kesmeleri, yeni bir savaşım dalgasına yol açtı. İşçilerin Mart ayında, FIAT Mirafiori fabrikasını iki günlüğüne işgal etmeleri üzerine işveren konfederasyonu Confindustria boyun eğmek ve işçilerin bütün taleplerini kabul etmek zorunda kaldı.

Fransa'dakinden farklı olarak görece uzun bir süreye yayılan İtalya işçi sınıfının eylemleri, beraberinde daha ileri ve daha demokratik örgütlenme biçimlerini de getirdi. İşçiler, işyerlerinde kitlesel toplantı yapma hakkını, işyerindeki her bölümün kendi seçtiği delegelerden oluşan fabrika konseyleri kurmak için kullanmaya başladılar. Fabrika konseyleri şu ya da bu sendikanın üyesi olduğuna ya da sendika üyesi olup olmadığına bakılmaksızın bütün işçiler tarafından gizli oyla seçiliyor ve her an görevlerinden alınabilecek delegelerden oluşuyordu. Bu konseylerin görevleri; işçilerle yakın ilişki içinde her türlü sendikal etkinlikleri koordine etmek, diğer fabrikaların işçileriyle ortak toplantılar yapılmasını sağlamak, işçilerin fabrikada ve toplumda karşılaştıkları sorunların çözümü için inisiyatif almak, sendikaların stratejilerini geliştirmek için tartışma toplantıları yapmak vb. şeklinde betimleniyordu. Fabrika konseyleri ve işçi-öğrenci komiteleri türünden örgütler işverenlerin tüm direncine ve sendikaların ayak sürümesine rağmen yayıldı.

Önemli kazanımlar elde etmesine, öğrencilerin ve tarım işçilerinin ve hattâ küçük köylülerin bir bölümünün desteğini kazanmasına ve bir çok işyeri ve bölgede taban örgütleri oluşturmasına rağmen İtalyan işçi sınıfının devrimci kitle hareketi, tekelci burjuvazinin iktidarını devirmeyi gündemine almadı. Bu eylemlilik süreci içinde kapitalizmin devrilmesini savunan ve bunun propagandasını yapan Avanguardia Operaia, Lotta Continua (= Sürekli Savaşım), Potero Operaio (=İşçi İktidarı) gibi devrimci örgütler oluşmuştu. Ancak, ülkenin farklı bölgelerindeki işçi eylemlerinin merkezî bir koordinasyondan yoksun olması, işçi sınıfının geleneksel devrimci örgütü İKP'nin ve CGIL'nun sağcı çizgisi ve yeni oluşmakta olan devrimci örgütlerin deneyimsizlikleri, kendi aralarında yarışmaları ve küçük-burjuva radikalizmiyle bağlarını koparamamaları gibi nedenlere bağlı olarak hareket daha ileri bir noktaya evrilemedi.

Ama bu, İtalyan tekelci burjuvazisi ve devletinin kitle hareketinin yükselmesinden bir çeşit paniğe kapıldığı gerçeğini ortadan kaldırmıyordu. Bu panik, İtalyan derin devletini bir dizi terör eylemi düzenlemeye itti. 12 Aralık 1969'da Milano'da bir bankada meydana gelen patlamada 16 kişi yaşamını yitirirken 88 kişi de yaralandı. Roma'da meydana gelen patlamada ise 17 kişi yaralandı. Polis ve içişleri bakanlığı olayların hemen ardından patlamanın sorumlularının anarşistler olduğunu ileri sürdüler. Ancak, yetkililerin bu terör eylemlerinin üstünü örtme çabalarına rağmen bir süre sonra patlamaları gerçekleştirenlerin, İtalyan gizli servisiyle ilişki hâlinde olan neo-faşist bir grup olduğu ortaya çıktı. 7-8 Aralık 1970'te ise, başında İkinci Dünya Savaşı sırasında faşistlerin safında çarpışan Prens Junio Valerio Borghese'nin bulunduğu bir grup silâhlı faşist birkaç saatliğine içişleri bakanlığı binasını işgal etti. Daha sonra yapılan soruşturmalar, Borghese'nin İtalyan gizli servisiyle ve aralarında İtalyan gizli servisinin şefi Vito Miceli'nin de bulunduğu bazı generallerle ilişkilerini ortaya çıkardı. Bütün bunlar, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında İtalyan devlet aygıtının, kitle hareketinin daha da gelişmesi olasılığına karşı bir dizi provokasyon ve terör eylemi yapma ve böylelikle İtalya'da faşist bir rejimin temellerini atma hazırlığı içinde olduğunu gösterdi. Bu terör eylemleri, neo-faşist

gruplarla İtalyan gizli servislerinin ve ordu içindeki faşist çevrelerin "komünizm tehlikesi"ne karşı CIA ile işbirliği halinde 1970'lerde ve 1980'lerin ilk yarısında gerçekleştirecekleri çok sayıda terör eyleminin habercisi gibiydi.

Fransa

1968'in kitlesel niteliğinin ve boyutlarının kavranması için onun, dünya ölçeğindeki en görkemli temsilcisi sayılan Fransa işçileri ve öğrencilerinin eylemlerinin seyrine kabaca göz atmamız gerekiyor.

Fransa'daki öğrenci hoşnutsuzluğunun temelinde, eğitim sisteminin köhnemiş, çağın gerisinde kalmış ve öğrencilerin ve öğretim üyelerinin eğilimlerini dikkate almayan otoriter ve bürokratik yapısı yatıyordu. Liselerin ve üniversitelerin gerek altyapısı ve gerekse programları, 1960'larda sayıları hızla artan lise ve üniversite öğrencilerinin gereksinimlerini karşılamaktan uzaktı. Üniversitelerin aşırı kalabalık oluşu, daha Kasım 1963 gibi erken bir tarihte üniversite öğrencilerinin ülke ölçeğinde bir grevine yol açmıştı.

İlk öğrenci eylemleri Nanterre Üniversitesi'nde başladı. Bu üniversitenin öğrencileri, yüksek eğitim sisteminin durumuyla ilgili sorunları protesto etmek amacıyla 22 Mart 1968'de farklı eğilimlerden sol eğilimli öğrenci örgütlerini birleştirerek 22 Mart Hareketi adlı örgütü kurdular. Dekan,

"Fakültede tuhaf bir atmosfer,... çok sahici bir savaş psikozu var" [85] dedikten sonra 2 Mayıs'ta öğretime süresiz olarak ara verdi. FKP lideri Marchais ise şu talihsiz değerlendirmeyi yapacaktı:

"Nanterre'in sahte devrimcileri boşuna uğraşıyorlar; onlar tarihsel gerçekliği zerrece değiştiremeyecekler."[86]

Bu arada, 500 CRS olarak bilinen Fransız toplum polisinin 500 elemanı üniversiteyi kuşattı. 3 Mayıs'ta ünlü Sorbonne Üniversitesi öğrencileri Nanterre Üniversitesi'nin kapatılmasını protesto ettiklerinde CRS'nin ağır saldırısına uğradılar. 600 öğrencinin tutuklanması ve Sorbonne'un kapatılması üzerine Üniversite Öğretmenleri Ulusal Sendikası protesto grevine gitti. Polis 6 Mayıs'ta 60,000 öğrenci ve öğretmenin Paris'te yaptığı gösteriyi de dağıttı. 700'den fazla öğrencinin yaralandığı bu gösterinin ardından öğrenciler sokaklarda barikatlar kurmaya girişirken protesto eylemi de ülkedeki diğer üniversitelere ve liselere yayılmaya başladı. 7 Mayıs'ta Fransa'nın ikinci büyük sendikası CFDT (=Fransa Demokratik İşçi Konfederasyonu) öğrencilerin eylemini desteklediğini açıklarken -ülkenin en büyük ve revizyonist bir çizgi izleyen- FKP'ne yakın sendika örgütü CGT (=Genel İşçi Konfederasyonu) bu yolu tutmadı. Ertesi gün FKP öğrenci protestolarını "şımarık maceracılar"ın eylemi olarak niteledi. 8 Mayıs'ta Marsilya'da yapılan öğrenci gösterisine çok sayıda işçi katılırken 10 Mayıs'ta öğrenciler Paris'in ünlü Quartier Latin semtini işgal ettiler ve polisin saldırısına karşı çok sayıda barikat oluşturdular. CRS'nin aynı gün öğrencilere karşı giriştiği vahşi saldırıda gene yüzlerce insan yaralandı ve gözaltına alındı. Buna rağmen öğrenci eylemi liselere de yayılmaya başladı: 10 Mayıs itibariyle Paris'in 30 lisesinden 20'si öğrencilerin işgali altındayken bu rakam ülke çapında 350'yi bulmuştu.

Öğrenci eylemlerinin yayılması sendikaları da harekete geçmeye zorladı. 13 Mayıs'ta sendika konfederasyonları, polis zorbalığına karşı genel grev çağrısı yaptılar. 1 milyona yakın işçi ve öğrencinin katıldığı genel grev, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yapılan en büyük kitle eylemi oldu. CRS'nin Sorbonne Üniversitesi'nden çekilmesinin ardından okulu yeniden işgal eden öğrenciler işçileri ortak sorunlarını tartışmaya çağırdılar. Bu çağrı üzerine kurulan öğrenci komiteleri, Renault, Citroen, Air France, Rhone Poulenc ve Paris metrosu gibi

işyerlerindeki işçi örgütleriyle bağlar kurmaya giriştiler. 14 Mayıs'ta Nantes'taki Sud Aviation işçileri işyerlerini işgal eder ve medya işçileri eylemlerin burjuva medyası tarafından veriliş biçimini protesto etmek için greve giderken grev hareketi hastanelere de yayıldı. 15 Mayıs'ta CFDT liderleri Sorbonne Üniversitesi'nde öğrenci temsilcileriyle birlikte aynı platformda konuşmalar yaptılar. Gene 15 Mayıs'ta Renault'ya ait bütün fabrikalar işçiler tarafından işgal edildi ve işçi ve öğrenci liderleri gelecekte neler yapılması gerektiğini tartışmak için Sud Aviation fabrikasında bir toplantı yaptılar. 17 Mayıs'a gelindiğinde grev hareketi havayolları ve posta işçilerini de kapsamına alarak daha da genişlemişti. Artık birçok fabrikada kreşlerin ve yöre halkının tartışma forumlarının örgütlenmesine, bazı bölgelerde ürün ve eşya dağıtımının aksamaması için öğrencilerin, işçilerin ve köylülerin ortak komitelerin kurulmasına başlanıyor, hattâ polis sendikası, üyelerinin greve katılacağı uyarısında bulunuyordu. 18 Mayıs'ta öğrenciler Sorbonne'dan Renault fabrikasına kadar bir "Uzun Yürüyüş" gerçekleştirdiler. Demiryolları grev nedeniyle hizmet vermezken Paris'teki otobüs istasyonları, metro hatları ve posta binaları çalışanlar tarafından işgal edildi. Kitle eylemi; Cannes film festivalindeki film yapımcılarını, radyo yayıncılarını bile kapsamına almaya başladı. Aynı gün CFDT, sanayinin demokratikleştirilmesi çağrısı yaptı. Fransa bir devrimci duruma doğru gidiyordu. Durumun farkında olan De Gaulle kliği, sağcı ve faşist güçleri seferber etmeye, Cumhuriyeti Savunma Komiteleri kurmaya başladı. Devlet Başkanı De Gaulle'ün öğrenci ve işçileri hedef alan konuşmasının ardından 20 Mayıs'ta bütün madenler ve limanlar kapandı ve sendikasız işçiler Citroen fabrikasını işgal etti. Ertesi gün grevdeki işçilerin sayısı 10 milyonu buldu ve işveren sendikalarının merkezi işgal edildi. Aynı gün genç savcılar bir sendika kurdular ve bağımsız bir yargı sisteminin kurulmasını talep ettiler. Hükümet ise bağımsız radyo istasyonlarına sunduğu olanakları geri çekti. 24 Mayıs'ta göstericiler bazı polis karakollarına saldırdı, ardından Paris Borsa'sını ateşe verdi, Quartier Latin'deki çatışmalarda binden fazla insan yaralandı.

26 Mayıs'ta yapılan yerel seçimler sol partilerin desteğinin büyük ölçüde arttığını gösteriyordu. 27 Mayıs'ta, kitle hareketini durdurmayı amaçlayan hükümet ve işverenlerle CGT ve CFDT temsilcileri arasında yapılan görüşmelerde bütün işçilere yüzde 10 ücret zammı verilmesi, asgari ücretin yükseltilmesi, çalışma saatlerinin bir miktar azaltılması vb. kabul edildi. Ancak ülkenin değişik yerlerindeki fabrikalarda yapılan toplantılarda bu anlaşma ezici bir çoğunlukla reddedildi. Bunun üzerine CFDT, grev hareketinin daha da büyütülmesi çağrısı yaptı. Demokratik ve Sosyalist Sol'un lideri François Mitterand 28 Mayıs'ta, başında Birleşik Sosyalist Parti (=PSU) adlı küçük partinin lideri olacağı ve gösterilere sempati duyduğu bilinen Mendes-France'ın yer alacağı bir geçici hükümet kurulmasını önerdi. Ne var ki, kitle hareketini baltalamayı ve devrimi kösteklemeyi seçen ve işçiler için kısa erimli ekonomik kazanımlar elde etmeyi ön plana çıkaran FKP ve ona bağlı sendika konfederasyonu (CGT) bu öneriye karşı çıktı. Oysa kitle hareketinin, küçük de olsa De Gaulle hükümetine karşı kazanılacak böylesi bir siyasal zaferle taçlanması, devrimci hareketin halkın daha geri katmanlarını da çevresine toplamasına ve onun bir ileri evreye sıçramasına hizmet edebilirdi.

Tehlikenin arttığı kanısında olan hükümet, daha ciddi önlemler almaya girişti. Cumhuriyeti Savunma Komitelerine silâh dağıtılırken Başkan De Gaulle 29 Mayıs'ta ülkeden ayrılarak Batı Almanya'nın Baden-Baden kentindeki Fransız işgal kuvvetlerinin komutanı General Massu ile özel bir görüşme yaptı ve ondan sözümona bir silâhlı ayaklanma tehlikesine, aslında devrimci kitle hareketinin iktidarı ele geçirme girişimine karşı ordunun desteğini istedi. Aynı günlerde Fransız burjuva devleti ülkenin çeşitli illerinden çok sayıda polisi Paris'e yığmış ve ordunun, tanklar ve paraşütçü birlikleri tarafından desteklenen bir bölümünü alarma geçirmişti. Berrak bir stratejiye sahip birleşik bir devrimci önderliğin bulunmaması nedeniyle, doruk noktasına çıkmış olan kitle hareketi bu andan itibaren gerilemeye başladı. 30 Mayıs'ta hükümet ve devlet yanlıları, sadece Paris'te 1 milyon kişinin katıldığı gösteriler düzenlediler. Parlamentoyu

dağıtan De Gaulle 23 ve 30 Haziran'da yeni seçimler yapılacağını açıkladı ve yeni bir hükümet kurdu. 1 Haziran'dan itibaren işçiler yavaş yavaş işe geri dönmeye başladılar. 7 Haziran'da polis zorlu çatışmalardan sonra, devrimin karargâhlarından Renault fabrikasını ele geçirdi. 11 Haziran'da meydana gelen çatışmalarda iki Peugeot işçisi ve bir öğrenci öldürüldü ve bir dizi sol örgüt yasadışı ilân edildi. 16 Haziran'da CRS Sorbonne Üniversitesi'ni ele geçirdi. De Gaulle yanlıları 23 ve 30 Haziran'da yapılan seçimlerden zaferle çıktılar. Devrim yenilmişti.

Bir başka kaynakta Fransa'daki 1968 savaşımının seyri şöyle anlatılıyordu:

"De Gaulle'ün iktidara gelişinin 10. yıldönümü olan 13 Mayıs'ta, hükümetin 10 Mayıs'ta vahşet boyutlarına ulaşan baskısını protesto etmek için, CFDT ve CGT'nun çağrısıyla bir günlük genel grev ilân edilerek gösteri çağrısı yapıldı. 13 Mayıs günü, 'İşçi, Öğrenci, Öğretmen Beraberdir!' yazılı dev pankartın arkasında, Paris'te yaklaşık 800 bin-1 milyon kişilik bir kalabalık yürüdü. Bu muazzam yürüyüşün akşamı, hükümet, polisin Sorbonne'dan çekileceğini açıkladı. Aynı gece Quartier Latin'i yeniden işgal eden öğrenciler, 'Özgürlük Gecesi' ilân ederek, meydanı 'halka açtılar' ve gece boyunca devrimci atılımı sürdürmek için üniversitede işçi sınıfına dönük olarak yapılması gerekenleri tartıştılar.

"13 Mayıs'ta Sitüasyonist harekete sempati duyan Nantes Üniversitesi öğrencileriyle uzun süredir ilişki içinde olan Sud Aviation işçileri greve giderek fabrika yöneticilerini bürolarına hapsettiler. Sud Aviation işçileri polisle çatışıp grevi sürdürürken, 14 Mayıs'ta gene Nantes'te Bouguenais işçileri fabrika kapılarını yöneticilerin üzerine lehimleyerek greve katıldılar. 15 Mayıs'ta, Cleon'daki Renault fabrikasında da yöneticiler bürolarına hapsedildi, kızıl bayrak çekildi ve süresiz işgal başlatıldı. Caen'ı Billancourt'daki Renault ve Kuzey'deki başka büyük işletmeler izledi. Kuzeyden başlayan dalga bütün ülkeye yayıldı; grevcilerin sayısı 18 Mayıs'ta 2 milyonu, 20 Mayıs'ta 4 milyonu buldu, 22 Mayıs'ta 8 milyonu geçti. Bütün Fransa işçi sınıfı grevdeydi; postane, iletişim, ulaşım gibi temel kamu hizmetleri dahil, ülkedeki tüm hizmetler ve üretim tamamen durmuştu. CGT, CFDT ve FO bazı yerlerde öğrenci hareketinin ve yerel sendika şubelerinin katkısıyla ama genelinde fabrikalardaki işçilerin inisiyatifiyle patlayan genel grevi 17-18 Mayıs'ta sahiplenerek resmîleştirdiler...

"24 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün radyoda bir konuşma yapacağı açıklandı. İktidardan 20 Mayıs'tan beri ilk kez ses gelecekti. De Gaulle referandum önermenin ve iç savaşa karşı uyarmanın dışında hiçbir somut şey söylemeyince, Cumhurbaşkanı ve hükümetin ne yapacağını bilmediği ortaya çıktı. 24 Mayıs akşamı, bir haftadır süren sükûnet bozuldu, De Gaulle'ü protesto eden göstericilerle onlara müdahale eden polis ve CRS arasında çatışmalar oldu. Paris, Bordeaux, Lyon, Strasbourg ve Nantes'de saatlerce süren ve 2 kişinin ölümü, 500 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan çatışmalardan siyasal iktidar, otoritesini ve saygınlığını daha da yitirmiş olarak çıktı. Bunun üzerine Başbakan Pompidou bir uzlaşma formülü ortaya atarak, işveren ve işçi sendikalarını masaya oturmaya çağırdı. 25-27 Mayıs arasında yürütülen görüşmelerde hükümet, II. Dünya Savaşı sonrasının en büyük asgari ücret zammını kabul etti: Yüzde 35... CGT gelinen noktadan memnundu. Ancak anlaşma önerisi, PCF ve CGT tarafından 'Fransız işçi sınıfının öncü gücü' sayılan bir Billancourt-Renault fabrikasından başlayarak, hemen hemen bütün fabrikalarda yapılan oylamalarda reddedildi. Grev komiteleri, bütün talepleri kabul edilene kadar greve devam kararı aldılar. 27 Mayıs'tan sonra grev kimi yerlerde polisi bile etkilemeye başlayarak, o zamana dek çalışmayı sürdüren bazı devlet dairelerine yayılarak devam edecekti. Bu arada 200 bin kadar köylünün katıldığı gösterilerle, hükümete karşı protestolar kıra da yayılmıştı."[87]

Kıvılcımlı, herhangi bir veri ya da kanıt sunmaya bile girişmeksizin 1968 hareketinin ya da bu hareketin Fransa'daki cephesinin ABD, Britanya ve Batı Almanya tarafından açıldığını ileri sürüyor. O, onmilyonlarca işçi ve öğrencinin devrimci talep ve sloganlarla katıldığı 1968

direnişinin Fransa'nın rakibi olan bu emperyalist devletlerin tezgâhladığı bir "provokasyon" olduğunu sanıyor ve onmilyonlarca işçinin ve lise-üniversite öğrencisinin birtakım provokatörlerin çağrılarına uyarak aylar ve yıllar süren çetin savaşımlara girişebileceklerine inanıyor. CIA vb. güçlü istihbarat örgütlerinin milyonlarca işçiyi, genci vb. istedikleri takdirde sokağa dökebilme ve hattâ onları yönlendirebilme kapasitesine sahip olduğunu varsayan yazar başkalarını da bu gerici ve aptalca saptamaya inandırmaya çalışıyor. Bir an için CIA vb. örgütlerin böyle bir kapasiteye sahip olduklarını varsayalım. ABD, Britanya ve Batı Almanya gibi ülkelerin ya da başka ülkelerin tekelci burjuvazisinin, Fransız işçi ve gençlik kitlelerini uyandırmayı, onları sokağa dökmeyi ve onların Fransa'daki burjuva iktidarını sarsacak bir güç hâline gelmeleri riskini göze alabilecekleri düşünebilir mi? Hayır, düşünülemez. Düşünülemez; çünkü Fransız işçi ve gençlik kitlelerinin ayağa kalkması, sadece Fransa tekelci burjuvazisinin değil, bir bütün olarak kapitalist-emperyalist sistemin egemenlik ve meşruiyetini de sarsan bir sürecin önünü açacaktır. Bununsa ABD, Britanya ve Batı Almanya tekelci burjuvazisinin isteyeceği en son şey olduğu açıktır.

Peki, bir emperyalist devlet rakip emperyalist bir ülkede devrimci grupları bir yere kadar destekleyebilir ve devrimci kitle hareketini bir yere kadar kışkırtabilir mi? Böylesi bir senaryo, bazı özel ve istisnaî tarihsel koşullarda gündeme gelebilir. Ama ne zaman ve hangi koşullarda? Bu ancak, emperyalist devletler arasındaki çelişmelerin iyice keskinleştiği ve bir emperyalist ya da başka bir savaşa dönüştüğü ve kitlelerin var olan burjuva rejimine karşı ayaklanmasının koşullarının olgunlaştığı dönemler için geçerli olabilir. Herhâlde -Kıvılcımlı da içinde olmak üzere- hiç kimse bu koşulların 1960'ların Fransası ve onun ABD, Britanya ve Batı Almanya gibi bağlaşıkları/ rakipleri için geçerli olduğunu ileri süremez. Evet, De Gaulle kliğinin, 1960'larda yürüttüğü görece bağımsız ve milliyetçi dış politika, ABD'ni ve onun Britanya ve Batı Almanya gibi yakın bağlaşıklarını bir ölçüde rahatsız ediyordu; De Gaulle kliğinin Britanya'nın Ortak Pazar üyeliğine karşı çıkması, ABD'nin Vietnam ve İsrail'in Ortadoğu politikalarını eleştirmesi, Fransa'yı NATO'nun askerî kanadından çıkarması, Fransa'daki ABD askerî üslerinin varlığına son vermesi, Sovyetler Birliği'yle iyi ilişkiler sürdürmesi vb. için de bu elbette söylenebilir. Ama bunların herhangi birinin ve toplamının, ABD ve ortaklarının Fransa'daki burjuva rejimin varlığını tehlikeye atacak bir kitle hareketini kışkırtmalarına yol açabileceğini asla söyleyemeyiz. Zaten onların, isteseler bile böyle bir şeyi yapamayacakları da açıktır.

Evet, büyük devrimci kitle hareketleri, kendisine daha güvenli limanlar arayan sermayenin başka ülkelere kaçmasına yol açabilir. Hattâ böylesi kitle hareketleri sözkonusu ülke içindeki farklı bir kliğin ya da komşu ülkeler burjuvazilerinin işine yarayabilir ve dolayısıyla bazı özel durumlarda şu ya da bu ölçüde onların açık ya da üstü örtülü desteğini de alabilir. Birinci Dünya Savaşı sırasında böylesi bir özel durum yaşanmıştı. Nitekim, esas olarak savaştan bıkan "üniformalı köylüler"in, yani Rus askerlerinin emperyalist savaşa karşı çıkmaları sayesinde Rusya'da 1917 Şubat Devrimi patlak vermiş ve Çarlık yıkılmıştı. Rus birliklerinin cepheden çekilmesi, hem Batı ve hem de Doğu cephesinde savaşmakta olan Alman ordularını geçici olarak rahatlatmıştı. Ancak iktidarı İşçi ve Asker Delegeleri Sovyetleriyle paylaşmak zorunda olan Kerenski önderliğindeki Geçici Hükümet, devrimin ateşinin düşmesine bağlı olarak ülkeyi bir kez daha Britanya ve Fransa'nın yanında savaşa sokma eğilimindeydi. Bu koşullarda Alman Genelkurmayı, emperyalist savaşa kesin ve uzlaşmaz bir biçimde karşı olması nedeniyle Bolşevik Partisi'nin sürgünde bulunan lideri Lenin'in savaş hattından geçirilerek Rusya'ya dönmesine olanak sağladı. Alman militaristlerinin hesabı, Bolşeviklerin savaş-karşıtı tutum ve ajitasyonunun Rusya'nın yeniden savaşa girmesini önleyebileceği ya da hiç olmazsa frenleyebileceği beklentisine dayanıyordu. Nitekim Rusya'da 7 Kasım 1917'de Büyük Ekim Devrimi'nin zafere ulaşması ve hemen ardından Rusya'nın savaştan çekilmesi kısa erimde

Almanya'nın işine yaramış ve onun Doğu cephesindeki birliklerinin çoğunu Batı cephesine aktarmasını olanaklı kılmıştı. Ama artık Almanya için çok geçti. Bu tarihe gelindiğinde Almanya, izlediği kışkırtıcı çizgi nedeniyle, tarafsız ABD'nin Nisan 1917'de kendisine karşı savaşa katılmasını sağlamış, Almanya'nın Avusturya-Macaristan ve Türkiye gibi bağlaşıkları ise tükenmekte noktasına yaklaşmışlardı.

Öte yandan, herhâlde hiç kimse Almanya'nın Lenin'in Rusya'ya geçişine izin vermesinden dolayı, objektif ve subjektif koşulları olgunlaşmış olan Büyük Ekim Devrimi'nin bir "provokasyon" ürünü ve/ ya da Lenin'in bir Alman ajanı olduğunu söylemeye kalkamayacaktır. Tabii II. Wilhelm ve generalleri Bolşeviklerin bir proleter devrimi yapabileceklerini düşünmüyorlardı; düşünmeleri de beklenemezdi. Bu kısa özetten şunun anlaşılabileceğini sanıyorum: Alman İmparatorluğu'nun bir var oluş kavgası verdiği 1917'nin koşullarıyla Fransa ile ABD ve ortakları arasındaki ilişkilerin hayli tatsız olduğu, ama çok gergin olmadığı ve savaş evresine yaklaşmaktan çok uzak olduğu 1960'ların koşulları arasında hiçbir benzerlik yoktur.

Kore

Yukarda Kıvılcımlı'nın, Fransa'da ve dünyanın başka yerlerindeki gençlik ve işçi eylemlerini ele alırken yaptığı şu değerlendirmeyi aktarmıştım:

"Syngman Rhee'den beri Kore'de denenmiş yolla, Fransa'da tekrarlatılan bir 'gençlik ayaklanması' patlamaya hazır barut fıçısı gibi bir fitille yeri yerinden oynattı."[88]

Yani yazar, Güney Kore'de yaşanan ve bu ülkenin başındaki elleri Kore halkının oluk gibi akıtılan kanıyla lekeli ABD kuklası bir faşist devlet başkanının Nisan 1960'ta görevinden çekilmesiyle sonuçlanan kitlesel direnişi de bir "provokasyon" saymaktadır. Kıvılcımlı'yı böyle bir değerlendirme yapmaya iten faktörlerin neler olduğunu bilmiyorum. Bu savı destekleyen ya da böyle bir kuşkuyu ileri sürmeyi gerektiren bir olgudan da haberdar değilim. Tam tersine, bütün objektif kaynaklar, bu arada Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti, Demokratik Kore gibi Kıvılcımlı'nın güvenilir saydığından/ sayacağından kuşku duyamayacağımız kaynaklar, hattâ burjuva kaynakları Rhee'ye karşı gerçekleştirilen gençlik direnişinin herhangi bir örgüt tarafından yönetilmeyen demokratik hareket olduğu noktasında birleşmektedirler.

Peki, Syngman Rhee kimdi? Rhee yaşamının önemli bir bölümünü ABD'nde geçirmiş anti-komünist bir politikacıydı. O 1945'de, Japon emperyalistlerinin onyıllar süren vahşi işgalinin sona ermesinin ardından edimsel olarak ikiye bölünmüş olan Kore'nin, ABD ordusunun işgali altında bulunan Güney bölümüne getirildi. Güney Kore'de, 3 Mayıs 1948'de ABD ordusunun denetimi altında yapılan ilk genel seçimlerde milletvekili olan ve 10 Mayıs'ta Meclis başkanlığına getirilen Rhee, 15 Ağustos'ta devlet başkanlığı koltuğuna oturtuldu. ABD'nin buyrukları doğrultusunda hareket eden Rhee kliği, Kore'nin iki parçasının barışçı yoldan birleşmesine karşı savaş açtı ve "komünist" olarak nitelemek suretiyle tüm muhalefet gruplarına karşı bir terör kampanyasına girişti. Bu kampanyanın en kara sayfası, Güney Kore ordusunun Nisan-Aralık 1948'de, ABD işgalini ve Rhee kliğinin faşist rejimini kabul etmeyen ve ona karşı direnen Jeju adası halkına karşı gerçekleştirdiği kıyımdı. Uzun yıllar sonra Ekim 2003'de Güney Kore Devlet Başkanı Roh Moo-hyun bu kıyımdan ötürü Jeju halkından özür dileyecek ve Mart 2009'da bu konuyu ele alan Güney Kore Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu yaptığı açıklamada o dönemde Jeju'da 30,000 kişinin öldürüldüğünü, genç kızların sistemli olarak ırzına geçildiğini, adadaki 230 köyün yüzde 70'inin yakıldığını ve 39,000 evin yıkıldığını belirtecekti.

25 Haziran 1950'de başlayan ve esas olarak Kore Halk Ordusu ve onu destekleyen Çin Halk Gönüllüleri ile ABD ve onun NATO'daki bazı ortaklarının yanısıra Türkiye'yi karşı karşıya

getirecek olan Kore savaşında, Güney Kore ordusu ciddi bir rol oynamadı. Zaten savaşın ilk aşamasında Güney Kore birliklerini ağır bir yenilgiye uğratan ve 28 Haziran'da Seul'u de ele geçiren Kore Halk Ordusu, ABD müdahalesi olmamış olsaydı Kore'nin tümünü kurtarmış olacaktı. Syngman Rhee savaşın 1953'de bir ateşkesle sona ermesinden sonra ABD'nin bir çeşit sömürgesi olan Güney Kore'yi demirden bir yumrukla yönetmeye devam etti. Rhee Mayıs 1960'da yapılması gereken, ama kendisinin tarihini Mart 1960'a çektiği seçimleri oyların yüzde 90'ını alarak kazandı ve dördüncü kez devlet başkanlığına seçildi. Bunun üzerine, önce Masan'da ve daha sonra Seul'de ve başka yerlerde sokaklara dökülen ve başını üniversite öğrencilerinin çektiği kitleler, seçimlere hile karıştırıldığını ileri sürerek Rhee'nin görevinden ayrılmasını talep ettiler. Giderek daha da kitlesel nitelik kazanan protesto gösterilerinin en büyüğü 19 Nisan'da Seul'de düzenlendi. Yaklaşık 100,000 kişinin katıldığı gösteriye katılanlara Syngman Rhee'nin çağrısı üzerine, milis, saray muhafızları ve polisin ateş açması sonucu 100 ila 200 öğrenci yaşamını yitirdi ve 1,000 kadar gösterici de yaralandı. Ancak beyaz terör kitlelerin öfkesini daha da arttırdı. 19 Nisan eylemlerinin ardından sıkıyönetim ilânına rağmen, işçilerin, hattâ orta ve ilköğretim öğrencilerinin, öğrenci velilerinin ve öğretmenlerin de daha geniş ölçüde saflarında yer aldığı göstericiler, 26 Nisan'da Seul'de yaklaşık 500,000 kişinin katıldığı dev bir eylem gerçekleştirdiler. Polisin bu eyleme katılanlara da ateş açması sonucu 30 gösterici yaşamını yitirdi ve yüzlerce gösterici yaralandı. Ne var ki, işbirlikçi rejimin bu vahşeti, sokaklara dökülen kitlelerin kararlılığını azaltmak bir yana daha da arttırdı. Bunu gören Syngman Rhee, ABD'nin Güney Kore elçisi de içinde olmak üzere Amerikalı efendilerinin tavsiyesi ya da zorlamasıyla CIA tarafından bir helikoptere bindirilerek ülkeden kaçırıldı. 26 Nisan devrimi, Kore'de gerçek bir iktidar değişikliğine yol açmadı ve bu talihsiz ülkeyi bir ABD yarı-sömürgesi olmaktan çıkaramadı. Ancak Nisan devrimi deneyiminin, Kore işçi sınıfı ve gençliğinin daha sonraki onyıllarda sergileyeceği özveri, kararlılık ve kahramanlıkla nitelenen grev, direniş ve isyanları için güçlü bir esin kaynağı olduğu tartışma götürmez.

İlerici tarih yazımı haklı olarak; 26 Nisan Kore ve 27 Mayıs Türkiye direnişleri arasındaki paralelliklere dikkat çekmişti. Bu paralellikler şöyle özetlenebilir:

a) üniversite öğrencilerinin içinde önemli bir rol oynaması,

b) topraklarında ABD üsleri bulunduran ülkelerde meydana gelmesi ve

c) ABD-yanlısı "sivil diktatörlük" rejimlerine karşı olması. Ancak bu iki ülkedeki süreçler arasındaki önemli farklılıklar da gözardı edilmemelidir. Bu farklılıkları anlamak, en azından hissetmek için Kore'nin tarihsel deneyimine kuşbakışı da olsa göz atmamız gerekiyor.

Daha önceki yüzyıllarda da Japon saldırı ve işgaline hedef olan Kore, 1910-45 yılları arasında, ülkeyi tümüyle sömürgeleştirmeyi ve kendi İmparatorluklarının bir parçası hâline getirmek isteyen Japon militaristlerinin vahşi ve kanlı işgali altında yaşamıştı. Kore 1945'te, Sovyetler Birliği'nin ve Halk Çini'nin desteklediği ve Kim İl-sung'un önderlik ettiği Kore Halk Ordusu'nun çabası ve Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması sayesinde bu işgalden kurtulmuştu. Ancak, Japon emperyalistlerinin yerini doldurmaya, Tokyo gericileriyle anti-komünist bir blok oluşturmaya çalışan ve Kore halkının iradesini hiçe sayan ABD emperyalistleri, 1950-53 yılları arasında süren Kore savaşında bu ülke halkına karşı çok büyük bir kıyım gerçekleştireceklerdi. 2013'te kaleme aldığım bir yazıda bu kıyımı şöyle anlatmıştım:

"Bu eşitsiz savaşta Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, ABD'nin hedef gözetmeksizin yaptığı yoğun hava bombardımanında çok büyük kayıp vermiş, 1950'de 9 milyon dolayında olan nüfusunun kimi savlara göre beşte birini, kimi savlara göreyse üçte birini yitirmişti. (Daha küçük olan beşte bir oranını doğru kabul edecek olursak bu, nüfusu 75 milyon olan Türkiye'de 15 milyon insanın, nüfusu 300 milyon dolayında olan ABD'nde 60 milyon insanın ölümüne denk düşer.) 1961'de Başkan John F. Kennedy'ye, Sovyetler Birliği'ne karşı önleyici

bir nükleer savaşa girilmesini ve henüz İkinci Dünya Savaşı'nın yaralarını saramamış olan bu ülkeye 5,000 füze atılmasını önerecek olan General Curtis LeMay, ABD saldırganlarının 1950-1953 yıllarında -Kuzey Kore'de yaşayan- nüfusun yüzde yirmisini öldürmüş olmalarıyla övünüyordu. Bu savaşta napalm bombaların yanısıra kimyasal ve biyolojik silâhlar kullanan ve hattâ bir ara nükleer silâh kullanmayı da düşünmüş olan ABD saldırganları, gerçekleştirdikleri yoğun hava bombardımanı sırasında, Kuzey Kore'nin 78 kentini ve binlerce köyünü yerle bir ettiklerini ve sayısız sivili öldürdüklerini kabul ediyorlardı. Ancak Sovyetler Birliği'nin daha ziyade askerî malzeme ve silâh vermek ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin de Halk Gönüllüleri adı altında asker göndermek suretiyle desteklediği Kore halkı, çok büyük bir bedel ödemek suretiyle ülkenin ABD'nin bir sömürgesi hâline gelmesini ve belki de ilk ağızda Sovyetler Birliği'ni ve Çin Halk Cumhuriyeti'ni hedef alacak olan bir Üçüncü Dünya Savaşı'nın patlak vermesini önledi. Bu konuda süregelen cehâletin, yaşıyor olmuş olsaydı Hitler'e haklı olarak, 'Şimdi artık kim Koreliler'i anımsıyor ki!' dedirteceği kesindir."[89]

Elleri daha önceki yıllarda da Kore halkının kanıyla lekelenmiş olan Syngman Rhee kliğinin Nisan 1960'ta meydana gelen kitlesel protesto eylemlerini -Türkiye'dekinden farklı olarak- gene kanlı bir biçimde bastırmaya girişmesinin ardında Kore'nin çok kaba bir biçimde özetlediğim trajik tarihsel arkaplanı ve ABD emperyalistlerinin Güney Kore üzerindeki hegemonyalarını sürdürme hırsı yatıyordu. Bütün bu olguların bilincinde olduğunu tahmin edebileceğimiz Kıvılcımlı'ya gelince... Onun Güney Kore halkının direnişinde kuşkulu bir yan olduğunu ileri sürmesi asla kabul edilemez. 26 Nisan 1960'da olduğu gibi, nüfusu bu tarihte 25 milyon dolayında olan bir ülkede meydana gelen bir protesto eylemine sıkıyönetime ve devletin "güvenlik" kuvvetlerinin vahşetine rağmen 500,000'e yakın insanın katıldığı bir yerde, "provokasyon"dan söz etmek, ancak kitlelere güvenmemekle ve kitle hareketinden korkmakla olanaklı olabilir.

Kıvılcımlı'nın Provokasyon Saplantısı

Bu bölümde sunduğum tarihsel örneklerden de görülebileceği gibi Kıvılcımlı'da bir *a la* TKP provokasyon saplantısı vardır. O, sömürülen yığınların hemen hemen her önemli hareketini potansiyel bir provokasyon kaynağı, hattâ edimsel bir provokasyon olarak görmekte ve ileri işçilerin dikkatini özellikle provokasyon olayı üzerine çekmeye çalışmaktadır. Örneğin o, bir yapıtında şöyle diyordu:

"Bugün yeryüzünde Finans-Kapitalist soyguncuları bir avuç Oligarşidir. Finans Oligarşisinin oynadığı en büyük oyun, İşçi sınıfını kandırmak için ne yapıp edip herkesten çok İşçi sınıfından yana görünmek oyunudur. O nedenle, bütün dünyanın ileri geri bütün kapitalist sınıfları başlıca çabalarını hep aynı noktada odaklaştırırlar. Her yerde çarçabuk sahneyi tutan İŞÇİ PARTİLERİ yahut SOSYALİST PARTİLERİ kurdururlar. Amaçları halkın sempatisini kendi ajanlarına kaptırıp, ince yollardan sınıf bilincini körletmektir.

"Bu oyunun en korkunç yanı şudur. Gerçekten İşçi sınıfı partisi olan bir teşkilât ta, sahte İşçi sınıfı partisi olan bir teşkilât ta aynı kitap üzerine (tıpkı vaktiyle Müslümanın ve münafığın Kur'an üzerine yaptıkları gibi) yemin edebilirler. Örneğin, Amerika'nın en büyük Sosyalizm düşmanı casus teşkilâtı CIA, dünyanin ileri geri bütün ülkelerinde her türlü gençlik ve işçi teşkilâtlarının subaşlarını kesmiştir. O subaşlarında gerekince SOSYALİST, gerekince MARKSİST-LENİNİST, gerekince KOMÜNİST, gerekince TROÇKİST, gerekince ANARŞİST olur. Fakir halkın özlemlerini ve eğilimlerini dile getirebilecek her ad altında akla gelen en keskin çıkışlı teşkilâtlar kurar.

"Daha feci yanı da vardır. Finans-Kapital casus teşkilâtlarının kurdurduğu İŞÇİ yahut SOSYALİST maskeli teşkilâtlar: en gerçek sosyalistin söylediklerini ve yaptıklarını özel

öğretimden geçerek papağanca ezberlerler. Daha doğrusu Sosyalist formülleri en yüksek hoparlörlerden yayacak imkânlar ve adamlar Finans-Kapitalin emrindedir. Egemen sınıfların iktidar partileri gizli açık devlet cihazları, polis ve casus teşkilâtları, maskeli maskesiz kapitalist veya derebeği artığı dernek ve kurullar hep o sahte işçi partisi veya sosyalist partisi veya komünist partisi kanallarına binbir maddi ve manevi yardım akıtırlar.

"Böylece kapitalist sınıfların destekledikleri, çoğu zaman yavuz hırsızın ev sahibini bastırması rolüne çıkarlar. Ansızın çok etken ve parlak kişiler, işitilmiş propaganda ve tahrikat biçimleriyle sahneyi doldururlar. Beklenmedik yıldırım çabukluklarıyla başarılara ulaştırılırlar."(90)

Finans kapitalin, yani emperyalizmin "Her yerde çarçabuk sahneyi tutan İŞÇİ PARTİLERİ yahut SOSYALİST PARTİLERİ kurdur"duğu, CIA'nın, "dünyanın ileri geri bütün ülkelerinde her türlü gençlik ve işçi teşkilâtlarının subaşlarını kesmiş" olduğu, bu sahte devrimci örgüt ve grupların "çoğu zaman yavuz hırsızın ev sahibini bastırması" misali ortaya çıktıkları ve "işitilmiş propaganda ve tahrikat biçimleriyle sahneyi doldur"dukları vb. savların çok büyük bir abartı payı içerdiği ve subjektivizmle sakatlanmış olduğu açıktır. Acaba Kıvılcımlı bu satırları yazdığı sıralarda Türkiye'deki ve dünyanın diğer ülkelerindeki hangi devrimci parti ya da grubun hangi devrimci gençlik ve işçi örgütünün CIA ya da MİT tarafından kurulduğunu/ kurdurulduğunu düşünüyordu? Bu tuhaf genellemeyi yapan yazar, bize somut tarihsel örnekler sunmaya kalkışmış olsaydı, tezinin çok gerçekçi olmadığı kendiliğinden ortaya çıkardı. Kıvılcımlı'nın böylesine ağır bir suçlamayı, -TİP dışında- herhangi bir somut örneğe göndermede bulunmaksızın ve parti ya da örgüt adı vermeksizin ve herhangi bir kanıt sunmaksızın yapması kabul edilebilir bir davranış değildir.

Yazarın bu uç saptamasını eleştirirken böylesi örneklerin yaşanmadığını ve böylesi bir tehlikenin olmadığını söylemiyorum elbet. Onun "sahte işçi partisi" olarak adlandırdığı ve tutarlı Marksist ya da Marksist-Leninist bir çizgiye sahip olmayan grup ve partilerin büyük çoğunluğu ne CIA, ne de şu ya da bu emperyalist/ gerici devletin istihbarat örgütleri tarafından kurulmuşlardır. Özellikle de 1920'lerden 1990'ların başlarına kadar uzanan ve bilimsel sosyalizmin nüfuzunun görece güçlü olduğu dönemde dünyanın dörtbir köşesinde komünist ya da reformist-sosyalist nitelik taşıyan yüzlerce ve belki de binlerce siyasal partinin kurulduğunu biliyoruz. Dünya komünist hareketinin tarihsel deneyiminden yola çıkarak, kendisini komünist ya da sosyalist olarak nitelendiren bu parti ve örgütlerin, ancak küçük ya da çok küçük bir azınlığının istihbarat örgütleri tarafından kurulmuş olduğunu ya da zamanla böylesi örgütlerin denetimine girdiğini söyleyebiliriz. Bu partilerin çok büyük çoğunluğu, esas itibariyle içinde bulundukları ülkenin maddi-toplumsal koşullarına ve işçi sınıfının gelişmesine bağlı olarak bu sınıfın siyasal öncüleri ve -bir çok durumda da- onların geçici yol arkadaşları tarafından kurulmuşlardır.

İşçi sınıfının ve diğer sömürülen katmanların demokrasi ve sosyalizm davasının ilerlemesine şu ya da bu ölçüde katkıda bulunan böylesi örgütler, sınıflararası güç ilişkilerinin değişmesine, kitle savaşımının düzeyinin yükselmesine ve/ ya da önderliklerinin burjuva ideolojisinin basıncına boyun eğmesine bağlı olarak daha farklı tarihsel momentlerde bu davayı frenleyen ve hattâ sabote eden bir nitelik kazanabilir, hattâ çoğu kez kazanırlar da. İlk kurulduğunda tutarlı Marksist ya da Marksist-Leninist bir çizgiye sahip olan grup ve partiler bile özellikle önemli siyasal kriz anlarında tökezleyebilir ve daha geri ve sosyal-demokratik, hattâ sosyal-şoven bir çizgiye evrilebilirler. Dahası tarihsel deneyim, çok büyük siyasal fırtınaları başarıyla atlatmış, büyük başarılara imza atmış ve devrimi zafere ulaştırmış komünist partilerinin bile zaman içinde yozlaşabileceğini göstermiştir.

Evet, istihbarat örgütlerinin, her tür ve renkten devrimci partilere ve özellikle onların

önderlik kurumlarına sızma ve bu partileri yönlendirme ve onları karşı-devrimci örgütlere dönüştürme yolunda az çok sistemli çabaları olduğu, hattâ zaman zaman kendi elleriyle sahte devrimci örgütler kurduğu doğrudur. Burjuvazinin bu doğrultudaki çabalarının, işçi sınıfıyla sömürücü sınıflar arasındaki savaşımın keskinleşmesine bağlı olarak daha da yoğunlaşacağı da söylenebilir ve söylenmelidir. Sovyetler Birliği deneyimi; özellikle sosyalizmin inşası koşullarında Parti içindeki açık ve özellikle gizli revizyonist kliklerin iç ve dış sınıf düşmanlarıyla neredeyse tam bir işbirliğine gidebileceğini ve gittiğini de göstermiştir. Ancak, işçi sınıfı partilerinin oportünizme saplanmaları ve işçi sınıfının kurtuluşu davasına sırt çevirmeleri için onların mutlaka istihbarat örgütleri tarafından kurulmaları, onların denetimi altına girmeleri ya da onlarla açıkça işbirliği yapmaları gerekmez. İşçi sınıfı partisine sızan ya da giren çeşitli kariyerist, küçük-burjuva, bürokrat, anarşist, oportünist vb. öğeler de onu pekâlâ gerçek misyonu ve doğrultusundan saptırabilirler. Hattâ bu tehlikenin, Kıvılcımlı'nın işaret ettiği tehlikeye göre çok daha yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Engels, Alman Sosyal-Demokrat Partisi'nin Erfurt Kongresi'nde kabul ettiği program taslağını değerlendirmek için Haziran 1891'de kaleme aldığı "1891 Sosyal-Demokratik Program Taslağının Eleştirisi" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"Büyük, ilkesel düşüncelerin günün geçici çıkarları uğruna bu unutuluşu, bu, sonuçları hesaba katılmaksızın anlık başarılar peşinde koşma, bu, hareketin geleceğinin onun bugününe kurban edilişi, 'dürüst' amaçlarla yapılmış olabilir; ama gene de oportünizm olarak kalır ve 'dürüst' oportünizm, belki de oportünizmin en tehlikeli türüdür!"[91]

Kendimizi biraz zorlayarak Kıvılcımlı'nın bu söylediklerini olumlu bir anlamda yorumlamaya ve burjuvazinin ve siyasal polisin devrimci örgütlere sızma çabalarına karşı uyanık olma çağrısı biçiminde anlamaya çalışabiliriz. Ama gene de onun bu ölçüsüz genellemesi, "Finans-Kapital casus teşkilâtlarının" sahte işçi partileri ya da sosyalist partiler kurma konusundaki becerisini, dolayısıyla emperyalizmin ve onun istihbarat örgütlerinin gücünü ve onların otantik devrimci partileri ve işçi sınıfının ve halkın ileri öğelerini aldatma kapasitesini büyük ölçüde abartmaya yol açmaktadır.

Konuya böyle, "polisiye" olarak nitelenebilecek bir yaklaşımın bir başka sakıncası da onun, gerek sosyalist ve Marksist-Leninist partilerin içinde ve gerekse farklı devrimci partiler arasındaki ilişkilerde yaşanan sorun ve sıkıntıları, polis sızması ya da provokasyonuyla açıklama kolaycılığına götürme potansiyelini taşımasıdır. Nitekim TKP tarihinde böyle bir geleneğin oluşmuş olduğu ve bunun da TKP kadroları arasındaki ilişkileri zehirleyen bir polis paranoyasına yol açtığı biliniyor. Bazı açılardan buna benzer ve sonuçları itibariyle daha da trajik bir sektarizm geleneği 1960'ların sonlarında oluşan Türkiye radikal devrimci hareketinin tarihine de belli ölçülerde damgasını vurmuştur. Kıvılcımlı'nın bu yaklaşımının iki olumsuz potansiyel etkisinden söz edebiliriz: Birincisi bu, genel olarak sol ve devrimci hareketin, hattâ tekil partilerin içindeki görüş, anlayış, strateji ve taktiğe ilişkin ayrılıkları olağan devrimci tartışma ve polemik metotlarıyla çözmeyi güçleştirir ve her farklı düşünceyi burjuvazinin ve devletin ajanlarının ve "CIA sosyalistleri"nin komplolarıyla ya da birilerinin kötü niyetleriyle açıklama ve damgalama tehlikesini yaratır.

İkincisi bu yaklaşım, özellikle devrimin anti-emperyalist ve demokratik görevlerinin ön planda olduğu ülkelerde, tutarlı Marksist-Leninist bir çizgiye sahip olmayan grup, parti ve bireylerin, belirli bir dönem boyunca ilerici ya da anti-emperyalist/ anti-faşist bir rol oynayabileceği gerçeğini peşin olarak reddetmeye götürebilir. Örneğin bu sekter yaklaşım etkilediği kişi ve grupları, başını PKK'nın çektiği Kürt ulusal hareketinin düzenlediği kitle eylemlerine karşı mesafeli bir tutum almaya, hattâ bu eylemlere karşı çıkmaya götürebilir. Oysa, küçük-burjuva reformist çizgisine ve gerek ABD ve AB emperyalistleriyle ve gerekse

Türk gericiliğiyle uzlaşma çabalarına rağmen Kürt ulusal hareketi bugün -sınırlı da olsa- ilerici bir rol oynamaktadır. Sınıf bilinçli proletaryanın görevlerinden biri de, kendi siyasal öncelik ve görevlerini unutmaksızın ve kendi bağımsız çizgisinden kopmaksızın tüm demokratik muhalefet eylemleri içinde yer almak ve bu eylemlere destek vermektir. Türk komünistlerinin bunu yapmaktan şu ya da bu gerekçeyle kaçınmaları "kendi" gerici burjuvazileri ve devletleriyle uzlaşmaları ve onların şovenist propagandasına teslim olmaları anlamına gelir.

Öte yandan ne pahasına olursa olsun devleti ve bu arada onun Mustafa Kemal gibi liderlerini aklama tutkusu, provokasyon saplantısıyla birleştiğinde Kıvılcımlı'nm zaman zaman ipin ucunu iyice kaçırmasına yol açmaktaydı. Örneğin o, Kemalist kliğin onayı, denetimi ve yönlendirmesi altında ortaya çıkan ve bu kliğin bir keşif kolu olmaktan öte bir anlam taşımayan Kadro hareketini bile "gizli açık finans kapital servislerin"in işi olarak göstermeye kalkışabiliyordu! Kıvılcımlı, efendiyi korur ve yüceltirken uşağı yerin dibine batırdığı bir pasajında şöyle diyordu:

"Hallac'ı Mansurlar, Şeyh Bedrettinler, Kampanellalar: zamanlarında gerçekleşemiyecek insancıl bir düzenin ülküsüne müjdeci olmuşlar ve bu uğurda baş vermişlerdir. Kadrocularda o göz var mı? Yeryüzünde en az yüzyıldanberi bilimsel doktrini kurulmuş, uygulanması denenmiş SOSYALİZM'in erkekliğini giderip, çarşaflı, peçeli harem dairesine iğdiş yazdırmaya çabalamışlardır. Hepsi, her günlük iktidarın arabasına seyislikle binip türküsünü çağırmış, gizli açık finans kapital servislerinde doyurulmuş kapıkullarıdırlar."[92]

Herhalde Kıvılcımlı burada "gizli açık finans kapital servisleri" derken yabancı istihbarat örgütlerini ve Kadro hareketinin bu örgütlerin güdümünde olduğunu kastediyor olamaz. Peki acaba yazar, Kadro hareketinin Kemal ve yakın çevresinin inisiyatifiyle değil de, onlardan bağımsız olarak ve doğrudan doğruya Türk istihbarat örgütleri tarafından kurulmuş olduğunu kastediyor olabilir mi? Bilebildiğim kadarıyla, şimdiye değin hiçbir ciddi -ya da ciddiye alınamayacak- araştırmacı ortaya böyle tuhaf bir sav atmadı. Yazarın Kadroculari, "her günlük iktidarın arabasına seyislikle binip türküsünü çağır"anlar olarak nitelemesi de böylesi bir olasılığı dışlıyor. Kaldı ki Türk istihbarat örgütlerinin Kemalist iktidardan bağımsız bir biçimde davranamayacağı açık. Ya da Kıvılcımlı "gizli açık finans kapital servisleri" derken Kemalist rejimin, finans kapital olarak nitelenen büyük burjuvazinin çıkarlarını temsil etmediğini ve bu servislerin Kemalist rejimin değil de finans kapitalin denetiminde olduğunu mu vb. ima ediyor? Kadro hareketi üzerinde yıldırımlar yağdıran yazarın bu hareketin hengi istihbarat servisinin hizmetinde olduğunu, benim gibi "kalınkafalı" okurlarının anlayabileceği açıklıkta yazmasında hiçbir sakınca olamazdı herhâlde.

Bu belirsizlik ve tutarsızlıklar labirentinden çıkmak zor. Fakat her halükârda Kıvılcımlı'nın Kadro hareketini, onun Kemalist efendilerinden bile daha kötü ve daha tehlikeli görmesi gibi ilginç bir durumla karşı karşıya bulunduğumuz kesin. Yazar; "bir tarihsel devrim karakterini taşı"dığını ileri sürdüğü "Kuvayı Milliyeciliğimiz"e, Türk burjuva devletine ve onun devletçiliğine sahip çıkıyor. Ve o, bu devletçiliğin "bir post ve külâh kapma sloganı olmaktan çıkma"sı gerektiğini ileri sürüyor! Sanki herhangi bir kapitalist rejimde, hele 1930'ların Kemalist diktatörlüğü koşullarında bu olabilirmiş gibi! Kıvılcımlı'nın şu sözleri benim değerlendirmemi doğruluyor:

"Devletçiliğimiz, KADRO'ların bir post ve külâh kapma sloganı olmaktan çıkmalıdır. Bay F. R. Atay'ın pekâlâ söylediği gibi Türkiye'de: **'Devletçilik iktisadi bir doktrin olarak değil, tarihsel bir zaruret olarak doğmuştur.'** (F. R. A. : *Çankaya*, c. II, s. 20) Her doktrin öyle: 'Tarihsel bir zaruret olarak' doğar. Her zaruret gibi devletçiliğimiz de tarihsel olarak: yani önce nedenleri doğru dürüstçe açıklanarak konulmalı; sonra gerçekten tarihselliği, yani nasıl gelip geçici olduğu izlenmelidir... 'Bizim bize benzeyen' devletçiliğimizin nedenleri, Kuvayı Milliyeciliğimizin bir tarihsel devrim karakterini taşımasıyla ilgilidir."[93] Kadro hareketine ve

onun görüşlerine ise yukarda, VI. Bölüm'de değinmiş bulunuyorum.

Kıvılcımlı; hem Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili parlamenter yaşama geçilmesinin ve hem de ardından 27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra göreli bir siyasal özgürlük ortamının oluşmasının ve solun önünün açılmasının bile bir CIA operasyonu olduğunu ileri sürebiliyordu:

"27 Mayıs'tan beri, egemen **politika** sosyalizme resmen icâzet verdi. Babası hayırına mı?

"Hayır. Öyle, her köşe başında: **İşçi sınıfına** allâmelik taslıyan, **proletarya partisine** şebeğin gerisi gibi surat kıvıran sürü sürü ısmarlama veya hazır **'sosyalistler'** yahut **'devrimciler'** türetip, onları birbirine düşürtmek, sonra karşılarına geçerek, tırnağına tüküre tüküre, onlarla alay etmek için bunu yaptı. İkinci emperyalist evren savaşından sonra CİA, Türkiye'ye bu plânla **çokpartililiği** soktu. 27 Mayıs'tan sonra Finans-Kapital o plânla ne kadar sosyalizm akımı varsa, hepsini, aydınların başlarına boşalttı. Maksat, her köşe başında bir sosyalizm derebeğiliği kurmak, dağınıklığı ebedileştirmekti."[94]

Burada öncelikle yazarın, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili bir rejime geçmiş olmasını bir ABD/ CIA planı olarak göstermesinin son derece yüzeysel saptama olduğuna işaret etmek gerekir. 1946'dan itibaren çok partili bir rejime geçilmesinde dış faktörün elbette belli bir yeri vardır. Hattâ bu bağlamda, savaşı faşist devletlerin kazanmış olması hâlinde Türkiye'deki tek parti diktatörlüğünün daha da sertleşerek devam edeceğini söyleyebiliriz. Ama sözkonusu geçişi bir CIA, hattâ ABD operasyonu gibi sunmak konuyu bayağılaştırmak ve bilimsellikten uzaklaşmaktan başka bir anlama gelmez. 1945'te faşist blokun yenilgiye uğratılması sonucu dünyada bir demokrasi rüzgarının esmeye başlamasının etkisinden söz edebiliriz elbet. Almanya-İtalya-Japonya faşist kampının, başını Sovyetler Birliği'nin çektiği anti-faşist kamp tarafından yenilgiye uğratılmasına ve faşist devletlerin işlediği korkunç insanlık suçlarının açığa çıkmasına bağlı olarak tek partili faşist rejimler, daha önce sahip oldukları nüfuzu yitirmeye başlamışlardı. Ancak, Türkiye'de egemen sınıfların saflarında zaten öteden beri var olan, ama 1923-46 döneminde bastırılan farklı eğilim ve kamplaşmaların, bu görece elverişli ortamda açığa çıktığı olgusu dikkate alınmadan yapılan analizler yüzeysel kalmaya mahkûmdur. Vardıysa eğer, kendisi de sözünü ettiğim bu gelişmelere yaslanan ABD/ CIA planı bu süreçte, ancak ikincil ya da üçüncül bir rol oynamış olabilir. Portekiz'de 1932'de ve İspanya 1939'da iktidara gelen tek partili faşist rejimlerin 1945 dönemecinde çok partili rejimlere yönelmemiş ve varlıklarını 1970'li yıllara kadar sürdürmüş olmaları da, sözünü ettiğimiz dış faktörün belirleyici bir rol oynamadığını göstermektedir.

Evet, 1924 TCF ve 1930 güdümlü SCF deneyimlerinin ve hattâ daha önceki İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilâf fırkaları ve "ulusal kurtuluş" savaşı dönemi TBMM'nde Birinci Grup ve İkinci Grup arasındaki bölünmenin de gösterdiği gibi Türk egemen sınıfları içinde, aralarında belli farklar bulunan iki eğilim uzun süredir zaten vardı. Biri, kabaca daha devletçi, daha bürokratik ve daha laik, diğeri ise daha liberal, daha Müslüman ve daha muhafakâr gözüken bu iki fraksiyon arasındaki kavga SCF'nın 17 Kasım 1930'da, yani kuruluşundan birkaç ay sonra kapatılması üzerine bu kez kendisini CHF/ CHP içindeki sürtüşmeler biçiminde açığa vuracaktı. Hepsinden önemlisi ise şuydu: Türkiye'de kapitalizmin, 1930'ların ve 1940'ların yağma ve vurgunlarına bağlı olarak gelişmesi/ ticaret burjuvazisinin ve burjuvalaşmakta olan toprak ağalarının güçlenmesi, sömürücü sınıfların farklı katmanları arasındaki ekonomik ve siyasal çıkar kavgasının tek bir parti çatısı altında denetlenebilmesini zorlaştırıyordu. Bu sürtüşme ve farklılaşmanın önemli bir göstergesi, İnönü kliğinin emekçi yığınlarının hoşnutsuzluğunu törpülemek için 1945'te gündeme getirdiği Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tartışmaları sırasında ortaya çıktı. Topraksız köylüler yararına son derece alçakgönüllü bir toprak dağıtımı

öngören bu yasa büyük toprak sahiplerinin küçük-ölçekli bir isyanına yol açacak, TBMM'nden zorlukla geçirilebilecek ve egemen sınıf içi sürtüşmeyi daha da keskinleştirmek suretiyle DP'nin kuruluşunda önemli bir rol oynayacaktı.

Tabii, çok önemli bir başka faktör, genel olarak emekçi yığınlarının, özellikle de emekçi köylü yığınlarının İkinci Dünya Savaşı yıllarında kuralsızca sömürülmesi, yoksullaştırılması ve acımasız bir jandarma terörüne tâbi tutulmuş olmasının yarattığı tepkiydi. 1939-45 döneminde çok sayıda köylü askerî seferberlik hâlinde tutulmuş ve dolayısıyla üretim daralmış, buna bağlı olarak meydana gelen aşırı fiyat artışları sayesinde yeni bir "harp zenginleri" katmanı ortaya çıkmış ve bu faktörlerin toplamı zaten kötü olan gelir dağılımını daha da kötüleştirmişti. Dünya ölçeğinde demokrasi ve demokratikleşme rüzgarının estiği koşullarda bu öfke ve hoşnutsuzluk birikimi, frenlenmesi ve ezilmesi zor devrimci patlamalara yol açabilirdi. Bu nedenledir ki, başını Celâl Bayar ile Adnan Menderes'in çektiği DP muhalefeti 1946-50 döneminde bir yandan İnönü kliğiyle gizli görüşmeler yapar ve onunla bazı temel konularda uzlaşırken bir yandan da, kitlelerin bu öfke ve hoşnutsuzluğunu demagojik bir propaganda kampanyasıyla kendi kanalına akıtmaya çalışıyor ve dinsel gericiliğe ödünler vererek kendi siyasal konumunu CHP'nin zararına güçlendirmeye çalışıyordu. Bu yüzden çok partili bir rejime geçiş Türkiye burjuvazisi ve toprak ağalarının bu iki fraksiyonu arasındaki sürtüşmenin yumuşamasına değil, özellikle 1950'lerin ikinci yarısından itibaren daha da sertleşmesine yol açtı.

Kıvılcımlı'nın,

"27 Mayıs'tan sonra Finans-Kapital o plânla ne kadar sosyalizm akımı varsa, hepsini, aydınların başlarına boşalttı. Maksat, her köşe başında bir sosyalizm derebeğiliği kurmak, dağınıklığı ebedileştirmekti" sözleri de, daha çok bir fantezi ürünü sayılmalıdır. Bazı öğeleri daha uzak görüşlü sayılsalar da, finans-kapitalin, daha doğrusu Türkiye büyük burjuvazisinin ve Türk ordusunun sınıfsal karakterine ve tarihsel geleneklerine damgasını vuran; koyu gericilik, siyasal miyopluk, korkaklık olmuştur. Evet, 1920'lerin başlarının Türkiye burjuvazisi, daha doğrusu onun siyasal öncüsü Kemalist klik; devrim ve sosyalizm tehlikesini savuşturmak için sol bir söylem kullanmaya girişmiş, hattâ sahte bir TKP kurma becerisini de göstermişti. Ama 1960'ların başının Türkiye burjuvazisi böylesi bir devrim ve sosyalizm tehlikesiyle karşı karşıya olmadığı gibi, bu dönemin burjuva yöneticileri; sosyalizmin önünü açarak, bu akımın dağınıklığını ebedileştirmek ve böylelikle olası bir proleter devriminin önünü kesmek gibi stratejik planlar yapabilme yetisine sahip olmaktan hayli uzaktaydılar. Onların 27 Mayıs'tan 56 yıl sonra, yani bugün bile bu konuda ciddi bir gelişme kaydettiklerini söyleyemeyiz.

Kıvılcımlı bu bağlamda TİP'nin, 27 Mayıs askerî darbesinin ertesinde kurulmasını da -gene herhangi bir kanıt gösterme gereği duymaksızın- finans kapitalin bir kışkırtması, yani provokasyonu olarak göstermeye çalışmıştı. Kıvılcımlı bir kitabında şöyle demişti:

"Hem öyle gizli servislerin hâtiften (sesi işitilen fakat kendisi görülemeyen) **'İşçi Partisi kur!'** emri üzerine, saylav (= milletvekili- G. A.) olma furyası açıldı sanan **'Sendikacı'**lar değildirler; hepsi fabrika Cehenneminde kan kusan gerçek üretmen işçilerdir...

"Bunlar nerede? **'Çingeneye beylik vermişler, ilk iş babasını asmak olmuş.'** Bu Baylar-Bayanlar, daha kuyrukları gizli servislerce dik tutulmaya başlar başlamaz, **'Eskileri'** boynuzlamaktan büyük kahramanlık gösteremediler."[95]

Ancak Kıvılcımlı, hem de AYNI yapıtında VP ile karşılaştırdığı TİP hakkında daha olumlu bir tablo çiziyordu:

"Halkın 'tahsili', 'diploması' yoktur; ilk okulu Hayattır, Yüksek öğrenimi Siyasettir. Halkın siyaset üniversitesi kendi Siyasî Partisidir. bünkü VP gibi, bugünkü TİP'in de kutsal görevi: '**Başta işçi sınıfımız** gelmek üzere, cahil, âlim, köylü, şehirli... bütün **değer yaratan**

iyi niyetli vatandaşların, tamamiyle **AŞAĞIDAN GELME** ve tamamiyle **SERBEST** (Teşebbüs+Teşkilât+Kontrol)larını... Mübarek **iktisadî kuvayımilliyeciliğimizin** güdücü ruhu' hâline getirmektir."[96] O daha sonra TİP'ne bir dizi öneride bulunmakta ve bu arada, TİP üyelerinin her ne pahasına olursa olsun siyasal eğitim ve öğretimlerinin başarılması ve TİP örgütünün de ne pahasına olursa olsun halkı yığınlarının siyasal eğitimi ve öğretimini başarması gerektiğini söylemekte ve daha sonraki bir paragrafta da şunu eklemekteydi:

"TİP Milletvekillerinin fedakârlık örneğini işçi sınıfımıza ve Türk milletine fazlasıyla vermek için çırpındıklarına, ve bu uğurda birbirleriyle yarışacaklarına inanıyoruz. Böyle bir teklifin, nereden gelirse gelsin, kendilerini gocundurmıyacağını, bunu kavrıyacak kadar zeki ve karakterli oldukları gibi tecrübe de edindiklerinde kuşku olmadığını, sanıyoruz."[97]

Kıvılcımlı 1970'te yayımlanan *Halk Savaşının Planları* adlı yapıtında da TİP'ni eleştirmekle birlikte ona olumlu bir gözle bakıyor, hattâ çok sayıda işçinin katılması hâlinde bu partinin bir proletarya partisi hâline gelebileceğini bile söyleyebiliyordu:

"Dondurulmuş birkaç yüz bin oy, seçimden seçime milletin alınyazısını değiştirebilir miydi? Bu yönde epey ütopyalara yol açıldı. O yüzden TİP son iki kongresinde silkinmeye çalıştı. Artık burjuva sosyalizminin, Türkiye yüzeyinde kalmış yaygınca bir küçükburjuva aydınlar örgütü olmaktan kurtulma çabası ciddiye alınmalıdır. BİLİMCİL SOSYALİZM tezleri, geçmişteki ülke ve evren denemelerinden güç almaya çalışan bir RÖNESANS eğilimi olmalıdır.

"Ancak, kimi şehirlere ve kasabalara dek ve tek tük köylere dek benekler atmış bulunan TİP örgütünün ve TİP yedeğindeki örgütlerin içine pek çok işçi yurttaşlar da girip çoğunluğu ve güdümü bilfiil ele almadıkça, İşçi Partisi henüz bir PROLETARYA PARTİSİ olmaktan uzak kaldığını görmezlikten gelmemelidir."[98]

Ama o, üstelik aynı yıl içinde kaleme aldığı bir başka yapıtında *(Devrim Zorlaması Demokratik Zorlama)* TİP'nin devlet tarafından kurdurulduğu yolundaki zorlama ve temelsiz görüşünü bir kez daha ileri sürebiliyordu:

"Ne var ki Türkiye'de Finans-Kapital, daha doğarken, ölümü görmüşçe Proletarya Partisinden ürkmüştür. En son TİP'in doğuşunu, sırf Türkiye'de gerçek bir İşçi Partisinin kuruluşunu önlemek üzere **kışkırtmıştır**...

"... Onun için TİP, özlenen Proletarya Partisi olmak dururken, ters yönde, gizli servislerin ve açık okşayışların itkisiyle, aristokratlığa bayılan Küçükburjuva histerisine kapılmış bulunan ABA'cı ve kısmen düşük Liderler yönünde zorlanmıştır."[99]

Kendi içinde tutarsız olmaları bir yana, her yerde ajanlar ve provokatörler gören yazarın bu savlarının gerçek olgulara dayanmadığı açıktır. Kıvılcımlı'nın savı, ne tek başına iktidara geldiği 1965'ten itibaren 27 Mayıs 1960 askerî darbesinin ortaya çıkardığı demokratik olanakları törpülemek için sistemli bir uğraş içinde olan AP hükümetlerinin neden TİP'ni hedef tahtasına oturttuğunu ve onun meşruiyetini tartışma konusu yapmasını açıklayabilir, ne de TİP temsilcilerinin AP'nin anti-demokratik ve halk-düşmanı uygulamalarına sistemli bir biçimde karşı çıkışını. Kıvılcımlı'nın hiç değilse, kendisinin de finans-kapitalin esas temsilcisi saydığı AP temsilcilerinin TBMM'nde TİP milletvekillerine karşı sık sık fiziksel zor uyguladıklarını ve gene AP örgütlerinin kışkırttığı yerel gericilerin ve polisin özellikle 1960'ların ikinci yarısında TİP'nin toplantılarına azgınca saldırdıklarını anımsaması gerekirdi. Şunu da ekleyebilirim: Yazarın bu kitabı yazdığı 1960'ların ortalarından bu yana 50 yıl kadar bir süre geçti. Bu zaman dilimi içinde TİP hakkında, bir bölümü kitap düzeyinde olmak kaydıyla çeşitli araştırmalar yapıldı; ama bilebildiğim kadarıyla hiçbir ciddi araştırmacı 13 Şubat 1961'de 12 sendikacı tarafından siyasal yaşama gözünü açan TİP'nin aslında devlet ve gizli servisler tarafından kurulduğunu ya da kurdurulduğunu ileri sürmediği gibi, ortaya böylesi bir savı doğrulayabilecek herhangi bir kanıt koymadı.

Kaldı ki aynı Kıvılcımlı TİP'nin yöneticilerini bir dizi eleştiriye tâbi tutmakla birlikte bu partiyi bir İŞÇİ PARTİSİ olarak görmekte, onu böylesi bir önkabuldan hareketle uyarmakta/ eleştirmekte ve onun çalışmalarının daha etkili ve daha verimli hâle getirilmesi için bir dizi öneri getirmektedir. Örneğin o, yukarda başvurduğum kitabında TİP milletvekillerinin çalışmalarını salt seçimlerle sınırlamamalarını, kitlelerin içine girerek kendilerini eğitmelerini ve İşçi-Köylü Gönüllüleri örgütlemelerini vb. önerirken -çeşitli eksikliklerine rağmen- bu partiyi, kendisinin 1954 yılında kurmuş olduğu VP ile AYNI kategoriye koyuyordu:

"TİP milletvekillerinin fedakârlık örneğini işçi sınıfımıza ve Türk milletine fazlasıyla vermek için çırpındıklarına, ve bu uğurda birbirleriyle yarışacaklarına inanıyoruz. Böyle bir teklifin, nereden gelirse gelsin, kendilerini gocundurmıyacağını, bunu kavrıyacak kadar zeki ve karakterli oldukları gibi tecrübe de edindiklerinde kuşku olmadığını, sanıyoruz. TİP'ten hemen önce gelmiş bir başka İşçi Partisinin (yani Vatan Partisi'nin- G. A.) yakın teori ve pratiğinden alınmış kısa bir pasajla teklifimizi açıklamak daha kolay olacaktır."[100]

Kıvılcımlı, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında gençliğin damgasını vurduğu devrimci hareketi eleştirirken de benzer bir sekter ve haksız tavır sergiliyordu:

"a) 'Dağınıklık' ve 'Anarşi'nin iki nedeni herkesçe biliniyor. Birinci neden: Finans-Kapitalin uçsuz bucaksız araç gereçleriyle her gün sol cephe içine sinsice sızdırdığı sayısız ajanları ve gizli servisleridir.

"İkinci neden: 'Babil artığı' Küçükburjuva ortamımızın ve eğilimlerimizin iliklerimize dek işlemiş bulunmasıdır."[101] 12 Mart 1971 askerî-faşist darbesi sonrasında bazı devrimci örgütlere gizli servislerin ajanlarının sızdığı ve bunların bazı provokatif eylemler düzenledikleri ortaya çıktı. Ancak burada da yazarın devletin ve onun siyasal polisinin güç ve kapasitesini gözünde fazlasıyla büyüttüğü ve böylesi sızmaların boyutlarını fazlasıyla abarttığı görülmektedir. Dönemin pratiği şunu göstermiştir: İşlenen ağır ve çok önemli hatalar; özel olarak radikal devrimci hareketlere siyasal polisin sızması ve yönlendirmesinden değil, siyasal/ örgütsel ilkellik ve deneyimsizlikten ve aşırı boyutlara varan ve yer yer dogmatizmle elele giden subjektivizmden kaynaklanıyordu.

Marksist-Leninistlerin tutumu, yukarda değinmiş olduğum türden büyük kitle eylemlerini "provokasyon" olarak nitelemek ve küçümsemek/ karalamak olamayacağı gibi, ana gövdesini küçük burjuvazinin oluşturduğu ve proleter-olmayan sınıf ve katmanların damgasını vurduğu vb. gerekçelerle bu kitle eylemlerine uzak durmak ve onlara seyirci kalmak da olamaz. Onlar devrim sürecine toplumun çeşitli sınıf ve katmanlarından gelen ve farklı ideolojik ve siyasal eğilimlere sahip insanların katılabileceğini, bunu yasaklamaya ya da engellemeye çalışmanın yaşamdan kopmuş masabaşı devrimcilerinin işi olacağını bilirler. Ve onlar, komünistlere ve gerçek devrimcilere düşen görevin, devrim ile siyasal gericilik arasındaki kitlesel savaşımlara olabildiğince örgütlü bir biçimde katılmak ve bu süreci olabildiğince ileri çekmek için uğraş vermek olduğunu da bilirler. Lenin, Ekim 1916'da kaleme aldığı "Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı Üzerine Bir Tartışmanın Özeti" adlı yazısında, İrlanda'da 1916'da patlak veren Paskalya Ayaklanmasının bir 'darbe'den başka bir şey olmadığını ileri süren Karl Radek'i şöyle eleştirmişti:

"Toplumsal devrimin, sömürgelerde ve Avrupa'da ayaklanmalar olmadan, *bütün önyargılarıyla* küçük-burjuvazinin bir kesiminin devrimci patlaması olmadan, siyasal bakımdan bilinçsiz olan proleter ve yarı-proleter yığınların, toprakbeyliği, kilise, krallık boyunduruğuna karşı, ulusal vb. boyunduruğa karşı hareketi olmadan düşünülebileceğini sanmak, *toplumsal devrimi reddetmektir.* Bu bir ordunun belirlenmiş bir noktada mevziye girerek 'biz sosyalizmden yanayız' ve bir başka ordunun da bir başka noktada saf tutarak 'biz emperyalizmden yanayız' diyeceğini ve o zaman toplumsal devrim olacağını sanmak olur! Ancak böylesine ukalâca ve

gülünç bir görüş açısından hareket ederek İrlanda ayaklanmasına 'darbe' diye sövülebilirdi...

"Avrupa'da sosyalist devrim bütün ezilenlerin ve hoşnutsuz öğelerin yığın savaşımının patlak vermesinden başka *bir şey olamaz.* Küçük-burjuvaziden ve bilinçsiz işçilerden öğeler, bu devrime kaçınılmaz olarak katılacaklardır -bu katılma olmadan *yığın* savaşı *olanaklı* değildir, *hiçbir* devrim olanaklı değildir- ve, bu öğeler aynı şekilde kaçınılmaz olarak harekete kendi önyargılarını, gerici özlemlerini, zaaflarını ve yanılgılarını da getireceklerdir. Ama *nesnel olarak* bunlar *sermayeye* saldıracaklardır, ve dağınık, uyumsuz, karmakarışık, ilk bakışta birlikten yoksun bu yığın savaşı nesnel gerçeğini ifade eden devrimin bilinçli öncü birliği, ileri proletarya, bu yığınları birleştirip onlara yön verebilecek, iktidarı alabilecek, bankaları ele geçirebilecek, (değişik nedenlerden olmakla birlikte!) herkesin nefret ettiği tröstleri mülksüzleştirecek ve tamamı burjuvazinin devrilmesi ve, sosyalizmin zaferini sağlayacak olan başka kesin önlemleri alacaktır. Bu zafer de, kendini hemen küçük-burjuva posadan 'temizleyecek' değildir. . ."[102] Ne yazık ki Kıvılcımlı'nın 1968'e yaklaşımı, Radek'in İrlanda ayaklanmasına yaklaşımının bir benzeri olmuştur.

1960'ların sonları ve 1970'lerin ilk yılları, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de işçi sınıfı, öğrenci gençlik ve yoksul ve orta köylülüğün kitle eylemlerinin kabardığı, devrimci hareketin güçlendiği ve bir devrimci iyimserlik havasının egemen olduğu bir dönemdi. Bu yıllar aynı zamanda Kıvılcımlı'nın siyasal bakımdan hayli aktif ve görüşlerini, genç devrimci kuşaklara aktarma olanağına en fazla sahip olduğu bir dönemdi. Gerçekten de Kıvılcımlı bu yıllarda hem eski kitaplarını yeniden yayımlama ve bazı yeni kitaplar yazma olanağı bulmuş, hem devrimci gençlere konferanslar verebilmiş ve hem de *Türk Solu* ve *Aydınlık* gibi dergilerin yanısıra kendi çıkardığı *Sosyalist* gazetesinde çok sayıda makale ve yorum yazısı kaleme almıştı. Ancak o, 12 Mart 1971 askerî-faşist darbesiyle noktalanan bu dönemin işçi, gençlik ve köylü eylemleriyle ilgili dişe dokunur analizler yapmamış, bu eylemlerin sunduğu devrimci olanaklar üzerinde kafa yormamış ve kendi devrim stratejisini bu olanaklara dayanarak ete kemiğe büründürmemişti. Hem de kabaca 1969'a kadar başını gençliğin çektiği ve anti-emperyalist yanı ağır basan devrimci hareketin, yerini giderek işçi ve emekçi köylü kitlelerinin yurt çapında yaygınlaşmaya başlayan eylemlerine bırakmakta olmasına rağmen. Greve katılan işçi sayısı 1967'de 8,612, 1968'de 8,098 olmuşken, bu rakam 1969'da 23,190, 1970'de 25,963 ve 1971'de 20,016 olmuştu. Bu rakamların yansıtmadığı çok önemli bir olgu da, işçi sınıfı eylemlerinin işgal, yasadışı grev, yürüyüş ve çatışma gibi daha militan biçimler kazanmakta olduğuydu. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın, en azından 1969-71 dönemi kitle hareketi karşısındaki kayıtsız tutumunu, bu hareketin küçük-burjuva bir nitelik taşıdığı gerekçesine dayanarak haklı gösterme olanağı da yoktur. Ergun Aydınoğlu, "Hikmet Kıvılcımlı ve 1960'lar Türkiye Solu" başlıklı çalışmasında Kıvılcımlı'nın, Şubat 1970'te genç devrimcilerle yaptığı bir toplantıda onları, emekçilerin dine ilişkin duyarlılıkları konusunda uyardığını ve bu arada,

"Yani din elbette, hele bizim dinimiz, Müslüman dini devrimci, ilerici, gerçekten halkçı bir dindir. Onu bile Finans-Kapital elimizden almaya çalışmıştır. Ve almış gibi gözüküyor hattâ, değil mi?"[103] dediğini anımsattıktan sonra şunları belirtiyordu:

"Kıvılcımlı bu sözleri söyledikten sadece birkaç ay sonra 15-16 Haziran gösterileri patlak verir. Ama daha da önemlisi, onun bunları söylediği sırada, yaklaşık bir buçuk yılı aşkın bir süredir, İstanbul bir dizi fabrika işgaline sahne olmuş, militan karakterli grevler yaşanmıştır. DİSK hızla güçlenmektedir. Bu süreçte genç kuşak devrimciler, TİP'in ve Dev-Genç'in örgütlenme yetersizliklerine rağmen, mücadeleye giren işçilerle dayanışma sürdürmek için canla başla çalışmaktadır. Aynı dönemde Akhisar, Ödemiş, Söke, Samsun Alaçam, Gaziantep, Malatya ve daha pek çok başka yörede, devrimci gençler, küçük üreticilerin yarattığı sosyal hareketlere katılmaktadır. Aslında bu genç devrimciler, Kıvılcımlı'nın kırk yıllık siyasal yaşamı

boyunca hiçbir zaman deneyemediği bir çalışmayı, el yordamı ile pratik içinde doğruları bularak sürdürmektedirler."[104]

Daha da çarpıcı olanı şu: Kıvılcımlı, belki de Türkiye işçi sınıfı hareketi tarihinin en büyük ve en militan eylemi olan 15-16 Haziran 1970 eylemi konusunda kapsamlı herhangi bir değerlendirme yapmamıştır. Onun, Haziran-Temmuz 1970 tarihini taşıyan, yani zamanlaması tam da bu eylemle çakışan *Deccal Kapımızı Nasıl Çalıyor?* adlı broşüründe bu tarihsel eylemin sözü bile edilmemektedir. Kıvılcımlı, *Oportünizm Nedir?* adlı kitabının 1 Ağustos 1970 tarihini taşıyan Sunuş bölümünde 15-16 Haziran eylemi hakkında şu tümceyi kullanmakla yetinmiştir:

"Türkiye işçi sınıfı hepimizden er davrandı: Kılıcını ortaya attı. Her türlü 'Devrimci' aydın gevezeliğine en kestirmeden keskin karşılığını bir vuruşta verdi. Artık sözün yeri kaldı mı?"[105] Bunun dışında yazarın kitap ve makalelerinde 15-16 Haziran işçi direnişiyle ilgili olarak sadece iki değinmeye rastlayabildim. Bunlardan birincisi onun, "Genç Türkler Çete Yaratıcıları" başlıklı yazısında yer alıyor. Burada Kıvılcımlı, işçi sınıfının kavgasının 16 Haziran 1970'te suyun yüzüne çıktığını belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Ama hepimiz, biraz işçi havadislerini eğer izliyorsak, kıyıda köşede görüyoruz. Her gün, her fabrikada direnişler, işgaller, grevler... Sistematikman, âdeta bir harman yangını gibi, biri sönmeden öteki patlıyor, öteki sönmeden daha öteki. Ve bu, Türkiye'nin yarı ekonomisini temsil eden İstanbul ölçüsünde olduğu gibi, artık İstanbul çerçevesine de sığmıyor. En ücra Anadolu semtlerimizdeki işçi sınıfının çalıştığı işletmelere de yavaş yavaş giriyor, oralarda da görülüyor."[106] O arkasından Lenin'e göndermede bulunarak genç devrimcileri işçi sınıfı içinde çalışmaya, onları parti komiteleri içinde örgütlemeye ve büyük yığınlarla buluşmaya çağırıyor ve bir çok kez yaptığı gibi gerilla romantizmine karşı uyarıyor.

Kıvılcımlı 15-16 Haziran eylemine bir kez de günlük notlarının 21 Mayıs 1971 tarihli bölümünde değinmişti. Ama burada vurgu, 15-16 Haziran eyleminin devrimci mesajına değil, ordunun ya da ordu tabanının sözümona ilerici/ devrimci niteliğine yapılmıştı:

"Kime karşı bu Gerilla? Devlete karşı. Devlet kuvvetleri yok mu? Var amma, baksana, 16 Haziran işçi olaylarında halk taşla, sopayla tankların üstünden atladı. Ordu tabanında, hele gençliğinde işçiye, köylüye, üniversiteliye karşı henüz silinememiş bir yan tutmazlık giderilememiş."[107] Ancak, "Türkiye işçi sınıfı"nın "Kılıcını ortaya attı"ğını söyleyen yazar bu eylemden, gereken devrimci sonuçları çıkarmamış ve ondan sonra da, bilinen ordu merkezli bir "devrim" stratejisini esas almayı sürdürmüştür. Oysa yazar o yıllarda işçi sınıfının ülkenin birçok yerinde hareket hâlinde olduğunu görmekte ve hattâ dönemin devrimci gençlik toplantılarında bu kitle eylemlerinin zaman zaman tartışıldığını bilmekteydi. Söylem düzeyinde işçi sınıfının önder ve devrimci rolüne bir hayli vurgu yaptığı ve işçi sınıfının varlığını ve eylemini yadsıyanlara/ görmezden gelenlere yıldırımlar yağdırdığı gözönüne alındığında Kıvılcımlı'nın 15-16 Haziran eylemine ve onun olası sonuçlarına ilgisizliği ilk bakışta tuhaf gözükebilir. Ama onun genel duruşu (devrimci kitle hareketine kuşkuyla yaklaşması, ordu merkezli "devrim" stratejisi, toplumsal dönüşümü egemen sınıf kliklerinden beklemesi) gözönüne alındığında bu ilgisizliğin hiç de şaşırtıcı olmadığı anlaşılabilir.

Kıvılcımlı'nın bu provokasyon ve komplo saplantısı onu, genel olarak olumluladığı, hattâ çoğu kez ölçüsüzce övdüğü 27 Mayıs 1960 askerî darbesinin arkasında bile CIA parmağı olabileceğinden kuşkulanmaya götürebilmektedir:

"Menderes'i Londra'ya götüren uçak, alana inerken ikiye bölünüp yandı. İçindekilerden tek sağlam kurtulan Menderes oldu. Adam onu da anlamadı. Türkiye'ye dönünce, ayağının bastığı yerde dana, buzağı bıraktırmadı kurban kestirmedik... E, bu kadar vurdumduymazlık olurdu! Ama CİA işini bilirdi. Sen misin kendiliğinden gitmiyen? Pekâlâ! Koyverdi yakasını. 9 Subay yetmedi. 27 Mayıs patladı. Ve Menderes asıldı.

"27 Mayıs'ı CİA mı yaptı? Hâşâ. 27 Mayıs'ın gerçek devrimcilerini yerden göğe dek tenzih etmek görevimizdir. Ancak CİA'nın o tür olaylarda ya aktif, ya pasif kalmakla rol oynadığı ve son duruşmada nalıncı keserliği yaptığı unutulursa çok şey kavranılmamış kalır."[108]

O benzer bir analizi 5 Mart 1971'de, yani 12 Mart askerî-faşist darbesinden sadece bir hafta önce düzenlenen bir toplantıda da yapacak ve DP iktidarının Sovyetler Birliği'yle yakınlaşma ve bu ülkeden kredi alma girişimi üzerine üzerine devrildiğini ileri sürecekti:

"Yahu, şimdiye kadar bu Menderes'i meşru oylarla gelmiş, orada yanlışı var ama, falan filan, diye eleştiren bu adamlar, (yani muhalefet liderleri- G. A.) birden bire, Washington'dan o işaret gelir gelmez, hani sinyali görünce: Yıkılsın bu, artık yaşayamaz, meşruiyetini kaybetti falan... diye başladılar yaygaraya. Ve aradan birkaç gün geçmedi: çünkü Menderes tam o sırada... Moskova'ya gidecek. Kruşçef'i de Ankara'ya çağırmıştı. Kruşçef de gelecekti... Ve bir gece aradan 15 gün geçmedi, ne Kruşçef gelebildi, ne Menderes gidebildi. Menderes'i 27 Mayıs alaşağı etti.

"27 Mayıs Washington'dan direktif aldı demek istemiyorum yani. Bu çelişkiler içinde böyle oluşumlar var."[109] Yazarın bu konuya komplocu bir mantıkla yaklaştığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Burjuva muhalefet partilerinin, gerek içte ve gerekse dışta daha saldırgan bir politika izlemeye girişen DP iktidarına karşı kampanyalarını sertleştirmeleri 1959 yılından çok daha önce başlamıştı. Benzer bir saptamayı, 27 Mayıs darbesini gerçekleştirecek olan subayların hazırlıkları için de söyleyebiliriz. İki olayın aynı zaman diliminde yaşanması, mutlaka onlar arasında bir neden-sonuç ilişkisi olduğu anlamına gelmez.

Bu bölümü bitirirken Kıvılcımlı'nın, "Yani din elbette, hele bizim dinimiz, Müslüman dini devrimci, ilerici, gerçekten halkçı bir dindir. Onu bile Finans-Kapital elimizden almaya çalışmıştır" tümcelerinde anlatımını bulan anti-Marksist yaklaşıma da kısaca değinmek istiyorum. Her şeyden önce yazarın, birçok yerde yaptığı gibi proletarya-burjuvazi ya da devrimci-gerici ayrımı yapmaksızın, farklı ve hattâ karşıt sınıfları ve güçleri içine doldurmaya kalkıştığı "biz" kavramını ("bizim dinimiz", "bizim devletimiz" vb) kullanmasının kabul edilemez ve yanlış olduğuna işaret etmek gerekiyor. Bu konuya aşağıda, başka bir vesileyle yeniden döneceğim.

İkincisi yazarın yukarda kullandığı tümcedeki, "bizim dinimiz" ibaresi, Türkiye nüfusunun tümünün Müslüman olduğu önkabulüne dayanmaktadır. Egemen sınıf temsilcilerinin de sık sık vurguladıkları ve övünme konusu yaptıkları gibi Türkiye nüfusunun yüzde 98'ine yakını Müslümandır ya da kendisini öyle saymaktadır. Ama bunun böyle olması bir Marksistin "biz" kavramını, "Türkiye nüfusu" anlamında kullanmasını, bu iki kavramı özdeşleştirmesini haklı çıkarabilir mi? Elbette hayır. Böyle olduğunda Türkiye'nin Müslüman-olmayan, yani Hristiyan, Musevi, Süryani, ateist vb. nüfusu bu "biz" kavramının dışına konmuş/ atılmış olacak ve "biz"den sayılmayacaktır. Kıvılcımlı gibi, bütün ulus ve milliyetlerden, din ve mezheplerden Türkiye işçi sınıfının siyasal öncüsünün bir öğesi ya da temsilcisi olduğu savında olan bir kişinin, bütün dinlere ve dinsel inançlara eşit mesafede olmayı öngören burjuva-demokratik laisizmin gerisine düşmesi kabul edilebilir mi?

Üçüncüsü Kıvılcımlı'nın, "bizim dinimiz, Müslüman dini devrimci, ilerici, gerçekten halkçı bir dindir" biçimindeki sözleri ise birçok açıdan eleştiriye açıktır. İslâmın, örneğin Hristiyanlık'tan, Budizm'den, Taoizm'den, Maniheizm'den, Zerdüştlük'ten vb. daha devrimci olduğu savının hiçbir bilimsel temeli yoktur. İlk kuruluşunda kısmî bir devrimci rol oynadığını söyleyebileceğimiz İslâm, çok kısa bir süre içinde bir devlet, devletleşme, düzen ve yayılmacılık dini hâline gelmiştir. Tutarlı demokratlar, geçirdiği değişik evreleri ve bu evrelerde oynadığı farklı siyasal ve kültürel işlev ve rolleri hesaba katmaksızın şu ya da bu dinin GENEL OLARAK, devrimci, ilerici ya da halkçı bir nitelik taşıdığını ileri sürmezler. Kaldı ki genel

olarak Müslümanlar bile dinlerinin her zaman böyle bir nitelik taşıdığını savunmazlar.

Dördüncüsü, bir tek İslâm, bir tek Hristiyanlık, bir tek Budizm vb. yoktur. Yani yazar İslâmın farklı mezhepleri ve ekolleri olduğunu, örneğin İslâmın Sünni, Şii, Vahhabi, Bektaşi, Nakşibendi, Hanbeli vb. yorumlarının birbirinden çok farklı olduğunu ve bunların bazıları arasında gerek geçtiğimiz yüzyıllarda ve gerekse günümüzde silâhlı çatışmaya varan anlaşmazlıklar yaşandığını da görmezden gelmektedir. Acaba bunlardan hangisi "bizim dinimiz"i temsil etmektedir?

Beşincisi, Türkiye'de geçerli ya da egemen olan, İslâmın özgül bir versiyonu, Filistin gibi ezilen bir ulusun değil, yüzyıllardır başka halkları ezmiş, boyunduruk altında tutmuş ve kıyımlara uğratmış olan Osmanlı-Türk gericiliğinin İslâmı'dır. Türkiye'de halk İslâmı'nın değişik versiyonları olmasına rağmen İslâmın, özellikle de resmî İslâmın hemen hemen her zaman gerici ve karşı-devrimci bir nitelik taşımış olmasının ve statükonun en önemli dayanaklarından biri olarak işlev görmesinin nedeni de budur. (Aynı şekilde Katolikliğin İspanya gibi emperyal bir geçmişi olan bir ülkedeki yorumuyla, yüzlerce yıl Britanya'nın boyunduruğu altında yaşamış olan İrlanda'daki yorumu da birbirinden farklıdır.)

Altıncısı, son çözümlemede idealist felsefenin kapsamı içinde yer alması nedeniyle İslâm da içinde olmak üzere bütün dinler ideolojik planda gerici bir nitelik taşırlar. Marksist-Leninistlerin, sınıf savaşımının gereksinimlerinden ve çıkarlarından kopmaksızın ve bu gereksinim ve çıkarlara tâbi kılmak kaydıyla dinsel yanılsamalara ve boşinanlara karşı bir savaşım vermeleri ve sömürülen emekçileri bilimsel sosyalizmin ışığıyla aydınlatmaları gereği de bundan kaynaklanır.

NOTLAR

(1) "Kadı İsrailoğlu Simavnalı Şeyh Bedreddin", *Sosyalist* 1-7, 20 Ocak 1966-22 Aralık 1970.
(2) aynı yerde.
(3) aynı yerde.
(4) *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, s. 233-34.
(5) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 55-56.
(6) Bkz. *YOL* 1, s. 76.
(7) aynı yerde, s. 76-77, italikler benim.
(8) aynı yerde, s. 77.
(9) Marks-Engels, *Seçme Yapıtlar*, Cilt 2, s. 197.
(10) *YOL* 1, s. 232.
(11) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920*, s. 266.
(12) Mete Tunçay-Erik Jan Zürcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik*, s. 136.
(13) Oya Sencer, *Türkiye'de İşçi Sınıfı*, s. 204-05.
(14) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 88-89.
(15) aynı yerde, s. 91.
(16) aynı yerde, s. 93-94.
(17) Aktaran Tevfik Çavdar, *Özgürlük Kavgasında Yaşayan Geçmiş, 1860-1918*, s. 92.
(18) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 94-95.
(19) *İttihatçılıktan Kemalizme*, s. 82.
(20) aynı yerde, s. 108-09.
(21) *Türkiye'de İşçi Sınıfı*, s. 191-92.
(22) aynı yerde, s. 187.
(23) *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, s. 76.
(24) aynı yerde, s. 77-78.
(25) aynı yerde, s. 78.

(26) *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, s. 197-98.
(27) Mesut Gülmez, *Türkiye Belgesel Çalışma İlişkileri Tarihi (1936 Öncesi)*, s. V-VI.
(28) *Teşkilât-ı Mahsusa*, s. 209-10.
(29) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 352.
(30) aynı yerde, s. 353-54.
(31) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik*, s. 240.
(32) Aktaran Anahide Ter Minassian, "1876-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketin Doğuşu ve Gelişmesinde Ermeni Topluluğunun Rolü", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik*, s. 185.
(33) aynı yerde, s. 209-10.
(34) *Bilim ve Edebiyat*, s. 319.
(35) *YOL* 1, s. 181-82.
(36) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 45.
(37) aynı yerde, s. 114.
(38) "Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Ordu", *Gençliğe Yazılar*, s. 91.
(39) *Kuvayımilliyeciliğimiz ve İkinci Kuvayımilliyeciliğimiz*, s. 16.
(40) aynı yerde, s. 59.
(41) *Osmanlı Tarihinin Maddesi* , s. 440.
(42) *Aydın Üzerine Tezler* 3, s. 338.
(43) *Cemal Paşa, Hatırât (1913-1922)*, s. 4.
(44) *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s, 143-44.
(45) *Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları*, s. 42.
(46) Aktaran Ş. S. Aydemir, *Enver Paşa*, İkinci Cilt, s. 74.
(47) *Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları*, s. 43-44.
(48) H. Zafer Kars, *Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu*, s. 24.
(49) Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, s. 233-34.
(50) P. Dumont ve F. Georgeon, "Bir İmparatorluğun Ölümü", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* II, s. 215.
(51) *Kemalist Devrim İdeolojisi*, s. 188.
(52) aynı yerde, s. 189.
(53) Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, s. 179.
(54) Bkz. Emine Kıray, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*.
(55) Bkz. Biltekin Özdemir, *Osmanlı Devleti Dış Borçları*.
(56) *YOL* 2, s. 466.
(57) aynı yerde, s. 318.
(58) aynı yerde, s. 465.
(59) *Aydınlık*, Sayı: 7, Mayıs 1969.
(60) *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 2131-32.
(61) *Deccal Kapımızı Nasıl Çalıyor!* , s. 41.
(62) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 183.
(63) aynı yerde, s. 183.
(64) *Collected Works*, Cilt 31, s. 410.
(65) *Günlük Anılar*, s. 51-52.
(66) aynı yerde, s. 52.
(67) aynı yerde, s. 54.
(68) aynı yerde, s. 77-78.
(69) *YOL* 2, s. 333.
(70) Lenin, Stalin, Mao, Dimitrov, *Türkiye Üzerine*, s. 77.
(71) *İmparatorluğun Tasfiyesi*, s. 86.
(72) *Zor Zamanlar*, s. 538.
(73) *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 50.
(74) aynı yerde, s. 57.

(75) *YOL* 1, s. 82-83.
(76) *Sayın İ. İ. Paşaya Açık Mektup.*
(77) *Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşiniz!*, s. 203-06.
(78) Aktaran Ali Yıldırım, *Belgelerle FKF, Dev-Genç*, s. 102.
(79) *Deccal Kapımızı Nasıl Çalıyor?*, s. 13.
(80) aynı yerde, s. 28.
(81) *Günlük Anılar*, s. 51.
(82) *Sırlar*, s. 236.
(83) Aktaran George Katsiaficas, *The Imagination of the New Left*, s. 51.
(84) aynı yerde, s. 120.
(85) Aktaran P. Armstrong, A. Glyn, J. Harrison, Capitalism Since World War II, s. 282.
(86) aynı yerde, s. 282.
(87) *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt, 5, s. 1518-20.
(88) *Sayın İ. İ. Paşaya Açık Mektup.*
(89) "Irak Toplumkırımının Aynasından Yansıyanlar", 18-25 Mart 2013.
(90) *Genel Olarak Sosyal Sınıflar ve Partiler*, s. 48-49.
(91) Karl Marx-Frederick Engels, *Collected Works*, Cilt 27, s. 227.
(92) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 209.
(93) aynı yerde, s. 209-10.
(94) "Adam Kandırmak İstemiyoruz", 15 Aralık 1970.
(95) *Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak İçin Uyarmalı.*
(96) aynı yerde.
(97) aynı yerde.
(98) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 151.
(99) aynı yerde, s. 406.
(100) *Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak İçin Uyarmalı.*
(101) *Anarşi Yok, Büyük Derleniş!*, Ekim 1970.
(102) *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, s. 209-11.
(103) *Üç Seminer*, s. 73.
(104) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı Sempozyumu, Bildiriler*, s. 81-82.
(105) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 21.
(106) *Durum Yargılaması ve 5 Mart Toplantısı*, s. 26.
(107) *Günlük Anılar*, s. 71-72.
(108) "Sağda başsız develik", 8 Aralık 1970. Londra yakınlarında 17 Şubat 1959'da meydana gelen bu kazadan sağ kurtulan sadece Menderes değildi. Menderes'in hafif yaralandığı kazada, aralarında milletvekillerinin de bulunduğu 14 kişi ölürken, 6 yolcu ve uçak personeli yaralı olarak kurtuldu. 9 subay olayı ise, 1957'de Binbaşı Samet Kuşçu'nun, ordu içindeki bir cuntanın askerî darbe hazırlığını hükümete ihbar etmesiyle patlak verdi. Olay Kuşçu'nun, suçlanan subaylar hakkında somut kanıt sunamadığı gerekçesiyle kapatıldı ve suçlanan albay, yarbay, binbaşı ve yüzbaşı rütbeli subaylar görevlerine dönerken Kuşçu orduyu isyana teşvik suçundan iki yıl hapse mahkûm edildi.
(109) *Durum Yargılaması ve 5 Mart Toplantısı*, s. 125.

IX. KIVILCIMLI'NIN MÜSLÜMAN-OLMAYAN HALKLARA KARŞI TUTUMU

Türk Milliyetçiliğine ve İslâmî Gericiliğe Ödün Verme

Yazarın analiz ve değerlendirmelerinde görülen -ve yukarda kısmen değinmiş olduğum- milliyetçi tutumunun, Ermeni ve Rum ve yer yer de Yahudi halklarına karşı açık bir önyargı ve antipati biçimini aldığı görülmektedir. Ama Kıvılcımlı'nın Hristiyan-karşıtı ve Yahudi-karşıtı tutumunun, daha az göze çarpmakla birlikte belki daha da önemli bir bileşeni onun, gerek Osmanlı İmparatorluğu ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde yaşanan açık ayrımcılık, hak ve mal gaspı ve kıyımlar karşısında sessiz kalmayı, bu konuları görmezden gelmeyi ve onlara hiç değinmemeyi yeğlemiş olmasıdır. Bir yere kadar haklı olarak, kendisinin bir susku kumkumasıyla karşı karşıya bırakıldığını ileri süren ve bundan yakınan Kıvılcımlı'nın, Osmanlı-Türk gericilerinin Müslüman-olmayan halklara karşı yaptıkları haksızlıklar, uyguladıkları ayrımcılık ve işledikleri ağır suçlar karşısında sessiz kalmayı yeğlemiş olması anlamlıdır. Onun, yer yer en kaba bir şovenizm düzeyine varan bu oportünist eğilimi, kendi söylemi ve üslûbuna da yansımaktadır. Bunu yazarın söyledikleri üzerinden örnekleyelim.

Kıvılcımlı Hristiyanları (ve Musevileri), sık sık "gâvur", "kâfir", "kefere", "dönme", "çorbacı", "çıfıt" gibi terimlerle anmaktadır. Hiç de doğru olmayan bu tutumun, ne komünizmle ve ne de demokratizmle bağdaştığı açıktır. Yazar, Osmanlı millet-i hâkime zihniyetinin, İslâmî gericiliğin ve Türk şovenizminin toplumsal ve siyasal önyargılarıyla yüklü sözcük hazinesine ait bu terimleri, Müslüman-olmayan toplulukları ve onlara mensup bireyleri kötülemek için kullanmakta hiçbir sakınca görmemektedir. Daha da beteri o bazan da bu terimleri kapitalizmi ve emperyalizmi çağrıştıracak, yani bu sözcüklerle anılan toplulukların kapitalizmin ve emperyalizmin uzantıları olduklarını ima edecek bir tarzda kullanmakta, hattâ bu terimleri kullanan gerici ve şoven yazarlardan alıntılar yapmaktadır. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın bu toplumsal ve siyasal önyargıları kendisinin de, en azından bir ölçüde paylaştığını söylemek hiç de abartma olmayacaktır. Burada onun yazı ve kitaplarından bazı örnekler sunacağım:

"Osmanlı geleneğinde, Müslüman'ın çocuğuna 'oğul' denir, Hristiyanın çocuğuna 'velet" denir. Hâlâ bugünkü Türkçede bir kişiye 'velet' denildi mi, küfür edilmiş sayılır. 'Velet' sözcüğü 'gâvur oğlu' demeğe gelir. Müslüman'a sövmek olur."[1]

Onun başka bir yazısında ise şu satırları okuyoruz:

"Türkiye tarihinde üst sınıflarımız: **'tefeci-bezirgânlar'** ile **'devlet sınıfları'** denilen paşalar, beyler, efendiler idi. Bu iki tabakanın çocukları (Jön Türkler), kendi çıkarları ve Allahın inâyetile III. Selim, tanzimat, meşrutiyet, cumhuriyet hareketlerini başardılar... Her defasında dışardan GÂVUR ağır bastırdı mıydı, onlar içeriden *MÜSLÜMAN* silâhlı kuvvetleriyle tepki gösterdiler."[2] Burada yazarın, Türk milliyetçilerinin klasik söylemine sarıldığını ve Osmanlı'ya bir şeyler dayatan kapitalist Avrupa devletlerini sınıfsal değil de dinsel kimlikleriyle ve "gâvur" sözcüğüyle tanımladığım görüyoruz. Halbuki "ileri" kapitalist ülkeler ile Osmanlı gibi yarı-sömürge ülkeler arasındaki çatışmanın bir din çatışması, kendi deyişiyle bir gâvur-Müslüman

çatışması olmadığını herkesten çok bilmesi gereken de yazarın kendisidir. Dahası burada Kıvılcımlı'nın, tarih boyunca her türlü kötülüğü yüklediği ve onun bête noire'ı olan tefeci bezirganların çocuklarına ilerici ve anti-sümürgeci bir rol yüklediğine tanık oluyoruz.

Kıvılcımlı bir başka yazısında ise, yücelttiği İslâm'ı, tefeciliği sanki pratikte de yasaklamakla onurlandırırken, tefeci mütegallibeyi "gâvurluk"la suçluyor ve onu ancak böyle suçlayarak kötüleyebileceğini sanıyordu:

"35 milyon, **İşsizlik ve Pahalılık** altında nasıl uyuşturulacaktı? Halkın **Köylü kesimi**nin Tefeci Bezirgânlar hakkından gelebilirdi. Yeter ki, **Tefeciliği** yasak eden İslâmlığı, Tefeci mütegallibenin gâvurluğunu örten bir maske gibi kullanabilsinler."(3)

Sık sık yaptığı gibi yoksul-zengin "tüm Osmanlı"ları "biz" demek suretiyle aynı sepete dolduran yazar, Osmanlıların "batılı kefereler"i korkutup titretmelerinden gurur duyduğunu dile getirdiği bir diğer yapıtında şöyle diyordu:

"17. Yüzyılda batılı kefereler 'Uyvar önünde Estergon önündeki Türk gibi' diye korkarlar ve titrerlerdi. Biliyoruz. Öyle bir duruma geldik ki, 'öğrenci yurdu önünde Türk gibi' diyecek gâvurların gülmelerine ve tırnaklarına tükürmelerine şahit olmaktan korkuyoruz."(4)

Kıvılcımlı başka bir kitabında, Abdülahad Nuri'ye (=A. N.) dayanarak Osmanlı devletinin, kapitalistleştiği ölçüde "gâvurlaş"tığını ve dönmeleştiğini ileri sürüyordu:

"'Türkiye'de Müslüman olmayan azınlıklar hem Derebeği Devletinin, hem Batı kapitalizminin buluştukları noktaydı. **'İdarenin Ermenilere idare ettirildiği zamanların birinde tenassur ettirildiği (Hristiyanlaştırıldığı)'** (A.N. s. 31) sözünden bu anlaşılıyor. Fakat 'Tenassur' (Gâvurlaşma) üstyapısının temelinde olan derin sosyal değişiklik: KAPİTALİSTLEŞME'dir. Tıpkı İngiliz Lordunun emlâk sahipliğine dönmesi gibi bir mekanizmayla, Derebeği Devleti dönmeleşiyordu."(5) Burada Kıvılcımlı'nın, Abdülahad Nuri'nin şu iki temelsiz yargısını paylaştığını görüyoruz:

1) "Türkiye'de Müslüman olmayan azınlıklar hem Derebeği Devletinin (yani, Osmanlı devletinin- G. A.), hem Batı kapitalizminin buluştukları noktaydı."

2) "En azından belirli bir dönem boyunca İmparatorluğun yönetimi Ermenilerin ya da en azından Hristiyan iken dönmeleşerek Müslüman olanların elindeydi." Bu kitabın değişik yerlerinde değindiğim ve değineceğim birinci noktaya bir şey eklemeyeceğim. İkinci noktada belirtilen ve en koyu gericilerin ve en azgın Türk şovenlerinin bile ağızlarına almaya cesaret edemeyecekleri ölçüde geri ve zavallı değerlendirme hakkında ise zaten bir şey söylemeye değmez. Kendisine komünist ya da demokrat diyen bir insanın Osmanlı devletinin Batı Avrupa kapitalizminin nüfuz ve boyunduruğu altına girmesini, "gâvurlaşma", "dönmeleşme" gibi siyasal İslâmın sözcük haznesinden ödünç alınan terimlerle nitelemesi ve böylelikle İslâmî gericiliğin ideolojik-siyasal etkisi altındaki kitlelerin geri bilinciyle uzlaşması kabul edilemez. Kıvılcımlı için önemli olanın, kitlelerin bu gerici bölümünü, onların "gâvurlar"a duydukları tepki üzerinden "anti-kapitalist" bir bilinçle donatma olduğu anlaşılıyor: Yeter ki onlar, 'Tenassur' (Gâvurlaşma) üstyapısının temelinde olan derin sosyal değişikli"ğin "KAPİTALİSTLEŞME" olduğunu anlasın ve kabul etsinler!

Bir başka yerde yazar, 1960'ların sonlarında devrimci güçlere saldırdıkları hâlde kendilerini saldırı kurbanı gösteren gericilerin tavrını Osmanlı Yahudileri'nin tavrına (!) benzetiyordu:

"Buna karşılık **'Tutucular'** Cephesi her gün kan içerek sarhoş oluyor. Eli bıçaklı, gözü dönmüş gericiler her gün, her yerde, herkese saldırıyorlar. Karagöz perdesindeki Osmanlı Yahudisi gibi: hem vuruyorlar, hem **'Ne vuruyorsun, be!'** yollu bağırıyorlar. İktidarın zabıta kuvvetleri: gericilerin öldürdüklerini suçlu çıkarmaya çabalıyorlar." (6)

O, Şubat 1970'te yazdığı bir broşürde ise şöyle diyordu:

"Biraz Türkiye halkı için Türkiye sınırlarını bir çeşit çıfıt gettosu hâline getirmiş olan finans- kapital ve tefeci-bezirgân surlarımızdan dışarıya başımızı uzatıp bakalım."[7]

Emperyalist burjuvazinin, Türkiye gibi yarı-bağımlı ülkeler işçi ve emekçilerini soyar ve ezerken bunu, özellikle Hristiyan (ya da isterseniz gâvur) kimliğiyle ya da bu kimlik nedeniyle yapmadığını bilmek için bir Marksist teorisyen olmak gerekmiyor. Kıvılcımlı 19. yüzyılın sonlarından bu yana aynı emperyalist burjuvazinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da, içlerinde önemli Hristiyan azınlıkların yaşadığı Arap ve İslâm ülkelerinin işçi ve emekçilerinin yanısıra Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki Hristiyan, Hindu ya da Budist vb. çoğunluklu yarı-bağımlı ülkelerin işçi ve emekçilerini de soyduğunu ve ezdiğini unutmuş gözüküyor. Tabii o Budist Japon emperyalistlerinin, Güneydoğu Asya'nın Budist çoğunluklu ülkelerinin halkları da içinde olmak üzere başka ülkelerin Budist-olmayan halklarını ezdiğini ve sömürdüğünü de unutmuştur.

Kıvılcımlı, Haziran 1971'de Suriye'ye sığındığı koşullarda kaleme aldığı bir metinde Türkiye'den söz ederken şu anti-Semitik saptamayı yapıyordu:

"Ötede dış ticaret 40-50 Yahudi yahut melez firmanın döviz kaçakçılığı ve fatura oyunları ile her yıl artan açıklarını, yaman Bütçe açıkları ile yarıştırıyor."[8]

Örnekler çoğaltılabilir; ama bu kadarı yeter. Hristiyan-karşıtı ve Musevi-karşıtı önyargılarını gösterdiğim Kıvılcımlı'nın konu "Türk milleti" olunca bir çifte standart uyguladığı da gözden kaçmıyor. Örneğin o, "bezirgân gönüllülüğü" dediği şeyin etkisiyle hemen "Vurun gâvura!" moduna girebildiğini kabul ettiği ve tarihsel ve kültürel nedenlere bağlı olarak tolerans konusunda iyi bir sicile sahip olmayan ve linç geleneğiyle donanmış "Türk milleti" hakkındaki fazlasıyla olumlu düşüncesini şöyle dile getirmekteydi:

"İşçi veya köylü hareketinin en basit demokratik haklarına 'Vurun gâvura!' diye saldıranlarda kabaran şey ,'din gayreti' değildir, bezirgân gönüllülüğüdür. *Türk milleti kadar toleranslı millet az bulunur.* Bu toleransı yok etmek içindir ki, bezirgân Partilere, tek görevleri olan Seçim kampanyalarında milyonlarca ödenek dağıtılmıştır."[9]

Pek çok tarihsel ve güncel örneğin de gösterdiği gibi, başta daha geri katmanları gelmek üzere Türk halkı; devrimci-demokratik güçlere, ulusal-demokratik hakları için savaşım veren Kürt halkına ve onun siyasal öncüsüne ve özellikle de Müslüman-olmayan halklara karşı hiç de hoşgörülü değildir. Tam tersine Türk halkının pek te küçük bir azınlığını oluşturmayan bu geri katmanlarının, LGBT bireylerine katlanamama olaylarında görüldüğü gibi farklı olanlara, öteki sayılanlara ve farklı düşünenlere karşı oldukça köklü bir hoşgörüsüzlük geleneğiyle sakatlanmış olduğunu söyleyebiliriz. Dahası, kadınlara ve çocuklara karşı zor kullanma başta gelmek üzere günlük yaşam içinde hemen hemen her gün rastladığımız olaylar Türk halkının bireylerarası ilişkilerinde de asla böylesi bir hoşgörü sergilemediğini ortaya koyuyor. Daha da önemlisi bunun konjonktürel bir durum olmayıp, uzun bir süreye yayılmış bir davranış normu olmasıdır. Bu olumsuz gelenek ve ruh hâlinin esas sorumlusu, Kıvılcımlı'nın ileri sürdüğü gibi, son onyılların "bezirgân Partileri" değildir. Bu gelenek ve ruh hâlinin esas sorumluluğu, Türk burjuva devleti ve onun askerî aygıtının halk-düşmanı nitelik ve zihniyetinde ve bu devletin, yüzyıllar boyunca halkları "böl ve egemen ol!" ilkesi uyarınca yönetmiş ve kendi suçlarına ortak etmiş olan Osmanlı'dan devraldığı ve sürdürdüğü mirasta aranmalıdır. Ama bunun böyle olması Türk halkının, böylesi saldırılara âlet olan ve siyasal ve kültürel bakımdan daha geri katmanlarına mensup insanların bireysel sorumluluğunu tümüyle ortadan kaldırmaz elbet.

Kıvılcımlı, 6 Temmuz 1960'ta 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren Millî Birlik Komitesi'ne yazdığı ve kendisinin milliyetçiliğinden kuşku duyulmaması gerektiğini anımsattığı mektupta şunları söyleyecekti:

"Milliyetçiyiz dedik: Ekonominin temelleri yabancı firmaların Levanten mümessillerinin elinde (Mesela Fransa ile dış ticaretimizdeki mümessillerin 103 tanesinden 97'si Hayım, Kirkor, Kosti; toptancılar öyle, sanayiciler öyle, bankalar hepsinden beter öyle) kaldıkça, sözde kalmış olmadık mı?"[10] Hristiyan ve Musevi kökenli burjuvaların ülke ekonomisinde görece önemli bir yer tuttuğu Osmanlı İmparatorluğu koşullarında meşru ve doğru olmasa ve onanmasa da bir yere kadar anlaşılabilecek olan bu gerici söylemi, bu Müslüman-olmayan burjuvaların Türkiye ekonomisi içinde ciddiye alınabilecek bir konuma sahip olmadıkları 1960 yılında yinelemesi Kıvılcımlı açısından gerçek bir talihsizlik olmuştur.

Kıvılcımlı 15 Aralık 1970'te, aşağı yukarı aynı mantıkla kaleme aldığı bir makalede 1929 ve 1970 yılları itibariyle büyük şirketlerin kurucu ve yönetim kurulu üyelerinin ne kadarının Türk-olmayanlar olduğunu bile hesaplayacaktı. O bu makalede şunları söylüyordu:

"1929 yılı Bilânçolarına göre Türkiye'de 166 şirket vardı. (H. K.: **Emperyalizm**'den **Türkiye'de Kapitalizm**, s.162, 1965). Bunlardan 102'sinde Kurucu, İdare Meclisi üyesi v.b. kişiler, 444'ü Türk (yahut Müslüman), 181'i gayrıtürk (veya Müslüman olmayan): topyekün 625 kişiydi. 166 Şirket için sayılabilecek Finans-Kapitalist sayısı: 633'ü Türk, 233'ü gayrıtürk olmak üzere topyekün 866 kişi idi.
"Aradan geçen 41 yıl sonu ne gibi değişiklik oldu. Başlıca iki karakteristik değişme görüldü: 1- Şirketlerin sahipleri içinden kaçı Müslüman-Türktür, kaçı Müslüman-Türk değildir, bu inanılmaz bir kıskançlıkla saklanıyor. Kapitalist sınıfı içinde seçilen en kodaman Finans-Kapitalist elemanları, Türk ve Müslüman olsunlar, olmasınlar, tam kafatascı-mukaddesatçı-nurcuların istediklerinden âlâ 'Canciğer kuzu sarması' olup, yürekten kaynaşmışlardır."[11]

Yazar bir yandan büyük burjuvaların, "Türk ve Müslüman olsunlar, olmasınlar", "canciğer kuzu sarması" ve "yürekten kaynaşmış" olduklarını söylemektedir. Ama bir yandan da, büyük şirketlerin sahip ve yöneticilerinin ne kadarının Müslüman-Türk olduğu ve ne kadarının da olmadığı bilgisinin "inanılmaz bir kıskançlıkla saklan"dığını ileri sürmekte ve onların arasında Müslüman-Türk olmayanların oranının yüksekliğinden yakınmaktadır. Peki, bu kişiler, öncelikle büyük burjuvazinin üyeleri olduklarına ve kendi sınıf çıkarları doğrultusunda davrandıklarına göre, onların etnik ya da dinsel kökenlerinin gerek işçi sınıfı açısından ve gerekse kendi açılarından ancak üçüncü ya da dördüncü derecede bir önemi olmalı değil mi? Kıvılcımlı bu soruya olumsuz yanıt veriyor; o bu büyük burjuvaların önemli bir bölümünün Müslüman-Türk kökenli olmamasına milliyetçi bir tepki duyuyor ve böylelikle "kafatascı" olarak nitelediği zihniyete ödün veriyor. Sömürülen sınıflar açısından, büyük şirketlerin kurucuları ve yönetim kurulu üyelerinin ne kadarının Türk/ Müslümanlardan ve ne kadarının Türk/ Müslüman-olmayanlardan oluştuğu sorusunun, son çözümlemede ve ülke burjuvazisinin tarihsel evrimini anlamak ve bunun siyasal, kültürel vb. etkilerini hesaba katmak gibi noktalar dışında herhangi bir önemi yoktur ve olmamalıdır. Lenin, "Ulusların Kaderlerini Tayin Etme Hakkı" başlıklı makalesinde şöyle diyordu:

"Ücretli işçinin, Büyük Rus-olmayan burjuvazi değil de, başlıca Büyük Rus burjuvazisi tarafından sömürülmesi, ya da Yahudi burjuvazisi değil de Polonya burjuvazisi tarafından sömürülmesi vb. hiç de önemli değildir. Sınıf çıkarlarını anlayan ücretli işçi, Büyük Rus kapitalistlerinin devlet ayrıcalıklarına olduğu kadar, Polonyalı ya da Ukraynalı kapitalistlerin, devlet ayrıcalıklarına kavuştukları zaman, dünya yüzünde cenneti kuracakları yolunda vaatleri karşısında da kayıtsızdır...

"Her iki durumda da işçiler sömürüleceklerdir. Ve sömürüye karşı başarıyla savaşım verebilmek için, proletarya, her türlü milliyetçilikten arınmış olmalıdır."[12] Tabii Lenin, işçi sınıfının -ezilen ulus milliyetçiliği de içinde olmak üzere- her türlü milliyetçiliğin etkisinden kurtulması gerektiğini söylerken, öncelikle ezen ulus milliyetçiliğine karşı savaşım verilmesi

gerektiğini asla gözardı etmiyordu. Çarlık Rusyası ve Türkiye gibi tarihleri ezilen ulus ve milliyetleri hedef alan zulüm ve kıyımlarla lekeli olan ülkelerde, ezen ulus kökenli işçilerin burjuva milliyetçiliğinin, yani "kendi" egemen sınıflarının ideolojik-siyasal etkisinden kurtulması, bu sınıfın tutarlı demokrat olmasının ve kendi sosyalist hedefleri doğrultusunda ilerleyebilmesinin en önemli önkoşuluydu.

Kıvılcımlı Çingeneleri de unutmayacaktı elbet. O, TKP yöneticiliğinden ayrılıp Kemalist rejimin hizmetine giren Şevket Süreyya Aydemir'in, Nazım Hikmet'i, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer ile tanıştırmasını haklı olarak eleştirirken, Aydemir'in -Çingenelerin yoğun olarak yaşadığı- Edirne'den oluşunu gündeme getiriyor ve şöyle diyordu:

"Hepsinin sonunda Nâzım'ı polisle başgöz etme zanaatinde öylesine övünecek ne vardı? Edirnelilik herhâlde; şecaat arzetmeden olamıyorlar.[13] Burada Kıvılcımlı'nın, Çingeneleri küçümsemek için uydurulmuş bir atasözüne göndermede bulunduğu anlaşılıyor. Bu atasözü aynen şöyle: "Merd i kıpti şecaatin arzederken sirkatin söyler" (="Çingene erkeği yiğitliğini anlatırken hırsızlığını söyler")

Yukarda yazarın, VIII. Bölümde yer verdiğim bir pasajda TİP'nin üst kademelerinde yer alan ve milletvekilliği kariyeri hesabı yapan sendika bürokratlarını eleştirirken şöyle demiş olduğunu anımsayalım:

"Bunlar nerede? **'Çingeneye beylik vermişler, ilk iş babasını asmak olmuş.'** "[14]

Kıvılcımlı bir başka yapıtında ise şöyle diyordu:

"Bu 'Çingene çalar, Kürt oynar' din gayretlerinde, Fransız Derebeğiliği bütün rekorları kırdı. Maksat *'İmansızları imana getirmek'* değil miydi?"[15]

Yazar, yukarda da değindiğim o kötü ünlü Eyüp Sultan konuşmasında, 6-7 Eylül 1955 pogromu sırasında pek çok Rum'un öldürüldüğünü ve yaralandığını, Rumların oturduğu mahallelere saldırıldığını, Rum kadınlarına tecavüz edildiğini, Rum ve Ermeni kiliseleri ve mezarlıklarının saldırıya uğradığını ve Beyoğlu'nda bulunan ve genellikle Rum ve kısmen de Ermeni tacirlerine ve esnafına ait işyerleri ve mağazalarının yağmalandığını ve yıkıma uğratıldığını görmezden ve bilmezden gelmişti. Ama o bununla yetinmemiş ve Türk ve Müslüman halkın en geri ve en tehlikeli önyargılarından birini, yani Hristiyan ve Musevi düşmanlığını ve Türk şovenizmini kaşımaya, hattâ Hristiyan ve Musevileri hedef göstermeye girişmişti:

"Dikkat ettim: herhangi bir firmanın başında 'Türk (bilmem ne) ihracat firması', Türk bilmem ne' şirketi diye... Türk kelimesi kondu mu kurcalamışımdır İdare Meclisini. Belki içlerinde Türk te var, amma geri kalan hepsi Levanten çıkmıştır. Yani Mişon, Kostaki... Ama firmasının başı, kocaman antet... Gidin görün, Beyoğlu'nda gezin görün... Her tarafta, başta kocaman 'Türk'. Çünkü 'Türk' değil vatandaşım."[16]

Ama, Kıvılcımlı'nın bu Hristiyan-karşıtı ve Musevi-karşıtı olmanın ötesinde neredeyse Müslüman-Türk kitlelerini bu Türk-olmayan kişilerin işyerlerine saldırmaya çağıran tutumunu, hem de Eyüp Sultan konuşması bağlamında olumlu bulanlar da vardı. Buna, Ermeni halkı başta gelmek üzere Anadolu'nun Hristiyan halklarına karşı işlenmiş olan ağır suçlar karşısında çok duyarlı olduğu bilinen Demir Küçükaydın'ın tutumunu örnek gösterebiliriz. Belki de Kemalistlerin dine ilişkin yaklaşımının alternatifinin onun mekaniksel karşıtı, yani kitlelerin dinsel önyargılarını okşamak/ kaşımak ve kitlelerin geri katmanlarıyla uzlaşmak olduğunu sanan ve "Türkiye'nin egemenleri"nin dine, yani İslâm'a karşı olduğunu ileri süren Küçükaydın, *Bir Devrimcinin Teorik ve Politik Otobiyografisi* adlı yapıtında şunları söyleyebiliyordu:

"Sosyalistler genellikle, Kıvılcımlı hariç, dini feodal ideoloji olarak tanımlayarak, Türkiye'nin egemenleri gibi yaklaşmış oluyorlardı dine ve o nedenle ezilenlerle de

buluşamıyorlardı. Gerçek bir devrimci hareketin yükselmesi ve ezilenleri kapsaması aslında, ancak dine sarılan kitlelerle birleşmekle mümkün olabilirdi. Bu nedenle Kemalistlerin tavrından ve yaklaşımlarından özellikle uzak durmak gerekiyordu. Bunun nasıl bir tavır olacağını bizzat bize Kıvılcımlı 'Eyüp Sultan Konuşması' ile göstermişti."

Görülebileceği gibi yaklaşımını Küçükaydın'ın da onadığı Kıvılcımlı Müslüman-Türk işçilerine, Türk milliyetçiliği ve İslâm inancı üzerinden ve bu gerici önyargılarla uzlaşarak sözümona anti-kapitalist bilinç aşılamaya çalışmaktadır. Oysa, Türkiye işçilerinin Mişon değil de Nurettin, Kostaki değil de Halil adlı kapitalist tarafından sömürülmesi SON ÇÖZÜMLEMEDE hiçbir şeyi değiştirmez; önemli olan değişik ulus, milliyet, din ve mezheplerden işçilerin kapitalist düzene karşı ortak örgütlenmesinin sağlanması ve ortak savaşımının yükseltilmesidir. Marksizm-Leninizm şunu söyler: Ezen ve ezilen ulus ve milliyetlerden işçilerin burjuvaziye karşı birliği ve onların sosyalizm için savaşımının çıkarları, onlar arasındaki çitlerin yıkılmasını ve bütün işçilerin "kendi" burjuvazileriyle olan bağlarını koparmalarını gerektirir. Yani devrimci proletaryanın birliği ve zaferi, başta ezen ulus milliyetçiliğine, ama aynı zamanda ezilen ulus milliyetçiliğine ve diğer proleter-olmayan ideolojilere karşı savaşımdan geçer.

İşçileri ve diğer sömürülen emekçileri sömüren mülksahibi sınıfların hangi etnik kökenden olduğunun son çözümlemede anlamsız ve önemsiz olması asla, etnik ve dinsel/ mezhepsel zulme ve ayrımcılığa karşı savaşımın ve ezen ve ezilen halklar arasındaki ayrımın anlamsız ve önemsiz olduğu anlamına gelmez. Tam tersine, Marksizm-Leninizm ve dünya işçi sınıfı ve halklarının tarihsel deneyimi, bu alanda gerçek bir ilerleme sağlanmaksızın değişik etnik ve dinsel/ mezhepsel kökenlerden işçi sınıfının birliğinin ve anti-kapitalist savaşımının zafere ulaşamayacağını pek çok kez göstermiştir. Başka halkları ezen bir halkın özgür olamayacağını belirten Marksist önerme tam da buna işaret eder. Kıvılcımlı, Türkiye gibi geçmişi, özellikle yakın geçmişi Hristiyan halklara karşı sürgün, kıyım ve mülksüzleştirmelerle lekeli bir ülke sözkonusu olduğunda komünistlerin bu konuda iki kat daha duyarlı olmaları gerektiğini de kavramamış gözükmektedir. Bir başka deyişle o, egemen ulus kökenli bir komünistin, birinci görevinin Türk milliyetçiliğine ve şovenizmine karşı ilkeli ve kararlı bir savaşım vermek ve "kendi" burjuvazisi, toprak ağaları ve devlet adamlarının sorumlu olduğu tarihsel haksızlık ve suçları açık-seçik bir tarzda lânetlemek olduğunu unutmakta ve dinleyicilerine tipik bir milliyetçi küçük-burjuva politikacısı ağzıyla seslenmektedir. Kıvılcımlı, sözkonusu tarihsel haksızlık ve suçların Türk halkının kollektif bilincinde hükmünü, bugün de canlı olan bir Hristiyanlık-karşıtlığı biçiminde sürdürdüğünü unutmakta ve Osmanlı-Türk şovenizminin alevlerine benzin dökmektedir. Yani o, egemen ulus kökenli bir komünistin asla ve hiçbir koşul altında yapmaması gereken bir şeyi yapmakta, Türk işçilerinin ve sömürülen emekçilerinin milliyetçi önyargılarını ve burjuva bilincini beslemektedir.

Bu bağlamda Kıvılcımlı, aralarında sınıf ayrımı yapmadığı Hristiyanların, Musevilerin vb. TÜMÜNÜ bir sepete doldurmakta ve gerçek ya da potansiyel düşman olarak algılamaktadır. Oysa Kıvılcımlı'nın, Müslüman-olmayan burjuvazinin sergilenmesinin hiçbir zaman kendisinin, yani komünist olduğunu ileri süren egemen ulus kökenli bir devrimcinin öncelikli görevi olmadığını, olmaması gerektiğini bilmesi gerekirdi. Onun, konumunda olanların esas görevi, öncelikle TÜRK şovenizmine karşı çıkmak, TÜRK işçilerinin ulusal önyargılarını yıkmaya ve TÜRK işçilerine enternasyonalist bilinç ve halkların kardeşliği ruhunu aşılamaya çalışmaktı. Değişik ulus, milliyet, din ve mezheplerden işçilerin birliği ve ortak anti-kapitalist savaşımı, ancak bu yoldan gidilerek ilerletilebilir. Egemen ulus milliyetçiliği ve şovenizmine karşı savaşım, ulusal sorunda ezen ulusun komünistlerinin her zaman birinci ve vazgeçilmez görevi olagelmiştir. Aşağıda ele alacağım örneklerden de görülebileceği gibi ne Marksizmin ilkelerine bağlılığın ve ne de Türkiye'nin özgül koşullarının zorunlu kıldığı özen ve duyarlılığı gösteren Kıvılcımlı, enternasyonalizmi ayaklar altına almakta ve en bayağı türünden bir Türk

milliyetçiliği ve sosyal-şovenizminin bayraktarlığını yapmaktadır.

Kıvılcımlı, Millî Birlik Komitesi'ne yazdığı 6 Temmuz 1960 tarihli mektubunda da anti-Semitik bir tutum sergiliyordu. O burada önce, Osmanlı gazilerinin nasıl Bizans tekfurlarını yok ederek Anadolu'yu Türkleştirdiğini anlatacak, ordu-devlet ile köylülerin "kardeş" olduğu masalını yineleyecek ve ardından Türk ordusuna öteden beri yapageldiği şu övgüleri yağdıracaktı:

"Dirlikçiler: Ordu-Devlet, çiftçiler: Dirlik halkı idiler. Bu ikiye bölünmüş iş zümresinin arasına hiç kimse giremezdi. Onun için Türk milletinin bütününe 'Ordu-millet' tabir edildi. Bugüne kadar Türkiye'mizde olagelen Ordu-Millet birliği, bu tarihi, ekonomik, sosyal kökten ileri gelir."[17] Bunun ardından ise o, Osmanlı devletinin çöküşünü şu sözlerle, İspanya'dan Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan Yahudiler'in sırtına yıkacaktı:

"Kanuni Süleyman çağında, İspanya'dan ülkemize sürülüp sığınmış yabancı topluluklar, Türkiye'de ilk defa 'Dolap' adı verilen, eski zaman bankalarını kurdular. Çevrilen dolaplar, bir yandan (Madam Roksalana) ve (Frenk beyi) gibi sözcüleriyle ödünç verme yolundan Sarayın içine süzüldüler; öte yandan, toprak ekonomimiz üzerine tefeci-bezirgân sermaye ağını yaydılar."[18] Burada Kıvılcımlı, neden ile sonucu birbirine karıştırmakta ve Osmanlı devletinin bir gerileme sürecine girmesinden "yabancı topluluklar"ın sorumlu olduğunu ileri sürerek ilkel ve kaba bir anti-Semitizm ve yabancı düşmanlığı yapmaktadır.

Sorunun temelinde ne yatıyordu? Sorunun temelinde,

a) Osmanlı toplumunda çiftçiler arasındaki farklılaşmanın ve büyük bölümü yoksullaşmaya başlayan timarlı sipahilerin çiftçiler üzerindeki baskısının artması,

b) devlet aygıtının olağanüstü büyümesinin devlet bütçesini zorlaması vb. ve bunlara bağlı olarak tarımda dirlik rejiminden kesim (=mukataa) rejimine geçiş,

c) devletin artık toprak fethederek genişlemesinin sınırlarına dayanması ve seferberlik ve sonu gelmeyen savaş harcamalarıyla başa çıkamaz hâle gelmesi,

d) Saray'ın ve merkezî bürokrasinin yaşantısının giderek daha debdebeli hâle gelmesi gibi faktörler yatıyordu.

Tabii Kıvılcımlı bir başka klasik hatasını burada da yinelemeyi ihmal etmemektedir: Yani o, yoksul, emekçi ve sömürülen yabancılar/ Yahudiler ile zengin, tefeci, tacir ve sömürücü yabancılar/ Yahudiler'i aynılaştırmakta ve onların hepsini "yabancı topluluklar" adını verdiği torbanın içine yerleştirmektedir. Oysa bunun böyle olmadığı rahatlıkla tahmin edilebilirdi. Minna Rozen 18. yüzyıl Osmanlı devletindeki Yahudiler'in durumunu inceleyen "Osmanlı Yahudileri" başlıklı çalışmasında bu etnik grup mensuplarının çoğunun emekçi ve küçük burjuva olduğunu belirtiyordu:

"İmparatorluk Yahudileri'nin çoğu bu dönemde küçük esnaf ve zanaatkâr, ücretli işçi veya perakendeci olarak çalıştı. Mültezimlik ve gümrükçülük ekonomik elite bırakılmıştı; onlarsa bu alanda Ermeni ve Rumlarla kıyasıya rekabet etmek zorundaydılar."[19]

Aslında Kıvılcımlı'nın kendisi başka bir yapıtında, daha âdil davranmış ve Müslüman tefeci tacirlerin Yahudi meslektaşlarıyla işbirliği yaptığını şu sözlerle itiraf etmişti:

"Hristiyan Avrupa'da tefeci bezirgânlar Yahudiler'di. Müslüman Osmanlılıkta başka kimler bulunabilir? Kıyıya düşen büyük merkezlerde *Yahudiler*, taşra içlerinde *Ermeniler* ileri sürüldü. Müslüman parababaları da, Yahudiler'le Ermenilerin perdeleri arkasında, kendi kapitallerini gizlice ve faizle işlettiler."[20]

"Tıpkı Venedik'te Yahudi perdesi ardında Hristiyanlar bulunduğu gibi, dolap kuran bezirgânların ardında Müslüman parababaları ve büyük devletler ('devlet' olmalı- G. A.)

adamları vardır. Ve hepsi elbirliğiyle devleti emirleri altına alırlar."[21]

Yazar Osmanlı'nın gerilemesinde, "tefeci-bezirgân münasebetleri içine" giren devlet adamlarının rollerini açıklarken de şöyle demişti:

"Görüyoruz, 'yeni düzen', tefeci-bezirgân münasebetleri öylesine bir yangın yeri hâline girmiş ki, artık devlet adamları evliya heybetli kavukları ve ilahi cübbeleriyle *bezirgânlığa* kalkışmışlar, hattâ evlerini *aktar dükkânı* yapıp, ar değil kârdır kabilinden işi bakkallığa dökmüşler. Ve Kur'an'ın kesin yasağına rağmen, tefeciliğin şehir ölçüsündeki şekline, *sarraflığa*, yani modern bankerliğin atalarına dört elle sarılmışlar. Yani kim demiş Osmanlılar ticarete hevessizdiler? Daha Kanuni çağında, 'devletçiliğin umdesi' gibi, sırtını devlet kapısına dayayan bezirgânlık ve bankerlik de yeni bir icat değil."[22] Süreyya Faruki ticarete merak salan devlet adamlarına Derviş Mehmed Paşa'yı örnek veriyordu:

"1653 ve 1654'te sadrazamlık yaptıktan sonra 1655'te ölen Derviş Mehmed Paşa'yı, dönemin Osmanlı tarihçileri için asıl olağandışı kılan servetiydi. Bu serveti, büyük ölçüde, yüksek bir makamda bulunmasının olanaklarını ticaret, tarım ve tefecilikle iştigal için kullanarak edinmişti. Derviş Mehmed Paşa, oldukça uzun süre görev yaptığı Şam ve Bağdat'ta karşısına çıkan belli para kazanma imkânlarını, girişimci niteliklere sahip olmayan başka vâliler idaresinde olduğu gibi eyalet seçkinlerine bırakmadı; konumundan yararlanarak onlardan önce davrandı ve kendisi kullandı. Osmanlı payitahtına yakın olan Naima ve Evliya Çelebi gibi vakanüvisler kendisi hakkında tarafsız, hattâ olumlu görüşler belirtirken, taşradaki vakanüvislerin çoğunun nefretini kazanmış olmasının nedeni budur."[23] Faruki sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Ancak 16. yüzyılda kendi hesabına ticaretle uğraşan vezir sayısı oldukça fazlaydı; dolayısıyla Derviş Mehmed Paşa'nın iş faaliyetleri daha önce örneği görülmemiş bir şey sayılamaz."[24]

Sorunun kaynağı böyle konduğunda, Osmanlı'nın bir duraklama sürecine girmesinin esas ve belirleyici nedeninin "yabancı topluluklar" olmadığı anlaşılır. Bazı Yahudi ve hattâ Ermeni tefeci ve tacirlerin ortaya çıkan ekonomik durgunluk ve gerileme sürecinden yararlandıkları ve bir ölçüde bu sürecin derinleşmesine katkıda bulundukları çok büyük olasılıkla doğrudur. Fakat o tarihte Osmanlı toplumunda İspanya'dan Türkiye'ye gelen Yahudiler olmuş olmasaydı, aynı ekonomik süreç başka toplululuklardan tefeci ve tacirler, hattâ belki de büyük ölçüde Müslüman tefeci ve tacirler üzerinden gene yürüyecekti.

Kıvılcımlı anti-Semitik eğilimini bir başka ise yerde şöyle sergiliyordu:

"Yeni Müslüman olmuş Medine halkı, Müslümanlık kendilerini tefeci-Yahudi Evs ve Hazreç kabilelerinin ipoteklerinden kurtardığı için, Mekke eşraf, ayan ve mütegallibesi Kureyş ağalarının işkencelerinden kaçıp gelmiş Muhammed *Sahabe*'lerini bağrına bastı."[25] Yazar ölümünden birkaç ay önce ise şunları yazmıştı:

"İsrail Tefeci-Bezirgânlığı'nın Hicaz ve Arabistan toplumları içine nasıl bir kanser inadıyla sızıp, onları ne korkunç biçimde kemirdiği, Muhammed'in Mekke'den Medine'ye ünlü **Hicret**'i (Göçü) olayında en keskin ve çiy ışıklarla aydınlanmıştır. Muhammed'i Medineli Arapların çağırışı da, İslâmlığın Medine'de ansızın tutunup güçlenmesi de: hemen bütün Medine Kenti küçük Arap üretmenlerinin tarlalarına, (Solon zamanı Atina'da görülmüş biçimi ile) Tefeci-Bezirgân ipoteğinin konulmuş bulunması trajedisine bağlıdır. Muhammed'i, el altından tefe koyanlar, İslâmlığı gizli gizli alaya alanlar, hep o Tefeciliği (Kuran'ın deyimi ile 'Rıbâ'yı) yasak, 'haram' eden prensipler önünde sinsice direnmiş Yahudi Evs ve Hazreç kabileleridir.

"Muhammed o Tefeci-Bezirgân İsrail öncülerini Medine'den kovaladıktan sonra, İslâmlığı gerçek güce kavuşturmuştur. Böylece, aynı İbrahim köküne bağlı İsrail-Arap oğulları arasındaki binlerce yıllık aralıksız düşmanlık ve savaş, Antika çağda en, son aşamasına ulaşmıştır."[26]

Burada iki noktaya işaret edeceğim. Herhâlde Muhammed dönemi Arabistanı'nda bütün tefeciler Yahudi değildi; Yahudiler'in çoğu zanaatkârlık, tarım gibi işlerle uğraşıyordu. Öte yandan Kureyş tacirleri de ticaretin yanısıra tefecilikle uğraşıyor ve kendilerine dayattıkları ağır faizler yüzünden yoksul çiftçilerin, zanaatkârların vb. soyulması, iflâsı ve hattâ köleleştirilmesine neden oluyorlardı. Yani Arabistan emekçilerinin toplumsal bünyesine "bir kanser inadıyla sızıp, onları... korkunç biçimde kemir"enler sadece Yahudi tefeciler değildi elbet. Ama, daha da önemlisi şu: Elbette Evs ve Hazreç adlı Yahudi kabileleri mensuplarının tümü, hattâ çoğunluğu da tefeci değildi.

Aslında burada Kıvılcımlı'nın, Yahudi toplumunun binlerce yıl öncesinden bu yana sınıflı bir toplum hâline geldiği gerçeğini unuttuğunu görüyoruz: Yahudi toplumunun ilkel komünizm geleneklerinin muhafazasından yana olan katmanları bu gelişmeye karşı çok uzun yıllar önce direnmeye çalışmışlardı. Bir anlamda bu toplumsal katmanların özlemlerini yansıtan Tevrat'ta Yahudi zenginlerinin Yahudi yoksullarını sömürmesi şöyle anlatılıyor ve lânetleniyordu:

"Zenginler fakirlerin iliğini sömürüyor, debdebe içinde yaşayanlar fakir çocuklarının ekmeğini yiyorlardı; varlıklı kimseler yabancılarla dost oluyor, onların debdebelerini ve günahlarını taklit ediyorlardı. İbrahim'in tanrısı Yahova, bu hallerden nefret ediyordu ve memleketi cezaya çarptırması mukadder idi."[27] Gene aynı kutsal kitapta, yoksul Yahudileri tefecilik yoluyla soyan zengin Yahudiler şu sözlerle kınanıyordu:

"Ve eğer kardeşin fakir düşer ve senin yanında zayıf olursa, ona yardım edeceksin; senin yanında garip ve misafir gibi yaşayacak. Ondan faiz ve kâr alma... Ona gümüşünü faizle vermeyeceksin ve zahireni ona kârla vermeyeceksin."[28]

Muhammed döneminin Medinesi'nde oldukça gelişmiş bir tarım ve bahçecilik yapıldığını belirten Faik Bulut ise Yahudiler'in ekonomik uğraşları hakkında şu bilgiyi veriyordu:

"Medine tarım, zanaat ve ticareti de ilk başlarda Yahudiler'in tekelindeydi.

"... Öte yandan kenti çevreleyen bölgede yaşayan çöl Bedevileri, çapul ve yağmaya dayanarak hayatlarını sürdürüyorlardı. Dolayısıyla Yesrib (=Medine- G. A.) kentinin artı ürünlerine ve mallarına göz dikip, fırsat buldukça kent merkezine ya da kentten çıkan kervanlara saldırıp ne bulursa talan ederlerdi...

"Medine Yahudileri tarımın yanında ticaret, kuyumculuk, demircilik ve silâh yapımıyla da uğraşırlardı. Aslında kent içinde altın, mücevherat ve silâh zanaatı bir hayli gelişmişti."[29]

Tefecilikle Yahudiliği özdeşleştiren Kıvılcımlı'nın daha da ileri giderek "aynı İbrahim köküne bağlı İsrail-Arap oğulları arasındaki binlerce yıllık aralıksız düşmanlık ve savaş"tan söz ettiğini görüyoruz. Bir halkın tefeci olduğunu, diğer bir halkın da -hem de binlerce yıl boyunca- onun sömürüsü altında yaşadığını ileri süren, yani tarihin yerine kulaktan dolma masalları geçiren ve Marksist sınıf analizini yellere savuran yazar, Yahudi halkının çoğunluğunu oluşturan Yahudi emekçilerinin de -Yahudi ve Arap vb.- tefecilerin kurbanı olduğunu ise aklına bile getirmiyor.

Kıvılcımlı, ne demekse, Evs, Hazreç adlı "Yahudi kabilelerin iki yanı keser kılıç gibi, Müslümanlar arasına sız"dığını da söylüyordu. Medine Yahudileri'ni "Muhammed'e karşı Ebu Süfyan'ın tarafına geç"mekle de suçlayan Kıvılcımlı; Kureyş kabilesinin öndegelen isimlerinden biri ve Mekke tacirlerinin lideri olan Ebu Süfyan'ın yıllardır Muhammed'e karşı savaştığını, bu savaşlarda Peygamber'in çok sayıda izleyicisini öldürdüğünü, ama artık onlara karşı koyamayacağını anlaması üzerine Müslümanlara yaklaştığını ise unutmuş gözüküyor. Tabii Muhammed'in 628 yılında, başını Ebu Süfyan'ın çektiği Mekke tacirleriyle Hudeybiye Anlaşması'nı imzalayarak uzlaştığını ve daha sonra, ayrıcalık ve zenginliklerine dokunmayacağına söz verdiği İslâmın bu azılı düşmanlarıyla barıştığı ve hattâ bağlaşık hâle geldiğini de.

Yazar Yahudiler'in TÜMÜNÜN zengin, tefeci, tacir ve sömürücü olduğu yolundaki ilkel ve gerici önyargısını, Muhammed'in Medine'deki Yahudi topluluklarına karşı gerçekleştirdiği bir başka katliamı değerlendirirken de ele veriyor. Anımsanacağı üzere Muhammed, Medine'ye gittiği dönemde iki Yahudi kabilesini (Beni Nadir ve Beni Kaynuka) bu kentten sürgün etmek ve onların mal ve topraklarına el koymakla yetinmemiş, 628 yılında kendisine teslim olan Beni Kureyza kabilesinden 700 ila 900 erkeği de kafalarını kestirmek suretiyle öldürmüş, onların çocuk ve kadınlarını da köle yapmıştı. Kıvılcımlı ise, bu zulmü haklı ve meşru göstermek için demagojiye başvuracak, yani bu olayı, yoksulları savunan devrimci/ komünist Müslümanlar ile onlara karşı el altından fitne yürüten ve Mekkeliler'le birleşen Yahudiler arasında bir çelişme gibi gösterecekti. Ve o bu olupbitenleri, üslûbu ve argümanlarını taklit ettiği İslâmî gericilerinkini andıran şu gerekçeyle meşru gösterecekti:

"Gerçek mutluluğun malda mülkte değil, kardeşçe kurulmuş kollektivizmde olduğunu sezen yeni Peygamber (Hz. Muhammed) ve savunucu çekirdeği; Sahabeleri ve yardımcıları: Ensar; açıkça dünya malına-mülküne düşman ilkel komünist maneviyatçılarıydılar. Rızkınızı ticarette arayın ama azıtmayın, Fakiri fukarayı kollayıp, kardeşçe birlikte, zenginliği değil İslâm'ı yüceltip bütün insanlıkta yükseltin, diyorlardı da başka şey demiyorlardı. Bu yüceliş, açıkça Muhammed ve arkadaşlarına zenginlikten daha tatlı mutluluklar veriyor ve getiriyordu. Yahudi kabileleri (İsrailoğulları bölükleri) bunu anlamakta gecikmediler. Bedir savaşındaki Enfal sûresinin birinci âyeti, açıkça savaş komünizmi keskinliğinde, iki yanı keser kılıç gibi, Müslümanlar arasına sızmış Yahudi kabilelerin (Evs, Hazreç) o mal, mülk umutlarının ortasına inivermişti. Ama önce yutkundular, nefeslerini tuttular, belli etmediler, çünkü zafer Muhammed'den yana gelişiyordu; ne olur ne olmazdı. Sonra Uhud savaşında yenilgi Muhammed tarafına gelince azıttılar ve el altından yürüttükleri fitneliği açıkça Mekkeliler'le birleştirdiler: Muhammed'e karşı Ebu Sufyan'ın tarafına geçtiler. Ama başaramayınca sürülenler onlar oldular."[30]

Kıvılcımlı, Muhammed ve yakın çevresinin bir yandan ticaretle uğraştıklarını ve bir yandan da "açıkça dünya malına-mülküne düşman ilkel komünist maneviyatçılar" olduklarını söyleyebiliyor. Yani o özünde, komünizmle kapitalizmin ya da sömürüye dayanan herhangi bir sosyo-ekonomik formasyonun bağdaşabileceğini savunmuş oluyor. Onun bu "orijinal" tezini, bağlı olduğunu savladığı tarihsel materyalist ve Marksist bakış açısıyla nasıl açıkladığını görmek ilginç olurdu doğrusu. Bu konuyu aşağıda, X. Bölüm'ün "Kıvılcımlı'da Orta Burjuvazi/ Vahşi Kapitalistler Sorunu" başlıklı altbölümünde daha geniş bir biçimde ele alacak ve Kıvılcımlı'nın gerçekten de kapitalistlerin sosyalizmden yana olabileceklerini savunduğunu göstereceğim.

Muhammed ve yandaşlarının Medine Yahudileri'ne karşı böylesine sert bir tutum almalarına gelince... Bunda Beni Kureyza kabilesinin Muhammed'in Mekke'deki karşıtlarını desteklemesi, örneğin 626 yılındaki Hendek Savaşı'nda bu kabilenin, Medine'yi kuşatan Mekke ordusuna maddi destek sağladığı yolundaki savın belli bir rolü olduğunu kabul edebiliriz. Ama, pragmatist bir politikacı olan Muhammed'in sadece Beni Kureyza'ya değil, Medine Yahudileri'nin tümüne karşı sert ve acımasız bir tavır aldığını ve bir dönem can düşmanı olan Mekke ticarî aristokrasisiyle uzlaşmış ve barışmış olduğunu da biliyoruz. Diğer iki Yahudi kabilesinin (Beni Kaynuka ve Beni Nadir) böyle bir "suç"ları olmadığı hâlde toprakları ve diğer mallarına elkonduktan sonra Medine'den sürgün edildikleri dikkate alınırsa, Beni Kureyza kabilesi Yahudileri'nin Mekkeliler'e yardım ettiklerinden ötürü cezalandırıldıkları savı inandırıcılığını yitirir. Muhammed'in böyle davranmasında Medine Yahudileri'nin Tevrat'a dayanarak Muhammed'in peygamberlik savını ve yaymaya çalıştığı İslâm inancını ciddiye almamaları, hattâ küçümseyerek eleştirmeleri ve Muhammed'in de bu tavrı ideolojik-siyasal otoritesini pekiştirmesinin önünde ciddi bir engel olarak algılaması belirleyici bir rol oynamış olmalı. Tabii bu sert tavırda, Medine Yahudileri'nin sahip oldukları toprak ve maddi zenginlikleri ele geçirme hırsının da önemli bir rolü vardı. W. M. Watt bu konuda şunları söylüyordu:

"Yahudiler yirmi kadar soptular ve sopların arasında en önemlileri de Nadiyr, Kurayza ve Kaynukalar'dı. Bu sonuncuların, önceden de söylemiş olduğumuz gibi, toprakları yoktu; buna karşılık pazarı idare ediyorlar, kuyumculuk ve silâhçılık yapıyorlardı. Öteki iki sopun elinde Medine vahasının en yüksek ve en güneyde olan kısımlarındaki en zengin topraklardan birkaçı bulunuyordu ve buralardaki zayıf Arap grupları onlarla karışık ve politik bakımdan onların buyruğu altında yaşıyorlardı."(31)

Kendisine ve Müslümanlara karşı yıllarca savaşan Kureyş tacirleriyle Mart 628'de Hudeybiye Anlaşması'nı imzalayan Muhammed, Yahudiler'e karşı düşmanca tutumunu sürdürecek ve Haziran 628'de Hayber bölgesinde vahalarında yaşayan Yahudiler'in kalelerine karşı 1600-1800 dolayında savaşçının katıldığı bir askerî sefer düzenleyecekti. Muhammed'in ordusunun çok sınırlı kayıplar verdiği ve birbuçuk ay kadar süren bu kuşatmanın ardından teslim olan Hayber Yahudileri silâhlarından arındırılacak, serf statüsüne mahkûm edilecek ve ürettikleri ürünün yarısını Muhammed'e vermeleri kaydıyla topraklarında kalmaya ve çalışmaya devam edeceklerdi.

Kıvılcımlı'nın Müslüman-olmayan halklara ilişkin önyargılı yaklaşımının sistemli bir nitelik taşıdığının en çarpıcı kanıtları onun, kötü ünlü Varlık Vergisi karşısında aldığı tutumdur. Devlet Başkanı İsmet İnönü'nün, faşist Saraçoğlu hükümetinin koyduğu Varlık Vergisi'ni savunmak için ileri sürdüğü gerekçelere katılan Kıvılcımlı bir yapıtında şunları söylüyordu:

"Arkasından 1942 senesi İnönü Paşa şu beyanda bulundu:

" 'Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski batakçı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz (=soluduğumuz- G. A.) havayı ticaret metaı yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sayan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak kurmağa (=sabotaj yapmaya- G. A.) karşı aşikar olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır.'

"Finans-Kapital o kadar dayatmış ki, o zamanın millî şefi bile: Yeter artık, diyor, ve meydan okuyor."(32)

1942 Nazi Almanyası'nın, o zamana değin kazandığı askerî başarılar nedeniyle Türkiye üzerindeki ideolojik ve siyasal etkisinin doruğunda olduğu, egemen sınıfların saflarında yer alan Nazi-yanlılarının Türkiye'nin açıkça faşist bloka katılması için çabalarını yoğunlaştırdığı ve dahası Türk gericilerinin Nazi Almanyası'yla işbirliği hâlinde Sovyet Kafkasyası'na saldırmak için fırsat kolladığı bir yıldı. İnönü kliğinin işte bu koşullar altında Türkiye'deki Müslüman-olmayan işadamlarına ve halka yüklediği bu olağanüstü vergiyi, Ermeni, Rum ve Yahudi burjuvaları ve halklarına yönelik geleneksel etnik "arındırma" politikasının bu tipik dışavurumunu savunmak, herhâlde kendisini komünist olarak tanımlayan birine düşmemeliydi. Görünüşte İnönü bu konuşmasında, etnik ayrım yapmaksızın tüm savaş vurgunculârını hedef alır gibidir. Ne var ki, bu verginin pratikte hangi amaca hizmet ettiği daha o günlerde açığa çıkmıştı. Kıvılcımlı, Varlık Vergisi'nin hangi amaçla çıkarıldığını ve nasıl uygulandığını ve İnönü'nün bu çıkışının ne anlama geldiğini, adıgeçen kitabı hazırladığı 1970 yılında ve hattâ çok daha öncesinde adı gibi bilmekteydi. Kıvılcımlı bu vergiyi olumlulamak suretiyle, Varlık Vergisi'nin de bir parçasını oluşturduğu ırkçı uygulamaları, bu uygulamalara kaynaklık eden faşist zihniyeti ve dahası Türk burjuva devletinin anti-Sovyetik ve anti-komünist yönelimini de onamış ve alkışlamış olmaktadır. Yazarın bu konuda takındığı tavır tarihe, onun anti-Semitizminin bir kanıtı olduğu kadar, dünya işçileri ve emekçilerinin anayurdu olan Sovyetler Birliği'nin çıkarlarıyla "kendi" burjuva anayurdunun çıkarları arasında bir çelişme olduğunda, ikincisini seçtiğinin ya da hiç olmazsa seçebileceğinin bir başka kanıtı olarak geçmiştir.

Kıvılcımlı'nın bu milliyetçi ve şoven yaklaşımının onun, "ulusal kurtuluş" savaşı dönemine

ilişkin yaklaşımlarına da yansıması şaşırtıcı değildir. Örneğin o, *Halk Savaşının Planları* adlı kitabında Anadolu sosyalizmi eğilimini eleştirirken, bu eğilimi temsil eden Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın (=THİF) 1922 yılı başlarında yaptığı bir öneriyi hedef alıyordu. Anlaşıldığı kadarıyla THİF, Grek komünistlerine bir öneri götürmüş ve onlardan, "Kral Konstantin ordusunu" devrimci yollarla devirmeye çağıran bir bildiri yayımlamalarını istemişti. Hattâ THİF bunun yanısıra, Türkiye'nin, Anadolu'nun Rum halkına saygı gösterilmesini de öneren bu bildirinin bir taslağını hazırlamıştı. Kıvılcımlı'ya göre, THİF'nın bu önerisinde şöyle deniyordu:

" *'... Yunan komünistlerini... İngiltere'nin bir şer ve tahakküm âleti olan Kral Konstantin ordusunu inkılâpkar yollarla ihtilâl ettirmeye davet... için derhal bir beyanname neşredeceğiz'* (=bildiri yayımlayacağız- G. A.) *diyor.*

" 'Bizim bu işlerimiz Devrimci askerlerimizin savaşçıl istidatlarını güçlendirme, Yunan Burjuva generallerinin bize karşı savaşmalarının 'Millî mahiyete' dair propagandalarını red ve Yunan askerlerinin Ordumuza hiç korkmaksızın teslimini sağlama. Yunanistan'ın iç durumunu işgal hususlarını amaç bilmekle beraber, bu hususun kolaylaştırılması için Hükümetin Azınlıklar Haklarına daha çok özenli olması gereğine inanıyoruz.

" 'Devrimci ülke çıkarlarına aykırı hareketlerde ve girişimlerde bulunduğu üzere kesin belgeler bulunanları müstesna olmak üzere, bütün vatandaşların eşit haklardan yararlanmalarını sağlamak bizce borçtur.'[33]

Kıvılcımlı bir yandan savaş ortamında yükselen milliyetçi nefret ve düşmanlığı sınırlamaya dönük bu öneriyi "yerinde" bulduğunu söylüyor, ama bir yandan da onu Kemalist, milliyetçi ve kuyrukçu bir bakış açısıyla eleştiriyor ve şunları söylüyordu:

"Bizim köylü buna ne der?

" 'Yunan hükûmetinin o şenaatlerinin (alçakça kötülüklerinin) **asıl nedenleyicisi olarak, biz, Yunan Subaylarını ve Generallerini, Burjuvalarını biliyoruz'** der mi, diyebilir mi?

" **'Devrimci Askerlerimiz'** Anadolu'da Türk-Rum köylü ve kasabalılarının **'eşit'** yaşıyabileceklerine inanamadılar. İşleyecek yaraları **'Mübadele'** (Yunanistan'daki Türklerle, Anadolu'daki Rumları değiş-tokuş etmek) ile kapattılar."[34]

THİF haklı olarak, Türk-Grek/ Rum düşmanlığının derinleşmemesi için, bir yandan Grek işgaline karşı çıkılırken, bir yandan da a) "Yunan askerlerinin Ordumuza hiç korkmaksızın teslimini sağlama"nın ve b) "Hükümetin Azınlıklar Haklarına daha çok özenli olması gereğine" işaret etmektedir. Ancak Kıvılcımlı, hem ilkesel ve hem de taktiksel bakımdan esas olarak doğru ve devrimci olan bu yaklaşımı kabul etmemektedir. O, a) "Bizim köylü"nün bunu kabul etmeyeceğini ve b) "Devrimci Askerlerimiz"in, yani Kemalistlerin Anadolu'da Türk-Rum köylü ve kasabalılarının "eşit yaşıyabileceklerine inanamadı"klarını söylemektedir. Yani "gerçekçi" ve milliyetçi Kıvılcımlı, kendi Grek-karşıtı tutumunu, a) kitle kuyrukçuluğu yapmak ("Bizim köylü bunu kabul etmez") ve b) Kemalist klikle uzlaşmak ("Devrimci Askerlerimiz Türklerle Rumların eşit yaşayabileceğine inanmaz") yoluyla haklı göstermeye çalışmaktadır.

O yıllarda, siyasal bilinç düzeyi geri olan ve hem Grek işgali ve zulmü ve hem de toprak ağaları ve eşrafın da kışkırtması nedeniyle Türk köylüleri ve halkı arasında Grek/ Rum düşmanlığının arttığı doğrudur. Peki, böyle bir durumda bir komünistin ya da komünist partisinin yapması gereken neydi? İki ulus, yani bu somut durumda Türklerle Rumlar/ Grekler arasındaki savaş ortamının besleyip büyüttüğü ulusal düşmanlıkları en azından azaltmaya çalışmak mı yoksa var olan ve yükselen milliyetçi dalganın peşinden sürüklenmek mi? Kıvılcımlı burada, ikinci seçeneği savunmakta, yani en iyimser anlatımla Türk burjuva milliyetçiliğinin ve Türk köylü kitlelerinin geri bilinci önünde secdeye gelmektedir. Tutarlı komünist bir örgüt olmaktan uzak

olan THİF'nın önerisinin o günün çatışma, savaş, kabarmış milliyetçilik koşullarında uygulanma şansının çok düşük olduğu söylenebilir. Ama bu önerinin, devrimci ya da enternasyonalist bir örgütün o koşullarda yapması gerekene denk düştüğü asla yadsınamaz.

Şunu da belirteyim: Kıvılcımlı, Türk "ulusal kurtuluş" savaşı döneminde yaşananların, özellikle İttihat ve Terakki kliğinin en azından 1913'ten itibaren Ege bölgesinin Rum halkına karşı uygulanan zorla göçertme, terörize etme ve mal ve mülklerine el koyma politikalarıyla bağlarını gösterme görevini de yerine getirmemiş ve olaya sadece Grek ordusunun mutlaka kınanması ve karşı çıkılması gereken haksız işgali ve bu işgal sırasında Türk halkına karşı uyguladığı zulüm penceresinden bakmakla yetinmiştir. Dolayısıyla o, İttihatçıların, Türk "ulusal kurtuluş" savaşı öncesinde, savaş döneminde ve Kemalistlerin bu savaşın bitiminde ve bitiminden sonra uygulamaya koyduğu Ege ve Karadeniz bölgelerini binlerce yıldır bu topraklarda yaşayan Rum halkından "arındırma" politikasını eleştirmeye kalkışmamıştır bile. Kıvılcımlı'nın böylesi uygulamaları eleştirmek bir yana yararlı bularak alkışladığını ise aşağıda göreceğiz.

II. Abdülhamit'in "Erdem"leri

Kıvılcımlı, II. Abdülhamit'i savunurken ona asla hak etmediği özellikler yüklüyordu. Kendisini dinleyelim:

"Abdülhamit, açık konuşan adamdı. Bugün ne kadar inanmazsak inanmıyalım, o Türkiye'de her şeyden önce 'İSTİKLÂL: BAĞIMSIZLIK' şampiyonu idi: 1- Dışarıda **Batı Kapitalizmine** karşı bağımsızlık, 2- İçeride **sosyal sınıflara** karşı bağımsızlık..."[35] Hattâ yazar bu II. Abdülhamit sevdasını, "Kızıl Sultan"ı en azından 1908-09 döneminde ulusal burjuva bir nitelik taşıyan "Meşrutiyet burjuvazisi"nden, yani İttihat ve Terakki Fırkası'ndan daha ileri görmeye ve göstermeye kadar götürüyordu:

"Meşrutiyet burjuvazisi bu iki kuralı ('Batı kapitalizmine karşı bağımsızlık' ve 'sosyal sınıflara karşı bağımsızlık'- G. A.) da tersine çevirdi. Yalnız kapitalist sınıfının **'hak ve menfaatine güdücülük'** tanıdı. Yerli-Yabancı sermaye ondan bunu bekliyordu. Bu prensibin zaferi içerde kapitalizme, dışarda emperyalizme **bağımlılık** oldu.

"Abdülhamit her şeyin farkındaydı ve boş lâf etmiyordu. Türkiye'yi yarı-sömürgeleştirenlerin içeride, dışarıda KAPİTALİZM olduğunu seziyordu."[36] Kıvılcımlı sözlerini şöyle sürdürecekti:

"1908'de Yerli Sermaye, genç Ordu hoşnutsuzluğunu sömürerek siyasî iktidarı ele geçirir geçirmez, Abdülhamid'in otuz üç yıl savunduğu iki **'İstiklâl'** prensibini tersine çevirdi: 1- Şaşılacak bir sinizmle sınıf hegemonyasını kurdu, 2-İnamlmaz bir ihanetle memleketi yabancı sermaye egemenliğine ısmarladı."[37] Önce bir genel değerlendirme yapalım.

II. Abdülhamit; büyük kapitalist devletler arasındaki çelişmelerden, özellikle de topraklarını ele geçirmek için uğraş veren Çarlık Rusyası ile bir yandan bu rakibini frenlemeye ve bir yandan da Osmanlı devletinin bazı bölümlerini kendi sömürge imparatorluğuna katmaktan geri durmayan Britanya arasındaki çelişmelerden yararlanmaya çalışıyordu. Monarşik rejimin, Osmanlı devletinin ömrünü uzatma uğraşında bir ölçüde "başarılı" olduğunu söyleyebiliriz. Ama, bu "başarı"nın esas olarak, iki büyük imparatorluk -Çarlık Rusyası ile ona karşı tampon devletlere gereksinim duyan Britanya İmparatorluğu- arasındaki çekişme sayesinde olanaklı olduğu unutulmamalı. Unutulmaması gereken bir başka nokta da II. Abdülhamit döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak yitirmeye devam etmesi, hattâ bu sürecin daha da hızlanmış olmasıdır.

Hasta yatağında yatan Osmanlı'nın can çekişme süresini uzattığını söyleyebileceğimiz bu otokratın iktidarda kaldığı 33 yıllık dönemde eğitim ve altyapı alanında, demiryollarının

yapımında ve İzmir ve Adana başta gelmek üzere bazı bölgelerde modern kapitalist tarıma geçiş doğrultusunda birtakım atılımlar yapıldığını vb. söyleyebiliriz. Eğitim örneği üzerinde duralım. Sevan Nişanyan'ın derlediği rakamlara göre 1895 yılında Osmanlı devletinin bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan bölümünde 27,062 öğrencinin okuduğu 325 mülkî rüşdiye ve idadi, yani ortaokul ve lisenin yanısıra 70,775 öğrencinin okuduğu 505 gayrimüslim ve yabancı ortaokul ve lise vardı. Bu rakamlar, askerî rüşdiye ve idadiler ile medreseleri kapsamıyordu. II. Abdülhamit'in bu alandaki göreli başarısını -çoğu yerde onu kötüleyen- Kıvılcımlı da kabul ediyordu:

"Hamit, Anayasa'yı 33 yıl rafa kaldırdıktan sonra bile, İmparatorluğun dört bucağına İptidaî, Rüşdî, İdadî adlı İlk, Orta ve Lise okullarını bol bol açtı."[38] Hattâ Kıvılcımlı'nın bu yapıtında, klasik Kemalist yaklaşımından bir parça da olsa uzaklaştığını ve Cumhuriyet döneminin ilk 18 yılının eğitim açısından son derece başarısız olduğunu itiraf ettiğini bile görüyoruz:

"Bununla birlikte, kültür temelinin dayandığı okullarımızda her yıl, kaç kişinin diploma aldığını saymak bile, Cumhuriyetin sekizinci yılına dek aklımıza gelmemiştir: '1923-24 yılından 1928-29 yılına kadar diploma alanlar sayılmamıştır.' Hele 'Memleketin efendisi köylümüz'ün kültür durumu, belki 'bölücü' davranmış olmamak için, özellikle unutulmuştur. Atatürk'ün ölümüne dek 18 Cumhuriyet yılı: şehirlerimizdekinden ayrı olarak köylerimizde kaç ilkokul var, kaç öğretmen ve öğrenci çalışır? Merak etmemişiz... Ancak, İkinci Cihan Savaşı patlak verip te, bir milyon Mehmetçiği tarlası başından silâh altına çektiğimiz gün, milletçe ekmek derdine düşülünce, 1940-41 yılı, ünlü 'İlkokul Seferberliği' adına ansızın, ekmeğimizi üreten köyün eğitimi üzerine eğilmişiz."[39]

Ancak bu sınırlı atılımlara rağmen okulların ve onların programlarının çok sıkı bir denetim altında tutulduğu da unutulmamalıdır. Petrosyan şöyle diyordu:

"Tüm bilim kurumları, eğitim bakanlığının sansürünün ve müfettişlerinin en acımasız kontrolü altında bulunuyorlardı. Okul programlarından 'düşünce uyandıracak' konuların hepsi çıkarıldı. Sultanın sansür memurları, ilkokul programlarından tarih ve coğrafya dersini bütünüyle çıkararak, bu derslerin yerine Müslüman büyüklerinin yaşantıları ve gezileriyle ilgili öyküler koydular. Bu dönemde Türk okullarının tüm basamaklarında dinsel etki kuvvetlendi. XIX. yüzyılın sonunda tüm idadilere durmadan sayısı arttırılan ilahiyat dersleri kondu. Ortaokullardaki tarih dersleri, Türk sultanlarının eylemlerinin kısaca açıklanması suretiyle sınırlandı."[40] Basın, edebiyat, kültür ve sanat alanları da bu koyu baskı rejiminden nasiplerini alacaklardı. Aynı kaynakta bu konuda şunlar söyleniyordu:

"70 yıllarında (yani 1870'lerde- G. A.) büyük başarılar kazanan Türk gazeteciliği, sultanın sansürü tarafından yok edildi... Basılan gazete sayısı da çok azalmıştı. Eğer 70 yıllarında İstanbul'da 50'ye yakın gazete ve dergi çıkıyorsa, XIX. yüzyılın sonuna doğru, salt sultanın ve hükümetin işine gelen makaleler yayınlayan birkaç gazete kalmıştı."[41] Buna, gerek yerli yazar ve şâirler üzerindeki yoğun baskı ve sansürü ve gerekse Avrupa ve dünya edebiyatının tanınmış yazar ve şâirlerinin yapıtlarının Türkçeye kazandırılmasının engellenmesini katabiliriz. II. Abdülhamit'in sansürü; Rousseau, Voltaire, Shakespeare, Schiller, Racine, Corneille, Hugo, Zola, Tolstoy, Byron gibi tanınmış edebiyatçıların yapıtlarını da kapsıyordu.

II. Abdülhamit dönemi; Osmanlı devletinin toprak yitirmeye devam ettiği, bir siyasal despotizmin egemen olduğu, burjuva muhalefet odaklarına karşı sansür ve baskının yaygın bir tarzda uygulandığı, neredeyse tam bir durgunluğun yaşandığı temel üretim sektörü tarımda ilkel tekniklerin kullanımının sürdüğü, 19. yüzyılın ortalarından bu yana süregelen yerli endüstrinin ve zanaatların daralması sürecinin -yapılan bazı atılımlara rağmen- devam ettiği, ekmeklik un da içinde olmak üzere pek çok tüketim maddesinin Avrupa'dan getirilmesi uygulamasının artarak sürdüğü, yoksul Anadolu, Balkan ve Arap halklarının acımasızca

sömürüldüğü bir dönemdi. Dahası bu dönem; Osmanlı devletinin 1853-56 yılları arasındaki Kırım savaşı sırasında başlayan Batı Avrupa burjuvazisinden ödünç alma sürecinin devam ettiği, bir çığ gibi büyüyen bu borçlarını ödeyemez hâle gelen devletin 1875'de malî iflâsını ilân etmek zorunda kaldığı, Avrupa devletlerinin ülkenin değişik gelir kaynaklarını 20 Aralık 1881'de kurulan Düyun-u Umumiye İdaresi (=Genel Borçlar Yönetimi) aracılığıyla resmen denetlemeye başladıkları ve Osmanlı devletini mali boyundurukları altına aldıkları bir dönemdi. Gene bu dönemde, 27 Mayıs 1883'de Düyun-u Umumiye ile üç yabancı bankanın birlikte kurduğu ve kendi güvenlik gücüne sahip olan Tütün Rejisi devlet içinde devlet gibi hareket etmeye başlamış, Ermeni halkını ezmek için 1891'de Hamidiye Alayları oluşturulmuş ve 1894-96 yıllarındaki kıyımlarda yüzbinlerce Ermeni öldürülmüş ve yüzbinlercesi de yaralanmış ve sakatlanmıştı. Oya Sencer bu dönem hakkında şu değerlendirmeyi yapıyordu: "1870-1908 döneminin genel malî ve ekonomik durumunu belirleyen ana çizgiler malî iflâs, dış borçlar, ticaret hayatının, bütün yatırımların ve genel olarak ekonomik hayatın tümüyle emperyalist ülkelerin eline geçmesidir. Bu gidişin kökleri... 1870 öncesi dönemde olup, 1870'den 1908'e kadar hız kazanır. 1870'lerin Fransız ve İngiliz egemenliği, yerini yavaş yavaş Alman egemenliğine bırakmaktadır. Savaşlar, büyük açlıklar, milyonlarca göçmen, hazırlıksız bulunan ülkeye son darbeleri de indirmiş; bağımsızlığa kavuşan büyük eyaletlerin İmparatorluk'tan ayrılması, vergileri ve gelirleri azaltmıştır. Vergi veremeyecek durumda olan halk yer yer hükümete karşı gelmiş, halk hareketleri çıkmış, devlet gelirleri düşmüştür. 1870 yılında yine dış borçlanma çaresine başvurulmuş, ama alınan yeni borçlar, bir önceki borçların faizi, ordu masrafı, sarayın masraflarının ödenmesi yolunda kullanılmıştır."[42]

Bu genel değerlendirmeyi burada bitirirken, Osmanlı devletinin çöküş sürecine girmiş olmasının tek, hattâ esas sorumlusunun, aslında şu ya da bu padişah olmadığının altını çizmek gerek. Bu, darkafalılığı ve paranoya düzeyine varan kuşkuculuğuna rağmen hayli güçlü ve kendi çapında ve dönemin ölçütleriyle az çok başarılı bir padişah sayılabilecek olan II. Abdülhamit için de geçerlidir. (Bunları söylerken, Kanuni- sonrası dönemde tahta oturan bir dizi zayıf kişilikli, beceriksiz ve yeteneksiz padişahın ve onların dargörüşlü tutum, eylem ve politikalarının bu gerileme sürecini hızlandırmada önemli bir rol oynadıkları gerçeğini yadsımıyorum elbet.) O, öncellerinden devraldığı ve yoksul halklara dayanılmaz acılar çektiren sistemi sürdürmek ve pekiştirmekten, yıkılmak üzere olan bu köhne konağın bir süre daha ayakta kalması için uğraşmaktan başka bir şey yapmıyordu; yapamazdı da. Burada II. Abdülhamit'in devraldığı Osmanlı mirasına, çok kaba çizgileriyle de olsa bir göz atmamız gerekiyor.

Herşeyden önce, Kırım Savaşı'yla birlikte Batı Avrupa ülkelerinden alınmasına başlanan fonların genellikle yatırımlara yöneltilmek ve verimli bir tarzda kullanılmak yerine dönemin padişahlarının (Abdülmecit ve Abdülaziz) ve Saray ve çevresinin asalak ve debdebeli yaşantısını ve devletin güncel harcamalarını karşılamak için kullanıldığını belirtmek gerek. Ülke içinde üretici güçleri geliştiremediği için yeni vergi kaynakları yaratamayan, ülkenin farklı bölgelerinin ekonomik bakımdan bütünleşmesi doğrultusunda ciddi adımlar atamayan, büyüyen ordunun ve bürokrasinin modernleştirilmesi için yüklü miktarda paraya gereksinim duyan, ama bu amaçla elkoyduğu kaynakları da ciddi ve tutarlı bir tarzda kullanamayan, halkın büyük çoğunluğu yoksulluk içinde kıvranırken gösterişli tüketim harcamaları yapmayı sürdüren Osmanlı egemen sınıfları için dış borçlanma kapısının açılması bir kurtuluş yolu gibi gözükmüştü. Ama, yüksek faizlerle alman borçların, plansız ve verimsiz bir biçimde kullanılması, âdeta boşa harcanması ve borçlanmanın giderek bir alışkanlık hâline gelmesi, sonunda Osmanlı devletinin kendi vergi gelirleri üzerindeki denetimini yitirmesine, yani Osmanlı devletinin malî tutsaklığına yol açacaktı. Oysa, bunun böyle olacağı çok önceden de görülebilirdi. Britanya'da yayımlanan *Times* gazetesi, 15 Eylül 1858 tarihli sayısında, daha 1858 istikrazı pazara sunulduğunda Osmanlı'yı şu alaylı ve küçümseyici sözlerle eleştiriyordu:

"Fikrimizce şimdi aktettiği istikraz (=ödünç- G. A.) hiç olmazsa uzun bir zaman için Türkiye'nin sonuncu istikrazı olmalıdır. Türkiye'nin kendi kendini idare edeceği zaman gelmiştir. Gerek İngiltere ve [gerek- G. A.] Fransa şimdilik yapacaklarını yapmışlar ve kâfi masraf ihtiyar etmişlerdir (=yeterince harcama yapmaya katlanmışlardır- G. A.). Türklerin birdenbire istikrazdan garip bir lezzet duymaya başladıklarını zannediyoruz. İngiliz ve Fransız altınlarını kolayca memlekete getiren bu usülün Türk Paşalarını az çok teshir ettiği (=büyülediği- G. A.) anlaşılıyor. Türkiye'deki vaziyet-i içtimaîye (=toplumsal durum- G. A.) istikraz akdine ve ele geçen paraları israfa müsaittir (=boşa harcamaya elverişlidir- G. A.) Çünkü bu paraları istikraz edenlerin tediye mecburiyetleri (=ödeme yükümlülükleri- G. A.) yoktur... İslâmlar'm kusurları kibir ve tembelliktir. Kendilerine başkaları tarafından ödenecek para vermekle bu kusurlarım teşvik etmiş oluyoruz."[43]

Saray ileri gelenlerinin ve yönetici sınıfların yaşantısı, emekçi yığınların yüzyüze olduğu acı tabloyla tam bir karşıtlık oluşturuyordu. Yahya S. Tezel şu çarpıcı rakamları veriyordu:

"1809 ve 1880 yılları arasında boğaz kıyılarında altı büyük saray yapıldı. Bunların en büyüğü olan Dolmabahçe'nin maliyeti 3 milyon sterlini aştı. Saray ve çevresi öyle bir 'tatlı hayat' ve 'Batı tipi' debdebe yarışına girdi ki, Padişah'ın (Abdülmecit'in- G. A.) kızlarından birinin 1850 yılında yapılan düğününde 2 milyon sterline yakın para harcanabildi. 'Yeni' Osmanlı bürokrasisinin üst kademelerindekiler yüksek maaşlarla beslenmekteydi. 19. yüzyıl sonlarında **nazır**lara yılda 5,000 ile 8,000 altın lira arasında maaş ödendiğini, altının şimdiki (Ocak 1994) değerinden hareket edildiğinde bunun bugünkü parayla 435,000 ile 695,000 dolar arasında harcanabilir gelir ifade ettiğini düşünürsek, Osmanlı Sarayıyla tüketim yarışına giren üst bürokratların İstanbul'da tüccar ve bankerler için ne yağlı müşteriler hâline geldiği kolayca anlaşılır."[44]

Andrew Wheatcroft, Abdülmecid ile Abdülaziz'in ölçüsüz harcamaları konusunda şunları söylüyordu:

"II. Mahmud ve halefleri Abdülmecid (1839-61) ve Abdülaziz (1861-76) Boğaziçi kıyılarında on ayrı bina daha inşa etmişlerdir. Masraf akıllara durgunluk verecek gibiydi. Padişahın 1856'da çoğu inşaata ve Avrupa'dan mobilya getirtmeye harcanan masraf listesi devlet gelirlerinin yüzde 14.5'iydi. Saray inşaatı döneminin en doruk yılları olan 1860 ve 1870'lerde Sultan Abdülaziz bu rakamın iki katından fazlasını harcıyordu. Millî kaynaklar çok büyük bir aşınma içindeydi. Yalılarını kent içindeki konaklarına yeğleyen padişahın yüksek düzey memurları da bu inşaat furyasını körüklemekteydiler. 1850'lerin sonlarında kent surların dışına taşmaya başlamıştı. Zenginler Boğaziçi kıyılarına, yoksullar da surların dışındaki ve Haliç'in iki kıyısındaki teneke mahallelere taşınıyorlardı."[45]

Evet, bütün bunlar; halkın çoğunluğunun sefâlete, hattâ yer yer açlığa mahkûm edildiği, ülkenin altyapısının acınacak durumda olduğu, devletin kendi alt ve orta düzeydeki memurlarının aylıklarını düzenli bir biçimde ödeyemediği, hattâ ordunun silâh ve donanım gereksinimlerinin karşılanamadığı koşullarda oluyordu. Cevdet Paşa, Abdülmecit'in eşlerinden biri olan Şerefsaz Hanım'ın lükse son derece düşkün olduğunu ve bu kadının harcamaları için ayrılan paranın Rumeli ordusunun harcamaları için ayrılan parayı aştığını anlatıyordu.

Öte yandan Şevket Süreyya Aydemir, Tanzimat'la birlikte Hristiyan uyrukların da artık devlet işlerinde görev almasına ve cezaların yasalara göre düzenlenmesine girişildiğini, padişahın sözlerinin yasa hükmü taşımasının önüne geçildiğini vb. anlattıktan sonra pratikte pek fazla bir değişiklik olmadığını belirtiyor ve sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Daha bu fermanlara imza koyan Sultan Mecit zamanında ve Tanzimat Fermanı'nda itiraf edilen iktisadî acze rağmen, sarayın ve saray kadınlarının israfları ve bu israfları karşılamak için dış borçlanmalar o hadde varmıştı ki, imparatorluk kendini tasarruf ve iktisada alıştıracağım

derken, iflâsın eşiğine fiilen ayak basmış bulunuyordu."[46]

İşte böyle bir miras devralan II. Abdülhamit'in padişahlık koltuğuna oturmasından hemen sonra kucağında bulduğu 1877 Osmanlı-Rus Savaşı ise, Osmanlı devletinin ağır yenilgisiyle, Rus ordusunun İstanbul kapılarına dayanması ve Doğu Anadolu'da Kars, Artvin, Ardahan ve Batum'un Rus ordusunun eline geçmesiyle sonuçlanacaktı. 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Anlaşması'nın ağır koşulları, Balkanlar'ın önemli bir bölümünün Osmanlı'nın denetiminden çıkmasını dayatıyordu. Rusya'nın yayılmasını frenlemek isteyen Britanya ve Fransa'nın müdahalesiyle yumuşatılsa da, bu yeni statükoyu bazı küçük düzeltmelerle kabul eden 1878 Berlin Kongresi, verimli Rumeli topraklarının önemli bir bölümünün yitirilmesini onamakla kalmayacak, zaten zor ve kırılgan bir nitelik taşıyan ülke ekonomisine ve halka daha da ağır yükler bindirecekti. François Georgeon bu durumu şöyle betimliyordu:

"Berlin'den sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun çehresi değişir. Yüzölçümü 200,000 kilometrekareyi, üzerinde yaşayan nüfus ise 5.5 milyonu bulan bir toprak parçaları toplamıdır yitirilen. Rumeli vilâyetlerinin bir bölümünü ve onların Slav nüfusunu bırakan Osmanlı İmparatorluğu, birdenbire hem daha Asyalı, hem de daha Müslüman bir görünüme bürünmüştür... 1879 yazında İç ve Doğu Anadolu'yu dolaşan bir İngiliz seyyah, erkek nüfusun azlığı karşısında şaşkına döner; onun saptamalarına göre, bazı bölgelerde cepheye giden erkeklerin sadece yüzde 10'u dönebilmiştir. Toplam nüfusu 470,000 olan Filistin onbin asker yitirmiştir. Nüfusta tam bir kan kaybı söz konusudur."[47] Yazar daha sonra sözlerini şöyle sürdürecekti:

"Yüzbinlerce adamın silâh altına alınması, birliklerin iki operasyon bölgesinde -Balkanlar ve Doğu Anadolu- toplanması, savaşın getirdiği insanî, maddi ve malî bedel, tüm bunlar İmparatorluğu yıpratmış ve zayıf düşürmüştür... Erkeklerin silâh altına alınması, sürekli para çekilmesi vilâyetlerin çoğunu kansız bırakmıştır. İmparatorluğun hemen her yerinde emniyet yokluğu artmış, eşkiyalık hız kazanmış, rüşvet ve yozlaşma yayılmıştır... Bazı bölgelerde, örneğin 1879-1880 yıllarında Doğu Anadolu'da, özellikle de Van, Diyarbakır ve Erzurum vilâyetlerinde kıtlık, hattâ açlık yaşanır; nüfusu ikiyüzbine yaklaşan Erzurum'da yaklaşık onbin kişi açlıktan ölür."[48]

Bu koşullar altında II. Abdülhamit'in istese bile bir "Dışarıda Batı kapitalizmine" ve "İçeride sosyal sınıflara karşı bağımsızlık" çizgisi sürdüremeyeceği açıktı. Bu dönemde emekçi köylü yığınları, Osmanlı maliye bakanlığının yanısıra Düyun-u Umumiye İdaresinin, yani yabancı kapitalistlerin, vergi toplama yetkisine sahip, yani devlet otoritesi zırhına bürünmüş görevlileriyle karşı karşıya geliyor, onlara, tahsildara ve mültezime vergi öder gibi para ödüyor ve sık sık olduğu gibi vergilerini ödeyemedikleri zaman da hapse atılıyorlardı. 1912 yılında 5,472 memuru bulunan Osmanlı Maliye Bakanlığından daha güçlü olan bu örgütün istihdam ettiği memur sayısı 8,931'i bulmuştu. İşte Kıvılcımlı'nın II. Abdülhamit'e yüklediği **Batı Kapitalizmine** karşı bağımsızlık" tutumunun özü!

Peki, ya "İçeride sosyal sınıflara karşı bağımsızlık..." Herşeyden önce II. Abdülhamit rejimi; ekonomik gerilik batağında debelenen ve toprak ağalarının feodal sömürüsü ve devletin topladığı aşırı vergiler altında ezilen ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan Müslüman ve Müslüman-olmayan emekçi köylülerin düşmanıydı. Emekçi köylülük sadece, toprağın en iyi bölümlerini elinde toplayan büyük toprak sahipleri tarafından 'ortakçılık' usulüne göre acımasızca sömürülmekle kalmıyordu. Buna aşar vergisinin köylüleri perişan etmesi ve devletin her düzeydeki temsilcilerinin halkı acımasızca soyması ve ezmesi de eklenmelidir. Çok ağır vergilerin köylüleri tarım üretiminden vazgeçmeye zorladığını belirten bir araştırmacı şunları söylüyordu:

"Bütün bu koşullara devlet yükümlülüklerini de eklemek gerekir. Bu yükümlülükler, inşaatta, yol onarımında mahkeme kararıyla zorla çalışma, vergi toplayıcıların ve onlara eşlik

edenlerin -çoğunlukla da zaptiyelerin- karşılıksız olarak, geçimlerinin sağlanması ve diğer haraçlardır."[49]

II. Abdülhamit'in, "sosyal sınıflara karşı bağımsız" olmak bir yana, iliğine kadar çürümüş, darkafalı, statükocu ve despotik Osmanlı askerî ve sivil bürokrasisinin, Müslüman toprak ağalarının ve çoğunluğu Rum ve Ermeni kökenli komprador burjuvazinin temsilcisi ve şefi olmaya mahkûm olacağı ve öyle olduğu da açık değil mi? Ancak bu despot sultanın, tahta oturmasından kısa bir süre sonra Meclisi kapatmış ve 1876 anayasasını askıya almış olması, ülke içinde iktidarını -sadrazam ve bakanlar da içinde olmak üzere- kimseyle paylaşmaması, etkili bir gizli polis örgütü aracılığıyla bürokrasiyi, orduyu vb. denetim altında tutması gibi faktörlerin, böyle bir görünümün oluşmasına, II. Abdülhamit'in "sosyal sınıflara karşı bağımsız" olduğu yanılsamasına yol açtığı söylenebilir.

Ülkenin ekonomik inşası alanında olsun, güçlü ve modern teknik ve araçlarla donatılmış bir ordu ve özellikle bir donanma oluşturma alanında olsun ciddi ve radikal adımlar atamayan, giderek daha da fosilleşen ve daha da derin bir borç batağına batan bu rejim aynı zamanda, Batı Avrupa devletleri ve burjuvazisinin, değişik ulus ve milliyetlerden Osmanlı emekçilerini sömürmesinin bir aracıydı. Devletin üst kademelerindeki yöneticiler şu ya da bu yabancı devletin, şu ya da bu elçiliğin adamları durumundaydılar. Yerasimos şöyle diyordu:

"Nazırlar ve devlet kademelerindeki yüksek mevki sahipleri büyük şirketlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki şubelerinin idare meclislerine dahil olmadıkları zaman bile, bu şirketlerin simsarları durumundadırlar. Mesela Harbiye Nazırı M. Rıza Paşa servetini Krupp'la olan ilişkilerine borçludur. Hariciye Nazırı Noradungyan Efendi, Osmanlı Bankası'na bağlı Genel Sigorta şirketinin idare meclisi başkamdır. Padişahın şahsî katiplerinden Nuri Bey, tütün rejisinin idare meclisi üyesidir. Sadrazamlık mevkiini işgal etmiş bir Sait Paşa, Beyazıt-Şişli arasındaki tünel imtiyazının inşaatını bir Alman şirketine vermek için Deutsche Bank'tan 15 bin Osmanlı altını rüşvet istemektedir. Padişahın bütün yakınları ve Saray'a girmiş kişiler de aynı şekilde ülkede faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketlerde şu ya da bu ölçüde, yüksek mevkiler işgal ederler."[50]

Bu arada II. Abdülhamit konusunun, Kıvılcımlı'nın tutarsızlıklarının vardığı boyutların bir kez daha sergilenmesine vesile olduğunu anımsatayım. Yukarda yazarın II. Abdülhamit'i, hem de hak etmediği bir biçimde, "Dışarıda **Batı Kapitalizmine** karşı bağımsızlık" ve "**İçeride sosyal sınıflara** karşı bağımsızlık..." erdemleriyle onurlandırdığını ve 1908 devriminin "Abdülhamid'in otuz üç yıl savunduğu iki **'İstiklâl'** prensibini tersine çevirdi"ğini söylediğini görmüştük. Ama aynı Kıvılcımlı, bir çok başka çalışmasında bu söylediklerinin TAM TERSİNİ savunmakta, yani II. Abdülhamit'i yerer ve kötülerken 1908 devrimini çoğu kez övmekte ve bazan da kötülemektedir. Birkaç örnek üzerinde duralım.

Yazar 1954'te kendisinin önderliğinde kurulan Vatan Partisi'nin programında II. Abdülhamit'i ağır bir dille eleştirmişti. O burada padişahın, İngiliz gazetesi *Times*'a verdiği bir demeçte, *"Kullanmasını bilmeyen bir memlekete hürriyet vermek, kullanmasını bilmeyen birisine tüfek vermiye benzer"*[51] dediğini aktardıktan sonra şöyle demişti:

"Yani, 'Kızıl Sultan' millete inanmıyordu: Onun için, 'memleketi hürriyeti kullanmaya hazırlamak' bahanesiyle, *'Kanunuesasî'*yi 33 yıl rafa kaldırdı. 10 Temmuz'da (10 Temmuz 1908'de- G. A.) yeniden ilân etti. Lâkin, hürriyet, 31 Mart günü, Abdülhamid'i temizlemedikçe yaşıyamıyacağını gördü.

"Gerçekte; millet değil, Osmanlı tefeci ağalarıyle acente bezirgânları hürriyete lâyık değillerdi. Onun için, Meşrutiyet, o derebey artıklarının gölgeleri altında, polis kuvvetiyle tutulan, kırtasiyeci bir askerî istibdadı, parlamentocu *şekil*'lerle süslemekten öteye geçemedi."[52] Gene Kıvılcımlı, 1908 devrimini yapan Türk ordusunun -Almanya'yla ilişkiler bağlamında- torbada

keklik olduğunu söyledikten sonra II. Abdülhamit'i de Almanların "âleti" olarak gösteriyordu:

"Şu bizim biçare 'Hürriyet' kuşuna bakıla: Başı, Alman elçiliğinde, Alman subaylarıyla Alman casusları arasında bağlanıyor.

"Hürriyetin niçin Abdülhamit tarafından ilân edildiği, Abdülhamit'in 31 Mart Olayı'na kadar niçin 'ihtilâl'ce tahtından atılamadığı bundan anlaşılıyor. Alman elçiliği ve Alman subayları şanlı âletleri olan Kızıl Sultan'a kıyamıyorlar..."[53]

Yazar, II. Abdülhamit ile Mithat Paşa arasındaki güç savaşımına değinirken şöyle diyordu:

"Ne Hamit, ne de Mithat millete dayanmıyorlar. Hamit o zaman zorbalığın eski kalesi olan Rus Çar'ı ile zorbalığın yeni kabadayısı Alman Kayzeri'ne sırtını veriyor. Mithat Paşa, milletlerarası dengede ağır basan İngiliz ve Fransız Emperyalizmlerini arkasında biliyor."[54]

Bu pek de gerçekçi olmayan değerlendirmeleri yapan yazar, II. Abdülhamit'in Enver Paşa'yla yaptığı bir konuşmada ona, ilk Meclis-i Mebusan' kendisinin açtığını ve daha sonra da kendisinin kapattığını söylediğini anımsattıktan sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Biçare vesveseli 'Hakan', bunca denemeden sonra hâlâ **'ben yaptım'** diye konuşuyor.. Gene de mert adam... Yaptıklarını kendinden sanıyor. İttihatçıların yaptıklarını da Enver yaptı sanıyor. Demek inanıyor... Bu haşmetli kuklacıklar tarihi yürüttüklerine samimiyetle inanıyorlar. Göremiyorlar. Kendi iplerini oynatan yerli, yabancı kör kuvvetleri göremiyorlar.

"Hele Türk Milletini, hiç acımaksızın ikide bir kündeye getiren emperyalizmin birer süslü kuklası olduklarını düşünemiyorlar."[55]

Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi adlı yapıtında 1908 devriminin, "Abdülhamid'in otuz üç yıl savunduğu iki **'İstiklâl'** prensibini tersine çevirdi"ğini ve "İnanılmaz bir ihanetle memleketi yabancı sermaye egemenliğine ısmarladı"ğını ileri süren Kıvılcımlı'nın İttihat ve Terakki çetesini nasıl övdüğünü aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde göreceğiz.

Gerici Ermeni Politikacıları ve Burjuvalarının Sorumluluğu

Yazar aynı yapıtında, Abdülehad -ya da Abdülahad- Nuri'nin 1926'da yayımlanan *Türkiye Seyr'i Sefain İdaresi Tarihçesi* adlı kitabından bir dizi alıntı sunuyor ve o alıntılara dayanarak bu dönemde yapılan soygun ve yağmanın ve ülke ekonomisinin yabancı sermayenin denetimi altına girişinin sorumluluğunu neredeyse sadece Ermeni kökenli politikacı ve kapitalistlerin sırtına yıkmaya çalışıyor. Kıvılcımlı okuyucuyu, bu kitabının onlarca sayfasını alıntılarıyla doldurduğu Abdülehad Nuri'nin kim olduğu, onun dünya görüşü ve siyasal çizgisinin ne olduğu hakkında bilgilendirmeye ise gerek bile duymuyor. Ancak, kitabında çok geniş bir yer ayırdığına bakılırsa Kıvılcımlı'nın, bu kişinin sunduğu verileri güvenilir bulduğu açıktır. Oysa, Haziran 1916'da, yani Ermeni sürgün ve jenosidi sırasında Muhacirîn Müfettişliği'ne atandığı, yani tehcir ve jenosit işlemlerinde görev aldığı ve Osmanlı devletinin savaştan yenik çıkmasının ardından görev başındayken tutuklanarak savaş suçlarını yargılamakla görevli "Kürt Mustafa" Divan-ı Harbi'ne verildiği bilinen bu kişinin, konu "Ermeniler" olduğunda, asla objektif bir kaynak sayılamayacağı açık olmalıydı.

Başka veriler de Abdülehad Nuri'nin hiç de güvenilir bir tanık olmadığını gösteriyor. Yardımcı Doç. Dr. Cevdet Yakupoğlu'nun "Bir Sürgün Kahramanı Abdülahad Nuri Bey: Hayatı, Eserleri ve Selçuklu-Beylikler Tarihi Üzerine Çalışmaları" adlı makalesinde yer alan bilgilere göre kahramanımızın dedesi Boyabat eşrafından Hacı Yusuf Efendi, babası şer'iyye mahkemesi kadısı Hasan Raci Efendi ve kardeşlerinden biri de Türk "ulusal kurtuluş" savaşı yıllarında Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından olup bir süre Kastamonu milletvekilliği ve dışişleri bakanlığı yapmış olan Yusuf Kemal Tengirşenk'tir. 1913'ten itibaren Türkçülük düşüncesini benimseyen ve bu doğrultuda yazılar yazan Abdülehad Nuri'nin 1914'de İstanbul'a

gelerek burada daha önce çalıştığı Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi'nde göreve başladığı, ancak kısa bir süre sonra, yani 1915 sonbaharında Sevkıyat Müdürü (veya müdür yardımcısı) sıfatıyla Halep'te yeni bir göreve atandığı anlaşılıyor. Bu, adıgeçen kişinin Ermeni jenosidinde görev aldığı anlamına gelmektedir. Abdülehad Nuri'ye yeterince objektif bir biçimde yaklaştığı söylenemeyecek olan Yakupoğlu'na göre,

"O, 1916 yılı ortalarına kadar Halep ve Şam taraflarındaki bu vazifesini yürütmüştür. Konu ile ilgili yazışmalar, Abdülahad Nuri Bey'in bu görevi esnasında Ermeni Tehciri hadiseleri içindeki rolünü göstermektedir. Dâhiliye Nezâreti İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdiriyeti İskân Şubesi'nden (=İçişleri Bakanlığı Aşiretlerin ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi Müdürlüğü Yerleştirme Şubesi- G. A.) Halep Vilâyeti'ne çekilen telgrafa göre Osmanlı hükümeti, Sevkıyat Müdürü Abdülahad Nuri Bey'den; Şam'da bulunduğu sırada oradaki Ermenilerin durumunu araştırmasını, Halep vilâyetindeki sevkıyatın muhtevasını ve sonuçlarını bir rapor hâlinde İstanbul'a bildirmesini istemiştir."[56] Abdülahad Nuri Bey'in, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması'na kadar bölgede çeşitli görevler alarak "hizmette bulunmuş olduğu"nu söyleyen Yakupoğlu onun, Haziran 1916'da Muhacirîn Müfettişliği'ne atandığını ve Eylül 1918'de Adana Vilâyeti İaşe Müdürlüğü görevine getirildiğini belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyor:

"I. Dünya Savaşı yıllarında Güney Anadolu'da bu şekilde türlü görevlerde bulunmuş olan Abdülahad Nuri Bey'e, başta Talât Paşa olmak üzere pek çok Osmanlı devlet adamına yapıldığı gibi, Tehcirin imha maksadı taşıdığını itiraf etmeleri yani diğer bir ifade ile Tehcir sırasında Ermenilerin katledilmesine göz yummaları iddiasıyla Ermeniler tarafından çamur atılmıştır."[57]

Mehmet Bayrak ise, "Bilinmeyen bir köy hikâyesi: Kürd düğünü" adlı yazısında, başka bir kaynağa dayanarak Abdülahad Nuri hakkında şu bilgiyi aktarıyor:

"Abdülahad Nuri, yazar, dilci. (Boyabat?-İstanbul 1927) Zamanın yaygın fikir hareketlerine katıldı. Abdülhamid devrinde sürgüne gönderildi. Türkçülük akımını benimsedi. Mütarekede Kürt Mustafa Divan-ı Harbi tarafından mahkûm edildi. Hapisten kaçıp Anadolu'ya geçti (1922). Millî Mücadele sırasında Kastamonu'da ilmi çalışmalar ve gazetecilik yaptı. Bir süre bu ilde yayımlanan *Açıksöz* gazetesinin başmakalelerini yazdı (1922). Millî Mücadele sona erdikten sonra, eskiden de çalıştığı Seyrûsefain (Denizyolları) idaresindeki işine döndü...

"Abdülahad Nuri'nin yaşamının önemli bir bölümü, önce İttihadçı sonra Kemalist çizgide politik mücadele ile geçiyor. Mütareke yıllarında görevi başındayken tutuklanarak Kürt Mustafa Divan-ı Harbi'ne veriliyor. İdam edilmek üzereyken arkadaşlarınca Anadolu'ya kaçırılıyor ve Kastamonu'ya geliyor."

Bir an için kendisine ilişkin bütün meşru soru işaretlerini bir yana koyarak Kıvılcımlı'nın, Abdülehad Nuri'nin marifetleri konusunda herhangi bir bilgiye sahip olmadığını varsayalım. Bunun böyle olması durumu kurtarmaya yeter mi? Hayır. Çünkü bay A. N.'nin sözü edilen kitabı; Ermeni jenosidinden sadece 10-11 yıl sonra ve yeni İttihatçıların, yani Kemalistlerin denetimindeki İstiklâl Mahkemelerinin harıl harıl çalıştığı ve hukuk normlarını hiçe sayarak eski İttihatçıları ve diğer bazı muhalifleri ya da potansiyel muhalifleri ipe çektiği 1926 yılında yayımlanıyor. 1926 yılı Türkiyesi'nde, "Ermeniler"i ilgilendiren bir konuda kalem oynatan bir kişinin istese bile objektif bir değerlendirme yapamayacağını, böyle yapmaya kalkışması hâlinde kitabını asla yayımlatamayacağı gibi başına hoş olmayan şeyler geleceğini tahmin etmek hiç de zor değil. Bunu anlamak için bir parça da olsa tutarlı olmaya çalışan ve çok sayıda çalışmaya imza atmış olan tanınmış bir tarihçinin, yani Ahmet Refik Altınay'ın başına gelenlere bakmak yeter. Tarihçi Ayşe Hür,

"Ahmet Refik Altınay'ın İttihatçılar tarafından zaten hiç sevilmediğini, bu açıklamalarından dolayı da Cumhuriyet döneminde sürekli baskı gördüğünü, çalışmalarının yasaklandığını,

üniversitedeki kürsüsünü kaybettiğini, yoksulluğa mahkûm edildiğini, sefâlet içinde kimsesiz öldüğünü hatırlatalım"[58] demişti.

Burada, okurun sabrını zorlayarak Kıvılcımlı'nın, Abdülehad Nuri'den -çoğu bold olarak- aktardığı alıntılarla süslediği sözlerini aktarmama izin verilsin:

" 'Devlet malı deniz'di: onu Derebeyi Devletinde yalnız Devletlû 'domuzlar' yiyebiliyordu; şimdi o 'Deniz'e Özel Sermaye 'Domuz'u da burnunu sokacaktı.

" **'Hükümet, Noradonkiyan'ın kışkırtılmalariyle** İdareyi bir şirkete devretmekten başka bir şey düşünmüyordu. **İdarenin borçları baştan aşmıştı. Bunların da hesaplarının incelenip doğrulanmasıyla uğraşılmaya başlandı.. Şu kadar ki İzmir milletvekili Ispartalıyan Efendi, Bayındırlık Bakanlığında Noradonkiyan Efendinin yerine geçen Hallaçyan Efendinin** 'arka çıkmasıyla İdareyi bir Şirkete devredip, değerli bir kuruculuk hakkı aldıktan sonra, hisse senetleri dolapları çevirmek için geceli gündüzlü çalışıyordu.' (**Keza** 65).

"Sayın yazar Abdülehad Nuri Bey, bütün bu olaylarda bir 'Ermeni oyunu' görüyor, bu oyunun altındaki yerli **Özel Sermaye** ile üstündeki **Yaban Tekelci Finans Kapital**in parmağını ve kuklaların hep o parmakla oynatıldığını sezemiyor. Yalnız millet malının Devlet kanalıyla özel kişilere aşırılma yönündeki ezeli Alicengiz oyunu karşısında boşuna saçını başını yoluyor:

" 'Talihsiz İdare! Oluş yüzeyine geldiği günden beri Ermenilerin karışmasından yakasını kurtaramamıştır. Evet, onların da hakkı var. Biz iyi idaresinde başarı gösterememişiz. Onlar bizden daha iyi idare ediyor görünmüşler. Bu zihniyet genelleşmiş.'

"Sanıyor. Ve Türkiye aydınının aşağılık duygusu içinde bunalırken, bir Ermeni'nin nasıl o koca yaldızlı, nişanlı paşalarla dolu Bakanlar Kurullarını dize getirebildiğini açıklamıyor. Her şeyi, bugün de bol bol yapıldığı gibi, bir nereden geldiği bilinmez, yomsuz alınyazısı **'ZİHNİYET'** lâfına bağlayıp, sınıf ve toplum determinizmini, kimi ultramodern 'İdeolok'larımız gibi **'Yanlışlar'** Komedyasına çevirivériyor. Oysa, kendi anlattıklarını kulağı işitse, ortada hiçbir 'yanlış'ın bulunmadığını, tersine, millet ne kadar aldatılırsa, bir sosyal sınıfın o kadar sinsice yararlandığını; yapılanlarda aldanış ve kör tesadüflerin değil, tam orostopoğluca bir hesap ve bile bile lâdes durumu yaratıldığını kolay öğrenirdi. Çünkü, o Ermenicikler, bütün Müslüman-Türk yerli sermayenin yüzyıldan beri okuluna girdiği Batı kapitalizminin, kendi üstünlüğünü ve sömürüsünü geri ülkelere bir **'zihniyet'** olarak ta, **'Avrupa malı'** diye sokup yerleştirmek kastini temsil ediyorlardı. Başka türlü koca bir İmparatorluk kafese konulamazdı. Netekim A. N. de Noradonkiyan Efendilerin ağızlarında dolaşan sloganlarını hatırlamakla kalır, bu sloganları kulaklara Batılı dost finans kapital ajanlarının üflediklerini nedense bir türlü kavrıyamaz:

" **'Noradonkiyan Efendinin 'Devlet Ticaret etmez!' nakaratı da çâresizliği yamanlaştırdı; altın oluğun yabancı ellere teslimini pekiştirdi'. Bu hususta yapılan bir toplantıda Noradonkiyan efendiye, Hicaz demiryolunu, Posta ve Telgrafı örnek göstermekliğim:** 'Bu sözü ben demiyorum, Avrupa söylemiş!' **cevabı ile karşılandı. Ve İdarenin** 'Fayrfeyld ve Weldel' **şirketleri adına (Yabancı Finans Kapital hesabına) alıcısı Ispartalıyan efendiye, satıcısı Hallaçyan efendi canibinden 75 yıl süreyle imtiyazı, imtiyazlı hatları, deniz tekneleri, taşıtları, hareketli hareketsiz malları, gümrük resmi, emlâk vergisi, fenerler, liman ve şandıra resimlerinden, telgraf ücretlerinden, orman resimlerinden indirimler ve muaflıkları, istimlâk hakkı, hükümete ait toprakların bedava verilişi gibi herbiri birer hazine değeri ağır değerli bağışlamalar, hayırlı bir alışveriş imiş gibi, Kadir gecesi İradesi (Padişah buyrultusu) alındı. 29 Eylül 1325 ve Hallaçyan, Ispartalıyan efendiler imzalarıyla imzalanmış 19 Şevval 1327 ve 21 Ekim 1325 (1909) tarihli mukavele ve şartnameleri imza edildi... Buna karşılık, şirketin vereceği şey 350 bin lira. Bir de yılda 5 kaptan ile 5 çarkçıyı Avrupaya gönderip öğretimletmek.' (Keza**, s. 66, 67).

"1909: Türkiye'de yerli-yabancı sermayenin sözde Devrimle siyasî iktidara çıktığının ertesi yılı. Daha gelir gelmez iktidara, Türkiye halkının nesi var, nesi yoksa, hükümet zoru, Devlet Anayasası, Padişah buyrultusu, Avrupa felsefesi.. neyle olursa olsun her şeyle, hepsine elkoyuyor. Bütün bir İmparatorluğun varını yoğunu okuyup, üfleyip efendisi Batı sermayesinin mihrabına, gözü Hürriyet atlasıyla kapalı kurban olarak, davulla, zurnayla yatırıyor. 20 nci yüzyıl Emperyalist kapitalizmine, geri bir ülke bütün mukaddesatçı geleneklerine uygun olarak **Kadir gecesi** gâvur eliyle satılıyor. Müslüman kapitalist, Hazret'i İsâ'yı çıfıtlara teslim eden Ponce Pilat gibi, Türkiye ekonomisini gayrimüslim aracılığı ile yabancı sermayeye peşkeş çekerken, temiz kalmak için ellerini yıkıyor. Çünkü: **'Devlet ticaret etmez!'** "[59]

Önce bir düzeltme: Kıvılcımlı'nın ileri sürdüğünün tersine Türkiye'nin yabancı sermayeye peşkeş çekilmesi, 1909'dan ÇOK DAHA ÖNCE, 1838 İngiliz-Osmanlı ticaret anlaşması (ya da Baltalimanı Ticaret Konvansiyonu) ve 1839 Tanzimat Fermanı'yla ve özellikle de 1853-1856 yıllarında yaşanan Kırım Savaşı'nın ardından içine girilen borçlanma sarmalıyla gerçekleşmeye başlamıştı. Bu yarı-sömürgeleşme süreci, "Nazırlar ve devlet kademelerindeki yüksek mevki sahipleri"nin "büyük şirketlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki şubelerinin idare meclislerine dahil olmadıkları zaman bile, bu şirketlerin simsarları durumun"a (Yerasimos) düşmüş olduğu ve Osmanlı maliyesinin 1881'den başlayarak Düyun-u Umumiye İdaresi'nin denetimine girdiği dönemde, yani II. Abdülhamit döneminde büyük ölçüde tamamlanmıştı. Buna yukarda, o dönemi tartışırken değinmiş bulunuyorum. Bu bakımdan, en azından 1908 devrimini izleyen ilk yıllarda ve hattâ kısmen daha sonraki yıllarda "ulusal burjuva" eğilimi ve vurgusu hayli belirgin olan İttihat ve Terakki dönemine, yabancı sermayenin Türkiye'ye nüfuz etmesi bağlamında çok özel bir yer verilmesi yanlıştır. Daha önceki onyıllarda oluşan siyasal, malî, diplomatik ve askerî bağımlılık ilişkisi 1908 sonrasında da sürmüş, ancak İttihat ve Terakki çetesinin Britanya ve Fransa, hattâ Çarlık Rusyası'yla ilişkilerini sürdürme ve bir ölçüde geliştirme çabalarına rağmen Birinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'nin Almanya'ya olan bağımlılığı özel bir önem kazanmış ve savaş ortamında daha da pekişmiştir.

Öte yandan, asla Ermeni kökenli politikacıların, kapitalistlerin ve bürokratların gerici, düzen- yanlısı ve emperyalizm-yanlısı düşünce ve eylemlerini savunmak ya da onların suçlarını hafifletmeye çalışmak gibi bir derdi olmayan Ermeni kökenli bir komünist olarak benim, bu uzun alıntıda yer alan iki noktaya itirazım var. Herşeyden önce Abdülehad Nuri ve onu kaynak gösteren Kıvılcımlı'nın, 1908 devriminden sonra kurulan ve İttihat ve Terakki'nin nüfuzu altında bulunan hükümetin ekonomik politikalarının ve bu arada deniz ticareti ve ulaşımına ilişkin politikaların "Ermeniler", daha doğrusu Noradonkyan, Ispartalıyan ve Hallaçyan gibi kişiler tarafından belirlendiği ve yönlendirildiği yolundaki savları asla kabul edilebilir değildir. Osmanlı devletinin, Noradonkyan efendi ve benzerleri **'Devlet ticaret etmez!'** buyurduğu için liberal bir ekonomi politikası izlediği ve ülke ekonomisini yabancı sermayeye peşkeş çektiği düşüncesini ileri sürmek, ortalama bir tarih okurunun aklıyla alay etmek anlamına gelir. Kıvılcımlı,

"Çünkü, o Ermenicikler, bütün Müslüman-Türk yerli sermayenin yüzyıldan beri okuluna girdiği Batı kapitalizminin, kendi üstünlüğünü ve sömürüsünü geri ülkelere bir **'zihniyet'** olarak ta, **'Avrupa malı'** diye sokup yerleştirmek kastini temsil ediyorlardı. Başka türlü koca bir İmparatorluk kafese konulamazdı" derken bu hatalı yaklaşımını yineliyor. Abdülehad Nuri'den farklı olarak onun, "Ermeniler"in arkasında yabancı finans kapitalin bulunduğunu belirtmesi ve böylelikle onların "sorumluluk payı"nı azaltması, burada çok önemli olmayan bir ayrıntı olarak kalıyor.

Vikipedi, 1883'te Hariciye Nezareti hukuk müşavirliğine (=Dışişleri Bakanlığı hukuk danışmanlığına- G. A.) atandığını ve 29 yıl boyunca bu görevde kaldığını söylediği Noradunkyan hakkında şu bilgiyi veriyor:

"Gabriel Noradunkyan **II. Meşrutiyet**'in ilânından sonra 1908 yılının Ağustos ayında **Nafıa ve Ticaret Nazırlığı**'na getirildi. Aynı yılın Aralık ayında da **Meclis-i Ayan** üyeliğine de atandı. Bu görevde 1910 yılının Ocak ayına kadar kaldı. 22 Temmuz 1912'de kurulan **Ahmet Muhtar Paşa** hükümetinde (Büyük Kabine) Hariciye Nazırlığına getirildi. İki ay sonra çıkan **Balkan Savaşı**'nın diplomatik cephesini yönetti. 29 Ekim 1912'de kurulan **Kâmil Paşa** hükümetinde de aynı görevde kaldı. 23 Ocak 1913'te **Bâb-ı Âli Baskını** ile hükümetin devrilmesi üzerine görevden ayrıldı. 1913'te kurulan İttihat ve Terakki hükümeti döneminde Balkan Savaşları'ndaki rolü nedeniyle eleştirilere maruz kalınca İstanbul'dan ayrılıp Paris'e yerleşti."[60] Bu verilerden Noradunkyan'ın 1.5 yıl kadar Bayındırlık ve Ticaret Bakanı ve ardından 6 ay kadar da Dışişleri Bakanı olarak görev yapmış olduğu anlaşılıyor.

1908 devrimi sonrasında ve İttihat ve Terakki döneminde gerçekten de etkili isimler tarafından savunulan birbirine bir ölçüde karşıt iki ayrı ekonomik politika eğilimi görüldü. Birinci eğilimi, Temmuz 1909-Ekim 1911 ve Mart 1914-Kasım 1914 dönemlerinde maliye bakanlığı yapmış olan Mehmet Cavit Bey temsil ediyordu. "Esaret" olarak nitelediği sosyalizme karşı bireyciliği savunan Cavit Bey liberalizmden, yani ekonomiye devlet müdahalesini en alt düzeyde tutmaktan yanaydı. Ermeni jenosidine karşı çıkmış ve 1926'da Mustafa Kemal'in tüm eski İttihatçı rakiplerini tasfiye etmek amacıyla tezgâhladığı uydurma suikast davasında yargılanarak idam edilmiş olan Cavit Bey görüşlerini 26 sayı yayımlanan *Ulum-u İktisadiyye ve İçtimaiyye Mecmuası*'nda (=*Ekonomik ve Toplumsal Bilimler Dergisi*- G. A.) duyurmuştu. Ancak; Osmanlı devletinin 1911'de Libya'yı ve ardından 1912-13 yıllarında yaşanan Balkan savaşlarında Avrupa'daki topraklarının çoğunu yitirmesi ve emperyalistlerarası çelişmelerin keskinleşmesi, devletin yok olacağı kaygısına kapılan İttihat ve Terakki kliği içinde liberal görüşlerin etkisini yitirmesine, Alman nüfuzunun artmasına ve devletçi nitelik taşıyan millî iktisat akımının ağır basmasına yol açacaktı. İttihat ve Terakki'nin, Alman iktisatçısı Friedrich List'in görüşlerinden esinlenen iki ideologu, yani Tekin Alp (=Moiz Kohen) ile Ziya Gökalp, bu eğilimin en öndegelen savunucularıydı. Devletin Müslüman-Türk burjuvazisinin oluşumuna aktif bir biçimde destek vermesini savunan milli iktisat akımı aslında, İttihat ve Terakki'nin Ermeni ve Rum halklarının sürgün ve kıyımı projesiyle yakından ilişkiliydi. Örneğin, bu çetenin ideologu Ziya Gökalp'e göre milli iktisat "etnik türdeşlikle gerçekleşebilirdi."[61] Ona göre,

"... Müslüman-Türk unsurun asker ve memur, gayr-ı müslim cemaatların san'atkar ve tüccar olduğu bir toplum çağdaş devlete dönüşemezdi. 'Türklerle gayr-ı Türk' unsurlar arasında 'müşterek bir vicdan' yoktu. Aralarındaki işbölümü gerçek bir işbölümü değildi. 'Milli tesanüd'ün (=dayanışmanın- G. A.) güçlenmesi için işbölümünün ancak 'müşterek vicdan'a sahip bir toplumda oluşması şarttı. Yoksa 'millet hâli' yapay bir nitelik taşır, gerçek anlamıyla 'milli iktisad'a ulaşılamazdı."[62] Ülke ekonomisinin Müslüman-olmayan azınlıkların elinde bulunduğu yolundaki geleneksel şoven tezi pazarlayan Gökalp, güçlü bir devlet kurmanın Müslüman-Türk burjuvazinin geliştirilmesinden geçtiğini söylüyordu:

" 'Milli iktisad'ın olmayışı Türklerin iktisadî sınıflardan mahrumiyeti Osmanlı ülkesini güçlü hükümetlerden mahrum bırakıyordu. Yönetimler, iktisadî sınıflara yaslandıkları oranda başarılı olurlardı. 'Çünkü tüccar, san'atkar, işadamı sırf kendi faydası için hükümetin kuvvetli olmasını ister'di. Oysa 'memurlar sınıfı'ndan güç alan hükümetler daima zayıftı."[63]

Tekin Alp ile Ziya Gökalp'ın ve onlarla benzer bir konumda olan Yusuf Akçura'nın bu doğrultudaki düşünceleri, özellikle İttihat ve Terakki'nin ve onun mirasçılarının, Anadolu'nun bir Müslüman-Türk ülkesi hâline getirilmesini ve ekonominin "ulusallaştırılması" nı amaçlayan "etnik arındırma" çalışmalarının ideolojik ve düşünsel temelini oluşturacaktı. Zafer Toprak, Akçura'nın yaklaşımını şöyle özetliyordu:

"Yusuf Akçura, Osmanlı Devleti ile Polonya arasındaki benzerliğe dikkati çekiyordu.

Osmanlı Türkü'nün ortaçağa özgü esnaf ve tüccar örgütü, özellikle Tanzimat ertesi 'Avrupa sermayedarlığı'nın hücum ve istilâsına uğrayarak giderek çökmüş, Osmanlı-Türk topluluğu, Polonya'da olduğu gibi, eşraf, memur ve köylüden oluşan 'kusurlu ve sakat bir uzviyet'e dönüşmüştü. Yahudi ve Almanlardan oluşan Polonya burjuvazisine karşılık Osmanlı burjuvazisi de, Batı kapitalizminin komisyoncu ve acentalığını üstlenen Yahudi, Rum, Ermeni gibi 'yerli gayri-Türklerle kökenleri ve uyrukları saptanamayan levantenlerden oluşuyordu. Eğer Türkler kendi içlerinden Avrupa sermayesinden de istifade ederek bir 'sermayedar burjuva sınıfı' çıkarmayacak olursa, yalnız asker, memur ve köylüden güç alan Osmanlı-Türk topluluğu çağdaş bir devlete dönüşemezdi. Osmanlı Devleti'ni ancak Türk burjuvazisinin doğuşu kurtarabilirdi. Türk burjuvazisinin gelişimi sekteye uğramayacak olursa Osmanlı Devleti sağlam temeller üzerine otururdu."(64)

İkincisi ise şu: Osmanlı devletinin ekonomi politikalarının ve hattâ genel siyasal doğrultusunun sorumluluğunu, Ermeni halkını temsil etmeyen birkaç komprador/ işbirlikçi burjuva Ermeni günah keçisinin sırtına yıkan ve daha da beteri, bu olgudan hareketle tüm Ermenileri suçlayan bu ilkel, bayağı ve şoven savı çürütmek için ciddi bir çaba harcamak gerekmiyor. Abdülehad Nuri ve Kıvılcımlı'nm en önemli günahlarından biri budur; yani, hükümet ve devletin içinde/ yanında yer alan bir avuç Osmanlı işbirlikçisi/ üst kademe sömürücü sınıf mensubu Ermeniler İLE Ermeni işçi ve yoksul emekçilerini tek bir "Ermeniler" kategorisi içine yerleştirmek. Bu yazarlar, Tanzimat reformlarıyla birlikte Ermeni toplumunun örgütlenmesinde önemli bir değişim yaşandığını, 1863 yılında kabul edilen ve temsil düzeyi daha yüksek bir meclisin oluşumunu öngören Ermeni "anayasası"nın; patrikliğin, amiraların ve diğer üst düzey Ermenilerin yetkilerini azaltırken tacirlerin, zanaatkarların, serbest meslek sahiplerinin ve aydınların ağırlığını arttırdığı gerçeğini de görmezden geliyorlar.

Abdülehad Nuri gibi bir gerici burjuva yazarın, Osmanlı egemen sınıflarının diğer öğeleriyle birlikte, hem Ermeni işçi ve yoksul emekçilerini ve hem de diğer milliyetlerden işçi ve yoksul emekçilerini sömüren bu katmanın varlığından hareketle TÜM "Ermeniler"i suçlamaya kalkması anlaşılabilir ve önemsenmeyebilir; ama aynı davranışı Kıvılcımlı'nın sergilemesi hiçbir koşul altında kabul edilemez. Avrupa'nın kapitalist "büyük" devletleriyle işbirliği, emekçi yığınların acımasızca sömürülmesi ve halkların ezilmesi gibi suçlardan, sadece Ermeni kökenli politikacılar, kapitalistler ve bürokratlar değil, Osmanlı egemen sınıflarının TÜMÜ sorumluydu; onların sadece şu ya da bu bölümü değil. Bu basit gerçeği kavramamak ya da görmezden gelmek ancak dünyaya Osmanlı-Türk gericilerinin gözlükleriyle bakmakla olanaklıdır.

Geçerken Abdülehad Nuri'nin, 1851'de kurulan Şirket-i Hayriye'ye, sözünü ettiği Ermeni burjuvalarının egemen olduğu yolundaki saptamasının da hatalı olduğunu belirteyim. Aralarında Ermeni ve Rum kapitalistleri de bulunmakla birlikte bu ortaklığın paylarının çoğu, Müslüman kökenli bürokrat, yönetici ve işadamlarına aitti. Hüseyin Avni Şanda bu konuda şu bilgiyi sunuyor:

"Şirket-i Hayriye'nin hisse senetleri, daha ziyade Mustafa Reşit Paşa'nın nüfuzu sayesinde satılabilmişti. Acaba, onun hatırı için hisse senedi alanlar kimlerdi? Bu mesele, o devrin yüksek tabakasının kimlerden ibaret olduğunu anlamak bakımından merak edilecek bir konudur...

"Hisse senetlerinin satışını teşvik maksadıyla, en önce Saray'dan 100 hisse senedi satın alınmıştı. Bunu takiben Mustafa Reşit Paşa ile Tophane Müdürü Fethi Paşa, Serasker (Savunma Bakanı) Damat Mehmet Ali Paşa da, bu hayırlı teşebbüse katılmışlardı. Zamanın meşhur zenginlerinden aynı zamanda bir devlet adamı olan Mısırlı Kamil Paşa, Mısırlı Zeynep Hanım da büyük hissedarlar arasında bulunuyorlardı. Mustafa Reşit Paşa'nın şirketi desteklemesi her tarafta duyulduğu için diğer devlet adamları da sembolik olarak bir miktar hisse senedi satın almışlardı...

"Fakat zamanın devlet adamlarının şirkete katılmalarıyla mesele halledilmiş olmuyordu. Sermayenin tamamlanması için, para piyasasındaki bankerlere ve sarraflara müracaat etmek gerekiyordu. Herhâlde, Mustafa Reşit Paşa'nın bunlar üzerinde bir nüfuzu vardı.

"Şirkete katılan yeni ortakların adlarını da aşağıya yazıyoruz.

"Banker Kamanto (o devirde özel banka ve emlak sahibiydi), sarraflardan Mıgırdiç, İzak, Abraham, Barutçubaşı Boğos, sarraf Canik, Mısır'la İstanbul arasında bankacılık muameleleri yapan ve Mısır sarrafı diye tanınan Kegorg, sarraflardan Mısırlıoğlu Bedros, Miseyani, Hoca Maksut, Pişmişoğlu Neşet, Tunguroğlu Ohannes."(65)

Taner Akçam, İmparatorluğun gerileme, zayıflama ve sömürgeleşme sürecinin sorumluluğunu, sınıf ayrımı yapmaksızın bir bütün olarak Müslüman-olmayanların sırtına yıkan Osmanlı-Türk gericilerinin ve onların gerek sağcı ve gerekse 'solcu' uzantılarının zihniyetini şöyle özetliyordu:

" 'Türkiye'nin süreç içinde sömürgeleştiği ve emperyalizme bağımlı bir ülke hâline geldiği' üzerine yapılan tüm teorik tesbitlerde, Hristiyan azınlıklar, kapitülasyonlarla beslenen, kompradorlaşan, emperyalizmin uzantıları olarak ortaya çıkarlar. Böylece koca bir İmparatorluk'ta Hristiyan azınlıklar ya ayrıcalıklardan yararlanan, ya da sıkça 'Galata Bankerleri' uç örneğinde dile getirilen, zengin kompradorlar olarak olumsuz iktisadî-siyasî fonksiyonlar yerine getiren aktörlerdir. [Bu düşünüş sahiplerine göre- G. A.] Sermaye sınıfı ile Hristiyanlık aynı şeydir."(66) Bu açıdan tipik bir örnek sayılabilecek olan sol Kemalist Emin Türk Eliçin, İstanbul'un fethinden sonra kısmen haklı olarak, Müslümanlığı seçen Rum aristokratlarının eski statülerini koruduklarını belirttikten sonra Sultan ile Rum Patriği'nin Osmanlı devletini ELELE VE ORTAKLAŞA yönettiklerini ve Hristiyanların Müslüman-Türklerin sırtında yaşadığını vb. ileri sürebiliyordu. O sözlerini şöyle sürdürecekti:

"... Kapitülasyonlardan ve dışardan uzanan kayırgan ellerin verdiği cesaretten yararlanan Hristiyan ortaklar şımardılar ve özel çıkarlarını gözetmekten başka bir şey düşünmez oldular. Devletin gittikçe ağırlaşan vergi yükleri hep Müslüman ve Türk ortakların omuzlarına yüklendiğinden bunların öfkesi haklı olarak Hristiyanlara yöneliyor ve din ayrılığı ön plana geçip aslında ekonomik temele dayanan hoşnutsuzluğu bağnazlık duygularıyla körüklüyordu... Daha kötüsü Hristiyan tebaa, din ve gittikçe artan kültür birliği sayesinde kendisini iyice Batılı hissediyor, sırtında yaşadığı İslâm-Türk tebaayı küçümsemeye, hor görmeye başlıyordu... Eski yerli endüstriyi yıkan, yok eden, Avrupa mallarını kapitülasyonlardan ve *tanzimat* reformlarından yararlanarak Türkiye'ye sürenler bunlar (yani Hristiyan halklar- G. A.) olduğu gibi, yabancı şirketlerin, kumpanyaların, Reji'nin, bankaların, demiryolu ve başka ulaştırma servislerinin bütün memurları da onlardandı. Şehirlerde Türkler-Müslümanlar işsiz ve aç proletarya yığınları hâline gelirken, onlardan zengin bir burjuvazi meydana geliyor ve devleti neredeyse kendine malediyordu."(67)

Eliçin'in, "burjuva Hristiyanlar"-"proleter Müslümanlar" biçiminde formüle edebileceğimiz görüşünün, Akçam'ın işaret ettiği kaba Türk milliyetçiliğinin en yaygın ve en köklü öğelerinden biri olduğunun altını çizelim. Zaten Eliçin'in, "yabancı şirketlerin, kumpanyaların, Reji'nin, bankaların, demiryolu ve başka ulaştırma servislerinin bütün memurları"nın Hristiyanlardan olduğu yolundaki savı da, çok anlamlı değil. O dönemde Hristiyanların toplam nüfusun yarısını oluşturduğu, büyük kentlerde bu oranın daha da yüksek olduğu ve Hristiyanların eğitim düzeyinin Müslümanlara göre daha/ çok daha ileri olduğu dikkate alındığında onların sözü edilen kurumlarda Müslümanlara kıyasla daha fazla istihdam edilmesi hiç de tuhaf ve şaşırtıcı değildir.

Gene de Eliçin'in sözlerinde -küçük te olsa- bir gerçeklik payı olduğunu söyleyebiliriz. Sanayi devriminin ardından Britanya, Fransa gibi kapitalist ülkelerin 19. yüzyılın ilk yarısında

Türkiye'ye ekonomik olarak nüfuz etmeye başladıkları dönemde, özellikle büyük kentlerdeki Hristiyan tacirler yeni koşullara geleneksel Müslüman tacirlerden daha kolay uyum sağladılar. Bu sömürgeci ülkelerin; kültürel bakımdan daha ileri ve yabancı dilleri öğrenmeye daha yatkın olan Hristiyan öğelerle çalışmayı yeğledikleri ve Osmanlı devletinin keyfi uygulamalarından korumak amacıyla, birlikte çalıştıkları çok sayıda Hristiyanın kendi uyrukluklarına geçmelerine izin verdikleri de doğru. Bu gelişmeler, eski statülerini yitirmekte olan statükocu Müslüman tacirlerin ve Türkiye'nin Avrupa ürünlerine açılması nedeniyle yoksullaşmakta olan küçük imalâtçı ve zanaatkârların saflarında İslâmî renge bürünen bir öfke ve hoşnutsuzluk birikimi yarattı. Daha sonraki onyıllarda Osmanlı-Türk gericileri tam da bu toplumsal katmanların statükocu ve gerici ruh hâlini kendi siyasal amaçları için kullanacaklardı. Türk milliyetçiliğiyle İslâmın gerici yorumunun bileşiminden oluşan bu tepkinin sadece hızla zenginleşen Hristiyan burjuvaziyi değil, tüm Hristiyan halkı/ halkları, hattâ Türkiye'deki ilerici güçleri de hedef aldığını biliyoruz. Eliçin'in, Hristiyan tebaanın İslâm tebaanın sırtında yaşadığını ileri sürebilmesi, bu dönemde "işsiz ve aç Türk-Müslüman proletarya yığınları ile zengin Hristiyan burjuvazi" arasında âdeta bir temel çelişme keşfetmesi ve gerici bir ruh hâli üreten bu sahte anti-sömürgeci/ anti-emperyalist bilinci alkışlaması, sözünü ettiğim bu şovenist önyargının kendisini solda sayan aydınlar arasında bile ne denli yaygın olduğunu gösteriyor.

TKP'nin 1930 Programı'nın Giriş bölümünde söylenen şu sözler de Akçam'ın işaret ettiği yaklaşımın güçlü izlerini taşıyordu:

"Rum, Ermeni ve Yahudi burjuvazilerine gelince, -içlerinde Halk Fırkası'nın teveccühünü (=yakınlığını- G. A.) kazanmak arkasından koşuşan münferit (=tekil- G. A.) unsurlar bulunmakla beraber- onlar sınıf olarak, imperyalist sermayenin simsarları ve kuyrukları ve garp (=Batı- G. A.) imperyalismi huzurunda hemen diz çökmek lehinde mücadele eden, komprador Türk burjuvazisinin siyasî muhalefet arkadaşlarıdırlar. Ekalliyetlerin (=azınlıkların- G. A.) emekçi kütleleri, bugüne kadar, kendi burjuvazilerini bu yolda takip etmişlerdir. Bunun sebebi, kommunist fırkasının bu mühim fealiyet sahasına henüz kâfi derecede hulul edememiş (=girememiş- G. A.) olmasında aranılmalıdır."[68] TKP'nin, az sayıda Kemalist rejim yanlısı olanları dışında Müslüman-olmayan burjuvazinin büyük çoğunluğunun "imperyalist sermayenin simsarları ve kuyrukları" olduğu kanısına nereden vardığı benim için merak konusu. Tabii, Müslüman-olmayan "emekçi kütleleri"nin, "bugüne kadar, kendi burjuvazilerini bu yolda takip et"tikleri, yani Batı emperyalizmi yanlısı oldukları yolundaki savı da. Hem Rum ve Ermeni burjuvazisinin ve hem de Rum ve Ermeni emekçi yığınlarının, İttihat ve Terakki çetesinin daha 14-15 yıl önce bu halklara karşı gerçekleştirdiği kıyımların anısının çok taze olduğu koşullarda bu kıyımların geleneğini diri tutan Kemalist rejime karşı bir güvensizlik içinde oldukları söylenebilir elbet. Ama bu güvensizliğin onları, "imperyalist sermayenin simsarları ve kuyrukları"nın peşinde sürüklemeye yetmeyeceği de ortadadır. İttihat ve Terakki'nin muhalefette bulunduğu yıllardan bu yana Müslüman-Türk burjuvazisinin bir bağlaşığı olan ve -yer yer uğradığı baskı ve ayrımcılık örneklerine rağmen- bu statüsünü ve tutumunu sürdüren Yahudi burjuvazisinin konumunun Rum ve Ermeni burjuvazisinin konumundan bir ölçüde farklı olduğunu da geçerken anımsatmam gerekir.

Kıvılcımlı'nın kendisi devrimci döneminde TKP'ninkine benzer bir tutum benimserken bir yandan da Türk burjuvazisinin Türk ve Müslüman olmayanlara karşı düşmanlık güttüğünü kabul ediyordu:

"Osmanlı İmparatorluğu büyük Hristiyan uyruk burjuvazileri ve yabancı devletlerin oyuncağı hâline gelmişti. Türk burjuvazisi Türk derebeyliğinin izinden yürüdü: Türkiye çalışkan ve ezilen halk kitlelerinin sınıf mücadelesini, daima dinsel ve ulusal ajitasyonla dışa ve yabancı dinlere karşı yöneltmekte, örneğin Türk ve Müslüman olmayanlara karşı düşmanlık şekline dökmekte devam etti."[69]

Her tür ve renkten burjuva ve küçük-burjuva milliyetçilerinden farklı olarak Marksistler ulusal sorunu ele alırken, 'biz' proleterler ve 'onlar' burjuvazi karşıtlığına öncelik verirler. Ne yazık ki Kıvılcımlı, bu tutarlı demokratik ve enternasyonalist yaklaşıma uzak kalmıştır. O, "biz" derken, değişik ulus ve milliyetlerden proleterleri ve "onlar" derken de değişik ulus ve milliyetlerden burjuvaları ve diğer sömürücü sınıf mensuplarını kastetmediği gibi esas karşıtlığın işte bu "biz" ile bu "onlar", yani sömürülenler ile sömürücüler arasında olduğunu ve olması gerektiğini kavrayamamıştır. Tipik bir Osmanlı-Türk milliyetçisi gibi davranan Kıvılcımlı "biz" derken aklına bütün Türkleri (ve Müslümanları) ve "onlar" derken de aklına bütün Ermenileri (ve Müslüman-olmayanları) ya da başka etnik/ dinsel grupları getirmektedir.

Osmanlı devletinin çöküşünün faturasını Osmanlı hanedanına ve üst düzey Osmanlı askerî ve sivil yetkililere vb. değil de esas olarak ya da sadece Osmanlı işbirlikçisi/ üst kademe sömürücü sınıf mensubu Ermenilere ödetmek isteyen Abdülehad Nuri'ye ve Kıvılcımlı'ya şu soruları da sormak gerekir: En azından Kanuni Sultan Süleyman'ın tahtta oturduğu yıllardan beri yerli yersiz ve bir türlü sonu gelmez savaşlarla ülkenin yoksul halkını ve kısıtlı kaynaklarını tüketenler kimlerdi? Celâli isyanlarını besleyen maddi ortamı oluşturarak Anadolu'yu yoksul köylüleri için bir yangın yeri hâline çevirenler ve ülkenin tarım ve hayvancılığına ağır bir darbe indirenler kimlerdi? Dinsel ve siyasal tutuculuk ve gericiliğin batağında debelenenler ve bilimsel ve kültürel gelişmenin önünü tıkayanlar kimlerdi? Ülkeyi Batı Avrupa kapitalist devletlerinin ve burjuvalarının sömürüsüne açanlar, onu borç tuzağına sokarak sonunda Düyun-u Umumiye İdaresi'nin eline teslim edenler kimlerdi? Taşınamaz bir vergi yükü altına sokmak ve rüşvet, yolsuzluk, haraç gibi yasadışı yollara başvurmak suretiyle zaten ezilmekte olan köylü yığınlarını daha da korkunç bir yoksulluğa mahkûm eden ve böylelikle ülkenin sınırlı üretici güçlerini yıkıma uğratanlar kimlerdi? Daha sonra "Enverland"a çevirdikleri Anadolu ve Mezopotamya'nın doğal kaynaklarını Alman emperyalizminin hizmetine sunanlar kimlerdi? Almanya'yla yalnızca Padişah V. Mehmet Reşat'ın, Sadrazam Sait Halim Paşa'nın, Enver ve Talât Paşa'larla, Meclis-i Mebusan Başkanı Halil Bey'in bildiği gizli bir anlaşma imzalayarak ülkeyi Birinci Dünya Savaşına sokan, onun çöküş sürecini hızlandıran ve çok daha acılı hâle getirenler kimlerdi?

Peki, bütün bu ve benzer kötülükleri yapanlar arasında işbirlikçi Ermeni yüksek bürokratları ve Noradonkiyan, Ispartalıyan ve Hallaçyan gibi Ermeni kökenli komprador burjuvalar yok muydu? Elbette vardı. Ancak şunun da unutulmaması gerekir: Bütün bu kötülüklerden öncelikle sorumlu olanlar, iktidarın gözardı edilecek kadar küçük bir bölümüne sahip olan Ermeni gerici bürokratları ve komprador burjuvaları değildi; esas sorumlular, aralarında Abdülmecit, Abdülaziz ve II. Abdülhamit gibi isimlerin bulunduğu padişahlar, Mustafa Reşit, Ali, Fuat gibi Tanzimat paşaları ile önce ekonomik liberalizmi ve daha sonra sözümona "milli iktisat"ı savunacak olan İttihat ve Terakki liderleriydi. Abdülehad Nuri'nin ve Kıvılcımlı'nın yaptığı gibi bu gerçekliğin üzerini örtmek, bir yere kadar çok-etnili bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman-Türk öğenin millet-i hâkime (=egemen etnik/ dinsel grup) konumunu gözlerden saklamaya çalışmak anlamına gelir. Taner Timur bu konuda şunları söylüyordu:

"Osmanlı yönetici zümresi, kendi tebaasından Müslüman olmayanları 'zımmi' sıfatı altında toplamış ve bunları sadece vergi kaynağı olarak görmüştür. Hiç kuşkusuz gayrimüslimler arasında iktisadî gücü ya da herhangi bir alandaki (diplomasi, hekimlik, bazı sanayi dalları vb. gibi) bilgi ve tecrübesiyle Osmanlı devletinde önemli roller oynamış birçok gayrimüslim olmuştur. Fakat bunlar dahi Osmanlı legalitesi içinde, yönetici zümre arasında yer almamışlar ve Osmanlı vakayinameleri bunları yok saymıştır. Kısaca Osmanlılar, kendi tarihlerini sadece 'ehl-i İslâmın tarihi olarak görmüşlerdir."[70] Aynı yazar, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Değişimi Üzerine Gözlemler" başlıklı makalesinde bu yönetici zümre hakkındaki saptamasını şu sözlerle pekiştiriyordu:

"Saraylar, konaklar ve yalılarda büyük bir refah içinde yaşayan bu zümre aslında, bireysel planda gayri-müslim tüccar ve sarraflarla tam işbirliği hâlindeydi. Buna rağmen sınıfsal bir nitelik de almayan bu dayanışmada iplerin ucu daima Osmanlı yöneticilerin ellerinde olmuş ve gerektiğinde 'gâvur sarraflar' yok sayılmışlar, bunları rasyonel müdahalelerle sanayiyi teşvike yöneltmek düşünülmemiştir."[71]

Burada şu önemli noktaya da değinmek gerekir. 17. yüzyılın başlarından itibaren gerek Rumeli'de ve gerekse Anadolu'da merkezî devletin otoritesinin zayıflamasına bağlı olarak yerel eşraf ve ayanın gücü artmaya yüz tutmuştu. Saray; timar sisteminin bozulmasına bağlı olarak geniş topraklara edimsel olarak elkoyan, haydut çetelerine karşı savaşan ve asayişi sağlayan, vergileri toplayan ve bunların bir kısmını merkeze gönderen bu yerel otoritelerin, yani Müslüman ayan ve eşrafın yükselişini kabul etmek zorunda kalıyordu. Bu süreçte yerel Müslüman liderler, o zamana kadar Enderun'da eğitilen ve merkezden gönderilen -genellikle Hristiyan kökenli- devşirme paşaların yerini almaya başlamıştı. Aslında benzer bir gelişme merkezî devlet aygıtının Müslüman-Türk niteliğinin daha belirgin hâle gelmesinde de görülüyordu. Nevşehirli İbrahim Paşa ve Halil Hamit Paşa örneklerinden de görülebileceği gibi 18. yüzyılın sadrazamlarının yanısıra öndegelen vezirleri ve komutanları artık daha çok Müslüman-Türk kökenliydiler. Yönetim kademesinin daha Müslüman-Türk bir nitelik kazanmaya başlamasına paralel olarak gelişen bir başka eğilim de ulemanın nüfuzunun ve bunun doğal sonucu olarak dinsel bağnazlığın artması olacaktı.

Sevan Nişanyan aynı konuyu tartıştığı bir çalışmasında "Osmanlı devletinde Türkler aşağılanır mıydı?" sorusunu soruyor ve bu sorusunu şöyle yanıtlıyordu:

"Osmanlı devletinde Tanzimat sonrası dönemde görev yapan 41 sadrazamın 35'i doğma büyüme Türk, yani 'baba dili Türkçe olan Anadolu ve Rumeli Müslümanı'dır. Diğer altı sadrazamdan ikisi çocuk yaşta Türkleşmiş yabancı köle, dördü Türkleşmiş Arnavut veya Kafkasyalı'dır. Devletin en üst siyasî makamına bu dönemde gelenler arasında gayrimüslimler bulunmadığı gibi, Arap ve Kürt te bulunmaz.

"Benzer oranlar aynı dönemin şeyhülislâmları ve askerî erkânı için geçerlidir. 1839'dan sonra atanmış olan 26 şeyhülislâmın biri Arap, ikisi Türkleşmiş Dağıstanlı ve Boşnak, diğerleri doğuştan Türktür. Serasker (=genelkurmay başkanı- G. A.) ve harbiye nazırlarının (=savaş bakanı- G.A.) tümü Türk veya Türkleşmiş Balkan/ Kafkas asıllılardır. Gayrimüslimlerin istihdam edildiği tek yüksek devlet makamı olan hariciye nazırlığında da Türkler ezici çoğunluğu temsil ederler. Tanzimat sonrası dönemin 32 hariciye nazırı (dışişleri bakanı) arasında gayrimüslim olan üçü dışındakilerin tümü, sadece Müslüman değil, aynı zamanda Türktür.

"Türklerin imparatorluk nüfusu içindeki payı, 1840'ta yüzde 40 ve 1914'te yüzde 50 dolayındadır. Şu hâlde ülke nüfusunun beşte ikisi ila yarısını oluşturan bir etnik unsur, devletin üst makamlarını (ve ayrıca orta ve alt makamlarının tamamına yakınını) fiilen tekeline almış görünmektedir."[72]

Bütün bu veriler özelde Ermeni ve genelde Müslüman-olmayan burjuvazi, bürokrat ve politikacıların Osmanlı devlet aygıtı içindeki yerinin hesaba katılmayacak ölçüde küçük ve önemsiz olduğunu göstermekte ve böylelikle Kıvılcımlı'nın ve Abdülahad Nuri'nin savlarını çürütmektedir.

Tanzimat ve Islahat

Burada, üzerinde hayli yüzeysel ve hattâ demagojik yorumlar yapılan 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları'na da değinmem gerekiyor. Gerekiyor; çünkü çoğu ilerici Türk tarihçileri ve aydınları bile bu reformların, özellikle Britanya ve onun Türkiye'deki

diplomatik temsilcilerinin inisiyatifiyle gerçekleştirildiğini ileri sürmekte ve Osmanlı'nın yarı-sömürgeleşmesine kapı araladığı gerekçesiyle bu fermanları lânetlemektedirler. Onlara göre bu savın en önemli kanıtlarından biri Rum, Ermeni, Yahudi, Levanten komprador burjuvazinin, bu fermanların sunduğu olanaklardan yararlanarak güçlenmesiydi.

Aslında, özellikle Tanzimat fermanının çıkarılmasında Britanya'nın rolü büyük ölçüde abartılmıştır. Devlet yöneticileri, ardarda gelen askerî yenilgilerin de suratlarına çarptığı gibi işlerin giderek daha da kötüye gittiğini ve Batı ile Osmanlı arasındaki mesafenin giderek daha da açıldığını ve durumun palyatif önlemlerle düzeltilemeyecek ölçüde bozulduğunu görüyorlardı. Bu bakımdan Tanzimat'ın gökte aniden çakan bir şimşek olmadığını, ıslahat ya da reform doğrultusundaki arayış ve uygulamaların II. Mahmut'tan da önce, yani III. Selim döneminde, hattâ ondan da önce başladığını ve dolayısıyla burada esas itici faktörün Britanya'nın ve onun temsilcilerinin teşvikleri olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Nizam-ı Cedid (=Yeni Düzen), sadece yeni ordunun adı değildi; bu ad III. Selim ile II. Mahmut'un eski düzeni değiştirme niyetini de simgeliyordu. Nitekim; Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki eşitliği sağlama doğrultusunda bazı adımlar atan, -bazılarının sandığının tersine hiç de biçimsel olmayan- bir kılık-kıyafet reformu yapan, ayan-derebeyi takımını ortadan kaldıran ve hepsinden önemlisi Yeniçeri Ocağı'nı tasfiye eden II. Mahmut, Tanzimat'ın müjdesini vermişti.

Bunda, Osmanlı'ya kıyasla çok daha başarılı bir reform süreci yaşamış ve modern bir ordu kurmuş olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın başında bulunduğu Mısır ordusunun Osmanlı ordusunu ardarda birkaç kez bozguna uğratması da önemli bir rol oynamıştı. Anlaşmazlık ve çatışmanın görünürdeki nedeni, Mehmet Ali Paşa'nın 1821'de patlak veren Grek isyanını bastırmasından sonra Britanya, Rusya ve Fransa donanmalarının, ortak Osmanlı-Mısır donanmasını 1827'de Navarin'de yakması ve Mehmet Ali Paşa'nın uğradığı zararın karşılığı olarak Suriye vâliliğini istemesiydi. Mısır ordusu ile taleplerini kabul etmeyen ve dahası kendisini Mısır vâliliğinden almaya çalışan II. Mahmut'un ordusunun karşı karşıya gelmesi, birincisinin üstünlüğünü ortaya koydu: Başında İbrahim Paşa'nın bulunduğu Mısır ordusu 1831'de Filistin ve Lübnan sahillerini eline geçirdikten sonra Osmanlı ordusunu önce Temmuz 1832'de Belen'de ve sonra da Aralık 1832'de Konya'da yendi.

Yardım istediği Britanya ile Fransa'nın ilgisiz kalması üzerine Osmanlı devleti Çarlık Rusyası'na başvurmak zorunda kaldı. 8 Temmuz 1833'de Rusya ile Osmanlı devleti arasında Hünkâr İskelesi Anlaşması imzalandı. İki devlet arasında karşılıklı yardım ve saldırmazlık öngören bu anlaşma Rusya'ya, donanmasını Boğazlar'a indirme olanağı veriyordu. Rusya'nın Osmanlı üzerindeki nüfuzunun artmasından kaygı duyan Britanya ile Fransa ancak bu noktadan sonra harekete geçecek ve Mayıs 1833'de Osmanlı devletiyle Mısır arasında Kütahya Anlaşması'nın imzalanmasında arabulucu rolü üstleneceklerdi. Ne var ki, ateşkes niteliği taşıyan ve her iki tarafı da memnun etmeyen bu anlaşmanın gideremediği gerginlikler birkaç yıl sonra yeni bir Osmanlı-Mısır savaşma yol açacak ve Osmanlı ordusu ve 24 Haziran 1839'da Nizip'te bir kez daha Mısır ordusuna yenilecekti. Dolayısıyla Tanzimat Fermanı'nın, Osmanlı ordusunun arka arkaya yenilgiye uğradığı, II. Mahmut'un öldüğü ve yerine oğlu Abdülmecit'in tahta çıktığı 1839 yılında çıkarılmış olması bir rastlantı sayılamaz. Ardarda yaşanan yenilgilerden ötürü durum Osmanlı devleti açısından öyle vahim bir noktaya gelmişti ki, İstanbul'un Mısır kuvvetlerinin eline geçmesi ve Osmanlı hanedanının sona ermesi ciddi bir olasılık olarak görülüyordu. Yalçın Küçük, Mehmet Ali ve İbrahim Paşa'lara düşman sayılabilecek bir kaynaktan, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı'nın yayımladığı bir kitaptan, (*Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi* III. Cilt, 5. Kısım, 1783-1908) şu bilgileri aktarıyordu:

"İbrahim Paşa askerî harekâtla beraber, Suriye'nin iç idaresini de, kendisine göre düzenliyordu. İçte taraftar elde etmek, dışta Avrupa'nın dikkatini çekmek ve sempatisini

kazanmak için akla gelebilen tedbir ve tertipleri ihmal etmiyordu...

"Bu arada ele geçirdiği yerlerde, kendisine mütesellimler atamış, Suriye'de Hristiyan ve Yahudi unsurlara fazla haklar vermiş, Kudüs'ü ziyarete gelenlere büyük kolaylıklar göstermiş ve bunlardan herhangi bir vergi almamış, manastır ve kiliselere ait eşya ve hayvanların angarya olarak kullanılmasını yasaklamış, halka iyi ve adaletle muamele edilmesini ve zulümden kaçınılmasını her fırsatta emretmiş, tekkelerin gelirini yine kendilerine bırakmış, hazineden herhangi bir suretle alınan maaşları olduğu gibi bırakmak suretiyle"[73] yeni bir düzen kurmuştu. Küçük daha sonra Suriye'de durmayıp Anadolu'ya yürüyen İbrahim Paşa'nın Anadolu'nun çeşitli kentlerine propagandistlerini gönderdiğini ve Anadolu halkının "Suriyeliler'den de büyük bir istekle kapılarını İbrahim'e açtı"ğını ve Konya'nın İbrahim Paşa'ya teslim olduğunu belirttikten sonra sözü gene adıgeçen genelkurmay çalışmasına bırakıyor:

"Konya başarısından sonra İbrahim Paşa, Anadolu'da propaganda faaliyetine girişmişti. Birçok Anadolu şehirlerini ve büyüklerini mektuplar göndererek kendi tarafına çekmeye başlamıştı...

"Esasen birçoklarından, İbrahim Paşa'nm idaresine geçmek istediklerine dair mektuplar gelmişti. bazıları da İbrahim Paşa'yı tutmakla kalmamış, maiyetleriyle beraber Osmanlı ordusu birlikleri üzerine baskınlar yaparak tamamen dağılmalarına çalışmışlardı... Memleket içinde, İbrahim Paşa taraftarı birçok eşkiya türemişti."[74] Askerî çöküşün eşiğine gelmiş olan Osmanlı'yı bu zor durumdan, öndegelen Avrupa devletleri kurtaracaktı. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından ya da Mehmet Ali Paşa'nın ya da belki de oğlu İbrahim Paşa'nın liderliği altında Mısır'dakine benzer bir canlanma ya da dirilme yaşaması olasılığından çekinen bu devletler devreye girdiler ve 1840'ta Londra'da iki taraf arasında bir anlaşma yapılmasını sağladılar. Böylece Osmanlı hanedanı 80 yılı aşkın bir süre daha yaşama olanağı elde etti.

Tanzimat ve özellikle de Islahat Fermanlarının, zaten çöküş sürecine girmiş olan Osmanlı devletinin Avrupa sermayesinin nüfuzuna ve sömürüsüne daha fazla açılmasıyla sonuçlandığı saptaması doğru. Şu da doğru: Tanzimat reformları genel olarak Müslümanların ve özel olarak da Müslüman tacirlerin üstün ve ayrıcalıklı konumlarına büyük ölçüde son vermiş, Avrupalı devletlerin uyruğuna geçen, bu ülkelerin konsolosluklarının koruması altına giren ve böylelikle arkaik Osmanlı hukuku ve adalet sisteminden bağışık hâle gelen, din ve dil yakınlığı gibi kültürel avantajlarından da yararlanan Müslüman-olmayan burjuvazinin konumunu göreli olarak güçlendirmişti. 19. yüzyılda Batı Anadolu'nun Avrupa'ya dışsatımının arttığını belirten Reşat Kasaba, bu süreçte kimlerin kazandığını ve kimlerin yitirdiğini şöyle açıklıyordu: "Batı Anadolu'da gayri müslim tüccarların zenginleşmesi ve önem kazanması öncelikle egemen müslüman seçkinlerin aleyhine bir gelişim oldu... Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya ekonomik sistemiyle bütünleşmesiyle, klasik düzenin temelini oluşturan pazar dışı süreçler, kapitalist dünya sisteminin süreçleriyle tasfiye edildi...

"Müslüman tüccarlar ticaret yollarının değişmesiyle ikinci derecede bir konuma düştüler. Avrupa pazarlarına gayri müslim tüccarlar kadar alışık olmadıkları gibi, klasik dönemden beri merkezî hükümetin garanti ettiği kârlı yol ve pazarlardan da yoksun kalmışlardı. 19. yüzyıla gelindiğinde müslümanlarla gayri müslimlerin vergi yükümlülükleri tersine dönmüştü."[75]

Evet, 1839 ve 1856 fermanları çağdaş kapitalist bir toplumun kurulmasının yolunu açacak bazı alçakgönüllü reformları ve hukuksal düzenlemeleri içeriyorlardı. Bu kapitalist reformlar; kişilerin can ve mal güvenliğinin ve onurunun korunmasını, padişahın ve devletin keyfi yönetimine Osmanlı tarihinde ilk kez bazı sınırlamalar getirilmesini, kölelik ve cariyelik kurumlarının yasaklanmasını, iltizam sisteminin terkedilmesini, vilâyet yönetimlerinin askerlerden alınarak sivillere bırakılmasını, modern eğitim kurumlarının kurulmasına başlanmasını, askerlik süresinin dört yılla sınırlanmasını, Şer'iye mahkemelerinin yanında

laik ilkelere göre işleyen Nizamiye mahkemelerinin kurulmasını, Fransız hukukundan esinlenen ticaret ve ceza yasalarının kabul edilmesini, keyfi ve çağdışı cezaların ve işkencenin yasaklanmasını, Müslüman ve Müslüman-olmayan yurttaşlar arasında eşitliğin bir ölçüde de olsa sağlanmasını ve Müslüman-olmayanların de orduya alınmalarını, el koymalara ve angaryaya son verilmesini, homoseksüelliğin suç olmaktan çıkarılmasını vb. öngörüyordu. Osmanlı devletinin, geçmişte yaşandığı varsayılan "altın çağ"a dönüşünün olanaksız olduğunu kavramış olan Tanzimat önderleri, bir restorasyonu değil, Avrupa'nın ileri kapitalist devletlerini model almayı düşünüyorlardı. Onlar İmparatorluğun, kişilerin can ve mal güvenliğinin korunması ve anayasal monarşi doğrultusunda evrimi yoluyla kurtarılabileceğini düşünüyor ve bunun da ancak; daha çağdaş, daha merkezî, daha laik ve daha güçlü bir devlet aygıtı oluşturmak suretiyle başarılabileceğine inanıyorlardı.

Ancak, sıradan Müslüman ve özellikle Müslüman-olmayan emekçiler açısından bu fermanlarda önerilen ve aslında çok geç gelen bu reformlar da genellikle kâğıt üzerinde kaldı ve onların yaşamında olumlu bir değişikliğe yol açmadı; hattâ bu reformların Osmanlı devletinin çürümesini durdurmaya ya da frenlemeye herhangi bir katkısının olmadığını da söyleyebiliriz. 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan bu çürüme ve gerileme öğelerini şöyle sıralayabiliriz:

a) Britanya başta gelmek üzere Batı Avrupa'da giderek daha ucuza üretilen sınaî malların 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması'yla indirilen gümrükler sayesinde Türkiye pazarına daha kolay girmesi ve esas olarak büyük kentlerdeki zanaatkârlara ve küçük işletmelere ağır bir darbe indirmesi,

b) merkezî iktidarın ve giderek büyüyen bürokrasinin ve yeni kurulan ordunun artan gereksinimlerini karşılamak amacıyla vergilerin ağırlaştırılması ve toprak dağılımındaki adaletsizliğin artmasının emekçi köylü yığınlarının yaşamını daha da zorlaştırması,

c) 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı devletinin Batı Avrupa bankalarından sürekli borç alır hâle gelmesi ve sonunda malî iflâsa sürüklenmesi,

d) Osmanlı'nın -Balkanlar'daki ulusal hareketlerin de katkısıyla- her tarafta toprak yitirmeye devam etmesi,

e) 19. yüzyılın ikinci yarısında ve özellikle II. Abdülhamit döneminde, Çarlık Rusyası'ndan ve Balkanlar'dan gelen göçmenlerin Doğu Anadolu'daki Ermeni köylülerine ait topraklara da yerleştirilmesi ve bu ikincilerin, Kürt aşiretleri başta gelmek üzere Müslüman halkın bir bölümünün saldırılarına hedef olması. İlber Ortaylı gibi düzen-yanlısı bir tarihçi Tanzimat'ın getirdikleri konusunda şunları söylüyordu:

"Tanzimat hareketi geniş köylü kitlelerinin hayatına kayda değer iyileşmeler getirememiştir. Merkezî hükümetin taşrada yaptığı idarî reform sonucu kurulan mahalli meclislere, ["büyük"-G. A.] toprak sahipleri girdiler ve bunlar Tanzimat prensiplerinin uygulanmasını kendi çıkarları doğrultusunda saptırdılar. Vergi toplamaktan, iltizam ve angaryanın kaldırılmasına kadar çıkarlarını zedeleyen hükümleri uygulamak istemediler. Özellikle kişilerin tasarrufları altındaki topraklar mülk statüsüne geçirildiği zaman, idarî karar organlarında bulunan bu zümre mirî toprakları yağmaladılar."[76] Aslına bakılırsa, Ortaylı'nın sözünü ettiği bu mahalli meclisler, devletin değişik bölgelerinde yaşayan halkın yerel yönetime katılması anlamına gelmiyordu; büyük toprak sahipleri, yerel vâliler gibi kişilerden oluşan bu meclisler merkezî otoritesini güçlendirmek ve bu arada halkı daha etkili bir tarzda vergilendirmek isteyen Osmanlı devlet aygıtının yerel uzantıları olarak tasarlanmışlardı.

Ancak, çok sınırlı bir nitelik taşıyan reformlar vadeden bu fermanlar bile, -her dinden Osmanlı uyruklarının eşit sayılmasına karşı çıkan- çevrelerin geleneksel gericiliğinin, bağnazlığının ve anti-reformizminin yoğun direnişiyle karşılaşacak ve dolayısıyla pratikte fazla bir şey

değiştirmeyecekti. Ekim 1876 gibi daha geç bir tarihte, Tanzimat reformlarının devamı niteliği taşıyan kanun-ı esasi, yani anayasa taslağı tartışmaları sırasında başkent uleması camilerde, Müslüman-olmayanlara Müslümanlarla aynı hakların verilmesinin şeriata aykırı olduğu yolunda yoğun bir vaaz kampanyasına girişebilecekti. Tahmin edilebileceği gibi bu fermanlara karşı muhalefetin başını, Osmanlı yönetici katmanının en muhafazakâr bölümünü oluşturan, el koymalardan bağışık olan ve dolayısıyla toplumun en ayrıcalıklı zümresi sayılması gereken ulema çekiyordu. Ticarî alanda daha önce sahip olduğu tekelci konumunu yitirmeye ve bazı alanlarda Müslüman-olmayan burjuvazinin gerisinde kalmaya başlayan Müslüman burjuvaziyi ve onların harekete geçirdiği halkın muhazakâr ve geri katmanlarını reformlara karşı direnişe çağıran da işte bu ayrıcalıklı zümreydi. Örneğin ünlü Cevdet Paşa, kendisi gibi ulemanın da içinde olduğu tutucu ve gerici çevrelerin 1856 Islahat Fermanı'na karşı tepkisini şöyle dile getiriyordu:

"Atalarımızın kanı pahasına kazanılmış ulusal kutsal hukukumuzu *(hukuku mukaddesi milliye)* artık kaybettik. İslâm milleti *(millet-i islâmiye)* egemen milletken *(millet-i hâkime)* şimdi bu kutsal haktan yoksundur. *Ehl-i islâm* için bu bir yas ve gözyaşı dökme günüdür."[77]

Ama, çağdaş ve eşit yurttaşlık düşüncesinin karşısında olan ve Müslüman egemen sınıfın "millet-i hâkime olma hakkı"ndan yoksun kalacağını düşünen Cevdet Paşa'nın bu denli telaşlanmasına gerek yoktu. Britanya'nın ılımlı desteğiyle gündeme getirilen bu tepeden inme reformların kâğıt üzerinde kabul edilmeleriyle uygulama arasında her zaman önemli bir mesafe olacak ve çağdaşlaşma doğrultusunda atılan alçakgönüllü kazanımlar, Birinci Dünya Savaşı ortamında militan Türk milliyetçiliğinin şahlanmasıyla kanlı bir biçimde sona erdirilecekti. Şükrü Hanioğlu bu konuda şunları söylüyordu:

"Geleneksel Osmanlı yapısı hiyerarşik çok kültürlülüğe dayanırdı. Bu yapıda Müslümanlar 'hâkim millet (o dönemdeki anlamıyla dinî cemaat)'i oluşturur ve diğer inanç sistemlerinin mensuplarıyla hiyerarşik bir ilişki sürdürürlerdi... Tanzimat siyasetleri gerçekte dönemin ruhuna uyabilecek 'eşitlik' temelli yeni bir yapı kurma çabalarından başka bir şey değillerdi.

"1856 Islâhat Fermanı ve 1869 Ta'biyet-i Osmaniye Kanunu (=Osmanlı Uyrukluğu Yasası- G. A.) ile hukukî zemini yapılandırılan 'hiyerarşisiz' toplum tasavvuru iki temel sorunla karşılaştı. Asırlar süren hiyerarşik ilişki öylesine içselleştirilmişti ki, yasal dönüşümlere karşın fiilî varlığını sürdürüyor ve uygulama yazılı olmayan bir 'hâkimiyet' paradigması çerçevesinde gerçekleşiyordu. Ancak daha büyük sorun, bu zihniyet engelini aşarak daha eşitlikçi olacağı varsayılan yeni nesillerin, 'milliyetçilik çağı'nın ürünü olan değişik bir hiyerarşi ve yeni bir 'millet-i hâkime' yaratmasıydı.

"Dolayısıyla dinler arası eşitliği sağlayarak 'hiyerarşisiz' bir toplum yaratacağını, bununla da zamanın ruhunu yakalayacağını düşünen tanzimat ricâlinin çabaları din temelli bir 'millet-i hâkime'nin yerini etnik temelli bir diğerinin almasıyla neticelendi."[78]

Hanioğlu'unun "Asırlar süren hiyerarşik ilişki"nin çok büyük ölçüde "içselleştirilmiş" olduğu yolundaki saptaması çok doğruydu. Müslüman-Türk öğenin diğer etnik ve dinsel gruplara üstünlüğü anlayışı son derece köklüydü. Zaman içinde bazı değişiklikler geçirse de bu anlayış, Müslüman-Türk yöneticileri ve egemen sınıfların bütününün ve tüm fraksiyonlarının zihniyet dünyasına damgasını vurmuştur. Buna, 19. yüzyılın ikinci yarısının Yeni Osmanlılarından İttihat ve Terakki'ye, Kemalizmden 1950 sonrasının parlamenter partilerine ve neo-Kemalistlerden yakın tarihte siyasal İslâm'ı temsil eden partilere kadar hepsini katabiliriz. Hikmet Dizdaroğlu, Yeni Osmanlıların en öndegelen isimlerinden biri olan Namık Kemal'dan söz ederken -Türk tarihçi ve aydınları arasında ender rastlanan- şu gerçekçi değerlendirmeyi yapıyordu:

"(Namık Kemal) bilinçli bir Türkçü ve milliyetçidir... Namık Kemal'i bir Osmanlı milliyetçisi olarak gösterenler, onun kullandığı sözcüklerde neyi anlatmak istediğine dikkat

etmemişlerdir. O, **Osmanlı milleti** ya da sadece **millet** derken, yalnız Türk'ü düşünüyordu. Fakat İmparatorluğun parça bohçasına benzeyen durumu, Türk sözcüğünü her zaman ve açıkça söylemek olanağı vermiyordu."[79]

Bu konuya benzer bir biçimde yaklaşan Petrosyan, Namık Kemal'in, tüm Osmanlı halklarını birleşmeye çağırdığı yayımlanmamış bir makalesinde şöyle dediğini anlatıyordu:

"Eğer Hristiyanlar bizim egemenliğimizi isterlerse anlaşırız; pek doğaldır ki, onları hükümete almadığımız için yakınma hakkına sahip olamayacaklardır."[80] Hristiyan toplulukların Müslüman-Türk öğeyle eşitliğine inanmayan, Osmanlı devletinin boyunduruğu altında ezilen Hristiyan halkların kurtuluş savaşımlarına herhangi bir sempati beslemeyen ve İmparatorluğun Türk-olmayan Müslüman halklarını İslâm Birliği'ne ya da Panislâmizme ilişkin propagandanın yardımıyla boyunduruk altında tutmayı kuran Yeni Osmanlılar bir yandan da Pantürkizmin tohumlarını ekiyorlardı. Yazara göre, Yeni Osmanlıların, Türklerin üstünlüğünü savunan sözcülerinden Ali Suavi,

"Türklerin tarihî, politik, askerî ve kültürel rollerine göre en yüksek ve en eski ırk olduğunu savunuyor, aynı zamanda, Türk dilinin, dünya dillerinin en zengini ve en yetkini olduğunu açıklıyordu."[81]

Öte yandan 19. yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa devletleri ve sermayesinin ülke politikasına ve ekonomisine nüfuz etmesini engelleyebilecek durumda olmadığı gibi içinde debelendiği Asyatik ve gerici statükoyu sürdürebilecek durumda da değildi. 1500'lü yılların idealize edilen koşullarına geri dönülemeyeceğine göre o günkü koşullarda Cevdet Paşa gibi düşünenlerin yaşanan bunalımdan çıkış için herhangi bir stratejik program önerisi yoktu ve olamazdı da. Osmanlı devletinin Cevdet Paşa ve ortaklarının öğüdüne uyması/ uyabilmesi ve kapitalist çağdaşlaşma yolunu tutmaması, hastanın durumunun ağırlaşmasını zerrece yavaşlatmayacak, hattâ belki bu süreci daha da hızlandıracak ve Avrupa devletleri tarafından işgalinin ve ülkenin tamamen sömürgeleşmesinin ve parçalanmasının yolunu açacaktı.

Aslına bakılırsa Osmanlı İmparatorluğu'nda 17. yüzyılın başlarından itibaren çoğu devletin orta ve üst kademelerinde yer almış çok sayıda kişi, ülkenin kötüye gidişi, yaşadığı ağır sorunlar ve bunların giderilme yolları üzerine kafa yormuş ve bir dizi ıslahat (=reform) öneren çok sayıda risale ve kitap yazmıştı. Padişah IV. Murat döneminde görev yapan ve Arnavut asıllı bir devşirme olan ünlü Koçi Bey bunlardan sadece biriydi. Hemen hemen hepsi, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerini Osmanlı'nın altın çağı olarak gören ve devletin gerilemesini padişah da içinde olmak üzere üst düzey devlet yöneticilerinin, atalarının uyguladığı temel kural ve metotlardan vazgeçmesine bağlayan bu yazarların çözüm önerileri de yüzeysellikle sakatlanmıştı. Bu yazarlar yaşanan bozulma ve gerilemeyi; padişah ve sadrazam/ veziriazamların kişisel yetersizlikleri, yöneticilerin halka âdil davranmaması, mirî toprakların vakıf mülkiyetine dönüştürülerek özelleştirilmesi, rüşvet ve iltimasın yaygınlaşmasına bağlı olarak devlet görevlerinin lâyık olmayan kişilere verilmesi, herkesin kendi yerini bilmesi ilkesinin çiğnenmesi nedeniyle toplumsal hiyerarşinin bozulması, aşırı harcamalar nedeniyle hazinenin dengesinin bozulması, ahlâkî değer ve normların çürümesi gibi faktörlere bağlıyorlardı. Mehmet Öz böylesi risaleler yazanların çözüm önerileri konusunda şunları söylüyordu:

"Padişah devlet işleriyle bizzat ilgilenmeli, işinin ehli, dindar ve dürüst birini bulup istiklâl vererek ve azil korkusundan uzak tutarak veziriazam tayin etmeliydi. Veziriazam da aynı şekilde her şeyi kanun üzere yoluna koymak için mansıplara (=devlet görevlerine- G. A.) ehil kişileri getirmelidir. Eyalet yöneticilerine ferman gönderilerek timar ve zeametler ekabir sepetinden çıkarılmalı ve hak sahiplerine dağıtılmalıydı. Gayrımeşru vakıf ve mülkler mirîye (=kamu mülküne- G. A.) döndürülerek timar ve zeamet olarak tevcih edilmeliydi. Böylece

selatin-i selef (=önceki sultanlar- G. A.) devrinin fâtih ordusu yeniden güç kazanacak ve reaya rahat ve huzur bulacaktı."[82]

Böylesi uyarı ve eleştirilerin devletin üst düzey yöneticilerinin bir kulağından girip öbür kulağından çıktığı da söylenemez. 17. ve 18. yüzyılda bazı padişahlar, yaşanan bozulmayı durdurmak için bir dizi reform girişiminde bulunmuşlardı. Ancak bu girişimler, yaşanan sorunların temelinde yatan gerçek sorunların tanılanmasına ve Avrupa'da yaşanan büyük dönüşümün kavranmasına dayanmadığı için herhangi bir olumlu sonuç vermeyecekti. Kaldı ki; 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, mirî toprak düzeni bozulmaya yüz tutmuş olan Osmanlı devleti az çok istikrarlı devletlerle komşu hâline gelmiş ve yeni topraklar ve gelir kaynakları elde etme olanağının sınırlarına dayanmış, özellikle Avrupa'da, yeni ateşli silâhlarla donanmış ordular karşısında kolay zafer kazanma olanaklarını yitirmişti. Bu ateşli silâhları kullanabilen merkezî ordu birliklerinin sayısının timarlı sipahilerin sayısının aleyhine arttırılması yüzünden devletin harcamaları büyümüş, Osmanlı'nın tahıl ve maden kaynakları Yeni Dünya'nın keşfinden sonra zengin altın ve gümüş stokları elde eden bazı Avrupa ülkelerine akmaya başlamıştı. Osmanlı yöneticileri ve risale yazarları bu olguların çoğunun farkında bile değillerdi. Kaldı ki bu olguların farkında olmuş olmaları hâlinde de yapabilecekleri çok fazla bir şey yoktu ve olamazdı.

Bu son saptama Osmanlı toplumunda, gerçek bir burjuvazinin, bir modern sanayi burjuvazisinin ve tabandan gelen bir devrimci kitle hareketinin bulunmadığı koşullarda gündeme gelen Tanzimat'ın öngünü için de geçerliydi. Bu koşullarda, Osmanlı yöneticilerinin Tanzimat ve Islahat Fermanları'nı yayımlamayı, bu belgelerde dile getirilen yükümlülükleri üstlenmeyi reddetme ve yarı-sömürgeleşme sürecini önleme şansı yoktu; İmparatorluğun o eski "görkemli" günlerine geri dönme şansı ise hiç yoktu. Marks, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'i adlı yapıtında şöyle demişti:

"İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan veri olan ve geçmişten kalan koşullar içinde yaparlar."[83]

Bu koşullarda reform doğrultusunda atılan adımların, çok sınırlı ve ürkek ve ikiyüzlü bir nitelik taşımaları, bürokratik bir tarzda uygulanmaları, mülksahibi sınıfların ana gövdesinin yararına olmaları ve bu sınıfların kendi içindeki yitiren ve bu sürecin, kazanan katmanlar arasında süregelen sürtüşme ve çatışmalarla elele gitmesi nesnelerin doğası gereğiydi. Daha da önemlisi şuydu: Osmanlı bu yarı-gönüllü reformlara; çürümesinin geri dönülmez bir noktaya geldiği, onları gerçekleştirmek için gerekli malî olanaklara ve maddi üretim temeline sahip olmadığı, ordusunu çağdaşlaştıracak sınaî bir altyapıdan yoksun olduğu, 1826'da kaldırdığı Yeniçeri Ocağı'nın yerine güçlü bir ordu kuramadığı, modern sanayinin ürünlerini ihraç etmeye ve geri ülkelerden hammadde satın almaya başlamış olan ileri kapitalist ülkelerin nüfuzu altına girmekte ve toprak yitirmekte olduğu ve Balkanlar'da giderek büyüyen ulusal hoşnutsuzluk ve ayaklanmalarla yüzyüze kaldığı bir ortamda, yani çok geç girişmişti. Osmanlı İmparatorluğu, daha 1820'lerden başlayarak, sınaî devrimini gerçekleştirmekte olan Britanya'ya tarım ürünleri dışsatımını hızla arttırmaya başlamıştı. Buna paralel olarak Osmanlı devleti bu ülkeden sınaî ürünler satın almaya koyulmuş ve özellikle 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması'ndan başlayarak Britanya ve ardından Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye yapacağı dışsatım ve Türkiye'den yapacağı dışalımdan almakta olduğu gümrük vergilerini büyük ölçüde azaltmıştı.

Osmanlı devletinin böylelikle bağımsız bir dış ticaret politikası izleme hakkından ve yerli üreticileri Avrupa ülkelerinin sınaî ürünlerinin rekabetinden korumaktan vazgeçmesi ise, başta dokuma ve besin sektöründekiler olmak üzere zanaat atelyelerinin konumunu olumsuz yönde etkilemeye başlamış ve kendi modern sanayi tesislerini kurma şansını azaltmıştı. Bu ise

birkaç onyıl içinde ülkenin kapitalist Avrupa devletlerinin malî boyunduruğu altına girmesiyle sonuçlanacaktı. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, ciddi bir yol ve ulaştırma ağı kuramamış ve ulusal bir pazar oluşturamamış olan Osmanlı devletinin başta İstanbul gelmek üzere sahil kentleri, sadece sınaî ürünler bakımından değil, buğday, pirinç, un, şeker, kahve, çay gibi tarımsal ürünler bakımından da büyük ölçüde başka ülkelere bağımlı hâle gelmişti. Bununla birlikte 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında ulaşım olanaklarının ve sahil bölgeleri dışında pazar ilişkilerinin son derece kısıtlı olduğu unutulmamalı. Alım gücü son derece düşük olan ve daha çok kendi yağıyla kavrulan köylü kitlesinin ana gövdesinin kentlerle bağlantısının sınırlı olduğu dikkate alındığında, sözünü ettiğim bağımlılık esas itibariyle büyük kentler ahalisi ve özellikle de ortalamanın üzerinde bir gelir düzeyine sahip tüketiciler ve zengin köylülerin yanısıra devlet aygıtı için geçerliydi. Önemli bir bölümü, Avrupa kökenli mamul malların erişemediği kırsal alanlarda ve küçük kent ve kasabalarda yoğunlaşmış olan zanaat atelyelerinin önemli bir bölümü, gerek daha düşük kâr oranlarıyla yetinmek ve gerekse daha zor koşullarda çalışmak suretiyle ömürlerini uzatmayı başarıyorlardı.

Gene de, ezilen ve sömürülen yığınların devrimci bir ayaklanması ve iktidarın Türkiye'yi anti-kolonyalist ve devrimci-demokratik bir ruhla yeniden biçimlendirecek olan bu yığınların eline geçmesi seçeneğinin gündeme gelmediği koşullarda Osmanlı toplumunun, -saymış olduğum tüm olumsuzluklarına rağmen- böylesine bir reform sürecine girmesi, o günün koşullarında, Asyatik ve feodal gericilik ortamında yavaş yavaş çürümesi ve kokuşmasına göre daha ileri bir seçeneği temsil ediyordu. 1839 Tanzimat fermanıyla, hattâ ondan da önce II. Mahmut'un reformlarıyla başlayan dönem Osmanlı toplumunun ağır aksak bir biçimde de olsa geri dönülmez bir çağdaşlaşma sürecine girdiği anlamına geliyordu. Daha çok devletin inisiyatifiyle ve onun denetimi altında bir sınaîleşme çabasının başlaması, Avrupa tarzı bir hukuk sisteminin öğelerinin getirilmesi, ordunun modernleştirilmesine başlanması, eğitimin yavaş yavaş medreselerin elinden kurtarılması ve yaygınlaşması, çağdaş kılık kıyafet uygulamasına geçilmesi, parlamenter bir sistemin temellerinin atılması, Avrupa tarzı hastanelerin kurulmasına başlanması, çağdaş bir posta sisteminin kurulmasına girişilmesi, gazetelerin kurulması ve yaygınlaşması, roman, hikâye ve tiyatro yapıtlarının yazılmasına başlanması, kadının toplumsal yaşama katılımı doğrultusunda ilk adımların atılması vb., çok yetersiz de olsa gerçek bir ilerleme anlamına geliyordu. Bu bağlamda, III. Selim ve II. Mahmut döneminde başlatılan sınaîleşme girişimleri bir yana bırakılsa bile, 1840'lardan itibaren daha ciddi ve daha kalıcı bir sınaîleşme çabasının gündeme geldiğini söyleyebiliriz. Edward C. Clark, "Osmanlı Sanayi Devrimi" başlıklı yazısında bu konuda şunları söylüyor:

"Yabancı imalâta bağımlılıktaki dezavantajların ve daha ihtiraslı bir 'koruyucu yenileşme' biçiminin -sosyal değilse ekonomik- gerekliliğinin Osmanlılarca anlaşılması 1840'larda görünüşe göre en yüksek noktasına erişti. Tanzimat'ın bu ilk yıllarında, 1841 veya 1842'den Kırım Savaşı'nın arifesine kadar, çok sayıda resmî üretim tesisi kurulmuştu. Bu imalât işletmeleri çeşit bakımından olduğu kadar sayı, planlama, yatırım ve hammaddelerin iç kaynaklarına dikkat edişi ile de daha önceki çabaların çerçevesini çok aşmış ve bu dönemi Osmanlı tarihinde örneği bulunmaz bir olay hâline getirmiştir. Gerçek bir sanayi devrimi için bunlar Osmanlı'nın ana umudunu teşkil ettiler.

"Bu çalışmanın coğrafi can damarı, hemen İstanbul'un batısında, kuzeyde Edirne yolu, güneyde Marmara denizi ile sınırlı ve İstanbul şehir surlarının köşesindeki Yedikule'den Küçük Çekmece'ye kadar doğu-batı istikametinde yüzotuz kilometre uzanan bir ince uzun şeride yerleşti. 1843'ten başlayarak Osmanlı resmî memurları burada bir 'sanayi parkı' demek olan dikkate değer bir sınaî ve tarımsal ürün kompleksi kurdular."[84] Yazara göre; demir boru, çelik raylar, pulluklar, gemler, üzengiler, tüfek çakmakları, mızrakbaşları, top, kılıçlar, bıçaklar, usturalar ve her türlü miktar ve çapraşıklıktaki diğer demir döküm ve yapım işlerini yapan bir

dökümhaneye ve makinalara sahip olan bu komplekste, kumaş ve pamuklu çorap üreten bir bölüm de bulunuyor ve yakınında bir teknik okulun da bulunduğu bu komplekste çok sayıda işçi çalışıyordu.

Ancak, Osmanlı devleti ve toplumunun henüz hazır olmadığı ve gereken insan malzemesinden yoksun olduğu bu ihtiraslı sınaîleşme atılımı bir süre sonra çökecekti. Kurulan onca fabrikadan sadece bazı dokuma fabrikaları üretimlerini sürdürebildiler. Bu çöküşe yol açan nedenlerin; Türkiye'de fabrika disiplinine ayak uyduracak bir işgücü stokunun ve işinin ehli fabrika yöneticilerinin bulunmaması, fabrikaların işlemesi için gereken hammaddelerin sağlanmasında sıkıntı yaşanması, bu fabrikaların Avrupa'dan gelen görece ucuz dışalım mallarıyla rekabet edememesi vb. olduğu anlaşılıyor.

Kıvılcımlı, Türkiye'nin Avrupa kapitalizmine bağımlı hâle gelişini âdeta bir komplo olarak gören subjektivist ve milliyetçi anlayışa uzak durduğu ve Tanzimat'ın, çeşitli olumsuzluklarının yanısıra objektif olarak ilerici bir rol de oynadığı yolundaki saptamamı doğruladığı bir pasajında şöyle diyordu:

"Türkiye'de antika tefeci-bezirgân sermaye, derebeği devletinin koltuğu altında kişiliğini yitirerek, en sonra kendisi de, toprak satın alarak üretimle bağlanır bağlanmaz derebeğileşirdi. Batı kapitalizmi yeryüzünde ilk defa o rezil çenberi kırmış: Kendisi derebeğileşeceğine, derebeyiliği devirerek sermayeyi iktidara getirmişti. Bu devrimci eylem 'görülmedik' şeydi. Türkiye'de sermayenin Batı kapitalizm okuluna resmen girişi 19. yüzyılın ortalarında oldu. Burada, ne Batı'nın, ne de Türkiye'nin önceden düşünülmüş bir planı ve proğramı yoktu. Her şey olağanüstü ampirik yoklama ve el yordamı ile yürüdü. Batı kapitalizmi Türkiye'ye sanayi mallarını sürmek, Türkiye'yi sömürmekten başka bir amaç gütmüyordu. O basit alış verişin sonucunda, kendisi bile farkına varmaksızın, Türkiye'de modern kapitalist mülkiyet münasebetlerine (= ilişkilerine- G. A.) yol açtı. Türkiye'de hiç işitilmemiş 'Şirket: **Kumpanya**' kurma çığırı açıldı. Yerli-yabancı şirket sermayesinin gölgesinde, ister istemez ve kendiliğinden, sırf yerli, yeni tipte bir kapitalist sınıf yarattı. Ve bu sınıf, tarihsel görevi ile, Türkiye çalışanlarını sömürerek, Türkiye işçi sınıfını modernleştirdi."[85]

Çarlık Rusyası Örneği

Türkiye'nin yenileşme çabalarını doğru bir perspektife oturtmak için bu deneyimi, daha başarılı olan Çarlık Rusyası'nın deneyimi ile karşılaştırmak öğretici olacaktır. Rusya reform sürecine 1600'lerin sonlarında, yani, Osmanlı Tanzimatı'ndan neredeyse 130 yıl önce başladı. Reform çalışmalarının, 1789'da tahta oturan III. Selim zamanında başladığını varsaymamız hâlinde bile Osmanlı devletinin bu yola Rusya'dan yaklaşık 100 yıl daha geç girdiğini görürüz. (Çarlık Rusyası'nın kendi "Yeniçeri Ocağı"nı ortadan kaldırdığı 1698 yılı ile Osmanlı'nın Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdığı 1826 yılı arasında 128 yıl var.) Osmanlı devletinden farklı olarak Çarlık Rusyası görece başarılı bir değişim süreci yaşadı. Büyük Petro döneminde (1682-1725) başlanan, ama hem Petro'dan sonra gelen zayıf yöneticiler ve hem de onun çizgisini sürdüren II. Katerina döneminde (1762-96) yapılan reformlar Rusya'nın az çok bağımsız bir kapitalist gelişme çizgisine girmesini ve alabildiğine keyfi ve despotik, ama görece çağdaş ve güçlü bir kapitalist devlet aygıtına kavuşmasını sağlayabildi.

Nüfusunun aşağı yukarı yarısı Hristiyan olan 19. yüzyıl başlarının Osmanlı devletine kıyasla 18. yüzyılın Rusyası'nın etnik/ demografik açıdan daha homojen olması da Büyük Petro'nun işini kolaylaştıracaktı; bu dönemde Çarlık Rusyası'nın sınırları içinde yaşayan Müslüman halklar hem sayıca çok azdılar ve hem de sosyo-ekonomik gelişme düzeyi bakımından Ruslardan daha/ ya da çok daha geri oldukları için Petro ve ardılları açısından bir ulusal sorun kaynağı değildiler. (Kafkasya ve Orta Asya Müslümanlarının Rusya'nın boyunduruğu altına

girmesi daha sonraları, esas olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşecekti.) Osmanlı devleti ise, özellikle 19. yüzyılın ilk onyıllarından itibaren sosyo-ekonomik gelişme düzeyi, Osmanlı devleti sınırları içindeki en ileri halkların yaşadığı Balkanlar'daki ulusal hareketlerle uğraşmak zorundaydı.

Osmanlı'nın başarısız, ama Rusya'nın başarılı olmasının en önemli nedenlerinden biri, ikincisinin bu yarışa hayli erken başlamış olmasından ibaret değildi. Büyük Petro, aslında kendisinden önce başlatılan ve yarı-feodal Rusya'yı çağdaşlaştırmak amacıyla yürürlüğe konan sınırlı ve ürkek reformları, çok daha kapsamlı bir tarzda ve zulüm düzeyine varan bir kararlılıkla uygulayacaktı. Stalin, 1931'de Emil Ludwig'e verdiği bir mülakatta şöyle diyordu:

"Büyük Petro, toprak ağası sınıfını yükseltmek ve tacir sınıfını geliştirmek için çok şeyler yaptı. Ama, toprak ağası sınıfının yükseltilmesi, tacir sınıfının desteklenmesi ve bu sınıfların ulusal Devletinin güçlendirilmesinin, soyulup soğana çevrilen serf köylülerin zararına gerçekleştirildiğini de eklemem gerekir."[86] Gerçekten de Büyük Petro, ülkenin sınaîleşmesi için yoğun bir çaba harcayacak, reform programına karşı çıkan bütün güçleri acımasızca ezecek, iktidarı kendi elinde merkezîleştirecek, çok büyük maddi ve insanî bedeller ödemek pahasına modern bir ordu ve sıfırdan başlayarak bir donanma inşa etme yolunu kararlılıkla izleyecek, laik ve bilimsel eğitimi bütün gücüyle teşvik edecek ve bu arada güçlü Rus kilisesini tümüyle kendi denetimi altına alacaktı vb.

Kuşkusuz Petro'nun başarılı olmasında, Avrupa'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinin henüz -18. yüzyılın ortalarında başlayacak olan- sınaî devrimlerini yapmamış ve çevre ülkeleri, kendi ekonomik gereksinimlerine göre biçimlendirme evresine gelmemiş olmaları çok önemli bir rol oynamıştı. Buna belki, Avrupa devletleri açısından 18. yüzyıl Rusyası'nın jeografik konumunun, Batı Avrupa'ya çok daha yakın olan Osmanlı İmparatorluğu'na kıyasla daha önemsiz olmasını ekleyebiliriz.

Büyük Petro, yaklaşık 100 yıl sonra Osmanlı'da da kısmen görüleceği gibi ordunun gereksinimlerini karşılamak için genellikle devlet eliyle maden ocakları, dökümhaneler, kumaş fabrikaları vb. kurdurmuş, bu işletmelerin çalışabilmesi ve Rus işçilerinin eğitilmesi için Avrupa'dan çok sayıda nitelikli işçi, usta ve uzmanlar getirtmiş ve daha sonraki yıllarda eğitim almaları için genç Rusları Avrupa'ya göndermişti. Ama o bununla yetinmemiş, Rus tacirlerini ve feodal soyluları büyük-ölçekli fabrikalar kurmaları ve çalıştırmaları için teşviklere boğmuş ve hattâ zorlamıştı. Vergiden bağışık tutulan, pazarda tekel konumuna sahip olan, kendilerine devlet tarafından -kölelik koşullarında çalıştırılan- ucuz işgücü sağlanan ve sübvansiyonlarla desteklenen bu işletmelerin çoğu zaman içinde batsa da bir bölümü ayakta kalmayı başaracaktı.

Büyük Petro'dan önce ilk adımlarını atmaya başlamış olan Rus sanayisi 1725 yılı dolaylarında Batı Avrupa'ya demir ürünlerinin yanısıra kumaş, keten ve denizcilik ürünleri gibi mamul mallar satabiliyordu. Daha da önemlisi Rusya genellikle, yerli sanayiyi korumaya özen göstermeyen ve liberal bir dış ticaret politikası izleyen Osmanlı'nın Tanzimat döneminde yaptığının tam tersine merkantilist ve korumacı bir ekonomi politikası izlemişti. Yani Rus devleti, -gereksinim duyduğu makinalar vb. dışında- dışalım mallarına yüksek vergiler koymak suretiyle emekleme çağındaki yerli sanayiyi dış ülkelerin rekabetine karşı korumaya özen göstermiş ve sanayinin gelişmesinde güdücü ve belirleyici bir rol oynamıştı. Rusya 19. yüzyılda bile dışsatımı teşvik ederken, dışalımı kısıtlayan, hattâ bir dizi malın dışalımını yasaklayan ve özellikle Britanya ürünlerine kapılarını kapatan bir gümrük politikası izliyordu.

Büyük Petro'nun kurduğu, yönettiği ve devlet otoritesi ve inisiyatifinin tüm gücüyle teşvik ettiği Rus yenileşme deneyiminin görece başarılı olmasının en önemli nedenlerinden birisi de onun, Rusya'nın Yeniçeri Ocağı olarak niteleyebileceğimiz *Streltsi* birliklerini, bir ayaklanma girişimini bahane ederek daha 1698'de acımasızca ezmesi ve soylular başta gelmek üzere

herkese zorunlu askerliği dayatmak, çok sayıda yabancı askerî uzman ve paralı asker istihdam etmek vb. suretiyle çağdaş bir ordu kurmaya girişmesiydi. Dönemin güçlü devletlerinden İsveç ile yapılan uzun savaşın (1700-1721) başında 35-40,000 kadar askerden oluşan Rus ordusu, Petro'nun 1725'te ölümünde 100,000 düzensiz ve 200,000 düzenli askerden oluşuyordu. Anılan tarihte bu ordu, nitelik olarak ileri Avrupa ülkelerinin ordularına kıyasla hayli geri olmakla birlikte, nicelik olarak Avrupa'nın en büyük ordusu hâline gelmişti. Büyük Petro'nun kurduğu yeni Rus ordusu bütün yetersizliklerine ve çok önemli kayıplar vermesine rağmen İsveç, Osmanlı ve İran'a karşı giriştiği savaşlardan başarıyla çıkmayı becerecekti. Yetersiz ve kararsız gördüğü ve "gericiler"in etkisi altında olduğuna inandığı oğlu Aleksis'e işkence yaptıran ve 1718'de öndegelen devlet görevlilerinden oluşan bir konseyin oğlunu ölüme mahkûm etmesini sağlayan Petro'nun tutumu ile Osmanlı padişahlarının reforma ayak direyen ve onu baltalayan ulemaya ve diğer üst düzey devlet yetkililerine karşı tutumu neredeyse taban tabana karşıttı. Kıvılcımlı, "Yakın Tarihten Birkaç Madde" başlıklı yazısında haklı olarak şunu söylemişti:

"Rusya'da bir çarın, Deli Petro'nun yaptığını Türkiye'de bir kaç padişah, birer Deli Petro olamadıkları için boyunlarıyla ödemeye zorunlu oldu."[87] Ardından ise o yeniçeriliğin kurum olarak tasfiye edilmesi gerektiğini şu sözlerle belirtiyordu:

"Mora isyanı... Yeniçerilik bir daha kofluğunu anlatır. Çare? Çarların yaptığı: Türk osterliçleri yeniçerileri temizlemek!"[88]

Osmanlı devleti ise, büyük ölçüde çürümüş ve hiçbir ciddi savaşma kapasitesi kalmamış olan Yeniçeri Ocağı'nın yerine çağdaş bir ordu kurmakta fazlasıyla gecikecek ve dolayısıyla bu işi daha elverişsiz iç ve dış koşullarda yapmak zorunda kalacaktı. Osmanlı devletinin varlığının "büyük" devletler arasındaki yarışmaya bağlı hâle gelmiş, ordusununsa caydırıcılığını neredeyse tümüyle yitirmiş olduğu koşullarda başlatılan bu reform, sadece çok geç başlamış olmakla kalmıyor, hayli duraksamalı, plansız ve sistemsiz bir tarzda yürütülüyordu. Osmanlı askerî reformunun başarısız olmasının en önemli nedenlerinden biri, 1789'da tahta oturan III. Selim'in Nizam-ı Cedid ordusunu kurmakta ve savunmakta kararlı davranamamasıydı. Kendisinden 107 yıl önce iktidara gelen Petro'dan farklı olarak güçlü bir iradeden yoksun olan Padişah ne çevresinde kararlı bir reformist kadro oluşturabilmiş, ne devlet aygıtı içindeki statükocu öğelere karşı net bir tavır alabilmiş ve ne de kendisine meydan okuyan ulema-yeniçeri bağlaşmasını acımasız bir biçimde ezmeye girişmişti. O, kendi sadrazamı Hafız İsmail Paşa'nm ulema-yeniçeri bloğuyla uzlaşma ve işbirliği içinde olmasına bile göz yummuş, esas karargâhı İstanbul'da olan Nizam-ı Cedid ordusunun Rumeli'ye geçmesine karşı çıkan yeniçeriler ve destekçilerinin Edirne'de başlattıkları ayaklanmayı ezmekte duraksamış ve böylelikle sonunda kendisinin de devrilmesi ve öldürülmesiyle sonuçlanan sürecin önünü açmıştı. *İslâm Ansiklopedisi*'nin III. Selim maddesinde bu konuda şunlar yazılmıştı: "(Rumeli'deki Nizam-ı Cedid kuvvetinin komutanı olan- G. A.) Abdurrahman Paşa, asileri süratle tedip etmeğe taraftar idi ise de, Selim III ihtilâlin büyümesinden ve kan dökülmesinden endişe ederek, Abdurrahman Paşa'ya İstanbul'a dönmesi için emir gönderdi ve böylece Rumeli'de Nizam-ı Cedid'in tatbikinden vazgeçildi."[89] Osmanlı devletinin askerî reform çalışmalarına fazlasıyla geç başlaması bir diğer sıkıntıyı da birlikte getirmişti: Silâh teknolojisinin hızla ilerlediği dikkate alındığında 1820'lerde çağdaş bir ordu kurmak, bu orduyu eğitmek ve özellikle onu dönemin silâhlarıyla donatmak vb. giderek daha pahalıya patlıyordu. Bu, malî iflâsın eşiğinde bulunan, sınırlı gelir kaynakları daha da daralan, Batı ile arasındaki mesafe giderek açılan ve ciddiye alınabilecek bir sınaî altyapısı olmayan Osmanlı devleti için daha da doğruydu.

Nizam-ı Cedid, 1807'de Kabakçı Mustafa'nın önderliğinde başlatılan isyan sonucu ortadan kaldırılacaktı. İstanbul halkının bir bölümünün desteğini alan isyancılar III. Selim'i tahttan

çekilmeye zorlayacak, öldürecek ve ardından 14 ay süreyle tahtta kalacak olan IV. Mustafa'yı başa geçireceklerdi. III. Selim'i yeniden tahta çıkarmak için harekete geçen ve başında Alemdar Mustafa Paşa'nın ve "Rusçuk yaranı"nın bulunduğu Rumeli âyanlarmm askerî kuvvetleri 1808'de Kabakçı Mustafa isyanını bastırdılar. III. Selim'i öldürten IV. Mustafa'nın katillerinin elinden zorlukla kurtulan kardeşi II. Mahmut, Alemdar Mustafa Paşa'nın birliklerinin Topkapı Sarayı'nın kapısına dayanması sayesinde padişahlık tahtına oturabildi. Alemdar'ın ilk işlerinden biri, Anadolu ve Rumeli'deki âyanları toplayarak onlara, padişaha itaat edeceklerine söz verdikleri Sened-i İttifak adı verilen bir belge imzalatmak oldu. Âyanların bir bölümünün, padişahın otoritesine bazı kısıtlamalar getiren bu belgeyi imzalamalarının ardından Nizam-ı Cedid, bu kez Sekban-ı Cedid adı altında yeniden kuruldu. Ancak statükocu-gerici güçler sinmekle birlikte yeniden atağa geçecek ve yeniçeriler artık sadrazam olmuş olan Alemdar Mustafa Paşa'yı, evine yaptığı baskında öldürecek ve Kasım 1808'de II. Mahmut'u Sekban-ı Cedid'i dağıtmak zorunda bırakacaklardı. Siyasal güç dengelerinin izin vermemesi nedeniyle, Nizam-ı Cedid'in yerine kurulmaya başlanan Sekban-ı Cedid'in de kaldırılması Osmanlı'yı, âdeta ordusuz bir devlet hâline düşürecekti. Padişah daha sonraki yıllarını Sened-i İttifak'ın kendisine dayattığı yükümlülüklerden kurtulmak, merkezî yönetimin otoritesini güçlendirmek ve güç dengelerini gözeterek Sekban-ı Cedid'i adım adım yeniden oluşturma yolunda ilerlemek için harcayacaktı. Bu koşullarda askerî reform ancak, Yeniçeri Ocağı'nm 1826'da ortadan kaldırılmasının ardından gündeme gelebilecekti.

Rusya ile Türkiye'nin çağdaşlaşma çabaları arasında yapılacak bir karşılaştırmada, bu ülkelerin hükümdarlarının Batı Avrupa'nın değişik ülkelerine yaptıkları ilk ziyaretlerin tarihleri ve bu ziyaretlerin içeriği arasındaki fark hemen göze çarpacaktır. Büyük Petro, 1697-98 yıllarında Batı Avrupa'da onsekiz ay süren ve kendisine 250 kişilik bir grubun eşlik ettiği ziyaretini sadece devlet yöneticileriyle görüşmelere ayırmamış, gemicilik, kale ve kent inşası başta gelmek üzere bir dizi alanda bu ülkelerin kaydettiği teknolojik gelişmeleri öğrenmeye çalışmış, okulları, müzeleri, tersaneleri, cephanelikleri ziyaret etmiş ve çok sayıda usta ve uzmanı Rusya'ya davet etmiş ve getirtmişti. Petro ülkesine döndükten sonra da ve 1725'teki ölümüne kadar Batı Avrupa ülkelerinden binlerce ve binlerce usta, teknisyen, zanaatkârın Rusya'ya gelmesi, hattâ birçoğunun kalıcı olarak bu ülkede yerleşmesi ve bildiklerini Rus halkına öğretmeleri için sistemli bir çaba harcayacaktı. Batı Avrupa'yı ziyaret edecek ilk Osmanlı sultanı ise bu tarihten 170 yıl kadar sonra, yani 1867'de Fransa, Prusya, Britanya ve Avusturya-Macaristan'a giden Abdülaziz olacaktı. Ancak Petro'nunkinden çok farklı olan sadece 47 gün süren bu gezi, gidilen ülkelerin yöneticileriyle görüşmeler yapmanın, verilen ziyafetlere katılmanın ve bazı sergi ve askerî tatbikatları izlemenin pek ötesine geçememişti.

Osmanlı askerî reformunun başarısız olmasının bir diğer önemli nedeni ise bu reform girişimlerinin, diğer ülkelerle yürütülen başarısız savaşlarla ve Balkanlar'daki bazı ulusal ayaklanmalarla örtüşmesi ve tüm bu savaş ve ayaklanmaların, ülkenin zaten zayıf olan malî ve askerî konumunu daha da zayıflatmasıydı. 1768'de ve 1787'de, yani III. Selim'in önceli I. Abdülhamit döneminde Rusya'yla yapılan ve hiç de zorunlu olmayan savaşlar zaten Osmanlı devletini güç bir duruma düşürmüştü. 1789'da işbaşına gelen III. Selim'in saltanatının ilk yılları da Mısır'ı işgal eden Fransa'nın yanısıra, Avusturya ve Rusya'yla yapılan başarısız savaşlarla geçti. Rumeli âyanlarının, III. Selim'i öldüren yeniçerilerin elinden kurtararak padişah yaptığı II. Mahmut tahta oturduğunda, 1806'da başlayan Osmanlı-Rus savaşı devam ediyordu. Bu savaş, Napoleon Bonaparte'ın Rusya'ya karşı sefere girişmesi üzerine 1811'de sona ermiş, ama Fransız ordusunun Rusya'dan geri çekilmesinin ardından yeniden başlamıştı. Bu savaşların yanısıra Osmanlı devleti, Rusya başta gelmek üzere Avrupa devletlerinin desteğini alan isyanlar (1804 ve 1815 Sırp isyanları, 1821'de patlak veren Grek bağımsızlık savaşı) ve daha sonraları Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanıyla uğraşmak zorundaydı. Osmanlı devleti Grek isyanını

bile Mısır Vâlisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yardımıyla bastırabilmişti. Bütün bu savaş ve isyanlar, "büyük" devletlerin Osmanlı topraklarını adım adım kemirmeleriyle elele gidiyordu. Savaş alanında uğranılan yenilgiler, devletin savaş harcamalarını karşılamak için koyduğu olağanüstü vergiler ve besin fiyatlarındaki yükseliş, önemli karışıklıklara ve sıkıyönetime kadar varan ağır baskı metotlarının uygulanmasına yol açacaktı.

Fransa'nın Rusya'ya saldırmasının ardından Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'yla Eylül 1812'de imzaladığı Bükreş Anlaşmasıyla Eflak ve Boğdan'ı geri alacaktı. II. Mahmut bu anlaşmanın sağladığı soluklanma dönemini, âyanların nüfuzunu kırmak ve merkezî yönetimin otoritesini kurmak için kullanmayı başardı. Ancak, 1821'de başlayan Grek isyanını destekleyen üç ülkeden biri olan Rusya Osmanlı devletine verdiği ültimatomun ardından 7 Ekim 1826'da imzalanan Akkerman Anlaşması'yla Osmanlı devleti aleyhine hükümler dayatacak ve 1812 Bükreş Anlaşmasıyla verdiği ödünleri geri alacaktı. 1827'de ise Britanya, Fransa ve Rusya'nın, Greklerin bağımsızlık savaşma destek vermek için Navarin'de Osmanlı donanmasını ve ona yardım amacıyla orada bulunan Mısır donanmasını yaktıklarına değinmiştim. Böylece, işlevini yitirmiş olan Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasından sonra ordusuz kalmış olan Osmanlı İmparatorluğu, donanmasından da olmuş oluyordu. II. Mahmut'un Boğazlar'ı Rusya'ya kapadığını ve Akkerman Anlaşması'nı tanımadığını ilân etmesinin ardından Rusya bir kez daha Osmanlı'ya savaş açtı. Osmanlı devletinin bu savaşta da yenilmesi ve önemli toprak kayıplarına uğraması üzerine 1829'da imzalanan Edirne Anlaşması ile Osmanlılar, Yunanistan'ın bağımsızlığı ile Eflak, Boğdan ve Sırbistan'ın özerkliğini ve Boğazlar'ı Rus ticaret gemilerine açmayı kabul etmek zorunda kaldılar. Ama gelişmeler çok geçmeden bu iki düşman otokratik devleti bir süreliğine de olsa birbirlerine yaklaştıracaktı. (8 Temmuz 1833 Hünkâr İskelesi Anlaşması) Bunu, II. Mahmut ile Mısır Vâlisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa arasındaki, yukarda değinmiş olduğum ve yeni Osmanlı ordusunun ardarda gelen birkaç yenilgisine tanıklık edecek olan anlaşmazlık ve çatışmalar izleyecekti.

Büyük Petro'nun "başarılı" olmasında, dinsel gericiliğin kaynağı olan güçlü Rus Kilisesi'nin özerkliğini ortadan kaldırarak onu tümüyle devlet aygıtının bir parçası hâline getirmesi ve eğitimi laikleştirmesi de önemli bir faktördü. Gerçi çarlar Rus Kilisesi'nin işlerine hemen hemen her zaman müdahale etmekteydiler; ama Kilise gene de -özellikle dinsel sorunlarda ve dinadamlarının atanması işlerinde- önemli bir özerkliğe sahipti. Petro 1721'de yayımladığı Kilise Statüsü'yle bu özerkliğe son verdi ve Rus Kilisesi'nin yönetimini yeniden örgütledi. Buna göre patriklik makamı kaldırılıyor ve dine ilişkin tüm sorunlar, başına çara bağlı ve yetkileri zamanla daha da genişletilen laik bir üst düzey görevlinin getirildiği bir Kutsal Meclis'e veriliyordu. Devlet bürokrasisinin bir şubesi hâline getirilen ve 1917'ye kadar varlığını sürdürecek olan Kutsal Meclis, çar tarafından seçilen rahiplerden oluşuyordu ve patrikliğin yetkilerine sahipti. Devletin; dinin ve Rus Kilisesi'nin nüfuzunu kısıtlama çabaları gerek Petro'nun çarlığı döneminde ve gerekse onu izleyen hükümdarlar döneminde sürdü. Örneğin, Petro, manastırları daha sıkı bir denetim altına alır ve rahiplerin eğitim programlarını daha modern bir içeriğe kavuştururken Çariçe Katerina döneminde (1762-1796) devlet, manastırların elinde bulunan arazilere elkoydu ve bu arazilerde çalışan çok sayıda köylüyü kendi serfleri hâline getirdi.

Rusya'da daha 1700'lerin başlarında; dil, sanat, edebiyat, felsefe ve bilime ağırlık veren ilk laik eğitim kurumları kuruldu; Avrupa'dan getirilen öğretmen ve uzmanların yardımıyla memurlar, topografflar, hekimler, hidrografflar, topçular, mühendisler vb. yetiştiren topçuluk, mühendislik, tıp okulları kurulmasına başlandı ve çok sayıda öğrenci eğitim görmek için Avrupa'ya gönderildi. Büyük Petro, ordunun yeniden örgütlenmesinde çok önemli bir yer verdiği soylulara da ciddi bir eğitimden geçmeyi dayattı. O 1714'de, her eyalette; okuma-yazma, aritmetik, geometri, trigonometri eğitimi verecek bir okul ağının kurulması için ilk

adımları attı. Altyapı noksanlığı ve soyluların çağdaş eğitime fazla ilgi duymaması nedeniyle bu süreç çok yavaş ilerledi. Ancak, Avrupa'daki benzerlerinin çok gerisinde olsalar da, Rusya'da kurulan -ve aralarında 1724'de açılan Bilimler Akademisi'nin, St. Petersburg'da 1731'de açılan Askerî Akademi'nin ve 1755'de açılan Moskova Üniversitesi'nin da bulunduğu- eğitim kurumlarının Rusya'nın çehresini yavaş yavaş da olsa değiştirdiğini kabul etmek gerekir. Bunlara Türkiye'nin ilk Türkçe gazetesi 1831'de yayımlanan *Takvim-i Vekayi* iken Büyük Petro'nun Rusya'da yayımlattığı *Vedomosti* adlı gazetenin 2 Ocak 1703'te, yani bu tarihten 128 yıl önce yayım yaşamına girdiğini ve Moskova Üniversitesi'nin, Türkiye'nin ilk üniversitesi sayılan ve 1900'de kurulan Darülfünun-ı Şahane'den 145 yıl daha yaşlı olduğunu ekleyebiliriz.

Büyük Petro'dan farklı olarak Osmanlı padişahları, her türlü reform girişiminin önünde engel olan ve Yeniçeri Ocağı'yla bir bağlaşma kurmuş olan güçlü, ayrıcalıklı ve gerici ulemayla böylesi bir hesaplaşmaya asla girmediler ya da giremediler. Bu nedenle Osmanlı devletinde İslâmın toplumsal yaşam, eğitim sistemi, hukuk düzeni ve devlet aygıtı üzerindeki boğucu etkisinin kırılması süreci çok yavaş bir tempoyla ilerledi. Adnan Adıvar, ulemanın nüfuzunun reform çabalarını nasıl frenlediğini, III. Selim döneminde yaşanan bir olayı örnek vererek anlatıyordu. Adıvar'ın anlattığına göre, bu padişah döneminde yayınlanan bir belge, Dimitraşko Moroz Beyzade adlı bir Rum'a İstanbul Kuruçeşme'deki bir yüksek okula, cesetler üzerinde otopsi işlemleri de yapacak bir tıp bölümü ekleme izni vermekteydi. Asıl önemlisi ise, belgede de belirtildiği gibi, bu iznin bir Rum'a verilmesinin nedeninin var olan "tıp medreselerinin bu işe elveremeyecek" durumda olmasıydı. Yani, III. Selim ve yakınları, Müslüman hekimlerin tıp okullarında cesetler üzerinde otopsi yapmalarına izin verilmesi hâlinde başlarının belaya gireceğini düşünmüş ve bu korkuları nedeniyle bu izni bir Rum'a vermeyi uygun bulmuşlardı![90] Aynı yazar III. Selim ve yakın çevresinin, tutucu ve gerici muhalefetiyle uzlaştıkları ulemanın cehâletini ise şöyle sergiliyordu:

"... bir yandan, ordunun yenilenmesi ve ıslahı için matematik ve tabii ilimler memlekete sokulmak istenilirken, öte yandan medrese uleması eski ilimlere (yani dinsel kaynaklı sözde bilimlere- G. A.) dair teliflerine ve tercümelerine devam etmekte ve bu suretle ilim âleminde bir ikilik meydana gelmeye başlamaktaydı. Halbuki Türk 'ulemay-ı rüsum'u (=resmî uleması- G. A.), değil müspet (=pozitif) ilimlerde, doğrudan doğruya kendi alanları olan meselelerde bile çok geri kalmışlardı. Mesela bu tarihlerden 50-60 yıl önce Hicaz'da çıkan Vahabi mezhebi hakkında Hicaz ve Irak uleması taraflarından birçok kitaplar yazıldığı ve birçok tartışmalar sürüp gittiği hâlde, İstanbul ulemasının bu mezhebin esası hakkında bile bilgisi yoktu"[91]

Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu laik ve bilimsel eğitimin geliştirilmesinde de Çarlık Rusyası'nı hayli geriden izledi: Türkiye'de modern teknik usullerine dayalı ilk askerî okullar, 1734'te açılan Hendesehane (=Mühendislik Okulu), 1776'da açılan Mühendishane-i Bahrî-i Hümâyûn (=İmparatorluk Deniz Mühendishanesi) ile 1795'te açılan Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn (=İmparatorluk Kara Mühendishanesi) idi. Ancak bu okullardaki öğrencilerin olsun, öğretim kadrosunun olsun düzeyi uzun süre çok düşük kaldı. Türkiye'de ilk askerî ortaokul 1838'de ve bugünkü ortaokulların benzeri ilk ortaokullar (mülkî rüşdiye) ise 1846'da açıldı. Bugünkü liselere denk düşen idadilerin açılması ise 1873'ü buldu. İstikrarlı ve hiyerarşik bir eğitim düzenine geçişi onyıllar alan bu okulların yukarda verilen kuruluş tarihlerini esas alsak bile Osmanlı'nın bu alanda Rusya'yı en azından 50 yıl geriden izlediğini görürüz.

İlber Ortaylı, Osmanlı devletinin II. Mahmut'tan beri Avrupa'ya eğitim görmesi için öğrenci gönderdiğini belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Yüz sene önce Büyük Petro da aynı şeyi yapmıştı, ancak Rusya Avrupa'ya gidenlerden daha çok fayda sağladı, çünkü Rusya'da Avrupa bilimi ve kültürü dar bir çevrede de olsa Büyük Petro'dan önce de vardı. Bundan başka 18. yüzyılda Rusya'da eğitim, ilköğretim düzeyinden

yükseğine doğru planlı ve sistemli bir biçimde kurulup yaygınlaştırılmaktaydı. Osmanlılarda ise 19. yüzyıla kadar Avrupa bilimi ve kültürü ile ilişkiler son derece sınırlı ve yüzeyseldi. 19. yüzyılın sonuna kadar da eğitimin hiyerarşik bir biçimde düzenlenemediğini gördük."[92] İlkokul-ortaokul düzeyinde bir eğitim altyapısının olmadığı, okuryazarlık düzeyinin bile son derece düşük olduğu ve ciddiye alınabilecek bir yerli öğretim üyesi stokunun bulunmadığı, öğretimin bir bölümünün yurtdışından gelen akademisyenler tarafından Fransızca olarak verildiği koşullarda, sözü edilen okulların açılması çok fazla bir anlam taşımayacaktı. Yukarda saydığım tekniksel okulların kapsadığı öğrenci sayısının çok az olduğunu ve İmparatorluğun son yıllarına kadar Osmanlı eğitim sisteminin ana gövdesini medreselerin oluşturduğunu unutmamak gerekiyor. Taner Timur, 19. yüzyıla gelindiğinde tümüyle arkaik bir hâle gelmiş olan bu eğitim sisteminden söz ederken şöyle diyordu:

"Osmanlı eğitim sistemi 'üstad-şakirt' ilişkileri çerçevesinde 'icazet' sistemine dayanıyordu. Öğrenciler üstadlarının kurlarına yeterli derecede devam edip, onun güvenini kazandıkları zaman bugünkü 'diploma' yerini tutan ve 'icazetname' denilen bir belge alıyorlardı.

"Bu 'icazetname' üç bölümden oluşuyordu. Birinci bölümde öğrenciler tanıtılıyor ve erdemleri anlatılarak övülüyordu. İkinci bölümde müderrisin (=öğretmenin- G. A.) hocaları belirtiliyor, hangi âlimlerden icazet aldığı sıralanıyordu...

"İcazetnamenin üçüncü bölümünde ise öğrenciye nasihat ediliyor; Tanrının yüceliği ve mükemmelliği karşısında insanların hiçliği anlatılıyor ve tüm ilimlerin amacının insanları Tanrının hizmetine hazırlamak olduğu hatırlatılıyordu. Bireyci felsefenin toptan inkârına dayanan bu eğitim sistemi, laik eğitim yönünde atılan bazı adımlara rağmen, 19. yüzyıl sonlarına kadar egemen konumunu korumuştur. 19. yüzyılda, bugünkü sistemleştirme çabalarının sunduğu tablonun aksine, Batılı anlamda bir fikir uyanışı olmadığı gibi, büyük İslâm kaynaklarından da gitgide uzaklaşılmıştır."[93]

Rus ve Osmanlı yenileşme hareketleri arasındaki farklardan biri de, ikincisinin basımevi teknolojisini çok geç alması ve aldıktan sonra da bundan gereği gibi yararlanamamasıdır. Rusya'da ilk basımevinin Çar IV. İvan zamanında 1563'de kurulduğu sanılıyor. Resmî tarih Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk basımevinin, -Macar kökenli- İbrahim Müteferrika tarafından 1727'de kurulduğunu söylemektedir. Ancak; Yahudiler, Ermeniler ve Rumların bu tarihten çok daha önce kendi basımevlerini kurdukları bilinmektedir. İspanya'dan Osmanlı devletine göç etmek zorunda kalan Yahudiler ilk basımevlerini 1493'te kurmuşlardı. Sivaslı Apkar olarak bilinen Ermeni 1567'de ve Nicodimus Metaxas adlı bir Rum da 1627'de İstanbul'da birer basımevi kurmuşlardı. Ancak, basımevlerinde yaygın bir biçimde kitap basımına geçilmesi hiç de kolay olmayacak ve çok daha ileri bir tarihte gerçekleşecekti. Kitapları elle çoğaltan hattatların kendi dar mesleki çıkarlarını koruma çabası ve daha da önemlisi bilgi tekelini ve ayrıcalıklarını ellerinde tutmak isteyen ulemanın tüm yenileşme çabalarına olduğu gibi bu yeni tekniğe karşı da sergilediği uzlaşmaz tutum, basım makinalarının yaygınlaşmasını en az birkaç yüzyıl önledi ve Osmanlı toplumunun geri kalışında önemli bir rol oynadı.

Tartışmalı olmayan bir şey varsa, o da 18. ve 19. yüzyıl içinde Osmanlı İmparatorluğu'nda basılan kitap sayısının son derece az oluşudur. Bu ülkede, bir kaynağa göre, 1729-45 döneminde 17 kitap, 1746-82 döneminde -sadece- 1 kitap, 1783-94 döneminde 11 kitap ve 1795-1802 döneminde 16 kitap basılmıştır. Basılan kitap sayısı, ancak daha sonraki yıllarda artmaya başlamış ve 1803-39 döneminde 391, 1840-58 döneminde 799, 1859-68 döneminde 537 ve 1869-75 döneminde 1128 olmuştur.[94] Çoğunluğu dinsel içerikli kitaplardan oluşan bu rakamları Batı Avrupa'ya ilişkin verilerle karşılaştırdığımızda ortaya daha da çarpıcı bir kontrast çıkar. Johannes Gutenberg'in ilk basım makinasını 1440'larda kurmasının ardından yeni buluş hızla yayılacaktı. Gutenberg'in yaşama gözlerini yumduğu 1468'de Batı Avrupa'nın

110 kent ve kasabasında basım makinası vardı. Bu makinaların sayısı 15. yüzyılın sonlarına gelindiğinde 1000'i geçecek, Arapların Çin'den getirdiği ucuz kâğıt üretme yöntemlerinin de yardımıyla 16. yüzyılda basılan kitap sayısında bir patlamaya yol açacaktı. Osmanlı'nın bu konuda Avrupa'nın, hattâ Rusya'nın çok gerisinde kaldığı tartışma götürmez. Bununla birlikte gerçek durumu doğru yansıtmak için, o dönemin Osmanlı toplumunda bir çok kitabın -basımevlerinin kurulmasına karşı çıkan ve tutucu ulemanın da desteğini alan- hattatlar eliyle çoğaltıldığını da eklemek zorundayız.

Bu bağlamda Osmanlı'nın kâğıt üretiminin ve kâğıt fabrikalarının kurulmasında da çok geç kaldığını ve başarısız olduğunu anımsamak gerek. Kaynaklar Osmanlı döneminde; 1744'te, 1804'te ve 1844'te kâğıt fabrikaları kurulmasına girişildiğini, ancak bu fabrikaların hiçbirinin uzun süre çalışamadığını ve kısa zamanda kapandığını, aynı şeyin 1886 yılında Beykoz'da kurulan ve sadece altı ay çalışan Hamidiye Kâğıt Fabrikası için de geçerli olduğunu belirtiyorlar. Zaten sınırlı olan kitap, gazete vb. üretimi için gereksinim duyulan kâğıt ise Avrupa ülkelerinden satın alınıyordu.

Osmanlı'da Müslüman ve Müslüman-Olmayan Burjuvazi Sorunu

Yukarda Alp, Gökalp ve Akçura'nın -kendi aralarında farklar da barındıran ve- Osmanlı'da bir Müslüman burjuvazi olmadığı ve Müslümanların sadece çiftçi ve asker, bürokrat vb. olduğu yolundaki saptamalarının, bazı doğruların yanısıra bir dizi önemli yanlışlarla sakatlanmış olduğuna değinmiştim. Şimdi bu konuyu biraz daha açalım.

Herşeyden önce, 19. yüzyılın ikinci yarısının ve 20. yüzyıl başlarının Osmanlı burjuvazisinin, "Batı kapitalizminin komisyoncu ve acentalığını üstlenen Rum, Ermeni, Yahudi gibi 'yerli gayri-Türklerle kökenleri ve uyrukları saptanamayan levantenlerden" ibaret olmadığının altını bir kez daha çizelim. İkincisi, Rum, Ermeni, Yahudi vb. burjuvazisi de asla, komprador burjuvaziden ibaret değildi. (Bu konuya aşağıda yeniden döneceğim.) Üçüncüsü, Alp, Gökalp ve Akçura'nın, ülkenin genel ilerlemesinin mutlaka bir Müslüman-Türk burjuvazinin egemen oluşuna bağlı olduğu yolundaki varsayımları, herhangi bir bilimsel dayanaktan yoksundu. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyıl başlarında üretici güçlerin ve kapitalizmin en hızlı geliştiği çok-etnili ve çok-dilli ABD'nin deneyimi, bu tezi çürütüyordu.

Türkiye'nin deneyimi de bu tezi tersinden çürütmüştür: Bu ülkenin egemen sınıfları 1890'lardan itibaren radikal bir "etnik arındırma"ya girişmiş ve bu amaçla kanlı operasyonlar gerçekleştirmişlerdir. Ama yaşananlar, yüzde 99'u Müslüman olmakla övünen Türkiye'nin, böylesi görece homojen bir etnik/ dinsel-mezhepsel bileşime sahip olmasının hiç de, Gökalp'in "müşterek vicdan" denen şeyin ve ekonomik gelişmenin garantisi olmadığını göstermiştir. 1908 devrimi daha derin bir toplumsal dönüşüme yol açmış ve/ ya da Türkiye fanatik İttihat ve Terakki çetesi yerine sorunlara biraz daha rasyonel yaklaşabilen az çok çağdaş ya da gözleri ulusal bağnazlıkla körelmemiş bir burjuva iktidarına kavuşmuş olsaydı, her şey çok daha farklı olabilirdi. Özetle, rejiminin az çok demokratik olması ve yöneticilerinin etnik, dinsel, mezhepsel farklılıkları kaşıma politikası izlememeleri kaydıyla bir ülkenin çok-etnili olmasının onun ekonomik ve siyasal gelişimi açısından bir dezavantaj değil, bir avantaj olacağını söyleyebiliriz. Ancak bir haksızlık yapmamak için şunu da söylemek zorundayım: İttihatçıların bu konuya rasyonal bir biçimde yaklaşmasını zorlaştıran önemli bir faktör de Çarlık Rusyası başta gelmek üzere emperyalist devletlerin, kabaca 19. yüzyılın başlarından itibaren İmparatorluğun içişlerine burunlarını sokmayı bir alışkanlık hâline getirmiş ve onun topraklarını sürekli olarak kemirmekte olmalarıydı.

Osmanlı burjuvazisinin ağırlıklı olarak Rum, Ermeni, Yahudi kökenli olduğu yolundaki yaygın, ama yanlış savın ancak 19. yüzyılın ilk yarısının ortalarından itibaren belli bir geçerliliği

olduğunu söyleyebiliriz. Bir başka anlatımla, Türk burjuva ve küçük-burjuva milliyetçilerinin sanılarının aksine, o zamana kadar Osmanlı burjuvazisi, belirgin bir Hristiyan ve Musevi renk taşımıyordu. Bu konuda çok ta objektif olduğunu söyleyemeyeceğim François Georgeon şunları belirtiyordu:

"Osmanlı toplumuna ilişkin çözümlemelerinde Yusuf Akçura'nın altını çizerek belirttiği noktalardan biri, Türk burjuvazisi diye bir olgunun var olmayışıydı. Ekonomik alanda Rumların, Ermenilerin, Yahudiler'in ve Levantenler'in yanında ne kadar önemsiz bir rol oynadığını kabul etmekle birlikte, tarihçiler Türk burjuvazisine ilişkin bu yargıyı bütünüyle benimsemezler; onlara göre bu, her zaman geçerliliğini koruyan bir dengesizlik değildir. 18. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman olmayanlarla rekabet edebilecek güce sahip olan ve Türk ve Müslümanlardan oluşan etkin bir kent eşrafı kesimi vardı. Ama Batı ile ekonomik ilişkilerin gelişmesi Hristiyan azınlıkları ayrıcalıklı bir konuma getirdi ve Müslümanların ekonomik yaşamdaki etkinliklerinin payını önemli ölçüde azalttı."[95] Tanınmış Osmanlı tarihçisi Donald Quataert te Georgeon ile aynı kanıdaydı. Ona göre,

"Ne tarım, ne de sanayi sadece Hristiyan veya Müslümanlara mahsus sahalardı. 19. yüzyıl yazarları Hristiyanların çalışkanlıklarına önem verirler, fakat Müslümanları saymazlar. Bu ayrılık hiç de önemli değildir, zira müteşebbis çiftçilerin arasında her yerde hem Müslümanlar, hem de Hristiyanlar vardı... Harput gibi Hristiyanların ve Uşak gibi Müslümanların yoğun olarak yerleşmiş olduğu merkezlerde sanayi faaliyeti çok yüksekti. Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadî faaliyetini dinle (veya etnik faktörlerle) izah etmek boşuna bir çabadır."[96]

Kıvılcımlı'nın "Müslüman-olmayan" kategorisi ile "burjuva" kategorisini özdeşleştirme, Rum, Ermeni, Yahudi kökenli komprador/ işbirlikçi burjuvazi üzerinden Müslüman-olmayan halkları kötüleme eğilimi, siyasal yelpazenin farklı yerlerinde duran Türkiyeli aydınlar arasında sanıldığından çok daha yaygındır. Örneğin "anti-kapitalist" Özlem Özgür, 1915 sanayi sayımına göndermede bulunurken "Hristiyan" sözcüğünü açıkça, "gayri milli" kavramıyla özdeşleştiriyor ve dolayısıyla Hristiyan inancından Osmanlı yurttaşlarını "yabancı" saydığını ele verdiği şu saptamayı yapabiliyordu:

"1915 sanayi sayımına göre, Türkiye'de 5 ve daha yukarı kişi çalıştıran işyeri sayısı 284'dür. 284 işyerinin ülkede dağılımı ise; 148 İstanbul, 62 İzmir ve geri kalan 74 tanesi de Batı Anadolu'ya dağılmış durumdadır. 14,179 kişinin çalıştığı sözü edilen 284 işyeri, sermaye bakımından yüzde 85 gayri millî bir nitelik taşımaktaydı. Bu demektir ki, ülkede millî demokratik burjuva devrimine öncülük edebilecek nitelikte bir sanayi burjuvazisi hem yok denecek kadar az ve hem de gayri millîdir."[97]

Burada öncelikle Osmanlı'nın son dönemine ilişkin istatistiklerin bile bilimsel yöntemler kullanılarak yapılmadığını ya da yapılamadığını, dolayısıyla güvenilir olmaktan uzak olduğunu özellikle belirtmek gerekir. Özgür'ün, sorgulamaksızın kullanmayı yeğlediği 1915 sanayi sayımına göre Anadolu'nun Karadeniz, Akdeniz ve Doğu bölgelerinde "5 ve daha yukarı kişi çalıştıran işyeri sayısı" sıfır noktasında gözüküyor. O ise, apaçık olan bu istatistik yanlışlığından bile herhangi bir kuşku duymuyor. Bu konuya değinen Donald Quataert, "Islahatlar Devri 1812-1914" başlıklı yazısında şu haklı uyarıyı yapıyordu:

"İstatistiklere itimat edilemediğinden, İmparatorluktaki fabrikaların toplam sanayi hasılasına (=ürününe- G. A.) ne kadar katkıda bulunduğu kesin olarak bilinemiyor... Hükümetin 1913'de ve 1915'de yaptığı fabrika sayımlarına da itimat edilemez, zira hatalıdırlar ve faydaları sınırlıdır. Sayımlar Balkan harplerinin sebep verdiği Avrupa'daki toprakların büyük kısmının kaybından sonra yapılmıştı; bundan dolayı Selânik ve Makedonya'daki sanayii ihtiva etmiyorlardı (=kapsamıyorlardı- G. A.) Ayrıca,... esnafları ve mekanize olan küçük işyerlerini de dahil etmemişlerdi. Sadece İstanbul'daki ve Batı Anadolu'daki... müesseseler sayılmıştı,

fakat Adana'nın civarındaki en önemli mekanize gelişme ve Harput, Trabzon, Diyarbakır, Afyonkarahisar, Amasya vs. deki ufak fabrikalar sayılmamıştı."[98]

Özgür'e dönecek olursak onun "gayrımillî" terimini, "komprador" ya da "işbirlikçi" anlamında kullanmasının yanlış olduğunun altını çizmeliyiz. Bir kapitalistin ya da herhangi bir burjuva katmanının "komprador"/ "işbirlikçi"mi yoksa "ulusal" mı olduğu onun etnik ve/ ya da dinsel kimliğine bakarak belirlenemez. Türk ya da Kürt kökenli komprador/ işbirlikçi burjuvalar olabileceği gibi, Rum, Ermeni, Yahudi vb. kökenli ulusal burjuvalar da olabilir ve olmuştur. Burada belirleyici olan, sözkonusu yerli burjuva katmanının sömürgeci/ emperyalist burjuvaziyle ilişkisinin içeriği ve birincisinin ikincisine bağımlı olup olmadığıdır. Üzerinde durduğum bu önyargı o denli köklüdür ki, konuya doğru ve objektif bir biçimde yaklaşan yazarları bile etkileyebilmektedir. Örneğin Kâzım Gündoğan, "Ermeni (Soy)kırımı 100 Yıla Sığar mı?" başlıklı yazısının 1908 devrimini ele aldığı bir yerinde şöyle diyebiliyordu:

"Sanayi, ticaret, banka sermayesi ve tarımsal üretimin büyük bölümü ise esas olarak gayri Müslimlerin (Rum, Ermeni, Yahudi) elindeydi."[99] Ne yazık ki burada Gündoğan, "tarımsal üretimin büyük bölümü"nün de Müslüman-olmayanların elinde olduğunu söylemek suretiyle neredeyse milliyetçi Türk tarihçi ve iktisatçılarını bile sollamış oluyor. Sanki o tarihte Müslüman halkın büyük çoğunluğu kentlerde oturuyordu! Ama bütün bu değerlendirmelere çok ta şaşmamak gerekiyor. Korkut Boratav gibi ilerici bir iktisatçı bile şu subjektif saptamayı yapabiliyordu:

"Bir Osmanlı burjuvazisi şüphesiz ki vardı; ancak bu sınıfın üç belirgin niteliği, sanayide değil ticarette (ve özellikle dış ticarette) gelişmiş olması; buna bağlı olarak komprador bir özellik taşıması ve büyük ölçüde gayri müslim (Rum, Yahudi, Levanten, Ermeni) unsurlardan oluşması idi... Buna karşılık iç ticarette küçük ve orta sermayeli (dolayısıyla esnaf özellikleri ağır basan) Türk ve Müslüman burjuvazi zayıf, dağınık, örgütsüz ve büyük ölçüde birincilere bağımlı durumda idi."[100]

Gene de böylesi bir yanlış algının doğması ve yaygınlaşmasının maddi bir temelinin olduğunu kabul etmek zorundayız. Görece zayıf olan Müslüman-Türk burjuva katmanının konumunu güçlendirmek için uğraş veren İttihat ve Terakki kliğinin yaygınlaştırdığı bu önyargının temelinde yatan faktörler arasında, özellikle 19. yüzyıldan itibaren kapitalizmin Müslüman-olmayan toplulukların bağrında hızla gelişmesi ve daha önceki onyıllarda ve yüzyıllarda sırtını devlete yaslayarak iş gören geleneksel Müslüman burjuvazinin göreli bir gerileme yaşaması da vardır. Evet, 19. yüzyılın başlarından itibaren Müslüman-olmayan burjuvazi karşısında yavaş yavaş mevzi yitirmekle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda öteden beri bir Müslüman ticaret burjuvazisi ve tarım sektöründe -sanayi burjuvazisine denk düşen- Müslüman zengin köylüler vardı. Dahası bu Müslüman ticaret burjuvazisi iç ticaret alanında egemenliğini sürdürmeye devam edecekti.

Donald Quartaert aynı çalışmasında, Müslüman tacirlerin 18. yüzyılın sonlarına kadar güçlü bir konumda bulunduklarını belirtiyordu:

"18. yüzyılın sonunda bir çok yerlerde ticaret, Müslüman tüccarların elindeydi. En çok kuvvetli oldukları yer Suriye eyaletiydi. Buna nazaran Anadolu'da kuvvetleri daha az ve İstanbul'da en düşük seviyedeydi. Bunun sebebi Avrupa diplomatlarının ve Batı memleketlerinin tüccarlarının gayrimüslim Osmanlıları korumaları ve onlara taviz vermeleriydi. Bölgelerdeki ve bölgeler arası ticaretin büyük kısmı ile İran ve Hindistan'la ticaret Müslümanların elindeydi. Fakat 19. yüzyıl boyunca Avrupa ile ticaretin geometrik bir şekilde artışı ve Doğu ile ticaretin nisbeten azalışı, dış ticaretle uğraşan Osmanlı tüccar topluluğu karmasının değişmesine neden oldu. Dış ticareti kontrolleri altına almak için Osmanlı tüccarlarla yabancı tüccarlar ve Müslüman tüccarlarla gayrimüslim tüccarlar çatıştılar."[101]

Müslüman tacirler konusunu ele alan Hüseyin Avni Şanda örneğin, 1791 yılında İstanbul kadısının, bu kente giyecek sağlamakla yükümlü tacirlerin nasıl hareket edeceklerine ilişkin bir ilamına (=yargı belgesine- G. A.) işaret eder. Bu ilamın da gösterdiği gibi Osmanlı devleti, sadece var olan Müslüman tacirlerin şu ya da bu ürünü satın alma ve satmasını belirli kurallara bağlamakla kalmıyor, onların bu ürünleri nerelerde satacaklarına, bu ürünlerin fiyat ve kalitelerine ve tacirlerin bu ürünleri satın aldıkları üreticilere karşı davranışlarına vb. ilişkin kurallar da koyuyordu. Şanda gene bu ilama dayanarak 1791'de İstanbul'daki bellibaşlı toptan ticaret yerleri olan Yağ Kapanı, Bal Kapanı ve Un Kapanı'nda toplam 71 tacirin bulunduğunu belirtiyordu. Dahası 19. yüzyıl öncesinde Osmanlı devletinde dokumacılık, kervan ticareti, denizcilik gibi alanlarda çalışan bir tacir katmanı da bulunuyordu. Öte yandan Şanda, Osman Nuri Ergin'e dayanarak Osmanlı devletinde, üstelik te Müslüman-olmayan tacirlerden farklı ve onların sahip olmadığı belirli ayrıcalıklara sahip bir Hayriye Tacirleri kategorisinden söz etmektedir. Müslüman ve dindar olmaları gereken bu tacirler,

"... piyasadan seçilmiş mümtaz (=seçkin- G. A.) kimselerdi. Daha ziyade memleket içindeki maddelerin alım ve satımıyla meşgul olur, dış piyasa ile bir ilgileri bulunmazdı. Hayriye Tacirlerinin diğer tacirlerden farklı imtiyazları vardı. Bunlar, keyfi bir surette cezaya çarpılmaz, dükkânları kapatılmazdı. Ellerindeki fermanlarda buna ait hükümler vardı. Bundan da anlaşılıyor ki, imtiyazlı tacirlerin dışında, zamanın tacirleri resmî mercilerin kanun dışı muamelelerine maruz kalıyorlardı...

"1839 yılında, en önce İngiltere ile ve sonra da Fransa ile ticaret anlaşmaları yapıldığı zaman, ticareti tahdit eden (=kısıtlayan- G. A.) engellerin ortadan kaldırılması, bir şart olarak kabul edilmişti. Fakat, tahditçi ve tekelci ticaretten, serbest ticarete geçiş safhası, pek uzun bir süre geçirmiştir. Pek tabii olarak, yüzyıllarca geleneklerle örülen tahditli ticaret münasebetlerinin (ilişkilerinin- G. A.) devam etmemesinden dolayı menfaatleri bozulacak olan, zamanın ekonomisine hâkim bir zümre vardı. Bunlar, kendilerine fermanlarla verilmiş olan imtiyazlardan istifadeye (=yararlanmaya- G. A.) devam etmek istiyorlardı. Bu bakımdan, gelişen ticaret şartlarına karşı, ellerinden geldiği kadar mukavemet ediyorlardı."[102]

Her halükârda, 19. yüzyılın ve daha öncesinin Osmanlı devletinde, burjuvazinin Rum, Ermeni ve Yahudi kökenli o kötü ünlü Galata bankerleri, sarrafları ve dış ticaret burjuvazisinden ibaret olmadığını ve bu komprador nitelikli katmanın yanısıra içinde Müslüman kökenlilerin de bulunduğu görece geniş bir orta burjuvazinin, hattâ yer yer, üst düzey devlet görevlisi sıfatıyla girişimci sıfatını birleştiren mültezimler ve mukataacılar gibi bürokrat-protokapitalistlerin var olduğunu kesinlikle söyleyebilecek durumdayız. Asker ve sivil bürokratların kapitalistleşmesi geleneği Cumhuriyet Türkiyesi'nde de sürecekti.

Ancak bütün bu olgular Kıvılcımlı'nın, milliyetçi Türk tarihçi ve iktisatçılarının izinden giderek "Müslüman-olmayan" kategorisi ile "burjuva" kategorisini özdeşleştirme, Rum, Ermeni, Yahudi kökenli komprador/ işbirlikçi burjuvazi üzerinden Müslüman-olmayan halkları kötüleme, onları edimsel ya da potansiyel işbirlikçi görme ve bu arada Müslüman-Türk burjuvazisini gözlerden saklama tutumunu benimsemesine engel olmamıştır. Gene de kendisine haksızlık yapmayalım: Kıvılcımlı, devrimci ve enternasyonalist bir çizgi izlediği birinci döneminde Osmanlı toplumunda geleneksel bir Türk burjuvazisinin varlığından sözediyor, hattâ bu katmanın 19. yüzyılın ortalarına kadar "ülkenin malî hayatına egemen" olduğunu kabul ediyordu:

"O tarihe (1853-56 Kırım savaşına- G. A.) kadar yarım yüzyıldan fazla süren Avrupalılaşma hareketleri, yıllanmış ve köhnemiş derebeylik iktidarını ve rejimini bir kurt gibi için için kemiriyor ve burjuva çağlarını hazırlıyordu. O zamana kadar mültezimler, mukataacılar, madrabazlar vb. tarzında daha çok devlet işlevleri çerçevesinde asalaklar gibi türeyen Türk

kapitalist unsurlar ülkenin malî hayatına egemendiler. Fakat malî hayatın özellikle ticarî çalışma alanı salt levantenler+gayrı-müslim Osmanlılar elinde kalmıştı. Kırım savaşıyla birlikte Türkler Avrupalılarla doğrudan temas olanaklarını buldular."[103]

Gerçekten de 19. yüzyılın başından itibaren ve özellikle sanayi devriminin gelişmesine bağlı olarak daha fazla hammaddeye ve ürettiği mamul maddeleri satacak pazarlara gereksinim duymaya başlayan Britanya ve daha sonra Fransa burjuvazisi gözlerini, diğer geri ülkelere olduğu gibi Türkiye'ye de dikecek ve bu ülkelere serbest ticareti dayatacaklardı. Müslüman-olmayan burjuvazi bu sürece Müslüman burjuvaziye kıyasla daha kolay uyum sağlayacaktı; Osmanlı devlet memurlarının keyfi müdahaleleri ve engellemelerinden kurtulmak için çoğu, Avrupa ülkelerinin uyruğuna geçmiş ve geçmekte olan Müslüman-olmayan burjuvalar zamanla ekonomik konumlarını daha da pekiştirecek ve yeni komprador burjuvazinin ana kaynağını oluşturacaklardı. Bu konuya yaklaşımı Kıvılcımlı'nın yaklaşımından hemen hemen farksız olan Şevket Süreyya Aydemir şunları söylüyordu:

"Abdülhamit devrinde ticarî sermaye hareketleri, Hristiyan-Yahudi azınlıklarla yabancı aracıların ellerindeydi. Ticaret sermayesinin birikip sanayi sahasına akışı ise, koruyucu gümrük tarifesi uygulanamadığı için mümkün değildi. Kaldı ki, Lövanten kompradorlarla yerli azınlık tüccarlarının menfaati, sanayi kuruluşundan ziyade, aracılık düzeninin sürdürülmesindeydi. Ziraat Bankasının cılız varlığı hesaba katılmazsa, millî bir kredi örgütü de yoktu. Para piyasasına yabancı bankalar hâkimdi. Millî sermaye yatırımları mümkün değildi."[104]

Şevket Pamuk, bu komprador burjuvazinin yoğunlaştığı en önemli sektörlerden biri olan dış ticaret hakkında şu bilgiyi veriyordu:

"18. yüzyılın sonlarında, hattâ 19. yüzyılın başlarında Osmanlı dış ticaretinin hacmı İmparatorluk içindeki toplam üretimin yüzde 1 ya da 2'sini aşmıyordu. Balkanlar, Anadolu, Suriye ve Mısır gibi geniş alanları kapsayan İmparatorluğun kendi içindeki ticaret, dış ticaretten çok daha önemli gözükmekteydi. Ayrıca, İmparatorluğun Ortadoğu ve Doğu Avrupa bölgeleriyle olan ticareti, Batı Avrupa ile olan ticaretinden daha fazla önem taşımaktaydı."[105] Ancak bu durum, Kıvılcımlı'nın da işaret ettiği gibi, 19. yüzyılın ikinci yarısından, hattâ ilk onyıllarından itibaren değişmeye başlayacak ve Osmanlı ekonomisi daha büyük ölçüde dünya ekonomisine bağlanacaktı. Pamuk sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Elimizdeki sınırlı veriler, 18. yüzyıl boyunca Osmanlı dış ticaretinin yaklaşık bir kat arttığına işaret ediyor. Buna karşılık, 1820'lerden Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde Osmanlı dış ticaretinin 10 kattan daha fazla arttığını söyleyebiliriz. Bu durumda 20. yüzyılın başlarındaki Osmanlı ekonomisinin Cumhuriyet Türkiyesi'nden daha yüksek oranlarda dünya ekonomisine açılmış olduğu söylenebilir."[106]

Bu veriler Kıvılcımlı'nın ve onun önyargılarını paylaşan milliyetçi Türk tarihçi ve iktisatçılarının, özelde Müslüman-olmayan burjuvazinin gücünü ve genelde dış ticaret sektörünün ekonomi içindeki yerini abarttığını gösteriyor. Dış ticaret hacminin 19. yüzyıl boyunca önemli ölçüde artmasına rağmen bu sektör Osmanlı ekonomisi ve ulusal geliri içinde çok büyük bir yere sahip değildi. Bir karşılaştırma yapmak için 2010 yılında Türkiye'nin dış ticaret hacminin, yani dışalımı ile dışsatımı toplamının, toplam üretimin/ ulusal gelirin yüzde 41'i dolayında olduğunu belirteyim.

Evet, 19. yüzyılın başlarından itibaren ve özellikle Tanzimat ve Islahat Fermanlarının ilânından sonra güç kazanan dönemin Avrupa sermayesine bağımlı komprador burjuvazisi, esas itibariyle Hristiyan ve Musevi kökenliydi. Ancak, İttihat ve Terakki'nin ideologlarının ve Türk burjuva devletinin bakış açısına sadık kalmaya özen gösteren, onların önyargılarını benimseyen ve hattâ zaman zaman, Ermeni ve Rum halklarına karşı gerçekleştirilen kıyımları ve bu kıyımların ekonomik sonuçlarını geçiştirmeyi ve görmezden gelmeyi yeğleyen Yahya S.

Tezel, Zafer Toprak, Tevfik Çavdar, Korkut Boratav, Stefanos Yerasimos gibi çok sayıda yazar ve araştırmacının gözardı ettiği bazı önemli olgular var.

Her şeyden önce, bu bayların göstermeye/ ima etmeye çalıştıklarının aksine Müslüman-olmayan burjuvazi salt komprador nitelik taşımıyordu; hattâ komprador nitelik taşıyan burjuvazinin en azından bir bölümü süreç içinde belli bir değişim geçiriyor ve ellerinde biriken sermayeyi yavaş yavaş sanayi yatırımlarına dönüştürüyordu. Doğrularla yanlışları bir sepete dolduran Çağlar Keyder bu konuda şunları söylüyordu:

"20. yüzyıl başında 10'dan fazla işçi çalıştıran imalât sektörü işyerlerinin sayısı belki de 100 civarındaydı ve bunların çok büyük kısmı Selânik, İzmir ve İstanbul'da toplanmıştı. Belki de yüzde 90'ından fazlasının sahibi yabancı veya gayrimüslimdi. Başka bir deyişle, burjuvazinin çok küçük bir bölümü imalât alanındaydı."[107]

Benzer bir hata yapan Zafer Toprak, Müslüman-Türk kapitalistlerin yayın organı *Sanayi* dergisinde yer alan ve Rumeli'nin hemen hemen tümünün ve bu arada Selânik'in Osmanlı'nın elinden çıkmış olduğu koşullarda yapılan bir başka istatistikten söz ediyordu. Onun, İbrahim Pertev'den aktardığına göre, sanayi kuruluşlarının sahiplerinin etnik-dinsel kimliğini de dikkate alan bir sayımın sonuçlarına göre, 1915 yılı itibarı ile Osmanlı İmparatorluğu'da 10'dan fazla işçi çalıştıran sınaî işyerlerinin sayısı 264'ü buluyordu. Birinci Dünya Savaşı ve Hristiyan kıyımı ortamında yapıldığı anlaşılan ve dolayısıyla ne denli güvenilir olduğu ayrıca tartışmalı olan bu sayımın sonuçlarına göre, bu 264 işyerinin 28'i anonim şirket ve 22'si ise -büyük çoğunluğu dokumacılık sektöründe bulunan- devlet kuruluşlarıydı. Geriye kalan 214 işletmenin ancak 42'si, yani yüzde 19.6'sı Müslüman-Türk kapitalistlerine ait iken, 172'si, yani yüzde 80.4'ü Müslüman-olmayan kapitalistlere aitti.

Savaş yıllarında yaşananlar bu tabloyu ve dengeyi Müslüman-Türk kapitalistler lehine değiştirecekti. İbrahim Pertev'e göre,

"... bugün [Mart 1918] gözümüzle görüp, mevcudiyetiyle iftihar ettiğimiz (=varlığından kıvanç duyduğumuz- G. A.) bu gibi müesseseler karşısında eminiz ki, sanayi'i tahrir edilen (=kayda geçirilen- G. A.) yerlerde yeniden bir istatistiğin tanzimine (=düzenlenmesine- G. A.) başlansa netice, vaziyet büyükçe bir farkla Türk unsurunun lehine teveccüh edecekti (=yönelecekti- G. A.)"[108]

Burada, SADECE 10'dan fazla işçi çalıştıran işyerlerinin hesaba katılmasının, iktisatçıların çoğunun dikkatlerini esas olarak büyük kentlerin görece büyük işletmeleri ve büyük-ölçekli ticarî etkinlikleri üzerinde yoğunlaştırma biçimindeki hatalı yaklaşımını yansıttığını söyleyebiliriz. Bu yaklaşım ister istemez Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalizmin ve özellikle de sınaî kapitalizmin gelişim düzeyini olduğundan daha geri göstermeye hizmet ediyordu. O tarihlerin Türkiyesi'nde, böylesi sayımlarda dikkate alınmayan binlerce, belki de onbinlerce daha küçük sınaî işletmenin ve zanaat atelyesinin olduğunu tahmin etmek hiç de zor değil. Gene o dönemde, genellikle kapitalizmin gelişiminin daha erken evrelerine denk düşen eve iş verme sistemine göre çalışan onbinlerce ve büyük olasılıkla yüzbinlerce kadın ve erkek işçi de bulunuyordu. Dahası, yukarda da değinmiş olduğum gibi büyük olasılıkla bu istatistikler, Karadeniz, Akdeniz ve Doğu Anadolu bölgesindeki küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerini de kapsam dışı bırakıyordu. 19. yüzyılda sadece sahil bölgelerinde değil, adını andığım bu bölgelerde de, tarımsal üretimle yakından bağlantılı ve yağ, sabun, zeytinyağı, iplik, bez, havlu, kilim, kumaş vb. üreten atelyeler bulunuyor, bunların önemli bir bölümü batarken bir yandan da yenileri kuruluyordu. Bu bakımdan Çağlar Keyder'in, "Başka bir deyişle, burjuvazinin çok küçük bir bölümü imalât alanındaydı" biçimindeki sözleri bu küçük işletmeleri görmezden gelmekte ve kapitalizmin gelişim ve yaygınlık düzeyini azımsamaktadır.

O. G. Indzhikyan'ın, 1977'de Erivan'da yayımlanan ve 1912 yılı Türkiyesi'nin durumunu

da ele alan *Burzhuazia Osmanskoi imprerii* adlı kitabındaki veriler kapitalizmin ve özellikle de sınaî kapitalizmin gelişim düzeyini daha doğru bir tarzda yansıtıyordu. Indzhikyan burada, kapitalizmin gelişimi için önemli bir dayanak olan modern küçük-burjuva işletmelerinin genelini içeren daha farklı bir istatistiksel veri dizisi sunuyordu. Gene -anlaşılabilir nedenlerlene denli güvenilir olduğunu bilemeyeceğimiz bu çalışmaya göndermede bulunan Yahya S. Tezel, kapitalizmin gelişimine paralel olarak büyüyen ve üretici ve ticarî etkinliklerle uğraşan modern küçük burjuvazinin etnik temelde dağılımını gösteren şu verileri sunuyordu:

"Rumlar ve Ermeniler daha çok şehirlerde yaşamakta ve tarım dışı sektörlerde çalışmaktaydı. Yerli gayrimüslimler... Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ve iç ticaretinde, madencilik ve sanayi sektörlerinde, Türklere, Müslümanlara göre çok daha önemli nisbî payları ellerinde tutuyorlardı. 1912 yılında İmparatorlukta iç ticaretle uğraşılan 18,000 kadar iş yerinin yüzde 15'i Türklere, yüzde 49'u Rumlara, yüzde 23'ü Ermenilere ve yüzde 19'u Levantenler, diğer gayrimüslimler ve diğer Müslümanlara aitti. Artizanal dükkânlar da içinde olmak üzere 6,500 kadar imalât iş yerinin yüzde 12'si Türklerin, yüzde 49'u Rumların, yüzde 30'u Ermenilerin, yüzde 10'u diğerlerinindi. Doktor, mühendis, muhasebeci gibi 5,300 kadar serbest meslek sahibinin yüzde 14'ü Türk, yüzde 44'ü Rum, yüzde 22'si Ermeni'ydi. İstanbul, İzmir ve Trabzon gibi nüfuslarında gayrimüslimlerin önemli paya sahip olduğu kentlerde Türklerin ticaret ve serbest mesleklerdeki payı daha da azdı. Mesela 1910'lu yıllarda İzmir'de azınlıklardan 88, Türklerden ise yalnız 7 doktor vardı. 43 eczacının bir teki bile Türk değildi."[109] Yazar daha sonra bu durumun, Birinci Dünya Savaşı'na eşlik eden kıyımlardan sonra bile bir biçimde devam ettiğini kabul ediyordu:

"1919 yılında Batı Anadolu'da çalışmakta olan 3,300 imalât sanayii işyerinin yüzde 73'ü Rumlara ait olup, bu işyerlerindeki 22,000 işçinin yüzde 85'i de gayrimüslimdi. Anadolu tarımında ihracata yönelik üretimin geliştirilmesi, yeni tekniklerin kullanılmasında da Rum ve Ermeni çiftçiler daha önde gelmekteydi. Hristiyan azınlıkların okur yazarlık, eğitim ve sağlık koşulları Türklerin, Müslümanlarınkinden çok daha iyiydi."[110]

Tezel, Anadolu'da yaşanan "etnik arındırma"nın ardından nüfusun daha kırsal, kentlerin daha sönük ve cansız hâle geldiğini ve Anadolu'daki sanayinin bundan olumsuz bir biçimde etkilendiğini itiraf ediyordu:

"Toplam nüfusun azalması, etnik yapının değişmesi ve kentleşme olgusunun gerilemesi, Türkiye ekonomisini olumsuz yönlerde etkiledi... Ancak Anadolu'daki imalât sanayii işyerlerinde hem işadamları, hem de işçiler arasında büyük yer bir tutan gayrimüslim nüfusun birkaç yıl içinde erimesi, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Anadolu'da sanayi kuruluşlarının birçoğunun dağılmasına, yok olmasına yol açtı."[111] Ama aynı yazar bu sözcüklerin hemen arkasından, daha iyi eğitimli ve tekniğe daha egemen olduklarını vb. kendi ağzıyla itiraf ettiği Hristiyanların sürülmesi ve kıyıma uğratılmasının uzun erimde Türkiye'nin ekonomik gelişmesi bakımından yararlı olduğunu ileri sürebiliyordu:

"Ancak uzun dönemde, kendi içinde dil ve din bakımından daha türdeş, içindeki etnik karşıtlıklar daha azalmış bir toplumsal yapı, iktisadî gelişme için daha elverişli bir ortam yaratmıştır da denilebilir."[112]

Bu şoven tutumu bir kenara koyacak olursak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Gerek Tezel'in ve gerekse Indzhikyan'ın sunduğu veriler bir dizi milliyetçi Türk iktisatçısının, kapitalizmin gelişim ve yaygınlaşma düzeyini azımsadığını gösterdiği gibi, bu iktisatçıların, Müslüman-olmayan burjuvazinin bir avuç komprador ve sarraftan ibaret olduğu yolundaki gerici peri masalını çürütmeye yetmektedir. Tabii bu ve aşağıda sunacağım diğer veriler, Şevket Süreyya Aydemir'in, "millî sermaye yatırımları"nın olanaklı olmadığı yolundaki benzer görüşünü de çürütmektedir:

Ermenistan'da yayımlanan bir kitaptan aktardığım ve rahatlıkla çoğaltılabilecek şu örnekler Ermeni burjuvazisinin -tabii Rum vb. burjuvazisinin de- asla salt finans ve ticaret işleriyle uğraşmadığını ve çok sayıda imalât sanayisi işletmesi kurduğunu ve kurmakta olduğunu ortaya koyuyor:

*Hovhannes Matosyan adlı bir Ermeni, 1873-1875 yıllarında Tokat'ta sigara üretimi yapan bir fabrika kurmuştu.

*Adapazarı'nda daha 1879 yılında yüzlerce kadın işçinin çalıştığı sekiz ipek üretim imalâthanesi vardı. 1915'e gelindiğinde bunların sayısı daha da artmıştı.

*Kayseri'de 1898'de 500 kadar işçinin çalıştığı 35 fabrikada yazma üretiliyor, bunların bir kısmı yurtiçinde satılırken bir kısmı da başka ülkelere satılıyordu. Öte yandan aynı tarihlerde Kayseri'de çalışan çok sayıda halı imalâthanesinde üretilen halıların bir bölümü ülke içinde satılırken bir bölümü de yurtdışına satılıyordu.

*Antep'te 19. yüzyılın sonlarında sabun fabrikaları kurmuş olan Ermenilerin yanısıra birkaç Ermeni de 1910 yılında bir basımevi kurmuşlardı.

*Bursa'da 1900'lerin başında, Krikor Ağaton adlı bir Ermeni kapitalist modern bir ipek dokuma fabrikası kurmuştu. Bursa'nın ipek fabrikaları, havlu ve bornoz üretimi, kilim dokuma atelyeleri çoğunlukla Ermenilerin elindeydi.

*19. yüzyılın sonlarında Tekirdağ'a bağlı Malkara'da Ermeniler, bezir yağının yanısıra susam yağı da üreten imalâthaneler işletiyorlardı.

*Trabzon'da 20. yüzyılın başlarında Ermeni işverenleri un, tütün ve ipek üretimi yapan fabrikalar işletiyorlardı.[113]

Ohannes Kılıçdağı, "Başka bir tarihin kökleşmemiş tohumları" başlıklı yazısında Ermeni burjuvazisi hakkında şu bilgileri veriyordu:

"Örneğin, Krikor İpekçiyan (daha sonra soyadını Fabrikatoryan olarak değiştirmiş) adında biri 1888 yılında Mezre'de (bugünkü Elâzığ) bir ipek fabrikası kuruyor. Daha sonra işin başına beş oğlu geçiyor; 1891'den sonra Avrupa'dan ve Amerika'dan yeni makineler ithal ediyorlar; 1903'te 300 kadını bünyesinde barındıran bir üretim ağı kuruyorlar. Üretim ham koza aşamasında başlıyor, nakliyeye hazır ipekli kumaş hâline gelene kadar devam ediyordu. Burada üretilen ipekli kumaş o kadar kaliteliydi ki Avrupa'ya ihraç ediliyor, ülkeye girdi sağlıyordu...

"Örnekler bununla ve Mezre'yle de sınırlı değil. Gürün Ermenileri'nin yaptığı yünlüler Avrupa'dan gelenlerin kalitesiyle rekabet edebilecek düzeydeydi, üstelik daha ucuzdu. İşlerini geliştirmenin yollarını da arıyorlardı. 20. yüzyılın başında Sarkis Minasyan isimli Gürünlü Ermeni bir girişimci, fabrikası için Manchester ve Paris'ten dokuma ve örme makineleri getirtmişti. Bundan başka Gürün'de, Çokgeryan-Khiridyan isminde, Kayseri, Adana, Konya ve Halep'te şubeleri bulunan bir tekstil firması daha vardı. Bu şubelere ek olarak firma, Beyrut, Şam, İskenderun, Kilis, Antep ve İstanbul'u kapsayan geniş bir dağıtım ağı kurmuştu.

"Bu örneklerin yanı sıra, girişimcilik zihniyetinin vardığı noktayı göstermesi açısından çarpıcı bir anekdot ne demek istediğimizi daha iyi anlatmamıza yardımcı olacaktır. Bu anekdotu, Harput'taki Amerikan Koleji'nin yayın organı olan Yeprad dergisinin 15 Ekim 1910 tarihli sayısındaki bir yazı vasıtasıyla öğreniyoruz. Hüseynikli demirci Parigyan kardeşlerden biri 1890'ların sonunda harman savurma makinesinin nasıl yapıldığını öğrenmek için Amerika'ya gider. Bir yıl sonra gerekli bilgilerle memleketine döner. Kardeşleriyle birlikte harman makinesini yapmayı ve Amerika'dan gelenlerden daha ucuza maletmeyi başarırlar. Zamanın parasal ve fiziksel şartları, ulaşım olanakları düşünüldüğünde bunun ne kadar zor ve sıradışı bir iş olduğu daha iyi anlaşılır."[114]

Yalova'nın 15 kilometre kadar güneyinde yer alan ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde

5,000'e yakın kişinin yaşadığı Çengiler köyü de bu ekonomik girişkenliğe önemli bir örnek oluşturur. İki kilisenin ve toplam 900 öğrencinin devam ettiği iki okulu bulunan Çengiler ipekböcekçiliği ile ün salmıştı ve 1914'de kurulan bir kooperatif aracılığıyla Marsilya, Lyon, Milano ve Londra'ya yılda 2,000 kilogramın üzerinde ham ipek ihraç ediyordu. Bu büyük köydeki ipek atelyelerinde buhar gücüyle çalışan 500-600 çark dönüyor ve yüzlerce işçi çalışıyordu. Çengiler'de ayrıca zeytincilik yapılıyor ve çeşitli zanaat dalları bulunuyordu.

Yinelemekte yarar var: 19. yüzyılın ikinci yarısının ve 20. yüzyıl başının Osmanlı burjuvazisinin komprador -ve dolayısıyla işbirlikçi- burjuva katmanıyla özdeşleştirilmesi, çok ciddi bir yanılgıya işaret etmektedir. Sorunun böyle konması, dikkatlerin âdeta kasıtlı olarak ve sadece ve öncelikle hemen hemen hepsi Levanten, Rum, Ermeni ve Yahudi olan komprador burjuvalar üzerinde yoğunlaştırılması, Türk milliyetçiliğine dayalı subjektif tarih yorumunun ana direklerinden birini oluşturmaktadır.

Bu sorunun çok önemli bir başka yanı da şu: Kıvılcımlı ve sorunu onun gibi koyanlar dikkatleri, dar anlamda sömürücü sınıflar, yani burjuvazi, hattâ bir yere kadar, ticaret burjuvazisi de içinde olmak üzere modern burjuvazi üzerinde yoğunlaştırıyorlar. Ama, Osmanlı sömürücü sınıflarının bu modern burjuvaziden ibaret olmadığı çok açık. Dolayısıyla bu kişiler, burjuvazinin bir parçasını oluşturduğu Osmanlı sömürücü sınıflarının diğer katmanlarını ve özellikle Saray ile üst düzey askerî ve sivil bürokrasiyi unutuyor, daha doğrusu gözden kaçırıyorlar. Halbuki, Saray ve Osmanlı üst düzey bürokrasisi, artık ürünün önemli bir kısmına elkoyuyordu. Örneğin Osmanlı devletinin, 159,252,900 frank olarak hesaplanan 1855 yılı harcamalarının 17,250.000 frangı (toplamın yüzde 11 kadarı) Saray'a ve 44,850,900 frangı (toplamın yüzde 28.2'si) görevlilere, yani bürokrasiye ayrılmıştı. Bu rakamlar, orduya ayrılmış olan 69,000,000 frangı kapsamıyordu. Kemal Karpat üst düzey devlet görevlilerinin gelir düzeylerinin olağanüstü yüksekliğine değindikten sonra, askerî ve sivil bürokrasinin zengin üst ve yoksul alt kademeleri arasında bir uçurum olduğunu ve bu uçurumun, 1860'ların ve 1870'lerin Yeni Osmanlıları ve 1880'lerin ve 1890'ların Jön Türkleri gibi reformist hareketlerin doğuşunda önemli bir rol oynadığını belirtiyordu:

"Üst düzey devlet görevlilerinin aylıkları çok yüksekti. (1808-39 yılları arasında padişah olan- G. A.) II. Mahmud, üst düzey bir devlet memuruna ayda 100 bin kuruş kadar yüksek bir rakam ödemeyi düşünmüştü. Yaklaşık 1850'de amir konumundaki bir kişi ayda 1,000 ila 1,200 frank maaş alırken basit bir devlet memuru yalnızca 25 ila 30 frank alıyordu. Ordu mensuplarının maaşları arasında da uçurum vardı...

"Sultana yakın olan üst düzey bürokratlarla mütevazı bir sosyal tabakadan gelen düşük ücretli sıradan bürokratlar arasındaki çekişme, yüzyılın sonunda siyasal değişimin katalizörü oldu."[115]

1945'te ve onu izleyen yıllarda, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Millî Gelir Etüt grubunda yaptığı çalışmalar sonucunda Osmanlı devletinin 1907, 1913 ve 1914 yıllarına ait ulusal gelirini hesaplayan Vedat Eldem ise Osmanlı üst düzey bürokratları hakkında şunları söylüyordu:

"Para aristokrasisi, bugünkü büyük tüccar ve sanayici yerine yüksek memurlar tarafından temsil ediliyordu. Bu memurların maaşları ancak bugünkü işadamlarının gelirleriyle mukayese edilebilecek seviyede bulunuyordu. Günümüze intikal eden ve hâlâ hayranlığımızı çeken konak ve yalılar bu yüksek maaşlar sayesinde tahakkuk edebilmiştir."[116]

Kıvılcımlı, 19. yüzyılın Osmanlı devletindeki sömürücü sınıf ve katmanları betimlerken -diğer pek çok yazar gibi- dikkatleri, dar anlamda sömürücü sınıflar ve özellikle komprador burjuvazi üzerinde yoğunlaştırmakla kalmıyordu. O, 16. yüzyıl ve sonrası Osmanlı devletinden söz ederken de aynı yaklaşımı sergiliyor, padişah, Saray ve yüksek askerî ve sivil bürokrasiyi büyük ölçüde sömürücü sınıfların dışında tutuyor ve şöyle diyebiliyordu:

"Osmanlı kesim düzeninde de, üst egemen sosyal sınıflardan birincisi TEFECİ-BEZİRGÂN SINIFI, ikincisi KESİMCİLAR (MUKATAACILAR) SINIFI idi."[117] Egemen ve sömürücü sınıfı tefeci-bezirgân katmanı ve kesimcilerle sınırlama hatasına düşen Kıvılcımlı aynı yapıtında, 16. yüzyıldan itibaren dirlik rejiminden kesim düzenine geçişin başını çeken, toprağın işletme tekelini eline geçiren ve büyük toprak sahibi hâline gelen devlet adamları için ise şunları söylüyordu:

"1-Kesimcilerin çoğu, genellikle devlet kapısına bilfiil veya unvanca mensupturlar. Onun için, yani güya devlet işleriyle uğraşmaktan toprak işlerine bakmaya vakit bulamazlar. 2-Gerçekte ise, uzak yakın saltanat mensuplarında derebeyleşme o kadar almış yürümüştür ki, herhangi bir işte çalışmak şöyle dursun, başkalarını çalıştırmakla bile uğraşmak artık 'şerefsizlik' sayılmaktadır... Kesimcilik çağında, üst tabaka o kadar hazıryiyicileşmiştir ki, işletme vazifesini bile angarya sayar. Onun için vakit bulsa bile -ki akşamlara kadar boştur, elbet bulur- onu bu işe harcayamaz."[118]

Burada Kıvılcımlı'nın, "Kesimcilerin çoğu"nun "devlet kapısına bilfiil veya unvanca mensup" olduğunu belirttiğini görüyoruz. Böylece o, bu kez haklı olarak, devlet adamlarıyla toprak ağalarının içiçe geçişine işaret etmekte ve böylelikle -yukarda değinmiş olduğum- kendi "kötü sermaye-iyi ordu/ devlet" sahte ikilemini gene kendi eliyle çürütmektedir. Zaten ne daha önceki yüzyılların Osmanlı egemen ve sömürücü sınıfları bir avuç tefeci-bezirgân ve kesimciden ve ne de 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarının Osmanlı egemen ve sömürücü sınıfları Rum, Ermeni, Yahudi vb. komprador burjuvazisinden ibaretti. Evet, Osmanlı egemen ve sömürücü sınıfları olarak nitelediğimiz kategorinin içeriği zaman içinde, özellikle 19. yüzyılın ilk yarısından başlayarak kapitalizmin gelişimine bağlı olarak kısmî bir değişikliğe uğramıştı. Ama bu, yaptığım eleştiri ve analizin özünü hiçbir biçimde etkilemiyor. Uzun sözün kısası, 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarının Osmanlı sömürücü ve egemen sınıfları; Levanten, Rum, Ermeni, Yahudi vb. komprador burjuvazinin yamsıra padişah ve yakın çevresi, Müslüman Osmanlı yüksek askerî ve sivil bürokrasisi, yüksek ulema, askerî müteahhitler (=yükleniciler), çoğu Müslüman olan toprak ağaları, Müslüman ve Müslüman-olmayan orta boy tacir ve tefeciler ve zengin köylüler gibi bileşenlerden oluşuyordu. Üst düzey devlet yöneticileri sadece 19. ve 20. yüzyıllarda değil, daha önceki yüzyıllarda da artık-değerin çok önemli bir bölümüne elkoyuyorlardı. Örneğin, 19. yüzyılın ortalarında İstanbul'da yapılan bir tarama ulemanın ne denli zengin olduğunu ortaya koymuştu. Andrew Wheatcroft bu konuda şu bilgiyi aktarıyordu:

"1853'te eski kent sokak sokak taranarak tüm taşınmaz malların mülkiyeti saptandı. Bu taramadan sonra yüzyıllarca süren dinî bağışların ardından eski kentin neredeyse tümünün sahibinin cami vakıfları olduğu anlaşıldı. İstanbul'a yüzyıllardır hâkim olan çıkar sahiplerinin hemen hemen hepsi dinî makamlardı ve bunlar kentin İslâmî saflığını azaltacağına inandıkları her değişikliğe karşı çıkarlardı."[119] Yazarın değindiği bu olgunun, neredeyse tek "ilke"si kendi zenginlik ve ayrıcalıklarını korumak olan bu egemen sınıf katmanının neden her türlü reforma kesin ve kararlı bir biçimde karşı çıktığını ve hatta Türkiye İslamının neden bu denli katı ve tutucu bir nitelik taşıdığı gerçeğine ışık tuttuğunu söylemek bir abartma olmaz.

Kıvılcımlı ve benzerlerinin devletin üst kademelerindeki görevlilerin artık-değerin çok önemli bir bölümüne el koyduğunu gözlerden saklamasına ya da görmezden gelmesine karşılık kaynaklar örneğin, daha 16. yüzyıl gibi görece erken bir tarihte, herhangi bir sancak beyinin bir yıllık gelirinin Bursa'nın en zengin tacirinin terekesinde çıkan servetten üç misli fazla olduğunu belirtiyorlardı. Sadrazam başta gelmek üzere vezirlerin ve diğer üst düzey Osmanlı memurlarının sancak beylerine kıyasla daha ya da çok daha zengin olmaları da cabası. Örneğin, *Tarih-i Ebülfaruk* adlı yapıtta yer alan bilgilere göre, 1553-55 yılları arasında sadrazamlık/

veziriazamlık makamında bulunmuş olan Rüstem Paşa'nın ölümünden sonra malikânesi içinde şunlar bulunmuştu:

"815 çiftlik, 476 su değirmeni, 1,700 cariye ve köle, 2,900 binek atı, 116 deve, 5,000 müzeyyen işlemeli hil'at, 4,900 zere, 10,600 baş kisvesi, 600 gümüş ve 500 altın ile işlenmiş ve tersiy edilmiş eyer, 130 çift som altın özengi, 760 murassa kılıç, 1,100 müzeyyen mızrak, 800 Mushafı Şerif (ki bir kısmının kabları mücevherle işlenmiş idi), 5,000 cilt kitap, 32 büyük mücevher taşı (ki 220,000 altın: Şimdiki 6 milyon lira kıymetli tahmin olunmuştu.) Nakit ve külçe olarak iki milyon duka altını kıymetinde idi."[120] Kıvılcımlı bunun hemen ardından, daha önce mal varlıklarını andığı üç öndegelen paşa (Veziriazam İbrahim Paşa, Ayaz Paşa ve Veziriazam Lütfü Paşa) ile Rüstem Paşa'yı kastederek şöyle diyecekti:

"Dört ayrı alanda uzman ikisi dönme, ikisi asil olan bu dört paşa yan yana getirilirse, bir çağı anlatmak bakımından birbirlerini mükemmelen tamamlarlar.

"Onlar, Kanunî Süleyman I saltanatının kodaman dirlik sahipleridir. Hepsi büyük arazi sahibi olmuşlardır. Hepsi milyonerdirler. Hepsinin binlerce kölesi, cariyesi vardır.

"Bu süslü ve yarı kadınlaşmış devlet vurguncuları ile, ilk demir çarık-demir asalı Horasan erleri, Osmanlı İlb'leri arasında dünyalar kadar uçurumlar yok mu?"[121]

17. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın başlarına kadar uzanan dönemde Anadolu ve Rumeli'de, merkezî otoritenin zayıflamasına bağlı olarak ortaya çıkan ve "âyan" adı verilen yerel güçler de bu dönem boyunca Osmanlı egemen sınıflarının bir parçasını oluşturmuşlardı. Gerçi II. Mahmut 19. yüzyılın başlarında, çok geniş toprakları denetimleri altında bulunduran ve âdeta devlet içinde devlet konumuna sahip bu büyük Müslüman derebeylerini ve onların yanısıra Kürdistan'daki büyük beylerin çoğunu ortadan kaldırmayı başarmıştı; ama bu, daha küçük ölçekli feodal ve yarı-feodal büyük toprak sahiplerinin ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu.

Kendisi de 19. yüzyıl Osmanlı sömürücü sınıflarını komprador burjuvaziden ibaret sayma eğiliminde olan Yahya S. Tezel büyük toprak mülkleri için şu bilgiyi veriyordu:

"II. Mahmud'un büyük âyanları ortadan kaldırmasından sonra köy ağaları, küçük âyan ve derebeyleri, tarımsal yapının güçlü öğeleri olarak yerleşmiş, bir çok bölgede köylüleri mülksüzleştirmeye, bağımlı emekçi hâline dönüştürmeye devam etmişlerdi... 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Aydın, İzmir, Bursa ve Ankara gibi piyasa için üretimin daha yaygın olduğu çok vilâyetlerde de genişliği 20,000 ile 200,000 dönüm (dekar) arasında olan ve genellikle yarıcılar tarafından işlenen büyük aile mülklerine rastlanmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşirken içerde feodalite benzeri yapı ve ilişkilerin varlığı sürdü ve hattâ bunlar daha da güçlendi."[122]

Sözünü ettiğim iktisatçılar 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk onyıllarında ulusal gelirin, daha doğrusu maddi üretimin en büyük bölümünün, nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı kırsal bölgelerde yapılan tarım, hayvancılık, bağcılıktan vb. kaynaklandığı gerçeğini de atlıyorlardı. Oysa bu gerçek, çoğunluğu Müslüman olan büyük toprak sahipleri, zengin köylüler ve tefecilerin; sömürücü sınıfın nicelik bakımından ana gövdesini oluşturdukları anlamına geliyordu. Vedat Eldem'in 1907, 1913 ve 1914 yıllarının ulusal gelirinin sektörlere göre dağılımına ilişkin araştırmasının sonuçlarına göre net ulusal ürün, yani ulusal gelir içinde tarımın payı 1907'de yüzde 54.2, 1913'de yüzde 49.1 ve 1914'de yüzde 56.4'tü.[123] Ulusal gelir içinde oldukça büyük bir yer işgal eden, ama verimli bir nitelik taşımayan kalemler ("malî faaliyetler", "devlet hizmetleri" ve "ticaret" kalemleri) çıkarıldığı takdirde tarımın toplam içindeki payının çok daha yüksek olduğu görülecektir. O yıllarda Osmanlı devletinin istatistiksel verileri toplama ve değerlendirme olanaklarının son derece yetersiz ve dolayısıyla bu rakamların güvenilmez

olduğu dikkate alınmalıdır elbet. Ancak bunun böyle olması şu vargımı değiştirmemektedir: Osmanlı devleti öncelikle, büyük çoğunluğu Müslüman olan yüksek bürokratlar, büyük toprak sahipleri, zengin köylüler, tacirler ve tefecilerin ve yüksek ulemanın temsilcisi ve başında padişah ve yakın çevresi bulunan ve nicelik bakımından Osmanlı sömürücü sınıflarının ana gövdesini oluşturan bu sınıf ve katmanların çıkarlarının bekçisiydi.

Emin Türk Eliçin, Osmanlı egemen ve sömürücü sınıflarının -Kıvılcımlı ve benzerlerinin pek az hesaba kattığı ve hattâ bir anlamda görmezden geldiği- Müslüman katman ve fraksiyonlarını çok daha doğru ve bilimsel tarzda tanımlarken şöyle diyordu:

"1) Çıkarları Osmanlı devletinin varlığına bağlı olan Müslüman ahalinin birinci sosyal sınıfı, askerî ve mülkî ve ruhanî memurlardan bileşen yönetici zümredir...

"2) Çıkarları yine devletin bütünlüğü ile var olmasına bağlı bulunan ikinci bir sınıf, büyük Müslüman tüccarlar ve işadamlarıdır. Bunların birçoğu müteahhitlik ve mültezimlik ederek para kazandığından, hükümetin koltuğuna sokulur ve devletçe kayrılmak ister. Dış ülkelerle Osmanlı ülkeleri arasında ithalat ve ihracat ticaretiyle uğraşan aracı tüccarlar da devletin kendilerine güven verecek derecede güçlü olmasını isterler.

"3) Devletin tüm varlığı ile kendi çıkarlarını bir gören üçüncü sosyal sınıf, arazi ve emlak sahipleridir. Bunlar büyücek topraklara, çiftliklere sahip köy zenginleri ile şehirlerde emlak ve akarı olan gelir sahipleri, rantiyelerdir...

"Yüksek memurlar, tüccarlar, arazi ve emlak sahipleri olmak üzere sıraladığımız bu üç çeşit varlıklı sosyal gruba toptan 'burjuva' denir."[124]

Hristiyan Halkların Sürgün ve Kıyımı Meşru ve Yararlı mıydı?

Bu soruya verilecek yanıt ilgili kişinin sınıfsal konumuna ve siyasal yelpazenin neresinde durduğuna göre değişir. Ancak, Hristiyan halklar açısından yol açtığı trajik akıbet ve bu sürgün ve kıyımların kısa erimde birileri için sağladığı "yararlı sonuçlar" bir yana bırakılsa da 1913-23 yılları arasında yaşananlar, orta ve uzun erimde Türkiye'nin ekonomik gelişmesi açısından son derece zararlı olmuştur. Kıvılcımlı'ya gelince o yukardaki soruya olumlu bir yanıt vermekte ve üstelik bunu hiç de üstü örtülü sayılmayacak bir tarzda yapmaktadır.

Yazar en önemli yapıtlarından birinde, "Müslüman olmayan sermaye"nin "ajanları" olarak nitelediği Ermenilerin mülksüzleştirilmelerini ve jenoside tâbi tutulmalarını haklı göstermeye çalışmakla yetinmiyor, dahası 'suç'un bir bölümünün kurbanlara ait olduğunu ima ediyordu. Hattâ o, bu amaçla "Alman emperyalizmi safında savaşa giril"mesine bile soğuk bakmıyordu. Okuyalım:

"3-Anayurdun, hele Anadolu'nun bütün ekonomi merkezleri Müslüman olmayan sermaye ve ajanlarının egemenliği altındaydı. Bunları azgın bir savaşın Cöngül kanunu dışında ekspropriye etmek (=mülksüzleştirmek- G. A.) kolay değildi.

"Bay F. R. Atay şöyle yazıyor: 'Birinci Dünya Savaşından öncesi kilise nüfus kayıtlarına göre (çünkü doğrusu bunlardır) Anadolu'da Türk ve Müslüman olmıyanların orantısı yüzde kırka yaklaşmaktadır.' (Fâ: **Çankaya,** 417) **'Birinci Cihan savaşında kendi isyanları ve Çar ordulariyle işbirliği etmeleri yüzünden, Ermeni faciası olmuştur... Ne acıklı şeydir ki, bu facia olmasaydı, KuvayıMilliye hareketi tutunamazdı.'** (**Keza**, 418)

"**Ermeni** kapitalistleri: İslâmlıkta faiz haram olduğu için, Türkiye'de Müslüman **tefeci** sermayenin Osmanlı kuruluşundan beri **'Sarraf'** paravanası idi; Kanuni Süleyman çağında kesim düzeni (Mukaatalar) yayılınca, Yahudi **'Dolap'**çıların bezirgân sermayesiyle işbölümü yaptı; 19 uncu yüzyılda doğrudan doğruya İngiliz dış ticaretinin İmparatorluk ve Orta Asya yolları üstünde imtiyazlı acentesi oldu. Nüfusun Ortaçağda yaşıyan büyük çoğunluğu üzerinde

yüzde kırk azınlığın etkisi aktifti. Ermenilik, düşman dini (Müslümanlığı) bile etkisi altına sokmuştu: Anadolu köylüsü, bir Müslüman'dan aldığı ödüncü vermeyebilirdi, fakat sıkı günde başvurduğu çorbacının alacağı **'Gâvur'un hakkıydı'**; onu yemekle affedilmez cehennemlik olacağına inandırılmıştı. Doğu illerinde hâlâ 'Ermeniler gitti, bereket te kalktı' sözü dolaşır. Böylesine nüfuzlu İngiliz emperyalizminin ajanlarına; ancak Alman emperyalizmi safında savaşa girilirse dokunulabilirdi."[125]

Görüldüğü gibi Kıvılcımlı, Ermeni kapitalistlerinin "Türkiye'de Müslüman **tefeci** sermayenin Osmanlı kuruluşundan beri **'Sarraf'** paravanası" olduğu, "Yahudi **'Dolap'**çıların bezirgân sermayesiyle işbölümü yaptı"ğı, "19 uncu yüzyılda doğrudan doğruya İngiliz dış ticaretinin İmparatorluk ve Orta Asya yolları üstünde imtiyazlı acentesi oldu"ğu gibisinden savlar ileri sürmekte ve böylelikle bir halkın kıyımını haklı göstermektedir. Dahası o, "bu asalak katman"dan başka türlü kurtuluşun olanaksız olduğunu savunmakta ve bundan hareketle İttihat ve Terakki'nin ülkeyi Alman militaristlerinin kuyruğuna takarak Birinci Dünya Savaşı felâketine sürüklemesini de meşru saymaktadır. Ona göre, "Böylesine nüfuzlu İngiliz emperyalizminin ajanlarına", yani Ermenilere, değişik ulus ve milliyetlerden Osmanlı yurttaşı yüzbinlerce insanın ölümüne ve sakatlanmasına yol açan bu gerici ve haksız savaşa katılmadan dokunulamazdı. Bu satırlarda anlatımım bulan yaklaşımın gericiliğin ve şovenizmin en kaba ve en çirkin bir dışavurumu olduğunu söylemek, herhâlde Kıvılcımlı'ya haksızlık yapmak anlamına gelmeyecektir. Yazar bunları söylemek suretiyle; sadece Hristiyan halkların ortadan kaldırılmasını değil, bir milyon kadar Müslüman Türk, Kürt, Arap vb. emekçisinin bu savaşın doğrudan ya da dolaylı kurbanı olmalarını, yani 1914-18 döneminde yaşamlarını yitirmelerini de onamış olmaktadır.

Öte yandan yazar bu alıntıda, Falih Rıfkı Atay'ın iki savını itiraz etmeksizin, yani onayarak aktarmaktadır. Bunlar; a) "Ermeni faciası"nın nedeninin, Ermenilerin "Birinci Cihan savaşında kendi isyanları ve Çar ordulariyle işbirliği etmeleri" olduğu, b) "... bu facia olmasaydı, Kuvayı Milliye hareketi"nin "tutunama"yacağı savlarıdır.

Bu savları ele almadan önce Kıvılcımlı'nın Atay'm yorumlarına eklediği bir nokta, yani "Ermeniler gitti, bereket te kalktı" deyişine ilişkin yanlış yorumu üzerinde duralım. Ona göre bu deyişin kaynağı, Müslüman köylülerin -her halükârda tefecilerin ancak küçük bir bölümünü oluşturan- Ermeni tefecilerden aldığı borcu ödememesi hâlinde "cehennemlik olacağı" yolundaki boş inancı oluyor. Oysa Türkiye tarihi hakkında azbuçuk bilgisi olan herkes bu deyişin asıl anlamının bu olmadığını, bu deyişin başka bir anlamı olduğunu bilir. Ermenilerin -ve diğer Müslüman-olmayan halkların- gitmesiyle bereketin kalktığı deyişi; "Doğu illeri"nin ve ülkenin ekonomik yaşamında önemli bir yer tutan, eğitim düzeyi Türklere ve özellikle Kürtlere göre yüksek olan, bütün geleneksel zanaat dallarında, çağdaş mesleklerde ve hattâ -müzik, mimari, tiyatro da içinde olmak üzere- sanat ve kültür yaşamında çok önemli bir konuma sahip olan Ermenilerin göçertilmesi ve kıyıma uğratılması sonucu yaşanan ekonomik gerilemeyi ve kültürel boşluğu/ çoraklaşmayı dile getirmektedir. Buna aşağıda yeniden döneceğim.

Kıvılcımlı'nın, Falih Rıfkı Atay'ın *Çankaya* adlı kitabından onayarak aktardığı iki sava gelince... Aslında yukarda ele almış olduğum bu iki konuya burada kısaca bir kez daha değinmekle yetineceğim.

a) "Ermeni faciası"nm nedeni, Ermenilerin "Birinci Cihan savaşında kendi isyanları ve Çar ordulariyle işbirliği etmeleri" değildi. Değildi; çünkü her şeyden önce -yukarda da göstermiş olduğum gibi- İttihat ve Terakki şeflerinin kendileri, en azından jenosidin hemen öncesinde ve başlangıcında böyle bir isyanın olmadığını kabul etmekteydiler. İttihat ve Terakki, Hristiyan halkları tasfiye etme ve Anadolu'yu saf bir Müslüman-Türk yurduna dönüştürme planlarını Birinci Dünya Savaşı'ndan yıllar ÖNCE yapmaya başlamış, 1913-14'de Trakya ve Ege

bölgesindeki Bulgar nüfusu, 1914-15'de 130,000'den fazla Batı Anadolu ve Trakya Rumu'nu korkutarak göçe zorlamış ve onların mal ve mülklerine elkoymuştu. Pontus Rumlarına karşı kıyım ve tehcir tüm "ulusal kurtuluş" savaşı boyunca sürecekti. Ve elbette sıra Ermenilere de gelecekti. Aralarında Fuat Dündar'ın da bulunduğu bir dizi araştırmacı, tehcir ve jenosit öncesi dönemde Ermenilerin herhangi bir isyan yapma hazırlığı içinde olmadıkları gibi bu korkunç kıyımın başlamasından sonra da silâhlı bir direnişe girişmediklerini tartışma götürmez bir biçimde ortaya koymuşlardır.

b) Kıvılcımlı, Atay'ın "fâcia"olarak nitelendirdiği Rum ve Ermeni sürgünü ve kıyımına ilişkin şu sözlerini de onamaktadır: "Ne acıklı şeydir ki, bu fâcia olmasaydı, Kuvayı Milliye hareketi tutunamazdı." Burada Atay'ın, Türk "ulusal kurtuluş" savaşının esas içeriğinin el konan Ermeni (ve Rum) mallarını mülk edinme ve onları meşru sahiplerine ya da onların yakınlarına geri vermeme çabası olduğunu itiraf ettiğini görüyoruz. Kıvılcımlı bu sava itiraz etmediği gibi, içeriği doğru olan bu saptamaya/ itirafa katılmakta ve "Ermeni faciası" ile "Kuvayı Milliye hareketi"nin tutunması arasında bir neden-sonuç ilişkisi olduğunu kabul etmektedir. Bu konuyu, VII. Bölüm'de daha detaylı bir biçimde ele almış olduğum için burada bu kadarıyla yetiniyorum.

Kıvılcımlı bir başka kitabında bu konuda daha da açık bir tarzda konuşmayı yeğlemiş ve "Rum-Türk mübadelesi"nin ve "Ermeni kırımı"nın "yerli unsurlara geniş fırsatlar" açtığını, bu süreçte "Elle tutulur önemli zenginlikler"in "el değiştirip paylaşıldı"ğını kabul etmişti. O burada aynen şöyle diyordu:

"Ekonomi alanında 'mübadele' denilen yığınla insan transferleri, politika alanında evren ve bağımsızlık savaşlarıyla devrimlerdeki insan kırımları yüzünden ortaya açılmış boşluk; 1920'den sonraki açlara ve işsizlere, ters, olumsuz eksi yoldan da olsa, geçim ve iş alanları sağlamıştı. Bütün bayındır Anadolu'nun zenginlik kaynaklarını tekellerinde tutan 'gayri müslim'lerin tasfiye yollu sınır dışı edilişi, gelgeç de olsa, ansızın yerli unsurlara geniş fırsatlar, hattâ kimi Müslüman açıkgözlere yağma alanı açmıştı. Sıra sıra devrimlerden sonra, seri hâlinde Trablus, Balkan, Birinci Dünya Savaşlarının cephelerde ve cephe gerilerinde su gibi harcadığı yüzbinlerce 'münevver-memur'dan 'münhal' kalmış yerler, terhis edilen ordu ve sivil kadrolara bol bol hizmet kapıları açtı. Mübadele sayesinde, yüzyıllardan beri yabancı ajanı gayrimüslimlerin topraklarımızdan sökülüp atılmaları, yerleri doluncaya kadar olsun, halkımızı bir an için ekonomik sömürülmeden bir ölçüde kurtulmaya ve istikrara kavuşturdu. Elle tutulur önemli zenginlikler el değiştirip paylaşıldı."[126]

Bu kadar açık! Görülebileceği gibi Kıvılcımlı burada, bağnaz ve açıksözlü bir Türk şoveni gibi konuşuyor. O, gerçekleri çarpıtarak ve bir kez daha sınıf ayrımı yapmaksızın hepsini AYNI sepete doldurduğu 'gayrimüslimler'in "bayındır Anadolu'nun zenginlik kaynaklarını tekellerinde tut"tuklarını ileri sürüyor. Tabii bu tezin bir uzantısı da, yazarın gene hepsini AYNI sepete doldurduğu Müslümanların yoksulluk içinde yaşadığı tezi olmalı. Dahası yazar bu gayrimüslimler'in hepsinin hem de "yüzyıllardan beri yabancı ajanı" olduklarını savunuyor. Tabii o; Ermeni, Rum vb. emekçilerinin Anadolu'nun bayındır hâle getirilmesinde çok önemli bir rolleri olduğunu ise aklına bile getirmiyor. Eh, bu insanlar "yüzyıllardan beri yabancı ajanı" olduklarına ve "bayındır Anadolu'nun zenginlik kaynaklarını tekellerinde tut"tuklarına göre, onların "tasfiye"si ve mülksüzleştirilmeleri pekâlâ, hattâ kesinlikle meşru görülebilir ve görülmelidir! Türk burjuvazisi ve gericilerinin, bu "önemli gerçeği" keşfetmesinden ve İttihat ve Terakki çetesinin suçlarını mazur göstermek için oluşturduğu bu "harika" gerekçelerden ötürü Kıvılcımlı'yı ödüllendirmeleri gerektiğini söyleyebiliriz!

Kıvılcımlı, bütün bu mübadeleler, tehcirler ve kıyımlar yoluyla "yüzyıllardan beri yabancı ajanı" olan gayrimüslimlerin "topraklarımızdan sökülüp atılmaları"nın Türk halkını bir

süreliğine de olsa rahata kavuşturduğunu da söylüyor. Eğer böyle olmuşsa "Türk halkı"nın Enver, Talât ve Cemal paşalara minnettar olmaları ve onları şükranla anmaları gerekir. (Gerçi Kıvılcımlı İttihat ve Terakki için, "1908'de Yerli Sermaye, genç Ordu hoşnutsuzluğunu sömürerek siyasî iktidarı ele geçirir geçirmez, Abdülhamid'in otuz üç yıl savunduğu iki **'İstiklâl'** prensibini tersine çevirdi" ve "İnanılmaz bir ihanetle memleketi yabancı sermaye egemenliğine ısmarladı" demişti; ama şimdi bunu anımsamak uygun düşmez, değil mi?) Dahası Kıvılcımlı burada, "topraklarımız" olarak nitelediği Anadolu'nun sadece Müslüman-Türklere ait olduğunu ileri sürebiliyor. Aslında bunlar, en koyu gericilerin bile söylemeye kolay kolay cesaret edemeyeceği görüşler. Bir enternasyonalist ya da bir devrimci-demokrat, belli bir ülkede yaşayan farklı etnik gruplardan halklar arasında böylesi ayrımlar yapmaz; Türklerin Anadolu'ya esas itibariyle MS. 10. yüzyıldan itibaren gelmeye başladıkları ve bu tarihten önce yüzyıllardır bu topraklarda yaşayan başka etnik gruplardan halkların var olduğu gerçeğinin üzerini örtmez. Ne daha önce o ülkede yaşamakta olan halkların daha sonra gelen halkları dıştalama, kovma ve kıyıma tâbi tutma hakkı vardır ve ne de daha sonra gelen halkların daha önce orada yaşamakta olan halkları dıştalama, kovma ve kıyıma tâbi tutma hakkı.

Birinci Dünya Savaşı ve "ulusal kurtuluş" savaşı dönemlerinin kargaşası ve trajik olaylarının sona erer gibi olması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına yaklaşılması, ne yazık ki bu acıların iyileştirildiği bir dönem olmadı. Anadolu'da kalan, bu toprakların yerlisi olan ve Türkçe konuşan 900,000 dolayında Ortodoks Rum 1923-24 Rum-Türk mübadele anlaşmasıyla Yunanistan'a sürüldüler. Buna karşılık, Grekçe konuşan 400,000 dolayında Müslüman da Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakıldı. Her iki etnik/ dinsel gruptan insanların ve onların çocuklarının bu kökünden koparılma olayının travmasını yıllar, hattâ onyıllar boyunca yaşadıklarını anımsatmaya ise gerek yok.

İttihat ve Terakki çetesinin Anadolu'nun Hristiyan halklarını yok ederek ve mülksüzleştirerek kestirme yoldan bir "Müslüman-Türk burjuvazisi oluşturma" çabalarının pratikte beklenen sonucu verdiğini söylemenin de zor olduğunu anımsatayım. Anadolu'nun sürülen bu kadim halklarının maddi zenginliklerine elkonmuş, bu maddi zenginlikler devletin, sivil ve asker bürokratların ve Kürt feodal ağaları ve beylerinin eline geçmişti. Bunun da ötesinde İttihat ve Terakki savaş yıllarında Müslüman-Türk zenginlerinin şirketleşmeleri, bankalar vb. kurmaları için hayli çaba da harcamıştı. Ancak, "ulusal kurtuluş" savaşının bittiği yıllarda bu alanda katedilen mesafe pek de iç açıcı gözükmüyordu. Bir "Müslüman-Türk burjuvazisi oluşturma" çabalarının en aktif yandaşlarından biri olan Ahmet Hamdi Başar anılarında, Cumhuriyet'in eşiğine gelindiğinde içinde bulunulan durumu şöyle betimliyordu:

"Padişahlık kalkmış, Osmanlı Devleti tarihe karışmış. Fakat İstanbul'un Türk-Müslüman halkı hayatlarını devlete bağlamışlar; bir kısmı memur, asker, emekli, eytam (=yetimler- G. A.) olarak devletten aldıklarıyla geçinirler; bir kısmı da küçük esnaflık ve işçilik yaparlar, ama, bu seviyeyi aşarak tüccar olan, Avrupa ile ithalat ve ihracat yapan, sigortacı, bankacı, komisyoncu olarak çalışan hemen hemen yok gibi. Hemen hemen yok gibi diyorum; çünkü, mesela Rumların, Ermenilerin, Musevilerin nüfuslarına göre bu gibi işlerde çalışanlar 60 ise, bizim Türklerin 2 bile değil. Hem de onlar kadar zengin olanının oranı büsbütün düşük. Bizim Avrupa ile Amerika ile ticarî münasebetler kurmuş tüccarımız arasında aracı kullanmadan iş yapanları bulunduğunu hatırlamıyorum."[127] Daha ilerde, "... ticaret ve iş hayatı millî ellere geçme"diği takdirde "kazandığımız askerî zaferlerin de bir kıymeti olmayaca"ğını ileri süren ve Türklerin "yine ecnebilere ve Türk olmayan unsurlara köle olmaya devam edece"ği yolundaki bildik şoven argümanları yineleyen Başar, örgütlediği Türk tacirlerinin de yardımıyla Kasım 1922'de İstanbul'daki işadamları arasında yaptıkları bir araştırmaya dayanarak şu bilgileri aktarıyordu:

"İthalat, ihracat ticaretinde, adet olarak, Türkler yüzde dördü, komisyonculukta yüzde

üçü geçmiyordu. Liman işleri tamamen Türk olmayanların elindeydi... Esham ve kambiyo borsasında mübayaacı, simsarların büyük çoğunluğu yüzde 95'i Türk olmayanlardandı. Bankalar arasında yalnız iki küçük banka (İtibar-ı Millî Bankası'yla Adapazarı İslâm Ticaret Bankası) Türklerin elindeydi... Sigorta şirketleri arasında bir tek Türk yoktu ve çalıştırdıkları arasında hademelikten yukarı çıkmış Türk'e de rastlanmazdı. Toptancılardan dahili işlerde çalışanların ancak yüzde 15'ini Türk olarak tespit edebilmiştik. Yarı toptancı ve perakendecilerde bu nisbet biraz lehimize yükseliyor gözüküyordu. Yüzde 25 kadarı Türk'tü ama, yaptıkları iş göz önüne alınırsa, Türklerin bu ticarette hissesi yüzde 10'un bile altına düşebilirdi."[128]

Osmanlı devleti, emperyalist yağmadan pay almak için Alman emperyalizminin kuyruğuna takılarak girdiği Birinci Dünya Savaşından yenik çıkmıştı. Ama, klasik deyimle, artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Bu savaş ortamında ağır bir kıyıma uğratılan ve maddi zenginliklerine elkonan Ermenilerden sağ kalabilenler ya da onların bir bölümü, binlerce yıldır yaşadıkları topraklara geri dönmeye ve yaşamlarını kısmen de olsa yeniden kurmaya başlamışlardı. Ne var ki, özünde haklı olan bu geri dönüş çabasının Kıvılcımlı'ya, Ermeni jenosidini haklı göstermek için yeni bir gerekçe sağladığı anlaşılıyor. O, bu cehennemden sağ kurtulan Ermeni nüfusunun bir bölümünün bu geri dönme ve yitirdiği topraklarını ve diğer mülklerini geri alma çabasını "Ermeni istilâsı" olarak nitelendiriyordu. Yazar, görüşünü daha meşru ve savunulabilir kılmak için olsa gerek, bu geri dönme çabasını Grek ordusunun, haksız bir nitelik taşıyan işgaliyle AYNI kategoriye koyuyor ve şöyle diyordu:

"En sonunda, Türkiye'nin Birinci **Demokratik Devrimi** (Millî Mücadele) açıktan açığa sırf bir **sömürgeleştirme** baskısına karşı, İngiliz-Fransız-Amerikan emperyalizminin maşası Yunan ve *Ermeni istilâsına* karşı bir kurtuluş savaşı oldu... İkinci **Demokratik Devrim**, de: araya maşa karıştırılmaksızın (o İngiliz emperyalizminin metodu idi) doğrudan doğruya **Ekonomik-Politik ve Askercil** Amerikan istilâcılığı ile yüzyüzeyiz."[129]

Türkiye'nin yakın tarihinin gerçeklerini bilmeyen, ama Türkçe bilen bir okurun bu satırları okuduğunu varsayalım. (Türkiye'de sözkonusu olaylar hakkındaki bilgisi bu hayalî okurunki kadar kıt olan ya da hiç olmayan milyonlarca insan olduğu gerçeğini bir kenara koyuyorum.) Hayalî okurumuz bu satırlardan hangi izlenimi edinecektir? Şunu: Ermenilerin bu topraklara yabancı bir güç ya da halk olduğunu ve onların dışardan gelerek Türklerin toprağını İSTİLA ETMEK istediği izlenimini. Dahası, bu hayalî okur aktardığım pasajdan hiçbir biçimde, Ermenilere -ve başkalarına- karşı korkunç kıyımlar gerçekleştirildiği ve yaşamlarını yitiren bu insanların taşınır ve taşınmaz zenginliklerine elkonduğunu da öğrenemeyecek ve doğal olarak bu "istilâcılara" tepki duyacaktır. Kıvılcımlı böyle yazmak suretiyle, Müslüman-Türk eşraf ve burjuvalarının, İttihat ve Terakki kadrolarının önderliğinde kurulan Müdafaa-i Hukuk derneklerinin, yani "kendi" egemen sınıfının yanında yer alıyordu. Onun, Türk "ulusal kurtuluş" savaşına destek vermek için başvurduğu gerekçe, yani sözümona Ermeni istilâsına karşı koyma bahanesi, yapılan bu kıyımların hesabını verme yükümlülüğünden kaçmaya ve elkonan maddi zenginlikleri muhafaza etmeye çalışan Müslüman-Türk eşraf ve burjuvalarının, İttihat ve Terakki kadrolarının gerekçesinden farksızdır: "Vatanı, yani çalıp çırptıklarını savunmak! " Ama çıplak gerçeklerin üzerini örtmek o kadar da kolay değil.

Yazarın bu pasajda, 1970 yılının Türkiyesi koşullarında ABD emperyalizmine karşı verilen/ verilmesi gereken ve bütünüyle meşru bir nitelik taşıyan kavgayla, içeriğini bu kitap boyunca bir çok kez ele almış olduğum Türk "ulusal kurtuluş" savaşı arasında hiç de haklı ve geçerli olmayan bir paralellik kurduğunu da görüyoruz. Türkiye'de, 1919-22 döneminde yaşananın özünde, emperyalist devletlere karşı verilmiş bir "ulusal kurtuluş" savaşı olduğu söylencesi halkın kollektif belleğine öylesine derin bir biçimde yerleşmiştir/ yerleştirilmiştir ki, konuya farklı bir bakışı kabul etmek hayli zordur.

Kıvılcımlı, Hristiyan halkların zorla göçertilmesi ve kıyıma uğratılmasını haklı ve meşru gören biricik "sosyalist" değil elbet. Türkiye ilerici hareketi içinde özel bir yeri olan ve daha önceki yıllarda yayımladığı bazı kitaplarında Kemalist tarihyazımının bir dizi söylencesini çürütmenin onurunu haklı olarak taşıyan Yalçın Küçük te bu kervanın yolcuları arasında yer almaktadır. İttihatçı-Kemalist eğilimini saklamaya gerek görmeyen Küçük; Talât ve kafadarlarının "Anadolu'yu saflaştırma" eylemlerini olumluluyordu. O bu dönemde, Ermenilerin "aynı bölgede yaşayan Türkler için de sürekli bir endişe kaynağı" olduğunu ve orduyu ve devleti elinde bulunduran ve bunun yanısıra silâhlı Kürt aşiretlerinin önemli bir bölümünün desteğini alan "Türkler"le, "Ermeniler" arasında bir "iç savaş" yaşandığını söylüyordu. Yani o, -esas itibariyle silâhsız olan- Ermenilere hem Türk ordusuna, hem silâhlı Kürt aşiretlerine ve hem de bölgedeki Türklere karşı savaşabilecek bir askerî kapasite yüklüyordu. Resmî tarihin, Ermenilerin Türk ordusunu arkadan vurduğu yolundaki şoven peri masalını yinelemekle kalmayan Küçük şöyle diyordu:

"Birinci Büyük Savaş'a, bir Kurtuluş Savaşı gözü ile baktıktan sonra, savaşın pratiği, pratiğin ürünü olan Türk aydınına, Anadolu'yu saflaştırmayı bir zorunluluk olarak gösterdi. Birinci Büyük Savaş'ın bir parçası olan Doğu Anadolu'daki Türk Savaşı, bu bölgede yoğun bir biçimde yaşayan Ermeniler nedeniyle, aynı zamanda bir iç savaşa dönüştü. Cephede savaşan Türk ordusu, geride Ermenilerle de savaşmak zorunda kaldı; bağımsızlık savaşını başlatan Ermeniler Türk ordusunun arkasını sürekli olarak tehdit etti. Ayrıca, aynı bölgede yaşayan Türkler için de sürekli bir endişe kaynağı oldu.

"'Ermeni Tehciri' adıyla bilinen Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenilerin zorla Mezopotamya'ya sürülmeleri, İttihat ve Terakki'nin Anadolu'yu saflaştırma, bir başka deyişle Anadolu'yu Türkleştirme kararının bir uygulamasıydı. Yüzbinlerce Ermeninin kaybına yol açan bu girişim, diğer yandan ve pratik açıdan, Misak-ı Millî'nin bir önceden yazımından başka bir anlam taşımıyordu."[130]

Küçük aynı yapıtında İttihat ve Terakki önderlerinin eylemlerini ele alıyor ve onları cüretlerinden, Türk burjuvazisinin gelişimini sağlamak için merkantilist ve korumacı politikalar izlemelerinden ve Birinci Dünya Savaşı sırasında -İttihat ve Terakki'nin denetiminde olan- parlamentoyu açık tutmalarından ötürü övüyor. O aynı yerde onları; kurtarıcı bir programdan yoksun oldukları, yeni bir emperyal devletin, yani Almanya'nın güdümüne girdikleri ve Türkiye'yi yenilgiyle sonuçlanan bir savaşa soktukları için de sözümona eleştiriyor. Ama hepsinden beteri ve asıl önemlisi onun, İttihat ve Terakki çetesinin Türk burjuvazisinin gelişimini sağlamak için Ermeni ve Rum halklarına karşı gerçekleştirdiği sürgün ve kıyımları sahipleniyor olması. Küçük bu kliği, yıkılmakta olan İmparatorluğu kurtarmayı amaç edindiği ve bunun için düşünülmesi çok zor eylemleri gerçekleştirdiği gerekçesiyle övüyor ve onun sadece Hristiyan halklara değil, Müslüman halklara karşı işlediği suçları da meşrulaştırmaya çalışıyor. O bu çerçevede, 90,000 dolayında Osmanlı askerinin donarak öldüğü belirtilen Sarıkamış Seferi'nin bir "çılgınlık" olmadığını ileri sürdükten sonra şunları söylüyordu:

"Çünkü savaş sırasında, emperyal devleti, Batı'dan Doğu'ya kaydırma yürüyüşleri sırasında, Kemalist Historiografi'nin bir çılgınlık olarak gösterdiği Sarıkamış Seferi, bu yürüyüşün bir parçasıdır, başta Ermeniler Türkleri arkadan vurmaya başladılar.

"Kurtuluş, Osmanlı Devleti'ni bir mekândan alıp bir başka mekâna yerleştirmek olarak geldi. Burada Anadolu, bu mekân kaydırma operasyonunda sağlam bir kale olarak göründü. Anadolu'dan emin olmak gerekiyordu. Ancak Anadolu içinde başta Grek ve Ermeni yığınlar ile daha sonra ve henüz ulus bilincine ulaşmaktan çok uzak Kürdler, bu kalenin güvenliğini sarsıyordu. Bu nedenle Anadolu'nun başta Ermeniler olmak üzere güvenliği sarsan halk ve milletlerden temizlenmesinin gerekli olduğu düşünüldü.

"Türkçülük yolunda en pratik ve güçlü adım, Birinci Büyük Savaş içinde yaşanan Türk savaşı içinde gerçekleşen iç savaş sırasında, Doğu Anadolu'daki Ermeni kütlesinin zorla Mezopotamya ve bugünkü Lübnan'a sürülmesiyle atıldı. Kurtuluş Savaşı'nın somut olarak Grek ve Ermeni tehlikesine karşı sürdürülmesi, Türkçülük programını güçlendirdi."[131] Dahası Küçük, sadece Doğu Anadolu'daki "Ermeni kütlesinin" değil, Anadolu'nun her yanındaki, hattâ Trakya'daki "Ermeni kütlesinin" de zorla yerlerinden edildiğini ve yaşananın tehcirin, yani yerinden ve yurdundan edilmenin ötesine geçtiğini ve aynı zamanda büyük bir kıyım olduğunu görmezden geliyor. Bununla da kalmayan Küçük bir de "Grek ve Ermeni yığınlar" ile Türk devleti/ Türk halkı arasında bir iç savaş yaşandığı yalanını uyduruyor. Böylelikle onun "tez"i, devletin resmî propagandasını da, deyim yerindeyse solluyor.

Yalçın Küçük; büyük, hattâ ezici çoğunluğu savaş geleneği ve deneyiminden yoksun silâhsız siviller konumunda bulunan ve bırakalım Osmanlı ordusuna karşı koyabilmeyi, kendilerini Türk, Kürt ve Çerkes çetelerine ve başıbozuk kuvvetlerine karşı bile koruyabilmekten âciz olan "Grek ve Ermeni yığınlar"ın neden ve nasıl Anadolu'nun güvenliğini sarstığını, neden ve nasıl Müslüman çoğunluk için bir "tehlike" oluşturduklarını açıklamıyor. Bu "Ermeni tehlikesi" savının gerçeklikten ne denli uzak olduğunu göstermek için Erzurum'daki İngiliz Konsolosu Hampson'ın gözlemine başvuralım:

"Bu sancağın Ermenileri en barışsever insanlardır... Ne silâhları, ne liderleri var ve genel bir başkaldırı fikri, ülkenin gerçek durumunu bilen herkes tarafından kahkahayla karşılanır."[132]

Küçük, Enver ve ortaklarının trajik sonuçları bir yana, salt askerlik sanatı ve bilimi açısından bile son derece hatalı bir tarzda planlanan ve uygulanan Sarıkamış Seferi'ne bile sahip çıkıyor ve bu askerî felâket sırasında yaşamını yitiren çoğu Müslüman 90,000'e yakın yoksul ve emekçi kökenli asker için de hiçbir acıma duygusu taşımadığını gösteriyor. Dolayısıyla onun bu sahte Napolyon'u, "Enver, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, tahttan sultan indiren tahta sultan çıkaran, hep başbakan değiştiren, olayların tersine dönmesinden paniğe kapılmayan, başbakanlığı bir kaç arkadaşıyla bastığı zaman, başbakan yapacağı paşayı yanlışlıkla öldürdüğü zaman bile yolunda tereddüt etmeyen bir revolüsyoner nasyonalisttir"[133] diyerek övmesi hiç de şaşırtıcı değildir.

Kıvılcımlı ve Küçük'ün "insan transferleri"nin ve "insan kırımları"nın sözümona haklılığı ve yararları hakkında yukarda söylediklerinin, İttihat ve Terakki'nin görüşleriyle çakışması üzücüdür; ama hiç de şaşırtıcı değildir. Bu örgütün yayın organı *Tanin* gazetesinin 17 Mayıs 1917 tarihli sayısında yer alan "Ticaret ve Sanayi" başlıklı yazıda şöyle deniyordu:

"Bu harbin (yani Birinci Dünya Savaşının- G. A.) ... bizim için birçok fena tarafları olduğu gibi birçok da iyilikleri olmuştur... muharebe ile bizi tazyike başlamış olan büyük ihtiyacat ve bilhassa harbin millî gayeleri hakkında uyanan yeni bir idrak (=kavrayış- G. A.), aramızda teşebbüs fikirlerinin birdenbire uyanmasına ve müsait bir saha üzerinde süratle feyz ve inkişaf bulmasına (=bollaşması ve gelişmesine- G. A.) sebeb olmuştur. Birkaç sene evveline gelinceye kadar memleketin bütün iktisadı gayri-millî eller içinde olduğu hâlde şu bir iki seneden beri doğrudan doğruya millî olan teşebbüsat (=girişimler- G. A.) büyük bir vüsat kesbetmiş (=genişlik kazanmış- G. A.) bulunuyor."[134]

Bir ara Marksizmle de flört etmiş olan iktisatçı Yahya S. Tezel'in de bu kervana katıldığım görmek şaşırtıcı değil. İttihatçıların Anadolu'yu Hristiyanlardan "arındırma" planlarını ve giriştikleri insan kıyımlarını görmezden gelen bu sözümona bilim insanı, Kıvılcımlı'nın metodunu kullanarak, içlerindeki sınıf ayrımlarını ve siyasal görüş ve tutum farklarını görmezden geldiği ve toptan düşman saydığı TÜM Rumları ve Ermenileri bir ya da birer çuvala dolduruyordu:

"Osmanlı devletinin dağılışı sırasında, emperyalist güçlerin ve yerli Rum ve Ermenilerin

Türk anayurdunu da parçalamaya yönelik politikası, Türkiye'de yaşayan Türklerle Rum ve Ermeniler arasında acı bir düşmanlık ve silâhlı çatışmaya yol açtı. Anadolu'nun her yerinde belirgin bir Türk, Müslüman çoğunluğu olmasına karşın Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermeni devleti kurmak ve Batı ve Kuzey Anadolu'yu Yunanistan'a katarak bir Neo-Bizans yaratmak girişimleri, sonunda başarısız kaldı. Ama Anadolu'nun etnik yapısının büyük ölçüde değişmesi sonucunu getirdi. Yerli Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'nu işgal etmekte olan devletlerle silâhlı işbirliğine girmesi karşısında, Osmanlı hükümeti duruma müdahale etti. Silâhlı hareket bastırıldı, büyük ölçekli bir göç ve tehcir, etnik yapıyı değiştirdi... Kurtuluş Savaşı'nda istilâcı Yunan ordularının yenilgiye uğratılmasından sonra ise, Türkiye'deki Rumlar, Türk ve Yunan hükümetleri arasındaki nüfus mübadelesi anlaşması gereğince Yunanistan'a gönderildi."[135]

Sözde Marksist iktisatçı İbrahim Okçuoğlu bu konuda *Tanin*, Kıvılcımlı ve Küçük'ten farklı düşünmüyordu. Yazar, Türkiye ekonomisini konu alan üç ciltlik kapsamlı yapıtının birinci cildinde, bazı doğrular içermekle birlikte, şu esas itibariyle yanlış saptamayı yapıyordu:

"Birincisi, Jöntürklerin (millî ticaret burjuvazisi) 1908 yukardan devrimleriyle iktidara gelmelerinden sonra ülkede ekonomik gelişmeye yön vermeye çalışmaları ve bunun için aldıkları birtakım tedbirler sonuç itibariyle ülke ekonomisinin 'millî damgalı' canlanışına yol açmıştır.

"İkincisi, I. Dünya Savaşı nedeniyle ülkede emperyalist baskı zorunlu olarak gevşemiş, bu gevşekliği yerli burjuvazi gelişme fırsatı olarak değerlendirmiştir...

"Üçüncüsü, yine savaş nedeniyle dış ticaretin daha sıkı denetim altına alınması, örneğin ihracatın kısıtlanması, birtakım ürünlere ülke içinde talebin artması da sonuç itibariyle meta dolaşımının, dolayısıyla yerli sermaye temelinde kapitalizmin ve iç pazarın gelişmesine neden olmaktaydı."[136] Yazar daha ilerde ise şunları ekliyordu:

"Savaş yılları bu sermaye kesiminin (millî ticaret burjuvazisinin- G. A.) daha da güçlenmesini sağlayan idarî ve zorunlu şartları da beraberinde getirmişti. İdarî şartlar iktidarın aldığı tedbirlerden ibaretken, zorunlu şartlar, yabancı ve azınlıkların kırılan hâkimiyetinden dolayı boşalan arenayı içerir. Bu olgular sonuç itibariyle Müslüman-Türk tüccarların, manifaktürist ve toprak sahiplerinin ihracat ve ithalatta ve ülke içi meta dolaşımında söz sahibi olmak için kendi aralarında örgütlenmelerini, bankalar, anonim şirketler kurarak birleşmelerini beraberinde getirmişti."[137]

Herşeyden önce İttihat ve Terakki çetesinin, Birinci Dünya Savaşı öncesinde aldığı önlemlerin "ülke ekonomisinin 'millî damgalı' canlanışına yol aç"tığı savının doğru olmadığını belirteyim. Libya, Balkan savaşları ve Arnavutluk ve Yemen ayaklanmaları ortamında ve İttihat ve Terakki çetesinin kaotik yönetimi altında nasıl olur da bir ekonomik canlanma olabilirdi? Zafer Toprak bu konuyu ayrıntılı bir biçimde incelediği, ancak Müslüman-olmayan halkları hedef alan önlemlere de öylesine değindiği yapıtında şöyle diyordu:

"1908-1914 döneminde tasarruf aracılığıyla sermaye birikimi özlemi sonuç vermemişti. Savaşların birdiğerini izlediği bu dönemde Müslüman unsur, tasarruf bir yana, geçimini zor sağlamıştı. Umulan sermaye birikimi gerçekleşemiyor, Müslüman 'iş adamı' bir türlü yaratılamıyordu."[138] Yazar hemen ardından, -utangaç bir dille de olsa- Birinci Dünya Savaşı'nın bu politikayı başarıya ulaştırmanın koşullarını sağladığını anlatacaktı:

"...Birinci Dünya Savaşı İttihat ve Terakki'ye, özlemini duyduğu Müslüman-Türk 'iş adamı'nın oluşması için gerekli ortamı sağlayacaktı...

"Savaşla birlikte ekonominin dışa kapanışı, temel ihtiyaç maddelerinin ithal edilememesi, yerli üreticinin ve tüccarın fiyatları gönlünce yükseltmesine olanak sağlamış, karaborsa, istifçilik 'harb zengini' diye adlandırılan bir kesitin doğuşuna neden olmuştu.

"Savaş yıllarında, bazı iş sahalarının Türk-İslâm eşrafın eline geçmesinde siyasal etmenler de rol oynamış, 'Ermeni tehciri' ile doğan boşlukları Müslüman-Türk girişimciler doldurmuştu. Öte yandan Men-i İhtikâr (=vurgunculuğun önlenmesi- G. A.) Heyeti'nin spekülasyonla mücadele sırasında özellikle gayr-ı müslimlere yönelmesi, Müslüman-Türk tüccara rakiplerini tasfiyede büyük kolaylık sağlamıştı..."[139]

Okçuoğlu'nun, yerli -daha doğrusu Müslüman/ Türk- burjuvazinin Birinci Dünya Savaşı ortamını "gelişme fırsatı olarak değerlendir"diği ya da değerlendirebildiği savı ise kısmen doğrudur. İttihatçıların bu savaş sırasında aldıkları bazı ekonomik önlemlerin ve savaş sırasında Hristiyanların kıyımı ve onların maddi zenginliklerinin yağmalanmasının, Müslüman-Türk burjuvazinin zenginleşmesine ve özellikle İttihat ve Terakki kodamanlarının saflarından yeni zenginlerin türemesine yardımcı olduğu söylenebilir elbet. Başında esnaf, tacir ve zanaatkârların örgütlenmesinden sorumlu İttihatçı Kara Kemal'in bulunduğu yapı bu dönemde önemli bir sermaye birikimi edinecekti. Hamit Bozarslan bu konuda şu bilgiyi veriyordu:

"İttihatçıların iktidara gelişinden altı yıl sonra başlayan Birinci Dünya Savaşı, onlara bu alandaki tüm özgürlüğü sağlayacaktır. Kurulacak olan İttihatçı iktisadî imparatorluk, Fırıncılar Cemiyeti'nden (100 bin lira sermaye, 10 bin hisse, 1916'da % 34.5 kâr) Ulusal İktisat Bankası'na (1 milyon 500 bin lira sermaye), 'Hanımlara' ayrılmış bir mal pazarından Osmanlı Anonim Ticaret Cemiyeti'ne, keza demiryolu vagonlarının çok kâr getirecek şekilde kiralanmasına dek, onlarca işletmeyi kapsayacaktır. Sadece 86 anonim şirketin kurulduğu 1908 öncesi dönemin aksine, 1908-1918 arasında 236'dan fazla şirket kurulur. Savaşın bitiminde Cemiyet (yani İttihat ve Terakki- G. A.), 700 bin lira sermayeli bir girişim ağının başında bulunmaktadır, ki bu ağ ancak 1926'da ortadan kaldırılacaktır."[140]

Ancak bu dönem aynı zamanda, gerek savaş ve gerekse insan kıyımları nedeniyle üretici güçlerin büyük bir yıkıma uğradığı bir dönemdi. Dolayısıyla 1914-18 dönemi, Müslüman-Türk burjuvazinin zenginleştiği, ama ülke ekonomisinin küçüldüğü ve Müslüman halkların da alabildiğine yoksullaştığı bir dönemdi. Okçuoğlu'nun bu gerçekleri görmemesi ya da görmezden gelmesi tuhaf olmakla birlikte şaşırtıcı değildir. Yazarın 1908-sonrası dönemdeki uygulamaların "ülke ekonomisinin 'millî damgalı' canlanışına yol aç"tığı ve "kapitalizmin ve iç pazarın gelişmesine neden ol"duğu yolundaki saptamalarının gerçeklerle bir ilgisi bulunmadığı da açıktır.

Ama hepsinden önemlisi Okçuoğlu'nun 1914-sonrası ortamında Müslüman-Türk-burjuvazinin belli bir gelişme ivmesi yakalamasının asıl nedenini belirtmemesi yani, Ermeni ve Rum halklarına karşı uygulanan kıyım, yağma ve mülksüzleştirme politikalarının adını bile anmamasıdır. Bu konuda liberal ve reformist burjuva yazarlarının bile çok gerisine düşen "Marksist" iktisatçımız, savaş yıllarında "millî ticaret burjuvazisinin daha da güçlenmesini sağlayan idarî ve zorunlu şartlar"ın yaratıldığını belirtmekle yetiniyor. O, bu "zorunlu şartları" ise arenanın, "yabancı ve azınlıkların kırılan hâkimiyetinden dolayı boşal"ması olarak betimliyor. Ancak bu konuda tipik bir Türk milliyetçisi gibi hareket eden Okçuoğlu, sözünü ettiği "yabancı ve azınlık" egemenliğin nasıl kırıldığını ve "arena"nın nasıl boşaldığını, daha doğrusu boşaltıldığını söylemiyor. Belki hepsinden önemlisi de şudur: İttihatçıların işlediği insanlık suçlarının üzerini beceriksizce örtmeye çalışan Okçuoğlu'nun bu kitabı, kendisini Marksist-Leninist olarak tanımlayan bir devrimci çevreye yakın olan Varyos Yayınları tarafından yayımlanmış olmasıdır.

"Yabancı ve azınlıkları" aynı tümce içinde anan Okçuoğlu, yerli burjuvaziyi Müslüman-Türk burjuvaziyle ve Müslüman-olmayan burjuvaziyi ise yabancı burjuvaziyle özdeşleştirme eğilimindedir. Yukarda Özlem Özgür'ün, 1915 sanayi sayımına göndermede bulunurken "Hristiyan" sözcüğünü açıkça, "gayri millî" kavramıyla özdeşleştirdiğini ve dolayısıyla

Hristiyan inancından Osmanlı yurttaşlarını "yabancı" saydığını görmüştük. Okçuoğlu bu konuda da Özlem Özgür, Yalçın Küçük ve Kıvılcımlı gibi yazarların ve dolayısıyla Türk milliyetçiliğinin çizgisinde durmaktadır. Devam edelim.

Ermeni ve Rum halklarının sürgün ve kıyım yöntemleriyle tasfiyesi ve mallarına elkonması, Kıvılcımlı'nın dediği gibi, kısa erimde bazı insanların zenginleşmesine, zenginliklerine zenginlik katmasına ve hattâ "açlara ve işsizlere, ters, olumsuz eksi yoldan da olsa, geçim ve iş alanları sağlamış" olabilir. Ama bu Kıvılcımlı'nın, "yabancı ajanı gayrimüslimlerin topraklarımızdan sökülüp atılmaları, yerleri doluncaya kadar olsun, halkımızı bir an için ekonomik sömürülmeden bir ölçüde kurtulmaya ve istikrara kavuşturdu" biçimindeki saptamasını doğru kılmaz. Şoven niteliği bir yana, zengin ve sömürücü Hristiyanlar/ Yahudiler-yoksul ve sömürülen Türkler/ Müslümanlar sahte çelişmesini dayatan bu saptama değişik milliyetlerden Türkiye işçileri ve diğer sömürülen emekçilerinin Müslüman toprak ağaları, kapitalistleri ve Osmanlı devleti tarafından sömürülmeleri ve ezilmeleri olgusunun üzerine bir şal örtme anlamına gelir. Aslına bakılırsa, az çok tutarlı bir devrimci olduğu 1930'ların başlarının "genç" Kıvılcımlısı'nın kendisi de 1960'ların "yaşlı" Kıvılcımlısı'nın bu milliyetçi ve şoven yaklaşımına uzak duruyor ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son onyıllarında yaşanan sınıf savaşımından söz ederken genel olarak Hristiyanların burjuvaziyi ve genel olarak Müslümanların da feodal gericiliği temsil ettiğini şöyle anlatıyordu:

"... egemen sınıf=egemen din konumunda kaldığından, burjuvaziyle derebeylik arasında olan mücadele, sınıf içerikli ve din görünümlü, şu hâlde Müslüman-Hristiyan mücadelesi gibi akmak zorunda kalmıştı. Onun için 20. yüzyıla kadar süren Hristiyan-Müslüman savaşı, gerçekte burjuva-derebeyi sınıf ilişkilerinin, devrimle gericiliğin kavgası oldu. Ve bütün 20. yüzyıldaki Türkiye tarihinin açıklamasında odak gidim noktası budur."[141] Kıvılcımlı'nın bu pasajında sunduğu yaklaşımın, gerçeklere çok daha yakın olduğunun altını çizmek gerek. Gerçekten de, bu kitapta bir ölçüde değindiğim bir dizi ekonomik, toplumsal ve kültürel nedene bağlı olarak, özellikle büyük kentlerin Müslüman-olmayan halklarının bağrında modern bir burjuvazi ve bu burjuvazinin oluşumuna eşlik eden bir dizi fenomen -eğitim ve kültürün yaygınlaşması, kadınların toplumsal yaşama katılımı, dinsel otoritelerin yetkilerinin kısıtlanması ve laik öğelerin güçlenmesi vb.- ortaya çıkmaya başlamıştı. İttihat ve Terakki çetesinin Ermeni ve Rum halklarına karşı giriştiği kanlı operasyonlar ve bu operasyonların doruğuna tırmandırılması için elverişli bir zemin yaratan Birinci Dünya Savaşı yaşanmasaydı, tüm dezavantajlarına ve olumsuz tarihsel yüklerine rağmen Türkiye belki de az çok olağan bir burjuva toplumuna doğru evrilebilirdi.

Hristiyan Kıyımının Türkiye'ye Verdiği Zarar I

Kıvılcımlı ve onun gibi düşünenler, Hristiyan halkların kıyımını açık ya da üstü örtülü bir tarzda onaylamak suretiyle, sadece demokrat ve devrimci bir tutum takınmamakla kalmış olmuyorlar; onlar böylelikle akıllı ve uzakgörüşlü bir Türk milliyetçisi gibi de davranamadıklarını, hattâ İttihatçılar gibi en şoven, en darkafalı ve en ilkel Türk milliyetçilerinin görüşlerine yakın durduklarını ortaya koymuş oluyorlar. Kıvılcımlı tam da bu yüzden, Hristiyan halkların sürgün ve kıyımının Türkiye açısından, gerek uzun erimde ve gerekse kısa erimde yararlı olmadığını bile anlayamamıştır. Neden?

İttihat ve Terakki çetesinin Anadolu'yu Hristiyan halklardan "arındırma" eylemine, esas olarak Birinci Dünya Savaşı koşullarında giriştiğini biliyoruz. (Zaten bu çapta bir "etnik arındırma"nın daha farklı bir siyasal konjonktürde gerçekleştirilebilmesi olanaksızdı.) Ancak, 1912 ve 1913 yıllarındaki Balkan Savaşları, tüm modernleşme çabalarına rağmen, İttihatçılar ile karşıtları arasındaki gerilimlerin de zayıflattığı Türk ordusunun ne denli zavallı ve perişan

bir durumda olduğunu ortaya koymuştu. Yani; ekonomisi, ulaşımı, altyapısı ve belki hepsinden de önemlisi halkın motivasyonu vb. açısından büyük ölçekli bir savaşa hiç de hazır olmayan Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşı'na katılması tam bir çılgınlık ve bir topyekûn intihar girişimiydi. Her bakımdan bitmiş ve tükenmiş olan 1914 yılının Osmanlı İmparatorluğu, geçmişin o güçlü devletinin bir gölgesinden başka bir şey değildi. İnönü anılarında, savaşa girmeden önce bile ordusunu doğru dürüst besleyemeyen Osmanlı devletinin durumunu şöyle anlatıyordu:

"Gerçekten seferber ettiğimiz büyük ordunun beslenmesi, henüz harbe girmediğimiz hâlde, bizim için büyük bir mesele idi."[142] Bir başka kaynakta ise savaşın öngününde Osmanlı ordusunun perişan durumu şöyle anlatılıyordu:

"Ordunun lojistik sefaleti öyle bir noktadadır ki, Ağustos 1914'te, Osmanlı'nın Berlin büyükelçisi Alman hükümetine yalvararak, acilen 100 bin çift postal, 200 bin çadır, 150 bin mataranın yanısıra konserve kutusu ile at nalı göndermelerini ister."[143] Bu sorunların Türkiye'nin savaşa girmesinden sonra daha da büyüdüğünü ve özellikle savaşın uzamasına bağlı olarak devasa boyutlar kazandığını ve yüzbinlerce askerin ordudan kaçmasında çok önemli bir rol oynadığını söylemeye bile gerek yok.

Akılları, düşünme ve organizasyon yetenekleri; siyasal hırslarının çok gerisinde olan İttihat ve Terakki şefleri, daha savaşın başı sayılacak Aralık 1914'deki Sarıkamış harekâtını bir felâkete dönüştürmekle kalmadılar; onlar bunu Şubat 1915 ve Ağustos 1916'daki Süveyş seferlerinde de yinelediler. Dahası onlar savaş koşullarında Ermeni, Rum ve Süryani halklarına karşı toplu bir sürgün ve kıyıma girişmek, hattâ orduda görevli Ermeni doktor ve sağlık görevlilerini öldürmek vb. suretiyle de Osmanlı devleti ve ordusunun savaş kapasitesine zarar verdiler.

Osmanlı devletinin, silâhlı kuvvetlerinin, cephelerdeki düşmanlara karşı savaşa sürebileceği birliklerinin bir bölümünü bu sürgün ve kıyım operasyonlarına ve bu operasyonlara karşı gerçekleştirilen bazı sınırlı direnişlere ayırmak zorunda kaldığını biliyoruz. Ancak, belki Osmanlı devleti açısından çok daha önemlisi, bu "etnik arındırma"nın, Osmanlı toplumunun üretici kapasitesi en yüksek bölümlerini oluşturan Hristiyan halklara indirdiği darbenin, daha savaş ortamında hissedilmesine başlanan olumsuz askerî ve ekonomik etkileriydi. Şevket Süreyya Aydemir savaş öncesinin koşullarında bile tarım üretiminin ve büyük ve küçük baş hayvan sayısının yetersiz olduğunu, yolların ve taşıt araçlarının olmayışı yüzünden üretilen tahılın ülkenin bir yerinden başka bir yerine götürülemediğini belirttikten sonra şunları söylüyordu:

"Vilâyetler, diğer taraftan göçmeye, boşalmaya mecbur kalan cephe gerileri, bu arada Ermeni nüfusunun topyekûn tehciri, üretimi hakikaten en alçak seviyeye düşürdü. Yer yer açlık sahneleri de cereyan etti."[144] 1913-16 yılları arasında ABD'nin İstanbul'daki büyükelçisi Henry Morgenthau anılarında, Enver ve Talât Paşalarla yaptığı görüşmelerde Ermenilerin sürülmesi ve yok edilmesine engel olmaya çalıştığını, ancak etkili olamadığını anlatıyordu. O, "Ermeni ve Rumların sevk ve katline karar verdiğinde" ve böyle bir kıyıma giriştiğinde Türkiye'nin "ekonomik açıdan idam fermanını imzalamış" olduğunu söylüyordu:

"Bu insanlar, daha önce söylediğim gibi, ülkenin sanayi ve maliyesini kontrol eden ve tarımını geliştiren insanlardı ve bu büyük ulusal suçun maddi sonuçları her yerde görülmeye başlamıştı. Çiftlikler işlenmemiş hâlde yatıyor ve her gün binlerce köylü açlıktan ölüyordu. En büyük vergi mükellefleri Ermeniler ve Rumlar olduğundan dolayı, onların yok edilmeleri devlet gelirlerini azaltmış ve tüm Türk limanlarının abluka altında olması nedeniyle gümrük harçları da kesilmişti."[145]

Demek ki şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Bu savaş sırasında Ermeni ve Rum kökenli yurttaşlarına daha iyi davranması/ daha pragmatik bir tarzda yaklaşması hâlinde Osmanlı

devleti, Britanya-Fransa-Rusya cephesine karşı savaşta daha başarılı ya da daha az başarısız olacaktı. Ancak, Anadolu'yu Hristiyanlardan "armdırma"yı birinci ve öncelikli hedef sayan İttihat ve Terakki liderlerinin bu ekonomik kayıpları, hattâ bu kıyım operasyonlarının ülkenin savaş kapasitesini zayıflatmasını bile göze aldıkları anlaşılıyor. İttihatçıların mirasçıları olan Kemalistlerin yaklaşımı da farklı değildi. Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol, 1922-23 Türk-Yunan nüfus mübadelesi sırasında bu operasyonu yöneten kişilerden Kızılay Başkanı Hamid Hasancan Bey'le görüşmesinden edindiği izlenimleri aktarırken şunları söyleyecekti:

"Hamid Bey Türk tarafının Anadolu'dan bütün Rum ve Ermenilerin çıkarılmasını arzu ettiğini belirtir. [Buna karşılık] Amiral Bristol bu durumun Anadolu'nun ekonomik şartlarını olumsuz olarak etkileyeceğini belirtir. Hamid Bey de bu istenmeyen unsurlarla birlikte gelecek refah ve zenginlik yerine, daha düşük refah seviyesini tercih ettiklerini vurgular."[146]

Aslında, bu tasfiye operasyonunun Türkiye açısından zararları, daha Ermeni jenosidine kıyasla "çok daha masum" olan Rumların zorla kovulması sırasında bile ortaya çıkmaya başlamıştı. Fuat Dündar, Ermeni jenosidinin yarattığı olumsuzluğu ise şöyle anlatıyordu:

"Daha eylülde, tehcirin ağır sonuçları doğu bölgelerinde kendini hissettirmeye başlamış, zirai üretimdeki düşüş, ticarî aktivitelerdeki tıkanma çıplak gözle görülür hâle gelmişti. Her ne kadar, ordu ve devlet için yararlı olan Ermeniler... tehcirden muaf tutulsalar da, ortaya çıkan toplumsal boşluk çok büyüktü."[147]

Dündar; Talât Paşa ve ortaklarının bu sorunu aşmak için Ermenilerden kalan şirketler, fabrikalar, dükkânlar ve arazinin bir an önce envanterinin çıkarılması, bunların "ekonominin İslâmlaşması" amacıyla, şirketler hâlinde örgütlenmeye teşvik edilen Müslüman esnaf ve çiftçilere dağıtılması doğrultusunda önlemler aldıklarını belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Ancak üretim araçlarını ele geçirmek, ele geçirenlere üretici vasfı vermediğinden ve bu meziyet de ele geçirilecek bir ganimet değil, çalışarak elde edilecek bir beceri olduğundan bunun bugünden yarına yeri doldurulacak bir eksiklik olmadığı görülür. Üstelik savaştan dolayı, bu kaliteli emek gücü boşluğu kendini daha şiddetli hissettiriyordu."[148] Yazarın değindiği noktanın altının çizilmesi gerekiyor. Gerçekten de, sözümona ekonominin İslâmlaş(tırıl)ması ve bir Müslüman-Türk burjuvazisinin "oluşturulması" girişimi sırasında çok sayıda üretim aracının (atelye, fabrika, dokuma tezgâhı, bina, bağ, tarla vb.) bilerek ya da bilmeyerek yakılıp yıkıldığı ya da ihmal sonucu kullanılamaz hâle geldiği anlaşılıyor. Başta Talât Paşa gelmek üzere bu dönemin İttihatçı liderlerinin yazışmaları ve talimatlarında Müslüman-olmayan halktan zorla alınan üretim araçlarına verilen zararlarla ilgili bir dizi uyarıda bulundukları biliniyor.

Bunu bir yere kadar, ama sadece bir yere kadar barbar toplulukların uygarlık merkezlerini istilâ ettikleri zaman yaptıkları yıkıma benzetebiliriz. Hilmar Kaiser, "1915-1916 Ermeni Soykırımı Sırasında Ermeni Mülkleri, Osmanlı Hukuku ve Milliyet Politikaları" başlıklı makalesinde, Alman hukuk uzmanlarının hazırladığı bir rapora göndermede bulunurken şu benzer saptamayı yapıyordu:

"Mülklerin büyük bir çoğunluğu tahrip edilmiş veya alacaklıların (yabancıların, bankaların vb- G. A.) el koyması engellenecek hâle getirilmişti."[149]

Aslında Kıvılcımlı'nın kendisi de bu gerçeği, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi* adlı kitabında Falih Rıfkı Atay'dan bu konuya ışık tutan hayli öğretici bir alıntı aktarmak suretiyle teslim etmektedir. Atay Kıvılcımlı'nın, kendi kitabından aktardığı ve Ankara'nın perişan ve yaşanmaz durumuna değinen pasajda şöyle diyordu:

"Vaktiyle Hristiyanlar Ankara'nın bütün iyi geçim ve kazanç kaynakları üstünde kurulmuşlar, Kalenin istasyona bakan sırtını konakları, otelleri, lokanta ve hanları ile donatmışlar. Çankaya

ve Keçiören semtlerine de asma, yemiş ve gölge ağacı dikerek yaz için serince birer köşe edinmişler. Biz Türkler efendiliğimizle kalmışız, ama onlar çorbacımız kesilmişler. 923'te Ankara'ya geldiğimiz vakit, bağ evleri müstesna, Hristiyan mahallesinden eser yoktu. Trenden inince iki taraflı bir bataktan, ağaçsız bir mezarlıktan, kerpiç ve hımış esnaf barakaları arasından geçerek tozuması bir türlü bitmeyen bir yangın yerine sapardık.

"Şimdi geri bir Anadolu kasabasının bile o günkü Ankara kadar iptidai (=ilkel- G. A.) olduğunu sanmıyorum... Ankara, İstanbul surları dışındaki bütün Türkiye'nin sembolü idi. Ermeniler ve Rumlarla beraber hayat ve 'umran' (=baymdırlık- G. A.) denecek ne varsa hepsi sökülüp gitmişti."[150]

"Ulusal kurtuluş" savaşı sırasında Anadolu'yu ziyaret eden ve Türk yetkilileriyle görüşen Sovyet diplomatı S. I. Aralov bu konuda bazı çarpıcı gözlemlerini kayda geçirmişti. Kemalistlere sempati duyan Aralov, Mustafa Kemal'in kendisini, ilk Türk nalbantlarını mezun eden bir okula götürdüğünü anlatırken şu tanıklığı yapıyordu:

"O devirde Anadolu'da nalbant bulunmaması tuhaf gelecektir. Atları, Rum, Ermeni gibi sanatkârlar nallıyorlarmış. Şimdi Rumlar Türklerle savaş hâlindeydiler. Ermenilerle de dostluk ilişkileri kalmamıştı. Kötü, cahil nalbantlar atları sakat ediyorlardı. Bu durum karşısında orduda, kısa süreli nalbantlık kursları açılmıştı."[151] Bir başka çarpıcı tanıklığa ise, tehcir ve jenosidin Türkiye'yi silâh ve cephane üretemez hâle getirdiğini itiraf eden Fevzi Çakmak'ın sözlerinde rastlıyoruz. Dönemin millî savunma bakanı olan ve Cumhuriyet döneminin değişmez genelkurmay başkanı olacak olan bu bay, İmalat-ı Harbiye atelyesinin Ermeni ve Rum işçi ve ustalarına göndermede bulunurken şunları söylüyordu:

"... gerek miktarca, gerek adetçe silâhlarımız vardır. Bununla beraber mademki elimizde bir fabrika yoktur, ne kadar cephanemiz olursa olsun bunun da belirli bir haddi vardır... deniz aşırı silâh ve cephane kaçakçılığına teşebbüs ettik ve bundan başka doğu tarafından ilerlemekte olan kuvvetlerden de gereken silâh ve cephaneyi elde edeceğimizi ümit ediyoruz... İstanbul'dan lâzım gelen bazı ecza ve özellikle cephane ve silâh yapmakla mahir ustalar getirtmeğe teşebbüs ettik."[152] Nitekim kitabın yazarı Rasih Nuri İleri'nin biraz ilerde aktardığı ve "Yirmi yıldan fazla zaman sonra yayınlanan TBMM Gizli Zabıtları"nda söylenen şu sözler, Çakmak'ın "mahir ustaları"nın kimler olduğunu göstermektedir: "Mustafa Kemal devamla... 'Eskişehir'de imalâthanede (İmalât-ı Harbiye atelyesi- R. N. İleri) Ermeni olduğundan bahsedildi. Bunları mutlaka atmak taraftarıyız. Fakat Rum ve Ermenileri atmakla bütün makineler durur. Böyle bir zorunluluk yüzünden onları değiştirmek kabil olmuyor.' "[153]

Bu satırların, hem Mustafa Kemal ve çevresinin ikiyüzlülüğünü ve hem de onların İttihat ve Terakki ile aynı bakış açısına sahip olduğunu bir kez daha gösterdiğinin altı çizilmeli. 1914 ve 1915'te İttihat ve Terakki çetesi, pek inandırıcı olmasa bile kendi saldırganlığını, devletin bir "Ermeni tehdidi"yle karşı karşıya olduğu gerici peri masalının arkasına gizlemeye çalışabilirdi. Oysa Temmuz 1920'de, aynı "etnik arındırma" mantığıyla hareket etmeye devam eden Mustafa Kemal'in elinde böylesine uydurma bir gerekçe bile yoktu. Ermeni nüfusu eskisinden çok daha az olduğu ve savaş öncesinde 1.5 milyonu aşkın olan Ermenilerin sayısı 65,000 dolayına düştüğü, yani Ermeni sorunu "çözüldüğü" hâlde o hâlâ, kalan Ermenileri de "mutlaka atmak taraftarı" olduğunu söyleyebilmektedir. Aslında Mustafa Kemal'in bu sözlerinin Türk burjuva devletinin Müslüman-olmayan halklara karşı Cumhuriyet tarihi boyunca sürdüreceği politikanın ipuçlarını verdiğini söyleyebiliriz. Devam edelim.

Üretimdeki bu azalmanın nedenlerinin; Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılması nedeniyle erkek nüfusun büyük bir bölümünün silâh altına alınmasının ve savaşın ülke ekonomisi üzerindeki yıkıcı etkilerinin yanısıra İttihat ve Terakki çetesinin Ermenilere ve diğer

Hristiyan halklara karşı uyguladığı kıyımlar ve dizginlenmemiş bir yıkıcılık olduğu açıktır. Sözünü ettiğim yıkıcı eğilime iyi bir örnek olması bakımından şu kötü ünlü İzmir yangını üzerinde duralım. Atay bu konuda şunları söylemişti:

"Biz Trakya ve Anadolu'dan Hristiyan halkı tasfiye etmekle, memleket ekonomisini köklerinden sökmüştük. Her yerde bağlar bozulmakta, zeytinler yabânileşmekte veya kesilmekte, balık avcılığı ölmekte, çarşılar kapalı durmakta idi. 1924 Türkiyesi'nin gerçeklerini bilmeyen, yeni Türk tarihi hakkında hiçbir şey öğrenemez.

"Ermeni tehciri sırasında Anadolu şehir ve kasabalarının bütün oturulabilir mahallelerini yakmışlardı. Benim 1911'de gördüğüm Ankara, 1923'de bulduğum Ankara'nın yanında bir 'mamure' idi. Yunan ordusu bozgun çekilişi sırasında, Anadolu'nun bir memlekete benzeyen batısındaki şehirleri yakmıştı. İzmir'e gittiğim vakit bu şehrin de Akdeniz Avrupası şehirlerini andıran mahalleleri yanmaya başlamıştı. İzmir'den Uşak'a doğru yalnız tüten harabeler ve enkaz arasından geçmiştik."[154] Atatürk'ün çok yakınında olmuş ve 1923-50 yılları arasında milletvekilliği yapmış olan bir politikacı, bir devlet aydını ve gazetecisinin ancak bu kadarını söyleyebileceğini ve İzmir yangınından ötürü asla Mustafa Kemal'i suçlayamayacağını tahmin edebilir ve hattâ bir ara İzmir'in yakılmasını -resmî görüş uyarınca- İzmir Rumları ya da Ermenileri'nin üzerine yıkmasını elbette onayamaz, ama anlayabiliriz. Bu arada, bu konuya değinmemeyi yeğleyen "komünist" Kıvılcımlı'dan farklı olarak burjuva Atay'ın ürkek bir tarzda da olsa, İzmir yangının sorumluluğunu da Nureddin Paşa üzerinden kısmen Türk ordusuna yükleme erdemini gösterdiğinin altı çizilmelidir.

Ayşe Hür, "1922'de güzelim İzmir'e kimler kıydı?" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"13 Eylül'de Ermeni mahallesinde başlayan yangın, o ana kadar denizden esen hâkim rüzgâr imbatın yerini güney-güneydoğu yönünden esen rüzgâra bırakmasıyla 14 Eylül'de batıya doğru yayılır. 15 Eylül'de kontrol altına alınır ama ancak 18 Eylül'de söndürülebilir. 23 Eylül günü Hisar Camii arkasında yeni bir yangın başlar. Şehrin tekrar güvenli hâle gelmesi ancak 30 Eylül'de olacaktır. Bu tarihe kadar Ermeni, Rum mahalleleri tamamen, Avrupalıların yaşadığı Frenk Mahallesi ise kısmen yanmıştır. Türk ve Yahudi mahallelerine ise zarar gelmemiştir. Yangında yaklaşık 2.6 milyon metrekarelik bir alan, 25 bin ev, işyeri, kilise, hastane, fabrika, depo, otel ve lokanta yok olmuştur. Türk ordularının önünden İzmir'e doğru sürülen Rum ve Ermeni sayısının İzmir'de yaşayanlarla birlikte 500 bine yakın olduğu, bunların ancak 320 bininin gemilerle tahliye edilebildiği, geri kalan 180 bin kişinin çeşitli biçimlerde (öldürülerek, yangında ölerek veya yangından kaçarken denizde boğularak hayatını kaybettiği) genel olarak kabul edilir. Böylece şehir gayrimüslim ahalisinden bir anlamda 'kurtulur'. Yangın Ermeni ve Rum mahallelerini tamamen yaktığı için, Ermeni ve Rumlardan geriye mülk kalmamıştır ama 3 Ekim 1922 tarihli *İleri* gazetesinde yayınlanan bir habere bakılırsa, geride kalan taşınabilir varlıklar 3.5 milyon altın değerindedir."[155] Hür daha sonra Falih Rıfkı Atay'ın şu satırlarını aktarıyor:

"Gâvur İzmir karanlıkta alev alev, gündüz tüte tüte yanıp bitti. Yangından sorumlu olanlar, o zaman bize söylendiğine göre, sadece Ermeni kundakçıları mı idi? Bu işte o zamanki ordu komutanı Nureddin Paşa'mn hayli marifeti olduğunu da söyleyenler çoktu. Atatürk'ün Nureddin Paşa'yı eskiden beri sevmediği Nutk'unda görünür... [Nureddin Paşa] Kibirli, dar kafalı, zulüm ve ceberut düşkünü bir kimse idi. Bu yüzden bir zamanlar Millet Meclisi kendini harp divanına verip mahkûm bile ettirmek istemişti... Nureddin Paşa'nın biri İzmir'de, biri İzmit'te tertip ettiği iki linçin hikâyesi gene o vakitler, bizi ikrah içinde bırakmıştır (=iğrendirmiştir- G. A.). Bunlardan biri İzmir metropolidi Meletyos [Hrisostomos], öteki de '*Peyam-ı Sabah*' yazarı Ali Kemal'dir.

"Bildiklerimin doğrusunu yazmaya karar verdiğim için o zamanki notlarımdan bir sayfayı

buraya aktarmak istiyorum: '... İzmir'i niçin yakıyorduk? Kordon konakları, oteller ve gazinolar kalırsa, azınlıklardan kurtulamıyacağımızdan mı korkuyorduk? Birinci Dünya Harbi'nde Ermeniler tehcir olunduğu vakit, Anadolu şehir ve kasabalarının oturulabilir ne kadar mahalle ve semtleri varsa, gene bu korku ile yakmıştık. Bu kuru kuruya tahripçilik hissinden başka bir şey değildir. Bunda bir aşağılık duygusunun da etkisi var. Bir Avrupa parçasına benzeyen her köşe, sanki Hristiyan ve yabancı olmak, mutlak bizim olmamak kaderinde idi. Bir harb daha olsa da yenilmiş olsak, İzmir'i arsalar hâlinde bırakmış olmak, şehrin Türklüğünü korumaya kâfi gelecek miydi? Koyu bir mutaassıp (=bağnaz- G. A.), öfkelendirici bir demagog olarak tanımış olduğum Nureddin Paşa olmasaydı, bu facianın sonuna kadar devam etmiyeceğini sanıyorum. Nureddin Paşa, ta Afyon'dan beri Yunanlıların yakıp kül ettiği Türk kasabalarının enkazını ve ağlayıp çırpınan halkını görerek gelen subayların ve neferlerin affedilmez hınç ve intikam hislerinden de şüphesiz kuvvet almakta idi.' "[156]

Nevzat Onaran bu konuyu TBMM gizli oturumlarının tutanaklarına dayanarak incelemektedir. Bu konunun Kasım 1922'de Meclis'te birkaç kez tartışıldığı ve İzmir'de sadece bir yangın değil, aynı zamanda bir yağma olayı yaşandığı anlaşılıyor. Onaran'ın kitabında, 25 Kasım 1922 tarihli oturumda Kütahya milletvekili Ragıp'ın, kendisine gelen mektup hakkında şunları söylediği belirtiliyor:

"Yağmacıların 300'er, 500'er lirayı **Emval-i Metruke Komisyonu** reis ve **heyetlerine** vererek, aldıkları malları rahatça çıkarttıklarını, hattâ içinde 45-50 bin lira mal bulunan mağazanın 3-4 bin lira verilerek boşaltıldığını, içerde kalan çürük-çarık malları da Hükümet yetkilisinin mühürlediğini, **'Her gün mağazalar boşalıyor. Akşehir, Burdur, Isparta, Uşak hattâ Ankara'ya kadar gidiyor'** dendiğini anlatır."[157] Onaran'ın aktardığına göre Maliye Bakanı Hasan Fehmi, 27 Kasım 1922 tarihli oturumda Meclis'e bu konuda bilgi verirken kendisinden beklendiği üzere kentin Rum ve Ermeniler tarafından yakıldığını ileri sürmüştü. Rum ve Ermenilerin nasıl oluyorsa kendi evlerini, mağazalarını ateşe verip, kendilerinin yanısıra yakınlarından çok sayıda insanın da ölümüne yol açtıklarına inanmamızı bekleyen bu baya göre İzmir yangınının neden olduğu maddi zarar 300 milyon altın liranın üzerindedir. Aynı oturumda Mardin milletvekili İbrahim şunları söylemişti:

"İşitiyoruz ki, İzmir'in yağmasına bir çok zabitan (=subaylar- G. A.), ordu kumandanları iştirak etmiştir. Bu vaki midir? Sonra **Birinci Ordu Kumandanı** bütün nükut (nakid paralar) ve eşyayı almış, bir çoklarını da tevzi etmiştir (=dağıtmıştır- G. A.). Bu sahih midir? O paralar ne miktardadır? Sonra bir çok mebus arkadaşlarımız mobilyesiyle beraber evlere girmiş ve şimdiye kadar o evlere tasarruf ediyorlar, bu da doğru mudur? Bunları soruyorum."[158] Aynı kaynağa göre Maliye Bakanı Hasan Fehmi bu soruyu yanıtlarken, İzmir'deki mağazaları yağma edenlerin kimliğini saptamanın olanaksız olduğunu belirttikten sonra,

"Yalnız yağmaya iştirak eden her sunuf (=sınıflar- G. A.) **vardır**. Bunu arz ettim. Her türlü halk vardır"[159] diyecekti.

İzmir'in yakılması ve yağmalanması, Osmanlı asker ve yöneticilerinin 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde bile, rasyonel bir burjuva mantığına erişemediklerini gösteriyordu. İşte bu yüzdendir ki, sözcüğün en geniş anlamında sırtını devlete dayamak ve devletin, terör uygulama da içinde olmak üzere bütün olanaklarını kullanmak, hattâ devlet adamlarının kendilerinin zenginleşmesinin yolunu açmak suretiyle palazlanan Müslüman-Türk burjuvazisi hep biraz eğreti, türedi ve sonradan görme bir katman olarak kalmaya mahkûm ve devlet aygıtı karşısında hep özgüven yoksunluğu ve boynu büküklükle sakatlanmış olacaktı. Emin Türk Eliçin, İttihat ve Terakki saflarında zenginleşerek Müslüman-Türk burjuvazisinin saflarına katılanların evrimini şöyle anlatıyordu:

"... işbu yönetici aydın zümreleri köksüzdü, topluma organik bir şekilde bağlı değildi. Çoğu

devletten aldığı aylıkla geçinen züğürt kişilerdi. Zenginleşenler de üretici sınıfları, emekçi halkı sömürerek olmaktan daha çok, devletten kopardıkları taahhüt işleri, ithalat-ihracat vurgunları, karaborsa dalavereleriyle varlıklarını edinmişler, gözleri bu yüzden de devlete dikili kalmıştı. Bu yöntemi Ankara'da da bırakmayacaklar, 'Devlet eliyle özel sektörcülüğü' bir sistem hâline getireceklerdi."[160]

Hristiyan Kıyımının Türkiye'ye Verdiği Zarar II

Anadolu'nun, bağırlarında kapitalizmin daha fazla gelişmiş olduğu ve Avrupa'nın demokratik ve aydınlanmacı havasından daha fazla etkilenmiş olan Hristiyan halklarına uygulanan sürgün ve kıyımın rakamlarla ölçülmesi zor, ama son derece önemli bir başka olumsuz sonucu daha olmuştur. Kısa erimde Kıvılcımlı'nın sözünü ettiği "yararlı sonuçları" doğurmuş olsa da yaşanan trajik olaylar orta ve uzun erimde Türkiye'nin siyasal ve kültürel gelişmesi açısından çok zararlı olmuştur. Marks'ın deyişiyle "emekçi insan"ın "toplumun en büyük üretici gücü" olduğunu unutan Kıvılcımlı, Hristiyan kıyımının "yararlı sonuçları"nı vurgulamak suretiyle, tıpkı İttihat ve Terakki önderleri ve Kemalistler gibi sadece koyu bir şovenizmle değil, siyasal miyopluk ve darkafalılıkla da sakatlanmış olduğunu kanıtlamıştır.

Daha II. Abdülhamit döneminde, İmparatorluğun Müslüman-Türk bileşenleri ile Hristiyan bileşenleri arasında mesafe açılmaya ve bu ikinciler Tanzimat reformlarının sağladığı görece olumlu iklimin de yardımıyla hemen hemen her alanda ülkenin, kendi feodal-ataerkil zincirlerinden kurtuluşunu, yani modern bir burjuva toplumuna dönüşmesini hızlandıracak adımlar atmaya başlamışlardı. Doğu Anadolu'da Ermeni halkını hedef alan baskı, terör ve yoksullaşmaya rağmen 19. yüzyılın ikinci yarısında; nüfusları artan, yaşam kaliteleri yükselen, eğitim alanında önemli atılımlar yapan, sekülerleşen ve özellikle üst katmanları zenginleşen Yahudi, Rum ve Ermeni halklarının bağrında gelişen aydınlanma ve ilerleme öğeleri Osmanlı toplumunun çağdaşlaşmasının yolunu açıyordu. François Georgeon, bu dönemde Hristiyan ve Musevi toplumlarının saflarında çağdaş bir burjuvazinin oluşumu sürecine değinirken şu gözlemleri yapıyordu:

"Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu içindeki ekonomik ve kültürel genişlemesi Yahudiler'in, Rumların ve Ermenilerin toplumsal tırmanışıyla kol kola yürür. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı, bu yeni burjuvazi için tam bir altın çağdır. Daha o zamandan gayrimüslimlerin kentlerdeki oranı artmıştır. Gerçekten de İmparatorluğun toplam nüfusunun sadece beşte birini oluştururken, kent nüfusunun üçte biri onlara aittir. Ama tüccarlar, işadamları, girişimciler hep onların arasından çıkar."[161] Aynı konuya değinen Keyder, 19. yüzyılda bir Rum ve Ermeni burjuvazisinin oluşumunu anlatırken haklı olarak bu gelişen Müslüman-olmayan burjuvazinin -Türk şovenlerinin ileri sürdüğünün tersine- ayrılıkçı ve milliyetçi bir ruh hâli içinde olmadığına işaret ediyordu:

"19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Anadolu ve Arap vilâyetlerindeki şehir ve kasabalar, özellikle hızlı bir nüfus artışı yaşayan liman şehirleri önemli bir canlanma sergilemeye başlamıştı. İmparatorluk genelinde, Hristiyanlar ekonomik fırsatlardan daha iyi yararlanmışlardı. Bu durum özellikle Anadolu'da iyice kutuplaşmış bir görünüm yaratıyordu. Bu dönemde büyüyen şehirlerde, kulüp, dernek ve basınıyla kentsel bir kamusal alan yaratmaya çalışan varlıklı, eğitimli, faal bir Rum ve Ermeni orta sınıf ortaya çıktı. Bu sınıf, imparatorluğun ve vilâyetlerin yönetimine katılma konusunda artan bir isteklilik sergiliyordu. Yeni ortaya çıkan ve mevcut koşullar altında serpilen böyle bir burjuvazi için, ayrılıkçı bir milliyetçilik çok da cazip değildi."[162]

Aslında Kıvılcımlı'nın kendisi de ilk ve devrimci döneminde zaman zaman, Müslüman-

olmayan burjuvazinin sadece ticaret ve finans işleriyle uğraşan komprador bir katmandan ibaret olmadığını ve yaygın bir biçimde üretici etkinliklerde bulunduğunu açıkça kabul ediyordu. O, "Yakın Tarihten Birkaç Madde" adlı çalışmasında Ahmet İhsan'ın *Matbuat Hatıraları* adlı kitabından şu çarpıcı pasajı aktarıyordu:

"İstanbul Baş Defterdarlığında bulunmuş olan büyük babam Muhtar Efendi'den kalma Vaniköy'deki yalımızda ben dünyayı ilk görüp anlamaya başladığım zaman aile doktorumuzun adı Andonaki, eczacımızın ise Petraki'ydi. Babamın sarrafı Artin'di. Bakkalımız Bodosaki, terzimiz Karnik, kuyumcumuz Garpis, berberimiz Yani'ydi. Yalımızın önünden kayıkla geçen tefeci Mişon, gevrekçi Yanko, yemişçi Vasil bize her gün mal satardı. Yalıda sandalcımız Dimitri'ydi, ayvazın adı Istepan'dı, eve gelen bohçacı kadın Mannik Dudu'ydu. Yalının tamir kalfası Hristaki'ydi... Boğaziçi'nden bizi İstanbul'a indiren vapurların kaptanlarının hiçbiri Türk değildi. Demiryolu yönetimleri, bankalarda, karantina ve fener yönetimlerinde tek bir Türk görülmüş değildi.

"Kitabımın birinci cildinde yazdığım gibi, gazetecilik, kitapçılık ve matbaacılık bile, her şey gibi Türk olmayanların elindeydi. Günlük gazetelerin sahipleri Çirçil, Filip, Mihran, Nikolaidi adlıydı. Dergileri Karabet'ler ve Gaspar'lar, Ohannes'ler çıkarırdı."[163]

Anadolu ve Rumeli'nin Müslüman-olmayan halklarının böylesi bir çağdaşlaşma süreci yaşamalarına karşılık Osmanlı devletinin Müslüman-Türk öğelerinin büyük çoğunluğu feodal-dinsel-bürokratik tutuculuğun ve entellektüel-kültürel geriliğin batağında pineklemeye devam ediyorlardı. Bu durum, Engels'in onyıllar önce kaleme aldığı "Türkiye" adlı makalesinde, etnik/ dinsel ve sınıfsal kategorilerin içiçe geçtiği Osmanlı toplumunun Müslüman-Türk öğesi hakkında yaptığı şu ilginç gözlemi doğruluyordu:

"Toplumun sınıf ilişkileri, çeşitli soylar arasındaki ilişkiler kadar karışmış olduğu için, Türkleri Türkiye'nin yönetici sınıfı (ruling class) diye tanımlamamız hayli güç. Yerine ve duruma göre Türk; işçidir, çiftçidir, küçük mülk sahibidir, tacirdir, feodalizmin en düşük, en barbar düzeyinde feodal beydir, memur ya da askerdir; ancak bütün bu değişik yerlerde olsa da, o, ayrıcalıklı bir dine ve ulusa mensuptur - silâh taşıma hakkı sadece onundur, en yüksek düzeyden bir Hristiyan, karşılaştığı en aşağı düzeyden bir Müslüman'a yol vermek için kaldırımdan aşağı inmek zorundadır."[164]

19. yüzyılın ikinci yarısı Türkiyesi'nin talihsizliği şu oldu: Devlete egemen olan ve Engels'in de değindiği millet-i hâkime zihniyetiyle donanmış olan Müslüman-Türk öğelerin çoğunluğu geri statülerini inatla muhafaza ederken Hristiyan öğelerin genellikle yüzlerini Batı'ya çevirmeleri ve ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda ciddi atılımlar yapmaları, sömürülen sınıf ve katmanlarla sömürücü sınıf ve katmanlar arasındaki temel çelişmenin açık-seçik bir biçimde algılanmasını zorlaştırdı; hattâ bunu neredeyse olanaksız hâle getirdi. Bu koşullarda Müslümanlarla Müslüman-olmayanlar arasındaki "çelişme", değişik ulus, milliyet, din, mezheplerden işçi ve diğer sömürülen katmanlar ile gene değişik ulus, milliyet, din, mezheplerden komprador burjuvazi, toprak ağaları ve onların devleti arasındaki temel çelişmeyi gölgeledi. Bir başka deyişle bu "çelişme", var olan düzeni, yani yarı-feodal statükoyu savunanlarla onu -reformist ya da devrimci yoldan- değiştirmek isteyenler arasındaki savaşıma bir Müslüman-Hristiyan çatışması görünümü verdi. Bu durumda Müslüman-olmayan burjuvazi ülkenin ilerlemesinin lokomotifi rolünü oynayamazdı ve oynayamadı da.

a) Türkiye'nin 93 harbinden, yani 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonra Balkanlar'da ve Kafkaslar'da yaşadığı toprak kayıpları,

b) Rusya'nın yanısıra -Asya ve Afrika'da bir dizi Müslüman halkı boyunduruk altında tutan- Britanya ve Fransa gibi Hristiyan sömürgeci ülkelerin Türkiye'yi paylaşmaya hazırlanmaları,

c) Sömürgeci devletlerin Türkiye toprakları üzerindeki yayılmacı hırslarını Hristiyan halkları Osmanlı despotizminden koruma gerekçesinin ardına saklamaları,

d) Türkiye'nin Rumeli'deki toprak kayıpları ve Çarlık Rusyası'ndan zorunlu Müslüman göçü nedeniyle daha İslâmî bir renk kazanması,

e) Türkiye'nin İslâmî kimliğini ve kendisinin Halifeliğini vurgulayan II. Abdülhamit'in Panislâmist bir söyleme başvurması gibi faktörler hep aynı sonucu doğurdu: Kafaları yüzyıllar boyunca millet-i hâkime zihniyetiyle yoğrulmuş olan Müslüman-Türk öğenin tutucu ve statükocu tavrının daha da pekişmesi ve Müslüman-olmayan burjuvazinin ve halkların "yıkıcı birer öğe ve -kısmen haklı olarak- "büyük Avrupa devletlerinin ajanı" gibi algılanır hâle gelmesi.

İlk başta büyük umutlar doğuran ve 33 yıllık monarşik despotizme son verdiği için Osmanlı toplumunun büyük çoğunluğu tarafından sevinçle karşılanan 1908 devrimi de, Çarlık Rusyası, Avusturya-Macaristan, Britanya gibi ülkelerin Türkiye'ye ilişkin yayılmacı emel ve eylemlerinin de katkısıyla görece kısa bir süre içinde kendi karşıtına, bir karşı-devrime dönüşecek ve İttihat ve Terakki Fırkası'nın, özelde II. Abdülhamit rejiminin ve genelde Osmanlı devletinin, geleneksel despotik mirasının ağırlığından kurtulamayacağı ortaya çıkacaktı. Marks, Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i adlı yapıtında insanların kendi tarihlerini kendilerinin yaptığını, ama bunu doğrudan veri olan ve geçmişten kalan koşullar içinde yaptıklarını belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Bütün ölmüş kuşakların geleneği, büyük bir ağırlıkla, yaşayanların beyinleri üzerine çöker."[165]

Aslında 1908 devrimi bu kısır döngüden kurtulmak için bir şans sunmuş, ama Türkiye'yi yönetenler bu şansı kullanamamışlardı. Büyük olasılıkla onların böyle bir niyeti ya da eğilimi de yoktu. 1908 devriminden hemen sonraki yıllarda yaşanan siyasal ve kültürel/ entellektüel canlanma bile Türkiye'nin neler yitirdiğini tahmin etmek için yeterli bir ipucu verebilir. Hamit Bozarslan eski rejimin yıkılmasından sonra egemen olan umut, heyecan ve canlanma havasını anlatırken şöyle diyordu:

"Aynı zamanda hem gizli hem de alenî olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Selânik'te, aynı zamanda da İstanbul'da muzaffer bir şekilde karşılanırken, siyasal partilere de izin verilir. Aşağı yukarı her yerde, işçi hareketi örgütlenerek grevler başlatılır. Feminist örgütler, etnik cemaatlerin dayanışma kulüpleri, alaycı ve pek cüretkâr hiciv basını... 33 yıllık otokratik bir egemenlikten sonra yeşeren inisiyatifler saymakla bitmez. Bu 33 yıl boyunca, bu otokrasi içinde kendine yer bulamayan toplumsal ve politik aktörler sessizlik içinde ortaya çıkmıştı. Ardından düzenlenen yasama seçimleri, 17 Aralık 1908'de meclisin açılmasına varmıştı. 226 vekilin bulunduğu ve İttihatçıların çoğunluğu oluşturmaktan uzak olduğu parlamentoda 142 Türk, 60 Arap, 25 Arnavut, 25 Rum, 12 Ermeni, 5 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp, 1 Romen bulunuyordu."[166]

1914-18 döneminde yaşanan vahşetin sorumluluğunu Hristiyan halkların üzerine yıkma eğiliminde olan Çağlar Keyder bile Birinci Dünya Savaşı ve Hristiyan kıyımından sonra, bu olumlu tablonun tersine çevrilmiş olduğunu kabul edecek ve jenosit sonrası Türkiye'nin görünümünü şöyle anlatacaktı:

"İktisadî dönüşümün ve kültürel uyanmanın ancak 19. yüzyılın sonunda başlamış olduğu taşra şehirlerinde ise bu hareketlilikten eser kalmamış ve bu şehirler varlıklarını yeniden uyuşuk idarî merkezler olarak sürdürür olmuşlardı. Taşra burjuvazisinin büyük kısmının ülkeden çıkarılması, burjuvazinin yarattığı ve desteklediği bütün kültürel kazançları silip süpürmüştü. Doğmakta olan sivil toplum henüz meyve vermeden boğulmuş ve bir kez daha devletin katı hâkimiyetinin her şeyin üstüne çıkması tehlikesi başgöstermişti.... 19. yüzyılın sonunda şehir nüfusunun toplam nüfusa oranının yüzde 25 olduğu, bu oranın savaştan hemen önce daha

da yüksek olabileceği tahmin edilmektedir. 1927 nüfus sayımında ise bu oran yüzde 18'di. Bu genel kırlaşma eğilimi içinde tüm şehirlerin, özellikle de ticarî bakımdan önem taşıyan şehirlerin nüfusu azalmıştı; kuralı kanıtlayan istisna, bütün gelişmesini bürokrasinin yeni bürokrasinin merkezi olarak seçilmesine borçlu olan yeni başkent Ankara'ydı."[167]

"Önceleri liman şehirlerinde ve civarında yaşayan bu (Hristiyan- G. A.) burjuvazinin etkinlikleri ve yaşam tarzları, küçük Anadolu şehirlerinde de taklit edilmeye başladı. İttihat ve Terakki dönemine gelindiğinde, Anadolu şehirleri ticarî merkezlere dönüşmüştü. Kulüpleri, konser salonları ve özenli taş evleriyle, doğmakta olan burjuvazi ve eğitimli orta sınıflar ekonomik ve sosyal gelişme açısından aşama kaydediyorlardı. Yeni ortaya çıkan bu sosyal yapıda, Müslümanlar çok geride kalmıştı. Bu nedenle, nüfus hareketinin ve bunu izleyen nüfus mübadelesinin kaçınılmaz bir sonucu, ülkenin ekonomik ve sosyal olarak en çok modernleşmiş katmanının ülkeden uzaklaşması oldu. Dahası, ortaya çıkan iş fırsatlarını hızla kullanan cumhuriyet dönemi Müslüman işadamları, devlete çok daha fazla bağımlıydı. Bunlar maddi ve politik kaynakları ve ülkeyi terk eden Hristiyanlardan arta kalan ticaret ağlarını, siyasal elitin kontrolü altındaki bir politik süreç dolayımıyla ele geçirmişlerdi. Dolayısıyla, yeni işadamları kendilerini devlete borçlu hissettiler ve çeşitli açılardan devlete bağımlı hâle geldiler."[168]

Başka yer ve zamanlarda Türk milliyetçiliğinin devrimci hareket içinde bayraktarlığını yapan Mihri Belli'nin anılarında söyledikleri Keyder'in saptamasını bir başka açıdan doğruluyor. Üniversitede master tezinin Türk-Yunan mübadelesi olduğunu belirten Belli, bu uğursuz eylemin Türkiye üzerindeki olumsuz etkisini şöyle anlatıyordu:

"Mübadelenin her iki ülke için neredeyse iktisadî yıkıma varan sonuçlarını Türkiye'de çocukluğumun geçtiği Trakya'da gözümle görmüştüm. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Edirne'nin nüfusu 150 bin idi. Yarım milyonluk İstanbul'dan sonra İzmir ve Selânik'ten önce, imparatorluğun ikinci büyük şehri. Yirmili ve otuzlu yıllarda bu kent 35 bin nüfuslu bir kasabaya dönüşmüştü. O eski iktisadî canlılıktan eser kalmamıştı. Uzun süre Edirne'de en önemli iktisadî faaliyet alanı yıkıcılık oldu. Yangınların hakkından gelemediği güzelim evler yıkılıyor, kapıları, pencereleri vb. başka yerlere götürülüp satılıyordu. Trakya'nın Marmara denizi kıyısındaki şehir ve kasabalar da pek farklı bir durumda değildi... Türkiye'nin öteki bölgelerinde de durum aynıydı. Giden iki milyon Rum'a karşılık Türkiye'ye göç eden yarım milyon Müslüman'ın büyük kesimi Yunanistan'ın en geri yörelerinden gelme köylülerdi. Çoğu Türkçe bilmiyordu. Bunların Rumlardan kalma endüstrileri canlandırmaları sözkonusu değildi."[169]

Hristiyan halkların ve onların bağrından çıkan aydınların 19. yüzyılın Osmanlı devletinin ve hattâ -yaşanan tüm insanlık trajedilerine rağmen- Cumhuriyet dönemi Türkiyesi'nin sanat ve kültür yaşamında oynadıkları rol, apayrı bir çalışmanın konusu olmayı hak etmektedir. Sait Çetinoğlu, Dr. Aleksandr Keşişyan'ın 1994'de Halep'te yayımlanan *Arap Katliamı ve Ermeni Soykırımı* adlı kitabına dayanarak Ermeni jenosidi sırasında öldürülen Ermeni aydınları hakkında şu verileri aktarmıştı:

"Türkiye genelinde ve Osmanlı yönetiminde yaklaşık 1736 Ermeni düşünce ve bilim insanından 600'ü 24 Nisan 1915 günü, geri kalanlar da daha sonra öldürülmüştür. Bunların dağılımı da şöyledir:

196 Edebiyatçı (Şâir, Romancı, Tiyatrocu, Besteci)

168 Sanatçı (Ressam, Heykeltıraş)

575 Müzisyen (Şarkıcı, Dansçı, Çalgıcı)

336 Doktor (Tıp Doktoru, Eczacı)

176 Üniversite Öğretim Görevlisi ve Üyesi

160 Hukukçu (Avukat, Hâkim ve Savcı)

62 Mühendis (Mimar ve Şehir Planlamacısı)

64 Oyuncu ve Yapımcı."

Bu rakamlar ilk bakışta pek de büyük gözükmeyebilir. Ancak bu rakamlara; a) öldürülmeyip te Türkiye'den kaçmak zorunda kalan Ermeni düşünce ve bilim insanlarını ve b) benzer bir akıbete uğramış olan Rum kökenli insanları katmak gerekir. Dahası bu verilere; 1914'te Osmanlı Ermenileri'nin nüfusunun 1.5 milyon ve Osmanlı devletinin toplam nüfusunun 13,400,000 dolayında olduğu, bu nüfusun ancak yüzde 20'sinin kentlerde yaşadığı ve aynı tarihte okuryazarlık oranının -en iyimser tahminle- yüzde 10 dolaylarında olduğu bilgileri ışığında bakılmalıdır. 1920'lerin başlarının Türkiyesi'nde toplam 8,000 okul, 12,400 öğretmen ve 360,000 öğrenci bulunuyordu. Doktor sayısı ise 1,000 kadardı. Demek oluyor ki, yıllar süren savaşların ve diğer toplumsal kargaşalıkların tükenmişliğin eşiğine getirdiği ve her bakımdan yoksullaşmış 1920'lerin Türkiyesi'nin bu kadar çok sayıda eğitilmiş ve nitelikli insanından yoksun kalması ve bırakılması, ülkenin gerek o günleri ve gerekse geleceği açısından çok büyük bir kayıptı.

Gerçekten de Ermeni ve Rum halkları, eğitim, sanat ve kültür alanına Türkiye'nin Müslüman halkından çok daha önce yönelmiş ve içlerinden ona kıyasla çok daha fazla sayıda şâir, müzisyen, bestekâr, tiyatro, sinema ve sahne sanatçısı, dilbilimci, ressam, heykeltraş, mimar, mühendis, doktor, avukat, öğretmen, eğitimci, gazeteci, fotoğrafçı vb. çıkarmışlardır. Ermeni ve Rum kökenli Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının dilbilim, tiyatro, sinema, opera, müzik konularında yaptığı katkıları görmek için Yalçın Yusufoğlu'nun 28 Nisan 2001 tarih ve "Kültürümüze Katkıları[2]" başlıklı yazısına bakılabilir. Osman Köker, Ekin Karaca'ya verdiği bir mülakatta şunları söylüyordu:

"Trakya'nın diğer şehir ve kasabalarında, Ege sahillerinde, İç Ege'de, Orta Anadolu'daki hemen bütün kasabalarda Ermeni halkının varlığından söz edebiliriz. Karadeniz kıyılarında Samsun'dan Rize'ye kadar olan hat üzerindeki şehir ve kasabalarda Ermeni kilisesi ve okulunun olmadığı hiçbir kasaba yoktu..

"Erzurum, Van, Diyarbakır, Sivas, Trabzon'da Ermeniler nüfus olarak oldukça yoğundu. Buralar ekonomik olarak da sosyal olarak da 1950'lere hattâ 1970'lere göre oldukça ileriydi. Buralarda okullaşma oranı, kız çocukların okula gitme oranı oldukça yüksekti. Sinema tiyatro ve benzeri kültür yerleri kurulmuştu. Klasik batı müziği yapan orkestralar, bando takımları vardı. Günlük, haftalık Ermenice gazeteler, dergiler yayımlanıyordu."[170] Tanzimat döneminde bir eğitim patlaması yaşayan Müslüman-olmayan halkların birkaç onyıl içinde modern eğitim veren yüzlerce okul kurduğunu belirten Paul Dumont şu rakamları aktarıyor:

"Örneğin 1871'de, yalnız Ermeni cemaatinin, İstanbul'da 48 okulu ve Anadolu dolayında dağılmış 469 kuruluşu vardı. Aynı döneme doğru, 1861'de İstanbul'da kurulan Yunan Edebiyat Derneği'nin *(Hellenikos philologikos syllogos)* pek yoğun çabaları sayesinde, Rumların da buna benzer bir şebeke vardı ellerinde. Sayıları daha az ve kültürel gelişim konusunda ötekilere oranla geride olan Yahudiler'e gelince, ellerinde laik nitelikte bir yarım-düzine kuruluş bulunuyordu ancak; ne var ki, -merkezi Paris'te olan- Evrensel İsrail Birliği, yüzyılın son otuz yılı boyunca, bir elliden fazla okul açarak durumu değiştirmekte gecikmeyecektir."[171]

O çok kötülenen Tanzimat'la birlikte genel olarak eğitim, kültür ve sanat alanında meydana gelen gelişmeye değinen Sevan Nişanyan, bu dönemin mimari alanındaki olağanüstü olarak nitelediği başarılarının altını çiziyordu. Nişanyan, bu dönemin konut mimarisine "güçlü bir kalite duygusu"nun egemen olduğunu, o zaman yapılan yapıların bugün benzerinin yapılamayacağını, hattâ buna girişilemeyeceğini, bu yapılarda "ithal malzeme ve ithal teknikler kullanımı"nın çok yaygın olduğunu ve bu dönemin konut mimarisinde Müslüman-olmayanların

nüfuslarıyla orantısız bir yere sahip olduklarını belirttikten sonra jenosit-sonrası Türkiyesi'nin mimari alanındaki içine düştüğü geriliği şöyle anlatıyordu:

"Ankara'da gerçi yeni bir başkent inşa edilir; İstanbul'da, yüzyıl başının olağanüstü canlılığından iz kalmazsa da, yapı faaliyeti tümüyle durmaz. Ancak bunlar dışında 1920-50 yılları arasında Türkiye'de refah, güven, cesaret veya estetik zevk sergileyen bir tek konut yapılmamış gibidir. İl merkezlerinde, bir cadde etrafında toplanmış tek tük bürokrat evi, malzeme ve usta yokluğunun belirgin izlerini taşırlar; çoğunun ayrıntıları, yüzyıl başından kalma bir zengin evinin beceriksizce yapılmış kopyalarından ibarettir. Bundan başka, üzerlerindeki ayyıldız ve eciş bücüş bir tarihle ait oldukları devri ilân eden birkaç basit kerpiç bina, Tek Parti döneminin Anadolu taşrasındaki mimari mirasını temsil ederler. Seksen yıldır süren yıkıma rağmen çoğu Anadolu kasabasında, 1914 öncesinden kalan konut sayısı, 1920-50 yıllarında yapılanlardan daha çoktur."[172]

Öte yandan adı, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana gerilik, cehâlet ve feodal uyuşuklukla anılan Doğu Anadolu, Osmanlı'nın son onyıllarında hiç de öyle bir yer değildi. En azından Ermeni topluluğunun yoğun bir biçimde yaşadığı kent ve kasabaların sosyo-kültürel gelişme düzeyi Anadolu'nun batısının gerisinde sayılmazdı. Ohannes Kılıçdağı, yukarda değindiğim "Başka bir tarihin kökleşmemiş tohumları" başlıklı yazısında, adı 1888'de Fırat/Yeprad Koleji olarak değiştirilen Harput Amerikan Koleji'nden sözederken bu konuya ışık tutan şu ilginç bilgileri aktarıyordu:

"Kolej'in yönetimi Amerikalı misyonerlerdeydi, ama öğrencilerinin ve öğretim kadrosunun yaklaşık % 90'ı Ermenilerden oluşuyordu. Kolejin eğitim dili Ermeniceydi, fakat, ileri seviyedeki öğrencilerin hepsi Amerikan ders kitaplarını kullanabilecek kadar iyi İngilizce biliyordu. Türkçe ve Fransızca dersleri de vardı. Misyonerlerin bağlantıları sayesinde Amerika ve Avrupa'daki üniversitelerde akademik çalışmalarını tamamlayan mezunlar, hoca olarak koleje dönüyordu. Örneğin, kolejin mezunu olan Harutyun Enfiyeciyan, mezunu olduğu okula dönmeden önce Yale Üniversitesi'ne devam etmişti. Donabed Lüleciyan da Yale Üniversitesi'nde biyoloji öğrenimi görmüştü. Harput'un ilk yerli Protestan profesörü olan M. A. Melkon, Bebek'teki Robert Kolej'e devam ettikten sonra eğitim hayatını İsviçre'de sürdürmüştü.

"... *Yeprad*'ın 15 Şubat 1910'da yayınlanan sekizinci sayısında, Kolej'in 1897-1898 mezunlarından olan ve Mamuret-ül Aziz'deki Alman okulunda öğretmenlik yapan Mardiros Bucikanyan ve Garabed Muşeğyan'ın, Alman misyonerler tarafından alanlarında ilerleyip dönmek üzere Almanya'ya gönderildikleri yazıyor. Aynı yılın 15 Aralık tarihli 22 sayılı *Yeprad*'ında da, ABD'de yaşayan Harputlular'ın sağladığı 600 dolarlık bir bursla Mesrop Jamgoçyan'ın, geri dönüp yerel okullarda görev alması amacıyla Yale Üniversitesi'ne pedagoji eğitimi için gönderildiği yazıyor. Yalnız erkekler değil, kadınlar da eğitim için yurtdışına gönderiliyordu. Fırat Koleji'nin kız bölümünde öğretmenlik yapan Ester Astikyan ve Diruhi Yıldızyan, yukarıda andığımız erkek öğretmenlerle aynı amaçlar için yurtdışına gönderilmişti. Amerika'ya yüksek öğrenim için gidip dönenler arasında sadece Kolej'in hocaları yoktu, meslek sahibi profesyoneller de aynı çizgiyi takip ediyordu.

"Kolej'de yapılan bilimsel çalışmalara örnek olarak, kurdukları sismograf verilebilir. Doğu Anadolu yıkıcı depremlerin sıkça yaşandığı bir bölgedir. Bugün bile Türkiye'deki deprem çalışmalarının arzulanan ve gereken seviyede olduğunu söylemek zordur. Bu gerçeği de göz önünde bulundurursak, deprem çalışmaları alanında 100 yıl evvel kısıtlı imkânlarla atılmış adımlar olduğunu görmek hayret vericidir. Kolej'in müdürü Henry H. Riggs'in *Yeprad*'daki bir yazısından, 1906 yılında Harput'taki Fırat Koleji'nde, bir sismograf kurulmuş olduğunu öğreniyoruz. Bu sismograf 1907 ve 1908'de daha gelişmiş modelleriyle değiştirilmiş. Riggs'in dediğine göre, son yerleştirilen sismograf o kadar hassasmış ki, milimetrenin binde biri kadar

olan titreşimleri bile kaydedebiliyormuş. Aynı zamanda, depremin uzaklığını, şiddetini ve şeklini de belirlemek mümkünmüş. Harput çevresinde 1906 başından söz konusu yazının yazıldığı 1910 yılı başına dek meydana gelen 380 deprem bu sismograflar tarafından kaydedilmiş. Daha da ilginç olan, bu verilerin yorumlanmak üzere Almanya, Rusya, İspanya, İtalya ve hattâ Meksika'daki deprem merkezlerine gönderilmiş olması. Buna mukabil, o merkezlerden de deprem çalışmaları için kitap, resim ve haritalar alınmış. Kolej kütüphanesinin bir bölümü, depremle ilgili her türlü kitapla donatılmış."[173]

O zaman şu soruyu sormamız gerekir: Saflarında, ülkenin eğitim ve kültür düzeyi en yüksek ve en kalifiye öğelerini barındıran Ermeni ve Rum halkları ortadan kaldırılmış ya da ülkelerinden kovulmuş olmasaydı, Türkiye bugün, gerek maddi ve gerekse manevi bakımdan daha/ çok daha zengin ve daha/ çok daha demokratik bir ülke olmaz mıydı? Herhâlde bu sorunun yanıtı hakkında kimsenin kafasında bir belirsizlik olamaz. Osmanlı toplumunun bu ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan en ileri öğe ve katmanlarının, hem de en vahşi ve en korkunç metotlarla yok edilmesi, hem devlet ve hem de halk katında militarist, gerici ve şovenist damarı, hattâ eğitim, sanat ve kültüre olan yabancılığı ve düşmanlığı daha da güçlendirdi. Bu trajik olaylar Türkiye'ye daha "köylü" ve daha "feodal" bir karakter kazandırdığı gibi Cumhuriyet sonrası Türkiyesi'nin modern ve demokratik bir kapitalist ülke hâline gelme olanağını büyük ölçüde ortadan kaldırdı ya da onlarca yıl geciktirdi. Müslüman-Türk burjuvazinin, devlet aygıtının ve onun yönlendirdiği çetelerin Hristiyan burjuvazinin ve halkların mülklerine zorla elkonması yoluyla palazlanması, bu topraklarda zaten güçlü olan bürokratizmi, keyfi ve halka hesap vermeyen devlet anlayışını ve halkın devlete biat etme geleneğini daha da pekiştirdi.

Türk-Ermeni sorununun böylesine kanlı ve vahşi bir tarzda çözülmüş olmasının bir diğer olumsuz mirası da Türk-Kürt ilişkilerinin Türkiye'nin ayağında bir pranga gibi duruyor olmasıdır. Bu trajedi bir yandan Türk gericiliğini, bir yandan da Kürt gericiliğini güçlendirdi. Kürt halkının bir bölümünün kendi feodal beylerinin kuyruğuna takılarak Ermeni halkına karşı uygulanan insanlık suçlarına katılması ve geri kalanının da olanlara seyirci kalması, bir yandan Türkiye Kürdistanı'nda feodal ilişkileri ve siyasal gericiliği besler ve güçlendirirken, bir yandan da bu bölgenin ve Kürt halkının ekonomik, siyasal ve kültürel gelişimini yavaşlattı. Kürt halkının kendi feodal önderlerinin ve aşiret beylerinin doğrudan ve Osmanlı-Türk gericiliğinin dolaylı nüfuzu ve boyunduruğundan bir ölçüde de olsa kurtulabilmiş olması hâlinde Kürt halkının yazgısının ve erişeceği düzeyin daha ileri olacağını söylemek bir kehanet sayılmamalı. Bu noktada şunu da söyleyebiliriz: Nasıl başka halkları ezen bir halk özgür olamaz ya da özgürlüğünü yitirirse, başka halkların ezilmesine yardımcı olan halklar da aynı akıbete uğrarlar.

Demek oluyor ki, 19. yüzyılın sonlarındaki ve 20. yüzyılın başlarındaki "etnik/ dinsel arındırma" trajedilerini yaşamamış, Ortaçağ gericiliğinin ve şovenizme varan bir Türk milliyetçiliğinin rüzgarına kapılmamış, devletin modern burjuvazinin gelişiminin önünü bürokratik müdahalelerle tıkamamış olması hâlinde bugünün Türkiyesi'nin çok daha farklı bir ülke olacağını söylemek bir abartma sayılmaz. Bu spekülasyona; Osmanlı-Türk toplumunun sınıfsal güç ilişkilerinin ve kültürel yapısı ve geleneklerinin asla böyle bir gelişmeye olanak vermeyeceği biçiminde haklı bir itirazda bulunulabilir. Tarihsel gelişmenin genel doğrultusunu belirleyen ana faktörlerin etkisi yadsınamaz elbet; ancak olayların gidişatını, bu ana faktörlerin ve irili ufaklı pek çok, hattâ sayısız ikincil ya da üçüncül faktörlerin bileşiminin belirlediğini dikkate aldığımızda bu spekülasyonun temelsiz ve keyfi bir nitelik taşımadığı görülebilir. Türkiye pekâlâ, iç ve dış konjonktüre bağlı olarak, 19. yüzyılın sonlarındaki ve 20. yüzyılın başlarındaki kıyımları daha ya da çok daha sınırlı bir ölçekte yaşayabilirdi. Örneğin Birinci Dünya Savaşı felâketi yaşanmayabilir, yaşansa da Türkiye bu savaşta Britanya-Fransa-Çarlık Rusyası tarafında yer alabilir, Türkiye'nin toprakları bir Birinci Dünya Savaşı yaşanmaksızın Britanya, Çarlık Rusyası, Fransa, Avusturya-Macaristan gibi ülkeler arasında paylaşılabilir ya

da Türkiye 1910'ları İttihat ve Terakki Fırkası'nın değil de Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın ya da fanatik milliyetçilikten uzak bir başka örgütün/ kliğin yönettiği bir rejimde geçirebilirdi vb.

Cumhuriyet Döneminin Milliyetçi ve Şoven Uygulamaları

Cumhuriyet döneminde Kemalist rejim ve 1950'den başlayarak onu izleyen hükümetler, İttihat ve Terakki çetesinin Türkleştirme politikasını farklı dozlarda ve farklı biçimler altında da olsa sürdürdüler. Bu; Ermeni ve Rum halklarının Lozan Anlaşması ile tanınmış haklarını şu ya da bu ölçüde gasbetme, bu halkları cinayet ve pogromlarla korkutma ve binlerce yıldır yaşamakta oldukları anayurtlarından ayrılmaya zorlama, onların özel ve kamusal mülklerine el koyma, tapınaklarını onarmalarını ve inşa etmelerini yasaklama, hattâ yıkma, dinsel tapınmalarını ve ana dillerini öğrenmelerini zorlaştırma vb. gibi biçimler aldı. Ülke nüfusu içinde Müslüman-olmayanların oranının radikal bir biçimde azalması, onların dinsel tapınma yerlerinin sayılarına da yansıyacaktı. 1850'li yıllarda, nüfusu 700,000 dolayında olan İstanbul'da 350 kadar cami, 99 kilise ve 37 sinagog vardı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin verilerine göre ise 2014'te nüfusu 14 milyon dolayında olan bu mega kentte 3028 cami, 40 kilise ve 16 sinagog bulunuyordu. Tabii burada, kilise ve sinagog sayılarındaki azalmadan çok daha dramatik ve önemli olan, bu tapınakları dolduracak bir cemaatin kalmamış olmasıdır. Dahası, tarihçi Ayşe Hür'e göre,

"1914 kayıtlarına göre, Osmanlı ülkesinde Ermeni cemaatine ait 2,538 kilise, 451 manastır ve 2 bin okul vardı. Tehcirden sonra Ermeni köy ve şehirlerine yerleştirilen Müslüman ahalinin ilk işi, merkezi ve güzel kiliseleri camiye çevirmek oldu. Gerisi ambar, depo ve tavla olarak kullanıldı...

"1924 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın 42. Maddesi 'Türk hükümeti kiliselerin, sinagogların, mezarlıkların ve diğer dini yapıların tam koruma altına alınmasını garanti eder' dediği hâlde, 1974 tarihli UNESCO Raporu'na göre geriye sadece 913 kilise ve manastır kalmıştı. O tarihten sonra bunların 464'ü tamamen yıkıldı. 252'si yıkılmaya terk edildi, 197'si ise ciddi restorasyon gerektiriyor."[174] Hür'ün bu satırları yazdığı Mart 2008'den bu yana geçen sürede bu yıkımın sürdüğünü ve geriye kalan yapı adedinin daha da azaldığını tahmin edebiliriz.

İttihat ve Terakki'nin bu zihniyeti Cumhuriyet Türkiyesi'nde dipdiri kalacaktı. İzmir mebusu Mahmut Esat Bozkurt, 18 Kasım 1920'de TBMM'nde yaptığı bir konuşmada şöyle diyecekti:

"... Belki Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Hristiyanlar aleyhinde söylemek doğru olmazdı. Fakat kendimi eski mânada olan Osmanlı Mebusan Meclisi'nde farzetmiyorum ve memlekette Hristiyan tabakasının hiçbir hakkı olmadığına inanmış bir adam sıfatı ile söz söylüyorum. Onlar bu memleketin vatandaşlığından istifa etmişlerdir. Onlar Osmanlı tarihinin nankör çocuklarıdır ve memlekette hiçbir hakları kalmamıştır. Kendi hakkını müdafaa etmek (=savunmak- G. A.) isteyen bu memlekette onlar emperyalizmin casuslarıdır ve vatanın hain çocuklarıdır. Onların bu mecliste işi yoktur, efendiler."[175] Konuyu daha da ilginç kılan ise, kendisini "devrimci" sayan Çetin Yetkin'in bu alıntıyı, içeriğini onayarak aktarmış olmasıdır. 1930 yılında, bu kez adalet bakanlığı koltuğunda oturduğunu göreceğimiz Bozkurt, Kemalist rejimin Hristiyan ve Musevi-karşıtı yaklaşımını şu sözlerle açıkça dile getirmekten çekinmeyecekti:

"Benim fikrim, kanaatim şudur ki, bu memleketin kendisi Türktür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır." [176] Kural olarak böyle açık bir biçimde dile getirmeseler de Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerinin Müslüman-olmayan yurttaşlarına karşı tutumuna rehberlik eden işte bu zihniyet ve onun pratikteki yansımaları olmuştur. Bu uygulamaların en iyi bilinen örneklerini şöyle sıralayabiliriz (Bu liste, esas olarak Ayşe Hür'ün 22 Ocak 2012 tarih ve "Cumhuriyet'in 'azınlık raporu' " başlıklı yazısından

yararlanılarak hazırlanmıştır):

* Mustafa Kemal'in 16 Mart 1923'te Adana'da esnafa yaptığı konuşmada "Memleket en sonunda yine gerçek sahiplerinin elinde karar kıldı. Ermeniler ve diğerlerinin burada hiçbir hakkı yoktur. Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir" demesi.

*Haziran 1923'te, Yahudi, Rum ve Ermeni memurlar işlerinden çıkartılarak yerlerine Müslümanların alınmaya başlanması ve Müslüman-olmayan yurttaşların Anadolu'da serbestçe dolaşımlarının kısıtlanması.

*Eylül 1923'te, Kilikya (Adana havalisi) ve Doğu Anadolu'dan savaş sırasında göç eden Ermenilerin geri dönüşünü yasaklayan bir kararnamenin çıkarılması.

*3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılmasıyla Müslüman-olmayan halklara ait okulların binalarının onarımma, genişletilmelerine, yeni binalar yapmalarına kısıtlamaların getirilmesi.

*3 Nisan 1924'te kabul edilen Avukatlık Kanunu uyarınca 460 avukatın çalışma izninin iptal edilmesi ve böylelikle Yahudi avukatların yüzde 57'sinin, Rum avukatların üçte birinin ve belirlenemeyen sayıda Ermeni avukatın işsiz kalması.

*Fener Rum Patrikliğine seçilen Araboğlu Konstantinos'un Türk hükümetinin hoşuna gitmeyen bir kişi olması nedeniyle 29 Ocak 1925'te bir trene bindirilerek Selânik'e gönderilmesi,

*Medeni Kanun'un 17 Şubat 1926'da TBMM'nde kabulünden sonra, Ermeni, Yahudi ve Rum cemaatlerin, Lozan Barış Antlaşması ile kendilerine tanınan azınlık haklarından vazgeçtiklerini açıklamaya zorlanması.

*22 Nisan 1926'da, ticarî yazışmalarda Türkçe'nin kullanılmasını zorunlu hâle getiren yasanın çıkarılmasından sonra resmî dairelerde çalışan ve Türkçeyi iyi bilmeyen çok sayıda Müslüman-olmayan yurttaşın işten çıkarılması.

*1 Ağustos 1926'da devletin, Lozan Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği 23 Ağustos 1924'ten önceki tarihlerde Müslüman-olmayanlarca edinilmiş tüm mallara el koyma hakkına sahip olduğunun ilân edilmesi.

*13 Ocak 1928'de bir grup Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) Hukuk Fakültesi öğrencisinin vapur, tramvay gibi toplu taşıma araçlarına "Vatandaş Türkçe Konuş!" yazılı pankartlar asmaya başlaması, dönemin gazetelerinde "Türkçe Konuş!" hitabına katlanamayan "sözde vatandaş"lardan yakınılması ve bu kampanyanın gereklerine uymadıkları gerekçesiyle pek çok Müslüman-olmayan yurttaş hakkında Türklüğe hakaret etme davası açılması.

*11 Nisan 1928 tarihli Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarz-ı İcrasına Dair Kanun'la doktorluk yapmanın "Türk olma" şartına bağlanması.

*1929-30 yıllarında 6,373 Türkiyeli Ermeni'nin Suriye'ye göç etmek zorunda bırakılması.

*Ekim 1930'daki belediye seçimleri sırasında iktidardaki CHF'nın, yeni kurulmuş olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın listesinde 6 Rum, 4 Ermeni ve 3 Yahudiye yer vermesine karşı yoğun bir şovenizm kampanyası başlatması.

*1932'de çıkarılan 2007 sayılı yasayla özellikle Grek uyruklu serbest meslek erbabına ve küçük esnaf ve sokak satıcılarına çalışma yasağı getirilmesi üzerine 15,000 Rum'un Yunanistan'a göç etmesi.

*Kasım 1932'de İzmirli her Yahudiye Türk kültürünü benimsemeye ve Türk diliyle konuşmaya söz veren birer taahhütname imzalatılması ve bunu Bursa, Kırklareli, Edirne, Adana, Diyarbakır, Ankara Yahudileri'nin izlemesi.

*1933'te, Mardin'deki Süryani Patrikliği'nin, yapılan doğrudan ve dolaylı baskılara dayanamayarak Suriye'nin Humus kentine taşınması.

*Haziran-Temmuz 1934'de CHF'nin Trakya örgütü tarafından örgütlendiği anlaşılan ve Trakya'daki ve Çanakkale'deki Yahudi toplumunu hedef alan kampanyada, insanların dövülmesi, ev ve işyerlerinin yağmalanması ve yakılması, bir hahamın öldürülmesi, kadınlara saldırılması ve 15,000 Yahudinin mal ve mülklerini geride bırakıp can havliyle başka şehirlere, ülkelere kaçmak zorunda bırakılması.

*14 Haziran 1934'te, kabul edilen ve ülkeyi "Türk kültüründen olan ve Türkçe konuşanlar" (has Türkler), "Türk kültüründen olan ve Türkçe konuşmayanlar" (Kürtler) ve "Türk kültüründen olmayan ve Türkçe konuşmayanlar" (Müslüman-olmayanlar ve diğerleri) olarak üçe bölen İskân Kanunu'nun çıkarılmasından sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki Rumlar ve Ermenilerin, kendileri için uygun görülen bölgelere sürülmesi.

*CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in 1936'da yayımlanan *İnkılâp Dersleri Notları* adlı kitabında,

"İnsanlık tarihi yirminci yüzyıla açılırken... tek bir şey, Türk kanı bütün bu gürültüler içinde temiz kalmıştı" denmesi.

*Temmuz 1937'da, Ankara Askerî Baytar Mektebi'ne alınacak öğrencilerde "Türk ırkından olmak" özelliğinin aranacağının ilân edilmesi.

*Ağustos 1938'de hükümetin, "Tebaası oldukları devlet arazisinde yaşama ve seyahat bakımından baskılara tâbi tutulan Musevilerin bugünkü dinleri ne olursa olsun Türkiye'ye girmeleri ve ikametleri yasaktır" diyen 2/9498 numaralı kararnameyi çıkarması ve ülkenin tek resmî haber ajansı *Anadolu Ajansı*'nda çalışan 26 Musevi personelin işine son vermesi. Gazete ve dergilerde genel olarak azınlıkları, özel olarak da Yahudileri ülkenin çektiği sıkıntıların sorumlusu gösteren yazı ve karikatürlerin yayınlanması.

*1938-1939'da, yaklaşan savaşta millî güvenlik için tehdit oluşturacakları gerekçesiyle, kırsal bölgelerde yaşayan çok sayıda Müslüman-olmayan yurttaşın büyük kentlere taşınmak zorunda bırakılması.

*Temmuz 1939'da, Hatay'ın Türkiye'ye katılması sırasında hedef oldukları baskılar sonucu bölgedeki Ermenilerin Suriye'ye göç etmeleri.

*Avrupa'nın çeşitli yerlerinden topladığı 860 Yahudi mülteciyi Filistin'e taşırken, yolda karşılaştığı bazı sorunlar yüzünden 8 Ağustos 1939'da İzmir'e sığınmak zorunda kalan Parita gemisinin, 14 Ağustos'ta iki polis motorunun refakatinde limandan çıkarılması.

*Romanya'nın Köstence limanından aldığı 342 Yahudi mülteci ile 12 Aralık 1940'ta İstanbul'a varan Salvador adlı 40 kişilik bir teknenin bir mil bile gidecek hâli olmadığı hâlde Türk makamları tarafından yola devam etmeye zorlanması ve 13 Aralık günü Silivri açıklarında şiddetli fırtınaya yakalanan parçalanan Salvador'da 219 kişinin yaşamını yitirmesi.

*1940'lara kadar Müslüman-olmayan yurttaşların 'ecanip' (=yabancılar) defterine kaydediliyor olması.

*1896-1913 doğumlu Müslüman-olmayan 12,000 erkeğin güvenilmez sayılarak 22 Nisan 1941'de bayındırlık bakanlığı emrine verilmek üzere askere alınması ve çok kötü ve sağlıksız koşullarda Zonguldak'ta tünel inşaatlarında, Ankara'da Gençlik Parkı'nın yapımında, Afyon, Karabük, Konya, Kütahya illerinde taş kırma, yol yapma gibi ağır işlerde çalıştırıldıktan sonra 27 Temmuz 1942 günü terhis edilmesi.

*1942'de, amacı "ticaretin Türklere verilmesi" olan Varlık Vergisi aracılığıyla Müslüman-olmayanlara ait çok sayıda işyerinin el değiştirmesinin sağlanması ve bu vesileyle 1229 Müslüman-olmayan yurttaşın çalışmak üzere Erzurum'un Aşkale ilçesine sürülmesi.

*CHP'nin 1944'de hazırladığı bir raporda İstanbul'un Rumlardan "arındırılması"nın,

Ermenilerin Anadolu'dan kovularak İstanbul'a yığılmalarının ve Yahudiler'in yurtdışına göç etmelerinin sağlanmasının önerilmesi, 1946'da, CHP'nin 9. Bürosu tarafından yayımlanan "Azınlık Raporu"nda "İstanbul'da özellikle Rumlara karşı ciddi tedbirler almalıyız. Bu anlamda söylenecek tek bir cümle var: İstanbul'un fethinin 500. yıldönümüne kadar bu şehirde tek bir Rum bile kalmamalıdır" denmesi.

*Kıbrıs olayları bahane edilerek gerçekleştirilen 6-7 Eylül 1955'te İstanbul ve İzmir'de Rumlar başta gelmek üzere Hristiyan halklara karşı bir pogrom düzenlenmesi.

*1964'de Kıbrıs'ta yaşanan gerginlik bahane edilerek Türkiye ile Yunanistan arasında 1930 yılında imzalanan "Dostluk Antlaşması"nın bir genelgeyle tek taraflı olarak kaldırılması, Türkiye'de doğup büyümüş, burada çalışan Yunanistan vatandaşı 40,000 dolayında Rum'un Türkiye'den kovulması ve mallarına elkonması ve bu şekilde sürülen insanların yanlarına sadece bir bavul ve 200 lira almalarına izin verilmesi.

*1974 Kıbrıs işgal harekâtından sonra 7,800 kadar Rum'un Türkiye'yi terketmek zorunda bırakılması. Gene 1974 yılında, İstanbul'daki Balıklı Rum Hastanesi Vakfı Yönetim Kurulu ile Hazine arasındaki bir dava nedeniyle Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun verdiği bir kararda Türkiye'deki Müslüman-olmayan yurttaşların "Türk olmayanlar" olarak nitelenmesi.

*Öteden beri Müslüman-olmayanlara başta TSK, MİT, Dışişleri Bakanlığı, Emniyet Müdürlüğü vb. gelmek üzere az çok önemli hiçbir devlet kurumunda görev verilmemesi.

*Müslüman-olmayanların, Türkiye aleyhine çalışan ve güvenilmez insanlar olarak tanıtılması, eğitim sisteminde kullanılan ders kitaplarının Ermeni-karşıtı ve Rum-karşıtı önyargıları kışkırtan bölümler içermesi.

Kendisini "komünist" olarak tanımlayan Kıvılcımlı'nın bu türden uygulamalardan haberdar olmadığı ve bu uygulamalara doğrudan tanık olmadığı düşünülemez. Ancak onun, özellikle 1930'ların sonlarından itibaren ne yazılarında ve ne de konuşmalarında bu şoven ve gerici uygulamalara karşı tavır aldığını gösteren herhangi bir belirtiye rastlamıyoruz. O, "başka bir ulusu ezen bir ulusun özgür olamayacağı"nı kavramadığı ya da unuttuğu gibi, "kendi" egemen sınıflarına karşı kesin ve uzlaşmaz bir tavır almanın gereğini de kavramamış ya da unutmuştur. Ve o, Türk işçi ve emekçileri arasında nisbeten yaygın olan, kökeni Osmanlı döneminin millet-i hâkime zihniyetinde yatan, İttihat ve Terakki iktidarı döneminde kanla yoğrularak pekişen ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde de süren ve yer yer ırkçılığa kadar varan yabancı-düşmanı eğilimler karşısında sessiz kalmayı ve Türk halkını bu önyargılarla başbaşa bırakmayı yeğlemiştir. Bunun sadece komünist olmakla değil, devrimci-demokrat olmakla da bağdaşmadığı ortadadır.

NOTLAR

(1) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 228.
(2) "Bizantizm mi Sosyalizm mi?," 7 Şubat 1967.
(3) "Şapa Oturtulan Parlamentarizm", 30 Mart 1971.
(4) *Finans Kapital ve Türkiye* , s. 9.
(5) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 73.
(6) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 302.
(7) *Sayın İ. İ. Paşa'ya Açık Mektup.*
(8) "Suriye Makamlarına Sunulan Bildiri"
(9) *Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak İçin Uyarmalı*, italikler benim.
(10) *Kuvayımilliyeciliğimiz ve İkinci Kuvayımilliyeciliğimiz*, s. 66.
(11) "Ekonominin Büyükleri", *Sosyalist*, 15 Aralık 1970.
(12) *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, s. 92.
(13) "Nazım Hikmet Satıcıları", *Sosyalist*, 12 Nisan 1967.
(14) *Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak İçin Uyarmalı.*

(15) *İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere*, s. 94.
(16) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Eyüp Sultan Konuşması*, s. 29.
(17) *Kuvayimilliyeciliğimiz ve İkinci Kuvayimilliyeciliğimiz*, s. 57.
(18) aynı yerde, s. 57.
(19) Suraiya Faroqhi (Ed.), *Geç Osmanlı İmparatorluğu 1603-1839*, s. 322.
(20) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 472.
(21) aynı yerde, s. 474.
(22) aynı yerde, s. 482.
(23) Halil İnalcık ve Donald Quartaert, Ed., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2, s. 671-72.
(24) aynı yerde, s. 672.
(25) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 286.
(26) *Günlük Anılar*, s. 115.
(27) Aktaran Halil Berktay, *Kabileden Feodalizme*, s. 143-44.
(28) aynı yerde, s. 145.
(29) *Allah Devletinde Demokrasi*, s. 82-83.
(30) *Allah, Peygamber, Kitap*, s. 79.
(31) *Hazreti Muhammed*, s. 103-04.
(32) *Finans Kapital ve Türkiye*, s. 40.
(33) Aktaran Kıvılcımlı, *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 279-80.
(34) aynı yerde, s. 280.
(35) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 100.
(36) aynı yerde, s. 101.
(37) aynı yerde, s. 102-03.
(38) *Türkiye Köyü ve Sosyalizm.*
(39) 1959 'İstatistik Yıllığı', s. 146, 157'den aktaran Kıvılcımlı, Türkiye Köyü ve Sosyalizm.
(40) *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, s. 164.
(41) aynı yerde, s. 165.
(42) *Türkiye'de İşçi Sınıfı*, s. 118.
(43) Aktaran Kenan Bulutoğlu, *100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye*, s. 74.
(44) *Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi*, s. 71.
(45) *Osmanlılar*, s. 144-45.
(46) *Enver Paşa*, İkinci Cilt, s. 306.
(47) *Sultan Abdülhamid*, s. 144.
(48) aynı yerde, s. 147.
(49) Y. A. Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, s. 20-21.
(50) *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 2, s. 317.
(51) Aktaran *Vatan Partisi Tüzük ve Programı*, s. 32.
(52) aynı yerde, s. 32.
(53) *Hürriyetimiz ve Birinci Cihan Savaşı Faciamız*, s. 29.
(54) aynı yerde, s. 23.
(55) aynı yerde, s. 26.
(56) http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1157/13617.pdf
(57) aynı yerde.
(58) "Ermeni mallarını kimler aldı?", *Taraf*, 2 Mart 2008.
(59) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 104-107.
(60) https://tr.wikipedia.org/wiki/Gabriel_Noradunkyan.
(61) Bkz. Zafer Toprak, *Türkiye'de 'Millî İktisat' (1908-1918)*, s. 32.
(62) aynı yerde, s. 32.
(63) aynı yerde, s. 32-33.
(64) aynı yerde, s. 33.
(65) *1908 İşçi Hareketleri/ Yarı Müstemleke Oluş Tarihi*, s. 230-31.
(66) *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, s. 63.
(67) *Kemalist Devrim İdeolojisi*, s. 177-78. Eliçin'in savı çok abartılı. Çağlar Keyder bir çalışmasında, Düyun-u Umumiye çalışanlarının çoğunun Müslüman olduğunu ve "azmlıklar"ın "toplam personelin yüzde 2'den azını oluştur"duğunu söylüyordu." (*Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s. 57.)
(68) *Türkiye'de Sol Akımlar-II*, s. 250.

(69) "Yakın Tarihten Birkaç Madde", *YOL* 1, s. 100.
(70) *Osmanlı Çalışmaları*, s. 16.
(71) *Marksizm ve Gelecek*, Kış 1990, s. 86.
(72) *Yanlış Cumhuriyet*, s. 359-60.
(73) Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi* III. Cilt, 5. Kısım, 1783-1908'den Aktaran Yalçın Küçük, *Aydın Üzerine Tezler* 1, s. 200.
(74) aynı yerde, s. 201.
(75) *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*, s. 88.
(76) *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 121.
(77) Aktaran Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, s. 25.
(78) " 'Millet-i Hâkime'siz Toplum Tasavvuru", *Sabah*, 8 Ocak 2012.
(79) *Namık Kemal*, s. 18.
(80) Aktaran Y. A. Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, s. 135.
(81) aynı yerde, s. 137.
(82) *Osmanlı'da 'Çözülme' ve Gelenekçi Yorumcuları*, s. 108.
(83) Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, Cilt 1, s. 477.
(84) Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat*, s. 759-60.
(85) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi* , s. 67.
(86) J. Stalin, *Works* 13, s. 106-07.
(87) *YOL* 1, s. 86.
(88) aynı yerde, s. 90.
(89) Aktaran Yalçın Küçük, *Aydın Üzerine Tezler* 1, s. 43.
(90) Bkz. *Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 212-13.
(91) aynı yerde, s. 214.
(92) *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 191.
(93) *Osmanlı Kimliği*, s. 129.
(94) Bkz. Kadir Çandarlıoğlu, "Matbaa Osmanlı'ya Ne Zaman Geldi?", 31 Ağustos 2012.
(95) *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, s. 93.
(96) "Islahatlar Devri 1812-1914", Halil İnalcık ve Donald Quartaert, Ed., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2, s. 907.
(97) *100 Soruda Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi*, s. 87.
(98) Halil İnalcık ve Donald Quartaert, Ed., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2, s. 1016.
(99) *Birikim*, 24 Nisan 2015.
(100) *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1925*, s. 15.
(101) Halil İnalcık ve Donald Quartaert, Ed., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2, s. 956.
(102) *1908 İşçi Hareketleri/ Yarı Müstemleke Oluş Tarihi*, s. 187-88.
(103) "Yakın Tarihten Birkaç Madde", *YOL* 1, s. 95-96.
(104) *Enver Paşa* İkinci Cilt, s. 156.
(105) *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi*, s. 202.
(106) aynı yerde, s. 203.
(107) Bkz. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s. 62.
(108) Aktaran Zafer Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat (1908-1918)*, s. 192.
(109) Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi*, s. 98-99.
(110) aynı yerde, s. 99.
(111) aynı yerde, s. 100-01.
(112) aynı yerde, s. 101.
(113) Bkz. *XV. Yüzyıldan 1915'e Günümüz Türkiyesi'nde Ermenilerin Ticarî-Ekonomik Faaliyeti.*
(114) *AltÜst*, Sayı: 15, Nisan-Haziran 2015.
(115) *Osmanlı Nüfusu*, s. 187.
(116) Aktaran Tevfik Çavdar, *Millî Mücadelenin Ekonomik Kökenleri*, s. 131.
(117) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 295.
(118) aynı yerde, s. 494.
(119) *Osmanlılar*, s. 146.
(120) Aktaran H. Kıvılcımlı, *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 410.
(121) aynı yerde, s. 410.
(122) *Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi*, s. 77.
(123) Bkz. Tevfik Çavdar, *Millî Mücadelenin Ekonomik Kökenleri*, s. 117.

(124) *Kemalist Devrim İdeolojisi*, s. 187.
(125) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 137-38.
(126) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 18-19.
(127) *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları*, Cilt I, s. 127.
(128) aynı yerde, s. 129.
(129) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 452-53, italikler benim.
(130) *Aydın Üzerine Tezler* 3, s. 213-14.
(131) aynı yerde, s. 341.
(132) Aktaran Vahakn N. Dadrian, *İttifak Devletleri Kaynaklarında Ermeni Soykırımı*, s. 170.
(133) Bkz. *Sırlar*, s. 38.
(134) Aktaran Zafer Toprak, *Türkiye'de 'Millî İktisat' (1908-1918)*, s. 36.
(135) *Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi*, s. 99
(136) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi, Birinci Kitap*, s. 695.
(137) aynı yerde, s. 698.
(138) *Türkiye'de 'Millî İktisat'*, s. 56.
(139) aynı yerde, s. 57.
(140) Hamit Bozarslan, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 219.
(141) "Yakın Tarihten Birkaç Madde", *YOL* 1, s. 84.
(142) *İsmet İnönü, Hatıralar* , s. 148.
(143) Hamit Bozarslan, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 231-32.
(144) *Enver Paşa*, Üçüncü Cilt, s. 31.
(145) *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü*, s. 202.
(146) Aktaran Ayhan Aktar, *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm*, s. 106.
(147) *Modern Türkiye'nin Şifresi*, s. 312.
(148) aynı yerde, s. 313.
(149) Erich Jan Zürcher (der.), *Türkiye'de Etnik Çatışma*, s. 141.
(150) *Çankaya*, s. 351.
(151) *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, s. 107.
(152) *Atatürk ve Komünizm*, s. 108.
(153) aynı yerde, s. 113.
(154) *Çankaya*, s. 450-51.
(155) *Taraf*, 14 Eylül 2008.
(156) *Çankaya*, s. 324-25.
(157) *Emval-i Metruke Olayı*, s. 142.
(158) aynı yerde, s. 146.
(159) aynı yerde, s. 146.
(160) *Kemalist Devrim İdeolojisi*, s. 263.
(161) *Sultan Abdülhamid*, s. 445.
(162) *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, s. 31.
(163) *YOL* 1, s. 102.
(164) *Doğu Sorunu [Türkiye]*, s. 19.
(165) Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar* I, s. 477.
(166) *İmparatorluktan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 198.
(167) *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s. 103-04.
(168) *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, s. 109-10.
(169) *İnsanlar Tanıdım*, s. 261-62.
(170) "Soykırım Anadolu'ya Ne Kaybettirdi?", *Bianet*, 24 Nisan 2013.
(171) "Tanzimat", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* II, s. 87.
(172) *Yanlış Cumhuriyet*, s. 244.
(173) "Başka bir tarihin kökleşmemiş tohumları", *AltÜst*, Sayı: 15, Nisan-Haziran 2015.
(174) Bkz. "Ermeni mallarını kimler aldı?", *Taraf*, 2 Mart 2008.
(175) Aktaran Çetin Yetkin, *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, s. 373.
(176) Aktaran Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, 1923-1931*, s. 30.

X. İŞÇİ SINIFI DEĞİL, ORDU MERKEZLİ BİR "DEVRİM" STRATEJİSİ

Kıvılcımlı'da Stratejik Plan

Kıvılcımlı'nın sadece bir araştırmacı/ teorisyen olmayıp aynı zamanda Türkiye devrimci hareketine yol gösterme savında olan ve çoğu zaman aktif siyaset yapan bir kişi olduğu dikkate alındığında, onun eleştiregeldiğim bu stratejik hatalarının önemli siyasal ve örgütsel sonuçları olacağı anlaşılır.

Yazarın Osmanlı-Türkiye ordusunun ilkel sosyalist geleneklerine ilişkin yanılsamalarına, orduyu Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı çürüme ve yozlaşma sürecinden bağışık tuttuğuna ve sistemli bir biçimde burjuvaziyi ve sivil burjuva politikacılarını kötülerken orduyu yücelttiğine değindim. Bu hatalı yaklaşımın kaçınılmaz sonuçlarından birisi de, Kıvılcımlı'nın sadece büyük burjuvaziyi, onun deyimiyle finans kapitali hedef alan, ama Türk ordusuna/ devletine vurmayan, ona dokunmayan bir "devrim" tasarlıyor olmasıdır. Herhâlde şimdiye kadar sunduğum alıntılar ve yaptığım yorumlar yazarın ordu merkezli bir "devrim" stratejisi savunmakta ve buna uygun taktikler önermekte olduğunu ana çizgileriyle de olsa ortaya koymuştur. Şimdi bu konuyu daha ayrıntılı bir biçimde ele alacağım.

Onun, kendi stratejik yaklaşımını en ayrıntılı bir biçimde açıkladığı kaynak, 1968'de kaleme aldığı *Halk Savaşının Planları* adlı kitabı ve özellikle de bu kitabın "Türkiye'de Strateji Planı Üzerine" başlıklı bölümüdür. Kıvılcımlı burada önce, Osmanlı-Türkiye toplumu hakkında yaptığı ve kendince temel önem taşıyan bir saptamayı yineliyordu:

"Türkiye'de 4-5 yüzyıllık Osmanlı geleneği ve göreneği, Toprak ekonomi temeli üzerinde güdücü bir **'Sünuf'ü Devlet'** örgütlemişti. Üretmen Halk, en başta **Çiftçiler** (Reaya=Güdülenler) adını alır, güdücü Dirlikçilerin idaresine uyardı. Dirlikçiler (İlmiye-Seyfiye-Mülkiye-Kalemiye) adları ile **4 'Devlet Sınıfı'**nda örgütlenmişlerdi. **'Memleket'** onlardan sorulurdu. Türkiye, sinsi veya alevli bir bunalıma düştü mü, **'Devlet Sınıfları'** kaynaşır, öteki **'Sosyal sınıflar'**dan sanki bağımsızmışça, **'Memleket'**in alınyazısını çizmeye girişirlerdi...

"Bununla birlikte, 'Memleket' alınyazısında Devlet Sınıflarının, Tarihçil üretici güçlerden Gelenek-Görenek Vurucu Gücü olarak oynadıkları rol ortadan kalkmıyordu. 1919-23 yıllarında Kuvayimilliyeci Kurtuluş Savaşı gibi, 1960 yılı 27 Mayısçı düşünce ve davranışlar bunu tekrar tekrar açıkça ispatladı. Her kezinde, Sosyal Sınıf eğilimleri, Devlet Sınıflarının vurucu gücü ile kendilerine yol açıyordu...

"Bu Vurucu Güç, Türkiye'nin **Modern** yakın Tarihinde, olumlu Modern **gelişim** yönünde etken oldu ve oluyor. Bir avuç **Finans-Kapital** kodamanı, Antika **Tefeci-Bezirgân** Sınıfı ile el ele verip **Memleketi** korkunç sömürü ile satmaya kalkıştı mıydı, Vurucu Güçlerimiz **Halk**'tan yana çıkarak o gidişi göğüslemekten geri kalmıyor. O zaman, (Finans-Kapital+Tefeci-Bezirgân) ittifakı tezine karşı, gelenekçil ileri vurucu güçlerin halkla ittifakı antitezi gerçekleşiyor."[1]

O, bu saptamadan hareketle metot açısından olması gerektiği gibi düzene karşı ve devrimden

yana olan sınıf ve katmanlar ile devrime karşı ve düzenden yana olan sınıf ve katmanları şöyle sıralıyordu:

"Kısaca özetlenen Sosyal Yapı ortamı içinde, kendiliğinden iki cephe karşılaşıyor:

I- Gerici-Emperyalizm Cephesi:

A- **Özgüç**: Modern **Finans-Kapital**: en büyük **Şehir** merkezlerinde yuvalanmıştır.

B- **Yedek güç**: Antika **Tefeci-Bezirgânlık**: hemen bütün Taşra **Kasabalarında** yuvalanmıştır. En büyük şehirlerin de, her şehirde olduğu gibi kasabaları, kendi içinde kasabalığı, yani Tefeci-Bezirgân sektörü vardır.

"Bugün Finans-Kapitalin özgücü, kendi ekonomik, sosyal, kültürel ağları yanında, Antika çağlardan beri halkın ve özellikle Köylünün **geçim** boğazı ve sosyal politik ruhu üzerine çöreklenmiş **Tefeci-Bezirgân** Sınıfı yedek gücü sayesinde oy çoğunluğu sağlamaktadır.

"II- İlerici Halk Cephesi:

A- **Özgüç**: Modern **İşçi Sınıfı+Proletarya Aydınları**: büyük şehir merkezlerinde, büyük yedek güçlerden tecrit edilmektedir.

B- **Yedek güçler**: Antika **Küçükburjuvazi**+Modern **Orta Tabakalar**.

"**Yedek Güçler**: Devrimci durumlarına ve antuzyazmlarına göre şöyle sıralanabilirler:

1) Küçük ve Orta **Aydın** zümreleri (Dar gelirliler),

2) Fakir ve Orta **Köylü** yığınları (Köy yarı-proleterleri),

3) Küçük ve Orta **Esnaf tabakaları** (Şehir yarı-proleterleri).

"**Orta Tabakalar**: Emperyalizm Cephesiyle Halk Cephesi arasında, Finans-Kapitalin Arafat'ta tutmak istediği Orta Tabakalar üç kümede toplanabilirler:

1) Büyük **Aydınlar**,

2) Orta ve Küçük **İşverenler**,

3) Orta ve Küçük **Emlak sahipleri**."[2] Kıvılcımlı sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Yukarıki şema'da Halk Cephesi'nin **Özgücü** olan **İşçi Sınıfı** ile **Proletarya Aydınları**: Küçükburjuva tabakaları ile candan ittifak yapıp, Orta Tabakaları **nötralize** edebilirse, (Finans-Kapital+Tefeci-Bezirgân) Cepheyi yenik düşürebilir. Türkiye'nin **'Devlet Sınıfları'** gelenek-göreneklerinden yararlanıp, Orta Tabakaları iyilikdiler (hayırhâh) durumda, tarafsızlıktan da ileri senpatizan duruma getirirse, Devrim sancılarını herkes için en çok **'ılımlaştırmış'** olur.

"Bu genel durumun bir de özel alternatifi vardır. Devrim yaman Millî kriz ve sürpriz biçiminde gelirse, Emperyalizmin Özgücü olan Modern Finans-Kapital: bir ânda tüm yedek güçlerinden, Tefeci-Bezirgân sınıfından tecrit olunabilir. Halk Cephesi önünde Emperyalizmin en büyük dayanağı ve başlıca yedek gücü olan tüm Tefeci-Bezirgân Taşra Eşrâf, Âyân, Hacıağa güruhu inmelendirilmiş bulunur. **Birinci Kuvayımilliyecilik** ile **27 Mayıs** devrimleri bu olayın en son tanıklarıdır."[3]

"Birinci Kuvayımilliyecilik" olarak tanımladığı Türk "ulusal kurtuluş" savaşının, askerlerle güçbirliği yapan ve dönemin TBMM'nde de güçlü bir biçimde temsil edilen "Tefeci-Bezirgân Taşra Eşrâf, Âyân, Hacıağa güruhu"nun desteğiyle yürütüldüğünü unutmuş gözüken Kıvılcımlı, kendi devrim stratejisinde çok önemli, hattâ merkezî bir yer tutan "proletarya aydınları"na ilişkin sözlerini şöyle sürdürmekteydi:

"**Özgüç** sırasında **İşçi Sınıfı** yanma **Proletarya Aydınları** diye özel bir bölük Devrimci koyduk. Bu ne demektir?....

"Eğer özellikle Türkiye'nin ve benzerlerinin Devrim Tarihçeleri içinde: dün **Burjuva Devrimcileri**, bugün **Proletarya Aydınları** adıyla anabileceğimiz bir bölük **devrimciler** olayı

bulunmasa idi, bizim öyle bir deyime kalkışmamız, en hafifinden, düpedüz **ütopi** (kuruntu) olurdu. Böyle bir bölük insan Türkiye'de vardır, gerçekliktir. Bize düşen o gerçek olayın **Teorik** kavranılışı ve yorumu olur."[4]

Kıvılcımlı, Türkiye tarihinde ordunun hep ileri ve devrimci aksiyon gücü olmuş olduğunu belirttikten sonra daha aşağıda şunları ekliyordu:

"En son **Birinci Millî Kurtuluş** Savaşında olduğu gibi, **27 Mayıs** Devrimi'nde de **Sosyal Sınıfların** yönünde, neredeyse **bağımsızmışça** görüntüler alan bir **Vurucu Güç** vardır. Bu Vurucu Güç, **'Devleti'** ve **'Memleketi'** koruma ve kurtarma sorumluluğunu duyan Antika Osmanlı **'Sünûf'ü Devlet**'inin, (İlmiyye+Seyfiyye+Mülkiyye+Kalemiyye) diye adlanmış **4 Devlet Sınıfları**'nın Tarihçil ve Sosyal kalıntısıdır. Bu olumluluk, 'Kalıntı'dır diye hor görülemez. Zaten hor görene metelik vermez. Pratikte vardır, Teoride yerini ister istemez alır.

"O **Vurucu Güç**, belirdiği gibi, en derin ve en geniş **Tarih** ve **Toplum** olanaklarına dayanır. Onun için, hem **bugünkü** Türkiye **Toplumunun**, hem **dünkü** Osmanlı **İmparatorluğu'nun** türlü ilişki ve çelişkileri içinde o **Vurucu Gücün** en inanılmaz canlı elemanları ve etki-tepkileri yaşamaktan kalmamıştır. Toplum içinde **'Alevî'** yahut **'Türkmen'** adlı varlıklar, eski Osmanlı İmparatorluğundan birer parça alan özellikle **Arap ülkeleri** (Mısır-Cezayir-Libya-Sudan ve ilh., ve ilh.) devrimci örnekleri gözlerimiz önündedir."[5]

Kıvılcımlı bir başka yerde bu konuda şunları söyleyecekti:

"Dolayısıyla, stratejimizde bu vurucu güce, **Vurucu Güç** diye bir yer vermemiz gerekiyor. Bu bizim sosyalizmimizin değerlendirmesi gereken bir gerçeklik. Uydurma değil. Varsa uydurma, arkadaşlar aydınlatsınlar. Tamamen tarihimizden gelen, kaçınılmaz bir gerçek."[6]

O, bir kitapçığında "Türkiye'nin orijinalitesi" olarak nitelediği ve öteden beri kendisine devleti kurtarma rolünü biçtiğini söylediği "vurucu güç" öğesinin öneminin altını bir kez daha çiziyordu. "Devleti kurtarma"yı devrimci bir görev olarak algılayan Kıvılcımlı sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Tanzimat'tan beri Türkiye'de biliyoruz, her ileri devrimci adım; bunların vurucu gücüyle olmuştur. Arkasından burjuvazi gizlenmiş ama, önde vurucu güç bunlar. Meşrutiyet'i bunlar, bu vurucu güç önde başarmış. Öyle değil mi? Biliyorsunuz, bu artık hepimizin bildiği şey. Millî mücadelede bu vurucu güç önde gitmiş. 27 Mayıs'ı en son: Gene bu vurucu güç yapmış geceyarısı fırlamış çıkmış: 'Kurtarmış devleti'. Demek ki bir rol oynuyor.

"... Nasıl, Genç Türkler diye bir gençliğimiz varsa, tıpkı onun gibi bir de ordumuz var. Bunlar Türkiye'nin her devrimci basamağında, şimdiye kadarki vazgeçilmez, kaçınılmaz. inkâr edilemez gerçeklik olarak vurucu güçlük rolünü oynamışlar. E, biz bunu kabul edeceğiz: Vurucu güç olarak. Vurucu güç olarak kabul edeceğiz ama, sosyal öz güç olarak değil."[7]

Yazarın bu bir dizi açıdan eleştiriyi hak eden anti-Marksist devrim stratejisi üzerinde durmadan önce büyükçe bir parantez açacağım. Kıvılcımlı ilk döneminde, yani 1930'ların başlarında, yukardakinden hayli farklı ve özünde devrimci nitelik taşıyan bir strateji planı sunmuştu. Şimdi bu iki strateji planı arasındaki fark ve karşıtlıklara bakalım. Yazar, bu daha önceki "Strateji Planı" başlıklı çalışmasında, TKP'nin önündeki görevin kapitalizmi devirmek ve Sovyet iktidarını kurmak olduğunu söyledikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"**2. Devrim Kuvvetleri**: ...

"A- Özgüç: İşçi sınıfı...

"B- Yedek güçler...

"[a) Batı illeri]nde başlıca yedek güç yoksul köylülük; b) Doğu illerindeki yedek güç köylülük..

"[2- *Olası*] *yedek güç* : ... a) Proletarya diktatörlüğü; b) Öteki ve özellikle komşu (Balkan) kapitalist ülkelerin işçi sınıfları (Bulgar, Yunan vb. proletaryaları gibi); c) Genellikle sömürge ve özellikle komşu sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin devrimci (ulusal ya da işçi) hareketleri (Suriye, Irak, Makedonya gibi)

"C- Güçlerin durumu: ... Genel ilke olarak öz ve yedek güçlerin durumu şudur: İşçi ve köylü ittifakı... Fakat bu formülün soyut anlamı ikiye ayrılır: 1- Batıda: İşçi ve yoksul köylü ittifakı; 2- Doğu'da: İşçi sınıfı ve bütün köylülük... ile Türk burjuvazisi ve toprak sahiplerine saldırı:...

"**3- Başlıca Darbe**: A- Düşman: Burjuvazi ve büyük toprak sahipleri... 1- Batıda: İşçi ve yoksul köylü elbirliğiyle. a) Orta köylüyü tarafsızlaştır, küçük burjuva düşüncelerini soyutla; b) Burjuvazinin direncini kır... 2- Doğuda: İşçi ve köylü elbirliğiyle: a) küçük ve orta asâleti (=soyluları- G. A.) soyutla; b) Türk burjuvazisinin ve büyük asâletin direncini kır."[8]

Görülebileceği gibi iki Kıvılcımlı'nın, yani ilk dönemin Kıvılcımlısı ile ikinci dönemin Kıvılcımlısı'nın strateji planları arasında çok önemli farklılıklar vardır.

a) İlk ya da *YOL* dönemine ait olan strateji planı devrimin hedefinin kapitalizmi devirmek ve bir Sovyet iktidarı kurmak olduğunu söylerken, ikincisi hayli belirsiz bir sosyal devrimden söz etmekle yetinmekte, Sovyet iktidarı ya da proleter diktatörlüğü gibi terimleri ağzına bile almamaktadır.

b) İlki düşmanı, burjuvazi ve büyük toprak sahipleri, yani sömürücü sınıfların TÜMÜ olarak saptarken, ikincisi, düşmanı büyük kentlerdeki bir avuç "finans-kapital" ile onun taşradaki dayanağı "tefeci bezirgân sermaye"den ibaret görmektedir.

c) İlki özgücü, işçi sınıfı olarak saptarken, ikincisi, işçi sınıfının yanına "proletarya aydınları" olarak nitelediği subayları da koymaktadır. Daha da önemlisi o, "vurucu güç" olarak da adlandırdığı bu katmana devrimde belirleyici bir rol biçmektedir.

d) İlki başlıca yedek gücü, ülkenin batısında yoksul köylülük ve Kürdistan'da köylülük kitlesi olarak görürken, ikincisi bu rolü, "küçük ve orta aydın zümreleri"ne vermektedir.

e) İlki dönemin sosyalist Sovyetler Birliği'ni ("proletarya diktatörlüğü") ve komşu ülkelerin işçi sınıfları ve ulusal kurtuluş hareketlerini "olası yedek güç" sayarken, ikincisi bu kategoriyi anmamaktadır. (Kıvılcımlı yaşamının son anına değin, Sovyetler Birliği'ni ve onun güdümündeki Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini sosyalist olarak görmeye devam ediyordu. O hâlde ikinci döneminde de bu ülkeleri "olası yedek güç" içinde sayması gerekiyordu. Onun böyle yapmamasının ve bu ihmalinin, sözkonusu ülkelerin ekonomik-siyasal rejimine karşı olmasından, yani o ülkeleri kapitalist vb. saymaktan kaynaklanmadığı açıktır.)

f) Yazar ilkinde devrimin barışçı yoldan gerçekleştirilebileceğine ilişkin herhangi bir imada bulunmazken, ikincisinde işçi sınıfı ile "proletarya aydınları"nın orta tabakaları, yani orta ve küçük işverenleri "tarafsızlıktan da ileri senpatizan duruma getir"mesi hâlinde devrimin barışçı yoldan gerçekleştirilebileceğini söylemektedir.

g) Her iki dönemin Kıvılcımlısı da tarım proletaryasının, kırın diğer sömürülen emekçi katmanlarından bağımsız örgütlenmesini öngörmemektedir.

h) Her iki dönemin Kıvılcımlısı da emperyalizmi ve komşu ülkelerdeki gerici rejimleri devrimin düşmanları arasında saymamakta, daha doğrusu hesaba katmaz gözükmektedir.

Görülebileceği gibi ikinci dönemin Kıvılcımlısı'nın stratejisinde devrimin öz ya da önder gücü, doğrudan ve dolaylı yedekleri doğru bir biçimde saptanmamıştır. Yazar, özgücün içine ya da yanına işçi sınıfının yanısıra "proletarya aydınları" adını verdiği subayları koymak gibi, asla kabul edilemez bir saptama yapmakla kalmıyordu. Anımsayacağımız gibi o "yedek güçler"i de kendi deyişiyle "Devrimci durumlarına ve antuzyazmlarına göre" şöyle sıralıyordu:

1) Küçük ve Orta **Aydın** zümreleri (Dar gelirliler),

2) Fakir ve Orta **Köylü** yığınları (Köy yarı-proleterleri),

3) Küçük ve Orta **Esnaf tabakaları** (Şehir yarı-proleterleri)."[9]

Herşeyden önce, devrim stratejisini halkın değişik katmanlarının o an ya da o taktiksel evredeki "devrimci durum ve antuzyazmlarına" bakarak belirleme mantığı tümüyle yanlıştır. Kıvılcımlı THİF'nın 1920'lerin başlarındaki konumunu irdelerken de benzer bir hata yapmıştı. O, bu küçük-burjuva sosyalisti partinin Türkiye'ye girebilecek olan yabancı sermayenin Türklerle Araplar arasında bir çatışmayı kışkırtacağı yönündeki kısmen doğru değerlendirmesini ve emperyalizme karşı savaşımda köylülüğe devrimci bir rol biçmesini bakın nasıl eleştiriyordu:

"Ama, Köylü buna ne der?

"Bir çeyrek yüzyıl sonra gördük: İkinci Emperyalist Evren Savaşı biter bitmez, Türkiye kapıları Yabancı Sermayeye açılınca: Petrol Şirketlerinin her yol kavşağında kurdurduğu benzin istasyonları, köyde kentte Demokrat Partiye taban oldu... Hâlâ köylü oyları sandıktan Demirel'leri Türkeş'leri çıkarıyor!

"Köylünün kılavuzu Taşra **Tefeci-Bezirgân** kargaları oldukça, burnu kapitalizmin tersinden nasıl kalkabilir? "[10]

Önce şunu anımsatayım: Türk -emekçi- köylülüğünün sağ ya da muhafazakâr bir eğilim taşımasının, "her yol kavşağında benzin istasyonlarının kurulması"yla, hattâ emperyalizmin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye girmesiyle pek bir ilgisi yoktur. Bu eğilim, kökleri Osmanlı'nın durağanlaşması ve özellikle bu devletin ve toplumun ikiyüz küsur yıllık gerileme ve sancılı çürümesi ve Türkiye'nin 20. yüzyılın ilk onyıllarında yaşadıklarında yatan karmaşık tarihsel mirasın ürünüdür. Bu konuyu bu kitapta şu ya da bu ölçüde işlemiş bulunuyorum.

Öte yandan soruna Kıvılcımlı'nın mantığıyla yaklaşılsaydı, ülkemizde siyasal bakımdan durağan olduğu koşullarda işçi sınıfının önder rolü de reddedilebilir ve başka sınıf ve katmanlara armağan edilebilirdi. Öyle olmuş olsaydı, işçi sınıfının Türkiye'de DP, AP, CHP, MHP, MSP/ RP/ Fazilet Partisi/ Saadet Partisi, ANAP, AKP gibi burjuva partilerine oy vermelerinden, hattâ sınıfın bazan küçük ve bazan da büyük bir bölümünün bu gerici partilerin etkisi altına girmelerinden hareketle işçi sınıfının potansiyel devrimci rolü reddedilebilirdi. Ve işçi sınıfına kıyasla daha/ ya da çok daha hareketsiz gözüken Türk emekçi köylülüğünün devrimci potansiyeli de yadsınabilirdi.

Devrime katılacak güçleri "Devrimci durumlarına ve antuzyazmlarına göre" sıralama yönteminin bir başka sakıncası daha var. Bu, işçi sınıfının çoğu zaman devrimci antuzyazmdan yoksun olduğu ileri kapitalist ülkelerde bir proleter devriminin ya da herhangi bir sahici devrimin gerçekleşmesinin olanaksızlığını ilân etmek anlamına gelir. Neden? Çünkü yazarın görüşüne göre bu ülkeler, Türkiye'den farklı olarak, bize özgü olduğu ileri sürülen "proletarya aydınları"ndan ve ordunun "devrimci geleneği"nden yoksundurlar. Eğer işçi sınıfı öngörülen devrimci rolünü yerine getiremeyecek ise bu da, ya devrime elveda dememizi ya da en iyimser tahminle devrimin önderliği rolünü başka sınıf ve katmanlara (gençlik, aydınlar, lumpen proletarya vb.) armağan etmekten yana olmamızı gerektirir. Bu ikincisini savunmak ve yapmak ise, savunucularını biçimsel olarak da Marksizm alanının dışına atar.

Tarihin 19. yüzyıldan bu yana akışına kabaca göz attığımızda, gerek ülkemizde ve gerekse özellikle dünyanın ileri kapitalist ya da yarı-sömürge ve bağımlı ülkelerinde işçi sınıfının devrimci bir hareketlilik ve kaynaşma hâlinde olduğu dönemlerin nisbeten sınırlı ve seyrek olduğunu görürüz. Hattâ, -"1968 dönemi" bir yana bırakılmak kaydıyla- 1950'ların sonlarından bu yana ileri kapitalist ülkelerde işçi sınıfının çoğunluğunun giderek, var olan düzenle uzlaşmayı savunan revizyonist partilerin ve sınıfsal işbirliği çizgisini izleyen sendikaların, bazan da

düpedüz burjuva partilerinin ve sarı sendikaların boyunduruğu altına girdiğini söyleyebiliriz. Ama bu hiçbir zaman bizi, kapitalist-emperyalist sistemin gerçek bir krize sürüklenir gibi olduğu her dönemde harekete geçen işçi sınıfının tarihsel rolünü unutmaya ya da yadsımaya götürmez ve götüremez.

Bu hatalı anlayışı Kıvılcımlı'yı, THİF'nın 1920'lerin başlarında emperyalizme karşı, ileri ülkelerin işçileri ile geri ülkelerin köylüleri arasında ortak bir cephe kurulması yolundaki düşüncesini şu sözlerle eleştirmeye sürükleyebiliyordu:

"Batı **'emekçileri'**, sömürge aşırı-kârından önlerine atılan kırıntılarla yerlerine oturdular. Hâlâ **'kalk'**amıyorlar. Emperyalist aşırı-kârı ise Doğu köylülerinden sızdırılıyor. Demek **'Cihan Emekçileri'** içinde en büyük kalabalık olan Batılı İşçi Sınıfları, çoğunlukla: **'Şarkın milyonlarca köylülerinin menfaati namına'** o gün bugündür kılını kımıldatmıyor. **Sendika** gangsterliği ve sade suya **'Demokratik Sosyalizm'** biçiminde Patronlarıyla el ele yürüyor.

"Bizim köylü bunu ne yapsın?"[11]

Bu aktardığım pasajlarda bir dizi başka önemli hatayla da karşı karşıya geliyoruz. Herşeyden önce Kıvılcımlı'nın, kır ve kent yarı-proleterlerinin işçi sınıfının en yakın bağlaşığı oldukları gerçeğini kavramadığını ya da gözardı ettiğini, hattâ "küçük ve orta aydın zümreleri"ni kır ve kent yarı-proleterlerinden DAHA İLERİ bir konuma yerleştirdiğini görüyoruz. Dikkat edilirse ikinci dönemin Kıvılcımlısı, kır yarı-proleterlerini -aslında küçük burjuvazinin bir parçası olan- orta köylü ile aynı düzeyde ele almakla yetinmemektedir; o, kent yoksullarını ya da yarı-proleterlerini de -gene küçük burjuvazinin bir parçası olan- küçük ve hattâ orta esnaf katmanıyla birlikte ve aynı düzeyde ele almaktadır. Oysa komünist partileri; objektif koşulları itibariyle, yani sömürülen ve üretim araçlarından hemen hemen tümüyle yoksun bir katman olmaları nedeniyle işçi sınıfına en yakın olan kır ve kent yoksullarını, yani yarı-proletaryayı devrim ve sosyalizm davasına kazanmaya her zaman öncelik vermişlerdi. Lenin, "Toprak Sorununa İlişkin Tezlerin Ön Taslağı" başlıklı yazısında bu konuda şunları söylemişti:

"1) Kırın emekçi yığınlarını sermayenin ve arazi sahiplerinin boyunduruğundan, yıkımdan ve kapitalist sistem ayakta kaldığı sürece kaçınılmaz olarak yeniden patlak verecek olan emperyalist savaşlardan ancak Komünist Partisinin önderlik ettiği kent ve sanayi proletaryası kurtarabilir. Kırın emekçi yığınları komünist proletaryayla bağlaşmaksızın ve onun toprak ağalarının (büyük toprak sahiplerinin) ve burjuvazinin boyunduruğunu atma yolundaki devrimci savaşımını kararlı bir biçimde desteklemedikleri sürece kurtuluşa ulaşamazlar..."[12]

Kıvılcımlı tarım proletaryasının bağımsız örgütlenmesinden söz etmez. Oysa Lenin, proletaryanın bir parçası olan tarım proletaryasının bağımsız örgütlenmesine de çok büyük önem veriyordu:

"Bu sınıfın (siyasal, askerî, sendikal, kooperatifsel, kültürel, eğitsel vb. alanlarda) kır nüfusunu oluşturan diğer gruplardan bağımsız ve ayrı örgütlenmesi, bu sınıfın saflarında yoğun bir propaganda ve ajitasyonun yürütülmesi ve onun Sovyetlere ve proleter diktatörlüğüne desteğini sağlama, bütün ülkelerdeki Komünist Partilerinin *temel* görevlerini oluşturur."[13] O daha sonra, kent proletaryasının kendi safına kazanması gereken kır emekçilerini sayarken önceliği şu sözlerle yarı-proletaryaya veriyordu:

"İkincisi, yarı-proleterler ya da çok küçük toprak parçalarını ekenler, yani geçimlerini kısmen tarımsal ya da sınaî kapitalist işletmelerde ücretli işçilik yaparak ve kısmen de ailelerinin yaşam gereksinimlerinin ancak bir kısmını sağlayan kendi topraklarında ya da kiraladıkları toprak parçalarında çalışarak sağlayanlar. Kır emekçi nüfusunun bu bölümü bütün kapitalist ülkelerde çok yaygındır... Bu yarı-proleterlerin koşullarının çok çetin olduğu ve onların Sovyet hükümetinin ve proleter diktatörlüğünün kurulmasından hemen ve çok büyük ölçüde kazançlı

çıkacakları gözönüne alındığında [kır nüfusunun] bu bölümünün, çalışmasını doğru bir tarzda örgütlenmesi hâlinde Komünist Partisinin sağlam dayanağı olacağı anlaşılır."[14]

TKP'nin 1930 Programı da bu ilkeyi benimsemişti:

"TKP ziraat amelesini (=tarım proletaryasını- G. A.), amele sınıfının bir cüz'ü (=parçası- G. A.) olarak, sınıfı müstakil (=bağımsız- G. A.) sendikalarda teşkilâtlandırır ve şehir işçileri tarafından elde edilecek tekmil (=bütün- G. A.) haklardan istifadelerini temin eder. (=yararlanmalarını sağlar- G. A.)"[15]

Bu doğru yaklaşımı günümüze uyarlarken sadece, objektif koşullardan kaynaklanan bir çekince koyabiliriz. Kapitalizmin gelişimine bağlı olarak kır nüfusunun daralması ve nüfusun daha geniş bölümlerinin kentlere yığılması, kır yoksullarının kazanılması görevinin önemini azaltırken tersine, kent yoksullarını devrime kazanma görevini daha da önemli kılar.

İşçi sınıfının devrimci öncüsü, Kıvılcımlı'nın sözünü ettiği "küçük ve orta aydın zümreleri"ne, hattâ küçük ve orta esnafa sırtını dönmemelidir elbet. Ama o ÖNCELİKLE kent ve kır yoksullarını/ yarı-proleterlerini kazanmak için uğraş vermelidir. Kıvılcımlı'nın bu satırları yazdığı günlerde "küçük ve orta aydın zümreleri"nin, yani ilerici gençliğin "devrimci durum ve antuzyazmların"ın kent ve kır yoksullarınınkine kıyasla daha yüksek olması, stratejinin değil, taktiğin alanına girer. 1960'ların sonlarında durumun böyle olması, devrim stratejisinde "küçük ve orta aydın zümreleri"ne daha öncelikli bir yer vermeyi haklı kılmaz.

Kıvılcımlı'nın Kolay ve Barışçı Devrim Anlayışı

Her şeyden önce Kıvılcımlı'nın "devrim" derken neyi kastettiğinin üzerinde durmamız gerekiyor. Gerekiyor; çünkü onun "devrim"den anladığı ile bilimsel anlamda "devrim" kavramı arasında önemli bir fark var. Kıvılcımlı "devrim" derken, "Birinci Millî Kurtuluş Savaşı", 27 Mayıs "devrimi" ya da Mısır, Cezayir, Libya, Sudan gibi ülkelerde gerçekleştirilen türden "devrim"leri ya da en iyi olasılıkla onların biraz daha radikal bir versiyonunu anlıyor ve dahası böylesi devrimlere "sosyalist" payesi veriyor. O bu görüşünü şöyle anlatıyordu:

"Çağımızın zulme karşı çapı, atla deve değildir. 'Mısırdaki sağır sultan' (Binbaşı Abdünnasır) bile duymuştur. O Sosyalizmdir. Yeryüzünden, melun zâlimi kaldırmanın adına, 19. yüzyıldan beri sosyalizm denmiştir."[16]

Oysa bilimsel anlamıyla sosyalist devrim, sömürücü sınıfların iktidarının ve devlet aygıtının yıkılmasının ardından, bu sömürücü sınıfları mülksüzleştirecek, üretim araçlarını kamulaştıracak ve kapitalist üretim ilişkilerine son vermeye girişecek bir devrimdir. Böylesi bir devrimin ilk adımı ise, işçi sınıfının önderliğindeki sömürülen emekçi yığınların Sovyetik devletinin, bu yığınları devrimci diktatörlüğünün kurulmasıdır. Kapitalistleri mülksüzleştirmeyi ve üretim araçlarını işçi sınıfının ve onun sömürülen bağlaşıklarının eline vermeyi amaçlamayan bir "devrim", sözcüğün bilimsel anlamıyla bir sosyalist devrim değildir; böylesi "devrim"ler olsa olsa, emperyalizme, faşizme, feodal kalıntılara, monarşiye vb. karşı gerçekleştirilmiş ilerici askerî darbeler ya da demokratik devrimler olabilir. (Bu konuyu aşağıda "Kapitalist-olmayan Yol Savunusu" başlıklı altbölümde yeniden ele alacağım.)

Daha da önemlisi, gerçek bir halk devrimi, orduyu ve burjuva devlet aygıtını yıkmaksızın gerçekleşemez. Kıvılcımlı'da olmayan da işte budur. Bir başka anlatımla Kıvılcımlı'nın stratejisi, gerici burjuva devlet aygıtını YIKMAYI öngörmez. Üstelik bu "devrim", aynı aygıtın en önemli öğesi olan ordu ya da onun bir bölümü olan burjuva subayları eliyle, yani yazarın tümüyle keyfi bir biçimde özgücün, yani işçi sınıfının yanma yerleştirdiği bu sözümona "proletarya aydınları" eliyle gerçekleştirilecektir! Görünüşte, ama sadece görünüşte devrimin barışçı ve parlamenter yoldan yapılmasını öngören reformist stratejinin karşıtı olan bu

"devrim" stratejisi, aslında onun mekaniksel karşıtı ve ayna ikizidir. Neden? Çünkü, sonuçta HER İKİSİ DE burjuva devlet aygıtının yıkılmasını değil, MUHAFAZASINI ve şu ya da bu yoldan (askerî darbe ya da seçim yoluyla) İÇERDEN FETHEDİLMESİNİ öngörmektedir. Bu ise Kıvılcımlı'nın -pek çok yerde- burjuva parlamentosuna ve burjuva siyasal partilerine karşı yürüttüğü çok sert polemiğin içinin boş olduğunu ve kuru lakırdının ötesinde bir anlam ve değer taşımadığını gösterir. Hal böyleyken Demir Küçükaydın gibi düşünenler, Kıvılcımlı'mn bu son derece kaba reformist bakış açısını anlamazdan ve görmezden gelmekte ve hattâ VP Programı'nın Paris Komünü Tipi Devleti öngördüğünü söyleyebilmektedir! Üstelik Kıvılcımlı ikinci döneminde, askerî-bürokratik aygıtın yıkılmasını savunmak şöyle dursun, sistemli bir tarzda iktidardaki egemen sınıf kliklerinden bu aygıtı reforme etmelerini/ onarmalarını dilediği ve dahası bu yaklaşımını hiç de saklamaya gerek görmediği hâlde. Demir, *Bir Devrimcinin Teorik ve Politik Otobiyografisi* adlı derlemesi içinde de yer alan 15 Mart 2002 tarih ve "Demokratik Cumhuriyet Nedir? Sosyalistler Tarafından Niçin Savunulmalıdır?" başlıklı yazısında şöyle diyebiliyordu:

"Vatan Partisi Programı'nın Ucuz Devlet dediği, Demokratik Cumhuriyet gibi, aynı zamanda bir Proletarya Diktatörlüğü programıdır. Paris Komünü Tipi Devletin bütün özellikleri onda somut talepler olarak yerli bir biçimde formüle edilmektedir...

"Kıvılcımlı, ister Eyüp Sultan camiinin bahçesinde, oraya gelmiş yoksul işçilere konuşsun ve orada İslâmiyet'in Ergin Halifeler devrimden örneklerle anlatsın; ister 27 Mayıs'tan sonra mektuplar yazsın, ister Anayasa taslakları yapsın. Hepsinde anlattığı ve savunduğu, **Vatan Partisi Programı'nda ifadesini bulan, Demokratik Cumhuriyet** veya **Paris Komünü Tipi Devletten** başka bir şey değildir."

Benzer saptamalarını başka yerlerde de yineleyen Demir, örneğin 26 Aralık 2012 tarih ve "Kıvılcımlı'nın Marksizm'e Katkılarının Eleştirel Değerlendirmesi" başlıklı yazısında Kıvılcımlı için şunları söylüyordu:

"Bir yandan Devrimci Demokrasiyi yani Demokratik Cumhuriyeti, bürokratik cihazın tasfiyesini ve gerçek bir biçimsel, hukukî eşitliği savunur...

"Stalinist partilerin ve Stalinizmin programı bundan farklıdır. Onların programında, Kıvılcımlı'da olan devrimci ve demokratik hedef yoktur, bunun tasfiyesi vardır. Kıvılcımlı'da var olan, bürokratik, ezilenlerin kullanamayacağı cihazın tasfiyesi, âcil bir programatik hedef olmaktan çıkar Stalinist partilerde. Bu ya basit bir propaganda sloganına dönüşür ya da âcil bazı reform taleplerinin arkasına atılıp çıkmaz ayın son çarşambasına bırakılır ve burjuvazinin ve reformistlerin kabul edebileceği bir program âcil program olur..." Bu satırların, Kıvılcımlı'nın yazdıklarını ya da en azından okurun elinde tuttuğu bu kitabı okuyanların gülümsemelerine, hattâ bir kahkaha koparmalarına yol açacağı açıktır. Özellikle ikinci döneminde, burjuva ordusunu ve burjuvazinin şeflerini övgü yağmuruna tutan ve onların suç, cinayet ve kıyımlarını bile savunan Kıvılcımlı'nın, reformizmin en bayağı türlerinin sınırlarını bile olumsuz bir doğrultuda zorlayan öneri ve söylemlerini Paris Komünü'nün özüyle ve söylemiyle kıyaslamak kimin aklından geçebilir?

Evet, Kıvılcımlı birçok yerde kendisinin Marks ve Engels'in izinden gittiğini söylemiştir. Ama o Marks ve Engels'in, *Komünist Partisi Manifestosu* 'nun Almanca çevirisine yazdıkları 24 Haziran 1872 tarihli Önsöz'de,

"Komün özellikle bir şeyi, 'işçi sınıfının mevcut devlet mekanizmasını salt elinde tutmakla onu kendi amaçları için kullanamayacağı'nı tanıtlamıştır"[17] dediklerini anımsamamış ya da dikkate almamıştır. O, Engels'in Komün hakkındaki şu değerlendirmesini de unutmuş ya da bir yana atmıştır:

"Komün, işçi sınıfının, bir kez iktidara geçtikten sonra, eski devlet makinesi ile yönetmeye devam edemeyeceğini hemen kabul etmek zorunda kaldı; daha yeni elde etmiş bulunduğu kendi öz egemenliğini yeniden yitirmemek için, bu işçi sınıfı, bir yandan o zamana değin kendisine karşı kullanılmış bulunan eski baskı makinesini ortadan kaldırmalı, ama, öte yandan, kendi öz vekil ve memurlarını her zaman ve istisnasız görevden alınabilir ilân ederek, onlara karşı da güvenlik önlemleri almalıydı."[18]

Kıvılcımlı Şili'de bir Halk Cephesi hükümeti kurarak önemli kazanımlar elde eden, ama henüz -arkasında ABD'nin bulunduğu- siyasal gericilikle hesaplaşmamış ve gerçek iktidarı ele geçirmemiş olan ilerici ve devrimci güçlerin konumunu ele aldığı bir makalesinde bu hatalı yaklaşımını bir kez daha sergiliyordu:

"Dünyamız, yarım yüzyılı geçiyor: **'doğum sancılarıyla'** kıvranmaktadır... Şili'de sosyalizmin doğumunu **demokrasi** (ama lâfta değil, işde halkın bilinçli örgütleri) ile **hiç sancısız** gerçekleştirenler kimlerdir? Seçime yanyana girmiş: **Sosyalistler, komünistler, radikaller, Bağımsız Halk Aksiyonu** (adlı **Hristiyan** demokrat **din** adamları), **Sosyal-Demokratlar**'dır."[19]

Oysa Şili'de durum hiç de Kıvılcımlı'nın göstermeye çalıştığı gibi değildi. Evet, ilerici ve devrimci güçler 4 Eylül 1970'de yapılan seçimlerinde önemli bir başarı kazanmışlardı; ancak bu bir devrim değildi; daha sonraki aylar ve yıllarda da bir devrime dönüşmeyecekti ve dönüşemezdi de. Neden? Herşeyden önce, başında Salvador Allende'nin bulunduğu Unidad Popular (=Halk Birliği) hükümeti ilerici ve anti-emperyalist bir nitelik taşımakla birlikte anti-kapitalist bir programa sahip değildi. Tabii; bu hükümette yer alan Radikaller, Bağımsız Halk Aksiyonu ve Sosyal Demokratlar gibi burjuva ve küçük-burjuva demokrat parti ve gruplar da anti-kapitalist bir programa sahip değillerdi ve olamazlardı da. Bu hükümeti oluşturan partilerin en fazla sol sosyal demokrat-reformist sosyalist olan siyasal çizgisi, gelişmelerin de gösterdiği ve göstereceği gibi buna olanak vermiyordu.

İkincisi ve belki daha da önemlisi; Unidad Popular Hükümetinin aldığı bakır ocaklarının ve bankaların devletleştirilmesi, eğitim ve sağlık alanında reformlar, ekmek fiyatının sabit tutulması, asgari ücretin ve sosyal güvenlik yardımlarının arttırılması, büyük çiftliklere elkonması ve yoksul köylülere toprak dağıtımı, kiraların azaltılması, yoksullara yardımlar, kadınların yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, kültürün halkın en yoksul katmanlarına taşınması gibi önemli ilerici önlemlere rağmen Şili burjuvazisi, üretim araçları üzerindeki mülkiyetini koruyordu.

Üçüncüsü, Allende ve ortaklarının kitle desteği sınırlıydı; Unidad Popular 1970 seçimlerinde oyların sadece yüzde 36.2'sini almış ve ancak Hristiyan Demokratlar'm desteğiyle hükümet olmuştu. Eylül 1973'e gelindiğinde ise Hristiyan Demokratlar'ın çoğunluğu hükümete karşı bir tavır almış ve hattâ General Pinochet'nin darbesini destekleyecek noktaya gelmişlerdi.

Ve dördüncüsü iktidarın bir bölümünün Unidad Popular hükümetinin elinde olmasına rağmen, ordu ve devlet aygıtı, ABD'nin desteklediği gerici ve faşist güçlerin elindeydi. İlerici hükümet, ordu ve devlet aygıtı içindeki gerici ve faşist güçleri etkisiz hâle getirme konusunda ciddi bir adım atmadı; büyük olasılıkla o, ne bunu yapacak güce ve ne de böyle bir perspektife sahipti.

Unidad Popular hükümetinin Küba'yla diplomatik ilişki kurması ve anti-emperyalist bir çizgi izlemesinin diğer Latin Amerika ülkeleri için de örnek olabileceğinden korkan ABD'nin kışkırttığı gerici güçler çok geçmeden Şili halkının kazanımlarını geri almak için harekete geçtiler. İlerici bir hükümetin işbaşında olmasından ve onun uyguladığı reformlardan rahatsız olan işverenler ve büyük toprak sahipleri; 1972'den itibaren ulusal gelirin daralmaya yüz tutması, 1971-73 döneminde kamu harcamalarının enflasyonu körüklemesi, Şili'nin temel

dışsatım kalemi olan bakırın fiyatının uluslararası pazarlarda düşmesi gibi negatif gelişmelerden yararlanarak, içinde -kamyoncular başta gelmek üzere- bazı küçük-burjuva katmanların yeraldığı gerici kitlesel protestolar düzenlemeye giriştiler. Bu gelişmelerin bir sonucu da Allende hükümetinin parlamentodaki desteğinin azalması ve Şili yargısının hükümetin bazı önlemlerini yasadışı ilan etmesi oldu. İç ve dış gericiliğin ortak saldırısına işçileri ve diğer sömürülen emekçileri silâhlandırarak karşı koymayı düşünmeyen ve burjuva legalitesinin sınırlarını aşmayı aklından geçirmeyen hükümet, doğal olarak ne polis ve ne de ordu aygıtına güvenebiliyordu. İçerden ve dışardan kuşatılan, polis örgütüne güvenemeyen, orduya egemen olamayan, parlamentodaki muhalefet partilerinin ve yargı mekanizmasının artan basıncı altında sıkışan Unidad Popular hükümeti, 11 Eylül 1973'te -Allende'nin sadece 19 gün önce, yani 23 Ağustos'ta başkomutanlığa getirdiği- General Augusto Pinochet'nin önderlik ettiği cunta tarafından devrilecekti. Darbeyi izleyen aylar ve yıllar içinde yapılan açıklamalar ve yayınlanan belgeler, dönemin ABD Başkanı Richard Nixon'in ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in 11 Eylül 1973 faşist darbesinde CIA aracılığıyla önemli bir rol oynadıklarını ortaya koyacaktı. Şili deneyimi, diğer şeylerin yanısıra sosyalizme barışçı yoldan geçişin olanaksız olduğunu bir kez daha gösterecek ve Kıvılcımlı'nın devlet ve devrim sorununa yaklaşımının tamamen sakat ve hatalı olduğunu ortaya koyacaktı.

Kıvılcımlı, "devrim" dediği hedefe barışçı denebilecek bir yoldan erişilebilmesini olanaklı görmek ve halkın mevcut devlet mekanizmasını ele geçirerek kendi amaçları için kullanabileceğini varsaymak suretiyle Marks ile Engels'in devlet ve devrim teorisine bütünüyle ters düşmüş olmaktadır. Anımsanacağı üzere o şöyle diyordu:

"... Halk Cephesi'nin **Özgücü** olan **İşçi Sınıfı** ile **Proletarya Aydınları**: Küçükburjuva tabakaları ile candan ittifak yapıp, Orta Tabakaları **nötralize** edebilirse, (Finans-Kapital+Tefeci-Bezirgân) Cepheyi yenik düşürebilir. Türkiye'nin **'Devlet Sınıfları'** gelenek-göreneklerinden yararlanıp, Orta Tabakaları iyilikdiler (hayırhâh) durumda, tarafsızlıktan da ileri senpatizan duruma getirirse, Devrim sancılarını herkes için en çok **'ılımlaştırmış'** olur."[20]

Kıvılcımlı'nın işçi sınıfı ile "proletarya aydınları"nı biraraya getirerek anti-Marksist bir "özgüç" ya da "özgüç"-"vurucu güç" bağlaşması oluşturma yolundaki ekzantrik girişimini şimdilik bir yana bıraksak bile, başını işçi sınıfının çektiği gerçek bir devrimin nasıl olup ta orta tabakaları, yani orta burjuvaziyi "tarafsızlıktan da ileri senpatizan duruma getir"ebileceği merak konusudur. (Bu konuya aşağıda yazarın orta burjuvazi/ vahşi işverenlere yaklaşımını ele alırken yeniden döneceğim.) "Proletarya aydınları" ile kolkola girmesi öngörülen işçi sınıfının, orta burjuvaziyi de bir bağlaşık, yani "ileri senpatizan duruma getir"eceği bir devrimin ne menem bir devrim olacağı tahmin edilebilir. Aslında Kıvılcımlı'nın gönlünde yatan, gerçek bir halk ya da proleter devrimi değil, 27 Mayıs türü bir darbe, daha doğrusu onun biraz daha radikal bir versiyonudur. Kıvılcımlı, böyle bir "devrim"in hiç de zor olmadığı düşüncesindedir:

"Kimdi o, milletin ruhu bile duymaksızın deli gömleği giydirilerek enterne ediliveren Cumhurbaşkanından polis kabadayısına dek 500 kişicik?... 1929 yılı resmî istatistiklerinde 50 kadar Banka, 50 kadar Ticaret, 50 kadar Sanayi **ŞİRKET**'ini güden hepsi topu 500 Finans Kapitalist saymıştık. Onlar (yahut az değişikleri olan) bu sayın sayılı 500 kişiceğiz. Yassıada'da güneş banyosuna yassıldıkları gün, kendi partilerinde yazılı, radyolarında boyuna gönüllü arslanlar gibi kükreyip kainata meydan okuyan milyonlarca kişiden **BİR TEKİ**, penceresini açıp sokağın kaldırım taşına olsun: **'Yapma, etme!'** diye bağırmadı: Öküz ölmüş, ortaklık bozulmuştu!.. O bir avuç ortaklığın (**ŞİRKETİN**) bütün marifeti : Milletin hayatında yapma işsizlik ve pahalılık yaratarak insanlarımızı bir lokma ekmek için birbirlerine düşürtmekti. Bütün gücü: Kardeşi kardeşe vurduran ecnebi entelicenslerinin emrinde borç ve baskı kumpasları kurmaktı.

"Hangi İhtilal, ne Devrimi, canım? Piknik televizyonunda, rahat nefes alınarak seyredilen, tabancası elinde **'DÜŞÜK'** bir gizli ve tehlikeli gangster çetesinin suçüstü yakalanışı ortada... Bir tümen asker, bir namus delisine yaylım ateşi mi açacak? Mermisine yazık. 30 milyon Türk 500 sapığa karşı **'Kanun dışı'** davranışa tenezzül etmez. Görmesi, tanıması, aldanmaması yeter. Suçluyu tükürüğüyle boğar."[21]

"Ama, bu müthiş görüntüsüne karşın, finans kapital özgücü, o uzun tarih deneyimleriyle çok kolay soyutlanan bir sınıftır. 27 Mayıs'ta da onu gördük. Hatırlarsınız, devrim oldu o bir avuç finans kapital alınıp da Yassıada'ya atılınca, beride o onbinlerce tefeci-bezirgân taşra hacıağalarından hiçbir tanesi kılını bile kıpırdatamadı.

"Demek ki Türkiye'deki devrimci olaylar sırasında, vurucu güç rolünü bilinçle yapabilirse, başarabilirse, finans kapitalin kendisi, bir avuç adam olarak, âdeta bir adliye takibatıyla egemenliğinden uzaklaştırılabilir. 27 Mayıs bunu yapmıştır."[22] O, Demokrat Parti hükümetini deviren 27 Mayıs 1960 askerî darbesi dönemini tartışırken şöyle diyordu:

"Devrilen finans kapital iktidarı mıydı? Açıkça oydu. 27 Mayısçılar öyle sanmadılar. 'Kişileri' devirdiklerine inandılar."[23]

"27 Mayıs'ta finans kapitali bir vuruşta sırtüstü düşüren devrimciler de bu devletlû küçük burjuvalardır. İstanbul bir binbaşının, Ankara bir yüzbaşının vurucu gücüyle düştü."[24]

Ama, 27 Mayıs türü bir "devrim" ile sadece bir proleter devrimi arasında değil, onunla herhangi bir radikal demokratik devrim arasında da dağlar kadar fark vardır. Kıvılcımlı, sömürücü sınıfları bir varlık ya da yokluk sorunuyla karşı karşıya getirecek olan bir proleter devriminin göğüs germek zorunda kalacağı güçlük ve saldırıları fazlasıyla küçümsemekte ya da belki de anlayamamaktadır. Her şeyden önce o "finans kapital"in iktidarının, ancak ve ancak, başını proletaryanın devrimci partisinin çektiği sömürülen yığınların ayağa kalkması ve burjuvazinin devlet aygıtını etkisiz hâle getirmesi/ yerlebir etmesi yoluyla yıkılabileceğini anlamıyor. Dahası o, sözkonusu olan, siyasal iktidarın bir burjuva fraksiyonundan bir diğerine geçmesi değil de, sömürülen yığınların damgasını vurduğu gerçek bir devrim olduğuna göre, ona önderlik edenlerin, bu "tehlikeli hastalığın" kendilerine de bulaşmasını kesinlikle istemeyecek olan komşu ülkelerin burjuva devletlerinin ve emperyalist burjuvazinin müdahalesi olasılığını da hesaba katmaları gerektiğini de anlamıyor.

Bu pratikte bizi, olası bir Türkiye devriminin ABD ve Batı Avrupa emperyalistleriyle karşı karşıya gelmesi sorununa getirir. Evet, Kıvılcımlı'nın stratejik planındaki bir başka önemli eksiklik onun, Türkiye'nin Batı emperyalist bağlaşması içinde tuttuğu yeri hemen hemen hiç dikkate almamış olmasıdır. Onun emperyalist devletlerin, CIA başta gelmek üzere istihbarat örgütlerinin Türkiye'nin iç işlerine müdahalelerinin boyutlarını ve Türkiye devriminin anti-emperyalist yanını ve görevlerini alabildiğine önemsediği ve hattâ abarttığı, neredeyse herşeyi CIA gibi örgütlerin oyunlarına bağladığı dikkate alındığında bu eksiklik daha da göze batar hâle gelir. Anımsanacağı gibi Kıvılcımlı devrim kavgasını "İkinci Kuvayimilliyecilik" olarak ve halk güçlerinin devirmesi gereken güçleri de GERİCİ EMPERYALİZM CEPHESİ olarak nitelemekte ve "finans kapital" olarak adlandırdığı Türk büyük burjuvazisini neredeyse emperyalizmin basit bir uzantısına indirgemektedir. Oysa, görece büyük ve emperyalistler arası güç dengeleri bakımından da önemli sayılabilecek bir ülke olan Türkiye'nin konumu ve içinde yer aldığı bölgenin jeopolitiği; Türk büyük burjuvazisini devirmeye kalkışacak olan bir devrimin, Batılı emperyalistlerle ve/ ya da onların uzantısı olan bölge devletleriyle hesaplaşmaya hazır olmasını gerektirir. Yani Türkiye'de devrim yapma görevi, hiç de yazarın göstermeye çalıştığı gibi kolay değildir ve asla hafife alınamaz.

Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın, "bir avuç adam"dan ibaret saydığı "finans kapital"in "âdeta bir adliye takibatıyla egemen konumundan uzaklaştırılabil"eceğini sanmak, bu sömürücü katmanın

27 Mayıs türü bir askerî darbeyle devrilebileceğini öngörmek, herhâlde saflıktan da öte bir şeydir. Bu saptama, bugün olduğu gibi Kıvılcımlı'nın bu konuyu tartıştığı 1960'lı yıllar için de üç aşağı beş yukarı geçerliydi. Ne böyle bir egemen sınıfın, o an iktidarda bulunan burjuva siyasal partisi ya da partileriyle sıkı ya da çok sıkı ilişkileri olmasından yola çıkarak, o partinin/ partilerin siyasal iktidarının yıkılmasının mutlaka BU EGEMEN SINIFIN İKTİDARININ DA yıkılması demek olduğu düşünülebilir; ne de ABD/ NATO güçlerinin Türkiye'de gündeme gelebilecek olan bir devrimi kayıtsızlıkla seyretmeleri beklenebilir. Böyle düşünmek, Marksizm-Leninizmin ABC'sinden ve kapitalist sistemin doğasından büsbütün habersiz olmak demektir.

Demek oluyor ki, Kıvılcımlı'nın bu yaklaşımı, yani finans kapitalin "bir adliye takibatıyla egemen konumundan uzaklaştırıl"masına dayalı devrim tezi; dünya, bölge ve Türkiye burjuvazisi ve halklarının gerçekleri ve tarihsel deneyimleriyle de hiçbir biçimde bağdaşmaz. Daha da ilginci başka bir makalesinde, Kıvılcımlı'nın kendisi de bunu, yani Bayar-Menderes kliğinin devrilmesinin finans-kapital iktidarının devrilmesi anlamına *gelmediğini* dolaylı bir biçimde de olsa kabul edecek, yani bu eleştirinin haklı olduğunu teslim edecekti:

"Türkiye, Orta Doğu gelenekleri ile, ikide bir egemen politikada işlenmiş bütün suçlar için öyle bir günah çıkartma **tekesi** bulmakta pek ustadır. DP çağının günah tekesi: **Menderes** oldu. Astık kurtulduk. Menderes'i Menderes yapan ve oynatan asıl (Tefeci-Bezirgân+Finans-Kapital) sınıfları anadan doğma suçsuz **'piyrü pâk'** sayıldılar. Tekel ve vurgun, eskisinden daha görülmedik ölçülerde aldı yürüdü."[25]

Ama dahası var: Bir işçi-emekçi devriminin gerçekleştirilmesi, iktidarın ele geçirilmesiyle bitmez. Çünkü böyle bir devrimin gerçekleştirilmesinin ardından onun savunulması ve pekiştirilmesini içeren bir başka evreye girilecektir. Yani işçi sınıfı ve bağlaşıkları ele geçirdikleri iktidarı, devrilen, ama yenilgiyi kolay kolay kabul etmeyecek olan sömürücü sınıfların ve onların gerici iç ve dış bağlaşıklarının tarihin tekerleğini geriye döndürmeyi amaçlayan saldırılarına karşı savunmak zorunda kalacaklardır. Lenin bir yerde şöyle diyordu:

"Eğer sömürücüler bir tek ülkede yenilmişlerse ve birçok ülkede zamandaş devrim ender bir istisna olduğundan, tipik durum kuşkusuz budur, sömürülenlerden *daha da güçlü* kalırlar, çünkü sömürücülerin uluslararası ilişkileri uçsuz bucaksızdır. Orta köylüler, zanaatçılar vb. arasında, sömürülen yığınların en az gelişmiş bir bölümünün de sömürücülerle birlikte yürüdüklerini ve yürümeye yatkın olduklarını, Komün de içinde (çünkü Versailles birlikleri arasında, -bilginler bilgini Kautsky'nin 'unuttuğu' şey, -proleterler de vardı), daha önceki *bütün* devrimler göstermiştir.

"... Sömürücüler -son, umutsuz bir savaşta, bir savaşlar dizisinde- üstünlüklerinden yararlanmaksızın, sömürülenler çoğunluğunun iradesine, iyilik taslayan alık Kautsky'nin tatlı imgeleme gücü dışında, hiçbir zaman boyun eğmeyeceklerdir.

"Kapitalizmden komünizme geçiş, koca bir tarihsel dönemdir. Bu dönem tamamlanmadıkça, sömürücüler bir geriye dönme umudunu, geriye dönme *girişimlerine* dönüşen bir umudu kaçınılmaz olarak korurlar. Bir ilk ağır yenilginin ardından, devrilmeyi hiç beklemeyen, buna hiç inanmayan ve bunun fikrini bile kabul etmeyen sömürücüler, öylesine tatlı bir yaşam süren ve şimdi 'aşağılık halk'ın yıkım ve sefâlete (ya da 'aşağılık' çalışmaya...) mahkûm ettiği aileleri bakımından yitirilmiş bulunan 'cennet'i yeniden ele geçirmek için, on kat artmış bir güç, zorlu bir öfke; yüz kat artmış bir düşmanlık ile savaşa atılırlar. Ve sömürücü kapitalistlerin arkasında da, -bütün ülkelerin onlarca tarihsel deneyler yılının gösterdiği gibi- duraksayan ve sallanan, bugün proletaryayı izleyen ve yarın, devrimin güçlüklerinden gözü yılacak, işçilerin ilk bozgun ya da yarı yenilgilerinden korkuya kapılan, şaşkına dönen, durmadan gidip gelen, sızlanan... tıpkı bizim menşevik ve devrimci-sosyalistlerimiz gibi bir kamptan öbürüne koşan geniş

küçük burjuva yığını vardır."[26] Rusya'da ve diğer bazı ülkelerde yaşanan proleter devrimi deneyimleri Lenin'in bu saptamalarını bütünüyle doğrulamışlardır.

Lenin'in bu saptamalarından ve Türkiye ve Ortadoğu'nun gerçeklerinden habersiz gözüken ve *Halk Savaşının Planları* adlı kitabında ve başka yerlerde 27 Mayıs'a göndermelerde bulunan Kıvılcımlı'nın "devrim" stratejisinin aslında, 27 Mayıs 1960 askerî darbesinin daha ileri, daha radikal bir versiyonu olarak tasarlandığı bellidir. Yazar, gerici sınıfsal niteliği bir yana Türk ordusunun onyıllardır, Kürt, Ermeni, Rum vb. düşmanlığıyla, koyu bir şovenizm ve militarist bir ruhla biçimlendiğini ve yüzyıllardır, derin ve köklü bir devleti ve düzeni koruma refleksiyle donanmış olduğunu unutmakla/ görmezden gelmekle kalmamaktadır; o, 1960'lı yıllarda Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinin sınıf çelişmelerini daha da keskinleştirdiğini ve orduyu mülksahibi sınıflara daha da yakınlaştırdığını da gözönüne almamaktadır. 27 Mayıs 1960 darbesi, orta kademedeki subayların hoşnutsuzlukları temelinde yükselen ve son çözümlemede burjuvazinin iki ayrı fraksiyonu arasındaki bir hesaplaşmaydı; bu hareket asla geçmişle radikal bir kopuşu ve köklü bir toplumsal dönüşümü öngörmüyordu. Bu hareketin bir sosyalist devrim modeli, hattâ sosyalist devrime kapı açacak bir model olarak sunulması, tek sözcükle saçmadır. Önemli bireysel istisnalar bir yana konmak kaydıyla, orta kademedeki subayların; işçi sınıfını ve kent ve kır yoksullarını iktidara getirecek, burjuvaziyi mülksüzleştirecek ve üretim araçlarının özel mülkiyetine son verecek bir toplumsal devrime katılmalarını beklemek, hayal görmekten de öte bir şeydir.

Bir an için Kıvılcımlı'nın beklentilerinin doğrulandığını, örneğin 12 Mart 1971'e öngelen günlerde ordu içinde var olduğu bilinen ve darbenin hemen ardından tasfiyesine girişilen "sol cunta"nın iktidarı ele geçirdiğini varsayalım. Türkiye'nin o günkü sınıf ilişkileri içinde böylesi bir hipotetik cuntanın, 27 Mayısçıların yaptığından daha fazlasını yapabileceğini, bir sosyalist devrimin yolunu açabileceğini düşünebilir miyiz? Kesinlikle hayır. İktidara gelmiş olması hâlinde böylesi bir "sol cunta" büyük olasılıkla, devireceği Adalet Partisi hükümeti üyelerine karşı bazı önlemler alacak ve AP yöneticilerini yargılayacak, Kemalist ve milliyetçi demagojinin düzeyini yükseltecek, "dinsel gericilik tehlikesi"ne karşı savaşıma girişecek ve kendi denetimi altında yeni bir hükümet kuracaktı vb. (Ve tabii ki o, zaman yitirmeksizin Kürt ulusunun siyasal öncülerine karşı da harekete geçecekti.)

Ama bu hipotetik cunta, üretim araçlarının özel mülkiyetini ortadan kaldırmaya ya da hattâ kısıtlamaya girişmeyecek ve -devirdiği hükümete yakın bazı isimler dışında- büyük burjuvaziyi hedef almayacaktı. O; ne işçi sınıfının bağımsız devrimci rolünü oynamasını kolaylaştıracak önlemler alacak ve ne de Türkiye'yi içinde yer aldığı Batı emperyalist blokundan koparacaktı. Hattâ o çok büyük olasılıkla, ilk günlerin balayı havası geçtikten sonra, kendisinden, daha ileri toplumsal ve siyasal önlemler almasını talep edecek olan sol ve devrimci güçleri denetim altına almaya ve büyük olasılıkla da tasfiye etmeye girişecekti. O günlerde siyasal iktidarı eline geçirebilecek olan böylesi bir hipotetik "sol cunta"nın Türkiye'yi ABD'nden ve NATO'dan uzaklaştırarak Sovyetler Birliği'nin başını çektiği bloka yaklaştırması ve "tarafsız" olarak nitelenebilecek bir dış politika izlemeye yönelmesi olasılığı elbette yadsınamaz. Ama Batı ve Doğu blokları arasındaki siyasal-askerî güç dengesini ciddi boyutlarda etkileyecek olan böylesi bir girişime ABD ile NATO'nun karşı çıkacağını, hattâ maceracı bir çizgi izlemekten yana olmayan Sovyetler Birliği'nin bile Türkiye gibi bir ülkenin saf değiştirmesine pek sıcak bakmayacağını tahmin etmek zor değil. Her halükârda bir "sol cunta"nın bu sayılanların yanısıra, en fazla ekonomide devlet sektörünün ağırlığını özel sektörün aleyhine değiştirmeye kalkışabileceğini, daha "tarafsız" bir dış politika izlemeye çalışabileceğini, ama dışa bağımlı kapitalist düzenin temel parametrelerini değiştirmeyi aklının ucundan bile geçirmeyeceğini söyleyebiliriz.

Yukarda, IV. Bölüm'de de belirtmiş olduğum gibi komünistler, burjuva ordusunun tabanında ve alt kademelerinde devrimci ajitasyon, propaganda ve örgütlenme yapmakla ve bu alanda ortaya çıkabilecek olanaklardan yararlanmakla yükümlüdürler. Ve onlar; sınıf savaşımının yoğunlaştığı, egemen sınıf bloku içindeki çelişmelerin keskinleştiği konjonktürlerde ya da az çok ilerici bir askerî darbenin gerçekleşmesi hâlinde, mülksahibi sınıfların saflarında oluşabilecek çatlaklardan; işçi sınıfının, diğer ezilen katmanların, devrimci demokrasinin ve komünizmin mevzilerini genişletmek için yararlanmakla da yükümlüdürler. Ama bütün bunların, iktidarı işçi sınıfının ve onun bağlaşıklarının devrimci kitle eylemine DEĞİL, kurum olarak orduya ve burjuva/ küçük-burjuva subaylarına dayanarak ele geçirmeyi öngören Kıvılcımlı'nın ordu merkezli "devrim" stratejisiyle hiçbir ortak yanı yoktur. Marksist-Leninistler burjuva ordusundan devrim beklemeyi ve stratejilerinde orduya merkezî planda yer vermeyi asla düşünmezler. Tarihsel deneyim, tarihin kitleler, daha doğrusu kendi meşru hak ve özlemleri için savaşım veren emekçi kitleler tarafından yapıldığını yeniden ve yeniden ortaya koymuştur. Yazarın "devrim" stratejisi ise, işçi sınıfının yanına iliştirilen ve "özgüç"ün bir öğesi olarak nitelenen ve "ilerici subaylar"dan başka bir şey olmayan "proletarya aydınları"nın iktidarı bir vuruşla ele geçirmesi üzerine kuruludur. Kıvılcımlı'nın bu reformist yaklaşımı onu, sadece 27 Mayıs gibi görece ilerici askerî darbeleri savunmaya değil, -12 Mart darbesi örneğinde olduğu gibi- gerici ve faşist askerî darbelerden "devrim" beklemeye de götürmektedir.

Geçerken Kıvılcımlı'nın bir başka tutarsızlığına değinelim. Yazar, "ordu gençliği" ya da "proletarya aydınları"nı devrimin özgüçlerinden biri saymakta, ancak bu katmanla AYNI ideolojik-siyasal platformda duran, hattâ -ortak darbe girişimleri hesaba katıldığında- AYNI örgütlenmeler içinde yer alan sivil aydınları özgücün dışına koymaktadır. O bu bağlamda, yer yer eleştirmekle birlikte 27 Mayıs darbesini yapanları övmekte, ama 27 Mayısçılar'la AYNI siyasal çizgiyi savunan ve sol Kemalist eğilimli sivil aydınların oluşturduğu YÖN hareketini yıkıcı bir eleştiriye tâbi tutmakta ve âdeta yerden yere vurmaktadır. Kıvılcımlı işte bu sivil aydınların oluşturduğu YÖN hareketinin eleştirisini bir kitabının (*27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*) ana konularından biri yapacaktı. Onun, özelde YÖN hareketini ve genelde ordudan "sol" bir darbe beklentisi içinde olan aydınları eleştirmesine hiçbir itirazımız olamaz. Ama bu sivil-asker ayrımı neden yapılıyor? Acaba Kıvılcımlı'nın böyle bir ayrım yapmasının nedeni, 27 Mayıs darbesini yapanların silâhlı, ama bu sivil aydınların silâhsız olması mıdır? Büyük olasılıkla evet. Yazarın bir dizi gerici siyasal figür ve kliği iktidarda olduğu dönemde övdüğünü biliyoruz. Ve onun böylesi eleştirileri yaparken orduyu hedef almamaya her zaman ve en üst düzeyde özen gösterdiğini de biliyoruz. O, Osmanlı deneyimini ele alırken de orduyu gene koruyor, devletin diğer kurumları zamanla yozlaşırken, ordunun, -sahip olduğu varsayılan- devrimci nitelik ve geleneklerini yüzlerce yıl boyunca muhafaza ettiğini savunabiliyordu. Yazarın, yukarda VI. Bölüm'de ele aldığım ve pro-kapitalist tutumlarına işaret ettiğim 27 Mayısçılara, hattâ gerici-faşist 12 Martçılara böylesine olumlu yaklaşmasının ve sivillerle askerler arasında net bir ayrım yapmasının altında yatan faktörün ne olduğu tahmin edilebilir. Bütün bunların altında Kıvılcımlı'nın, güce tapma eğiliminin yattığını ve bu eğilimin onun bu aptalca sivil-asker ayrımını yapmasında belirleyici rol oynadığını söylemek, herhâlde bir haksızlık olmayacaktır.

O bu kitabında, başını Doğan Avcıoğlu'nun çektiği ve ağırlıklı olarak sol Kemalist eğilimli aydınların oluşturduğu YÖN hareketinin 20 Aralık 1961 tarihli kuruluş bildirisine imza atanlar için şöyle diyordu:

"İmza atanlara bakınca, *Yön*'ün bir kapıkulu atmosferi içinde doğduğu ve bir kapıkulu dergisi olacağı anlaşılıyordu."[27] Kıvılcımlı, YÖN hareketinin ekonomik devletçiliği ya da devlet işletmeciliğini savunmasını eleştirirken ise şöyle diyecekti:

"Yönizm, 'aydınlar' dediği kapıkullarını özgüç sayıyor... Kapıkullarının işsiz ve aç kalmaktansa, devlet sektörünü savunacakları kendiliğinden anlaşılır."[28]

Ama aynı "Yönizm" ve "kapıkullarını özgüç say"ma suçlaması Kıvılcımlı'nın kendisi için de, hem de daha fazlasıyla geçerli değil mi? Yazarın kendisi de, üniformasız değil ama üniformalı kapıkullarını "proletarya aydını" görkemli adıyla kutsamak suretiyle ona "vurucu güç" misyonu vermiyor ve onu işçi sınıfının temel bağlaşığı saymıyor mu? Veriyor ve sayıyor tabii. Kendisine haksızlık yapmamak için Kıvılcımlı'nın, silahlı kuvvetlerin başındakilerle, "özgüç say"dığı/ onun İÇİNE yerleştirdiği "ordu gençliği"ni birbirinden ayırdığını belirteyim. O, ordunun yüzde 99'uyla bu kurumun başındakileri birbirinden ayırdıktan sonra şöyle diyordu:

"Özel teşebbüsü her ne pahasına olursa olsun Türkiye'de geliştirmek için kurulmuş olan devletçiliğimiz sermayesine midelerinden bağlı kapıkulu zümreleri... Silâhlı kuvvet başları, bu ikinci devletçi zümrelerden başkası olamazdı."[29]

"27 Mayıs silâhlı kuvvetlerin eseriydi. Silâhlı kuvvetlerin yüzde 1'i büyük burjuva devletlûları, yüzde 99'u küçük-burjuva kapıkullarıdır. İster silâhlı, ister silâhsız olsun küçük-burjuvazi, modern bir sosyal sınıf değildir. Ya üst (finans-kapitalist) zümrelere katılmak ve sivrilmek 'mutluluğuna' kavuşacaktır (paşalar gibi), ya da alt (işçi) sınıfına karışıp onun kaderini paylaşacaktır."[30]

Bu ayrım gerçek yaşamda hiç de böyle net ve kesin değildir. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın, ordu da içinde olmak üzere "kapıkulu zümreleri"nin "Özel teşebbüsü her ne pahasına olursa olsun Türkiye'de geliştirmek için kurulmuş olan devletçiliğimiz sermayesine midelerinden bağlı" oldukları saptaması yerinde ve doğrudur. O hâlde düzen ve statükodan yana olanların/ kendilerini devletin gerçek sahibi ve savunucuları sayan üniformalı kapıkullarının oranı yüzde 1'den çok daha yüksektir. Kıvılcımlı'nın ordunun tepedeki yüzde 1'le geriye kalan yüzde 99 arasındaki mesafeyi vurgulamasına cepheden karşı çıkmayabiliriz. Ancak o, bu yüzde 99'un "alt (işçi) sınıfına karışıp onun kaderini paylaşaca"ğını söylerken bu katmanın devrimci potansiyelini büyük ölçüde abartmakta ve yanlış bir noktaya savrulmaktadır. Zaten yazarın kendisinin de "bir kapıkulu atmosferi içinde doğduğu"nu kabul ettiği bu yüzde 99'un ancak çok küçük bir kısmı, "işçi sınıfına karış"abilir, onun kaderini paylaş"abilir ve devrimci bir ortamda ondan yana olabilir. Kaldı ki bu kitap boyunca gördüğümüz gibi Kıvılcımlı, bu saptamalarına da bağlı kalmamakta, sadece genç subaylardan değil, gerici ve faşist generallerden de devrimci adım ve atılımlar beklemekte, yani zaman zaman YÖN hareketinin de gerisine düşmektedir. Ordunun tepedeki yüzde 1'ine gelince, o katman ve onun peşinden gidenler zaten öteden beri "finans kapitalist zümre"nin ayrılmaz bir parçasıydı ve bundan böyle de öyle olacaklardır.

Ordunun ya da onun bir bölümünün, iktidarda bulunan burjuva partisini bir askerî darbeyle devirmesine değinirken, "finans-kapital"in "âdeta bir adliye takibatıyla egemenliğinden uzaklaştır"ılabilmesini olanaklı gören yazar aynı değerlendirmeyi, 12 Mart 1971 askerî darbesi için de yapıyor. Burada bir abartma yaptığım sanılmasın. Kemalizmin ya da Atatürkçülüğün kapitalizme KARŞI OLMAYI GEREKTİRDİĞİ yolundaki safsatayı bir kez daha yineleyen Kıvılcımlı, ordunun mantıksal olarak "tekelci kapitalist çağdaş uygarlığı" reddetmesi ve "Sosyalist çağdaş uygarlı"ğı benimsemesi gerektiğini savunuyor. Oysa, "ulusal kurtuluş" savaşı döneminde, yani yukarda VII. Bölüm'de ayrıntılı bir biçimde ele aldığım zor koşullarda geçici olarak sol ve sosyalist bir söylem kullanan Mustafa Kemal'in daha sonraları kendisinin ve partisinin siyasal konumunun ne olduğunu yeterince açık bir tarzda ortaya koyduğu ve sola ve sosyalizme hiç de sempatiyle yaklaşmadığı biliniyor. Bir askerî-faşist darbenin mimarlarından demokratik önlemler almasını beklemekle yetinmeyen, daha da ileri giderek onlardan "SOSYALİST ÇAĞDAŞ UYGARLIK" bekleyen istisnaî bir solcu tablosu çizen yazar aynen şunları söylüyordu:

"Şimdi ortada bir MUHTIRA var. Bu ordunun en azgın alaturka faşist Finans-Kapital ajanı Demirel kabinesini deviren ULTİMATOMu oldu...

"Bugün yeryüzünde var olan iki zıt çağdaş uygarlıktan hangisi **'İnkılâp Kanunlarını'** benimser? Apaçıktır: Sosyalist çağdaş uygarlık inkılâpçıdır, devrimcidir.

"Ordu muhtırası: **'Atatürkçü bir görüşle' 'İnkılâp Kanunlarını'** benimsediğine göre, dökülen, çöken tekelci kapitalist çağdaş uygarlığı peşin peşin reddetmiş olmalıdır. Mantık bunu gerektirir."[31] Gerçekten de son derece "orijinal", ama aynı zamanda tuhaf ve gerici bir mantık!

Son olarak şunu söyleyeyim. Burada Kıvılcımlı'nın bir kez daha Türk ordusunun, kapitalist ya da sosyalist sistemlerden birini *benimseme ya da seçme özgürlüğüne* sahip olduğu varsayımından hareket etmesinin ve dolayısıyla tarihsel determinizmi yadsıması ve onun yerine volontarizm ve subjektivizmi geçirmesinin yeni bir örneğini görüyoruz.

Kıvılcımlı'nın Stratejik Planının Diğer Sorunları

Kıvılcımlı'nın devrim stratejisi başka bazı eksikliklerle de sakatlanmıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz.

a) Kürt halkı ve ulusal hareketinin devrimci potansiyelini görmezden gelme ya da yok sayma,

b) Alevi emekçileri ve halkının devrimci potansiyelini görmezden gelme ya da yok sayma ve

c) Zengin köylülük ya da kır burjuvazisi/ tarım kapitalistleri diye nitelenen sömürücü katmanı görmezden gelme ya da yok sayma. Bunları sırasıyla ele alalım.

Yazarın, 1960'h yılların ikinci yarısında genel kitle hareketinin yükselişine paralel olarak Kürt halkının büyüyen uyanış ve direnişini inatla görmezden geldiğini, hattâ bu harekete devletin ve siyasal gericiliğin gözlükleriyle baktığını VIII. Bölüm'de görmüştük. Bu nedenle burada bu konu yeniden ele alınmayacak. Gerek Marksist-Leninist teori, gerek kendisinin 1930'ların başlarındaki devrimci tutumu ve gerekse Kürt ulusal hareketinin 1980'lerin ikinci yarısından bu yana oynadığı görece devrimci rol, yazarın bu sosyal-şoven yaklaşımını mahkûm etmeye yeter.

Öte yandan, bazı istisnalar bir yana bırakılırsa Kıvılcımlı'nın kitapları ve makalelerinde Alevi halkı ve onun ilerici/ devrimci potansiyeli hakkında ciddi ve kapsamlı bir değerlendirme bir yana, hemen hemen hiçbir değerlendirmeye rastlamadığımı söyleyebilirim.

Yazar, özellikle 1930'ların başlarında, Türkiye ve Kürdistan'ın devrimci siyasal bilinçten yoksun emekçi köylü yığınlarının öfke ve hoşnutsuzluğunun aldığı dinsel görünüm, bu yığınların devrimci potansiyeli ve onların bağrında yatan saklı enerjiyi harekete geçirmenin yolları üzerinde hayli kafa yormuş, hattâ dinin ve gerici tarikatların etkisi altındaki emekçi köylülerin bile uygun koşullar oluştuğunda devrimci proletaryanın yedeği hâline gelebileceğini düşünmüştü. Örneğin o, "Müttefik: Köylü" başlıklı çalışmasında şöyle diyordu:

"Fakat tarikatlar, her zaman pasif birer esrar dayanıklılığı olarak kalmaz. Zaman zaman en kızıl isyancı liderler yetiştirerek, ezilen sınıfların bütün dileklerini bir atılımda gerçekleştirmek için ortalığı kana boyayan tarikatlar, İslâm-Türk tarihinde kitapların yazdığından yüzler ve binlerce kez daha sık ve kuvvetle görünürler. Medine ve Mekke kapılarına kadar bütün Irak'ta yıllarca zafer kazanmış bir köle-işçi devleti kuran Karmıtiler'den, Anadolu beylerbeyi (Karagöz) Paşayı bütün ordusuyla birlikte yok eden ve tarihlerde 'Şeytan Kulu Vaka' denen geniş Anadolu ezilmişlerinin isyanını patlatan Karabıyık hamlesine kadar bütün ayaklanmalar, hep halkın içinde örgütlenen, onun dileklerinden esin ve hız alan gizli din tarikatlarının eseridir.

Tarikatlar, bugün genellikle küçük-burjuva ve özellikle köylü gibi en zâlim bir yazgının silindiri altında ezilip suyu çıkarılan sınıf ve tabakalar içinde yaşıyor. Özellikle kapitalist sömürücülüğün kasaplık koyunu hâline gelen köylülük için, yeni bir hayat ve toplumsal düzen arama çaresizliği, kara cahillik koşullarının gübresi üstünde kuvvetle kol salmış ve her türlü metafizik önyargıların esiri olarak kalmış olan köy psikolojisi içinde, ancak din ve tasavvufla peçelenmiş eğilim ve hareketler, tarikatlar doğabilir ve yaşayabilir. Kapitalist dünyanın her yanında ezilen köylü ıstırabını kutsal kıyafette görür ve göstermekten henüz kurtulamaz."[32]

O daha sonra Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da kaldırılmasına göndermede bulunurken şunları söylüyordu:

"Yeniçeriliğin kaldırıldığı günden itibaren Bektaşilik en kanlı saldırılara uğradı. Ve bu yüzden âdeta dağlara ve ormanlara kaçıp sığınmak zorunda kaldı. Bektaşiliğe yapılan bütün baskılara karşın 'kızılbaşlık'ın hâlâ iç köylerde kuvvetle yaşadığına her gün bizzat burjuva basınında ikide bir rastlıyoruz."[33] Kıvılcımlı bu konuyu ele aldığı bir başka yerde, aslında Alevilik ile onun evcilleştirilmiş ve devletleştirilmiş bir versiyonu olan Bektaşilik arasındaki ayrımı net olarak koyamamakla birlikte birincisinin dıştalandığı ve yasaklandığının altını haklı olarak çizmekteydi:

"Fakat asıl büyük çalışkan yığın, köylü kitlesi, her türlü fiili teşkilâttan mahrumdur. Gerçi ilk zamanlar, meselâ Ahi Evran'ın esnaf loncası tarikatına karşılık, Hacı Bektaş Veli'nin köy Bektaşiliği teşkilâtı vardı. Fakat, bunlar, ta Baba İshak zamanında başlayan ve Selçuk saltanatına öldürücü vuruşunu indiren müthiş köylü isyanları yapmışlardı. O yüzden hâkim idareci zümreler Bektaşiliği bir nevi harp keşişliğine çeviren yeniçerilikten başka her yerde soysuzlaştırmaktan geri kalmadılar. Devletin en büyük merkezî silâhlı kuvveti yeniçerilik 'peygamberimiz Hacı Bektaşı Veli' diye gülbankın çekerken, köylerde Alevilik daima kanun dışı, ahlâk dışı bir günah ve münafıklık sayıldı. Daima gizli, yasak bir tarikat olarak hor görüldü. Ve hiç bir zaman köyün kendi ufak tefek iç işleri dışında dünya meselelerine Bektaşiliğin karışmasına, hele devlet politikasına el atmasına göz yumulmadı. Devletçe asla tanınmadı."[34]

Ne var ki Kıvılcımlı, "ta Baba İshak zamanında başlayan ve Selçuk saltanatına öldürücü vuruşunu indiren müthiş köylü isyanları yapmışlardı" demekle birlikte, yapıtlarında 15. ve 16. yüzyıllarda yoğunlaşan ve Osmanlı devleti ve ordusu tarafından kanlı bir biçimde bastırılan bu halk ayaklanmaları üzerinde durmamıştır. VII. Bölümde de değinmiş olduğum gibi, 1930'da meydana gelen ve son çözümlemede gerici bir nitelik taşıyan Menemen isyanında ve Nakşibendi tarikatında bile ilericilik öğeleri arayan Kıvılcımlı'nın, sadece Osmanlı dönemindeki Alevi-Türkmen ayaklanmalarını değil, Alevi emekçilerinin 1960'lı yıllarda kendisini göstermeye başlayan ilerici/ devrimci potansiyelini de görmezden gelmesi, tek sözcükle tuhaftır. Bunu daha da tuhaf kılan bir başka nokta daha var: Kıvılcımlı Alevi halkının, -kendisinin de büyük değer verdiğini söylediği- ilkel sosyalist toplum geleneklerinin kalıntılarını muhafaza ettiği kanısındadır. Örneğin o, Yavuz Sultan Selim'i kınayıp Pir Sultan Abdal'ı ve Alevileri sahiplendiği ve Alevi köylerini övdüğü bir kitapçığında şöyle diyordu:

"Anadolumuzun dört bucağına serpik Alevi köylerimizdendir. Alevi köyü, Orta Asya'dan kılıcı sıyırıp gelmiş göçebe atalarımızın içine girdikleri medeniyetin gelişkin sınıflı toplum reziletlerine en az bulaşmış topluluklarıdır... "[35] O daha ilerde ise şunları söyleyecekti:

"Evet, 'Alevi', 'Kızılbaş', 'Bektaşi' kılıklı toplumcularımız, Ortaasya'dan beriye, çöken İslâm medeniyetini DİRİLTMEYE koşmuş ilkel SOSYALİZMimizin öldürülememiş canlı hücrecikleridir![36] Kıvılcımlı, *Halk Savaşının Planları* adlı yapıtında ise, "devrim" stratejisinde çok önemli, hattâ belirleyici bir rol biçtiği "vurucu güç" olgusunu, Osmanlı ve Türkiye toplumunda, Alevi halkının kollektif kişiliğinde yaşayan ilkel sosyalist toplum gelenekleriyle ilişkilendiriyor ve şöyle diyordu:

"O **Vurucu Güç,** belirdiği gibi, en derin ve en geniş **Tarih** ve **Toplum** olanaklarına dayanır. Onun için, hem **bugünkü** Türkiye **Toplumunun**, hem **dünkü** Osmanlı **İmparatorluğu'nun** türlü ilişki ve çelişkileri içinde o **Vurucu Gücün** en inanılmaz canlı elemanları ve etki-tepkileri yaşamaktan kalmamıştır. Toplum içinde 'Alevi' yahut 'Türkmen' adlı varlıklar, Eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan birer parça olan özellikle **Arap ülkeleri** (Mısır, Cezayir, Libya, Sudan vb. vb.) devrimci örnekleri gözlerimiz önündedir."[37]

Burada yazarın sık sık yaşadığı kafa karışıklığının bir başka örneğiyle karşı karşıyayız: O, Alevilikte somutlaşan ilkel sosyalist toplum geleneklerine değinirken bu geleneklerin varlıklarını, hem de yüzyıllar boyunca "vurucu güc"ün, yani Türk ordusunun *kurumsal yapısı içinde* sürdürdüğü türünden gerçekle bağdaşmayan bir sav ileri sürmektedir. Tabii o bu arada, Osmanlı tarihinde rastladığımız Alevi-Türkmen ayaklanmalarının işte tam da bu ordu tarafından kanlı bir biçimde bastırıldığını da görmezden gelmektedir. Türk ordusunun Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1826 yılı öncesi tarihini bir yana bıraksak bile, 1826'dan bu yanaki tarihi onun, Alevilikten etkilendiği ya da Alevi geleneklerini/ onların izlerini taşıdığını gösteren herhangi bir veri sunmaz. Zaten yazarın kendisi de Türk ordusu ile Alevilik arasında bir ilişki olduğunu kanıtlama gereği duymamakta ve böyle bir girişimde bulunmamaktadır.

Sonuç olarak yazar Alevi halkının, Türkiye devrim stratejisi içinde mutlaka hesaba katılması gereken ilerici/ devrimci potansiyelini de hesaba katmamakta ve/ ya da görmezden gelmektedir. Bunun önemli bir eksiklik olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'nin tarihsel deneyimi; Kürt, Alevi ve Müslüman-olmayan kökenlerden gelen kadro ve sempatizanların komünist ve devrimci örgüt ve gruplar içindeki oranlarının, bu katmanların toplam nüfus içindeki oranlarına göre daha ya da çok daha yüksek olduğunu gösteriyor. Bu konuda yapılmış herhangi bir araştırmaya rastlamamış olmakla birlikte, benzer bir saptamanın kitlesel işçi, emekçi köylü ve gençlik eylemleri için de geçerli olduğunu tahmin ediyorum. Adıgeçen toplumsal katmanların uzun bir tarih süreci boyunca aşağılanmış, dıştalanmış ve ezilmiş oldukları gözönüne alındığında böylesi bir orantısız katılımın nesnelerin doğası gereği olduğu anlaşılır. *Milliyet* gazetesinde 25 Kasım 2013'de Tolga Şardan imzası ve "Gezi'den kalanlar ve farklı bir analiz" başlığıyla yayınlanan yazıda söylenenler de; Türkiye tarihinin bu en büyük kitle eylemine katılanların önemli bir bölümünün Alevi olduğunu ortaya koyuyordu. Yazıda polisin, 28 Mayıs ile Eylül'ün ilk haftası arasında gerçekleştirilen Gezi Parkı eylemleri sırasında gözaltına alınanlar arasında bulunan 5 binden fazla şüpheliden oluşturduğu "örneklem" grubu hakkında yaptığı "demografik analiz"den söz ediliyor ve bu şüphelilerin yüzde 78'inin Alevi kökenli olduğu belirtiliyordu.

Gelelim yazarın zengin köylülük diye nitelenen sömürücü katmanı görmezden gelme ya da yok sayma hatasına. Kıvılcımlı'nın hemen hemen bütün makaleleri ve kitaplarında öne çıkan sömürücü sınıf ve katmanlar finans-kapital ile tefeci-bezirgân sermayedir. Kıvılcımlı kendi katkısından söz ederken şöyle diyordu:

"Eneski sosyalizm (yani Hikmet Kıvılcımlı- G. A.), 1965 yılı kurulmuş **'Tarihsel Maddecilik'** yayınlarına devam etti. **'Türkiye'de Kapitalizm'** eseriyle Türkiye'de herhangi ciddi bir **Politika** anlayışı için temel olacak Sosyal **Ekonomi** ve **Sınıf** ilişkilerini özetledi. Türkiye: Büyük Şehirlerinde birkaç **yüz** Modern **Finans-Kapitalist** ile, Bütün Anadolu kasabalarında çöreklenmiş birkaç **bin** Antika **Tefeci-Bezirgân** ekonomik **sömürüsü** ve sosyal-sınıf zümre **tahakkümü** altında idi. Bu **Ekonomik** ve **Sosyal** yapı orijinalitesi kavranılmadıkça yapılacak her **Politik** çıkış temelsiz ajitasyondan öteye geçemezdi."[38]

Kıvılcımlı bu egemen katmanların yanısıra bazan kentlerdeki vahşi/ yaban işverenlerden, yani orta burjuvaziden ve kırlardaki toprak beylerinden söz eder. O, Türkiye devrimine ilişkin strateji planını sunduğu *Halk Savaşının Planları* adlı yapıtında, karşı-devrimci güçleri sayarken özgüç olarak finans-kapitali ve yedek güç olarak da tefeci-bezirgân sermayeyi anmaktadır. Kıvılcımlı, emperyalizm cephesiyle halk cephesi arasında bocalayan orta tabakalardan da söz

ederken bunları; 1) Büyük aydınlar, 2) Orta ve Küçük İşverenler ve 3) Orta ve Küçük Emlak Sahipleri diye sayar.

Yazarın genel olarak yaban işverenlere, yani kent orta burjuvazisine ilişkin yanılsamalarını aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde ele alacağım. Bu sorunun bir başka yanı da ikinci dönemin Kıvılcımlısı'nın, bu sınıfın kırlardaki karşılığı olan zengin köylülüğü unutmuş olmasıdır. O *Halk Savaşının Planları* adlı yapıtında ve *Genel Olarak Sosyal Sınıflar ve Partiler* ve *Türkiye Köyü ve Sosyalizm* adlı kitapçıklarında ve bu konuyu ele alan diğer yazılarında, kırlardaki bu önemli sömürücü katmandan hemen hemen hiç söz etmemiştir. Ona göre kırda ve taşrada bulunan sömürücü katman neredeyse sadece tefeci-bezirgânlardan ibaret gibidir. Örneğin o, 1969'da yayımlanan bir makalesinde, "Kasabalarda örümcek ağlarını kurmuş" olduğunu belirttiği bu katman için şöyle diyordu:

"Halk çoğunluğunu bugün hâlâ OY DAVARI biçimine sokan odur. Bu şartlanmış zavallı yığınları tuza koşan kurbanlık koyun saflığıyla Finans-Kapital peşinde sürüleştirip sürükleyen odur...

"... Bu sınıf Türkiye KÖYLERİNİ Sümerler çağından beri SÖMÜRGE'leştirmiştir. Türkiye köylülerimizi dünya yüzüne çıkartmayan, 'Köy Enstitüsü' kadar basit modern tekniğe ve kültüre bile kavuşturtmayan ve her gün biraz daha halkımızı hep öbür dünyaya, 'AHİRETE' ısmarlayan yolsuz güç, Tefeci-Bezirgân sınıfıdır. Bu sınıf köydeki kentteki mutlak ve zâlim ve müstebit SOYGUNUNU ve ETKİSİNİ yürütmek için gerekli en şeytanca domuzuna yolları yüzyıllar boyu, baba mirası olarak benimsemiş ve büyük bir bilinçle uygulamıştır, uygulamaktadır da."[39]

Yazar sanki Türkiye'deki büyük toprak sahiplerinin ve zengin köylü katmanın yerine de tefeci-bezirgân sınıfını geçirmiş gibidir. Oysa Türkiye'de 1965'te nüfusun yüzde 65.6'sı ve 1970'te yüzde 61.5'i, nüfusu 10,000'in altında olan ve nüfus sayımlarında "kır" sayılan yerleşim birimlerinde yaşıyordu ve bu nüfusun en büyük bölümünü oluşturan tarım işçileri, yoksul ve küçük köylüler; tefeci ve bezirgânların yanısıra büyük toprak sahipleri ve zengin köylüler tarafından da sömürülüyorlardı.

Toprak dağılımı başta gelmek üzere kırsal alanların sosyo-ekonomik yapısı üzerinde fikir edinebilmek için başvurulacak kaynakların başında Köy Envanter Etütleri gelmektedir ya da birkaç onyıl öncesine kadar bu böyleydi. Ancak, sonuçlarından da görülebileceği gibi Türkiye'de farklı zamanlarda yapılan Köy Envanter Etütleri ve tarım sayımları hayli sığ ve bilimsel açıdan yetersiz olmakla kalmıyor, özellikle toprak mülkiyeti alanında var olan eşitsizliği yeterince yansıtmıyordu da. Ancak tüm sığ ve yetersiz niteliklerine rağmen bu veriler Türkiye kırında geniş bir zengin köylü katmanının varlığını da gösteriyordu. Örneğin, 1950'de yapılan tarım sayımına göre, 200 dönümden fazla toprağı olan ve kır nüfusunun yüzde 5.8'ini temsil eden 146,000 aile, yani zengin köylüler ve büyük toprak sahipleri, ekilen toprağın yüzde 41.4'üne sahipti. 1970 tarım sayımına göre 92,300 aileden oluşan bu katman kır nüfusunun yüzde 3'ünü temsil ediyor ve ekilen toprağın yüzde 21.2'sine sahip bulunuyordu. 1980 tarım sayımına göre ise 215,404 aileden oluşan aynı katman kır nüfusunun yüzde 5.9'unu temsil ediyor ve ekilen toprağın yüzde 35'ine sahip bulunuyordu.

Burada bir parantez açarak şunu belirteyim: Bir köylü ya da çiftçinin sınıfsal konumunu *sadece* onun sahip olduğu toprak miktarına göre belirlemek, ister istemez bazı sorunlara yol açmaktadır. Her şeyden önce, sahip olunan toprak büyüklüğü esas alındığında; toprağın verimi, sulama ve yapay gübre kullanım miktarı, çekim hayvanlarının ve modern tarım makinalarının sayısı, hattâ varlığı vb. faktörler hesaba katılmamış olmaktadır. Öte yandan, büyük toprak sahiplerinin ve zengin köylülerin önemli bir bölümü ektikleri toprağın tümünün sahibi değildirler; onlar daha yoksul olan ve/ ya da toprağını işlemeyen ya da işleyemeyen köylülerin

topraklarını kiralamak suretiyle de tarımsal etkinlik sürdürebilmektedirler. Diğerlerinin yanısıra bu faktör de, sahip olunan toprak büyüklüğünü tek başına esas almanın çok anlamlı olmadığını gösterir. Ancak, bütün bu sorunlara rağmen toprak mülkiyetinin dağılımının çok kaba bir biçimde de olsa, büyük toprak sahipleri ve zengin köylüler gibi sömürücü katmanların -ve diğer köylü katmanlarının- kırlardaki göreli ağırlığını gösterdiğini kabul edebiliriz.

1950, 1970 ve 1980'de yapılan sayımlara göre, kır nüfusunun yüzde 5.76'sını, yüzde 3'ünü ve yüzde 5.9'unu oluşturan bu sömürücü katmanın, büyük toprak sahipleri ve zengin köylülerin yanısıra tefeci ve tacirleri de kapsadığı açıktır. Ancak, herhâlde en ateşli Kıvılcımlı yanlıları bile ekilen toprağın görece önemli bir bölümüne sahip olan ve sömürücü nitelik taşıyan zengin köylü/ kır burjuvazisi katmanını orta ya da küçük köylü gibi göstermeye kalkamayacaktır. Kıvılcımlı'nın kendisi, *Halk Savaşının Planları* adlı kitabında haklı olarak devrimin yedek güçleri arasında saydığı "Fakir ve Orta Köylü yığınları"nın sömürüldüğünü yazıyordu. Ama acaba o, önemli bir bölümü geçici ve sürekli tarım işçileri olan "Fakir... Köylü yığınları"nın *sadece* tefeci-bezirgân sermaye tarafından soyulduğunu mu sanıyordu?

Sözünü ettiğim zengin köylü ve büyük toprak sahibi katmanının öbür kutbunda ise kır nüfusunun yarıdan fazlasını oluşturan topraksız ve az topraklı köylüler ya da bir başka anlatımla tarım proletaryası ve yarı-proletaryası bulunmaktadır. Bu geniş emekçi katmanı, 1950'de kır nüfusunun yüzde 62'sini temsil ediyor ve ekilen toprağın sadece yüzde 18.6'sına sahip bulunuyordu. Topraksız ve az topraklı köylüler 1970'te kır nüfusunun yüzde 75'ini ve 1980'de yüzde 59.7'sini temsil ediyor ve aynı tarihlerde ekilen toprağın sadece yüzde 31.3'üne ve yüzde 19.6'sına sahip bulunuyorlardı. (Rakamlardaki görünürdeki tutarsızlık büyük olasılıkla, yetkililerin istatistikleri özenli bir biçimde toplayamamaları, bu işi baştansavma bir tarzda yapmaları ya da çarpıtmalarıyla ilgilidir.) Kır nüfusunun bu en yoksul bölümünün, en azından 1950-80 döneminde kısmen devlete ait tarım işletmelerinde, kısmen orta köylülere ait işletmelerde ve kısmen geçici olarak kentlerdeki inşaat, madencilik vb. sektörlerde ve çoğu zaman da büyük kapitalist toprak sahiplerinin ve zengin köylülerin işletmelerinde mevsimlik işçi olarak çalıştığını söyleyebiliriz. Zaman içerisinde ise bu nüfusun giderek artan bir bölümünün kentli nüfusa dönüştüğü ve dolayısıyla devlete ve özel kişilere ait olan tarım işletmelerinde çalışan kır yoksullarının, yani tarım proleterleri ve yarı-proleterlerinin sayısının -toplam nüfusa göre- hem oransal ve hem de mutlak olarak azaldığı kesindir.

Kıvılcımlı'nın, 1930'ların başlarında kaleme aldığı bir çalışmasında varlığını kabul ettiği zengin köylülerden ya da kır burjuvazisi/ tarım kapitalistlerinden, daha sonraki yıllarda yaptığı analizlerde hemen hemen hiç söz etmemesi tek sözcükle tuhaftır. Üstelik o bunu, 1930'ların başlarından 1960'ların sonlarına kadar uzanan süre içinde genelde Türkiye'de ve özelde Türkiye tarımında kapitalist ilişkilerin daha da geliştiği ve büyük kapitalist toprak sahiplerinin ve zengin köylülerin işletmelerinde çalışan tarım işçilerinin sayısının milyonları bulduğu bir momentte söylüyordu. Onun bu katmanı "ortadan kaldırması", herhâlde objektif bir gelişmeden yani, tarımın ülke ekonomisi içindeki payının -kapitalist gelişme sürecini yaşayan bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de- azalıyor olmasından kaynaklanmış olamaz. Kırın ve tarım sektörünün küçülmesi, kapitalizmin gelişiminin genel eğilimleri arasındadır; ancak bu, kır nüfusunun ve dolayısıyla tarım işçilerinin ve zengin köylülerin ortadan kalkması ve yok olması sonucunu doğurmaz; ki zaten Kıvılcımlı da böyle bir sav öne sür(e)memektedir.

İlk döneminde bu konuda daha farklı bir yaklaşıma sahip olan Kıvılcımlı, bu yıllarda kaleme aldığı "Müttefik: Köylü" başlıklı çalışmasında "tarımsal üretime egemen olan sınıf ve zümreler"in üç bölümden (tarım kapitalistleri, toprak sahibi mütegallibeler ve derebeylik) oluştuğunu belirttikten sonra şöyle demişti:

"1. Tarım kapitalistleri: 'Zürra' (büyük çiftçi) ismini alan, Halk Partisi'nin programında

'çiftçi' denen büyük çiftlik sahipleri ya da işleticileri.. Örneğin Adana pamuk bölgesinde, en küçüğü 2,000 dönümü bulan büyük tarımsal işletmeler, o civarın hemen bütün çiftlikleri bunlardandır. Bu işletmeler, en çağdaş anlamıyla tarım kapitalistliğini temsil eder. Tarım kapitalizmini diğer tarım egemen sınıflarından ayırt eden özellikler 1-Üretim araçlarının çağdaş teknik; 2-İşgücünün ücretli işçi.. olmasıdır. Bir kelimeyle, üretim güçleri (âlet ve insan) kapitalistcedir ve sömürü, artı-değer çekmek tarzındadır.

"Türkiye'de tarım kapitalizminin en çok geliştiği çevreler: 1-Sanayi bitkilerinin ekim alanları; 2-Sanayi bitkileri yetiştiren alanlara gıda bitkileri (hububat) gönderen alanlardır. Bir kelimeyle bütün faaliyeti tarım malları yetiştirmek olan alanlar; kapitalist sanayi ve ticaret merkezleri... Tarım kapitalizminin en çok geliştiği yerler şunlardır: Trakya bölgesi, İzmir ve kısmen Ege bölgesi; Adana yöresi; Eskişehir yöresi; kısmen Karadeniz'in bazı bölgeleri ile Ankara ve civarı..."[40] Gene o aynı çalışmasında şunları söylüyordu:

"Fakat, şehirlerde işsizlik en feci yoksulluk şeklinde sürünürken, tarım burjuvazisi, özellikle Trakya, Ege ve Adana bölgelerinde tarım iş-eli yoksulluğundan yakınıyor. 1931 İstanbul Ticaret Odası dergisi, büyük çiftlik sahiplerine, mısır yöntemi hakkında, çiftlikte küçük kulübelerde yerleştirilen demirbaş tarım işçisi kullanmayı öneriyor. Yani, bu önemli nokta üstünde bile Kemalist burjuvazi, nakdi ücret yerine ayni ücret şeklini uygulayarak yarı-maraba, yarı-işçi bir tip yaratmak ve işgücünü bu yolda sömürmeye yarar görüyor."[41]

Görülebileceği gibi 1960'lı yıllarda benimseyeceği çizgiden birçok açıdan hayli uzakta olan 1930'ların Kıvılcımlısı'nın analizi, Lenin'in ve III. Enternasyonal'in çizgisine yakındı. Lenin, kırdaki sömürücü ve sömürülen sınıf ve katmanların durumunu ele aldığı, "Toprak Sorununa İlişkin Tezlerin Ön Taslağı", başlıklı yazısında büyük köylüler ya da kır burjuvazisi/ kulaklar hakkında şunları söylüyordu:

"Kural olarak bir çok kiralık işçi istihdam eden ve 'köylülük'le tek ortak noktaları, düşük kültür düzeyleri, yaşam alışkanlıkları ve çiftliklerinde kendilerinin de kol emeği harcaması olan büyük köylüler (*Grossbauern*), kırın kapitalist *girişimcileri*dir. Bunlar devrimci proletaryaya açık ve kararlı bir biçimde düşman olan burjuva katmanlarının en kalabalığını oluştururlar. Komünist partileri, kırlarda yürüttükleri çalışmalarında dikkatlerini esas olarak bu katmana karşı savaşım üzerinde, kır nüfusunun emekçi ve sömürülen çoğunluğunu bu sömürücülerin ideolojik ve siyasal etkisinden kurtarma üzerinde yoğunlaştırmalıdırlar."[42]

Lenin daha ilerde Avrupa ve Amerika'nın devrimci proletaryasının, büyük köylülüğe karşı tam bir zafer kazanmak için -Rusya'dakine göre- çok daha enerjik, hızlı, kararlı ve başarılı bir hazırlık yapması ve bu katmanı, en küçük bir direnme olanağından yoksun bırakması gerektiğini belirttikten sonra şunları söylüyordu:

"Bu zorunludur; çünkü böylesine tam ve mutlak bir zafer kazanılmadan kırın proleter, yarı-proleter ve küçük köylü kitleleri proleter devletinin bütünüyle istikrarlı bir devlet olduğuna ikna edilemezler."[43]

Kıvılcımlı'nın sürekli olarak kullandığı tefeci-bezirgân sermaye kategorisinin zengin köylüleri de içerdiği ya da kapsadığının düşünülemeyeceğini gördük. Bir kez daha yineleyeyim: Esas olarak üretimle uğraşan ve sermayesi *sınaî* sermaye kategorisine giren zengin köylülük ile üretken-olmayan, daha doğru bir anlatımla *ticarî* sermayeyi temsil eden tefeci-bezirgân sermaye, farklı sömürücü katmanları temsil ederler. Bu iki farklı kategoride yer alan sömürücü katmanların belli ölçülerde içiçe geçmeleri, yani zengin köylülerin bir ölçüde ticaret ve tefecilikle uğraşmaları ve/ ya da tacir ve tefecilerin bir ölçüde toprak edinmeleri ve tarımsal üretimle uğraşmaları bu gerçeği değiştirmez. Gerek tarıma ve gerekse sanayiye yatırılan ve sınaî sermaye olarak adlandırılan sermaye üretken bir nitelik taşır ki, zengin köylünün/ kulağın sermayesi, esas olarak bu tipe girer. Kıvılcımlı'nın kendisi, ticarete ve faiz kazanmaya yatırılan

ve genel olarak ticarî olarak adlandırılan sermaye kategorisi hakkında şunları söylüyordu:

"Önsermaye iki başlıdır:

a) Tefeci sermaye: Para alışverişi yapıp **fâiz** alır.

b) Bezirgân sermaye: Mal alışverişi yapıp **kâr** eder.

"Marks'ın **'İkiz kardeş'** dediği Tefeci-Bezirgân sermayenin, modern sermayeye zıt olan yanı: **Üretime karışmaması** ile özetlenir."(44)

"O zaman **tefecilik** nasıl üretmencikleri ağır fâizlerle eziyorsa, tıpkı öyle ve elbirliği ile **bezirgânlığın** da gene en başta üretmencikleri **vurgunculukla** haraca bağladığı gözden kaçırılamaz...

"Hele Türkiye'de bu antika sermayenin ikiz kardeşliği, özellikle bütün kasabalarda sık sık aynı kişide toplanır. Üretmenciklere vurgun fiyatına pahalı mal satan **bezirgân**, aynı zamanda ağır fâizle ödünç veren **tefecidir**."(45)

Bu altbölümü bitirirken sık sık "yedi bin yıllık tefeci-bezirgân geleneği"nden söz eden Kıvılcımlı'nın tefeci-bezirgân sermayeye ilişkin değerlendirmelerinin de hayli tartışmalı olduğunu belirteyim. Yazar aşağıdaki alıntılardan da görülebileceği gibi, kapitalist üretim tarzının egemen olduğu günümüz koşullarında varlığını sürdüren tefeci sermayesi ile ticarî sermayenin binlerce yıldır var olagelen öncülleri arasında âdeta fark olmadığını, "tefeci-bezirgân sermayeye"nin iktidara işte BU HALİYLE ortak olduğunu ve bu katmanın ve halkın, yani köylü ve esnafın "doğrudan doğruya Antika çağın üretim, toplum, kültür ve ilh. ilişkilerini yaşa"dığını ve "Antika toplum kümeleri" adını hak ettiklerini ileri sürmektedir:

"Küçükburjuva tabakalarının Esnaf ve Köylü gibilerine Antika toplum kümeleri, Aydın küçükburjuvalara da Modern toplum kümeleri adını yakıştırmak mümkün oldu. Tıpkı onun gibi Ortaçağ armağanı o iki üst sınıf içinden Büyük Toprak ve Mülk Sahipleri sınıfına 'Modern', Tefeci-Bezirgân sınıfına 'Antika', adı verilebilir. Çünkü bunlardan Tefeci-Bezirgân sınıfı gibi, köylü ve esnaf tabakaları da düpedüz ve doğrudan doğruya Antika çağın üretim, toplum, kültür ve ilh. ilişkilerini yaşarlar. Beride Aydın küçük-burjuvalarla Büyük Toprak ve Mülk Sahipleri sınıfı, belirli nedenlerle, gerek en ileri ülkelerde, gerekse en geri ülkelerde: üretim, toplum, kültür ve ilh. ilişkileri bakımından sanki 'Modern' toplumun birer bölüğü olmuşlardır. Onun için bu sonunculara KAPİTALİST toplumun vazgeçilmez bölümleri gözüyle de bakılabilir."(46) O sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Sosyal sınıf ve tabakalar arasında birçok karıştırmalar ve karışıklıklar oldu. Bütün bunlara rağmen, zeytinyağı ile su birbirine kaynaşamadı. O yüzden 19. yüzyıl boyu Komprador burjuvazi millî bir güç olamadığı gibi, geri ülkenin Antika ve Ortaçağlardan artakalmış TEFECİ-BEZİRGÂN ve DEREBEĞİLİK tabakalarını ne ortadan kaldırabildi ve ne de kendi yörüngesine oturtup değişikliğe uğratabildi."(47) Yazar bir başka yerde ise şöyle diyordu:

"Kapitalizmin ölüm çağında, finans-kapital kılavuzluğuyla yapılan 'çağdaş uygarlık' gazvesi, hemen Babil çağının tefeci-bezirgân hacıağalarını iktidara getirmiştir.

"Olmuyor, demek. 20. yüzyılın ortasında Türkiye'ye 'Batıcılık', Batının 'akılcıl düşüncesini' getirmiyor. Osmanlılıktan da geri, Arabistan çöllerinde kalmış sandığımız 7 bin yıllık en 'akıldışı' Babil büyücülüğünü getiriyor."(48)

Yazarın bu savına katılmak olanaksız: Binlerce yıl öncesinin, yani sınıflı toplumların yeni yeni oluşmaya başladığı dönemin tefeci sermayesi ve ticaret sermayesi, günümüzün tefeci sermayesi ve ticaret sermayesiyle özdeşleştirilemeyeceği gibi günümüzün köylü ve esnafı da 7,000 yıl öncesinin köylü ve esnafıyla özdeşleştirilemez. Tam tersine sermayenin, kökü kapitalizm öncesine dayanan bu iki kardeş biçimi, yani tefeci sermayesi ve ticaret sermayesi, kölecilik koşullarında bu sosyo-ekonomik formasyonun, feodalizm koşullarında da bu sosyo-ekonomik formasyonun bir parçasıydılar. Bu sermaye kategorileri kapitalist üretim tarzının

egemen olduğu günümüzde ise ona tâbi olmuş ve onun bir parçası ve uzantısı hâline gelmişlerdir. Marks bu konuda şöyle demişti:

"Kapitalist üretim tarzında -yani sermaye, üretim üzerinde egemenliğini kurarak ona tamamen değişmiş, özgül bir biçim verir vermez- tüccar sermayesi, sırf, *özgül* işlevi olan bir sermaye olarak gözükür....

"Kapitalist üretimde tüccar sermayesi, eski bağımsız durumundan, sermaye yatırımında özel bir evreye indirgenmiştir ve kârların eşitlenmesi de onun kâr oranını genel ortalamaya indirgemektedir. O, yalnız, üretken sermayenin bir aracı olarak işlev yapmaktadır. Tüccar sermayesinin gelişmesiyle şekillenen özel toplumsal koşullar artık burada egemenliğini yitirmiş durumdadır...

"Sermayenin, tüccar sermayesi olarak bağımsız ve egemen bir biçimde gelişmesi, üretimin sermayeye tâbi olmaması ve dolayısıyla sermayenin kendisinden de bağımsız, yabancı bir toplumsal üretim tarzı üzerinde gelişmesi demektir. Tüccar sermayesinin gelişmesi, demek ki, toplumun genel ekonomik gelişmesiyle ters orantılıdır."(49) Ticarî sermayenin bağımsız gelişmesinin, kapitalist üretimin gelişme derecesiyle ters orantılı olduğunu çeşitli örneklere (Venedikliler, Cenovalılar, Hollandalılar vb.) dayanarak açıklayan ve bu toplulukların yerli ürünlerin ihracatıyla değil, ekonomik gelişme düzeyi geri ülkelerin ürünlerinin değişimini sağlama yoluyla zenginleştiğini ve her iki üretici tarafı/ ülkeyi de sömürdüğünü belirten Marks, kapitalist üretimin gelişmesiyle, ticarî sermayenin sınaî sermayenin egemenliği altına girdiğini anlatıyor ve sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Toplumun kapitalist-öncesi aşamalarında, ticaret, sanayiye egemendi. Modern toplum için bunun tersi doğrudur."(50)

Kaldı ki Kıvılcımlı'nın kendisi de bu gerçeği -bir kez daha kendisiyle çelişmek pahasına- kabul ediyordu. Örneğin o tefeci-bezirgân sermayenin bizde de "finans-kapital" diye nitelendirdiği büyük burjuvazinin güdümü altına girmiş olduğunu söylüyordu:

"Bizde emperyalizm açısından başlıca sınıf savaşı, bütün kapitalist sınıfı ile halk arasında olmaktan uzaktır. Gerçek sömürü ve baskı bakımından halkı etkisi altında tutan güç, Finans-Kapital zümresi ile o zümrenin yüzde yüz buyruğu altına girmiş bulunan ortakları TEFECİ-BEZİRGÂN sınıfıdır."(51) O daha ilerde sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Kasabalarda örümcek ağlarını kurmuş bulunan TEFECİ-BEZİRGÂN hacıağalar sınıfı tekelci Finans-Kapital sayesinde kendi vurguncu ve soyguncuğunu yürütmekte ve halka soluk aldırmamakta çıkarlıdır."(52)

Küçük burjuvazinin esnaf ve köylü katmanlarının, feodalizm de içinde olmak üzere kapitalizm-öncesi toplumların geri ilişki ve özelliklerini ve dolayısıyla ideolojik yükünü en fazla taşıyan katmanlar olduğu ve aydın küçük burjuvaziye kıyasla daha/ çok daha tutucu ve gerici oldukları doğrudur. Burada kendi tarihimize özgü bir faktörün varlığı gözardı edilmemeli ve Türk köylülüğü ve esnafının böyle oluşunda Osmanlı devletinin yüzyıllar süren sancılı gerileme ve çürüme sürecinin önemli bir rolü olduğu unutulmamalıdır. Ancak bu olgulardan, "Tefeci-Bezirgân sınıfı gibi, köylü ve esnaf tabakaları"nın da "düpedüz ve doğrudan doğruya Antika çağın üretim, toplum, kültür ve ilh. ilişkilerini yaşa"dıkları sonucunu çıkarmak saçmadır. Antika çağın kültürel etkilerinin bir ölçüde yaşadığını kabul etsek bile, o çağın üretim ve toplum ilişkilerinin bugün yaşamakta oldukları ileri sürülemez. Kıvılcımlı gibi Marksizmi incelemiş bir kişinin, bırakalım yedi bin yıl öncesinin köylüsü ve esnafını, 19. yüzyılın hemen öncesinin köylüsü ve esnafının konumunun bile bugünün köylüsü ve esnafının konumundan farklı olduğunu bilmesi gerekirdi. Meta üretiminin ve pazar ekonomisinin hemen hemen hiç gelişmediği ya da çok az geliştiği kapitalizm-öncesi koşullarının köylüsü ve esnafı; devletin, feodal beylerin ve diğer siyasal otoritelerin denetimi altında ve onların durağan ekonomilerinin hizmetinde etkinlik gösteren kategorilerdi. Ama günümüzde, daha doğrusu kapitalizm

koşullarında gerek -artık tek bir katman olmaktan çıkıp sınıfsal farklılaşmaya uğramış olan- köylülerin ve gerekse büyük-ölçekli kapitalist işletmelerin rekabeti karşısında iflas etmeye ve başkalaşmaya mahkûm olan esnafın kapitalist ekonominin uzantı ve eklentileri olmaktan başka bir şansı olamayacağı açıktır.

Öte yandan Kıvılcımlı'nın, tefeci-bezirgân- sermayeye salt olumsuz bir nitelik yüklemesi de bütünüyle doğru değildir ve tarihsel gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Tefeci-bezirgân sermayenin gelişiminin üretken/ sınaî sermayenin gelişimiyle ters orantılı olduğu, özellikle tefeci sermayenin yıkıcı bir rol oynadığı ve gerek üretici yığınları ve gerekse egemen sınıfların bazı bölümlerini soyup soğana çevirdiği ve mülksüzleştirme eğiliminde olduğu genel olarak doğrudur. Marks'ın dediği gibi,

"Tefecilik, üretim araçlarının dağınık olduğu yerlerde, para-serveti biraraya toplar. Üretim tarzını değiştirmez, ama onun üzerine kene gibi iyice yapışır ve mahveder. Kanını emerek gücünü keser ve yeniden-üretimi, gitgide daha perişan koşullar altında devam etmek zorunda bırakır."[53]

Ancak bunun böyle olması, ticaret ve tefeci sermayesinin feodalizmden kapitalizme geçiş döneminde objektif olarak devrimci bir rol oynadığı, eski üretim tarzının yıkılışını ve yeni üretim tarzının baskın hâle gelişini kolaylaştırdığı gerçeğiyle çelişmemektedir. Marks bu konuda şunları söylüyordu:

"Bunun, (yani ticaretin- G. A.) eski üretim tarzında meydana getireceği çözülmenin genişliği, kendi sağlamlığına ve iç yapısına bağlıdır. Ve, bu çözülme sürecinin nereye varacağı, başka bir deyişle, eski üretim tarzının yerini hangi üretim tarzının alacağı, ticarete bağlı olmayıp, eski üretim tarzının kendisinin niteliğine bağlıdır. Antik dünyada ticaretin etkisi ve tüccar sermayesinin gelişmesi, daima bir köle ekonomisi ile sonuçlanmıştır... Ne var ki modern dünyada bu, kapitalist üretim tarzıyla sonuçlanır."[54] O aynı yapıtının bir başka yerinde tefeci sermayenin yıkıcı etkisinin sonuçları hakkında benzer bir saptama yapıyordu:

"Bir yandan zengin toprak sahiplerinin tefecilik yüzünden yıkımı, öte yandan küçük üreticilerin büsbütün yoksullaşması, büyük miktarlarda para-sermayenin oluşumuna ve yoğunlaşmasına yol açmıştır. Ne var ki, bu sürecin, modern Avrupa'da olduğu gibi, ne ölçüde eski üretim tarzına son verdiği ve bunun yerine kapitalist üretim tarzını geçirip geçirmediği, tamamen tarihsel gelişme aşamasına ve bununla birlikte ortaya çıkan koşullara bağlıdır."[55] Marks sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Tefecilik, ancak sağlam temeli ve sürekli yeniden üretiminin dayandığı politik örgütlenmenin de temeli olan mülkiyet biçimlerini yok ettiği ve çözüştürdüğü ölçüde bütün kapitalist-öncesi üretim tarzları üzerinde devrimci bir etkiye sahiptir. Asya biçimleri altında, tefecilik, ekonomik çöküntü ve politik yozlaşma dışında, herhangi bir etki göstermeksizin uzun süre devam edebilir. Ancak, kapitalist üretimin diğer önkoşullarının bulunduğu yer ve zamanlarda tefecilik, bir yandan feodal bey ile küçük-ölçekli üreticiyi mahvetmek, öte yandan, emek araçlarını sermaye içerisinde toplamak suretiyle, yeni üretim tarzının kurulmasında yardımcı araçlardan biri hâlini alır."[56] Marks'ın bu söyledikleri Osmanlı devleti için de geçerlidir. Kapitalist üretimin diğer önkoşullarının olmaması, ticaret sermayesinin ve önemli bir parasal servet birikiminin bulunmasına rağmen Osmanlı'nın kapitalizme geçmesine olanak vermedi. Bu koşullarda tefeci sermaye eski üretim tarzının daha da çürüyerek sürdürülmesine ve üretici yığınların sırtına yapışan ve onların daha büyük ölçekte sömürülmesine yol açan bir asalak güç rolünü oynayacaktı.

Kıvılcımlı'da Orta Burjuvazi / Vahşi Kapitalistler Sorunu

Kıvılcımlı'nın stratejik planının bütünüyle hatalı ve anti-Marksist bir nitelik taşıdığı açıktır.

Yazarın, 27 Mayıs askerî darbesini bir "siyasal devrim", hattâ "millî demokratik devrim" olarak nitelemesi ve "finans kapitalin" iktidardan, "bir avuç adam olarak, âdeta bir adliye takibatıyla egemenliğinden uzaklaştırılabil"eceğini söylemesi, dünya ve Türkiye'deki kapitalist sistemin yapısı ve işleyişini kavrayamadığını ya da hayli yüzeysel bir tarzda kavradığını göstermektedir. Türkiye'deki egemen sınıfın "finans kapital" olarak nitelenmesinin isabetli olup olmadığı tartışmasına girmiyorum. Ama burada, ülke ekonomisinin komuta tepelerini elinde tutan ve emperyalist burjuvaziyle ve ordunun ve sivil bürokrasinin üst kademeleriyle çok sıkı bağlara sahip bulunan bir egemen sınıftan söz ediyoruz. Kıvılcımlı'nın beklentilerinin tersine bu sınıf hiç de öyle kolayına iktidarı bırakmayacak ve özellikle devrimci bir ortamda 'Yaban' İşveren ve Emlak Sahiplerinin (=orta burjuvazinin) de desteğini arkasında bulacaktır.

Türkiye devrimi sosyalist bir devrim olarak ya da daha büyük bir olasılıkla, hızla sosyalist devrime dönüşecek bir demokratik devrim olarak gelişecektir. Bunu dikkate aldığımızda, böyle bir devrimin sömürücü sınıflar cephesinde herhangi bir doğrudan destek bulabileceği düşünülemez. Tam tersine, -en azından ilk evresinde- küçük burjuvazinin belli bir kesiminin ve lumpen proletaryanın yanısıra sömürülen yığınların en geri katmanlarının da böylesi bir devrime karşı siyasal gericiliğin saflarında yer alması olasılığı oldukça yüksektir. Hattâ gericilik bir devrim ortamında; Türk işçi ve emekçi yığınlarının daha geri katmanlarını etkileyen güçlü Hristiyan-karşıtı, Yahudi-karşıtı, Alevi-karşıtı ve Kürt-karşıtı Türk-Sünni gericiliği geleneğini kaşıyacak ve ülkenin batısında belli bir etkisi olan ve Kürt işçilerini ve küçük burjuvazisini hedef alan gerici ve şoven önyargıları daha sistemli bir biçimde linç eylemlerine dönüştürmeye çalışacaktır. Dahası gericilik; Suriye'den Türkiye'ye kaçan/ kaçmak zorunda kalan ve büyük bir bölümü bundan böyle bu ülkede yaşayacak olan milyonlar arasında da kendisine belli bir siyasal taban bulabilecektir. Ama, büyük çoğunluğu son derece yoksul olan bu en alttakiler aynı zamanda önemli bir devrimci potansiyel taşımaktadırlar. Türkiye'de düzeni değiştirme ve devrim yapma savında olan hiçbir parti, çevre ve grup, toplam nüfusun yüzde 4-5'ini oluşturan ve egemen sınıfın "böl ve egemen ol! " taktiğinin araç ve hedefleri arasında önemli bir yer tutan bu kitleyi görmezden gelemez ve onlar arasında devrimci çalışma yapma görevini bir yana atamaz.

Kıvılcımlı'nın sadece Türkiye'de değil, GENEL OLARAK DÜNYADA vahşi/ yaban işverenlerin, yani orta burjuvazinin sosyalizmden yana bir konuma girebileceği yolundaki Buharinist-Maoist yaklaşımına yukarda değinmiştim. Burada bu savın üzerinde biraz daha ayrıntılı bir biçimde durmamız gerekiyor. O, Aralık 1968'de *Aydınlık Sosyalist Dergi*'nin 2. sayısında yayımlanan bir çalışmasında önce şu doğru saptamayı yapıyordu:

"Modern toplumda İŞVEREN sınıflarının durumu: ÜST ve GÜDÜCÜ sınıf olmak; İŞÇİ sınıfının durumu: ALT ve GÜDÜLEN sınıf olmaktır. Gene modern toplumda, İŞVEREN sınıfının çıkarı: elinden geldiği kadar çok ARTI-DEĞER koparmak, yani SÖMÜRMEK; İŞÇİ sınıfının çıkarı ise; elinden geldiği kadar az ARTI-DEĞER koparttırmak, yani SÖMÜRÜLMEMEKtir.

"... İşveren sınıfı ÜSTTE SÖMÜRÜCÜ, işçi sınıfı ALTTA SÖMÜRÜLEN sınıflar oldukları için, durumları ve çıkarları bakımından iki zıt kutup olmuşlardır...

"Sınıflar dövüşü denilen gerçekliği şu veya bu insanın dileği yahut kaprisi yaratmaz. KAPİTALİST düzenin ta kendisi sınıflar savaşını gerektirir."[57]

Ama o daha sonra şu anti-Marksist tezi ileri sürüyordu:

"İşçi sınıfının içinde nasıl kaba işçi, orta işçi, uzman işçi ve ilh. zümreleri varsa; işveren sınıfının da tıpkı böyle bir çok zümreleri, Büyük Toprak ve Mülk Sahipleri sınıfının da bir çok tabakaları vardır. O zümre ve tabakaların topu birden FİNANS-KAPİTAL adlı 'saman altından su yürüten' KURŞUNİ EFENDİ HAZRETLERİ'nin her gün gizli açık sömürüsü ve türlü baskıları altında bulunur...

"Büyük Toprak ve Mülk Sahipleri sınıfından Finans-Kapital oligarşisine katılmayanlara, işveren sınıfı içinde tekelci olmayan kapitalistlere verilen adla 'VAHŞİ' denilebilir. **Tıpkı 'Vahşi' kapitalistler** gibi, **'Vahşi' toprak ağaları** da, Finans-Kapitalin **sömürüp** âlet olarak kullandığı ALT-TABAKALAR durumuna düşmekten kolay kolay kurtulamazlar."[58]

Gene o, 16 Şubat 1970 tarihli bir broşüründe,

"Emperyalizm çağında 'sol' hangi sosyal sınıf, zümre ve tabakalar vardır?

"İşçi sınıfı-küçük burjuvazi tabakaları-vahşi (serbest rekabetçi) kapitalist zümreleri. Bu üç sosyal küme insan yığınının dışında 'sol', ancak CIA gibi emperyalist ajan örgütlerinin kurdurdukları sosyalist ve sendikal örgütler(de- G. A.) bulunabilir. CHP öyle bir şey olmaktan tenzih edilir [ayrı tutulur]"[59] derken "vahşi kapitalist zümreleri" yani orta burjuvaziyi, sol içinde konumlandırıyordu. Burada aynı yazarın; 27 Mayıs'tan sonra ortaya çıkan sosyalist akımlara ve TİP'ne düşmanca yaklaşırken, orta burjuvaziye ve Kemalist gericiliğin partisi CHP'ne dostça yaklaştığına da tanık oluyoruz. Yukarda, VIII. Bölüm'de de göstermiş olduğum gibi yazar, "27 Mayıs'tan sonra Finans-Kapital o plânla ne kadar sosyalizm akımı varsa, hepsini, aydınların başlarına boşalttı" diyor ve TİP'nin sınıf düşmanları tarafından kurulduğunu ileri sürüyordu.

Görülebileceği gibi Kıvılcımlı, *Genel Olarak Sosyal Sınıflar ve Partiler* adlı çalışmasında haklı olarak sömüren işveren sınıfı/ burjuvazi ile sömürülen işçi sınıfının, "durumları ve çıkarları bakımından iki zıt kutup ol"duklarını belirtmektedir. Ama o hemen arkasından bu sözlerini unutmakta ve "işveren sınıfının... bir çok zümreleri"nin ve "Büyük Toprak ve Mülk Sahipleri sınıfının da bir çok tabakaları"nın finans-kapitalin "gizli açık sömürüsü ve türlü baskıları altında bulun"duğunu ileri sürmektedir. Orta burjuvazinin ve orta büyüklükteki toprak ve mülk sahiplerinin -Kıvılcımlı'nın "finans-kapital" dediği- büyük burjuvazinin ekonomik ve siyasal baskısı altında olduğu savı belki kabul edilebilir. Ancak yazarın, sadece orta büyüklükteki toprak ve mülk sahipleri ile finans-kapital arasında değil, "Büyük Toprak ve Mülk Sahipleri sınıfının da bir çok tabakaları" ile finans-kapital arasında da bir sömürü ilişkisi olduğu, finans-kapitalin bu sömürücü katmanları sömürdüğü savı asla kabul edilemez. Bu ültra-revizyonist tezi ileri süren yazar her şeyden önce sömürü kavramının bilimsel, yani Marksist anlamını âdeta bilmezden gelmekte, bu kavramı çarpıtmakta ve onu tanınmaz hâle getirmektedir. Yani ona göre vahşi kapitalistler ve vahşi toprak ağaları ve hattâ "Büyük Toprak ve Mülk Sahipleri sınıfının da bir çok tabakaları", hem sömürücü bir sınıftırlar, hem de sömürülen bir sınıf! Neden? Çünkü Kıvılcımlı'ya göre onlar, işçi sınıfını sömürüyor, ama finans-kapital tarafından da baskı altında tutuluyor ve sömürülüyorlar!

Peki, sömürü nedir? Sömürü antagonist sınıflara bölünmüş toplumlara, yani, esas olarak sosyalizm-öncesi sınıflı toplumlara özgü bir olgudur ve üretim araçlarının mülkiyetini/ denetimini elinde bulunduran egemen sınıfların ve onların devletinin doğrudan üreticinin yarattığı artık-ürüne şu ya da bu mekanizma yoluyla ve karşılıksız olarak el koymasıdır. Kendisi üretim araçlarına ve sermayeye sahip olan ve dolayısıyla işçileri ve diğer yoksul emekçileri sömüren orta burjuvazi /vahşi kapitalistler ve vahşi büyük toprak ve mülk sahiplerinin finans-kapital tarafından sömürülen sınıf ya da katmanlar kategorisinde yer aldığı saptaması şu açıdan da sakattır: Bu sınıf ve katmanların sömürüldüklerini ileri sürmek, onların kendi ekonomik etkinlikleri içinde diğer emekçi/ üretici sınıf ve katmanlar gibi üretici olduklarını ve/ ya da değer ürettiklerini savunmak anlamına gelir ki, bunun bilimsel açıdan tümüyle yanlış olduğu apaçıktır.

Kıvılcımlı'nın bu "ilginç" tezlerini nasıl temellendirdiğini ve bu tezlerden kaçınılmaz olarak ültra-revizyonist bir stratejiye nasıl geçtiğini görmek için onun, Mart 1969'da yayımlanan *Türkiye'de Sınıflar ve Politika* adlı makalesinden şu birkaç pasajı aktarmam gerekiyor:

"Türkiye'de öyle kapitalistler vardır ki, bunların yüzlercesi, hattâ binlercesi Finans-Kapitalin

kendilerini ve memleketi nasıl hiçe sayıp sömürdüğünü, ezdiğini ve soysuzlaştırdığını herkesten iyi bilirler. Bu kapitalistlere insanca yaşamalarını sağlayacak birer 'MAAŞ' bağlansa, onlar, sanayi işletmelerini ve ticarî girişkinliklerini tökezleye tökezleye sürüklemektense, seve seve millete bağışlamaya hazırdırlar... "[60] Vahşi kapitalistleri sosyalizme kazanma hayalleri kuran Kıvılcımlı sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"20'nci Yüzyılda Tekelci Finans-Kapital kodamanları dışında kalan ve 'Vahşi' denilen sermaye zümreleri, artık sosyalizmin yaşayan, somut bir gerçeklik hâline geldiğini gördüler. Azıcık düşününce, sosyalizmin kaçınılmazlığını anlamazlıktan gelemezlerdi. Finans-Kapital önünde hergün baltalanıp horlandıklarını bilmezlikten gelemezlerdi. Ağalar karşısındaki Orta Köylü ne ise, Tekelci Kapital karşısında 'Vahşi' kapitaller o olmuş gibiydiler. Bütün çabaları, ne kendilerine ve ne de millete hayrı dokunmayan, dibi delik boş fıçıyı doldurmak gibi, Danae işkencesine dönmüştü.

"Evren bunalımlarında 'Vahşi' kapitallerin durumu büsbütün yürekler acısı idi. Hepsinin üstüne tüy diken olay ise, korkunçtan da öte, ölümdü. 'Sınıf körlüğü' hangi kertede olursa olsun 'ecel'i kaza' başlarında dolaşıyordu. Geri Türkiye'nin en hasta politikacıları bile, bir emperyalist üs oyunu ile, tüm ülkenin 32 milyon insana mezar olabileceğini her gün az daha acıyla kavrıyorlardı. Sosyalizmden başka, hangi çözüm nükleer enerjiyi can alıcı Azrail olmaktan çıkarıp, işitilmedik zenginlikler kaynağı yapabilirdi? Bu gerçeklik derebeyi afyonu ile uyutulmuş yığınlarca sezilmese bile, kafası işleyen her açıkgöz 'Vahşi' kapitalisti düşündürdü. Çünkü Üçüncü Evren Savaşında, yalnız Mehmetçik, yalnız Memleket değil, 'Vahşi' yahut 'Medeni' kapitalistlerin de hem kendileri, hem çoluk çocukları Atom Azrailinin tırpanından kurtulamayacaktır.

"Böyle bir ortamda, kapitalist sınıfımızın büyük çoğunluğunu tutan 'Vahşi' kapitalistler, Finans-Kapital çetesinden çıkarca ve durumca olduğu kadar, moralce, ruhça da kopuktur. Ne yazık ki, Finans-Kapitalin zehirli oltasına yakalanmıştır. Bütün halk ve millet gibi sancıya, kana sürüklenmektedir."[61]

Kıvılcımlı bütün bu olguların orta burjuvaziyi, finans kapitalden ve emperyalizmden uzaklaştırdığını ve sosyalizme yaklaştırdığını, hattâ onları sosyalist yapabileceğini (!) düşünüyordu:

"Onun için, Türkiye'de 'Vahşi' sermaye kümelerini, Tekelci Kapital oligarşisinden iyice ayırmak ve uyarmak olağandır. 'Vahşi' kapitalistlerimiz, tatlı canları bakımından, içine düşürüldükleri Finans-Kapital 'İĞNELİ FIÇI'sından kurtulma eğiliminde olmalıdırlar ve olabilirler. Kapitalizmin Cöngül kanunlu balta girmemiş ormanı içinde durumları düzeltilemez. Ancak insancıl SOSYALİZM düzeninde daha tutarlı ve garantili yaşamak vardır. Bu yaşamayı Millet bütünüyle birlikte BİLİNÇ'lerine çıkarmalıdırlar ve çıkarabilirler.

"Kapitalistin insancıl yoldan SOSYALİST oluşu, 19'uncu Yüzyıl için pek ütopik idi; 20'nci Yüzyıl için açık Realite olmuştur.

"Buna en büyük örnek, Uzakdoğu'da her günkü olaylardır. En ileri ülkelerde, kendilerini faşizmin hayvanca satılıklığına kaptırmamış bulunan yüzbinlerce aydın ve basit kapitalist kişi sahnededir. Bunlar, mistik ayakları yerden kesilmiş nice Battal Gazi çağının küçük burjuvalarından çok daha kararlıca ve sonuçluca sosyalizm yoluna girmektedirler."[62] Daha ilerde "Vahşi' kapital"in "yaşantısında tedirgin olduğu için sosyalizme sıcak bakışlarını çevir"diğini söyleyecek olan Kıvılcımlı sözlerini şöyle sürdürecekti:

"Kapitalist sınıfı içinde bir sürü kapitalistlerin 'VAHŞİ' sayılıp ard safa itilmeleri ne demektir? Burjuvaların bir çeşit proleterleştirilmeleri demektir...

"Kapitalizmin serbest rekabet çağında da, sayısız kapitalistler, rekabet yüzünden ezilerek işçileşirlerdi. 'Vahşi' denilen kapitalist, öyle açıkça proleterden başka bir yeni tip Emperyalizm

gibi, yeni tip sosyal kategoridir. 'Vahşi'ler, işgücü satın alarak sömürürler. Bu kapitalist çıkarlarına rağmen egemen sınıf olma durumlarını Finans-Kapitalistlere kaptırmışlardır. Tarım işçileri köylerde, sosyal dinamizmlerine rağmen, 'Yarı-proleter' sayılırlar. Şehirlerde yaygın bulunan 'Vahşi' kapitalistler de, tıpkı öyle, sosyal etki-tepkilerinde 'Yarı-burjuva' durumundadırlar. Sanki, çıkarlarıyla BURJUVA'dırlar, durumlarıyla 'DEKLASE' (sınıfından edilmiş) bulunurlar...

"Evren savaşları , krizleriyle bunalmış bir dünyada, hele Türkiye gibi ekonomi ve toplum çelişkileri içinde kıvranan bir ülke, bunaltı ve girdaplı akımlardan kurtulabilir mi? Bu nedenle Türkiye'de ilerici devrimci kapitalistler olabilir. Sosyalizmde çözüm bulabilirler."(63)

Bu uzun alıntıdan da rahatlıkla anlaşılacağı gibi, Marksist öğretiyi yellere savurmuş olduğu görülen Kıvılcımlı neredeyse tam bir hayal âleminde yaşamakta ve içinden çıkılmaz bir kafa karışıklığı içinde bocalamaktadır. O zaman zaman " 'Vahşi'ler, işgücü satın alarak sömürürler" demeyi de ihmal etmemekle birlikte onda ağır basan görüş, finans kapital tarafından ezilen ve hattâ sömürülen (!) vahşi kapitalistlerin "ALT-TABAKALAR durumuna düşmekten kolay kolay kurtulama"yacakları doğrultusundadır. Gerçekten de içinde barındırdığı hataların bolluğu nedeniyle potansiyel eleştirmeni gerçek bir sıkıntıyla karşı karşıya bırakan bu savları bir kez daha Kıvılcımlı'nın, kapitalist sistemin işleyiş kurallarını kavramadığını ya da çarpıttığını göstermektedir. Özetlemek gerekirse, yazara göre orta burjuvazi ya da vahşi/ yaban işverenler ve vahşi büyük toprak ve mülk sahipleri 20. yüzyıl koşullarında,

a) Finans-kapital tarafından ezildikleri ve aşağılandıkları, "Kapitalist sınıfı içinde... 'VAHŞİ' sayılıp ard safa itil"dikleri ve "Bir çeşit proleterleştiril"dikleri,

b) "Finans-Kapital çetesinden çıkarca ve durumca olduğu kadar, moralce, ruhça da kopuk" hâle geldikleri,

c) Sosyalizmin kaçınılmazlığını anladıkları ve

d) Olası bir nükleer savaşın korkunç sonuçlarından kurtulmak istedikleri için finans-kapitale ve kapitalizme karşı çıkabilir ve hattâ sosyalizme yaklaşabilirler. Onun deyişiyle, "Ancak insancıl SOSYALİZM düzeninde daha tutarlı ve garantili yaşamak vardır." Yazara göre vahşi kapitalistler "Bu yaşamayı Millet bütünüyle birlikte BİLİNÇ'lerine çıkarmalıdırlar ve çıkarabilirler."

Dahası Kıvılcımlı yaşanan gelişmelerin kendisinin, "Kapitalistin insancıl yoldan SOSYALİST oluşu.... 20'nci Yüzyıl için açık Realite olmuştur" biçimindeki tezinin doğruluğunu kanıtladığını ileri sürmektedir. Ona göre Türkiye'de, "Finans-Kapitalin kendilerini ve memleketi nasıl hiçe sayıp sömürdüğünü, ezdiğini ve soysuzlaştırdığını herkesten iyi bil"en binlerce vahşi kapitalist, kendilerine "insanca yaşamalarını sağlayacak birer 'MAAŞ' bağlansa"..., "sanayi işletmelerini ve ticarî girişkinliklerini tökezleye tökezleye sürüklemektense, seve seve millete bağışlamaya hazırdırlar."

Hattâ ona göre, "Geri Türkiye'nin en hasta politikacıları bile, bir emperyalist üs oyunu ile, tüm ülkenin 32 milyon insana mezar olabileceğini her gün az daha acıyla kavr"amaktadırlar. Herhâlde, o dönemde "Türkiye'nin en hasta politikacıları"nın böyle bir kavrayışa eriştiklerini ileri süren Kıvılcımlı bu kişilerin kendi deyişiyle, finans kapitalin ve onun yedek gücü konumundaki tefeci-bezirgân sermayenin temsilcileri olduğunu unutmuş olmalı. Acaba yazar, kendisinin sözünü ettiği ve pek çok yazısında alay ettiği, hedef aldığı ve baş düşman konumuna yerleştirdiği Süleyman Demirel, Alparslan Türkeş gibi "hasta politikacıları"n böylesi bir siyasal tutumu benimseyebileceğine gerçekten inanmış mıydı? Eğer inanmış idiyse bu ne biçim bir Marksizm, bu ne biçim devrimci duruş ve bu ne biçim politika yapma tarzıydı? Eğer, finans kapitalin sözcüleri konumunda saydığı "Türkiye'nin en hasta politikacıları" da barışçı

ve anti-emperyalist bir tavır takınabileceklerse devrim kime ya da kimlere karşı yapılacaktı? Kıvılcımlı'nın bu söyledikleri, kendisinin tam bir hayal dünyasında yaşadığının, içinden çıkılmaz bir tutarsızlıkla sakatlanmış olduğunun ve pusulasını enikonu şaşırdığının tartışma götürmez kanıtlarıdır. Yazarın sözünü ettiği bu sanal olguları ve eğilimleri ise, ne yazık ki kendisinden başka hemen hemen hiç kimse gözlememiştir.

Kıvılcımlı'nın bu ültra-revizyonist yaklaşımı kaçınılmaz olarak, onun sosyalizm anlayışıyla elele gitmektedir. Yazar sosyalizmden neyi anladığını şöyle açıklıyordu:

"... Modern toplumda özel teşebbüsçülüğün egemen olduğu kapitalist üretim yordamı yüzünden doğmuş SINIFLAR DÖVÜŞÜNÜ insanların bilincine çıkarmak: insanlar arasındaki bir sürü hayvanca tepişmeleri, İNSANCA yapmak ölçülerini getirir. Buna SOSYALİZM denir.

"Sosyalizm, 7 bin yıldır süregelen ve 1500 yıl, boyuna doğarak sonra batmış Medeniyetlerin örneğinden ders almıştır. İnsanlar arasındaki HAYVANCA savaşı insana yaraşır BİLİNCE çıkarmıştır. Sınıflar savaşını Medeniyet kazançlarına ve toplum yaşantısına en az zarar verecek biçimlerde İNSANCA DÖVÜŞE çevirmiştir. Sosyalizm insan topluluğu içinde en son kalıntılarıyla HAYVANLIĞI kaldırmaktır. O bakımdan Sosyalizm düşmanlığı insanlık düşmanlığıdır. Sosyalizmi bile bile istememek, kapitalizmin bugünkü durumuyla toplumda HAYVANLIĞI sürdürmektir."[64]

Kıvılcımlı'nın bu son iki paragrafta sunduğu sosyalizm tanımı eksik ve dolayısıyla yanlıştır. "... insanlar arasındaki bir sürü hayvanca tepişmeleri, İNSANCA yapmak", devrim dönemleri dışında burjuva-demokratik rejimlerde de bir ölçüde olanaklı ve geçerlidir. İşçilerin ve çeşitli ilerici muhalefet hareketlerinin grev, yürüyüş, protesto gibi eylemleri İNSANCA yapabiliyor olmaları, örneğin günümüzün Batı Avrupasındaki burjuva-demokratik rejimleri hiç de sosyalist yapmaz ve yapamaz. Sosyalizme gelince... Sosyalizm koşullarında insanlar ya da insan grupları arasındaki çelişme ve anlaşmazlıkların kural olarak ya da toplumun büyük çoğunluğu bakımından, daha insanca ya da daha uygarca yöntemlerle çözüleceği doğrudur elbet. Ama Kıvılcımlı'nın söylediğinin tersine sosyalizm, "... insanlar arasındaki bir sürü hayvanca tepişmeleri, İNSANCA yapmak"olarak tanımlanamaz. O, bunun çok daha ötesinde bir şeydir. Kapitalizmden sınıfların ve sınıf ayrımlarının olmayacağı komünizme geçiş aşaması olan sosyalizmin özü; sömürücü sınıfların devlet aygıtının yıkılması, iktidarın işçi sınıfının eline geçmesi ve üretim araçlarının toplumsallaştırılmasıdır.

Kaldı ki, sömürücü sınıfların devletinin yıkılması ve işçi sınıfının iktidarının kurulması bu sömürücü sınıfların kalıntılarının, eski statükoyu, "yitirdikleri cennet"i geri getirmek için herşeyi, ama herşeyi yapmaya çalışmalarına yol açacaktır. Dolayısıyla sömürücü egemen sınıfın kalıntıları, "... insanlar arasındaki bir sürü hayvanca tepişmeleri, İNSANCA yapmak" türünden bir kuralı asla kabul etmeyecek ve geçerli görmeyeceklerdir. Sosyalist rejim de kendisini burjuvazinin iktidarını yeniden kurma yolundaki gerici girişimlere karşı, Kıvılcımlı'nın hazzetmediği HAYVANCA yöntemlere başvurmakta, yani bu gibi girişimleri devrimci zor yoluyla ezmekte asla duraksamayacaktır. Dahası, kapitalizmden sosyalizme ve komünizme geçiş sürecinde devrimci zora başvurma gereği, ezilen/ sömürülen sınıfların tercihinin sonucu değildir; bu gereklilik, antagonist sınıflar arasındaki savaşımın insanların iradesinden bağımsız olarak böylesi yöntemleri dayatmasından, yani ezen/ sömüren azınlığın kendi ayrıcalıklarından asla gönüllü olarak vazgeçmemesinden kaynaklanır.

Benzer bir saptamayı onun, "Uzakdoğu'daki her günkü olaylar"ın ve "En ileri ülkelerde, kendilerini faşizmin hayvanca satılıklığına kaptırmamış bulunan yüzbinlerce aydın ve basit kapitalist kişi"nin sahneye çıkmakta ve "kararlıca ve sonuçluca sosyalizm yoluna girmekte" oldukları yolundaki saptaması için de yapabiliriz.

Kıvılcımlı burada somut bir ülke ya da toplumsal/ siyasal hareketten söz etmiyor. Ancak

onun, *Genel Olarak Sosyal Sınıflar ve Partiler* adlı çalışmasını 1968'de ve *Türkiye'de Sınıflar ve Politika* ve başlıklı çalışmasını da 1969'da kaleme aldığını biliyoruz. 1968-69, Uzakdoğu'da Vietnam, Laos ve Kamboçya halklarının ABD emperyalizmine karşı kahramanca direndiği bir zaman dilimine ve başta İtalya ve Fransa gelmek üzere bir dizi ileri ülkenin yanısıra bazı geri ve bağımlı ülkelerde de patlak veren ünlü 1968 gençlik ve işçi direnişinin en sıcak günlerine denk düşmekteydi. Kıvılcımlı'nın bu ültra-revizyonist tezi ileri sürmesinde hem kendisinin hatalı teorik-politik duruşunun (belirleyici) ve hem de o döneme damgasını vuran gelişmelerin (ikincil) etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Dünya ölçeğinde bir coşku, heyecan ve devrimci iyimserlik dalgası yaratan bu gelişmeler arasında yukarda saydıklarımın dışında;

a) 1960'ların ikinci yarısında Türkiye'de gençlik ve işçi hareketlerinin yükselişini,

b) Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da sol milliyetçi ve anti-emperyalist rejimlerin kurulmasını,

c) Filistin halkının anti-Siyonist kavgasının ilerlemesini,

d) 1959'da zafere ulaşan Küba devrimini,

e) Çin'de 1960'ların ortalarında başlayan "Kültür Devrimi"ni,

f) Latin Amerika'da, Afrika'da, Ortadoğu'da ve Hindistan'de devrimci gerilla hareketlerinin ortaya çıkmasını vb. sayabiliriz. Dünyanın bir dizi ülkesi ve bölgesinde olduğu gibi Türkiye'de de sosyalizmin yüzeysel ve çarpık ta olsa dünya ölçeğinde bir ideolojik hegemonya kurmasına ve kapitalist-emperyalist sistemin sonunun yakın olduğu duygusunu yaratmaya hizmet eden bütün bu ve benzer gelişmelerin Kıvılcımlı'yı, Uzakdoğu'daki ve ileri kapitalist ülkelerdeki olayların sosyalizmin zaferinin yaklaştığı kanısına götürdüğünü tahmin edebiliriz. Anımsanacağı üzere o, bir kitabında şöyle diyordu:

"I. Emperyalist Evren Savaşı'ndan önce kapitalizm yeryüzünün % 100'üne egemenken, ondan sonra % 70'ine zor egemen oldu. II. Emperyalist Evren Savaş'ından sonra kapitalizm dünyamızın ancak %30'unu tutabiliyor. Demek, en iyimser ve en dangalak emperyalist uşakları için bile kapitalizmin 'tatmin' edilerek 'işleyebileceği' alan, 1918'den 1948'e değin 30 yılda 2.5 kez daralmıştır.

"Geri kalan üçte iki dünyanın bir yarısında işçi sınıfı sosyalizmi kuruyor. O bir yarısında geri kalmış ülkeler emperyalizmi temizlemek çabasındalar. 1900 yılı dünya 'iktisadi sistemi' olan 'Batılılaşma' 1917 yılı dünyanın üçte ikisinde, 1945 yılı dünyanın üçte birinde, ancak sağ kalabildiğine şükrediyor."[65]

Şu da bir gerçek: Geri ve bağımlı ülkelerde 1960'ların ikinci yarısında yürütülen demokratik ve özellikle anti-emperyalist savaşımlar, emekçi olmayan katmanları, yani ulusal burjuvaziyi ve bazı özel durumlarda toplumun üst katmanlarından bireyleri de peşinden sürüklüyordu. Vietnam'da ve ardından Laos ve Kamboçya'da ABD emperyalizmine ve onun yerli uşaklarına karşı sürdürülen ulusal direnişlerde ortaya çıkan bu gerçekliğin en çarpıcı göstergelerinden biri Kamboçya'da bu ülkenin eski kralı olan Prens Norodom Sihanuk'un ve Laos'ta Prens Sufanuvong'un ulusal direnişin saflarında yer almasıydı. Bunda şaşılacak bir yan yoktu. Ancak, emperyalist işgale ve işgalci güçlerin işbirlikçilerine karşı sürdürülen direnişe ulusal burjuvazinin destek vermesi, hattâ aristokrat kökenli bazı kişilerin şu ya da bu hesapla bu harekete katılması, Kıvılcımlı'nın anti-Marksist tezlerini doğrulamaz. Zaten her üç ülkede de ulusal hareketin başında bulunan partiler (Vietnam'da Vietnam İşçi Partisi ve Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi, Laos'ta Patet Lao ve Kamboçya'da Kızıl Kmerler), sosyalist kılıf ve görünümlerine rağmen aslında küçük burjuva/ ulusal burjuva bir nitelik taşıyorlardı ve asla sosyalist bir perspektife sahip değillerdi. Bu partilerin; kendi oluşum ve evrim süreçleri, dönemin genel koşulları ve Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'nden aldıkları siyasal, askerî, diplomatik destek gibi nedenlere bağlı olarak kendilerini "sosyalist" olarak nitelendirmeleri, onları sosyalist ya da anti-

kapitalist yapmıyordu. Nitekim bu partilerin, ulusal kurtuluş savaşlarını zaferle noktalamaları ve ABD emperyalizmini ve onun yerli işbirlikçilerini kovmalarının ardından izledikleri iç, dış ve ekonomik politikaları, onların sosyalizmle ve proleter devrimiyle herhangi bir ilgilerinin olmadığını açık-seçik bir biçimde gösterecekti. Hattâ bu ülkelerden Kamboçya'da 1975'te iktidarı ele geçiren Kızıl Kmerler, kendi halklarına karşı, -ne yazık ki özellikle ülkemizde pek az bilinen ve üzerinde daha da az konuşulan ve- milyonlarca insanın can verdiği bir jenosit gerçekleştireceklerdi.

Ağırlıklı olarak; İtalya, Fransa, ABD, Batı Almanya gibi ileri kapitalist ülkelerde yaşanan 1968 gençlik ve işçi hareketleri bakımından durum daha da nettir. Sosyalist devrimin objektif koşullarının olgunlaşmış olduğu bu ülkelerde meydana gelen bu hareket bağrında, işçi sınıfının katılım ve bilinç düzeyine bağlı olarak sosyalist öğeler de taşıyordu. Ancak işçilerin yanısıra, ağırlıklı olarak üniversite ve lise gençliğinin katıldığı bu hareket, anarşizmle, küçük-burjuva devrimciliğiyle, Maoizmle, Trotskizmle karışık bir tür anti-kapitalist bir hava taşımakla birlikte, hareketin içeriği esas olarak burjuva toplumunun demokratikleştirilmesi ve işçilerin ve diğer emekçilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesiydi. Düzene şu ya da bu ölçüde tepki duyan ve Marksizmden şu ya da bu ölçüde etkilenen çok sayıda küçük-burjuva ve burjuva-demokrat aydını da bu harekete katılmıştı. Ne var ki bu, ileri kapitalist ülkelerin "vahşi kapitalist"lerinin 1968 hareketinde yaygın bir biçimde yer aldığı anlamına gelmediği gibi, 1968 hareketinin öncelikle bu burjuva katmanının çıkarlarını temsil ettiği anlamına da gelmiyordu. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın, "En ileri ülkelerde, kendilerini faşizmin hayvanca satılıklığına kaptırmamış bulunan yüzbinlerce aydın ve basit kapitalist kişi"nin sahneye çıkmakta ve "kararlıca ve sonuçluca sosyalizm yoluna girmekte" oldukları yolundaki saptaması, 1968 hareketinin siyasal içeriği ve ona katılan kitlelerin sınıfsal niteliği ve ideolojik duruşu bakımından yanlıştır ve bu harekete egemen olan sosyalist retoriğin arkasında yatan burjuva demokratizmini görememekle sakatlanmıştır.

Kaldı ki, yukarda da gösterdiğim gibi Kıvılcımlı Fransa ve İtalya'nın 1968'ini ABD'nin ya da ABD, Britanya ve Almanya'nın tezgâhladığı bir provokasyon, yani âdeta karşı-devrimci bir hareket olarak değerlendiriyordu. Peki yazarın aynı hareketi bir yerde "sosyalizm yoluna girmekte" olanların hareketi, bir başka yerde ise "ABD'nin ya da ABD, Britanya ve Almanya'nın tezgâhladığı bir provokasyon" olarak nitelemesinin tutarlılıktan zerrece nasibini almamış olmak anlamına geldiği açık değil midir? Herhâlde bu ancak, *a la* Kıvılcımlı bir "diyalektik"le olanaklıdır.

Yukarda değindiğim gibi Kıvılcımlı bu ültra-revizyonist savlarını, 1970'te kaleme aldığı *Halk Savaşının Planları* adlı kitabında da yinelemektedir. O burada da orta burjuvazinin halka ve sosyalizme yaklaştığını ya da yaklaşma potansiyeline sahip olduğunu söylemekle yetinmemekte, orta burjuvaziyi açıkça halk saflarına yerleştirmekte, onun sosyalizmi benimseyebileceğini söylemektedir. Zaten bu konuda Marksizme sözümona bir katkı yapan Kıvılcımlı'ya göre 20. yüzyılda halk kavramı değişmiş ve genişlemiş ve yaban işverenleri/ vahşi kapitalistleri ve emlak sahiplerini de kapsar hâle gelmiştir:

"Egemen sınıflıktan hayli çıkmış bulunan o **'Yaban' İşverenler** ve **Emlak Sahipleri** nereye itilmişlerdi?

"İster istemez **Halk** yığınları yönüne ve yanına... Bu, 19'uncu Yüzyıl kitabının pek yazmadığı bir olaydır. Yeni gerçeklikte **'Yaban'** burjuvalar ile yaban emlak sahipleri bir bakıma **'Halk'** sırasına girmiş sayılabilirler. Hele bizde, bu tip sürüyle 'Kapitalistler' ve 'Emlak sahipleri', mülkiyet imtiyazlarını boyunlarında bir lâle (kürek mahkûmlarının bukağısı) gibi taşıdıklarını sık sık anarlar.

"Onun için artık 'HALK' denildi mi, bu deyim içinde başlıca şu üç **küme** yığınlarını

bulmamak elden gelemez:

"1- **İşçi Sınıfı**,

"2- **Küçükburjuvazi**,

"3- **Yaban** Kapitalistler ve **Yaban** Emlak Sahipleri.

"Bugün Emperyalizmin kandırıcı binbir yaldızı kazındı mı, yeryüzünde her **klasik kapitalist** ülke, beş aşağı on yukarı bu sınıf ilişki ve çelişkilerini gösteriyor."[66]

Bu satırlardan şunu anlıyoruz: Kıvılcımlı'ya göre orta burjuvazinin halk saflarında yer alması olgusu sadece Türkiye'ye özgü bir olay olmayıp dünya ölçeğinde, daha doğrusu bütün "klasik kapitalist ülke"lerde geçerlidir. Onun, "Yaban Kapitalistler ve Yaban Emlak Sahipleri"ni de halk kategorisinin içine yerleştirmek suretiyle diğer revizyonist teorisyen ve politikacılara fark attığını söylemek bir abartma olmayacaktır.

Gerek emperyalist ülkelerde ve gerekse Türkiye gibi bağımlı kapitalist ülkelerde orta burjuvazinin, gelişmesinin önünü tıkayan ve özellikle ekonomik kriz dönemlerinde onu yutmakla tehdit eden ve iflâsa sürükleyen ve devlet aygıtıyla âdeta etle tırnak gibi olmuş olan tekelci büyük burjuvazinin egemenliğinden zarar gördüğü söylenebilir. Devletin sunduğu malî olanaklar da içinde olmak üzere artık-değerin paylaşımında üvey evlât davranışı görmekten rahatsız olan ve büyük kardeşleriyle yarışmada her zaman dezavantajlı konumda olan orta burjuvazi bu rahatsızlığını şu ya da bu biçimde dile getirebilir, hattâ arkasına devletin desteğini alabildiği ya da alır gibi olduğu uygun siyasal konjonktürlerde bu statükoyu değiştirmek için çoğu zaman başarısızlığa mahkûm bazı hamleler de yapabilir. Türkiye'de "Anadolu kaplanları" diye adlandırılan orta boy kapitalistlerin AKP iktidarına yakın bir bölümünün, bu partinin iktidarı ele geçirdiği Kasım 2002'den bu yana hükümetin sağladığı özel ayrıcalıklardan yararlanarak hızla büyümeleri ve bunların bir bölümünün yeni bir tekelci burjuva fraksiyonu hâline gelmeleri bunun bir örneği sayılabilir.

Öte yandan, bir emperyalist işgal hâlinde orta burjuvazinin, daha doğrusu onun bir kanadının halkla ve devrimci güçlerle birlikte ulusal kurtuluş savaşımına destek verebileceği söylenebilir. 1940 yılı Fransası'nda Nazi Almanyası'nın güdümündeki işbirlikçi Vichy rejimine karşı direnişte olduğu gibi. Bu saptama, kitle desteği zayıf bir askerî-faşist darbeye/ rejime karşı savaşım için de geçerli olabilir. Yunanistan'da 1967 yılında iktidarı ele geçiren albaylar cuntasına karşı verilen savaşıma orta burjuvazinin bir bölümünün destek vermiş olmasında görüldüğü gibi. Böylesi durumların istisnai bir karakter taşıdığı açıktır. Sonuç olarak, büyük/ tekelci burjuvazinin hegemonyasından duyabileceği hoşnutsuzluk ya da bir emperyalist işgale ya da bir askerî-faşist darbeye karşı gösterebileceği tepki vb., orta burjuvazinin sosyalizme olumlu yaklaşmasına/ sosyalizmi benimsemesine yol açamayacağı gibi, proletarya ile -orta- burjuvazi arasındaki antagonizmayı da ortadan kaldırmaz. Olsa olsa belirli somut koşullarda bu antagonizma, güncel savaşımın yakıcı bir maddesi olmaktan çıkabilir ve onun çözümü için verilecek savaşım bir süreliğine ertelenebilir.

Kıvılcımlı'nın orta burjuvazi hakkında ileri sürdüğü bu savların son derece subjektif olduğu bellidir. 1960'lar ve 1970'ler de içinde olmak üzere tarihsel deneyim onun, orta burjuvazinin sosyalizme yaklaştığı ya da yaklaşabileceği yolundaki öngörülerini asla doğrulamamıştır. Yazarın bu hatalı savı ve onu desteklemek için ileri sürdüğü kalıcı ya da konjonktürel faktörler, katı gerçekliğin kayalıklarına çarpmış ve paramparça olmuştur. Bir başka deyişle bu sömürücü katmanın sınıfsal niteliği, Kıvılcımlı'nın ve onun gibi düşünenlerin subjektif dilek ve hayallerinden zerrece etkilenmemiştir. Zaten başka türlü olması da olanaksızdı. Özelde işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki çelişme ve genelde sömürülen sınıflarla sömüren sınıflar arasındaki çelişmeler insan iradesinden bağımsız olarak antagonist bir nitelik taşırlar

ve "sınıfsal işbirliği", "toplumsal uzlaşma" ya da "orta burjuvazinin sosyalizme evrimi" gibi reformist ve gerici formüllerle çözülemezler. Bu gerçeği kavramamış olması Kıvılcımlı'nın Marksizmi kavramamış olduğu ya da yadsıdığı anlamına gelir.

Öte yandan yazarın kendisi, orta burjuvazinin sömürücü bir sınıf olduğunu şu sözlerle kabul etmektedir:

"Küçükburjuvanın yanında çalıştırdıkları birkaç çırağı ve kalfa yahut yardımcı 'ameliye'yi geçmez. **Orta zümreler**: bir hayli gündelikçi işçi çalıştırıp sömürürler."[67] Bu durumda Kıvılcımlı'ya, sömürücü bir sınıfın nasıl halk saflarında yer alabileceğini ve nasıl -sömürüyü ve sömürücü sınıfları ortadan kaldıran- sosyalizme "sıcak bak"abileceğini, sömürücü bir sınıf ile sömürülen bir sınıf arasındaki çelişmenin nasıl barışçı yollardan çözülebileceğini sorabilirdik. Gerek Türkiye'nin ve gerekse başka ülkelerin sınıf savaşımı deneyimi, orta burjuvazinin işçi sınıfına ve diğer sömürülen katmanlara karşı düşmanlık ve onları en acımasız bir tarzda sömürmede büyük burjuvaziden hiç de geri kalmadığını, hattâ belki onu da geçtiğini neredeyse her gün kanıtlamıştır ve kanıtlamaktadır. Toplumsal pratik Türkiye orta burjuvazisinin sosyalizme yakınlık duymak bir yana, kural olarak burjuva demokrasisine bile düşman olduğunu ve halk yığınlarının ilerici atılımlarına karşı siyasal gericiliği ve devleti desteklediğini pek çok kez göstermiştir. Zaten Kıvılcımlı'nın kendisi de Türkiye'de somut olarak şu ya da bu orta burjuva grubu ya da katmanının devrimci ya da sosyalizm-yanlısı bir yönelim içinde olduğunu göstermeye bile girişmemektedir ve girişemezdi de.

Peki bu konuya dünyada Kıvılcımlı gibi yaklaşanlar olmamış mıdır? Olmuştur elbet. Bu konuda iki örnek üzerinde durabiliriz. Bunlardan biri, Bolşevik Partisi'nin önder ve teorisyenlerinden Nikolay Buharin, diğeri ise Çin devriminin önderi Mao Zedung'dur. Buharin 1920'lerin sonlarında yoğunlaşan tarımın kollektivizasyonu ve kulakların/ zengin köylülerin/ kır burjuvazisinin rolü tartışmalarında sağ bir çizgiyi savunurken Mao Zedung da 1950'lerin ortalarında ekonominin inşasına ve ulusal/ orta burjuvazinin rolüne ilişkin tartışmalarda sağ bir çizgiyi savunuyordu.

Buharin SBKP Politbürosu'nda daha çok 1928 yılında gündeme gelen tartışmalarda sınaîleşme hızının çok yüksek ve ticarete getirilen kısıtlamaların gereğinden çok olduğunu, sovhozlara (devlet çiftlikleri) ve kolhozlara (kolektif çiftlikler) fazla önem verildiğini ve bu politikanın işçi-köylü bağlaşmasına zarar vereceğini ileri sürüyordu. Ona göre, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin inşasına paralel olarak sınıf savaşımı zayıflıyor ve sönmeye yüz tutuyordu. Buharin'e göre bu koşullar altında genel olarak kapitalistler ve özel olarak kulaklar sosyalizme yaklaşıyor ve proleter devletine karşı savaşmaktan vazgeçiyorlardı. J. R. Campbell, SBKP'nin görüşlerini yansıttığı sanılan yapıtında Buharin'in, orta köylüyü peşinden sürüklemediği sürece tek başına *kulak* katmanının bir tehlike oluşturmadığı yolundaki bu sağ oportünist yaklaşımını şöyle eleştiriyordu:

"Bir yanda Buharin, Rikov ve Tomski'nin, kırdaki kapitalist öğelere karşı saldırıdan vazgeçme, sanayinin gelişme hızını düşürme ve kollektif çiftliklerden çok bireysel çiftliklere dayanma anlamına gelen politikası vardı. Bu politikanın yaşama geçirilmesi hâlinde tahıl sağlamada karşılaşılan güçlükler asla aşılamayacak, sanayideki gelişme cılız kalacak ve kapitalist öğeler Sovyet Hükümetine isteklerini dayatabileceklerdi."[68]

Stalin, "SBKP (B)'de Sağ Sapma" başlıklı yazısında, Buharin'in, *Sosyalizm Yolu* adlı kitabında şunları söylediğini belirtiyordu:

"Kooperatif köylü örgütlerimizin ana gövdesi, kooperatif çekirdeklerden, ama kulak tipi değil, büyüyerek genel devlet organlarımızın sistemine katılacak ve böylelikle *biricik sosyalist ekonomi zincirinin halkaları* hâline gelecek 'emekçi' tipi çekirdeklerden oluşacaktır. Öte yandan *kulak kooperatif yuvaları de aynı biçimde*, bankalar vb. aracılığıyla *aynı sisteme uyum*

sağlayacaklardır; fakat onlar *bir ölçüde, örneğin imtiyazlı girişimler gibi yabancı birimler olacaklardır.*"[69]

Proleter diktatörlüğü koşullarında işçi-köylü bağlaşmasının işçi sınıfıyla köylülüğün tümü arasında bir bağlaşma olamayacağını, işçi-köylü bağlaşmasının köylülüğün kapitalist öğelerine karşı bir savaşımla elele gideceğini, bunun için de işçi sınıfının kırlarda esas olarak yoksul köylülüğe dayanması gerektiğini belirten Stalin Buharin'in yaklaşımını şöyle eleştiriyordu:

"Şimdiye kadar bizler, biz Marksist-Leninistler, kentin ve kırın kapitalistleri ile işçi sınıfı arasında *uzlaşmaz* bir çıkar antagonizması olduğunu düşünürdük. Marksist sınıf savaşımı teorisi de kesinlikle buna dayanır. Fakat şimdi Buharin'in, kapitalistlerin sosyalizme *barışçı yolla uyum sağlayabileceğini* öngören teorisine göre bütün bunlar altüst ediliyor; sömürücülerle sömürülenlerin sınıf çıkarları arasındaki uzlaşmaz antagonizma ortadan kalkıyor, sömürücüler sosyalizme uyum sağlıyorlar."[70]

Buharin'inkine benzer görüşleri çok daha sistemli ve istikrarlı bir tarzda savunan Mao Zedung ise, Şubat 1957'de yaptığı ve "Halk İçindeki Çelişmelerin Doğru Ele Alınması Üzerine" başlığıyla yayımlanan bir konuşmasında şöyle diyordu.

"Ülkemizde, işçi sınıfıyla millî burjuvazi arasındaki çelişme, halk içindeki çelişmeler sınıflamasına girer. Genel olarak, ikisi arasındaki sınıf mücadelesi, halkın saflarındaki bir sınıf mücadelesidir, çünkü Çin milli burjuvazisinin ikili bir niteliği vardır. Burjuva-demokratik devrimi döneminde, millî burjuvazi hem devrimci, hem de uzlaşmacı bir niteliğe sahipti. Sosyalist devrim döneminde, millî burjuvazinin kâr amacıyla işçi sınıfını sömürmesi onun niteliğinin bir yanını, buna karşılık Anayasayı desteklemesi ve sosyalist dönüşümü kabul etmesi de diğer yanını oluşturur... millî burjuvaziyle işçi sınıfı arasındaki çelişme sömürenle sömürülen arasındaki bir çelişmedir ve niteliği gereği uzlaşmaz bir çelişmedir. Ama Çin'in somut koşullarında, iki sınıf arasındaki bu uzlaşmaz çelişme, doğru bir biçimde ele alınırsa uzlaşmaz olmayan bir çelişmeye dönüştürülebilir ve barışçı yöntemlerle çözülebilir. Ama işçi sınıfı ile millî burjuvazi arasındaki bu çelişmeyi doğru bir biçimde ele almaz ve millî burjuvaziyle birleşme, onu eleştirme ve eğitme siyasetini izlemezsek ya da millî burjuvazi bizim bu siyasetimizi kabul etmezse, bu çelişme bizimle düşman arasındaki bir çelişme hâline gelecektir."[71]

Kıvılcımlı'nın, Buharin'in ve Mao Zedung'un da gerisine düştüğünü söyleyebiliriz. Neden? Çünkü Buharin ve Mao Zedung, orta burjuvaziyle birlikte sosyalizmi inşa etme yolundaki stratejik uzlaşma önerilerini, iktidarın devrimci güçlerin eline geçmesinden **önceki** değil **sonraki** bir tarihte yapıyorlardı. Buharin bu revizyonist görüşünü 1925'te, yani işçi sınıfının iktidarı ve belirleyici üretim araçlarının denetimini eline geçirmiş olduğu koşullarda ileri sürüyor. Mao Zedung ise 1956'da, yani halk devriminin zafere ulaşmış ve halkın iktidarı ve belirleyici üretim araçlarının denetimini eline geçirmiş olduğu koşullarda. Kuşkusuz bu, Buharin'in ve Mao Zedung'un yaklaşımının anti-Marksist niteliğini ortadan kaldırmamakta, sadece onların hatalarını belki bir parça hafifletmektedir. Kıvılcımlı ise, böylesi bir stratejik uzlaşmanın sömürücü sınıf ve katmanların ve onların devletinin devrilmesinden **önce** gerçekleştirilebileceğini söylüyor. Yani o işçi sınıfının iktidara; orta burjuvazi/ vahşi kapitalistler, hattâ "Büyük Toprak ve Mülk Sahipleri sınıfının da bir çok tabakaları"yla birlikte gelebileceğini ve bütün bu sömürücü katmanların sosyalizmi kabul edebileceğini savunmaktadır. Bırakalım sosyalist devrimi, sadece finans-kapitali iktidardan uzaklaştıracak bir çeyrek devrim bile, herhalde kolay kolay orta burjuvazinin ve büyük toprak ve mülk sahiplerinin desteğini alamaz. Bu bakımdan Kıvılcımlı'nın bu konuya ilişkin tezini "ültra-revizyonist" sözcüğüyle tanımlamak haksızlık sayılmaz.

Evet, Kıvılcımlı'nın bu anti-Marksist "devrim" stratejisinden bir proleter devrimi

çıkmayacağı bellidir; ama bu yaklaşımdan az çok tutarlı bir demokratik devrim de çıkmaz. Burjuvazinin tümünü değil, sadece bir bölümünü, Kıvılcımlı'nın anlatımıyla finans-kapitali yıkacak olan bir devrim teorik ya da pratiksel olarak tümüyle olanaksız değildir elbet. Ama böyle bir devrim asla bir proleter devrimi olamaz; en iyi olasılıkla Sovyet revizyonistlerinin ve onların TKP'li uzantılarının anlatımıyla bir "anti-tekel demokratik devrim" olur. Böyle bir "devrim" iktidarı kısa, daha doğrusu çok kısa bir süre için orta burjuvazinin ve/ ya da küçük burjuvazinin eline verebilir; ama finans-kapitalin/ büyük burjuvazinin iktidarına temelli son veremeyecek olan bu tip bir "devrim", kapitalist-emperyalist sistemden bağımsız bir ulusal ekonomi yaratamaz. Bu sistemden kopuş, ancak sosyalist bir toplum ve ekonomi kurmaya koyulacak olan bir proleter devrimiyle sağlanabilir.

Bu konuya Marksizmin temel ölçütleri açısından yaklaştığımızda şunu görürüz: Kıvılcımlı'nın önerdiği stratejiden, burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf çelişmesinin doruk noktası, bu çatışmanın ikincisi lehine zaferle sonuçlanmasının ürünü olan bir proleter diktatörlüğü ya da bir sosyalist demokrasi çıkmaz. Zaten onun gibi, orta burjuvaziyi de proletarya gibi halk saflarında gören ve bu ikisi arasındaki çelişmenin antagonist bir nitelik taşıdığını kabul etmeyen birisi proleter diktatörlüğünü yadsımazlık edemez. Proleter diktatörlüğünden yana olup olmamanın ise Marksist olup olmamanın en temel ölçütlerinden biri olduğu biliniyor. Demek oluyor ki yazarın 1930'ların sonlarından itibaren yazdığı makale ve kitaplarında ve yaptığı konuşmalarda proleter diktatörlüğünü savunmaması bir yana bu diktatörlükten söz bile etmemesi, asla bir rastlantı değildir.

Hâl böyleyken Demir Küçükaydın, "Kıvılcımlı'nın Marksizme Katkılarının Eleştirel Değerlendirmesi" başlıklı yazısında şu satırları yazmış ya da yazabilmişti:

"Böylece Stalinist partiler, radikal oldukları yerlerde köylülük, küçük burjuvazi ya da işçi sınıfının köylülükle ilişkili tabakaları; reformist oldukları yerlerde burjuva aydınlar, dcklase burjuvalar; sendikacı bürokratlara dayanırlar ve dayanmaya çalışırlar. Yani güçlerin yer alışı değişmiştir. Kıvılcımlı ise bu ikisinin de dışında bir kategori oluşturur. Kıvılcımh'da ise işçi sınıfı temel güç olmaya devam eder, yedek güç olarak da burjuvazi değil; devrimci küçük burjuva veya köylülük (ki Kürt Türkiye'de Kürt sorunu tam da budur) hedef alınır. Böylece stratejik bakımdan da gerek merkezcilikten gerek Stalinist reformizmden farklı bir yerde konumlanır." Demir gibi düşünenlerin ve/ ya da Trotskistlerin gerçek komünist partileri ile Marksizmin ilkelerini biçimsel olarak savunan, ama pratikte reformist bir çizgi izleyen revizyonist partileri "Stalinist" diye damgalayarak aynı sepete doldurma gibi pek te dürüst sayılamayacak bir alışkanlıkları olduğu biliniyor. Bu başlıbaşına bir tartışma konusu. Fakat, tümüyle farklı kategoriler içinde yer alması gereken bu partileri bazan haklı ve bazan da haksız bir tarzda eleştiren Demir'in sanırım daha tutarlı olması gerekiyor. Ne yazık ki Demir'in, en uç revizyonist görüşleri savunan ve vahşi/ yaban işverenler ve vahşi büyük toprak ve mülk sahiplerini sosyalizmi isteyen güçler arasına yerleştiren Kıvılcımlı'nın, bu kitap boyunca eleştirdiğim bir dizi ve hem de çok daha ağır hataları karşısında sessizliği seçtiğini görüyoruz.

Kıvılcımlı'da İşçi Sınıfının ve Onun Partisinin Rolü

Kıvılcımlı'nın işçi sınıfı partisi anlayışı doğal olarak, onun "özgüç" anlayışı ve "devrim" stratejisi ile sıkısıkıya ilişkilidir. Yazar işçi sınıfının rolünü, hattâ varlığını yadsıyan ya da küçümseyenleri öteden beri en sert ve sistemli bir tarzda eleştirmiş, Türkiye'de işçi sınıfının varlığının altını çizedurmuş ve yer yer, "Ağzıyla kuş tutsa, partisiz bir sınıf her zaman torbada kekliktir"[72] gibi sözler de söylemiştir. Ama Kıvılcımlı'nın işçi sınıfının varlığının, öneminin ve kollektif eylem potansiyelinin altını kalın bir çizgiyle çizmesi onun; işçi sınıfının tarihsel

rolü ve proletarya partisi konusuna doğru bir tarzda yaklaştığını göstermeye yetmez. Yetmez; çünkü onun "devrim" stratejisi, bu sınıfın siyasal bakımdan en ileri ve en bilinçli öğelerinden oluşan, burjuvaziye karşı savaşım verecek, onu devirecek ve siyasal iktidarı işçi sınıfının eline verecek bir işçi sınıfı partisinin kurulmasını öngörmemektedir. Bu da son derece doğaldır. Ortada bir proleter devrimi anlayışı ve stratejisi olmadığında, doğal olarak Kıvılcımlı'nın kafasındakinden farklı bir partiye, yani sahici bir komünist partisine de gerek duyulmayacaktır. Onun kafasındaki işçi sınıfı partisi; işçi sınıfını siyasal ve ekonomik savaşım süreci içinde eğitecek, bu sınıfın bağımsız devrimci rolünü titizlikle savunacak, diğer sömürülen katmanları onun peşinden sürükleyecek, zulüm ve sömürünün bütün biçim ve belirtilerine karşı duracak ve yasal çalışmayla yasadışı çalışmayı birleştirmekle birlikte sağlam bir yasadışı temele sahip olacak bir örgüt değildir. Kıvılcımlı'nın kafasındaki en iyi olasılıkla İkinci Enternasyonal-tipi bir işçi partisidir; bu parti, sadece biçimsel olarak ya da gövdesi itibariyle proleter nitelik taşıyacak, "sosyalizmin iyi ve yararlı olduğu" düşüncesinin ve Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu temel sorunların işçi sınıfına dayanarak/ yaslanarak ve onun dinamizminden yararlanılarak çözülebileceğinin propagandasını yapacaktır.

Kıvılcımlı, siyasal iktidarı ele geçirme görevini ise, devrim ve sosyalizm propagandası yoluyla etkileneceğini varsaydığı "proletarya aydınları" ya da "vurucu güç" olarak niteledigi burjuva subaylarına bırakmaktadır. O, "vurucu güç"ün iktidarı ele geçirebileceğini, ama kendisi modern bir sınıf olmadığı için iktidarı elinde tutamayacağını ve dolayısıyla onu iki modern sınıftan -proletarya ile burjuvazi- birine devretmek zorunda olduğunu düşünmektedir. Sorun böyle konduğunda işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesine ilişkin herhangi bir bir stratejiye, bu stratejiye uygun taktiklere ve bu strateji ve taktikleri yaşama geçirecek bir örgüte de gerek kalmamaktadır. Dolayısıyla yazarın, devrimin gerçek önderi ve aktif öznesi olmaktan çok pasif bir dayanağı ya da manivelası olarak gördüğü işçi sınıfının eylemleri ve eylem biçimleri üzerine kafa yormaması nesnelerin doğası gereğidir. Yazarın bu konuda pek az şey söylemiş olmasının nedenini burada aramak gerekir.

Halbuki Türkiye 1969-71 döneminde, Cumhuriyet tarihinin en büyük işçi eylemlerine tanık olmaktaydı. Oysa Kıvılcımlı adıgeçen dönemde, ne işçi sınıfının bu önemli kitlesel eylemleri hakkında önemsenecek düzeyde analiz ve yorumlar yapmış ve ne de dönemin genç devrimci kadrolarını Marksizm-Leninizm temelinde eğitmeye girişmişti. O dönemde Kıvılcımlı'dan beklenen, bu kitle eylemlerinin ortaya çıkardığı devrimci potansiyele dikkat çekmek ve "strateji tartışmaları" üzerine tartışan ve kafa patlatan devrimci gençlik kökenli kadroları etkilemekte olan "sol" sapma eğilimine (öncü savaş anlayışı, Maoizm vb.) karşı tutarlı bir ideolojik-siyasal savaşım vermekti. Onun yapması gereken, dönemin genç devrimcilerini işçi sınıfı saflarında sağlam bir devrimci temel oluşturmaya, enerjilerinin yüzde 90'ını işçi sınıfı çalışmasına ayırmaya ve sosyalist hareket ile işçi sınıfı hareketinin birleştirilmesi için uğraş vermeye çağırmaktı. Evet, Kıvılcımlı bu dönemde yer yer devrimci gençliğin içine düştüğü "sol" hataları eleştiriyor ve onları düşmanın provokasyonlarına karşı uyanık olmaya çağırıyordu. Ama o bunu reformist ve legalist bir perspektifle ve bir "ordu devrimciliği" anlayışıyla ve işçi, emekçi köylü ve üniversiteli gençlik kitlelerinin eylemlerinin uzağında kalarak yaptığı için etkili olamıyordu; olması da olanaklı değildi.

Dolayısıyla Kıvılcımlı, bu dönemde kaleme aldığı yazılarda ve verdiği seminerlerde; *Türkiye koşullarında* proletarya partisinin yapısı ve işleyişi, partinin sınıfın diğer örgütleriyle (sendikalar, kooperatifler vb.), diğer sömürülen ve ezilen sınıf ve katmanlarla ve onların siyasal öncüleriyle ilişkileri ve bu katmanları devrim ve komünizm davasına kazanmak için yapılması gerekenler ve proletaryanın önderliği ve demokratik devrimde hegemonyası vb. hakkında çok az şey söylemiştir. Söyler gözüktüğü yerlerde ise Vatan Partisi deneyimine göndermelerde bulunmuş ve Türk ordusuna ve orta burjuvaziye ilişkin hatalı görüşlerinin propagandasını

yapmıştır. Bütün bunlar bir rastlantı ürünü, vurgu eksikliği ya da basit bir ihmalden çok, yazarın reformist yaklaşımın kaçınılmaz ve mantıksal sonucuydu.

İşçi sınıfına ve onun partisine devrim sürecinde biçtiği edilgen ve kuyrukçu rolü ve "ordu devrimciliği"ne ne denli bel bağlamış olduğunu anlatmak için yazarın kitap, makale ve konuşmalarından bazı alıntıları burada nisbeten geniş bir biçimde sunacağım.

Kıvılcımlı, 27 Mayıs 1960 askerî darbesinin "başarısızlığı"nın nedenlerini tartıştığı bir kitabında şöyle diyordu:

"Ulu görevliler (yani 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren subaylar- G. A.) eğer Türk ulusunu önlerinde yuvarlak bir bilmece-bulmaca gibi görmeyip de, aradaki sosyal sınıf ilişkilerini olduğu gibi kavrayabilselerdi, tutacakları yanı daha ilk adımı atarken bilirler ve o yana yönelirlerdi."[73]

"Ezilen, soyulan Türk ulusunun önüne, sömürmenin her biçimini kökünden ve kesince gidermeye hazır bulunan *işçi sınıfı tutulup geçirilebilseydi*, o zaman ulu görevlilerin tereddüt ve telaşına yer kalmazdı. 'Kendi gelecek stratejilerine', yani can kaygusuna düşmezlerdi. 'Sosyal sınıflar stratejisine' bel bağlarlardı. Böyle hallerde kurmay nitelikleri en iyi stratej olmalarını sağlayabilirdi."[74]

"Devrimci kendisine sırça saraylar kurup, çevresini yedi kat polis ve silâhlı adamlarla sararak da sağ kalır, çarıksızlarla birarada yaşayarak, halk sevgisinden örülmüş zırhlar içinde de... Ancak kendi ülküsüne *en elverişli sosyal sınıfı seçmek*, Hasan Sabbah'ın Kan Kalesi içinde nefsini güvence altına almaktan çok daha garantilidir...

"27 Mayıs bu noktada yanılmıştır...

"27 Mayıs devrimcileri, sabah namazından sonra kimseyi sokağa çıkartmayacaklarına, halka güvenebilir, çarıklı köylünün yanına gitmenin bütün yollarını açabilirlerdi.

"Hırpani işçinin örgütlerini Amerika'dan, milyon sağlayan sendika gangsterlerinden kurtarabilirlerdi. Ekonomik kurtuluş savaşının manivelasını kullanabilirlerdi. Rızkını zor çıkaran küçük memuru, aydını, sermayeye haraç vermek üzere tasarruf bonosu ile yaralamayabilirlerdi."[75]

"27 Mayıs, şu Türkiye'de gizli bir tek gerçek ya da isterseniz 'felsefe' bırakmamıştı.

"Bütün sorun o gerçekleri ve felsefeleri 'çağdaş uygarlık' toplumu içinde dayandıracak bir sosyal sınıf manivelası bulmaktaydı. *Bu manivela Türkiye işçi sınıfıydı.* Yoksa, her şey, fatalman kökü dışarda finans-kapital ağlarının kucağına düşmekten yakayı kurtaramazdı."[76]

Kıvılcımlı, komünistlerin ve onların partilerinin orduya ya da "ordu gençliği"ne kendi görüş ve çözüm önerilerini anlatmak ve askerleri bunlara inandırmak olduğu yolundaki görüşlerini 1970 yılında verdiği konferanslar ve yaptığı seminerlerde daha da net, hattâ çarpıcı bir tarzda dile getiriyordu:

"Şu hâlde, bu iki sınıf var. 27 Mayıs iktidara geldi... Hangisine dayanacak? Mertçe bunu koyacaktı önünc. Biz Türkiye'de bir devrim yaptık. Güzel... İktidar elimizde. *Şimdi, bu iktidarı işçi sınıfına mı vereceğiz, yoksa finans kapitale mi?* Finans-kapitale mi verelim, proletaryaya mı verelim diye koyacaktı ve bunlardan birinden birine seçim yapacaktı."[77]

"*Bütün yapacağımız, bu Vurucu Gücün İşçi Sınıfıyla Sosyalizm alanında gerekli olan ve kendi çıkarlarına da en uygun olan birleşmesini sağlamak olmalıdır.*"[78]

Doğal olarak Kıvılcımlı'nın bu "orijinal" devrim stratejisi, ordunun tarafsız olduğu yolundaki oportünist anlayışa dayanıyordu:

"Kapıkulu modern bir 'sosyal sınıf' değildir. Hangi sınıf maaşını ve konforunu sağlarsa ona 'kul' olur. Gerçek bu!"[79]

O, 5 Mart 1971'de, yani 12 Mart askerî darbesinden sadece bir hafta önce *Sosyalist*

gazetesinin Ankara bürosunda yapılan bir tartışma toplantısında bu görüşünü yineleyecekti. Kıvılcımlı, hem de askerî darbe söylentilerinin havada uçuştuğu o günlerde ordunun sınıf bilinci ve siyasal bilinç taşımadığını ve apolitik bir kurum olduğunu ileri sürecekti:

"Ordu, zaten bir sınıf bilinci taşıyan bir örgüt değildir. Bırakın sınıf bilinci taşımasını, siyasî bilinç taşıyan bir örgüt değildir. Biliyoruz, kanunlar, asker siyasetle uğraşmaz, diye, meşhur bir burjuva formülünü bir kutsal hakikat gibi zorunlu kılmıştır."[80]

"Ordu küçük-burjuvadır, çocuklar... Küçük burjuvazi, küçük mülk sahipleri, bir uçtan bir uca gider...

"Şimdi, ordunun bu yapısı, küçük-burjuva yapısı gözönünde tutulursa, **Devrime de gider, Faşizme de gider**. Biz onun devrime giden yanını değerlendirmek, tutmak ve elimizden gelirse kazanmak zorundayız...

"Ordudan bu bilinci bekleyemeyiz. Ordu küçük burjuvazidir. Bundan dolayı, o zamanın ağır basan eğilimi hangi tarafta ise, o yönde silâhını çeker, bir savaş yapar. Bunun sonucu, sosyal sonuçları, onun için o kadar önceden planlaştırılacak sonuç olmaz. Çünkü Ordumuzun yetiştirilmesi, demin de söyledik: Lasiyasî'dir, yani siyasetle uğraşmaz ordu. Niçin? Onu biliyoruz. Bir avuç vurguncu Finans-Kapitalist, Tefeci-Bezirgân, Ordunun içinden belirli tepelerdeki bir avuç insanı ele geçirdi mi, onu istediği gibi kullanabilir."[81]

Kıvılcımlı "tarafsız" ordunun "devrimci potansiyel"ini şöyle açıklıyordu:

"Vurucu Güç: gerici iktidarı, sırası gelince, bir gecede vurup düşürebiliyor. Ondan sonrası, öne geçen **Özgüç**'ün niteliğine kalıyor. Bu nitelik karşı-devrimci ise, vurucu gücün devrimciliği amortize edilerek güme gider, nitelik devrimci ise Sosyal Devrim yörüngesine oturabilir. Demokratik Devrim Özgücü olan **İşçi Sınıfı** yanına konulan **Proletarya Aydınları** deyimi, o Devrimci **Vurucu Güç**'ün daha özel karşılığı olur."[82]

Kıvılcımlı, bir broşüründe bu görüşlerini yineleyecekti:

"Şu hâlde artık Finans-Kapitalden, Türkiye'de bugün tahakkümünü yapan bu zümreden Türkiye'nin sağlıklı bir gelişimini beklemek imkânsızdır.

"O zaman; modern sınıf olarak madem ki iki sınıf var: Birisi, kapitalist sınıfının Finans-Kapital zümresi, bir de işçi sınıfı. Biz, Türkiye'nin: gerçekten kalkınmasının, gerçekten kurtuluşunun, bağımsızlığının ve ilh. tek yolu: İkinci bir Kuvayimilliye seferberliğidir, diyoruz. Birincisi nasıl olmuşsa: Demir çarık, demir asa, mareşalı da asker kaputu giyerek, icabında kar içinde yatarak, çarık giyerek falan, yani ordu kumandanları çarık giyerek nasıl davrandıysa, öyle bir imsak ve fazilet savaşına, bütün milletçe (bir avuç Finans-Kapital dışında bütün milletçe, kapitalist sınıfı da dahil) girilmek suretiyle başarılır.

"Ama bu kavganın öncüsü? Bir sosyal sınıf lâzımdır bu kavganın yürütümü için. İki sınıf vardır (modern sınıf modern toplumda: Ya işçi, ya kapitalist. Kapitalist sınıfı iflâs etmişse, o hâlde görev kendiliğinden işçi sınıfına düşüyor."[83]

O daha ileride sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Vurucu gücün bir sınıf bulmak zarureti kendiliğinden kaçınılmaz gerçekliktir, 27 Mayıs devirdi, ama iktidarda vurucu güç olarak kalamayacağını, daha iktidara gelir gelmez anladı. Zaten iflâs etmiş durumda bir hazine teslim edildi, falan. Korkuttular çocukları. Bir sınıf istediler: E, işçi sınıfını görmemiş o zamana kadar, 'yok' böyle bir sınıf onlar için. Ama, işte tüccarlar falan, muteberane, ayan falan, bunlar var. Hadi oraya kaymış ve Finans-Kapitale yönelmiş, bir de bakmış ki Finans-Kapitale. Eyvah, gitti gider. Sonradan, onlar da farkına vardılar. Ama gitti. Çünkü mutlak bir modern sınıfa dayanacak.

"Şimdi bizim görevimiz, sosyalist ve gerçekten demokratik devrimci olan insanlarımızın

görevi: Bu vurucu gücün rolünü göz önünde tutarak, onun modern sınıfsız hiç bir iş yapamayacağını anlatmalı ve modern sınıfın da birisini Finans-Kapitali işte gördüler tekrar tekrar: O mutlaka Türkiye'yi satmaya kadar giden, hain, tamamen vatanı, milleti inkâr etmiş bir sınıf.

"Türkiye'de vatanı da, milleti de savunacak, kurtaracak ve bu kurtarma savaşında hiç bir geri, art fikri bulunmayan tek örgütlü, öncü olacak, daha doğrusu öz güç olacak güç işçi sınıfıdır. Bunu onlara (yani 'askerlere'- G. A.) anlatmak mecburiyetindeyiz. Net olarak anlatacağız ki, bundan sonraki olaylarda yeniden bir yanlışlığa düşüp, yeniden gene yıllarca, eyvah! diye saçımızı başımızı yolmayalım.

"Bu anlamda, öz güçle yedek güç ve bir de onların yanında (yani atlayıp vuran: Genç Osman gibi) vurucu gücümüz var. Bunu unutmayacağız. Bunu yok saydık mı: Bir gün her şeyi onlardan bekleyip, ertesi gün de, yok canım, o da işte yoktur, dedik mi... O da realistlik değil. Çünkü olay var. Olmuş. Ve halen de var. Biz onu nasıl yok sayarız?"[84]

Kıvılcımlı 30 Mart'ta, yani 12 Mart askerî darbesinden kısa bir süre sonra, Vatan Partisi Tüzük ve Programı'nın ikinci basısının yapılıyor olması vesilesiyle bir yazı kaleme almıştı. O bu yazıda, komünistlerin görevini, bilimsel sosyalizmle işçi sınıfının birleşmesi değil, ordu ile işçi sınıfının birleşmesi olarak anladığını bir kez daha anlatma gereği duyuyordu:

"Parababalığının tek güvendiği Parlamentarizm'in Palavra Mantarizmini yutmayan bir Ordu-Gençlik var. Gençlikte **Bilinç** güçten üstün. Orduda **Güç** bilinçten üstün. Bilincin de, Gücün de tükenmez kaynağı **İşçi Sınıfı**'dır. Ancak bu üç güç Gençlik-Ordu-İşçi Sınıfı birleşirse: Büyük **Köylü** yığınları **Tefeci-Bezirgânlığın** kanlı pençesinden ve Finans Kapitalin karanlıkta avladığı oy davarlığından kurtarılabilir. **Millî Kurtuluş**, gürbüz çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilir. Günün birinci problemi bu **gerçekliği** Ordu'ya anlatmaktır."[85] Kıvılcımlı bu yazısını şu tümceyle bitirecekti:

"Devrimci Gelenekli Ordunun tek ihanet etmeyecek dostu ve dayanağı **İşçi Sınıfı** ile çalışan halk yığınlarıdır."[86]

Bu sözler, yazarın devrim stratejisinin kusursuz bir özetidir. Kıvılcımlı'nın, fantastik boyutlara varan ve bu çalışmada değişik yanlarıyla ele aldığım anti-Marksist ve devrimci-olmayan yaklaşımı, bu alıntılarda hemen sırıtıyor. Ordunun 12 Mart 1971'de, sermaye düzenini korumak için bir askerî darbe yapmasının üzerinden 18 gün geçtiği hâlde Kıvılcımlı "Parababalığının tek güvendiği"nin "Parlamentarizm'in Palavra Mantarizmi" olduğunu ileri sürebilmektedir. O tam da ordunun "siyasal bir eylem" yapıp iktidara el koyduğu koşullarda bu kurumun; "sınıf bilinci taşıyan bir örgüt" olmadığını, küçük-burjuva olduğunu, faşizme de, devrime de gidebileceğini, lasiyasî, yani apolitik bir nitelik taşıdığını, çıkarları birbirine karşıt olan sömürücü ve sömürülen sınıflar arasında tarafsız bir konumda olduğunu vb. ileri sürebilmektedir. Bu görüşün, çürütülmesi için herhangi bir çaba harcamayı gerektirmeyecek ölçüde geri bir nitelik taşıdığı, bu son derece kaba ve ilkel görüşü reddetmek için Marksist ya da devrimci olmanın bile gerekmediği açıktır. Kıvılcımlı Marksist öğretiyi ve Osmanlı ve Türkiye tarihini derinlemesine incelemiş, Osmanlı-Türk ordusu ve devletinin gerici zorbalığını kendi teninde hissetmiş ve yaşamının üçte birini Türkiye cezaevlerinde geçirmiş olan bir kimse. Dolayısıyla, bırakalım onun bilgi birikimine ve siyasal yaşam deneyimine sahip birini, Türkiye'de yaşayan aklıbaşında ve zihinsel yetilerini yitirmemiş herhangi bir insanın bu çıplak gerçeği kavrayamaması olanaksızdır. Ya da ancak onu görmemek için gözlerini sımsıkı kapamasıyla olanaklıdır.

Kaldı ki yazarın ilk döneminde kaleme aldığı "Partide Konaklar ve Konuklar" başlıklı çalışmasında, İttihatçı-Kemalist kadrolardan "taşra burjuvazisinin güdücüleri" olarak söz ettiğini biliyoruz. Ama o çok geçmeden bu ilk döneminde yaptığı bu ve benzer açıklamaları

bir yana bırakacak ve unutacaktı. İkinci dönemin Kıvılcımlısı, hem de sistemli bir biçimde ordunun bir "devrimci geleneğe" sahip olduğunu, "Türkiye tarihinde hemen her devrimin ordu tarafından yapıl"dığını, ordunun statükoya ve statükocu güçlere karşı tavır aldığını, bunun "bizim orijinalitemiz"den kaynaklandığını vb. söylemektedir. Ama bunları söylemek, ordunun tepeden tırnağa siyasal bir kurum olduğunu kabul etmek, yani onun lasiyasî/ apolitik OLMADIĞINI söylemek demektir. Zaten Kıvılcımlı'ya göre ordunun devrimciliği savı, Osmanlı-Türkiye gerçekliğinin en önemli yanlarından biri, hattâ birincisidir. Kendisinin orduyu ya da "proletarya aydını" olarak nitelediği subayları özgücün içine ya da hemen yanına yerleştirmesi de kendisince "bizim orijinalitemiz"den kaynaklanıyordu. Dolayısıyla, ordunun apolitik değil, politik bir kurum olduğunu itiraf eden Kıvılcımlı'nın bir kez daha kendi tezlerini yalanladığını, deyim yerindeyse sağ eliyle yazdıklarını sol eliyle karaladığını ve içinden çıkılmaz bir kafa karışıklığı içinde bocaladığını görüyoruz.

Kıvılcımlı'nın siyasal iktidarın sömürücü sınıfların elinden alma görevini proletaryaya ve onun bağlaşıklarına değil, "vurucu güç" olarak nitelediği burjuva subaylarına verdiğini gördük. Bu iktidarı alma eyleminin ister istemez ya da niyetlerden bağımsız olarak, bir askerî darbe biçimini alacağı açıktır. Ona göre, bir darbe yoluyla iktidarı ele geçiren/ geçirecek olan ordu bu iktidarı, şu ya da bu sınıfa verebildiğine göre KİLİT SORUN, iktidarı ele geçirmiş ya da geçirecek olan ordunun siyasal tercihini etkilemektir. O hâlde işçi sınıfının devrimci öncülerine düşen görev, sınıfın kitlesini ve onun en yakın bağlaşıklarını sınıf savaşımı içinde eğitmek ve siyasal iktidarı ele geçirmeye hazırlamak değildir ve olamaz; görev, "Vurucu Gücün İşçi Sınıfıyla Sosyalizm alanında gerekli olan ve kendi çıkarlarına da en uygun olan birleşmesini sağlamak" ve biricik güvenilir dostu ve dayanağının işçi sınıfı ve halk olduğunu "Ordu'ya anlatmak", ona akıl hocalığı yapmaktır. Somut olarak yapılması gereken subaylara, "işçi sınıfı"nın "Türk Milletine hangi tekliflerle nasıl bir uygulama sunacağını çok kısa ve çok açık anlaşılır dille belirtmek"tir. Yazarın 27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra MBK'ne -7 Temmuz'da ve 24 Ağustos'ta- iki mektup yazarak önerilerini iletmiş olması bundandı. Sadece 12 Mart 1971 askerî darbesinden önce değil, bu darbeden sonra da bir yandan sadece ve çok ağır bir üslûpla, devrilmiş olan AP iktidarına çatarken bir yandan da kaleme aldığı yazılarla orduya yol göstermeye çalışması da bu anlayıştan kaynaklanıyordu. Ona göre, finans-kapitalin iktidarını devirecek olan subaylara, işçi sınıfının hedefleri anlatılabilir, onlar, iktidara işçi sınıfın getirilmesinin Türk ulusunun hayrına olacağına inandırılabilirse devrim gerçekleşebilirdi.

Kıvılcımlı, 12 Mart askerî darbesinden bir süre sonra kaleme aldığı bir yazısında bu görüşlerini yineliyordu:

"Vatan Partisi savaşı: Şu veya bu iç nedenlerle açılmış gedikten hür **boşalış** değil, bütün tıkanık bentlerin üstünden **atılış** oldu. Parababalarının geçici hoşgörü sosyetesinden yararlanmadığı için, en nankör **'Susuş Kumkuması'** sağı solu kaplamıştı. Ömrü hep zılgıt ve susuş kumkuması ortamında geçenler için 'İşçi sınıfı cephesinde yeni bir şey' yok idi. Görev var idi. **Görev:** 35 yıllık deneyler açısından, Türkiye'de 1954 yılının, diyelim, 27 Mayıs **gecesi** İşçi Sınıfı İktidara gelse, 28 Mayıs **sabahı**, Türk Milletine hangi tekliflerle nasıl bir uygulama sunacağını çok kısa ve çok açık anlaşılır dille belirtmekti. Bu planda 35 yıllık deneylerin **Bilimci [!] Sosyalizm** düşünce ve davranış prensiplerine dayandığı kimsece tartışılamazdı ve tartışıldığını da bilmiyoruz."[87] Yazarın da açıkça dile getirdiği gibi VP'nin programı onun, iktidara geldikten SONRA yapacaklarını anlatıyor. "Her devrimin temel sorununun iktidar sorunu" olduğu Leninist ilkesini unutan ya da yadsıyan Kıvılcımlı, iktidarı ele geçirme görevini proletarya aydınları"na, yani burjuva ve küçük-burjuva subaylarına bırakmıştır.

Proletaryanın önderliği ve hegemonyasını, onun devrim yapma ve kendi iktidarını kurma hakkını reddetme anlamına gelen bu strateji, burjuva subaylarının kuyruğu ve pasif

bir destekçisi olma stratejisidir. Etkili oldukları ölçüde bu tür tasfiyeci düşünceler devrimci işçileri; orduyla karşı karşıya gelmemeye, bu kurumun milliyetçi ve Kemalist "duyarlılıkları"nı gözetmeye, onun suç ve günahlarının üzerini örtmeye, Türk milliyetçiliği ve şovenizmine ödün vermeye, kendi propaganda ve ajitasyonunun içeriğini kısıtlamaya ve çarpıtmaya ve sosyalist bir gelecek hedefini dile getirmekten vazgeçmeye teşvik eder ve hattâ zorlar. Kıvılcımlı'nın yolunu izlediğini ileri süren ve burjuva milliyetçiliği ve Kemalizm şampiyonluğunda Doğu Perinçek'in "İşçi" Partisi'yle yarışan Halkın Kurtuluş Partisi, bunun en tipik örneği sayılabilir.

Bu altbölümü, Kıvılcımlı'nın "devlet sınıfları"na ilişkin yanılgısının, onu nasıl askerî darbe yanlısı bir tutuma sürüklediğini gösteren bir örnekle bitirelim. Engin Eroğlu, Aralık 1970'te yapılan bir toplantıda Kıvılcımlı'nın bu tutumuna ilişkin tanıklığını aktarırken şunları söylüyordu:

"O Kıvılcımlı ki, 7 Aralık 1970 yılında, İstanbul-Aksaray TÖS salonunda düzenlenen 'sol cepheyi asgari müştereklerde birleştirme' gibi, ne idüğü belirsiz, anlamsız, tutarsız bir 'kurultay' toplantısının öncülüğünü yaparken; Atatürk'ün Birinci Büyük Millet Meclisi'ne sunduğu anayasa taslağına uzun uzun atıflarda bulunuyor ve 'Eylem, iş, vurucu güç insanlığın alın yazısının formülüdür. Vurucu güç açık ve alçakgönüllüdür. Atatürk'ün dediği gibi tüm millîci güçlerin esaslı bir örgüt içinde birleşmeleri gerekir...' diyor, 'Kurultay'ın şeref misafiri Cemal Madanoğlu'yla olan görüş beraberliğini dile getiriyordu. Kıvılcımlı konuşmasında, TİP'i de ağır bir ifadeyle suçlamayı ihmal etmemişti.

"Toplantıda bulunan Can Yücel'in 'Halkçılık beyannamesi ışığında asgari müşterekler, askerî müştereklere gitmek eğilimindedir' diye Kıvılcımlı'yı eleştirmesi üzerine konuşma sırası tekrar kendisine gelen sözkonusu kişi, 'askerî müştereklerin de yapılabileceğini' açıkça ilân ediyor, Libya ve Tunus'taki gelişmeleri örnek gösteriyordu."[88] Bu toplantıya katılan eski TKP üyelerinden Osman İşçi (Paçalı) ise Kıvılcımlı'yı kastederek şunları söylüyordu:

"Onun TÖS'de (Türkiye Öğretmenler Sendikası) bir açık oturumunu hatırlıyorum. Orada Cemal Madanoğlu'nu günün Atatürkçüsü ilân etti. Aziz Nesin de kalkıp, sen ne diyorsun Madanoğlu beni ordudan attıran adamdır, dedi. Böylesi havai bir kişi idi Kıvılcımlı."[89]

Vatan Partisi Deneyimine Göndermeler

Kıvılcımlı, daha 10 Temmuz 1960'ta MBK'ne yazdığı mektupta ("İnkılâpçı M.B.K.'ya Açık Mektup") Vatan Partisi'ne ve onun ortaya koyduğu düşüncelere göndermede bulunurken şunları söylüyordu:

"Şu âlimimizin de, cahilimizin de hep düşünce yokluğundan, doktrin çoraklığından yaka silktiği ülkemizde, siyasî aşiret kavgaları arasında, bir ses yükselmişti. Elbirliği ile boğulmak istenen bu ses, profesörlerimizi düşünmekten alıkoyan 'gardiyan nezareti altında' bile 'Batı düşüncesinden sıyrılarak', 'gerçeklerimizi fikre kaynak etmiş' idi. Bundan, 27 Mayıs inkılâbından 6 yıl önce 'İKİNCİ KUVAYİ MİLLİYE SEFERBERLİĞİ'nin teorisi ve pratiğini fikirleştirmiş, doktrinleştirmişti."[90] Yazar arkasından, Vatan Partisi'nin Tüzüğü ve Programı'ndan alıntılar yaparak 27 Mayısçıları kendi görüşleri doğrultusunda etkilemeye çalışacaktı.

Kıvılcımlı 1966'da kaleme aldığı *Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak İçin Uyarmalı* adlı çalışmasında TİP yöneticilerinin kendi partilerinin, ülkede "doğrudan doğruya emekçi halkın kurduğu ilk parti" olduğu yolundaki savlarını eleştirirken bir kez daha VP örneğine göndermede bulunuyor ve bu partinin tüzüğü ve programından alıntılar sunarak onun birikim ve deneyimlerinden yararlanılması gerektiğini söylüyordu. Yazarın VP'ne göndermede bulunmasının bir başka örneğine onun, Ekim 1970'te kaleme aldığı bir makalede de rastlıyoruz. O burada, sosyalistlerin partileşme gereksiniminin nasıl karşılanacağını tartışırken bir kez daha,

1954'te kurulmuş olan VP'ni örnek gösteriyor ve şöyle diyordu:

"Sosyalist Çelik Çekirdek hangi biçimi alacak? Proletarya Partisi biçimini. Parti nasıl bir Tüzük ve Programı örnekliyecek?.. Emekçi Partisi hüküm giymiş, diyelim. Ağırcezada beraat edip, 'muhkem kaziye' (=kesin hüküm- G. A.) ile 2 yıl boyu işkenceden sağ çıkmış bir Vatan Partisi var.

"a) Salon çelebiliği bir yana. Vatan Partisini olağanüstü eşşekçe küçümseyişler ve susuş konspirasyonuna uğratışlar, sürü sürü katırlıklara ve yozluklara kapı açtı. Açacağa da benziyor. Harekette tarihcil sürekliliği, tutarlılığı yitiriyor. Türkiye Sosyalizminin 50 yıllık iyi kötü birikiminden eleştiri şartiyle yararlanmayı yasaklıyor. Deneylere yan çiziş bocalamaları azıttırıyor.

"b) Vatan Partisi'nin Tüzüğü, Programı, Gerekçesi, Yayınları ve Seçim Kampanyaları şu amacı güder: Halk bu gece İktidara gelse, ertesi sabah, hiç dereddüt etmeksizin halkın yapabileceği her şeyi açıkça belirtmek... Onun için, Proletarya Partisinin gerek Tüzüğü, gerekse Programı için Vatan Partisi literatürünü salık veriyoruz."[91]

Kıvılcımlı, 1954'te kurulan ve 1957'de kapatılan Vatan Partisi'ni "Sosyalist Çelik Çekirdek" olarak niteliyor ve işçi sınıfının ileri öğelerini ve proleter-devrimci güçleri bu partinin deneyiminden yararlanmaya çağırıyor. O hâlde biz de yazarın, bu partinin gerçekten devrimci bir proletarya partisi olduğu ve Türkiye işçi sınıfı ve halklarının demokrasi ve sosyalizm kavgasına önderlik edebileceği yolundaki savını, bu partinin programı ve pratiği üzerinden tartışma hakkına sahibiz. Ancak ben bu partinin ciddi bir pratiği olmadığı ve görece kısa bir süre yaşadıktan sonra kapatıldığı gerçeğini gözönüne alarak dikkatimi, onun programı üzerinde yoğunlaştıracağım. (Bkz. EK 4)

12 Mart 1971 askerî darbesiyle iktidarı ele geçiren faşist generalleri etkileyebileceğini hayal eden Kıvılcımlı, bu darbeden sonra VP Tüzük ve Programı'm bir kez daha yayımlayacak ve 1 Nisan 1971'de bu belgeye içeriği, programın geniş bir özeti olan "İşçi Sınıfı Partisi'ne Giriş" başlıklı bir önsöz ekleyecekti. O bu önsözde, diğer şeylerin yanısıra şöyle diyordu:

"Gerçekten *Demokratik Kurtuluş* mu isteniyor? *Şehirde* ve *köyde*: İşsizliği ve Derebeği kalıntılarını kaldırmak birinci iş, baskıcı ve pahalı kâğıtçıl (bürokratik) ve askercil (militarist) devleti Ucuz-Hür (özgür) Devlet kılmak ikinci iştir."[92] Kıvılcımlı bu Önsöz'de daha sonra şunları yazacaktı:

"Özgürlüğün *Hedefi* (fakirliği giderme), *Ruhu* (oy davarlığını kaldırma), *İnsanı* (tepeden tırnağa örgütlenme), *Müeyyidesi* (Halkın adaleti), *Beşiği* (Halkın Kültürü), *Kontrolu* (Prensip basın-yayın), *Uygulaması* (Sağlıklı hoşgörülük), *Gücü* (Halkın ordusu), *Senbolü* (Vicdana karışmayış), *Dünyası* (Ağır sanayi pusulası), *Rakamı* (namuslu sosyal istatistik) teker teker elle tutulur, en ufak ikiyüzlülüğe pay vermez *som teklifler* biçiminde 8 sayfaya sığdırılır."[93]

Geçerken Kıvılcımlı'nın, "Gerçekten demokratik kurtuluş mu isteniyor?" sorusunun altında saklı olan varsayım üzerinde kısaca duralım. Bu tür açıklamaları yazarın, ele geçireceği iktidarı işçi sınıfına verebileceğini, hattâ vereceğini düşündüğü ordunun siyasal yönelimi hakkında beslediği önyargıyı bir kez daha açığa vuruyor. O, anti-emperyalist ve demokrat olduğunu varsaydığı orduyu, işçi sınıfının ne denli cumhuriyetçi ve yurtsever ya da milliyetçi olduğuna inandırmaya çalışıyor ve 12 Mart'ta iktidarı ele geçiren faşist cuntaya bir dizi ve ancak bir devrimle çözülebilecek iyileştirmeleri yapmasını önermekle kalmıyor; dünyanın en zâlim kurumlarından biri olan Türk ordusunun faşist generallerini, bürokratik ve militarist devleti "Ucuz-Hür (özgür) Devlet" (!) kılmaya ve bir "halk ordusu" kurmaya, yani onu, dolu ve ağzına mermi sürülmüş silâhı şakağına dayayarak tetiği çekmeye çağırıyor. Dahası o; işsizlik ve yoksulluğun, bir demokratik devrim sonucu kurulabilecek ve henüz meta üretimini ortadan

kaldırmamış olan bir işçi-emekçi iktidarı döneminde bile sona erdirilemeyeceğini bunun, ancak üretim araçlarının kollektif mülkiyetine geçildiği sosyalizm koşullarında yapılabileceği gerçeğini unutmuş gözüküyor. Özgür devlete ilişkin gevezeliklerini gözönüne aldığımızda Kıvılcımlı'nın burada Alman Sosyal-Demokrat Partisi'nin liderlerinin 1870'lerdeki hatalarının çok daha beterini işlediğini de söylemek gerek. Engels, Alman Sosyal-Demokrat Partisi'nin liderlerinden Bebel'e yazdığı 18-22 Mart 1878 tarihli mektupta devlete ilişkin oportünist anlayışları eleştirirken şöyle demişti:

"... Özgür halk devleti özgür bir devlet olmuş. Özgür bir devlet, bu sözlerin dilbilimsel anlamına göre yurttaşlar karşısında özgür bir devlet, yani despotik hükümetli bir devlettir... Devlet proletaryanın, düşmanlarına karşı kuvvete dayanarak baskıyı örgütlemek için, savaşımda, devrimde kullanmak zorunda bulunduğu geçici bir kurumdan başka bir şey olmadığına göre, özgür bir halk devletinden sözetmek adamakıllı saçma bir şeydir: proletarya devrimden sonra da devlete *gereksinim* duyacaksa, bunu özgürlük adına değil, düşmanlarını baskı altında tutmak için duyacaktır."[94] Devam edelim.

VP Programı'nın girişinde, ABD'nin 19. yüzyılda hızla gelişmesi örnek gösteriliyor ve bu gelişmeye yol açan faktörlere gönderme yapıldıktan sonra şöyle deniyor:

"1- Devletin kırtasiyeci ve askerci olmayışı; HÜRRİYET ve UCUZ DEVLET bahsinde.

"2- Derebeyi artıklarını giderme: KÖYLÜ bahsinde.

"3- Sanayii her şeyden üstün tutma: SANAYİ ve İŞÇİ bahislerinde, ayrı ayrı program madde ve gerekçeleri olarak verilmiştir.

"Bu üç şart, modern medeniyet yükselişi için, birbirinden ayrılmaz bütündür. Biri eksik oldu mu, hiçbiri gerçekleşemez. Hürriyetsiz toprak reformu, yahut sanayileşme kendimizi aldatmak olur. Aksine, büyük sanayiimiz ve işçi davamız yoluna girmeden, ziraatimizi modernleştirmek, yahut hürriyetimizi sağlamak, -şimdiye kadarki tecrübelerden yüzde yüz anlaşıldığı gibi-, tatlı veya acı hayal olur.

"Programımız, o üç ana davayı Türkiye halkına bütünlüğü ile sunmak için, iki büyük kısma ayırmıştır. Birinci kısım: HÜRRİYET KATLARI, ikinci kısım: İKTİSAT TEMELLERİDİR. İktisat temelleri de ayrıca 5 bölümdür. 1- İŞSİZLİK TEZİ, 2- PAHALILIK ANTİTEZİ, 3- SANAYİ SENTEZİ, 4- İŞÇİ SENTEZİ, 5- KÖYLÜ SENTEZİ."[95]

Burada Kıvılcımlı'nın sık sık yaptığı gibi bir kez daha, "biz proletarya, onlar burjuvazi" doğru formülünün yerine "biz Türkler, onlar başkaları" ya da "biz Türkiyeliler, onlar başkaları" yanlış formülünü geçirdiğini görüyoruz. Yazarın 1950'lerin Türkiyesi'yle, 19. yüzyılın hızla gelişen ABD'ni karşılaştırmasına gelince, onun iki benzemez dönemi ve benzemesi olanaksız iki ülkeyi karşılaştırdığını söyleyebiliriz. 18. yüzyılın son onyıllarında bir Britanyalı ağırlıklı beyaz göçmenler ülkesi olarak kurulan ABD, başka yerlerde hemen hemen hiç rastlanmayan bir evrimin ürünüydü. (Bunu söylerken kapitalizm-öncesi, hatta feodalizm-öncesi koşullarda yaşayan, sayıları görece az olan ve Amerikan ulusunun inşası sırasında neredeyse tümüyle yok edilen Kızılderilileri analizin dışında tutuyorum.) Kapitalizmin tekelci evresine henüz girmediği bir dönemde, feodal kalıntıların ve monarşik bir geleneğin/ kurumların bulunmadığı koşullarda oluşan Amerikan ulusu pek çok ulus ve etnik gruptan yoksul ve dıştalanmış insan gruplarının kaynaşması suretiyle kurulmuştu. Bu yeni ülke/ devlet, üretici güçlerin gelişimi açısından, kapitalizmin anayurdu olan, ama aynı zamanda feodal kalıntıların ve monarşik gelenek ve kurumların kamburlarıyla yüklü Batı Avrupa'ya kıyasla daha elverişli bir konumdaydı. ABD'nin, ülkenin özellikle Güney eyaletlerinde büyük bir yıkıma ve önemli bir insangücü yitimine yol açan 1861-65 İç Savaşı'nın yaralarını hızla sarabilmesi ve 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında gene görülmemiş bir hızla gelişerek Birinci Dünya Savaşı'ndan

sonra kapitalist dünyanın liderlik koltuğuna oturabilmesi işte bundandı. Sözünü ettiğim faktörler açısından 1950'lerin Türkiyesi'nin 19. yüzyılın ABD ile karşılaştırılması anlamsızdır. Anlamsızdır çünkü, Batı Avrupa ülkelerinin de çok gerisinde bulunan Türkiye, monarşik bir gelenekle, feodal kalıntılar ve zihniyetle olduğu gibi, köklü bir yerel özerklik ve inisiyatife karşıtlık, merkezî otoriteyi/ devleti yüceltme, küçük etnik gruplara karşı hoşgörüsüzlük ve kıyım gelenekleriyle yüklüydü. Dolayısıyla Kıvılcımlı'nın bu karşılaştırma ve tavsiyesi de herhangi bir maddi ve bilimsel temelden yoksundur.

Kıvılcımlı'nın hiç gereği yokken; Falih Rıfkı Atay, Ahmet Emin Yalman, Franklin D. Roosevelt gibi gerici burjuva yazar ve politikacılarının sözleriyle süslediği VP Programı'nda sözünü ettiğim başlıklar altında yazılanları ayrıntılı bir biçimde ele almayacağım; zaten buna gerek te yok. Ama okurun bu programın ruhunu anlaması için, Kıvılcımlı'nın bazı temel konulara yaklaşımını özetle sunmam gerekecek.

Program, HÜRRİYET başlıklı 1. kısmında, "Fikirlerin hür olması, yani fikre hürmet"ten söz etmekte ve "... Vatan Partisi, ilim ve prensip partisi kalacak, derebeyi artıklarının peçesini açacak, parlamento şekillerimize halk hâkimiyeti muhtevasını getirecektir. İster askerî, ister sivil her türlü kırtasiyeci geriliği ve polisçi tahakkümü milletimize lâyık bulmayacaktır"[96] demektedir. Bu kısımda program çeşitli demokratik reformlar önermektedir. Bunlar arasında; fakir halka sahip çıkılması, seçimlerin hür, nisbî ve tam olması, seçilme yaşının 25'e indirilmesi, adi suçlarda dokunulmazlıkları kaldırılması gereken milletvekillerinin maaşlarının ortalama yaşam endeksini aşmaması, yasaların, toplanacak bir kurucu meclis eliyle gözden geçirilmesi ve büyük ölçüde azaltılması ve anti-demokratik yasaların ayıklanması, halkın değişik katmanlarının özgür bir biçimde örgütlenebilmesi ve sendikalılaşabilmesi, tüketim, kredi ve üretim kooperatiflerinin yaygınlaştırılması, yargıçların halk tarafından seçilmesi, jüri usulünün getirilmesi, keşif ve icat ruhunun beslenmesi, eğitimin üretimle elele uygulanması ve yaygınlaştırılması, vâli, kaymakam gibi yerel yöneticilerin halk tarafından seçilmesi, aile hekimliği sisteminin kurulması, asker ailelerine yardım yapılması, yurttaşların dinsel inançlarının gereklerini yerine getirmelerine engel olunmaması vb. gibi liberal ya da demokrat bir burjuva partisinin programında rastlanabilecek talepler yer almaktadır. Ancak Kıvılcımlı bu reformları önerirken bile burjuva devletinin anayasasına duyduğu saygının altını çizmekte ve bu anayasanın; milliyetçilik, devletçilik, inkılâpçılık (=devrimcilik), laiklik, halkçılık, cumhuriyetçilik gibi ilkelerine şu sözlerle sahip çıkmaktadır:

"Demokrasimizin bugünkü temeli, Kuvayimilliyeci geleneğimizin son yâdigarı olan ANAYASAMIZ'dır. Gelişigüzel değiştirilmekten ziyade, ilk ruhuna sadık kalınarak uygulanmasını bekleyen Anayasamıza göre:

"*Milliyetçiyiz*: Mukadderatımıza tek yabancı karıştırmıyacağız.

"*Devletçiyiz*: Pahalı ve hazır yeyici devletin yerine, vatandaşa iş bulmayı birinci görev bilen ucuz ve üretmen devleti geçireceğiz.

"*İnkılâpçıyız*: Her türlü maddi sömürüyü kaldıracağız.

"*Lâyikiz*: Her türlü manevi sömürüyü kaldıracağız.

"*Halkçıyız*: Osmanlı artığı bezirgân ve hacıağa oligarşisinin önderliği yerine, çalışan çoğunluğumuzun önderliğini tutacağız.

"*Cumhuriyetçiyiz*: Halk tarafından, halk için idare, Adalet ve Kültür sistemleri kuracağız.

"*Parolamız*: Hür, kuvvetli, bahtiyar Türkiye'dir."[97]

Görülebileceği gibi; VP Programının HÜRRİYET başlıklı 1. kısmında yer alan bütün bu öneri ve talepler, oldukça güdük bir burjuva demokrasisinin sınırlarını aşmamaktadır. Benzer bir saptamayı; programın İKTİSADİYAT başlıklı ikinci kısmı için de yapabiliriz. Program;

eski devlet aygıtının yerine gerçekten demokratik yeni bir devlet aygıtının geçirilmesi, kırlarda iktidarın tarım işçilerinin ve yoksul köylülerin eline geçmesi, büyük burjuvazinin ve büyük toprak sahiplerinin mülksüzleştirilmesi, başını ABD'nin çektiği emperyalist sistemle ekonomik, siyasal, askerî vb. bağların kesilmesi gibi talepleri İÇERMİYOR. O hâlde bu programın devrimci-demokratik değil, ancak ürkeklikle sakatlanmış reformist-demokratik bir program olduğunun altını bir kez daha çizmek gerek.

Öte yandan "derebeyi artıklarının peçesini açmak"tan söz etmesine bakarak Kıvılcımlı'nın, büyük toprak sahiplerinin topraklarına ve üretim araçlarına yoksul köylüler yararına karşılıksız olarak el koymaktan yana olduğu sanılabilir. Ama öyle olmadığı anlaşılıyor. Nüfusun önemli bir çoğunluğunun kırsal bölgelerde yaşadığı ve bu kır nüfusunun en az yarısının yoksul olduğu koşullarda toprak sorununa yaklaşım, herhangi bir devrimci ya da demokratik partinin ya da programın bu adı hak edip etmediğinin sınanması açısından belirleyici bir ölçüttü. (1955 yılında Türkiye nüfusunun yüzde 71'ini oluşturan 17 milyon insan kırsal bölgelerde yaşamaktaydı.) Program bu konuda da reformist bir görünüm vermektedir. Bu belge, "İktisadiyat" başlıklı ikinci kısmının "Köylüye Toprak" başlıklı altbölümünde, sadece devletin elinde bulunan 14 milyon dönüm boş toprağın, yaklaşık 125,000 topraksız köylü ailesine bedava dağıtılmasını savunuyordu. Program; boş, yani işlenmeyen özel topraklar için ise şunları söylüyordu:

"4700 toprak ağası ile, 418 toprak beğinin elindeki *arazi, 2.6 milyon köylü ailesi topraklarının ikibuçuk misli* fazla iken, bu arazinin 19 milyonu, ne sahibine ve ne millete hayır getirmez bir hâlde duracağına, 1938'deki vergi veya kira bedellerile mütenasip (=orantılı- G. A.) fiyatlara bağlanarak, Toprak Kanununun ilk miktarlarına göre istimlak edilecek ve toprağı eksik yarım milyon köylü ailesinden beherine 25 ila 45'er dönüm dağıtılacak...

"Bu topraklar, elli yıl vâdeli ve faizsiz taksitlerle ödenecek. Aile başına 50 dönümden fazla yer için 10 sene vâde ile yüzde 2 faiz konulacak."[98] VP Programı'nın, toprak ağaları ve beylerinin elindeki topraklarını tümünün değil, sadece işlenmeyen bölümünün topraksız ve yoksul köylülere dağıtımından ve bu köylülerin sözkonusu topraklar için küçük te olsa bir bedel ödemesinden yana olduğu görülüyor. Sonuç olarak VP'nin reformist-demokratik nitelik taşıyan programının, Kıvılcımlı'nın kabaca 1930'ların sonlarından ölümüne kadar geçen süre içinde izlediği reformist-demokratik siyasal çizgiyi yansıttığını söyleyebiliriz.

Burada yazarın 1954'te kurduğu VP'nin Programının iki diğer önemli eksiğine değinmem gerekiyor. Birincisi bu program, -bir ölçüde anlaşılabilir nedenlerle- ezilen ulus, milliyet, din ve mezheplerden halkların durumunun radikal bir biçimde iyileştirilmesini talep etmemekle kalmamakta, bu konuya hiçbir biçimde değinmemektedir. İkincisi ise şu: Bu program, siyasal müdahale ve ekonomik ayrıcalıklar talep etmemesi kaydıyla yabancı sermayeye karşı olmadığını belirtmekte, dış politika ve dış dünyayla ilişkiler konusunu ise hiç ele almamaktadır. Yani bu program Türkiye'nin ABD ve NATO ile ilişkilerine, Türkiye'deki ABD askerî üslerine ve bu arada dönemin sıcak gündem maddesi olan Kıbrıs sorununa- hiçbir biçimde değinmemektedir. Oysa bu programda hiç olmazsa VP'nin;

a) Köken ve inanç farklılıkları gözetmeksizin tüm yurttaşlara eşit davranmaktan,

b) Farklı dillerin konuşulmasına getirilen kısıtlamaların kaldırılmasından,

c) Komşu ülkeler başta gelmek üzere tüm ülkelerle "barışçı" ilişkilerden ve

d) Herhangi bir askerî blok ve bağlaşma içinde yer almamaktan yana olduğu belirtilebilirdi. Bu, içerde Türk milliyetçiliğine ve dışarda Bayar-Menderes kliğinin maceracı ve saldırgan politikasına karşı çıkmak anlamına gelirdi. Kıvılcımlı DP iktidarının, Kore halkına karşı BM şemsiyesi altında sürdürülen ABD operasyonuna 1950'de 5,000 kişilik bir askerî birlik göndererek katıldığını, 1953'e kadar orada görev yapan bu askerî birliğin yüzlerce

mensubunun çatışmalarda yaşamını yitirdiğini ve binlercesinin de yaralandığını ve Türk gericilerinin bu savaşa, Türkiye'nin NATO denen saldırgan askerî pakta katılma taleplerinin kabul edilmesi için asker gönderdiklerini biliyordu. Yazar bu iktidarın, Kıbrıs halkının Britanya sömürgeciliğine karşı yürüttüğü bağımsızlık kavgasını, Kıbrıs'taki Türk işbirlikçilerini de kullanarak baltalamaya çalıştığını ve ABD, Britanya, Fransa ve İsrail gibi ülkelerin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ortaya çıkan ulusal kurtuluş hareketlerine ve Suriye, Mısır, İran gibi ülkelerde iktidarda bulunan veya iktidara gelen ulusal burjuva parti ve gruplara karşı güttükleri pro-emperyalist ve düşmanca politikalara Türkiye'yi âlet ettiğini vb. de biliyordu. Kıvılcımlı ve VP bu konularda sessiz kalmayı tercih etmiş gözükmektedir.

Ne var ki, 1950'li yıllarının Türk gericiliği, VP'nin varlığını bile kabullenmeye hazır değildi. Siyasal polisin yoğun soruşturma ve terörüne hedef olan VP 1957'de kapatılacaktı. Yaşamasına izin verilmiş ve nisbeten geniş bir kitle desteği edinebilmeyi başarabilmiş olması hâlinde bu partinin, ABD'nin güdümündeki anti-komünist Bayar-Menderes kliğinin azgın siyasal gericiliği koşullarında demokratik hak ve özgürlükler alanını genişletmede sınırlı da olsa bir işlevi olabilirdi belki. Ama bu klik VP gibi son derece ılımlı ve reformist-demokratik bir partiye bile katlanamazdı ve katlanamadı.

1960'ların özellikle ikinci yarısında Türkiye'nin siyasal görünümü ve dengeleri ise çok farklıydı; bu dönemde -dünya ölçeğindeki gelişmelerin de katkısıyla- Türkiye'de önemli bir işçi hareketi ve militan bir öğrenci gençlik hareketi doğmuş, Cumhuriyet tarihinde belki ilk kez emekçi köylü yığınları bile yer yer kendi talepleri için harekete geçmeye girişmiş, Marksist klasiklerin Türkçeye kazandırılmasına başlanmış, sosyalist düşünceler ilk kez dar bir TKP üye ve sempatizanları çevresini aşarak kitlelerin ileri katmanlarına ulaşmaya başlamıştı. Kıvılcımlı'nın; devrimci düşünce ve ruh hâlinin yaygınlaştığı bu koşullarda, 1970-71 Türkiyesi'nin eyleme geçen kitlelerine ve devrimci güçlerine, 1954'ün boğucu ortamında kurulan reformist bir partiyi model olarak sunma çabası hem yanlıştı ve hem de başarısızlığa mahkûmdu. Yazarın, dönemin devrimci gençliği içinde giderek etkili olmaya başlayan ve işçi sınıfını, onun içinde çalışmayı ve sağlam bir proleter temel oluşturmayı merkeze koymayan ve bir bölümü siyasal deneyimsizlikten kaynaklanan "sol" ve maceracı eğilimlere dönük eleştirileri bazı olumlu ve haklı öğeler içeriyordu elbet. Ama bu görev, "sol" ve maceracı eğilimlerin etkisi altındaki dönemin devrimci gençliğinin önüne reformist ve düzen içi VP modelini, Kıvılcımlı'nın ordu merkezli "devrim" stratejisini ve onunla uyumlu reformist taktikleri koymakla yerine getirilemezdi. Hatta, Kıvılcımlı'nın ve dönemin diğer reformist parti ve çevrelerinin önerdiği strateji ve taktiklerin, devrimci gençlikten gelen kadroların "sol"a savrulmasına katkı yaptığı bile söylenebilir.

Kıvılcımlı'nın 1960'ta, 27 Mayıs askerî darbesinden sonra yayımladığı ve yarısından çoğu, Burdur milletvekili İsmail Suphi Soysallı'nın 1920'lerin başlarının TBMM'inde yaptığı konuşmalardan oluşan *Anayasa (Teklifi)* adlı broşürü, VP Programı'nın daha küçük ölçekli bir benzeri gibidir. Reformist-demokratik içerikli bu metinde bazı tuhaf öneriler de yer almaktaydı. Örneğin, Teklif'in, "Yasama Gücü" başlıklı bölümün 1. maddesinde şöyle denmekteydi:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi için seçmen, 18 yaşını doldurmuş ve mahkeme kararı ile şu vasıflara girmemiş olan vatandaşlardır: Adi, haysiyet kırıcı suç, akıl hastalığı, aktif yurttaşlıktan düşme, işsizlik yardımı dışında sürekli sosyal yardım görme, dilencilik, serserilik, alenî sarhoşluk, oyunu satmak veya oy satın almak, birden fazla yerde oy vermek, devlet müteahhidi, devlet alacaklısı olmak." Bu madde bir dizi yurttaşı seçimde oy kullanma hakkından yoksun bırakmayı önermektedir. Akıl hastalarının ve sistemli olarak oy ticareti ve sahtekârlığı yapanların oy kullanma hakkından yoksun bırakılması akla yatkın olabilir; ama eğer suçlarının cezalarını çekmişlerse bu yasak, diğer kategorilerdeki suçları işleyen yurttaşlar

için neden geçerli olsun? Türkiye'de milyonlarca insanın "Adi, haysiyet kırıcı" suçlardan ceza almış olabileceği düşünüldüğünde yazarın, oldukça geniş bir seçmen kitlesini seçme hakkından yoksun bırakmaktan yana olduğu görülür. Öte yandan Kıvılcımlı; "işsizlik yardımı dışında sürekli sosyal yardım görme, dilencilik, serserilik" kategorilerine girenleri de oy verme hakkından yoksun bırakmayı önermektedir. Yazarın bu önerisi onun; burjuvazinin ve devletin, toplumun en yoksul katmanları arasında yer alan bu insanlara karşı gerici önyargılarını paylaştığı ve bu insanların, en azından bir bölümünün böyle bir konumda bulunmasının esas sorumlusunun kapitalist sistem olduğu gerçeğini unuttuğu anlamına geliyor. İnsanları; sürekli sosyal yardım almaya, dilenciliğe, serseriliğe teşvik ve mahkûm eden ve zorlayan bu sistem ve onun temsilcileri eleştirilmeden ve bu sistem değiştirilmeden onun kurbanlarını oy verme hakkından yoksun bırakmak adalete sığmaz. Kaldı ki yazar, varolan burjuva hukukunu çiğneyerek çok daha ağır ekonomik ve siyasal suçlar işleyen burjuvaları ve devlet yöneticilerini oy hakkından yoksun bırakmayı önermiyordu nedense.

Teklif'in, "Vatandaş Görev-Hak-Özgürlükleri" adlı bölümünün "Beden ve Ruhça Sağlıklı Olmak" başlıklı 10. maddesinde "Sarhoş edici içki yeri açmak ve doğrudan veya dolayısı ile kumar oynatmak yasaktır" deniyordu. Demokratik bir rejim, aşırı içki tüketiminin önüne geçmek için, eğitim ve aydınlatma başta gelmek üzere bazı önlemler alabilir; dahası o, kumar oynatmaya karşı daha sert önlemler de alabilir. Ancak, bu tür eylemleri IV. Murat türü yasaklarla ortadan kaldırma anlayışının yanlış olduğu da ortadadır. Bu bölümde yer verilen on maddede yurttaşların, işsiz kalmamak, dinlenmek, ucuzluk ve rahatlık, meşru mülkiyet hakkı, fikir ve söz serbestliği, toplanma, beden ve ruhça sağlıklı olmak gibi hak ve özgürlükleri sayılmakta, ancak hemen hemen her maddede bunun "her Türk'ün hakkı ve özgürlüğü" olduğu belirtilmektedir. Burada Kıvılcımlı'nın özelde 27 Mayıs askerî darbesini gerçekleştiren subayların ve genelde Türk burjuvazisi ve burjuva devletinin milliyetçi duyarlılıklarını gözettiği açıktır. Oysa kendinde herkesi "Türk yapma" hakkını gören (VIII. Bölüm'de değindiğim "Arapça-Kürtçe konuşan Türkler" esprisi) yazarımız, en azından "her Türk" ibaresi yerine pekâlâ "her yurttaş" ya da "her Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı" gibi daha doğru bir terim kullanabilirdi.

"Ekonomik ve Sosyal Adalet" adlı bölümün "İşçi Örgütleri" başlıklı 7. maddesinde "Savaş zamanı, hükümet kuruluşlarını tahrip etmemek şartıyla GREV ve mitingler serbest olur" denmektedir. Kapitalizm koşullarında böyle bir anayasa maddesi, iktidardaki burjuva partisinin yararına olacaktır; böyle bir madde burjuva devletine halkın, ülkenin sokulacağı bir haksız savaşa karşı çıkmasını ve bu amaçla grevler, mitingler ve diğer kitlesel protesto eylemleri yapmasını yasaklama olanağı verecektir. Teklif burada, Türk devletinin gireceği her savaşı peşin olarak haklı görmekte/ saymakta gibidir.

Gene Teklif'in "Ekonomik ve Sosyal Adalet" adlı bölümünün "Millî Gelir Paylaşımı" başlıklı 8. maddesinde şu tuhaf düşünceyle karşılaşıyoruz:

"Kooperatif yolu ile ve taksitle işçi evleri kurmakta suiistimal adam öldürme cezası ile cezalandırılır." Bu tür suiistimallerin (=kötüye kullanım- G. A.) önlenmesi için titizlik gösterilmesi ve bu gibi suçları işleyenlerin kararlı bir biçimde cezalandırılması gerektiği tartışma götürmez; ama bu ve benzer suçlara öldürme cezasının verilmesinin önerilmesi hiç de âdil ve mantıklı değildir. Kaldı ki Kıvılcımlı, daha ya da çok daha ağır suçlar işleyenler, örneğin işkenceciler, savaş suçluları, iş cinayetlerinden sorumlu olanlar, kadınlara ve çocuklara karşı sistemli zor uygulayanlar vb. için böyle bir ceza önermemektedir.

Kıvılcımlı *Anayasa (Teklifi)* adlı broşürünü bitirirken Türk ordusuna ilişkin bilinen övgülerini şu sözlerle yineliyordu:

"20. yüzyıl Türkiye'mizde gelişmekte olan Özgürlük ve Bağımsızlık savaşlarımızı başarı ile sonuçlandırılan Devrim anlamında son darbeyi vuran Türk Silâhlı Kuvvetleri olmuştur.

1908 Meşrutiyet Devrimimiz, Hareket Ordusunun İstanbul'a yürüyüşüyle gerçekleşti.

"1919'da Erzurum ve Sivas Kongreleriyle Kuvayımilliye Hareketimiz, ordumuzun devrimci subaylarıyla örgütlendirildi, siyasî bağımsızlığımız hayat buldu.

"27 Mayıs 1960 günü Türk Silâhlı Kuvvetleri, İnsan Haklarını gerçekleştirmek ve tüm demokratik hakları en kısa zamanda halkımıza teslim etmek üzere son bir devrimle derebey artığı çürümüş, kokuşmuş ortaçağ düzenbazlarını yere serdi. Evet, Türkiye tarihimizde üç devrim olmuştur, her birinde de üstün görevi silâhlı kuvvetlerimiz yüklenmiştir. Bu tarihî geleneklerimizden kuvvet alıp, durdurulamaz bir azimle gereğini değerlendirmek neden mümkün olmasın?"

Herhâlde birilerinin Kıvılcımlı'ya; ancak bir yarım, hattâ çeyrek devrim sayılabilecek olan 1908 devrimi bir yana konacak olursa, ne 1919-22 döneminin "ulusal kurtuluş" savaşının ve ne de kendine özgü bir askerî darbe olan 27 Mayıs 1960'ın bir devrim olduğunu anımsatması gerekirdi.

Kıvılcımlı-Belli Akrabalığı

Türk ordusuna ilişkin bu türden anti-Marksist yaklaşımların, 1960'lı yılların ikinci yarısında henüz oluşmakta ve çocukluk evresini yaşamakta olan devrimci harekete büyük zarar verdiğini anımsa(t)makta yarar var. Burada öncelikle, o dönemde genç Türkiye devrimci hareketi içinde ve üzerinde çok önemli bir ideolojik/ siyasal nüfuz edinmiş olan ve konumu ikinci dönemin Kıvılcımlısı'nınkilerle büyük ölçüde örtüşen Mihri Belli'nin görüşlerine değineceğim. Kıvılcımlı'nın ve ona kıyasla çok daha geniş bir izleyici, sempatizan kitlesi olmuş olan Mihri Belli'nin bu olumsuz ideolojik mirasının etkisinin bugün bile bir ölçüde sürmekte olduğunu söylemek bir abartma olmayacaktır. O dönemin Türkiye devrimci hareketinin, tam da filizlenip biçimlenmekte olduğu sırada Mihri Belli ve Hikmet Kıvılcımlı gibi öğretmen ve yolgöstericilerin rahle-i tedrisinden geçmiş olması ve dolayısıyla onların ordu merkezli "devrim" stratejisinden ve devletçi ve milliyetçi ideolojik-siyasal çizgisinden etkilenmesi ciddi bir talihsizlik olmuştur. Yeri gelmişken Lenin'in, 1902'de kaleme aldığı *Ne Yapmalı?* adlı ölümsüz yapıtında, Rusya sosyalist hareketi için söylediklerinin Türkiye devrimci hareketi bakımından da son derece büyük bir önem taşıdığını anımsatmak istiyorum. Bu yapıtında, Rusya'nın genç sosyalist hareketinin henüz oluşum sürecinde olduğunu, özelliklerinin daha yeni belirmeye başladığını ve onu yolundan saptırma tehdidinde bulunan devrimci düşüncenin öteki eğilimleriyle henüz hesaplaşmamış olduğunu belirten Lenin, bu koşullar altında teorik savaşımın ne denli büyük önem taşıdığını şu sözlerle anlatıyordu:

"Bu koşullar altında, ilk başta 'önemsiz' gibi görünen bir hata en zararlı sonuçlara yol açabilir ve ancak burnunun ötesini göremeyenler, hizip tartışmalarını ve düşün nüanslarını titiz bir biçimde birbirinden ayırdetmeyi zamansız ya da gereksiz sayabilir. Rus Sosyal-Demokrasisinin yazgısı gelecek birçok yıllar boyunca şu ya da bu 'nüansın' güçlenmesine bağlı olabilir."[99] Bu bakımdan, Kıvılcımlı'yla çok yakın bir ideolojik akrabalık içinde bulunan Belli'nin ordu ve devlet sorununa ilişkin görüşlerine kabaca göz atmakta yarar var.

Mihri Belli, Kıvılcımlı'nın "proletarya aydınları" terimine üç aşağı beş yukarı karşılık gelen "asker-sivil aydın zümre" terimini kullanmaktadır. Bu terimin içeriği, Kıvılcımlı'nın "proletarya aydınları" teriminin içeriğiyle bütünüyle örtüşmez; ama her iki politikacı/ yazar da Türk ordusuna ve onun subay katmanına devrimde son derece önemli, hattâ belirleyici bir rol biçmekteydiler. Türk ordusunun subay kademesinin demokratik devrimden yana olduğunu, hattâ sosyalist devrime karşı olmadığını (!) savunacak kadar ileri gidebilen Belli, 5 Ağustos 1966'da *YÖN* dergisinde E. Tüfekçi imzasıyla yayımladığı "Demokratik Devrim, Kimle

Beraber, Kime Karşı?" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"Türk toplumunda pek önemli bir yeri olan, çoğunluğu küçük burjuva kökten gelme asker-sivil bürokrat aydın zümre de (ki öğrenci gençliği ve meslek erbabının çoğunluğunu da bu zümreye katabiliriz) küçük burjuvazi içinde ele alınmalıdır. Türk aydınlarının hemen hemen tümü, az çok eğitim görmüşlerin büyük çoğunluğu bu zümre içindedir...

"Bizce bu zümrenin durumu özel olarak ele alınmalıdır ve bunun sosyalist teoriye aykırı bir yanı yoktur... Bugün Türkiye'de asker-sivil memurlar yarım milyona yakındır...

"Bu zümre Tanzimat'tan bu yana Türkiye'nin yönetimini çok kez tekelinde tutmuş, hiç değilse bu yönetimde önemli rol oynamıştır. Yüzyıldan uzun bir süredir Türk tarihindeki gelişmeler bu zümrenin damgasını taşır. Pek yakın bir geçmişe kadar Türk toplumunda son söz bu zümrenindi. Ağa, eşraf, işadamı toplumda ikinci durumdaydı... "[100]

Belli'nin, asker ve sivil bürokratların ana gövdesinin ya da tümünün yanısıra "öğrenci gençliği ve meslek erbabının çoğunluğunu", "Türk aydınlarının hemen hemen tümü"nü ve "az çok eğitim görmüşlerin büyük çoğunluğu"nu içine boca ederek bir "asker-sivil aydın zümre" kategorisi oluşturma girişiminin olgularla ve Marksizm-Leninizmle bağdaşmadığı açıktır. Bu yapay kategori, hem çoğu proleter ve/ ya da küçük burjuva statüsünde olan katmanları (küçük memurlar ve öğrencileri ve serbest meslek erbabının ve aydınların çoğunluğunu) ve hem de egemen sınıfın üyeleri olan ve/ ya da burjuva devlet aygıtının içinde yer alan üst kademe subayları, yüksek bürokratları, serbest meslek erbabının ve aydınların üst katmanını kapsamaktadır. Evet, Osmanlı devletinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk onyıllarında memurların ve az çok eğitim görmüş insanların oranı hayli düşük ve gelir düzeyleri -işçi, köylü ve zanaatkârlara kıyasla- nisbeten ya da çok yüksekti. Proletaryanın nicel ve nitel ağırlığının sınırlı olduğu, kapitalizme özgü çelişmelerin çok keskinleşmediği ve aydınlarla memurların kendilerini devletle özdeşleştirmelerinin maddi zemininin var olmaya devam ettiği 1960 öncesi Türkiyesi'nde, böyle bir kategori oluşturmak, gene doğru olmamakla birlikte, **bir yere kadar** anlaşılabilir ya da hoş görülebilirdi. Ama; generalle er ve erbaşı, müsteşarla göreve yeni başlayan memuru, üniversite rektörüyle yoksul üniversite öğrencisini aynı sepete doldurmak suretiyle böyle bir "asker-sivil aydın zümre" kategorisi oluşturma girişimi ideolojik düzeyde gerici bir nitelik taşır. Neden? Çünkü, birincilerle ikinciler arasındaki ayrım ve çelişme, son çözümlemede ezen/ sömüren sınıf ve katmanlarla ezilen/ sömürülen sınıf ve katmanlar arasındaki ayrım ve çelişmeyle örtüşür.

Belli, İkinci Dünya Savaşından sonra güçlenen komprador ticaret burjuvazisinin, taşra eşrafı ve feodal ağalarla ittifak kurduğunu, "sadece Türk ekonomisi üzerinde hâkimiyetini kurmakla yetinme"yen bu katmanın "1945'ten bu yana büyük bir politik güç olarak da ortaya çık"tığını da belirtmektedir. O ardından "asker-sivil aydın zümre ile komprador-feodal ağa ittifakı arasında bir uzlaşma ol"up olamayacağı sorusunu sormakta ve bu soruya olumsuz yanıt vermektedir. Gene Kıvılcımlı gibi "kötü sermaye-iyi ordu/ devlet karşıtlığını" işleyen ve gene onun gibi Türk ordusuyla halk arasında uçurum açma çabalarından kaygı duyan Belli şunları söyleyebiliyordu: "Bugün Türkiye'de kesekâğıdı ticareti yapan, ilk tahsilden yoksun Kayserili Hasan efendinin, ya da Balatlı Moiz efendinin, büyük vurgunlara kıyasla mütevazı sayılması gereken ticaretinden sağladığı gelir bir generalin, bir profesörün gelirinin birkaç mislidir. Bugün Türkiye'de bir Genelkurmay Başkanı Orgeneral göğsünü gere gere birbuçuk odada oturduğunu söyler ve bunu kimse yadırgamaz, giderek bunu yoksul Türk halkı, Millî bir ordu olan Türk Ordusunun en yüksek kademesinde bulunmanın bir vecibesi (=gereği- G. A.) sayar. Türk kamuoyunca asıl yadırganan şey, yabancı telkinleriyle, yoksulluk denizi içinde refah adacıkları yaratma ve bu yoldan Orduyla Türk halkı arasında uçurum açma yolundaki çabalardır."[101]

Herhâlde Türkiye'de yaşayan herkes genelkurmay başkanlarının da içinde yer aldığı Türk

generallerinin Cumhuriyet dönemindeki yaşam düzeyi hakkında az çok bir fikir sahibidir. Generallerin ve profesörlerin gelirinin; sadece büyük zenginlerden değil, "kesekâğıdı ticareti yapan" küçük esnafın gelirinden bile *birkaç kat daha az* olduğu savı ise, çok kaba ve hiçbir inandırıcılığı olmayan bir savdır. Türk ordusunu yüceltme şampiyonu Belli, Türkiye'de hangi "genelkurmay başkanının göğsünü gere gere birbuçuk odada oturduğunu söyle"diğini açıklamış ve bunun da böyle olduğunu kanıtlamış olsaydı, bizler de aydınlanmış olurduk!

Tıpkı Kıvılcımlı gibi "Orduyla Türk halkı arasında uçurum açma yolundaki çabalar"dan rahatsızlık duyan Belli gerçekleri kaba bir biçimde çarpıtmak pahasına okuru, pek çok ayrıcalıktan yararlanan 1960'ların ve daha öncesinin Türk generallerinin âdeta ortahâlli bir emekçinin yaşam standardına sahip olduğuna inandırmaya çalışmakla kalmıyordu; o, Türk ordusunun, Alman emperyalizminin çıkarlarını savunmak için 80 bin ölü ve 100 bin yaralı verme pahasına gerçekleştirdiği Çanakkale savaşının ve Ermeni, Rum, Süryani vb. halkların sürgün ve kıyımından elde edilen ganimetin muhafazası için yürüttüğü "ulusal kurtuluş" savaşının "şanlı gelenekleri"ne büyük bir heyecanla sahip çıkıyor ve sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"İşte sözkonusu zümre böyle bir geleneğin mirasçısıdır. Ve bu miras elbette ki zümrenin politik bilinci üzerinde etkili olmaktadır. Onun için bu zümre ile komprador-feodal ağa ittifakı arasında uzun süreli bir uzlaşma yalnızca maddi değil, manevi bakımdan da, gelenek ve tarih bakımından da imkânsız görünmektedir..."

"Kemalizm'in milliyetçi, anti-emperyalist ilkelerinin Türkiye'de sosyal adaletin gerçekleştirilmesiyle sıkı sıkı bağlı olduğu ve köklü altyapı dönüşümlerinin gerçekleştirilmesinin bugünün Kemalist politikasının gereği bulunduğu bilinci bu aydın çevrelerde yaygındır. Denebilir ki, asker-sivil aydın zümre, gerek kök bakımından, gerek genel durum bakımından içinde sayılması gerektiği Türk küçük burjuvazisinin en bilinçli kolunu, bu sınıfın öncü müfrezesini teşkil etmektedir. Son yıllarda sosyalist akım, bu zümrenin geniş çevrelerini etkilemektedir. Ve Türk sosyalistleri ne sektarizme ve ne de oportünizme sapmadan gerçekten sosyalist bir politik çizgiyi izleyebildikleri ölçüde, yani gerçek sosyalistler olabildikleri ölçüde, demokratik devrim aşamasında pek önemli bir rol oynaması mukadder olan bu zümrenin önemini doğru değerlendirmek zorundadırlar. İçinde bulunduğumuz aşamada tarihsel inisiyatife sahip bulunan asker-sivil aydın zümre kesin olarak demokratik devrimden yanadır. Sosyalist devrime karşı olması için de sınıf açısından bir neden yoktur."[102] "Köklü altyapı dönüşümlerinin gerçekleştirilmesinin bugünün Kemalist politikasının gereği bulunduğu bilinci"nin "bu aydın çevrelerde yaygın" olduğunu söyleyen yazar, Kemalistlerin iktidarı tekellerinde tuttukları tek parti rejimi döneminde, yani 1923-50 yılları arasında bu dönüşümleri neden gerçekleştirmediklerini açıklamıyor. Açıklayabilmesi de olanaksızdır.

Belli, "asker-sivil aydın zümre"nin, "Tanzimat'tan bu yana Türkiye'nin yönetimini çok kez tekelinde tutmuş, hiç değilse bu yönetimde önemli rol oynamış" olduğunu, "Yüzyıldan uzun bir süredir Türk tarihindeki gelişmeler"in "bu zümrenin damgasını taşı"dığını, buna karşılık taşra eşrafı ve feodal ağalarla ittifak kuran komprador ticaret burjuvazisinin, ancak "1945'ten bu yana büyük bir politik güç olarak da ortaya çık"tığını belirtmektedir. Ne var ki onun bu savı, en azından kendisi açısından bir başka sorun oluşturuyor. Eğer "asker-sivil aydın zümre" Tanzimat'tan, yani 1839'dan 1940'ların sonlarına kadar, yani yaklaşık 110 yıl Türkiye'de iktidarı elinde tutmuş ise, bu süre içinde yaşanan olumsuz ve kötü gelişmelerden de tümüyle ya da tek başına değilse de önemli ölçüde sorumlu olması gerekir. Ama her nedense Belli'nin yazılarında bu zümrenin; örneğin Osmanlı'nın malî iflasın eşiğine getirilmesinden ve ülkenin gelir kaynaklarının Düyun-u Umumiye'nin denetimine verilmesinden, Anadolu ve Rumeli halklarının ağır bir sömürü altında altında inletilmesinden, Abdülmecid ve Abdülaziz'in saltanatları sırasında sarayın lüks tüketim harcamalarının skandal boyutlarına

erişmesinden, özellikle İttihat ve Terakki rejimi altında Türkiye'nin Alman emperyalizminin bir yarı-sömürgesine dönüştürülmesinden, Birinci Dünya Savaşı cehennemine sokulmasından ve ülkenin Müslüman-olmayan halklarına karşı işlenen ağır insanlık suçlarından vb. sorumlu tutulduğunu görmüyoruz.

Öte yandan Belli, ordu devrimciliğini ve Kemalizm kuyrukçuluğunu, Türkiye'li devrimcilerin militarizme karşı olmamaları gerektiği noktasına kadar ilerletmişti. O, sözümona ordunun devrimciliğini Türkiye'nin tarihsel gelenek ve deneyimleriyle ilişkilendirmeye çalıştığı bir yazısında şöyle diyordu:

"Batı'da sosyalizm ile anti-militarizm hep birlikte gitmiştir. Ama Batı'da tarihî gelişmenin bir sonucu olan sosyalizm-antimilitarizm bağdaşması, Türkiye'nin gerçeklerine hiç uymayan bir şeydir. Öteki ülkelerin tarihinde sık sık görülen asker tarafından bastırılan halkçı ilerici hareketler bizim tarihimizde yoktur. Ve bu gerçek bizim ilerici olarak Türk ordusuna karşı tutumumuzun Batı anti-militaristlerinin tutumunun tam karşıtı olmasını gerektirir."[103]

Bu satırlarda dile getirilen ve yanlışlığı ve subjektif niteliği yazıldığı günlerde bile rahatlıkla görülebilecek olan bu görüşlerin daha sonraki yıllarda ve onyıllarda yeniden ve yeniden yanlışlandığını kanıtlamaya gerek bile duymuyorum. Mihri Belli; militarizm geleneğinin, devlete biat kültürünün ve Prusyalı generallerden devralınan "asker millet" anlayışının son derece güçlü olduğu, "Her Türk asker doğar", "at, avrat, silâh" türünden deyişlerde anlatımını bulan ruh hâlinin yaygın olduğu bir ülkede yaşadığını unutmuş gibidir. Cumhuriyet tarihi boyunca ordunun Kürt halkına karşı zulüm ve kıyımlar gerçekleştirdiğini, işçi hareketine karşı egemen sınıfların bekçiliğini yaptığını, sıkıyönetimler uyguladığını, Kontrgerilla, JİTEM, Ergenekon gibi eli kanlı örgütlerle kucak kucağa olduğunu gözlerden gizlemeye çalışan Belli bu kurumun, yalnızca demokratik devrimden değil, *sosyalist devrimden de yana olabileceğini* söyleyebiliyor. Bu ilkel ve gerici yaklaşımın, Marksizm-Leninizmden azçok nasibini almış sıradan her sempatizanın ya da her dürüst demokratın alaycı ve küçümseyici bir gülümsemesine yol açacağını söylemek bir abartma sayılmaz.

Son olarak, kendisini ve içinde yer aldığı devrimci çevreyi de olumsuz bir biçimde etkileyen 12 Mart 1971 askerî-faşist darbesinin deneyimlerinin bile Mihri Belli'nin, Türk ordusunun devrimciliğine olan inanç ve güvenini sarsamadığına işaret edeceğim. 12 Mart darbesinden SONRA bir özeleştiri yapan Belli, yaşanan pratikten de hiç, ama hiçbir şey öğrenmediğini kanıtlayan şu sözleri söyleyecekti:

"Son zamanlarda (12 Mart 1971 askerî darbesini tezgâhlayan kliğin şefi Genelkurmay Başkanı Org. Memduh- G. A.) Tağmaç tayfası ve onun arkasında duran emperyalizm türlü tedbirlere başvurarak Türk Ordusunu emperyalizmin emrinde kendi halkına karşı bir baskı kuvveti durumuna düşürme yolunda *önemli başarılar sağlamışlardır ama, bu başarılar kesin değildir.* Tarihin kaydettiği zaferle sonuçlanan ilk Millî Kurtuluş Savaşından doğan Türk Ordusu içinde gerçek Atatürkçü yurtsever unsurlarla emperyalizmin işbirlikçilerinin mücadelesi sürmektedir. Ve sürecektir. Ve biz bu mücadelede yurtsever askerlerin işini kolaylaştırmakla, işbirlikçilerin ekmeğine yağ sürecek davranışlardan kaçınmakla yükümlüyüz. Bu bir devrimci görevdir."[104]

Burada Mihri Belli'nin bir başka konuda da Kıvılcımlı'yla yarıştığını, hattâ yer yer onu geride bile bıraktığını belirteyim. Recep Maraşlı, 9 Ağustos 2003 tarih ve "6-7 Eylül Olayları: Türkiye'nin Kristal Gecesi" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"Yelda, olayların tanığı olma sıfatıyla İHD İstanbul Şubesi'nde 'Utandıran Tarih' isimli sergiye çağırdıkları eski TKP'li Metin İlkin'in '6-7 Eylül'ü millî bir hareket olarak görmediğini', 'olaylarda göze çarpan bir şey vardı, o da servet düşmanlığı. Bu servet düşmanlığı da çok doğal bir şey' dediğini aktarıyor.

"Ben de kendisiyle bir görüşme yaptığımda eski KKE'li ve anti-faşist Yunan direnişçilerinden Manolis Glezos'dan benzer bir anekdot dinlemiştim. 1960 yılında Atina'da toplanan Komünist Partileri konferansına, TKP delegasyonundan katılan bir 'Türk yoldaş'ın (muhtemelen Mihri Belli) 6-7 Eylül olaylarını, 'Yoldaş bu, Türk emekçilerin Rum ve Ermeni burjuvazisine karşı bir isyanıdır' diye yorumladığını üzüntüyle aktarıyordu."[105]

Belli ve arkadaşlarının 1975'te kurduğu TEP'nin (=Türkiye Emekçi Partisi) programının, "Tam Bağımsızlık İçin" başlıklı bölümünde, daha bir kaç yıl önce ABD'nin de destek ve katkısıyla 12 Mart askerî darbesini gerçekleştiren, devrimcileri darağaçlarına çeken, onbinlerce ilerici ve demokratı işkence tezgâhlarından geçiren ve askerî cezaevlerine dolduran, Kürdistan'da terör estiren ve 20 Temmuz 1974'de Kıbrıs'ın kuzeyini işgal eden burjuva ordusu konusunda şunlar söylenebilmişti:

"2) Türk Ordusunun, kendi komutanlarının komutası altında ikmalini ulusal kaynaklardan sağlayarak, millî bir strateji içinde yurdun savunmasını sağlaması ve bunda herşeyden önce kendi halkının aktif desteğine ve kendi savaş gücüne güvenmesi ve dayanması. Ordunun sırf tüketici durumdan çıkartılarak, mümkün olduğu ölçüde üretime katılmasının sağlanması, asker-emekçi kaynaşmasının sağlanması."[106]

Kapitalist-Olmayan Yol Savunusu

Kıvılcımlı'nın ordu merkezli "devrim" stratejisi onu, sadece Türkiye'de değil başka bazı Ortadoğu ve Afrika ülkelerindeki emperyalizm-yanlısı, monarşik, yarı-feodal ve gerici rejimleri yıkan ilerici ve anti-emperyalist eğilimli askerî darbeleri de hatalı bir biçimde değerlendirmeye ve darbeler sonucu oluşan rejimlerin bir bölümünü sosyalist ya da en azından "sosyalist yönelimli" ve/ ya da radikal demokrat saymaya götürecekti. (Bu yaklaşımın, Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi'yle bağlantısını yukarda, I. Bölüm'de ele almıştım.) Onun bu yaklaşımını somut örnekleriyle ele almadan önce, kısaca da olsa kapitalist-olmayan yol denen revizyonist strateji üzerinde durmamız gerekiyor.

Yukarda da değindiğim gibi, İkinci Dünya Savaşı-sonrası dönemin en önemli karakteristiği; faşist blokun ve yerel işbirlikçilerinin yenilgiye uğratılmasına bağlı olarak sosyalist Sovyetler Birliği'nin maddi ve manevi gücünün ve saygınlığının artması, Doğu Avrupa'da halk demokrasisi rejimlerinin, Çin'de, Kuzey Kore ve Kuzey Vietnam'da halk iktidarlarının kurulması, Asya ve Afrika ülkelerinde ulusal kurtuluş hareketlerinin yükselmesi ve ileri kapitalist ülkelerin hemen hemen hepsinde komünist partilerinin güç kazanmasıydı. 1950'lerin ikinci yarısından itibaren Sovyet modern revizyonistleri, dünyada siyasal güç dengesinin kapitalist-emperyalist sistem aleyhine değişmesine yol açan bu olgulardan hareketle, devrim ve sosyalizmden yana olan güçlerin gericilik ve kapitalizmden yana olan güçler karşısında daha üstün bir konum kazandığını savunuyorlardı. Onlar bu, görünüşte "sol", yani düşmanın gücünü ve potansiyelini küçümseyen görüşten yola çıkarak özü; devrimden vazgeçme ve kapitalist-emperyalist sistemle uzlaşma olan sağ bir çizgiyi savunuyorlardı. Bu sağ çizgi anlatımını;

a) Kapitalist-emperyalist sistemle sosyalist sistem arasında, özü ekonomik yarışma olan bir "barış içinde birarada yaşama" stratejisinde,

b) İleri kapitalist ülkelerde sosyalist devrimi barışçı ve/ ya da parlamenter yoldan gerçekleştirme stratejisinde ve

c) Yarı-sömürge ve bağımlı ülkelerde -bazı evrelerden geçerek- burjuva ya da burjuva-feodal devlet aygıtını tümüyle yıkmadan sosyalist bir rejim kurma anlayışında, yani kapitalist-olmayan yol stratejisinde buluyordu.

Bu çizgi, 81 komünist ve işçi partisinin 1960'ta Moskova'da yaptığı toplantının sonuç

bildirisine de yansıyacaktı. Bu bildiride, diğer şeylerin yanısıra şöyle deniyordu:

"*Kapitalizmin genel bunalımlarının gelişmesinde yeni bir dönem başlamış bulunmaktadır.* Bu dönem; sosyalizmin, Avrupa ve Asya ülkelerinin çoğunda dünya nüfusunun üçte birini kucaklama başarısında; tüm dünyada sosyalizm adına savaşım veren güçlerin hızlı artışında; emperyalistlerin sosyalizmle olan ekonomik yarışmalarında durumlarının durmadan zayıflamakta olmasında; ulusal kurtuluş savaşımının yeni heybetli şahlanışlarında ve sömürgecilik sisteminin dağılma sürecinin hızlanmasında; kapitalizmin dünya ölçüsündeki ekonomik sisteminin çalkantılarının artmasında; tekelci devlet kapitalizminin ve militarizmin gelişmesi sonucu kapitalizmin çelişkilerinin keskinleşmesinde; burjuva demokrasisinin budanmasında ve hükümetlerin otokratik ve faşist yöntemler benimseme eğilimlerinde; burjuvazinin politikasında ve ideolojisinde köklü, derin bunalımların ortaya çıkmasında kendini göstermektedir. Bu dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın sonucu olarak değil, iki sistem arasındaki rekabet ve savaşım, güçler dengesinin sosyalizmden yana değişmesi ve emperyalizmin bütün çelişkilerinin yoğunlaşması koşullarında başlamıştır. Bu olgu bu dönemin ayırdedici niteliğidir. Bu dönem, barışsever güçlerin barış içinde birarada yaşama ilkesini gerçekleştirmek ve bunu daha da geliştirmek için; saldırgan eylemleriyle dünya barışım tehlikeye atan emperyalistlere bu eylemlerinde engel olmak için; geniş halk yığınlarının demokrasi, ulusal kurtuluş ve sosyalizm için verdikleri savaşımlarda ortaya çıkmıştır."[107] Bildiri; devrim ve sosyalizm cephesinin güç düzeyini abartan şu saptamayı yapıyordu:

"*Bir dünya sistemi oluşturan sosyalist devletler, bugün artık dünyanın gelişmesi üzerinde olağanüstü etkinlikte uluslararası bir güç durumuna gelmiş bulunmaktadırlar Ve asıl şimdi, çağımızın temel sorunlarını barış, demokrasi ve sosyalizmin çıkarları açısından yeni bir biçimde çözmenin gerçek olanakları yaratılmıştır.*"[108]

Daha ilerde ise, temel sorunları "yeni bir biçimde çözmenin gerçek olanakları"ndan neyin ya da nelerin kastedildiği anlaşılacaktı. Örneğin bildiri bu bağlamda, ileri kapitalist ülkelerde barışçı yoldan sosyalizme geçilebileceğini ileri sürüyordu:

"Bugün birkaç kapitalist ülkede, öncüsünün yönetimindeki işçi sınıfı halk cephesi oluşturarak ya da çeşitli partiler ve kamu örgütleri arasında işlerlik kazanmış sözleşmeler ve siyasal işbirliği yardımıyla halk çoğunluğunu kazanarak bir içsavaş olmaksızın iktidara geçme ve temel üretim araçlarını halkın eline verme olanağına sahip bulunmaktadır. Halkın çoğunluğunu kendi çevresinde toplayan, kapitalist ve toprak ağalarıyla uzlaşmacı bir politika izlemekten bir türlü vazgeçememiş oportünist öğeleri kesinlikle safdışı bırakan bir işçi sınıfı, gerici ve halk düşmanı güçleri yenebilir, parlamentoda sağlam bir çoğunluk sağlayabilir, parlamentoyu burjuvazinin sınıf çıkarlarınına hizmet eden bir aygıt olmaktan çıkarıp emekçi halkın hizmetinde bir aygıt durumuna dönüştürebilir, parlamento-dışı bir yığın savaşımı başlatarak gerici güçlerin direncini kırabilir ve *bir sosyalist devrimin barış yoluyla gerçekleşmesi için gerekli koşulları yaratabilir.*"[109]

Adıgeçen bildirinin etkisini küçümsediği İkinci Dünya Savaşı zaferinin ve bu savaşta faşist blokun ağır bir yenilgiye uğratılmasının ve onu izleyen devrimci gelişmelerin kapitalist-emperyalist sistemi zayıflattığı, sömürgecilik sistemine ağır darbeler indirdiği ve işçi sınıfının ve ezilen halkların devrimci atılımlarının önünü açtığı doğrudur. Ama sosyalizmin ve halk devrimlerinin 1945 sonrası dönemde elde ettikleri başarılar da içinde olmak üzere bütün bu faktörler, kapitalist-emperyalist sistemin çökmekte olduğu, onun sosyalizme, işçi sınıfına, ezilen halklara ve devrimci güçlere karşı yürüttüğü saldırgan politikaları artık sürdüremeyecek hâle geldiği ve dolayısıyla "yeni koşullar"da "barış içinde birlikte yaşama" ve sosyalizme barışçı ve/ ya da parlamenter yoldan geçiş stratejisinin yürürlüğe konulabileceği anlamına gelmiyordu. 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan gelişmelerin bu revizyonist ve anti-Marksist

tezlerin istisnasız hepsini çürüttüğünü biliyoruz. Özetlemek gerekirse; ne emperyalist ülkeler ile sosyalist ülkeler arasındaki ilişkiler "barış içinde birlikte yaşama" stratejisine dayalı olarak yürütülebilir; ne de gerek ileri ve gerekse geri ve bağımlı ülkelerde sosyalizme barışçı/ parlamenter yoldan geçilebilir.

Sovyet revizyonistlerinin bu anti-Marksist gevezeliklerinin onların, sosyalizm ve komünizm yolundan vazgeçme, ABD ve ortaklarıyla karşı-devrimci pazarlıklara girişme ve Sovyetler Birliği'ni sosyal-emperyalist bir devlete dönüştürme yolundaki çabalarını gözlerden saklama anlamına geldiğinin ortaya çıkması için çok zaman geçmesi gerekmeyecekti. Ancak konumuz Sovyet revizyonizminin evrimini incelemek olmadığı için dikkatimizi -Kıvılcımlı'nın da edimsel olarak paylaştığı ve adını vermeksizin savunduğu- kapitalist-olmayan yol stratejisine çevirmemiz gerekiyor. Bu strateji, geri ve özellikle bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş ülkelerin Sovyetler Birliği'nin desteğiyle, devrim olmaksızın ve küçük burjuvaziyle ya da ulusal burjuvaziyle işbirliği içinde "sosyalist yönelimli devletler" kurmaları ve bu devletler aracılığıyla sosyalizme geçmeleri biçiminde özetlenebilir.

SBKP Genel Sekreteri Brejnev, Kasım 1977'de yaptığı bir konuşmada bu konuda şunları söylemişti:

"İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, faşizme karşı kazandığımız zaferden sonra iki milyardan fazla insan sömürgecilerin boyunduruğunu üzerlerinden attılar, devlet bağımsızlığına kavuştular, emperyalizmin sömürgecilik sistemini tümüyle ve klasik çeşitleriyle ortadan kaldırmak mümkün oldu. Yoldaşlar, bu dünyaca tarihsel önem taşıyan bir olaydır.

"Özel olarak önem taşıyan bir gerçek şu ki, kurtulmuş olan devletlerin birçoğu kapitalist gelişme yolunu reddederek sömürüden kurtulmuş bir toplumu kurmayı hedefliyor ve sosyalizme yöneliyorlar.

"Bu ülkeler sosyalist ülkelerin şahsında, sadık ve güvenli gelişme yolundaki ilerlemelerine yardım ve destek gösteren dostlarını görüyorlar. Destek, moral ve politik destek değil, ekonomik, örgütsel ve savunmayı sağlamlaştırmada desteklemeyi de içeren bir yardım anlamındadır."[110] Aynı konuyu ele alan SBKP Merkez Komitesi Politik Büro Aday Üyesi ve bu partinin öndegelen teorisyenlerinden Boris Ponomaryov kapitalist-olmayan yol stratejisi hakkında şunları söylüyordu:

"Ulusal kurtuluş hareketi pek çok sosyalist devrim üretmiştir. Geri kalanı da yeni bir tarihsel aşamaya girmiştir...

"Geri kalmışlıktan kurtulmanın anahtarı köklü toplumsal değişim, toplumsal ilerleme yolunda yürümek ve sosyalist topluluk üyelerinin geniş deneyiminden yararlanmaktır. Sosyalist yönelimli devletlerin gelişimi bu gerçeği doğruluyor. Bu devletler dünya devrimci sürecinde yeni, etkin ve giderek büyüyen bir etkendir.

"Sosyalist yönelimli devletler kendi yollarında eski sömürge halklarının bir tarihsel öncüsü durumundadırlar. Emperyalizm yeni özgür ülkeler dünyasında bu devletleri ciddi bir tehlike olarak görüyor ve bunlara karşı baskı, karalama, bölücülük ve hattâ silâhlı istilâ politikasına sarılıyor. Bunu dikkate alarak, bu ülkelere dayanışma ve destek sağlamayı kendimiz için ödev sayıyoruz. Bu politikamız geçenlerde imzalanan Sovyet-Etyopya ve Sovyet-Afgan dostluk ve işbirliği anlaşmalarında açıkça somuta yansıyor."[111]

Azerbaycan Komünist Partisi MK Genel Sekreteri ve SBKP MK, Politbüro Aday Üyesi G. Aliyev ise, sosyalist yönelimli ülkeler/ devletler hakkında şu saptamayı yapıyordu:

"Bağımsız ülkeler gelişmelerinin geleceğini, silinmekteki sistem kapitalizmle değil, geleceği olan ilerici toplumsal sistem, sosyalizmle birleştirmektedir. Sadece son üç yılda, sosyalist yolu tercih eden ülkeler saflarına Etiopya, Benin, Angola, Mozambik, Gine-Bissau,

Madagaskar, Libya, ve Cape Verde adaları katılmıştır. Afrika ve Asya'da toplam nüfusları 150 milyonu bulan ve 12 milyon km kareyi aşan çok geniş bir alanda sosyalist yönelimli devletler kurulmuştur. Sosyalist yönelimli ülkeler ulusal bağımsızlık hareketinin öncüleridir. Politik ve ekonomik bağımsızlıklarını sağlamlaştırmak amacıyla, kararlı ve tutarlı bir şekilde emperyalizme karşı mücadele etmektedirler. Bu ülkeler sömürme ilişkilerini yıkmaktadırlar. Onlar politik ve toplumsal hayatı demokratikleştirmekte; işçi sınıfı ve köylülüğün ittifakını ve bilimsel sosyalizm düşüncesinden hareket eden ilerici partilerini kurmaktadırlar.

"Bir çok ülkede, ulusal bağımsızlık hareketi kademeli olarak Marksist-Leninist fikirleri kabul etmektedir."(112)

Sovyet revizyonistlerinin bu anti-Marksist öngörülerini bütünüyle çürüten toplumsal pratik, onların asıl amaçlarının adıgeçen geri ve bağımlı ülkeleri kendi nüfuz alanları içine çekmek olduğunu göstermiştir. Onların, "sosyalist yönelimli" olarak tanımladığı devlet ve ülkeler ne sosyalizm doğrultusunda herhangi bir adım atabilmiş, ne de geri ve ilkel bir kapitalizmin cenderesinden çıkabilmişlerdir. Sovyet revizyonistleri hatalı olarak, bu ülkelerin bir bölümünde Sovyetler Birliği'ne yakınlık duyan yönetimlerin bulunmasını sosyalist bir yönelim ve üretim araçlarının bir bölümünün devletleştirilmesini de sosyalist bir önlem olarak değerlendirmişlerdir. Evet, bu rejimlerin önemli bir bölümü, sömürgeci devletlere karşı ulusal kurtuluş savaşı sırasında ve sonrasında ve/ ya da Batı yanlısı köhnemiş gerici rejimlere karşı gerçekleştirilen ilerici askerî darbeler, gerilla savaşları ve/ ya da halk ayaklanmaları sonucu oluşmuştu. Bu ulusal hareketler ve onların iktidara gelmeleriyle oluşan devletler, ABD'nin yanısıra Britanya ve Fransa sömürgecilerine belli darbeler indirmiş, onların stratejik konumunu zayıflatmış ve böylelikle dünya siyasetinde olumlu bir rol oynamışlardı. Sovyetler Birliği'nden ekonomik ve askerî yardım alan bu ülkelerde iktidara gelmiş olan partiler, kendilerini sosyalist, hattâ bazan Marksist-Leninist olarak adlandırıyorlardı. Ancak, işçi sınıfının nicel olarak çok zayıf olduğu ve sendikal ve devrimci savaşım geleneğinin hemen hemen bulunmadığı ve burjuva demokrasisinin maddi temelinin, kurumlarının ve hattâ geleneğinin bulunmadığı bu ülkelerdeki rejimlerin sosyalizmle ve onların başındaki parti ve kliklerin de Marksizm-Leninizmle hiçbir ilgisi yoktu. Bu rejimler; ekonomik bağımlılık, despotik baskı, siyasal istikrarsızlık, iç savaşlar, komşu ülkelerle çatışmalar, askerî darbeler vb. bataklığından çıkamamış ve Sovyetler Birliği'nin zayıflamasına bağlı olarak daha 1980'lerden başlayarak yavaş yavaş ABD'nin ve diğer öndegelen emperyalist ülkelerin yeni-sömürgelerine dönüşeceklerdi. 2011'deki emperyalist saldırı sonucu yıkılana kadar Libya'daki -zamanla giderek yozlaşan ve bürokratik-burjuva bir nitelik kazanan- Kaddafi rejimi gibi, zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olmalarının da yardımıyla görece bağımsız bir siyasal konum sürdürmeyi başaran istisnaî örneklerin var olmuş olması bu kuralı değiştirmez.

Bu ülkelerde iktidarı ele geçiren ulusal burjuva ve küçük burjuva gruplar ve partiler, başvurdukları ideolojik-siyasal retorik bir yana, asla sosyalizme yönelmemişlerdir; yönelmeleri de olanaksızdı. Bunun nedeni açıktır: Sosyalizmi ve komünizmi kurma ve dolayısıyla sömürüye son verme yetisine sahip biricik sınıf modern işçi sınıfıdır. Toplumun bu en köklü bir tarzda dönüşümünü sağlama, yani kapitalizmi yıkmaya ve sınıfları ve sınıf çelişmelerinin ürünü olan devleti ortadan kaldırmaya girişme işini ancak, devrimci öncü partisinin önderlik ettiği işçi sınıfı yapabilir. Marks ve Engels şöyle diyorlardı: "Bugün burjuvazi ile karşı karşıya gelen bütün sınıflar içerisinde yalnızca proletarya gerçekten devrimci bir sınıftır. Öteki sınıflar modern sanayi karşısında erirler ve nihayet yok olurlar; proletarya ise onun özel ve temel ürünüdür."(113)

Ulusal burjuva ya da küçük burjuva bir siyasal iktidarın böylesi bir köklü dönüşümün başını çekebilmesi düşünülemez bile. Bu, nesnelerin doğasına aykırıdır. Yani, bu "devletlerin

birçoğu"nun "kapitalist gelişme yolunu reddederek sömürüden kurtulmuş bir toplumu kurmayı hedef"ledikleri (Brejnev), "Ulusal kurtuluş hareketi"nin "pek çok sosyalist devrim üret"tiği (Ponomaryov) ve "Bu ülkeler"in "sömürme ilişkilerini yıkmakta" (Aliyev) olduğu yolundaki savlar, bir safsatadan ibaret olduğu gibi, yaşanan gerçeklikle de neredeyse taban tabana karşıttır. İktidara gelen şu ya da bu proleter-olmayan sınıfın kapitalist-olmayan yolu/ sosyalist yolu seçme özgürlüğüne sahip olduğu görüşü de tümüyle subjektif ve bilim-dışı bir nitelik taşır. Yukarda da değindiğim gibi, iktidara gelen bir partinin kapitalist yolu mu yoksa kapitalist-olmayan, daha doğrusu sosyalist yolu mu izleyeceği bir tercih sorunu değildir. Bunu; o partinin sınıfsal niteliği ve ülkedeki sınıflararası güç dengesi belirler. Bu bağlamda, mülksahibi ve sömürücü sınıflar, asla sosyalist bir yol ya da politika seçemez, böyle bir yolu yeğleyemez ve izleyemezler. Bunun tersini savunmak determinizmi ve tarihsel materyalizmi yadsımak anlamına gelir.

Küçük burjuvazinin ya da ulusal burjuvazinin önderlik ettiği ulusal kurtuluş hareketlerinin ve onların kurduğu yeni bağımsız devletlerin bazıları, hattâ belki de önemli bir bölümü Batı yanlısı köhnemiş, yarı-feodal ve monarşik işbirlikçi rejimleri yıkmış, toprak reformuna girişerek geleneksel toprak ağalarının gücünü kırmış, en azından belli bir süre ABD emperyalizmine ve eski sömürgeci devletlere karşı tutum almışlardır. Ancak Sovyet revizyonistlerinin savlarının tersine, onların tutarlı bir demokratik ve anti-emperyalist çizgi izlediği ya da izleyebileceği söylenemez. Bu hareketlerin çoğu, kendi iktidarlarını kurduktan sonra, şu ya da bu zaman dilimi içinde, daha önceki sınırlı ilerici tutumlarından geri dönmüş, geniş halk kitlelerini boyunduruk altında tutan ve bazan yıktıkları eski gerici rejimleri de mumla aratan yeni despotik ve anti-demokratik rejimler kurmuşlardır.

Şimdi Kıvılcımlı'nın bu konuda söylediklerine dönebiliriz. Yazar; 1950'li ve 1960'lı yıllarda ulusal kurtuluş hareketlerinin sosyalizme yöneldiğini ileri sürdüğü pasajlarında şunları söylüyordu:

"50 yıl önce Çin'in, 47 yıl önce Türkiye'nin geçirdiği ulusal kurtuluş hareketlerinden hiç mi bir ders çıkmadı? Çok ders çıktı.

"50 yıl sonra ulusal kurtuluş hareketine kalkışan en geri Afrika ülkeleri bile, artık, sosyalizme inanmayan ve yönelmeyen bir ulusal kurtuluş hareketinin, dönüp dolaşıp kendi kendisini inkâra vardığını anlamış bulunuyorlar."[114]

"Avrupa yeryüzünün beş yüzyıllık 'ÖZEL TEŞEBBÜS' cennetiydi. 'HÜRRİYET İÇİN HÜRRİYET' aşığı geçiniyordu. Oysa, Batılı kapitalizm sürülerinin dışında, 7 bin yıllık Antik tarihi doldurmuş kaçınılmaz bir dünya yatıyordu. Geri ülkeler o dünyanın ölmezliğini güneşin altına çıkarıyorlardı. Ayaklanıyorlar, şahlanıyorlar, sosyalistleşiyorlardı. Bu neydi?

"Soruya karşılık Çin'den Mısır'a, Cezayir'den Küba'ya dek bir davranış çıkmıştı. Tümüyle sömürge ve yarısömürge yığınları sosyalizme geçiyorlardı. Ancak, zenginliğe boğulan Avrupa'nın kuşa döndürülmüş sosyalizmine benzemiyen bir olaydı bu. Fukaralıkla bunalmış geri ülkelerin beklenmedik zaferleri sosyalizm kazancına giriyordu."[115]

"Pek içinde değiliz ama... Sudan'da 250 bini falan bulmuyormuş İşçi Sınıfı ama, o İşçi Sınıfına mal etti devrimi. Şeyde de öyle, Libya'da da, o eğilim: yani, kendi içgüdüsüyle âdeta, Vurucu Güç, devrimi yapar yapmaz, öyle Demokratik Devrim falan lâf kalabalığıyla hiçbir zaman meşgul olmadı... 'İşçi Sınıfını tutmak lâzım bu memlekette, memleketin kurtuluşu için..' der demez, 'İşçi Sınıfı kimdir? Sosyalist sınıftır. Tamam, biz Sosyalistiz..' dedi."[116]

"O kadar ki, bu gelenek ("ordunun devrimciliği" geleneği- G. A.), her gün, 'Yakındoğu' etiketi takılan eski Osmanlı Türkiyesi haritası içine giren ülkelerde bile hâlâ yürürlüktedir: Irak'ta, Suriye'de, Mısır'da, Sudan'da Libya'da ordu, boyuna sosyal devrimlerin vurucu gücü olmaktadır."[117]

"Evet, hattâ Mısır örneğin, kendine göre bir demokratik devrimle önce krallığı kaldırmıştır.

Sonra sosyalizme doğru gelişiyor bugün. Tam olarak gelişir mi, gelişemez mi?.. Ama bir olay olarak var."[118]

"Bakın ne oldu? Libya'da 8-10 subay bir gece yarısı baskın yaptı. Ertesi sabah 'Biz sosyalistiz', dediler. Sosyalist devrimi yapmış Libya... Sudan'da aynı şey oldu."[119]

"... Libya'da ya da Sudan'da ve geri kalmış ülkelerde olan iktidar değişmesi, ciddi olarak finans kapitalin egemenliğini sahneden temizleme yönünde gelişiyor. Hiç değilse gelişmesi bugün için böyle görünüyor. Ve onun için sosyalizmin, proletarya sosyalizmi diyebileceğimiz anlamda bir sosyalizmin gerçek iktidarı durumunda oluyor."[120]

Yukarda, üretim araçları işçi sınıfının başını çektiği sömürülen emekçilerin eline geçmeksizin ve işçi sınıfının diktatörlüğü/ sosyalist demokrasi olmaksızın sosyalizmden söz edilemeyeceğini, küçük burjuvazinin ufkunun demokratik devrimle sınırlı olduğunu belirtmiştim. Dolayısıyla yazarın; Irak, Suriye, Mısır, Libya, Sudan gibi ülkelerde -genellikle- askerî darbeler sonucunda iktidara gelen küçük burjuva ya da ulusal burjuva rejimlerin sosyalist sayılabileceği ya da sosyalizmin inşasına girişebileceği yolundaki görüşlerinin Marksizmle hiçbir ortak yanının olmadığı açıktır. Zaten bu ülkelerde yaşanan deneyim de bu revizyonist tezleri tümüyle çürütmüştür. Kıvılcımlı'nın, işçi sınıfının ve onun devrimci partisinin ideolojik, siyasal ve örgütsel önderliği olmaksızın kapitalist sistemden kopmanın ve sosyalizme geçmenin olanaklı olduğu yolundaki bu görüşünü, bu bölümün "Kıvılcımlı'da Orta Burjuvazi/ Vahşi Kapitalistler Sorunu" başlıklı altbölümünde ele almıştım. Onun bu görüşü orta burjuvazinin ya da vahşi kapitalistlerin sosyalizmden yana olabilecekleri yolundaki görüşleriyle tamamen uyum içinde ve tutarlıdır. Eğer birileri Türkiye'de orta burjuvazinin ya da vahşi kapitalistlerin sosyalizmden yana olabileceklerini savunuyorsa, onlar bunun Irak, Suriye, Mısır, Libya gibi yüzyıllarca Osmanlı boyunduruğu altında yaşamış ülkeler için, hattâ diğer Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri için de geçerli olduğunu savunmakla yükümlüdürler. Bu tezi böyle, apaçık savunmaları hâlinde de konumlarının ültra-revizyonist bir nitelik taşıdığı çırılçıplak ortaya çıkacaktır.

12 Mart 1971 askerî-faşist darbesi sonrası aranır hâle gelmesi üzerine Kıvılcımlı, Türkiye'den kaçmak zorunda kalmış ve bir süre Suriye'de kalmıştı. O Suriye'deyken, bu ülkenin rejimi hakkında da benzer değerlendirmeleri bu kez daha ayrıntılı bir biçimde yapacaktı. Suriye'de bulunduğu sırada, 17 Haziran 1971'de yaptığı bu değerlendirmede, sosyalizmle hiçbir zaman herhangi bir yakınlığı olmamış olan Baas Partisi'ni göklere çıkaran yazar bu partinin 8-14 Mayıs 1971'de Şam'da toplanan V. Rejyonal (=Bölgesel- G. A.) Kongresinden söz ederken şunları söyleyecekti:

"Yani, Hareket, en soysuz Parababalarının bir sıra Otorite Fosilleriyle perde ardında kurdukları en pisi pisine vurguncu Burjuva Parlamentarizmi, palavra Mantarizmi değildir. Sosyalizm ruhuna uygun **Halk Meclisi**'dir. Böylece, **İktidar**, ne Parababalarına memleketi ucuz pahalı satmak için Milleti yalan dolanla kandırma aracıdır; ne kendilerini Halktan, hattâ kendi Parti militanlarından üstün sayan, kokuşmuş küçükburjuva ne oldum delilerinin zart zurt etme, politikayı soysuzlaştırıcı Şark kurnazlıkları cambazlığına girişme gerizidir [lağımıdır]. Açık yürekle, Suriye Halkına güven vermek, başlıca amaçtır."[121] O daha ilerde bu doğrultudaki kanısını daha da net bir tarzda dile getirecekti:

"Suriye Baas Sosyalizmi Emperyalizm'in o en son sistem oyununu en bilinçlice boşa çıkarma çabasında ileri adımlar atıyor. Suriye Baas sosyalizmi'nin en özlü, doğru, iyi, güzel çabası ve gücü bu yönde gelişiyor."[122]

Kıvılcımlı, kuruluş evresinde daha net bir anti-emperyalist çizgiye sahip milliyetçi ve Panarabist bir küçük burjuva partisi olan -ve tam adı Arap Baas Sosyalist Partisi olan- Baas Partisi'ni sosyalizmin kuruluşuna soyunmuş bir parti, âdeta bir Marksist-Leninist parti gibi

sunuyor. Bunun böyle olmadığı açık. Bağrında, özellikle 1970'te bir askerî darbeyle iktidara gelmesinden önce, daha radikal öğeler barındırmasına ve iktidara geldikten sonra işçiler ve yoksul köylüler yararına bazı reformlar gerçekleştirmiş olmasına rağmen, hiçbir zaman Marksist ya da devrimci-demokratik bir nitelik taşımamış olan bu parti zamanla daha da sağa kayacak ve emekçi kitlelerle bağları giderek zayıflayacaktı. Kıvılcımlı ise, tasfiye edilen geleneksel egemen sınıf ve katmanların, yani komprador burjuvazi ve toprak ağalarının yerine geçen yeni bürokratik burjuvazinin partisi hâline gelen Baas Partisi hakkında şu son derece abartılı, subjektif ve anti-Marksist değerlendirmeleri yapacaktı:

"Burada artık, Şefin de rolü kendiliğinden, kendi sonunu belirlendirmiş olur. Ezelî Şef, kılına dokunulmaz Tabu adam tapıncı yok. İşçi Sınıfı Tarihte, Kapitalist ve Emlâk Sahibi sınıflarını kaldırdığı gibi, kendi kendisini de Yüce Sosyalizm konağında kaldıracaktır. Baas Şefleri, o denli şarta şurta ve uzun vâdeye kalmıyorlar. Daha başlarken sonlarını somutça hazırlıyorlar. Amaç, Değişmez Şef tapıncı yaratmak değil, **Arap Kollektifi**'ni bugünden yarına yaratmaktır. Her şey, en namuslu Sosyalist prensip ve ahlâkınca, Arap Birliği denizine dökülüp orada eriyecektir. Arap Birliği, Arap Kollektifi ise, gelmez ayın son çarşambasına atılmış bir sembolik taş kaçamağı ve ikiyüzlülüğü değildir. Kişi olarak her gerçek sosyalist kişiliğin özlediği **bütün içinde erime** mutluluğu, günü belli girişilmiş aksiyondur.

" '**Arap Cumhuriyetleri Birliğini Biçimlendirme**' ikircilliğe yol bırakmayan **Sosyal** temel içindir. Bu temel:

" '**Arap Birleşik Sosyalist Toplumu**'nu kurmanın ilk adımıdır."[123]

Ama yazar bu son derece subjektif değerlendirmeleri yapmak ve Baas Partisi'ne ve onun liderine bu içi boş övgüleri yağdırmakla yetinmeyecekti. O, Suriye resmî makamlarına sunduğu bildiride Hizb'ül Baas'ın, yani Baas Partisi'nin "pratik politikası"nın kendi görüşleriyle "yakın akraba gibi" olduğu kanısında olduğunu söyleyecekti. Suriye'ye sığınmak isteyen bir siyasal kişiliğin kendisini, Baas rejimi ve Suriye halkı hakkında olumlu şeyler söylemek zorunda hissetmesini anlayışla karşılayabiliriz elbet. Ancak Kıvılcımlı'nın başka yerlerde olduğu gibi burada da ölçüyü kaçırdığını söylemek zorundayım. Yazarın, Türkiye'deki -ve Osmanlı'dan türeyen diğer devletlerdeki- ordu kurumuna ilişkin anti-Marksist saptamaları gözönüne alındığında bu söylenenlerin, salt taktiksel gereksinimlerle açıklanmasının da olanaksız olduğu anlaşılır. Burada Kıvılcımlı'nın Suriye'de, kendi ordu merkezli "devrim" stratejisinin somut bir uygulamasını gördüğünü ve devlet aygıtına sahip bir güç karşısında Marksizmin ilkelerini bir yana attığını söylemek daha mantığa uygun olacaktır.

Evet, 1947'de Mişel Eflak ve Salah el-Bitar tarafından kurulan Baas -ya da Arap Sosyalist Diriliş- Partisi'nin programı; Arap milliyetçiliği, Pan-Arabizm, "Arap sosyalizmi" ve anti-emperyalizm öğeleri içermekteydi. Ancak ulusal burjuvazinin temsilcisi olan bu partinin programı ve ajitasyon ve propagandasında "sosyalist" öğelerin bulunması onu sosyalist yapmıyordu ve yapması da olanaksızdı. Bu partinin, ne ilk kurulduğu ve görece ilerici bir nitelik taşıdığı dönemde, ne 1966'da Irak ve Suriye branşlarının birbirinden ayrıldığı dönemde ve ne de -özellikle Irak örneğinde- daha gerici bir çizgiye savrulduğu daha sonraki dönemde sosyalizmle ya da daha doğru bir anlatımla proleter sosyalizmiyle hiç, ama hiçbir ilişkisi olmamıştır. Daha da önemlisi, bunu anlamak için -Kıvılcımlı'nın deyişiyle- bir "kızıl profesör" olmaya gerek yoktur. Dolayısıyla kendisini Marksist-Leninist olarak tanımlayan bir kişinin, Baas Partisi'nin "pratik politikası"yla kendi görüşleri arasında "yakın akraba"lık keşfetmesi, aslında kendisinin de Marksist-Leninist değil bir "ordu devrimcisi" olduğunun açıkça ilânı ve hattâ itirafı anlamına gelmektedir. Devam edelim.

Bilebildiğim kadarıyla Kıvılcımlı Sovyet revizyonistlerinin "kapitalist-olmayan yol"a ilişkin terminolojisini birebir kullanmıyor. Ancak, onun, tıpkı Sovyet revizyonistleri gibi,

dünya ölçeğinde değişen güç dengelerininin, eski geri ve sömürge ülkelere bir seçme şansı verdiğine inandığını şu tümcesinden anlıyoruz:

"Ötede, Sosyalizm dünyanın üçte birini devce sarmış. 'Üçüncü Dünya' mı, yoksa 'Geri Kalmış Ülkeler' mi? Yahut 'Gelişim Yolunda Olanlar' diye adlandırmayı kararlaştıramamış 3'te 1 dünya: **Kapitalist** yol (sanki kalmış, sanki kaçınılmazmış gibi) mu, **Sosyalist** yol mu tutmalı? İkirciği içinde, çift mi, tek mi tutmalı bulmaca oynuyor."[124]

Görülebileceği gibi Kıvılcımlı bu konuda, Sovyet revizyonistlerininkine benzer, hattâ belki de daha geri bir bakış açısına sahiptir. VII. bölümde Kıvılcımlı'nın, Mustafa Kemal'in ve Kemalist kliğin sadece emperyalizme değil, kapitalizme de karşı olduklarına ilişkin oportünist yanılsamalarına işaret etmiş ve onun 12 Mart darbesinin ardından Türkiye'den kaçıp Suriye'ye sığındığı sırada yaptığı şu saptamasını aktarmıştım:

"Millî Kurtuluş Savaşı Zafere ulaşınca, Ankara'nın vaadetmiş göründüğü Sosyalizm yerine Kapitalizm yoluna girişi beni şoke etti."[125] O aynı bildiride şunları da söylüyordu:

"Hizb'ül Baas'ın teorik yapısını etüd etmek isterim. Ancak, şimdiye dek izliyebildiğim pratik politikası yukarıda özetlemiye çalıştığım görüşlerimle yakın akraba gibidir. Hele Ferik (=tümgeneral ya da korgeneral- G. A.) Hafız el Esat Hazretlerinin son Fransızca *Le Monde* gazetesine verdiği röportajını okuyunca o noktadaki kanaatim daha da kuvvetlendi. Onun için, Türkiye'den çıkmak zorunda kalınca, fikir ve ruhuma ilk tevarüt eden (=akla gelen- G. A.) Suriye oldu. Zaten Hz. Muhammed'in büyük 'İnnel Müslimine ihve!' (="Kuşku olmasın ki Müslümanlar kardeştirler"- G. A.) prensibi, daha dün hepimizin aynı Osmanlı camiasında bir cüz olduğumuz ve hele Suriye devrimcilerinin Osmanlı militarist derebeyliğine komprador İttihatçı zulmüne karşı yiğitçe mücadeleleri unutulamazdı."[126]

Bu paragrafta, devrimci bir ruhun izinin bile bulunmadığını görmemek olanaksız. Kıvılcımlı'nın burada kendi görüşlerinin, sosyalizmle uzaktan yakından ilişkisi olmayan Suriye ulusal burjuvazisinin partisi Baas ve onun lideri Hafız Esat'ın ("Hafız el Esat Hazretlerinin"!) görüşleriyle yakın akraba olduğunu söylediğini bir kez daha anımsatmak isterim. Suriye'nin Baas'lı ve diğer liderlerinin Siyonizme karşı tutum almaları, Filistin halkının davasını şu ya da bu ölçüde desteklemeleri, ABD emperyalizmine karşı mesafeli durmaları vb. olumlu faktörlerdir; ama bunların Baas'ı ve onun liderlerini hiç de sosyalist ya da anti-kapitalist yapmayacağı açıktır. Bunu anlamak için bir Marksizm sempatizanı olmak yeterdi.

Kıvılcımlı'nın Suriye halkının, Birinci Dünya Savaşı sırasında tepelerine çöreklenen ve kendilerini ezen Cemal Paşa diktatörlüğüne karşı direnişlerini, ancak 1971'de bu ülkeye kaçmak zorunda kaldıktan sonra anımsaması da ilkeli bir tutumun göstergesi sayılamaz. Belki gözümden kaçmış olabilir; ama ben onun, yer yer övdüğü ve yer yer de yerdiği İttihat ve Terakki'ye ilişkin yorumlarında, bu savaş sırasında "Suriye devrimcilerinin Osmanlı militarist derebeyliğine komprador İttihatçı zulmüne karşı yiğitçe mücadeleleri"ni andığına ya da İttihat ve Terakki çetesinin Suriye politikasına ilişkin herhangi bir yorum, analiz ve değerlendirmesine rastlamadım.

Yazarın yukardaki paragrafta, Muhammed'in 'İnnel Müslimine ihve!' (="Kuşku olmasın ki Müslümanlar kardeştirler"- G. A.) sözlerini onayarak aktarması da bir başka tuhaflık. Herhâlde; Hariciler ile Muaviye'nin, Ebu Zer ile Zübeyr bin el-Avvam'ın, Karmatiler ile Abbasilerin, Baba İshak ile Anadolu Selçuklu sultanlarının, Alevi-Türkmen isyancılarıyla Osmanlı padişahlarının, Filistin ve Lübnan direnişçileriyle Suudi ve Katar gericilerinin vb., kardeş olmadıklarını ve asla kardeş olamayacaklarını anlamak için Marksist, hattâ devrimci-demokrat olmak gerekmiyor.

Bu bölümde ve bu kitabın başka yerlerinde Kıvılcımlı'nın, "proletarya aydınları" ya da "ordu gençliği" olarak adlandırmayı yeğlediği genç subayları vurucu güç olarak işçi sınıfının

yanına yerleştirdiğini, 27 Mayıs askerî darbesini gerçekleştiren subaylardan sosyalist devrim beklediğini, 'Yaban' İşveren ve Emlak Sahiplerinin (=orta burjuvazinin) de sosyalizmden yana bir tavır içine çekilebileceğini söylediğini gösterdim.

Kıvılcımlı'nın bu tartışmalarda "sosyalizm" sözcüğünün rastgele kullanılmasına karşı çıkmamakla kalmadığını ve bu bağışlanmaz hatayı kendisinin de âdeta sistemli bir biçimde işlediğini görüyoruz. Elbette bilimsel olmayan "sosyalizm"in bir sürü çeşidi vardır. Dünyadaki siyasal güç dengelerinin ve ideolojik iklimin bugünkünden hayli farklı olduğu 1950'li ve özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda dünyada burjuva ve küçük-burjuva sosyalizmlerinden geçilmiyordu; o dönemde Britanya'nın Clement Atlee'sinden İtalya'nın Giuseppe Saragat'ına, Yugoslavya'nın Josip Broz Tito'sundan Pakistan'ın Zülfikar Ali Butto'suna, Afganistan'ın Babrak Karmal'ından Şili'nin Salvador Allende'sine, Romanya'nın Nikolay Çavuşesku'sundan Fransa'nın François Mitterand'ına, Gana'nın Kwame Nkrumah'ından Yunanistan'ın Andreas Papandreu'suna, Libya'nın Muammer Kaddafi'sinden Lübnan'ın Kemal Canbolat'ına kadar pek çok lider ve siyasal hareket kendisini sosyalist olarak tanımlamaktaydı. Ama bu adı geçen siyasal liderlerin ve hareketlerin sosyalist olduğunu ya da sosyalizmi savunduklarını ileri sürmek, bir kez daha Marksizm-Leninizmin ABC'sinden habersiz olmak anlamına gelir. Sosyalizm; kapitalizm ile komünizm arasında uzanan ve sömürüye dayanan eski sınıflı toplumun güçleri, öğeleri ya da onların kalıntıları ile yeni, sömürüsüz ve sınıfsız toplumun oluşmakta olan güçleri ve öğeleri arasında yaşamın her alanında kesintisiz bir kavganın sürdüğü geçiş evresinin adıdır. Bir toplumun/ sosyo-ekonomik formasyonun sosyalist adını hak edebilmesinin iki vazgeçilmez önkoşulu vardır. Bunlardan birincisi; proletaryanın, burjuvazinin devlet aygıtını yıkmış ve kendi devrimci diktatörlüğünü kurmuş olması ve ikincisi; temel üretim araçlarının mülkiyetinin işçi sınıfının ve onun devletinin eline geçmiş ya da geçmekte olmasıdır. Bu koşulların bulunmadığı toplumları/ sosyo-ekonomik formasyonları sosyalist olarak nitelemek ve sosyalizmi "melun zâlimi kaldırma" biçiminde betimlemek, sosyalizm kavramını çarpıtmak ve dejenere etmekten başka bir anlam taşımaz.

Yazar bu sosyalizm anlayışıyla, sol Kemalist bir konumda bulunan ve devletçi ve eklektik çizgisini, özellikle YÖN hareketi bağlamında -kısmen haklı nedenlerle- eleştirdiği Doğan Avcıoğlu'nun bile gerisine düşmektedir. Avcıoğlu 1963'de yayımladığı bir makalesinde Kıvılcımlı'nınkine göre doğruya daha yakın ve daha net bir sosyalizm tanımı yapıyor ve "sosyalistler" için aynen şunları söylüyordu:

"Hepsi sınıflaşmaya ve insanın insan tarafından sömürülmesine yol açan kapitalizme karşıdırlar. Sosyalist düzende üretim araçları topluma aittir. Üretimin sevk ve idaresi, dağıtımı toplum tarafından yapılır. Üretimin amacı, insanların hayat seviyesinin devamlı olarak yükseltilmesidir. Bunun aksini düşünenler ve istihsal (=üretim- G. A.) seviyesinin yükselmesi sayesinde sosyal adalete nisbeten yer veren bir kapitalist sistemle yetinenler, sosyalist sayılmazlar. Yeryüzünde şu veya bu çeşit sosyalizmler mevcut değildir. Sosyalizm tektir ve ne olduğu bellidir."[127]

Gerçekten de sosyalizmin olmazsa olmaz bir koşulu; üretim ve mübadele araçlarının, başını işçi sınıfının çektiği emekçi yığınların devrimci iktidarının elinde olmasıdır. Avcıoğlu'nun çok haklı olarak belirttiği gibi, "sosyal adalete nisbeten yer veren bir kapitalist sistemle yetinenler, sosyalist sayıl"amayacağı gibi böylesi sistemlerin kendileri de sosyalist sayılamazlar. 1950'li ve 1960'lı yıllarda Suriye, Irak, Mısır, Libya, Cezayir, Sudan gibi ülkelerde kurulan ve Batılı emperyalist ve sömürgecilere karşı anti-emperyalist olarak nitelenebilecek bir tutum almanın yanısıra eski egemen sınıflara karşı sınırlı bazı demokratik önlemler alan ulusal burjuva rejimler ne sosyalist bir nitelik taşıyorlardı ve ne de sosyalizme doğru ilerliyorlardı. Aynı saptamayı başka bir düzlemdeki bazı ileri kapitalist ülkeler için de yapabiliriz. İkinci Dünya Savaşı'ndan

sonra, başta İskandinav ülkeleri gelmek üzere bazı Batı Avrupa ülkelerinde literatürde "gönenç devleti" olarak adlandırılan rejimler kuruldu. Bu rejimlerde işçi ve emekçi yığınlara görece geniş hak ve olanaklar tanınması, onları asla sosyalist yapmıyordu.

İşin tuhafı Kıvılcımlı'nın, neredeyse önüne gelen her ilerici grup ve kliğe "sosyalistlik" payesi biçen bu anti-Marksist yaklaşımı hem de aynı dönemde, kendisinin de eleştirmiş olmasıdır. O, "Sosyalist Kimlerle Çıkıyor?" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"Yeryüzünde en çok tartışılan bir sözcük varsa, o da sosyalizmdir. Denilebilir ki, toplumda kaç türlü sosyal sınıf, zümre ve tabaka varsa, en az o kez çok sosyalizm anlayışı vardır. Dünyada sosyalizmi bin yıl kökünden kazımıya and içmiş Alman faşizmi bile, kendisine **NAZİ**, yâni **NASYONAL-SOSYALİST** adını taktı. Başka türlü tutunamıyacağını biliyordu.

"Sosyalizm, modern toplumda o denli ağır basan bir gerçekliktir. 'Zamane alâmeti' olduğu için, hemen herkes ve her akım, az çok '**SOSYALİST**' kılığına girmedikçe ortaya çıkamıyor. Öyle olduğu için de, her 'sosyalistim' diyene sorulmalıdır:

" '- Sen hangi sınıfın, hangi küme insanın, ne çeşit sosyalistisin?'

"Bunu herkes, önce kendi kendisine, sonra öteki 'sosyalistim' diyenlere açıkça soramıyorsa, ya sosyalizmin ne olduğunu bilmiyor, yahut bilmek istemiyordur."[128] Tabii bu soru Kıvılcımlı'nın kendisine de sorulabilirdi ve nitekim soruldu da. Kıvılcımlı, yukardaki satırların yazılmasından sadece 5 ay sonra verdiği bir mülakatta sosyalizmi bir kez daha -burjuvazinin işçiler ve diğer sömürülen yığınlar üzerindeki diktatörlüğü olan- burjuva demokrasisiyle, hattâ ondan da geri bir rejim kuracak olan Türk "ulusal kurtuluşçuluğu" ile karıştıracaktı. O, sosyalizmi nasıl tanımladığı yolundaki bir soruyu aynen şöyle yanıtlayacaktı:

"6. SORU: *Vatan Partisinin SOSYALİZM anlayışı nedir?*
"6. KARŞILIK: Bilimsel sosyalizm DOGMATİZM (NASSI KAATI'cılık) değildir. Batıda Sosyalizm adı verilen şey Türkiye'de İKİNCİ KUVAYIMİLLİYECİLİKTİR."[129]

Kıvılcımlı 1970 yılı başlarında yaptığı bir konuşmada sosyalizm konusunda bir kez daha doğruya daha yakın şeyler söylcyecekti:

"Biliyoruz, bugünkü dünyada hiçbir sınıf yoktur ki, kendisine sosyalist sıfatım yahut eğilimini maske olarak takmadan milletlerin önüne çıksın. Böyle bir çağdayız. Bu zamane alâmeti... Demek dünyada yalnız bir tek gerçek var: **Sosyalizm**.. Ama, işte bu Sosyalizmde yalnız lâfın hiç önemi yok. O sosyalizmi hangi sınıf, hangi amaçla kullanıyor? Ona bakacağız.

"Almanya'da ve İtalya'da sosyalizmi kullanan sınıf, o memleketin Finans-Kapitalist zümresi idi. Ve o, ancak sosyalizm maskesini takabilirse, Alman yahut İtalyan insanlarını, kalabalıklarını, hele işçi sınıfını kandırıp, şaşırtıp peşinden sürükleyebilirdi."[130]

Ve gene o bir başka yapıtında bu doğru görüşü yineleyecek ve bir kez daha kendi tezlerini kendi kalemiyle yalanlayacaktı:

"Bir kapitalist sosyal adalet var, bir de sosyalizm var. Bilebildiğim kadarıyla 'sosyal adalet', kapitalizmin sosyalizme karşı paratoneridir...

"Sosyalist 'sosyal adalet' mi? Ancak modern toplumda, sosyal sınıf ve zümrelere göre çeşitli sosyalizmler bulunduğu için, çeşitli sosyal adaletler de türemiştir. Derebeyi sosyalizmi, burjuva sosyalizmi, küçük-burjuva sosyalizmi.. hâtta işçi sınıfı içinde aristokrat işçi vb.. zümre sosyalizmleri hep ayrı ayrı 'sosyal adalet' sadakacıkları icat etmişlerdir. Proletarya sosyalizmi bunlardan hiçbirine inanmıyor."[131] Peki ama, 27 Mayıs türü darbeleri ya da onların daha ileri versiyonlarını savunmak ve bu arada proleter sosyalizmiyle hiçbir ilgisi ve ortak noktası olmayan Suriye'deki Baas rejimini sosyalist olarak tanımlamak suretiyle Kıvılcımlı'nın kendisi de "kapitalizmin sosyalizme karşı paratoneri" rolünü oynayacak bir rejimi savunmuş olmuyor mu? Evet, oluyor.

Bu son bölümü bitirirken Kıvılcımlı'yı bir kez daha, kendisinin sözlerini kullanarak eleştireceğim. Birinci dönemin Kıvılcımlısı, "Legaliteyi İstismar" adlı çalışmasında, farklı devlet biçimleri uygulasa da burjuvazinin kendi sınıf egemenliğini gizlemeye çalıştığını söyledikten sonra şu doğru saptamayı yapıyordu:

"Burjuvazi, kendi sınıf egemenliğini olabildiğince perde arkasında oynatmaya zorunludur. Çünkü toplum içinde çoğunluğa değil, bir avuç azınlığa, hem de hattâ yansız bile değil, çoğunluğu ezip soyan bir azınlığa dayanır. Bu yüzden burjuva devlet aygıtının kanlı suratını daima 'demokrasi'nin traşıyla traşlı, parçalayıcı dişlerini ve tırnaklarını 'adalet'in cilasıyla cilalı göstermeye zorunludur... Fakat, dikkat edilirse, bütün bu başka başka biçimler geçiren aynı kapitalist siyasal egemenliği içinde daima aynı kalmaya mahkûm bir eksen vardır: devletin sürekli sınıfsal niteliğini örtbas etmek, burjuva devletini olabildiğince sınıfların üstünde, sınıflardan bağımsız, şu kötü maddi çıkar dünyasının sınıflar kördövüşünden tamamen ayrı, yansız, yalnız rejim, sosyal düzen gibi belirsiz bir cevher, manevi bir erdem uğruna geceyi güne katar, kırılıp dökülür bir fizik-ötesi varlık olduğu izlenimini kitleler içinde uyandırma zorunluluğu!"[132]

İkinci dönemin Kıvılcımlısı ise Doğan Avcıoğlu'nu ve YÖN hareketini eleştirirken şunları söylemişti:

" 'Devlet'in ne olduğu ve kimin elinde bulunduğu bilinmeden, onu bir aydın kapıkulunun istediği 'yön'de kullanabileceğini sanmak nedir? Yalnız bu soruyu sormak bile, sosyal adalet-sömürü-plan gibi iri iri lakırdılar ardında bir küçük-burjuva 'blöf'çülüğün nasıl saklanmak istediğini göstermeye yeter."[133] Aslında Kıvılcımlı'nın devlete, en azından Osmanlı-Türk devletine ilişkin yanılsamalarına en iyi yanıtının gene kendisine ait olan bu tümcelerde yattığını söyleyebiliriz.

NOTLAR

(1) *Oportünizm Nedir, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 310-11.
(2) aynı yerde, 312-13.
(3) aynı yerde, s. 314.
(4) aynı yerde, s. 315.
(5) aynı yerde, s. 317.
(6) *Üç Seminer*, s. 86.
(7) *Finans Kapital ve Türkiye*, s. 75.
(8) *YOL* 2, s. 13.
(9) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 312
(10) aynı yerde, s. 277.
(11) aynı yerde, s. 279.
(12) "Preliminary Draft Theses on the Agrarian Question", *Collected Works*, Cilt 31, s. 152.
(13) aynı yerde, s. 153.
(14) aynı yerde, s. 153-54.
(15) *Türkiye'de Sol Akımlar-II*, s. 255.
(16) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 144.
(17) Bkz. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, Cilt 1, s. 119.
(18) Engels'in, Marks'ın *Fransa'da İç Savaş* kitabına Giriş'i, Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, Cilt 2, s. 224.
(19) *Yeter Be!*, 2 Şubat 1971.
(20) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 314.
(21) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, s. 237-38.

(22) *Dev-Genç Konferansları*, s. 152.
(23) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 113.
(24) aynı yerde, s. 191.
(25) "Bunalım Patlıyor", 22 Aralık 1970.
(26) *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*, s. 39-40.
(27) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 29.
(28) aynı yerde, 46-47.
(29) aynı yerde, s. 195.
(30) aynı yerde, s. 200.
(31) "Ordu Kılıcını Attı", 16 Mart 1971.
(32) *YOL* 2, s. 285-86.
(33) aynı yerde, s. 286.
(34) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 519.
(35) *Türkiye Köyü ve Sosyalizm.*
(36) aynı yerde.
(37) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 317.
(38) aynı yerde, s. 396.
(39) "Türkiye'de Sınıflar ve Politika", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, Sayı: 8, Mart 1969.
(40) *YOL* 2, s. 118.
(41) aynı yerde, s. 190.
(42) "Preliminary Draft Theses on the Agrarian Question", *Collected Works*, Cilt 31, s. 157.
(43) aynı yerde, s. 159.
(44) "Finans Kapital Nedir? ", *Sosyalist*, 12 Nisan 1967.
(45) "Ortanın Solu ve Küçük Üretmenlerimiz", 29 Aralık 1970.
(46) *Genel Olarak Sosyal Sınıflar ve Partiler*, s. 16.
(47) aynı yerde, s. 26.
(48) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 34.
(49) *Kapital*, Üçüncü Cilt, s. 342-43.
(50) aynı yerde, s. 346.
(51) *Türkiye'de Sınıflar ve Politika.*
(52) aynı yerde.
(53) *Kapital*, Üçüncü Cilt, s. 632.
(54) aynı yerde, s. 347.
(55) aynı yerde, s. 629-30.
(56) aynı yerde, s. 632.
(57) *Genel Olarak Sosyal Sınıflar ve Partiler*, s. 9.
(58) aynı yerde, s. 22-23, boldlar benim.
(59) *Sayın İ. İ. Paşaya Açık Mektup.*
(60) "Türkiye'de Sınıflar ve Politika", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, Sayı: 8, Mart 1969.
(61) aynı yerde.
(62) aynı yerde.
(63) aynı yerde.
(64) *Genel Olarak Sosyal Sınıflar ve Partiler*, s. 10-11.
(65) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 35-36.
(66) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 304-05.
(67) aynı yerde, s. 306.
(68) *Soviet Policy and Its Critics* , s. 82.
(69) Aktaran J. Stalin, "The Right Deviation in the C.P.S.U. (B)", *Problems of Leninism*, s. 253.
(70) aynı yerde, s. 254.
(71) *Seçme Eserler* V, s. 443.

(72) "CIA Sosyalizmi Nasıl Yapılır?", 9 Mart 1971.
(73) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 114.
(74) aynı yerde, s. 115, italikler benim.
(75) aynı yerde, s. 119-20, italikler benim.
(76) aynı yerde, s. 122, italikler benim.
(77) *Dev-Genç Konferansları*, s. 77, italikler benim.
(78) *Üç Seminer*, s. 86, italikler benim.
(79) *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 68.
(80) *Durum Yargılaması ve 5 Mart Toplantısı*, s. 96-97.
(81) aynı yerde, s. 108-09.
(82) *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, s. 317.
(83) *Finans Kapital ve Türkiye*, s. 68-69.
(84) aynı yerde, s. 75-76.
(85) "Şapa Oturtulan Parlamentarizm", *Sosyalist*, 30 Mart 1971.
(86) aynı yerde.
(87) "İşçi Sınıfı Partisi'ne Giriş", 1 Nisan 1971.
(88) *12 Mart Devam Ediyor mu?*, s. 329-30.
(89) Atilla Akar, *Bir Kuşağın Son Temsilcileri Eski Tüfek Sosyalistler*, s. 83.
(90) *Kuvayımilliyeciliğimiz ve II. Kuvayımilliyeciliğimiz* s. 104.
(91) "Anarşi Yok Büyük Derleniş", Ekim 1970.
(92) *Vatan Partisi Tüzük ve Programı*, s. 9-10.
(93) aynı yerde, s. 10.
(94) Engels'ten Aktaran Lenin, *Devlet ve İhtilal*, s. 75-76.
(95) *Vatan Partisi Tüzük ve Programı*, s. 31-32.
(96) Bkz. aynı yerde, s. 34.
(97) aynı yerde, s. 35.
(98) aynı yerde, s. 62.
(99) *"What Is to Be Done?"*, *Collected Works*, Cilt 5, s. 371.
(100) Aktaran Rasih Nuri İleri, *Mihri Belli Olayı* I, s. 49-50.
(101) aynı yerde, s. 51.
(102) aynı yerde, s. 53-54.
(103) *Türk Solu*, 4 Şubat 1969.
(104) Aktaran Rasih Nuri İleri, *Mihri Belli Olayı* III, s. 955.
(105) http://ermenistan.de/recep-marasli-yazi-6-7-eylul-olaylari-turkiyenin-kristal-gecesi/
(106) *Saçak*, Sayı: 46, Kasım 1987, s. 24.
(107) *Dünya Komünist Hareketinin Ortak Belgeleri (1957-1976)*, s. 52-53.
(108) aynı yerde, s. 61.
(109) aynı yerde, s. 88.
(110) *Sosyalizm Teori ve Pratik* 3/54, 1978, s. 21-22.
(111) *Yeni Çağ* 2 (176), Şubat 1979, s. 128.
(112) *Sosyalizm Teori ve Pratik* 1/52, 1977, s. 45-46.
(113) *Marx-Engels, Seçme Yapıtlar, Cilt 1, s. 142-43.*
(114) *27 Mayıs, Yönün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 100.
(115) *Toplum Biçimlerinin Gelişimi.*
(116) *Üç Seminer*, s. 95.
(117) "Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Ordu", *Gençliğe Yazılar*, s. 92.
(118) *Dev-Genç Konferansları*, s. 74.
(119) aynı yerde, s. 103.
(120) aynı yerde, s. 105.
(121) *Günlük Anılar*, s. 131-32
(122) aynı yerde, s. 148.

(123) aynı yerde, s. 133.
(124) aynı yerde, s. 152.
(125) "Suriye Makamlarına Sunulan Bildiri"
(126) aynı yerde.
(127) "Sosyalizmden Önce Atatürkçülük", *YÖN*, Sayı: 69, 10 Nisan 1963, s. 8-9.
(128) *Sosyalist*, 20 Ocak 1967.
(129) "VP Genel Başkanı Dr. Kıvılcımlı ile Konuşma", *Sosyalist*, 20 Haziran 1967.
(130) *Üç Seminer*, s. 198.
(131) *27 Mayıs, Yönün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 59-60.
(132) *YOL* 2, s. 532.
(133) *27 Mayıs, Yönün Yönü, Devletçiliğimiz*, s. 49.

SONUÇ

Görülebileceği gibi Kıvılcımlı'nın ideolojik-siyasal konumu hayli eklektiktir ve bir dizi temel konuda anti-Marksist bir nitelik taşımaktadır. Onun "Marksizmi", büyük ölçüde burjuva milliyetçiliği, ordu "devrimciliği", kitle eylemleri karşısında sağ oportünizm ve provokasyon saplantısı, egemen sınıf kliklerine kuyrukçuluk, Müslüman-olmayan halklara karşı kuşkuculuk ve antipati, Osmanlı-Türk devletçiliği ve Kemalizme sahiplenmeyle, hattâ işçi sınıfı ile orta burjuvazi arasındaki çelişmenin antagonist bir nitelik taşımadığı ve bu sömürücü katmanın sosyalizmin inşasında yer alabileceği vb. görüşlerle sakatlanmış ve lekelenmiştir. Proletarya ideolojisinin bazı öğeleriyle burjuva ideolojisinin bazı öğelerinin böylesi bir karışımının Marksist olarak nitelenmesi olanaklı değildir. Yazarın, bu kitapta nisbeten ayrıntılı bir biçimde değinmiş olduğum, ama daha fazla derinleştirilmesi gerektiğine inandığım çeşitli konulara ilişkin hatalı ve anti-Marksist görüşleri bu vargımı fazlasıyla doğrulamıştır.

Kendisi de tüm içtenlikli çabalarına rağmen Mustafa Kemal'e ilişkin yanılsamalarından ve Türk milliyetçiliğinin etkisinden kurtulamamış olan Emin Türk Eliçin 1970'te yayımlanan önemli yapıtında, 1960'larda "Kuvay-ı Milliye ruhu" dediği eğilimin yeniden ortaya çıkıp güçlenmesini olumlularken Türkiyeli solcular için şunları söylüyordu:

"*Kuvay-ı Milliye ruhuna* sahip çıkanlar, onu bayrak gibi dalgalandırarak yeniden bağımsızlık ve özgürlük savaşına atılanlar, yazılı ve sözlü bütün tartışmalarda onu kendi canları gibi savunanlar hep toplumcu, solcu, sosyalist (hattâ komünist denilen) aydınlardır. Kuvay-ı Milliye ruhunda bir Yeni-Kemalizm yaratmaya çalışanlar onlar. Atatürk'ün Gençliğe Hitabını 'İstiklâl Marşı' gibi ta içlerinden gelerek ve gözleri nemlenerek okuyanlar onlar. Ulusal bağımsızlığı, sosyal adaleti (yani gerçekten halkçı) demokrasi rejimini, 27 Mayıs'ın getirdiği özgürlük nimetlerini, İkinci Cumhuriyet anayasasının tastamam uygulanmasını, halktan yana köklü reformlar yapılmasını ve böylece *Kemalizmin* daha gelişmiş bir aşamada, daha yüksek bir düzeyde yeniden canlanıp itici, ilerletici bir ideoloji hâline gelmesini özleyenler onlar... "[1] Devrimci güçlerin, Kuvay-ı Milliye'nin yarım bıraktığı görevleri yerine getirmesi ve ülkenin ekonomik kurtuluşunu sağlayacak bir İkinci Kuvay-ı Milliye atılımıyla tamamlaması gerektiğini savunan Kıvılcımlı'nın, Eliçin'in bu değerlendirmesininin kapsamına girdiği açıktır.

Kıvılcımlı, bir kitapçığında şöyle diyordu:

"Pratiğe ve özeleştiriye sıkı sıkıya bağlı olmayan teori, her şeyden önce teori değildir."[2] Doğru söze ne denir? O hâlde biz de bu kuralı uygulayabilir ve Kıvılcımlı'nın bu doğru saptamasını, onun teorik vargılarını ve siyasal analiz ve tavırlarını değerlendirmek için kullanabiliriz. Zaten benim bu kitap boyunca yaptığım da bu olmuştur. Ben bu çalışmamda, yazarın bir dizi önemli konuda subjektif analiz ve değerlendirmeler yaptığını, bu analiz ve değerlendirmelerin önemli bir bölümünün hem Marksizm-Leninizmle bağdaşmadığını ve hem de Osmanlı ve Türkiye toplumlarının özgül pratiği ve gerçekliğine ters düştüğünü gösterebildiğimi sanıyorum. Evet, benim bu çabam öncelikli olarak Kıvılcımlı'nın, toplumsal pratiğin çürüttüğü bu analiz ve değerlendirmelerinin eleştirisidir; ama o aynı zamanda onun bu analiz ve değerlendirmelerini dayandırdığı teorik tezlerinin tam ve doğrudan değil, ama kısmî ve dolaylı bir eleştirisidir.

Şaşırtıcı olan, en azından Kıvılcımlı'nın teorik ve siyasal mirası konusuna eğilen Türkiyeli komünist ve devrimcilerin, onun bu oldukça açık ve belirgin ve hattâ haykıran hatalarını görme konusundaki yetersizlikleri ya da beceriksizlikleri ve belki de isteksizlikleridir. Bunun nedeni ya da nedenleri nelerdir? Yazarın hatalarının ideolojik-siyasal içeriğini gözönüne aldığımda, bu analistlerin/ yorumcuların görünürdeki yetersizlik ya da beceriksizliklerinin altında yatan esas nedenin, onların kendi hatalı ya da proleter-olmayan ideolojik-siyasal duruşları olduğu kanısına varıyorum. Yani bu gerçek ve/ ya da potansiyel eleştirmenlerin kendileri de genelde burjuvazinin dünya görüşünden ve özelde Kemalizmden ya da onun sol yorumundan tam olarak kopamamış ve Marksist analiz ve eleştiri metodunu içselleştirememişlerdir.

Öte yandan Kıvılcımlı'yı eleştirmekten kaçınan aynı kişiler, zaman zaman başka grupları ve bireyleri daha tutarlı bir biçimde eleştirebiliyorlar. Bu da şunu düşündürüyor: Türkiye sol hareketi ve sol çevrelerinde uzun yıllarını cezaevlerinde geçirmiş bu kavga adamına duyulan -ve belli bir tarihsel haklılık payı da taşıyan- bir vefa borcu duygusu var. Onun ağır hataları karşısında sergilenen bu oportünist ve uzlaşmacı eleştiri pratiğinde, bu faktör belli bir rol oynuyor olmalı. Buna, Kıvılcımlı gibi bir siyasal ve entellektüel devi doğrudan karşısına almaktan duyulan bir çekingenlik öğesi eklenebilir. Belki üçüncü bir faktör olarak bunlara, 1990'lardan itibaren Türkiye devrimci hareketinin zayıflamasına ve can çekişir hâle gelmesine paralel olarak, devrimci özgüvenin, Marksizm-Leninizmin ilkelerini titizlikle savunma iradesinin ve devrimci polemik geleneğinin zayıflamasını ekleyebiliriz. Bütün bunlar olmasaydı, Osmanlı-Türk devleti ve ordusu hakkında böylesine devrimci-olmayan, hattâ gerici ve şoven değerlendirmeler yapmaya kalkan, Osmanlı-Türk devlet yöneticilerine böylesine övgüler düzen, Müslüman-olmayan halklara karşı böylesine milliyetçi ve şoven bir tavra sahip olan vb. bir devrimci önderin karşısında böyle bir sessizlik sergilenebilir miydi? Görüşleri ve pratiği aynı ya da benzer hatalarla sakatlanmış başka ve özellikle daha genç bir devrimci kadro, Kıvılcımlı'ya gösterilen hoşgörünün onda birini bile görmeyi hayalinden geçirebilir miydi?

Eğer Türkiye devrimci hareketi bir rönesans yaşayacak ve yeniden ayağa kalkacaksa, bunu burjuva ideolojisinin ve onun Kemalist ve İslâmî varyantlarının etkilerine karşı ciddi bir iç kavganın sınavından geçmeksizin asla yapamayacaktır. Her halükârda Türkiyeli devrimcilerin, Lenin'in *Ne Yapmalı?* adlı kitabının girişine yerleştirdiği ve Ferdinand Lassalle'ın Marks'a yazdığı 24 Haziran 1852 tarihli mektubundan alınan şu tümcenin gereğini yerine getirmeleri gerekiyor:

"Parti içi savaşımlar, bir partiye güç ve canlılık kazandırır; bir partinin zayıflığının en iyi kanıtı, dağınıklık ve açık-seçik sınırların bulanıklaşmasıdır; bir parti kendisini arındırarak güçlenir... "(3)

NOTLAR

(1) *Kemalist Devrim İdeolojisi*, s. 246.
(2) *Türkiye'de Sınıflar ve Politika.*
(3) "What Is to Be Done?", *Collected Works*, Cilt 5, s. 347.

EK 1:

KIVILCIMLI'NIN BELLİ BAŞLI YAPITLARI

Anayasa (Teklifi), Suat Şükrü, Ankara, Temmuz 1960.

Bilimde ve Felsefede Diyalektik Nedir?, Ali Kızılırmak, Ankara, Odak Yayınları, 1973.

Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1970.

Biyografi, 1926/1966: Hekimlikte Kırk Yıl, İstanbul 1966.

Deccal Nasıl Kapımızı Çalıyor?, *Proleter Devrimci AYDINLIK*, Sayı 6-20 (Haziran 1970), Sayı 7-21 (Temmuz 1970) ve Sayı 8-22 (Ağustos 1970).

Demokrasi: Türkiye Ekonomi ve Politikası Hakkında, İstanbul, Günün Meseleleri 1937.

Devrim Zorlaması - Demokratik Zortlama, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1970.

Dinin Türk Toplumuna Etkileri, *Aydınlık* Sosyalist Dergi, Sayı: 17, 1970.

Diyalektik Materyalizm, İstanbul, Tarih ve Devrim Yayınevi, 1974.

Durum Yargılaması, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1976.

Edebiyat-ı Cedidenin Otopsisi, İstanbul, Marksizm Biblioteği, 1935.

Emperyalizm - Geberen Kapitalizm, İstanbul, Marksizm Biblioteği, 1935.

Fetih ve Medeniyet, İstanbul, Günün Meseleleri, 1953.

"Finans-Kapital ve Türkiye", *SOSYALİST*, Sayı 10-17 (23 Şubat 1971) - Sayı 26 (27 Nisan 1971).

Finans-Kapital Nedir?, *SOSYALİST*, Sayı 4 (12 Nisan 1967?), *SOSYALİST*, Sayı 2-9 (15 Aralık 1970), *KIVILCIM*, Sayı 4 (1 Nisan 1974), *UYANIŞ*, Sayı 2 (17 Nisan 1976).

Genel Olarak Sosyal Sınıflar ve Partiler, İstanbul, Tarih ve Devrim Yayınları, 1974.

Halk Savaşının Plânları, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1970.

İkinci Kuvayimilliyeciliğimiz (M.B.K.'ne İki Açık Mektup), İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1965.

İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1965.

İnkılâpçı Münevver Nedir? Hanri Barbüs, İstanbul, Marksizm Biblioteği, 1935.

İnkılâp Nedir?, Berlin, Derleniş Yayınları, 1974.

Karl Marks'ın Özel Dünyası, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1966.

Kısaca Marksizm Düşünüşü (Gerçek Bilim), İstanbul, Tarih ve Devrim Yayınevi, 1974.

Marks-Engels: Hayatları, İstanbul, Marksizm Biblioteği, 1937.

Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?, İstanbul, Marksizm Biblioteği, 1936.

Metafizik Sosyoloji Eleştirileri, İstanbul, Ararat Yayınevi, 1970.

Oportünizm Nedir?, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1970.

Ortanın Solu ve Küçük Üretmenlerimiz, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1976.

Osmanlı Tarihinin Maddesi, İstanbul, Sosyal İnsan Yayınları, 2007.

Sayın İ. İ. Paşa'ya Açık Mektup, Proleter Devrimci *AYDINLIK*, Sayı 2-16 (Şubat 1970).

Sosyalizm Nedir?, *SOSYALİST*, Sayı 1 (20 Ocak 1967), *SOSYALİST*, Sayı 2 (7 Şubat 1967), *SOSYALİST*, Sayı 4-11 (29 Aralık 1970), *SOSYALİST*, Sayı 5-12 (5 Ocak 1971), *KIVILCIM*, Sayı 5 (8 Nisan 1974), *KIVILCIM,* Sayı 6 (15 Nisan 1974), SOSYALİST, Sayı 27 (15 Şubat 1975), *SOSYALİST* Sayı 30-3 (15 Mart 1975).

"Sosyalizm Tarihimizden Teorik Bir Belge", *SOSYALİST*, Sayı 9-16 (16 Şubat 1971) - Sayı 26 (27 Nisan 1971) arasında 11 bölüm çıktı. Tamamlanmış değil.

Siyasetimiz (Bütçe Dolayısı ile), 1957.

Tarih, Devrim, Sosyalizm, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1965.

Tarih Tezi, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1974.

Toplum Biçimlerinin Gelişimi, Ankara, Ekim Yayınevi, 1970.

Türkçe'nin Üreme Yolları ve Dil Devrimciliğimiz, Sadık Göksu, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1966.

Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1965.

Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı, İstanbul, Marksizm Biblioteği, 1935

Türkiye Köyü ve Sosyalizm, *SOSYALİST*, Sayı 10-17 - Sayı 26 (27.4.1971) arasında yayınlanmış 10 bölüm.

Uyarmak İçin Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarmalı, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1970.

Üretim Nedir?, İstanbul, Tarih ve Devrim Yayınları, Temmuz 1974.

Vatan Partisi Tüzüğü, Programı, Tarihçesi, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1975.

27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz, İstanbul, Bibliotek, 1989.

EK 2:

KİŞİLER TEMELİNDE İTTİHATÇI-KEMALİST YAKINLIĞI

Sait Çetinoğlu'nun 21 Mayıs 2006 tarih ve "Teşkilât-ı Mahsusa'dan Kemalist Rejime Gelen Kadrolar Üzerine Bir İnceleme" başlıklı yazısında ortaya konan veriler İttihat ve Terakki Fırkası ile Kemalistler arasındaki kişiler temelinde var olan süreklilik konusuna ışık tutuyor. Hristiyan halkların kırımı ve sürgününde çok önemli görevler üstlenen Teşkilât-ı Mahsusa'yı İttihat ve Terakki'nin çelik çekirdeği olarak tanımlayan yazar bu çalışmasında şöyle diyordu:

" 'İç güvenliği sağlamak, devletin varlığı için hayati önemi olduğu düşünülen Türkçe konuşan azınlığın süregelen hâkimiyetini korumak ve Osmanlı devletinin daha fazla toprak kaybetmesini engellemek' gibi amaçlarla tarif edilen teşkilât Millî Mücadelenin devraldığı en önemli hazır kadrolardan biridir." Esas olarak Çetinoğlu'nun verdiği bilgilere dayanarak hazırladığım ve burada sunduğum bu listeye bir göz atmak, Kemalist rejimin pek çok önemli isminin aslında İttihat ve Terakki Fırkası/ Teşkilât-ı Mahsusa kökenli olduklarını göstermektedir:

*Teşkilât-ı Mahsusa'nın yöneticileri ve Rum ve Ermeni kırımlarının baş sorumlularından Kuşçubaşı Eşref ve kardeşi Kuşçubaşı Selim Sami,

*1916-18 yıllarında Suriye Vâlisi, tehcir sırasında Muş ve Erzurumda vâli ve jenosit sorumlusu, Cumhuriyet döneminde değişik illerden milletvekili ve 1935-39 yıllarında Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer,

*Millî mücadele önderlerinden Doğu Cephesi kumandanı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucu genel başkanı, TBMM başkanı Kâzım Karabekir,

*İttihat ve Terakki'nin en öndegelen liderlerinden, Osmanlı devletinin son yıllarında dışişleri bakanı, şûra-yı devlet başkanı ve meclis başkanı, 1931-46 yıllarında milletvekili Halil Menteşe,

*Denizcilik bakanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü başbakanı, TCF'nin kurucularından, Kastamonu milletvekili ve Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarından "Hamidiye kahramanı" ünvanlı Hüseyin Rauf Orbay,

* Teşkilât-ı Mahsusa kurucularından, Ermeni jenosidinde önemli rol sahibi, İnönü'nün kurmayı, Mustafa Kemal'in yaveri ve fedaisi Atıf Kamçıl,

*İttihat ve Terakki iktidarı döneminde emniyet genel müdürü, İstanbul vâlisi, içişleri bakanı, İstanbul belediye başkanı, Malta sürgünü dönüşünde TBMM'nde İstanbul milletvekili ve Mustafa Kemal'in en güvendiği kişilerden biri olmasına rağmen İzmir suikastı davasında tutuklanarak idam edilen İsmail Canbolat,

* İttihat ve Terakki iktidarı döneminde Diyarbakır milletvekili, örgütün ideologu, 1923 Ağustosunda yeniden Diyarbakır milletvekili Ziya Gökalp,

*Karakol Cemiyeti kurucularından, sağlık bakanı ve TBMM ikinci başkanı Adnan Adıvar,

*Ermeni jenosidi sırasında Harput vâlisi, Halk Fırkası ve TCF kurucu üyesi, Cumhuriyet döneminde Elâzığ ve Erzincan milletvekili Sabit Sağıroğlu,

* İttihat ve Terakki iktidarı döneminde orduda çeşitli düzeylerde görevli, Sivas Kongresinden sonra Heyet-i Temsiliye başkatibi, Mustafa Kemal'in yaveri Cevat Abbas Gürer,

*Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında yer alan, İstanbul merkez kumandanı, Malta sürgünü ve Karakol Cemiyeti kurucusu ve Dersim kıyımının sorumlularından Albay -Galata'lı- Şevket,

*Teşkilât-ı Mahsusa'nın son başkanı ve millî mücadelede önemli istihbarat işleri yürüten Hüsamettin Ertürk,

*İttihat ve Terakki'nin önemli yöneticilerinden, millî mücadele komutanlarından, Eskişehir milletvekili Ohri'li Eyüp Sabri Akgöl,

*İttihat ve Terakki üyesi ve 1923-1944 yıllarında Cumhuriyet rejiminin genelkurmay başkanı Fevzi Çakmak,

*İttihat ve Terakki döneminde Osmanlı ordusunda Onuncu Kolordu topçu komutanı, Teşkilât-ı Mahsusa'nın ve Karakol Cemiyeti'nin kurucularından Cebelibereket (=Osmaniye) milletvekili, denizcilik bakanı, İstiklâl Mahkemesi üyesi "Topçu" İhsan Eryavuz,

*İttihat ve Terakki'nin önemli fedailerinden Kemalist rejimin ilk Ankara vâlisi Abdülkadir,

*İzmir İttihat ve Terakki Cemiyeti sorumlu sekreteri ve Teşkilât-ı Mahsusa başkanı, Ege'deki etnik temizlikleri örgütleyen ve bakanlık, başbakanlık ve üçüncü cumhurbaşkanlığı görevlerinde bulunan Mahmut Celâl Bayar,

*İttihat ve Terakki iktidarı döneminde genel sekreter, Manastır milletvekili ve Sofya elçisi, Ahmet İzzet Paşa hükümetinde içişleri bakanı, Cumhuriyet döneminde TBMM başkanı, başbakan, yakın arkadaşı Mustafa Kemal'in inisiyatifiyle 1930'da kurulan ve aynı yıl kapatılan SCF'nin lideri Ali Fethi Okyar,

*İttihat ve Terakki'nin İslâmcı kanadına mensup olup Kemalist rejimde başbakanlığa kadar yükselen Şemsettin Günaltay,

*Ünlü bir Türkçü ve İttihat ve Terakki üyesi, bu partinin İzmir milletvekili, çeşitli bakanlıklardan sonra 1942-46 yıllarında başbakan, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Nazi-yanlısı bir çizgi izleyen olduğunda kötü ünlü Varlık Vergisini yaşama geçiren Mehmet Şükrü Saraçoğlu,

*İttihat ve Terakki Fırkası Genel Merkez üyesi, 1915-16 yıllarında Lübnan vâlisi ve Ermeni ve Maruni kırımı sorumlusu, Cumhuriyet döneminde Mersin ve Seyhan milletvekili Ali Münif Yeğenağa,

*Kütahya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucusu, Aydın milletvekili, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti kurucusu, 1926 tasfiyelerinde İstiklâl Mahkemesi üyesi olan ve Darülfünun tasfiyesi döneminde millî eğitim bakanı Dr. Reşit Galip,

*Birinci Dünya Savaşı sırasında istihbarat görevlisi ve Cumhuriyet döneminde Suriye'den koparılan "Hatay Devleti"nin cumhurbaşkanı olacak olan Tayfur Sökmen,

*İttihat ve Terakki iktidarı döneminde Diyarbakır milletvekili, Diyarbakır Ermenileri'nin katlinden sorumlu ve Cumhuriyet döneminde gene Diyarbakır milletvekili Zülfü Tigrel,

*Türk Ocağı kurucusu ve başkanı ve sonradan milletvekili ve içişleri bakanı olarak görev yapan Ahmet Ferit Tek,

*Rum ve Ermeni kırımlarında önemli görevler üstlenen, kendisi gibi jenosit suçlusu ve Teşkilât-ı Mahsusacı ünlü Kafkas Tümeni komutanı Deli Halit Paşa'yı meclis binasında öldüren, İstiklâl Mahkemesi başkanı, ulaştırma ve bayındırlık bakam -Kel Ali lakaplı- Ali Çetinkaya,

*Kafkas İslâm Ordusu komutanı ve Enver Paşa'nın jenosid suçlusu kardeşi Nuri (Killigil) Paşa,

*Tehcir sırasında Samsun mutasarrıfı, Malta sürgünü ve Cumhuriyet döneminde Kastamonu

vâlisi ve Samsun milletvekili Süleyman Necmi Selman,

*İttihat ve Terakki'nin kurucu, yönetici ve genel sekreterlerinden, Osmanlı Meclis-i Mebusanı ve TBMM üyesi Mithat Şükrü Bleda,

*Trabzon'daki jenosidin örgütleyicilerinden ve İttihat ve Terakki'nin Trabzon sorumlusu Yenibahçeli Nail,

Yenibahçeli Nail'in kardeşi, Karakol Cemiyeti üyesi ve millî mücadelenin İstanbul Anadolu ve İzmit bölgesi sorumlusu, İstanbul milletvekili Yenibahçeli Şükrü Oğuz,

*Jenosid sorumlularından İttihat ve Terakki Erzurum sorumlu sekreteri Filibeli Hilmi,

*İttihatçıların ünlü iaşe nazırı (=besin bakanı- G. A.) savaş sürecinde sermayenin "Türk"leştirilmesinin en önemli aktörü, Karakol Cemiyeti'nin kurucusu Kara Kemal,

*İttihat ve Terakki üyesi, başkanlığını yaptığı Karakol Cemiyeti'nin kurucularından, Sivas Kongresi üyesi, Malta dönüşü Sivas milletvekili Kara Vasıf,

*İttihat ve Terakki üyesi, Karakol Cemiyeti kurucularından Tayyare Cemiyeti (=Türk Hava Kurumu) müfettişi Baha Sait Bey,

*1915'te İstanbul emniyet müdürlüğü 2. (siyasî) şube memuru ve müdürü, Cumhuriyet döneminde mülkiye müfettişi, Adana vâlisi, şûra-yı devlet başkanı, Zonguldak, Adana ve İzmir milletvekili Mustafa Reşat Mimaroğlu,

*Egedeki Rumlara karşı etnik temizliği gerçekleştiren ekipten ve Karakol Cemiyeti'nin kurucularından Yüzbaşı Sarı Edip Efe,

*İttihat ve Terakki içindeki küçük çekirdek grubun üyesi ve daha sonra Mustafa Kemal'in yaveri Dr. Rüsuhi Savaşçı,

*Talât Paşa'nın yakın arkadaşı ve İttihat ve Terakki'nin buyruğuyla 31 Temmuz 1918'den itibaren jandarma umum kumandanı olan, "ulusal kurtuluş" savaşının komutanlarından ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarının içişleri ve savunma bakanlarından Refet Bele,

*Teşkilât-ı Mahsusa üyesi ve Enver Paşa'nın ünlü yaveri İzmitli Mümtaz,

*Trakya ve Ege'de millî mücadeleyi örgütleyen Bekir Sami Günsav,

*Tayyare Cemiyeti'nde başkanlık yapmış olan General Fuat Bulca,

*Ege'deki etnik temizliğin örgütleyicisi ve düzenleyicisi, daha sonra TBMM'nde üyesi General Pertev Demirhan,

*Jenosit planlayıcısı Bahaettin Şakir'in bu süreçteki 'asistanı', Kemalist rejimin ünlü vâlisi, Kürdistan'da ve Trakya'da umumî müfettiş olarak görev yapan İbrahim Tali Öngören,

*Mustafa Kemal'in çocukluk ve okul arkadaşı, 41. Tümen komutanı ve Cumhuriyet döneminde Adana vâlisi ve Serbest Cumhuriyet Fırkası kurucusu Mehmet Nuri Conker,

*Cumhuriyet rejiminin önemli emniyet genel müdürlerinden Şükrü Sökmensüer,

*Tehcir sırasında Halep milletvekili, Antep'te Ermenilerin tehcirinden sorumlu, Güney Cephesi Müdafaa-i Hukuk örgütçüsü ve 1924-26 yıllarında ticaret bakanı Ali Cenani,

*İttihat ve Terakki döneminde Aşair ve Muhacirîn Müdiriyeti (=Aşiretler ve Göçmenler Yönetimi- G. A.) Müdürü sıfatıyla tehcir ve jenosidin sorumlularından, Lozan Konferansı'na katılan kurulda danışman, Kemalist rejimde 1927-1938 yılları arasında içişleri bakanlığı yapan Şükrü Kaya,

*Tehcir döneminde Bitlis ve Halep vâliliği yapan, buraların Ermenilerden "arındırılması"nı gerçekleştiren, 1924-30 yıllarında maliye ve millî savunma bakanlığı, 1935-1946 yıllarında TBMM başkanlığı ve 1947-49 yıllarında devlet bakanlığı yapan Mustafa Abdülhalik Renda,

* Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucusu olan ve Cumhuriyet döneminde milletvekilliği ve bakanlık yapan Faik Öztrak,

*Ziya Gökalp'ın kuzeni ve Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda ve TBMM'nde dört dönem milletvekilliği yapmış olan jenosit sanığı Fevzi Pirinççioğlu,

*Mustafa Kemal'in sadık yaverlerinden ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın fedailerinden Salih Bozok,

*İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk üyelerinden, İzmir suikasti ve Menemen olayları sırasında İzmir vâlisi olan daha sonra Trakya umumî müfettişliği görevi yapan Manastır'lı Kâzım Dirik,

*Teşkilât-ı Mahsusa üyesi, Ermeni sürgünü sırasında Van Jandarma Seyyar Fırkası komutanı, millî mücadele kumandanlarından, millî savunma bakanı ve meclis başkanı olarak görev yapan Kâzım Özalp,

*Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda İttihat ve Terakki Cemiyeti Trabzon milletvekili ve Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucusu olan ve İzmir suikastı davasında idama mahkûm edilen Hafız Mehmet,

*Pontus ve Ermeni kırımlarının yürütücüsü, Teşkilât-ı Mahsusa üyesi ve Kafkas Tümeni komutanı -Deli Halit Paşa olarak bilinen- Miralay Halit,

*İttihat ve Terakki iktidarı döneminde kolordu ve tümen komutanı, Trakya'da Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti kurucusu ve Kuvayı Milliye'den sorumlu, Edirne milletvekili ve 1924'te TCF kurucularından Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa,

*Karakol Cemiyeti'nin kurucularından, Kuvayı Milliye komutanlarından, milletvekili, İzmir Suikastı ile ilişkili görülerek idam edilen -'Ayıcı Arif' lakaplı- Miralay Arif,

*Kemalist dönemin genelkurmay başkanlarından Abdurrahman Nafiz Gürman,

*Jenosit sırasında kolordu ve ordu komutanı sıfatıyla Van, Musul ve Urmiye'de Hristiyanların katlinden sorumlu olarak tutuklanıp Maltaya sürülen ve 1922'deki Büyük Taarruz öncesinde görevinden alman Ali İhsan Sabis Paşa,

*Teşkilât-ı Mahsusa'nın İzmir sorumlularından ve sekiz dönem TBMM üyesi Hacim Muhittin Bey,

*İttihat ve Terakki'nin kurucularından, Osmanlı Meclis-i Mebusan ve TBMM'nde üyelerinden Yunus Nadi,

*Teşkilât-ı Mahsusa ve Karakol Cemiyeti üyesi ve 1943 yılında yaşanan 33 kurşun olayının sorumlusu Mustafa Muğlalı Paşa,

*İzmir vâlisi, Koçgiri ve İzmir fâtihi, İzmir yangını faili Sakallı Nurettin Paşa,

*Hareket ordusu öncü birliği komutanı ve Enver'in eniştesi, Kuvayı Milliye komutanlığı, Jandarma genel komutanlığı ve genelkurmay başkanlığı yapmış olan Kâzım Orbay,

*İttihat ve Terakki üyesi, jenosid planlayıcısı Dr. Nazım'ın bacanağı, jenosit sanığı ve Cumhuriyet rejiminin dışişleri bakanlarından Dr. Tevfik Rüştü Aras.

EK 3:

NEDEN RESMİ TARİH ?

Fikret Başkaya, 16 Şubat 2006

"Eğer nereden gelindiği bilinmiyorsa,
nereye gidildiği de bilinmez"
Afrika atasözü

Resmi tarih, hakim sınıfların bilinmesini istediği tarihtir. Tarihin, geçmişte yaşanmış olanın iktidar sahiplerinin ihtiyacaçları doğrultusunda kurgulanmış versiyonudur. Bu amaçla toplumsal bellek [hafıza–ı enâm] yok edilmek, toplum hafıza kaybına uğratılmak istenir. Fakat, resmi tarih oluşturmak bir başına amaç değildir. Asıl amaç 'resmi ideoloji' oluşturmaktır. Velhasıl, resmi ideoloji oluşturmak için resmi tarih oluşturmak, resmi tarih oluşturmak için de toplumun hafıza kaybına uğratılması, toplumsal belleğin [kollektif hafızanın] yok edilmesi, bozulması, tahrif edilmesi, *bu günün egemenlerinin ihtiyacına uygun bir bellek imâl edilmesiyle mümkün oluyor.*

Resmi tarih, yalan, tahrifat, yok saymaya [occultation], adıyla çağırmamaya, sansür ve otosansüre dayanan bir tarih versiyonudur. Toplumsal bellek, egemen sınıfların ihtiyacına cevap verecek şekilde yeniden kurgulanır. Dolayısıyla genç nesillere öğretilen tarih 'gerçek tarih' değil, ısmarlama üzerine üretilmiş bir tarih versiyonudur. Bu "uydurulmuş tarih" başta genç nesiller olmak üzere, kitleler tarafından 'içselleştirildiğinde' amaç gerçekleşmiş sayılır. Öyleyse bir toplumun hafızasını [belleğini] yok etmeye, değilse bozmaya, hafıza kaybı [amnésie] yaratmaya, tarihi tahrif etmeye kim neden ihtiyaç duyuyor sorusu akla gelir. İktidar olmanın ve iktidarda kalmanın yolu gizlemekten, unutturmaktan, toplumu geçmişine yabancılaştırmaktan, toplumu *"tarihsizleştirmekten, kimliksizleştirmekten geçiyor. Zira, toplumsal hafıza toplumsal kimliğin en temel yapıcı unsurudur. Bu yüzden "iktidar gizlemesini bilenindir"* denmiştir. Hafıza kaybına uğramış, kim olduğunu, ne olduğunu, nereden geldiğini bilmeyen, kendi geçmişine yabancılaşmış birine hükmetmek çok daha kolaydır. Bir birey için geçerli olan bu durum, toplum için de aynı şekilde geçerlidir. Hakim sınıflar binlerce yıllık tecrübelerinden biliyorlar ki, *toplumun geçmişine hakim olmadan bugününe ve geleceğine hakim olmak mümkün değildir.* İşte, toplumun hafıza [bellek] kaybına uğratılma gereği böyle bir ihtiyaçtan doğuyor. Bu iş de düzen tarafından yere göğe sığdırılmayan anlı-şanlı tarihçiler, saray uleması ve/veya *akademik statünün gardiyanları* tarafından gerçekleştiriliyor. Sömürü düzeni tarihçisini ve tarih eğitimini boşuna önemsemiyor. Okullarda okutulan tarih her zaman 'kaybedenlerin' değil, kazananların, kitlelerin değil komutanların, kıralların, padişahların, imparatorların, ulu önderlerin yazdıkları, yazdırdıkları tarihtir. Öyle bir tarih ki, orada tarihin asıl yapıcıları, gerçek özneleri olan geniş halk kitlelerininin esâmesi okunmaz... Savaşı

kazanan, vatanı kurtaran, her zaman ulu hakandır, şanlı kraldır, padişahımız efendimizdir, ulu önderimizdir. Velhasıl tarihi yapan kitleler değil 'kahramanlardır'. Üzerinde yaşadığımız ülke bize 'ulu önderin' bir lütfudur... Bizi sadece düşmandan kurtarmakla kalmamış, bir de vatan bağışlamıştır, eğer ulu önderimiz olmasa vatanımız da olmazdı, biz de olmazdık... Orhun Kitabeleri'nde Bilge Kağan şunları söyler: "*Tanrı buyurduğu için, ben çalışıp kazandığım için Türk halkı da öylece kazanmış oldu şüphesiz. Ben erkek kardeşimle beraber bu kadar önderlik edip çalışmasa ve muvaffak olmasa idim, Türk halkı ölecek idi, yok olacak idi*" .

Hakim sınıfların ihtiyacına göre yazılmış tarih, işe, geçmişi tahrif ederek, geçmişte yaşanmış olana dair tabular oluşturarak, bazı olayları öne çıkarıp önemini abartıp, bazılarını yok sayarak, değilse önemsizleştirerek, karartarak, silikleştirerek, kişiyi yüceltip, kişiye tapınmaya dayalı bir kişi kültü yaratarak, ama hepsinden önemlisi geçmişin bilinmesi istenmeyen kısımlarını unutturup, hafıza kaybı [amnésie] yaratmakla mümkün oluyor. Kimi zaman yok saymaya yok etme eşlik eder, kitapların yakılması, kütüphanelerin ateşe verilmesi, o toplumun geçmişini çağrıştıran araçların tahrip edilmesi, tarihi eserlerin yok edilmesi gibi. Kimi zaman da yaşanmış bir olay efsaneleştirilir, yaşanmış bir başka olay yok sayılır, veya gerçekleştirilmiş olan ne varsa bir tek şahsiyete [lidere] mal edilir. Kişiyi yüceltmekten, kişi kültü yaratmaktan amaç, sadece tarihi tahrif etmek, kafaları bulandırmak değildir, böylece tarihin gerçek öznesi olan kitlelerin rolü yok sayılır. Öyle bir anlayış yerleştirilir ki, sanki tarih büyük adamların elinde oyuncaktır. Böyle yazılmış bir tarih de kaçınılmaz olarak elitist, erkek merkezli ve militaristtir. Dolayısıyla, bize miras kalan tarih 'gerçek tarih' değil, aracın direksiyonundakilerin 'uygun ve gerekli gördüğü' *ısmarlama üzerine üretilmiş tarihtir.*

Geleceği kurmak için 'tarihten ders çıkarmak', bu amaçla da tarihi öğrenmek gerektiği söylenir. Oysa asıl amaç tam da bunun tersini yapmakla ilgilidir. *Egemen sınıflar toplumun geleceğini karartmak için geçmişini karartmak durumundadırlar* Tarih eğitiminin amacı insanların [özellikle de genç nesillerin] geçmişleriyle, tarihleriyle, atalarıyla gurur duymasını sağlamaktır. Geçmişle gurur duymak için de geçmiş şanlı olmalıdır. İşte devlet tarihçisi bu aşamada devreye girer ve şanlı bir geçmiş imalatına girişir. Fakat, tarihçinin misyonunu gerçekleştirebilmesi için önce tarihin bir *uzmanlık alanı*, tarihçinin de 'toplumsal hafıza uzmanı', biliminden sual olmaz otorite sayılması gerekir. Aslında bu, bir tür *seçme, ayıklama, yok sayma, velhasıl temizlik operasyonudur.* Tarihçi utanılacak ne varsa yok sayar, üstünden atlar, 'geçmişin kirlerini temizler', boş kareleri doldurur... Şanlı bir geçmiş kurgusuyla amaçlanan sadece gurur duyulacak bir geçmiş yaratmak değildir. Şanlı geçmiş bugün yaşanan kötülükleri unutturma işlevi de görür. Fakat bellek [hafıza] kaybı yaratmaktan amaç bununla da sınırlı değildir. Böylece iktidar sahipleri [büyük gaspçılar ve şürekâsı], sadece ayrıcalıklı konumlarını güvence altına almış olmazlar, *işledikleri insanlık suçlarının, katliamların, kıyıcılığın ve zulmün hesabının sorulmasını da engellemeyi amaçlarlar.* Hafıza kaybı yaratma amacı gerçekleştiğinde egemen sınıflar *masumiyetlerini de kanıtlamış olurlar*... Dolayısıyla resmi tarih *zalimlerin zulmünün cezasız kalmasını sağlar*, bir tür *beraat ettiricidir*, Ermeni sorununa dair bağnaz 'resmi refleks' İttihatçıların işlediği insanlık suçunun hatırlanmasını engellemek içindir. Eğer bu vesileyle yalanlardan biri deşifre edilir, açığa çıkarsa, başka yalanların da çorap söküğü gibi ortalığa dökülme riski vardır ki, böyle bir şey büyük gaspçıların ve ideolojik uşaklarının korkulu rüyasıdır.

Siyasetçiler, devlet adamları ve sözcüleri sık sık "tarih tarihçilere bırakılmalıdır" derler. Aslında bununla "*tarih benim tarihçilerimden başkasına bırakılamaz*" demek isterler... Bu yüzden toplumsal bellek alanı [toplum hafızası densin], önemli bir ideolojik mücadele alanı, dolayısıyla *sınıf mücadelesini angaje eden birşeydir.* Resmi tarih [ve ona dayanan resmi ideoloji de] yalana, tahrifata yok saymaya, adıyla çağırmamaya ["sözde Ermeni soykırımı" gibi], tabulaştırmaya, kişi kültüne [Mustafa Kemal'in putlaştırılması] vb. dayandığı için,

mantikî, etik, bilimsel iç tutarlılıktan yoksun, inandırıcılığı şüpheli, son derece kırılgan bir tarih versiyonudur. Son dönemde efsane üreticilerinin yeniden arzı-endam etmesi [*Şu Çılgın Türkler* ve benzeri zorlamalar] tam da söyediğim durumla ilgilidir... Bu yüzden resmi tarihin sadece tarihçiler, *akademik statünün gardiyanları* tarafından savunulması mümkün değildir. Resmi tarih yasalar, mahkemeler tarafından da korunmaya muhtaçtır. Herhangi biri 'resmi tarihi' teşhir edip, 'gerçek tarihe' ulaşmaya kalkar, "mayınlı alana girer', rejimin tabularına dokunursa, karşısında sadece devlet tarihçisini, 'zihin gardiyanlarını' bulmaz, polisi, savcıyı, yargıcı, nihayet hapisaneyi de bulur... Durum böyleyken, devlet tarihçisinin rejim tarafından ödüllendirilmesi, *tarafsız bilimin* timsali sayılması, burjuva düzeninin bir ironisidir... Elbette bu, resmi tarihe karşı çıkıp "başka", "farklı" bir tarih versiyonu oluşturmayı amaçlayanın yazdığı tarihin mutlaka *gerçek tarih* olduğu anlamına gelmez. Asla böylesi bir kesinlik söz konusu değildir. "Devlet tarihçisi [resmî terihçi] değil, öyleyse söylediği muteberdir" diye bir kural yoktur ve olmamalıdır. Bu, resmi tarihe karşı çıkan, resmi tarihi teşhir etme niyeti taşıyan tarihçinin, sadece yöntem üstünlüğüne sahip olduğu anlamına gelir. Yalanın karşısında durmak, geçmişe ezilen, sömürülen sınıflar, gerçeğe ihtiyacı olan 'asıl tarih yapıcılar' tarafından bakmak, asıl misyonu yalan üretmek olan 'devlet tarihçisine' göre 'gerçeği yakalamak bakımından daha avantajlı durumda olmaktır. Dolayısıyla, resmi tarihe karşı çıkanın bilimsel yetkinliğe sahibolması, bilimsel öğelerin diyalektik bütünlüğünü yakalaması, kendinden beklenen yüksekliğe çıkabilmesi gerekir.

Genel bir çerçevede geçerli olan durum, Türkiye söz konusu olduğunda daha da belirgindir. Böylesine köşeli, bağnaz bir resmi tarih versiyonu oluşturup, genç nesillerin zihnini yalanla doldurmanın nedeni, iktidar sahiplerinin *meşruiyet* sorunuyla ilgilidir. Egemen sınıfın egemenliği sadece zora, çıplak şiddete dayanarak sürdürülemez. Kaba kuvvet, çıplak şiddet, iktidar olmayı sağlasa da, iktidarın kalıcı olabilmesi için ideolojik egemenlik [gönüllü kabullenme] gereklidir. Fakat, insanların [toplumun] bilincine nüfuz edebilme yeteğine sahip bir egemen ideoloji, sadece lafla, nutukla, kahramanlık ayinleriyle, bıktırıcı törenlerle, marşlarla, şanlı geçmiş masallarıyla, düşmanı denize dökme edebiyatıyla, vb. mümkün olmaz. *Kitlelerin bilincine nüfuz edecek, yanılsama yaratacak ideoloji bile bir maddi arka planı varsayar.* Velhasıl kitlelerin 'yeni düzenin' durumlarını iyileştireceğine inanmaları, ikna olmaları gerekir. İkna olmaları için de maddi dünyada asgari düzeyde de olsa birşeylerin değişmesi, gerçekleşmesi gerekir.

İşte bir darbeyle Cumhuriyeti kuran İttihatçı kliğin maddi dünyada kitlelere teklif edeceği fazla birşeyin olmaması, onların egemen ideoloji üretme yeteneklerini zaafa uğratıyordu. Gönüllü kabullenme anlamında bir egemen idieoji oluşturmanın mümkün olmadığı koşullarda, bağnaz bir resmi ideoloji oluşturmaya mecburdular. Resmi ideoloji de ancak resmi tarihe dayandırılabilirdi ve öyle oldu. Mustafa Kemal kliğinin bir darbeyle kurduğu Cumhuriyet, emekçi halk çoğunluğunun yaşam koşullarını iyileştirici birşeyler teklif etme yeteneğine sahip değildi. Bir kere Cumhuriyet [zaten gücü ve etkinliği kalmamış Halife Sultanın sahneden çekilmesi dışında] hiçbir köklü yenilik içermiyordu. Sadece gaspçıların sömürü, yağma ve talanı güvence altına alınmıştı. Gaspçıların durumu da emekçi çoğunluk aleyhine güvence altına alınabildiğine göre, Kemalist kliğin önderliğindeki bürokrat, toprak ağası, komprador burjuvazi ittifakı, kitlelerin bilincine nüfuz edecek bir egemen ideoloji oluşturamazdı. İşte maddi plandaki bu zaaf, ideoloji dünyasına daha çok yaslanarak telafi edilmeye çalışılınca, ortaya garip bir resmi tarih ve resmi ideoloji versiyonu çıktı. Eğer 1923'ten sonra toprak ağalarına ve hazineye ait topraklar yoksul ve topraksız köylülere dağıtılsaydı, küçük çiftçilere kredi ve tarımsal girdi kolaylıkları sağlanabilseydi, işçilerin yaşam koşullarını iyileştirici bazı düzenlemeler yapılsaydı, devlet-toplum yabancılaşmasını hafifletici kimi yöntem ve araçlar devreye sokulabilseydi, sınırlı da olsa halk iradesinin tecellisinin yolu açılabilseydi, vb. yukarda söylediğim 'maddi geri plan' kısmen de olsa gerçekleşmiş olabilirdi. [Hakim sınıf ittifakının

yapısı ve konumu böyle bir açılıma engeldi]. Tam tersi gündeme geldi, toprak ağalarının toprakları 1923 sonrasında daha da genişledi... Devlet-toplum yabancılaşması derinleşti, her türlü demokratik açılımın önü kesildi... Bağnaz diktatörlüğün ideolojik alanı önemsemesinin, tarihi tahrif etmek ve yeni bir tarih versiyonu oluşturmak için *Türk tarih tezi, Türk dil tezi* gibi gülünç çabalar ve zorlamalar içine girmesi, yeni olduğunu söyleyen iktidarın kitlelere teklif edecek *yeni birşeyi*olmamasıyla ilgiliydi. Kendisi *eski* olan *yeni birşey* teklif edebilir miydi? Bu yüzden Türkiye'deki rejim her zaman ideolojik alanı önemsemiştir.

Okullarda okutan tarih *gerçeğin tarihi* olmaktan çok ideolojik bir kurgudur. Genel bir çerçevede de CHF [Cumhuriyet Halk Fırkası] kongresinde Mustafa Kemal'in sunduğu Büyük Nutuk'a dayanıyor. Bir ülkenin tarihi sadece bir siyasi şahsiyetin hikaye ettiğine dayandırılabilir mi? Mustafa Kemal'in yapılan herşeyi kendisine mal etmesi ve olayları öyle hikaye etmesi işin doğası gereğidir. Bir kere Nutuk'ta anlatılanlarla gerçekte yaşananlar arasında bariz uyumsuzluk var. İkincisi, yakın tarih yazılırken ekseri Birinci emperyalistler arası savaş yok sayılıyor. Aslında emperyalist savaş atlanarak, geçiştirilerek yazılan tarihin bir kıymet-i harbiyesi olması mümkün değildir. Aynı şekilde 1908 de geçiştiriliyor. Oysa, asıl kırılma noktası resmi tarihin ısrarla ileri sürdüğü gibi 1923 değil, 1908'dir. Daha önce başka yerde yazdığım gibi [Yediyüz-Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi] 1923 sonrasında kurulan rejim 'İkinci İttihatçı rejiminden başka birşey değildi. Üçüncüsü de, kişi kültü yaratmayı, kişiye tapınmayı marifet sayan bir tarih anlayışı, modernite sonrası dönemin toplumuna yakışmaz... Fakat Türkiye'nin tarihinde ve o tarihin hiçbir döneminde bir *modernite devrimimin ve aydınlanmanın* yaşanmamış olması, hâlâ kişi kültünü sürdürmeyi mümkün kılıyor. Gerçek durum böyledir ama Cumhuriyet *modernitenin ve aydınlanmanın* timsâli sayılıyor... Bu durum Türkiye'deki bilimsel-entellektüel azgelişmişliğin rahatsız edici bir göstergesidir ve bilimsel-entellektüel azgelişmişlikle resmi tarih ve resmi ideoloji birbirlerini karşılıklı olarak yeniden üretiyor.

İradi olarak geçmişi yok saymak mümkündür, ama *geçmişi yok etmek mümkün değildir.* Resmi tarihin yok saydığı, yok etmek için onca çaba harcadığı *gerçeklerin* aradan onca zaman geçmesine rağmen, öcünü alırcasına ve inatla gündemdeki yerini alması bu yüzdendir. Geçmiş bugünkü zamanda bizde varolmaya, bizimle yaşamaya devam ediyor. Tarih *sağır* ve *dilsiz* değildir, duyup söylemeye devam ediyor ve edecek; ama bu kendiliğinden olacak birşey değildir. Eğer tarihimize sahip çıkarsak, yalancıları, tahrifatçıları, efsane ve tabu imalatçılarını teşhir edebilirsek, *tarih bizi özgürleştirecektir.* Bu yüzden ünlü İngiliz tarihçisi Martin Bernal'in dediği gibi: *"Tarih tarihçilere, akademik statünün gardiyanlarına bırakılmayacak kadar önemlidir."*

EK 4:

Neden Onların Oksidentalistleri Yok?

Süha Ünsal

Birikim, Sayı 111-112, Temmuz/Ağustos 1998

Kıvılcımlı'nın siyasal düşüncesi: Ümmet, millet, sınıf

Hikmet Kıvılcımlı'nın kuruluşunda yer aldığı son örgüt İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği'dir. Kurucularının kompozisyonuyla bir "ikinci kuva-yı milliye" partisi görünümünde olan dernek 19 Mayıs 1968'de kurulmuştur. Kıvılcımlı, derneğin çalışmalarında kullanılan pankartlara varana kadar bizzat ilgilenmektedir. Her ne kadar, "ustanın tekrarına" dayalı bir geleneğin içinde özgün bir tezle ortaya çıkmışsa da, içinde yer aldığı, TKP sonrası siyasal örgütlenmelerde hep tek adam olarak görünmektedir. İPSD'nin 30 Kasım 1968'de düzenlenen Bayezid yürüyüşünde açılan bir pankartta ve miting bildirilerinde bir hadis yeralmaktadır: "İşsizlik ümmül habaistir." Simgelere özel bir önem atfeden Kıvılcımlı'nın 1954'te kurduğu Vatan Partisi'nin de resmî kuruluş tarihi 29 Ekim'dir. Tüzüğünde aynı hadisin de yer aldığı Vatan Partisi'nin kuruluşunu Hikmet Kıvılcımlı şöyle aktarmaktadır.

"Korku, hiçbir hastalığa ilaç değildir Bilâkis, her illetin başı korkudur Vatan aşkını söylemekten korkar hale gelmektense, ölmek daha iyidir. Mustafa Kemal diyor ki:

'... Ey Türk İstikbâlinin evlâdı! İşte bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen Türk İstiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır.'

Vatan Partisi, kulaklarında bu öğüt çınlayarak doğdu" (H. Kıvılcımlı, *Kuva-yı Milliyetçiliğimiz*, 1957: 5).

Kıvılcımlı, çocukluk ve gençliğinde milliyetçi ve İslâmî bir eğitim almıştır. 1919'da İzmir'in Yunan birlikleri tarafından işgâl edilmesinin ardından Kuva-yı Milliye çetelerine katılan Kıvılcımlı, İşgâl İstanbul'unda Askerî Tıbbiye öğrenciliği sırasında, önce Türk Ocakları'nda, ardından *Aydınlık* dergisi çevresinde komünist hareket içinde bulundu.

Sol düşüncelerle Tıbbiye Kütüphanesi'nde okuduğu *L'Humanite* aracılığıyla tanıştı. "Tıbbiye Mescidi'nin imamı arkasındaki tek sadık cemaat" olan Kıvılcımlı, "sabahlara kadar kıldığı namazlar"dan birinde "Kul Ya Eyyühel-kafirune sûresinden materyalizme" atladı.

Kıvılcımlı sol düşüncelerle tanışmadan önce, Avrupa'dan (özellikle Almanya'da) öğrenim gören bir grup öğrenci vatanlarının içine düştüğü uçurumdan kurtarılmasını sağlamak saikiyle (M. Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, 1978: 294) İstanbul'a dönmüşler ve bir örgütlenme faaliyetine başlamışlardı. Kıvılcımlı da kısa süre sonra bu grupla ilişki kurmuştur. Kıvılcımlı komünist harekete katılmasının ardından, 30 yıl boyunca Türkiye'deki komünist hareketin tek adamı olan Şefik Hüsnü grubu içinde yer almış ve 1925'ten itibaren de yönetici olarak TKP'de çalışmıştır.

Kıvılcımlı, Türkiye komünist hareketinde en çok yazan kişilerden biridir. Yayımlanmış ve yayımlanmamış yüzlerce çalışmasından geriye kalanlar bugün Hollanda'daki Sosyal Tarih Enstitüsü arşivlerinde bulunmaktadır.

Kıvılcımlı'nın binlerce sayfayı bulan siyasal ve teorik çalışmalarında, yer yer milliyetçi ve İslâmî motiflerle bezenmiş kalkınmacı bir sosyalizm anlayışı öne çıkar.

Kıvılcımlı'nın siyasal ve teorik çalışmalarını, ara dönemleri ihmal etmek kaydıyla, birbirinin içine geçmiş başlıca üç dönemde toplamak mümkündür. 1936'da TKP'nin likidasyonu kararına kadar olan ve kabaca Leninist-Stalinist olarak adlandırabileceğimiz gençlik dönemi, 1939-1950 yılları arasındaki uzun mahkûmiyet dönemindeki kopuş ve Vatan Partisi'nden başlayarak 12 Mart Darbesi'ne kadar giden ve Kıvılcımlı'nın siyasal düşüncesinin bütün özelliklerini taşıyan son dönem.

Kıvılcımlı'nın, ilk ürününü, 1953'te, İstanbul'un 500. Fetih Yıldönümü'nde yayımladığı *Fetih ve Medeniyet, Bir Tarih Tezinin Işığı Altında: İstanbul'un Fethi* adlı kısa çalışmasıyla verdiği "Tarih Tezi", kendisini aynı zamanda hem özgün hem de yerli bir düşünce adamı haline getirmektedir. Tezi'nin kavramlarını ayrıntılı olarak açıkladığı, *Tarih Devrim Sosyalizm*'in temel kaynağı Engels'in *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı çalışması ve bunun aracılığıyla da Morgan'ın *Eski Toplum*araştırmasıdır. Kıvılcımlı, Morgan'ın "vahşet", "barbarlık" ve "uygarlık" kategorilerini olduğu gibi alarak, buradan kendi tezini anahtar kavramlarına varır: "Tarihsel Devrim" ve "Sosyal Devrim".

"Tarihsel Devrim", *"Yeni Coğrafya ve Teknik üretici güçlerine gebe bir ülkede yaşayan; Yukarı Barbarlık Konağı seviyesine değin yükselmiş KENT (Cite)'den çıkan barbarlar ise: eski yıkılmış medeniyetin yerine yepyeni orijinal bir medeniyet"*(Kıvılcımlı, Tarih Tezi, 1974; 51) kurmalarıdır. "Tez'in bir ölçüde olan kavramlarını burada ayrıntılarıyla açıklamak mümkün değil. Ancak bu tarih çalışmaları, uygarlıkların kuruluş ve yıkılışlarıyla ilgili genel bir teorik çerçeve oluşturmasının yanısıra Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısının açıklanmasına yönelik bir özel tarih (Osmanlı) araştırmasıdır da.

Osmanlı toplumsal ve ekonomik yapısını "tez"inin bütünlüğü içinde açıklamaya çalışan Kıvılcımlı'nın en çok itibar ettiği kaynaklardan biri de İbn-i Haldun'un "Mukaddime"sidir. Ayrıca bu geleneğin takipçisi olarak değerlendirdiği Hacı Halife, Naima, Neşri gibi "tarihçilere" ve orijinal Osmanlı belgelerine sık sık başvurur.

Uygarlıkların "yukarı barbarlık aşamasındaki" topluluklar tarafından yıkılışlarını "tarihsel devrim", orta barbarlık aşamasındaki" topluluklar tarafından yıkılışlarını "rönesans" terimleriyle açıklayan Kıvılcımlı'ya göre, Moğollar'ın Çin uygarlığını ve Türklerin Bizans uygarlığını yıkarak gerçekleştirdikleri "tarihsel devrimler" arasında üçüncü bir tip uygarlık (üçüncü bir tip tarihsel devrim) doğmuştu: İslâm. Osmanlı'nın Bizans'ı yıkmasının ise hem İslâm hem de Batı rönesansını kışkırttığını düşünen Kıvılcımlı'nın çözümlemeleri çoğu zaman karmaşık ve çelişkili de olsa, kendisi bu "tez"in ışığında Türkiye'nin orijinalitesini de açıklayabilecek bir teorik çerçeve kurmayı başarır.

Buna göre, Bizans'ın ve Osmanlı'nın, Kıvılcımlı'nın deyimiyle "antika uygarlıkların" devamı olan Türkiye'nin, benzeri olmayan bir durumu vardır. "Türkiye'nin Teorik Devrim Orijinalliği" dediği bu duruma göre Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı Türkiye'deki son "tarihsel devrim"dir. Ancak bu son "tarihsel devrimi" yaparken de bunu bir "sosyal devrim"le biraraya getirmiştir ki, bu durum içinden çıkılamaz bir dizi sorunu da beraberinde getirmiştir. Yine Kıvılcımlı'nın terimleriyle söylersek *"Türkiye'nin devrimi: melezdir. Antika devrimle modern devrimin karmasıdır."*

Kıvılcımlı'nın çalışmaları incelendiğinde "tarihsel devrim" yapma yeteneğine sahip olan

"barbar" özelliklerini ordunun taşımakta olduğunu düşündüğü görülür.

1970 sonu ve 1971 başından itibaren, yani "son"un başlangıcında Kıvılcımlı'nın metinlerinde "sınıf" vurgusu daha ön plana çıkmaya başlamıştır; ancak yine de, o dönemde ısrarla üzerinde durduğu "proletarya partisi" için 1954'te kurduğu sol-milliyetçi partisi Vatan Partisi'nin programını önermektedir.

Vatan Partisi, programı ve partinin diğer belgeleriyle birlikte tipik bir korporatist parti niteliğindedir. Kıvılcımlı'nın Vatan Partisi adına İstanbul Üniversitesi'nin bir araştırması için hazırladığı ve 1960 yılında Suat Şükrü Kundakçı'nın adıyla yayımlayarak MBK üyelerine de dağıttırdığı "Anayasa" metni partinin en ilginç metinlerinden biridir.

Metinde, memurların seçimle göreve gelmeleri ve geri alınabilmeleri gibi Manifesto'yu andıran maddelerin yanısıra, "Halk Âyanı" dediği senato için mesleki temsil sisteminin yanısıra, gelir gruplarına göre belirlenmiş bir temsil sistemini getiren maddeler bulunmaktadır. Söz konusu metin, alkollü içki satan yerlerin açılmasını yasaklayan; dilencilere, sarhoşlara ve işsizlik sigortası dışında kalan sürekli muhtaçlara seçme hakkı tanımayan maddelerinde iyiden iyiye faşizan bir renge bürünmektedir.

Parti katıldığı 1957 seçimlerinde, seçimlerden sonra parti hakkında hem "komünizm propagandası" hem de "dini siyasete alet etmekten" dava açılmasına neden olacak kadar sık olarak İslâmî motifler de kullanmıştır.

27 Mayıs darbecilerini *"Eskiden 'Millet Vekili' adını alan sözde seçilmişler, hem kimseyi dinlemeye tenezzül etmeyecek kadar derebeyi idiler, hem bile bile lâdes oynayan keyif sahibi kumarbazlardı. Ne onların millete, ne milletin onlara bir diyeceği kalmamış idi... Siz onlardan değilsiniz. Siz millet hayatının yüzlerce yılında bir görünen güçlü HAKEMsiniz. Teker kişi olarak – Arabın 'Halitatülhatâven-nisyan' (yanlışlıklar ve unutkanlıklar karşılığı) dediği birer insan olabilirsiniz. Ama KOMİTE olarak –halkdilindeki kutlu 'ÜÇLER', 'YEDİLER', 'KIRKLAR' gibi- 'OTUZSEKİZLER' adı ile tarihe geçecek işler yapmaya çağrılı evliyalarsınız"* diye niteleyen Kıvılcımlı darbeyi *"Tarihimizde daima kuvvetle çarpan kalbimizin; yiğit Ordumuzun kötülüğe başeğdirişini huşûla selâmlarım.*

İkinci Kuva-yı Milliye kazânız kutlu olsun.

Gerçek demokraside Allah yanıltmasın" diye selamlar.

1965'te, Milli Birlik Komitesi'ne yazdığı Açık Mektubu'nu, yayımladığı kitaba verdiği isim Kıvılcımlı'nın TKP'den kopuşundan sonraki siyasal mücadelesinin adını koyar: İkinci Kuva-yı Milliyeciliğimiz.

12 Mart Darbesi'nin ardından yurt dışına kaçan ve ağır hastalığına rağmen, eski, partili arkadaşları tarafından "sosyalist" ülkelerin kapılarından çevrilen Kıvılcımlı, ölüm döşeğinden Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yazdığı mektubunda, memleketine ne denli güçlü bağlarla bağlı olduğunu tek cümleyle ifade eder:

"Ben Varna kıyılarında kedi miyavlamaları arasında memleket hasreti çekecek adam değilim. Bekleyin, geliyorum."

KAYNAKÇA

Akal, Emel, *Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, İstanbul, İletişim, 2012.

Afyoneu E., Önal, A., Demir, U., *Askerî İsyanlar ve Darbeler*, İstanbul, Yeditepe, 2010.

Ahmad, Feroz ve Ahmad, Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul, Bilgi, 1976.

Ahmad, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul, Kaynak, 1986.

Aydınoğlu, Ergun, *Türk Solu (1960-1971)*, İstanbul, Belge, 1992.

Akçam, Taner, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, İstanbul, İletişim, 1994.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Cilt 1, İstanbul, Cem, 1974.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Cilt 2, İstanbul, Cem, 1974.

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Ankara, Barış, 1999.

Aksoy, Suat, *100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul, Gerçek, 1969.

Aktar, Ayhan, *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm*, İstanbul, İletişim, 2006.

Aralov, S. İ., *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, Ankara, Birey ve Toplum, 1985.

Arıkan, Zeki, *Tarihimiz ve Cumhuriyet*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt, 1997.

Armstrong P., Glyn, A., Harrison, J., *Capitalism Since World War II*, Londra, Fontana, 1984.

Atay, F. Rıfkı, *Çankaya*, İstanbul, Doğan Kardeş, 1969.

Atay, F. Rıfkı, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, İstanbul, Sel, 1955.

Aker, Ahmet, *12 Mart Döneminde Dışa Bağımlı Tekelleşme*, İstanbul, Sander, 1972.

Avcıoğlu, Doğan, *Millî Kurtuluş Tarihi*, Birinci Kitap, İstanbul, Tekin, 1996.

Avcıoğlu, Doğan, *Millî Kurtuluş Tarihi*, İkinci Kitap, İstanbul, Tekin, 1997.

Avcıoğlu, Doğan, *Millî Kurtuluş Tarihi*, Üçüncü Kitap, İstanbul, Tekin, 1996.

Avcıoğlu, Doğan, *Millî Kurtuluş Tarihi*, Dördüncü Kitap, İstanbul, Tekin, 1991.

Avcıoğlu, Doğan, *Türklerin Tarihi*, Birinci Kitap, İstanbul, Tekin, 1979.

Avcıoğlu, Doğan, *Türklerin Tarihi*, İkinci Kitap, İstanbul, Tekin, 1978.

Avcıoğlu, Doğan, *Türklerin Tarihi*, Üçüncü Kitap, İstanbul, Tekin, tarihsiz.

Avcıoğlu, Doğan, *Türklerin Tarihi*, Dördüncü Kitap, İstanbul, Tekin, 1983.

Avcıoğlu, Doğan, *Türklerin Tarihi*, Beşinci Kitap, İstanbul, Tekin, 1996.

Ayan, Ergin, *Oğuz İsyanı*, İstanbul, Kitabevi, 2007

Aydemir, Ş. S., *Enver Paşa*, Birinci Cilt, İstanbul, Remzi, 1970.

Aydemir, Ş. S., *Enver Paşa*, İkinci Cilt, İstanbul, Remzi, 1976.

Aydemir, S. S., *Enver Paşa*, Üçüncü Cilt, İstanbul, Remzi, 1999.

Aydemir, Ş. S., *İhtilalin Mantığı*, İstanbul, Remzi, 1973.

Aker, Ahmet, *12 Mart Döneminde Dışa Bağımlı Tekelleşme*, İstanbul, Sander, 1975.

Arar, İsmail (ed), *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, İstanbul, Hürriyet Vakfı, 1986.

Avagyan, Arsen, *Çerkesler*, İstanbul, Belge, 2004.

Avagyan, Arsen, *Türk Dış Siyasetinde Kuzey Kafkasya Siyasî Muhacereti (1920-1971)*, İstanbul, Belge, 2013.

Adıvar, Adnan A., *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul, Remzi, 2000.

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, *Söylev*, Cilt I-II, İstanbul, Çağdaş, 2000.

Akgönül, Samim, *Türkiye Rumları*, İstanbul, İletişim, 2007.

Arar, İsmail (der), *Hükümet Programları, 1920-1965*, İstanbul, Burçak, 1968.

Alliluyeva, Svetlana, *Twenty Letters to a Friend*, Londra, Penguin, 1968.

Altınay, Ahmet Refik, *Kabakçı Mustafa*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt, 2010.

Altmay, Ahmet Refik, *Lâle Devri (1718-1730)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt, 2010.

Aydın, Erdoğan, *Öteki Tarih*, İstanbul, Kırmızı, 2011.

Aydın, Erdoğan, *Fâtih ve Fetih*, Ankara, Doruk, 1997.

Aydın, Erdoğan, *Nasıl Müslüman Olduk?*, Ankara, Başak, 1994.

Anadol, Zihni, *Kırmızı Gül ve Kasket*, İstanbul, Belge, 1989.

Arnold, T. W., *İntişar-ı İslâm Tarihi*, Ankara, Akçağ, 1971.

Akpınar, Turgut, *Türk Tarihinde İslâmiyet*, İstanbul, İletişim, 1994.

Atılgan G., Saraçoğlu, C., Uslu, A. (ed.), *Türkiye'de Siyasal Hayat*, İstanbul, Yordam, 2015.

Akdere, İ., Karadeniz, Z., *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi-1*, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 1994.

Basmacıyan, Krikor Hagop, *Şark'ta Toplumsal ve Dinsel Hayat*, İstanbul, Aras, 2005.

Başkaya, Fikret, *Paradigmanın İflası*, İstanbul, Doz, 1991.

Bayrak, Mehmet, *Halk Hareketleri ve Çağdaş Destanlar*, Ankara, Yorum, 1984.

Berkes, Niyazi, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Ankara, Bilgi, 1975.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Bilgi, 1973.

Berktay, Halil, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, İstanbul, Kaynak, 1983.

Berktay, Halil, *Kabileden Feodalizme*, İstanbul, Kaynak, 1983.

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1915*, İstanbul, Gerçek, 1988.

Boratav, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul, Gerçek, 1974.

Buğra, Ayşe, *Devlet ve İşadamları*, İstanbul, İletişim, 1995.

Brizon, *Pierre, Emeğin ve Emekçilerin Tarihi*, Ankara, Onur, 1977.

Belli, Mihri, *İnsanlar Tanıdım*, İstanbul, Milliyet, 1989.

Birge, John Kingsley, *Bektaşilik Tarihi*, İstanbul, Ant, 1991.

Beydilli, Kemal, *Yeniçeriler ve Bir Yeniçerinin Hatıratı*, İzmir, Yitik Hazine, 2013.

Bury, J. B., *The Invasion of Europe by the Barbarians*, New York, The Norton Library, 1957.

Bulut, Faik, *Allah Devletinde Demokrasi*, İstanbul, Tümzamanlar, 1993.

Bulut, Faik, *Tarikat Sermayesinin Yükselişi*, Ankara, Doruk, 1997.

Beer Max, *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi*, İstanbul, KİTAŞ, 1969.

Bozarslan, Hamit, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye Tarihi*, İstanbul, İletişim, 2015.

Cem, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul, Cem, 1986.

Cem, İsmail, *Tarih Açısından 12 Mart*, İstanbul, Cem, 1993.

Çavdar, Tevfik, *Millî Mücadelenin Ekonomik Kökenleri*, İstanbul, Köz, 1974.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*, Ankara, İmge, 1992.

Çaylak, Adem, *Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen*, Ankara, Vadi, 1998.

Cameron, Kenneth Neill, *Stalin, Çatışkıların Adamı*, İstanbul, Ceylan, 1997.

Can, Âdil, *Türkiye'nin Toplumsal Maddi Gerçeği ve Devrimci Strateji*, İstanbul, Varyos, 1991.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt, 2012.

Childe, Gordon, *Tarihte Neler Oldu?*, İstanbul, Alan, 1995.

Christian, David, *A History of Russia, Central Asia and Mongolia*, Cilt I, Oxford, Blackwell, 1998.

Cipolla, Carlo M., *Before the Industrial Revolution*, Londra, Methuen, 1976.

Cipolla, Carlo M., *The Economic History of World Population*, Middlesex, Penguin, 1974.

Campbell, J. R., *Soviet Policy and Its Critics*, Londra, Victor Gollancz, 1939.

Dadrian, Vahakn N., *Ermeni Soykırımı Tarihi*, İstanbul, Belge, 1995.

Dadrian, Vahakn N., *İttifak Devletleri Kaynaklarında Ermeni Soykırımı*, İstanbul, Belge, 2007.

Deutscher, Isaac, *Stalin* I, İstanbul, Ağaoğlu, 1969.

Deutscher, Isaac, *Stalin* II, İstanbul, Ağaoğlu, 1969.

Degras, Jane, *The Communist International 1919-1943*, Cilt 3, Londra, Frank Cass & Co., 1971.

Deymer, Şefik Hüsnü, *Türkiye'de Sınıflar*, Ankara, Ülke, 1975.

Dersimi, M. Nuri, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Köln, Komkar, 1988.

Divitçioğlu, Sencer, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, Kırklareli, Sermet, 1981.

Dündar, Fuat, *Modern Türkiye'nin Şifresi*, İstanbul, İletişim, 2008.

Dündar, Fuat, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası*, İstanbul, İletişim, 2011.

Dukes, Paul, *A History of Russia, Medieval, Modern, Contemporary*, Londra, The Macmillan, 1974.

Donaldson, John, York, *International Economic Relations*, New York, Longmans, Green & Co., 1930.

Dilipak, Abdurrahman, *Kemalizm*, İstanbul, Beyan, 1988.

Engels, Friedrich, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* , İstanbul, Sol, 1987.

Eroğlu, Ergin, *12 Mart Devam Ediyor mu?*, İstanbul, Soyut, 1974.

Eliçin, Emin Türk, *Kemalist Devrim İdeolojisi*, İstanbul, Sarmal, 1996.

Ersan, Mehmet, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Ankara, Birleşik, 2010.

Florinsky, Michael T., *Russia: A History and An Interpretation*, Cilt I, New York, The Macmillan, 1955.

Faroqhi, Suraiya (ed.), *Geç Osmanlı İmparatorluğu 1603-1839*, İstanbul, Kitap, 2011.

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt, 1998.

Fisher, H. A. L., *A History of Europe*, Londra, Edward Arnold & Co., 1945.

Georgeon, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt, 1999.

Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid*, İstanbul, İletişim, 2012.

Gevgilili, Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul, Altın Kitaplar, 1981.

Ginsborg, Paul, *A History of Contemporary Italy*, Londra, Penguin, 1990.

Gökman, Muzaffer, *50 Yılın Tutanağı*, İstanbul, Hürriyet, 1973.

Glasneck, Johannes, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, Ankara, Onur, tarihsiz.

Gordlevski, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, Ankara, Onur, 1988.

Guignebert, Charles, *A Short History of the French People*, Cilt I, New York, The Macmillan, 1930.

Harris, George S., *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, İstanbul, Boğaziçi, 1979.

Hür, Ayşe, *Öteki Tarih* I, İstanbul, Profil, 2012.

Hür, Ayşe, *Öteki Tarih* II, İstanbul, Profil, 2013.

Hür, Ayşe, *Öteki Tarih* III, İstanbul, Profil, 2013.

Holmes, George, Europe: Hierarchy and Revolt, 1320-1450, Londra, Fontana, 1988.

Herodotus, *The Histories*, New York, Oxford University Press, 1998.

Hayreni, Hovsep, *1915 Bağlamında Kürt-Ermeni Tarih Muhasebesi ve Güncel Tartışmalar*, İstanbul, Belge, 2015.

İleri, Rasih Nuri, *Mihri Belli Olayı* I, İstanbul, Anadolu, 1976.

İleri, Rasih Nuri, *Atatürk ve Komünizm*, İstanbul, Sarmal, 1995.

İnalcık, Halil, *Osmanlılar*, İstanbul, Timaş, 2012.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 1, İstanbul, Eren, 2004.

İnalcık, Halil ve Quartaert, Donald, Ed., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2, İstanbul, Eren, 2004.

İzgöer, Ahmet Zeki (Haz.), *Cemal Paşa, Hatırât (1913-1922)*, İstanbul, Nehir, 2006.

İnan, Afet, *Mustafa Kemal Atatürk'den Yazdıklarım*, İstanbul, Devlet Kitapları 1000 Temel Eser Serisi, 1971.

Jwaideh, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, İstanbul, İletişim, 1999.

Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, İstanbul, İletişim, 2006.

Koraltürk, Murat (Yayına hazırlayan), *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları*, Cilt 1, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, 2007.

Kars, H. Zafer, *Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu*, Ankara, Kaynak, 1984.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, Ankara, Bilgi, 1968.

Kasaba, Reşat, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*, İstanbul, Belge, 1993.

Katsiaficas, George, *The Imagination of the New Left*, Boston, South End Press, 1987.

Kâzım Kadri, Hüseyin, *İmparatorluğun Tasfiyesi*, İstanbul, Pınar, 2003.

Kâzım Kadri, Hüseyin, *Bir Milletin Dirilişi*, İstanbul, Pınar, 2008.

Kayalı, Hasan, *Jön Türkler ve Araplar*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt, 2003.

Kurmuş, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, İstanbul, Bilim, 1974.

Karaca, Emin, *İnadın ve Direncin Adı: Dr. Hikmet Kıvılcımlı*, İstanbul, Destek, 2011.

Kemal, Mazhar Ahmed, *I. Dünya Savaşı'nda Kürdistan*, İstanbul, Doz, 1996.

Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul, İletişim, 1990.

Keyder, Çağlar, *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, İstanbul, İletişim, 2007.

Keyder, Çağlar, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, Ankara, Dost, 1983.

Karabekir, Kâzım, *Paşaların Hesaplaşması*, İstanbul, Emre, 1995.

Köprülü, M. Fuad, *Anadolu'da İslâmiyet*, Ankara, Akçağ, 2005.

Köprülü, M. Fuad, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1959.

Küçük, Yalçın, *Kürtler Üzerine Tezler*, Ankara, Dönem, 1990.

Küçük, Yalçın, *Türkiye Üzerine Tezler* 1, İstanbul, Tekin, 1985.

Küçük, Yalçın, *Türkiye Üzerine Tezler* 2, İstanbul, Tekin, 1987.

Küçük, Yalçın, *Türkiye Üzerine Tezler* 3, İstanbul, Tekin, 1986.

Küçük, Yalçın, *Sırlar*, İstanbul, İthaki, 2004.

Küçük, Yalçın, *Aydın Üzerine Tezler* 3, İstanbul, Tekin, 1985.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, İstanbul, Sosyal İnsan, 2007.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Hürriyetimiz ve Birinci Cihan Savaşı Faciamız*, İstanbul, Derleniş, 2009.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Gençliğe Yazılar*, İstanbul, Sosyal İnsan, 2008.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Durum Yargılaması ve 5 Mart Toplantısı*, İstanbul, Sosyal İnsan, 2008.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, İstanbul, Tarih ve Devrim, 1974.

Kıvılcımlı, Hikmet, *YOL* 1, İstanbul, Bibliotek, 1992.

Kıvılcımlı, Hikmet, *YOL* 2, İstanbul, Bibliotek, 1992.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, İstanbul, Bibliotek, 1988.

Kıvılcımlı, Hikmet, *27 Mayıs, Yön'ün Yönü, Devletçiliğimiz*, İstanbul, Bibliotek, 1989.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Dev-Genç Konferansları*, İstanbul, Kıvılcım, 1989.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Kuvayımilliyeciliğimiz ve İkinci Kuvayımilliyeciliğimiz*, İstanbul, Sosyal İnsan, 2007.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Emperyalizm Geberen Kapitalizm*, İstanbul, Sosyal İnsan, 2007.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?*, İstanbul, Sosyal İnsan, 2008.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, İstanbul, Derleniş, 2008.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Fetih ve Medeniyet*, İstanbul, Yol, 1960.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Tarih Tezi*, İstanbul, Tarih ve Devrim, 1974.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Finans Kapital ve Türkiye*, İstanbul, Sosyal İnsan, 2008.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, İstanbul, Sosyal İnsan, 2008.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Eyüp Sultan Konuşması*, İstanbul, Vatan Partisi, 1979.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Günlük Anılar*, İstanbul, Sosyal İnsan, 2012.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Demokrasi: Türkiye Ekonomi Politikası*, İstanbul, Sosyal İnsan, 2011.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Deccal Kapımızı Nasıl Çalıyor!*, İstanbul, Sosyal İnsan, 2010.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Vatan Partisi Tüzük ve Programı*, İstanbul, Vatan Partisi, 1978.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Üç Seminer*, İstanbul, Derleniş, 2000.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Genel Olarak Sosyal Sınıflar ve Partiler*, İstanbul, Derleniş, 1993.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Allah, Peygamber, Kitap*, İstanbul, Bilim ve Gelecek, 2015.

Kıvılcımlı, Hikmet, *İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere*, İstanbul, Diyalektik, 1994

Larkin, Maurice, *France Since the Popular Front*, New York, Oxford University Press, 1997.

Lenin, V. İ., *Devlet ve İhtilal*, Ankara, Bilim ve Sosyalizm, 1989.

Lenin, V. İ, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Ankara, Sol, 1979.

Lenin, V. İ, *Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları*, Ankara, Sol, 1979.

Lenin, V. I., *Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı*, Ankara, Sol, 1989.

Lenin, V. I., *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*, Ankara, Bilim ve Sosyalizm, 1989.

Lenin, Stalin, Mao, Dimitrov, *Türkiye Üzerine*, İstanbul, *Aydınlık*, 1977.

Lowry, Heath W., *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, 2010.

Lord Kinross, *Osmanlı: İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*, İstanbul, Altın Kitaplar, 2012.

Lord Kinross, *Atatürk, The Rebirth of a Nation*, Londra, Weidenfeld & Nicolson, 1966.

Lopez, Robert, S., *The Birth of Europe*, New York, M. Evans & Company, Inc., 1962.

Makal, Ahmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920*, İstanbul, İmge, 1997.

Mantran, Robert (der.), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* I, İstanbul, Cem, 1995.

Mantran, Robert (der.), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* II, İstanbul, Cem, 1995.

Maraşlı, Recep, *Ermeni Ulusal Demokratik Hareketi ve 1915 Soykırımı*, İstanbul, Peri, 2008.

Marx, Karl, *Kapital*, Üçüncü Cilt, Ankara, Sol, 1978.

Marx, K.,-Engels, F., *Seçme Yapıtlar*, Cilt 1, Ankara, Sol, 1976

Marx, K.,-Engels, F., *Seçme Yapıtlar*, Cilt 2, Ankara, Sol, 1976.

Marx, K.,-Engels, F., *Doğu Sorunu [Türkiye]*, Ankara, Sol, 1977.

Marx, K.-Engels, F., *The German Ideology*, New York, International Publishers, 1968.

Molchanov, Nikolai, *De Gaulle, His Life and Work*, Moskova, Progress, 1988.

Morgenthau, Henry, *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü*, İstanbul, Belge, 2005.

Noviçev, A. D., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi*, Ankara, Onur, 1979.

Nişanyan, Sevan, *Yanlış Cumhuriyet*, İstanbul, Everest, 2010.

Onaran, Nevzat, *Emval-i Metruke Olayı*, İstanbul, Belge, 2010.

Oran, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği*, Ankara, Bilgi, 1999.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, İletişim, 2005.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, İstanbul, Timaş, 2006.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul, Kaynak, 1983.

Okçuoğlu, İbrahim, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi*, Birinci Kitap, İstanbul, Varyos, 1996.

Okçuoğlu, İbrahim, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi*, İkinci Kitap, İstanbul, Ceylan, 1999.

Oğuz, Burhan, *Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri* I, İstanbul, Simurg, 1997.

Oğuz, Burhan, *Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri* II, İstanbul, Simurg, 1997.

Oğuz, Burhan, *Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri* III, İstanbul, Simurg, 1997.

Pamuk, Şevket, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, 1500-1914*, İstanbul, Gerçek, 1988.

Perinçek, Doğu, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet*, İstanbul, Kaynak, 1986.

Pares, Bernard, *A History of Russia*, Londra, Jonathan Cape, 1962.

Parlar, Suat, *Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet*, İstanbul, Bibliotek, 1997.

Petrosyan, Yuriy Aşatoviç, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Ankara, Bilgi, 1974.

Pounds, N. J. G., *An Economic History of Medieval Europe*, New York, Longman, 1980.

Painter, Sydney, *A History of the Middle Ages*, Norfolk, The Macmillan Press Limited, 1973.

Rothmann, Lothar, *Berlin-Bağdat*, İstanbul, Belge, 1982.

Rodinson, Maxime, *Hazreti Muhammed*, İstanbul, Gün, 1969.

Rodinson, Maxime, *İslâmiyet ve Kapitalizm*, İstanbul, Gün, 1969.

Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, İstanbul, Cem, 1976.

Selek, Sabahattin (Haz.), *İsmet İnönü, Hatıralar*, Ankara, Bilgi, 2009.

Sencer, Muzaffer, *Osmanlı Toplum Yapısı*, İstanbul, Ant, 1969.

Sencer, Muzaffer, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, İstanbul, Ant, 1971.

Stoddard, Philip H., *Teşkilât-ı Mahsusa*, İstanbul, Arma, 2003.

Sencer, Oya, *Türkiye'de İşçi Sınıfı*, İstanbul, Habora, 1969.

Sayılgan, Aclan, *Türkiye'de Sol Hareketler*, İstanbul, Otağ, 1976.

Szamuely, Tibor, *The Russian Tradition*, Londra, Fontana Press, 1988.

Stalin, Jozef, *Problems of Leninism*, Moskova, Foreign Languages Publishing House, 1940.

Schick, I. Cemil / Tonak, E. Ahmet, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İstanbul, Belge, 1990.

Sadi, Kerim, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İstanbul, İletişim, 1994.

Şanda, H. Avni, *1908 İşçi Hareketleri/ Yarı Müstemleke Oluş Tarihi*, İstanbul, Gözlem, tarihsiz.

Şişmanov, Dimitır, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, İstanbul, Belge, 1990.

Tansu, Samih Nafiz, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul, İlgi Kültür Sanat, 2011.

Ternon, Yves, *Bir Soykırım Tarihi*, İstanbul, Belge, 2012.

Ternon, Yves, *Mardin 1915, Bir Yıkımın Patolojik Anatomisi*, İstanbul, Belge, 2013.

Tezel, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi (1923-1950)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt, 1994.

Timur, Taner, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, Ankara, İmge, 1994.

Timur, Taner, *Osmanlı Çalışmaları*, Ankara, İmge, 1998.

Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara, İmge, 1993.

Timur, Taner, *Osmanlı Kimliği*, Ankara, İmge, 1998.

Toprak, Zafer, *Türkiye'de 'Milli İktisat' 1908-1918*, Ankara, Yurt, 1982.

Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, 1923-1931*, Ankara, Yurt, 1981.

Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar*, İstanbul, BDS, 1991.

Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925) Belgeler*, İstanbul, BDS, 1991.

Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar-II, (1925-1936)* İstanbul, BDS, 1992.

Tunçay, M.-Zürcher, E. J. (der.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik*, İstanbul, İletişim, 1995.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, Turan Neşriyat Yurdu, 1969.

Taylor, Edmond, *The Fossil Monarchies*, Middlesex, Penguin, 1967.

Toynbee, Arnold, *Mankind and Mother Earth*, Norfolk, Book Club Associates, 1976.

Tepeyran, Ebubekir Hazım, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, Gürer, 2009.

Tufan, Tarkan, *Hikmet Kıvılcımlı'nın Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, Noktakitap, 2012.

Ülgener, Sabri F., *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul, Der, 1991.

Werner, Ernst, *Büyük Bir Devletin Doğuşu* 1, İstanbul, Alan, 1986.

Werner, Ernst, *Büyük Bir Devletin Doğuşu* 2, İstanbul, Alan, 1987.

Wittek, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, İstanbul, Pencere, 2013.

Wheatcroft, Andrew, *Osmanlılar*, İstanbul, Altın Kitaplar, 1998.

Watt, W. M., *Muhammed*, İstanbul, Remzi, 1963.

Yılmazer, Mehmet (der.), *Dr Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel Otokritiği*, İstanbul, Alaz, 1994.

Yerasimos, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İstanbul, İletişim, 1995.

Yerasimos, Stefanos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 1, İstanbul, Belge, 1986.

Yerasimos, Stefanos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 2, İstanbul, Belge, 2007.

Yerasimos, Stefanos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 3, İstanbul, Belge, 1989.

Yıldırım, Ali, *Belgelerle FKF, Dev-Genç (1965-1971)*, Ankara, Yurt, 1988.

Yakıştıran, Bekir, *Müslüman Halk Hareketleri*, İstanbul, Kevser, 1995.

Yetkin, Çetin, *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, İstanbul, Say, 1984.

Yıldız, Hasan, *Aşiretten Ulusallığa Kürtler*, Stokholm, Hevîya Gel, 1989.

Yürükoğlu, Remzi, *Okunacak En Büyük Kitap İnsandır*, İstanbul, Alev, 1992.

Yılmaz, H., *Emekçi-Birikim'in Dr. H. Kıvılcımlı Eleştirileri Üzerine*, İstanbul, Kıvılcım, 1976.

Zachariadou, Elizabeth A., *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt, 1997.

Zürcher, Erich Jan (der.), *Türkiye'de Etnik Çatışma*, İstanbul, İletişim, 2005.

Zürcher, Erich Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul, İletişim, 2011.

DİĞER KAYNAKLAR

Dr. Hikmet Kıvılcımlı Sempozyumu, İstanbul, Köksüz, 2013.

Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi, Ankara, Tüm İktisatçılar Birliği, 1976.

Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşiniz!, Ankara, Bilim ve Sosyalizm, 1976.

III. Enternasyonal, 1919-1943, İstanbul, Belge, tarihsiz.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 5, İstanbul, İletişim, 1988.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 6, İstanbul, İletişim, 1988.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 7, İstanbul, İletişim, 1988.

Theses, Resolutions and Manifestos of the First Four Congresses of the Third International, Londra, Pluto Press, 1983.

The Lie of the Lenin Testament, Toronto, Northstar Compass, 1997.

Türkiye Halk Kurtuluş Parti-Cephesi (THKP-C) Dava Dosyası, Yazılı Belgeler, İstanbul, Yar, 1976.

Türk İstiklâl Harbi , Cilt 4, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ankara, 1974.

Atatürk Devri Fikir Hayatı I, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1981.

Atatürk Devri Fikir Hayatı II, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1981.

Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Ankara, Siyasal, 1996.

Çetinoğlu Sait-Konuk, Mahmut (Ed.), *Öncesi ve Sonrası ile 1915 İnkâr ve Yüzleşme*, Ankara, Ütopya, 2013.

Sosyalizm Teori ve Pratik 1/52, Ankara, Ser Yayınevi, 1977.

Sosyalizm Teori ve Pratik 3/54, Ankara, Ser Yayınevi, 1978.

İbn Fadlan Seyahatnamesi, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1975.

A Concise History of the Communist Party of China, Beijing, Foreign Languages Press, 1994.

Kuran-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali, Medine-i Münevvere, Mushaf-ı Şerif, 1992.

Dünya Komünist Hareketinin Ortak Belgeleri (1957-1976), Ankara, Bilim ve Sosyalizm, 1977.

XV. Yüzyıldan 1915'e Günümüz Türkiyesi'nde Ermenilerin Ticarî-Ekonomik Faaliyeti, Derleyen Khaçadur Dadayan, Yerevan, Gasprint, 2012.

A Short History of the USSR, Birinci Bölüm, SSCB Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Moskova, Progress Publishers, 1965.

Garbis Altınoğlu

Kıvılcımlı, bir kitapçığında şöyle diyordu:

"Pratiğe ve özeleştiriye sıkı sıkıya bağlı olmayan teori, her şeyden önce teori değildir." Doğru söze ne denir? O hâlde biz de bu kuralı uygulayabilir ve Kıvılcımlı'nın bu doğru saptamasını, onun teorik vargılarını ve siyasal analiz ve tavırlarını değerlendirmek için kullanabiliriz. Zaten benim bu kitap boyunca yaptığım da bu olmuştur. Ben bu çalışmamda, yazarın bir dizi önemli konuda subjektif tez ve değerlendirmeler yaptığını, bu tez ve değerlendirmelerin önemli bir bölümünün hem Marksizm-Leninizmle bağdaşmadığını ve hem de Osmanlı ve Türkiye toplumlarının özgül pratiği ve gerçekliğine ters düştüğünü gösterebildiğimi sanıyorum. Evet, benim bu çabam öncelikli olarak Kıvılcımlı'nın, toplumsal pratiğin çürüttüğü bu tez ve değerlendirmelerinin eleştirisidir; ama o aynı zamanda onun bu tez ve değerlendirmelerini dayandırdığı teorik tezlerinin tam ve doğrudan değil, ama kısmî ve dolaylı bir eleştirisidir.

ISBN-978-605-9649-06-3

9 786059 649063

Pêrî Yayınları